NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook. PAULUS.

Zesde Deel.

(NOVEMBER CIƆIƆCCCXXXVII TOT OCTOBER CIƆIƆCCCXXXVIII.)

AMSTERDAM,

BIJ G. VAN PEURSEM.

1838.

INHOUD

VAN HET ZESDE DEEL

DER

NEDERLANDSCHE STEMMEN.

I. OVER GODSDIENST.

(VERKLARING EN LEER DER HEILIGE SCHRIFTEN.)

1. *Over het raadplegen van Gods Woord* .... Bl. 7— 9.
2. Het Woord is vleesch geworden: Het Lam is geslacht.... „ 97— 99.
3. *De Brief van Paulus aan de Romeinen en die aan de Galaten* .... „ 53— 57.
4. *De twee Brieven van Paulus aan de Corinthiërs* .... „ 76— 81. en „ 99—103.
5. *De Brief aan de Ephesiërs en de Brief aan de Colossensen.* „ 199—203. en „ 220—224.
6. *De Brief aan de Philippensen* .... „ 121—123.
7. *De twee Brieven aan de Thessalonicensen en de laatste aan Timotheus* .... „ 28— 33.
8. *De eerste Brief aan Timotheus en de Brief aan Titus.* „ 173—177.
9. *De Brief aan Philémon* .... „ 147—149.
10. *Slotsom van het Overzicht der Brieven van Paulus*.... „ 241—244.
11. *De twee Brieven van Petrus en de Brief van Judas*... „ 267—272.
12. *Joodsche denkbeelden*............................. „ 49— 51.
13. *Opmerkingen over den oorspronkelijken staat en den val des Menschen* .... „ 25— 27.
14. *Het Verbond der Werken en het Verbond der Genade*.. „ 103—106.
15. *De Verlosser*....................................... „ 51— 53.
16. *De Middelaar*....................................... „ 73— 76.
17. *Het Wezen des Christendoms*.. .... Bl. 9— 11.
18. *Het eerste Christen-pinksterfeest* .... „ 169—172.
    (*Aanhangsel over de Gave der Talen*)................ „ 172, 173.
19. *Over den Heiligen Geest als den Stedehouder van Christus op Aarde*.................................. „ 3— 7.
20. *Over de miskenning van den Heiligen Geest in de Christenheid*...................................... „ 145—147.
21. *De Bekeering tot God*.............................. „ 193—197.
    (*Aanhangsel. Twee plaatsen van Francke en Spener*)... „ 197—199.
22. *De Doop het bad der wedergeboorte*................. „ 217—220.
23. *De Doopsbediening en Avondmaalsviering als de twee Verbondsplechtigheden des Nieuwen Testaments*....... „ 265—267.
24. *Over het bewijzen der Christelijke waarheid*.......... „ 237.
25. *Christus boven alles.* .... „ 284.

(GODSDIENSTIGE AANGELEGENHEDEN VAN ONZEN TIJD.)

1. *Over den Godsdienstigen toestand van het Nederlandsche Volk*.. „ 37— 39.
2. *Kerkelijke zaken*................................... „ 89— 92. en „ 186—188.
3. *De Belijdenis van zonden in de Gereformeerde Kerken*.. „ 249—251.
4. *Herinnering aan eene bekeering uit Israël*............ „ 12— 14.
5. *De Zondagscholen*.................................. „ 124—132.
6. *Deelneming der Christenen in Zwitserland met het lot der afgescheidene Gemeenten in Nederland*........... „ 14— 16.

7. *Synodale Brief ten antwoord op dien der Leeraars in het Waadland* .... Bl. 88, 89.
8. *Verstroojingen* .... „ 233—236.
9. *Eenige wenken over de praktijk des Christendoms* .... „ 251—254.
10. *Is het gemakkelijk een Christen te zijn?* .... „ 188, 189.

II. STAATKUNDE.

1. *Het Koningschap* .... „ 158—160.
2. *Het Staatsrecht in Nederland, vooral met betrekking tot de Kerk* .... „ 33—37.
3. *De vrijwording der Negerslaven* .... „ 57—62.
4. *Een woord over de Doodstraf* .... „ 229—233.
5. VICTOR COUSIN, *over den tegenwoordigen toestand van het Openbaar onderwijs in Nederland* .... „ 112—117.
6. *Het Openbaar onderwijs* .... „ 163, 164.
7. *Beschouwing der Tijden, November*, 1837 .... „ 21—24.
8. ———— *December*, 1837 .... „ 46—48.
9. ———— *Het Jaar* 1837 .... „ 69—72.
10. ———— *February*, 1838 .... „ 93—96.
11. ———— *Maart*, 1838 .... „ 118—120.
12. ———— *April*, 1838 .... „ 144.
13. ———— *Mei*, 1838 .... „ 165—168.
14. ———— *Juny*, 1838 .... „ 189—192.
15. ———— *July*, 1838 .... „ 214—216.
16. ———— *Augustus*, 1838 .... „ 237—240.
17. ———— *September*, 1838 .... „ 262—264.
18. *Terugblik op de* Nederlandsche Stemmen, *October*, 1838. „ 285—288.

III. GESCHIEDENIS.

1. *De Heilige Bernardus* .... „ 243—248.
en „ 272—278.
2. *Het Leven van Calvijn* .... „ 106—110.
3. *Geneve kort na het midden der XVIde Eeuw* .... „ 248, 249.
4. *De bekeering eener Geneefsche Lydia der XVIde Eeuw* „ 229.
5. *Over de Kerk en Hoogeschool van Geneve, vooral in haren invloed op de Nederlanden* .... „ 177—183.
Tweede Artikel .... „ 203—240.
Derde Artikel .... „ 224—229.
6. *Zeven Protestantsche geloofshelden* .... „ 282—283.
7. *De Fransche Gereformeerden in* 1713 .... „ 236, 237.
8. *Bijzonderheden uit het Leven van den Wel Eerw. Heer B. Gilpin:*
Het nieuwe kleed .... Bl. 63, 64.
De afgedwongene preek .... „ 87, 88.
De uitdaging .... „ 188.
9. *De prediking van het Evangelie in België* .... „ 132—139.
10. *Historische Beschouwing van den Godsdienstigen toestand van Oostfriesland* .... „ 110—112.
en „ 153—158.
11. *Ukaze van Keizer Alexander tegen de Vleijerij* .... „ 68.
12. *De Zillerdalers* .... „ 214.
13. *Het Catholicismus en het Protestantismus* .... „ 278—281.
14. *Jeruzalem* .... „ 143.
15. *De Danszaal* .... „ 282.

(GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND.)

1. *Prins Maurits* .... „ 43—45.
2. *Het Jaar* 1672 .... „ 16—19.
3. *Het Jaar* 1688 .... „ 39—43.
4. *Willem de Vierde* .... „ 66—68.
5. *Prins Willem George Frederik* .... „ 254—256.
6. *De staatkundige partijen in Noord-Nederland* .... „ 84—87.
Tweede Verslag .... „ 139—143.
Derde Artikel .... „ 160—163.

IV. LETTERKUNDE (EN MENGELINGEN).

1. *Brieven van Newton* .... „ 66—58.
2. *Brieven van Bilderdijk* .... „ 81—83.
3. *William Cowper* .... „ 149—152.
4. *Eenige opmerkingen, naar aanleiding der Verhandeling van den Wel Eerw. Heer* MOUNIER, over de Uitspanningslectuur .... „ 183—186.
5. *De ware Dichter, beschouwd als de Vertegenwoordiger van zijn Volk en zijnen Leeftijd* .... „ 210—214.
6. LAMARTINES Val eens Engels .... „ 257—262.
7. *De Middeneeuwsche Bouwkunst* .... „ 20.
8. *De Kerkhoven* .... „ 62, 63.
9. *De namen der schapen* .... „ 92.
10. *De schepselen vermogen niet om de behoefte der ziel te vervullen* .... „ 283.
11. *God wordt aanschouwd in de schepselen* .... „ 284.
12. *Gedachten en Spreuken* .... „ 164—168.

VERSLAG EN BEOORDEELING VAN BOEKEN.

(In Nederland uitgegeven.)

1. Omicron; Brieven over verschillende onderwerpen, door J. NEWTON, in leven Pred. te Londen. Uit het Engelsch door M. J. CHEVALLIER, IIde Deel, *Amst.* 1837......... Bl. 65, 66.
2. Bekeering van Dr. A. CAPADOSE, en met een Voorbericht van M. J. CHEVALLIER, *Amst.* 1837.................... " 81.
3. Brieven van Mr. W. BILDERDIJK, Vde Deel, *Amst.* 1837.. " 81—84.
4. De staatkundige partijen in Noord-Nederland, van het einde der Grafelijke regering tot op het jaar 1813. Amst. 1838.. " 84—87. en " 139—143.
5. Beoordeeling van het geschil over de Maatregelen tegen de Afgescheidenen, door Mr. C. M. VAN DER KEMP. Eerste Stukje, *Rott.* 1838................................ " 89—92. Tweede Stukje, *Rott.* 1838........................ Bl. 186—188.
6. *Verhandeling van den Wel Eerw. Heer* P. J. J. MOUNIER, over de Uitspanningslectuur, *in de* Fakkel; *Rott.* 1837... " 183—186.
7. *Bedenkingen over het Godsdienstig schoolonderwijs, naar aanleiding van het Werkje:* De Christelijke opleiding op de lagere scholen in ons Vaderland, *Rott.* 1838.. " 163, 164.

(Buitenlandsche Werken.)

1. P. HENRY, Das Leben Johann Calvins des Grossen Reformators. IIIer Band, *Berl.* 1837.......................... " 106—110.
2. VICTOR COUSIN, Sur l'état de l'instruction publique en Hollande. *Par.* 1837................................. " 112—117.
3. LAMARTINE, La Chûte d'un Ange. *Par.* 1837. 2 vol. 12°. " 257—262.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

INLEIDING.

Tot hiertoe heeft ons de Heere geholpen. Het zijn thands drie en een half jaar, dat wij, met het oog op Hem, den arbeid ondernamen, en *Stemmen* deden hooren over de dierbaarſte aangelegenheden van ons hart, de belangrijkſte voorwerpen onzer overdenking. Was op dien arbeid eenige zegen, een getuigenis dat de zinſpreuk, onder welke wij optraden, in geene roekelooze eigenwilligheid gekozen werd; aan Hem zij de dank, aan Hem de eer. Onze blijft de beſchaamdheid des aangezichts. Maar op eenen post, dien wij meenden niet te mogen verlaten, kan geen ander uitzicht ons bemoedigen, dan dat Hij zelve die uitſpraak: *Ik heb geloofd, daarom ſprak ik*, aan ons bevestigen moge in eene vrucht, die ook tot uwe ſtichting zij, beminde Lezer! Onderſteun ons dan met de bede uwes harten, als onze eerſte ſtem, bij de wederopening van eenen jaargang, zich opheft tot God: *Heere! open Gij onze lippen, en onze mond verkondige Uwen lof!*

Het ſtandpunt der *Nederlandſche Stemmen* is bekend. Hetgeen wij, in verband met Nederlands waarachtig welzijn, voor waarheid houden ten aanzien van de onderwerpen in onzen titel aangeduid, dat verlangen wij uit te ſpreken, in geen andere hoedanigheid dan van leden der Algemeene Christelijke Kerk, levende onder de bedeeling der Hervorming, en belijders van de Gereformeerde leer. De betrekking van die Kerk, die bedeeling, die leer, niet ſlechts tot de geſchiedenis, maar ook tot de toekomst èn van Nederland èn van het huis van Oranje, ſtaat daarbij in onze overtuigingen op den voorgrond. Wij betreuren de vestiging van tegenovergeſtelde beginſelen in den Staat ſedert 1795, in de Kerk ſedert 1816. Het is evenwel niet door teruggang, dat is verplaatſing in een vroegeren toeſtand, dat wij ons het herſtel in een van beide kunnen voorſtellen. Wij verlangen, onder wat vorm of bedeeling God zal willen geven, in de Kerk en onder het volk, in den Staat en op den troon, de heerſchappij van Jeſus Christus door het woord Zijner waarheid, de erkenning van Zijn Opperkoningſchap, de verwachting van Zijne komst.

Wat aangaat de wijze waarop wij van den beginne voorhadden onze overtuigingen te uiten, wij zochten noch *polemiek* te ſchrijven, noch *oppoſitie* te maken.

Wij ſchrijven geene *polemiek;* dan voor zoo ver de verdediging der Waarheid de aanduiding der dwaling en de beſtraffing der logen meermalen vordert, en daarbij ſoms ook geene namen mogen worden verzwegen, of perſonen geſpaard. Een geregelde ſtrijd tegen de onderſcheidene tegenſtanders of afdwalingen ligt in allen gevalle buiten ons beſtek. Sommigen onzer Catholijke landgenooten ergerden zich aan den titel van ons Tijdſchrift. Zij namen dien over voor het hunne, en ſchenen ons uit te dagen tot een twist over enkele woorden en handelingen van Luther en zijne volgers. Wij konden die uitdaging te eerder laten liggen, daar onze ſtrijd hoofdzakelijk gericht werd tegen de Neologie binnen den boezem der Reformatie. Ieder wond, die het levend en eeuwig blijvend Woord van God (het *tweeſnijdend zwaard des Geestes*) aan het Antichristendom der hedendaagſche Neologie toebrengt, is toch tevens een wond voor het Antichristendom in de Kerk van Rome. De dwalingen van bijgeloof en ongeloof zijn na aan elkander verwant, dikwerf in den grond met elkander eenzelvig. Tegen beide gelijkelijk zoeken wij de ſterkte alleen in het *Daar ſtaat geſchreven* van onzen Heer. De valſche Christus der Redegodsdienst en de nagemaakte Christus in het Pausdom worden gelijkelijk beſtreden door de verkondiging van Dien, *die ons van God gemaakt werd wijsheid, gerechtigheid, heiligmaking en verloſſing*.

Wij zijn geene *Oppoſitie.* Getrouwe en eerbiedige onderdanen van den Koning, gevoelen wij ons aan alle de herinneringen van Zijn ſtamhuis, door banden van Godsdienst en geſchiedenis, van geloof en vaderlandsliefde, op het innigſte verknocht; en niemand kan afkeeriger zijn dan wij van eene ſtelſelmatige gisping der maatregelen van Zijne Regeering. Doch dat er vervolging om der Gereformeerde Godsdienst wille in Nederland plaats heeft, is een feit, waarvan het beſtaan niet mag gezwegen worden; dat die vervolging niet ſlechts

in strijd is met de Grondwet, maar wat meer zegt, met het recht dier Godsdienst zelve, waaraan Nederland zijn bestaan, Oranje den zegen van zijn huis verschuldigd is, mag en moet gezegd worden met de vrijmoedigheid van Nederlanders, van Nederlandsche Christenen; mag en moet een aandrang te meer zijn, om Vorst en volk te bepalen bij die ontzachelijke uitspraak: ***Kust den Zoon, opdat Hij niet toorne!*** Wij bidden den God der vaderen, om de vernieuwing van het aloud drievoudig snoer: de Kerk van Christus, gekoesterd in Nederland, gevoedsterd door Nassau.

Het is voorts noch Godgeleerde *polemiek* noch staatkundige *oppositie*, wanneer wij, (ook onafhanklijk van de klacht over de vervolgingen der wereldlijke Overheid,) in deze Bladen protest afleggen tegen die handelingen onzer kerkbesturen, door welke zoo wel de belijdenis der waarheid als de vrijheid der gemeenten prijs gegeven worden aan de beginselen of liever beginselloosheid der eeuw.

Doch, terwijl wij ons zelve ongehouden verklaren aan al wat menschelijke vergaderingen of inrichtingen mogen ingevoerd of daargesteld hebben ten nadeele der toebetrouwde panden aan de gemeenten der Hervorming, en aan het volk dezes lands; zoo hebben wij daarom die Kerkgemeenschap, welke door onze Afgescheidene broeders als de *Synodale* verworpen, door ons als de *historisch-Nederlandsche* aangekleefd wordt, niet verlaten. Ook hieromtrent willen wij ons aan geene verantwoording onttrekken, als ons deswege dezen van ontrouw, anderen van *inconsequentie* beschuldigen.

Neen! onze vereeniging met de Afgescheidenen gaat niet verder dan de broederlijke deelneming in den druk wegens hunnen uitgang en wegens hun geloof; niet verder voorts, dan de gemeenschap aan hunne belijdenis van Jesus Christus, hunne gehechtheid aan de grondwaarheden der Gereformeerde gezindheid, hunne aanklacht van het verval en de ontrouw binnen de gemeenten van Nederland. Aan den uitgang zelven mogen wij geen deel nemen; van de Kerkgemeenschap door hunnen uitgang daargesteld, of liever door hunne bepalingen ten gevolge daarvan opgericht, kunnen wij geene leden zijn. Hooren wij iets van hunne gronden, en van de onze.

De redenen, waarmede de Afgescheidene broeders het plichtmatige ook voor ons van dezen dubbelen stap zoeken aan te toonen, komen, zoo wij wel verstaan hebben, op de volgende slotsom neder: »Geene Kerk zonder belijdenis! het Hervormde Kerkgenootschap heeft de belijdenis der Gereformeerde Kerk niet meer. Die belijdenis en hare beoefening is bij ons; bij ons derhalve openbaart zich de Gereformeerde Kerk en gezindheid, tot welke gij behoort."

Wij meenen, zoo wel grondslag als gevolgtrekking in deze redeneering te moeten ontkennen. De belijdenis der waarheden sticht op zich zelf genomen nog geene Kerk. Omgekeerd, was eene uitgedrukte Kerkbelijdenis veelal eer de vrucht eener reeds herleefde Kerk, dan wel het middel tot hare stichting of herstelling. De Confessie van Augsburg was een resultaat van het werk Gods door Luther, dertien jaren na zijne optreding. De Gereformeerde kerken hier te lande bestonden, eer dat zij van dit bestaan volledige rekenschap gaven door eene uitvoerige belijdenis. Doch in allen gevalle, indien de gemeenschappelijke aankleving eener belijdenis genoeg was, om eene op zich zelve staande Gemeente te bewijzen, dan zoude ook in de bloeiendste tijden eener Kerk, de afzondering van enkele leden dier Kerk met behoud van, en getrouwheid aan de kerkelijke Belijdenis genoegzaam zijn, om een nieuw Kerkgenootschap daar te stellen. Hooger, geestelijker is de oorsprong der Gemeenten, dan zulk een daad van menschen. Het is God, die den kandelaar plaatst, die zijn licht van onder de koornmate herstelt, die hem dreigt weg te nemen, of eindelijk dat oordeel werkelijk voltrekt. Doch zoo wel de stichting als de wegneming eener Gemeente is dan ook een feit, waarvan blijkt. Dat de Gemeenten der Hervorming hier te lande in de zestiende eeuw geplant werden, is een onwedersprekelijke gebeurtenis. Dat die Gemeenten met alle hare wisselingen van bloei, verval, verachtering, onderwerping voor een deel aan de beginselen der eeuw, evenwel steeds historisch voortbestaan in die Kerk, welke de Afgescheidenen de *Synodale* noemen, is evenzeer een feit; ten zij bewezen worde dat inderdaad God den kandelaar uit die Kerkgemeenschap heeft weggenomen, en dat dezelve in ons land niet meer gevonden wordt, dan in de Vergadering der Afgescheidenen. — Doch wordt dit bewezen? — Uit de scheiding zelve toch niet? Want al ware (hetgeen wij niet beslissen), de scheiding niet bloot als een daadwerkelijk protest, maar ook als eene Kerkhervorming en Gemeentestichting te beschouwen en te wettigen, dan volgt daaruit zelve nog geenszins, dat de Vergadering van waar zij uitgingen ophield eene Christelijke Kerk te zijn. Dan kunnen nog de beide Gemeenten als afdeelingen eener zelfde Gereformeerde gezindheid, als twee takken uit eene zelfde Nederlandsche Gereformeerde Kerk te zamen en naast elkander bestaan; even als b. v. in Engeland het bestaan van geloovige Presbyteriaansche Gemeenten niet bewees, dat de Episcopaal-Hervormde Kerk waarvan zij uitgingen, het geloof ten eenenmale verloren had, of dat de kandelaar (het tegenovergestelde is duidelijk genoeg ook in onze dagen gebleken!) daardoor opgehouden had in een van beiden te bestaan. En is het niet insgelijks dus gesteld in Zwitserland met de nationale en gesepareerde Kerken? — Wat dan? is het de ontrouw en het verval bij ons, dat de wegneming van den kandelaar bewijst? Maar de wegneming van den kandelaar is de straf, gedreigd op de volharding in de ontrouw, geenszins het bestaan zelve daarvan (Openb. II, vs. 5). Het gaat niet door, dat eene Kerk, wier belijdenis eenen tijd lang gemist, verdonkerd, ja verloochend wordt, daardoor zelve ophoudt als zoodanig te bestaan. Onder de bedeeling des Ouden Testaments waren er dagen, dat Juda gantsch en al in de macht der afgoderij scheen te zijn, dat het zijne Priesters en Leviten, zijne Vorsten en Oversten onder den afval, zijn heiligdom verontreinigd, zijnen tempel gesloten zag. En toch! God bleef machtig te herstellen. Hij was genadig

en getrouw om het te doen, al was het dan ook in dagen en wegen van benaauwdheden, en weinig uiterlijken glans. Doch ook onder de bedeeling des Nieuwen Testaments wordt aan de Gemeente van Sardis gezegd: *Gij hebt den naam dat gij leeft, en gij zijt dood;* maar tevens: *Zijt wakende, en verſterkt het overige dat ſterven zoude. — Bekeert U!*

Het is ook niet volſtrekt waar, dat de Kerk, die onze Afgeſcheidene broeders de Synodale noemen, geene belijdenis meer heeft. Zij heeft die wel zekerlijk, zoo lang er in haren boezem belijders zijn, belijders (het zij dan leden, of voorgangers, of beiden), wier oprechtheid de Afgeſcheidenen zelve niet ontkennen. De Synode moge zich de panden der Hervorming, de waarheden des Christendoms niet meer aantrekken, en alleen zorg dragen voor de handhaving harer Reglementen. Daar is binnen de grenzen van haar grondgebied nog ſteeds een lichaam van geloovigen overig, dat openbaar genoeg, met de Synode niet vereenigd, de belijdenis der kenmerken van onze Gereformeerde Gemeenten vasthoudt met het hart, en uitſpreekt met den mond. Noch de misbruiken der Kerkbeſturen, noch de aanmatigingen der Synode, noch uwe ontkenning, Broeders! zijn machtig die kern eener betere verwachting te niet te doen. De zeven duizenden, zelfs voor Elia verborgen, waren genoegzaam bij God om Israels beſtaan, als Zijn volk, te verzekeren, in den donkerſten en meest afgodiſchen tijd. Tot dat overblijfſel, ſchoon door geen zichtbaar vereenigingspunt, (als b. v. te Jeruſalem en voor Juda de Tempel was,) verbonden, behoorde zoo wel de Propheet aan de beke Crith, als Obadja aan het koninklijke hof, en als de Propheten, door hem geborgen in de ſpelonk, ja zoo velen er nog bovendien verſtrooid beſtonden onder die ſchare zelve, die eerlang het voor een oogenblik moest uitroepen: *De Heere is God!* (1 Kon. XVIII.)

Doch beſchouwen zich de Afgeſcheidenen tot hunnen uitroep aan ons: *Gaat uit van Babel!* eenigermate van God geroepen, gelijk een Luther bij het groote Hervormingswerk der zestiende eeuw? Ook dit zoude moeten blijken. Het teeken, waarmede deze man Gods verſcheen, was de verkondiging niet van de waarheden alleen die de Roomſche Kerk reeds bezat, maar de ontdekking van die Bijbelsch zeer oude, kerkelijk toen zeer nieuwe leer: *rechtvaardiging door het geloof alleen.* De gantſche Hervorming was eigenlijk alleen de ontwikkeling, of het gevolg van de prediking dezer Waarheid. Wij weten, dat onze afgeſcheidene geloofsgenooten zich een dergelijk pand en teeken toebetrouwd achten, in de handhaving der leer van Jeſus Koninklijk ampt. Ook wij zien in die leer de dierbaarſte vastigheid, de volheerlijkſte hoop voor de geloovigen allerbijzonderst van onzen tijd. Doch zoo gaarne wij de praktikale erkenning der Koningskroon van onzen gekruisten Zaligmaker, met wat menſchelijke onvolmaaktheden het dan ook zij, verlangen op prijs te ſtellen; zoo weinig kunnen wij die juist zien in de ondernomene Kerkherſtelling der Afgeſcheidenen, in hunne reglementen, b. v., in hunne overneming van vele oude vormen, die niet uit de wezenlijkheid hunner behoeften geboren zijn, enz. Hier ontmoeten wij alleen pogingen van menſchelijke welmeenendheid, geen bewijzen van zulk een hooger gezag, als waarmede het hun vrij zoude ſtaan conſcientiën te bezwaren, gemoederen te verontrusten, en met verzekerdheid tot een iegelijk te zeggen, als van Godswege: *Komt over tot ons.*

Broeders en medebelijders van die dierbare Waarheid, dat Jeſus Christus Koning is in Zijne kerk en Hij alleen! mochten wij haar ſlechts met geheel ons hart en met geheel onze ziel gelooven, en het zal blijken, dat er geene voldoening aan die oproeping onzer afgeſcheidene broeders noodig is, om haar zoo wel te beleven als te belijden. Mogen wij verwaardigd worden tot beide, onder de leiding niet van menſchen maar van God, in de kracht niet van ons zelve, maar van Hem. Mogen wij het alzoo doen blijken, dat er waarlijk binnen het ſedert 1816 vervormde Kerklichaam, een overblijfſel beſtaat, aan hetwelk ieder pand van Jeſus koninkrijk en heerlijkheid, eenmaal aan de Gereformeerde Gemeenten toebetrouwd, dierbaar is, en, terwijl onze gebeden opgaan tot den God aller genade, den alleen machtigen Verloſſer en Behouder der Gemeente, dat Zijn werk gezien moge worden in de Kerk en in den lande, mogen wij tevens niet vergeten, dat het einde, waarop in deze hoogst gewichtige dagen onze oogen zich moeten vestigen, als op de eenig toegezegde en volkomene oploſſing, niet de triumf van deze of gene bijzondere Kerkgemeenſchap is, maar de vervulling van het Woord, dat geſproken is, en dat zeer vast ſtaat: *Jeſus Christus uw Koning komt.*

OVER DEN HEILIGEN GEEST, ALS DEN STEDEHOUDER VAN CHRISTUS OP AARDE.

Zoowel tegen de afdwaling van 't rationalistiſche Protestantismus aan den eenen kant, als tegen die van het Papistiſche Catholicismus aan de andere zijde, is de kracht van den geloovigen Christen gelegen in de erkentenis en belijdenis van den Heiligen Geest, als den waren ſtedehouder van Christus op aarde. Het laatstgenoemde verwerpt dien voor den Paus van Rome, aan het hoofd zijner priesterlijke kerk; het eerſte voor het gezag der menſchelijke rede. Maar Christus heeft gezegd tot zijne Apostelen en in hun perſoon tot allen *die door hun woord in Hem zouden gelooven*, tot de voleindiging der wereld (1): *Ik zal den Vader bidden en Hij zal u eenen anderen Trooster geven, opdat Hij bij u blijve in der eeuwigheid* (2); en *de Trooster, de Heilige Geest, welken de Vader zenden zal in mijnen name, die zal U alles leeren* (3). Deze waarheid zullen wij trachten hier naar de leer der Heilige Schrift in eenige bijzonderheden te ontwikkelen.

(1) Joann. XVII, vs. 20.
(2) Joann. XIV, vs. 16. Het woord ANDERE *Trooster* (Leeraar, Vermaner, *Παράκλητος*) duidt op de vervanging van den Zoon door den Geest; waarom ook Christus diezelfde benaming draagt, 1 Joann. II, vs. 1; door de onzen op die plaats vertaald door *Voorſpraak.*
(3) Joann. XIV, vs. 26.

De Mozaïſche bedeeling had eenen Hoogepriester, uit de menſchen genomen, die voor de menſchen ſtond in de zaken die bij God te doen waren, en deze Hoogepriester, Aaron, had eene opvolging uit zijn geſlacht, die tot op Christus toe ſtrekte. Christus daarentegen is een Hoogepriester naar Melchizedeks orde, van welken wij niet lezen in de Schrift, dat eene priesterlijke reeks van Bedienaars des Heiligdoms optrad in zijne plaatſe. Daarom is het beweerde der Roomsche kerk gansch ongegrond, die Petrus tot Plaatsbekleeder des Heeren ſtelt, terwijl deze Apostel niet meer was dan de eerſte der getuigen van de Opſtanding des Heeren (1). Met de hemelvaart toch van Christus is dat gedeelte zijner hoogepriesterlijke bediening aangevangen, gedurende hetwelk Hij met zijn eigen bloed ingegaan is en ſtaat voor 's Heeren aangezicht in het binnenſte heiligdom (in den hemel) voor ons. En daarom hebben onze Hervormers met het grootſte recht tegen het Pausdom ſtaande gehouden, vooral volgens den Brief van Paulus aan de Hebreën, dat het onteerend is voor de éénige offerande van Christus, eenmaal aan het kruis volbracht, om die offerande telkens door den mispriester te willen doen herhalen; want *hetzelve is Christus van boven afbrengen* (2). Zoo is dan Christus de Hoogepriester in den hemel; en *zijn Geest, uitgezonden in alle landen* (3), de Trooster, Plaatsbekleeder en Stedehouder des Heeren op aarde, tot dat Hij wederkomt uit het heiligdom, om zijn volk te zegenen, en over hen te regeren als Koning, in de Heilige Stad.

Doch ſchaars is in de Christenheid deze Opperheerſchappij des Heiligen Geestes recht geloovig met het hart erkend, en in de beſturing der Kerk gevolgd; ſchaars werd het bevel van den verhoogden Heer en Christus ten volle gehoorzaamd: *Wie ooren heeft die hoore wat* DE GEEST *tot de gemeenten zegt.* Gelijk het wereldlijk Rome alle de Koninkrijken der aarde aan zich onderwierp, en als in zich verſlond, zoo onderwierp ook haar Bisſchop alle de gemeenten *aan* – en verſlond die *in* zijne Kerk; en gelijk de Koning van Babel weleer alle de volken, natiën en tongen zijner uitgeſtrekte heerſchappij op de liefelijke klanken zijner muzikale harmoniën voor zijn gouden beeld deed knielen, zoo deed het de Bisſchop van Rome voor zijn geformeerde metalen beeld der Geestelijke heerſchappij van Christus: voor zijne Kerk; en van dat tijdſtip af was de *Eenheid der Kerk* het afgodisch geliefkoosde denkbeeld des Pausdoms; een denkbeeld, waaraan zij Gods woord, de waarheid en de liefde ſteeds heeft opgeofferd en blijft opofferen.

Deze eenheid der (uiterlijke zichtbare) Kerk tracht men door twee bewijzen ſtaande te houden; door de uitdrukking in het Lied der Liederen: *Eene eenige is mijne Duive, mijne volmaakte;* en door eene allegoriſche duiding van die merkwaardige bijzonderheid in de lijdensgeſchiedenis onzes Heeren, dat aan de krijgsknechten door Gods Voorzienige macht niet werd toegelaten om het geweven opperkleed des Heeren te ſcheuren. Doch wij hebben in onze beſchouwing van Salomo's Hooglied gezien, dat dit verheven en geestelijk Gedicht eigenlijk en onmiddelijk van het uitverkoren volk, van Israël, is te verſtaan, vooral bij deszelfs wederaanneming in het laatſte der dagen; en ten gevolge daarvan dan ook middelijk van de onderſcheidene volken, natiën en talen, welke op dien ſtamboom zijn ingeënt en ingelijfd; en hieruit volgt dus geenszins dat de éénigheid van Israël in zijne roeping en uitverkiezing ook de eenheid eener uiterlijke Kerk, die al die onderſcheidene Christennatiën zoude omſluiten, medebrengt. Zulk eene éénheid werd door de Voorzienigheid Gods wel gedurende het groote tijdperk der midden-eeuwen toegelaten, en beſchikt, maar werd nergens geboden in zijn Woord (1). — En wat aangaat de ondeelbaarheid van 's Heeren opperkleed, toen de krijgsknechten het lot wierpen over zijn gewaad; deze toeſpeling, geestig door een der oude Kerkvaders gebezigd, is geenszins voldoende ter regeling van onze denkbeelden omtrent Christus Kerk, als welke wel wordt voorgeſteld in de Schrift als het *lichaam*, maar geenszins als het *gewaad* des Heeren. En hierin juist ligt de verborgenheid dezer leer, naar de Openbaring der Schrift; dat de Kerk is een geestelijk lichaam, waarvan het Hoofd is Christus; *want wij zijn leden zijns lichaams, van zijnen vleeſche en van zijne beenen* (2). Dit geestelijk lichaam nu heeft zijn Hoofd in den hemel, niet op de aarde, en de Kerk, in hare éénheid beſchouwd, is niet de aardſche op zich zelve, maar de hemelſche en aardſche, of, wil men, de ſtrijdende en triumferende Kerk; doch wanneer men afziet van de éénheid in den hemel, en alleen let op de verſchijning dezer gemeente op aarde, dan komt de verſcheidenheid en menigvuldigheid te voorſchijn; eene verſcheidenheid en menigvuldigheid, die men reeds in haren kiem vindt in de Apocalyptiſche zeven gemeenten van Klein-Azië.

De beſchouwing dezer zeven gemeenten in de Openbaring geeft ons drie beginſelen aan de hand, die ons ſteeds ten leiddraad moeten ſtrekken in onze beſchouwing van de leidingen der Christenheid hier op aarde:

I. *De Eenheid*, gelegen in den HEER DER HEERLIJKHEID die wandelt tusſchen de zeven kandelaren, en de brieven aan de gemeenten doet ſchrijven.

II. *Het gezag:* Die ooren heeft hoore wat DE GEEST tot de gemeenten zegt.

III. *De onderſcheidenheid.* Er is eene gemeente te *Epheſen*, eene gemeente te *Smyrne*, eene gemeente te *Pergame*, eene gemeente te *Thyatire*, eene gemeente te *Sardis*, eene gemeente te *Philadelphie*, en eene gemeente te *Laodiceë.*

---

(1) Hand. I, vs. 22.
(2) Rom. X, vs. 6. *Heidelbergſche Catechismus.* Antw. 80.
(3) Zach. III, vs. 7.

---

(1) Het is opmerkelijk, dat de Heer de vereeniging der verſpreide gemeenten in ééne uiterlijke kerk juist *toen* heeft te weeg gebracht, als de vereeniging der Apostoliſche Zendbrieven en heilige geſchriften in éénen Cánon moest tot ſtand komen, om den bundel des N. V. te formeren; en ſtraks toen deze bijeenbrenging en vereeniging was tot ſtand gekomen, die éénheid der uiterlijke kerk allengs door politieke ſchokken meer en meer is verbroken geworden. Dit denkbeeld is zeer juist uitéêngezet in het allerbelangrijkſte werk van Dr. G. F. SMID, *Historia Antiqua et Vindicatio Canonis Sacri.* Lips. 1775.

(2) Eph. V, vs. 30.

I.

De Eenheid wordt niet vermeld als door God gefteld te Rome, maar in Christus, *den Eerstgeboren uit de dooden, den Overfte der Koningen der aarde.* De Apostel van Patmos fpreekt niet van Petrus, of van Linus, of van Clemens, maar van Hem, die de getrouwe Getuige is. De Apostel maakt geen gewag van een bisfchoppelijk Priesterdom, maar van het geestelijk priesterfchap: *Hem die ons heeft lief gehad en ons van onze zonden gewasfchen heeft in zijnen bloede, en ons gemaakt heeft tot Koningen en Priesters Gode en den Vader* (1). Dit koninklijk Priesterdom van alle ware geloovigen, dat zoo duidelijk en uitdrukkelijk op elke bladzijde fchier des Nieuwen Verbonds wordt geleerd, is eigenlijk altijd het grootfte en krachtigfte wapen geweest der ware, door Gods Geest en Woord hervormde Christenen, tegen de aanmatigingen van die nieuwe Koningen van Babel, die nu niet meer aan den Eufraat, maar in de ftad op zeven bergen gezeteld, toch fteeds tegen het Israël Gods overftonden, offchoon zij ook al nu en dan meer of minder gunftig aan het Sion des Heeren mogen geweest zijn. Met één woord, de wereldfche eenheid van het Paufelijke Rome ftaat even vlak over tegen de hemelfche eenheid des Christendoms in Christus, als weleer Babel tegen Jeruzalem.

II.

Doch ftaan wij in het eerfte punt vooral tegenover de Kerk van Rome met haren aanhang, in het tweede ftuk, hetwelk eigenlijk het hoofdonderwerp is van dit opftel, ftaan wij niet minder tegen over het ongeestelijk, onchristelijk, onbijbelsch Protestantisme, dat zich vooral in het Rationalismus, en deszelfs lichtere of flaauwere fchakeringen openbaart. De Heer in den hemel zegt tot elke der gemeenten: *Die ooren heeft hoore wat de Geest tot de gemeenten zegt.* Het is dus niet alleen de Heere Christus die zijne Apostelen en hunne opvolgeren uitgezonden heeft en zijn Woord aan zijne Kerk vertrouwde, om door de Priesterfchap te worden verklaard; maar de Geest fpreekt voortdurend, door het Woord, tot de gemeenten; en om de ftemme des Geestes te verftaan moet men een hoorend oor hebben, dat acht geeft op de goddelijkheid der waarheid; moet de hoorder althans verkeeren in de zoekende ftemming van Nicodemus, tot welken de Heer fprak: *De Geest blaast waarhenen Hij wil, en gij hoort zijne ftemme* (2). Van den tijd af dat de Geest Gods de eerfte Christengemeente te Jeruzalem op den grooten Christenpinkfterdag ftichtte, was Hij de ftedehouder van Christus bij die gemeente. Het was de Geest, die de Apostelen aandreef, of ook wederom niet toeliet, om in deze of gene landftreek de boodfchap des heils te brengen. Het was de Geest, die hun gaf te fpreken het woord des kruifes met kracht en in betooning des geloofs. Het was de Geest, die de harten opende opdat zij zouden acht nemen op hetgeen van de Apostelen gefproken werd. Het was eindelijk de Geest, die zoo dikwijls het Christendom verkwijnde, als een adem des levens waaide en blies, en de dorre beenderen opwekte tot levende leden van Christus. En deze Geest, die onder de bedeeling des oudendaags, niet uitfluitend, en zelfs niet hoofdzakelijk, werkte onder het Aaronitifch en Levitisch priesterdom in deszelfs hooger of lager ordeningen, maar de profeten door den Heere van uit alle rangen en ftanden des volks gekozen, aangreep en vervulde, deze Geest bond zich ook in de dagen der Christenheid niet aan den ftand van hen, die zich bij voorkeur gewoon zijn *geestelijken* te noemen. Deze was zelfs doorgaans in tijden van groote verdorvenheid en verval, vijandig tegen alle pogingen tot een krachtig en levendig herftel gezind. Het was de Geestelijkheid, die Hieronymus en Huss ten brandftapel bracht. Het was de Geestelijkheid, die de arme Waldenzen zoo vaak poogde te verpletteren. Het was de Geestelijkheid die Luther en Calvijn uitwierp. Het was wederom de Geestelijkheid, die Spener en Franken vervolgde en verketterde; die voor Whitefield en Wesley de kerken floot en hun de predikftoelen ontzegde. Wij zwijgen van onze dagen.

Onder de middelen tot handhaving of herftel der waarheid heeft het ook den Heiligen Geest behaagd Conciliën en Synoden te gebruiken. *De Apostelen en de Ouderlingen en de broeders* te Jeruzalem vergaderd, mochten in waarheid zeggen, niet alleen: *het heeft ons eendrachtelijk te zamen zijnde goed gedacht;* maar ook: *het heeft den Heiligen Geest en ons goed gedacht.* Alleen daarin dwaalt de Roomfche Kerk zeer, als zij den Heiligen Geest bindt aan de meerderheid der ftemhebbende leden eener Christelijke vergadering; immers in de dagen van Elia waren er in Israël flechts zeven duizend die hunne knieën niet voor Baal gebogen hadden; en men leest nergens dat dit uitfluitend of voornamelijk de Priesters waren. Ja zij dwaalt zeer, wanneer zij meent dat de Geest zelfs in het geheel aan hare Kerkvergaderingen zoude gehouden zijn; want in de vergadering van den Joodfchen Raad, waar de Christus veroordeeld werd, was zelfs geene minderheid die zich voor Hem (de perfoonlijke *Waarheid* zelve!) in de bres ftelde. Alleen Nicodemus en Jozef van Arimathea hadden zich aan dezen raad onttrokken. De Geest blaast waar, en wanneer, en waarheen hij wil; zoowel buiten als binnen de kerken en kerkelijke Vergaderingen, Conciliën, Synoden, kanfels en biechtftoelen; zoowel in de velden waar Whitefield voor de duizende mijnwerkers van Blackheath predikte, als daar waar Luther op den biechtftoel de fchuldbelijdende en verflagene zielen op Christus wees; zoowel in de vlakten der Sandwichseilanden, waar het woord des kruifes gehoord werd, als in het ftudeervertrek, waar Calvijn de goddelijkheid zijner roeping tegen den Roomfchen kampvechter Sadoletus verdedigde; zoowel bij de Noord-Amerikaanfche veldpredikatiën als in de zaal der Kerkelijken te Dordrecht.

---

(1) Openb. I, vs. 6.

(2) Op deze wijze toch moet naar onze overtuiging Joann. III, vs. 8 worden vertaald, met Bengel en anderen. Want, gelijk deze uitmuntende Schriftuitlegger te recht aanmerkt, wel de Geest, maar niet de wind, heeft een *wil* (θέλει) en eene *ftemme* (φωνή); offchoon het waar is, dat het Griekfche woord beantwoordt aan het Hebr. רוּחַ dat beide *Geest* en *Wind* beteekent.

Het is de gronddwaling der Neologie dat zij de ſtem des Geestes wil vervangen door menſchelijke middelen, menſchelijke wetenſchap, de menſchelijke rede, als den weg tot recht verſtand der Schrift. Van daar die inbeelding als ware eene letterkundige uitlegging des Bijbels het ware en eenige middel om den zin des Geestes te verſtaan. Het Rationalismus kent geen anderen toetsſteen dan het gezond verſtand of de rede; de dorre en doode Orthodoxie kent geen hooger beginſel dan de Kerkleer, en wil met hare ſtijve verdediging alle verdere Geesteswerking uitdooven. De Geestdrijverij wil zich niet onderwerpen aan het onderzoek of de geesten die zij bezielt, uit God zijn. De Mystieke waanzin ſtelt zijn duister Godsdienſtig gevoel boven de ſtem des Geestes in en door het Woord. Doch wat zegt de Schrift? *Die ooren heeft hoore wat de Geest tot de gemeenten zegt!* Werpt men hiertegen de dwalingen in, die uit het misbruik des Woords ontſtaan; of de verſchillen der geloovigen onderling; men denke DIE OOREN HEEFT *hoore.* Die zijne ooren opent voor de ſtem zijner eigene driften en vooroordeelen, moge toezien! Die zijne ooren ontſluit voor de dwaling, ſtaat of valt zijnen eigen Heere. Die zijne ooren ſtopt, als een adder, voor de roepſtem des heils, moge zich zelven zijn noodlot wijten; maar *dit* fundament Gods ſtaat vast: niet dat Petrus en de Pauſen de waarheid bij erfrecht in eigendom hebben; niet dat de geleerde Schriftuitlegging voor dwalingen behoedt; maar dat de Heere kent degenen die de Zijnen zijn; en dat zij die door de waarheid zijn vrijgemaakt, de zalving des Heiligen Geestes hebben!

De Geest van God handhaaft de waarheid uit het Woord, niet door met vervolging en kerkban de dwaling werktuiglijk te onderdrukken, maar door de lucht als met een lente-adem of najaarsſtorm te doorzuiveren. Het is niet alleen door ſtaandehouding en verdediging, maar ook door wederopwekking en vernieuwing, dat de waarheid hare kracht oefent. Christus die de Waarheid zelve was, is niet voor den dood des kruiſes door een wonder bewaard; maar aan den dood overgegeven, en uit dien dood ten derden dage weder levend geworden. Er zijn tijden voor de Christenheid, waarin de Geest tot de geloovigen ſpreekt: *Gaat henen mijn Volk, gaat in uwe binnenſte kamers, en ſluit uwe deuren na u toe: verbergt u als eenen kleinen oogenblik, tot dat de gramſchap overga* (1); tijden waarop de gemeente der heiligen ſlechts in de hope leeft: *Hij heeft verſcheurd, en Hij zal ons genezen; Hij heeft geſlagen en Hij zal ons verbinden; Hij zal ons na twee dagen levendig maken; op den derden dag zal Hij ons doen verrijzen, en wij zullen voor zijn aangezichte leven. Dan zullen wij kennen; wij zullen vervolgen om den Heere te kennen. Zijn uitgang is bereid als de dageraad; en Hij zal tot ons komen als een regen, als de ſpade regen en de vroege regen des lands* (2). — *Zalig zijn ze die niet zullen gezien en nogtans geloofd hebben!*

(1) Jez. XXVI, vs. 20.
(2) Hoz. VI, vs. 1—3.

III.

Eindelijk, de bedeeling des Geestes in de dagen des Nieuwen Verbonds kenmerkt zich, als ontwikkeld wordende onder het Stedehouderſchap des Heiligen Geestes, door de onderſcheidenheid, door de menigvuldigheid, niet alleen der Geestesgaven (Zie 1 Cor. 14), maar ook der Geestesgemeenten. Men wil ééne uiterlijke zichtbare Kerk; men dringe dan de zeven gemeenten van Klein-Azië in één bisſchoppelijk geſticht bijéén! Men ſmelte dan de zeven brieven van den verheerlijkten Godmensch in een afgemeten Zendbrief zamen! »Buiten de Kerk is geene zaligheid?” Buiten het Rijk Gods, buiten het Koningrijk van Christus is zij niet; maar zijn er in het huis des Vaders vele woningen, waarom zouden er in het Koningrijk van Christus niet vele Kerken zijn? Onder de Oude bedeeling was er *één* eenige gouden luchter met zeven armen; maar op Patmos zag de Apostel-profeet *zeven* gouden kandelaren, waartusſchen één wandelde, den Zone des menſchen gelijk. In onze dagen heeft de Engel zich vertoond, die door den hemel vliegt, met het Evangelie der behoudenis voor alle talen, natiën en tongen in de hand. Laat dan ook de gemeenten hare tenten hebben aan alle plaatſen, volgende de voetſtappen der herderen.

»Er is geene zaligheid buiten de Kerk?” maar de Geest zegt: *die den Zoon heeft, die heeft het leven; die den Zoon niet heeft, heeft het leven niet!* Er is geen zaligheid buiten CHRISTUS: HIJ is *de weg, de waarheid en het leven.* Die in de waarheid niet blijft, heeft Hem niet gekend; die in de liefde niet blijft, heeft Hem niet lief gehad; die Zijn woord niet gelooft, heeft Hem verloochend. Er is maar één lichaam van Christus, verzameld deels reeds in den hemel, deels verzameld wordende op de aarde, tot dat het Woord zal geſproken worden tot den Engel: *Zend uwen ſikkel uit en maai!* Maar, waren er onder het Apostelſchap van Joannes reeds zeven hoogst onderſcheiden gemeenten in Klein-Azië, zoo laat ons ook thans als Kerken en gemeenten van Christus erkennen alle die gemeenten onder welke de Heere wandelt, die den Heiligen Geest als zijnen Stedehouder op aarde erkennen, en op de roepſtem ontwaken: *Die ooren heeft hoore, wat* DE GEEST *tot de gemeenten zegt!*

Christus heeft den Geest gegeven als zijnen Stedehouder in zijne plaats, aan de gemeenten, *tot dat Hij wederkomt.* Dan wordt de uiterlijke éénheid onder zijnen rijksſtaf herſteld, die thans, meer dan immer in vroegere eeuwen, voor eenen tijd verbroken is. Dan zal het zijn ééne kudde onder dien *Éénen Herder.* Israël wordt herſteld van ’twelk God ſprak van ouds: *Mijn zoon, mijn eerstgebórene is Israël;* en Jeruzalem wordt de plaatſe zijner voeten. Intusſchen kan dit Koningrijk van den Zone des menſchen niet worden daargeſteld, dan door de afbreking der menſchelijke Staten en vroegere Kerken. De gemeente en de geloovigen worden verſtrooid, opdat Hij ze wederom zoude tot één vergaderen. En welk is inmiddels de ſtoel der eenheid en het punt der vereeniging, zoo lang die verſpreiding, verſtoring

en verſtrooijing geſchiedt? Het *Stedehouderſchap des Heiligen Geestes* in 's Heeren plaatſe, tot troost der gemeenten, totdat de Bruidegom komt. In die verwachting *zegge de Geest en de Bruid: Kom! en die het hoort zegge: Kom! en die wil, neme het water des levens om niet;* en de Christus *die deze dingen getuigt*, zegt: *Ja, ik kome haastelijk. Amen.*

OVER HET RAADPLEGEN VAN GODS WOORD.

Gij zult zeggen: Spreek Heere, want uw knecht hoort!
(1 Sam. III, vs. 9.)

Er is ſomtijds niet dan ééne ſchrede afſtands tusſchen een heilig Godebehaaglijk gebruik, en het ſchroomelijkſte en Godonteerendſte misbruik; maar die geringe verwijdering bevat eenen peilloozen afgrond. Hoe heiliger en geestelijker de zaken zijn, van welke het arglistige hart des menſchen, verleid ſomtijds door de bedriegerijen van den Vader der logen, misbruik maakt, des te afſchuwelijker worden de gevolgen dezer handelwijze, en er is niets minder noodig dan alvermogende genadekracht om voor die gevolgen te bewaren.

Zoo is het gelegen met het raadplegen van Gods woord. Terwijl het ongeloof de eeuwigblijvende waarde van dat Woord miskent, volgt het bijgeloof maar al te dikwijls eene wijze van het te raadplegen, die louter dweeperij ademt, en niets minder is dan eene Godslastering. Van daar het werktuigelijk opſlaan van den Bijbel, om op de eerſte plaats de beste een orakelſpreuk te vinden, waardoor alle verdere geestelijke zielswerkzaamheid van onderzoek en gebed, overtollig wordt (1). Wat is dit anders dan traagheid, gepaard met dweeperij? En echter, niettegenſtaande deze valſche Godsdienst, niettegenſtaande alle gevaren en misleidingen die aan dezelve verbonden zijn, evenwel is niets waarachtiger dan dat de Bijbel, Gods Woord, en dat Woord de ware geestelijke *Urim* en *Thummim* is, tot welke niemand zich vruchteloos heeft gewend om raad en licht, mits zich op de rechte wijze ſchikkende om God, den vlekkeloos reinen en heiligen, te ontmoeten.

Urim en *Thummim* beteekent *Licht* en *Recht*. De Urim en Thummim, hoedanig dan ook ingericht, waren het orgaan der Goddelijke Openbaring aan de zoekende ziel, aan het vragende hart, begeerig naar *licht* op zijnen weg, verlangende naar kennis van wat *recht* is, om niet af te wijken ter rechter of ter ſlinker zijde. De Hoogepriester droeg dat Heiligdom op zijne borst. Aaron voerde het als behoorende tot zijne heilige kleedij, door

(1) Men zie een treffend voorbeeld daarvan aangewezen en afgekeurd in het Tijdſchrift *de Reformatie* voor Oct. ll. bl. 226 en 227. Iemand was in het onzekere omtrent de oprechtheid van zekere vrouw, die men als Godvruchtig beſchouwde. Hij ſloeg den Bijbel op, en het eerſte waarop zijn oog viel waren de woorden van den Profeet: *Hare* (hunne) *ziele heeft lust aan hare verfoeiſelen;* waaruit terſtond werd opgemaakt, dat de vrouw eene huichelaarſter was. Mocht er eene waarſchuwende ſtem geweest zijn, op dat oogenblik, om te zeggen: *Daar ſtaat wederom geſchreven: Gij zult den Heere uwen God niet verzoeken!* (Matth. IV, vs. 7.)

de woestijn, en het volk vroeg door hem, den Heere. Want zoo ſprak God tot Mozes (aan wien Hij van mond tot mond zijnen wil had bekend gemaakt, gelijk een vriend tot zijnen vriend ſpreekt): *Neem tot u Jozua, den zoon van Nun, een man in welken de Geest is, en legt uwe hand op hem: en ſtel hem voor het aangezichte Eleazars des Priesters, en voor het aangezicht der ganſche vergaderinge, en geef hem bevel voor hunne oogen, en leg op hem van uwe heerlijkheid opdat ze hooren, te weten de ganſche vergadering der kinderen Israëls. En hij zal voor het aangezicht Eleazars des Priesters ſtaan, die voor hem raad vragen zal naar de wijze van Urim voor het aangezicht des Heeren; naar zijnen mond zullen zij uitgaan, en naar zijnen mond zullen zij ingaan, hij en alle de kinderen Israëls en de ganſche vergaderinge* (1).

Zulk een *Licht* en zulk een *Recht* is voor ons het Woord des Heeren. *Uw woord*, zeide reeds de Pſalmist, *is een lampe voor mijnen voet en een* LICHT op mijn *pad* (2), en elders: *de opening uwer woorden geeft* LICHT, *de ſlechten verſtandig makende.* En wederom in eenen anderen Pſalm: *De wet des Heeren is volmaakt, bekeerende de ziele; de getuigenisſe des Heeren is gewis, den ſlechten wijsheid gevende; de bevelen des Heeren zijn* RECHT, *verblijdende het harte; het gebod des Heeren is zuiver, verlichtende de oogen* (3).

Maar hoeveel grooter is de weldaad Gods in deze dagen des Nieuwen Verbonds! Onder Israël vroegen ſlechts de Hoofden des volks, een Jozua of David, den Heere, in naam des volks; onder de bedeeling des Geestes daarentegen komt dat koninklijk voorrecht toe aan alle geloovigen, als zijnde allen te zamen een *Koninklijk Prieſterdom!* Doch om zoo den Heere te raadplegen behoort *geloof* en *gebed;* en werkzaamheid van die beide in den van God verordenden weg. Daarom zegt de Heere Jeſus tot de zijnen: *In dien dag* (wanneer ik van u zal weggenomen zijn) *zult gij mij niets vragen. Voorwaar, voorwaar ik zegge u, al wat gij den Vader zult bidden in mijnen naam, dat zal Hij u geven. Tot nog toe hebt gij niet gebeden in mijnen naam.* — *Al wat gij zult begeeren in 't gebed, geloovende, zult gij ontvangen.* — *De Trooster, de Heilige Geest, die zal u alles leeren.* — Zijn dit beloften die de Heer uitſluitend deed aan zijne Apostelen, of zijn het ook niet zulke toezeggingen, die kracht behouden voor *allen die door hun woord in Hem gelooven zouden?*

Doch men hoede zich voor zelfsbedrog! Christus had ook geſproken: *Hem die gelooft zal hebben zullen deze teekenen volgen;* maar toen evenwel de zonen van Sceva eenen boozen démon wilden uitwerpen, viel de bezetene op hen aan, zeggende: *Christus kenne ik en Paulus weet ik; maar gij, wie zijt gij?* En toen de rijke man in

(1) Num. XXVII, vs. 18—21.

(2) Pſalm CXIX, vs. 105. Hebr. אור לנתיבתי, dat is juist hetzelfde woord als in den Pluralis *Urim*.

(3) Pſalm XIX, vs. 8, 9. Ook hier weder ſtaat in 't Hebr. hetzelfde woord, waarvan de naam *Thummim* afkomt תורת יהוה תמימה.

de onderwereld Abraham bad, dat een gezant uit het doodenrijk zijne broeders tot bekeering mochte vermanen, was het antwoord van den Aartsvader: *Zij hebben Mozes en de Propheten, datze die hooren!* Immers had reeds de Propheet onder Israël den volke toegeroepen: *Tot de Wet en tot het Getuigenisse!*

Hij die onder Israël de heilige *Urim* en *Thummim* raadpleegde ging tot den Hoogepriester. — Onze Hoogepriester, die, zich zelven voor ons geofferd hebbende, als de Voorspraak ter rechterhand Gods staat, is Jesus Christus. *Dewijl wij dan eenen Hoogepriester hebben die door de hemelen doorgegaan is, namelijk Jesus den Zone Gods, zoo laat ons deze hope vasthouden. Want wij hebben geenen Hoogepriester die niet kan medelijden hebben met onze zwakheden, maar die in alle dingen gelijk als wij is verzocht geweest, zonder zonde. Laat ons dan met vrijmoedigheid toegaan tot den troon der Genade, opdat wij barmhartigheid mogen verkrijgen en geholpen worden ter bekwamer tijd!* Ons voegt het dus nimmer den Heere te vragen anders dan door Jesus Christus, in wiens naam alleen de toegang ter verhooring geopend is, en wien de Vader altijd hoort.

De Heer leert ons *de Schrift te onderzoeken.* Dat zegt iets geheel anders, dan zich op de eerste plaats de beste te werpen, die ons in den Bijbel voor het oog komt. Dat onderzoek sluit ook in zich de naspeuring, of het gevondene werkelijk overeenkomt, naar de overeenstemming des geloofs, met den toestand waarin zich de geloovige bevindt. Paulus zegt: *als tot* VERSTANDIGEN *spreek ik;* maar het raadplegen van de Schrift op zulk eene roekelooze wijze, als van welke wij in het begin van dit opstel gewag maakten, zou veeleer gelijken naar het werk van geheel *verstandeloozen.* Beveelt ons de Schrift, *den Heere onzen God lief te hebben met geheel ons hart, met geheel onze ziele, en met* GEHEEL ONS VERSTAND; en zullen wij zijn Woord ook niet met *geheel ons verstand* onderzoeken en raadplegen?

Doch bij de scherpste weering van een schandelijk misbruik blijft evenwel het beginsel vastslaan: dat er bij den Heere en Zijn Woord raad is, en licht, in alle onzekerheid. *De Heere is goed en recht, daarom zal Hij de zondaars onderwijzen in den weg. Hij zal de zachtmoedigen leiden in het recht, en Hij zal de zachtmoedigen zijnen weg leeren. Ik zal u raad geven* (zegt God) *en Mijn oog zal op u zijn!* Zalig is de ziel, die in stilheid wacht en luistert, wat de Geest in zijn Woord tot haar spreekt, en zich zelve verloochenende en overgevende aan den wille Gods, niet anders begeert dan hetgene Hem welbehaaglijk is. Voor haar is de Schrift geen sprakelooze Getuige, maar een getrouwe Vermaner (παράκλητος) gelijk onze Heer den Heiligen Geest noemt, die in dat Woord ademt; want, offchoon de ongeloovige de Schrift wel geesteloos leest en onderzoekt, voor de geloovige en biddende ziel, zijn Geest en Woord geene twee afgescheidene zaken; maar HET WOORD IS LEVEND DOOR DEN GEEST (1).

(1) Joann. VI, vs. 52—63.

Offchoon wij, na deze ontwikkeling van het gebruik der Schrift als de Christelijke *Urim* en *Thummim*, op grond van hetgeen zij zelve getuigt, geen getuigenis van menschen meer behoeven aan te nemen, evenwel willen wij, om onze overeenstemming in dezen met de geloovige Godgeleerden onzer Kerk ook van vroegere dagen te betoonen, de volgende plaats overnemen uit eenen hoogstmerkwaardigen brief van den beroemden en godzaligen Hoogleeraar Herman Witsius, aan zijnen vriend, den niet minder beroemden en voortreffelijken Ulrik Huber, Hoogleeraar in de Welsprekendheid te Franeker, en naderhand ook aldaar in de Rechtsgeleerdheid; een man van oprechte Godsvrucht, voorbeeldigen ijver in het houden van openbare en huisselijke Godsdienstoefening, en buitengewone werkzaamheid (1). Aan dezen nu schreef Witsius eenen later uitgegeven brief over het gebruik der H. Schrift, waarin onder anderen de volgende woorden voorkomen: »De meeste voorschriften der Heilige boeken zijn algemeen, en laten dus in bijzondere gevallen, wier eindelooze verscheidenheid door geen algemeenen regel kan worden bepaald, veel over aan de voorzichtigheid der geloovigen. Hierbij komt hun de Geest Gods te stade, vooral wanneer Hij daartoe door een ernstig en dringend gebed wordt ingeroepen, en drijft het nog onzekere gemoed door zijn inwendige kracht waarhenen Hij wil, zoodat het met groote helderheid der conscientie dien weg in een twijfelachtig geval inslaat, die hetzelve door den Geest Gods wordt aangewezen. En in zoo verre leert dan de Geest iets *buiten de Schrift;* geenszins, als of het in de algemeenere uitspraken des Woords niet gevonden werd, maar omdat het nergens in de Schrift zoo aangewezen of toegepast staat. Op deze manier is de Geest de *Leeraar der voorzichtigheid voor de rechtvaardigen*, hun bekend makende, wat zij *nu* en *in dat geval* moeten doen, hetgeen door geen algemeene regelen kon aangewezen worden. — Alzoo heeft ieder waar geloovige de waarachtige en geestelijke *Urim* en *Thummim* in zijnen boezem, te weten den allerhelderſten en levendig gloeienden Geest van onzen Hoogsten Opperpriester en Heere Jesus Christus. Want elk geloovige is mede onder Hem een priester, die mag raadplegen en geraadpleegd worden: en een vurig en aanhoudend gebed is die algemeen geldige raadpleging van Christus door *Urim* en *Thummim*, op welke Hij het geweten dergenen die hem Godvruchtiglijk om raad vragen antwoordt door zijn onbeschrijfelijk licht, en onweêrstaanlijke drang en aansporing, waardoor zij zeker van hunnen plicht, en gerust omtrent den uitslag kunnen zijn (2)". Tot dus verre Witsius.

(1) Vitringa, die eene lijkrède op hem hield, getuigt van hem: »dat men hem alle uren van den dag van des morgens 6 tot des avonds 8, bezig zag met het geven van hetzij openbare, hetzij bijzondere lessen, alleen het uur van elven voor den middag waarop hij het middagmaal gebruikte, uitgezonderd: *een voorbeeld, dat zijns gelijken niet heeft.*" Zijne uitgegeven doorwrochte werken zijn daarenboven menigvuldig.

(2) *Quilibet fidelis habet verum et spirituale* URIM *et* THUMMIM *in pectore suo, nempe lucidissimum ardentissimumque modo indicatum summi Sacerdotis Domini Nostri Jesu Christi Spiritum* (Rom. VIII, vs. 9, 14. Gal. IV, vs. 6.) *Quilibet etiam fidelis est Sacerdos, qui et consuli et consulere*

In deze gevoelens en ervaringen ſtemden dan in dien tijd de voornaamſte Rechts- en Godgeleerden, Staatslieden zoo wel als Kerkelijken, in. Was het wonder dat de zegen Gods menigvuldige blijken gaf, dat de ſpreuk der munt *Wij ſteunen op Gods Woord*, meer dan eene bloote leus, bij velen althans, eene wezenlijkheid was. Mochten wij ons ook nog niet ſchamen de belijdenis, dat wij al ons licht en al onze kracht van boven wachten, van den Vader der lichten, die beloofd heeft: *Indien iemand van u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begeere die een iegelijk mildelijk geeft en niet verwijt, en zij zal hem gegeven worden. Maar dat hij ze begeere in het geloof, niet twijfelende* (1).

HET WEZEN DES CHRISTENDOMS.

Hoedanig is, bij alle verſchil van meeningen in bijzaken, bij alle wisſelingen van tijden en onderſcheid van plaatſen, het voor alle tijden, alle plaatſen, alle menſchen geldige wezen des Christendoms? Wij hebben vroeger in deze bladen iets gezien van de wijze, waarop de Neologie in ons Vaderland deze vraag onlangs voorſtelde en beantwoordde. Doch men behoeft niet eens zoo diep verward te zijn in de ſtrikken der verbasterde wetenſchap, als de Schrijver der Prijsverhandeling over dat onderwerp maar al te zeer bleek te zijn, om de vraag evenwel nog van eene zijde te beſchouwen, die de Roomsch-Catholijken eenigzins zoude rechtvaardigen, als zij ons Protestanten vragen, wat dan toch eigenlijk het ſtellige reſultaat is van onze Bijbellezing en vrij onderzoek?

De zaak evenwel is in zich zelve eenvoudig; en de beantwoording uit het getuigenis van God door Zijn Woord en door Zijn Geest, beide voor de verdichtſelen van Rome en de ontkenningen der Neologie beſchamend: het wezen des Christendoms is — CHRISTUS.

Daarin, in den grond, is het verſchil gelegen tusſchen het Christendom des Bijbels, en dat der menſchelijke wijsheid, dat het deze te doen is alleen om eene *leer*, terwijl gene daarentegen getuigt van een *Perſoon*. *Wat dunkt u van den Christus?* is de groote vraag nu, als voor achttien honderd jaren, voor onze ziel, voor haar behoud, hare hoop, hare betrekking tot den eeuwigen God. De gantſche Openbaring des Nieuwen en des Ouden Testaments is de bekendmaking van God in Christus; de bekendmaking van Gods heiligheid, liefde, waarheid, wet, gerechtigheid, genade, in Christus; de bekendmaking van den mensch aan zich zelven, in Christus. Deze Christus is *gisteren en heden dezelfde en in der eeuwigheid*. Hij getuigde van zich zelven niet als de Leeraar eener nieuwe Godsdienst, maar als het Voorwerp der getuigenisſen en der verwachtingen van den voortijd, het Voorwerp des geloofs en der aanbidding, voor alle eeuwen. Het getuigenis van Jeſus is de geest des Ouden Testaments; eene verkondiging van den Christus is geheel de Schrift des Nieuwen. Ziedaar (wij herhalen het) het onveranderlijke des Christendoms: niet, hetgeen er overblijft van een hoogere Godsdienst- en Zedeleer, na dat aan de onderſcheidene vorderingen eener hoogmoedige Wijsbegeerte, eener ſtoutmoedige Kritiek, eener bedriegelijke Uitlegwijze voldaan is; maar Hij zelve, die, onafhankelijk van alle vordering of achteruitgang in een dezer vakken, in ieder woord dat Hij geſproken heeft, in ieder letter die van Hem geſchreven ſtaat, het onmiskenbare kenmerk draagt, dat Hij niet alleen *den waren weg ten leven* geleerd heeft, maar dat Hij perſoonlijk en waarachtig *de Weg, de Waarheid en het Leven* is.

O aanbiddelijke Openbaring van God, die niet beſtaat in een onderwijs alleen van hetgeen gekend, gedaan, geloofd moet worden, maar in de verkondiging van eene zaligheid, die de gave van God is, het gewrocht van alle Zijne aan het kruishout op Golgotha verheerlijkte deugden. O eeuwig gezegende Perſoon van Jeſus Christus, van wien alle de Waarheden, die in den hemel of op de aarde tot zaligheid gekend, geloofd, of aanſchouwd worden, als zoo vele ſtralen Zijner ongeſchapen heerlijkheid uitgaan; en wiens leer daarom alleen reeds met geen andere vergelijkbaar is, omdat het grondwoord daarvan niet is: *Ken mijn ſtelſel en volbreng mijn gebod*, maar: *Geloof in* MIJ, *en gij wordt zalig*.

In Christus is alle de volheid der ſchatten der kennis van God en tot God.

In Christus wordt God gekend, omhelsd door het geloof, aanſchouwd in de heerlijkheid. Wij worden gedoopt in den naam des Heeren Jeſus (1), en die naam alleen bevat dus het getuigenis van een driemaal heiligen, van een als Vader en Zoon en Heilige Geest beſtaanden God. In Jeſus Christus, het uitgedrukte beeld van de zelfſtandigheid des Vaders *ziet, wie Hem gezien heeft, den Vader. — Niemand kent den Zoon, dan de Vader, en niemand kent den Vader, dan de Zoon, en wien het de Zoon wil openbaren. — Hij en de Vader zijn één.* — Maar wie den Vader door den Zoon kent, wie alzoo *den Vader en den Zoon heeft*, die kent, die heeft daardoor zelve den Heiligen Geest. *Niemand kan zeggen Jeſus den Heere te zijn, dan door den Heiligen Geest.* Van Jeſus Christus is de Geest des Vaders, die ook de Zijne is, onafſcheidelijk. Hij nam door de kracht en tusſchenkomst van dien Geest eene menschheid aan uit vleesch en bloed van menſchen. Hij liet zich zalven en vervullen door dien Geest, die op Hem bleef en in Hem woont als in het Hoofd, en van daar afdaalt en zich uitſtort in de leden van het lichaam, dat is, de Gemeente die door Hem behouden wordt. Christus, de Gezalfde des Vaders, de Bezitter en Zender en Uitdeeler van den Heiligen Geest, is met den Vader en den Geest, dezelfde God. Hij verklaarde ons niet alleen, wie de waarachtige God en

potest. Apoc. I, vs. 6. *Nimirum ardens inſtansque precatio est catholica illa J. C. per* URIM *et* THUMMIM *interrogatio qui per ineffabilem lucem invictumque motum et impulſum, piorum conſulentium conſcientiae ita reſpondet, ut de officio ſuo certi, et de ſalutari eventu ſint ſecuri.*

WITSIUS *in Epist. ad Huberum*, p. 48, 59, 61.

(1) Jac. I, vs. 5, 6.

(1) Hand. der Apost. VIII, vs. 16.

wat het eeuwige leven is, maar Hij is *de waarachtige God en het eeuwige leven* zelf. Hij is *het Woord dat bij God was, en God was.* Hij is, naar den vleeſche uit Israel, van alle eeuwigheid *God boven allen te prijzen, Amen!*

Gelijk Hij dan God den Allerhoogſte niet alleen bekend maakt, niet alleen vertegenwoordigt, maar met den Vader en den Geest waarachtig Die IS; zoo is Hij tevens in de volſtrekte eenheid eens onverdeelbaren Perſoons (o groote verborgenheid der Godzaligheid!) *mensch.* Hij verklaarde ons niet alleen den mensch, maar Hij werd het met en voor ons. Hij toont ons in Zijne uit het vleesch van David, van Juda, van Abraham, van Adam aangenomene menschheid, den mensch van Gods volkomen welbehagen, den mensch zonder zonde, den zoo veel hooger dan Adam verheven Menſchenzoon, als Hij uit hooger, uit oneindige en onbegonnen heerlijkheid zich afliet in de diepſte diepten eener gevallene menschheid. Zie den menſche Christus Jeſus in Zijne vlekkelooze heiligheid en gehoorzaamheid, en aanſchouw de heerlijkheid van God, die eene zondige natuur door eigene menschwording terugbrengt en heromwerkt tot het evenbeeld, naar hetwelk Hij haar eenmaal ſchiep! En gij hebt tevens voor oogen de volmaaktheid der Wet van God in hare onberispelijke volheid, en vervulling in het leven. Aldus *heeft Hij ons een exempel nagelaten, opdat wij in Zijne voetſtappen zouden wandelen.*

Doch die Wet, dat Exempel zelve overtuigt ons van zonde. Zie thands den menſche Christus Jeſus aan het kruis; hoor zijn: *Mijn God, mijn God, waarom verlaat Gij mij!* Verneem de uitlegging dezer woorden door den Geest in het woord van Moſes: *Vervloekt is een iegelijk die aan het hout hangt. — Vervloekt is een iegelijk die niet blijft in al hetgeen dat geſchreven is in het woord der Wet om dat te doen!* en in het woord van Paulus: *Christus is een vloek geworden voor ons, opdat Hij ons van den vloek der Wet zoude verloſſen.* En wij hebben in den gekruiſigden Christus de levendige uitdrukking van den eisch der gerechtigheid en der beleedigde heiligheid Gods tegen de overtreders; maar ook tevens de verborgenheid der ſchuldverzoening door plaatsbekleeding: *Dien, die geen zonde gekend heeft,* zegt de Apostel, *heeft God zonde gemaakt voor ons, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem. — De* HEERE, zegt eeuwen te voren de Propheet, *heeft onzer aller ongerechtigheden op Hem doen aanloopen. Hij is om onze overtredingen verwond, om onze ongerechtigheden verbrijzeld. De ſtraf, die ons den vrede aanbrengt, was op Hem. Zijne ziele heeft zich geſteld tot een ſchuldoffer.*

Zie den menſche Christus Jeſus opgeſtaan uit de dooden! Hij heeft ons wedergeboren door zijne opſtanding tot eene levendige hoop. Het is de eeuwige kracht van God, die de dooden, die ook ons, is het dat wij in Christus geloofd hebben, naar den geest levendig maakt door de bekeering, en levendig maken zal ten jongſten dage ook naar het vleesch. Christus is de Eerſteling der genen die opſtaan. Hij is zelve *de Opſtanding en het Leven.*

Zie den menſche Christus Jeſus in Zijne zitting ter rechterhand Gods. Daar leeft Hij eeuwig, om te bidden voor de genen, die door Hem gaan tot God. Zoo is er dan eene altijd verſche toepasſing der eenmaal daargeſtelde verzoening. Want *indien iemand gezondigd heeft, God is getrouw en rechtvaardig, dat Hij ons de zonde vergeve, en ons reinige van alle ongerechtigheid.* Jeſus Christus leert bidden telken dage: *Vergeef ons onze ſchulden.* Want *Zijn bloed reinigt van alle zonden.*

Zie in het Woord der prophecij den mensch Christus Jeſus komende op de wolken des hemels. Hij is niet alleen de Verkondiger eener levendige en onbedriegelijke hoop, maar Hij is die Hope zelf. De zaligheid is geen bloote woning in eene plaats van rust en heerlijkheid, geen lustoord des wederziens en des weder te zamen zijns met die ons dierbaar waren op aarde. De zaligheid is het zijn *bij Christus,* de heerlijkheid zal zijn het eeuwig zijn en priesterlijk regeeren *met Christus.* De vertroosting wegens de afgeſtorvene geloovigen, de verwachting voor ons zelve, in den dood, is deze: *God zal de genen die in Jeſus ontſlapen zijn, wederbrengen met Hem.*

Wie kan den rijkdom dezer dingen geheel omvatten? Wie kan alle de waarheden des geloofs, der liefde, der hope, zoo als zij in Christus in alle hare volheid en wezenlijkheid geopenbaard zijn en leven, naar behooren doorloopen? Wij wilden in deze regelen alleenlijk doen gevoelen, op wat eeuwig onvereenigbaar grondgebied de Neologiſche Godgeleerdheid en het Bijbelsch Christendom ſtaan, en hoe de beantwoording der vraag: *Welk is het wezen der Christelijke Godsdienst?* het juist openbaar maakt, dat hier niet alleen van onderſcheidene ſtelſels en beſchouwingen de vraag is, maar van een in de grondſlagen zelve gantsch andere leer, gantsch andere Godsdienst, ja, een anderen Christus, een anderen God! Doch vooral ook lag ons deze waarheid voor oogen, dat het geloof geene waarheden, geene onderwijzingen of geboden in de Godsdienst kent, als zoo vele ſtellingen, of leeringen, ieder op zich zelve ſtaande, of zelfs met elkander als in eenen ſchakel verbonden, maar dat zij alle te zamen, als een levend geheel, beſtaan in de openbaring van JESUS CHRISTUS, die de Slotſom, de Slot- en grondſteen is van alles wat geſchreven is.

In Hem dan (de levende Waarheid) door de genade geloovende, zal ons geene dreiging van wetenſchappelijke hoogten verſchrikken. *Jeſus Christus is gisteren en heden dezelfde en in der eeuwigheid.* Te vergeefsch tracht eene ſteeds ongoddelijker Neologie Christus af te zonderen van de tijden, die Zijne menschwording voorafgingen, en die haar volgen. Hij is de Eerſte en de Laatſte, het Begin en het Einde. Hij vervult met Zijne algenoegzaamheid de tijden des Nieuwen Testaments, gelijk Hij die vervulde onder de bedeeling der Belofte. Te vergeefsch zoekt Hem het ongeloof uit te ſluiten van den gang der eeuwen. Hem is gegeven alle macht in den hemel en op aarde, en Hij blijft met de Zijnen tot op de voleinding dier eeuwen, die door Hem zijn gemaakt. Te vergeefsch evenzeer tracht de Neologie Hem tot een

dienaar harer schijnverlichting te maken, en aan den *Zaligmaker der Wereld* een anderen Wortel te geven, dan de beloften van God aan Israel, dan het Evangelie dat verkondigd werd aan Abraham in zijn zaad. Jesus Christus, het licht der Heidenen, is de heerlijkheid van Israel, Zijn volk; en op Hem, den Zone Gods van eeuwigheid, den Zone Davids, den Zone Abrahams naar den vleesche, zullen de einden der aarde vertrouwen, omdat de God van Abraham, de Rotssteen van David, geen ander is dan Hij, die hemel en aarde geschapen heeft, en Israels Verbonds-God blijft.

HERINNERING AAN EENE BEKEERING UIT ISRAEL.

(*Conversion de M. le Docteur Capadose, Israélite Portugais.* Neuchatel 1837.)

> Want ziet, ik geve bevel, en ik zal het huis Israels onder alle de Heidenen schudden: gelijk als (zaad) geschud wordt in eene zeve; en niet een steenken zal er ter aarde vallen.
>
> Amos IX. vs. 9.

Het woord der Profeten is vervuld geworden. De verharding is ten deele over Israel gekomen, en Jeruzalem wordt door de Heidenen vertreden, tot dat de tijden der Heidenen vervuld zullen zijn. Onverdelgbaar staat dit volk overal voor onze oogen, afzigtelijk in zijne vernedering, doch heerlijk in zijne afkomst; schitterend in zijne verwachtingen, en ook nu nog in het midden der duisternis die hetzelve omringt, meermalen stralen uitschietende, die getuigen van de vele gaven die God aan dit volk heeft geschonken. Steeds stond Israel in een naauw verband met de geestelijke bewegingen onder de Volkeren, en wanneer hier of ginds gewigtige gebeurtenissen zich voorbereiden, schijnt ook het volk der bannelingen uit zijnen sluimer te ontwaken en te vragen: *Wachter! wat ure is het van de nacht?* Reeds bij de vestiging des Christendoms zien wij de Joden nu en dan met de Christenen verward, en soms in hunne vervolgingen deelen. Plagen en oordeelen schijnen zich op het hoofd van dit volk te vergaderen, en echter werd er uit de bloedbaden en verdelgingen waarin hunne geheele nationaliteit scheen te moeten ondergaan, nog steeds een overblijfsel gered tot voortplanting van dat geslachte, levende onder de voltrekking van het vonnis Gods, en desniettemin nog steeds kinderen der belofte. Het gewigtig tijdperk der kruistogten ging van oproeren tegen de van alle gruwelen aangeklaagd wordende Joden vergezeld. De Inquisitie in Spanje en Portugal verzwaarde den last die op hen drukte, en was in de hand Gods het middel om hen te drijven naar het gastvrije Nederland, bestemd om hen nog gedurende eenige eeuwen tot toevlugtsoord te verstrekken. Na de tijden der omwenteling wilde Napoleon hun eene eenheid wederschenken, gelijk vroeger Julianus hun den Tempel had willen wedergeven, doch beide ondernemingen mislukten evenzeer. Na zijnen val kampten de weder ontwaakte belangstelling in de verkondiging van het Evangelie, en de voortwerkende geest van het liberalismus evenzeer, om invloed op dat volk te verwerven. Van den eenen kant beloofde men den Joden gouden bergen van vrijheid; van den anderen kant werden er genootschappen opgerigt, om hen de goede boodschap te verkondigen. Deze laatsten ondervonden in hunne bemoeijingen vele teleurstellingen; nu en dan schenen zich uitzigten te openen, die veel deden verwachten, doch zij werden dikwijls op eens weder gesloten; en soms was de grond zoo steenachtig, dat dezelve geen korrel zaad scheen op te nemen. Bij deze ondervindingen moest de bekeering van twee jongelingen, uit bekende Joodsche geslachten geboren, en die aan geen menschelijke overreding verschuldigd was, een groot opzien baren; doch zij geschiedde in Nederland, tot welks bedeeling het veelal schijnt te behooren, dat de uitbreiding van het rijk Gods, die aldaar plaats heeft, als met eenen sluier bedekt wordt, en geenszins in andere landen eenen weerklank vindt, terwijl de Nederlanders zelve dikwijls door hunne vooroordeelen belet worden om datgene te erkennen, hetgeen God onder hunne oogen laat gebeuren.

Toen een dezer vrienden vóór zijnen overgang tot de Christelijke gemeente, zich in de letterkunde begon te onderscheiden, en het eerste Deel van zijnen dichtbundel uitgaf, verwekte dit algemeene belangstelling; en de Jood, die zijne vaderlijke herinneringen met geestdrift verdedigde, en een geheel historisch zamenstel voordroeg ten bewijze dat zijne voorouders, vóór de geboorte van Christus naar Spanje vertrokken, geen deel aan den dood des Onschuldigen gehad hadden, was eene geheel op zich zelve staande verschijning in onzen tijd. Men zag eenen gewigtigen kampvechter voor het Jodendom te gemoet, en wenschte dat zijn *Israel* eens uit een Christelijk standpunt bestreden mogt worden.

Toen nu het berigt zich verspreidde, dat deze hoogte zich onder het kruis van Christus gebogen had, boezemde dit in het eerste oogenblik vreugde en deelneming in, doch de wereld kwam ook ditmaal spoedig van den eersten indruk terug. Zoodra men namelijk gewaar was geworden, dat beide vrienden in naauwe betrekking met den gevreesden Bilderdijk stonden, was dit genoeg om over hen het vonnis te doen vellen, en hen alleen als blinde slagtoffers en napraters van den grooten Obscurant te doen beschouwen. Velen zelfs waren van oordeel dat men datgene wat door hen aangenomen werd, bezwaarlijk met den naam van Christendom kon bestempelen. Weldra werd nu de strijd, naar aanleiding der sedert uitgekomene *Bezwaren tegen den geest der Eeuw*, over velerlei onderwerpen gevoerd, en de indruk dien de overgang der twee Israelieten gemaakt had, verdween bij de meesten spoedig geheel en al. Echter hetgeen onopgemerkt blijft, is daarom nog geenszins verloren, en door latere omstandigheden wordt de aandacht ook thans weder meer op deze gebeurtenissen gevestigd. Onder dezen behoort de uitgave van de Brieven van Bilderdijk, waaruit ten duidelijkste blijkt, in welke betrekking hij met zijne beide jonge vrienden

ſtond; eene betrekking van tederheid, van overeenſtemming, en geenszins van geestelijke overheerſching. Men ziet nu weder hoe eenvoudig eene toenadering was, waarin men zoo veel gezocht, ja eene geheele zamenzwering heeft getracht te vinden. Deze brieven geven getuigenis van een tijdperk van overgang in de godsdienſtige geſchiedenis van ons land, dat niet zonder belang is.

De herſtelling van ons volksbeſtaan in 1813 had verwachtingen doen geboren worden, die gelijk meestal in zoodanige oogenblikken het geval was, niet verwezenlijkt werden. Zoodra men tot eenige rust kwam, ontwaarde men hoezeer het godsdienſtig en zedelijk karakter der Natie door zoo vele jaren van omwenteling en overheerſching had geleden. Alles werd nu op den liberalen voet ingerigt; de plannen tot verlichting en beſchaving meer en meer uitgebreid, en de geest der eeuw in alle opzigten zonder eenige tegenſpraak gehuldigd. De oude regtzinnigheid ſcheen voor altijd begraven te zullen worden; de weinigen die haar nog aankleefden, behoorden meestal tot het volk; en de geheele drukpers, hoezeer ook deszelfs toongevers onder elkander verdeeld waren, was het geheel eens, om al datgeen te verpletten, dat ſlechts eenige zucht tot terugkeering te kennen gaf tot die gevoelens, welke door eene menschheid, die haren adel had leeren kennen, veroordeeld werden. In het midden dezer overeenſtemming klonk de ſtem van Bilderdijk het beſchaafd publiek als een raauwe kreet uit de Middeneeuwen in de ooren; doch men vleide zich dat deze tegenſtand, die ſlechts het gevolg van de overdrevene begrippen van een afgeleefd mensch was, ſpoedig verſtommen zoude. Maar toen nu op eens twee jongelingen, die Jeſus Christus als hunnen Mesſias hadden leeren erkennen, het protest tegen de eeuw voortzetten, toen verdween de hoop, dat alle tegenſpraak met den dood van den grijzen Dichter zoude ophouden; en nadat men van alle kanten kruistogten gepredikt, en tegenſchriften had in het licht gegeven, heeft men ſedert eindelijk moeten toeſtaan, dat er nu en dan ook eens een toon gehoord werd, die niet met de algemeene vreugde inſtemde. De ſtrijd, die door hetgeen Bilderdijk zelven onderſcheidde, in het begin eene zekere eigenaardigheid verkreeg, en dikwijls ook over bijzaken gedreven werd, die, hoe gewigtig ook, wel eens daardoor uit hunne plaats en orde getrokken werden, wordt thans meer en meer over de hoofdzaak gevoerd, en ſtemt overeen met die beweging, die in de meeste landen van Europa plaats heeft. Er is overal een vragen na de oude paden ontſtaan, niet om weder een verſleten harnas aan te gespen, niet om dat de Ouden in alles zoo veel beter en zoo veel onberispelijker waren, maar om dat zij geloofden in dien God, die in het Oude en Nieuwe Testament geopenbaard is, en geenszins in een droombeeld hunner verbeelding; om dat zij de zaak van de Godsdienst boven alles ſtelden, en om dat zij eindelijk geen leer aanhingen, die de geregtigheid van God wegredeneert en aan allen die den naam van Christenen dragen, de zaligheid toezegt, maar integendeel overtuigd waren, dat de mensch in zich zelven dood is in zonden en misdaden, en dat hij bekeerd moet worden tot den levendigen God.

Het is met deze behoefte, dat ook de opwekking in ons land, de bekeering der beide Israelieten, de afſcheiding, en al het geestelijk leven, dat zich in de verſchillende ſtanden der Maatſchappij vertoont, in verband ſtaat; en voor elk die aan de genade van God de eer wenscht te geven, is het derhalve van belang, of de overgang der beide Israelitiſche vrienden de werking geweest is van dien God, die ſpreekt en het is er, dan alleen het napraten van de orakelſpreuken van Bilderdijk, zoo als men dit dikwijls wil doen voorkomen. — Ook dit onderzoek is door het werkje, waarvan de titel aan het hoofd van dit artikel geplaatst is, gemakkelijker geworden. De Heer Capadoſe bevond zich onlangs voor zijne gezondheid in Zwitſerland, alwaar zijne geliefde gade door den Heere van hem werd opgeëischt, doch waar hij ook bij dien ſlag veel vertroosting vond in den omgang met Christenen, met wie hij zich hartelijk vereenigd gevoelde. Dikmaals werd hij daar uitgenoodigd om de bijzonderheden zijner bekeering mede te deelen, en eindelijk verzocht, daar de herhaling van dit verhaal voor hem vermoeijend was, om daarvan iets op het papier te brengen. De brief die deze opgave bevatte, is door den Hoogleeraar Pettavel, uit naam van het gezelſchap der *Vrienden van Israel* te Neuchatel uitgegeven, en door hem vergezeld van eene Voorrede, alsmede van een Naſchrift, hetwelk eenige bijzonderheden bevat uit de brieven door den Heer Capadoſe, na den ſlag die hem getroffen had, geſchreven. Als bekeerd Israeliet was de Heer Capadoſe aan den voornoemden Hoogleeraar ſedert eenige jaren reeds dierbaar geweest, en deze banden zijn door hunne perſoonlijke kennismaking thans nog naauwer toegehaald geworden.

Wij durven vertrouwen dat de lezing der weinige bladzijden, waarin de Heer Capadoſe zijne ondervindingen mededeelt, voor elk die den Heere in den weg Zijner genade wenscht te verheerlijken, en de trapswijze ontwikkeling eener door Hem gewerkte overtuiging verlangt na te gaan, hoogst belangrijk zijn zal. Zijne opvoeding was beſchaafd en zedelijk, geenszins godsdienſtig of ſtreng Joodsch geweest. Vroeg reeds hielden hem de wetenſchappen en letterkunde bezig. Het onderzoek van wijsgeerige en afgetrokkene onderwerpen was reeds vroeg zijne geliefkoosde ſtudie. Te Leyden zich voor den ſtand van Geneesheer toebereidende, werd hij aldaar met Bilderdijk bekend, die hem door de helderheid zijner denkbeelden, de veelheid zijner kennisſen, en de bewijzen van belangſtelling, die hij van zijnentwege ondervond, bijzonder trof, doch die zich echter nimmer bepaaldelijk met hem over het Christendom onderhield. Ondertusſchen had God vroeg in zijn hart eene hoogere behoefte ingeſtort, die zich reeds op den ouderdom van negen jaren, door het verlangen naar een dagelijksch gebed te kennen gaf. Dit gevoel gaf zich op velerlei wijze te kennen, en offchoon de dienst in de Synagoge door de geestelooze vormen en plegtigheden die zij aldaar vonden, voor hem en zijnen vriend Da Costa

een ergernis was, ontſtond bij hen op eens de begeerte om vrome Joden te worden en tot eene gezette lezing van den Bijbel over te gaan. Beide voornemens echter in eigen kracht genomen, verdwenen ſpoedig in rook. In 1818 te Leyden gepromoveerd, keerde Capadoſe naar Amſterdam terug, en nam aldaar zijnen intrek bij zijnen Oom, als praktiſeerend geneesheer algemeen geacht, en tevens bijzonder aan de Joodſche Godsdienst gehecht.

Het was gedurende deze inwoning dat bij den zoekenden eene onrust ontwaakte, die hem een diep gevoel van ongeluk en moedeloosheid deed ondervinden, en hem dikwijls in ſlapelooze nachten naar zijn einde met een troostloos verlangen deed uitzien. In den omgang met zoogenoemde Christenen in zijn vak werkzaam, ontdekte hij dikmaals met verwondering, dat het geloof aan dien Christus, naar wiens naam zij genoemd waren, geheel bij hen ontbrak. Zoo vijandig echter was nog zijn hart tegen de waarheid die in Christus is, dat het lezen van het gedicht van Bilderdijk aan zijnen vriend, met deze woorden eindigende: *Wees braaf, en Christen, en mijn zoon! Zoo is 't niet vruchtloos dat ik leefde*, hem met eene diepen weerzin vervulde. Van dat oogenblik dagteekent echter bij beide vrienden het voornemen, nu uit wezenlijke behoefte voortgevloeid, om te zamen den Bijbel te lezen. De eenheid van Oud en Nieuw Testament werd hun bij het voortgezet onderzoek telkens duidelijker, en voor Capadoſe blijft het oogenblik onvergetelijk, toen hij bij het lezen van Jeſaia LIII, het afbeeldſel door den Geest Gods hier gegeven, ten vollen zag verwezenlijkt in dien Jeſus Christus, over wien zijne Vaderen het: *Kruist hem!* uitriepen. Een nieuw licht was er in zijne ziel opgegaan, en het behaagde den Heere dezen vonk ſteeds te voeden, nu door hem boeken te doen vinden, die juist geſchikt waren om de twijfelingen, die bij hem ontſtonden, weg te nemen, dan weder om hem in den weg Zijner Voorzienigheid door de treffendſte wenken in den gekozenen weg te onderſteunen. Het was die God, die hem ſtaande hield in de oogenblikken, waarin hij zijne ouders en zijnen grijzen oom, met de gewigtige verandering die in zijn hart was omgegaan, bekend maakte, en die hem met blijmoedigheid die ontberingen en vernederingen deed dragen, die daarvan het gevolg waren. Op den 20ſten October had de doopplegtigheid plaats, en werd de vurige wensch van den nieuw bekeerden hierdoor vervuld, die echter thans een vreemdeling onder zijne maagſchap en onder zijn volk was geworden. In het midden van het lijden, hetgeen hieruit voor hem volgen moest, en bij zware beproevingen die hij moest doorſtaan, liet de Heere het echter aan geen troost ontbreken, dan eens in de woorden van eenen ſtervenden vader, die de hoop gaven, dat het goede zaad bij hem niet geheel op eenen onvruchtbaren akker gevallen was; en met nog meerder helderheid aan het ſterfbed van eenen geliefden broeder, die vier jaren na den dag van zijnen doop werd weggerukt, doch niet dan nadat hij, ofſchoon uiterlijk nog tot het Jodendom behoorende, met den meesten nadruk Jezus Christus als zijnen Heiland en zijn eenige hoop en troost had beleden.

Aan het ſlot van dit verhaal zegt de Schrijver: »En »nu is het tot u, wier zielen tot Christus bekeerd zijn, »dat ik mij bij het einde dezer mededeeling wende. Gij »hebt den triumf der Genade aanſchouwd in de bekee»ring van twee broeders uit Israel, die de Heere in Zijne »groote barmhartigheid van het verderf heeft willen »redden. Gij hebt de zoo zeer verſchillende wegen ge»zien, langs welke Hij beiden tot zich getrokken heeft; »maar welk ook dit onderſcheid geweest zij, de bron »van den zegen door beiden ondervonden, is dezelfde »geweest, namelijk de onverpligte liefde van den leven»den God. — Welnu! moge die liefde u bewegen, om »Gode de eer te geven; en moge het verhaal, dat u werd »medegedeeld, tot zegen over uwe zielen zijn, en het »zijne toebrengen, om uw geloof te verſterken, uwe »hoop aan te vuren, en uwe liefde te verlevendigen."

Zoo ontfermt zich dan ook nog in onze dagen de Almagtige God wiens Hij wil, en toont dat Hij het is, die het licht uit de duisternis doet voorkomen, en die niet antwoordt van zijne daden. Terwijl het verblinde Israel zijnen Meſſias miskent, en zich ten deele verlustigt in eene oppervlakkige beſchaving, die de behoefte van het hart niet vervullen kan, zien wij van alle kanten bewijzen, dat het dit volk aan geene geestkracht ontbreekt, en dat hetzelve ook thans in den toeſtand zijner vernedering ſporen van vroegere, kiemen van toekomſtige grootheid vertoont. De Vorſten van Europa rigten in hunne finantiëele verlegenheden den blik naar dien Rothſchild, door Byron met bijtenden ſpot de Jood der Koningen genaamd. In de velden van letterkunde en wetenſchap ontmoeten wij hen van vele zijden, en herkennen de woelingen van den Oosterſchen geest in Jacobi's *Klachten van eenen Jood* (1), ja zelfs in de wijsgeerige droomerijen van Rachel Varnhagen, of in den razenden aanval van Heine op alles wat verheven is, of heilig geacht wordt. Is het dan niet opmerkelijk, dat juist in ons land in een tijdperk zoo gewigtig als het tegenwoordige, in het godsdienſtige, twee Israeliten geroepen werden, om de eer te verkondigen van Hem, die door zoo velen, die den naam van Christen dragen, miskend wordt. Hier toch was het dat Israel eens eene ſchuilplaats vond, dat het kroost van dat volk uit het Zuiden en Oosten van Europa te zamen vloeide, en dat hetzelve zich verbonden gevoelde aan dat Vorſtenhuis, hetwelk tot handhaving der waarheid zoo veel ijver betoonde, en zoo veel van zijn bloed heeft zien ſtorten. Hoe laakbaar is onze onverſchilligheid omtrent dat volk, op hetwelk de beloften Gods rusten, en dat hoezeer in ballingſchap en verdrukking zijnen adel erkennen zal, zoodra hetzelve zien zal in wien het geſtoken heeft. Zoodra wij met het harte bidden: *Uw koningrijk kome!* kunnen wij het lot van Israel niet van dit gebed uitſluiten; want de geheele toekomst der volken

---

(1) *Nederl. Stemmen*, Vde Deel, bl. 161.

ſtaat daarmede, volgens Rom. XI, in het naauwst verband, en de verharding is ſlechts *ten deele* over Israel gekomen, totdat de volheid de Heidenen zal ingegaan zijn. Doch hoe weinig is ons oog gerigt op de heerlijkheid der dingen die komen moeten! hoe laauw is onze liefde tot de zielen, en hoe ſterk onze gehechtheid aan de dingen die wij zien, en die wij tasten! Wanneer het gebed des harten onder de Christenen eenparig de bekeering van Israel zal afſmeeken, dan zal dezelve ook niet verre meer zijn. — Is het geene roepſtemme Gods, wanneer zonen van Israel tot ons komen, en in het midden van den afval het Evangelie in deszelfs kracht handhaven? — Miskennen wij uithoofde van misverſtand en woeling die ons pijnlijk treffen, de genadebedeelingen Gods voor onzen tijd niet! De dagen der Hervorming kenden denzelfden ſtrijd. — Een werk Gods is er aangevangen, en wie waagt het om thans reeds te beoordeelen, wat zich nog ſlechts langzaam ontwikkelt? De volken leeren elkander meer en meer van nabij kennen, doch ook de Christenen onder hen gevoelen meer en meer den band die hen, trots alle onderſcheid van taal en zeden, ten naauwſten verbindt. Op Israel hebben allen evenzeer betrekking. Overal zijn er Christenen die gevoelen, dat er geene waarachtige opwekking is, die niet zijnen weerklank heeft in Israel, en de Heere roept ook uit het midden van zijn afgedwaald volk in ieder eeuw getuigen en eerſtelingen als afſchaduwingen van den oogst, die eens ingezameld zal worden. — Mogt dan ons gebed, gelijk dat van Paulus zijn *tot hunne zaligheid*, en deze herinneringen, dat er ook nog in onzen tegenwoordigen tijd *een overblijffel is naar de verkiezing der genade*, het gevoel onzer verbroedering verlevendigd hebben met alle die genen, die naar dien dag uitzien, waarop *geheel Israel zalig zal worden.*

W. D. C.

DEELNEMING DER CHRISTENEN IN ZWITSERLAND MET HET LOT DER AFGESCHEIDENE GEMEENTE IN NEDERLAND.

Reeds vroeger werd door ons melding gemaakt van den bedroevenden indruk die de maatregelen, omtrent de afgeſcheidene Christenen in ons Vaderland genomen, op vele Christenen in Zwitſerland gemaakt hadden, en wel bepaaldelijk in de Gereformeerde Kerk van het Waadland (*Pays de Vaud*). Ten gevolge daarvan is er in de maand September een eerbiedig ſchrijven aan Zijne Majesteit den Koning afgegaan met 173 onderteekeningen van leeraars in de voornoemde Kerk voorzien.

Wij zullen dit ſtuk welligt nader mededeelen, doch zijn thans verzocht publiciteit te willen geven aan een tweeden brief, die van wegen een aantal Leeraars van die gemeente, aan het Synode der Nederlandſche Hervormde Kerk is gerigt geworden. Men ſtelde er prijs op dat deze Brief, zoo wel als de namen der onteekenaars in Nederland bekend wierden, en wij hebben begrepen, dat ons Tijdſchrift eene geſchikte gelegenheid tot de verlangde bekendmaking opleverde.

Brief van de Leeraars (Pasteurs et Ministres) der Hervormde Nationale Kerk in Waadland, aan de Leeraars der Nederlandſche Hervormde Nationale Kerk.

Mijne Heeren, Geliefde Broeders en Medearbeiders in het werk des Heeren!

Het woord van God dat wij verkondigen leert ons, dat »wanneer één lid lijdt, alle de andere met hem lijden.” — Wij hebben derhalve niet dan met eene levendige droefheid vernomen, dat eenige van onze broeders in Nederland ſedert eenigen tijd verdrukking ondergaan, ten gevolge van hun geloof in de waarheden van het Evangelie der zaligheid.

Wij zijn met de bijzonderheden van deze zaak te weinig bekend, om alle de handelingen van deze broeders te kunnen regtvaardigen of om iemand te veroordeelen; maar wij gevoelen ons desniettemin gedrongen, om onze innige droefheid te kennen te geven over de vervolgingen, waarvan de voornoemde broeders het ſlagtoffer zijn. Daar wij nu van oordeel zijn, dat Uw invloed bij de Overheid van Uw land veel bij zoude kunnen dragen, om dezen ſtaat van zaken te wijzigen, of geheel te doen ophouden, die zoo zeer met de liefde die de Christenen elkander verſchuldigd zijn, in ſtrijd is; daar wij ons de broederlijke en menigvuldige betrekkingen herinneren, die Uwe Kerk aan die van ons Canton verbinden; daar wij eindelijk gehoorzamen aan het Woord van God, dat ons vermaant om op elkander acht te geven, ten einde elkander in de liefde en tot de goede werken op te wekken, zoo bidden wij U, geliefde broeders! in den naam van Hem, die ons zoo lief gehad heeft, dat Hij zijn bloed voor ons ſtortte, aandachtig te willen nadenken of het niet in Uwe magt is, voor die vervolgde broeders de vrijheid te verkrijgen, dat zij God naar hun geweten mogen dienen en onverhinderd hun geloof in het Evangelie van onzen grooten God en Zaligmaker mogen belijden in dat zelfde land, alwaar zoo vele Christenen eertijds een toevlugt vonden tegen de vervolgingen, die hen uit hun Vaderland verdreven.

Weest overtuigd, geëerde Broeders, dat indien het verzoek waarmede wij ons tot U wenden, ons voorgeſchreven wordt door de belangſtelling die wij gevoelen voor hen die verdrukt worden, wij ons evenzeer daarom gedrongen gevoelen door den band der liefde, die ons met U en uwe Kerken vereenigt. Aangenaam ware het ons van U te mogen vernemen, dat gij onze bedoelingen begrepen hebt, dat gij aan ons verlangen wel hebt willen voldoen, en dat vele onzer broeders tot nu toe in hunne Godsdienstoefening geſtoord, voortaan in alle Godsvrucht en in rust een ſtil en eerbaar leven mogen leiden.

In deze hoop bidden wij U, geëerde broederen, de verzekering van onzen eerbied en broederlijke verkleefdheid wel te willen ontvangen.

Lauſanne, Augustus 1837.

Hierop volgen de onderteekeningen:

P. L. BRIDEL, leeraar te Lauſanne. L. GAUDARD, diaken te Morges. P. BURNIER, hulpprediker te Morges. H. MARION, hulpprediker te Etoi. V. POTTERAT, leeraar te Luſſy. A. NICATI, hulpprediker te Luſſy. S. BARNAUD, leeraar te Etoi. R. SIMONIN, leeraar te Aubonne. L. BURNIER, leeraar te Rolle. C. S. BOICEAU, leeraar te Gland. L. DUBOIS, hulppred. te Degnins. A. DILLY, leeraar te Bartigny. C. F. CHAVANNES, leeraar te Crisſier. A. CURCHOD, leeraar te Longirod. DELLIENT, leeraar te Bière. C. ZIMMER, hulppred. te Mollins. P. MONNERON, leeraar te Lauſanne. A. GONIN, leeraar te St. Croix. J. BARBEZAT, hulppred. bij St. Croix. F. CRUCHAUD, leeraar te Provanie. D. A. CHAVANNES, leeraar en prof. aan de hooge ſchool te Lauſanne. BUTTIN, leeraar te Aigle. JAYET, leeraar te Lauſanne. L. CINTURIER, hulppred. te La Tour de Peilz. J. VIELARD, hulppred. te Prilly. G. ROLAND, hulppr. te Bicke. S. FAVRE, leeraar te Apples. L. G. ROSSIER, leeraar te Lonay. L. DEROMES, leeraar te Lonay. A. DE BEAUSOBRE, leeraar te Morges. G. H. COMBE, leeraar te Morges. MANUEL, leeraar te Lauſanne. C. J. M. SCHOLL, leeraar te Lauſanne. KELLER, leeraar te Asſens. CAILLE, hulppred. te Echallons. A. CHAVANNES FRANCILLON, hulppred. te Poliez la Grand. L. RECORDON, leeraar te Voaiens. DECOPPET Senr., leeraar te Yverdun. DECOPPET Junr., hulppred. te .... S. THOMAS, leeraar te Yverdun. L. GERMOND, leeraar te Yvonan. F. DECOPPET, leeraar te Epondes. GARIN, hulppred. te Yverdun. FR. DE MIEVILLE (de zoon) hulppred. L. MELLET, leeraar te Pomy. COIREVON, leeraar te Cronay. F. MONNERAT, leeraar te Berchion. M. H. CHATALANAT, hulppred. te Pailly. R. MELLET, leeraar te Thierrens. F. MICHAND, hulppred. te Denezy. J. M. BESANZON, leeraar te Combremont. E. BIAUDET, hulppred. te Paquière. J. G. VERREY, deken van de Claſſe van Payerne. L. SAVARY, diaken te Payerne. FR. FIVAZ, hulppred. te Payerne. CH. VULLIEMEZ, hulppred. te Chevroux. B. MOREL, leeraar te Rosſudens. J. TROLLIED, hulppred. te Cotten. BENJ. GOTTIEZ, leeraar te Montel in Vully. H. CORNAZ, hulppred. te Fuonij. A. VORUZ, leeraar te Avenches. P. BRANDT, leeraar te Villarzel. L. LAGIER, hulppred. te Moudon. F. REYMOND, leeraar. M. CHAVANNES, leeraar te Ormonts. CH. PORTA, leeraar te Lauſanne. A. SECRETAN, leeraar te Lauſanne. F. CHAVANNES, leeraar te Lauſanne. F. DUMONT, leeraar te Peney. H. POUDRET, leeraar te Donnatire. F. CURCHOD, hulppred. te Croiſettes. F^d^. CURCHOD, leeraar te Crisſier. CH. BARNAUD, hulppred. te Vufflens (het kasteel). CH. L. B. RECORDON, hulppred. te Baulmes. FERISSE, leeraar te Prangins. W. NICATI, leeraar te Lachaux. L. LERESCHE, leeraar te Vufflens (de ſtad). G. PASCHE, deken van de Claſſe van Morges en Nion. PASCHOUD, hulppred. te Suchy. F. FROSSARD, leeraar te Genolier. S. MIÉVILLE, leeraar te Grancy. VIONNET, leeraar te Lisle. S. CORNAZ, leeraar aan de abtdij van het meer de Joux. VERMEIL, leeraar te Brasſus in het dal van het meer de Joux. A. BAUTY, leeraar aan het pad van het dal van het meer de Joux. F. CRINSOZ, leeraar te Romainmotier. WAGNON, hulppred. te Romainmotier. F. CHARRIÈRE, leeraar. A. CHOLLET, leeraar te Vallorbe. CH. F. VALLOTTON, hulppred. te Vallorbe. CH. MOREL, hulppred. te Lignerolles. DE LA HARPE, hulppred. te Ballaigier. H. TACHET, hulppred. te Orbe. V. BURTIN, leeraar te Orbe. CH. THÉVOZ, leeraar te Champvent. L. PITTET, hulppred. te Champvent. AD. TACHET, hulppred. te Agiez. F. E. LAURENT, leeraar te Chavernay. CH. MORIN, leeraar te Daillens. FÉLIX CHAVANNES, hulppred. te Laſarraz. L. GUEZ, hulppred. te Laſarraz. F. OLIVIER, leeraar te Cosſonay. R. BLANC, leeraar te St. Saphorin. R. A. D. PUENZIEUX, leeraar te la Tour de Peilz. V. CUENVE LEVAVE, hulppred. te Montreux. BORNAND DE ST. CROIX, leeraar te Châlons sur Saône. S. DESCOMBAZ, leeraar te Bex. H. HOSTACHE, leeraar te Ormond (boven). V. MELLET, leeraar te Aigle, deken van de Claſſe van Lauſanne. F. MONNIER, leeraar te Ollon. S. RACCAUD, oud deken. L. VAVRE, leeraar te Leyſin. B. VAUTIER, leeraar te Noville. F. BERTHOLET, leeraar te Aigle. ROSSAT, leeraar te Ormond (beneden). AUG. COLOMB, leeraar te Rougemont. J. BAUX, leeraar te Château d'Oex. J. VAUTIER, hulppred. te Château d'Oex. J. L. MORATTEL, leeraar te Rosſinière. M. DESSEL, leeraar te Begnins. A. PIOT, leeraar te St. Cergue. FR. VULLIET, leeraar te Arzier. S. DUVOISIN, hulppred. te Gingins. MENNET, leeraar te Ecublens. SPENCER GUIZAN, leeraar en onderw. te Lauſanne. CARRARD, leeraar te Pully. C. A. DAPPLES, leeraar te Lutry. S. CHAPPUIS, leeraar te Rivaz. L. DOR, hulppred. te Vevey. JULES JOHANNOT, leeraar en bestuurder van het College te Vevey. FR. MOLLES, diaken te Vevey. H. THOMAS, leeraar te Bullet. G. FISCH, hoogd. leeraar te Vevey. BERTHEX, leeraar te Blonay. JULES CHAVANNES, hulppred. te Corſier. D. VERREY, leeraar te Corſier. C. DESLOÉS, leeraar te Chexbres. MARQUIS, leeraar te Oron. C. HOSTACHE, diaken te Oron. L. BATARD, leeraar te Paleizieux. BENJ. CUÉNOD, hulppred. te Villette. L. BERGER, leeraar te Lauſanne. J. S. BERDEZ, leeraar te Zurich. L. GAUTHEY, leeraar en directeur der Normaleſchool in het Waadland. F^s^. BIPPERT, hulppred. te la Sarraz. F. ESPÉRANDIEU, leeraar te Lauſanne. H. RAPPIN, leeraar te Lauſanne. LOUIS VULLIEMIN, leeraar te Lauſanne. H. BETTEX, leeraar. P. M. GLEYRE, leeraar te Rolle. JAYET, leeraar te Lauſanne. CH. ROUD, leeraar in het verbeterhuis te Lauſanne. CH^s^. BUJARD, leeraar te Savigny. F. CHAVANNES, leeraar van Mont en Romanel. J. MARGUERAT, leeraar van Morrens en van Montherond. R. HURTAULT, leeraar. P. DUPLAN, hulppred. te Moudon. H. VUILLEMIER, leeraar en rector te Moudon. EM^l^. BERTHOLET, hulppred. te Bex. RUCHONNET, leeraar te Villeneuve. FESTUZ, leeraar te Nion. J. PILET-JOLY, oud predikant te Arzier, vroeger leeraar van de Waalſche kerk te Frankfort $^{a}/_{m}$, thans verbonden aan de Evangeliſche kapel te Genève.

Het voorafgaande Adres is aan de Synodale Commisſie te 's Hage verzonden geworden door den Deken van de Clasſe van Lauſanne, met den volgenden Brief tot geleide:

Mijne Heeren en zeer geëerde Broeders!

Ik neem de vrijheid, om door uwe medewerking den nevensgaanden brief aan de Leeraars der Nederlandſche Gereformeerde Kerk te doen toekomen. Ik durf mij vleijen, dat deze toezending U geenszins zal bevreemden. Wij hopen tot dezen ſtap door geene andere beweegredenen geleid te zijn geworden, dan door Zwitſerſche opregtheid en Christelijke liefde, en wij zouden ons verheugen in gelijke omſtandigheden door onze Hollandſche broeders met hunne vriendſchappelijke aanmerkingen en raad vereerd te mogen worden. Vergun mij onze broederlijke zegewenſchen nogmaals te herhalen: dat Uwe Kerk gezegend zij van wege den Vader, den Zoon, en den Heiligen Geest! want wij weten het uit eigen ondervinding, dat niets zoo bevorderlijk is voor den bloei eener Kerk dan het levendig geloof in den Vader, die ons uitverkoren heeft, en uit wiens handen niets ons rukken kan; in den Zoon, die, toen wij nog in onze zonden waren, ons zalig gemaakt heeft door de besprenging van Zijn bloed; en in den Heiligen Geest, die ons wederbaart en ons herſchept naar het beeld van dien Jezus Christus, die God is te prijzen in alle eeuwigheid. Naar mate de leer zuiverder, de wandel heiliger is, ziet men ook het leven in eene Kerk toenemen. Indien God aan de Kerk in uw land nog zulke roemrijke dagen toegedacht heeft, als in die, waarin geheel het Hervormd Europa de oogen op haar gerigt hield, dan zal het alleen zijn, wanneer zich die Kerk met kracht vastklemt aan de leer der Genade, waarvan de Heere haar toen de uitdrukking, ontwikkeling en verdediging opdroeg, en die zij ook inderdaad in eene met regt vermaarde Kerkvergadering ontwikkelde en verdedigde, en zulks met eene getrouwheid die haar de dankbaarheid der Hervormde Kerken en bepaaldelijk die der onze verwierf. — De leer der onvoorwaardelijke verkiezing Gods is de kroon zoo wel van het geloof van den Christen, als van de Christelijke Godgeleerdheid. Dat niemand deze kroon aan uwe kerken ontroove. Wij weten dat door de genade Gods zich in haar midden zoowel leeraars als geloovigen bevinden, die met eene onwankelbare trouw aan deze hoofdgronden van de belijdenis der Gereformeerde Kerken gehecht zijn. Dezen, ik erken het gaarne, zijn de voorwerpen onzer bijzondere hoogachting, en wij zijn ten volle overtuigd, dat zij, of liever dat het geloof dat hen bezielt, de ware ſchutsmuur der Kerk uitmaakt. Moge door de zegeningen des Heiligen Geestes het getal van de zoodanigen van dag tot dag onder u toenemen. Mogt gij die ſtad op een berg gelegen zijn, wier licht niet verborgen kan blijven, en mogen weldra alle volkeren der aarde met U en met ons uitroepen: »De zaligheid is van onzen God die op den troon zit, en van het Lam!"

(*get.*) V. Mellet,
Deken van de Clasſe van Lauſanne en Vevey.

HET JAAR 1672.

Het is een beſlisſend en onvergelijkbaar jaar in het geſchiedboek van ons Vaderland, dat jaar van 1672, waarin het eerſte ſtadhouderlooze tijdvak zijn twee-en-twintigjarigen kring beſluit. Het was een ontzettend oogenblik, toen de Staat, na tachtigjarigen kamp vrij en onafhanklijk verklaard door Spanje, nu na weinige jaren ter zee en te land met den ondergang gedreigd werd door zijne bondgenooten in dien vroegeren worſtelſtrijd: Frankrijk en Groot-Brittanje. En toch het jaar liep niet ten einde, of de redding was aangebroken, en het einde des volgenden zag de redding voltooid.

Die treffende zamenloop van gevaren en nooden, maar ſtraks ook van bewaringen en uitkomſten, welke de jaren van 1672 en 1673 opleveren, zijn door eene menigte van pennen beſchreven, en werden tot op den huidigen dag van meer dan ééne zijde belangrijk toegelicht. De ſtaat- of krijgskundige beſchouwing, veel min het verhaal dier gebeurtenisſen behoort aan deze plaats geenszins tot ons beſtek. Wij wenſchen er alleen eenige leeringen uit af te leiden voor hetgeen mede tot het doel van deze Bladen behoort: de aanſchouwing van God in de Geſchiedenis. Zoo immer toch, dan is het van die dagen waar geweest, dat de Wereldgeſchiedenis een getuige der Godsgerichten is; en, zoo ergens, dan is op ons land en op het tijdpunt, dat wij hier herinneren, toepasſelijk het woord van den Pſalmist in Israel: *Vraagt naar den* HEERE *en Zijne ſterkte; zoekt Zijn aangezicht gedurig. Gedenkt Zijner wonderen die Hij gedaan heeft, Zijne wonderen en de oordeelen Zijns monds.* — Wij bepalen ons bij een Vijftal punten.

God vernedert den hoogmoed der menſchen. Hij beſchaamt de grootſpraak en inbeeldingen des harten tot het diepst. Dit, het allereerst, bleek in de benaauwdheden, die Nederland doorſtond in 1672. Vier jaren vroeger was die trotſche gedenkmunt geſlagen ter eere van dezen Staat, of liever van het Beſtuur en den perſoon van Johan de Witt (1), waarbij geroemd werd op *het verzekeren der Landwetten, het hervormen der Godsdienst, het bijſtaan, beſchermen, verzoenen van Koningen, de handhaving van de vrijheid der zeeën, het verkrijgen van vrede door de uitnemende kracht onzer wapenen, het bevestigen van de rust der Europeſche wereld* (2). Doch hoedanig was de waarheid van een zoo hoogdravenden roem? *Het verzekeren der landwetten!* was dat geſchied door het vestigen van een ſtadhouderlooze, en daardoor zelve altijd onrustige regeering? *Het hervormen der Godsdienst!* verdiende wellicht de politieke verandering der openbare Kerkgebeden voor de Overheid dezen naam? — *Het bijſtaan, beſchermen en verzoenen van Koningen* moge eenige waarheid gehad hebben in het Noorden ten aanzien van de Koningen van

(1) *De Staten, dat is te zeggen, de Heer de Witt,* ſchrijft ergens d'Estrades.

(2) G. van Loon, *Nederlandſche Historiepenningen,* Dl. II, bl. 156. Dl. III, bl. 23, 24.

Zweden en Denemarken; doch in verband met de groote belangen van het Europefche Statenftelfel was de uitdrukking althands pralend en overdreven genoeg. De tweede Engelfche oorlog en de daarop gevolgde vrede van Breda was zeker roemrijk ter zee geweest, en had de fchande van het eindigen des eerften eenigermate uitgewischt; doch in de uitdrukkingen van den gedenkpenning, ook ten deze, had men zich toch in allen gevalle vrij wat meer toegefchreven, dan met de nederigheid, die in den voorfpoed vooral betaamt, over een te brengen was. *Het bevestigen van de rust der Europefche wereld* zag op het Drievoudig Verbond door de Witt en Temple bewerkt tusfchen Engeland, Zweden en de Staten; mitsgaders op den daardoor te weeg gebrachte vrede van Aken tusfchen Frankrijk en Spanje. Doch had de weifelende Staatkunde, die bij het fluiten van het Drievoudig Verbond toch in het wezen der zaak had voorgezeten, daardoor wel iets meer gedaan dan het nemen van een halven maatregel? en dezen te gevaarlijker, daar hij den trotfchen Monarch van Frankrijk een oogenblik noodzaakte ftil te ftaan; maar alleen om zijne plannen en krachten des te zekerder aan te leggen tot een geenszins verijdeld doel (1). En nu het jaar 1672! Daar zag, ten gevolge van eene Staatkunde die twee machtige Mogendheden beurtelings tergde en weder ontzag, de Republiek zich door vijf verbondene Machten befprongen; hare vrijheid en onafhanklijkheid, zoo wel als hare Godsdienst in den uiterften nood gebracht; binnen weinige maanden drie Gewesten afgefneden van de Unie; een Engelfche vloot onze kusten bedreigende; de Franfche krijgsknechten voor de poorten van Muiden; Koning Lodewijk zijn hoofdkwartier hebbende te Zeist; het leger ontzenuwd en gewantrouwd; de Regeeringen in beroeringen en angst; de allervernederendfte vredesvoorwaarden door Frankrijk voorgefteld als eene grootmoedige gunst; en onder deze *een jaarlijksch buitengewoon gezantfchap of openbaar gehoor om den Koning te bedanken, dat hij, voor de tweede reis, het Land aan de Staten wedergegeven had, onder het aanbieden van een* GEDENKPENNING, *vertoonende de rede dezer dankzegging* (2).

Doch Hij die vernedert, was machtig weder op te richten; en ook in de redding waren hier Zijne wegen wonderlijk. In den prangenden nood wordt binnen een kort verloop van tijd het fel benaauwde Vaderland door treffend zamenloopende bijzonderheden, van een ondergang die gewis fcheen bewaard; ftraks (A°. 1673) van den overftroomenden vijand geheel weder geledigd. Middelen daartoe waren in de hand des Ontfermers: de kloekmoedigheid van burgerijen en bezettingen aan vele plaatfen, voornamelijk mede de kloeke verdediging van Groningen aan den eenen, van Aardenburg aan den anderen hoek des lands (1); de ftandvastigheid zoo van Zeeland, als allerbijzonderst van Amfterdam en eenige andere leden van Holland, in het tegenhouden van een fchandelijken vrede, met overgave van goed en bloed aan eene verdediging tot het uiterfte; de gezindheid van het volk, dat aan de meefte plaatfen, even wars van het beftuur van de Witt, als afkeerig van de Franfche overheerfching, het behoud, naast God, alleen verwachtte van een onverzwakten tegenweer, en, als een beflisfend middel daartoe, van de affchaffing van het Eeuwig Edict, dat dan ook nu niet langer den jongeling Willem III vermocht af te houden van de plaats, die hem toebehoorde, en op welke hij, even als zijne Vaderen de Redder ftond te worden eerst van Nederland, en daardoor zelve in eene reeks van vruchtbare gevolgen, de Redder van Europa. Dit alles gefchiedde in den meer gewonen weg der dingen. Doch daar is meer gebeurd. Tot de meer onmiddelijke tusfchenkomst eener allerbijzonderfte Voorzienigheid mag niet flechts die vermaarde buitengewone ebbe en daarop gevolgde ftorm gerekend worden, die de landing der Engelfchen verhinderde (2), maar ook de oorzaak, waardoor een zoo geduchte inval, als die van de Franfche legers was, ten flotte een zoo onbeduidenden afloop voor hun had. Eene fchoone krijgsmacht van meer dan honderd zeventig duizend man, aangevoerd door Generaals als Turenne, Condé, en Luxemburg, en aangevuurd door de tegenwoordigheid van den roem- en heerschzuchtigften Koning van zijnen tijd, fcheen alleen meer dan overvloedig genoegzaam ter verplettering van ons kleine land, dat naauwelijks het overfchot van een lang verwaarloosd en deerlijk verfmolten leger tot zijne befchikking had. — Zij liet hier te lande alleen de gedachtenis der gepleegde gruwelen na! Op het onverwachtst zag men te midden zijner hoog opgevijzelde triumfen den Koning van Frankrijk naar St. Germain terug keeren. Naauwlijks begrijpbaar is zoo wel de overhaasting van dit vertrek, als de traagheid, waarmede een ftrijd werd gevoerd, die met flechts eenigzins krachtdadige doorzetting de Franfchen te Amfterdam had moeten brengen. Was het buiten de bijzonderfte Voorzienigheid Gods, dat een in zich zelve onbeduidende wond van een beroemden Franfchen Veldheer hoogstwaarfchijnlijk de oorzaak geweest is van de bewaring dier hoofdftad, en van geheel Nederland met haar (3)? En als wij lezen, hoe

(1) HEEREN, *Handbuch der Gefchichte des Europäifchen Staatenfystems, 1661—1700*, I. 1, § 8, heeft in weinige woorden het groote gebrek van de Triple Alliantie aangeduid: *Ludwig XIV hielt es bald für gerathen, den Frieden zu Aachen zu fchliesfen. Er gab nach. Aber warum vollendeten die Alliirten ihr Werk nicht ganz, und liefsen dem Eroberer einen Theil der Beute? Die Aufrechthaltung der Heiligkeit des rechtmäsfigen Befitzes wird in einem Staatenfystem nie zu theuer erkauft! Aber freilich mufsten fie zugreifen! und der Hauptzweck war erreicht.*

(2) WAGENAAR, Bk. LIII. § 24.

(1) Men zie de allerbelangrijkfte befchrijving dier verdedigingen, zoo wel als der niet min gewichtige herovering van Koeverden, bij BOSSCHA, *Neêrlands Heldendaden te Land*, Dl. II, bl. 77 en volg.

(2) Men zie de geloofwaardigheid dezer treffende overlevering tegen de negative gronden tot derzelver betwijfeling belangrijk toegelicht door den Hoogleeraar TYDEMAN in de *Ophelderingen en Bijvoegfelen op* BILDERDIJKS *Gefchiedenis des Vaderlands*, Dl. X, bl. 208—212.

(3) CONDÉ (merkt BOSSCHA op, t. a. pl., bl. 60, 61) *ontving hier door een pistoolfchot van den Hollandfchen Ritmeester* OSSENBROEK, *de eenige wond, welke hij in al zijne veldtogten heeft bekomen. Deze wond* [*geweldig pijnlijk, maar geenszins gevaarlijk*] *was hier van gewigt, dewijl*

het eigenlijk een ſtrijd van onderlingen naijver tusſchen Lodewijks eigene ministers en krijgshoofden was, die geheel den ſchrikverwekkenden veldtocht ten ſlotte deed mislukken (1); hoe zouden wij dan niet denken aan die zoo menigmalen ondervondene reddingen in Israel meer nog door de verwarring en onderlinge oneenigheid zijner vijanden, dan door eigen geſpannen boog en uitgetogen zwaard?

Ook in Nederland was de redding in het onvergetelijke jaar van 1672 een antwoord op vurige aanhoudende gebeden, en nationale verootmoediging. De ſtrijd ter zee en te land werd gevoerd onder het houden van wekelijkſche, ja, dagelijkſche openbare bid-ſtonden en dagen. Hier was meer dan een gebed door den nood der tijden afgeperst. Het was een wederkeeren tot God, eene verbondsvernieuwing met den God der Vaderen, hetgeen in die dagen van misſchien voorbeeldelooze worſteling en ommekeer in Neêrlands binnenſte plaats had. Een geacht kerkelijk Schrijver van onze dagen zegt er het volgende van: »Nog blijft er een punt van vereeniging op te merken, waarin Kerk en Staat met gelijken, en wel met gelijk edelen aandrang in elkander vloeien. Ik bedoel het vieren van ſtatelijke Biddagen, bij aanleiding van zeer bekommerende tijdsomſtandigheden; en heb voornamelijk onder het oog dat plechtige verbond van bekeering tot den God der Vaderen in het jaar 1672, waarin, toen Kerk en Staat onder het ſchrikgeweld van Lodewijk XIV dreigden onherſtelbaar verloren te gaan, Kerk en Staat zoo vurig zamenſtemden; een verbond, hetwelk de Kerkelijken van hunne zijde aan de Overheid, en de Overheid van hare zijde aan de Kerkelijken kwamen aanbieden en plechtig verzekeren (2).”

God is een Wreker van het onrecht. De val van Johan de Witt in zijne gevolgen is door een beroemd hiſtoriekenner beſchouwd als eene ſtrafvergelding over de heerschzucht van Lodewijk XIV (3). Met geene mindere waarheid mogen wij daarin zien zoo wel de vrucht als de ſtraf van een twintigjarig ſtelſel van willekeur en onderdrukking door den Raadpenſionaris en de blindeling aan zijne hand gaande partij geoefend. Het is hier de plaats niet over den al of niet verdienden roem van de Witt ten aanzien van ſchranderheid en bekwaamheid als Staatsman in onderzoek te treden. Zekerlijk is deze, zoo veel de betrekkingen naar buiten ’s lands aangaat, merkelijk in onze dagen gedaald. Doch vooral valt, bij eene onpartijdige beſchouwing van zijn binnenlandsch beheer, de ſchittering van dien pralenden naam weg, waarmede hem de overdrevendſte bewondering vereerde als de ***wijsheid van Holland*** (1). De eenvoudige voorſtelling der donkere en heldere zijde van dat Beſtuur, eens door eene zoo bekwame als gematigde pen gemaakt (2), brengt ons als van zelve tot deze ſlotſom: dat de Witt en zijn ſtadhouderloos tijdvak voor het meest alleenlijk gemaaid hebben, wat in een tachtigjarigen kamp onder de Stadhouders gezaaid was; en daarentegen een afgrond hebben geopend, die niet dan door eene herſtelde ſtadhouderlijke regeering heeft kunnen gedempt worden. Doch wij werden hier bepaald niet zoo zeer bij de onbekwaamheid, als bij de ongerechtigheid van het ſtelſel, door de Witt met den onverzettelijkſten eigenzin vastgehouden. Het doel en de uitkomst daarvan is door eenen hem alles behalve ongezinden Schrijver uitgedrukt met deze woorden: ***de Oligarchie in Holland gevestigd, en de weg geöpend tot geheele vernietiging van den invloed des volks, even als zulks te Venetië plaats had*** (3). Gegrond op de vernedering en uitſluiting van het huis van Oranje, ten welken prijs dan ook, voldeed dit ſtelſel te gelijk aan de eerzucht van den perſoon, en aan de wraak der familie van den Raadpenſionaris, ten koste van het dierbaarſte volksbelang, ten koste van alle billijkheid en gerechtigheid.

Het mag herhaald worden: het twintigjarig beſtuur van de Witt was zoo ten aanzien van het doel als van de middelen een reeks van tergende ongerechtigheden. Wij herinneren onder de velen, ſlechts aan deze zeer uitſtekende: de Acte van Secluſie, de ter dood brenging van Buat, en het Eeuwig Edict. De Acte van Secluſie, waarbij Holland zich aan Cromwell verbond, om nimmer den Prins van Oranje of iemand van zijn geſlacht tot de waardigheid van Stadhouder te bevorderen, noch hare ſtem ooit te zullen geven om hem tot Kapitein-Generaal der Unie te verheffen, was de ſchandelijke voorwaarde van een ſchandelijken vrede (A°. 1654). Door eene afzonderlijke geheime handeling van de Staten dezer provintie, tegen het meermalen herhaalde beſluit der overigen, tot ſtand gebracht, was die Acte niet ſlechts eene ſchending van de heiligſte verplichtingen, ten be-

zij, door hem voor den oogenblik buiten gevecht te ſtellen, een ontwerp deed in duigen vallen, hetwelk aan den Staat den gedreigden doodſteek werkelijk had kunnen geven. Condé *had namelijk het plan ontworpen, om terwijl de Koning en Turenne het leger van den Prins van Oranje zouden bezig houden, met* 20,000 *ruiters, ieder met een infanterist achter zich op het paard, regelregt op Amſterdam aan te rukken, en deze ſtad, waar alle verdedigingsmiddelen naar elders verzonden waren, op het onverhoedst te overrompelen.”*

(1) *Condé et Turenne* (zegt Voltaire, in zijn *Siècle de Louis XIV*, Chap. XI) *voulaient qu’on démolît la plupart des places hollandaiſes: ils diſoient que ce n’est point avec des garniſons que l’on prend des états mais avec des armées. Louvois au contraire voulait que tout fût place et garniſon; c’était là ſon génie, c’était ausſi le goût du roi. Louvois avait par-là plus d’emplois à ſa dispoſition; il étendait le pouvoir de ſon ministère; il s’applaudisſait de contredire les deux plus grands capitaines du ſiècle. Louis le crut, et ſe trompa, comme il l’avoua depuis; il manqua le moment d’entrer dans la capitale de la Hollande; il affaiblit ſon armée en la diviſant dans trop de places; il laisſa à ſon ennemi le temps de respirer.”*

(2) Broes, *Kerk en Staat in wederzijdſche betrekking,* 1e. Stuk, bl. 56 en 57.

(3) Heeren, t. a. pl., § 13. *Durch den Fall von de Witt muſste Ludwig ſelbst (ſo wollte es die Nemeſis) in Wilhelm III den Mann auf ſeinen Posten bringen, der ihm ſeitdem wie der erſte Oranier Philipp dem II, gegenüber ſtand.*

(1) Wagenaar, Bk. XLVI. § 28.

(2) Kluit, *Historie der Hollandſche Staatsregering*, Dl. III, bl. 303—331.

(3) Van Kampen, *Verkorte Geſchiedenis der Nederlanden*, Dl. II, bl. 63. Hiermede verdient vergeleken te worden de beſchrijving van het ſtelſel van *beſpieding*, waarmede de Raadpenſionaris de Witt zijn loopbaan opende, bij Kluit, t. a. pl., bl. 265—267. Verg. van Kampen, *Vaderlandſche Karakterkunde*, Dl. II, bl. 218, die hier evenwel het jaar van 1660 met dat van 1652 ſchijnt te verwarren.

hoeve van de achterdocht van Cromwell (die met de bedoelingen van de Witt voor het minst zeer goed zamenſtemde), maar ook eene ſchending van geheel het fundament der Unie en van de onafhanklijkheid der Gewesten, die te vergeefsch intusſchen recht zochten tegen den in alle opzichten onverantwoordelijken handel. Was het eene overdrevene verontwaardiging, of veeleer eene door de uitkomst bevestigde voorzegging, als de Afgevaardigden van Friesland in hunne ſchriftelijke verklaring ter Generaliteit tegen de uitſluiting in het midden brachten, »dat de beenderen van den Vader des Vaderlands, deze oorzaak van 's lands vrijheid en welvaart, uit zijn graf te Delft, wegens zulk eene ondankbaarheid, wraak zouden roepen over het Land, maar vooral over hun, die er oorzaak van waren: en dat God deswege ons of onze nakomelingen gewisſelijk ſtraffen zouden?"

De veroordeeling van Buat (A°. 1666) was geene mindere, en daarenboven eene bloedige ongerechtigheid. De Ritmeester de Buat, voordezen Paadje van den Prins van Oranje, werd ter dood gebracht, omdat hij, gebruikt wordende tot eene bijzondere handeling van de Witt in Engeland over vrede, zich van dienzelfden weg bediende tot bevordering van de belangen van zijn jongen Meester, den Prins. Was het laster of veeleer onwederlegbare waarheid, als de Staten van Zeeland in hun krachtig Vertoog tegen een vonnis, waarvan die van Holland zelfs weigerden de ſtukken open te leggen voor de Staten-Generaal, dit Gewest beſchuldigden »van zelve het voorbeeld gegeven te hebben eener tweederlei handeling met den vijand, ééne openlijke, en ééne voor de overige Gewesten geheim gehoudene en afzonderlijke; en dat Buat nu met de dood geſtraft werd over iets, dat men in anderen goedgevonden had te beloonen (1)?" — De hatelijkheid van dit doodvonnis valt nog meer in het oog, wanneer men kennis draagt van de meer dan onbetamelijke bemoeijingen der Staten van Holland met de behandeling bij het Gerechtshof, aan hetwelk de veroordeeling ter dood zoo goed als voorgeſchreven werd (2). De aanhaling door ſommigen van een ſtreng militair vonnis, later op aandrang van Willem III tegen den Kapitein *Pain et Vin* voltrokken, om het verlaten van een gewichtigen post, maakt de handelwijze tegen Buat in het minst niet beter (3). En inderdaad, wie beſeft niet het onvergelijkbare van de ſtrenge handhaving eener voor het behoud van land en en leger (A°. 1672) onmisbare krijgstucht, met de hardheid van een vonnis (A°. 1666), dat alleen ten behoeve der machtbehouding van een enkel perſoon en zijne antinationale partij, werd geſlagen?

Het jaar van 1667 zette de kroon op alle die ongerechtigheden. De Witt, zich weinig ſtorende aan den onwil van een volk, in zijne wettigſte wenſchen ſteeds grievender te loor geſteld, dreef eindelijk, tot deszelfs uiterſte verbittering, dat ***Eeuwig Edict*** door, waarbij het ſtadhouderſchap in Holland voor altijd vernietigd werd, en deze provintie zich zelve verbond, om ten allen tijde bij de Algemeene Staten de vereeniging van het ampt van Stadhouder en dat van Kapitein-Generaal te zullen tegenſtaan. Het zoude weldra blijken, wat beteekenis voor een Hooger vierſchaar de *eeuwigheid* van dergelijke handelingen heeft.

God is een Rechter der weezen, een Handhaver der verdrukten. De val van de Witt en de verheffing van Willem III tot de eer- en moeitevolle post, waartoe hij beſtemd was, grepen plaats gelijktijdig. Het was in de jaarboeken van Nederland, van Oranje, van Europa, een gedenkwaardig oogenblik, toen de twee-en-twintig jarige jongeling, tot hiertoe alleen in vernederingen geoefend, bij den eerſten en zwaren proef waarop hij in het openbaar geſteld werd, tot aller verbazing optrad, even onvertſaagd en ervaren Legerhoofd, als ſtandvastig en welberaden Regent. En wie was nu die Staats- en krijgsman, reeds de Redder van het Vaderland, eerlang de hoop en ſteun van geheel Europa tegen het algeweld van Frankrijk? Het was dat kind, voorwerp van de achterdocht van Cromwell, omdat hij de kleinzoon van Karel I was, en van den afkeer der de Witten, omdat hij de zoon was van Willem II. Het was de kleinzoon van Fredrik Hendrik, de naneef van den Vader des Vaderlands, wien te vergeefsch eene weduwlijke moeder had aanbevolen aan eene vaderlijke beſcherming van de Staten, zijne gevaders (1)! Het was de Oranjeſpruit, dien menſchen hadden willen weeren van de eerplaats zijner vaderen, en dien God beſtemd had niet alleen tot het Stadhouderſchap in Nederland, maar ook tot de Koningskroon van Groot-Brittanje. — In 1672 begon het reeds te blijken, wie in de belangen van Nederland en Europa, wie in de toekomst van den Stamhouder des huizes van Oranje meerder licht gehad had; de factie, die in 1654 redeneerde, dat het toch zoo zeker niet was, dat de jeugdige Prins de hooge Ampten zijner Vaderen zoude waardig zijn (2); of het volk, dat in zijne eenvoudigheid geleid door een gevoel van dankbaarheid en liefde jegens zijne weldoeners, gedreven door een innerlijk beſef dier getrouwheid van God die tot in geſlachten blijft, zijnen Stadhouder reeds eerde, zijnen Redder reeds van verre herkende, in het Vorſtelijk kind, op de gebeden der duizenden reeds lang gedragen, toen het acht dagen na zijns vaders vroegen dood, tot Neêrlands troost ter wereld werd gebracht.

PRAELUCET POSTUMA PROLES.

d. i.

Uit d' afgeknotten ſtam in 't ſomberst uur geboren,
Was juist aan dezen ſpruit de hoogſte glans beſchoren.

---

(1) WAGENAAR, Bk. L. § 29.
(2) Prof. TYDEMAN, *Ophelderingen en Bijvoegſels op* BILDERDIJKS *Geſchiedenis des Vaderlands*, Dl. IX. bl. 270—282.
(3) Men vergelijke de opheldering over het Vonnis van *Pain et Vin* bij BOSSCHA, t. a. pl. bl. 123—125.

(1) Bijvoegſels op WAGENAAR, Dl. XII. bl. 68.
(2) WAGENAAR, Bk. XLVII. § 25.

DE MIDDENEEUWSCHE BOUWKUNST.

In de onderſcheidenſte kunstgewrochten vertoont zich de leidende en heerſchende geest van ieder tijdperk. Die der Middeneeuwen werd, het kan niet ontkend worden, meestal gedreven door eenen ijver naar God voor de Kerk en het kerkelijk Christendom van die dagen, al was die ijver dan ook dikwijls een ijver zonder verſtandige kennis. En het verdient inderdaad onze aandacht, en kan ons ter beſchaming ſtrekken, dat de kunstgewrochten van de Middeneeuwen meestal getuigen van geloof en ingenomenheid met eene van boven geopenbaarde waarheid en hoogere wereld; terwijl ongeloof het heerſchende kenmerk is van zoo vele geſtichten en voortbrengſelen der Eeuw, waarin het materialismus zich kennelijk openbaart. Vooral de ſymboliſche bouwkunst der Kerken ſtrekt hiervan ten bewijs; eene bouwkunst die wel meerder de oudtestamentiſche beeldentaal eener vroegere bedeeling vertegenwoordigt, dan den geestelijken eenvoud des Evangelies, maar evenwel ook met dezen in geen lijnrechten ſtrijd is, en onder de onſchuldige eigenaardigheden der middeneeuwſche Christenheid kon gerekend worden, wanneer men niet het godsdienſtige beginſel aan den uiterlijken praal der kunst onderwierp, en alzoo den geest onderſchikte aan het vleesch, dat hij had behooren te beheerſchen en te heiligen.

De bouw eener Kerk werd onder de leiding van deze uitbeeldende bouwkunst eene uitdrukking van het ganſche wereldſtelſel. De grond der Kerk met zijne kunſtig ingelegde Dolfijnen en andere zeedieren beeldde de diepte der wateren af, uit wier ſchoot zich de Choren en Kapellen, als het vaste land, de voetſtukken der pilaren en zuilen als zoo vele eilanden verhieven, op welke palmboomen ſtonden te prijken die hun bladerkruin hemelwaarts hieven, en het luchtgewelf ſchenen te ſteunen. Van dat gewelf glinſterden ſterren en zweefden Engelen en lichtkroonen naar omlaag; en kronkelden zich wijnranken en leeuwen, de ſchoone beelden des geloofs. Rozen, pellikanen en duiven, de beelden der heilige liefde en erbarming; klimop en hulst, de afbeelding der trouwe; lammeren, vertegenwoordigende de overgifte in den dood, en zoo vele andere ſymboliſche teekenen werden in eenen overvloedigen rijkdom en met ſmaakvolle orde en onderlinge verhouding tot elkander verdeeld en verſpreid; terwijl edelſteenen als de uitverkoren leden der christenheid, uitblinkende boven de grove ſteenen der ongedoopte menschheid, in het binnenſte heiligdom werden gevonden, even als zij weleer de borstlap van Aaron verſierden. De ſchilderingen eindelijk der heilige Geſchiedenis, die onvergankelijke grondgeſchiedenis der geheele menschheid, ſpraken van de wanden en altaren tot het aandachtig oog. — Zoo bevatte dan zulk eene Kerk de drie rijken der Natuur, hemel, aarde en zee, en de ganſche wereldgeſchiedenis, in zoo verre zij met het Rijk Gods in verband ſtaat; en in deze kleine wereld werd de levende lofzegging gehoord ter eere des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, in gezang, gebed en heilige tempeldienst. Het is, als zag men den Ouden Tempel met zijne Cherubijnen, zijn hout- en loofwerk, zijne beide kolommen, Jachin en Boaz, zijne altaren en waschvaten, zijn voorhof en binnenst heiligdom. Dit alles had zijne waarde voor eenen tijd; doch, toen alles wat vroeger beeld was geweest, louter vorm werd, moest de vorm worden omgeworpen, en de geest zich buiten dien vorm als een helder bazuingeklank of levenwekkende wind doen hooren. En ziedaar de tijd, de bedeeling, de beteekenis der Hervorming. Op de puinen van al die oude beeldenpracht en vormgeſtalten, verhieven zich nu de eenvoudigſte kanſels, doch van welke de verkondiging klaar en krachtig gehoord werd: *God is een Geest, en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en in waarheid. — God was in Christus, de wereld met zich zelven verzoenende, hare zonden haar niet toerekenende. — Door ééne offerande heeft Hij volkomelijk volmaakt degenen die geheiligd worden. — Wij dan gerechtvaardigd zijnde uit den geloove hebben vrede bij God door onzen Heer Jezus Christus. — Staat in de vrijheid, met welke Christus ons heeft vrijgemaakt.*

Wanneer het Protestantismus deze kracht der prediking uit geloof verliest; ſchiet er weinig van over. De naakte, afgetrokken begrippen van God, eene zedeleer, eene onſterfelijkheid en eene vergelding, zijn nog dorder en magerder dan die eener heidenſche wijsgeerte. Op zulk een bodemloos ſtelſel kan geen bouwkunſtig beginſel, geen beginſel van eenigerlei kracht en leven wortelen. Doch *dit* is altoos een voorrecht van het Protestantismus, dat het, behoudens zijn beginſel, nimmer den Bijbel kan verdonkeren of onder de koornmate ſteken; en in deze liggen alle ſchatten der wijsheid en der kennis verborgen: zoo wel de hooge en goddelijke grondwaarheden van de ſymboliſche geſtalten van 't Catholicismus, als de meer levende en krachtige geloofsprediking der hervorming; en deze Bijbel, als het Woord van den levenden God erkend, oefent door den Geest van God eene kracht tot zaligheid, gelijk noch de beeldvertooningen van vroegere Eeuwen, noch de verſtandsbegrippen van de onze hebben kunnen opleveren; want *de bloeme valt af en het gras verdort* (kerkpracht en kerkgeſtichten zullen vergaan, zoodat er geen ſteen op den anderen zal blijven!), *maar het Woord des Heeren blijft in der eeuwigheid.*

DE BELOFTE.

»De belofte des Zaligmakers, in het Paradijs reeds gedaan, zweeft, gelijk in de gantſche huishouding des O. Verbonds, zoo ook in de geheele familie-denkwijze der Patriarchen, levendig door, en het denkbeeld daarvan bezielde en wijzigde alles, en was het punt waar alles, als in een middelpunt weder op uitkwam en ſamenliep. De verwachting, het uitzicht daarop was hun erfgoed; en het was de vervulling daarvan, waarin zij hun verheffend voorrecht, niet ſlechts boven alle volken en geſlachten, maar ook in hun geſlacht zelf boven alle zijtakken ſtelden: en dit was het geen de eerstgeboorte zoo dierbaar maakte."

BILDERDIJK.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

De herinnering aan de nu vervlogen maand zal voor Nederland ſteeds treurig blijven door den rouw, waarin het ſtamhuis van onzen Koning in dat tijdperk gedompeld wierd. Zij, die gedurende zoo vele jaren lief en leed met den geëerbiedigden Vorst heeft gedeeld; die, wegens hare minzaamheid en weldadigheid, de algemeene liefde genoot, werd van ons weggerukt, weinige weken voor den tijd, waarin wij gewoon waren de herinnering aan hare geboorte in één te ſmelten met die van de gedenkwaardige dagen, die ons volksbeſtaan zagen herleven. Wat het huis van Oranje treft, kan aan het Nederlandsch, aan het Christelijk geſtemd gemoed, niet onverſchillig zijn. Wij wenſchen te deelen in de droefheid van Hem, die bij zoo vele zorgen, wel de verademing van huisſelijken troost behoefde; doch ook zijn avondſtond is veilig in de hand van dien God, die Hem in alle de wisſelingen van Zijn merkwaardig leven onderſteund heeft, die alleen kan troosten; die alleen dat onvergankelijke kan doen kennen, buiten het welke er voor het lijdend harte geen rust te vinden is.

Bijna ter zelfder tijd overleed in een kasteel van Zwitſerland, zij, die eens gedurende korte dagen den naam van Koningin over datzelfde land gedragen heeft, doch die bij dat volk geene herinnering heeft achtergelaten. Reeds is de eens zoo ſchitterende ſtar der Napoléons verzonken; en de Bourbons zwerven als ballingen door Europa. De Stuarts zijn reeds in de vergetelheid bedolven. Nasſau alleen, dat met deze geſlachten opwies en kampte, bloeit nog als een welige tak met rijke vruchten omkransd. — Het Verbond van Willem den I was met God. Moge dit de leus van zijn nageſlacht zijn. Daarin alleen beſtond de kracht van dat Vorſtenhuis telkens als deze lage kusten onder het geweld der aanrukkende ſtormen ſchenen te zullen bezwijken.

Het Noorden van Europa ziet zijne rust ſchijnbaar bewaard, niettegenſtaande de woelingen der partijſchappen, die nog allen tot op dit uur in toom worden gehouden. De Britſche eilanden zien met angſtige nieuwsgierigheid een nieuw Parlement te gemoet, en de ontwikkeling van de maatregelen eener nieuwe Regering, waar omtrent zich nog zoo weinig met zekerheid laat vermoeden. — Frankrijk heeft zijne Kamers ontbonden en ziet nieuwe Vertegenwoordigers te gemoet, doch het is te vreezen, dat eigenbaat en gunstbejag onder nieuwe namen terug zullen keeren en de vorige klachten zullen doen hernieuwen. — Het huwelijk eener Vorſtin van Orléans met den Protestantſchen Vorst van Wurtemberg moet de Catholieken ontrusten, zonder diegenen te verheugen, wien het wezen meer dan de naam van het Protestantismus dierbaar is. — Duitschland put zich uit door industriëele ondernemingen, die bezwaarlijk aan de hoog geſpannene verwachting zullen beantwoorden.

Het Zuiden is daarentegen een tooneel van doorgaande verwarring en onrust. Het Schiereiland is geheel aan regeringloosheid ten prooi gegeven. De omwentelingen hoe dikmaals ook aldaar herhaald, hebben de kracht niet om door te dringen, en kunnen niets meer dan nieuwe ellende doen geboren worden. Aan de regeerders van die landen ontbreekt de magt, om eenig redmiddel tot ſtand te brengen. Te vergeefs nadert Don Carlos tot de poorten van Madrid! er is aan geene verzoening der beide partijen die dit ongelukkig land verdeelen, te denken. Te vergeefs ſteken de Chartisten hunne vaan op, de hevigſte partij behoudt de overhand en de toeſtand der Vorſtin, die hare vrijheid door dezen opſtand had gehoopt te verwerven, is erger dan voorheen. — De ontzettende volksramp in het Zuiden van Italië, heeft nog niet geheel uitgewoed. De bloeiendſte ſteden van Sicilië werden door den geesſel der Cholera en de razernij der bewoners ontvolkt. In de Noordelijke Staten vertoont zich eene verdrukking der Protestanten, in den laatſten tijd ongewoon, en die vroeger of later eene terugwerking ten gevolge moet hebben. Het Franſche leger tracht in de bergpasſen van den Atlas de vernederingen van het vorige jaar uit te wisſchen, en door den lauwer dien Conſtantine moet opleveren, de geestdrift voor het nieuwe Vorſtenhuis, wier levendigheid in de laatſte jaren zoo zeer afnemende was, weder aan te wakkeren. De Sultan verbiedt om voortaan aan de Christenen den ſcheldnaam van Ghiaour toe te voegen, en de opvolger van Mahomed zal naar men zegt zijne beeldtenis op de Ottomanniſche munt doen drukken. Deze teekenen voeren onzen blik terug naar de voorſpelde uitdrooging van den Euphraat, en de driehonderd vijftig eskadrons ruiters in de vlakten van Wosnezensk naar die omtrent den Gog en Magog. Zoodra de welverdedigde ſcheidsmuur van den Kaukaſus bezwijkt, ſtaan Rusland en Engeland weldra tegen elkander over aan de oevers van den Indus.

Evangelie-Verkondiging in Frankrijk. Tegenstand die dezelve begint op te wekken. Reeds in vorige overzigten maakten wij gewag van de opmerkzaamheid, die de Catholieken meer en meer aan den dag leggen omtrent den voortgang van de verkondiging van het Evangelie in vele gedeelten van Frankrijk. Eerst heeft men het best geoordeeld over dat alles te zwijgen en jaren lang was het ſtelſel aangenomen, om de Protestanten alleen voor te ſtellen als eene ſecte, die nadat zij het aanzijn aan de omwenteling der achttiende eeuw gegeven had, thans nabij de verdwijning was, en geene kracht hoegenaamd meer had overgehouden. Thans is op eens de geheele ſtand van zaken veranderd. De alarmtoon wordt overal geblazen, en deze Protestanten zijn nu op eens in de voorſtelling hunner tegenſtanders geestdrijvers geworden, die geheel het Catholieke Frankrijk bedreigen, en tegen dewelke men de hulp van de regering wenscht in te roepen. Wij hadden ſedert lang een dergelijke kreet vooruitgezien, hetzij van den kant der Catholieken, of van dien der ongeloovigen, want de geſchiedenis leert ons dat, zoodra de godsdienſtige of ongodsdienſtige wereld bemerkt, dat de zaak ernst wordt en dat er van die krachtige bekeeringen geſchieden, die tegen bijgeloof en ongeloof beide getuigen, alsdan de ſchuts der wetten en de beſcherming eener Conſtitutie tot weinig baat verſtrekt. Wereldlijk geſproken, wanneer men, zoo als zoo velen in onze dagen van oordeel

is dat alle Godsdienſten een gelijke waarde hebben, en dat het er maar op aan komt, een eerlijk man te zijn, is er niets ongerijmder, dan het toelaten eener prediking, die onrust in de gemoederen, en tweeſpalt in de huisgezinnen kan brengen. Het is dus ook deze menschlievende zijde, die de *Gazette de France* in de aanklagt, in haar nommer van den 13den Oct. vervat, bij de hand neemt, en het is daaruit alleen, dat zij ſpreekt. De ſteller van dit artikel heeft het vooral op de Evangeliſche Maatſchappij van Genève geladen, wier laatſte jaarlijksch bericht hij met zeer veel aandacht gelezen ſchijnt te hebben. Op de opgave van het getal Bijbels, door die Maatſchappij verkocht of rondgedeeld, en van het aantal perſonen met haar in betrekking ſtaande, doet hij de volgende aanmerkingen volgen:

»Op zulk eene wijze ſpreidt de Evangeliſche Maat»ſchappij van Genève haar proſelytismus ten toon. Met »wat regt komt zij onze departementen doorſnuffelen, »en de Catholieke bevolkingen in hunne overtuigingen »ontrusten? Zij noemt hen Bijbelverkoopers, boodſchap»pers des vredes; noem hen liever verſpreiders van »verdeeling en tweedragt. Zij zendt dezelve onder ge»meenten die geheel Catholiek zijn; hare predikanten, »hare bijbelverkoopers wenden zich tot Catholieken. Zij »dragen de geloofspunten en eerdienst van dezen als »belagchelijk voor. Is dit niet onrust en verwarring in »de gemoederen ſtrooien? Men mag de oogen niet ſluiten »voor de verregaande ongelegenheden, die uit zulk eene »valſche ſtaatkunde (die namelijk, welke zulke onderne»mingen veroorlooft) zouden voortvloeien. Een Protes»tantsch predikant vertoont zich onder eene gemeente die »geheel Roomsch is. Het gelukt hem eenige perſonen te »verleiden, en ziedaar de verdeeldheid in de huisgezinnen »ingedrongen. Sommigen verklaren zich voor de nieuwe »Godsdienst, anderen blijven aan het oud geloof getrouw. »De gemoederen worden verhit. Er ontſtaan twisten, »en de Roomſche beklagen zich, dat deze nieuweling »de onrust in hun midden komt brengen, hun geloof »aanrandt en hunne plegtigheden beſpot. Deze nieu»weling zet ondertusſchen zijne prediking voort. Wie »zal nu beletten, dat men tusſchen deze beide partijen »handgemeen wordt, en het eindelijk nog op een oorlog »uitloopt? Zal er niet uit volgen, dat de Catholieken »gewond in 't geen hun het dierbaarst is, den Predikant »verjagen, of dat de Protestanten, door hunne ijverige »Zendelingen aangehitst, hetzelfde lot aan den Pastoor »doen ondergaan? En wie anders zoude nu de ſchuld »van die gewelddadigheden dragen, dan eene regering, »die aan den onbeſcheiden ijver van de Agenten der »Evangeliſche Maatſchappij van Genève den vrijen loop »heeft gelaten? Zoude men de Maatſchappij niet kun»nen verzoeken, om voortaan nader bij huis te blijven? »Moest eene gezonde ſtaatkunde de regering niet be»wegen, om zoodanig eene oorzaak van onlusten af te »ſnijden? Het zal moeilijk vallen hierop terug te komen, »als het kwaad geſchied zal zijn."

Wij herhalen het, uit een bloot menſchelijk ſtandpunt is er veel waars in deze redenering. De vrijheid tot de Evangelieverkondiging moet eenen dieper wortel hebben. Zij moet gegrond zijn in de overtuiging, dat er ſlechts ééne waarheid is, die de zielen kan redden, en dat het bevel door den Heer zelven gegeven: *Verkondigt het Evangelie aan alle creaturen!* door geene menſchelijke voorzigtigheid ontzenuwd kan worden. Is er waarlijk de overtuiging van zulk een hemelſche roeping, is er een drang der liefde voor de zielen? dan zal het ook niet ontbreken aan vruchten der lijdzaamheid en der zachtmoedigheid; en de gevreesde uitwerpingen en oorlogen zullen van den kant van de vrienden des Evangelies niet te duchten zijn.

De toon die op zulk eene honigzoete wijze in de dagbladen der hoofdſtad de Regering tracht te overtuigen, wordt echter op eene geheel andere wijze aangeſlagen door vele geestelijken ten platten lande, en in de ſteden werwaarts de Maatſchappij van Genève hare zendelingen en leeraars heeft gezonden. Hier dondert men van de predikſtoelen tegen hen, en tracht op allerlei wijze diegenen die van de Roomſche Kerk afkeerig geworden waren, weder aan dezelve te verbinden. Dien ten gevolge is dit oogenblik voor de nieuw gevormde Protestantſche gemeenten een tijdſtip van groote beproeving. De eerſte nieuwsgierigheid is voldaan; diegene die tot de nieuwe kerk blijven bekeerd, ondergaan ſmaad en beſpotting, en alleen de krachtige hand Gods kan die gemeenten ſtaande houden, welke ſchijnbaar nog zoo weinig vastheid bezitten. Dit blijkt onder anderen uit het volgende bericht van den Leeraar te Macon.

»Ik ben te Louhans op het einde van Junij aange»komen, en gedurende de drie volgende Zondagen heb »ik achtervolgens alle de plaatſen waar de bijeenkom»ſten zijn, bezocht en aldaar gepredikt. Woensdag den »28sten Junij heb ik voor het eerst in de Vereeniging te »Louhans gepredikt, alwaar de zaal nog niet vol was. »Het is droevig om te zien, hoezeer het den Vorst der »duisternis gelukt, om het licht tegen te werken, en »zoo veel invloed op de arme bewoners van Louhans »uit te oefenen. Het is aan de priesters gelukt, om door »hunne listen en lasteringen vele zielen van de waar»heid afkeerig te maken, en hun de grootſte verachting »in te boezemen voor ons en voor onze vergaderingen, »in welke men zich wel wachten moet ooit weder een »voet te zetten. Tegen den eenen veroorlooven zij zich »bedreigingen, terwijl zij anderen en vooral de Over»heidsperſonen trachten te overtuigen, dat wij zelfs in »de Protestantsche Kerk ſlechts een ſecte uitmaken, op»dat de vergunning tot het houden onzer vereenigingen »ingetrokken zoude mogen worden. Aan allen ſtellen »zij ons voor als ketters en gevaarlijke menſchen, wier »eenig doel het is om de zielen van eenvoudigen te ver»ſtrikken. De ſmaad die op onze bijeenkomſten rust »is zoo groot, dat toen ik laatst de uitnoodiging om »dezelve bij te wonen aan een jong mensch deed, die »Zendeling wilde worden, en dien ik begreep eerst op »de behoeften zijner eigene ziel opmerkzaam te moeten »maken, deze mij daarop zeer openhartig antwoordde: »Gaarne deed ik zulks, indien het verder van hier was,

»maar te Louhans zoude ik niet durven, want mijne »vrienden zouden mij uitlagchen, en mijne ouders zou»den er te bedroefd over zijn."

Bijbelverſpreiding in het algemeen en vooral in België. Ook de zaak der Bijbelverkooping heeft, uit denzelfden grond, met groote moeijelijkheden te ſtrijden, en vindt eene niet minder gevaarlijke klip in de vele verleidingen die deze ſtand oplevert, de ſoort van omgang met menſchen van allerlei gevoelens, die daarvan onafſcheidelijk is, en de ſchaarschheid van zoodanige arbeiders, die bij de vereischten die dit gewigtig beroep naar lichaam en ziel vordert, tevens den ootmoed voegen, om in dien nederigen werkkring te berusten. Ten volle gevoelt derhalve deze Maatſchappij het belang dat er in gelegen is, om ſlechts beproefde Christenen in deze roeping te bezigen, en zij noodigt alle degenen uit die daartoe opwekking mogten gevoelen, om zich tot dezen arbeid aan te bieden.

Zie hier dus een ſtrijd, overal levendig wordende, naar mate het goede zaad eenigen wortel ſchiet. De vijand tracht het onkruid op den akker te werpen en door miskenning en ontmoediging de arbeiders te verſchrikken. En ondertusſchen deze tegenſtand zelve toont, dat er zegen op de prediking gerust heeft. Wanneer wij van achteren zien op hetgeen in zoo weinig jaren tot ſtand is gebragt; op de geſtichte gemeenten, op de onrust door de lezing des Woords in vele harten verwekt, dan kunnen wij de hand Gods niet miskennen. Is het werk uit Hem, dan zal het ook aan gebeden en gaven van onzen kant niet ontbreken. Het is ons niet onbekend, dat zelfs gemoedelijke Christenen zich met deze rondventing van Bijbels (Colportage) niet kunnen vereenigen, van gevoelen zijnde, dat het Woord Gods te verheven en te heilig is, om op zulk eene wijze rondgevent en opgedrongen te worden. Wij eerbiedigen dit bezwaar, doch meenen te mogen opmerken, dat ten eerſte deze wijze van den Bijbel rond te dragen niet nieuw is, maar zelfs in de tijden der Hervorming een krachtig middel tot verbreiding van het Evangelisch geloof in Frankrijk was, ja volgens ſommigen reeds tot de Waldenſen opklimt. Ten tweede gelooven wij, dat daar Hij, die de Heer der heerlijkheid was, in knechtsgeſtalte verſcheen, ook Zijn woord hetgeen even zeer bewijs is van de nederbuigende genade des Heiligen Geestes, indien het in het geloof geſchiedt, op allerlei wijze mag aangeboden worden.

Gewigtig is de zaak der Bijbelverſpreiding in onze dagen, vooral in die landen, alwaar het licht des Evangelies tot nu toe niet had kunnen doordringen. Wanneer wij op de wegen Gods zien, mogen wij niet ontkennen, dat het den Heere behaagd heeft, om aanvankelijk dit middel te zegenen, en door die overal verſpreide Bijbels en geſchriften vele harten tot het ontvangen der waarheid voor te bereiden of wel krachtdadig te bewerken. Wij herinneren ons altijd met aandoening de ontmoeting van den zendeling, die in het Koningrijk van Cochinchina, zoo wij wel hebben, in de achterſtraat van een geheel afgodiſche ſtad eenen man leerde kennen, bij wien het lezen van een in eene verre provincie uitgedeeld traktaatje aanleiding gegeven had, tot de waarachtige erkenning van Jeſus Christus als zijnen Zaligmaker. Veel gebrekkigs en verkeerds blijft er bij de uitdeelers en de uitdeeling, doch de God aller genade laat zich hierdoor in *Zijn* werk niet tegenhouden. Wij vernemen dat vele reizigers, die uit godsdienſtige belangſtelling, in de laatſte tijden de meer afgelegene gedeelten van Schotland en Ierland bezocht hebben, verſteld waren over den zoo merkbaren invloed der aldaar verſpreide Bijbels, en de vraag naar den weg der zaligheid, die daardoor in vele huisgezinnen gedaan werd.

Meer bijzonder wordt ten deze onze aandacht bij den voortgang van de voornoemde verſpreiding in België bepaald; in dat land, hetwelk, toen wij met hetzelve vereenigd waren, door ons officiëel protestantismus meer afgeſtoten dan aangelokt is geworden, en waar zich thans op vele plaatſen belangſtelling voor de waarheid ſchijnt te openbaren. De tegenſtand vertoont zich ook op eene krachtige wijze, maar zelfs de hevigſte uitbarſtingen derzelve, het mishandelen der Colporteurs, het verſcheuren der gekochte Bijbels door de Pastoors, ſtrekken alleen om anderen op het gruwelijke dezer handelwijze opmerkzaam te maken, en om het getal der koopers te vermeerderen. Een Colporteur heeft onlangs te Antwerpen in den tijd van zes weken 73 Bijbels, en 505 Nieuwe Testaments verkocht en waaronder 74 te Mechelen. In Leuven verkocht er een ander 200 à 300, en toen eene ſchandelijke bejegening hem dwong, om van daar te vluchten, begaf hij zich nabij Kortrijk, alwaar hij van den 4den tot den 21sten September een veertigtal geheele Bijbels en 839 N. Testamenten verkocht. Deze daadzaken zijn opmerkelijk en toonen genoegzaam, dat er eene behoefte beſtaat naar dat Woord, hetwelk aan dit volk ſedert twee en een halve eeuw onthouden is geworden. In Henegouwen vooral is deze belangſtelling zeer levendig. Onlangs werd in een der dorpen van dit gewest een jong Protestant begraven, en bij die gelegenheid eene Christelijke aanſpraak gehouden, die niettegenſtaande de tegenkanting der geestelijkheid, door een duizendtal toehoorders met den meesten eerbied en in eene plegtſtatige ſtilte werd aangehoord.

Tegenſtand tegen de Bijbelverſpreiding in Spanje. — In een vorig nommer hebben wij melding gemaakt van de gretigheid, met welke een nieuwe druk van den Bijbel, groot 5000 exemplaren, te Barcelona in een bijzonder korten tijd geplaatst was geworden. Men heeft een dergelijke uitgave van 8000 exemplaren te Valencia willen ondernemen, doch zulks is door de Overheid geweerd geworden. De Agent van het Engelſche Bijbelgenootſchap heeft daarop een krachtig vertoog in het Handelsblad van Valencia doen plaatſen, ſtrekkende om aan te wijzen, hoe hij verhinderd was geworden in eene bedoeling, die niet dan hoogst weldadig voor het ongelukkig Spanje kan zijn, daar zij door de kennis des Woords licht zouden ontvangen hebben in die eenige oorzaak, waaraan het ongeluk van hun vaderland te wijten is, en zich zouden hebben zien aangeſpoord, om de eenige bron van redding te zoeken. De voornoemde

Agent doet daarbij opmerken, dat terwijl het Londensche Bijbelgenootschap, hetwelk alleen door vrijwillige bijdragen van bijzondere personen onderhouden wordt, in den tijd van drie en dertig jaar, meer dan elf millioen exemplaren der Heilige Schrift in 160 talen heeft doen verspreiden door de geheele wereld, en dat tot prijzen lager nog dan de kosten van den druk, het stelsel waardoor het regt om de H. S. te lezen, naar de willekeur der geestelijkheid toegestaan of ingetrokken werd in Spanje, ten gevolge gehad heeft, dat aldaar tot aan het jaar 1836 slechts 17000 Bijbels (die nog bovendien verminkt waren) gedrukt zijn geworden, waarvoor men een prijs van niet minder dan 50 à 80 Piasters (*f* 130 à *f* 200) heeft doen betalen.

Bearn. Reeds vroeger deelden wij eenige bijzonderheden mede over het belangrijke Bearn, het Vaderland van Hendrik den IV[de]. Het werk van de verspreiding der waarheid gaat aldaar slechts langzaam voort, en vindt in het middellijke eenen geweldigen tegenstand in de mist van vooroordeelen, welke de Priesters in de twee laatste Eeuwen onder de geheele bevolking, ten nadeele der hervorming verspreid hebben, en die zoo ver gaat, dat de geheele geschiedenis gelogenstraft wordt; en men aan het volk de gezegende Koning Jeanne d'Albret als een monster voorstelt, dat de Priesters van de hoogten der bergen ter neder deed storten. Ondertusschen heeft de ondervinding der Bearnezen op hunne buitenlandsche reizen, en het in vele opzigten gezegend verblijf van eenige Engelsche Christenen in hun Vaderland hunne denkbeelden over de Protestanten reeds zeer gewijzigd, zoodat eenige hunner medewerken tot de oprigting van eene Protestantsche Kerk te Pau, waarvan de fundamenten reeds gelegd zijn. Eene reize door onzen landgenoot Croll in die streken gedaan, gaf aanleiding tot vele weemoedige herinneringen bij het bezoeken van zoo vele plaatsen, waar vroeger de Hervormde Godsdienst gebloeid heeft, en die thans weder geheel door het bijgeloof overweldigd zijn geworden. Van de kasteelen van Pau en Orthez, waar zich vroeger Calvijn en Melanchton hebben opgehouden, en waar zij over de gewigtigste belangen geraadpleegd wierden, bestaan alleen de puinhoopen. Een liefelijke hoop bestaat echter omtrent die duizenden Protestanten, die zich nog in deze streken bevinden, en onder welke men niet loochenen kan, dat het werk Gods zich openbaart. Sommigen hunner hebben vrijwillig het valies op den rug gebonden, ten einde gedurende eenige dagen of weken vrijwillig den post van Colporteur op de bergen op zich te nemen. Twee hunner zijn met goed gevolg Zendelingen in het Zuiden van Afrika. Vele leden die dood waren, schijnen tot een nieuw leven te ontwaken. Te Naz, de geboorteplaats van den in de Gereformeerde Kerk met roem bekenden Abbadie, was de Protestantsche gemeente op het punt om geheel en al haar bestaan te zien ophouden, toen het den Heere behaagde, dat een geheel huisgezin tot de Evangelische waarheid wierd overgebragt, ten gevolge waarvan nu op die plaats weder een Protestantsch kerkje opgebouwd wordt. Te Saliès is de prediking zeer getrouw. Een jong mensch uit een der geringste huizen en minst geachte standen van dit dorp, door de waarheid getroffen zijnde, verkregen zijne bekwaamheden eene zoodanige ontwikkeling, dat hij thans de leer der waarheid met de grootste helderheid, tot elks verwondering verkondigt. Ook het zonderlinge land der Basken werd door den Heer Croll betreden. Vele duizenden Heidenen (Bohémiens) houden zich in dat land op, leven als wilden en zijn eene zware plaag voor de bewoners. Eenige Christenen wenschen het te beproeven, of het mogelijk is hen aan eenige tucht en beschaving te gewennen, en een bemiddeld landeigenaar in het Baskische land heeft daartoe met veel gewilligheid een landgoed afgestaan. Zoo wij van den eenen kant betreuren, dat de broeder, van wien wij deze belangrijke berigten ontvangen, door de verplaatsing naar Damazan (Lot en Garonne), alwaar hij als leeraar in de gevestigde kerk beroepen is, van dit gewigtig tooneel zijner werkzaamheden wordt afgeroepen; zoo verheugen wij ons, dat zijne plaats te Pau waardiglijk vervuld zal worden door den Leeraar Buscarlet, wiens prediking te Nice in Italië, door zoo veel zegen, en door de vervolging der Piemontesche regering achtervolgd is geworden.

Onlusten wegens den Bededag te Genève. — Het is bekend hoezeer de hoogleeraar Chenevière tot de uitsluiting van de leeraars der theologische school heeft medegewerkt, op grond van zijne verknochtheid aan de kerkelijke tucht. Thans is die tucht door hem zelven grootelijks geschonden geworden, daar hij tegen den wil der Overheid aan en zonder de zamenstemming van vele zijner collega's, eenen jaarlijkschen nationalen Bededag te Genève op eenen anderen dag heeft doen vieren, als zulks door de regering bepaald was, en vervolgens de hoofdkerk als het ware heeft ingenomen om daar zijne leerrede te herhalen; hetgeen bij de regering jegens dien hoogleeraar en eenige zijner ambtgenooten, die zich in dezen met hem vereenigd hadden, groote ontevredenheid heeft veroorzaakt. De *Gazette* heft een juichtoon aan over deze gebeurtenis, dien zij met geenen minderen naam dan die van *Een opstand in het Protestantsche Rome* bestempelt, en waarvan zij niet minder dan een Burgerkrijg, gelijk die in het Canton Bazel, verwacht. De waarachtige vrienden van het Evangelie te Genève bekommeren zich even weinig om deze kerkbestorming van den Heer Chenevière, als om den aanval, dien hij op de troostrijkste waarheden onzer hervormde belijdenis gedaan heeft.

Deelneming der buitenlandsche Christenen in onze aangelegenheden. — In den *Semeur* van den 10[den] October vindt men een uitvoerig artikel over het geschrift van den Heer Groen van Prinsterer. Het tegenschrijven in het *Journal de la Haye* heeft het gelukkig gevolg gehad, dat geheel Europa nu in staat is om de tegen over elkander geplaatste stelsels te beoordeelen, en het zal zeker verwondering baren, dat in Nederland het door den ongenoemden tegenschrijver ontwikkelde gevoelen omtrent de magt van den Staat in de Kerk niet alleen aanhangers vindt, maar ook in praktijk gebragt wordt.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

OPMERKINGEN OVER DEN OORSPRONKELIJKEN STAAT EN DEN VAL DES MENSCHEN.

Men maakt zich doorgaans van 's menſchen oorſpronkelijken ſtaat veel te geringe denkbeelden: het is als of de val ſlechts eene weinig merkbare, min beteekenende omſtandigheid in de geſchiedenis der menschheid ware, wellicht niet meer dan de eerſte gelegenheid waarbij de dood zijne verwoestingen begon. Dit is eene dwaling van verderfelijken invloed: zij neemt het gevoel der diepte van onzen val weg, het gevoel der jammerlijke laagte, in welke wij zijn verzonken; en verſlaauwt zoo het beſef van de behoefte eener algeheele herſchepping naar Gods Beeld. In onzen tijd is dit wanbegrip (dat in naauw verband ſtaat met Pelagius zielverdervende dwaling) verre doorgedrongen; doch het is (zoo eenig ander het is) in lijnrechten ſtrijd met het Woord der Goddelijke Openbaring. De Bijbel toch geeft ons, door hetgeen hij toezegt omtrent de aanſtaande heerlijkheid van den herſchapen mensch naar het verloren beeld, de heerlijkſte denkbeelden omtrent zijn oorſpronkelijken toeſtand; en beide zijn, naar deszelfs uitdrukkelijke leer, evenzeer verwijderd van den diepstvervallen ſtaat, waarin tegenwoordig de mensch, zelfs degene die in den meest bloeienden toeſtand verkeert, zich bevindt.

De naam *Adam* beteekent *menschheid* zoo wel als *mensch;* en *Eden* is *heilſtaat.* Van 's menſchen eerſten ſtaat lezen wij het woord der Godheid bij den Heiligen Schrijver: *Laat ons menſchen* (den mensch) *maken naar onzen beelde en naar onze gelijkenisſe; en dat zij heerſchappij hebben over de visſchen der zee, en over het gevogelte des hemels, en over het vee, en over de geheele aarde, en over al het kruipende gedierte dat op de aarde kruipt. En God ſchiep den menſche naar zijn beeld, naar den beelde Gods ſchiep Hij hem; man en wijf ſchiep hijze. En God zegendeze; en God zeide tot hen: Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt, en vervult de aarde, en onderwerptze, en hebt heerſchappij over de visſchen der zee, en over het gevogelte des hemels, en over al het gedierte dat op de aarde kruipt.* En de Schrift leert ons den ruimen omvang en de verhevenheid van dezen ſtaat kennen, door Adam te noemen *een voorbeeld van den toekomſtigen* CHRISTUS (of *tweeden Adam*). Omdat hij van Gods geſlachte was; omdat hij de gelijkenisſe Gods droeg in heiligheid en heerlijkheid, daarom vertoonde hij ook het beeld Gods in de heerſchappij over geheel deze ondermaanſche natuur. De eigenſchappen Gods werden in hem als in eenen ſpiegel teruggekaatst; Gods eeuwigheid, in zijne onverderfelijkheid; Gods almacht in zijn vermogen; Gods wijsheid in zijne kennis; Gods goedertierenheid in zijne goedheid; Gods gerechtigheid in zijn afkeer van het kwaad; Gods waarheid in zijne getrouwheid; Gods onveranderlijkheid in zijne ſtandvastigheid (1). Terwijl in Christus, wien de Schrift het volmaakte *Beeld des onzienlijken Gods* noemt, alle de volheid Gods woonde, zoo dat wie Hem gezien had den Vader had gezien, en Hij van eeuwigheid was in de geſtaltenisſe Gods, zoo was in Adam een eindig afbeeldſel van Gods volkomenheden; waarom hij ook *het beeld en de heerlijkheid Gods* wordt geheeten (2).

Doch het was niet alleen in zijne eigenſchappen, maar ook in zijn wezen en wijze van beſtaan zelve, dat de eerſte mensch naar Gods gelijkenisſe was geſchapen. En zouden wij hiertoe niet mogen brengen de drievoudigheid van zijn beſtaan, als onderſcheiden in ziel en lichaam, en geest (3)? Immers leert ons de Apostel, dat de geest des menſchen even zoo weet wat in den menſche is, als de Geest Gods de dingen kent die Gods

(1) De ſchoolſche onderſcheiding tusſchen *mededeelbare* en *onmededeelbare eigenſchappen* komt ons voor niet in het Woord te zijn gegrond. *Medegedeeld* heeft de Vader zijne eigenſchappen eigenlijk alleen aan den Zoon, van eeuwigheid (Joann. V, vs. 26); de mensch vertoonde ſlechts een weêrſchijn van Gods eigenſchappen; maar dezen dan ook zoowel van diegene, welke men doorgaans onmededeelbare noemt, als van de overige. Zoo was het lange leven der eerſte menſchen een afſchijnſel van Gods eeuwigheid; en heeft de mensch oorſpronkelijk de macht bezeten, om als de Engelen zich onverwijld van de ééne plaats naar de andere over te zetten, dan vindt men in deze eigenſchap (eenmaal wordt zij den geloovigen wederom ten deel: 1 Theſſ. IV, vs. 17!) een zweemſel van Gods overaltegenwoordigheid.

(2) 1 Cor. II, vs. 7.

(3) Men zie dit nader ontwikkeld en aangewezen in ons Opſtel: *Eenige opmerkingen over 's menſchen natuur en onderſcheiding in geest, ziel en lichaam*, Dl. IV, bl. 65—68.

Wezen aangaan. Immers is het lichaam des menſchen de openbaring en uitdrukking van zijn inwendig geestelijk beſtaan, gelijk de onzichtbare Godheid wordt geopenbaard door Hem, die *het afſchijnſel is van Gods heerlijkheid, het uitgedrukte beeld zijner zelfſtandigheid.* Reeds Augustinus en andere oude Leeraars der Christenkerk hebben er op gewezen, dat de mensch in zijn beſtaan niet alleen Gods volmaaktheden, maar ook zijn drie-éénig Wezen uitdrukte. Want wat zijn de eigenſchappen van het wezen, zonder derzelver eigenlijken grond, het beſtaan aan hetwelk zij eigen zijn zelve?

Doch vooral komt hier in aanmerking *de ſpraak* of *het woord.* De oorſpronkelijke mensch toch werd vooral ook daarin naar de gelijkenisſe des onzichtbaren Gods geſchapen, dat hij zijn inwendig geestelijk beſtaan en werken van binnen, uitdrukt naar buiten door de ſtem, welke beſtaat in zijnen *adem* en zijn *woord.* De Hebreeuwſche taal, waarin de verborgenheden Gods zich op de eigenaardigſte wijs uitdrukken, heeft daarom door hetzelfde woord (רוח) de beteekenis van *Geest* en *adem* uitgedrukt; en het Nieuwe Verbond leert ons in den eeuwigen *Zone* Gods, het *Woord* des Allerhoogſten (λόγος) erkennen. Diep is deze verborgenheid; maar zij ligt evenwel onuitwischbaar in den Bijbel gegrond. Van daar dat de ſpraak de ware adel des menſchen is, omdat zij in hem het ſpreken Gods door zijn eeuwig Woord vertegenwoordigt. Van daar dus ook, dat Adam zijn Goddelijk gezag over de geheele dierenwereld te kennen gaf door hunne namen uit te ſpreken, en dat hij zijne mannin van den Heere ontvangen hebbende, en terſtond haar als de zijne erkennende, haar den naam gaf van *Mannin*, omdat zij uit den man genomen was; later van *Heva* (Levengeefſter), als Moeder aller levenden.

Op deze en nog andere trekken van Gods beeld (1), die diep in de menſchelijke natuur zijn ingegrift, ja haar eigenlijke grondbeſtaan uitmaken, berust dan de heerſchappij, die den oorſpronkelijken mensch behoorde, over de geheele aardſche natuur, en waarvan de Pſalmist ſpreekt, zeggende: *Gij hebt alles onder zijne voeten gezet, en hem doen heerſchen over de werken uwer handen;* eene heerſchappij, die, zoo ſpoedig verbeurd, in hare hooge beteekenis namaals eerst zal verwezenlijkt worden door den in Christus herſchapen mensch; maar die evenwel ook na den val nog genoegzame ſporen heeft achtergelaten; en heerlijk in het geloof wordt vernieuwd. Immers de heerſchappij over de dieren, als behoorende tot het oorſpronkelijke beeld van God, bleef eenigzins bewaard door het woord van God tot Noach, den tweeden ſtamvader des menſchelijken geſlachts: *Ulieder vreeze en ulieder verſchrikking zij over al het gedierte der aarde, en over al het gevogelte des hemels, en al wat zich op den aardbodem roert, en over alle visſchen der zee: zij zijn in uwe hand overgegeven* (1). Daarom ſprak God ook tot denzelfden Aartsvader: *Ziet ik richte mijn Verbond op met u, en met uwen zade na u, en met alle levende ziele die met u is, van 't gevogelte en van 't vee, en van alle gedierte der aarde met u, van allen die uit de arke gegaan zijn tot al het gedierte der aarde toe.* En toen de Heere Nebukadnezar, wien hij, door den Profeet, zijnen knecht liet noemen en daardoor als tot zijn Onderkoning verhief, de heerſchappij over het beloofde Land toezeide, werd er als een wezenlijk beſtanddeel derzelve het gezag en eigendom ook over de lagere natuur, het levende gedierte en groene gewas, bijgevoegd: *Ik hebbe gemaakt de aarde, den menſche, en het vee, die op den aardbodem zijn door mijne groote kracht en door mijnen uitgeſtrekten arm; en ik geveze aan welken het recht is in mijne oogen. En nu, ik heb alle deze landen gegeven in de hand Nebukadnezars des Konings van Babel, mijnes knechts: zelfs ook het gedierte des velds heb ik hem gegeven om hem te dienen* (2). Dat gezag oefende de heilige Godsman Daniël in de kracht des geloofs en des gebeds, toen hij, in den kuil der leeuwen geworpen, den vorst der dieren in ontzag hield, of door den Engel des Heeren bewaard, van het hongerend gedierte ontzien werd. Deze heerſchappij hernam de menſche Christus Jezus, toen Hij in de woestijn den Verzoeker overwonnen had die over den eerſten Adam had gezegepraald; en daarom voegt de Evangelist Marcus bij het verhaal van den Apostel Mattheus zijnen Voorganger, dat veelbeteekenende woord: *En Hij was bij de wilde dieren, en de Engelen dienden Hem.* Die heerſchappij eindelijk zal de in Christus herſtelde mensch ten volle hernemen, wanneer hij, als een *kind der opſtanding*, op nieuw zal heerſchen over de werken van Gods handen; wanneer de zachtmoedigen de aarde erfelijk zullen bezitten, en dat nieuwe Paradijs zal worden ontſloten, waarin *een zuivere riviere van het water des levens zal vloeien, klaar als kristal, voortkomende uit den troon Gods en des Lams; en op de eene en de andere zijde der riviere de boom des levens, voortbrengende twaalf vruchten, van maand tot maand gevende zijne vrucht; en de bladeren des booms zullen zijn tot genezing der heidenen.* Dan zal dat woord van den Pſalmist eerst in zijne volle kracht vervuld worden: *Wat is de mensch dat Gij zijner gedenkt, en de zone des menſchen dat Gij hem bezoekt? Gij hebt hem een weinig* [tijds] *minder gemaakt dan de engelen, en hebt hem met eere en heerlijkheid gekroond. Gij doet hem heerſchen over de werken uwer handen. Gij hebt alles onder zijne voeten gezet, ſchapen en osſen, alle die;* (alleen reine dieren worden beſtemd en met name genoemd, en van de offerdieren, die als zoodanig het beeld des lijdenden en ſtervenden Verlosſers gedragen hebben, wordt gezegd: *alle die*). *Ook mede de dieren des velds; het gevogelte des hemels en de visſchen der zee: hetgene de paden der zeën doorwandelt.*

Doch onder alle de trekken van Gods beeld, die de oorſpronkelijke mensch vertoonde, was er geen wezenlijker,

(1) Nog andere en veelbeteekenende hoofdtrekken dezes beelds, doch die wij hier niet kunnen ontwikkelen, vindt men aangewezen in J. F. VON MEYERS *Inbegriff der Christl. Glaubenslehre*, S. 120—124.

(1) Gen. IX, vs 2. (2) Jer. XXVII, vs. 5, 6.

geen die zoo zeer het hoogſte, eerſte en innigſte grondbeginſel uitdrukte van het beſtaan van Hem, die zich aan Israel bekend maakte als *Degene die* IS, (van den waarachtigen, den *levenden* God,) dan zijn *leven;* zijn geestelijk, zielsch, en lichaamlijk *leven.* Daarom zegt de heilige Schrijver: *De Heere God formeerde den mensch uit het ſtof der aarde, en blies in zijne neusgaten den adem* (den geest) *des levens:* ALZOO *werd de mensch tot eene levende ziele.* Dáárin eigenlijk lag het beeld van den *levenden God;* en dit leven was niet, als dat der dieren, uit den boezem der geſchapene natuur voortgekomen, maar uit den mond Gods. Het was dus een leven des geestes, dat in den geest zijn beginſel had, en van uit denzelven het ganſche beſtaan van den mensch doorſtroomde, en hem onderſcheidde van al wat niet *Gods geſlachte* was. Dat beginſel des levens was dus in den grond eenzelvig met de heiligheid, heerlijkheid, en goedheid van Gods beeld; en ook hierin was Adam geformeerd naar de gelijkenis van Hem, die van zijn eeuwig Zoonſchap konde getuigen: *Gelijk de Vader het Leven heeft in hemzelven, alzoo heeft Hij ook den Zoon gegeven, het Leven te hebben in hemzelven;* en elders: *gelijkerwijs mij de levende Vader gezonden heeft en ik leve door den Vader, alzoo die mij eet, dezelve zal leven door Mij.*

En nu gevoelt men als van zelve de diepe, de vreesſelijke en ontzettende beteekenis van dat dreigende woord der goddelijke gerechtigheid: *Van den boom der kennisſe des goeds en des kwaads zult gij niet eten; want ten dage als gij daarvan eet, zult gij* DEN DOOD STERVEN. Zoo gevoelt men, hoe nietig en oppervlakkig de opvatting noodwendig zijn moet, die in dit doodvonnis niet meer dan eene bloote aanzegging vindt van het ſterven des lichaams en des tijdelijken of aardſchen levens. Neen! geheel anders luidt, in hare ware beteekenis, die geduchte tegenſtelling in de Schrift, tusſchen *Leven* en *Dood.* Die beteekenis is geene andere dan die van God en den Satan; Hemel en Hel; gelukzaligheid en verdoeming; leven in den ſchoot Abrahams met den God Abrahams, Izaaks en Jakobs; of eindeloos ſterven met den vader des kwaads, der logen en der zonde!

Het beeld Gods, dat de mensch oorſpronkelijk droeg, en waardoor hij waarlijk *goed* was (1), werd door de ondervindelijke kennis des goeds *en des kwaads* in zijn eerſte en hoogſte beginſel, in zijn wortel aangetast: en het gevolg zoowel als de ſtraf daarvan was de lichaamlijke, of tijdelijke, en de eeuwige of tweede dood, die eigenlijk en in den grond éénzelvig en dus onafſcheidelijk zijn; en de verklaring dat dus over Adam in en door zijnen val en afval de geestelijke, lichaamlijke en en eeuwige dood zijn gekomen, is (ofſchoon het ook bij het eerſte aanzien eene ſchoolſche onderſcheiding moge ſchijnen) geheel ſchriftuurlijk. Die dood dan, *door éénen menſche in de wereld gekomen, is tot alle menſchen doorgegaan* (2); en daarom is het, dat (gelijk Paulus verklaart) allen *in Adam ſterven* (3).

(1) Gen. I. vs. 26. (2) Rom. V. vs. 12.
(3) 1 Cor. XV. vs. 22.

Doch ofſchoon alzoo Adam de vader des doods is, Heva was echter eene moeder aller levenden, eene moeder des natuurlijken levens; en van daar dat er nog eene voortplanting van leven is te midden van den dood; een zweem en ſchijn van leven, en alzoo ook van het beeld van God. Van daar dat God, ſtraks na den zondvloed, de ſtraf op den doodſlag ſtelt: *Wie des menſchen bloed vergiet, zijn bloed zal door de menſchen vergoten worden;* WANT DE MENSCH IS NAAR GODS BEELD GEMAAKT (1). Van daar dat God bij den Apostel Jacobus den laster der tonge tegen de menſchen, brandmerkt als een vergrijp tegen de gelijkenisſe Gods; want *door haar vervloeken wij de menſchen die naar de gelijkenisſe Gods gemaakt zijn* (2).

Gelijk van het leven niet dan een ſchijn en zweemſel, door den dood aangevallen en beädemd, een tijdelijk en vergankelijk overblijfſel rest, dat nog dikwijls door krankten en kwalen wordt ondermijnd, zoo is het ook eveneens met het geestelijk beſtaan van den mensch gelegen. Het is een zweem van goddelijkheid, doch waaraan de dood der zonde en des kwaads gedurig knaagt, gelijk de worm aan Jonas wonderboom, en die ook eens, wanneer de Vorst des levens geen nieuw beginſel door den Heiligen Geest inplant in het gemoed, in het eeuwige vuur ganſchelijk moet verteerd worden. Is ons datzelfde verſchijnſel niet zichtbaar in 's menſchen heerſchappij over de aardſche Natuur? Waar bleef dat koninklijk gezag van den eerſten mensch over het wild en woest gedierte; waar die macht over de ganſche aarde, voor welke ons thans ſoms naauwelijks het eigendom der plaatſe, waar ons lichaam zal rusten, overblijft?

Zoo is dan de val van den mensch wèl een waarachtige, diepe, verſchrikkelijk diepe afval! Zoo is er dan geen hope voor ons, ſtervende kinderen van eenen geſtorvenen Vader, dan in Hem die het Leven is, en het Licht der menſchen! In Hem die gezegd heeft: *Die in Mij gelooft zal leven, al ware hij ook geſtorven.* In Hem die het verklaarde aan de Joden, dood in de ſchulden en misdaden (gelijk wij alle van nature): *een iegelijk die mij eet, zal leven door Mij!* Er is leven voor den dooden zondaar te vinden; want Christus is wel naar den eisch en door den vloek en de ſtraf der Wet gedood; maar heeft door Zijne opſtanding den dood overwonnen. *Wij dan gerechtvaardigd zijnde door het geloove, hebben den vrede* (en het leven) *bij God door onzen Heere Jezus Christus;* en *indien Hij die Jezus uit den dooden opgewekt heeft door zijnen Geest die in ons woont, zoo zal Hij die Christus uit den dooden heeft opgewekt ook onze ſterfelijke lichamen levendig maken door zijne kracht. De eerſte mensch was uit de aarde aardsch; de tweede is de Heere uit den hemel. Hoedanig de aardſche was, zoodanige zijn ook de aardſchen, en hoedanig de Hemelſche is, zoodanige zijn ook de hemelſchen; en gelijkerwijs wij het beeld des aardſchen gedragen hebben, alzoo zullen wij ook het beeld der hemelſchen dragen.* (Rom. VIII. 1 Cor. XV).

(1) Gen. IX. vs 6. (2) Jac. III. vs. 21.

DE TWEE BRIEVEN VAN PAULUS AAN DE THESSALONICENSEN, EN ZIJN LAATSTE AAN TIMOTHEUS.

Overeenſtemmingen, die bij geene mogelijkheid het werk van opzettelijk overleg kunnen zijn, maar alleen het onbedriegelijk merk van Waarheid en Goddelijkheid, vervullen van het begin tot het einde die Schriften, welke wij eeren als het eigen woord van God, het levendig en eeuwig blijvend getuigenis van den Heiligen Geest. De Uitlegkunde en Godgeleerdheid der heerſchende Neologie, welke hare krachten uitput in louter aftrekking en verbrokkeling, in plaats van zamenvoeging en opbouw, moge zich voor het gevoel der harmonijen zoo des Nieuwen als des Ouden Testaments geheel vertſompt hebben. Is het ons, die door de genade in geen doode leer, maar in een levendigen God en Zaligmaker gelooven, niet *de ſtem van Zijnen Geest*, die wij waarnemen in die veelvoudige overeenſtemmingen, welke uit de vergelijking van Schrift met Schrift in ſteeds vermenigvuldigden overvloed voortſpruiten? Als de woorden van Moſes en Paulus, van Petrus en Jeſaia, van Salomo en Jacobus, van Daniël en Johannes te zamen ſmelten tot één zelfde getuigenis aangaande Goddelijke verborgenheden, beloften, en heerlijkheden; of als een vierſtemmig Evangelie, welks ſchrijvers ieder zijn bijzonder ſtandpunt, gave en richting bij het te boek ſtellen uitdrukten, ten ſlotte een geheel daarſtelt, waarvan de eenheid en heerlijkheid hun eigen menſchelijk overleg zoo oneindig te boven gaat; blijkt het dan niet aan ons hart, boven al wat uiterlijke bewijzen op het verſtand vermogen, dat geene minder wijsheid dan de *Opperſte Wijsheid* zelve de hoogere Oorſprong en Autheur dezer Schriften is? Ja, het is die *ééne en zelfde Geest* van Christus, van God, *die hier alle dingen werkt, deelende een iegelijk in het bijzonder, gelijk Hij wil;* onfeilbare Bouwmeester, als Hij in het lichaam van Christus (de Gemeente!) ieder lid, ieder ſteen van den geestelijken tempel bewerkt tot zijne bijzondere plaats en beſtemming in de eenheid van het geheel; onfeilbare Leeraar en Getuige, als Hij de Schrijvers der woorden Gods *in alle waarheid leidde*, en op hunne vereenigde Schriften, hoe rijk ook onderſcheiden door hunne veelſoortige individualiteit, het zegel drukte eener bovenmenſchelijke waarheid en harmonij.

Het geen in dit opzicht van de Heilige Schrift in haar geheel beſchouwd, waar is, dat is ook in de enkele deelen zichtbaar. Zoo b. v. vinden wij in het Veertiental der Brieven van Paulus eene ſoortgelijke eenheid en geheel, die van het doel en voornemen des gewijden Schrijvers, bij het ſtellen van een iegelijk derzelve afzonderlijk, ten eenemale onafhanklijk is. Ieder op zich zelve het uitvloeiſel van de pen, het hart, het geloof, het gezag, de geheele perſoonlijkheid des Apostels, betoonen zij zich tevens, alle vereenigd, het werk van den Heiligen Geest zoo als Hij de eeuwige waarheden door dit zijn uitverkoren werktuig en orgaan naar deze of gene aanleiding uitſprak, en van zoo veelſoortig verſcheidene zijden aan de onderſcheidene gemeenten voor oogen ſtelde. De Brieven van Paulus zijn gericht naar telkens verſchillende en veelzins van elkander onafhankelijke behoeften, tot Grieken, tot Romeinen, tot Hebreën, tot bijzondere perſonen; tot Gemeenten door hem geſticht, of wel, zonder perſoonlijke bekendheid, broederlijk en Apostolisch bemind. Maar de Kerk van alle eeuwen en van alle plaatſen ontfangt deze Brieven, niet alleen elk afzonderlijk, maar tevens alle te zamen als een zamenhangend geheel, onmiddelijk als tot haar, en door haar tot geheel de wereld gericht. *Die ooren heeft, die hoore wat* (niet Paulus, maar) *de Geest* (niet tot Rome, Corinthe, Philippi, maar) *tot de Gemeenten zegt.* Het is alzoo geen bloot menſchelijke Briefſchrijver, maar het is, door de dienst van Zijnen Apostel, de Heere zelve die ons in den Zendbrief aan Rome dat volle Evangelie ontwikkelt der zaligheid uit genade: *De rechtvaardige zal uit den geloove leven!* die ons in de Brieven aan de Corinthiërs zoo wel de gaven als de leemten, zoo wel de Bron der heerlijkheden, als de oorzaak der ellendigheden van de Gemeenten op aarde leert; die in den Brief aan de Galaten, ons aan *de Wet leert ſterven door de Wet*, het Moſaismus wederlegt door Moſes, en de Beſnijdenis afſchaft door het Evangelie, te voren aan Abraham verkondigd; die in den Brief te Epheſe bewaard, datzelfde Evangelie van geloof en genade, van wedergeboorte en uitverkiezing, ons laat voorſtellen in alle de ſchittering zijner ſchoonheid, in alle de diepte, hoogte, lengte, breedte en rijkdom van zijne volheid; die ons in den Brief aan de Philippenſen het: *Verblijdt U, verblijdt U in de Heere!* toeroept, als het woord der kracht en moedgeving tot allen goeden ſtrijd; die in den Brief aan de Colosſenſen alle menſchelijke wijsbegeerte en eigenwillige godsdienſtigheid nederwerpt voor dien éénen naam: CHRISTUS! die in de Brieven aan de Thessalonicenſen ons wijst op den altijd nabij te achten dag van Zijne wederkomst, oordeel en heerlijkheid; die in de Brieven aan Timotheus en Titus de Herders en Opzienders der Gemeente vermaant, vertroost en beſtiert; die in den Brief aan Philemon de verwezenlijking uitdrukt van *al wat lieflijk en eerlijk en welluidend* is, in de eenvoudigheid van eens Apostels broederlijk verkeer; die, eindelijk, in den Brief aan de Hebreën het dekſel van de ſchaduwdienst des Ouden Testaments afrukt, en ons toont op wat wondervolle wijze de Belofte van den beginne gegeven en geloofd werd, en *Jeſus Christus dezelfde is gister en heden en in der eeuwigheid.*

Om de eenheid van den gewijden Bundel der Brieven van Paulus in hare innigheid te vatten, is evenzeer eene grondige beſchouwing van een iegelijk derzelve in het bijzonder noodig, als omgekeerd, tot het inniger verſtand van elk bijzonder beſtanddeel onontbeerlijk is de omvatting van het geheel. Wij willen thans in deze Bladen uit dit bepaalde oogpunt eenige Brieven van den grooten Apostel der Heidenen overzien, en ten deele met elkander vergelijken; wij hebben daarbij ten doel, geenszins eene ſoort van uitlegging, of zelfs een kort begrip van den hoofdinhoud te geven, maar alleenlijk als het ware den grondtoon, den ſleutel op te geven, aan een ieder

derzelve eigen; en waarmede zich dan van zelve bij de toepasſing een des te helderder inzicht laat openen in de ſchatten der Heilige Schrift.

Tot een eerſte proef van deze beſchouwingswijze kozen wij de twee Brieven aan de Theſſalonicenſen, als in orde van tijd de eerſte van Paulus voorhanden, dezelve in verband nemende met het allerlaatſte gedenkſchrift van zijne Apostoliſche bediening: den tweeden Brief aan den geliefden Timotheus (1).

Het punt van vereeniging tusſchen deze drie Zendbrieven is ons, in verband met de zoo even gemelde bijzonderheid aangaande hunne dagteekening, dat hoofdbeginſel der Christelijke hoop, hetwelk op eene allerbijzonderſte wijze in dezelve wordt op den voorgrond geſteld: de verwachting van den dag, de wederkomst, het koninkrijk en de heerlijkheid van Jeſus Christus, als *nabij*. Met deze verwachting vertroost de Apostel zijne lijdende Theſſalonicenſen; in deze verwachting, ſchrijft hij, bij het gezicht van een op handen zijnde marteldood, woorden van vertroosting en vermaning aan den voornaamſten zijner mededienaren en navolgers, Timotheus. Het getuigenis des Apostels in alle drie de Brieven heeft, als het ware, het opſchrift ten zegel: ***Weest getroost, weest getrouw; de Heere is nabij! Uw koning komt!***

Doch zien wij thans, in de eerſte plaats, van eenige andere bijzonderheden, die de Brieven aan de Theſſalonicenſen kenmerken. Om daarvan het zout recht te ſmaken, is het noodig te gedenken, hoedanig eene die Gemeente in haren oorſprong en eigenſchappen was. Wij weten uit de Handelingen der Apostelen, dat zij geſticht was te midden der woedendſte vijandſchap van de tegenſtanders, en reeds onmiddelijk na hare gronding een geweldige vervolging had te lijden. Wij weten, dat zij niet alleen die beproeving ſtandvastig in de kracht van God had doorgeſtaan, maar dat zij eene zeer uitnemende was onder die reeds boven andere uitnemende Gemeenten van Macedonië, waarvan de Apostel èn de armoede naar de wereld, èn den ijver des geloofs, èn de volvaardigheid der liefde, ten voorbeeld ſtelt (2). Het kan ons dan ook niet verwonderen, dat de beide Brieven als doorademd zijn van eene allertederſte gemeenzaamheid, even bemoedigend in de verdrukking, als opwekkend tot volharding, waakzaamheid, toeneming *in het werk des geloofs, den arbeid der liefde, de verdraagzaamheid der hoop.* Hij vangt deze Brieven aan zonder eenige herinnering aan dien Apostoliſchen titel, waarmede hij anders, waar het noodig is, zoo krachtig al dadelijk het gezag zijner roeping weet te handhaven, bij de Gemeenten b. v. der Galaten of Corinthiërs. *Paulus* (dus luidt de eenvoudige maar daardoor zelve veelbeteekenende toeeigening) *Paulus en Silvanus en Timotheus aan de Gemeente der Theſſalonicenſen*, door hunne vereenigde dienst geſticht. En nu volgen weldra in den lieſelijkſten vorm van herderlijke, van vaderlijke en voedſterlijke tederheid de hooge Apostoliſche leeringen en vermaningen: ***Wij zijn vriendelijk geweest in het midden van U, gelijk als een voedſter hare kinderen koestert*** (1 Theſ. II, v. 7). — ***Wij hebben u gaarne willen mededeelen niet alleen het Evangelium Gods, maar ook onze eigene zielen, daarom dat gij ons lief geworden waart*** (vs. 8). — ***Gij zijt getuigen en God, hoe heilig en rechtvaardig en onberispelijk wij u, die gelooven geweest zijn, gelijk gij weet, hoe wij een iegelijk van u, als een vader zijne kinderen, vermaanden en vertroostten, en betuigden dat gij zoudt wandelen waardiglijk Gode, die u roept tot zijn Koningrijk en heerlijkheid*** (v. 10—12). En ſtraks (IV. v. 243): ***Gij weet wat bevelen wij u gegeven hebben door den Heere Jeſus. Want dit is de wille Gods, uwe heiligmaking;*** met wat er volgt in den ſtroom dier zelfde herderlijke en broederlijke uitboezemingen van allerlei vermaningen, geboden en opwekkingen (Hoofdſt. V), verzegeld door dat woord der eenig zekere verblijding: ***Hij die u roept, is getrouw, die het ook doen zal. Broeders, bidt voor ons.*** Op deze en op velerlei wijze (1) wordt in deze Brieven de gemeenſchap der onderlinge liefde, en de gemeenſchappelijke geloofsgehoorzaamheid in de alleraandoenlijkſte toeſpraken en toebiddingen op den voorgrond geſteld; maar ook de tederſte geloofsafhankelijkheid, als (1 Theſ. III, vs. 11—13): ***Onze God en Vader zelve, en onze Heere Jeſus Christus richte onzen weg tot U!*** of (2 Theſ. II, 16): ***En onze Heere Jeſus Christus zelve, en onze God en Vader die ons lief heeft gehad, en gegeven heeft een eeuwige vertroosting, en goede hoop in genade, Vertrooste uwe harten, en verſterke u in allen goede woorde en werke.***

Doch van deze vertroostingen is het middelpunt altijd de groote verwachting in de toekomst: Jeſus wederkomst. Deze is de eerſte en gedurige verkondiging van den Apostel in deze Zendbrieven: *Gij zijt bekeerd van de afgoden om den levendigen God te dienen, en* ZIJNEN ZOON UIT DE HEMELEN TE VERWACHTEN, *Jeſus die ons verlost van den toekomenden toorn* (1 Theſ. I, v. 9 en 10), en zoo verder (III, 13. v. 23. enz.); maar vooral in onmiddelijke toepasſing op dood en opſtanding. Het is uit de vergelijking van deze Brieven met zich zelve en met het ver-

(1) De orde van tijd, waarin zich de Brieven van Paulus opvolgen, is uit hunnen inhoud, vergeleken met het Boek der Handelingen, voor bijna allen met zekerheid te bepalen. Dat de twee Brieven aan de Theſſalonicenſen de eerſte zijn in deze betrekking, wordt niet betwijfeld, en blijkt uit de vergelijking van het Opſchrift (1 Theſ. I. v. 1 en II, 1.) met Hand. XVII en XVIII, v. 5. De Brief aan de Galaten is kennelijk geſchreven in het tijdvak tusſchen de eerſte en de tweede reis des Apostels in die gewesten (Hand. XVI. v. 6 en XVIII, v. 23.). De Brieven aan de Corinthiërs zijn geſchreven uit Epheſe en uit Macedonië (Hand. XIX. en XX. v. 1—3ª. vergel. met 1 Cor. XVI. v. 7 en 8. en 2 Cor. II. v. 12, 13. VIII. v. 1. en IX. v. 2). De Brief aan de Romeinen is geſchreven uit Corinthe bij gelegenheid van des Apostels tweede verblijf aldaar (Hand. XX, v. 2 en 3. verg. met XXIV. v. 17. en Rom. XV, v. 26 en 31. XVI. v. 1 en 23). De Brieven aan de Philippenſen, Epheſen, Colosſenſen en Philemon zijn geſchreven gedurende zijn eerſte gevangenſchap te Rome: *uit zijne banden* (Hand. XXVIII. Phil. I, v. 13 en 14. Eph. IV. v. 1. Col. IV, v. 18. Philem. v. 10, v. 22 en 23.). De Brief aan de Hebreën, (over welks Pauliaanſchen oorſprong vroeger in dit Tijdſchrift, Dl. IV bl. 220—273. gehandeld is), werd geſchreven, even na de ſlaking dier banden (Hebr. XIII, v. 23). De tweede Brief aan Timotheus is kenlijk uit den inhoud, de allerlaatſte in orde van tijd, en des Apostels zwanenzang. — Onzekerder is de dagteekening van den eerſten aan Timotheus, gelijktijdig met dien aan Titus; zij zijn waarſchijnlijk na de eerste gevangenſchap te Rome geſchreven.

(2) 2 Cor. VIII. v. 1 en volg.

(1) 1 Theſ. I. v. 5 en 6. II. v. 13—20. III. v. 1—3. 9, 8—10. 2 Theſ. I. 11, 15, 16 enz.

haal in de *Handelingen der Apostelen* (XVII, 5 en volg.) meer dan waarſchijnlijk, dat de Theſſaloniſche Christenen reeds in het korte tijdvak, ſedert hunne bekeering verloopen, dooden hadden zien vallen, onder de hevige vervolgingen, waaraan zij ten doel ſtonden. En welke is nu aangaande deze dooden voor en in den Heere, de troost? *Broeders, ik wil niet dat gij onwetende zijt van degenen die ontſlapen zijn, opdat gij niet bedroefd zijt, gelijk de anderen die geene hoop hebben. Want indien wij gelooven dat Jeſus geſtorven is en opgeſtaan, alzoo zal ook God degene die ontſlapen zijn in Jeſus, wederbrengen met Hem. Want dit zeggen wij u door het woord des Heeren, dat wij die levendig overblijven zullen tot de toekomst des Heeren, niet zullen voorkomen degenen die ontſlapen zijn. Want de Heere zelve zal met een geroep, met de ſtem des Archangels en met de bazuine Gods nederdalen van den hemel, en die in Christus geſtorven zijn, zullen eerst opſtaan. Daarna wij die levendig overgebleven zijn, zullen te zamen opgenomen worden in de wolken, den Heere te gemoete, in de lucht, en alzoo zullen wij altijd met den Heere wezen. Zoo dan, vertroost malkander met deze woorden.*

Opmerkelijk is het, dat juist dit doorgaand wijzen op de nabijzijnde toekomst des Heeren gepaard gaat in deze Brieven met de waarſchuwing tegen *ledigheid* (2 Theſſ. V. vs. 6—12. 1 Theſſ. IV. vs. 6—8, 12—14.). Zoo is dan reeds van den beginne in het Woord de valſche redeneering en kwade praktijk dergenen wederlegd geworden, die uit de verwachting van het einde aller dingen de afbreking van den loop der dagelijkſche plicht hebben willen afleiden. Recht omgekeerd is het verband bij den Apostel: *De Heere komt! daarom waakt en werkt.* In de taal van den Heiligen Geest is *wachten* geen *ſtil zitten*, maar op de aangewezene plaats en in de aangewezene werkzaamheid *ſtille zijn.*

Doch daar is eene geheel andere en zeer gewichtige vraag uit de Apostoliſche verkondiging van Jeſus wederkomst op de wolken des hemels gerezen. Dat die wederkomst, niet ſlechts in den Brief aan de Theſſalonicenſen, maar ook in alle de Brieven van Paulus, en niet ſlechts door Paulus, maar door alle de Apostelen als *nabij* is voorgeſteld, lijdt bij de eenvoudigſte opvatting der woorden van de Schrift geenen twijfel. Van daar het denkbeeld van ſommigen, als of de Apostelen, bij name wederom Paulus, zich eenigzins dwalend hadden voorgeſteld, dien dag vóór hunnen dood nog te *zullen*, immers te *kunnen* beleven. Doch de Heere zelve heeft niet min duidelijk dan Zijne dienstknechten Zijne wederkomst als eene gebeurtenis, die *op handen* is, doen beſchouwen, en dit zoo krachtig als uitdrukkelijk in Zijne Openbaring zelf verkondigd: *Ziet, ik kome haastelijk.* Even min toch als dit *haastelijk* in den mond van Hem, voor wien *duizend jaren als één dag* zijn, de gebeurtenis bepaalt bij den leeftijd zelven, waarin het uitgeſproken werd; evenmin ſluit des Apostels verkondiging van dat voor heel onze wereld beſliſſend oogenblik als het voorwerp hunner dagelijkſche verwachting, de hoop of overtuiging in, dat binnen hunnen eigenen leeftijd alles voleindigd zoude zijn, wat die komst hunnes Heeren moest voorafgaan. Dat Paulus in zijne vroegſte Brieven zulk een uitzicht voor zich zelven zoude gekoesterd hebben, maar later (door dreigende doodsgevaren beter onderwezen!) wederom laten varen, en daarom van hetzelve in zijne latere Schriften gezwegen hebben, is eene onderſtelling, die zich zelve wederlegt. Op geen anderen toon of wijze ſpreekt de Apostel in zijnen allerlaatſten aan Timotheus van die zalige toekomst, als in de beide Brieven aan die van Theſſalonica. Meer zwarigheid kon het in hebben, dat dan toch de aangehaalde woorden uit den eerſten Brief de wederkomst van Jeſus met alle Zijne heiligen althans aan den leeftijd, den Apostel met zijne Theſſalonicenſen gemeen, ſchijnt te bepalen: *Wij*, (dat is dan, ons tegenwoordig levend geſlacht) *die levendig overblijven zullen tot de toekomst des Heeren!* Doch ook hier komt ons bij de uitlegging der Schriften die groote grondregel te ſtade; dat het Woord des Evangeliums een eeuwig blijvend Woord is, niet bepaald bij een eenigen leeftijd, niet bepaald bij eene afzonderlijke ſoort of afdeeling van menſchen, maar gericht tot en geldig voor allen. Onder dat: *wij die levendig overblijven zullen*, worden verſtaan niet zoo zeer de levendigen van des Apostels tijd, maar de geloovigen die bij de aanbreking van dien dag der dagen in dit leven zullen gevonden worden. De Kerk van Christus wordt onderſcheiden in twee deelen, de reeds ontſlapenen, en de nog levenden; het rustende of aanvankelijk triumfeerende deel, en, het op aarde nog ſtrijdende. Ieder leeftijd van de dagen des Apostels en der Theſſalonicenſen, Corinthiers of Romeinen tot welke hij ſchreef, tot op den onzen, tot op den allerjongſten toe, vertegenwoordigt ſteeds, door eene eigenaardige vereenzelving, dat lichaam der alsdan in het leven zijnde geloovigen, die den Heere zullen zien in hunne dagen, komende op de wolken des hemels, en vervullende alzoo de dingen die van Hem in Zijn koninkrijk en heerlijkheid geſchreven zijn (1). En inderdaad de aart zelve der zaak kan ons alreeds overtuigen, dat die Apostelen aan welke zoo ſtellig van den Heere gezegd was, dat het *hun niet toekwam te weten de tijden en gelegenheden die de Vader in Zijne eigene macht geſteld heeft*, dat die Apostel in het bijzonder, die het den Gemeenten uit de Heidenen zoo klaar en krachtig verkondigde, dat eenmaal met de volheid der Heidenen (en *als de tijden der Heidenen* lang na Jeruſalems verwoesting *zouden vervuld zijn* (2)) *gantsch Israel* zijnen Meſſias zoude erkennen en *zalig worden* (3); wij zeggen, de aart dezer bij de Apostelen onbetwijfelde waarheden en de tijd vóór derzelver vervulling noodwendig onderſteld, overtuigt ons van zelve, dat zij den dag van Jeſus toekomst wel ſteeds als het blinkende einde van alles voor oogen gehad, wel ſteeds uit een prophetisch ſtandpunt als *nabij* voor oogen geſteld heb-

(1) Bengel in *Gnom.* ad 1 Theſſ. v. 15: *Unaquaeque generatio, quae hoc vel illo tempore vivit, occupat illo vitae suae tempore locum eorum, qui tempore adventus Domini victuri sunt.*

(2) Luc. XXI. v. 24. (3) Rom. XI. v. 23—27.

ben; maar geenszins als eene onmiddelijk in hunnen leeftijd dagelijksch op handen zijnde gebeurtenis hebben kunnen beſchouwen.

De *Tweede* Brief van Paulus aan de Theſſalonicenſen zoude alleen genoegzaam zijn, om ons van dit misverſtand te ontheffen. Dat later en nader ſchrijven des Apostels had zelfs zeer bepaaldelijk ten doel, juist deze opvatting bij de bijzonder bevoorrechte en door lijden beproefde Gemeente van Theſſalonica tegen te gaan. Uit de woorden, waarmede het tweede Hoofddeel van dien tweeden Brief wordt aangevangen, blijkt het klaar, dat aldaar de Eerſte Brief in zulk een, om dus te zeggen, voorbarigen zin was opgevat geworden. Maar de Apostel licht daartegen zijne leer van 's Heeren toekomst des te meer in bijzonderheden toe: *Aangaande* (1) *de toekomst onzes Heeren Jeſu Christi, en onze toevergadering tot Hem; wij bidden U dat gij niet haastelijk beweegd wordt van verſtand, of verſchrikt*, ALS OF *de dag Christi* AANSTAANDE WARE (ἐνέστηκεν, *onverwijld op handen, onmiddelijk reeds dáár ware*). En nu gaat hij over tot eene zeer beſtemde verkondiging van datgene, hetwelk dien grooten dag nog moet voorafgaan, en derhalve het eenig zekere teeken van deszelfs *onmiddelijke* nabijheid zoude zijn: *Eerst moet de afval komen, en de mensch der zonde geopenbaard worden, — de ongerechtige, denwelken de Heere verdoen zal door den geest zijns monds, en te niet maken door de verſchijning zelve zijner toekomst;* eene voorzegging, die in alle hare kleuren en bijzonderheden later ontwikkeld werd in het Boek der Openbaring van den laatstlevenden van 's Heeren Apostelen, Johannes den Apostel-Propheet.

Zoo zien wij dan in de twee Brieven van Paulus aan de Theſſalonicenſen deze hoofdwaarheden als verzegeld: 1°. de Heere Jeſus *komt weder, in perſoon en zichtbaar.* 2°. die wederkomst moet betracht worden *ten allen tijde* als nabij; zij is het vereenigingspunt van alle de heilverwachtingen der geloovigen, elk in het bijzonder, en in de Gemeenten van God op aarde en in den hemel te zaam. 3°. die wederkomst is evenwel eerst als *onmiddelijk op handen* te gemoet te zien, wanneer de teekenen der tijden dáár zijn, aan welke de verſchijning op de wolken des hemels, zonder eenige tusſchenruimte langer, vastgemaakt is.

Met deze volheerlijkſte en alles omvattende verwachting troost en ſterkt dan de Apostel in den Brief aan de Theſſalonicenſen de Gemeenten onder alle verdrukkingen en donkerheden; met deze geloofsverwachting ſterkt hij zich zelven, en troost hij zijnen Timotheus, in den Brief aan dezen zijnen zoon in het geloof, geſchreven bij het te gemoet treden van den marteldood te Rome, in zijne banden en veelvuldigen ſtrijd. Paulus binnen een kort tijdverloop zijne onthoofding verwachtende, en Stephanus (in wiens dood hij eens een welbehagen had!) op het punt van geſteenigd te worden, hebben een zelfde heerlijkheid voor oogen, deze in een gezicht (1), gene met het bloote geloof. Zalig en dierbaar is in verband met dit uitzicht op den grooten dag van Jeſus wederkomst en van de algemeene opſtanding der rechtvaardigen, des Apostels roem in God: *Ik heb den goeden ſtrijd geſtreden, ik heb den loop geëindigd, ik heb het geloof behouden. Voorts is mij weggelegd de kroon der rechtvaardigheid, welke mij de Heere, de rechtvaardige Rechter*, IN DIEN DAG *geven zal: en niet alleen mij, maar ook allen die zijne verſchijning lief gehad zullen hebben* (IV. vs. 7 en 8). En waarom nu, zoude men mogen vragen is die *jongſte dag*, en niet de zaligheid onmiddelijk na den dood hem wachtende, hier het voorwerp van zijne blijdſchap in hoop? Zekerlijk leed het bij hem geen twijfel, dat evenzeer voor hem als voor den begenadigden moordenaar aan het kruis, één zelfde dag hem in den dood en bij Christus zoude zien (2). Doch deze Paradijsvreugde van den uit het lichaam des doods bevrijden geest is hem ſlechts de aanvang, de intrede tot dien alleen volmaakten ſtaat van zaligheid en heerlijkheid, die naar het Evangelie niet denkbaar is dan bij de hereeniging van *geest, ziel* en *lichaam* (1 Theſ. V. vs. 23). Niet de onſterfelijkheid der ziel op zich zelve, maar de opſtanding der dooden is de eindverwachting des geloofs, de volmaking der zaligheid van den *geheelen* mensch. Niet eene onbeſtemde eeuwigheid van voortduring, maar de mede-openbaring met Jeſus Christus in Zijne toekomst, moest de gemeenſchappelijke verwachting zijn van de Gemeente, gekocht door Zijn bloed, insgelijks beſchouwd als *één geheel.*

Op dien dag wijst dan ook de Apostel bij zijn henengaan den geliefden Timotheus, en in diens perſoon, alle zijne opvolgers in het herders- en leeraarsampt tot op de voleindiging der tijden (IV. vs. 1 en volg.): *Ik betuige dan voor God en den Heere Jeſus Christus, die de levenden en de dooden oordeelen zal in Zijne verſchijning en in Zijn Koninkrijk; predik het woord, houd aan, tijdig, ontijdig: wederleg, beſtraf, vermaan, in alle lankmoedigheid en leer.*

Op dien dag verwacht hij voor Oneſiphorus, (den man die zich zijn keten niet ſchaamde, maar den gevangenen Apostel te Rome opzocht met volhardende liefde tot dat hij hem vond,) de volle vergelding, toegezegd door den Heere aan de genen die Hem, in den perſoon ook van den minſten Zijner discipelen zullen hebben bezocht en verkwikt, Matth. XXV. vs. 31 en volg. *De Heere geve hem* (2 Tim. I. vs. 18) *dat hij barmhertigheid vinde bij den Heere* IN DIEN DAG.

Doch nog in andere opzichten, altijd evenwel met deze hoofdverkondiging van de hoop op 's Heeren toekomst gevestigd, in naauw verband, is dit geestelijk testament (zoo toch mogen wij den laatſten brief van den Apostel aan zijnen Timotheus wel noemen!) overvloedig in de alleraandoenlijkſte zoowel als allergewichtigſte leerin-

(1) Want aldus moet het woord ὑπὲρ 2 Theſ. II. v. 1 overgezet worden, gelijk thans algemeen erkend wordt, en niet: *door.*

(2) Openb. XIII. XVII. XVIII. XIX. XX.

(1) Hand. der Apost. VII. vs. 56.

(2) Luc. XXIII. vs. 43. Phil. I vs. 23.

gen en uitboezemingen. Geloof, hoop en liefde, is het kostbaar mengſel van heilige zalving, waarvan ieder woord hier als doordrongen is, het zij hij zich in gedachtenis brengt Timotheus tranen, en zijn ongeveinsd geloof; het zij hij hem gedachtig maakt aan de gave Gods, die in hem was, en aan zijne roeping tot belijdenis, getuigenis, verdrukking, maar ook heerlijkheid met Christus (Hoofdſt. I. vs. 4 en volg.); of dat hij zich zelven aan hem voorſtelt, tot roem der alleen machtig en krachtig makende genade, als een voorbeeld van navolging in *leere*, *wijze van doen*, *geloof*, *lankmoedigheid*, *lijdzaamheid*, *liefde;* of eindelijk hem herinnert aan de eerſte dagen hunner kennismaking, midden onder de verdrukkingen te Antiochië, Iconië en Lystre (1), en hoe de Heere uit alles heeft verlost (Hoofdſt. III. vs. 10, 11). Wat zalving vooral, wanneer hij ſpreekt van zijne aanſtaande ontbinding! De brief, die deze aan den *geliefden zoon in het gemeen geloof* moest aankondigen, begint met de vermelding van *leven* (Hoofdſt. I. vs. 1). *Paulus, een Apostel Jeſu Christi door den wille Gods naar de belofte des* LEVENS *dat in Christus Jeſus is;* en de uitdrukking voor *dood*, voor *marteldood* is (Hoofdſtuk IV. vs. 6) deze zeer eigenaartige: *Ik worde nu tot een drankoffer* (want alleen Christus is een *zoenoffer*, en het *dankoffer* is de wandel der geloovigen in nieuwigheid des levens!) *ik worde tot een drankoffer geofferd* (in het Grieksch veel eenvoudiger: *ik worde geplengd*, σπένδομαι); *en de tijd mijner ontbinding is nabij.*

Doch ieder vers, ieder regel in deze laatſte woorden van den begaafdſten aller Apostelen heeft ſtof voor een rijkdom van beſchouwingen. Wij beſluiten ons Overzicht met nog ſlechts drie aanwijzingen uit den eigenaartigen toon en inhoud van onzen Brief.

De eerſte onzer opmerkingen betreft des Apostels aanbeveling van de Heilige Schriften. Het is niet zonder eene nadrukkelijke beteekenis, dat de krachtigſte plaats der Schrift omtrent haar eigen oorſprong en gezag afkomſtig is van den henengaanden Apostel, die, door den Geest van Christus in hem, tot de volledigheid dier Schriften zoo veel had toegebracht (Hoofdſt. III. vs. 16): *Alle de Schrift is van God ingegeven, en is nuttig tot leering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing die in de rechtvaardigheid is; op dat de mensch Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust.* Hoe toepasſelijk die hooggewichtige uitſpraak op den Brief zelven is waarin zij gevonden wordt, en hoe zelfs de groetenisſen, en beſchikkingen over *reismantel*, *boeken* en *perkamenten* (Hoofdſt. IV. v. 13) eenen ſchat van leering, wederlegging, onderwijzing bevatten is meermalen aangetoond, en ook in deze Bladen vroeger reeds opgemerkt (2).

Onze tweede ſlotopmerking betreft den diep ernſtigen, hoog prophetiſchen toon van den Apostoliſchen afſcheidsbrief. In dien toon plegen ook de Voorgangers des Ouden Testaments vóór hun henengaan te ſpreken; zoo Jacob tot de twaalf Stamvaders, zoo Moſes tot Israel, zoo David in zijne *laatſte woorden* (1); maar ook de Apostelen des Nieuwen: Johannes is in zijnen ouderdom geheel Propheet, en de Tweede Brief van Petrus ſchijnt juist daardoor zoo aanmerkelijk in toon en ſtijl te verſchillen van den Eerſten, om dat deze meer bijzonder leert en evangeliſeert, gene vooral prophetisch waarſchuwt en voorſpelt. Dus dan ook Paulus, bij de nadering van den eindpaal. Met de aanbeveling van trouw, ijver, geloof, lijdzaamheid, vasthouding aan de Schriften, verwachting van de komst des Heeren, gaat gepaard de waarſchuwing tegen allerlei valſche leeraars en leeringen, de ſchildering van den afval der laatſte tijden, de voorſtelling van het voorbeeld dergenen die alreede ſchipbreuk leden. En evenwel het vaste fundament Gods ſtond vast, hebbende dezen zegel: *De Heere kent degenen die zijne zijn! en, Een iegelijk die den name Christi noemt, ſta af van ongerechtigheid.*

Onze laatſte opmerking betreft de wijze, waarop in dezen Brief oude en nieuwe dingen aan elkander verbonden, Oud- en Nieuw Testament te zamen gevoegd zijn. Wel heeft hij dit met de overige Brieven en met de Apostoliſche Schriften in het geheel in het wezen der zaak gemeen; doch bijzonder en eigenaartig is hier wederom de wijze waarop. Henengaande tot de ruste van Gods volk, of, zoo als het Oude Testament het uitdrukt, *vergaderd wordende met zijne Vaderen*, herinnert hij in onafſcheidelijk verband met zijn eigen heilgeloof, het heilgeloof dier Vaderen; verheerlijkt hij zijnen God, als den God ook zijner voorouderen; handhaaft hij aldus met kracht de éénheid van het Evangelie aan Abraham te voren verkondigd, met het door hem zelven als een Apostel van Jezus Christus bediende: *Ik danke God* (dus vangt de Brief aan, Hoofdſt. I. v. 1) *dien ik diene van mijne voorouderen aan*, dat is, den God mijner Vaderen, den God van Abraham, Iſaac en Jacob. De eenzelvigheid des geſlachts ſtaat hier in het naauwſte verband met de eenzelvigheid des geloofs; gelijk ſtraks het geloof van Timotheus (vs. 5) gezegd wordt *eerst gewoond te hebben in zijne grootmoeder Lois, en in zijne moeder Eunice* (2).

Tot het getuigenis dierzelfde onomſtotelijke vastheid, te weten het Oud-Testamentiſche des Evangeliums, het Israelitiſche des Nieuwen Testaments, het onveranderlijke des geloofs en der beloften aan de Vaderen gegeven, en door de Vaderen beleden, behoort dan ook (Hoofdſt. II. v. 8) die allerkrachtigſte herinnering: *Houd in gedachtenis, dat Jeſus Christus uit den dooden is opgewekt*, WELKE IS UIT DEN ZADE DAVIDS, *naar mijn Evangelium!*

Men moge dan in onze dagen de geloofsomhelzing van het Evangelie, als de belofte aan Abraham, aan David, aan Israel geſchied; de geloofsgehoorzaamheid aan Jeſus Christus als aan den Zone Gods, *den Koning Israels*, voor

(1) Hand. der Apost. XIV. en XVI. v. 1—3.
(2) Dl. I. bl. 2 en 3.

(1) 2 Sam. XXIII. v. 1—7, 1 Kon. II.
(2) BENGEL in *Gnom.* ad v 3. *Defungi paratum juvat memoria antecesſorum, ad quos aggregatur. Etiam Timotheo aviam et matrem in memoriam revocat*, v. 5.

eene *Joodsche* Theologie uitkrijten. In dezen zin is heel het Nieuwe Testament zoo Joodsch als het Oude, en hebben dan ook de Apostelen eene Joodsche Godsdienstleer door prediking, wonderen, en marteldooden verkondigd en verbreid! Het is waar, een onlangs door de Godgeleerdheid der Neologie bekroonde Prijsverhandelaar (1) heeft ons vermaand nimmer te vergeten, dat *de Apostelen Joden waren.* Hij heeft zelfs aan den naam van CHRISTUS (*Messias, Gezalfde*) een wederzin, als zijnde almede een Joodsch denkbeeld; en verkiest liever dien van *Zaligmaker;* als of ook deze naam (Zaligmaker, *Jesus*) niet Israëlitisch ware, zoo in zijnen aart als in zijne afleiding! Zulk een Christendom, waarvan de leer des Apostels en de naam zelfs van Jesus Christus moet uitvallen, om met de vorderingen onzer eeuw gelijken tred te kunnen houden, predike ons de Neologie dan liever uit eigene oorkonden, dan uit die der Christelijke Kerk. Het zal wel in eeuwigheid onmogelijk zijn, van Christus te maken een Platonischen of neologischen Zedeleeraar of Godsdienststichter, met dat Testament in de hand, waarvan het eerste Boek zich aankondigt als *het Evangelium van Jesus Christus, den Zoon van Abraham, den Zoon van David* (Matth. I. v. 1); en waarvan het laatste besluit met deze bazuinstem aan alle de Gemeenten tot op de voleinding der eeuwen: *Ik* JESUS *ben de wortel en het geslachte Davids, de blinkende Morgenstерre. En ziet! ik kome haastelijk. — Amen.* (Openb. XXII. vs. 16).

(1) Zie het Opstel getiteld: *Eene Prijsverhandeling over het Wezen des Christendoms*, Deel V. bl 224, 225.

HET STAATSRECHT IN NEDERLAND,

VOORAL MET BETREKKING TOT DE KERK.

De handelingen der Regering ten opzigte der Afgescheidenen, nader toegelicht, door Mr. A. W. VAN APPELTERE, *Referendaris bij het Departement van Justitie.* 's Grav. en Amst. 1837.

Wij hebben vóór eenige maanden den hoofdzakelijken inhoud opgegeven van het belangrijk geschrift van den Heer Groen van Prinsterer over de maatregelen der Regering ten opzichte der Afgescheidenen; wij mogen ook thans het verweerschrift, dat daartegen van de zijde der Regering door den Heer Referendaris van Justitie Van Appeltere is openbaar gemaakt, niet met stilzwijgen voorbijgaan; vooral daar dit het volledigste tegenschrift is, tot nu toe door de brochure van den Heer Groen uitgelokt. Het is echter geenszins ons doel om hier eene uitgewerkte wederlegging van hetzelve te leveren; veel van hetgeen meer onmiddelijk de zaken en handelingen der Afgescheidenen en derzelver verdediging betreft, wordt beter aan het daartoe ingerichte Tijdschrift (de *Reformatie*) overgelaten; en ook het staatkundig stelsel van den Heere Groen, in zoo ver dat niet in onmiddelijk verband staat met het hier besprokene hoofdonderwerp, zullen wij in deszelfs bijzonderheden meest buiten onze beschouwing laten.

Het geschrift van den Heer Referendaris, bevat na eene korte Voorrede, en eene Inleiding tot lof van het Nederlandsche Volk en deszelfs houding, vooral gedurende de laatste jaren, vier Afdeelingen. Eerst, eene *algemeene beschouwing omtrent het Nederlandsche Staatsrecht en deszelfs beginselen.* Voorts eene breede behandeling van de door den Heer G. opgegevene *oorzaken der Afscheiding*, zoowel met betrekking tot de handelwijze der Kerkbesturen als tot de maatregelen der Regering. Daarna de verdediging van de *handelingen der Regering ten opzichte der Afgescheidenen.* En eindelijk eenige *Algemeene bedenkingen omtrent het Geschrift van den Heer G. v. P. en de beginselen daarin voorkomende.*

Wanneer men de eerste en vierde Afdeeling van dit werkje in verband met elkander beschouwt, zoo zal men weldra ontwaren, dat de Schrijver weinig moeite heeft genomen om zich een juist denkbeeld te vormen van de beginselen door den Heer Groen verdedigd. Men zou met billijkheid hebben mogen verwachten, dat de Tegenschrijver althans de *Beschouwingen over Staats- en Volkenrecht* zou hebben gelezen, en de *Nederlandsche Gedachten*, in welke dezelfde beginselen zijn ontwikkeld geworden, zou hebben ingezien. Evenwel, dat schijnt niet te zijn geschied; en men heeft zich gehouden aan de veel gemakkelijker manier, om de gevoelens van den Schrijver uit eigenwillige gevolgtrekkingen af te leiden. Dit moge heeten, zich de taak van wederspraak gemakkelijk te maken; het is eene partijdige handelwijze, aan welke wij zouden gewenscht hebben, dat iemand, die bekleed met een openbaar karakter voor het Publiek optreedt, zich niet schuldig had gemaakt. — Uit eene naauwkeurige lezing der *Nederlandsche Gedachten* en vergelijking derzelve met hetgeen is geschied, zou men hebben bespeurd, dat de daarin voorgedragene beginselen, wel verre van gelijk de Heer V. A. beweert, onmogelijk of gevaarlijk te zijn, den Staat voor tallooze onheilen zouden hebben bewaard, waaronder thans Vorst en Volk gebukt gaan. Men zou hebben bespeurd, dat de beginselen van den Schrijver tegelijk monarchaal en vrijheidlievend zijn; en de Heer V. A. zou bij zulk eene aandachtige lezing voorzeker niet in de dwaling zijn vervallen (bl. 65, 66), als of het niet zamen bestaanbaar ware dat de Grondwet van revolutionaire beginselen zou uitgaan, en desniettemin aan ware vrijheid, vooral in het godsdienstige, ongunstig zijn. Men zou plaatsen als de volgende hebben aangetroffen, geschreven in het begin van 1832, en die ook nog volle behartiging verdient: »Dit (politieke) stelsel is op *indifferentismus* gegrond, en werkt tot bevordering daarvan meê. En bleef de onverschilligheid slechts tot politieke aangelegenheden beperkt! Maar neen. Dit Staats- en Volkenrecht is de uitdrukking van den geest, welke de algemeene denkwijs ook in andere opzichten bezielt. De dweepzucht voor eene valsche wijsbegeerte heeft uit; doch in plaats van door teleurstelling in hetgeen men aanbad, naar betere dingen te worden geleid, heeft men bijkans eenen afkeer van al wat buiten den kring van

het eigenbelang ligt. Van daar die toomelooze zelfzucht, die onaandoenlijkheid, waar medelijden of verontwaardiging past; die verdraagzaamheid voor het kwaad, wanneer het geen rust en fluimering ftoort; die onverdraagzaamheid, als iemand de knie voor het aangenomen ftelfel niet buigt. — — — Weldra vindt men er niets onbehoorlijks meer in, wanneer een Gouvernement eene foort van maatfchappelijke rust door een zamenweeffel van onrechtvaardigheden en gruwelen behoudt." En ftraks daarop de bijkans profetifche aanmerking: »De onderftelling dat het Christendom in Europa weder zou kunnen worden vervolgd, *fchijnt* ongerijmd, en is het evenwel niet. Als het toeziet en zwijgt, kan het worden geduld; maar men vergeet wel eens, dat het echte Christendom, waar eene bedrieglijke rust heerscht, rustverftorend is (1)." Inderdaad, indien men, gelijk in deze laatfte dagen wel eens gefchied is, in den Heer Groen eene trek van overeenkomst met den geest van Bilderdijk moest zoeken, zoo zou men niet licht eene zoo gelijkende vinden, als het zeldzaam doorzicht, dat beiden fomtijds de nog verwijderde gebeurtenisfen in den Staat, vooruitzien deed, en vooraf aankondigen!

De Heer V. A. behoort onder degenen, die liever een ftellig Christelijk onderwijs, dan het ftelfel om de Scholen van de meest onderfcheiden gezindheden te amalgameren, willen opgeofferd zien. »Er moesten (fchrijft hij) *of* afzonderlijke Scholen voor iedere gezindheid worden opgericht, *of* het openbaar onderwijs moest zoo worden ingericht, dat het voor alle gezindheden toegankelijk was. Het eerfte was ondoenlijk; flechts de tweede weg bleef dus open. Maar men houde in het oog, dat er geen dwang beftaat om de openbare fcholen te bezoeken." Onze Lezers zullen waarfchijnlijk bij deze woorden wel gevoelen, dat men op dezelfde gronden de onderfcheiden gezindheden zelve kan amalgameren; en dan diezelfde aanmerking maken: »Men houde in het oog dat er geen dwang beltaat om de openbare kerken te bezoeken." Het is zoo, dat daartoe geen dwang wordt geoefend; doch de vraag is eene geheel andere: de vraag is, of men vrijheid heeft om buiten en behalve de openbare kerken godsdienstoefeningen te houden; om buiten en nevens de openbare fcholen eigen fchoolinrichtingen tot ftand te brengen; en dit recht is het, hetwelk de Regering ons en de Afgefcheidenen betwist. De Heer Van Appeltere heeft dus om het ware vraagpunt heen geredeneerd; eene wijze van fchrijven, van welke men in zijn werkje menigvuldige voorbeelden aantreft, doch waarvan men, in het belang der waarheid, het bezigen niet genoeg kan betreuren.

Na deze voorafgaande aanmerkingen kunnen wij ons bezig houden met de befchouwing van de tweede Afdeeling, behelzende de verdediging der kerkelijke Befturen en van de Synode der Hervormde Kerk. Hierin treft ons al aanftonds de gelijkftelling die de Schrijver maakt van de in onze Kerk tegenwoordig aanwezige oneenigheid, wegens het indringen der Neologie aan onze Hooge Scholen en in onze kerken, met de gefchillen die voorheen in ons Land gevoerd werden. »Het Protestantismus zelve (fchrijft hij, bl. 18) was alleen de vrije en redelijke ontwikkeling van den geest des Christendoms, en het hoofdbeginfel der Hervorming zelf gaf zoo wel vrijheid als aanleiding tot een zoodanig verfchil. Dat hoofdbeginfel toch was, de erkenning van de Heilige Schrift als de eenige bron van waarheid, en de erkentenis van een ieders recht en verplichting tot eigen vrij onderzoek der Heilige Schrift, en tot verwerping van alles wat men met deze onbeftaanbaar vinden zou." Wij kunnen den Heer V. A. aanbevelen om de Afdeeling over ***Protestantismus***, in het uitmuntende Werk van den Heer Groen, ***Befchouwingen over Staats- en Volkenregt***, met aandacht te lezen; eene lezing die gewis voor hem niet overbodig wezen zal. Die Afdeeling wordt met de volgende woorden befloten, welke wij hier tevens tot de onze maken: »De grondflag van de Kerkhervorming is geenszins teugellooze vrijheid geweest. Zij heeft, met verbanning van gewetensdrang, de vrijheid der meeningen binnen den kring der grondwaarheden beperkt. Zij heeft eenheid en behoud, maar tevens vrije beweging en ontwikkeling gewild." — En ziedaar, dit is juist het voorname verfchil tusfchen de tegenwoordige oneenigheid en de vroegere, althans Coccejaanfche en Voetiaanfche verfchillen, dat de laatste niet de grondwaarheden onzer belijdenis betroffen; de eerfte daarentegen het groote middenpunt zelf, den perfoon en het lijden en fterven van Christus raken; want, zoo als de Heer Groen het met volkomen grond in zijne brochure had gezegd: »geene waarheid die onaangeroerd bleef. Het is niet te doen om het indringen in duistere leerftukken (men zegt het, doch die kunstgreep is bekend, en bedriegt niemand dan die verlangt bedrogen te zijn); het is niet te doen om het eerbiedig zwijgen of vermetel redeneren over den aard van Gods Alwetendheid en Voorbefchikking; maar Christus, God geopenbaard in het vleesch, wordt een goddelijk, een hooger dan de overige gefchapene wezens genoemd; de Heilige Geest, dien de Christenheid gelijkelijk met den Vader en den Zoon, op grond van den Bijbel, aanbidt, is flechts eene Goddelijke kracht; de erfzonde is zedelijke verdorvenheid, zwakheid, onvolkomenheid, volmaakbaarheid geworden; in het lijden en fterven van den Middelaar wordt geene verzoening, geene voldoening, geen lijden in onze plaats, geen dragen van de ftraf onzer ongerechtigheden, niets dan een blijk van Gods algemeene menfchenliefde erkend; van wedergeboorte, bekeering en heiligmaking heeft men zedelijke verbetering, begin en voortgang der deugdbetrachting gemaakt, en de hemel is voor elk die geene grove uiterlijke zonden begaat, met eene onbekrompenheid die gedurig ruimer wordt, opengefteld."

Wij zullen ons hier niet ophouden bij de hoogdravende lofrede die de Heer V. A. om deze zoo duidelijk en bondig voorgeftelde bezwaren zoo mogelijk te ontzenuwen, op het gros der Leeraren en kerkelijken maakt. Weinig voorzeker zullen deze lofspraken vermogen bij de-

(1) *Nederlandfche Gedachten*, Dl. III. bl. 160.

zulken, die liever bondige bewijsredenen dan groote en zwellende woorden verlangen; en heeft men ze alleen te beschouwen als een beroep op de publieke opinie, dan mag men toch wel in het oog houden, dat die geenszins onverdeeld voor de gevoelens van den Heer Van Appeltere is; althans tegen de drie theologische Journalen die zijne begrippen zullen toegedaan zijn (de *Godgeleerde Bijdragen*, *Waarheid in liefde* en het *Christelijk Maandschrift*) kunnen er drie andere gesteld worden (de *Olijftak*, de *Reformatie* en de *Nederlandsche Stemmen*) die protesteren, dat hij althans in hunnen naam zijne verzekeringen van overeenstemming en aanhankelijkheid aan de leer van het gros der Predikanten niet heeft gegeven.

Omtrent het vraagstuk aangaande de verbindendheid der formulieren, en de wijze van onderschrijving ten jare 1816 ingevoerd, zullen wij hier geene aanmerkingen maken. Onze beginselen deswege zijn, vertrouwen wij, bekend genoeg. De dubbelzinnigheid, het gevolg zonder twijfel van dubbelhartigheid in het voorstaan of verwerpen van de leer der Kerk, keurden wij steeds ten sterkste af, als eene vrucht des ongeloofs, zoowel als de Neologie zelve, die er aanleiding toe gaf; maar wij achten het bestaan der Kerk zelve minder in gevaar gebracht door die verandering der verbindtenis aan de Formulieren, dan door het ongeloof bij Leeraars en Leeken, waaruit die verandering voortsproot; en de onverschilligheid, die haar, zelfs waar zij werd bespeurd, stilzwijgend deed toestemmen. Het zijn niet de formulieren der belijdenis, maar de kracht van het Woord en de werking des H. Geestes, die eene Kerk voor afval bewaren.

Het is evenwel onjuist (om niet sterker te spreken) wanneer de Heer V. A. beweert, dat de klachten omtrent de afschaffing der formulieren niet zouden zijn aangeheven, of althans aan de Synode kenbaar gemaakt, voordat de Afscheiding bereids geschied was. Er is, (en wien is dit niet bewust, die zich eenigermate met de aangelegenheden onzer Kerk in de laatste jaren heeft bezig gehouden?) er is immers sints het jaar 1823, ja zelfs vroeger reeds, van het optreden van Schotsman af, een openbaar getuigenis gegeven, meestal, ja, door leeken, maar ook door enkele Leeraars, tegen de afwijkingen die in het godsdienstige, en in de openbare prediking waren ingeslopen: en heeft niet de Schrijver van het *Adres aan alle mijne hervormde Geloofsgenooten*, ten jare 1827 uitgegeven, deze klachten als het ware op een kerkelijk terrein overgebracht? Heeft men niet in een openbaar gemaakt schrijven aan den bedoelden Leeraar, ten overvloede doen blijken, dat deze klachten bij de Regering wèl bekend waren, maar geenszins gunstig werden opgenomen?

Het is zelfs niet juist, dat de Afgescheidenen zich uit de Kerk zouden hebben teruggetrokken zonder alvorens hunne bezwaren bij de hoogste Kerkvergadering kenbaar te hebben gemaakt. Indien de Heer V. A. zich hiervan begeert te overtuigen, zoo leze hij het *Verzoekschrift aan de Nederlandsche Hervormde Synode*, uitgegeven bij T. E. Mulder te Veendam, in Mei 1834 (terwijl de Afscheiding eerst in October deszelfden jaars heeft plaats gehad), onder den Titel: *Het eenige middel tot herstel van de rust der Kerk in Nederland;* in welks Voorrede men onder anderen in eene toespraak *aan alle Hervormde Geloofsgenooten* in Nederland, leest: »Het groot belang der zaak, als zijnde niet van tijdelijk maar van eeuwig gewicht, vordert allezins ulieder aandacht en belangstelling, en het is om deze redenen, dat wij uliedén dringend verzoeken en uitnoodigen, om met algemeene stem, de rechtmatige, billijke en eerlijke vorderingen in het Adres vervat te bekrachtigen, om zoo aan uwen duren plicht en aan de inspraak van uw hart te voldoen, ten einde in de dringende behoefte van zoo vele onsterfelijke zielen worde voorzien, en de vurige wensch der Braven en Rechtgezinden gehoor gegeven, door eene *Herstelling der Oude Gereformeerde Leer* of *Afscheiding*."

Wij hebben destijds in deze zelfde *Nederlandsche Stemmen* verklaard, en zijn in die overtuiging hoe langs zoo meer bevestigd geworden, dat eene bloote herstelling van het oude, geenszins in den weg van God was, en dat de groote schade der Kerk even min door een opdringen van de onvoorwaardelijke onderteekening van menschelijke schriften, hoe voortreffelijk en zuiver ook, kon worden geheeld; maar het blijft waar, dat eene verklaring als deze, een geheel ander voorkomen geeft aan de Afscheiding dan de Heer V. App. schijnt te willen plaats geven. Het een en ander toont duidelijk de onjuistheid der voorstelling van dien Schrijver, wanneer hij op bl. 41 als ten slotte zijner geheele voorstelling der zake zegt: »Dit is de ware toedracht der zaak. Geene bezwaren over de handelingen der Synode in het algemeen; geene bedenkingen tegen de kerkelijke instellingen, veel min algemeene doch onverhoorde klachten over gemis aan zielevoedsel en over de algemeene laauwheid der Predikanten in het geheele Vaderland, (zoodanige klacht zoude van Ulrum en Genderen zijn uitgegaan?) is daarbij in aanmerking gekomen." Het tegendeel is waarheid; en terwijl wij luide herhalen, volkomen overtuigd te zijn van het onvoldoende en ondoeltreffende van den stap der afscheiding tot herstel der Vaderlandsche Kerk, geven wij te gelijk getuigenis aan onze Afgescheidene geloofsgenooten, dat een smartelijk gevoel van het heerschende verval, en de algemeenheid zelve van het verval, hunne zaak, naar billijkheid beschouwd, rechtvaardigen tegen zulke berispingen als die van den Schrijver des Gouvernements.

Wij gaan over tot de derde Afdeeling, betreffende de handelingen der Regering ten opzichte der Afgescheidenen. De Schrijver tracht door het betoog dat in het 192ste Art. der Grondwet alleen de in 1815 *bestaande* Genootschappen worden bedoeld, der Regering het zoogenaamde *Jus reformandi* toe te eigenen. Doch het is bereids meer dan eens, bepaaldelijk door den Heer Gefken in zijne Pleitrede, bl. 34 (in de Noot) zeer juist opgemerkt, dat het *Jus reformandi* eene oneindig ruimere beteekenis heeft, dan die, welke men er aan schijnt te

hechten. »Het geeft den Souverein (wordt daar aangemerkt) een recht van onderzoek omtrent de leer eener gezindheid, en den aard der kerkgemeenſchap die zij wil daarſtellen, niet alleen ten opzichte van 's Lands wetten, goede zeden, orde en veiligheid in den Staat, maar daarenboven en in de eerſte plaats met betrekking tot de gevestigde Kerk van Staat, ten einde toe te zien, of de toelating van zoodanige kerkgemeenſchap ook in ſtrijd zij met de beſcherming aan de Staatskerk en aan hare leer verſchuldigd: (en wij voegen er bij: met hare beginſelen omtrent hetgeen geduld of niet geduld mag worden). Zonder Kerk van Staat is derhalve een *jus reformandi*, dat bovendien wellicht alleen in Duitschland te huis behoort, niet denkbaar."

Geheel willekeurig is ook het beweerde van den Schrijver, dat men geen onderſcheid zou hebben te maken tusſchen *gezindheid* en *genootſchap*. Offchoon toeſtemmende dat er *grammaticaal* een wezenlijk onderſcheid in den zin der beide woorden beſtaat, zoo meent hij evenwel dat dit verſchil niet zou moeten worden in aanmerking genomen, omdat het geloof is het inwendige, met welks onderzoek de Wetgever zich niet inlaat, als waarborgende aan elk volkomene vrijheid van godsdienſtige begrippen. Immers, wanneer men van *gezindheid* ſpreekt, dan bedoelt men geenszins zulk een geloof dat zich in het binnenſte van den boezem eens bijzonderen perſoons verborgen houdt, maar een geloof dat als *leuze van vereeniging* openlijk wordt beleden. Zulk eene *gezindheid* komt bij de toelating van godsdienstoefening wel zeker in aanmerking. Daarom toch heeft ook de Koning de geloofsformulieren van de Afgeſcheidenen onderzocht, en na dat onderzoek verklaard, dat zij niets tegen de gevestigde orde van den Staat ſtrijdigs bevatteden. Te recht merkt de Heer Donker Curtius aan, in zijn pleidooi ten behoeve van eenige Afgeſcheidenen voor het Hoog Gerechtshof: »dat in de Grondwet ſteeds geſproken wordt van godsdienſtige gezindheden, geenszins van genootſchappen, of kerkgenootſchappen, als zijnde dit eene benaming die eerst later in zwang gekomen is (1)." Natuurlijk! In den tijd van Nederlands Verlosſing, en kort daarna, lette men nog op het wezenlijke, op den *grond* der Kerk; maar bij den voortgang van ongeloof en onverſchilligheid, werd alles in den *vorm*, niet meer in het *wezen* gezocht. Ook hier heeft de verandering der benamingen en woorden, de ontaarding der denkbeelden en gevoelens verraden.

Stellen wij ons onpartijdig en zonder vooringenomenheid of hairkloverij op het ſtandpunt des Wetgevers tijdens de invoering der Conſtitutie! Men wilde aan den eenen kant de bekende godsdienſtige gezindheden, welker leer en ſtrekking hier te Lande in zwang was, gaarne dulden, offchoon men zich tevens niet verbinden wilde om allerlei ongehoorde, mogelijk heidenſche of meer dan heidenſche gruwelen, bij derzelver eerſte inkruipen toe te laten of te begunſtigen. Maar is het te denken, dat terwijl men in de *Remonſtrantsch Gereformeerde* Kerkgemeenſchap (met dezen naam deed zij zich voor, en onder denzelven werd zij erkend) eene afſcheiding aan de liberale, de linkerzijde van de Hervormde Kerk toeliet en beſchermde, men (indien zulk eene afſcheiding in de gedachten had kunnen komen) niet hetzelfde recht aan eene antiliberale afſcheiding, eene partij der rechterzijde zou hebben toegekend? Zou men in dien tijd der liberale beginſelen, en terwijl zoo velen onzer voornaamſte Staatsmannen ingenomen waren met de Noord-Americaanſche beginſelen van algeheele vrijheid met betrekking tot het kerkelijke, zich minder liberaal hebben willen betoonen dan de Amſterdamſche Regering, onder de heerſchappij van het oude ſtelſel van Staat, geweest was ten opzichte der afgeſcheidene Lutherſchen in 1791?

Deze bedenkingen zijn (het is waar) reeds meer dan eens door anderen vóór ons gemaakt; doch wij moeten er op terugkomen, omdat de Heer Van Appeltere redeneert alsof zij niet gemaakt waren. Wij vinden in zijne beſchouwing niets dat ons van het tegendeel kan overtuigen. Niets dat ons van de gedachte zou afbrengen dat er ook bij de Regering ſedert de gelukkige dagen van Nederlands herſtelling wezenlijk eene aanmerkelijke en ſteeds voortgaande verandering, of wijziging althans, van beginſelen heeft plaats gehad, en dat het ſtelſel en de handelwijze die men volgt, geenszins overeenſtemmen met den geest en de bedoelingen der Grondwet.

Het blijkt uit dit een en ander dat de Aanſchrijving van wege den Minister van Justitie aan de onderſcheidene Leden van het openbaar Ministerie en de rechterlijke Autoriteiten gericht, om de godsdienstoefeningen voor de Rechtbanken te vervolgen, inderdaad is (gelijk wij vroeger meer dan eens hebben aangetoond) eene onrechtmatige vervolging, en eene vervolging om der godsdienstwil. Want hetgeen de Schrijver bl. 109–112 beweert, dat de vervolging een onvermijdbaar gevolg zoude zijn geweest van het handhaven der beſtaande Landswetten, is almede niet gegrond. Zonder zulke aanſchrijvingen van Hoogerhand omtrent de uitlegging en toepasſing der Napoleontiſche Strafwet, zou niet licht iemand in Nederland de wettigheid eener vervolging om der godsdienst wille vermoed hebben; en Nederland zou het klasſieke Land der godsdienstvrijheid (gelijk men het wel eens noemde) gebleven zijn.

Vraagt men dus, wat de Regering hadde behooren te doen in de gegevene omſtandigheden? Wij vragen op onze beurt: waarom men bij het gedane verzoek der Synode van 1835 door middel van den Minister van Eerdienst, om de buitenkerkelijke bijeenkomſten der afgeſcheiden Gereformeerden op grond der Napoleontiſche Strafwet te vervolgen, niet ronduit geweigerd heeft om eenigen dergelijken onverdraagzamen maatregel te nemen; behoudens (natuurlijk) de zorg, om het misbruik der godsdienstvrijheid te weren, en de openbare orde en veiligheid (maar dan ook tegen de vijanden der godsdienstoefening) met kracht en nadruk te handhaven; in plaats van bijeenkomſten ter oefening van bijbelle-

(1) Mr. J. W. Gefken, *Pleitrede*, bl. 30, 31.

zing, gezang en gebed, als misdaden tegen veiligheid van den Staat te vervolgen?

Wanneer wij dan nu ten ſlotte deze geheele proeve van verdediging der handelwijze van de Regering overzien, dan kunnen wij niet vinden, dat daardoor de vervolgingen in een gunſtiger licht voorkomen. Wèl blijkt er uit, dat men een zeker conſequent ſtelſel volgt; doch dat maar al te zeer gevormd is naar het voorbeeld dier Stadhouderlooze tijden, waarin door misbruik en overtreding van erkende beginſelen, de Kerkvrijheid geſchonden werd. Dat zelfde ſtelſel is thans tot eene algemeenheid en ontwikkeling gebracht, die het zeker vroeger niet bezat. Wij wenſchen daartegen op het eervolle ſpoor onzer oude Oranjevorſten, de eere Gods, het heil des Lands, de vrijheid der ingezetenen, vooral de meestdierbare, de godsdienstvrijheid, te zien handhaven. In dien wensch en in dat uitzicht zijn ons Oranje, Vaderland, Godsdienst en Vrijheid geene tegengeſtelde of afgeſcheiden, maar in herinnering en hope vereenigde denkbeelden.

15 Nov. 1837.

OVER DEN GODSDIENSTIGEN TOESTAND VAN HET NEDERLANDSCHE VOLK.

Men kan zich bij eenig gezet onderzoek geenszins ontveinzen, hetgeen meermalen door ons werd opgemerkt, dat de godsdienſtige vraagſtukken op de ſtaatkundige aangelegenheden der volkeren eenen toenemenden invloed verkrijgen, en dat de Godsdienst, hetzij als waarachtige grond der zaak, hetzij als voorwendſel, bij gewigtige gebeurteniſsen op den voorgrond geſteld wordt. Want ook de ontkenning van de geopenbaarde Godsdienst is een dienst, die zijne afgoden, zijne triomfen en zijne martelaars telt: getuige de dienst der Rede in 1793, of de woede waarmede voor weinige jaren de Kerk van St. Germain l'Auxerois te Parijs verwoest werd. Zelfs O'Connell vindt zich bewogen, om zijne godsdienſtige belijdenis te gelijk met zijne ſtaatkundige af te leggen.

Onder de redenen die tot deze wending der denkbeelden medewerken, behoort ook de ſteeds meer veld winnende overtuiging, dat er zonder godsdienſtige beginſelen geene verbetering van den toeſtand des volks te verwachten is, en dat de geestdrift voor Conſtitutien of omwentelingen opgewekt, niet genoegzaam is om de zoo geroemde republikeinſche volksdeugd te doen herleven. In een zoozeer van de waarheid vervallen land als Frankrijk, zijn het tot nu toe nog alleen de pogingen van enkele Christenen, die getracht hebben door de verkondiging van het Evangelie tot het doen geboren worden van eenen beteren tijd werkzaam te zijn; doch in Engeland, waar het Christelijk leven nimmer werd uitgedoofd, begint men niet allen de behoefte tot de uitbreiding van de middelen tot verkondiging te gevoelen, maar men is er op allerlei wijzen en met opoffering van aanzienlijke ſommen bezig, om zoo door het aanbouwen van nieuwe kerken als door de Maatſchappijen van Christelijk huisbezoek een grooter getal perſonen in de gelegenheid te ſtellen de openbare Godsdienst bij te wonen. Vooral in de Bisſchoppelijke Kerk verkrijgt men meer en meer de overtuiging, dat deze zorg bijzonder verwaarloosd is geworden, en dat men niettegenſtaande den zoo ſnel toegenomenen aanwas der bevolking, op geene daaraan geëvenredigde vermeerdering der plaatſen van eerdienst in de middelen tot onderwijs, bedacht is geweest. Deze daadzaken worden in het licht geſteld in een rondgaand ſchrijven van den Bisſchop van Londen, die gaven verzamelt tot het bouwen van een vijftigtal nieuwe kerken en kapellen, en daarbij doet opmerken, dat de 34 kerspels van Londen en deszelfs voorſteden, die op eene bevolking van 1,137,000 gerekend kunnen worden, in hunne kerken ſlechts plaats voor 101,682 toehoorders, of een tiende van dit aantal, aanbieden; zoodat, wanneer men voor 3000 zielen éëne Kerk verlangde, er alleen in dien omtrek 379 nieuwe Kerken gebouwd zouden moeten worden. Een maand daarna was er reeds tot dit doel voor ***LSt.*** 60,000 ingeteekend. Ook de Disſenters leggen eenen gelijken ijver aan den dag; en hoe meer de wonden gepeild worden, hoe meer derzelver diepte wordt erkend; ja uit de fabrijkſteden worden vooral de bitterſte klachten over dien ſtaat van zaken gehoord, en men beſpeurt hoezeer aldaar onder de geringere klasſen het ongeloof, ten gevolge der onkunde, hand over hand toeneemt, en er zelfs vereenigingen worden gehouden, om de beginſelen van dit ongeloof in bepaalde bijeenkomſten voort te planten. Neemt men hierbij in aanmerking het uitgebreid nut der Zondagſcholen, waarin een zoo aanzienlijk gedeelte der bevolking het Woord Gods kan leeren kennen, en de uitgebreide verſpreiding van Bijbels en Christelijke geſchriften, dan moet men erkennen, dat in het meergenoemde land niet alleen het kwaad wordt ingezien, maar dat er tevens krachtige maatregelen worden aangewend, om deszelfs verderfelijken voortgang te ſtuiten.

Wij hebben het niet ongeſchikt geacht om deze bijzonderheden omtrent Engeland mede te deelen, daar wij minder in de gelegenheid zijn, om onze lezers, gelijk dit omtrent Frankrijk en België geſchiedt, met den gang der werkzaamheden tot uitbreiding van het Rijk Gods, die aldaar plaats hebben, bekend te houden. Dit toch zoude een te groote plaats innemen, naardien aldaar op velerlei wijze gearbeid wordt onder zoo vele verſchillende gemeenten. De tegenwoordige wenk moest alleen ſtrekken om ons volk tot naijver te verwekken, en ons te doen vragen, wat er dan bij ons geſchiedt, en wat de rede is, dat bij ons de geestelijke belangen des volks ons zoo weinig op het hart drukken, terwijl de zorg voor de materiëele belangen ſteeds een toenemend gewigt verkrijgt. Bij ons toch is ook de bevolking overal aanzienlijk toegenomen, en nergens verneemt men nog dat er zoo veel behoefte aan meerdere plaatſen voor de eerdienst beſtaat. Wij laten nu nog het wegblijven van de zoodanigen, die zich met den inhoud van hetgeen

door vele Leeraars voorgedragen wordt, niet vereenigen kunnen, nog onaangeroerd; maar vragen, of er niet buitendien, wanneer men alleen maar op den ſtaat der bevolking let, een groot aantal perſonen, zoowel in de hoogere als lagere ſtanden der Maatſchappij beſtaat, die alleen daarom niet de openbare eerdienst bezoeken, dewijl zij in eene volkomene onverſchilligheid leven, en hoegenaamd geene grondige kennis zelfs van den letter des Christendoms bezitten? Indien men de wond durfde peilen, zoude men ondervinden dat dezelve dieper is dan gewoonlijk geloofd wordt. Onkunde en zorgeloosheid zijn groot en overal verſpreid; en zoo men zich daarover moet bedroeven zelfs in Christelijke huisgezinnen, alwaar het aan geen onderwijs en opleiding heeft ontbroken, hoe zal het dan zijn dáár, waar beiden niet gevonden worden? Waar eens de onkunde, de miskenning der waarheid beſtaat, zal dezelve daar weggenomen worden door den toon der dagbladen, en van alles, wat de dagelijkſche lectuur van zoo velen uitmaakt, en waarin al zeer ſchaars iets gevonden wordt, dat verder gaat dan den kring van een flaauw deïsmus? Zelfs de voorſtanders van onzen tegenwoordigen ſtaat van beſchaving en verlichting zullen moeten erkennen, dat in vele oorden en ſtanden het afnemen der uiterlijke zedelijkheid blijkbaar is; en waar zal hiervoor een redmiddel gevonden worden, dan in die Godsdienst, die een werk in het hart, en geenszins eene ſtreeling van ons gehoor of eene koestering van onzen hoogmoed is? Is het dan niet te verwonderen, dat, terwijl wij zulk een godsdienſtig volk genoemd worden, terwijl zoo vele predikſtoelen voor de verkondiging des Evangeliums opgerigt zijn, terwijl des Zondags de kerken nog bezocht worden door een aantal menſchen, dat, in vergelijking met andere landen, allezins opmerking verdient; desniettemin de indruk van die Godsdienst in de handelingen des dagelijkſchen levens, gedurende de zes overige dagen niet alleen, maar in den algemeenen toon, waarin alle zaken beſproken worden, en die men gewoon is de publieke opinie te noemen, zoo weinig zigtbaar is? Er moet derhalven, wanneer men ook al den tegenſtand der menſchelijke verdorvenheid in aanmerking neemt, toch een rede beſtaan, waarom die verkondiging minder indruk maakt, dan, menſchelijk geſproken, onder gelijke omſtandigheden daarvan verwacht zoude moeten worden. Bedriegen wij ons, of ontbreekt er dikwijls aan de geheele voorſtelling des Evangelies het eigentlijke zout: datgene, waardoor het voor het hart van ieder die hetzelve aanneemt, een verkwikkende balſem is, en tevens voor zijne bedorven natuur een ergernis blijft? Men vergeet dat het Woord Gods een tweeſnijdend zwaard is; men mist die helderheid in het voorſtellen der waarheid, waarbij het hart aan zich zelven ontdekt, uitroept: »Wat zullen wij doen om zalig te worden?" De voordragt geſchiedt thans gewoonlijk op een zoodanigen voet, dat men met eenige uiterlijke voorwaarden van lidmaatſchap, deelneming in de werken der liefde, en vermijding van grove uitſpattingen, omtrent zijne zaligheid niet behoeft bekommerd te zijn; en elk die verder wil dringen mag gerustelijk onder het getal der dwepers of overdrevene gerangſchikt wordt. Hoe ver had men het daarin niet gebragt! hoe werd aan elk die deze gevoelens huldigde, de uitbundigſte lof toegezwaaid! en hoe groot was de verontwaardiging niet tegen Bilderdijk, die een der eerſten in de letterkundige wereld was, die tegen deze wijze van zien durfde protesteeren! Bij iedere herhaling van dit protest, werd de geesſel der tijdſchriften op nieuw geſcherpt; en nu thans dit protest met meerder nadruk nog dan voorheen, zoowel door niet afgeſcheidenen als door afgeſcheidenen wordt bevestigd, nu wordt de geſmoorde bitterheid weder opgewekt, en de wereld die zich in hare ſtelſels ontrust ziet, gevoelt haren toorn ontwaken, en geeft die te kennen dáár, waar eene dubbelzinnige wetgeving aanleiding geeft om dezelve te uiten.

Was het geene reden van verheuging, om te zien hoe in dien ſtand der Maatſchappij, alwaar zich zoo dikwijls grove ontucht en buitenſporigheid vertoonen, zich menſchen vereenigen tot lof van God en tot onderzoek van Zijn Woord? Waarlijk dit verdiende toch die vijandſchap niet. Was hieruit niet eerder een gunſtige invloed voor het volwasſen en opkomend geſlacht te verwachten? — Maar deze menſchen keuren *onze* overtuigingen af, weigeren *onze* Leeraars te hooren! ziedaar de beſchuldiging. — Ook met degenen die in de Kerk blijven, hoewel tegen veel van hetgeen daar geſchiedt, protesterende, kan de publieke opinie zich even min vereenigen. Zij meent hen als ontevredenen te mogen beſchouwen, en acht in den grond hunne bedoelingen niet veel zuiverder dan die der Afgeſcheidenen. — Zijn het eenvoudige menſchen: welnu, zij worden verleid, door drogredenen medegeſleept. Stellen hun ſtand of hunne kennis hen boven die verdenking, welnu, dan ligt er iets diepers in; het zijn menſchen die zonderling willen ſchijnen; die gaarne bedillen, of misſchien wel ver vooruit ziende, veelligt wel ſtaatkundige bedoelingen hebben! — Op deze wijze wordt er veel tegengewerkt en veel verhinderd, hetgeen inderdaad tot verzachting kon ſtrekken dier wonden, waaraan de geheele Maatſchappij ſmartelijk lijdt. Er is behoefte aan Evangelieverkondiging, niet alleen op gezette tijden en plaatſen, maar overal, tijdig en ontijdig; er is behoefte aan geopende monden, om het woord des heils te verkondigen; er is behoefte om het volk te wijzen op den levendigen God, den almagtigen Schepper van hemel en aarde. Of kan een levendig gemaakt hart buiten levendige daden blijven? en zal er geene begeerte in hetzelve ontſtaan, om, indien er inderdaad een ſchat gevonden is, ook anderen deze gezegende vond mede te deelen? Is er geen bevel Gods tot verkondiging van het Evangelie aan alle creaturen uitgegaan, en wordt dit bevel door de erkenning van Zijne voorbeſchikking opgeheven? Neen! er is eene heerlijke overeenſtemming in alles, zoodra de hoekſteen waarop gebouwd wordt, in waarheid Jezus Christus is. Wij houden er ons van overtuigd, dat naarmate de opwekking toeneemt, ook het medelijden met degenen, die God niet kennen, zal ver-

meerderen. Alle valſche ijver, alle bemoeizucht in het geestelijke, mag ons niet afſchrikken van datgene, hetwelk op zich zelve overeenkomſtig Gods Woord is. Als wij met het hart bidden: *Uw name worde verheerlijkt!* verlangen wij ook om medewerkers Gods te zijn, en verkondigers te wezen van die goede boodſchap, die wij voor ons zelven mogten aannemen. Of is de roeping daartoe aan eene uitwendige betrekking verbonden? Wij kennen toch geene betrekking die dierbaarder of verhevener zijn kan, dan dat koninklijk Priesterſchap, waartoe alle kinderen Gods geroepen zijn. Dikmaals vernemen wij de klacht dat er ſommen van belang tot verkondiging des Evangelies en voor nuttige geſtichten uit het land gezonden worden, en daarentegen onze eigene landgenooten worden verwaarloosd. Doch wij vragen het: is hier de weg geopend, en zouden daden die in naburige landen geen opzien maken, hier niet als met de wetten ſtrijdige pogingen geweerd worden? In de Britſche eilanden, in Ierland zelfs, den zetel van het Catholicisme, wordt dikwijls op het open veld voor ſcharen van duizenden menſchen gepredikt. In Londen geſchiedt het gerust midden op ſtraat, mits er maar gezorgd wordt, dat de doorgang niet geſtremd worde. Het bijeenroepen van vergaderingen (*meetings*) heeft telkens plaats, wanneer men omtrent dit of dat land, omtrent een of ander punt van belang iets heeft mede te deelen. Men is daar in ſtaat zich aan eene menigte menſchen te gelijk te wenden. Er worden door de meerderheid eenige beſluiten opgemaakt, die alleen te kennen geven, hoe men over de behandelde onderwerpen denkt, en daarna gaat de Vergadering uiteen. In Bruſsel zelve worden kaartjes rondgedeeld, waardoor mededeeling gedaan wordt, dat er in eene kapel door Protestanten dienst zal gehouden worden. In Genève beſtaat eene zoodanige kapel, alwaar de Leeraars het Woord verkondigen, die door de beſtaande Kerk afgezet zijn geworden. Zijn dit alles niet de natuurlijke vruchten van een nieuw ontwaakt leven, hetgeen toch in daden zijn beſtaan zal uitdrukken? Met al ons roepen over verdraagzaamheid, zijn wij in de kennis der ware verdraagzaamheid nog weinig gevorderd. Zal men ons verdragen, als wij er opregt voor uitkomen, dat wij oordeelen dat er vele onzer genootſchappen zijn, die de Godsdienst te hulp geroepen hebben, doch zoo wij meenen, zonder dat de geheele grond der bemoeijingen in de erkentenis van den wille Gods en in de behoefte om Zijnen Naam te verkondigen, gelegen was? Zal onze begeerte niet veroordeeld worden, dat er bij het ſchoolonderwijs ſtellige bijbelſche waarheid, en geen godsdienst van overeenkomst, die voor alle gezindheden gebruikt moet kunnen worden, te grond gelegd wordt? Hebben wij in onze Inleiding aangetoond, waarom wij vermeenden in die uiterlijke Kerk te moeten blijven, waar wij ons in den weg van God geſteld zien, zoo moge het zijn, niet om op dat oorkusſen uit te rusten, en aan alle verbetering in datgene, waartegen wij vermeenen ons te moeten verklaren, te wanhopen; maar om op Hem alleen het oog te richten, die ons kan aanwijzen, waar wij voor Zijnen naam kunnen getuigen.

Mogt dat getuigenis uitgaan uit eene liefde die alles hoopt: dan zal hetzelve zeker niet ongezegend blijven. Wanneer wij van de beſtaande behoefte waarlijk overtuigd zijn, zullen wij vindingrijk zijn om dezelve te gemoet te komen. — De dwaling te erkennen, kan de vrucht zijn van een geoefend verſtand; de zielen der dwalenden lief te hebben, dit kan alleen van God gegeven worden. Hoe meer wij toch dagelijks de diepten van ons eigen hart leeren kennen, hoe meer wij erkennen moeten, hoezeer alle vleesch aan zich zelve overgelaten, zijnen weg verdorven heeft, en zich niet onderwerpt aan den wille Gods, ja het ook niet kan. Gezegend zijn derhalve de voeten van degenen, die de tijding verkondigen, niet ten halve, maar geheel en in alle deszelfs volheid, in alle de veroordeeling van hetgeen uit ons is, maar tevens in alle de heerlijkheid van Hem, die gekomen is om te zoeken hetgeen dat verloren was; in den onnaſpeurlijken rijkdom der liefde Gods. Moge Zijne Genade ons daartoe bekwamen, om de breuke des lands niet alleen in woorden voor te dragen, maar in het harte te gevoelen. Mogt er hier of daar een zaad in het harte eens broeders vallen; en de ervaring naderhand bewijzen, dat ook deze poging, om hetgeen ons op het hart lag uit te ſtorten, niet ongezegend gebleven is!

HET JAAR 1688.

De gebeurtenisſen van 1672 ſtellen ons voor oogen den vinger Gods in de benaauwing en in de wederuitredding van Nederland. Het behoud van dezen kleinen Staat beſliste toen reeds van verre dat van Europa's onafhanklijkheid, dat van Engelands Protestantismus en vrijheid. Het jaar van 1688 zag door denzelfden roemrijken Vorst de Britſche Koninkrijken van den dreigendſten en dringendſten nood verlost; en daardoor zelve de voorrechten en zegeningen ook van Nederland op nieuw verzekerd; en het evenwicht van Europa wederom voor de toekomst bevochten. — Wij ſtelden in het overzicht van 1672 den Prins van Oranje tegenover Lodewijk den XIV^{de} en Johan de Witt; wij zien hem in de ondernomene beſchouwing van 1688 tegenover het vereenigde Pausdom van Lodewijk XIV en Jacobus II.

Onze blik vestigt zich in de eerſte plaats op den machtigſten Monarch dier eeuw. Zijn rijk, regeering, en perſoon bereikten binnen het tiental jaren van 1678 tot 1688 den hoogſten top van grootheid en glans. Binnen 's lands waren thands voorlang de partijen, die de rust van Frankrijk zoo lang geſtoord hadden, gedempt; de hoofden gewonnen of getemd; de talenten en krachten van allen als het ware om den troon geſchaard en verbonden, en die troon was in meer dan éénen zin *de Staat* geworden. Geen Turennes of Condés ſtonden meer tegenover het Hof, als aanvoerders eener het zij ſtaatkundige of Hervormd-Godsdienſtige partij. Het ſtelſel

van Richelieu en Mazarin werd thans voltooid onder de regeering van hun kweekeling en opvolger: den Koning zelven. Schoon perſoonlijk noch met een zoo buitengewoon genie begaafd, noch door verhevenheid van ziel of karakter bijzonder onderſcheiden, bezat hij van dat alles juist zoo veel als noodig was, om zijnen ſcepter met waardigheid te voeren, zijne kroon met majesteit te dragen. Aan die majesteit ſtond alles in het zich krachtig concentreerend koninkrijk thans ten dienst; de Luxemburgen en Louvois voor den krijg, de Colberts voor de finantiën, de d'Avaux voor de diplomatie. Te gelijk breidde, bij toenemende bearbeiding binnen 's lands, de taal der Corneilles, Pascals, Bosſuets, Racines, ook over Europa en in het gebied der Staatkunde, hare veelbeduidende heerſchappij uit. Doch de plannen van Koning Lodewijk ſtrekten onvergelijkelijk verder.

Het groote doel van Richelieus binnenlandſche politiek was geweest de vereeniging van geheel de natie, niet ſlechts onder één monarchaal Hoofd, maar ook onder één Roomsch Catholijk geloof. Beide éénheden waren in Frankrijk uit den aart der zaak naauw verbonden; de Hervorming was aldaar met de oppoſitie tegen hof en ministerie, ja meer dan eens tegen het monarchale beginſel, in bijzondere aanraking. Het behoorde alzoo tot de ſtaatkunde even zeer als tot den Roomſchen ijver van Lodewijk XIV, de bekeeringen tot het Catholicismus niet ſlechts zoo veel mogelijk te bevorderen, maar ook te bewerken, eindelijk te dwingen; en niets natuurlijker, dan dat voor de richting van beide het Edict van Nantes ſteeds een hinderpaal en ergernis was. Naarmate dan ook de oppermacht des Konings zich ontwikkelde, verloor in gelijke evenredigheid het gezag van het Edict zijne kracht. Toen het in 1685 uitdrukkelijk herroepen werd, was het ſedert lang reeds beperkt, beſnoeid, geſchonden geworden door allerlei kleine en groote kwellingen, uitſluitingen, ongerechtigheden, waaraan de Hervormden nu in Frankrijk zoo goed als beſchermingloos bloot ſtonden. Zelfs de beruchte Dragonades gaan in orde van tijd het beruchte Beſluit van herroeping vooraf, hetwelk de kanſelier Le Tellier (vader van Louvois, den ontmenschten) op zijn ſterfbed onderteekende met den uitroep van Simeon: ***Nu, laat gij, Heere, uwen dienstknecht gaan in vrede!***

Opmerkelijk is het intusſchen dat ditzelfde punt van Lodewijks hoogſte werkzaamheid ter uitroeijing van de Hervorming in zijne Staten, juist dat zijner blakendſte oneenigheden met den ſtoel van Rome was. Innocentius de XI[de] (Odescalchi) bekleedde in die dagen (1676—1689) de Pauſelijke waardigheid. Hij was eene zeldzaamheid onder zijne voorgangers en opvolgers; een kerkvoogd even afkeerig van Nepotismus als van Jeſuïtismus, even ingenomen tegen Frankrijk, als bevriend met de volgelingen van Janſenius en Augustinus. Lodewijk XIV deed hem niet alleen als wereldlijk Souverein de zwaarte zijner verontwaardigde trotschheid ondervinden in het bekende geſchil over de *vrijheid der wijken* (1); maar liet ook in zijne dagen tegen het volſtrekte gezag van den Paus in geloofszaken, en zijne bemoeijing met de tijdelijke, die vermaarde vier artikelen vastſtellen (A°. 1682), welke, door Bosſuet ontworpen en door een nationaal Concilie in Frankrijk aangenomen, de grondſtellingen bevatten der zoogenaamde Gallicaanſche Kerk. Zoo ſtond dan nu Lodewijk dáár, te gelijk als Verdediger en Uitbreider van het Roomſche geloof, en als tegenſtander van de Pauſelijke hoogheid. Rome was in zekeren zin niet meer te Rome, maar in het kabinet van den Koning van Frankrijk, die, terwijl de Paus met een gedeelte van het Protestantsch Europa tegen Lodewijks overmoed gekant ſtond, in zijne Staten het Edict van Nantes herriep, met het uitzicht, om weldra in geheel Europa te gelijk de Franſche heerſchappij en de Roomſche Godsdienst niet alleen te doen eerbiedigen, maar voor altoos te vestigen.

Dat uitzicht, ſedert lang gekoesterd, was ja, voor een korten tijd te loor geſteld geworden door het mislukken van de groote onderneming in 1672, die alleenlijk den Prins van Oranje tot zijne beſtemming gebracht had: Stadhouder van het Vereenigd Nederland, ziel en Aanvoerder van het Europeesch Bondgenootſchap tegen den Gewelddrijver. Maar de ongelukkige vrede van Nimwegen (A°. 1678), bewerkt door Frankrijks goud en *intrigues*, had dit Bondgenootſchap weder ontbonden. Te vergeefsch klaagde een ondankbaar behandelde, onwaardig verlatene Bondgenoot (Spanje); te vergeefsch had zich de Prins van Oranje met allen den ijver eener even gezonde als edelaartige Staatkunde tegen het ſluiten van dien vrede verzet, waardoor de opgerichte dam tegen Franſche overheerſching onherſtelbaar ſcheen omgeworpen!

Weldra bleek dan ook de heerschzucht van Lodewijk geenerlei welvoegelijkheid zelfs te ontzien. Europa zag het destijds ongehoorde voorbeeld eener gewapende vermeestering, in vollen vrede, van de gewichtigſte ſteden en ſterkten in de Spaanſche Nederlanden (A°. 1680) en elders (1). Tevens richt hij te Metz, Breiſach, en Beſançon die zoogenaamde *Chambres de Réunion* (Gerichtskamers tot hereeniging) op, die hem alles, wat hij onder een of ander voorwendſel tot zijn grondgebied in den Elzas beweert te behooren, door gedienſtige uitſpraken toekennen. Voor deze kamers worden Souvereinen, waaronder de Koning zelve van Spanje, ingedaagd om hulde te doen aan dien van Frankrijk wegens hunne bezittingen op den dus geeigenden grond. Straatsburg, half door geweld, half door list en omkooping vermeesterd, wordt op éénen dag (30 Sept. 1681) met Caſal in Montferrat, den ſleutel van Opper-Italie door den Franschman in bezit genomen; Luxemburg ten tweedenmale belegerd; Lotharingen tegen de tractaten in bezit ge-

(1) Het *jus aſyli*, door de gezanten te Rome allengskens tot in het belachelijke uitgebreid, maar waarvan op aanhouden van den Paus, van wege de overige Mogendheden was afſtand gedaan; doch niet door Lodewijk, die zich niet ontzag den Paus door zijnen Ambasſadeur, den Marquis de Lavardin op grievende wijze te beleedigen.

(1) *Il fit de la paix un temps de conquêtes*, zegt VOLTAIRE in zijn *Siècle de Louis XIV*.

houden, Genua wegens het leveren van ſchepen aan den Koning van Spanje, gebombardeerd.

Een kreet van verontwaardiging ging op in Europa, bij het vernemen van geweldenarijen, waarvan de vorm, zoo mogelijk, nog tergender was dan de handeling zelve. Doch wat vermocht men? Spanje alléén, op eigen grondgebied aangevallen en beſpot, verklaarde den oorlog, doch werd van niemand onderſteund. In Nederland had bij het machtige Amſterdam de ijver van 1672 voor de bitterheid van 1650 plaats gemaakt; en eene werving van 16000 man door Oranje met den aandrang der innigſte en gegrondſte overtuiging ter Generaliteit voorgeſteld, kwam, ten gevolge van den tegenſtand der groote hoofdſtad, eerst toen het te laat was, tot ſtand. Karel II van Engeland lag nog ſteeds in dezelfde Franſche ketenen van goud en wellust, waarin hij, tegen eigen beter inzichten aan, de vrede van Nimwegen bewerkt had. Het Duitſche Rijk, verdeeld en zwak, kon alleen protesteeren. Den Keizer waren de handen gebonden door den opſtand in Hongarijen, alwaar Lodewijk de Proteſtanten tegen hem onder de hand hielp opruijen, en door den Turkſchen oorlog, openbaar genoeg door Frankrijk aangeſtookt.

Zoo zag zich dan het zwakke Spanje ſpoedig genoodzaakt in dat twintigjarig Beſtand (A°. 1684) te treden, hetwelk de kroon zette op de overmacht en grootheid van den Veroveraar. Doch hetgeen groot en heerlijk is in de oogen der menſchen, is vaak een gruwel in de oogen van God. Hij laat den trots, hij laat het onrecht zijnen hoogſten trap bereiken, en ſtaat te Zijner tijd op, om aan den overmoed paal en perk te ſtellen, en om dien eindelijk te ſtraffen. Lodewijk de XIV^{de} moest dit, vooral in later dagen, op eene ontzagwekkende wijze ondervinden.

Gelijktijdig met de ſtraks herinnerde tijden van Lodewijks hoogſten voorſpoed, loopt een tijdvak van nieuwe verdrukking en vernedering voor zijn grooten tegenſtander en tegenbeeld, Willem den Derde. Voor dien edelaartigen Prins leverden de zeven jaren, die den vrede van Nimwegen volgden, eene reeks op van teloorſtellingen en verdriet. Alle zijne en Europaas verwachtingen waren door die bedriegelijke vrede te niet gegaan; alle hare door hem gevreesde en voorzegde gevolgen werden thands met de daad gezien. Diep was zijn gevoel van Vorſtelijke eer en politieke eerlijkheid gekrenkt. Maar wat daarbij het grievendst was, is de behandeling, die hij ondervinden moest van eigen Landgenooten, van naaste bloedverwanten. De Staatspartij hief het hoofd met vernieuwde trotschheid tegen den Oranjetelg weder op; bij name te Amſterdam, alwaar de boven vermelde werving van 16000 man werd tegengeſtaan met eene hevigheid, die zich niet eens moeite gaf, om den waren beweeggrond te verbloemen. Men zoude toonen, dat zelfs *de tegenwoordigheid van een Prins van Oranje de Regeering van Amſterdam niet kon doen veranderen van beſluit* (1). Die Regeering intusſchen was ſedert geruimen tijd in het geheim onderhandelend met den Franſchen Gezant d'Avaux, en beraamde met hem het plan van wederſtand tegen 's Prinſen heilzaamſte oogmerken. Wat hieromtrent voor den dag kwam uit eene onderſchepte *dépêche* van den Gezant, die de Prins in de volle vergadering van Holland, tot ſchande (en toch zonder verbloozing) van Amſterdam zich verplicht zag mede te deelen, is bij de historieſchrijvers te lezen (1). Maar ook Friesland en Groningen ſtonden aan de zijde dier thans zoo kwalijk geſtemde ſtad, en zelfs in den Stadhouder dier beide Gewesten, zijn eigen neef Prins Hendrik Caſimir, moest in die dagen de Prins van Oranje een tegenſtander aanſchouwen! Ook zijn anders zoo voortreflijke Oom, de groote Keurvorst, ſtond nu openbaar in verbindtenis met Frankrijk, en neigde, in zijne pogingen tot bemiddeling van de geſchillen tusſchen den Prins en Amſterdam, kennelijk genoeg naar de zijde van deze. Aandoenlijk liet zich over dezen zamenloop van ſmartelijkheden de anders zoo ingetogen Prins in een geſprek uit met Von Fuchs, den Gezant van Brandenburg. »Wat mij betreft, ik ben in de tegenſpoeden geboren »en opgevoed. De Goddelijke gunst heeft mij echter, »ondanks de pogingen mijner vijanden, herſteld in de »waardigheden mijner Voorouders. Dezelfde gunst zal »ook, hoop ik, niet gehengen dat ik ellendig ſterve. »Heeft Gods Wijsheid echter anders over mij beſloten, »ik zal berusten in Zijnen wil. Eén ding ſmart mij ten »hoogſte, dat de Keurvorst, die mij van mijne vroegſte »jeugd af als zijnen zoon bemind heeft, en dien ik geeerd heb als mijnen vader, nu meer ſchijnt te hellen »tot de zijde der Amſterdammeren, die het zich tot een »roem rekenen al wat van mij voorgeſlagen wordt, te »dwarsboomen." Onwrikbaar onder dit alles bleef intusſchen zijn geloofsvertrouwen. »Ik ſteun" (dus hoorde hem dezelfde Gezant nog ſpreken) »op de rechtvaardig»heid der zaak, en de oprechtheid van mijn gemoed; »en moet met geduld en ſtandvastigheid afwachten wat »bij God beſloten is. En zoo den Staat de uiterſte on»dergang over het hoofd hangen mocht, zoo is het ten »minſten eerlijker zijne bezittingen te verliezen met de »wapens in de hand, dan dat zij onder dekſel van *af»hanklijkheden*, en bij wege van *hereeniging* worden »weggenomen." En aan Burnet, den bekenden Schrijver der *Geſchiedenis van zijn eigen leeftijd*, zeide hij: »Ik »geloof vastelijk in Gods Voorzienigheid, en zoude mijne »gantſche Godsdienst haast kwijt zijn, zoo ik dit geloof »liet varen. Ook kan ik niet zien, hoe de Voorzienig»heid zeker kan zijn, zoo alles niet gebeurt volgens een »volſtrekt beſluit van God (2)."

(1) Wagenaar, B^{k}. LVIII. § 5.

(1) Wagenaar, B^{k}. LVIII. § 12.

(2) De Arminiaanschgezinde, hoe ook anders welmeenende Burnet zag in deze en dergelijke uitdrukkingen en gevoelens, het uitwerkſel van den invloed der *Calvinistiſche* opleiding, die de Prins van kindsbeen aan ontfangen had. Noch hij, noch wagenaar, die (B^{k}. LIX. § 23) dit oordeel met zeker welgevallen overneemt, ſchijnt begrepen te hebben, hoe bij den Godvreezenden Prins de praedestinatie noch voorgeſteld noch opgevat was als een bloot *Calvinistisch* leerſtuk, maar in de naauwſte vereeniging met *gebed* en *werkzaamheid*, als de eenig ware grondſlag van de voorvaderlijke Spreuk; *Vigilate Deo confidentes.*

In een gelijk vertrouwen ſtond ook de brave Raadpenſionaris Fagel. »Beter is het" (dus drukte deze zich uit aan denzelfden Heer Von Fuchs), »beter is het te ſterven in het handhaven eener goede en Gode aangename »zaak, dan in het opvolgen van maatregelen, die uit den »Boozen zijn." De Gezant van Brandenburg zeide daarvan, dat hij het geſprek van Fagel meer als een kerkelijke rede, dan als een ſtaatkundig vertoog had beſchouwd!

Het vertrouwen van den Prins en van alle die op dezelfde gronden hunne hoop vestigden met hem, werd niet beſchaamd. Uit de diepſte wegen kwam de uitkomst wederom blinkende te voorſchijn. In Frankrijk de herroeping van het Edict van Nantes, in Engeland, omſtreeks denzelfden tijd, de troonbeſtijging van Jacobus II, den openbaar Roomsch Catholijken Koning, ſchenen de zaak der Proteſtanten en die der onafhanklijkheid van Europa met een beſlisſenden ſlag te gaan verpletteren. Maar de herroeping van de conscientievrijheid door Lodewijk XIV en de geweldadigheden aan de Hervormden in zijn rijk gepleegd, deden hier te lande ook zelfs de oogen der Staatspartij opengaan; in het bijzonder in Friesland, en zeer voornamelijk te Amſterdam, welks politiek van nu aan een geheel andere richting nam, gelijk d'Avaux, de herroeping van het Edict ſterk afradende, zijnen Meester wel voorſpeld had. In Engeland, waar een Vorst van Deïstiſche gevoelens in de Godsdienst, en van weifelende of Franſche in de Staatkunde, plaats gemaakt had voor zijnen Broeder, die er voor uitkwam, dat hij zijne drie koninkrijken Roomsch wilde maken, en, mocht het zijn, heel Europa met hun, was nu mede de ſtaat van ſluimer en onzekerheid ten einde. Jacobus ſchond weldra openbaar de conſcientiën zijner onderdanen, en de grondwet niet ſlechts, maar het grondbeginſel zelve van den Staat. Het Protestantſche Engeland zag den Redder van zijne Godsdienst en Vrijheid in den Prins, die tegen de handelingen van Jacobus even gematigd als krachtdadig zijne overtuiging verklaard had; hij ſtond gereed en toegerust tot de grootſche onderneming, en het kleine maar weder in kracht ontwaakte Nederland met hem (1).

Merkwaardig zijn de leidingen Gods in die allergewichtigſte zoowel als allerhachelijkſte gebeurtenis, die Engeland van het Roomſche juk bewaarde, en de Proteſtantſche opvolging aldaar verzekerde tot op den huidigen dag. Die leidingen dagteekenen reeds van een vroeger tijdvak. Om het huis van Nasſau met dat der Stuarts en met den Engelſchen Staat in de naauwſte betrekking te brengen, moest in 1638 de weduwe van Hendrik IV van Frankrijk in Nederland gastvrijheid genieten, en ter gelegenheid, zoo al niet ter erkentenis daarvan, een huwelijk bewerkſtelligen tusſchen den zoon van Fredrik Hendrik (Willem II) en de dochter van Karel I, hare kleindochter. Dit eerſte huwelijk van eenen Oranje met eene Engelſche Prinſes bracht in de gevolgen dan ook dat van Willem III, uit dezen echt geboren, met de Prinſes, dochter van den Hertog van York (later Jacobus II), in 1677 te weeg. Het was dat huwelijk, waarvan de eerſte tijding Lodewijk XIV (letterlijk!) deed verbleeken, dat ook in het hart van den Prins het eerſte beſef gaf hoe de plaats, van waar alleen de heerschzucht van Frankrijk met eenig gevolg kon tegengegaan worden, hem ook van hooger hand beſtemd was!

Van het oogenblik aan, dat de roepſtem om tegen Frankrijks heerschzucht en het Catholicismus der beide Koningen, zoowel Engeland als Nederland, en geheel Europa te beſchermen, tot den edelen Prins kwam, nam alles voor hem eene wending ten goede aan. De voortreffelijke Prinſes zijne gemalin, even ijverig als hij zelve in de belijdenis en voor de inſtandhouding van de Hervormde Godsdienst, had, bij alle perſoonlijke hoedanigheden en bekwaamheden, geen andere eerzucht, dan het lot en de roeping van den Prins te deelen, en hem in alle mogelijke omſtandigheden ondergeſchikt te blijven. Van dien kant bracht de noodiging tot bijſtand in Engeland noch tweedracht, noch eenige andere moeite bij het Vorſtelijk paar te weeg. Doch ook de vroegere tegenſtand en vijandſchap viel weg van alle zijde. Met Prins Hendrik Casimir was reeds vroeger eene verzoening tot ſtand gebracht. Amſterdam, nu insgelijks met Oranje oprecht verzoend, verſtrekte volijverig gelden voor de hachelijke onderneming, waarvan (het wordt door Voltaire ergens opgemerkt!) het geheim, gedurende de lange toebereidſelen, aan meer dan twee honderd menſchen in Nederland noodwendig bekend, voor de Koningen, beide van Engeland en Frankrijk, tot op het uiterſte oogenblik verborgen bleef (1). Doch was het minder opmerkelijk, dat de onderneming van een' Prins van Oranje tot beſcherming eener Protestantſche Kerk en Conſtitutie begunſtigd werd door den Keizer van Duitschland, en eenen Paus van Rome, terwijl de Gezant van Spanje in zijne kapel in den Haag misſen deed lezen voor het wel gelukken der tocht? en dat ter zelfder tijd Koning Jacobus de hulp, hem van Frankrijk aangeboden, even roekeloos als groothartig weigerde, en kort daarna te vergeefsch begeerde; terwijl Lodewijk zijne krachten verdeelde door eene bijna gelijktijdige oorlogsverklaring aan den Keizer en aan den Paus?

Allerbijzonderst intusſchen toonde zich de leiding en zegen van Boven bij de hoog vermaarde tocht zelve. Om die te doen gelukken, werkte alles op het treffendst

(1) Wij treden hier niet (misſchien komen wij later op het punt te rug!) in de rechtsgronden waarop de onttrooning van Jacobus, en de roeping van Willem III in zijne plaats, berust. Zeker begrijpt men, dat wij de wettigheid dezer handelingen evenmin (met het Parlement) uit de verbreking van een *wederzijdsch verdrag* tusſchen Vorst en Volk afleiden, als uit de betwijfelde echtheid van den Prins van Wallis, later Pretendent. Het zij genoeg herinnerd te hebben, dat naar onze overtuiging de wettigheid eener Vorſtelijke macht bij Christenvolken op beginſelen van Christendom moet rusten, en deze, afgeleid uit het Oude zoo wel als uit het Nieuwe Testament. Het gebod is *gehoorzaamheid aan de Machten. Alle macht is uit God!* Doch bij de Oppermajesteit blijft juist daarom de macht, om *de koninkrijken der wereld te geven, wie Hij wil.* De toepasſing van dit beginſel op de afzweering van Philips, zoo wel als op de afzetting van Jacobus zal niet moeilijk zijn.

(1) Eene bijzonderheid, te treffender, daar eenige jaren vroeger de Raadpensionaris Fagel zich beklaagde, dat een papier, aan ſlechts zeer weinige leden der Regeering vertrouwd, ter kennisſe evenwel van den Franſchen Ambasſadeur was gekomen.

en verrasfendst mede; zelfs de tegenwind, waardoor de vereenigde Engelfche Nederlandfche vloot, met den Prins van Oranje aan boord van een fregat, naauwlijks in zee geloopen, genoodzaakt werd te rug te keeren (29 Oct. — 1 Nov.); zelfs, en zeer voornamelijk, de verijdeling van het rijpelijk bedachte plan om in het Noorden van Engeland te landen. De Prins heeft naderhand aan deze misrekening het welgelukken van de gantfche onderneming toegefchreven; want juist in het Noorden had Koning Jacobus de landing verwacht, en zijne geduchtfte legermacht gefchikt. De landing intusfchen aan de Zuidelijke kust (te Torbay) had ook zelve niet zonder merkwaardige omftandigheden plaats, waaronder het genoeg zal zijn nog dat bange oogenblik te herinneren, toen (in den morgen van den 15[den] November) Lord Rusfel in groote ontfteltenis bij Burnet kwam, die aan boord de dienst verrichtte als 's Prinfen kapellaan), hem vermanende tot bidden, alzoo alles verloren fcheen. Door een misflag namelijk van de Engelfche lootfen was de haven voorbij gezeild, en fcheen er nu niet anders op, dan te Plymouth of te Falmouth, met groote kans van allerlei uitftel en tegenfpoed, de landing te wagen. — Op dat zelfde oogenblik ging de wind liggen, en kort daarop uit den Zuiden waaiende, bracht de vloot in vier uren tijds te Torbay behouden binnen. Het vervolg der gebeurtenissen is bekend. Het jaar 1689 naauwelijks aangevangen, zag Jacobus, van de kroon vervallen verklaard, en Willem en Maria uitgeroepen als Koning en Koningin van Groot-Brittannië en Ierland.

Als eenige uren na de landing Doctor Burnet den Prins zijne gelukwenfchingen kwam aanbieden, reikte deze hem in de vreugde zijns harten de hand met deze woorden: *Wel Doctor! zult gij nu nog aan geene praedestinatie gelooven?* — *Ik zal nimmer vergeten*, was het antwoord van den welmeenenden, fchoon vrij wat Arminiaanfchen Prelaat, *de bijzondere Voorzienigheid Gods, die zich zoo kenlijk in deze omftandigheid getoond heeft.* Doch het geen hij in zijne Gedenkfchriften op die woorden laat volgen, bevat eene onbewimpelder uitboezeming van zijn gevoel op dat oogenblik: »Aldus waren wij door de onmiddelijke hand des »hemels meester gebleven van de zee zonder flag of »ftoot! Wat mij betreft, ik vond nimmer in mij zel»ven eenigen aanleg tot bijgeloof, maar veeleer eene »wijsgeerige zielsgefteldheid bij alle gelegenheden. Ik »moet evenwel bekennen, dat deze wonderlijke wen»dingen van weêr of wind, juist wanneer en gelijk wij »het noodig hadden, diepen indruk maakten op mij »en allen die er acht op gaven. Op den Prins waren »in nadruk toepasfelijk de woorden van den Dichter:

Heil u, doorluchte Vorst! met de Almacht zelf bevriend,
Wordt gij in 't grootsch ontwerp door ftorm en ftroom gediend (1)!

En inderdaad! het was Zijne eigene zaak, die de God des hemels hier handhaafde door den vaak verdrukten en van menfchenhulp te meermalen ontblooten Prins. Het was de zaak van ware gewetensvrijheid en van Europa's onafhankelijkheid tegen willekeur en bijgeloof. Het was de ftrijd eener van Hem zelven bewerkte zamenvoeging van nog onlangs zoo verwijderde, zoo gantsch ftrijdige elementen, tegen de plannen der machtigen en geweldigen der aard. Het was de triumph eener hoogere ééne heid, die van den onfeilbaren raad des Allerhoogften, tegen de menschlijk overlegde eenheid van Pausdom en alleenheerfchappij. Deze hoogere eenheid, het innigst pand der Hervorming, blijve ten allen tijde haar beginfel tegen die ééne heid van vorm, die door Rome en den geest der eeuw gewild, inderdaad geen eenheid is, maar, onder eene geftalte van haar ontleend, of liever bedriegelijk aangekocht, haar gevaarlijkfte en doodelijkfte vijandin!

(1) O nimium dilecte Deo, cui militat aether,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

PRINS MAURITS.

Nog altijd hoort men, als van een historisch feit, gewagen van het partijzuchtig en uit de lucht geraapt verdichtfel, het eerst voortgekomen uit de apocryphe, geheel onbetrouwbare, en door hem zelf wederfproken opteekeningen van Jan Franken, den huisknecht van Oldenbarneveld, als of Prins Maurits met een ftreelend welgevallen de executie van den grijzen Staatsman zou hebben aanfchouwd. Doch men hoore dan ook de alles afdoende, en omdat zij in merkwaardige bijzonderheden treedt zoo opmerkelijke beantwoording van dit beweerde, zoo als zij voorkomt in een der Gefchriften van den godzaligen Hoogleeraar Rivet; een man, wien zelfs Episcopius den lof niet kon weigeren, »dat hij meer dan »wel anderen, het ware van het valfche zocht te fchif»ten (2).” Deze, de gedachtenis van Prins Maurits verdedigende tegen de uit de lucht gegrepene befchuldiging van Grotius, fchrijft: »Daar hij dan nu aan een groo»ten Vorst, die zich bij de Republiek en de Kerk zoo »verdienftelijk heeft gemaakt, dezen hoon heeft aange»daan, dat hij hem niet alleen bij Nero vergelijkt, maar »zijne wreedheid boven die van Nero zelf uitroept, als »*welke gruwelen gepleegd, maar niet zelve aanfchouwd* »*hadde*, zoo heb ik vlijtig onderzoek gedaan, of het »waar was, dat de Prins, dien hij dus befchuldigt, daar»toe eenige gelegenheid hadde gegeven. Waarop mij »degenen, die de zaak met eigen oogen aanfchouwd »hebben, ontkend hebben, dat de Prins de terechtftel»ling zoude bijgewoond of zich daarin verlustigd heb»ben (*Qui oculati fuerunt testes, mihi negarunt id fac*»*tum fuisse, quod fpectaverit aut paverit oculos hoc* »*fpectando*). Gelukkig, dat zich Huig de Groot juist »op het getuigenis beroepen heeft van den Colonel Hau»terive, een voornaam Fransch Edelman. Dit gaf mij »gelegenheid, om dezen Heer zelven te vragen, of de

(1) Zie YPEY en DERMOUT, *Gefch. der Nederl. Herv. Kerk.* Dl. II. Aant. (464).

»Prins inderdaad die terechtſtelling had aanſchouwd. »Waarop hij mij met de hem eigene beleefdheid en waar- »heidsliefde het volgende heeft geantwoord: Dat hij »zich vóór het uur der executie tot den Prins had be- »geven, en aldaar Marquette, Hautain en Fama had »gevonden. Dat de Prins aan deze Heeren zijne orders »gegeven hebbende, hem bevolen hadde bij hem in »zijn kabinet te blijven. Dat de Prins daarop den Over- »ſte zijner Garde had ontboden, en bevel gegeven, dat »de ſoldaten, die aan de poort ſtonden, den ingang niet »beletten zouden aan fatſoenlijke Haagſche Burgers, maar »vrij zouden inlaten; en dat hij zorg zoude dragen, dat »alle zoowel venſters als luiken van het Hof geſloten »werden, van binnen en van buiten, en dat niemand »van 's Vorſten dienaren, zijn liverei dragende, zich »buiten zoude vertoonen. Dat de Prins vervolgens ook »niet uit zijn kabinet gekomen is vóór etenstijd, en ook »van de executie niets vernomen heeft, vóór dat zij »hem door Matthijs, een der kamerdienaren, was be- »richt; zijnde hij (Hauterive) eerst toen vertrokken, »daar eenige Heeren uit de Staten tot den Prins kwa- »men. Dit is hetgeen de Heer Hauterive, als ooggetui- »ge, mij antwoordde, en hetgeen mij ook van elders is »bevestigd geworden (1)."

Het is er dus zoo verre van daan, alsof dit uitſtrooiſel uit de voorgewende opteekeningen van den zoogenaamden Jan Franken eenig ſteunſel zou ontvangen, dat het in tegendeel uit deze door ooggetuigen, en een achtenswaardig Militair geſtaafde bijzonderheden op afdoende wijze blijkt, hoe onbetrouwbaar dat zoogenaamde »waarachtige verhaal" van Jan Franken is; op hetwelk men zich evenwel tot nu toe meestal verlaten heeft.

Er is dus geen twijfel aan of de Prins was oprecht, toen hij omtrent Barneveld aan den Predikant Walaeus, die hem in zijn uiterſte zoude bijſtaan, verklaarde: »dat »hij al voorlang aan Barneveld een goed hart hadde »toegedragen; maar dat hij, als deze eenigen tijd gele- »den getracht had, eene andere maniere van regering »in te brengen, welke de Kerk en den Staat zou heb- »ben ten ondergebracht, zich van dien tijd af tegen »hem had moeten ſtellen; doch dat hij hem gaarne ver- »gaf al wat hij tegen hem zelven had misdaan."

Bij deze gelegenheid zal het niet ongepast voorkomen, dat wij ons gevoelen zeggen ook omtrent hetgeen door Prof. Van Kampen in de tweede uitgave zijner *Vaderlandſche karakterkunde* (Dl. I. bl. 474—480) is in het midden gebracht tegen de Verdediging van *het karakter van Prins Maurits*, door den Heer Da Costa. De Hoogl. meent, dat het gunſtig getuigenis van den Engelſchen Gezant Carleton, ten voordeele van Maurits, niet had mogen in aanmerking komen: als zijnde dit *een getuigenis in zijne eigen zaak te voorſchijn brengen;* omdat Jacob de Eerſte, de Koninklijke Meester van dien Ambasſadeur, volgens het getuigenis van Burnet een vijand was van Oldenbarneveld. Hieruit zou, in ons oog, ten hoogſte volgen, dat men geene getuigenisſen van den Gezant *tegen Barneveld* mocht hooren; maar niet, dat zijne beoordeeling van Prins Maurits valsch of onbetrouwbaar zijn zou. Doch het kan niet dan bevreemden, dat de Hoogl. hier zoo zeer wraakt het »bijbrengen »van een getuigenis in zijne eigene zaak," daar hij eenige bladzijden vroeger zich herhaaldelijk beroept op de verklaringen van Barnevelds eigen huisknecht. Dit zal toch zeker wel een getuigenis in zijne eigene zaak zijn! Van de door den Heer D. C. aangehaalde zeer gunſtige beoordeeling van Maurits door den Franſchen Gezant Jeannin, zwijgt de Hoogl. geheel. Overigens worden zeker de gegronde bewijzen, waardoor de Heer Da Costa (bl. 30—33) aantoont, dat de Prins door geene bedoelingen van heersch- en zelfzucht tot de genomene maatregelen tegen Barnevelds partij bewogen geweest is, niet opgewogen door eene plaats uit de *Mémoires* van den zoon des Franſchen Gezants d'Aubéry, die uit den mond van zijn vader had, dat deze aan Oldenbarneveld en Louïſe de Coligny had hooren verhalen, als of Maurits zich eens iets over eenen toeleg op de Souvereiniteit had laten ontvallen. Immers, dat Louïſe de Coligny, die geheel onder de leiding van Barneveld ſtond, het eens aan dezen had hooren verzekeren, is volſtrekt geen bewijs voor de gegrondheid van dat gerucht. Dat Barneveld dat vermoeden gekoesterd heeft, en daarom alle middelen tegen dat ſchrikbeeld aangegrepen, laat zich lichtelijk begrijpen, maar moet niet als een bezwaar tegen Prins Maurits worden ingebracht: immers ook dit weder ware »een getuigenis in zijne eigene zaak te »voorſchijn brengen." — Wij herhalen dus met het Geſchrift ter verdediging van Maurits karakter: »Indien Prins Maurits den Grijzaard, gelijk men voor- »geeft, uit zucht naar de Souvereiniteit voor zich zel- »ven heeft doen ter dood brengen, waarom zien wij »hem dan, nadat hem het middel gelukt was, ook het »doel niet bereiken? Waarom heeft hij toen naar de »Grafelijke waardigheid, die aan zijn Vader reeds opge- »dragen was, niet geſtaan? Waarom heeft hij integen- »deel toegelaten, dat het in het vonnis van Barneveld »dezen uitdrukkelijk tot een misdaad van laster wierde »toegerekend: *Zijne Excellentie alomme in verdenken ge- »bracht te hebben en voor een ieder te denigreren, van »dat hij ſtonde naar de Souvereiniteit dezer landen?* »Waarom heeft hij nog met zoo vele woorden aan den »Predikant Walaeus, in het belangrijke onderhoud dat »men ook bij Wagenaar vinden kan, met de tranen »in de oogen verklaard, *dat hem het ongeluk van den »Advocaat leed was, dat hij den Advocaat altijd lief »gehad, en dikwijls vermaand had anders te doen*, enz.; »maar vooral *dat twee dingen hem* (Maurits) *wat geſpe- »ten hadden: waarvan het ééne was, dat Barneveld »gezeid hadde, dat hij ſtond naar de Souvereiniteit?* Hoe »gaat dit alles zamen met een ontwerp, om door des Ad- »vocaats ongeluk zich zelven den weg tot de opperheer- »ſchappij te banen?" —

---

(1) Rivetus, *Grotianae Discusſionis Dialysis*, Oper. T. III, p. 1165.

(2) Men verg. den Hoogl. Tideman, in zijne Nalezingen op Bilderdijks *Geſch. des Vad.* Dl. VIII, bl. 288, 289.

»Wij besluiten deze aanmerkingen met een treffend »getuigenis aan Prinsen Maurits gematigdheid en afkeer »van alle heerschzucht en geweld door de Staten van »Holland zelve, bij den afloop van zijn leven toegebracht. »Te weten: eene week vóór 's Vorsten overlijden, ter- »wijl hij op zijn ziekbed lag, werden de Staten van »Holland verwittigd, dat de Wet van den Haag en het »Hof van Holland niet wel te vrede waren over het »intrekken van eene Hessische Compagnie, op last zijner »Doorluchtigheid. De Staten antwoordden niet alleen »daarop, *dat Zijne Excellentie de patente, waarop de- »zelve Compagnie gekomen was, verleend had als Stad- »houder der Provincie, omdat hij zijne garde hier niet »hadde;* maar zij vermaanden ook de Haagsche Afge- »vaardigden met deze gedenkwaardige woorden, *dat zij »behoorden zich gerust te houden in hetgene die van de »Regering, en inzonderheid Zijne Excellentie goed ge- »vonden hadde te doen; dewelke bij de veertig jaren wel »geregeerd hebbende, niet geraden was daartegen onge- »rust te wezen, nu op zijn sterfbedde.*"

K.

DEELNEMING DER CHRISTENEN IN ZWITSERLAND IN HET LOT DER AFGESCHEIDENEN IN NEDERLAND.

Ten vervolge op de mededeelingen onder dit hoofd in ons vorig nommer opgenomen, hebben wij begrepen om, gelijk wij toen onze lezers bekend maakten met de brieven door de geestelijkheid van het Waadland aan de Nederlandsche Leeraars gerigt, ook daarbij het adres te moeten voegen door de voornoemde geestelijkheid aan onzen geëerbiedigden Koning aangeboden, hetwelk in de *Archives der Christianisme* van den 28 October werd opgenomen. — Hetzelve luidt als volgt:

Sire!

Zwitserland en de Nederlanden zijn sedert eeuwen door banden van Christelijke broederliefde naauw met elkander vereenigd. Toen de Voorvaderen van Uwe Majesteit het zwaard aangordden voor de handhaving der waarheid en eener vrije belijdenis van het Evangelie, verwierven zij daardoor niet alleen een regt op de dankbaarheid van het volk, over het welk God u gesteld heeft, maar ook op de onze en die van alle de Gereformeerde gemeenten. Toen zij in hunne provinciën de vlugtelingen opnamen, die aan de bloedige godsdienstige vervolgingen van Frankrijk en Engeland en andere gewesten ontkomen waren, moesten ook wij deze weldaad beschouwen als door ons in de persoon onzer broeders genoten te zijn. De vroegere handelingen van Uwe Majesteit gaven ons den regtmatigen grond om in dezelve eenen waardigen Opvolger die Vorsten te zien, en een Vriend van dat eeuwig Evangelie, dat Holland ten koste van zijn bloed heeft verworven. Daarom verstouten wij ons dan ook, Sire! om als Leeraars der nationale Kerk van het Waadland met eerbied voor Uwe Majesteit de behoefte van ons hart uitteestorten, met opzigt tot de maatregelen, die in Uw Rijk genomen zijn geworden omtrent die Christenen, die zich van de door den Staat erkende Gereformeerde Kerk hebben afgescheiden.

Het is onze bedoeling geenszins om hier als regters of verdedigers op te treden wegens omstandigheden, die ons niet genoegzaam bekend zijn; want wij weten, naar de uitspraak der Schrift, »dat wij dagelijks in velen »struikelen." Wij zijn echter tevens overtuigd, dat er onveranderlijke beginselen van regt en waarheid bestaan, en dat deze door geene menschelijke verkeerdheden hunne kracht verliezen.

Het is derhalven met een eerbiedig vertrouwen, dat wij uwe Majesteit verzoeken om aan die Christenen eene volle vrijheid toe te kennen, om God volgens hunne overtuiging te dienen.

Wij verzoeken U dit, Sire! omdat wij deze godsdienstige vrijheid niet alleen op eene treffende wijze voorgeschreven vinden in het Woord van God, maar tevens in de geschiedrollen van Uw geslacht en van Uw volk; omdat wij de waarachtige overtuiging hebben, dat de mensch vrij moet zijn in de uitoefening van zijn geloof, en dat, volgens een vermaard gezegde, de macht der Koningen daar eindigt, waar die des gewetens begint; eindelijk omdat wij, als leeraars in de nationale Kerk van een gewest, alwaar de afscheiding gedurende eenige jaren door de wet vervolgd en gestraft is geworden, geleerd hebben, dat eene met den Staat vereenigde Kerk door niets meer verzwakt en ontrust wordt, dan door dergelijke vervolgingen, terwijl daarentegen de bevordering van verdraagzaamheid en gewetensvrijheid zoo veel bijdraagt, om den voorspoed van zulk eene Kerk te bevorderen, hare rust te verzekeren, en haar de algemeene achting te verwerven.

Vergun ons dan, Sire! om uit het midden van onze thans bevredigde bergen deze dringende bede ootmoedig aan uwe voeten neder te leggen. Mogt het u behagen dezelve aantenemen met die goedgunstigheid, meermalen door uwe Voorgangers aan onze Vaderen bewezen.

Dat de God van Uwe en onze Vaderen, dat de eeuwige God, den rijkdom zijner zegeningen uitstorte over Uw persoon, Uw geslacht, Uwe Kerk en Uw volk!

Mogen vrede en voorspoed het deel zijn van die gewesten, aan elk die den naam van Gereformeerd draagt, zoo dierbaar, en die sedert bijna drie eeuwen altoos de toevlugt zijn geweest van hen, die geleden hebben uit hoofde van hun geloof in het zuiver en heerlijk Evangelie van onzen grooten God en Zaligmaker Jezus Christus!

Lausanne, Augustus 1837.

(Hierop volgden de onderteekeningen van 173 Leeraars.)

Wij mogen nog bij deze mededeelingen aanmerken, dat de in ons vorig Nommer geplaatste Brief, dien wij opgaven, als geschreven van *een aantal* Waadlandsche Leeraars, eigenlijk (op *zeer* enkele namen na) van alle de Gereformeerde Leeraars van dat kanton gekomen is; en dat dezelve eigenlijk niet gericht was aan de *Synode* der Ned. Herv. Kerk; maar aan al de Leeraars onmiddelijk.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

Terwijl Nederland de hulde van zijne verkleefdheid aan zijnen geëerbiedigden Koning toebrengt en in den rouw over eene geliefde Vorstin wenscht te deelen, keerden de dagen terug, aan de herinnering gewijd van de afwerping van dat juk dat zoo zwaar op onze schouders drukte, en dat de geheele vernietiging van ons Vaderland ten gevolge zou gehad hebben. Het was de hand van God, die toen uitkomst gaf; van dien God, die door onze Vaderen als de Verbonds-God beschouwd werd van eenen Staat, die aan de handhaving van de ware Godsdienst zijn bestaan te danken had. Op Hem alleen is thans ook nog onze hope gerigt, en in het belang van dat land kennen wij geen vuriger wensch dan die van de uitbreiding van het koningrijk Gods in hetzelve. — Wij hadden vertrouwd dat bij het terugkeeren van den dag onzer bevrijding, geen onzer medechristenen meer onder willekeurige bepalingen, of verdrukking van inlegeringen zouden zuchten. — Ook thans vleijen wij ons nog, dat ten minste de bijeenkomst onzer Staten niet zal afloopen, zonder dat er eene stem gehoord wordt tot handhaving van een regt, aan de Nederlanders sedert eeuwen dierbaar. Indien het vergund is, gelijk zulks nog onlangs in de eerste onzer letterkundige inrigtingen geschiedde, de geloofsbelijdenis onzer Vaderen onder een bepaald gezigtspunt met den Molochsdienst te vergelijken, zal dan daartegen de handhaving der Gereformeerde leer, het zij buiten of binnen de gevestigde Kerk, als eene misdaad moeten worden beschouwd? In de voorafgaande bladen van dit nommer werden wij geroepen om aan te wijzen, dat de gronden, waardoor men gemeend heeft het thans heerschende stelsel te moeten ondersteunen, ons niet van gevoelen hebben kunnen doen veranderen. Ook de verdediger van het regt der gescheidenen, de Heer Groen van Prinsterer, schijnt door de teregtwijzingen die hem gegeven worden, en de zoo belagchelijke als ongegronde vermoedens, welke men zich niet schroomt nu en dan jegens hem te uiten, niet van zijn stuk gebragt te worden. De Redacteur van het *Journal de la Haye* meende naar aanleiding van het ook door ons vermeld artikel van het Fransche dagblad (*le Semeur*) de pen te moeten opnemen. De Heer Groen heeft in het *Journal de la Haye* van den 19en November daarop geantwoord, en kortelijk doen opmerken, dat men veel geleerdheid over het kerkelijk regt heeft opgehaald, doch dat men geene gronden had kunnen vinden, om de verdrukkingen te verontschuldigen, waaraan de Afgescheidenen onderworpen waren, en die als wezenlijke vervolgingen moesten worden beschouwd. Wij bepalen ons alleen tot de volgende aanhaling uit hetgeen in dit antwoord omtrent het werkje van den Heer Frets werd opgemerkt: »Eindelijk verlangt »de Heer Frets van mij, dat ik het geweten van de »Staten-Generaal zal eerbiedigen! — Wel nu, ik ver»klaar dat ik het geweten van een ieder wensch te eer»biedigen en derhalven ook dat van deze Heeren. Onder»tusschen heb ik alleen herinnerd aan drie bewezene »daadzaken; den eed door ieder lid der Staten afgelegd, »van de algemeene en bijzondere vrijheden der inwoners »te zullen beschermen; de maatregel der inkwartiering; »het gedrag eindelijk van een staatkundig ligchaam, bij »hetwelk zich geene stem verheft om de minste uitlegging »te vragen.”

Wij vermeenen dat het geweten der Staten-Generaal, het hen niet zal verwijten, wanneer zij deze korte woorden, waarin gewigtige waarheden zijn uitgedrukt, als behartingswaardig beschouwen. — Zouden zij anders beantwoorden aan de verpligting die naar het oordeel der Christenen van geheel Europa op hen rust? — Het behaagde God in zijn barmhartigheid een aantal onzer landgenooten, waaronder sommigen algemeen bekend en geacht zijn, van eene rots in den Indischen Archipel te verlossen, alwaar zij oogenschijnlijk aan de folteringen van eenen onvermijdelijken hongerdood ter prooi gelaten waren. In de Middeleeuwen zoude de dankbaarheid voor zulk eene verlossing eene Christelijke Kerk gesticht hebben; mogt er thans aan eene verdrukte gemeente uit denzelfden beweeggrond, vrijheid geschonken worden!

Bij het herdenken aan die Moddeneeuwen, waarin onder een ruwe schors dat Land rijpte, hetwelk in de eeuw der Hervorming zoo welig opschoot, wenden wij den blik nog na de bijeenkomst van Guildhall terug, alwaar eene jonge Koningin onthaald werd met die pracht, en onder die vormen van hulde en eerbied, die nog aan den tijd herinneren, toen de Majesteit des Troons als eene afschaduwing der hoogste Majesteit, geenszins als een uitvloeisel van den wil des volks erkend werd. In een land waar eens de zeis der omwenteling zijne taak verrigt heeft, zijn dergelijke indrukken voor altijd uitgewischt. In Engeland zijn nog enkele zuilen van het gebouw der middeneeuwen, te midden van de grootste uitbreiding van kunstvlijt en volksmagt, blijven staan. Kan er eene worsteling vermeden worden? Thans nog is alles in verwachting, en er schijnt eene stilte te heerschen, die niet dan na het bewijs eener beslissende helling der nieuwe Regering naar de eene of andere partij, afgebroken zal worden. Zelfs O'Connell wil de achting der Schotten verwerven, en spreekt op eenen gemoedelijken toon, de woorden van Godsdienst en liefde in den mond nemende, en daarmede den wapenkreet vervangende, waarmede hij Erin vroeger tot krachtigen wederstand tegen de Regering opriep.

De lauweren van Constantine zijn gewonnen, doch werden met het bloed van den Opperbevelhebber, en van zoo veel dapperen duur betaald. — De Fransche natie moge van vele vooroordeelen genezen zijn; boven dat van eenen nutteloozen, vaak schuldigen krijgsroem schijnt zij zich niet te kunnen verheffen. Om een indruk bij de opening der kamers te verwekken, is zeker het middel te kostbaar; en wat betreft het uitzigt op de verspreiding van beschaving en de uitbreiding van den handel, die als het gevolg van dit wapenfeit worden voorgespiegeld, — de Geschiedenis levert weinig herinneringen op, die daar-

omtrent gerust kunnen ſtellen. De veroveraars van Italie onder Karel den VIII; de verwoesters van Duitschland onder Turenne; de onderwerpers van geheel Europa onder Napoleon, hebben telkens getoond, dat het hun gemakkelijker viel te overmeesteren dan te behouden. Er is een groot onderſcheid tusſchen de kunst van te regeren en die van te administreren. In de laatſte hebben de Franſchen het ver gebragt, doch de vruchten van deze opoffering van alle nationaliteit aan eene onwrikbare eenvormigheid van beheer zijn, (getuige de gedurige klagten over de verdrukkingen in Algiers) bitter en wreed geweest. Ook de verſpreiding van het Evangelie in deze Volkplanting is, gelijk wij aangetoond hebben, met naijver gadegeſlagen geworden. — Verder levert Frankrijk alleen de geſchiedenis zijner verkiezingen op, waarin meer dan eene partij, zoo men hunne dagelijks uitgekraamde drogredenen gelooven wil, belangrijken aanwas zoude verkregen hebben. Ook hier zegeviert weder de geest van administratie, en wanneer men let op het getal bezoldigde ambtenaren, in deze nieuwe kamer opgenomen, vraagt men of dit waarlijk eene volksvertegenwoordiging moet voorſtellen. Bij zulke zamenſtellingen kan men gerust zijn dat de belangen van het Gouvernement zullen zegevieren; doch het blijft altijd onzeker of er, midden onder den twist der partijen, nog tijd over zal blijven, om de belangen des lands te kunnen beſpreken.

Don Carlos trok over den Ebro terug, en leert onder zijne Navarrezen, dat voor elk partijhoofd de zoogenoemde vrienden dikwijls meer te duchten zijn dan de vijanden. Het Ministerie te Madrid is als een ſpeler, die zijne laatſte bezitting op de kaart zet. De nationale goederen worden tot ſpotprijzen afgegeven, en de toekomst wordt opgeofferd aan eene vervulling der behoeften van het oogenblik, die nog zoo veel te wenſchen overlaat.

Evangelieverſpreiding. Het ontvangen van verſchillende berichten over den voortgang der werkzaamheden, waaromtrent wij telkens eenige bijzonderheden mogten mededeelen, leidt ons ook thans nader daartoe. Wij vermeenen echter daarbij te moeten opmerken, dat onze voorname bedoeling is om de geſchiedenis dezer inrigtingen te geven, en het verder aan het geweten van elk onzer broeders over te laten, in hoe ver hij zich geroepen gevoelt om al of niet tot het doel dezer genootſchappen door zijne bijdrage mede te werken. — Wij herhalen tevens dat, wat het gevoelen ook zij van velen, in deze inrigtingen werkzaam, wij voor ons geen triomf van het Evangelie door toenemende overreding zonder ſchokken verwachten; maar dat wij ons integendeel overtuigd houden, dat naarmate het licht meer doorbreekt, ook de duisternis zwaarder zal worden, en dat de geestelijke Kerk van Christus niet heerſchende, maar wel verdrukt zal zijn, tot op de verſchijning van Hem, die hare hope is. — Dat de Vrienden in Geneve ook tot dezelfde overtuiging gebragt worden, blijkt onder anderen uit het ſlot van eenen brief, in hunne laatſte mededeelingen opgenomen:

»Ik zoude u nog vele verheugende tijdingen van andere oorden kunnen opgeven, doch hetgeen gezegd »werd zal, vertrouw ik, genoegzaam zijn, om u te »toonen, dat de Heere overal zijn volk toebereidt tot »den ſtrijd. — Want een ſtrijd zal er komen. Immers »zoo van den eenen kant zich het geestelijk leven met »nieuwe kracht ontwikkelt, ſteekt van den anderen »kant het ongeloof het hoofd met vermeerderde ſtout»heid op, en verheft zijne banier in het aangezicht van »allen.”

Evangeliſche Maatſchappij van Genève. Van deze ontvingen wij onlangs een overzigt van hare werkzaamheden, als mede van haren geldelijken toeſtand. Het blijkt daaruit, dat het den Heere behaagd heeft tot op dit oogenblik deze inrigting, die zonder eenige vaste bron van onderhoud opgerigt werd, zoo krachtdadig te beſchermen, dat thans in het zevende jaar het haar, zelfs bij aangroeiende uitgaven, nimmer aan het geen vereischt werd, ontbroken heeft. Opmerkelijk is ook het aandeel hetwelk Holland in de onderſteuning van deze zoo gewigtige Maatſchappij gehad heeft, en ook thans nog blijft behouden. Immers bij de gaven die reeds weder in dit jaar waren ingekomen, kwam Geneve in de eerſte, St. Gall in de tweede en Holland in de derde plaats. Op het laatst van December was er nog in de kas van de Theologiſche School en in die van het Colportage een batig voorſchot; doch die van de Evangelieverkondiging in Frankrijk kwam reeds 2700 fr. te kort, en had nog fr. 12000 tot Mey 1838 noodig. Het is vooral dit gedeelte hunner werkzaamheden, welke onze Geneefſche broeders uit dezen hoofde aan de medewerking hunner vrienden aanbevelen, en zij komen er meermalen op terug, dat het thans een oogenblik is, voor het zaaijen van het zaad des woords in Frankrijk, gelijk er misſchien niet weder zal keeren. — Wanneer wij met aandacht gadeſlaan alles wat aldaar gebeurde, hoe er thans te Macon, Givry, Tournus, Louhans, Chalons, Christelijke gemeenten en ten deele ſcholen beſtaan, en het alleen nog maar aan arbeiders ontbreekt om aan de behoeften, die in andere plaatſen ontwaken, te voldoen, dan moeten wij erkennen, dat dit geen gevolg van een menſchelijk plan is, maar alleen een werk van God, die de harten opende. De Heer John Hartley, die, na in Geneve aan het hoofd der Anglicaanſche Kapel geſtaan te hebben, thans een paar jaren in Frankrijk doorbragt, is van gevoelen, dat het een tijd is, waarin aan alle Christenen een roepſtem uitgaat, om hunne oogen tot dat land te keeren, en hetzelve tot een onderwerp van hunne gebeden en werkzaamheden te maken. Ook andere reizigers die in den laatſten tijd Frankrijk bezochten, ſtemmen geheel en al overeen met deze beſchouwing. Als eene bijdrage tot deze verwachting mag men ook het volgende verhaal aanmerken. Toen onlangs een der ſedert kort geſtichte ſcholen op de hier boven aangehaalde plaatſen, van wege de regering bezocht wierd, toonden zich degene die tot die inſpectie benoemd waren zeer tevreden en een derzelve tikte bij het heengaan den onderwijzer op de ſchouder

hem toevoegende: »Houd goeden moed, ga gerust voor-»uit. Op dit oogenblik zijn er vele menfchen in onze-»kerheid, die welligt later eene keuze zullen doen."

De opbouw der Kerken begint, en maakt eenen grooten indruk op de bevolkingen, daar eene voorname tegenwerping der Roomfchen, als of de Evangelieverkondiging zich tot de pogingen van eenige doortrekkende vreemdelingen bepaalde, hierdoor krachtig wederlegd wordt. — Bij gelegenheid van het feest van den Befchermheilige van Tournus was er ook nog eene ruime gelegenheid tot aanbieding van Bijbels geweest aan het landvolk, dat als dan van alle zijden te zamen ftroomt, om een zeker wonderwater van den Priester te koopen, hetwelk naar hun voorgeven alle ziekten geneest.

Rondgaande brief van het Zendelinggenootfchap te Parijs. In dit fchrijven, door den Graaf Verhuell als Voorzitter en door den Leeraar Grandpierre als Directeur geteekend, geeft het Genootfchap te kennen, dat door de uitzending van drie Zendelingen en drie Zendelingszusters die in dit jaar gefchiedde, als mede door de vermeerdering der plaatfen waar hunne Zendelingen in Africa gevestigd zijn, van vijf tot op zeven, hunne kas in dit jaar zich met eene buitengewone uitgave van fr. 20,000 bezwaard vindt, en zij groote behoefte hebben, niettegenftaande de ingekomen giften veel ruimer dan in het vorige jaar zijn geweest. — Ziende op den zegen, die reeds aanvankelijk den arbeid hunner Zendelingen achtervolgd heeft, en op de ellende die er het gevolg van zijn zoude, indien door gebrek van middelen van beftaan der Zendelingen, de woeste horden moesten worden verlaten, waarop zij aanvankelijk reeds zulk eenen weldadigen invloed hebben gehad, vertrouwen zij, dat God het in het harte hunner broeders zal geven, om hen hetgeen zij noodig hebben te doen toekomen.

België. De vrienden des Evangelies in België, die zich vereenigd hebben ten einde de ftraal van licht te volgen, die zich in het midden der duisternis, over dat land tot nu toe verfpreid, meer en meer begint te vertoonen, hebben het eerfte Nommer hunner maandelijkfche berichten doen drukken. Daar wij niet weten of dit verflag in het Nederduitsch zal vertaald worden, zullen wij daarover later eenige bijzonderheden mededeelen; offchoon de voornaamfte gebeurtenisfen, die in hetzelve voorkomen, reeds bij vorige gelegenheden door ons zijn bekend gemaakt. Treffend is het, dat voor als nog de opwekking zich vooral in Henegouwen vertoont, in de nabijheid van die Hervormde Kerken, die niettegenftaande alle de verdrukkingen van bijgeloof en ongeloof het hun toevertrouwde pand tot op deze ure bewaard hebben.

De volgende regels zullen een genoegzaam denkbeeld kunnen geven, van hetgeen door hen, die zich tot dit werk geroepen gevoelen, bedoeld wordt.

»De Heere heeft toch in dit land eene wijde deur »geopend om het Evangelie te verkondigen. Zijn Woord »begint een ruimen ingang te vinden; opmerkelijke »voortgangen te maken; en men mag verwachten, dat »het eene vrucht zal dragen, geëvenredigd aan deszelfs »verfpreiding; omdat de belofte geschonken is, dat het »niet ledig tot Hem zal wederkeeren. Wanneer God »aan Zijn Woord last geeft, om zich voorwaarts te be-»wegen, blijft ook de Geest niet werkeloos: en de ken-»nelijke weg der Voorzienigheid, in welken God toonde »Zijn werk te willen tot ftand brengen, aan hen, die »door Zijne genade geroepen werden om daarin zelve te »arbeiden, geeft hun het onbepaaldfte vertrouwen, dat »het aldus in Belgie zal bevonden worden."

»Wij hebben dus het voornemen gevormd, om elke »maand uittrekfelen te geven uit de briefwisfeling on-»zer Evangeliepredikers, omtrent de uitbreiding van »het werk des Heeren in dit gedeelte van Zijnen wijn-»gaard. De eerfte nommers van ons Maandblad, zullen »beftemd zijn, om bijzonderheden mede te deelen omtrent »den tegenwoordigen ftand onzer werkzaamheden."

»Het komt ons duidelijk voor, dat het de wille Gods »is, dat wij ons toewijden aan de Evangelieverbreiding »in dit land door het middel van de *prediking van zijn »woord*, door de oprigting van *kinderfcholen* en door »de *verfpreiding van bijbels en godsdienftige gefchrif-»ten.* De weg ftaat open, en wij bidden den Heere om »ons arbeiders van zijne keuze te zenden voor de *pre-»diking*, want tot nu toe is het getal der gene, die »zich daartoe aangeboden hebben, te gering, om de »beftaande behoefte te vervullen."

Duitschland. Aangenaam was het ons uit een brief van eenen broeder uit het Zuiden van Duitschland geboortig, die in de Circulaire van Geneve wordt medegedeeld, gewaar te worden, dat ook aldaar zich meer en meer leven begint te vertoonen, dat vele leeraars voor de zaak der waarheid gewonnen worden, en dat ook verfcheidene, door den Heere onderwezene leeken eenen ijver en eene wijsheid aan den dag leggen, die hun eenen gezegenden invloed op vele harten verfchaft.

Van affcheiding wordt aldaar ondertusfchen niets gehoord. Desniettegenftaande breekt nu en dan de vijandfchap tegen de waarheid op eene krachtige wijze uit. In eene kleine ftad was er in een gezelfchap van ongeloovigen, woedend over den toenemenden invloed van het Evangelie, om het lot getrokken, wien het te beurt zoude vallen, om het huis, alwaar eene oefening gehouden wierd, in den brand te fteken. Hij aan wien dit toebefchikt was, maakte zich met vreugde daartoe gereed, toen een plotfelinge dood hem op eens tot fchrik van allen wegrukte.

Verheugend is ook het bericht, dat te Stutgardt de waarheid door twee leeraars verkondigd wordt, wier leerredenen een alleraanzienlijkst aantal van toehoorders tot zich trekken. — Te Tubingen is er veel opwekking onder de ftudenten. — Een gewezen leerling der theologifche fchool van Genève Alther genaamd, heeft er onlangs met goed gevolg zijne examens afgelegd, en zijn verblijf aldaar heeft onder de Christenen aangename herinneringen nagelaten.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

JOODSCHE DENKBEELDEN.

De heerſchende ſchriftgeleerdheid van onze dagen, ſteeds gereed om de dierbaarſte grondwaarheden des geloofs te verklaren voor tijdsbegrippen en denkbeelden van een volk, dat zich beroemde den God des hemels en der aarde te kennen als zijnen Verbondsgod, meent het *wezen des Christendoms* (zoo als wij reeds een en andermaal aantoonden) in een algemeen gemaakte en meer en meer van haar waarachtig voorkomen ontbloote godsdienst, (een ſtelſel van louter willekeur!) te vinden. Men heeft het aan de gevoelens, die wij in dit Tijdſchrift voorſtonden, te laste gelegd, dat zij voor een groot deel beſtaan zouden uit Joodſche denkbeelden, begrippen aan de *letter* der Schrift gebonden, maar ſtrijdig met den reinen en vrijen *geest* des Christendoms. Wij achten het van onze roeping, om de waarheden des geloofs, door de geloovige leden onzer Kerk ſteeds beleden te verdedigen onafſcheidelijk, dat wij ons omtrent die beſchuldiging nader verklaren.

Bedoelt men met de voorzegde uitdrukkingen, dat wij onze godsdienstleer op eenen Israëlitiſchen bodem vestigen, dan nemen wij het gezegde gaarne aan; wij begeeren niet anders te gelooven noch te leeren, dan Christus, onze éénige Heer en Meester, heeft geleerd en geſproken; en het is openbaar, dat al wat hij leerde op eenen oudtestamentiſchen, Israëlitiſchen grond rustte. Dit is elders genoeg aangewezen (1). Maar bedoelt men daarentegen, dat wij in onze godsdienstleer zouden opnemen die Joodſche denkbeelden, welke onze Heer en zijne Apostelen ſtellig hebben verworpen en beſtreden, dan verklaren wij dit beweerde voor ongegrond, immers voor zoo ver ons bewust is en onze uitgedrukte bedoeling aangaat. Veeleer vinden wij de hoofdtrekken van dat verwerpelijk *Judaïsme* juist in de ſtrekking dier Neologiſche ſchriftgeleerdheid, tegen welke wij, zoo veel het ons gegeven wordt, ſteeds begeeren te getuigen en te ſtrijden, niet omdat zij *onjoodsch*, maar omdat zij *onchristelijk* is. Gods Woord is een tweeſnijdend zwaard, dat zoowel de dwaling aan den eenen kant, als den logen aan de andere zijde verſlaat: het voert evenzeer ſtrijd tegen den vleeſchelijk gezinden Jood als tegen den ongeloovigen Heiden, evenzeer tegen den eigengerechtigen Farizeër als tegen den vrijgeestigen Sadduceër. Doch het is ons oogmerk om hier aan te wijzen, dat zich de eene en de andere richting dikwijls in hare dwalingen ontmoeten, en dat dus de Neologie, offchoon op ongeloof gegrond, grootelijks beſmet en vervuld is van die gevoelens, die de Heer en zijne Apostelen in de vleeſchelijke Joden van hunne dagen veroordeelden en beſtreden.

I. Het eerſte en voorname ſtuk, dat de Neologen gemeen hebben met de vleeſchelijke Joden ten tijde van den Zaligmaker, is hunne ergernis aan de waarachtige en eeuwige Godheid van den Christus, en zijne evengelijkheid met den Vader. Evenmin als de Schriftgeleerde in het Evangelisch verhaal, kunnen zij zich voorſtellen dat de Christus tegelijk *Davids Zoon* (een waar mensch) *en Davids Heer* (de waarachtige God) is. Gelijk de Joden den Heiland zochten te dooden, omdat Hij *zich zelven Gode even gelijk maakte*, zoo verheft zich ook nog heden ten dage, bij hen, die in de ſchriftgeleerdheid heerſchen, de vijandſchap des vleeſches tegen de levendige en krachtige belijdenis der waarachtige eenswezenheid van den Zone Gods met den Vader; ja, gelijk de Joden, bij eene andere gelegenheid, wederom ſteenen opnamen om den Heer te ſteenigen, omdat Hij *een menſche zijnde zich zelven* nogtans *God maakte* (2), zoo vindt men ook nog dagelijks in de Tijdſchriften, die in het godsdienſtige den toon geven, telkens herhaalde ſteenworpen tegen degenen, die Jezus Christus, onzen grooten God en Zaligmaker, in waarheid belijden als *God geopenbaard in het vleesch*. Mag men zich dan niet met reden, in dit ſtuk allereerst, beklagen over de Joodſche denkbeelden en vooroordeelen der neologiſche Geleerden en Leeraars van onzen tijd?

(1) Zie in ons vorig nummer, Dl. VI, bl. 32, 33, alsmede het Opſtel in den *Olijftak* der vorige maand, *Over de erkentenis en bevestiging van het gezag des Ouden Testaments door Christus en zijne Apostelen*, Dl. III, bl. 198—220.

(1) Joann. V. v. 18.

(2) Joann. X. v. 33.

II. Het tweede ſtuk, dat de Neologen met de vleeſchelijke Joden gemeen hebben, is hunne ergernis aan de krachtige en blijkbare werkingen van den Heiligen Geest. Voor Nicodemus (een *Leeraar Israëls!*) was het eene dwaasheid, dat de Heer hem ſprak van eene *geboorte uit den Geest.* Toen Christus door den Geest de duivelen uitwierp, riepen de Pharizeën en Schriftgeleerden dat Hij door Beëlzebul gedreven werd; waarom de Heer hunne lastering eene *lastering* noemt *tegen den Heiligen Geest* (1). Toen de Apostelen door den Heiligen Geest met nieuwe tongen en vreemde talen ſpraken, ſchreven de Joden die wonderkracht ſpottende aan *den zoeten wijn* toe. Ook in onze dagen zijn zulke Joodſche vooroordeelen onder onze Godgeleerden in zwang. Zelfs de blootе vermelding reeds van den Heiligen Geest wordt bij velen als een blijk van geestdrijverij geacht. In onderſcheidene ſteden van ons Vaderland wordt in het geheel de heilige naam des Geestes niet meer van den kanſel gehoord, zoodat de kerkleden te meermalen in het geval zijn, van met de Discipelen van welke bij Lucas in zijn tweede Boek gewaagd wordt, te verklaren: *wij weten zelfs niet of er een heilige Geest* (eene uitstorting des H. G.) *is!* Ook hierin dus heeft de Neologie de gemeenten met Joodſche vooroordeelen vervuld.

III. Het derde punt van overeenkomst met de denkbeelden der Joden ligt in den hedendaagſchen waan, blijkbaar in de waardij die men er aan hecht, en de genoegzaamheid die men er in vindt, om *geboren Christenen te zijn.* — *Wij zijn Abrahams zaad en hebben nooit iemand gediend,* roemden de Joden, en meenden alzoo de vrijmakende werking van den Zone Gods niet te behoeven. Op de geboorte uit Abraham bouwende, verwonderde zich Nicodemus, wederom te moeten geboren worden uit den Heiligen Geest. Ook in onze dagen heeft het denkbeeld veld gewonnen, dat wedergeboorte door den Heiligen Geest en bekeering tot den levenden God, voor geboren Christenen niet noodig zouden zijn; miskennende alzoo de uitdrukkelijke verklaring des Heeren, dat hetgene uit vleesch geboren wordt, vleesch is; en dat men dus niet een Christen *geboren*, maar door de herſcheppende kracht Gods *gemaakt* wordt. *Want wij zijn Zijn maakſel, geſchapen in Christus Jezus tot goede werken.* Ziedaar de derde dwaling der Neologie, die zij met de Joodſche denkbeelden der oude Schriftgeleerden gemeen heeft.

IV. Naauw met het voorgaande verwant is de waan, als of men reeds door den uiterlijken waterdoop in waarheid een Christen zoude worden. De Jood ſchreef ditzelfde voorrecht aan de beſnijdenis toe. Doch de Apostel der Heidenen ſchrijft daartegen uitdrukkelijk in den brief aan de Romeinen: *Die is niet een Jood die het in 't openbaar is, noch die is niet de beſnijdenis, die het in 't openbaar in 't vleesch is; maar die is een Jood die het in 't verborgen is; en de beſnijdenis des harten geſchiedt door den Geest, niet door de letter.* Even zoo is men geen Christen door den uiterlijken doop, maar door de wedergeboorte en bekeering tot God. De Neologie daarentegen ontkent de noodzakelijkheid eener inwendige herſchepping door den Geest, voor gedoopte kinderen.

V. Een vijfde Joodsch gevoelen bij de Neologen is hunne ergernis aan de vrijmachtige werking Gods tot zaliging van zondaren. Toen Jezus in tegenwoordigheid der Joodſche ſchare geſproken had: *niemand kan tot mij komen ten zij dat de Vader die mij gezonden heeft hem trekke,* zeiden velen van zijne Discipelen: *deze rede is hard: wie kan dezelve hooren?* en de heilige Schrijver voegt er bij: *van toen af gingen velen van zijne discipelen terugge, en wandelden niet meer met Hem.* Geen wonder! De Joden meenden dat zij de zaligheid in hunne eigene macht hadden, dat zij geenszins (als de Heidenen) van God vervreemd waren; en zou dan nu hunne zaligheid van het vrije welbehagen des Heeren, wien zij meenden zijne gaven en voorrechten aan hen ſchuldig te zijn, afhangen? Juist zoo is het in onze dagen. Men meent reeds als geboren Christen aanſpraak te hebben op de vrije keus tusſchen goed en kwaad: men meent als Christen aanſpraak te hebben op het heil door Christus verworven, als Christen recht te hebben op de eeuwige gelukzaligheid in den hemel: zou het van Gods vrij welbehagen afhangen, om deel daaraan te verleenen?

VI. Het zesde ſtuk, waarin wij de hedendaagſche Godgeleerdheid van Joodschgezinde begrippen hebben te beſchuldigen, is hare afkeerigheid van de leer der rechtvaardiging enkel door het geloof. *Wat zullen wij* DOEN (ſpraken de Joden tot de Zaligmaker,) *opdat wij de werken Gods mogen werken?* De Heer daarentegen verklaarde het geloof in Hem, voor het eenig geldige *werk Gods.* De Joodſche Leeraars waren er ſteeds op uit, om in de gemeenten, die den Heere hadden aangenomen, beſtendig wederom wettiſche *voorwaarden* aan de genadegifte Gods te verbinden. Zulke voorwaarden vindt de leer der Eeuw in braafheid en deugdbetrachting. Zalig te worden door eene gerechtigheid en heiligheid, die buiten ons zijn aangebracht, ziedaar eene leer die men waant de zedelijkheid te ondermijnen, gelijk de Joodſche Leeraars oordeelden, dat zij de wet van Mozes afbrak. Eene leer, die den heerlijken Aartsvader Abraham en de ſchuldbeladene zondares aan Jezus voeten, op ééne lijn ſtelt; die aan den tollenaar, door de Romeinen bezoldigd, denzelfden weg opent als aan Mozes, den heiligen Wetgever Israëls: ziedaar eene ergernis, die de Jood niet kon verdragen. Maar is ook thans niet eene vreemde, van Christus verkregene, uit genade toegepaste gerechtigheid, waardoor de rechtvaardige gelijk ſtaat met den goddelooze, eene onbekende, eene gehate leer, bij verre de meesten onzer Godgeleerden?

VII. Een ander Joodsch denkbeeld was de inbeelding der Schriftgeleerden, dat zij ver boven het volk verheven, en alleen gerechtigd waren tot het verſtaan en bepalen van den zin der Schrift. *Deze ſchare die de wet niet weet is vervloekt:* ziedaar de taal vol verachting der Hoofden des volks, voor de gemeente. Niet minder wordt dit gevoel bij de hedendaagſche Godgeleerden gevonden, daar men, niet meer gehouden aan de belij-

(1) Matth. XII. v. 32.

denis der Kerk, zich eenen geheelen willekeur in leer en prediking aanmatigt, en alle wederſpraak die zich daartegen uit den boezem der gemeente verheft, met de ongehoordſte verachting bejegent. Het Christelijke beginſel daartegen eerbiedigt het geloof, ook onder de ſchare der belijders, als eene gave Gods, die Hij uitdeelt wien Hij wil; en die gewis geen uitſluitend eigendom is van de Schriftgeleerden en Predikers; ja somtijds veelmeer tegengewerkt dan bevorderd wordt door hunnen arbeid. *Te vergeefs werkt de valſche pen der Schriftgeleerden*, had de Profeet onder Israël reeds eeuwen vroeger verklaard.

VIII. Met het voorgaande ſtaat het begrip in naauw verband, hetwelk de Overſten in 's Heilands dagen zochten te verſpreiden, dat de geestelijke opwekking, geboren uit den honger en de dorst van heilbegeerige harten; de beweging die ontſtond uit de rondgaande prediking van onzen Heer en zijne Discipelen; de heilzame onrust, die daaruit onder de ſchare ontſtond, en het vragen naar ander en beter zielevoedſel dan de Schriftgeleerden vermochten uit te reiken, dat dit alles oproerigheid en rustverſtoring was. Van den Heer zeiden zij: *Deze verkeert het volk;* en ſtraks: *Hij beroert het volk, leerende door geheel Judea, begonnen hebbende van Galilea tot hiertoe.* — *Rustverſtoring* is hetgeen ook nog meestal in elke geestelijke beweging en opwekking aanſchouwd wordt. Rust verlangt, rust vordert men; en wat zich daartegen verheft, moet te onder gebracht worden!

IX. Eindelijk het inroepen van de wereldlijke macht tegen geestelijke beweging; dit is hetgeen de Overſten der Joden reeds deden ten tijde der levensopwekking in de dagen van Jezus. Dit deed hen de toevlucht nemen tot Pilatus en Herodes; en bracht hen zelfs zoo verre, dat zij, die gewoon waren te roemen: *wij hebben niemand gediend!* tot het vernederende uiterſte kwamen van tot den Stadhouder te zeggen: *Wij hebben geenen Koning dan den Keizer!* Zoo ver brengt den mensch de haat tegen het werk Gods, wanneer hij eenmaal zich tegen de ſtem des Geestes verhardde!

Ziedaar dan nu de begrippen, denkbeelden en vooroordeelen, die wij ten tijde van den Zaligmaker bij het Joodſche volk en deszelfs Overſten en Schriftgeleerden waarnemen, en die het meest krachtig tegen den oorſprong en de verſpreiding des Christendoms gekant waren. Wij meenen te hebben aangetoond, dat de Neologie de ſtrekking heeft om in diezelfde uiterſten te vervallen. Heeft *zij* dan nu het recht om de belijders dier hoogere beginſelen, die in het oorſpronkelijke, echte en zuivere Israëlitismus gegrond zijn, en (om zoo te ſpreken) het gebeente der Christelijke waarheid uitmaken, omdat zij in de Goddelijke Openbaring van den levenden God van Israël hun wortel hebben, aan te klagen van Joodſche denkbeelden, begrippen, vooroordeelen? Mogen wij die beſchuldiging niet met veel meerder recht terugwerpen op de aanklagers zelve? Wie mag met grond van Joodſche dwalingen worden beticht: hij die datgene van onder het Volk Gods overneemt, hetwelk de Heer aan hetzelve geopenbaard en geſchonken heeft, en dat Christus Jezus erkende en bevestigde; of hij, die met de Joden gemeen heeft hetgeen zij uit hun eigen verdorven natuur hadden, en dat de Heer beſtendig wraakte, beſtreed, veroordeelde? Keeren wij terug tot de waarheid die uit God is: en verwerpen wij hetgeen voorheen uit den ouden Adam was, en nog ſteeds uit den verdorven menſchenboezem als welig onkruid opſchiet! *De zaligheid is uit de Joden;* maar ook de Joden hebben den Heere gekruist. Mogen wij die zaligheid omhelzen en het leven hebben in zijnen naam; maar wachten wij ons voor het ongeloof dat den Heer aan het kruis ſloeg. Waarachtige geloovigen in Christus zijn kinderen Abrahams, hetzij onder Joden of Christenen; maar de verwerpers van den grooten Hoekſteen zijn uit den eerſten Menſchenmoorder, hetzij in de eerſte Eeuw of in de negentiende.

DE VERLOSSER.

Onder de gewichtigſte inſtellingen, die de God Israëls onder zijn volk verordende, tot vooraffchaduwing van zijnen Christus onder de omwindſelen der oude bedeeling, is die van den *Goël* een der heerlijkſte (1). Van den val Adams af, vertegenwoordigde de Heer de denkbeelden van zonde, gerechtigheid en verloſſing op de onderſcheidenſte wijzen. In de moederbelofte zag de zondaar zijn ganſche geſlacht onder het vermogen gebracht van den grooten Menſchenmoorder; maar te gelijk, in de hope, door éénen grooten Verloſſer gewroken. Zoo was de zaadkorrel der Meſſias-bedeeling geworpen; maar dat zaad moest ontkiemen, het denkbeeld van den Meſſias ontwikkeld worden. Daartoe dienen de Noachiſche verordeningen op bloedſtorting en menſchenmoord. *De moord zal gewroken worden!* dit was het woord der Goddelijke gerechtigheid; maar tevens, ſchoon verborgen, de belofte der genade. Hoe werd van toen af de manſlag gewroken? Door den naasten bloedverwant, die hetzelfde geſlacht, het eigen vleesch en bloed van den verſlagene deelachtig was, en die zich zijner aantrok, terwijl hij daar, onmachtig, in den dood geſtort, in zijn bloed lag wentelende, aan zijn noodlot overgelaten. Ziedaar het verhevene denkbeeld van den *Goël* (den Bloedwreker)! Wie erkent niet in dit beeld den natuurlijken toeſtand van ons allen: dooden in de zonden en de misdaden, verſlagenen door den Menſchenmoorder van den beginne, onmachtig ons zelve te wreken, de voorwerpen van den affchuw van engelen en menſchen; zoo niet de groote Bloedverwant van ons geſlacht (die met ons des vleeſches en des bloeds der kinderen is deelachtig geworden) zich onzer aantrekt, ons wreekt op onzen

(1) *Goël*, גאל beteekent *Wreker*, *Verdediger*, *Redder*, *Losſer*. Michaelis, die met zijne ſpitsvindige geleerdheid de ganſche Theologie verward heeft, beweerde, dat het iemand aanduidde, die *verontreinigd* en *met bloed bevlekt* is. (*Mozaïsch Recht*, § 131.) Doch gelukkig komt men reeds weder meer en meer terug van dit gevoelen, dat zoo gezocht is als ſtrijdig met den dieperen zin der ganſche inſtelling.

grooten, onzen Doodvijand, het ſtof aan de aarde hergeeft, en ons in eere en heerlijkheid doet opſtaan, gelijk de bloedwreker den verſlagene in naam en nagedachtenis doet verrijzen?

De Oude Heiligen hebben iets, hebben mogelijk veel van die verhevene beeldſpraak verſtaan. Abraham, Izaak en Jakob, die de heilbelofte in den geloove aanſchouwden, en den dag van Jeſus in het verſchiet zagen (1), kenden niet alleen God als hunnen Verbonds-God; maar ook den Verbonds-Engel als hunnen Verlosſer. Daarom noemt Jakob dien *Engel, die hem verlost had van alle kwaad* (2), zijnen *Goël.* Zoo ook Job, wanneer hij uitroept: *Ik weet dat mijn Goël leeft, en hij zal de laatſte over mijn ſtof opſtaan, en als het gewormte mijnen huid zal doorknaagd hebben, zoo zal ik uit mijn vleesch God aanſchouwen; denwelken ik voor mij aanſchouwen zal, en mijne oogen zien zullen, en niet eenen vreemde:* (het was zijn Goddelijke Bloedverwant!) *Mijne nieren verlangen naar Hem in mijnen ſchoot!* Er is wel geen twijfel aan, of Jakob en Job hebben gezien op de Noachiſche inſtelling van den Losſer en Wreker; en toevallig is het voorzeker niet, dat de een en de ander als den zijnen, niet een bloot mensch, maar den levenden God erkent. Immers had reeds Eva, bij den eerstgeboren zoon dien haar ſchoot baarde, aan den toegezegden goddelijken Verlosſer (den *Man-Jehova*) gedacht (3). Welk een diep gevoel van ellende, welk een hijgend uitzien naar verlosſing geven deze weinige trekken van het geloof der Eerstvaderen niet te kennen! Ja, de verborgenheid van *Adam* en *Christus*, in welke eigenlijk de ganſche geopenbaarde Godsdienst beſloten is, was gewis reeds levend in het binnenst dier uitverkoren zielen, die in het geloove geſtorven zijn, de belofte niet verkregen hebbende, maar toch wetende, wat zij hadden aan hunnen God, die de dooden levend maakt, en roept de dingen die niet zijn, alsof zij waren; in die hope, in welke zij zich vasthielden, als ziende den Onzienlijke. Op hoe verren afſtand van den in 't vleesch geopenbaarden Zoon geplaatst, toch waren zij niet buiten bereik der ſtralen, die van zijn gezegend hoofd afſchijnen! — Treffend is het dan ook, dat Jezaïas, de zoo bij uitſtek Mesſiaanſche Profeet, het denkbeeld van den toekomſtigen Verlosſer, als den Goël zijns Volks, telkens zoo kennelijk op den voorgrond ſtelt. Hij, die het zegt tot Israël in die profetiſche woorden die Paulus verklaart van de nog toekomſtige herſtelling van Gods uitverkoren volk: *Daar zal een Verlosſer* (Goël) *tot Sion komen voor hen, die zich bekeeren van de overtredingen in Jakob, ſpreekt de Heere:* hij is dezelfde, die het vroeger gezegd had: *Onzes Verlosſers naam is Heere der heerſcharen, de Heilige Israëls.* De overtuiging was toch levendig bij die heilige Godsmannen, dat de Verlosſer dien zij verbeidden geen ander wezen kon, dan hun Heer en God, de Jehova van Israël (1).

De inſtelling van den Goël, reeds zoo rijk in leering ten tijde der Aartsvaderen, ontving nieuwe ontwikkeling en toelichting onder de bedeeling des Volks Israëls. In de Wet werd aan den Goël of naasten bloedverwant het recht toegekend om de weduwe van zijnen bloedverwant te huwen, waardoor hij dan de kinderen van den overledene of zijn akker en have, die anders in vreemde handen zouden gekomen zijn, voor zijn geſlacht bewaarde. Zoo was de Goël niet meer blootelijk bloedwreker, maar werd hij Bruidegom en Gemaal. Dus was het, dat Boaz de verweduwde Ruth onder zijne beſcherming en in zijn huis en echt opnam. Ook hierin was de Losſer een voorbeeld van den grooten Verlosſer die komen zoude. Alles wat ons eerſte Stamhoofd gehad heeft, zou onze geweest zijn, ware hij ſtaande gebleven in het leven Gods. Doch hij viel en ſtierf, en nu ſtond alles te vallen in de macht van den Aartsverderver. Doch, Gode zij dank! de Losſer ſtond op; de Losſer, ons de naaste in het geſlacht, ons vleesch en bloed deelachtig; de Losſer kwam, en door dit tweede huwelijk met zijne uitverkorenen, werden wij, die gelooven, uit den ſmaad des geestelijken weduwſchaps verlost; en door Hem, den Bruidegom en Man zijner gemeente, blijft ons alles bewaard, wat Adam ooit bezat: het recht op de aarde, dien akker des menschdoms, en alle die vruchten die voor doornen en distelen hadden plaats gemaakt. Ja meer, oneindig meer dan wij in dien eerſten Vader bezaten, verkrijgen wij door Jezus Christus terug. *Want indien door de misdaad van Éénen de dood geheerscht heeft door dien Eenen, veel meer zullen degenen die den overvloed der genade en de gave der rechtvaardigheid ontvangen, in het leven heerſchen door den Eenen, namelijk Jezus Christus.* Wel mag hij dan de ware Losſer zijns volks heeten!

Treffend ſchildert Luther ergens de geestelijke zegeningen, die de geloovige ziel deelachtig wordt uit dit geestelijk huwelijk met den Goël, die als naaste bloedverwant al het eigendom des eerſten Mans der getrouwde weduwe lost. »Het geloof (zegt hij) vereenigt de ziel met Christus als zulk eene echtgenoote met haren echtvriend. Alles wat Christus heeft, wordt het eigendom der geloovige ziele; alles wat de ziel bezit wordt het eigendom van Christus. Christus bezit alle heilgoederen en de eeuwige zaligheid; zoo worden zij dan ook van ſtonden af aan het eigendom der ziel. De ziele heeft alle zonden en alle ondeugden; zij worden aanſtonds het eigendom van Christus. Dan ontſtaat alzoo die heerlijke en zalige ruiling, waardoor Christus, die God en mensch is, Christus die nooit zonde gehad noch gekend heeft, en wiens heiligheid onverwinnelijk is, Christus de eeuwige en almachtige God, zich eigent door zijnen trouwring, te weten door het geloof, alle de zonden der geloovende ziel en die zonden in en door zich zelven verſlindt; want daar is geen enkele zonde die beſtaan kan

(1) Joann. VIII. v. 56.

(2) Gen. XLVIII. v. 16. in het Hebr. הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל d. i. den *Engel-Goël.*

(3) Men zie de Kantteekening op Gen. IV. v. 1. Er ſtaat letterlijk: *Ik hebbe den Man-Jehova verkregen;* te weten. den Godmensch. Verg. ons Dl. V. bl. 171.

(1) Verg. HENGSTENBERG, *Christologie des A. T.* Th. I. S. 215—251.

voor zijne oneindige gerechtigheid. Alzoo wordt door middel van het geloof de ziel van alle zonden verlost en bekleed met de eeuwige gerechtigheid van haren man Jezus Christus. O gelukzalige vereeniging! De rijke, de edele, de heilige Gemaal Jezus Christus neemt ten huwelijk zulk eene arme, schuldbeladene, verachte vrouw (1), verlost haar van alle kwaad, en versiert haar met de uitnemendste gaven!"

Wij zien dus dat Christus ons op tweederlei wijze is geopenbaard als de Goël van zijn Volk: te weten, als de Bloedwreker, die de verlorene menschheid wreekt op haren Aartsvijand, en alzoo herstelt en in eere tot God brengt; en tevens als de Losser, die haar in zijn heilig en geestelijk huwelijk opneemt, en alle verbeurde heilgoederen wederom verwerft en deelachtig maakt.

Doch gelijk de Christus die komen zoude niet alleen als Verlosser was te kennen, maar ook als *Wereldrechter*, zoo verschijnt ook de persoon van den Goël onder de oude bedeeling niet alleen als Redder en Verlosser in betrekking tot zijn eigen bloedverwant, maar tevens als gedueht en vreesselijk Wreker tegenover den strafschuldigen moordenaar en deszelfs met bloed bevlekt geslacht. In dat opzicht vertegenwoordigt dus de gramschap des Goëls hetgene in den dag der vervulling *de toorn des Lams* genoemd wordt. Doch de Heere, die het, naar zijne oneindige barmhartigheid, zelfs in dit opzicht onder Israël niet aan eene nieuwe en wederom anders gewijzigde voorafschaduwing der verlossing wilde laten ontbreken, verordende daartoe de *Vrijsteden.* Deze zes steden, die benevens nog twee en veertig andere tot het erfdeel der Levieten behoorden, waren toevluchtsoorden, in welke de doodschuldige, om veilig te zijn voor de gramschap van den Bloedwreker, moest blijven vertoeven, beladen met zijne bloedschuld, tot dat het sterven van den Hoogepriester des Volks hem van zijn doemvonnis onthief, de volkomene verzoening zijner zonde schonk, de wederkeering tot zijn oorspronkelijk erfdeel veroorloofde, en, wederom gerechtvaardigd, tot het burgerschap Israëls en de vrije inwoning in 't land der belofte het recht verleende. De beteekenis dezer instelling ligt zoo duidelijk in hare bloote vermelding opgesloten, dat het gewis overtollig zou zijn, om er lange bij te verwijlen (2). Eén woord van Paulus is afdoende, wanneer hij van het Hoogepriesterschap van Christus sprekende zegt, dat de Heer als de Hoogepriester der toekomende goederen zich zelven heeft opgeofferd, *opdat, de dood daar tusschen gekomen zijnde tot verzoening der overtredingen die onder het eerste Testament geschied waren, degenen die geroepen zijn, de beloftenisse der eeuwige erve ontvangen zouden* (3).

In deze drieërlei betrekking van onzen Goël ligt alzoo het gansche Evangelie met alle zijne beloften en bedreigingen opgesloten. Wij zien dat onze redding en zaligheid niet door ons, maar door eenen anderen buiten ons wordt gewerkt. Het is de deelgenoot onzes geslachts, die de bloedwraak en de lossing gewillig op zich nam, moedig vervolgde als een wreker, liefderijk volbracht als een Losser; maar die ook eenmaal zal wederkomen, om op degenen die God niet kennen en het Evangelie der genade niet gehoorzaam zijn geweest, en alzoo nog met de onverzoende bloedschuld hunner ongerechtigheden, door welke zij den Heere op nieuw hebben gekruisigd, beladen zijn, zijnen toorn en de gerechtigheid der beleedigde Godheid in hun volle zwaarte te doen nederstorten. Er is wel een langdurige dag der genade voor zondaren; maar er breekt ook een geduchte dag der gerechtigheid aan voor alle volhardende godloozen! —

Wij zien in de Israëlietische bedeeling ook hier den wortel van de Christelijke. Op Christus wijst elke instelling; ieder heilig persoon is een uitbeelding van den zijnen; elk heilig werk is eene afschaduwing van het zijne; elk plechtig verbond is een voorspel van het eeuwig genadeverbond. Voorbereiding was alles; het licht als van eenen dageraad vóór de opgaande zon, de Zon der Gerechtigheid, onder wier vleugelen genezing is. Scheiden wij niet van elkander, wat God vereenigd heeft, en verklaren wij dus de instellingen der oude bedeeling uit de heil-inrichtingen der nieuwe; en wederom de bijzonderheden der nieuwe, uit de aankondigingen gedaan onder de oude. Er zal toch geen jota of tittel van de Wet vallen, tot dat het alles zal vervuld zijn, wat op den Christus gezien heeft; welke is de Verlosser, de Goël: de Profeet uit het midden der Broederen, als Mozes; de Hoogepriester, niet naar Aarons, maar naar Melchizedeks ordening; de Gezalfde Koning, de Immanuël, de Menschenzoon, die eenmaal zal gezien worden op de wolken des hemels; en van welken de geroepen Apostel zeide: *Wij hebben dien gevonden, van welken Mozes in de Wet geschreven heeft en de Profeten, namelijk* JEZUS (1)!

(1) In het Hoogduitsch gebruikt Luther hier het woord *Huhrlein.*

(2) Deze beteekenis is zoo onmiskenbaar; dat zij zelfs opgemerkt is door MICHAËLIS, *Voorbeeldige Godgeleerdheid*, bl. 95, 96.

(3) Hebr. IX. v. 13, 15.

DE BRIEF AAN DE ROMEINEN, EN DE BRIEF AAN DE GALATEN.

Wij beschouwden onlangs in verband met elkander de beide Brieven van Paulus aan de Gemeente van Thessalonica, en zijnen tweeden aan Timotheus. Het punt van overeenkomst en gemeenschap tusschen deze eersten en dezen laatstgeschrevenen onder de Zendbrieven des Apostels zagen wij in de verkondiging van die groote eindbelofte: *des Heeren Jesus wederkomst in Zijne heerlijkheid en in Zijn koninkrijk.* De twee Brieven, waarvan wij thands het vereenigd overzicht beproeven, hebben hoofdzakelijk de ontwikkeling en verdediging van die grondwaarheid aller grondwaarheden met elkander gemeen: *rechtvaardiging door het geloof alleen.* Niet als of (het spreekt wel van zelve) die hoofd- en grondleer, als zoodanig, niet ook overal elders bij den Apostel, en in geheel de Schrift

(1) Joann. I. v. 46.

voorhanden ware; maar voor zoo verre zij in deze beide Brieven, niet ſlechts als elders, in het algemeen onderſteld, herinnerd, in de uitgebreidheid en rijkdom harer vruchtgevolgen ontwikkeld wordt, maar ook, en in de eerſte plaats, opzettelijk wordt verdedigd, uitvoerig uit één gezet, volledig behandeld.

In een iegelijk der beide Brieven intusſchen op geheel onderſcheiden wijze, en uit een geheel onderſcheiden ſtandpunt. In den Brief aan de Romeinen verkondigt de Apostel zijn Evangelie meer onderwijzend (*catechetisch*); in dien aan de Galaten vooral wederleggend en bekampend (*polemisch*). Tot dezen voert hij het woord, als tot Gemeenten door hem zelven geſticht, en ten gevolge der geloofsaanneming zijner prediging met rijke en wondergaven des Heiligen Geestes bevoorrecht; maar ſtraks van den *in genade roependen Christus* (1) afgeleid en verleid door valſche Leeraars. Tot genen ſchrijft hij als tot eene Gemeente, hem van aangezicht nog vreemd, maar door het liefelijk gerucht van haar geloof, en de gemeenſchap der innigſte liefde in Christus, bekend en bemind (2). Aan de Gemeenten van Galatië doet hij het *anathema* hooren over alle verbastering van het Evangelie *aan Abraham te voren gepredikt*, tot een Joodschgezind Evangelie, dat geen Evangelie meer was (3). Tot de Romeinen richt hij het woord der bevestiging, der bemoediging, der bekrachtiging in dat eeuwenoude Evangelie van *den Zone Gods, die geworden is, naar den vleeſche, uit het zaad van David* (4). — In den Brief aan de Galaten, met één woord, verplettert hij door de prediking der gerechtigheid, die alleen door het geloof is, een verdorven *Judaismus;* in den Brief aan de Romeinen verheerlijkt hij door even dezelfde prediking het zuiver en waarachtig *Israelitismus*, beide van het Prophetisch en Apostolisch woord (5). Het kàn ons niet onbelangrijk zijn, in verband met de nimmer genoeg te herinneren hoofdleer zelve, tevens nog eenigzins meer van nabij de bijzonderheden te beſchouwen, die het aangeduide onderſcheid der beide ſtandpunten kenmerken.

Allereerst dan wat den Brief aan de Romeinen betreft, worde het opgemerkt, hoe dezelve kenlijk geſchreven is aan eene Gemeente, voor het meest en in de kern zelve harer vorming, uit bekeerde *Heidenen* beſtaande. Juist daarom te meer doet de Apostel in denzelven de voorrechten van *Israel* uitkomen, als patriarchale, als eenmaal (en onberouwelijk!) uitverkorene natie. Zoo deed Jeſus zelve in de dagen Zijner prediking in het vleesch. Even gelijk hij aan de hoogmoedige Joden den *barmhartigen Samaritaan* ten voorbeeld ſtelt, evenzeer handhaaft hij bij den Samaritaan de gave Gods aan de *Joden. De zaligheid* (dus ſprak Hij tot de Samaritaanſche Vrouw) *is uit de Joden* (6). De Brief aan de Romeinen is voor een aanmerkelijk gedeelte de uitlegging en uitbreiding van juist dat woord. Overal toch wordt in dezen Zendbrief de geroepene Heiden tot ootmoed vermaand door de herinnering van Israels vroegere, door de aankondiging van Israels nog toekomſtige voorrechten, in verband met de oorzaak hunner tegenwoordige verwerping: het *oprichten* (X. v. 3) *hunner eigene gerechtigheid.*

Want dat de Apostel tot de Romeinen als tot eene uit het Heidendom voor het meest vergaderde Gemeente het woord richt; ja, dat hij die Gemeente bepaaldelijk als de vertegenwoordigſter van alle de uit den *wilden olijfboom* op den *olijfboom Israels ingeënte takken* voor oogen heeft, is van het begin tot het einde in den Brief openbaar. Reeds dadelijk in den aanhef (I. v. 4—7): *Van Jeſus Christus, onzen Heere, door welken wij hebben ontfangen genade en het Apostelſchap, tot gehoorzaamheid des geloofs onder alle de Heidenen, door Zijnen naam*, ONDER WELKE GIJ OOK ZIJT, *geroepene Jeſu Christi*, ALLE DIE TE ROME ZIJT; en ſtraks (v. 13): *Opdat ik ook onder u eenige vrucht zoude hebben, gelijk als ook onder de andere Heidenen;* vooral in Hoofdſt. XI. v. 13: *Ik ſpreke tot u, Heidenen, voor zoo veel ik der Heidenen Apostel ben, ik maak mijne bediening heerlijk;* en Hoofdſt. XV. v. 15, 16: *Ik heb u te ſtouter geſchreven, Broeders! u als wederom indachtig makende, om de genade die mij van God gegeven is, opdat ik een dienaar Jeſu Christi zij onder de Heidenen, opdat de offerhande der Heidenen aangenaam worde, geheiligd door den Heiligen Geest.* Het blijkt ook uit de groetenisſen in het ſlot des Briefs, alwaar de Apostel de met name aldaar gedachte medegeloovigen uit de Joden onderſcheidt als zijne *bloedverwanten* (XVI. v. 7, 11, 21).

En hiermede komt dan ook overeen die tegenelkanderſtelling zoo wel als vereeniging van *Jood* en *Griek* (d. i. *Heiden*) in de verkondiging der gemeene zaligheid: EERST *den Jode, daarna den Griek* (I. v. 16 enz.). Hiermede insgelijks, dat gedurig beroep op de prophetiſche en Oud-Testamentiſche Schriften, in dezen Brief boven alle anderen van Paulus rijkelijk en bij elke ſtelling bijna ten getuige geroepen (1); opdat de Kerk uit de Heidenen nimmer vergete, dat ook voor haar de Schriften des Ouden Verbonds *het Woord van God* zijn en blijven. Dus, in het bijzonder reeds dadelijk (I. v. 1, 2): *Het Evangelium Gods, hetwelk hij te voren beloofd had door Zijne propheten;* en wederom aan het ſlot, nadat reeds de Brief met de bekende eigenhandige groete (XVI. v. 24) bekrachtigd is, in deze insgelijks met Paulus eigen hand uit de volheid zijner ziele nog toegevloeide lofzegging (v. 25—27): *Hem, die machtig is u te bevestigen naar mijn Evangelium en de prediking van Jeſus Christus, naar de openbaring der verborgenheid, die van de tijden der eeuwen verzwegen is geweest, maar nu geopenbaard is, en* DOOR DE PROPHETISCHE

(1) Gal. I. v. 6. Gr. *ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ.*
(2) Rom. I. v. 10. XV. v. 22, 24. Hand. XIX. v. 21.
(3) Gal. I. v. 8. en 9. III. v. 8, 17.
(4) Rom. I. v. 3.
(5) Men vergelijke het boven geplaatſte Opſtel: *Joodſche denkbeelden.*
(6) Joh. IV. v. 22.

(1) Hoofdſt. I. v. 17. III. v. 4, 10 enz. IV. v. 6, 17. VI. v. 17. VIII. v. 36. IX. v. 7, 13, 17, 21, 27, 29, 33. X. v. 5, 6, 11, 16, 20. XI. v. 2—4, 8, 26, 33. XII. v. 19. XIII. v. 9. XIV. v. 11. XV. v. 3, 4 en 21. XVI. v. 20 enz.

SCHRIFTEN, *naar het bevel* DES EEUWIGEN GODS, *tot gehoorzaamheid des geloofs, onder alle de Heidenen bekend is gemaakt, Denzelven alleen wijzen God zij door Jesus Christus de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.*

Van daar, nog voorts, die ontboezemingen van liefde in gebedsverzuchting en zelfverloochening voor Zijn volk, als (Rom. IX. v. 4): *Ik zoude zelf wel wenschen verbannen te zijn van Christus, voor mijne broederen, die mijn maagschap zijn naar het vleesch!* en (X. v. 1.): *Broeders! de toegenegenheid mijns harten, en het gebed dat ik tot God voor Israel doe, is tot hunne zaligheid.* Van daar dan ook, om tot het reeds aanvankelijk opgemerkte weder te keeren, dat nadruklijk herhaalde wijzen op de voorrechten van Israel, als (Hoofdst. III. v. 1—3): *Welk is dan het voordeel der Joden, of welke is de nuttigheid der besnijdenis? Vele in alle maniere, Want dit is wel het eerste, dat hun de woorden Gods zijn toebetrouwd. Want wat is het, al zijn sommigen ongeloovig geweest, zal hunne ongeloovigheid de trouw* (τὴν πίστιν) *van God te niet doen;* en (IX. v. 5): *der Israelieten is de aanneming tot kinderen, en de heerlijkheid, en de verbonden, en de wetgeving, en de dienst, en de beloftenissen: hunner zijn de Vaders, en uit hun is, zoo veel het vleesch aangaat, Christus, die God is boven allen te prijzen in der eeuwigheid.*

Maar vooral behoort hiere ook die ver kondiging van Israels eindelijk herstel door geloof en bekeering tot *den* HEERE *hunnen God en tot David hunnen Koning*, (Hos. III. v. 4 en 5), waarin alle de prophecijen des Ouden Testaments omtrent die volzalige gebeurtenis als in één brandpunt opgevangen schijnen te zijn in den Brief (Hoofdst. XI); en die tevens een zoo heerlijk geheel uitmaakt met dien op den voorgrond van alles gestelde nietswaardigheid en verdoemelijkheid van Israel en van geheel de menschheid, in hun zelve: op dat het alles blijke te zijn *genade voor genade*, gerechtigheid en vrede, barmhartigheid en trouw!

In het naauwste verband met deze handhaving van Israels genadevoorrechten, zoo wel aanstaande als voorledene, staat de in denzelfden Brief zoo vastelijk gegronde leer der Verkiezing. Op één zelfde beginsel in God rust de *nationale* verkiezing van Israel, en de *personeele* verkiezing van een iegelijk, die zalig werd of zalig worden zal tot den einde. Al te zeer is dit verband niet alleen door de bestrijders, maar ook door verdedigers van de leer der *genadeverkiezing* uit het oog verloren, en werden deze beide van elkander onafscheidelijke Godsbedeelingen uit den tederften zamenhang gerukt (1). Juist hierin toch is de heerlijkheid dier Verkiezing openbaar: dezelfde God zondert zich in Christus eene Gemeente door vrije personeele verkiezing af, die zich door uitverkiezing eene natie heiligde reeds in de lenden van Abraham. God verkoos zich een man, en diens zaad en huis tot Zijne dienst en heerlijkheid; en toch, uit Abraham zelven was niet Ismael, maar alleen Isaac, het kind der belofte; en uit Isaac wederom slechts één der beide spruiten, onder één zelfde hart te zamen gedragen, en in één zelfde uur geboren (Rom. IX. v. 7—13). — God verkiest zich een volk. Doch ook aldus is niet alles heilig, wat tot den heiligen stam behoort, niet alles Israel, wat uit Israel was; en wordt daarentegen wie *in de voetstappen van den geloovigen Abraham wandelt*, dat is, die in den God der Verbondsbelofte gelooft, tot het zaad van Abraham gerekend: *Hij is een Jood in het verborgen des herten, en door de besnijdenis des harten in den geest* (Rom. II. v. 29).

Wederom anders is de richting der gedachten (bij de verkondiging van altijd dezelfde, de eeuwig onveranderlijke waarheden!) in den Brief aan de Galaten. Hier voert de Apostel der Heidenen het zwaard des Geestes niet tegen een *hooggevoelend Heidendom* (Rom. XI. v. 20), maar tegen een *aanmatigend Jodendom*, dat de verdwenene schaduwen eener vroegere bedeeling wilde doen heerschen over de waarheid der vervulling; Moses aan de onmededeelbare plaats van Jezus Christus stellen; en het kruis door de besnijdenis te niet doen. Hier ware dan ook eene herinnering van Israels voorrechten niet op hare plaats, en geheel doelloos geweest. Hier is integendeel de hoofdverkondiging aan de geloovige Heidenen (Gal. III. v. 20—26): *Gij zijt alle kinderen Gods door het geloof in Christo Jesu. Zoo vele gij in Christus gedoopt zijt, hebt gij Christus aangedaan. Daar is noch Jood noch Griek, daar is noch dienstbare noch vrije, daar is geen man en vrouw, want gij zijt alle één in Christus Jezus. En indien gij in Christus zijt, zoo zijt gij Abrahams zaad, en naar de beloftenis erfgenamen.* Hier was het de plaats om te herinneren, dat *Titus, een Griek zijnde, niet genoodzaakt was geworden zich te laten besnijden, en dat men dengenen die dit vorderden, ook niet één ure met onderwerping had geweken* (Gal. II. v. 3—5). Hier moest alleen die stem gehoord worden: *Staat dan in de vrijheid, met welke u Christus vrij gemaakt heeft, en wordt niet wederom met een ander juk der dienstbaarheid bevangen. Ziet, ik Paulus zegge u, zoo gij u laat besnijden, dat Christus u niet nut zal zijn* (Gal. V. v. 1 en 2).

Doch in deze ten aanzien vau aanleiding en standpunt zoo onderscheidene vormen van voorstelling en uitdrukking, wat volmaakte harmonij en éénheid ten aanzien van de leer zelve der waarheid! *De rechtvaardige zal uit den geloove leven* (Rom. I. v. 17. Gal. III. v. 11), zie daar in beide de Brieven de grondtoon, het grondwoord, aller prediking, vermaning, opwekking, bestraffing. Verklaart de Apostel in zijnen Brief aan de Romeinen (II. v. 19) hoe *de geheele wereld voor God verdoemelijk is*, hij toont aan in dien aan de Galaten (III. v. 22) dat *de Schrift het al heeft besloten onder de zonde.* Roept het de Apostel aan de geloovige Romeinen uit, dat *de rechtvaardigheid Gods door het geloove Jesu Christi is tot allen en over allen die gelooven: dat er geen onderscheid is: dat zij allen gezondigd hebben, en de heerlijkheid Gods derven, en om niet gerechtvaardigd worden uit zijne genade door de verlossing die in Christus Jesus is, welken God heeft voorgesteld tot eene verzoening, door het geloof, in zijn*

(1) Verg. het Opstel *Over de Verkiezing Gods, geopenbaard in de wegen Zijner genade*, in ons Dl. IV. bl. 28—32.

bloed; dat *de mensch alzoo gerechtvaardigd wordt door het geloof, zonder de werken der wet* (Rom. III. v. 23—31); ditzelfde is ook de ſlotſom van zijne waarſchuwing aan de Galaten (II. v. 16): *Wetende dat de mensch niet gerechtvaardigd wordt uit de werken der wet, maar door het geloove Jeſu Christi, zoo hebben wij ook in Christus Jeſus geloofd, opdat wij zouden gerechtvaardigd worden uit het geloove Christi en niet uit de werken der wet, daarom dat uit de werken der wet geen vleesch gerechtvaardigd worden zal.*

Doch hoogst opmerkelijk is het tevens, op wat onderſcheidene en met de boven aangeduide zeer verſchillende toeſtanden der beiderlei gemeenten geheel overeenſtemmende wijze, die leer in hare vastigheden en fundamenten wordt nagegaan. In den Brief aan de Romeinen b. v. wordt de algemeene ſchuldigheid des menſchen en zijne verdoemelijkheid voor God aangetoond uit de (zoogenaamde) *zedelijke wet;* in den Brief aan de Galaten juist uit die *ſchaduwwet* van de oude bedeeling, in welker oplegging nevens de verkondiging van den geopenbaarden Christus onder de Heidenen, de Apostel de valschheid van het Judaïſeerend Evangelie ten toon ſtelt. Men vergelijke het Derde en Vierde Hoofddeel van den Zendbrief aan de Galaten, met de eerſte Hoofdſtukken van dien aan Rome. *Hier* is het (Rom. I. v. 17—32) het betoog hoe *de Heidenen* tegen het getuigenis der ſchepping en dat van de wet des gewetens in hun binnenſte overtreders bevonden worden tegen God en zijne waarheid; hoe *de Joden* den naam van God doen lasteren door datzelfde, waarin zij de Heidenen veroordeelen (II. v. 1 en volg.); en hoe alzoo de zedewet van God, die op ſteenen tafelen aan Israel werd gegeven, en die de Heidenen met mindere klaarheid, maar niet mindere zelfbewustheid in hun gemoed hebben, beide door Joden en Heidenen overtreden wordt. *Daar* (in den Brief aan de Galaten) wordt datzelfde beginſel: dat door de Wet geene zaligheid, maar ontdekking van zonde, maar verkondiging van ſtraf en oordeel geſchiedt, uit de ontzachelijke bepalingen der Schaduwwet aangetoond: *De Wet vervloekt een iegelijk die niet blijft in al hetgeen geſchreven is in het boek der Wet om dat te doen* (Gal. III. v. 10); en nu! *Christus heeft ons van dien vloek verlost, een vloek geworden zijnde voor ons* (v. 13); naar hoedanig eene diepe beduidenis van Moſes ſchaduwwet, blijkt duidelijk uit de onmiddelijk volgende aanhaling van de bepaling uit Deuteronomium (XXI. v. 23): *De opgehangene aan het hout is Gode een vloek.* Doch daar is hier nog meer, dat de Apostel uit de in Christus vervulde, en daarom juist niet meer geldende ſchaduwwet bewijst! De beſnijdenis zelve wees op de bloedbeſnijding aan het kruis; wees op de *aflegging van den ouden mensch* uit kracht van wedergeboorte (Gal. VI. v. 15); en tegen de wettiſche beſnijdenis in het vleesch, der Phariſeeuwſche Christenen, roemt hij op *de lidteekenen des Heeren Jeſus in zijn lichaam* (v. 17), dat is, op de bewijzen van zijne gemeenſchap met Christus, ingedrukt als het ware door zoo vele verdrukkingen, geesſelingen, mishandelingen, in zijn lichaam, en hem een zegel eenigermate van zijne roeping en verkiezing, gelijk onder eene vroegere bedeeling geweest was *de beſnijdenis der voorhuid* (1).

Dit nieuwe leven nu *des geloofs en door het geloof,* dat door de wedergeboorte is, beſchrijft wederom de Apostel met volſtrekt dezelfde trekken, ſchoon altijd misſchien met zeker fijn verſchil van kleuren, in overeenſtemming met de tweederlei inrichting, die de twee Brieven van elkander onderſcheidt. In den Brief aan de Romeinen (VI. v. 4) is het: *Wij zijn met Christus door den doop begraven in den dood, opdat gelijkerwijs Christus uit de dooden opgewekt is, alzoo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden.* In den Brief aan de Galaten (II. v. 19 en 20): *Ik ben door de Wet der Wet geſtorven. Ik ben met Christus gekruist, en ik leve, niet meer ik, maar Christus leeft in mij, en hetgeen ik nu in het vleesch leve, dat leve ik door het geloof des Zoons Gods, die mij lief gehad heeft, en zich zelven voor mij overgegeven heeft.* Op gelijke wijze ſtelt dezelfde Apostel in de beide Brieven den ſtrijd des geloofs voor: in dien aan de Romeinen (VII. v. 14—26) uitvoerig, naar eigen bevinding, in eigene perſoonlijkheid; in den Brief aan de Galaten (VI. v. 17) met dit woord als ter ſlotſom: *Wandelt door den Geest, en volbrengt de begeerlijkheid des vleeſches niet. Want het vleesch begeert tegen den geest, en de geest tegen het vleesch, en deze ſtaan tegen elkander, zoodat gij niet doet hetgene gij wildet.*

Niet minder innig en elkander verklarend en onderſteunend zijn de plaatſen over de inwoning des Geestes in de geloovigen: *Gij hebt ontfangen den Geest der aanneming tot kinderen door welken wij roepen, Abba, Vader!* (Rom. VIII. v. 15). *Overmits gij kinderen zijt, zoo heeft God den Geest Zijns Zoons uitgezonden in uwe harten, die roept: Abba Vader* (Gal. IV. v. 6).

De vrucht dier inwoning van den Heiligen Geest, de kracht van dat leven des geloofs, openbaart zich in de liefde. *Die den anderen lief heeft, die heeft de Wet vervuld* (Rom. XIII. v. 8). Wat wet? *De Wet van Christus* (Gal. VI. v. 2), dat is, die geboden, welke hij den zijnen naliet (1), niet om *door dezelve te leven,* maar om in dezelve het ontfangene leven te oefenen; niet om door dezelve aan den eisch en vloek der Wet te *voldoen,* (Christus alleen heeft voor de Zijnen in eens en in eeuwigheid voldaan!) maar om te doen blijken, dat de gemeenſchap met God herſteld is, en dat hetgene waarachtig is in Christus, ook, waar het leven des geloofs gegeven werd, waarachtig is in hun: dat is, *liefde.* De geboden des Evangeliums, in onderſcheiding van ditzelfde Gebod in haren vorm van Wet, dat is, van eisch en vloek, zijn niet anders dan de ontwikkeling in bijzonderheden, van die éene en alles bevattende levenswerkzaamheid van het geloof: *liefde.*

De wijze nu waarop die geboden door den Apostel, naar

---

(1) Eigenaartig ſtaat met dit alles in verband de typiſche beſchouwing van de geſchiedenisſen des O. T. in dezen Brief (IV. v. 21 en volg.) Wij hebben over die plaats meer opzettelijk bij eene vroegere gelegenheid in deze Bladen gehandeld, Dl. II. bl. 70, 71.

(2) Matth. XXVIII. v. 19.

de hem eigene manier, worden aangedrongen; aan het ſlot, en als tot voltooijing van het heerlijke leergebouw, wederom in den Brief aan de Romeinen uitvoeriger (Hoofdſt. XII—XV), is in den Brief aan de Galaten eenigermate ſcherper, zoo wel als korter (Hoofdſt. V en VI). Doch allerkrachtigst is in beiden het voorbeeld zelve des Apostels, wiens hart, wiens taal, van liefde overvloeit, het zij hij de Romeinen in de aangenomene en beledene waarheid met onderwijzende bedaardheid bevestigt en opleidt, hetzij hij de Galaten met eenen ijver Gods van de ingekropene dwaling overtuigt en *als uit het vuur grijpt* (1); het zij hij den Romeinen te kennen geeft (I. v. 10—12), hoe *hij allen tijd in de gebeden aan hun gedenkt, of hem mogelijk nog te eeniger tijd goede gelegenheid gegeven werde door den wille Gods tot hun te komen, en hun eenige geestelijke gave mede te deelen tot onderlinge verſterking en vertroosting* (2); het zij hij de Galaten, in het midden des ijvers tegen hunne afdwaling, toeſpreekt als *zijne kinderkens, die hij arbeidde wederom te baren* (IV. v. 19), herinnert met wat liefde zij hem eenmaal ontfingen *als een Engel Gods, ja als Christus Jezus* (IV. v. 12 en volg.); bezweert, dat zij toch mochten wederkeeren tot *die vrijheid, waartoe zij geroepen waren, niet tot een oorzaak voor het vleesch, maar tot eene dienst der liefde* (V. v. 13).

Die liefde, eindelijk, door welke gelijkelijk, bij twee overigens zoo geheel verſchillende gemoedsſtemmingen (vreedzame onderwijzing en ijvervolle beſtraffing), de Apostel in beide de Brieven gedrongen wordt, ontboezemt zich ten ſlotte, in den Brief aan de Romeinen, in dien ſtroom van broedergroetenisſen (Hoofdſt. XVI), waarvan de veelvuldigheid en verſcheidenheid wel een heerlijk gedenkteeken daarſtellen der ruimheid, der tederheid, der innigheid van een hart, als dat van Paulus geworden was door de kracht der barmhartigheid Gods. De Brief aan de Galaten ſluit niet (en dat uit den aart der zaak!) met dergelijke groetenisſen, maar ook aldaar kenmerkt zich de liefde des Apostels in een enkel vers treffend (VI. v. 11): *Ziet hoe grooten Brief ik u geſchreven heb* MET MIJNE HAND. Hij had dezen namelijk, niet gelijk anders zijne gewoonte was (onder anderen Rom. XVI. v. 22), door een der broederen laten ſchrijven uit zijnen mond, maar onder den drang van liefde en ijver, die hem dreef, zonder tusſchenkomst van iemand anders, onmiddelijk zelf op het papier gebracht.

Beide Brieven, wier thans genoegzaam aangeduide onderſcheidenheid van ſtemming zich tot in de kleinſte bijzonderheden van toon, taal en ſtijl (1) laat terug vinden, altijd evenzeer gegrond op hetzelfde eeuwig onwrikbaar fundament der *gerechtigheid door het geloof*, losſen zich evenzeer op, gelijk ook de overige Brieven van Paulus, in dien éénen en alles bevattenden ſlotgroet, in dat ééne en alles vermogende machtwoord: GENADE. *De genade van onzen Heere Jezus Christus zij met u allen* (Rom. XVI. v. 24)! *zij met uwen geest, broeders!* (Gal. VI. v. 18).

(1) Jud. v. 23.

(1) Reeds deden wij met een woord opmerken, dat Paulus, dezen Brief ſchrijvende, Rome nog nimmer bezocht had, alwaar hij later door eene zoo bijzondere leiding van zijnen God gebracht werd. Doch dat ook Petrus, toen deze Brief geſchreven werd, de gemeente te Rome nog niet *bezocht*, veel min de kerk aldaar *geſticht* had, blijkt klaar genoeg uit het kennelijk ontbreken der *buitengewone* gaven van den H. Geest, die anders door de Apostelen, als zij in perſoon de Gemeenten ſtichtten of bezochten, werden medegedeeld (Hand. der Apost. VIII. v. 14—16 en elders). De Gemeenten van Galatië daarentegen hadden die buitengewone gaven door tusſchenkomst van den Apostel in hun midden (Hand. der Apost. XVI. v. 8) wel degelijk ontfangen (Gal. III. v. 2—6); doch des te ſchuldiger, of in hoogmoed misbruikt, of in ongeloovigheid miskend.

(1) Als b. v. in het zachte redenerings- en overgangswoordje οὖν (*derhalve*) aan *de Romeinen*, maar daarentegen het heftig beſluitende ἄρα (*zoo dan*) aan *de Galaten*.

(2) Dit gevoelden zelfs de Romeinſche regtsgeleerden, die de ſlavernij aldus definieren: *Servitus est constitutio Juris Gentium, quâ quis dominio alieno* CONTRA NATURAM *subjicitur.* § 2 *Inst. de Jure Pers.*

DE VRIJWORDING DER NEGERSLAVEN.

Het is bekend, dat in onze West-Indiſche bezittingen de arbeid verrigt wordt door negerſlaven, Afrikanen, door ſlavenhandelaars derwaarts overgebragt of nakomelingen van zoodanige ongelukkige Adamskinderen. Wel eens is de vraag bij ons opgekomen, of ook de ſlavernij, die voorzeker van de vroegſte tijden af beſtond, moest beſchouwd worden als een dier rampen die de zonde op aarde bragt, en die van het beſtaan eener zondige wereld onafſcheidelijk zijn geworden? Is het, vroegen wij ons wel eens af, met ſlavernij als met armoede? *Armen*, zegt de Heere Jezus, *hebt gij altijd met u.* Inderdaad in alle tijden, in alle landen vindt men de armoede weder. De hoogst wijze, zorgvuldige bepalingen der Mozaïſche wet op het ſtuk der armoede waren toch niet in ſtaat, Oud Israël voor dezen ramp te bewaren, die het noodzakelijk gevolg is, aan den eenen kant van onregtvaardigheid en hebzucht, aan den anderen kant van luiheid en andere ondeugden. Is het even zoo met ſlavernij?

Men behoeft ſlechts een weinig van nabij te zien, waarin het wezen der ſlavernij beſtaat, opdat het blijke, dat deze vraag ontkennend moet beantwoord worden. Het wezen toch der ſlavernij beſtaat daarin, dat de mensch in een' ſtaat gebragt wordt, waarin hij ophoudt *perſoon* te zijn, in tegenoverſtelling van hetgeen tot de *zaken* behoort: en daarom, even als deze, het eigendom wordt van een zijner medemenſchen. Het is dus de perſoonlijkheid des menſchen, die naar de leer des Christendoms haren grond en oorſprong heeft in het Beeld van God waarnaar de mensch geſchapen is, die door de ſlavernij verloren gaat. In volkomen ſtrijd met het Christendom en even daarom met het Natuurregt (2) is derhalve, wat men er van zeggen moge, de ſlavernij. Ook zien wij haar overal, waar het Christendom wortelen ſchiet, langzamerhand verdwijnen. Neen! zoo het Christendom onderwerping van den eenen mensch aan den anderen, volgens Gods ordening, predikt; het gedoogt geene vernietiging van den mensch, geene vernedering van den mensch tot het peil

der dieren, als met Gods ordening in ontegenzeggelijken ſtrijd. De mensch heeft als zoodanig onvervreemdbare regten. Dit blijft waarheid, al is het ook dat zoodanige leer, van haar levensbeginſel afgeſcheurd, verderfelijk wordt.

Met welk regt dan hebben de Europeanen de bewoners van de kusten van Africa naar hunne kolonien in de nieuwe wereld overgebragt? Gewis zonder eenig regt. In ſtrijd met het Christendom, en daarom in ſtrijd met alle regtsbeginſelen hebben zij gehandeld, met hunne medemenſchen tot hun eigendom te verklaren. Hoe laag de trap van beſchaving ook moge geweest zijn waarop dezen zich bevonden, of juister, hoe diep verbasterd en ontaard dit menſchenras moge geweest zijn, het waren menſchen, afſtammelingen, als hunne overweldigers, van Adam, die tot Heer der ſchepping door zijnen Schepper werd verheven. Tot ſchande, ja tot eeuwige ſchande der Christen-natien, heeft de ſlavenhandel eeuwen beſtaan. Het is een ſmet, wij gevoelen ons gedrongen het onbewimpeld, hoezeer met diep leedwezen, te verklaren, die mede op onze Christelijke voorouders in ruime mate kleeft.

Met ſtilzwijgen kunnen wij veilig voorbijgaan alle mishandelingen, waartoe wij vreezen dat de ſlavenhandel maar al te zeer aanleiding gegeven hebbe; hoezeer wij verre zijn van alles voor waarheid aan te nemen, hetgeen dienaangaande door Raynal en andere philanthropen is te boek geſteld. Wij meenen te mogen zwijgen van de wijze van uitvoering eener daad, waarvan wij het beginſel zelf ten hoogſte afkeuren. Uit het gemelde volgt van zelf, dat wij de afſchaffing des ſlavenhandels (eene ſoort van gewettigden menſchenroof!) van harte toejuichen, zonder in het onderzoek te willen treden der ware drijfveêren, die onze magtige naburen tot het doordrijven van dezen maatregel mogen hebben aangezet.

Hoe dit alles zijn moge, die menſchen zijn eenmaal in onze kolonien. Suriname alleen telt omtrent zestig duizend zulke bewoners. De vraag is, moeten zij, krachtens onze beginſelen aangaande de ſlavernij, worden vrij *verklaard?* Zij moeten, is ons antwoord, vrij *worden.* Maar zoo wij een' blik ſlaan op den zedelijken toeſtand, waarin deze menſchen verkeeren, die geen denkbeeld meer hebben van het huwelijk en dus evenmin van maatſchappelijk leven, en daarbij niet begoocheld zijn door den ijdelen klank van het woord *vrijheid*, maar de ware vrijheid voor oogen hebben; zullen wij ras de overtuiging bekomen, dat eene zoogenaamde vrijverklaring hen noch vrij, noch gelukkig zoude maken. Wat zijn de gevolgen geweest, daar waar de negers zich werkelijk vrij gemaakt hebben van het gezag hunner meesters? Moordtooneelen, waarvoor het menſchelijk gevoel terugdeinst. En wat zijn de gevolgen van den in onze dagen door het Engelsch Gouvernement ingeſlagen weg, waarbij onder zekere bepalingen de ſlavernij in de Engelſche kolonien is afgeſchaft verklaard? Tot op dit oogenblik is daar alles op den vorigen voet gebleven, zoodat nog onlangs een parlementslid zich beklaagde dat de eigenaars van ſlaven wel eene aanzienlijke ſchadeloosſtelling hadden willen aannemen (1), maar intusſchen geenszins voldeden aan de voorwaarde van hunne ſlaven in vrijheid te ſtellen. Maar wat zal het gevolg zijn, wanneer vroeg of laat op het vervullen dezer voorwaarde nader zal aangedrongen worden? Dan wachte men zich van wege een gedeelte dezer ongelukkigen op dezelfde tooneelen van moord en verwoesting, die reeds elders plaats hadden; terwijl waarſchijnlijk een ander gedeelte, gelijk weleer de Oostenrijkſche lijfeigenen, die door den liberalen en daarom despotieken Jozef II met één penneſtreek werden vrij verklaard, hunne meesters bidden en ſmeeken zal, om toch ſlaven te mogen blijven. Door geen middel kan de vrijheid dezer menſchen ſterker onderdrukt worden, dan juist door ze oppermagtig vrij te verklaren! Maar zijn wij hier niet in tegenſpraak met ons zelve? Wij verklaarden zoo even de ſlavernij in ſtrijd te zijn met het Christendom en met natuurregt. Met welk regt dan zal men de ſlavernij handhaven? Wij ſpreken van de vrijwording der ſlaven als wenſchelijk, ja noodzakelijk; en mogen wij dan tevens niets ſchadelijker achten dan de vrijverklaring? Het zou inderdaad kunnen ſchijnen dat hier tegenſpraak is, en toch zij is er niet.

Wat het eerſte punt aangaat, het regt om de ſlavernij voor als nog te handhaven; wij meenen als beginſel te mogen aannemen, dat iedere wetgeving, ook in een' Christenſtaat, afwijkingen van de hoogere zedewet kan en moet toelaten. Wij zeggen *toelaten*, en de wetten, door God zelven door de dienst van Mozes aan zijn volk gegeven, ſtrekken ons hier tot toonbeeld. Van groot gewigt is hier hetgeen de Heer antwoordde op de vraag, Hem door de Joden gedaan aangaande de echtſcheiding (2); terwijl wij ons, wat het beginſel der toelating van de ſlavernij zelve aangaat, op dezelfde Mozaïſche wet mogen beroepen (3). Maar van niet minder belang is het, dat de Apostelen op meer dan eene plaats aan dienstknechten en heeren hunne pligten voorhouden, zonder dat ergens een enkel woord van de noodzakelijkheid der vrijlating voorkomt. Integendeel worden dienstknechten (δοῦλοι) ſteeds aangeſproken en tot onderdanigheid en gehoorzaamheid aangeſpoord, als door God zelven in den ſtaat van dienstbaarheid geplaatst. *Gij dienstknechten zijt gehoorzaam uwen heeren* (κυρίοις) *naar den vleeſche met vreeze en beven, in eenvoudigheid des herten, gelijk als Christo, niet naar oogendienst als menſchenbehagers, maar als dienstknechten Christi, doende den wille Gods van herte; dienende met goedwilligheid den Heere en niet de menſchen, wetende dat zoo wat goed een iegelijk zal gedaan hebben, hij datzelve van den Heere zal ontvangen, hetzij dienstknecht, hetzij vrije* (ἐλεύθερος). *Gij heeren doet*

---

(1) Zoo ons geheugen ons niet bedriegt, beſteedde de Engelſche Regering hiertoe niet minder dan de verbazende ſom van twintig millioenen £ St.!

(2) Matth. XIX. v. 8. *Mozes heeft van wege de hardheid uwer harten, u toegelaten, uwe wijven te verlaten; maar van den beginne en is het alzoo niet geweest.*

(3) Hier echter gelieve men ons wel te verſtaan. Wij nemen geenszins de Mozaïſche wet aan, als burgerlijke wetgeving van algemeen verbindende kracht. Ons doel is evenmin, het beginſel der ſlavernij door de aanhaling dezer wet te wettigen. Wij ſpreken alleen van het beginſel van *toelating*, bij genoemde wetgeving blijkbaar aangenomen.

hetzelve bij haar, nalatende de dreiging, als die weet dat ook uw zelfs Heer in de hemelen is en dat geene aanneming des perſoons bij Hem is (Eph. VI. v. 5—9; verg. Col. III. v. 22—25 en IV. v. 1). *De dienstknechten, zoo vele er onder het juk zijn, zullen hare heeren* (δεσπότας) *alle eere waardig achten, opdat de name Gods en de leere niet gelasterd worde: en die geloovige heeren hebben zullen ze niet verachten omdat zij broeders zijn, maar zullen ze te meer dienen omdat zij geloovig en geliefd zijn, als die dezer weldaad mede deelachtig zijn* (1 Tim. VI. v. 1, 2; verg. Tit. II. v. 9). *Gij huisknechten* (οἰκέται) *zijt met alle vreeze onderdanig den heeren, niet alleen den goeden en beſcheidenen, maar ook den harden* (1 Petr. II. v. 18). *Zijt gij een dienstknecht zijnde geroepen, laat u dat niet bekommeren*, lezen wij 1 Cor. VII. v. 21. Wel volgt hier: *Maar indien gij ook kunt vrij worden, gebruikt dat liever* (1); dan onmiddelijk laat de Apostel volgen: *want die in den Heere geroepen is, een dienstknecht zijnde, die is een vrijgelaten des Heeren; desgelijks ook die vrij zijnde geroepen is, die is een dienstknecht Christi.* Ziedaar dan, hoe de Apostelen tot dienstknechten, d. i. ſlaven en heeren ſpreken, en op goede gronden meenen wij alzoo het regtmatige der handhaving van de ſlavernij te mogen verdedigen (2). Maar tot hoelang, vraagt men welligt. Tot dat de ſlaven zullen zijn vrijgelatenen des Heeren, tot dat zij ware vrijheid zullen kennen. Ook voor hen gelden de woorden des Heeren (Joh. VIII. v. 36): *Indien de Zoon u zal vrijgemaakt hebben, zoo zult gij waarlijk vrij zijn.* In één woord onze ſtelling is deze: de ſlavernij moet worden gehandhaafd, en dat wel uit liefde tot onze naasten, die in dezen toeſtand verkeeren, *tot dat God hen vrij verklaart!* — Dit zelf brengt ons dan ook op het tweede punt, waaromtrent wij den ſchijn hadden van onszelve tegen te ſpreken. Wanneer wij, hoezeer ons tegen de vrijverklaring der ſlaven naar menſchelijke wijsheid verzettende, den wensch uiten dat de ſlavernij mogt verdwijnen, hadden wij den weg, door God aangewezen, voor oogen. Dat men dien eenigen Zoon des Vaders den ſlaven leere kennen, dat men hun onvermoeid Christus en dien gekruist predike. Zoo zullen er zijn (en daar zijn er reeds, gelijk wij zien zullen) die gelooven en mitsdien bekeerd en vernieuwd worden: want de belofte van zegen aan de prediking toegezegd, bleef nimmer onvervuld; en die in Christus is, is een nieuw ſchepſel. Men verkondige dezen ongelukkigen het Evangelium der zaligheid, die blijde boodſchap. De Heilige Geest zal dan gewis in veler harten het geloof werken, en in dezen, hoe diep verbasterd deze kinderen van Adam ook zijn mogen, zal het beeld van God worden herſteld. Ook zij zullen uit den dood tot het leven overgaan, geroepen uit de duisternis tot het wonderbaar licht van Jezus Christus, die het licht en het leven zelve is. Zij zullen vrij worden van de heerſchappij der zonde en des duivels en daarom zelf voor maatſchappelijke vrijheid rijp en vatbaar. Maar nog meer. Hoewel het geloof niet aller is, zoo is ook in dien zin het Christendom een zuurdeeg dat het meel geheel verzuurt, dat het een zegenrijken invloed uitoefent op de denkbeelden en uiterlijke levenswijze ook van hen, die het hartvernieuwend geloof niet deelachtig zijn.

Het Christendom alleen zal hun de heiligheid des huwelijks en van Gods wetten in het algemeen leeren kennen, en daarom in ſtaat zijn, de zeden dezes volks, gelijk die van alle andere natien, te hervormen; en langs dien weg zal allengs de ſlavernij verdwijnen, gelijk dit plaats had in het Christelijk Europa. Laat ons kortelijk zien, wat hiertoe bereids in Suriname geſchied is.

Het waren Moraviſche zendelingen, die, bewogen met het ongelukkige lot der negerſlaven, het werk der verkondiging van het Evangelie in Suriname aanvingen; een werk, door hen, op wie in de eerſte plaats de verpligting daartoe rustte, volſtrekt verwaarloosd. Reeds ten jare 1736 ontkiemde deze zending in de ſtad Paramaribo uit zeer geringe beginſelen, onder ſmaad en verachting der wereld. Weinig in getale waren gedurende vele jaren de bekeerlingen. Allengs echter begon meerdere zegen op den arbeid der zendelingen te rusten, die met onvermoeiden ijver hunne moeilijke taak voortzetteden; en tot eer van des Heeren naam, zoo zeer als tot hunne onuitſprekelijke vreugde, midden onder de Heidenſche bevolking eene Christengemeente mogten zien ontſtaan. Hartelijke belangſtelling in het lot der negers, groote zachtmoedihheid en eenvoudigheid, in één woord alle die gaven, die bij uitſtek eigen ſchijnen te zijn aan de zendelingen der Moraviſche broedergemeente, werkten gunſtig op veler harten; en bragten, gevoegd bij een bewonderingswaardig geduld, in den weg van God, die alleen door Zijnen Geest de harten opent, zeer veel bij om hen tot het Christelijk geloof te brengen. Het ſchijnt dat in deze eeuw eene kwaadaardige ziekte, die in 1819 in de kolonie heerschte, en later in 1821 een geweldige brand krachtige roepſtemmen waren, die velen tot nadenken en tot de dienst des levenden Gods bragten; terwijl eenige andere andere omſtandigheden medewerkten, om het werk der zendelingen bij de blanke bewoners der Kolonie in achting te brengen en vooroordeelen te doen verdwijnen. Men zag in tot het Christendom bekeerde ſlaven de heerlijke vruchten van een geloof, dat in de harten wortelen geſchoten heeft. Men zag hen onderworpen, gewillig en getrouw dienen; en bijzonder éene omſtandigheid ſchijnt de aandacht tot zich getrokken te hebben, namelijk dat men bij den ontworpen, doch gelukkig in tijds verijdelden opſtand van een gedeelte der negers, ten jare 1819, onder de deelgenooten van den aanſlag volſtrekt geene ſlaven vond van plantaadjes, alwaar door de broeders onderwijs gegeven was.

Intusſchen had de prediking bij de ſlavenmagten op de plantaadjes, die op vrij grooten afſtand van de ſtad gelegen zijn, ſteeds groote bezwaren in. De eigenaars of administrateuren waren namelijk verpligt de zendelingen van de ſtad te laten halen en weder derwaarts te doen terug brengen. Het was met het doel om dit bezwaar

(1) Hetgeen eenige uitleggers (onder anderen Bengel) verſtaan van de ſlavernij zelve, in dien zin: *zelfs zoo gij kunt vrij worden, blijf* LIEVER *dienstbaar.*
(2) Zond Paulus niet Oneſimus aan Philemon, zijnen heer, weder?

uit den weg te ruimen en in het algemeen den nuttigen werkkring der Evangelie-verkondigers uit te breiden, dat in het jaar 1828 in de Kolonie, onder goedkeuring van Z. E. den Generaal Van den Bosch die zich toen aldaar bevond, en een jaar later in het moederland met medewerking der Hooge Regering een genootſchap (1) werd gevormd. Zes zendelingen onder de leiding van den eerwaardigen Paſsavant waren toen reeds in de kolonie werkzaam. Het getal der aan de broederen toevertrouwde ſlaven bedroeg zeventien-honderd-twee-en-vijftig volwasſen perſonen en gedoopte kinderen, dat der ledematen negen-honderd-en-zeventig. Tot vijftien plantaadjen was den zendelingen de toegang geopend.

Wat de betrekking aangaat tusſchen dit genootſchap en de zendelingen, zoo nam men wijsſelijk met wederzijdsch genoegen tot grondſlag aan, dat de taak der Maatſchappij zich ten allen tijde zou moeten bepalen bij de onderſteuning door middel van geldelijke bijdragen, en nimmer zou kunnen zijn, van zich eenigzins in te laten met de leiding of werkzaamheden der zendelingen, die ſteeds verpligt moesten blijven, zich uitſluitend te houden aan de voorſchriften der directie van de Broeder-uniteit. Langs dezen eenvoudigen, welgekozen weg, waarop men ſteeds is voortgegaan, was de Maatſchappij, gelijk wij ſtraks uit eenige bijzonderheden zullen aantoonen, aan het werk van ijverige arbeiders, dat niet ijdel is in den Heere, ten hoogſte bevorderlijk. Wij mogen dan ook, hoezeer geene onbepaalde voorſtanders van genootſchappen en maatſchappijen, een ieder wien de uitbreiding van het rijk van God ter harte gaat, aanmoedigen, om langs dezen weg de pogingen der verkondigers in Suriname te onderſteunen. Wordt nooit vergeefs tot dergelijke einden de hulp van Nederlanders door het buitenland ingeroepen, wij vertrouwen dat de Nederlandſche Christenen gaarne iets zullen bijdragen ter bevordering der Evangelie-prediking in eene onzer koloniën, die wij als een afgelegen gedeelte van ons eigen Vaderland moeten beſchouwen.

In de eerſte plaats heeft de onderſteuning der Maatſchappij geſtrekt om in de middelen van vervoer te voorzien, en alzoo een gewigtigen hinderpaal uit den weg te ruimen. Achtervolgens zijn daartoe drie tentbooten aangekocht, waarbij roeinegers gehuurd worden, en waarmede de Zendelingen zich onbelemmerd daarhenen begeven kunnen, waar hun de gelegenheid tot verkondiging ſlechts openſtaat. Maar daarenboven werd op eene andere wijze den Zendelingen het bezoeken der plantaadjes gemakkelijk gemaakt. Op kosten der Maatſchappij werd eene verlaten plantaadje aangekocht, waar zich drie Zendelingen met hunne vrouwen gevestigd hebben, om van daar zich te laten voeren naar alle plaatſen, waar hun toegang verleend wordt. Opmerkelijk is het, dat de vestiging dezer broeders buiten de ſtad weldadige gevolgen ſchijnt te zullen hebben, die men welligt niet bedoeld of voorzien heeft. Een twintigtal negerhuisgezinnen heeft zich weldra rondom de huisgezinnen der Zendelingen nedergezet, en alzoo is welligt de kiem tot een Christendorp aldaar aanwezig. Wie denkt hier niet onwillekeurig aan de beſchaving van Europa! Hoe zijn die dorpen ontſtaan, waarvan de huizen en hutten het Gothisch kerkgebouw omringen, als ſchapen hunnen herder? Daar waren verkondigers der blijde boodſchap gekomen, hun arbeid werd gezegend, eene kerk werd geſticht, en rondom verzamelden zich de huisgezinnen der geloovigen. Zoo vormt het Christendom de Maatſchappij; met andere woorden, dus ontkiemt de Staat uit de Kerk. Hoe verre zijn zij dan afgedwaald, die meenen dat de Kerk van Christus eerst in den Staat en door toedoen van dezen haar aanwezen erlangt! Ondankbare, dwaze zoon, die beweert dat uwe moeder haar beſtaan aan u verſchuldigd is! — Maar keeren wij terug tot het werk der Zendelingen in Suriname. Men wane niet, dat het dezen vrij ſtaat het Woord te verkondigen overal, waar zij meenen, onder Gods zegen, nut te kunnen ſtichten. Zij moeten wachten tot dat hunne dienſten door de eigenaren van plantaadjes uitdrukkelijk worden verlangd. Het is hieraan toe te ſchrijven, dat de prediking niet kan plaats hebben, zonder eenige opofferingen van de zijde dezer laatſten (1). Verheugend echter is het te vernemen, dat het aantal plantaadjes, waar de Zendelingen toegelaten worden, ſteeds toeneemt. Moge het ſteeds vermeerderen! Naar de laatſte berigten, die tot ons kwamen (2), bedroeg dit aantal reeds vijf-en-zestig. Op eene dezer zijn zestig gedoopten: een aanmerkelijk aantal, wanneer men in het oog houdt dat de Moraviſche broeders met het toedienen van den Doop uiterst omzigtig zijn. Eene andere zeer afgelegene plantaadje telt twee-en-twintig gedoopte Negers, die zich bijzonder in hunnen wandel, als leden van het ligchaam van Christus, onderſcheiden. Over het algemeen ſchijnt de Heer overal, waar de verkondiging tot hiertoe plaats had, in meerdere of mindere mate zijnen zegen te ſchenken; zoodat het zelden gebeurt, dat de Zendelingen geen gehoor vinden. Maar hun werk bepaalt zich geenszins bij de prediking. Het onderwijs der ſlavenkinderen moet geacht worden een niet gering aandeel daarvan uit te maken. De School, ſedert tien jaren opgerigt in de Stad, wordt ieder morgen door vijftig à zestig jongens, des avonds door even zoo vele meisjes bezocht, die onderwijs ontvangen in het lezen, de waarheden der Godsdienst, Bijbelſche Geſchiedenis, het zingen, enz. Bovendien beſtaat er eene Zondagsſchool, die

(1) *Maatſchappij ter bevordering van Godsdienſtig onderwijs onder de ſlaven en verdere Heidenſche bevolking in de Kolonie Suriname.*

(1) Niet alleen moet de Zendeling op de plantaadje gehuisvest worden, hetgeen een gering bezwaar uitmaakt; maar de prediking kan zonder werkverlies (tijdverlies mag het nimmer genoemd worden) geene plaats hebben. Heeft deze des zondags plaats, zoo eiſchen de Negers dat hun op een anderen dag der week de tijd vergoed worde, of zij weigeren onder het gehoor te komen. Ook verlangen de Zendelingen, dat op plantaadjes, waar een zeker aantal bekeerlingen is, een afzonderlijk bedehuis of kleine kerk worde gebouwd.

(2) Wij ontleenen hetgeen wij dienaangaande mededeelen, grootendeels uit de jaarlijkſche rapporten der Maatſchappij.

ook door volwasſenen bezocht wordt. Uitnemend komt hier te ſtade de vertaling van het Nieuwe Testament in het Neger-Engelsch, door de zorg van het Engelſche Bijbelgenootſchap vervaardigd. Openbaring en Christendom liggen dus ten gronde van het onderwijs der jeugd; en waar dit plaats heeft, moet ware beſchaving de vrucht zijn. Hadde men dit nimmer uit het oog verloren! Ettelijke honderden Negers leerden hier het Woord Gods lezen, nog met dit voordeel, dat velen hunner, later naar plantaadjes gezonden, ook daar den den Bijbel in omloop bragten.

Na honderdjarigen arbeid mogen derhalve de Moraviſche Zendelingen zich verheugen in een' blijkbaren zegen, die hunne pogingen bekroont. Zij mogen meerderen zegen inwachten. Men meent op te merken dat de grove afgoderij reeds afneemt, en dat ook de misdaden verminderen. Dan, indien omtrent drie-duizend dezer ongelukkigen, zoo kinderen als volwasſenen, aan hunne leiding zijn toevertrouwd, welk een verbazend aantal is nog gezeten in duisternis en ſchaduw des doods! Ook hier is de oogst groot, maar weinig zijn de arbeiders. Eene ruimere onderſteuning zou de vermeerdering dezer laatſten ten gevolge kunnen hebben. Dan ook dit zij den Heere aanbevolen, die het geven zal op zijnen tijd.

Indien de beſcherming door de Regering aan de Maatſchappij waarvan wij meermalen gewaagden, verleend, van dien aard is, dat zij niet dan op eene gunstige wijze kan werken tot bevordering van het Evangelie; indien het toevertrouwen van alle Gouvernementsſlaven aan de zorg der Broeders, een voorbeeld was dat navolging vond, zoo zijn er andere wetsbepalingen in de kolonie aangenomen, die niet dan een' ſchadelijken invloed op de zuiverheid der Kerk kunnen uitoefenen. Wij bedoelen bepalingen als deze: dat geene Heidenen als burgers erkend worden; terwijl zonder dit burgerregt de vrijheid zelve grootendeels hare waarde verliest; — dat zelfs geene ſlaven vrijgelaten mogen worden, tenzij zij overgaan tot eene Christelijke, of wel (!) tot de Joodſche gezindheid; — dat geene in het heidendom geſtorven Negers met eenige plegtigheid mogen begraven worden, iets waaraan zij groote waarde hechten, enz. Gaarne gelooven wij dat met het beste oogmerk dergelijke maatregelen door de Regering genomen zijn, ten einde het verlangen naar Godsdienſtig onderwijs op te wekken. Toch is het niet te ontkennen, dat ook hier eene allerongelukkigſte, hoezeer dan ook niet regtſtreekſche inmenging plaats heeft van het wereldlijk Beſtuur in de aangelegenheden der Kerk, en dat van een Beſtuur, dat toch als zoodanig geene Godsdienst belijdt! Tegen het verbinden van uiterlijke voordeelen aan het lidmaatſchap van eenige Kerk, zijn welligt altijd gewigtige bedenkingen te maken; maar daar waar geene gevestigde, en ſlechts eene opkomende, eene ontſtaande Kerk is, moeten dergelijke bepalingen wel dubbel nadeelig zijn; en daar waar de Staat geene Godsdienst belijdt, maar verpligt is de Joodſche en Christelijke Godsdienst gelijk te ſtellen, zijn zij eene ware ongerijmdheid. Mogt men dit éénmaal inzien! — Overigens vertrouwen wij dat de Broeders op den éénmaal ingeſlagen weg zullen voortgaan, en naar mate het gevaar van de Gemeente met een aantal mondbelijders te zien vermeerderen (een gevaar dat, wat men er van zeggen moge, bovendien van de uitbreiding van iedere Gemeente onafſcheidelijk is) grooter is, des te naauwer zullen toezien. De Heere geve hun wijsheid en moed om te volharden, zonder zich iemand rekenſchap verſchuldigd te achten, dan den Heere des oogſtes zelven, die ze gezonden heeft.

Ons doel met het ter neder ſchrijven dezer regelen was eensdeels, aan te toonen dat de vrijwording der negerſlaven niet van den mensch afhankelijk is, zoodat de oppermachtige vrijverklaring, waarvan men droomt, en waarop zelfs Christenen ſomtijds aandringen, niets meer is dan een herſenſchim uit menſchelijken hoogmoed en waanzin geboren; anderdeels, te doen opmerken, hoe in onze dagen blijkbaar de Heer op weg is, om de vrijheid dezen ongelukkigen te ſchenken, naardien Hij ook dezen armen het Evangelie laat verkondigen, dezen gevangenen loslating prediken laat. Een belangrijk teeken des tijds, wanneer men bedenkt dat zij tot Chams geſlacht behooren!

Wij beſluiten met een tweetal korte aanmerkingen. Vooreerst. Zoo wij de Regering geregtigd, ja verpligt achten, de ſlavernij voor als nog te handhaven, wij wenſchen niet minder dat zij het lot der Negers, zoo veel in haar is, verzachte, door ze tegen mogelijke mishandelingen te beſchermen. Zij aanſchouwe in deze hare min bevoorregte onderdanen ook hare medemenſchen, ook hare naasten (1). In de tweede plaats. Zonder, of het beginſel der ſlavernij te willen rechtvaardigen, en iets terug te nemen, van hetgeen wij daaromtrent boven als waarheid aangenomen hebben, of het gruwelijke van den ſlavenhandel te willen vergoêlijken, meenen wij toch te moeten erkennen dat, hoe hard het woord *ſlaaf* moge klinken, deze menſchen niet alleen door de overbrenging in onze Kolonie aan een' verſchrikkelijken dood ontrukt zijn, maar daarenboven, in hunnen toeſtand en graad van ontwikkeling, oneindig minder ongelukkig zijn dan men zich zou kunnen voorſtellen, ja veel minder ongelukkig, dan bij voorbeeld, duizenden arbeiders in fabrieken, en eene menigte andere vrije Europeanen! Ten ſlotte maken wij daarom de volgende woorden uit een krachtig Vertoog over vele belangrijke punten tot de onzen: »Vergenoegen wij ons dan met de pligt te vervullen die ieder dag ons aanwijst, en die de Voorzienigheid aan ieder onzer, naar mate van zijne vermogens, van zijne betrekkingen en van de waarachtige behoeften onzer medemenſchen, heeft opgelegd; en ſtellen wij ons niet in de plaats van den Vader die

---

(1) Zoo was zelfs onder de heidenſche Romeinſche Keizers, hoezeer met behoud van het beginſel, dat ſlaven tot de *res*, niet tot de *perſonae* behooren, niettemin in de beſcherming hunner perſonen tegen mishandelingen van de zijde der meesters, bij ſpeciale wetten voorzien. Reeds Augustus vaardigde wetsbepalingen, daartoe ſtrekkende, uit. Bekend is verder het *SCtum Claudianum*, als ook de *Lex Petronia* enz.

in de Hemelen is, als hadden wij Zijne ſchepſelen liever dan Hij zelve (1)!"

(*Ingezonden*).

DE KERKHOVEN.

Men heeft veel ingebracht en geſchreven tegen het begraven in kerken en op kerkhoven. Wij willen geene ſtem verheffen tot behoud van eene gewoonte, die voorzeker hare wezenlijke nadeelen heeft en geenszins tot het onveranderlijke wezen des Christendoms behoort. Doch wij mogen ook niet nalaten eene gehechtheid aan voorouderlijke graven, eene waardering van de plaatſe der rust van het lichaam, en eene verbindtenis dezer gevoelens met achting en liefde voor die der gezamenlijke en openlijke godsdienstoefening, eene gehechtheid die onze Vaderen zoo eigen was en nog niet geheel is uitgedoofd, te verdedigen tegen den blaam van onkundig en geblinddoekt bijgeloof.

De Schrift leert ons de gehechtheid der geloovige Aartsvaderen aan de plaats der ruste hunner beenderen in verband beſchouwen met hun geloof, dat het land der belofte hun en hun kroost tot eene eeuwige erfenis was gegeven. Daarom kocht Abraham met zoo veel zorge eene erfbegrafeniſse van Ephron den Hethiter, om zijne beminde Sara te doen rusten. Daarom deed Jakob zijn lijk overbrengen in het land der belofte, wetende en verwachtende dat de belofte zoude vervuld worden, na vele dagen. ***In dat geloof heeft Jozef ſtervende gemeld van den uitgang der kinderen Israels, en heeft bevel gegeven van zijn gebeente.*** Diezelfde belofte is den Christen geſchonken, met opzicht tot de geheele aarde. ***De zachtmoedigen*** (zegt de Heere) ***zullen het aardrijk beërven***; te weten, in den dag der opſtanding des vleeſches. In dat geloof is de begrafenis voor den geloovigen oneindig meer dan voor den onchristen; is zij hem eene bezitneming dier aarde, op welke zijn gebeente, tot op den dag der opſtanding, het recht en de aanſpraak blijſt behouden die hem geſchonken zijn in het Woord. Begrafenis en verrijzenis ſtaan voor zijn geloof in het naauwſte verband. Het een is zaaien, het ander oogſten. Gehechtheid aan de plaats der begrafenis is toch in lijnrechten ſtrijd met het afgetrokken begrip eener onbeſtemde, onlichaamlijke onſterfelijkheid der ziel, waarbij de opſtanding der dooden wordt uit het oog verloren.

Van daar dat de eerſte Christenen, in het geloof aan de verrijzenis van Christus, en in de hope hunner eigene lichaamsopſtanding, gaarne den doop, als een ſacrament der verrijzenis, der wedergeboorte uit het graf, zoo wel als uit den geestelijken dood, op de graven hunner afgeſtorvenen bedienden; eene gewoonte waarvan de historie der Kerk menigvuldige voorbeelden oplevert, en van welke de Apostel, zoo al niet met goedkeuring, ten minſte zonder eenige misbillijking gewag maakt (1). »Even zoo (ſchrijft Herder ergens, in zijne *Ideën*) bouwde men in dat toeverzicht de eerſte Christelijke altaren op graven. Bij de graven kwam men te zamen; bij de graven vierde men het heilige Nachtmaal. Nu ging tot een vaste plechtigheid en ſtatelijke gewoonte over, hetgeen eenmaal was geweest, bij den oorſprong der invoering, de ſluiting en verzegeling eens verbonds van belijders des Heeren. Zoo vierde men dan ook den doop, bij welken mede eene formule der belijdenis werd afgelegd, boven de graven der belijders, tot naderhand de doopſteden (*Baptisteria*) boven dezelve gebouwd, of geloovigen, ten teeken dat zij op hunne doopbelijdenis geſtorven waren, onder dezelve begraven werden. Het een ontſtond uit het andere, en beſluit in zich de ganſche vorming en gedaante der Westerſche kerkgebruiken, als van deze grafbelijdenis en grafeeredienst afſtammende (1)."

Gelijk de vereeniging van Kerk en Staat weleer de betrekking van de Kerk tot de levenden, zoo ſtelde de vereeniging van Kerk en Graf de betrekking der eerstgenoemde tot de dooden, tot degenen die in haren boezem ontſlapen waren, voor. De onvergankelijkheid der Christelijke Kerk werd op eene treffende wijze gemaald, door de ſlaapſtede die zij den afgeſtorven' voorouderen onder haar plaveiſel verleende, door het doopbad dat zij voor de geboren wordende nageſlachten openſtelde. De plechtigheden, die de Kerk van ouds bij de ter aarde beſtelling harer leden verordende, waren ook oneindig meer dan een ijdel bijgeloof. Of heeft de dood en het graf eene min ernſtige en wezenlijke beteekenis, dan de geboorte en het gewijde doopſel? En kan niet eene toeſpraak, van den geest van Christus doordrongen, bij het gapende graf uitgeſproken, tegen menige kerkelijke redevoering (te ſchaars eene ware geloofsprediking!) rijkelijk opwegen?

Het is zoo, dat alle deze dingen, na eenen tijd lang gezegend te hebben gewerkt, eindelijk tot ſleur en ijdele gewoonte vervielen; en dan bleef ook het oordeel Gods niet uit, beſtaande in afbreking der ijdele vormen, die geen nut meer deden. Is er dus iemand onzer Lezers, die nog levendig belang ſtelt niet alleen in de oude betrekking van Kerk en Staat, maar ook in de oude eerwaardige betrekking van Kerk en Graf; die bedenke, om wat gewichtige redenen de Heer de verbreking van die betrekking toeliet. Die vrage zich zelven af, of er Gode tot die toelating geene gegronde oorzaak werd gegeven, en of hij en zijne Vaderen, bij geboorte, doop, en begraving de dienst der Kerk altijd op prijs geſteld, en zich door dezelve tot Christus, den Heer van levenden en dooden, hebben laten voeren; en zoo noch hij, noch zijn geſlacht zich daaromtrent nimmer iets te verwijten hebbe gehad, dan, maar ook dan alleen moge hij zich met recht en reden beklagen

(1) Men vergelijke Mr. I. DA COSTA, *Bezwaren tegen den geest der Eeuw*, bl. 30.

(1) Zie de verklaring door ons van de plaats van Paulus, 1 Cor. XV. v. 29 gegeven, Dl. I. N. 8. bl. 2; waarmede dit Opſtel in naauw verband ſtaat.

(2) HERDER, *Werke zur Geſchichte gehörend*, Th. VII, S. 102.

van de veranderingen die de Tijdgeest tegen zijnen zin en wil invoert.

Wij voor ons, die door den drang der oordeelen Gods over de Kerk, al meer en meer, in plaats van tot deze, tot Christus den Heere zelven, in zijnen perſoon, zijne volheid, algenoegzaamheid en heerlijkheid werden gebracht, wij zullen den vroegeren ſtand, (in welken wij echter een geheiligd beginſel erkennen:) niet onbepaald terugwenſchen of terugverlangen. Onze ſtervensure, en de bedelving van het zaad, waaruit ons vernieuwde lichaam ten genen grooten dage zal verrijzen, kan door Christus den grooten Levensvorst worden geheiligd, ook daar waar gene niet door kerkelijken bijgewoond, deze niet in ſchaduw van een ſteenen heiligdom geſchied is. Was het liefelijk voor onze Vaderen, te rusten in hetzelfde geſticht, waar hun het woord des levens in de ooren klonk; ons zal het niet bitter zijn, om, als onze Heer, in een groenenden hof te worden geborgen. Niet in den ouden vorm, maar in vernieuwde levenskracht zoeken wij onzen troost. Moge dan het aloude kerkgewelf zich niet meer over onze graven uitſtrekken; moge de voet, die ten huize Godes opgaat, onze zerk niet meer betreden; die zerk zal beſchenen worden door eene zon, wier ſtralen ons de *Zon der gerechtigheid* herinneren; over dien grafſteen zal de maan zich verheffen, die *een getuige* genoemd wordt *van Gods verbond;* op dat lijkgeſteente zullen de ſterren glinſteren, wier onderſcheidene heerlijkheid de rangen en trappen der zaligheid van hen, die Christus bij zijne komſte zullen gelijk zijn, ons voorſtelt. Laat dan vrij het Kerk-graf wijken voor den begrafenis-hof, de ſteenen zuilen voor groenend geboomte, het gebeeldhouwde lofwerk voor ritſelende looveren; wij zullen onze oogen niet vestigen op de aarde, maar verheffen ten hemel, waar Jezus Christus is, zittende ter rechterhand des Vaders, voorts verwachtende tot dat Hem het Koningrijk over levenden en dooden zal worden overgeleverd. *Want daartoe is Hij ook geſtorven en weder opgeſtaan, naar de Schriften, opdat hij beide over levenden en dooden heerſchen zoude.* In Hem, die de Eerſteling is der verrijzenis, zijn onze dooden reeds levendig gemaakt in de hope; te weten, onze dooden, die door een waarachtig geloof Hem waren ingeplant, van wien geſchreven ſtaat: *Ik ben dood geweest en ik leve, en ik heb de ſleutelen der helle en des doods; en die in mij gelooft zal leven, al ware hij ook geſtorven!* In Hem is de rustplaats der dooden, een veld der hope, een akker, op den dag der garven wachtende, tot dat de ſtemme des Engels zal gehoord worden: *Zend uwen ſikkel en maai, want de ure om te maaien is u gekomen, dewijl de oogst der aarde is rijp geworden.*

HET NIEUWE KLEED.

(*Eene trek uit het leven van den Eerw.* BERNARD GILPIN, *voorheen Evangelie-dienaar der Engelſche kerk.*)

Met meer ijver heeft wel niet licht iemand de beſtelling en ſpoedige vervaardiging van een nieuw kleed aangedrongen dan Bernard Gilpin, destijds Deken te Haughton, in den jare 1558 zijn lang en ſtatig gewaad in orde deed brengen tot eene reize, die hij gereed ſtond te doen. Zulk eene belangſtelling in een kleedingſtuk moet dubbel treffen in een man, die anders zijn geheele leven door, voor noch na dien tijd, veel werk maakte van het gewaad dat hem dekte; in een man, die anders gewoonlijk als een der geringſten van zijnen ſtand was aangedaan: recht en ſlecht in denkwijs en zeden.

De aanleiding die Gilpin dat lange en ſtatige gewaad in 1558 deed beſtellen, was inderdaad van zulk een' zonderlingen aard, dat de waardige man daarbij mogelijk een gelijkſoortig gevoel gewaar werd, als de lievende Bruid ondervindt, wanneer zij zich, korte dagen voor de beſpoedigde echtviering, een bruiloſtsgewaad beſtelt. Gilpin was eindelijk, na lang bidden en worſtelen om de waarheid te vinden, na langdurig onderzoeken der Schrift en van de werken der Kerkvaderen, tot de onwankelbare overtuiging gekomen: »dat de mensch niet door de werken, niet door iets wat het ſchepſel, ja de geheele wereld aller ſchepſelen te zamen heeft of geven kan, voor God rechtvaardig, geheiligd en zalig worden kan, maar enkel en alleen uit genade, door de gerechtigheid en verdienſte van Hem, die gekomen is in de wereld om de zondaren zalig te maken.” Dit geloof predikte Gilpin dan ook met zijne woorden; maar meer nog met de werken van zijn reinen, en gelijk men pleegt te ſpreken, heiligen wandel. Maar deze leer is het juist, die niet alleen in onzen tijd, maar ten allen tijde de deugdzaam-zondigende wereld een gruwel en ergernis is geweest. Daarom wekte zij ook tegen Gilpin niet alleen opzien, maar gramſchap, haat en woede der vijanden van Hem, die het aan de Zijnen vooraf heeft aangekondigd, dat hun ten allen tijde haat en vervolging van de wereld wacht. In die dagen liet de Heer ook in Engeland op nieuw zijne Kerk alleen op den rotsſteen Zijns woords vestigen, en verzegelde deze nieuwe zuivering van den ouden, eeuwig vast ſtaanden grond, door het bloed en den dood van vele moedige geloofsgetuigen. Dat de waarheid was aan de zijde dezer eenvoudige belijders, en niet aan den kant hunner moordenaren, dat betoonden en bewezen de laatſte door hunne werken, (Joann. VIII. v. 44,) welke dezelfde waren, door welke zich van ouds af de Vijand der waarheid deed kennen. Dronken van het bloed der heiligen, zat in Londen onder den ſcepter der Spaanschgezinde Maria, Bisſchop Bonner ten gericht over de waarheid en hare belijders. In zijne hand had de Macht der duisternis, zoo lang het hare ure was, het vermogen gegeven om te vermoorden en te verderven, wie hij wilde.

De oogen der vijanden waren thans inzonderheid op Gilpin gericht. Welk geloof hij toegedaan was, dat betuigde de zuiverheid en de kracht zijner prediking zoo wel als zijne werken. Gaarne had men hem in dat Graafſchap zelve waarin hij leefde, gaarne had men hem in Durham voor het gerichte gebracht, en hier voor de oogen des volks, onder hetwelk zijne prediking zoo krachtig geweest was, den brandſtapel toebereid; doch er was te veel dat zich tegen de uitvoering van dit ontwerp

verzette. Gilpin was niet alleen als Leeraar, maar ook als Vader en Verzorger, als Vriend en Trooster van allen die hulp, raad en troost behoefden, in het geheele land bekend. In zijne woorden betoonde zich de zachtaardige man die vroeger zelf met zulk eene onbeſchrijfelijke inſpanning en moeite tot de geloofskenuis gekomen was, zoo uitſtekend voorzichtig, dat hij zich later dikwijls zelf daarvoor berispte, en zijne toenmalige gedraging als zwakheid en lafheid voorſtelde. Doch hetgeen zijne vijanden als de grootſte belemmering hunner bedoelingen in den weg ſtond, was de achting en perſoonlijke toegenegenheid, welke Cuthbert Tomſtal, de Bisſchop van Durham, jegens Gilpin aan den dag leide, en zonder zich door kwaadaardigen laster te laten innemen, bij elke gelegenheid bewees. In Tomſtal was deze toegenegenheid, (indien de uiterlijke famiebetrekking tot Gilpin daarvan niet de eenige oorzaak was) des te onbegrijpelijker, en te gelijk des te werkzamer, daar de Bisſchop van Durham overigens tot de ſtelligſte verdedigers en hoofden der onder Maria's regering heerſchende partij behoorde, en daarom dan ook onder Koning Eduard langen tijd van zijn ambt verlaten en in de gevangenis geſloten geweest is.

Hetgeen evenwel te Durham bij Bisſchop Tomſtal niet gelukken wilde, om Gilpin wegens zijne leer verdacht te maken, dat gelukte zijnen haters des te beter te Londen bij Bisſchop Bonner. Twee-en-dertig artikelen, vol van de zwaarſte beſchuldigingen hadden zij opgeſteld en overgegeven aan het bloedgericht te Londen. Hier was het gemakkelijk geweest om verdenking te wekken, en de gramſchap der vervolgers te ontvlammen. Gilpins vrienden te Londen vernamen, wat bij de rechtvervolging was voorgenomen en allengs tot de volvoering rijpte. Zij zonden onverwijld eenen bode aan hunnen vriend, dat hij zonder toeven aan zijne veiligheid denken zoude, naardien hij geen oogenblik meer te verliezen had. Deze boodſchap verraste Gilpin in geenen deele. »Lang reeds (ſprak hij) had hij zich de gedachte vertrouwd gemaakt, om te lijden om der waarheid wille; en thans was hij vast beſloten zich daaraan niet te onttrekken. Het kwam hem voor, eene verloochening zijns geloofs te zijn, wanneer hij zou terugwijken bij eene gelegenheid, waar hij de krachtigſte belijdenis zou kunnen afleggen. Van de wereld had hij zich reeds lang in een hooge mate ontwend; dagelijks was hij meer van hare ijdelheid verzekerd geworden, en verſterkt in de overtuiging dat dezelve ſlechts een ſtaat van voorbereiding, een doorgang tot de eeuwigheid is. Het was toch de hoofdbezigheid zijns levens geworden, om het geloof in Christus te verkondigen en te betuigen. Konde dit thans beter door zijnen dood geſchieden, welnu, dan was hij gaarne bereid te ſterven."

Straks, nadat hij de boodſchap uit Londen had ontvangen, liet hij Willem Airley, zijn ouden en getrouwen dienaar tot zich roepen, aan wien hij de zorge van het uitdeelen der aalmoezen en het houden zijner rekeningen had toebetrouwd. Tot dezen zeide hij, terwijl hij hem zijne hand op den ſchouder legde: »Eindelijk is hun een aanſlag tegen mij gelukt, ik ben aangeklaagd voor den Bisſchop van Londen, uit wiens hand het niet mogelijk is te ontvlieden. God vergeve hun hunne boosheid, en verleene mij de kracht om den ſtrijd door te ſtaan."— Hierop beval hij den getrouwen dienaar om hem zoo haast mogelijk een lang kleed te laten maken, waarin hij op eene deftige wijze voor de balie mogt verſchijnen, en gaf zijnen wensch te kennen, dat men zoo veel mogelijk ſpoed met het vervaardigen van dit kleed zou maken; »want (voegde hij er bij) ik weet niet hoe dra ik het zal noodig hebben."

Inmiddels gingen zijne vrienden van verre en van nabij, ijverig voort, om bij hem aan te dringen, dat hij zich ten ſpoedigſte zou weg maken; doch hij verzocht dat zij hem hierom niet langer moeite zouden aandoen. Want, indien hem ook al werkelijk eene gedachte op ontvluchting mocht voor den geest komen, zoo twijfelde hij echter of de uitvoering mogelijk ware. Daarenboven begreep hij niet, hoe men van hem verwachten kon, dat hij het treurige lot eener ballingſchap zou verkiezen boven den blijmoedigen dood van een geloofsgetuige. Zijt verzekerd, voegde hij er bij: dat ik mij vrijwillig in de macht mijner tegenſtanders zou begeven hebben; maar het is mijne roeping om rustig te volharden in de volvoering van mijn ambt en pligt, en in dien weg geen ſchrede voor mijne vijanden te wijken.

Iutusſchen was het lange kleed gereed gemaakt. Gilpin deed het aanſtonds aan, en verwachtte thans dagelijks in hetzelve de afgezondenen van den Bisſchop Bonner, die hem naar Londen zouden komen afhalen. Hij behoefde niet lang te wachten: binnen weinige dagen kwamen zijne vervolgers, en namen hem met zich.

Dengenen die God liefhebben, moeten alle dingen medewerken ten goede: dit was de keurſpreuk, met welke Gilpin reeds menigvuldige malen zich zelven en anderen getroost en geſterkt had; de ſpreuk waarmede hij ook thans bij het afſcheid nemen zijn huisgezin zegende, en zich zelve en zijne weenende huisgenooten opbeurde. De mannen die hem bewaakten, hadden die ſpreuk gehoord! — De reis wordt haastig vervolgd naar Londen; maar alras begon de ſpoed zich zelven te verbieden. De arme Gilpin had op den weg, dien hij wachtte dat hem ten brandſtapel voerde, ook nog het ongeluk, eenen zijner ſchenkels te breken. Midden onder zijne pijnen riep hem een zijner bewakers toe: of dan ook dit toegift van lijden hem ten goede dienen moest? — »Hoe zoude ik daaraan twijfelen?" antwoordde hem de kranke. En deze verwachting des geloofs kwam op eene onvermoede wijze tot vervulling. Terwijl Gilpin in een vreemde herberg nog aan zijne beenbreuk lijdend, nederlag, ſtierf de Koningin Maria, en degenen die om des geloofs wille vervolgd werden, en onder dezen ook Bernard Gilpin, werden in vrijheid geſteld.

(*Naar het Hoogduitsch van Prof. Schubert.*)

BRIEVEN VAN NEWTON.

In het eerfte Nommer des vorigen Deels der *Nederlandfche Stemmen* hebben wij melding gemaakt van de uitgave van het eerfte Deel der Brieven van Newton, bekend onder den naam van *Omicron*. Terwijl nu voor eenigen tijd de laatfte aflevering van het tweede Deel is in het licht gekomen, zien wij met een wezenlijk genoegen uit een nabericht van den waardigen Vertaler, dat hij rede heeft zich te verheugen, dat deze verzameling van brieven *zooveel gelijken bijval gevonden heeft bij menfchen van zulk eenen verfchillenden ftempel.* Hij meent hiervan eene der oorzaken te vinden in »de overtuigende en onpartijdige wijze waarop Newton de zaken voordraagt." — »Maar (wordt er zeer juist bijgevoegd:) zoude er ook niet eene minder verblijdende reden kunnen zijn? namelijk, dat men uit deze brieven voor zich zelven opneemt, niet datgene waaraan men behoefte heeft, maar hetgeen met elks bijzonderen fmaak ftrookt? Eene dergelijke lezing van deze Brieven ware ongetwijfeld minder vruchtbaar. — Het gebeurt ook wel eens, dat men in landgenooten zeer afkeurt, wat men in Newton hoog prijst. Hoezeer wij niets van de waarde van Newton willen wegnemen, komt het ons echter voor, dat men nimmer iets moet aannemen, omdat *hij* het gezegd heeft; maar omdat het *waarheid* is. Mochte er in dien opzichte ook minder aanneming des perfoons zijn!" (bl. 250).

De brieven tot den *Omicron* behoorende, die in dit tweede deeltje van N. 24—41 voorkomen, zijn onder de volgende titels geplaatst: *Over de gemeenfchap met God. — Over het geloof en de gemeenfchap der heiligen. — Over de trapswijze vermeerdering van het licht des Evangelies. — Over de vereeniging met Christus. — Beantwoording der vraag:* »Op welke wijze vervult de Heer Zijne aan de geloovigen gedane belofte, dat Hij hun verftand verlichten en hunne voetftappen op den rechten weg leiden zal?" (Een zeer belangrijke brief aangaande hetzelfde onderwerp, dat wij in een vorigen Nummer hebben behandeld onder het opfchrift: *Over het raadplegen van Gods woord.*) — *Gedachten over Rom.* VIII. *v.* 19—21. — *Over het rechte gebruik der Wet. — Over de broederlijke liefde. — Over de verdraagzaamheid. — Over den gevallen mensch. — Al wat liefelijk is, al wat wel luidt, datzelve bedenkt.* (Eenige karakters, vooral ook van geloovigen, waarin fommige niet ongewone heerfchende gebreken worden gevonden). — *Aan eenen wereldfchen vriend bij herftelling uit krankte. — Over eenige punten der Christelijke bevinding. — Aan eenen wereldfchen vriend.* (De godsdienst verhoogt de ware genoegens dezes levens). — *Een woord op zijn tijd. — Een woord aan Kooplieden:* en *Over de bediening der Engelen.* (bl. 1—164). Men vergunne ons uit een dezer brieven (den naastvóórlaatften) de volgende treffende plaats als eene aanbeveling der lezing van de overige te mogen mededeelen.

»Indien wij erkennen, dat ware Christenen van wege de befmetting der Eeuw en den invloed des Satans in een ftaat van onverfchilligheid kunnen geraken, en de wijze maagden, even als de dwaze, in flaap vallen, moeten deze dan ook beducht zijn van rijkelijk te zullen deelen in de oordeelen, welke de ongerechtigheid, waaraan zij zich mede fchuldig maken, over een zondig volk moet brengen. Wanneer volkszonden volksoordeelen verwekken, heeft de Heer ons deze hoop gegeven, dat Hij een teeken Zijner befcherming zoude ftellen voor degenen, die in het verborgen voor Zijn aangezicht weenen en zuchten over de ongerechtigheden, welke zij niet kunnen tegengaan. Voor dezulken zal hij een *hoog vertrek* zijn; Hij zal ze te midden der rampen, welke hen omringen, tegen alle kwaad beveiligen, of hen door vertroostingen welke al hunne fmarten verre te boven gaan, onderfteunen; terwijl de harten der godloozen zullen geflingerd worden als bladeren door den ftorm. Zij die niet treuren over hunne zonden en de ongerechtigheden dergenen onder welke zij leven, hebben geen grond om dergelijke voorrechten te verwachten." —

Op deze achttien brieven volgen er twaalf kortere, doch die men mede met belangftelling lezen zal, overgenomen uit het Engelfche Tijdfchrift: *The Ladies Magazine*, die gefchreven waren aan den Heer Symmonds te Bedfort; en vervolgens nog twaalf andere, aan denzelfden Heer gericht, doch die tot nu toe zelfs in Engeland geheel onuitgegeven waren. Omtrent deze laatfte laat zich de Heer Chevallier in het bovenaangehaalde *Nabericht* op de volgende wijze uit: »Wat betreft de brieven aan den Heer Symmonds te Bedfort, dezelve zijn getrouwelijk vertaald, en ik fta in voor de echtheid der elf laatfte. Aan derzelver inhoud herkent men reeds terftond den Schrijver; en inderdaad, het zoude moeielijk zijn, Newton na te bootfen. De Heer Davenport, Engelsch zendeling, door zijne echtgenoote, dochter van den Heer Symmonds zelven, in het bezit van het oorfpronkelijke dezer brieven gekomen zijnde, had de vriendelijkheid mij dezelve eenige dagen ter vertaling in het Nederduitsch toe te vertrouwen; doch daar hij ze later met zich naar Polen genomen heeft, (van de twee laatfte heeft hij mij echter het oorfpronkelijke gelaten:) zult gij, waarde Lezers, mij op mijn woord moeten gelooven, wanneer ik u verzeker, dat een Vertaler van den *Omicron* zich wel zoude wachten om de Schriften van eenen Newton te vervalfchen."

Uit een' dezer brieven willen wij flechts eene enkele plaats affchrijven, zoo als er vele in voorkomen, en die het bewijs zal geven, dat ook hier hetzelfde godvruchtige innig geestelijke gemoedsbeftaan telkens doorftraalt, hetwelk wij gewoon zijn in zijne overige fchriften aan te treffen: »Ik verwacht niets meer (fchrijft hij reeds in den eerften dezer brieven) in dit tegenwoordige leven; ik kan niet leven zonder zonden; ja, het beroere u ook niet, wanneer ik zeg, dat ik het ook zelfs niet begeer. Ik wensch vernederd te worden onder het gevoel mijner zonden, te waken en te bidden tegen derzelver bewegingen; doch wanneer ik *hier* ganfchelijk vrij van zonden was, zoude ik minder de waarde van eenen Verloffer en minder mijne algeheele afhankelijkheid van Hem gevoelen: ik zoude meer aan mij zelven, minder aan Hem denken."

Overigens zien wij uit een' dezer vroeger onuitgegevene ſtukken (het tweede) zelve, dat eenige door Newton uitgegevene brieven niet aan bepaalde perſonen waren geſchreven. »Gij vergist u (leest men daar, bl. 190) wanneer gij in het vermoeden verkeert, dat de brieven, waarnaar gij onderzoek doet, aan eenige bepaalde perſonen gericht waren: zij zijn voor een iegelijk die dezelve op zich kan toepaſſen. Ik ſchreef dezelve voor het *Evangelisch Magazijn.* De Brief over het Leeraarambt kan niet op den Heer J. ſlaan; want hij was toen nog niet bevestigd, en ik denk ook niet dat hij gevaar zal loopen voor de verleidingen, welke leeraren die veel opgang maken, ontmoeten; offchoon ik hoop dat hij getrouw en nuttig zal zijn. Het zijn evenwel *menſchen*, op welke deze Brieven toepaſſelijk kunnen zijn, en indien zij dezelve beſchouwen als bepaaldelijk tot hun gericht, zoo veel te beter."

Het werkje wordt beſloten door eenige *Gedachten* van Newton, grootendeels overgenomen uit de *Levensbijzonderheden van den Eerw. Heer Newton*, uit het Engelsch vertaald door D^r. A. Goedkoop. Eene derzelve willen wij hier als proeve der overige mededeelen, om daardoor tevens dat belangrijke Werk op nieuw de aandacht onzer Lezers aan te bevelen: (het is mede bij den Uitgever van *Omicron* verkrijgbaar.)

»Dr. Taylor van Norwich zeide eens aan Newton: Mijnheer, ik heb zeventien malen elk woord in den Hebreeuwſchen Bijbel onderzocht, en het is derhalve zeer vreemd, dat ik, bijaldien de leer der verzoening in dezelve als zoodanig gevonden wordt, als gij meent haar daarin te vinden, haar niet zoude ontdekt hebben! — Het verwondert mij niet (was het antwoord): ik herinner mij, op zekeren dag eene kaars, waarop een domper was, te hebben willen aanſteken. De vooroordeelen, hetzij dan uit opvoeding, wereldſche geleerdheid of andere oorzaken ontſtaan, vormen niet zelden eenen domper. Het is niet genoeg eene kaars te hebben, de domper moet er ook afgenomen worden."

WILLEM DE VIERDE.

Treffend ſtonden gedurende meer dan dertig jaren, in den kamp over Europes onafhanklijkheid of overheerſching, Lodewijk de XIV^de van Frankrijk en Willem III^de van Oranje tegen elkander over. Die kamp eindigde niet met het leven. Door den geest, waarmede deze Oranje de Europeeſche Mogendheden en hunne legers als het ware bezield had, bleef hij ook nog na zijnen dood Lodewijks geduchte tegenſtander; en dat, met eenen voorſpoed van wapenen, dien hij bij zijn leven zelden op die wijs had gekend. Doch ook op hun ſterfbed en in betrekking tot de toekomst der kroonen, die zij gedragen hebben, en der geſlachten, waartoe zij behoorden, vormen de beide hoog vermaarde Vorſten een allerſprekendst contrast. Onbemind en bijna onbetreurd ſterft de zeven-en-zeventigjarige Alleenheerſcher; in zijne laatſte oogenblikken zelfs van de Echtgenoote met welke hij de herroeping van het Edict van Nantes dertig jaren vroeger beraamde (1), alleen gelaten, terwijl de ſtroom der hovelingen zich naar den man wendt, hem in zoo vele opzichten een doorn in het oog: den Hertog van Orleans, eerlang Frankrijks Regent. Want drie Daufijnen (en onder dezen een man als de Hertog van Bourgondië, Fenelons voortreffelijke kweekeling) waren voor het aangezicht van den diep vernederden Koning weggeſtorven; en de opvolging van den machtigen troon was nedergekomen op een vijfjarig ziekelijk kind. Het was Lodewijk XV, de diep gezonkene, de grootvader van Lodewijk XVI, den onthoofden op een ſchavot, en van dien Karel X, wiens kroon onze dagen in bezit nemen zagen door Lodewijk Philips van Orleans.

Hoe geheel anders hebben wij in zijne laatſte dagen Willem III in de geſchiedenis van zijne regeering en van zijnen invloed op toekomſtige leeftijden voor oogen! Toen de groote ziel van den roemruchten Koning haar zwak en uitgeput ligchaambekleedſel ſtond te verlaten, bevruchtte hij op nieuw, gelijk zoo dikwijls te voren door hem geſchied was, de oogenblikken die hij nog mocht beleven, met een zaad voor de toekomst. Het mocht hem eindelijk in zijn laatſte levens- en regeeringsjaar, na zoo menig als Koning van Groot-Brittanje ondervondene verguizing van Whig en Tory, gelukken, het Parlement met zijne regeering en inzichten volkomen vereenigd te zien. Zóó bereidt hij eene nimmer zoo heerlijk ontwikkelde krijgsmacht voor den Succeſſie-oorlog tegen Frankrijk en Spanje; voor de Marlboroughs, Eugeens en Heinſiusſen hunne zegerijke loopbaan; voor Europa den vrede; voor Nederland de *barrière.* En de kroon die nog heden Koningin Victoria draagt, heeft zij die niet te danken aan Koning Willem den III^de gezegender gedachtenis?

Doch wat de groote Stadhouder-Koning ook vermocht voor de Protestantſche opvolging der Britſche kroonen, en voor het evenwicht tusſchen de Europeeſche Machten; in het land zijner geboorte, onder het volk zijner tederſte betrekking, vond hij zelfs bij zijn leven reeds geen gehoor, als hij, kinderloos en den dood nabij, het Stadhouderſchap der Unie verlangde verzekerd te zien aan zijn aangenomen zoon, de hoop van het geſlacht der Nasſaus en van het volk der Nederlanden, Prins Johan Willem Friſo (2). Zelfs Heinſius, hoe getrouw aan 's Konings ſtaatkunde in het belang van Europa naar buiten 's lands, had even weinig lust als de partij van vóór 1672, om in dit opzicht aan zijne nagedachtenis eer te bewijzen. Men achtte zich boven de behoefte aan eenen Stadhouder verheven, en tot het voeren van de roerpen overvloedig zelf bekwaam. En toch! de held van Oudenaarden, van Rijsſel, van Malplaquet, de even beminnelijke als groothartige kwekeling en erfgenaam van Koning Willem, zoude hoogst waarſchijnlijk dien tegenſtand door den glans zijner hoedanigheden en den

(1) De Markiezin De Maintenon.

(2) Men vergelijke het vers op dien Prins, en de Aanteekeningen daarbij, in ons Dl. II. bl. 156.

drang der liefde van het Nederlandſche volk wel zijn te boven gekomen; toen voor de tweede maal een dierbare Oranjeſpruit in vier-en-twintigjarigen ouderdom aan de ſchoonſte verwachtingen ontviel. Het omkomen van Prins Friſo op den Moerdijk (A° 1711) was een voor Nederland miſſchien nog pletterender ſlag dan de dood van Willem den Tweede (A°. 1650) was geweest. Doch ook hier werd de algemeene droefheid weldra gelenigd, zoo veel mogelijk, door eene nieuwe hoop voor de toekomst. Willem III was één week, Willem IV werd anderhalve maand na het oogenblik der diepſte ſmert, aan Nederland en Naſſaus Huis ten troost gegeven.

Intuſſchen behield het tweede ſtadhouderlooze tijdvak zijnen loop. De achttiende eeuw is in de Geſchiedenis van ons Vaderland grootendeels (als in tegenoverſtelling van de kracht der zes- en zeventiende, en van de ſnelheid der negentiende) de eeuw der lange, der ſleepende, der langwijlige tijdvakken geweest. Zij zag hier een langen vrede van meer dan zestig jaren, ſlechts door een zeer kort oogenblik van oorlog op Staatſchen bodem, afgebroken. Zij zag de Slingelanden, Hops, Fagels, Van der Duſſens, loopbanen vervullen van zeventig, van tachtig, van bijna negentig jaren. Zoo was ook het tweede ſtadhouderlooze tijdvak het langdurigst en ſleependst. Een gedeelte der provinciën, waaronder in de eerſte plaats Holland, had in vijf-en-veertig jaren geen Stadhouder gezien, toen in 1747 de kreet des volks om eenen Stadhouder uit den Huize van Oranje, wederom uit Veere het eerst gehoord werd. De Aristocratie had na 1702 een eenigzins verſchillend karakter aangenomen, dan zij vóór 1672 betoonde; minder krachtig in één middenpunt, gelijk het beſtier van Johan de Witt voor haar geweest was, te zamen gedrongen, had zij haar gezag nu meer algemeen uitgebreid, en hare wortels dieper geſchoten; en de kwaal in het lichaam van Staat te weeg gebracht, was juist daardoor kankerachtiger geworden dan ooit. De ervarenſte Staatsmannen, zoo vaderlandſche als vreemde, zagen uit dezen toeſtand binnen weinige jaren 's Lands wiſſen ondergang te gemoet. Zelfs de Raadpenſionaris Van Slingeland verhief tegen de verwarring, waarin men beſloten ſcheen te volharden, onvermoeid zijne ſtem; en heeft vooral in zijne nagelaten Geſchriften zijne overtuiging aangaande het eenige redmiddel geuit. Doch Slingeland was geen De Witt, die de Aristocratie beheerschte; veeleer werd hij beheerscht door haar, en hij ſtond als Raadpenſionaris (hoogstwaarſchijnlijk) onder eene verplichting, die met zijn perſoneel gevoelen volkomen ſtrijdig was: die, namelijk, van in den toenmaligen ſtaatsvorm geene veranderingen te zullen bewerken. De criſis, die deze verandering, buiten en tegen den wensch der ſtaatspartij, met der daad deed plaats hebben, kwam wederom op het onverwachtst van buiten. De inval der Franſchen maakte aan den hoogstgedwongen ſtaat van zaken binnen 's Lands een eind. Het was een ſtrijd, kortſtondiger en minder ſchokkend dan die van 1672, welken Nederland in 1747 en 1748 had door te ſtaan. Doch het doel, in den weg der Godsregeering over Nederland, was bereikt. De jaren der verwijdering van Willem den IVde waren ten einde geloopen: het kortſtondige tijdvak van zijn langgewenscht Stadhouderſchap was aangebroken.

Daar is, bij merkelijk onderſcheid in aanleg, karakter, en roeping, evenwel ook groote overeenkomst tusſchen den Stadhouder van 1672 en dien van 1747. In beide zekerlijk is de Naſſauſche inborst, de afſtamming uit broeders als Willem van Oranje en Johan van Naſſau waren, niet te miskennen. Ook waren beide door verdrukking en menigerlei vernedering geoefend in lijdzaamheid, voorbereid tot werkzaamheid in gunſtiger tijden. De vernederingen van den Vierden Willem waren zeker, bij meerdere vergoeding miſſchien van een anderen kant, niet de minst grievende geweest: de ſchreeuwende ongerechtigheid der *defeudatie* van Veere en Vliſſingen (1), de laaghartige tegenwerking van 's Prinſen huwelijk met de dochter van Koning George II (Prinſes Anna) (2) konden alleen tegen velen opwegen. Doch ook die vernederingen moesten uit den aart der zaak anders werken op den zoon der teêr-godvruchtige Maria Louiſa van Heſſen, dan op den kleinzoon en kweekeling der kloekhartige Amelia van Solms; anders, op het krijgshaftig gemoed van dezen, en wederom anders op den min verhevenen, ſchoon niet min edelaartigen aanleg van genen. Willem de IIIde moest de man zijn evenzeer van Europa als van Nederland; Willem de IVde meer bepaald en bij uitſluiting de man des Vaderlands en des volks.

En ongetwijfeld in deze betrekking is ook op hem toepaſſelijk wat van Willem den Iſte gezegd is, wat Willem de IIIde niet min kennelijk zich heeft bewezen te zijn: *een eenig man voor een eenige post.* Die post was voor Willem IV de vereeniging van alle de partijen in den eerbied en de liefde voor des Stadhouders perſoon en beſtuur. Door de uitnemendſte hoedanigheden van hart, karakter, en verſtand betoonde hij zich wel datgene waardig te zijn, wat hij zelve meer dan eens verklaard heeft voor het grootſte voorrecht van eenen Vorst te houden: *de liefde te bezitten van een vrij volk.*

De voorbeeldelooze en zielroerende geestdrift, waarmede hij na zijne verheffing in Holland en elders verwelkomd en toegejuicht werd, is door geheel zijne (al te kortſtondige) loopbaan meer dan gerechtvaardigd geworden. Hetgeen ten allen tijde voor de moeielijkſte taak van Vorſten of Regenten gehouden wordt, dat was aan hem, niet door middelen van kracht of geweld, maar door achtbaarheid, door onpartijdige beſtemdheid van gevoelens en handelingen, bij aanvang volkomen gelukt: partijen aan elkander niet op te offeren, maar behoudens rechten en beginſelen, met elkander te bevredigen; de vriend en beſchermer des volks, maar nooit

---

(1) Het Marquizaat van Vere en Vliſſingen, ſedert anderhalve eeuw ongeſtoord door de Prinſen van Oranje bezeten, werd, met medewerking van Holland, door de Staten van Zeeland in het jaar 1732 onder een voorgewend recht van *onteigening tegen ſchadevergoeding* (waartoe in dit geval geen de minſte grond, buiten louter willekeur, beſtond) aan Prins Willem den IVde ontnomen en met de Graſelijkheid vereenigd.

(2) Men zie de bijzonderheden naauwkeurig aangeteekend bij VAN WIJN, *Bijvoegſels en aanmerkingen op het* XIXde *Dl. van* WAGENAAR, bl. 67 en volg.

het werktuig of de gunstbejager der volksmeening te zijn.

Wat hij in dit opzicht in de woelige dagen, die zijne verheffing tot het Erfstadhouderschap in alle de Gewesten, onmiddelijk volgden, voor het Nederlandsche volk geweest is; hoe hij in de bewegingen ter zake der pachten, de magistraats-veranderingen, en wat des meer is, het recht en de goedheid der zaak in haren grond, altijd heeft weten te onderscheiden van de onordelijkheid, waarmede die somtijds door de volks- en Oranjepartij werden voorgestaan; hoe bij hem nimmer persoonlijke gevoeligheid, eerzucht of belang in aanmerking kwam, maar billijkheid en trouw jegens allen, en jegens het Vaderland in de eerste plaats, is meermalen door vrienden en vijanden van zijn Huis erkend geworden, en door meer dan éénе pen beschreven en geprezen.

Niet minder algemeen bekend is hetgeen deze zelfde Prins voor de groote levensbelangen van Nederland, voor deszelfs uiterlijke welvaart in alle takken en vakken wilde zijn, en door zijne diepe en verstandige bemoeijingen met den handel en deszelfs zoo ruim mogelijke vrijheid, bevordering van inlandsche fabrieken, enz. reeds met der daad zich toonde te zullen zijn.

Waarom moest ook deze Oranjespruit in den bloei zijner jaren (hij was even veertig jaren oud bij zijn verscheiden A°. 1751) aan de liefde, aan de hoop van een volk, dat hem zoo zeer behoefde, ontrukt worden? Zoo klaagde toen welligt menig welmeenend Vaderlander, maar kortzichtig sterveling, in de aandoening van zijnen ijver en smert! Doch de wegen Gods zijn niet als onze wegen; zij blijken, soms na jaren eerst, zoo veel hooger te zijn geweest, als de hemelen hooger zijn boven de aarde. Zekerlijk werd ten gevolge van Vierden Willems vroegen dood de band, eerst verslapt, later geheel losgerukt, die de partijen onder zijn Stadhouderschap bij één hield. Zekerlijk was de minderjarigheid van Willem V, was geheel de rampvolle richting zijner loopbaan, in alle opzichten evenzeer geschikt om het broeiende omwentelings-element te ontwikkelen, als de mannelijke leeftijd van Willem den IV^de^ berekend scheen, om aan de partijschappen in ons land voor altoos een einde te maken. Door zijn overlijden toch werd het volksbeginsel, dat in Oranje vroeger beide zijnen steun en zijne tempering vond, nu niet alleen van Oranje los en onafhankelijk, maar weldra zelfs tegen Oranje gericht en verkeerd; bij den Amerikaanschen vrijheidsoorlog in vereeniging met de Aristocratische staatspartij; bij de Fransche omwenteling tegen die aristocratie evenzeer. Doch juist uit deze schroomelijke verwarring van denkbeelden, van partijen, van tijden, moest eene loutering geboren worden. Het Stadhouderschap der Unie verdween in de stormen der Omwenteling, maar om in verjeugdigden luister en kracht te herrijzen in de Souvereiniteit der Nederlanden. Alle de partijen hereenigden zich in 1813 in de uitroeping van den zoon van Willem den V^de^, den kleinzoon van Willem den IV^de^, den achterneef van Willem en Johan van Nassau, tot Koning.

Het erfstadhouderschap van Willem den IV^de^, hoe kortstondig ook, was niet zonder groote beteekenis en voor de toekomt beslissende gevolgen geweest. Onder hetzelve waren voor het eerst alle de Noordelijke Gewesten in ééne zelfde Oranje-regering verbonden gezien. In dit zelve lag reeds de Koninklijke roeping van een later leeftijd als in hare kiemen verborgen; en de algemeene geestdrift waarmede dat Stadhouderschap was uitgeroepen, moest ten getuigenis verstrekken, dat de uitsterving van den oudsten tak der Prinsen van Oranje van Gods wege de eenmaal getrokken lijn niet had afgebroken; dat het *Leve Oranje!* in den boezem des volks, evenmin door lengte van tijd, als door scherpte van vijandschap kon versmoord worden; en dat de hand Desgenen, die Nederland en Oranje in de gemeenschap der heiligste zaak eenmaal verbonden had, ook nog tot in geslachten aan het werk zijner handen gedenkt.

UKAZE VAN KEIZER ALEXANDER TEGEN DE VLEIERIJ.

Ukaze, gericht aan de Synode van Moskou door Alexander I, Keizer aller Russen, gedagteekend van Moskou den 27sten Oct. 1817 (1).

Gedurende mijne laatste reizen in de onderscheidene provinciën des Rijks ben ik tot mijn groot leedwezen verplicht geweest, om op verschillende plaatsen redevoeringen aan te hooren, die onbetamelijke lofspraken op mij bevatteden; lofspraken, die alleen Gode toekomen. Daar ik de innerlijke en grondige overtuiging heb, dat alle gaven die wij bezitten ons alleen geworden door de tusschenkomst van onzen Heer en Zaligmaker Jezus Christus, en dat elk mensch, wie hij ook zijn moge, in zich zelven vervuld is van boosheid, zoo ware het, indien ik mij de eere aanmatigde van daden, in welke de hand Gods zich ten klaarste voor het gezicht der geheele aarde heeft geopenbaard, — het toebrengen aan menschen van eene eere, die alleen den almachtigen God toekomt. Ik merk het dus als een plicht aan, om op de stelligste wijze te verbieden, dat men ten mijnen opzichte die onbetamelijke lofverheffingen bezige, en ik moet het volk aanbevelen om bij dergelijke gelegenheden zich te onthouden van loftuitingen, die zoo onaangenaam zijn in mijne ooren. Elkeen brenge alleen den eenigen God der legerscharen den dank toe voor de zegeningen die Hij over ons uitgestort heeft; ieder smeeke Hem aan ons allen zijne geestelijke weldaden te willen schenken; en men zal op deze wijze beantwoorden aan de woorden der Heilige Schrift, die beveelt om alleen aan den eeuwigen, onsterfelijken en onzichtbaren Koning, en alleen wijzen God toe te brengen de eer en de heerlijkheid tot in alle eeuwigheid.

ALEXANDER.

(1) De hier volgende Ukaze, overgenomen uit een buitenlandsch Journaal, nemen wij gaarne ter plaatsvulling over, als een merkwaardig getuigenis der godvruchtige en nederige gevoelens die Keizer Alexander sedert den grooten veldtocht tegen Frankrijk bezielden.

HET JAAR 1837.

Bij het herlezen van den terugblik, een jaar geleden op 1836 geworpen, komen er vele gedachten en herinneringen bij ons op. Dezelve werd ter nedergeschreven nog onder den indruk der ontzettende natuurtooneelen, die het einde van dien jaarkring gekenmerkt hadden, en bij het gezigt op de velerlei lotwisselingen van dien tijdkring, ja, wij moeten het er bijvoegen, ook nog eenigzins in verband met de sints verscheidene jaren door zoo velen gekoesterde verwachtingen, die aan dat jaar eene soort van geheimzinnige beduidenis hadden toegekend. Het jaar 1830, toen zoo plotseling in weinige dagen de geheele gedaante des aardrijks veranderd scheen, de geheel onverwachte schakel van gebeurtenissen, die zich op eens voordeed, en de vele andere die toen onvermijdelijk schenen, openden eenen nieuwen gezigteinder, en men scheen nu van trap tot trap den verderen voortgang van den wereldopstand, en de aannadering van dat oogenblik, waarin de Heer zelve tot redding der zijnen zoude optreden, te kunnen verwachten. En echter, het tegendeel had plaats. De nieuwe Fransche Dynastie, wier stelsel het voor een oogenblik scheen, overal den fakkel te werpen in de brandstoffen die in Europa gistende waren, trachtte daarentegen meer en meer in de oude vormen terug te keeren, door gematigdheid in zijne binnenlandsche staatkunde de genegenheid der Europesche Mogendheden te verwerven, en de herinneringen aan Jemappes en Valmy door die van Versailles en Lodewijk den XIV^de^ te doen vervangen. — De omwentelingen in het Zuiden bleven als het ware op zich zelve staande, en buiten verband met de staatkunde van het Noorden; en, welke dan ook de woelingen in den boezem der Staten mogten zijn, de laatste jaren vertoonden van buiten geene voortgaande ontwikkeling der omwentelingskoorts, hoewel het bestaan van dezelve uit vele teekens duidelijk was te erkennen. Het jaar 1836 bragt met alle zijne stormen daarin geene verandering te weeg, en 1837, hoewel alle de bestaande oorzaken gedurende dien tijd niet buiten werking bleven, was mede een jaar van schijnbaren stilstand, en zonder bijzonderen invloed, naar onze bekrompene begrippen ten minste, op de groote wereldgebeurtenissen. Naar onze begrippen, zeggen wij: en zeker ook in dezen doen wij telkens de ontdekking, dat zelfs het gissen der toekomst ons onmogelijk is, indien geen hooger licht dan het onze, in ons verstand getuigt. Hoe spoedig toch vermengen wij de eer onzer scherpzinnigheid met de eere Gods; hoe ras verbinden wij onze overtuiging der waarheid aan dezen of genen loop van zaken, die wij daarmede als in een ononafscheidbaar verband beschouwen! En wanneer nu onze gedroomde verwachtingen niet vervuld worden: hoe ontstaat er eene ontmoediging, die ons dikwijls eenigen tijd lang alle vreugde in de ontwikkeling van het raadsbesluit van God ontrooft! Wij geven voor, dat bij zulk eene uitkomst Gods eer aangetast zal worden; en het is ondertusschen de aanranding onzer eigene eer, waarvoor wij boven alles beducht zijn. — En dit blijft echter het verrassende, dit het Goddelijke in de wegen Gods, dat zij zoo veel hooger zijn dan die der menschen, en dat de aaneénschakeling van oorzaak en gewrocht wel van achteren aangewezen, maar niet van voren geraden kan worden. Zoo was het wachtwoord der Christenen achttien eeuwen lang: *Ik kome haastelijk!* offschoon de teekenen van die komst, zoo dikwijls schijnbaar naderende, weder voor de oogen van zijne gemeente verdwenen. De ware jongeren van Christus zullen hunne vaten in de verwachting van zijne komst met olie vullen; maar zullen zij niet evenzeer door sluimering bevangen worden, en ook voor hen de komst des Heeren even verrassend, offschoon verwacht zijn, als zijne eerste komst in den vleesche? — Het opmerken, het letten op de teekenen der tijden is eene gave die ons beloofd wordt; geenszins in het vooruitloopen van datgene, hetwelk de Heere in zijne magt gesteld heeft. Doch ook die opmerking is des te gewigtiger, dewijl wij de Geschiedenis geenszins als de opéénvolging van menschelijke daden, maar de ontwikkeling van het plan Gods mogen beschouwen. Met verwondering lazen wij in de Inleiding van een belangrijk en bezadigd geschrift dezer dagen, waarop wij eerlang nader wenschen terug te komen, dat het alleen *de bijgeloovige dweeper is, die zijne vrije wilsbeschikking in de groote wereldbeschikking verloochent.* Daarin immers toch ligt de waardij der Geschiedenis, dat God zich in dezelve openbaart; dat zij niet afhangt van den willekeur der zondige stervelingen, maar dat Herodes en Pilatus zelfs als zij den Heer der Heerlijkheid aan het kruis hechten, slechts datgene doen, hetwelk zijn voorbedachte wil bepaald had. Deze daden door redelijke wezens geschiedende, zijn zij daarin desniettemin voor dezelve verantwoordelijk en schuldig, en het volle verband in alle middeloorzaken blijft geheel behouden. Ziedaar een afgrond, waarin zich het menschelijk doorzigt verliest, doch die zich oplost in de hoogere eenheid, die het ons hier gegeven wordt te gelooven, niet te bevatten. Neen, wij trachten ons niet door het onbepaalde denkbeeld eener afgetrokkene hoedanigheid Gods, met den naam van Voorzienigheid bestempeld, uit die zwarigheden te redden; wij hebben den geheelen God noodig, zoo als hij zich als een levend, een persoonlijk God geopenbaard heeft; en de gebeurtenissen der Geschiedenis zijn nog *Zijne daden.* Nog zegt Hij tot ons, even als tot Mozes: *De Heere zal voor u strijden, en gij zult stille zijn.* — De volkeren bruischen op, en doen het goeddunken hunner booze harten; desniettemin, de wille Gods wordt volbragt. In deze schijnbare ongerijmdheid ligt de troost des geloovigen: zijne ruste is in God. Hij weet dat alles geschiedt om den wille van degenen die de zaligheid beërven zullen, om den wille van Christus, wiens ligchaam wij zijn, en in wien wij geroepen zijn. — Buiten dit geloof is ook de Geschiedenis een ijdel spel onzer arbeidzaamheid; een opeenhoopen van zandkorrels, die de minste windvlaag verstrooijen moet. Want wie zoekt een plan, eene eenheid in de daden des opeenvolgenden geslachts, waarbij het laatstkomende steeds weder het werk zijner voorgangers omverwerpt? — Alleen

bij God is een plan, reeds aan de eerste zondaren en tevens aan de eerste geloovigen in den hof van Eden verkondigd: dat plan der Verlossing, om hetwelk alleen alles geschiedt en geschieden zal, tot dat alle knien zich zullen buigen voor Jezus, totdat de wille Gods geschied zal zijn in den hemel en op aarde. Op dien weg staan wij. Langs denzelven trekt Hij voor ons, die de sleutels heeft der helle en des doods, die dood geweest is, en die leeft tot in eeuwigheid. Zoo het een weg is door God zelven afgebakend, dan heeft ook elk gedeelte van denzelven zijne waarde, en is als een daauwdrop, waarin zich het zonlicht terugkaatst. In die overtuiging alleen wenschen wij nog een blik op 1837 te werpen; mogt het zijn, in de erkenning dat wij met de geheele wereld in ons zelve verdoemelijk voor God zijn; maar dat onze Heer leeft, in wiens wille alles is, en dat alle de wisselingen dezer aarde de komst voorbereiden van dat rijk, dat beloofd is, en dat gewisselijk komen zal.

Vóór zeven jaren scheen de omwenteling eene bruischende zee, wier golven meer en meer een ruim gebied beslaan. Brussel, Brunswijk, Dresden, Warschau antwoordden op de kreet, die van Parijs uitgegaan was; en de zendelingen van dien afval verspreidden zich naar alle zijden om de vaan des oproers te doen opsteken. Doch weldra stelde het nieuwe Vorstenhuis van Frankrijk er belang in, om den afkeer der Mogendheden te verzoenen, en hunne genegenheid te winnen. Dit stelsel, hetwelk met de vervolging derzelfde partij, wier werktuig de Julij-koning eens was, gepaard ging, nam in het jaar 1837 eene nieuwe uitbreiding door het huwelijk van den troonopvolger en van eene der Vorstinnen met leden der Duitsche Vorstenhuizen. Men vreesde voor den triumf dier zelfde gevoelens, die in 1830 gehuldigd werden. De Polen werden overal vervolgd, de omwenteling in Spanje tegengehouden, en de zalen van Versailles weder geopend, ten einde, even als Napoleon dit beproefde, de nieuwe Dynastie aan de herinneringen van de oude vast te hechten. De hand der Voorzienigheid bleef ook nu den dolk afweeren, die zoo vaak het leven van het Hoofd des Staats bedreigde, en terwijl men in de eerste jaren telkens de boden eener nieuwe omwenteling te gemoet zag, schijnt nu daarentegen, naar onze menschelijke inzigten, die troon, met sluwheid gehandhaafd, door de belangen der geldbezitters en gegoeden geschraagd, onder gewone omstandigheden alle waarborgen van duur met zich te voeren. De schande der nederlaag van Constantine is door de laatst gewonnen lauweren uitgewischt, en daardoor het vertrouwen bij het leger weder herboren. De aandacht des volks wendt zich meer en meer tot de materiëele belangen, tot cultuur, en middelen van vervoer, en de stem der oppositie, zoo krachtig in het begin, toen de herinnering aan de ontrouw jegens de Bourbons nog versch was, verloor veel van haren invloed, naar mate men zich meer aan de nieuwe Regering begon te gewennen, en de tegenstanders zelve door overdrijving en rustelooze herhaling, afbreuk aan hunne eigene zaak hebben gedaan.

In Engeland had eene gebeurtenis plaats, die de gewigtigste gevolgen scheen te moeten hebben. Een bejaard Vorst, door alle de partijen als bezadigd en onpartijdig geëerd, ruimde door zijn overlijden den troon in voor eene jonge Vorstin, nog zonder eenige ondervinding, en die zelfs bij den aanvang harer regering zich er op scheen toe te leggen, om geen der hoofdpartijen te beleedigen; zoodat Wellington en O'Connell te gelijk voor haar Bestuur ijverden, en het nieuw verkoren Parlement nog geene beslissende kleur heeft aangenomen. En niettegenstaande de wisselvalligheid eener zoodanige troonsverwisseling, en de zwakheid eener vrouwelijke regering, kan men, naar den uiterlijken schijn te oordeelen, niet beslissen, dat de gevaren eener omwenteling grooter zijn geworden; integendeel, schijnen de middelklassen zich met meer overtuiging aan het behoud van hetgeen bestaat aan te sluiten, en ook hier is, menschelijker wijze, een meerdere waarborg van rust, dan toen de gevaren der omwenteling ook aan de overzijde der zee dreigend en onontwijkbaar schenen.

Niet minder vastheid levert de aanblik van het Oosten van Europa op. De troon van den Sultan, zoo nabij reeds aan deszelfs geheele verdwijning voor weinige jaren, door de zeemagt der Grieken, de voortrukkende legers van Ibrahim, en de reusachtige magt van Rusland bedreigd, geniet, vergelijkender wijze, zelfs eene zekere kalmte, en sleept zijn roerloos bestaan voort naast den nieuw opgerigten troon der Grieken, met wie hij eerst op leven en dood scheen te zullen strijden. Rusland zet zijnen worstelstrijd nog voort met de Circassiërs, wien echter weinig kans tot de lange verdediging tegen zulk eene overmagt overschiet; vooral sedert de zaak van den Vixen en het Tractaat met Turkije het Britsche Luipaard wel ontrust, doch niet tot eenen kampstrijd bewogen hebben. Verder spreidt Rusland den Sarmatischen rijkdom zijner ruiterbenden ten toon, en besteedt schatten aan den aanbouw dier onwinbare vestingen, die voor altijd de onderwerping van het ongelukkige Polen moeten verzekeren.

De uiterlijke eenheid in Oostenrijk blijft ongestoord; handel en kunstvlijt nemen aldaar toe; doch waar zich slechts gelijk bij de inwoners van het Zillerdal, eenige afwijking der voorvaderlijke inrigtingen vertoont, wordt de druk gevoeld van dienzelfden scepter, die anders slechts een aartsvaderlijke herderstaf schijnt.

Pruissen tracht zijne eenheid meer en meer te versterken, en zijn op eigenbelang gegrond handelstelsel neemt ieder jaar in vastheid toe.

Italië blijft bij alle geruchten van opstand rustig het juk zijner overheersching torschen. De gruweltooneelen van Palermo en de rampen van Napels bleven in het staatkundige zonder gevolg. Rome, na de Cholera met geestdrift afgebeden te hebben, zag dezelve hare muren naderen, zonder dat de rust op eene blijvende wijze gestoord werd.

Zelfs in de landen, aan de onrust der omwentelingen ten prooi gegeven, was er geene toeneming van gevaar niet alleen zigtbaar, maar zelfs de verwachtingen, die omtrent deze omkeering van zaken gekoesterd werden, vervulden zich geenszins. — Don Carlos verscheen tot voor de muren van Madrid, en hoewel bij de benden van Christina alle krijgstucht verloren scheen, en alle sporen der ontbinding van die Regering nabij

waren, was hij echter genoodzaakt weder naar zijne bergen terug te trekken. — De bestaande Magt in Lissabon, die niet meer dan de schaduw eener Regering opleverde, had nog kracht genoeg om den aanval der Chartisten in het Noorden en dien der volgers van Miguel in het Zuiden af te weeren.

Bij dit alles zijn er twee gebeurtenissen, waarover in den laatsten tijd veel gesproken werd, en die niet slechts van eenen minder rustvoorspellenden aard schijnen te zijn, maar waarvan zelfs geheel tegenovergestelde gevolgen werden afgeleid: wij bedoelen het patent, waarbij de Koning van Hanover in zijn thans van Engeland afgescheiden rijk de aldaar door zijnen Voorganger ingevoerde Constitutie weder heeft ingetrokken; en de arrestatie van den Aartsbisschop van Keulen. Beide deze gebeurtenissen behooren tot de zoodanigen, die in het eene tijdvak onbemerkt voorbijgaan, in het andere aanleiding tot de grootste omkeeringen kunnen geven; beide zijn zij van eenen hoogst teederen aard, en allermoeielijkst te beoordeelen voor diegenen, die niet met alle de daartoe behoorende bijzonderheden bekend zijn. Men zoude van den eenen kant zeggen, dat de begoocheling voor de Constitutien reeds verdwenen is, en het dagelijks meer erkend wordt, wat er onder deze vormen al toegelaten kan worden. In weerwil hiervan blijven de Constitutien een der afgoden der eeuw, en zoodra deze aangetast worden is het als of een algemeen wachtwoord is gegeven, en alle de Journalen vullen hunne kolommen met aanvallen op diegenen, die zich aan dat gebrek aan eerbied schuldig maken. De tijd zal eerst kunnen leeren, welke de wezentlijke drijfveer tot deze op zoo velerlei wijze beoordeelde daad geweest is. — Ook om de zaak van den Aartsbisschop ligt een sluijer verspreid. Er zijn oogenblikken waarin eene regering tot haar eigen zelfbehoud moet doortasten. Wie kan thans reeds beslissen of dit oogenblik daar was? Dit blijkt genoegzaam ook weder uit deze gebeurtenis, dat die revolutionaire zoogenoemde gelijkheid van alle godsdiensten een hersenschim is, dewijl elk bestuur, dat geheel buiten de godsdienst staat, eigentlijk tegen dezelve gerigt is, en er godsdiensten zijn tot wier bestuur als het ware de overheersching behoort, en die dus dien ten gevolge geheel ongeschikt zijn, om met anderen op een gelijken voet behandeld te worden. Hoe het zij, er kunnen in deze beide zaken zaden van latere onlusten liggen; voor het oogenblik schijnt de eerste indruk ook reeds voorbij te zijn.

Ondertusschen leverde ook dit Jaar teekenen genoeg op van het bestaan dier hoogere Magt, die onze ontwerpen verijdelt en niet antwoord van hare daden. Of was de storm van den 24 Februarij niet nog een nagalm van de ontzettende natuurtooneelen van de laatste maanden van 1836, en werden niet tot in het midden van Europa de schokken eener aardbeving gevoeld, die Griekenland en het Zuiden van Italië teisterde, terwijl de eerste Januarij Tiberias en verscheidene andere plaatsen uit de Heilige Schrift bekend, geheel verwoest had? — Strekte zich niet in het begin des Jaars de griep over het grootste gedeelte van Europa uit, en waren niet hare gevolgen, niettegenstaande de schijnbare onbeduidendheid der ziekte, voor vele huisgezinnen betreurenswaardig? — En dan de gevreesde Cholera! Nog rustte zij niet. Niet alleen werden er talrijke slagtoffers in het weelderige Napels geveld, en vertoonde Palermo gruwelen, waarvan de menschheid ijst; maar zelfs Rome zag ditmaal de gevreesde ziekte onder hare bevolking talrijke slagtoffers vellen. Tegelijk verschijnt de ziekte op nieuw in Polen en Dantzig, bezoekt weder Berlijn, en bedreigt Duitschland en het geheele Noorden. Ook Marseille en Toulon aanschouwden haar weder, en zelfs in het leger voor Constantine verhief zij dreigend het hoofd. De pest hevig in Africa en te Smyrna geducht, nadert de Donau, en betreedt te Odessa het Christelijk grondgebied. Wij moeten het de Ouden nazeggen: duizendvoudig zijn de wegen, die naar het doodenrijk openstaan. Mogt het ons echter gegeven worden, om er bij te voegen, dat er één weg is, die ten leven leidt; en mogten wij dien nog kennen. Vele mannen, door geheel Europa bekend: Gustaaf IV, Ancillon, de Pradt, anderen, zagen in dit jaar het oogenblik naderen, waarin de verstrooijing des levens ophoudt, en slechts de beslissing van eene enkele vraag voor ons gewigtig blijft.

Er woedde tevens ook nog een storm van eenen anderen aard, die met niet minder beduchtheid werd nageoogd, en die de gronden van dat Crediet, waarop de tegenwoordige toestand der Maatschappij rust, geheel scheen te zullen indringen. Wij bedoelen hiermede die Crisis in de finantiën van America, die zoo onverwacht zich vertoonde in dat land, hetwelk steeds voorgesteld wierd, als het toppunt van welvaart en bloei bereikt te hebben, en waar op eens de hechtste zuilen in den handel, ten gevolge van eenen overdrevenen speculatiegeest en een ligtzinnig vertrouwen, ineenstortten. De invloed dezer gebeurtenissen in Engeland was groot; doch op het vaste land werd dezelve op eene wijze gematigd, die bij de vele betrekkingen, die er met Amerika bestaan, niet verwacht had kunnen worden.

Ons geliefd Vaderland werd in dezen, en in vele andere opzigten gespaard. De Heere was niet moede ons wel te doen, niettegenstaande onze ontrouw. — De moeilijke en verwarde toestand, waarin de Belgische Omwenteling ons geplaatst heeft, kon tot nu toe door geene menschelijke wijsheid ontward worden. Wij hebben in alles God noodig. Mogt de Natie dit erkennen, mogt zij gevoelen wat het is, te drijven op de genade van dien God, die sints eeuwen over dit plekje gewaakt heeft, gelijk Hij waakte over de koraalklip, waar honderd-veertig onzer landgenooten zeven en dertig voor hen onvergetelijke dagen doorbragten. Liefelijk was de zamenstemming in den rouw, bij het overlijden eener geliefde Koningin; treurig was de voortduring van eene verongelijking, waartoe men ter kwader uur was overgegaan, en de toenemende verwarring omtrent een vraagstuk, dat in het begin zoo eenvoudig was. De stemmen tegen de maatregelen van vervolging en inlegering worden steeds luider. Reeds deden zij zich in

de Vergadering onzer Afgevaardigden hooren, en wij twijfelen er niet aan, dat dit treurig ftelfel niet lang meer volgehouden zal worden.

De godsdienftige vraagftukken verkregen, gelijk wij fteeds vermoed hebben, een toenemend gewigt, en liggen op vele plaatfen verborgen onder fchijnbaar opgegevene voorwendfels. De bemoeijenis der wereldlijke Magt gaf in vele gewesten aanleiding tot treurige gebeurtenisfen. Men zag te Sardinië diegenen welke de prediking van het woord des levens te Nizza met inftemming gehoord hadden, door de Regering vervolgd, en terwijl de uitgewekene Zillerdalers, zich onder den fchuts der Pruisfifche Regering in haar gebied hebben nedergezet, maakte zich aldaar eene fchare der afgefcheidene Lutherfchen gereed, om de vervolging die op hen drukte, in het verre Nieuw-Holland te ontwijken. — De Evangelieverfpreiding in Frankrijk had een gewenschten voortgang. Zelfs in België werd eene deure geopend voor de verfpreiding des woords, en het uitzicht tot de geestelijke verlevendiging van dit volk werd aangewakkerd. Wij hebben medegedeeld, hetgeen ons van alle deze werkzaamheden is voorgekomen; zonder daarin van die genootfchappen en vereenigingen onbepaald dat alles te verwachten, hetgeen door dezelve vooruitgezet of gehoopt wordt. Maar wij wenfchen dit beginfel te handhaven, dat de Heere zich aan geenen vorm bindt, en dat hij buiten alle deze inrigtingen, maar ook in dezelve werkt. — Wij zien bij fommigen eene overdrijving, die aan menfchelijke werkzaamheid eene plaats inruimt die haar niet toekomt, maar wij zien ook tevens bij anderen eene bekrompenheid, die aan de Heere den weg wil afbakenen, buiten welken zijn zegen niet verwacht zoude kunnen worden. De Heere heeft meer dan eenen zegen; en met meer dan eenen arm heeft Hij in de tijden der eerfte verkondiging des Christendoms en ten tijde der Hervorming zijne waarheid doen zegevieren.

De Roomfche Kerk is in den loop van dit jaar meer opmerkzaam geworden op de pogingen, tot verbreiding der Evangelifche waarheid aangewend. In Spanje, in Italië, in Frankrijk, tracht men deze verkondiging, waar dit mogelijk is, tegen te gaan. Het huwelijk van den Troonsopvolger in Frankrijk met eene Lutherfche Vorftin heeft de aandacht der geestelijkheid tot zich getrokken; de werkzaamheden der Christelijke maatfchappijen werden in een verachtelijk en befpottelijk daglicht door haar geplaatst; en gebeurtenisfen zoo als die van Keulen, doen den Koning van Pruisfen door haar meer en meer als een gevaarlijk voorftander van het Protestantismus befchouwen.

Zie daar dus den ftaat van zaken menfchelijk, en naar hetgeen onze oogen zien, voorgefteld. Dit alles neemt onze overtuiging geenszins weg, dat wij een gewigtig tijdperk beleven, en dat fchijnbare rust dikwijls een wezenlijke voortgang is. God regeert, de tijden van fchudding zijn over het aardrijk, en de godsdienftige overtuigingen worden meer en meer de fpil van de gebeurtenisfen die verwacht kunnen worden. Wij gelooven aan eene algemeene Kerk, zamengefteld uit allen die den Heere Christus in onverderflijkheid lief hebben. Wij weten dat hoe verdeeld ook fomtijds tegen elkander, de leden van dat ligchaam vereenigd zijn door eenen band, dien geen menfchelijke willekeur van een kan fcheuren. Eén is er, wiens wil gefchieden zal, gelijk in den Hemel, zoo ook op aarde; wiens raad geopenbaard zal worden in de ontwikkeling der gebeurtenisfen, en zoo wij *gelooven*, zullen wij ook in den loop der wereldgefchiedenis de heerlijkheid Gods mogen aanfchouwen.

De befchouwing van de gebeurtenisfen van het laatfte jaar, heeft die van het voorgevallene in de laatfte maand reeds in zich opgenomen. Slechts nog ééne zaak wenfchen wij te doen opmerken, namelijk het verheugend berigt, dat bij de opening van den Curfus der werkzaamheden van de Theologifche School van Geneve door de Hoogleeraars in eene vaderlijke en hartelijke aanfpraak aan de ftudenten is kennis gegeven, dat niet alleen bijna alle diegenen, die zich in den loop van dit jaar door de Irvingistifche zendelingen hadden laten medefleepen, hun berouw deswegens en hunne terugkeering tot hunne vroegere overtuiging te kennen hadden gegeven, maar dat de Hoogleeraar Preiswerk tot hetzelfde doel eenen brief gefchreven had, die door den Eerw. Gausfen werd medegedeeld. Door dezen werd die mededeeling, met erkentenis van de gebreken bij Leeraars en leerlingen, van eenige liefderijke vermaningen vergezeld, wijzende op de behoefte aan wederzijdsch vertrouwen, waarfchuwende tegen het gebrek aan eenvoudigheid in het geloof, aan foberheid in de ftudie, en eindelijk de magt doende opmerken van dien geest des kwaads, die zoo wel hier als vroeger in Engeland en Schotland, er juist velen van diegenen verleidde, wier opregtheid en ijver voor de zaak des Heeren niet in twijfel getrokken konden worden.

De tijdingen uit de kleinere gemeenten in Frankrijk blijven verheugend. Vele blijken van liefde en zelfverloochening werden er door de nieuw bekeerden gegeven. De Colporteurs blijven zich aan onze gebeden aanbevelen in dien winter, die voor hen zoo vele dagen van moeilijkheid en opoffering kan opleveren. Bij velen, vroeger hoogst vijandig, beginnen hunne woorden meer ingang te vinden.

De Heere zal zijn werk bevestigen, en toonen dat Hij met alle diegenen is, die waarlijk behoefte gevoelen om zijn woord te verkondigen; bij allen die behoefte hebben om het aan te nemen.

Een Christelijk Journaal in Zwitferland deelt het antwoord van den Secretaris der Synodale Commisfie in Nederland mede, door den Heer Mellet als Deken der Clasfe van Laufanne ontvangen op den Brief, dien wij in ons Novembernommer hebben opgenomen. Wij zijn voornemens dit ftuk, hetwelk voorbedachtelijk ontwijkt om in eenige nadere verklaring te treden, aangaande de zaken onzer Kerk, in ons volgende nommer over te nemen.

ZINSTORENDE DRUKFEIL.

Op Bl. 43 c. 2. v. 16 ftaat: *aangekocht*, in plaats van: *aangenomen*.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

DE MIDDELAAR.

In een vorig Opſtel van dit Tijdſchrift werd de Christus voorgeſteld als onder Israël voorafgebeeld door de inſtelling en den perſoon van den *Goël*. Aan dit denkbeeld na verwant, en toch onderſcheiden, is dat van den *Middelaar Gods en der menſchen*, gelijk de Schrift *den menſche Christus Jezus*, den mensch geworden *Zoon*, het vleesch geworden *Woord Gods* noemt. Onuitſprekelijk gewichtig is de waarheid dezer zake, in welke alleen alle gemeenſchap der Godheid met de menschheid, van heerlijkheid en eindigheid, van hemel en aarde gegrond is; en waarin diepten verborgen zijn, die nog door geen leerbegrip immer omvat werden, maar alleen in den onnaſpeurlijken rijkdom van Gods Woord gevonden worden.

Men miskent den grond en het wezen der oude bedeeling van God, vóór de menschwording van Christus, wanneer men ergens in de Geſchiedenis eene openbaring des onzichtbaren Gods aanneemt buiten het eeuwige Woord. Overal waar de Godheid in de eeuwen der voorbereiding ſpreekt en verſchijnt (het Nieuwe Verbond leert het ten duidelijkſte (1),) daar is de ſprekende en verſchijnende perſoon de éénigeboren Zone Gods. Er is buiten Hem geene openbaring, geene geopenbaarde Godheid. Niet ſlechts hier en daar, bij eene of andere merkwaardige gelegenheid, maar overal is bij Mozes en de Profeten, zoo dikwijls zij van Jehova ſpreken, de Zoon mede perſoonlijk bedoeld. Hierin ligt de grond des denkbeelds van den *Man-Jehova*, en van den *Engel-Jehova*: het eerſte in de benaming die Eva gaf aan haren Eerstgeborene (2); het tweede bij die veelvuldige verſchijningen van welke de Aartsvaderlijke geſchiedenis ſpreekt. De voorname aanmerking, die wij hieromtrent te maken hebben, is deze, dat naar het oorſpronkelijk echt oosterſche denkbeeld, een *Engel* niet noodzakelijk zulk een hooger Wezen beteekent, als wij ons gewoonlijk onder dien naam voorſtellen. Het denkbeeld van *Gezant* (Gezondene) is veel ruimer, en begrijpt ook de *verſchijning* van den Onzienlijke: bij voorbeeld, wanneer de Heer zich openbaart in winden, bliksemen, onweders. Somtijds ook drukt het het denkbeeld eener *menſchelijke* natuur uit; gelijk wanneer de dienstdoende Prieſter een *Engel des Allerhoogſten*, en op grond daarvan de Opzienders der geloovigen, *Engelen der gemeenten* genoemd worden, of wanneer Israël, Gods Volk, onder den naam van *Gods Gezant* voorkomt. Het denkbeeld van *verſchijning* en *zending* is dus de grond der benaming, en geenszins het denkbeeld der eigenlijke *engelennatuur*, dat een bij ons beſtendig terugkeerend, maar al te bekrompen begrip is, zoo dikwijls wij van Engelen hooren gewagen.

In dezen *Engel-Jehova* was dan het Middelaarſchap van Gods Zoon reeds duidelijk geopenbaard. Van den aanvang af kende men dit Middelaarſchap. Treffend is de voorſtelling die wij er van aantreffen in de Redevoering van Elihu (Job. XXXIII. v. 23): *Voorwaar, er is bij Hem een Engel, een Voorſpraak, Één uit duizend, die den mensch onderrichting geeft omtrent zijnen plicht, die voor hem om genade bidt, en zegt: Verlos hem, dat hij niet in de groeve dale: Ik heb de verzoening gevonden!* Immers, waarom zou men in dien Engel niet denzelfden *Engel-Jehova* erkennen, van welken Paulus ons leert dat de Israëlieten Hem verzocht hebben in de woestijne, en dien Job-zelve (gelijk wij in ons vorige Opſtel hebben aangewezen) verklaarde te kennen als zijnen Goddelijken Goël (1)? Wanneer men de Schrift uit de Schrift verklaart, en niet uit ingezogen vooroordeelen omtrent Oosterſche Perſoonsverbeeldingen, middel-

(1) Joann. XII. v. 37. Hebr. I. v. 1—3, enz.

(2) Gen. IV. v. 1. Eene plaats, van welke wij reeds dikwijls in dezen zin hebben gewag gemaakt, gelijk ook reeds LUTHER in zijne randgloſſe, de Kantteekening der Statenvertaling, en de vernieuwde Lutherſche vertaling van Dr. J. F. VON MEIJER die opvatten. En zelfs de Hoogl. VAN DER PALM ſtaat in zijne Aant. voor, de Vertaling: »Ik heb ontvangen een *man met Jehova*," hetgeen hij wel verklaart door *met Gods hulp*; doch dat niettemin geheel overeenſtemt met het denkbeeld van den *Immanuël*, d. i. *God met ons*. — Er ſtaat eigenlijk: *Een man, den Jehova.*

(1) In het aanhalen van deze plaats zijn wij geheel moeten afgaan van de gewone Vertaling, en namen wij gedeeltelijk die van den Hoogl. VAN DER PALM aan; evenwel met dezelfde verandering die de Heer LE ROY in zijne *Goddelijke Openbaring des Bijbels* (Dl. I. bl. 190-120) er in maakt. Deze

wezens, fabeldichtingen, inbeeldingskracht, en dergelijke; wanneer men *wezenlijkheden* in dezelve aanſchouwt in plaats van *dichterbeelden*, dan moet elke andere noodzakelijk vervallen.

Onder Israël vooral, was de Middelaar in zijne bediening een *Verbonds-Middelaar*, dat is, als Wetgevend Profeet gelijk Mozes, als Priester die zich zelven zou offeren, als Koning uit Davids lenden, zijn Heer en God: de Grond, de Bewerker, en het Pand (den Borg) des eeuwigen Verbonds van den Heere met Zijn volk. Maar ook hier vinden wij nergens plaats gegeven aan het ongerijmde denkbeeld van een *Middelwezen*, van eene andere geſchapen natuur dan die des menſchen, en verſchillend van die des Allerhoogſten Gods. Overal vinden wij den Middelaar, *of* als goddelijk, *of* als menſchelijk van natuur beſchreven; ſomtijds als beide: op éénе plaats zelf is die vereeniging ten hoogſte merkwaardig: het is in het wonderteeken, dat God door Zijnen Profeet liet toezeggen aan Koning Achas. De ongeloovige en van God afkeerige Koning had geweigerd op Gods eigen uitnoodiging een wonderteeken te begeeren, hetzij uit de hoogte, hetzij uit de diepte; en nu laat de Heer zelve hem in het aangekondigde Wonder aller Wonderen de hoogſte hoogte en de diepſte diepte vereenigd aanſchouwen: de hooge Godheid en de nederige Menschheid vereenigd in den Perſoon van den toegezegden IMMANUËL (1). Te vergeefs redeneert men hier de Godmenschheid weg, door in dien naam geene andere beteekenis dan *gunst en hulp van God* te willen zien. In eene afſchaduwing van den Mesſias, gelijk het jongske was dat de Profetes den Godsman baarde, en van hetwelk in datzelfde Hoofdſtuk wordt geſproken, moge deze mindere en flaauwe beteekenis plaats vinden; in den grooten en heerlijken Immanuël, die het lichaam zelve der figuren en ſchaduwen is, beteekent de naam gewis eene wezenlijkheid: de vereeniging der Godheid en der menschheid in een *Perſoon.*

Het is ook in de verklaring des Nieuwen Testaments dat de in ons Land heerſchende Uitlegkunde, in plaats van in den *Middelaar Gods en der menſchen* eene vereeniging der Godheid en der menschheid te zien die beide *inſluit*, in tegendeel een *Middelwezen* in Hem meent te vinden, dat beide, de ware Godheid en de wezenlijke menschheid, *uitſluit.* Zoo handelt zij dan met Hem, die *de Weg*, *de Waarheid en het Leven*, de perſoonlijke WAARHEID zelve is, even als met de zakelijke waarheid, die zij beſtaan doet niet in een levend geheel, alle éénzijdigheden tot één enkele albevattende éénheid verbindende, en dat alle ſchijnſtrijdigheden in zich opneemt; maar als een onregelmatige lijn, getrokken door een aangenomen midden, tusſchen twee tegengeſtelde uiterſten. Volgens de heerſchende leer is de Christus noch de ware God, noch een waar mensch, maar een zeker denkbeeldig Wezen, wel verheven boven de Engelen, maar ondergeſchikt aan den Vader. — Zulk eene leer is niet genoeg tot onze zaligheid! Wanneer de Christus niet waarachtig God is, zoo kan Hij ons niet vereenigen met God, die ons ware Leven is, maar van wien wij in ons eerſte Stamhoofd afgevallen zijn en verzonken in den dood; indien Hij niet waarachtig mensch is, kan Hij onze natuur, ons vleesch en bloed niet levend maken door zijne kracht, omdat Hij aan haar geen deel heeft. De Middelaar kan, naar de uitdrukkelijke leer der Schrift, geen ander Perſoon zijn dan *Godmensch-Immanuël.*

Deze menschwording dan nu van Gods Zoon drukt de Schrift uit met deze weinige woorden: *Het Woord is vleesch geworden: God is geopenbaard in het vleesch;* eene waarheid die geenszins recht en klaar wordt erkend, wanneer men die woorden dus verklaart: »Zoo ver de Godheid zichtbaar worden kon, is zij het in Jezus geworden (1).” De Heer zegt: *die mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien*, en niet enkel: »die heeft den Vader gezien, in zoo ver hij zichtbaar worden kan.” Die flaauwe uitdrukking, »hetgeen van de Godheid zichtbaar worden kan,” past niet op den Eeniggeborene des Vaders, maar op de geſchapene Natuur, van welke Paulus leert, dat hetgene van God kennelijk is in haar zelfs den Heidenen is geopenbaard. Maar oneindig verre boven deze openbaring Gods in de Natuur ſtaat die, welke wij aanſchouwen in Hem, die het *Beeld is des onzienlijken Gods*, en *in wien alle de volheid der Godheid woont lichamelijk.* — Christus, de Middelaar, is dus in den volſtrekſten zin GOD, en Hij is in den volſten zin DE MENSCH bij uitnemendheid (*abſolutè*).

Deze eenheid der Godheid en der menschheid in Christus ligt dan ook ten gronde van al zijne verklaringen omtrent Zijn eigen Perſoon, heerlijkheid en waardigheid. Dezelfde Heer, die zeggen kon: *Ik en de Vader*, WIJ *zijn Eén*, zeide ſtraks tot zijne Discipelen: *Lazarus* ONZE *Vriend* ſlaapt; en Hij vereenigt beide uitdrukkingen in éénе uitſpraak als Hij zegt: *Ik vare op tot* MIJNEN *Vader en* ULIEDER *Vader*, *en tot* MIJNEN *God en* ULIEDER *God.*

Deze laatſte plaats vooral geeft eene merkwaardige onderſcheiding op tusſchen Christus en degenen die Hij zich niet ſchaamt *broeders* te noemen. Zij leert ons, dat hetgeen Christus, als het Hoofd, van zich zelven in een enkelvoudigen zin zegt, ook van de Zijnen als zijne leden geldt; maar dan ook ſlechts in den meervoudigen zin. Nimmer daarentegen zegt de Heer, zich met Zijn Volk gelijk ſtellende, *Onze God* (de God van u en mij) of *onze Vader* (uw en mijn Vader). Want onze Heer, niettegenſtaande Zijne volmaakte *gelijkwording* met menſchen, blijft *onvergelijkbaar* met elk bloot mensch, wie

Eerw. Schrijver handhaaft aldaar in een afzonderlijk Vertoog, bl. 196—200, den Mesſiaanſchen zin dezer plaats op eene uitmuntende wijze tegen de Verklaring van den Hoogl. — Ook de Overzetting van Dr. MEIJER heeft: *Ein Engel*, EIN MITTLER, *Einer aus Tauſend.*

(1) Jez. VII. v. 17. De Hoogl. VAN DER PALM verklaart dezen naam (*God-met-ons*) als: »Waarborg van Gods hoogſte gunst en beſcherming.” Door deze uitlegging blijkt het, dat hij de vroeger twijfelachtig geopperde Mesſiaanſche verklaring in den grond verwerpt, daar de Christus niet blootelijk een *waarborg van Gods gunst en beſcherming* was, (gelijk men van den Zoon der Profetes kon zeggen,) maar de *waarachtige God geopenbaard in het vleesch.*

(1) Bij VAN DER PALM, op 1 Tim. III. v. 16.

hij ook zij (1). Hij is de *Eerstgeborene*, en tevens de Éénige; en hetgeen daarom zijn naam is in die betrekking, wordt, ja wel, in het meervoud aan alle de zijnen toegekend, maar niet aan één hunner in dat enkelvoud, dat de beteekenis bij uitnemendheid uitdrukt. Zoo worden wel zijne geloovigen *kinderen*, of *zonen* Gods, geheeten; maar nimmer wordt van één eenigen hunner bepaaldelijk gezegd, dat hij een *zoon Gods* is. Wel zijn zij *Koningen* en *Priesters* genoemd; maar nimmer worden zij elk voor zich als *Koning* of *Priester* aangefproken of betiteld. Wel zegt de Schrift van de Overheden, onder de opperfte Majefteit: *Ik hebbe gezegd: gij zijt Goden;* maar nimmer wordt een bloot mensch, nimmer eenig gefchapen wezen in het enkelvoud *God* genoemd, of met de aanfpraak *mijn God!* of *o God!* begroet; eene aanroeping, die omtrent fchepfelen gebezigd, inderdaad de gruwelijkfte Godslastering zou wezen. Immers, aan het Hoofd is, zelfs in de Natuur, datgene flechts in het enkelvoud eigen, hetgeen al de leden alleen gemeenfchappelijk *in* en *met* het Hoofd ontvangen. De Middelaar vereenigt den in Hem vernieuwden mensch niet flechts met God, en maakt Hem alzoo der goddelijke natuur deelachtig, maar doet het daarbij tevens des te meerder openbaar worden, dat er geene *on*middelijke gemeenfchap plaats heeft tusfchen God den Vader en elk een hunner in zich zelven. Daarom worden de geloovigen nergens, gelijk Christus, gezegd (onmiddelijk), *in den Vader* te zijn; maar *in den Vader en den Zoon* (dat is, *door den Zoon*) gelijk *de Zoon* zelve *in den Vader*. De Heere bidt, dat zij allen mogen één zijn in Hem, gelijk Hij en de Vader Één zijn. Want gelijk de Vader de wereld fchiep *door* het Woord, zoo heeft Hij ook met de geloovigen alleen gemeenfchap *in* den Zoon, *door* den Heiligen Geest. Het is hier, gelijk overal, dat wij, naar de treffelijke uitdrukking der Athanafiaanfche geloofsbelijdenis, »den éénigen God in de Drieheid en de Drieheid in de Éénheid moeten eeren." Dit beginfel toch heeft zijne doorgaande werking in de ganfche Heilige Schrift.

Doch de Christus is niet alleen Middelaar van God en menfchen in zijnen *Perfoon;* Hij is ook Middelaar tusfchen God en den mensch door zijn *Werk*. Wij hebben boven gezien, dat Elihu hem zoodanig als den Voorfpraak bij God, als den Leeraar Gods bij menfchen, doet kennen. Wij zagen bij eene andere gelegenheid dat hij het vredeverbond tusfchen de vertoornde Godheid en de in opftand zijnde menschheid fluit, op grond der offering van zijn eigen bloed (2): het eerfte ziet op zijne profetifche waardigheid, het ander op zijne priesterlijke bediening; terwijl David hem ons in een der heerlijkften zijner Pfalmen (den 89[ften]) als Middelaar in zijne Koninklijke heerfchappij doet kennen, onder de treffelijke benaming van *Eerstgeboren Zoon, en Hoogfte over de Koningen der aarde*. Bij dit Koninklijke Middelaarfchap van Christus moeten wij nog een enkel oogenblik ftilftaan.

Toen in Israël ten tijde van Zerubbabel het Koningfchap in den huize Davids niet meer beftond, werd er door den Profeet Zacharia een Priester-Koning, een Melchizedek eener nieuwe huishouding voorfpeld, tusfchen wien en den Heere zijnen God er een vrederaad zijn zou, dat is in wien het vredeverbond vastftond tusfchen den Heere en Zijn volk (1). Ziedaar dan den Middelaar des Verbonds ook als Koning voorfpeld: een Koning die Stedehouder des Heeren zijn zou in den hoogften en éénigen zin der Geestesprofetie; en waarin ligt de grond van dit ftedehouderfchap anders dan in het bloed des Middelaars? Zoo waren dan alle de vroegere Koningen flechts als Voorloopers van dien grooten en éénigen Koning over het Huis Davids, de Stedehouders des Heeren; want geen hunner had zich, als Hij, zijn Volk verworven door Zijn eigen dierbaar bloed; geen hunner was de Zoon, die tevens als zoodanig de erfgenaam wordt van alle dingen! Daarom verfchijnt de Christus dan ook aan Joannes, den Apostel-Profeet, in zijn heerlijk apocalyptisch vergezicht, als Één, die op zijn kleed en zijne dije dezen naam gefchreven heeft: *Koning der Koningen en Heer des Heeren;* en op zijn hoofd waren vele Koninklijke hoeden, en Hij was bekleed met een kleed dat met bloed geverwd was; en zijn naam wordt genaamd: *het Woord Gods;* en Hij is *de wortel en het geflachte Jesfe*.

Dit koninklijke ftedehouderfchap van den Vader nu, deze middelaarsheerlijkheid der toekomende Eeuw, bereikt haar toppunt, wanneer de koninklijke en rechterlijke macht door den Heere zal worden uitgeoefend op aarde. *De Vader heeft al het oordeel den Zone overgegeven, omdat Hij des menfchen Zone is. — Daarom heeft Hij eenen dag gefteld, waarop Hij de wereld rechtvaardig zal oordeelen* DOOR EENEN MAN, *dien Hij daartoe verordend heeft*. Ook dit behoort tot de bediening van den Christus als Middelaar. Daarom zag reeds Daniël in zijn verheven Nachtgezicht der Koninklijk-rechterlijke heerfchappij van zijnen Mesfias, *en ziet, daar kwam Een met de wolken des hemels* ALS EENES MENSCHEN ZONE, *en hij kwam tot den Oude van dagen; en zij deden Hem tot Denzelven naderen:—en het gerichte werd gegeven den Heiligen der hooge plaatfen*. Want, krachtens het middelaarfchap des Heeren, hebben (gelijk wij boven zagen) de leden gemeenfchap met de heerlijkheid des Hoofds, de geloovigen deel aan de waardigheid van hunnen Heer. *Weet gij niet* (zegt de Apostel) *dat de heiligen de wereld zullen oordeelen?* In het bijzonder echter wordt dit oordeel toegezegd aan die twaalve, aan welke de Heer toezeide, dat zij zouden

(1) BENGEL in *Gnom.* ad Joann. XX. v. 17. *Similem necesfitudinem cum Patre et Deo largitur fratribus, nec tamen dicit* NOSTRUM, *fed,* MEUM *et* VESTRUM. *Nos per Illum. Ille fingularisfime et primo.*

(1) *Het Verbond der Werken en het Verbond der Genade*, Dl. V. bl. 245, 246. Treffend werd dit middelaarfchap uitgebeeld door het bedrijf van Aäron, die in het midden der gemeente ging met reukwerk, en verzoening deed over het volk, ftaande tusfchen de dooden, onder welke de wrekende plage Gods woedde, en de levenden, over welke verzoening gefchiedde; want *een groote toorn was van voor het aangezicht des Heeren uitgegaan* (Num. XVI. v. 46). Daarom fprak God tot Mozes: *Ziet ik geve hem het verbond mijns vredes, en hij zal hebben, en zijn zaad na hem, het verbond des eeuwigen Priesterdoms* (Num. XXV. v. 12, 13).

(3) Zach. VI. v. 13.

zitten op twaalf troonen, oordeelende DE TWAALF GESLACHTEN ISRAËLS. Doch niemand evenwel is in dien zin Wereldrechter als de Middelaar zelve, *die zitten zal op den troon Zijner heerlijkheid, en voor wien* ALLE DE VOLKEREN *zullen vergaderd worden.* Hij toch oordeelt als de waarachtige God, die *weet wat in den mensch is;* en tevens als een *Man uit het midden zijner broederen,* die *in alles is verzocht geweest als wij, zonder zonde.* Hij is de *Middelaar Gods en der menschen, de Mensche* CHRISTUS JEZUS (1).

DE TWEE BRIEVEN AAN DE CORINTHIËRS.

In de Brieven van Paulus aan de Romeinen en aan de Galaten zagen wij de ontwikkeling en verdediging van die groote grond- en hoofdleer van zijn Evangelie: *de gerechtigheid des geloofs.* Bij het thands ondernomene Overzicht van de Zendbrieven aan de Corinthiërs treft ons in de eerste plaats het meer praktikale dan leerstellige element, dat geheel den aanleg, taal en toon van beiden bestemt. Het is het leven, het zijn de behoeften, de gebreken, de ellenden, in verband en als in worsteling met de gaven, de voorrechten, de werkingen des Geestes in die Gemeente, waarin wij thands door den rijk begaafden en, om het met een onhollandsch woord te noemen, *veelzijdigen* Apostel worden ingeleid. Wij leeren hem hier voornamelijk kennen in de hem gegevene wijsheid tot ordening van de door zijne dienst gestichte Gemeenten, beslissing van vragen, bestraffing van ongestalten, onderscheiding der geesten, krachtige, en toch nimmer heerschappij-bedoelende handhaving van waarheid, heiligheid en tucht, van zijn Apostolisch gezag, en, zoo veel het noodig is, van zijn Apostolischen persoon zelven. Het is vooral in den Tweeden Brief aan de Corinthiërs dat dit persoonlijke van den heiligen Schrijver op den voorgrond treedt, als een allertreffendst en allerleerrijkst voorbeeld van zelfverdediging in ootmoed, van roem in ontfangene genade zonder zelfverheffing. De Eerste Brief daarentegen, aan welks behandeling de eerste plaats in deze regelen natuurlijk behoort, verplaatst ons in het midden van de Gemeente en haren veelvuldig verwikkelden toestand.

De oorsprong en gelegenheid dier Gemeente is ons ten deele reeds uit het Boek der *Handelingen* bekend. In dat alom beroemde Corinthe, ook nog onder de wereldheerschappij van Rome een hoofdzetel van Grieksche kunst en beschaving, Heidensche wijsheid, afgodsdienst en ontucht, had de Heere (dus sprak Hij zelve tot Zijnen Apostel aan de Heidenen) *een talrijk volk* (2). Om dat volk door de prediking des Evangeliums tot de Gemeente die behouden wordt te vergaderen, was allereerst Paulus meer dan anderhalf jaar met zijne dierbaarste medearbeiders werkzaam geweest; na zijn vertrek vervangen geworden door dien Schriftgeleerden Apollos, welke door Priscilla en Aquila nader van den weg des Heeren onderricht, bepaaldelijk te Corinthe langen tijd het door Paulus geplante nat maakte; en God had den wasdom gegeven over Zijnen eigenen akker, rijkelijk en volheerlijk. Uit de Synagogen der Joden, uit alle rangen en standen der Heidenen werd eene Gemeente vergaderd, uitgebreid, vermeerderd, die eerlang onder de voornaamste der wereld eenen naam had.

Rijk was, door het onderwijs harer Apostelen en Leeraars niet slechts, maar ook door de ontfangene krachten en gaven van den Heiligen Geest in haar midden, de Gemeente van God in die naar de wereld reeds zoo rijke hoofdstad van Achaje. Doch is rijkdom van aardsche schatten, van wereldsche wijsbegeerte en wetenschap, een allergevaarlijkste verleiding voor eene Christelijke Gemeente, uit het midden dier wereld geroepen; ook de rijkdom van geestelijke gaven, van geestelijke kennis en geestelijke voorrechten is door den alles misbruikenden hoogmoed van het menschelijk hart meermalen tot een niet minder gevaarlijken strik geworden. Ten allen tijde heeft de mensch de gaven tegen den Gever misbruikt; en zelfs de buitengewone bedeelingen van den Heiligen Geest (wij zagen het vroeger reeds in het voorbeeld van de Gemeenten van Galatië!) konden op eene gelijksoortige wijze verkeerd worden tot voeding van den hoogmoed des harten, daar waar het geloof geen wortel had in het binnenste, en zijne vrucht niet gezien werd in de liefde.

Van daar dan in de boven zoo velen bevoorrechte en allerrijkst begaafde Corinthische Gemeente, die menigte van geestelijke kwalen, vleeschelijke werkingen, allerlei verkeerdheid en ellende, die binnen weinige jaren na Paulus Evangelieprediking in die stad, als zoo vele booze krankheden uitbraken, zonder daarom juist het leven zelve der van God gestichte Kerk te niet te doen. Van daar twisten en verdeeldheden, partijschappen en partijnamen; van daar opgeblazenheid in de kennis, in plaats van opbouw in de liefde; van daar verslapping in tucht en zeden, slordigheid in den wandel voor God, voor de Gemeente en voor de wereld; ijdelheid in kleederdracht, onheiligheid in het huwelijk, ontheiliging van 's Heeren Avondmaal; miskenning van de dierbaarste waarheden, verwarring in plaats van onderscheiding der geesten, dwalingen zelfs omtrent den Persoon des Heeren Jesus, en het fundament zelve van alle onze hoopverwachtingen: de opstanding uit de dooden van en in Hem.

Te Ephese, alwaar hem *eene krachtige deur geopend was voor de prediking van het Evangelie* (1), en midden in den fellen strijd, daar mede verbonden, verneemt de Apostel de berichten van dezen beklagelijken toestand der Corinthische Gemeente. Die Gemeente in persoon te bezoeken, en door zijne tegenwoordigheid de opgekomene dwalingen, misbruiken en twistingen te bestrijden, en, mocht het zijn, uit den weg te ruimen, dat is hoogst

(1) Gal. III. v. 20. verg. met 1 Tim. II. 5.
(2) Hand. der Apost. XVIII. v. 10.

(1) 1 Cor. XVI. v. 8, 9.

waarſchijnlijk de eerſte beweging in het gemoed des Apostels geweest. Maar hij was zijns zelfs heer niet, hij was niet tot de Gemeente alleen van Corinthe gezonden, maar alle de Gemeenten uit de Heidenen lagen als het ware op zijn hart, en het was alleen de allerbijzonderſte leiding van zijnen God, de allerbeſtemdſte werking van den Geest zijnes Heeren die in hem was, welke hem te midden van zoo veelvuldige en veelſoortige behoeften, wijsheid en klaarheid kon geven, werwaarts zich het eerſte te wenden, wat in de telkens zich opvolgende zwarigheden te beſluiten en te doen. Het was de wille des Heeren nog niet, dat Paulus de kranke Gemeente in perſoon bezocht. Eerst moest zij op zijne komst voorbereid worden, eerst moest zij, na zoo lang genoten mondeling onderricht, ook bij ſchrifte van den grooten Leeraar der Heidenen leering en beſtraffing ontfangen. Zoo beſtierde het de wijsheid van den Heiligen Geest, opdat uit de ongeſtalte der Gemeente te Corinthe, niet alleen voor deze, maar voor alle de Gemeenten (de Gemeente van alle plaatſen en van alle eeuwen), tot de dierbaarſte en heerlijkſte uiteenzetting van waarheid die naar de Godzaligheid is, gelegenheid zoude geboren worden.

Het is deze zelfde wijsheid, die zich van den beginne des Briefs in de woorden van den Godsman openbaart. Het doel van zijn ſchrijven is ernſtige vermaning, waarſchuwing, beſtraffing, bedreiging; maar de liefde blijft op den bodem des harten, en voert heerſchappij in iedere uitdrukking en gevoelen, en het werk van God blijft onaangetast, ook daar waar het bijna onkenbaar zoude geworden zijn door de menigte der menſchelijke aankleefſels. Hij gaat de Corinthiërs Apostolisch beſtraffen, maar te gelijk voegt hij zich tot dat noode ondernomen werk een broeder toe uit het midden der Corinthiërs zelve (I. v. 1): *Paulus, een geroepen Apostel Jeſu Christi, door den wille Gods, en* SOSTHENES DE BROEDER (Verg. Hand. XVIII. v. 17). Hij gaat de Corinthiërs waarſchuwen tegen het misbruik, het gevaar, de opgeblazenheid hunner kennis (*gnoſis*); maar ook aldus dankt hij God voor hetgeen in die kennis zelve toch ook uit God was; ja voor *de gave*, voor *den rijkdom in alle reden en in alle* KENNIS, *uit kracht van het getuigeniſſe Jeſu Christi* (1), waarvan de dierbaarheid door geen menſchelijk misbruik of ontrouw kon worden te niet gedaan.

Doch te gelijk doet hij zijne Corinthiërs in geheel den Brief gevoelen, dat hij het wapen des Geestes heeft opgevat tegen den onder hen heerſchenden trots op die voorrechten zelve, en hunnen rijkdom van geestelijke kenniſſe. Overal is het hier waarſchuwing tegen de bloote *kennis*, in tegenoverſtelling van de *liefde*. Zoo b. v. bij de behandeling der vraag over het eten van het vleesch der afgodsoffers, Hoofdſt. VIII. v. 1—3. *Wij weten dat wij alle te zamen kennis hebben. De kennis maakt opgeblazen, maar de liefde ſticht. En zoo iemand meent iets te weten, die heeft nog niets gekend, gelijk men behoort te kennen. Maar zoo iemand God lief heeft, die is van Hem gekend.* In verband hiermede ſtaat ook die halfironiſche vraag, waarmede zoo herhaalde malen juist in dezen Brief de gewichtigſte punten herinnerd, op nieuw geleerd, of aangedrongen worden: *Weet gij niet?* in dezen onmiskenbaren zin: gij die met uw weten zoo veel op hebt, op uw weten zoo zeel roem draagt! WEET GIJ NIET, *dat een weinig zuurdeesſem het geheele deeg zuur maakt* (V. v. 6)? WEET GIJ NIET, *dat de heiligen de wereld zullen oordeelen* (VI. v. 2)? WEET GIJ NIET, *dat de onrechtvaardigen het koninkrijk Gods niet zullen beërven* (VI. v. 9)? Verg. Hoofdſt. III. v. 16. VI. v. 3, 15, 16, 19. enz.

Ook tegen nog een ander, maar zeer verwant ſoort van hoogmoed worden in dezen Eerſten Brief de Corinthiërs gewaarſchuwd, reeds bij den aanhef: het is die geest, welke, als het tegenovergeſteld uiterſte van de *algemeenheid* der begrippen van wan- en ongeloof, onder de geloovigen zich al te vaak openbaart in het naauwe kleed van een eigenwillig *excluſismus*. Men bepaalt dan het geloof, de ontfangene genade, het beſtaan van de gantſche Kerk van God, bij zijn bijzonderen kring, ja zelfs bij zijne perſoonlijke betrekkingen. Men noemt zich naar menſchelijke namen, en misbruikt zelfs den boven allen te prijzen onvergelijkbaren naam van *Christus* tot kenmerking van zijne kleine partij. *Ik ben Pauli, en ik Apollo, en ik Cephae, en ik Christi;* zeide men reeds in de dagen des Apostels te Corinthe; en men dacht er naauwelijks aan, dat er eene algemeene Christelijke Gemeente daar buiten beſtond, althans dat er van Gemeenten buiten den kring van het bevoorrecht Achaje gelegen, nog wel iets te leeren kon zijn. Tegen deze hoogmoedige bekrompenheid geldt al dadelijk het woord der groetenis (I. v. 2): *Den geroepenen heiligen te Corinthe* MET ALLE *die den naam des Heeren Jeſus Christus aanroepen in* ALLE PLAATSE, *beide* HUNNEN EN ONZEN HEER (1); gelijk dan ook in het lichaam van den Brief die inbeelding van iets anders, of iets hooger te zijn dan de overige Gemeenten Gods wordt tegengeſtaan door het gedurig wijzen op die Gemeenten; bij wijze van voorbeeld zelfs, en vooral van aandrang: als Hoofdſt. XI. v. 16. X. v. 14 en 33. XVI. v. 1 en 19. Verg. 2 Cor. VIII. v. 1 en volg.

Voornamelijk intusſchen en in de eerſte en hoogſte plaats legt de Apostel al dadelijk bij de opening van zijnen Zendbrief het eeuwig vaste grondbeginſel, waaruit zoo wel de vereeniging van al hetgeen in waarheid des Heeren is, als de uitſluiting van alle vreemdaartig element in Zijn geestelijk lichaam moet volgen. Dat beginſel, dat onwrikbare fundament is geen ander dan de *Naam van Jeſus Christus* (III. v. 11 en volg.). *Die Naam is een ſterke toren* tegen alle dwaling, en macht der verleiding des vijands; *die Naam is eene kostelijke olie* tot zuivering en heeling aller wonden in de Gemeente der geloovigen; in dien Naam is de onwederſtaanbare kracht dier heerlijkheid Gods, voor welke alle knie zich moet buigen, alle vijandſchap, zij het dan

(1) 1 Cor. I. v. 4—7. Verg. XII. v. 8.

(1) BENGEL ad h. l. *Conſideratio Eccleſiae Univerſalis animum liberat a ſtudio partium et flectit ad obedientiam.*

ook geveinsdelijk, moet onderdoen. Wij worden dan ook al dadelijk (Hoofdst. I) in het beloop van dertig onzer tegenwoordige versverdeelingen niet minder dan zeventien malen door den volzaligen klank van den naam des gezegenden Verlossers verkwikt. *Jesus Christus*, en niet anders dan *Jesus Christus*, heeft de Apostel *voorgenomen te weten* (1), tegen over-, en te midden van- al dat *weten*, en roemen op weten, kennen, en kunnen van menschen, het zij dan in de ongeloovige wereld, of in de tot het geloof toegebrachte Kerk. *Jesus Christus en dien gekruisigd* (2) predikt hij in alle de kracht en ergernis van het woord, tegen over de hoogheid der Heidenen, de vijandschap der Joden. *Jesus Christus, het Hoofd* (3), *Jesus Christus*, het Al, *Jesus Christus, ons van God gemaakt wijsheid, gerechtigheid, heiligmaking, verlossing* (4); zie daar de vastigheid des Apostels voor zich zelven, voor de Gemeente, en ter uitoefening van zijn ampt en roeping ten behoeve der geroepene geloovigen; en tegen eene wereld, onder de meest onderscheidene vormen, van God vervreemd, en vijandig tegen God. — Wat oneer voor dien eenig waren God, indien aan Jesus Christus, als *den Zoon des Vaders*, niet gelijkelijk en onverdeeld met den Vader de naam en het wezen dier Godheid toekwam; en er een ander was, buiten den Allerhoogste, die de Rotssteen onzer behoudenis, het Fundament van het heilgeloof der Gemeente zou kunnen zijn! —

Op dat eeuwig onveranderlijk Fundament bouwt dan nu de Apostel in den Zendbrief verder voort. Van op de hoogte van dezen Rotssteen behandelt hij de onderscheidene vragen waar zijne ziel in betrekking tot de Corinthische woelingen en dwalingen van vervuld is, op de volgende even leven- als leeringvolle wijze: punt voor punt roert hij de onderscheidene stukken aan, waaromtrent de afwijking, hetzij in de leer, hetzij in de levenspraktijk, hetzij in beide, door hem betreurd wordt. Ieder gebod, iedere vermaning, elke geloofswaarheid wordt afgeleid uit de hoogste en innigste verborgenheden der Godzaligheid, uit het wezen des persoons, des werks, des levens en stervens van Jesus Christus; de heerlijkheid en heiligheid van God, de werkingen, krachten en bedeelingen van den Heiligen Geest. Te gelijk vinden wij telkens in deze hooge voorstellingen een, om het zoo te noemen, *occasioneel* of zijdelingsch onderwijs geweven, in hetwelk *soms* met een enkel woord, als in het voorbijgaan geuit, *soms* ook door middel van breedvoerige uitweidingen, de dierbaarste en vruchtbaarste waarheden aan de Gemeenten van alle plaatsen en tot aan het einde der eeuwen zijn overgeleverd.

In het overzicht van den Brief naar aanleiding van deze vereenigde opmerkingen, stellen wij ons de vervulling van ons tegenwoordig oogmerk voor.

Reeds die eerste waarschuwing van den Apostel tegen *eene prediking in bewegelijke woorden van menschelijke wijsheid* (Hoofdst. II. v. 4) leidt hij af uit de hoogste waarheden, breidt hij uit tot de heerlijkste onderwijzingen, aangaande de wijsheid *die uit God is*, in tegenoverstelling van de *wijsheid dezer wereld* (v. 5—9); aangaande de openbaring van geestelijke dingen aan het hart der geloovigen door den Geest zelven van God (v. 10–13); aangaande het onderscheid tusschen den *natuurlijken mensch, die de dingen des Geestes Gods niet begrijpt, en wien zij dwaasheid zijn*, en den *geestelijken mensch, die alle dingen onderscheidt, en zelve van niemand onderscheiden wordt* (14 – 16); aangaande, in het geheel, de verborgenheid van *den Heiligen Geest.*

Op even dezelfde wijze vermaant hij straks daarop tegen de vleeschelijke twistingen en partijnamen. Wat noemt gij u naar menschen? naar Paulus, die de Gemeente stichtte? naar Apollos, die haar verder optrok? *Noch hij die plant is iets, noch hij die nat maakt, maar God alleen die den wasdom geeft* (II. v. 3—6). En als hij de dwaasheid aller menschenverheffing aan deze onderwijzing ten grond heeft gelegd, zoo past hij dezelfde leering verder toe tot aller geloovigen hoogste en volzaligste vertroosting: *Niemand roeme op menschen, want alles is uwe. Het zij Paulus, het zij Apollos, het zij Cephas, het zij de wereld, het zij leven, het zij dood, het zij tegenwoordige, het zij toekomende dingen: zij zijn alle uwe: maar Gij zijt Christi, en Christus is Gods* (II. v. 21--23).

Wederom een ander slotwoord van beduidenis en toepassing op alle eeuwen is ons de vrucht van eene andere strafprediking, uit de gesteldheid der Corinthische Gemeente voortgevloeid (IV. v. 19—21): *Ik zal haast tot u komen, en verstaan niet de woorden der genen, die opgeblazen zijn, maar de kracht. Want het koningrijk van God is niet in woorden, maar in kracht.*

Onder de smetten, die op de Gemeente van Corinthe, tot ergernis van geloovigen en ongeloovigen, en Paulus groote droefheid op dat tijdstip kleefden, behoorde onder anderen de zonde van hoererij, van onkuischheid, zoo ver zelfs, dat een lid der Gemeente *zijns eigen vaders huisvrouw getrouwd had* (v. 1). Ook deze treurige ongestalte geeft den Apostel gelegenheid, niet alleen tot op de omstandigheid zelve toepasselijke bestraffingen, maar ook tot eene voorstelling van de heiligheid des huwelijks en de hooge verborgenheid van deszelfs oorsprong en instelling, en tot de openbaring van den gruwel der hoererij in haar innigst wezen, als bij het driemaal heilig licht der heerlijkheid van God, en van Jesus Christus, en van den Heiligen Geest. *Weet gij niet, dat uwe lichamen leden van* CHRISTUS *zijn? Zal ik dan de leden van Christus nemen, en maken ze leden eener hoere? Dat zij verre! Of weet gij niet, dat die de hoere aanhangt één lichaam met haar is? Want die twee, zegt Hij, zullen tot één vleesch zijn. Maar die den Heere aanhangt, is één geest met hem. Vlied de hoererij. Alle zonde die de mensch doet is buiten het lichaam, maar die hoererij bedrijft, die zondigt tegen zijn eigen lichaam. Of weet gij niet dat ulieder lichaam een tempel des* HEILIGEN GEESTES *is, die in u is, dien gij van God hebt, en dat gij uwes zelfs niet zijt? Want gij zijt duur gekocht, zoo verheerlijkt*

---

(1) 1 Cor. I. v. 2. (2) 1 Cor. II. v. 2.
(3) 1 Cor. III. v. 23. XI. 13. (4) 1 Cor. I. v. 30.

dan GOD *in uw lichaam en in uw geest, welke Gods zijn* (Hoofdſt. VI. v. 15—20).

Diezelfde ergernis in de Gemeente van Corinthe gaf den Apostel even te voren aanleiding om in eenige weinige woorden de gantſche verborgenheid van *rechtvaardiging* en *heiliging*, van *geloof* en *geloofsleven* uit te drukken in een enkele beeldtenis, uit de ſchaduwen des Ouden Testaments hervoortgebracht. *Weet gij niet*, zegt hij (Hoofdſt. V. v. 6), *dat een weinig zuurdeesſem het geheele deeg zuur maakt?* En onmiddelijk daarop overgaande tot eene voor heel het Christelijk geloof, ook onafhankelijk van de bijzondere aangelegenheid die hier behandeld wordt, toepasſelijke Evangelieverkondiging: *Zuivert den ouden zuurdeesſem uit, op dat gij een nieuw deeg zijn moogt, gelijk gij ongezuurd zijt.* WANT *ook ons Paſcha is voor ons geſlacht, namelijk Christus* (onze rechtvaardigheid *voor* God)! *Zoo laat ons dan feest houden* (het feest onzer heiliging *door* God, *het feest der ongezuurde brooden* in zijnen hoogen geestelijken zin!) *niet in den ouden zuurdeesſem, noch in den zuurdeesſem der kwaadheid en der boosheid, maar in de ongezuurde brooden der oprechtheid en der waarheid* (V. v. 6—8).

Wederom op gelijke wijze vinden wij de eeuwige onderwijzingen van den Heiligen Geest aan de Gemeente aller eeuwen, verbonden en als vereenzelvigd met de beſlisſing van een bijzonder geval in de Gemeente van Corinthe, behandeld door den Apostel (Hoofdſt. VI. v. 1 en volg.). Uit de beſtrafſing van de verkeerde handelwijze der genen, die hunne twistzaken, dit leven aangaande, met broeders, niet voor de broeders ter bijlegging, maar voor de wereldſche rechtbanken ter gerechtelijke beſlisſing brachten, neemt hij gelegenheid de geloovigen van alle tijden bekend te maken met hunne hooge roeping in de toekomst van Christus: *Weet gij niet, dat de heiligen de wereld zullen oordeelen* (v. 2)? *weet gij niet, dat wij de Engelen zullen oordeelen? hoe veel te meer de zaken die dit leven aangaan* (v. 3)?

Tot wederom andere onderwijzingen en aanduidingen van waarheden in enkele woorden en als het ware vluchtig aangeſtipte punten voor de reeks der eeuwen in bewaring geſteld, geeft ſtraks (Hoofdſt. VIII) een geheel nieuw vraagſtuk, aan den Apostel ter beantwoording voorgelegd, gelegenheid. Het was de vraag van zamenwoning of ſcheiding, over het al of niet geoorloofde, het al of niet oorbare van trouw en hertrouw? De vraag zelve lost zich op, *vooreerst* uit den aart van de Goddelijke inſtelling des huwelijks, en van den daaraan door God verbondenen zegen; *ten tweede* uit de vrijmacht Gods om aan ſommigen de gave eener volſtrekte onthouding te ſchenken, aan aanderen het huwelijk te maken tot een dringende plicht (v. 1—17); maar te gelijk knoopt zich aan deze ſpeciale vraag eene onderwijzing van ruimer omvang vast, aangaande de verplichting van den geloovige, om te blijven in datgene waarin hij *van God* geſteld is, of geroepen wordt (v. 17 en volg.); terwijl die geheele behandeling ons tevens een gewichtig onderſcheid leert kennen tusſchen hetgeen de Apostel als Goddelijk gebod en inſtelling *beveelt*, en het geen hij (nimmer evenwel zonder den Geest van Christus, door welken Hij ſpreekt en ſchrijft) als oorbaar den menſchen en aangenaam Gode, alleenlijk *raadt* (1).

De vraag over het eten van vleesch, uit de offerdienst aan de afgoden afkomſtig, geeft wederom tot velerlei onderwijzing aanleiding (Hoofdſt. VIII, IX, X). *Allereerst*, tot die heerlijke belijdenis van de éénheid des Vaders, *uit welken en tot welken*, en des Zoons, *door welken* alle dingen zijn. *Vervolgens*, tot die vermaning aan de ſterken, en de genen die waarlijk *de kennis* hebben, om den zwakkeren broeder te ontzien, en met alle verloochening van zich zelven, afſtand te doen van het geen hem zoude mogen ergeren. Uit deze vermaning vloeit voort de aandrang van die leer door het eigen voorbeeld van den vermanenden Apostel. Zoo had hij zelve ten allen tijde gehandeld; zoo hadden de Corinthiërs zijnen wandel gezien in hun midden, als hij, ſchoon de macht bezittende eene huisvrouw te hebben, gelijk ook de andere Apostelen, van die vrijheid geen gebruik maakt; als hij, ſchoon de macht hebbende van het Evangelie te leven, door eigen handenwerk in zijnen en zijner medgezellen nooddruft voorzag (2); als hij, in één woord, *van alles vrij zijnde, zich aan allen dienstbaar maakte*, en *allen alles werd, op dat hij immers eenigen mochte behouden* (IX. v. 19—22).

Doch die vrijheid des Evangeliums, door den Apostel zoo Godverheerlijkend bezeten en *gebruikt*, en wederom, waar het de eere Gods en de liefde der broederen gold, even treffend *ongebruikt* gelaten, kan ook bij het ontbreken van dat Apostoliſche geloof in liefde, *misbruikt* worden tot den wil van het vleesch. Daartegen waarſchuwt Paulus nu in het volgende (X^{de}) der Hoofdſtukken van dezen Eerſten Brief aan zijne Corinthiſche Gemeente. Dit geeft aanleiding tot de vastſtelling van hetgeen toen en ten allen tijde de geſchiedenis van Israël, de voorbeelden des Ouden Testaments voor de geloovigen en belijders des Nieuwen moeten zijn. De Israëlitiſche Vaderen (dus leert hij I. v. 1—4, 9, 11), waren ook, even als de Gemeenten onder de bedeeling der vervulling *gedoopt* (v. 2); ook zij hebben eene *geestelijke ſpijze gegeten en eenen geestelijken drank gedronken* (v. 3 en 4); en ook hun was de *geestelijke Steenrots*, uit welken alle eeuwige en tijdelijke lavingen ſtroomen, CHRISTUS. De Verbonds-God en Engel, dien zij in de woestijne verzochten, was CHRISTUS (3). Zoo zijn dan zoo wel de ſtraffen als de voorrechten van dat Israël ook op de belijders van het Evangelie des N. Testaments toepasſelijk. Evenmin als Israël de afgoden tegelijk met den God der waarheid mocht aanhangen, evenmin mochten ook de

(1) De onderſcheiding tusſchen hetgene *de Heere zegt*, en het geen *de Apostel zegt* (VII. v. 10 en 12), toonden wij bij eene vroegere gelegenheid aan, geenszins tegen de volſtrekte ingeving van *al wat geſchreven is* te ſtrijden, maar alleenlijk te kennen te geven het verſchil tusſchen een ſtellig *Godsgebod*, en een Apostoliſchen *raad*, beiden evenzeer (wat de te boek ſtelling zoo wel als oorſprong aangaat) afkomſtig van den H. Geest. Verg. v. 40. — Zie ons Dl. I. N. I. bl. 2.

(2) 1 Cor. IV. 12. 2 Cor. XII. v. 7. Verg. Hand. XX. v. 34. enz.

(3) v. 4. verg. Heb. XI. v. 26.

Corinthiërs onder voorwendſel van meerdere kennis of vrijheid, te gelijk gemeenſchap hebben met den tafel des Heeren, en met den tafel der duivelen, dat is, der afgoden. Het gebod der vrijheid, des geloofs, en der liefde trekt ten ſlotte de Apostel in dit ééne woord te zamen: *Het zij dat gij eet, het zij dat gij drinkt, het zij dat gij iets anders doet, doet het al ter eere van God. Weest zonder aanſtoot te geven, èn den Joden, èn den Grieken, èn der Gemeente van God.*

Tot geen minder diepgaande redeneering geeft vervolgens (Hoofdſt. XI) eene vraag over het al of niet betamelijke van het *ongedekt* zijn der vrouwen in de Gemeente aanleiding. Zelfs in het al of niet laten groeien van het hoofdhair ziet en toont de geestelijke Onderwijzer een verband met hoogere waarheden. Het is geene toevalligheid, geene bloote gewoonte uit overeenkomst of menſchelijke welvoegelijkheid, dat de man het hoofd *niet*, de vrouw het hoofd *wel* moet dekken; de gantſche van God geſtelde betrekking tusſchen den man en de vrouw drukt zich in deze ſchijnbaar weinig beduidende ordening uit (v. 3—15). Zoo is hier wederom het gebod afgeleid uit de leer, de leer uit de geſchiedenis. De geſchiedenisſen in het O. T. te boek geſteld zijn openbaringen van Goddelijke deugden, van Goddelijke waarheden, van Goddelijke verborgenheden; geene derzelve, of zij is vruchtbaar in leeringen en gevolgtrekkingen zonder tal. De Neoloog denke hier wederom aan Rabbijnſche ſpelingen: de Apostel verklaart te ſpreken op het gezag en onder de leiding van den eeuwigen God.

Doch het is vooral de misvatting en het misbruik omtrent de buitengewone Geestesgaven, door de Corinthiërs rijkelijk uit de prediking des Evangeliums ontfangen, welke den Apostel in dezen Brief tot de ontwikkeling van hoogst dierbare onderwerpen gelegenheid geven: de oorſprong aller gaven, krachten, en werkingen in de Gemeente bij en in den Heiligen Geest (Hoofdſt. XII); het boven alle wonderen en teekenen te ſchatten drievoudig ſnoer van liefde, geloof, en hoop (Hoofdſt. XIII); de uitnemendheid van de *prophecy* of eenvoudige ſchriftverklaring boven de wondergaaf zelve van vreemde talen, en wat des meer was, dat, bij de opgeblazene ſtemming van ſommigen, de gewone en meer dagelijkſche, maar ook meer onmisbare bedeelingen van den Geest van God, in de Gemeente deed minachten (Hoofdſt. XIV).

Rijk is de voorſtelling dezer tot aller hart of conſcientie ſprekende waarheden, in eene menigte tevens van zijdelingſche of *occaſioneele* onderwijzing, vermaning, lichtverſpreiding, van allerlei aart. Dus b. v. wordt al dadelijk bij den aanhef van dit gedeelte van den Brief (XII. 4—6) de leer der Drieheid in God ten grondſlag gelegd, met die aan de Schrift eigene eenvoudigheid, welke even verwijderd blijft van bloot leerſtellige ſtijfheid, als van eene dwalingbroedende onbeſtemdheid. *Daar is verſcheidenheid der gaven, en het is dezelfde* GEEST; *daar is verſcheidenheid der bedieningen, en het is dezelfde* HEER; *daar is verſcheidenheid der werkingen, en het is dezelfde* GOD. Hoe zouden wij in deze heerlijke Drieheid de verborgenheid miskennen des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes, elk in de gantſche volheid, en alle drie onverdeelbaar, de eenige en waarachtige God? — Te gelijk worden (v. 1–3) de hoogmoedige Corinthiërs herinnerd aan hunnen natuurlijken ſtaat, waarin zij gevonden waren: *Heidenen, tot de ſtomme afgoden heengetrokken!* en aan den Heiligen Geest de eere gegeven, dat *niemand dan door Hem kan zeggen Jeſus den Heere te zijn.* Maar ook die Godverheerlijkende bedeeling van het lichaam van Christus (hetwelk is de Gemeente), waardoor dezelfde Geest, die *zonder mate* en in *alle de volheid* in Christus als het Hoofd woont, in een iegelijk der leden datgene werkt naar Zijnen wil, dat tot opbouwing van geheel het geestelijk gebouw en tot heerlijkheid van God dient, wordt bij deze gelegenheid ontwikkeld tot in de tederſte bijzonderheden. Dat alles wederom, op dat de Corinthiërs en wij met hun en door hun, zouden leeren, dat er in dat lichaam, dat de Geest van Christus levendig maakt en levendig behoudt, niet *één lid* zijn kan, maar *vele leden;* dat *het oog niet mag zeggen tot de hand: Ik heb u niet noodig, of wederom het hoofd tot de voeten: Ik heb u niet van noode;* maar dat het eene éénheid is uit éénen God, in één Hoofd (den Christus) door éénen Geest, in eenen oneindigen rijkdom en verſcheidenheid van gaven, bedeelingen, en bedieningen; en de band, die deze allen te zamen houdt, *de liefde.*

Wie kent niet de Apostoliſche beſchrijving dier *liefde* (Hoofdſt. XIII), zonder welke alle uitnemendheid van talen, kennis, wetenſchap, het zij wereldſche, het zij geestelijke, niet dan een *klinkend metaal* of een *luidende ſchel* is? zonder welke evenzeer praktikale weldadigheid, ijver tot der dood toe, geloofskracht die bergen verzet, *geene nuttigheid heeft*, ja *niets* is?

En als nu dat denkbeeld van *liefde*, zoo als God alleen die in het hart van Zijne kinderen in Christus kan uitſtorten door den Heiligen Geest, voor alle de eeuwen en voor de eeuwigheid zelve is daargeſteld; wat rijkdom voorts van leeringen biedt ons des Apostels uiteenzetting van den aart der hemelſche gaven, hunne verhouding tot elkander, en hunne betrekking onder elkander niet aan (Hoofdſt. XIV)? wat ſtralen van licht, wat wapenen voor den geestelijken ſtrijd ook tegen nog aanſtaande dwalingen en afwijkingen in de Gemeente? Reeds is in deze Schrift het misbruik van Rome in haar gebed en dienst in een vreemde taal, waarop het volk *geen Amen kan zeggen, om dat het niet verſtaat wat gezegd wordt* bij voorkoming aangeduid en wederlegd (v. 16). Reeds is het misbruik voorzien en beſtraft, dat *vrouwen in de Gemeente ſpreken* (vs. 34, 35); en aan de Gemeente, aan de leden des lichaams, aan alle geestelijke en wereldlijke inſtelling het voorſchrift gegeven: *dat alle dingen eerlijk en met orde geſchieden*, op grond altijd van het hoogſte beginſel in God zelven: *Hij is geen God van verwarring, maar van orde* (v. 33).

Het Opſtandingshoofddeel (Hoofdſt. XV) in denzelfden Eerſten Brief aan de Corinthiërs heeft wederom denzelfden, en, naar den aart van het onderwerp nog overvloediger rijkdom van als het ware gaande weg telkens

uitgeſtrooide waarheden en leeringen. Hier evenwel, dewijl het meer bepaaldelijk een geloofspunt betreft, is er meer gelijkenis met de leerſtellige Brieven des Apostels. Het is eene geregelde ontwikkeling van de leer der Opſtanding, eerst van Christus, het Hoofd en den Levensvorst zelven, daarna van de leden, dat is, de geloovigen, die, met Christus eerst opgewekt ten geestelijken leven, eenmaal door Hem zullen opgewekt worden uit den dood ook des lichaams ten eeuwigen leven. Wij deden reeds met een woord opmerken, hoe, bij al het leven en de werking des Geestes in de Gemeente te Corinthe, tevens van den anderen kant de ſchroomelijkſte verwarringen en dwalingen losgebroken waren; zoo zelfs dat het noodig kon worden te waarſchuwen, dat *niemand, die door den Geest Gods ſpreekt, Jeſus een vervloeking noemt* (XII. v. 3)! In zulk een ſtand van zaken kan het niet verwonderen, dat zelfs het fundament aller historiſche en geestelijke en zaligende waarheid niet onaangetast bleef; dat de opſtanding uit den dooden in haren letterlijken zin werd weggereneerd; en dat de eerſte beginſelen van de Evangeliewaarheid door den Apostel op nieuw moesten herinnerd worden: Christus is geſtorven voor onze zonden, is begraven, is opgeſtaan!

Doch nu geeft dan ook deze zelfde dwaling en hare noodzakelijke wederlegging den heiligen Schrijver gelegenheid die waarheid te verkondigen in alle hare volheid, in allen haren volheerlijken zamenhang met de vervulling van het Koninkrijk van God, en de wederkomst van Jeſus Christus *als Koning, om te niet te doen alle heerſchappij, en alle macht, en alle kracht* buiten Hem; vooral ook in het verband met die volzalige verborgenheid der tegenſtelling van den *eerſten Adam, in wien wij ſterven*, en van *den tweeden Adam, den Heere uit den hemel*, in wien wij leven, wiens beeld wij zullen dragen, en die door de opſtanding Zijner gerechtvaardigden uit den dood vervullen zal dat woord der onfeilbare voorzegging: *De dood is verſlonden tot overwinning.* Waarop dan de lof- en triumfzang wordt aangeheven over dood en hel, Gode tot verheerlijking, *die ons de overwinning geeft door onzen Heere Jeſus Christus;* en op dezen vasten grond des roems de vermaning gebouwd tot volharding, tot ijver in het werk des Heeren, als wetende dat op den grooten dag die arbeid zal blijken niet ijdel geweest te zijn in Hem (v. 58).

De ſlotgroetenisſen en toeſpraken zijn voorts ook in dezen Brief ééne voortdurende harmonij met den inhoud van het geheel, met de onderſcheidene behoeften der Gemeente, met hare aangewezene kwalen, met de aangeduide middelen van herſtel. Het zijn opwekkingen tot gemeenſchap, in den arbeid der liefde ten behoeve der armen van Jeruſalem, met de Gemeenten van Macedonië (XVI. v. 1—3); het zijn mededeelingen van het werk Gods in de ſtad en Gemeente van Epheſe (v. 8 en 9); het zijn vermaningen tot vastſtaan in het geloof, manlijk zijn, en ſterk zijn, en waken (v. 13). Het is bovenal en bij herhaling, en ten ſlot en kroon van alles de vermaning tot liefde (de band der volmaaktheid!); het is de uitſpraak van het anathema over *al die niet lief heeft den Heere Jeſus Christus* (v. 22); en als hij eindelijk met den gewonen Apostoliſchen zegengroet: *de genade des Heeren Jeſus Christus zij met ulieden!* den Zendbrief beſloten heeft, dan nog (tot eene laatſte voldoening aan die hoogſte behoefte zijner ziel, tot eene krachtige betuiging van het geen boven alles in zijne oogen dierbaar is en zalig, eenig reddend, en heelend, en noodig: *de liefde*, en die liefde, eenig waarachtig *in Christus Jeſus!*) dit woord eigenhandig aan den eigenhandigen ſlotzegen toegevoegd: *Mijne liefde zij met u allen in Christus Jeſus! Amen.*

(*Het vervolg in het volgende Nummer.*)

BRIEVEN VAN BILDERDIJK.

(VIJFDE DEEL.)

Ongeveer ten zelfden tijde waarop dit laatſte Deel van Bilderdijks Brieven verſcheen, werd ook het verhaal der bekeering van Dr. Capadoſe in onze taal overgebracht en met een zeer belangrijk Voorbericht des Vertalers, den Heer M. J. Chevallier, uitgegeven (1). Deze bijkans gelijktijdige uitgave is inderdaad treffend, daar het laatstgemelde verhaal kan geacht worden eene inleiding te bevatten tot die brieven met welke dit Deel wordt geopend, als welke door onzen nu zaligen Hoofddichter aan den Heer Capadoſe geſchreven zijn gedurende de jaren van 1819–1831, dat is in juist dat tijdperk van 's mans leven, dat zich door de krachtigſte uitboezemingen van levendig Christendom voornamelijk onderſcheidt. Het was in het jaar van 1819, dat de teêrgeliefde oudſte zoon uit eene teederbeminde gade aan het ouderlijk hart werd ontrukt, wiens diepbetreurd afſterven in het hart van Mevrouw Bilderdijk eene voor haar eeuwig lot, en gewis ook veelzins voor het geestelijk beſtaan haars Echtgenoots beſlisſende omkeering te weeg bracht; het was in dat zelfde jaar, dat deze met de verdediging van den braven Schotsman, den ſtrijd aanvaardde tegen den afval die in de Kerk het hoofd reeds jaren lang omhoog hief. Recht treffend zijn dan ook deze brieven, door zoovele blijken van geloofsleven, kracht en vurigheid des gebeds, en geestelijke ervaringen die met de kennis en erkentenis van eigen gemoed en hartsverdorvenheid, troost en verſterking bij de afwisſeling van innerlijk licht of duisternis, beſtendig in verband ſtaan; brieven die dikwijls aan de uitboezemingen van eenen Luther in zijne veelvuldige gemoedsworſtelingen en aanvechtingen herinneren, maar ook zijne ontboezemingen van geloof en verzekerdheid voor den geest roepen. De volgende regelen ſchreef Bilderdijk ten jare 1823, toen ſchier aller pen tegen hem geſcherpt was; en al wat de pen voerde, ſcheen te wedijveren, om hem te beſtrijden en te verguizen:

(1) Bij den Uitgever van dit Tijdſchrift, G. van Peurſem, Amſt. 1837.

»Gij zegt te recht, dat we als Christenen elkander de hand moeten bieden, en met het oog op God vereenigd, Zijne genade afsmeeken, om in dezen ſtorm- en wervelwind ſtaande te blijven en aan het gezegend kruis vast te houden. Doen wij dat, lieve vriend; bidden wij om getrouwheid, en de kracht zal ons niet ontbreken! Wij bidden ſomwijlen, en ach! maar al te vergeefs zonder zichtbare uitwerking; doch van waar dit, en waarom? Wij meenen te bidden, wij wenſchen te bidden, maar het is geen gebed; en wij misbruiken er het gewichtige woord *Amen* bij, 't geen helaas! bij zoo velen niet meer zegt, of waarbij zij niet meer of anders gevoelen, dan: »ja dat wensch ik, zoo moge 't zijn! — Doch dit is het ware *Amen*, de bevestiging des gebeds, niet. Neen, ons *Amen* is eene verklaring, die wij aan God afleggen, dat wij zeker zijn dat Hij ons gebed verhoort en vervullen zal. Die zekerheid, lieve Vriend, maakt de kracht des gebeds uit; en die zekerheid is de inſpraak zelve des Heiligen Geestes in onze harten. Van daar de oneindige kracht des gebeds, die wonderkracht, die is ons hart ſlechts opgeheven, ALLES vermag, en waardoor wij met zekerheid in en door de dood wandelen, waarlijk ontrefbaar voor Duivel en Wareld, en boven hun macht of bereik. O ſchenke de Almachtige ons die door Zijnen Zoon, en wij zullen niet vreezen noch aarzelen, en Zijn weg en wil zal ons klaar zijn, en wij ook hier reeds den Hemel ſmaken!"

»Laat het u derhalve niet kwellen, mijn lieve zoon, dat men mij in de Sociniaanſche en Deïstiſche ſchriften tracht te mishandelen. Dit treft verſcheiden weldenkenden, en nog in de afgeloopen week ontfing ik een brief van den welmeenenden en waarachtig voor mij deelnemenden Wiſelius daarover, met aanmaning om daar iets tegen te doen. Doch neen, mengen wij onze menſchelijke eer of aanzien, of genoegens, of wat ſoort van belang het zijn mocht, nooit met de zaak onzes Heilands. Strijden wij voor Hem, niet voor ons; maar lijden wij (en wat is lijden in aanmerking met Jezus en onzen plicht!) wat God gehengt dat ons geſchiede, met vergevend harte en onverbitterd gemoed. Gelukkig die voor Zijne zaak lijden en ſmaadheid ondergaan mag! – Zoeken wij 't niet, halen wij 't ons niet op den hals uit beginſel van werkheiligheid of eigentrots, noch verhovaardigen wij er ons op bij anderen, of voor ons zelven, maar danken wij er voor in toevoorzicht op Hem, en met bede om nederigheid bij onderwerping, en zelfvernietiging. Vooral, zijn wij gedachtig, dat de Duivel des Egoïsmus in alles de klaauw ſlaat, om zich van ons hart meester te maken, en waken wij tegen zijne verleiding, opdat wij niet eindelijk bevonden worden voor onzen eigen hoogmoed, en niet voor de zaak die wij voorſtaan, geleden te hebben. Strijden wij, als gij zegt, tegen de geestelijke boosheden in de lucht, maar geven wij haar geene vestiging in ons hart! Het behoort onzen Verloſſer-alleen, en Hem geheel."

Inderdaad, treffende, gulden woorden voor elk, die geroepen werd, om als Bilderdijk te ſtaan, te ſtrijden, te lijden voor de zaak des Heeren! eene geestgeſteltenis die meer of min in al deze brieven heerſchende is, in welke men zoo duidelijk den man erkent, die waarlijk van God op een post geſteld, wien een ſtandpunt aangewezen is, dat hij niet zelve gekozen heeft. Veel gebrek, ellende, zonde, zonde van drift en overijling, gebrek aan bedaardheid en lijdzaamheid moge daarbij in zijne openbaargemaakte ſchriften, vooral in zijne verzen, die onbedwongen uitſtorting zijns harten, zijn gebleken; dit zal den grond nimmer wegnemen waarop wij te zien hebben, en die inderdaad een rotsſteen was, waarvan zijne gade ergens zingt:

God heeft u op den rots gegrond
Niet uit een aardſche klip gekloofd,
Maar wankelloos in 't zoenverbond!

Deze laatſte jaren van Bilderdijks leeftijd vertoonen ons inderdaad geenszins, gelijk bij andere Dichters meestal, een kunſtenaarsleven; het leven van een Man, die voor zijnen roem werkt; die werkt om de publieke opinie te leiden, om effect te maken, om zich eenen duurzamen invloed te verſchaffen. Het kunſtenaarsleven van Bilderdijk had reeds lang opgehouden; was geëindigd, eerst met zijne verbanning uit het Vaderland, daarna vooral bij het vertrek van Koning Lodewijk en onze inlijving in Frankrijk. Deze latere jaren vertoonen ons eenen man, die der wereld met haren roem en blaam is afgeſtorven, en in de ſtilte der afzondering nog wel rijke vruchten van zijnen begaafden geest uitſtort, nog wel raadgevingen en inlichtingen uitdeelt aan zulken, die er prijs op ſtellen zijn gevoelen te vernemen; doch zich eigenlijk niet meer toelegt op zijne werken als kunstgewrochten, maar de kunstgewrochten voortbrengt omdat hij nog vol is van kunstgevoel en ijver; overigens ſlechts uitziende en wachtende naar eene ſtervensure, die hem zoo lang reeds voor den geest ſtond als de wereld hem met al haar ſchijnſchoon en klatergoud walgde. Het was een kluizenaarsleven; maar van welk eenen kluizenaar!

In dit afgezonderde leven werd hij nog ſlechts bezocht behalve door enkele oude vrienden, door eenige weinige Geleerden, die hun licht wenschten aan het zijne te ontſteken, en door eenige jonge lieden die zijnen ſtrijd voor het Rijk Gods wenschten te deelen. Tot de eerſten behoort onder anderen de kundige en werkzame Duitſcher Hofmann von Fallersleben, aan wien men hier een zevental brieven van letterkundigen aard aantreft; de Heeren Willems te Antwerpen, en Halbertsma; tot de laatstgenoemden de waardige destijds nog jeugdige leeraar Callenbach te Nijkerk, aan wien hier eenige allerbelangrijkſte brieven worden gevonden; brieven, gelijk de Heer Mesſchert met waarheid aanmerkt, »gewichtig voor elk wien het bevindelijk leven des Christens belang inboezemt, en die de brieven van Newton mogen op zijde geſteld worden." Van dit laatſte, van eene waardſchatting die zoo veel in zich ſluit, wenſchen wij hier nog eenige proeven ter bevestiging mede te deelen. — »Gij klaagt (heet het in den 4den Brief) van duisteren toeſtand der ziel te midden van zoo vele voorrechten?

Klaag niet, lieve Vriend! vraag liever aan uw eigen hart of gij zoodanige voorrechten dragen zoudt zonder alle koestering van zelfverheffing daarop, indien daar niet iets ontrustende bijkwam, hetgeen aan onze volstrekte afhankelijkheid van de vrije genade Gods herinnerde, en ontrustte. Ook de geestelijke zoowel als andere weldadigheden des Heeren zijn wij in deze onze onvolkomenheid onmachtig te dragen, zoo wij niet tevens gebrek in die volheid gevoelen; Jeschurun kan niet verzadigd worden of slaat achteruit. Dit bedroevende is derhalven een zegen in den zegen, en wij behoeven het; even als de heilige mannen somtijds noodig hadden, losgelaten te worden tot zondig vergrijp, om den Duivel van hoogmoed en zelfheid af te weeren. God verlaat niet, wien Hij zich eenmaal in zijnen Zoon bekend gemaakt en wien Hij zich geëigend heeft; Hij, bij wien geene verandering of schaduw van omkeering is. Maar verbergt Hij zijn aangezicht voor een tijd, het is opdat wij Hem te vuriger zouden zoeken, en tot zegenrijker opheldering. Wees dus niet mismoedig. De bruid in het Hooglied zoekt den Bruidegom bij nacht, in beklag en angst, maar Hij laat zich wedervinden. — Nog eens: ook dit behoort tot de goddelijke huishouding, en de Heilige Geest is en blijft vrije gave des Heeren en eigent ons Hem; niet zich zelven aan ons, stervelingen."

En in een volgenden Brief: »Aan arbeiders in den oogst zal Hij het niet laten ontbreken waar Hij wasdom en rijping geeft; en ook zelfs daar, waar niet dan bij handjensvol een slechtgescherpte zicht (zeis) airen snijdt, en niet maait, wordt de oogst behouden, al ziet men de rijke schoven nog niet tot hooge garven opgetopt. Danken wij voor den kennelijken zegen; maar wanhopen wij ook niet, waar Hij den akker niet geheel aan het onkruid des vijands overgeeft!"

Een dag na zijnen jaardag in 1827, schrijft B. aan dezen waardigen Voorganger nog het volgende: »Leeren beroemde en alles in hun zog trekkende aanhangers van den tijdgeest, wat menschelijk verstand en hart (dat is eigendunkelijkheid en zelfsvleierij) lief is; zulk een leer brengt haar eigen weêrlegging met zich: zelfverloochening gaat er niet meê gepaard. Het is wareldwijsheid en niet de wijsheid die uit God is. Deze gaat uit van Genade, bestaat in Genade, en wil niets weten dan Genade, en blijft daarin. Zullen wij rekenschap geven van hetgeen anderen, nevens ons geplaatst, leeren? — Zal of kan ons dit rechtvaardigen? Ach, die eenmaal het licht, het waarachtige licht der ziel heeft gezien, hetgeen dat der Genade is, ga niet tot de lampen der aardsche waanwijzen die zich in haar glans verheugen, en helpe ze niet aansteken!"

Van gelijken aard omtrent zijn de brieven aan den waardigen Grijzaard Bastiaan Heykens, te Muiden, van wien de Heer da Costa ons leert in de Voorrede des vierden Deels, »dat hij eenige oogenblikken bij het laatste ziekbed des afgeleefden Dichters staande, waarop in het eind de lang beproefde lijder reeds bijna sprakeloos lag uitgestrekt, hem met de woorden des Heilands toesprak: *Uw harte worde niet ontroerd: Gij gelooft in God, gelooft ook in mij: in het huis mijns Vaders zijn vele woningen: anderzins zoude ik het u gezegd hebben: ik ga henen om u plaatse te bereiden.*" Wel mochten dan de brieven aan dien waardigen man onder de laatsten worden opgenomen die deze verzameling van brieven besluiten; en treffend klinken uit dit oogpunt de laatste woorden des laatsten briefs, die voor dien uitersten troost als bij voorraad schijnen te danken (in 1830): »Heb dank voor uwe troostvolle deelneming in zijn (mijns zoons) en mijn leed, en zij de Genade in Hem die ons met zijn dierbaar bloed en lijden vrijgekocht heeft, met u, met ons-allen, zoo vele Hem erkennen en aannemen door het zaligmakend geloof, waarin ook de ontslapene (Mevrouw B.) blijmoedig ter ruste ging."

En nu, — zij, die alle de godsdienstige bewegingen sints meer dan een tiental jaren in ons Vaderland opgekomen, aan Bilderdijks invloed gewoon zijn toe te schrijven, en zelfs in vreemde dagbladen voor deze beschouwing plaats deden ruimen (1), zullen ook hier voor hun gevoelen voedsel meenen te vinden. Zij zullen in den veelomvattenden man de beginselen van alle die richtingen vinden, uit welke de godsdienstige beweging die in ons Vaderland is opgekomen, bestaat. Zulke beschouwingen hebben, bloot menschelijk beschouwd, altoos eenige waarheid, maar zijn tevens altoos ten uiterste bekrompen, omdat zij niet hooger zien dan de werktuigen, die God in zijne hand heeft en gebruikt tot bereiking van zijne eenig wijze en liefderijke bedoelingen. Zeker heeft Bilderdijk, zelfs toen hij dit in de eenzaamheid zijner afzondering minst te gemoet zag, eenen veelvermogenden invloed geoefend op de godsdienstige herlevendiging van ons Vaderland. Zeker heeft hij menig zaad daarheen geworpen, somtijds in de diepste mismoedigheid, waardoor de toekomst bevrucht werd: (een zaaien met tranen blijft zelden onvruchtbaar!) Zeker heeft elke der onderscheidene richtingen die zich in de godsdienstige wereld onzes Vaderlands meer en meer beginnen voor te doen, een onderscheidend karakter, dat somtijds een zeer kenbaar aanknoopingspunt in het gemoed en de stemmingen van Bilderdijk vindt, en mag men in dien zin zeggen, dat de erfenis van Bilderdijk door de meest onderscheidene vertegenwoordigers van zijnen geest werd opgenomen. En in dien zin willen wij geenszins verloochenen hetgeen wel eens tot blaam en laster van dit Tijdschrift openlijk werd gezegd: dat wij den naklank van zoo menige der stemmen van Bilderdijk doen hooren. Doch hetgeen tevens vaststaat is, dat *alle deze dingen*, in zoo verre zij waarachtig geestelijk zijn, *zijn uit God.* En indien waarlijk de godsdienstige beweging in ons Vaderland door Hem gewerkt is, door wat middelen Hij hetzelve daartoe ook geleid hebbe, dan zal zij niet vergaan, maar er zullen vruchten gezien worden, die het op nieuw zullen doen blijken, dat de Heer zijne getuigen nimmer vergeefs tot een Volk of Land heeft gezonden.

(1) In een der laatste nommers van het thans opgehouden hebbende Fransche Blad *Le Libre Examen.*

GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND.

De ſtaatkundige partijen in Noord-Nederland, geſchetst in een historisch Overzicht van deszelfs binnenlandſche Staatsgeſteldheid, van het einde der Grafelijke Regering tot op het jaar 1813. Amſt. 1837.

Een der belangrijke vakken die in deze bladen behandeld worden, is de Vaderlandſche Geſchiedenis, zoo gewichtig voor elk inwoner van dit gewest, doch wier kennis ten gevolge van de heerſchappij der verſchillende partijen en den invloed derzelven op de beſchouwing van reeds gebeurde zaken, hoogst moeijelijk te verkrijgen is, en zelfs, bij het ontbreken van hulpmiddelen die het omſlagtige van het onderzoek verkorten, alleen het eigendom van weinigen kan zijn. Ook deze wetenſchap verkeert in eenen ſtaat van gisting, waaruit vroeger of later zich een reſultaat moet ontwikkelen, hetgeen het gevolg zal zijn, zoo van het te lang verwaarloosd grondig onderzoek der bronnen, als van de vrijmoedige erkentenis der begaafdheden en gebreken, die bij de verſchillende hoofdperſonen of partijen aangetroffen worden.

Zeker liet de behandeling der geſchiedenis, zoo als zij vóór de tijden der omwenteling plaats greep, veel te wenſchen over. Van de twee partijen, die beurtelings het gebied in onze Republiek voerden, ſcheen diegene welke met den naam van de aristocratiſche of antiſtadhouderlijke beſtempeld werd, bijna bij uitſluiting de ſtift der geſchiedenis in handen te nemen, tot dat eindelijk door de uitgave der Vaderlandſche Geſchiedenis van Wagenaar op hare wijze van beſchouwen, als het ware, voor altoos het zegel gedrukt ſcheen te zijn. Deze Geſchiedſchrijver ſchijnt minder van opzettelijke ontrouw beſchuldigd te kunnen worden, dan van die bekrompenheid, waardoor het hem niet mogelijk was de gedragingen van diegenen, met wier gevoelens hij zich niet vereenigde, naar waarde te kunnen voorſtellen; waardoor dan ook voor hem, zoo wel als voor de meesten onzer geleerde landgenooten de ruwe maar dichterlijke en in zoo veel opzigten belangrijke middeneeuwen een geſloten tijdperk moesten blijven. Voor een' man als Bilderdijk moest het onverdragelijk zijn, de rijke geſchiedenis des Vaderlands in dit keurſlijf ineengeperst te zien, en de begeerte om ook in dit vak de miskende waarheid weder op den voorgrond te ſtellen, ſchijnt reeds vroeg bij hem ontſtaan te zijn. Ware zijn eerſte plan tot uitgave eener geſchiedenis, toen hij in den vollen bloei zijner vermogens ſtond, gelukt, wij zouden waarſchijnlijk een gewigtiger werk bezitten, dan dat hetwelk na zijn' dood uitgegeven werd, en dat eigenlijk nimmer beſtemd was om de beſtaande behoefte aan eene Vaderlandſche Geſchiedenis te vervullen; hoewel hetzelve gewigtige bouwſtoffen behelst, die ondertusſchen weder eene nieuwe toetſing en onderzoek vereiſchen. De invloed van dien arbeid was het grootst in den tijd, toen dezelve nog ſlechts als een gehouden collegie aan weinige jongelingen bekend was; en de kamp die toen over de zoogenoemde Bilderdijkſche denkbeelden ontſtond, droeg de kenmerken van eene hevigheid, die ſlechts voorbijgaande kon zijn. Het ſcheen gedurende eenigen tijd, of de geheele roem onzer Vaderen van de beoordeeling van het karakter van Oldenbarneveld of Jan de Witt afhing, en terwijl ſommigen verkondigden dat het tijdperk onzer geſchiedenis geſloten was, zagen anderen in den tegenſtand tegen Wagenaar niets minder dan het voornemen om de natie tot middeneeuwſche barbaarschheid terug te brengen.

Deze ſtrijd echter, die reeds ten deele voor dien over nog belangrijker onderwerpen heeft plaats gemaakt, moet evenwel rijper vruchten voor het vervolg dragen, dewijl daardoor de kluisters eener vroegere eenzijdigheid reeds in eene groote mate verbroken werden. — Bilderdijk, daar waar hij waarheden zag, was beſlisſend en paradoxaal in derzelver verkondiging; en daarbij tevens dikwijls zoo zeer in de beſchouwing eener zaak uit het voor hem duidelijk geworden ſtandpunt verzonken, dat hij moeijelijk aan zijne tegenſtrevers, die hij geheel trachtte te verbrijzelen, eenig regt in eenen ondergeſchikten zin kon doen wedervaren. Hij was te uitſluitend om die onpartijdigheid, dat erkennen van goede trouw bij eene tegenovergeſtelde rigting, te kunnen bezitten, daar hij uit zijn hooger dichterlijk ſtandpunt dikwijls reeds als regter optrad, en in de daden van dezen of genen perſoon, dien hij geheel als ontwikkeling van een door hem veroordeeld beginſel beſchouwde, geene verſchoonlijkheid kon vinden. Van hoe veel waarde derhalve Bilderdijk voor onze geſchiedenis ook zij, zijne denkbeelden zijn veel meer een zaad dat voor de beoefening dier wetenſchap vruchten zal dragen, dan wel dat reeds die vrucht bij hem in hare rijpheid gevonden zoude worden. Naar mate de belangrijke onderzoekingen van onzen De Jonge, Bosſcha, Groen van Prinsterer en meer anderen toenemen, naarmate ſommige gedeelten onzer geſchiedenis met roemrijken ijver door dezen en genen worden behandeld, zien wij meer en meer de bouwſtoffen toenemen, waaruit eindelijk een Geſchiedſchrijver des Vaderlands, van wien niet gevorderd kan worden, dat hij zelve al die bronnen opſpore, en al den voorafgaanden arbeid verrigte, de voor hem zoo noodige kennis van daadzaken en gebeurtenisſen kan putten.

Loffelijk echter is ook het werk van diegenen, die reeds nu eenen blik op het geheel durven werpen, en daarbij bewijzen dat zij hunne voorgangers met geene blinde vooringenomenheid zijn gevolgd, maar dat zij daarentegen van hetgeen van verſchillende kanten werd bijeengebragt, nut getrokken hebben, en de ſlotſom van een gemoedelijk onderzoek aan hunne landgenooten mededeelen. Onder de zoodanigen behoort voorzeker de Schrijver van het werk aan het hoofd dezer regels geplaatst, die zich aan de zoo moeijelijke taak heeft durven wagen, om in een historisch onderzoek van de ſtaatkundige partijen in Noord-Nederland te treden. — Al hetgeen in andere geſchiedenisſen onder het verhaal van veelſoortige gebeurtenisſen vermengd is, vinden wij hier bijéėngetrokken, en in een tafereel aanéėngeſchakeld,

zoodat van dit boek met regt gezegd kan worden, dat het eene bestaande leemte in onze letterkunde vervult. Doch er is meer; er is eene onpartijdigheid, welke zelfs bij mannen als Willem I, Oldenbarneveld, Frederik Henderik en Jan de Witt de keerzijde van den gedenkpenning beschouwt, en niet onbepaald wenscht te laken, maar ook geenszins uitsluitend te prijzen. De aanmatigingen der steden en de meermalen aangewezene gevolgen van de overheersching der familieregeringen, gedurende de 18de eeuw, worden niet alleen met kennis van zaken behandeld, maar tevens de gronden van deze verschillende verschijnselen opgespoord, en afgeleid uit de hoofdtrekken van ons volkskarakter, waaromtrent de Inleiding van dit geschrift veel opmerkelijks bevat. Indien de gebreken der Vorsten meestal door de vleitaal hunner Geschiedschrijvers verbloemd zijn geworden, zoo is dit met de volkeren niet minder het geval geweest; en vooral onze Natie, veelal bij de vreemden te weinig bekend, en daardoor niet alleen door hen oppervlakkig beoordeeld, maar dikwijls miskend en gelasterd, heeft daarentegen bij onze vaderlandsche Schrijvers eene beoordeeling gevonden, die al te dikwijls in eene overdrevene en onbegrensde lofspraak ontaardde, als wilde men hierdoor het evenwigt weder herstellen. En ondertusschen, hoe zal men onze groote mannen beoordeelen, indien men de grondtrekken van het volk waartoe zij behoorden, en onder hetwelk zij hunne eerste begrippen hebben ingezogen, niet naauwkenrig kent? Met regt betoogt derhalve de Schrijver het volgende omtrent de noodzakelijkheid van de kennis van dat volkskarakter:

»Zonder dezelve doolt men in het blinde rond, zonder leiddraad, zonder zekerheid, zonder nut voor de toekomst; door haar voorgelicht vindt men de ware beweegredenen der daden, en wordt de geschiedenis helder, opgeklaard, en eene rijke voorraad van waarschuwing en leering: vooral dan, wanneer het voormalig volkskarakter zijne eigenaardigheid niet ten eenen male verloren heeft, en juist daardoor in zich de kiemen bevat van soortgelijke daden, verrigtingen en gebeurtenissen, als vroeger uit hetzelve zijn voortgekomen. Elke daad wordt alsdan een voorbeeld, waaraan men zich nog tegenwoordig ter bemoediging of waarschuwing spiegelen kan en moet.

»Nederland, hoe ook door staatsstormen geschokt, hoe dikwijls ook aan vreemden invloed blootgesteld, en daardoor in menig opzigt van de voorvaderlijke deugden ontaard, heeft nog altijd in de grondtrekken hetzelfde volkskarakter behouden.”

Onder de lofwaardige eigenschappen der Nederlanders wordt vooral die werkzaamheid opgemerkt, waardoor de Nederlander niet altoos voordeel of winstbejag ten doel had; waardoor hij de verschillende werkkringen waarin hij geplaatst werd, tot voorwerp van zijne zorg en aanhoudende aandacht, ja bijna van zijne liefde en vooringenomenheid maakte. In deze zelfde bron echter ziet de Schrijver tevens de oorzaken van eene eenzijdigheid en bekrompenheid, van eene gehechtheid aan stedelijke, aan provinciale belangen, die zoo dikwijls de in het belang des lands zoo wenschelijke eenheid tegenwerkten. Daaruit vloeide vaak het gemis voort van een algemeen openbaar gevoelen, terwijl de ijver en talenten aan het voorstaan en het uitbreiden van bijzondere belangen of werkkringen besteed werden. Zoo was ook die huiselijkheid, die teedere verkleefdheid aan gezin en bloedverwanten, welke aan de eene zijde een sieraad der Natie uitmaakt, van de andere zijde de bron van dat nepotismus en die familiezucht, waarvan de invloed op elke bladzijde onzer geschiedenis bespeurd wordt. — De bedaardheid van onzen landaard belette dat de voortdurende partijschappen, op eenige weinige uitzonderingen na, die zich echter tot die oogenblikken bepaalden, waarin het volk door de vrees van een dreigend gevaar ontrust werd, niet tot die hevigheid oversloegen die den vroeger of later val van andere Staten met zich sleepte. Ook deze deugd echter ontaardde dikwijls in eene traagheid en onverschilligheid, die de verwaarloozing van de algemeene belangen ten gevolge had.

De beoordeeling van de wijze waarop de vrijheid vroeger in ons land, als de verzekering van persoonlijke onafhankelijkheid en niet als de aanspraak op oppermagtig gezag beschouwd is geworden, geeft aanleiding tot de volgende opmerking:

»Sommige Schrijvers, door de Fransche vrijheids-theorien vervuld, hebben dit gemis aan wijsgeerige beginselen aan onzen landaard ten kwade geduid; doch goed geleid en aangekweekt, zijn van het Hollandsch vrijheidsgevoel meer wezenlijke vruchten te verwachten dan van de Fransche leer der volksouvereiniteit, welke in de daad altijd het volk tegenover de Regering plaatst, en alle veerkracht der uitvoerende magt ontzenuwt, verlamt en dikwijls geheel werkeloos maakt. Men zorge slechts dat de belangen van alle burgers behartigd worden, dat zij in een brandpunt van algemeen belang vereenigd worden, en dat het trouw vervullen der bijzondere betrekkingen gepaard ga met eene warme liefde tot het algemeene Vaderland. Onze voormalige Regering was hiertoe niet geschikt. Thans onder éénen Vorst, onder één bestuur, onder ééne wetgeving, kan dit niet moeijelijk zijn, vooral daar de liefde tot het Huis van Oranje, bij de Regenten vroeger niet altijd even levendig, bij het volk van Nederland diep is ingeworteld. Aan dat Huis was men de vrijheid verschuldigd, dat Huis trad altijd als beschermengel op, als het land dreigde te vergaan; de liefde die dat Huis bij de Natie bezit, is het krachtigste middel ter bevordering van eenheid in den volksgeest.”

Thans volgt eene beschouwing van den aard onzer partijen, en eene uiteenzetting hoe de hoofden derzelve meer dan bij eenige andere Natie van bepaald verkeerde bedoelingen vrij te pleiten zijn, en hoe zij, offchoon in verscheidene opzigten gedwaald hebbende, echter in hunne handelwijze opregt waren, daar de grond hunner daden gelegen was in de verschillende beschouwing van eenen staat van zaken, die bij den inderdaad nimmer volledig ontwikkelden vorm van ons binnenlandsch

beheer ruime gelegenheid tot zoodanige verschillen opleverde.

Wij wenschen in een volgend artikel de wijze waarop de Schrijver dit inzigt in bijzonderheden handhaaft, op den voet te volgen, daar zulks ons gelegenheid zal geven, om den zoo belangrijken loop onzer geschiedenis nogmaals voor onzen blik voorbij te laten gaan. Veelligt trachten wij dan later nog eens de draad op te nemen bij 1813, waar hij de pen nederlegt, en aan te toonen, op welke wijze na het ophouden der partijschappen die in onze geschiedenis voorkomen, de eigenaardigheden van het Nederlandsch karakter, in de daarop volgende omstandigheden en vooral na de afscheiding van Zuid-Nederland in 1830, zich op nieuw hebben gekenmerkt. Bevorens echter deze belangrijke inleiding te verlaten, vermeenen wij nog op de volgende zinsneden terug te moeten komen, waarbij het bestaan van een doel in de geschiedenis ten deele gehandhaafd wordt, terwijl desniettemin de beschouwing der zaak in hare volledigheid blijft ontbreken:

»Het is eene verderfelijke dwaling, de Voorzienigheid onteerende en den mensch vernederende, indien men beweert, dat de gebeurtenissen de maalstroom zijn, waardoor ieder wordt medegesleept en tegen wil en dank gedwongen dien koers te houden, die hem door de omstandigheden wordt aangewezen. De ongeloovige vrijgeest, die bij zijne bekrompenheid niets dan een Noodlot erkent, moge door dit dwaalbegrip beheerscht worden, even als de bijgeloovige dweeper, die zijne vrije wilsbeschikking in de groote wereldbeheersching verloochent; de Christen, die overtuigd is, dat de mensch een vrijwerkend wezen is, hetgeen van zijne daden rekenschap aan het Opperwezen te geven heeft, zal erkennen, dat het eigenaardig karakter van elke gebeurtenis, door het karakter der bijzondere personen die dezelve voortbragten, bepaald wordt. Hij ziet in de geschiedenis niet den geregelden loop van op zich zelf staande beginselen, maar alleen het uitvloeisel der gevoelens en daden der bijzondere personen, gelijk zij onder de toelating der Voorzienigheid plaats hebben."

Gaarne erkennen wij in deze regels de handhaving van het bestuur der Voorzienigheid, doch in overeenstemming met de overtuigingen steeds in dit Tijdschrift uitgedrukt, vermeenen wij hier niet bij eene toelating van den kant der Voorzienigheid te mogen blijven stilstaan; maar integendeel op te moeten klimmen tot dien God die alles in allen werkt, hoewel desniettemin èn de persoonlijkheid èn de verantwoordelijkheid in hunne volle kracht bewaard blijven. De oplossing van deze door ons verstand nimmer te doorgronden schijntegenstrijdigheid, kan alleen daar plaats hebben, alwaar zoo veel, dat voor onze eindige bevatting onbereikbaar blijven moet, opgehelderd kan worden. Zonder hier derhalve in diepten te willen dringen, berusten wij in de erkentenis van hetgeen bestaat, van hetgeen ons verkondigd is. De geschiedenis is voor ons, niet minder dan de Natuur, eene openbaring Gods, al vertoont ook de eerste in den middelijken weg een aaneengeschakeld geheel van oorzaken en gewrochten, ten gevolge der overleggingen van redelijke en verantwoordelijke wezens. Hoewel dan ook Nebukadnezar, Cyrus en Alexander in hunne daden door oordeel en verstand bepaald wierden, het was desniettemin de God van Israël, die reeds aan zijnen knecht Daniël verkondigd had, welk het lot hunner rijken zijn zou, die bij Jezaja Cyrus, den bevrijder van zijn volk, met name roept eer dat hij geboren was, en die zich overal in de Godspraken der Profeten daarop beroemt, dat Hij alleen het toekomstige kan verkondigen; terwijl Jezus Christus aan de voet van den heerlijk opgebouwden Tempel gezeten, reeds de vernieling van dit prachtig gebouw, de verspreiding van het volk Gods, en de vertreding der heilige Stad aan zijne discipelen verkondigt. Ook na zijne Hemelvaart is Hij het, die aan zijnen dienstknecht Joannes de dingen vermeldt die haast geschieden zullen. Wil men in dit alles alleen voorwetenschap zien, zoo stuit men overal op die talrijke getuigenissen, alwaar de Heere tot zijne vijanden zegt, dat zij gesteld zijn om zijnen naam te verkondigen; al waar van die vijanden getuigd wordt, dat zij niets kunnen dan zijnen raad volbrengen. — Het standpunt derhalve door onzen Schrijver gekozen, is juist, in zoo verre, als hij geene denkbeeldige personen schildert, maar grondiger dan zulks voorheen veelal geschiedde, den aard onzer partijschappen uit de bijzonderheden van het volkskarakter en uit de aaneenschakeling der gebeurtenissen ontwikkelt, zonder daarom aan de hoofden derzelve ver gezochte en meestal onbewezen trouwlooze bedoelingen ten laste te leggen. Doch deze geheele kring, hoe waar zij op zich zelve moge zijn, is slechts ondergeschikt, en sluit geenszins die regering Gods uit, waardoor Hij ieder volk, ieder merkwaardig man daarstelt aan hunne plaats en werkkring ter volvoering van zijnen Raad in dat overeenstemmend geheel der wereldgeschiedenis, waarvan de aanbiddelijke majesteit slechts dan regt erkend zal kunnen worden, wanneer de laatste vijand te niete zal gedaan zijn, en het Koningrijk Gods ten volle geopenbaard zal wezen. Met dit inzigt verkrijgt de geschiedenis een veel hooger gewigt, dan wanneer zij alleen eene schermutseling van tegen elkander gekante menschelijke plannen en hartstogten oplevert; alsdan gaat ook in dit gebied der werkingen Gods niets verloren, en kan men geen tijdperk gesloten rekenen, daar alles tot op den dag der laatste ontwikkeling in zijne gevolgen blijft voortduren. Doch ook voor hem, die wenscht te erkennen wat God in de geschiedenis door menschen gedaan heeft, is het van de hoogste waardij, de waarheid dier feiten, waarop zich zijne beschouwing grondt, met de meeste naauwgezetheid te onderzoeken. Hoe zoude toch een spiegel, van welken de glans besmet is geworden, het beeld terugkaatsen, waarvan men de trekken wenscht wedergegeven te zien? Juist dan is de waarheid ons heiliger dan ooit, wanneer wij zoo wel in de Geschiedenis als in de Natuur, als tot een heiligdom genaken, waarin wij zoeken naar de daden van den levendigen God. Wie hier eene partij of vroeger ingeslopene vooroordeelen wenscht

te believen, zoude de behandeling der wetenſchap ten volle onwaardig zijn en zich zelven moeten verachten. Hij die God op zijn Woord gelooft, durft zich gerustelijk tot het onderzoek van die waarheid, in welk ondergeſchikt vak het zij, begeven, wetende dat daar waar de uitkomst niet aan zijne verwachting beantwoordt, alleen zijne kortzigtigheid daarvan de ſchuld draagt. Iedere poging om die waarheid op te ſpooren zal derhalve den welmeenenden onderzoeker der geſchiedenis welkom zijn: en wij hebben dan ook gewenscht onze vreugde te kennen te geven over de uitgave van dit werk, hetwelk wij, na deze vrijmoedige verklaring van ons gevoelen omtrent deszelfs algemeene ſtrekking, nader in zijne bijzonderheden wenſchen gade te ſlaan.

(*Het vervolg in een volgend Nummer.*)

DE AFGEDWONGENE PREEK.

(*Nog eene trek uit het leven van den Eerw. B. Gilpin*).

Onder de regering van Koningin Elizabeth kreeg het woord des Heeren in Engeland, na de verdrukkingen der vorige regeringen, weder vrijen loop. Van buiten werd aan den wasdom des geloofs en der godzaligheid geene belemmering meer in den weg gelegd. Doch de voornaamſte belemmering komt eigenlijk nergens noch in eenigerlei tijd van buiten, maar altijd meest en vooral van binnen; uit de verdorvenheid en natuurlijke vijandſchap van het menſchelijk hart tegen God en zijnen Gezalfde. Het grootst gedeelte der Leeraars, die thans in het Land waren, noemde zich wel Evangelisch, maar bij zeer velen was geen gemoedsbeſtaan noch wandel die met het Evangelie overeenkwam. Er behoefde ſlechts eene gelegenheid te komen, om het aan hen te doen openbaar worden, dat met eene uiterlijke onderwerping aan de heerſchend gewordene waarheid, de natuurlijke haat tegen die waarheid nog niet verbroken, nog niet uitgedelgd is.

In Durham regeerde thans aan de plaats van Tomſtal een andere Biſſchop, zekere *Doctor Barns;* een welmeenend man, gelijk men gewoonlijk zegt; maar zwak, onvast, en zoo weinig zelfſtandigheid bezittende, dat hij zelfs in de aangelegenheden zijns Bisdoms geheel onder den invloed van anderen ſtond. Dezen invloed had vooral de Biſſchoppelijke Kanſelier weten te verwerven, die mede Barns heette en een bloedverwant van den Biſſchop was: een man van zulk een gruwelijke hebzucht, dat hij het recht om geſchenken liet buigen, en alles om geld veil bood: zoo wel ambten en waardigheden, als bevrijding van welverdiende ſtraf en onverdiende gunstbewijzen. De wanorden die hieruit ontſtonden, en de openbare ergernis, die deze verwekten, waren bij alle betergezinden een voorwerp van diepe droefheid.

Op zekeren dag zond Dr. Barns, de Biſſchop, naar Gilpin, en deed hem weten, dat hij den volgenden Zondag de Kerkviſitatie-preek moest doen. Gilpin, die zich reeds ſedert een geruimen tijd de herderzorg over de halfwilde Noordhumberlanders had aangetrokken, moest om dien zelfden tijd eene dringend noodzakelijke beroepsreize naar Reads-dale en Tine-dale doen: hij gaf dus kennis aan den Biſſchop van de beweegredenen die hem deze reize volſtrektelijk ten plicht maakten, en verzocht, dat Zijn Eerwaarde hem voor deze maal mocht ontſchuldigen. De bediende, die dit verzoek aan den Biſſchop had overgebracht, zeide bij zijn terugkeer, dat de Biſſchop hem wel aangehoord, maar niets op zijne boodſchap geantwoord had. Gilpin nam dit op als eene ſtilzwijgende toeſtemming en begaf zich op reis. Terwijl hij nu van de reis weder te huis komt, hoort hij met verbazing, dat hij in zijn ambt geſuspendeerd is, daar eenige zijner perſoonlijke tegenſtanders zijne haastige reize aan den Biſſchop als eene krenking zijner ondergeſchiktheid, ja als ſtrafwaardige wederſpannigheid hadden voorgedragen. Weinige dagen daarna werd hij opgeeischt, om naar Chester le Cront, de oude woonſtede der Biſſchoppen van Durham te komen. Hier vindt hij bij den Biſſchop de geestelijkheid des Lands vergaderd, en wordt door genen gedrongen om nog dienzelfden dag te prediken. Gilpin verontſchuldigde zich: hij was geheel onvoorbereid daargekomen, en was boven dien nog kort te voren in zijn ambt geſchorst. — Zoo heffe ik dan, hernam de Biſſchop, thans die ſchorſing weder op. — Gilpin gaat voort zich te verſchoonen, en verzoekt, men mocht hem, die thans volſtrekt op geene predikbeurt verdacht was, voor verontſchuldigd houden. De Biſſchop antwoordde hem, dat een man, die zoo lang het Leeraarsambt had waargenomen, altoos gereed moest zijn om eene preek te houden. Nog eens beproeft Gilpin eene beſcheidene bedenking te maken; maar nu wordt de Biſſchop driſtig, en beveelt hem bij de plicht der kerkelijke gehoorzaamheid, dat hij terſtond den kanſel zou betreden. Nadat Gilpin zich nu eenige oogenblikken afgezonderd had, beſtijgt hij den kanſel, en ofſchoon hij gewaar wordt, dat onderſcheidene zijner hoorders zijne voordracht naſchreven, laat hij zich daardoor niet van zijn ſtuk afbrengen.

De prediking wordt ernſtig, en neemt eene ſteeds ernſtiger wending aan, terwijl zij zich richt tot de hooggeleerde en hoogeerwaarde ſchaar der tegenwoordige Toehoorders. Want bij Gilpin was midden onder het ſpreken de gedachte opgekomen, om zich deze gelegenheid ten nutte te maken, ten einde den Biſſchop, bij wien tot nu toe alle vermaningen onder vier oogen vruchteloos gebleven waren, openlijk aan het gewicht zijner ambtsroeping en de hooge verantwoordelijkheid te herinneren, welke hij door hare verwaarloozing op zijnen hals haalde. Vóór het beſluit zijner preek wendt hij zich dus tot dezen Hoogwaardigen Voorzitter der Vergadering, en ſpreekt hem aan op de volgende wijze:

»Thans moet ik, Hoogwaardige Vader, mijne rede tot U richten. God heeft U verhoogd en ten Biſſchop in dezen Lande geſteld. Eenmaal zal hij U rekenſchap afvorderen, hoe Gij dit ambt hebt waargenomen. Van U

verwacht men de afschaffing, de herstelling dier misbruiken en verderfelijke inkruipselen, aan welke de Kerk tot nu toe geleden heeft; doch in plaats daarvan grijpen er onder uw bestuur wanorden stand van menigerlei soort. Opdat nu Uw Hoog Eerw. niet langer moge kunnen zeggen, dat Gij van alle deze dingen onbewust zijt, (dit was, naar het schijnt, de gewone verontschuldiging die de Bisschop bij bijzondere vermaningen voorbracht:) zoo breng ik dezelve thans aan deze plaats te uwer ooren. — Laat het dan nu voorts uw zeggen niet meer zijn, dat deze misdaden slechts door de schuld van anderen zonder uw medeweten zijn begaan, want al hetgeen onder uwe toelating door anderen wordt uitgevoerd, dat is even zoo zeer uwe schuld als hetgeen Gij zelve verricht. Derhalve verklaar ik in de tegenwoordigheid Gods en Zijner heilige Engelen, gelijk als in de tegenwoordigheid der menschen, dat Gij de oorzaak van al deze verkeerdheden zijt. Ja op den grooten dag des oordeels zal ik als getuige tegen U optreden, dat ik zelve alle deze dingen te uwer kennis gebracht heb; en alle die mannen, welke heden mij hebben hooren spreken, zullen dan tevens met mij tegen U hun getuigenis afleggen."

Deze voorbeeldelooze vrijmoedigheid vervulde alle de aanwezigen met verbazing. Toen Gilpin de kerk verliet, verzamelden zich zijne vrienden (want ook velen van deze waren onder zijne aanwezige Toehoorders) om hem heen, en brachten hem zacht en met tranen van deelneming onder het oog, dat hij thans zelve den Bisschop uitgedaagd, en hem de langgewenschte gelegenheid gegeven had, om zijnen val te bewerken. Gilpin ging vriendelijk naar elk hunner toe, drukte hun de hand met dankzegging voor hunne liefde, maar verzekerde hen tevens, dat, indien zijne prediking slechts die werking hebben mocht, die hij bij het spreken bedoeld gehad had, hij zich niet bekommeren zou om de gevolgen, die dezelve mogelijk voor hem zou kunnen hebben.

Den geheelen dag hoorde men nog van niets spreken dan van de gehoudene preek. De meesten roemden ze, maar waren bezorgd wegens het lot van den Prediker. Het hofgezin van den Bisschop wachtte in stilte op het uitbreken der wraakneming van hunnen Heer.

Na den maaltijd ging Gilpin ten hove, om den Bisschop vóór zijne terugreize een afscheidsbezoek te brengen. »Mijnheer (zeide de Bisschop:) ik ben zelve voornemens u ten uwen huize te bezoeken." – En hij deed het ook. Hij kwam tot Gilpin; en naauwelijks had deze hem in de kamer van het bezoek geleid, of hij greep hem met kracht bij de hand, en zeide tot hem: »Vader Gilpin, ik erken dat gij veel waardiger zijt Bisschop van Durham te wezen, dan ik om Leeraar te zijn in uwe gemeente. Ik bid u, vergeef mij het begane ongelijk. Ik weet het, gij hebt vijanden; maar wees verzekerd, dat zoolang ik Bisschop van Durham ben, geen hunner u eenige verdere ongelegenheid zal verwekken."

De afgedwongene preek had, dit bewezen de gevolgen, hare werking gedaan.

SYNODALE BRIEF TEN ANTWOORD OP DIEN DER LEERAARS IN HET WAADLAND.

Wij hebben in ons voorgaand Maandnommer beloofd den brief te zullen mededeelen, dien de Secretaris van de Synodale Commissie der Algemeene Christelijke Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk aan den Heer Mellet als Deken der Classis van Lausanne heeft geschreven in antwoord op de letteren, in ons November-nommer geplaatst. Deze brief is van den volgenden inhoud:

Mijnheer en zeer geëerde Medebroeder in onzen Heer J. C.

De brief, gedagteekend van Lausanne in Augustus 1837, tot welken de uwe van den 4den Oct. ll. ter inleiding strekte, heeft de Synodale Commissie der Ned. Herv. Kerk ten volle overtuigd van de hooge belangstelling die onze broeders van het Waadland in den voorspoed en vrede onzer Kerken nemen. Daarom heeft ons deze broederlijke stap minder verwondering dan genoegen verwekt. Wij hebben dien toegeschreven aan dien echt Christelijken geest die alle aanhangers der zuivere Evangelieleer elkander doet beschouwen als medeleden van één zelfde lichaam, van hetwelk Christus onze goddelijke Heer en Zaligmaker het Hoofd is.

Een zoo treffend bewijs van toegenegenheid kon ons van geen achtenswaardiger hand toekomen, dan van die onzer Zwitsersche geloofsgenooten, wegens den band van de eenigheid des geloofs en de betrekkingen wier oudheid en teederheid onze Geschiedboeken getuigen.

Niets zou dus aangenamer zijn geweest voor de Synodale Commissie, dan die gevoelens te beantwoorden naar hun verlangen; maar des te meerder moet zij dus ook betreuren, dat zij bij deze gelegenheid in hetgeen van haar begeerd wordt, niet kan treden.

Vergun ons dus, u met vrijmoedigheid de ware en eenige beweegrede mede te deelen die ons verhindert om er zelfs een onderwerp van beraadslaging van te maken. Onze geloofsgenooten buiten 's Lands schijnen niet wel onderrigt te zijn geworden van den waren staat der zaken. Indien zij naauwkeurige en onpartijdige berigten ontvangen hadden omtrent de omstandigheden die aanleiding hebben gegeven tot de twisten en de afscheiding die wij gelijkelijk betreuren, zoo zouden zij ook hebben ingezien, dat er geen reden bestond om ons zulk eene uitnoodiging te doen toekomen als de tegenwoordige.

Ziedaar, Mijnheer en zeer geëerde Medebroeder, hetgeen ik gelast ben u broederlijk en in mijne betrekking mede te deelen. De Commissie doet intusschen hulde aan het beginsel en de bedoelingen die tot den stap onzer Waadlandsche broederen geleid hebben.

De God der waarheid en der liefde geve door zijne genade aan alle degenen die de waarheid in oprechtheid zoeken, den geest der liefde, zonder welke al onze wenschen en onze pogingen tot de handhaving of herstelling van vrede en eendracht, van de stichting der Kerk en

de bevestiging van dat geloof hetwelk onmisbaar is ter behoudenis onzer zielen, ſteeds onvermogend zullen blijven.

Ontvang, Mijnheer en zeer geëerde Medebroeder, de verzekering der bijzoenere hoogachting en broederlijke genegenheid met welke ik ben,

Mijnheer en zeer geëerde Medebroeder,

Uw toegenegen Dienaar en Medebroeder in Christus
(get.) J. J. DERMOUT,
Secretaris der Algem. Chr. Synode der Nederl. Herv. Kerk.

's Gravenhage den 15den Nov. 1837.

Het Christelijke blad, waaruit wij dezen brief vertaald overnemen, merkt te recht aan, dat deze brief onder zeer beleeſde vormen in den grond anders niet zegt dan: »al wat gijl. zegt is waar, daarom zou het ons vrij wat verlegenheid beſpaard hebben, indien gij u met deze zaak niet bemoeid hadt." Inderdaad, de onbeſtemde verklaring dat de Waadlandſche Leeraars kwalijk onderricht waren, beteekent niets, zoo lang men die niet door betere berichten aandringt. Dit antwoord bevat dus een nieuw bewijs dier volſlagene onverſchilligheid omtrent recht en waarheid, ja zelfs omtrent ware vrijheid, die de Leden der Synode voortdurend bezielt, mits zij hun eigen gezag en hunne bepalingen en inrichtingen ſlechts handhaven. Neen; onverſchilligheid is geene Christelijke liefde, vrijzinnigheid omtrent de waarheid geene vrijheid om haar te belijden; en wanneer men zich tusſchen het Rijk der duisternis en dat des lichts plaatſen wil, zonder partij te kiezen, dan is men inderdaad partijdig voor hen die de duisternis liever hebben dan het licht.

De brief der Zwitſerſche Leeraars blijft intusſchen ook aan de individuële Leeraars onzer gemeenten gericht, en, gelijk wij met het einde van het bedoelde Zwitſerſche artikel er nog mogen bijvoegen, wij mogen verwachten, dat door de genade Gods die brief nog iets goeds zal werken in den kerkenraad van een of andere ſtad of dorp van deze van ouds voor het Evangelie zoo belangrijke gewesten.

KERKELIJKE ZAKEN.

Beoordeeling van het geſchil over de maatregelen tegen de Afgeſcheidenen; door Mr. C. M. VAN DER KEMP. (Eerſte Stukje). Rott. 1837.

De Heer van der Kemp, door menig krachtig getuigenis tegen het verval der leer en de verdraaijing der geſchiedenis van onze Nederlandſche Kerk met lof bekend, zet, in het hier aangekondigde geſchrift, den gewichtigen ſtrijd, op onderſcheidene punten vroeger door de Heeren Ds. Le Roy, Dr. Capadoſe, Mr. Groen van Prinſterer en hem zelven aangebonden, op eene wakkere wijze voort. Wij hooren hier wederom een beduidende en alles behalve onzekere ſtem tegen de ontrouw, die in de Hervormde Kerken van ons land de overhand verkreeg; tegen de aanmatigingen eener Synode, evenzeer in oorſprong als handelwijze voor de billijkſte klachten openliggende; tegen de maatregelen, eindelijk, door de Regering genomen tot ſtuiting eener Afſcheiding, die door de kwalen der Openbare Kerk werd te weeg gebracht.

Met allen, wien de zaak van Christus, van Zijne Kerk ook in ons Vaderland, ja, van dat Vaderland zelve ter harte gaat, zijn het natuurlijk ook deze *Stemmen*, wat de hoofdzaak betreft, met dit jongst uitgekomen geſchrift van den Heer Van der Kemp, volkomen eens. Wij zeggen: *volkomen eens, wat betreft de hoofdzaak*, door hoofdzaak hier verſtaande, wat in een polemiek geſchrift het hoofddoogmerk kan en mag zijn: de aanwijzing en afbreking, namelijk, van het verkeerde. Want, gelijk het bij dergelijke hoogst teedere aangelegenheden in den aart der zaak ligt, verſchil van inzicht, (van uitzicht misſchien vooral,) heeft ongetwijfeld onder degenen plaats, die anders voor hetzelfde eenmaal overgeleverd en beleden heilgeloof wenſchen uit te komen; zoo wanneer het aankomt op de middelen, waarvan menſchelijker wijze eene hoop op herſtel wordt opgevat; of zelfs zoodra, onafhankelijk (indien dit mogelijk is) van eenig uitzicht in de toekomst, gevraagd wordt, wat in den gegeven ſtaat van zaken den gaarne getrouwen belijder der waarheid, den onderdaan van Jeſus Christus, te doen ſtaat. Daar beſtaat geen reden om een verſchil van gevoelen daaromtrent onder eensgezinden en in het dierbaar geloof hartelijk verbondenen te verbergen. Onze Proteſtantſche, onze Christelijke éénheid toch ligt dieper dan juist de zamenſtemming omtrent den weg van uitkomst, van herſtel, of zelfs van individueele plicht. Genoeg punten blijven er dan ook, Gode zij dank, van de wezenlijkſte en innigſte overeenſtemming over tusſchen de oprechten in den geestelijken en kerkelijken ſtrijd dezes tijds en dezes lands. En onder deze punten achten wij dit wel het allereerſte en fundamenteele in de groote vraag die ons hier bezig houdt: de gemeenſchappelijke belijdenis en overtuiging, dat geen kerkelijk leven of herſtel te wachten is dan uit een vernieuwd *geestelijk* leven, en dat dit geestelijk leven eenig en onmiddelijk het werk en de gaaf is van den Heiligen Geest.

Het onderſcheid begint dus eerst bij de vraag, op wat wijze en door welke wegen het Woord van God en de geſchiedenis Zijner daden in en aan Zijne Kerk van ouds, ons een zegen van herſtel voor onze Vaderlandſche Kerken zoude leeren te gemoet zien? en vooral bij deze tweede: hoedanig intusſchen in den weg der middelen de roeping zij van een iegelijk lid der Kerk? Onder welke baniere behoort hij zich te ſcharen, in afwachting van de hooge uitſpraak Gods, of de kandelaar in de Nederlandſche Kerken uitgebluscht wordt, dan of die nog eenmaal met nieuwen glans of helderheid zal mogen ſchijnen?

En hier is het antwoord onzer ſcheidende Broeders gereed: »Gaat uit van de gemeenſchap met eene kerk, die hare belijdenis verloren heeft!” Wij hebben bij meer dan eene gelegenheid, en vooral nog onlangs in de Inleiding van dezen Jaargang de gronden van ons verſchil met de Afgeſcheidenen ten aanzien van dit hun gevoelen opengelegd. Behoeven wij het te herhalen, dat ons de gemeenſchap eener Kerk, die, hoe vervallen en ondermijnd ook, toch noch ſteeds *historisch* (1) dezelfde is met die Gereformeerde Kerk in welker vroegere ſtichting wij allen het werk van den Koning zelven der Gemeente erkennen, moet dierbaar blijven, zoo lang niet één van beide blijkt: *of* dat waarlijk reeds en met de daad de kandelaar uit haar midden is weggenomen; *of* dat eene van Godswege geldige roeping, even als in de dagen van Luther en Calvyn, dáár is, om uit te gaan, en met de Afgeſcheidenen, volgens hunne noodiging en aandrang, een nieuwen Gemeetenbouw te ondernemen.

De Heer van der Kemp (het blijkt, zoo uit zijne daden, als uit zijne ſchriften!) deelt even als wij in de overtuiging, dat geen van deze beide gevallen, immers voor als nog, aanwezig is. Hij behoort dus tot het getal der genen, die de hervorming of herſtelling èn begeerlijk èn mogelijk achten zonder uitgang van het (door de Afgeſcheidenen dus genoemde) Synodale gebouw. Zijn boekje intusſchen vertegenwoordigt vooral de zulken onder de geblevenen, die van de herleving van het gezag onzer Kerkformulieren alle hunne verwachtingen doen afhangen. Hij doet dit zelfs met eene levendigheid van uitdrukking, die ons te meer de aanleiding geeft, om op dit tedere en gewichtige punt ook ons gevoelen kortelijk te herinneren, en, zoo veel noodig zij, nader toe te lichten (2).

Ziet toe! (dus ſpreekt hij de Gereformeerde Christenen van ons Vaderland aan, bl. 39:) *Hecht, ja klemt u vast aan uwe oude Formulieren van eenigheid; — zorgt dat geene Synode u de kroon uwer Kerk, de Formulieren ontneme!*

Wij kunnen in de volle meening van dezen uitroep (hoe welgemeend ook anders, en tegen de verwerpers der waarheden door onze Gereformeerde Kerken beleden, zeer goed te verdedigen), evenwel daarom niet wel deelen, om dat het ons voorkomt, dat de hoop der Gereformeerde Kerk, dat de roeping in allen gevalle van den Gereformeerden Christen op iets hoogers en vasters, dan eenig menſchenwerk, hoe voortreffelijk ook in zich zelve, mag en moet zijn gegrond. De Formulieren, hoe dierbaar ook als belijdenis van eeuwig onveranderlijke waarheden, als leuzen van geloofseenheid tusſchen de kerken van onderſcheidene tijden en van onderſcheidene plaatſen, als middelen van opleiding voor huisgezinnen en gemeenten, zijn evenwel altijd meer de uitdrukking van een reeds beſtaand, dan het middel tot een nog te verwachten geloofsleven en kerkherſtel geweest. Bovendien bepaalt zich uit den aart der zaak hare kracht bij die tijden, waarin haar gezag met der daad gehandhaafd wordt. Dat gezag eenmaal, het zij dan *onderteekend*, of *niet onderteekend*, met der daad verloren hebbende, kunnen zij evenmin zich zelve, als de Kerk die ze eenmaal vasthield, weder levendig maken. Het is, juist omgekeerd, alleen eene vernieuwing van geestelijk leven, eene verſche verkondiging der eeuwige waarheden uit het Woord zelve van God, die de belijdenis derzelve, in prediking en bij geſchrifte, in leere en leven, individueel en gemeenſchappelijk in waarheid doet herleven. Die waarheden nu, welke de belijdenis onzer kerken uitroept, hebben wij die niet in nog veel heerlijker rijkdom en volheid en zamenhang in de Schriften van Oud en Nieuw Testament? Of zouden wij meenen den Bijbel, of de goede uitlegging van den Bijbel tegen ons te hebben, als wij ons vereenigd verklaren met de belijdenis aangaande alle die zalige grondwaarheden, voor welke de Vaderen leden en ſtreden? Geen veiliger, geen eenvoudiger, geen waarachtiger weg dus, dan met den Heere Jeſus zelven en zijne Apostelen vriend en vijand te bepalen bij het onmiddelijk getuigenis van *Gods Woord!* Zoo deden die Vaderen en Proteſtantſche Kerkvaderen zelve van ouds, zoo dra de leer voor welke zij ſtonden, wij zeggen niet, verdonkerd en weggeredeneerd, maar alleenlijk, het zij dan van binnen of van buiten de kerkgemeenſchap, aangetast werd. Bij den kamp tegen de zich opvolgende dwalingen en (voorzegde) ketterijen, werd de toevlucht genomen alleen en uitſluitend tot het onfeilbaar werkend woord van den Meester: *Daar ſtaat geſchreven.* Het verlies of de ontblooting van de vestingen (want als zoodanige kunnen eenigermate de Formulieren van eenigheid eener Kerk beſchouwd worden!) moge voor het oogenblik zelve te leurſtellend zijn; het zal de zake Gods niet ſchaden, wanneer wij dus genoodzaakt worden den ſtrijd aan te binden met Zijn eigen Woord in het opene veld. Men ſtelle zich toch den zegen der Kerk niet zoo zeer voor in een onbereikbaar zijn voor dwalingen en aanvallen achter muren en grachten, maar in dat innerlijke leven, waardoor juist de waarheid, zoo als zij in Christus is, in aanraking komt met de dwaling, haar ontdekt, haar bekampt, haar eindelijk te boven komt, ſchoon ook deze laatſte, naar het uitwendige en voor een tijd, alles aan zich ſcheen te onderwerpen. Wij zeggen dus op onze beurt (uit even denzelfden grond van gehechtheid met den Schrijver aan de dierbare en eeuwige waarheden in onze Formulieren beleden): *Niet tot die Formulieren, maar tot de bron zelve aller waarheden*

---

(1) Dit woord *historisch*, *historiſche Kerk*, meermalen in deze Bladen gebruikt, ſchijnt voor ſommigen onzer Lezers niet geheel duidelijk te zijn geweest. Gaarne helderen wij de meening op. Wij bedoelen door het *historiſche* van eene Kerk, hare eenzelvigheid als zedelijk lichaam, met eene vroegere, als zoodanig algemeen erkende. Deze eenzelvigheid wordt door verval in de leer, ja, door onderwerping aan ongeestelijke reglementen en organiſatiën voor een tijd, even min te niet gedaan, als b. v. de historiſche eenzelvigheid van onze tegenwoordige Nederlandſche Natie met die van de dagen der Republiek te niet ging door de omwentelingen van 1795 en later, zelfs niet door de inlijving voor een tijd in het Groote Rijk. — Daarentegen zoude in die dagen eene kolonie van Nederlandſche uitgewekenen, hoe ook onder den alouden vaderlandſchen Staatsvorm vereenigd, de historiſche voortzetting der Natie niet zijn geweest, dan in geval (misſchien) der onredbaarheid van het Vaderland zelve.

(2) Men zie het Artikel in ons Dl. I. N. 25. over *het Woord Gods en de Geloofsbelijdenis der Kerk.*

onmiddelijk! tot het woord van God, Nederlandſche Gereformeerden, en alle Christenen! *Onderzoekt dat woord!* en waarlijk, daar is ook onder rechtzinnigen en geloovigen meer behoefte aan deze herinnering, dan men oppervlakkig zoude denken! *predikt dat woord! ſpreekt uit dat woord!* van hetwelk Christus het Begin en het Einde, de Eerſte en de Laatſte, de Alpha en de Omega zijnde, door de vruchtbaarmakende kracht van Zijnen Geest alles kan herſtellen in Zijne Gemeente boven alle onze menſchelijke verwachtingen of gedachten (1).

Doch daar is ook nog iets anders, dat tegen het uitroepen der Formulieren als de voornaamſte toevlucht in den tegenwoordigen kerknood, de herinnering aan het eenig machtige, alleen genoegzame van Gods Woord en Gods Geest noodzakelijk ſchijnt te maken. De gantſche geſchiedenis van de regeering onzes Heeren over Zijne Kerk en volk, en geheel de wereldgeſchiedenis van den beginne aan, toont duidelijk, dat het nog nimmer Zijn weg was het afgebrokene alleenlijk weder op te bouwen, en het werk der vijanden, als ware het nimmer tusſchen beide getreden, alleenlijk weder te niete te doen. De Hervorming der zestiende eeuw herſtelde een gedeelte der Kerken, niet tot den toeſtand van de tweede, derde of vierde eeuw der Christenheid, maar zij voerde haar, zonder eigenlijk een enkelen voetſtap achterwaarts te treden, bij de volkomene ontrolling van de banier *der gerechtigheid uit den geloove alleen*, op een onvergelijkelijk hooger ſtandpunt, dan zij immer ſedert de Apostoliſche prediking-zelve nog hadden betreden. Mag men zich dus, zoo God met Zijne Kerk is, niet op gelijkſoortige wijze voorſtellen, dat de levensbeweging, die in de Christenheid over geheel de wereld zoo onmiskenbaar begonnen is, iets meer, iets hooger zal te weeg brengen, dan de terugbrenging tot den Kerkſtaat, die vóór den inval der Neologie beſtond? Mogen wij in ons Vaderland mede op een deel in die wederopwekking van geestelijk leven hopen, dan zal ook hier geen bloot herſtel van de oude formulieren het gevolg zijn, maar eene wederopſtanding in nieuwe, levend uitgeſprokene (of even levend op ſchrift geſtelde) belijdenisſen, van die aloude, altijd nieuwe, maar ook zich ſteeds meer ontwikkelende en in den Perſoon en de toekomst van Christus concentreerende waarheden, te voorſchijn treden.

Zoo zij het dan, bij alle billijke verontwaardiging over de ontzenuwing der formulierverbindtenisſen, als die bedoeld blijkt tegen de Goddelijke waarheden zelve (2); bij alle rechtmatig en openlijk bezwaar tegen de in de plaatsſtelling van een Synodaal ſtaatslichaam aan de vroegere Kerkvergaderingen uit den boezem der Gemeenten; bij alle billijk beklag over de tot ſtand geraakte afſcheiding van Kerk en Staat, en wat daar verder aan vast is; bij dat alles, zeggen wij, in zijne volle waarde gelaten, zij het nimmer ons ſtreven (zelfs en vooral onze wensch nimmer), den vroegeren vorm der zaken terug te erlangen, of als voorbeeld over de zich ontwikkelende toekomst der Gemeente van Jeſus Christus ons zelven voor te ſtellen. Geene der waarheden, van ouds aan onze Gereformeerde Kerken toebetrouwd, worde losgelaten; geene der panden van ouds aan de Christenheid, aan Nederland en Oranje toebetrouwd, worde verwaarloosd, of klein geacht; geene der grieven tegen den onrechtmatigen en diep vervallen ſtaat der zaken worde verzwegen! Maar tevens worde het nimmer vergeten, dat het tot redding en herſtel in alle dezen aankomt op het leven van Boven; dat, waar dit leven is, het werk van God zich zelven den vorm maakt, waarin het wil erkend worden, en die evenmin het gewrocht kan zijn van organiſatie in den geest onzer eeuw, als van reſtauratie in de eigene vormen van den Voortijd. Hij, die *alle dingen nieuw maakt*, voert Zijnen raad uit in de werking van Zijn alvermogenden Geest, door en met het eeuwig blijvend Woord, op den gang zelven dier eeuwen, wier ontwikkeling en voleinding, evenzeer als hare gronding van den beginne, in Zijne hand is.

Hebbende dan nu in het belang van waarheid en oprechtheid, en van de broederlijke en kerkelijke betrekking zelve, het verſchil van ſtandpunt genoegzaam aangewezen, dat er tusſchen het Geſchrift van den Heer van der Kemp, en de Schrijvers dezer *Stemmen*, ten aanzien van de toepasſing onzer in den grond gemeenſchappelijke overtuigingen beſtaan mag; zoo kunnen wij ons thands des te ruimer en meer onbelemmerd toegeven in het verlangen, om ook aan de vele verdienſten van deze veel bevattende en ten meeſte recht afdoende wederlegging van den Heer van Appeltere een welmeenende hulde te doen.

Wat de wijze betreft, waarop het belangrijke wederlegſchrift is ingericht, het volgt uit den aart der zaak dezen voornaamſten Tegenſchrijver van den Heer Groen op den voet; en toont in woorden en redeneeringen, altijd even duidelijk als onbewimpeld, dikwerf met veel zout beſprengd, en meestal overtuigend van waarheid, onder hoedanige ijdele declamatiën het Geſchrift van den Heer van Appeltere het getuigenis der ſprekendſte feiten heeft gepoogd te ontzenuwen, om aan de billijkſte en tederſte bezwaren den blaam van onbedachtzaamheid en onrechtmatigheid aan te wrijven. Wij hebben over de beginſelen van ſtaats- en kerkrecht van den Heer Referendaris onze gedachten uitvoerig in dit Tijdſchrift (1) geuit; en gelooven, ten aanzien van deze opzettelijke beantwoording en beſtrijding der beginſelen en maatregelen van het Gouvernement omtrent het Gereformeerde

---

(1) Men verſta ons wel, als wij hier en elders van herſtel der Kerk ſpreken. *Herſtel* is hier geen wederopvoering tot vroegere heerlijkheid, gezag of aanzien in de wereld, maar openbaring van leven, van geloof, van Christus en Zijnen Geest in haar midden. *Herſtel* in dien zin is met vernedering en verdrukking, ja, met *benaauwdheid der tijden* zeer wel beſtaanbaar (Dan. IX. v. 25.) Eene wezenlijke en volledige heerlijkheid der Kerk mag buitendien de discipel van Christus niet te gemoet zien, dan met den dag Zijner wederverſchijning in heerlijkheid; het tijdſtip, wanneer de volheid der Heidenen zal ingaan, gantsch Israël zal zalig worden; en van Sion op nieuw het woord des Heeren zal uitgaan. (Rom. XI. en geheel het prophethiſche woord.)

(2) »Het is reeds duizendmaal gezegd en gebleken: de formulieren wil men ter zijde ſtellen, niet om een beter wapen, maar om een ſlagboom minder tegen dwaalbegrippen te hebben:" zegt zeer juist de Heer GROEN VAN PRINSTERER, *De Maatregelen tegen de Afgeſcheidenen*, *bl.* 21.

---

(1) Bl. 33—37 van dit Deel.

Kerkbestuur, zoo wel als omtrent de Afscheiding, dat de Heer van der Kemp niets te veel van zijnen arbeid gezegd heeft, als hij dit zijn Eerste Stukje met deze woorden besluit: »Naar ons oordeel heeft de Heer V. A. niet alleen niet, zoo als hij meent bl. 64, onze Grondwet, onze geëerbiedigde Regeering en hare beginselen, onze Kerkelijke Besturen en instellingen, en de edele bemoeijingen van het hoog Bestuur met betrekking tot dezelve in het ware, weldadige, onzen eerbeid en vertrouwen vorderende en verdienende licht gesteld; maar zelfs de beschuldigingen des Heeren GROEN en de rechtmatigheid onzer voortdurende bekommeringen oneindig versterkt." *Lichtvaardig* zijn zeker die beschuldigingen niet: en ze *liefdeloos* te noemen is al te ongerijmd in den mond van een Ambtenaar van Justitie, die weet, hoe gaarne steeds een beschuldigde het recht zou willen doen buigen, indien hij zulks door een wederkeerig verwijt van de liefdeloosheid der aanklacht verkrijgen konde. De herhaalde kreet van blijdschap, die de Heer V. A. bl. 65 uit, dat hij nu met een licht gemoed kan overgaan tot het verdere gedeelte zijner taak, kunnen wij ons zeer goed verklaren. Het terrein, tot nog toe door hem afgeloopen, was hem zeker niet gewoon, en niet gemakkelijk moet het voor hem geweest zijn, om alle die hinderpalen en struikelblokken, welke hem op zijnen weg ontmoeteden, ter zijde te schuiven of over te springen, en echter tevens eenen schijn aan te nemen, als of hij een gladden en effenen weg behandeld hadde. De Heer V. A. beroeme zich toch niet, dan voor een onnoozel of der waarheid vijandig publiek, hetwelk niet kan of niet wil onderzoeken, wat er van de zaken zij. Wij meenen tot nog toe met naauwkeurigheid en kalmte zijnen loop beschouwd te hebben, en besparen een tweede stukje, om hem daarin verder te volgen."

Dit *Tweede stukje*, van hetwelk de voorrede des Eersten ons bericht, dat het ook nog eenige aanteekeningen onder anderen ter beantwoording van den Hoogleeraar Royaards in het tweede Deel van zijn *Hedendaagsch Kerkrecht*, mede tegen den Heer Groen opgetreden, zal bevatten, geeft ons waarschijnlijk op nieuw gelegenheid op het gantsche Geschrift des Heeren van der Kemp terug te komen. Wellicht beschouwen wij dan meer bepaaldelijk het resultaat van de tot hiertoe over de gewichtige onderwerpen van kerkstaat, kerkvorm en kerkrecht gewisselde redeneeringen. Wij wenschen intusschen den Schrijver der *Beoordeeling* met zijn zoo moedig tot hiertoe volbrachten arbeid van harte geluk. Hij worde in de voortzetting daarvan krachtig ondersteund, door den zegen van dien God, die hij zoo aandoenlijk *zijnen God* noemt bij de betuiging der door geen oprecht gemoed licht betwijfelbare zuiverheid van zijne bedoelingen.

DE NAMEN DER SCHAPEN.

Van den rechten en goeden Zielenherder zegt de Zaligmaker: *Hij roept zijne schapen bij name, en leidt ze uit.* Wie denkt daarbij niet aan de belofte, die wij bij Jezaias vinden: *Vreest niet, want ik hebbe u verlost ik hebbe u bij uwen name geroepen: gij zijt mijne!* Het is de naam, die ons in onze eigenlijke persoonlijkheid aanduidt; en wanneer de Heer ons bij name roept, zoo moet ons dit de zaligheid op eene wijze toeëigenen, juist gelijk wij het behoeven, en gelijk het ons, bij ons telkens zich herhalende wantrouwen zoo dringend noodzakelijk is. Men kan wel gelooven, dat de genade aan de gansche wereld wordt aangeboden, en evenwel nog versagen. Rust en vrede geniet ik eerst dan, wanneer ik kan gelooven, dat zij ook *mij*, mij ellendigen zondaar persoonlijk, geschonken geworden.

De Zendeling Hartley, die in 1828 door Griekenland reisde, verhaalt dat het ook aldaar gewoonte is, de schapen allen namen te geven. Toen hij den 5den Maart des morgens bij eene kudde schapen voorbijging, verzocht hij den herder om één zijner schapen met name tot zich te roepen. Deze voldeed aan zijn verzoek, en terstond liep een schaap van de kudde en weide af, en sprong lustig naar de hand des herders toe. De verhaler merkt daarbij aan, dat dit met zulk eene rasse gehoorzaamheid toeging, als hem nog nimmer te voren bij eenig dier was voorgekomen. Ook *dat* is letterlijk waar, dat de schapen eenen vreemde niet volgen, maar voor hem vluchten, wijl zij zijne stemme niet kennen. De herder zeide mij daaromtrent (vervolgt Hartley), dat velen zijner schapen nog *wild* waren, want zij hadden hunnen naam nog niet geleerd, hetgeen intusschen wel spoedig bij allen het geval zijn zoude. De overige schapen, die hunnen naam bereids kenden, werden *tamme* genoemd.

Hoe nabij ligt hier de toepassing op den toestand van menschen! De goede Herder heeft zijn leven gelaten voor de schapen, en de schapen zich ten eigendom verworven. Maar vele derzelven zijn nog wild, want zij kennen de stem des herders niet. Andere hebben zijne roepstem leeren volgen en gaan hem na. Mochten wij tot deze laatsten behooren! Dan zouden wij ook van Hem dat goede getuigenis erlangen en dien *nieuwen naam* krijgen, welken niemand kent, dan die hem ontvangt: dat is, wij zouden dan als wedergeborenen met eene vernieuwde persoonlijkheid Hem toebehooren, en met Hem in eene gemeenschap staan, die zoo veel te sterker en inniger is, als zij te sterker de gemeenschap met de wereld uitsluit.

Zulke schapen, die de stem van den waren Herder straks weten te onderscheiden, waren te allen tijde vooral de Magdalena's, uit wie de Heer de zeven booze geesten van zonde en zondelust heeft uitgeworpen; maar die dan ook veel liefhebben, omdat haar veel vergeven is. Toen Maria aan het graf stond, en weende, en meende den hovenier te zien, was het noemen haars Naams genoegzaam, om haar haren Herder te doen onderscheiden. Ja zelfs nog voor dat het oor die stemme verneemt, is er een stille zucht in den boezem: *Toon mij uwe gedaante; doe mij uwe stem hooren; want uwe stem is zoet, en uwe gedaante is liefelijk;* en op het hooren dier stem roept de ziel uit: *Dat is de stemme mijns Beminden: mijne ziele ging uit van wegen zijn spreken!*

BESCHOUWING DER TIJDEN.

(19 Januarij 1838.)

Toen wij bij ons laatſte overzigt in den geheelen ſtaat van zaken niets meenden te ontwaren dat aanleiding tot ernſtige bezorgdheid kon geven, vermoedden wij niet dat zoo ſpoedig uit zoo vele hoeken de ſtorm over Europa zoude opſteken. Inderdaad naauw waren er weinige dagen verloopen, of de questie over het Greenewaldſche woud wekte de verontwaardiging der Belgiſche afgevaardigden op, en bragt overal beweging en onrust te weeg. Niet minder dringend ſchenen weldra de gevolgen der gevangenneming van den Aartsbisſchop van Keulen. Deze zaak verwekte eene algemeene gisting, en ſcheen met verdere woelingen van een gedeelte der Catholijke partij in België in verband te ſtaan. Niet alleen namen ſommige dagbladen de zaak zoo hoog op, dat zij den Koning van Pruisſen beſchuldigden zich hierdoor met Julianus den afvalligen gelijk te hebben geſteld, maar het Roomſche hof nam omtrent dezen maatregel eenen toon aan, die in de 19de eeuw ongewoon moest voorkomen. De gevolgen van dit alles bleven niet uit. Onrust vertoonde zich op verſchillende plaatsen, en er waren er misſchien die gewenscht hadden deze vonken tot een vuur aan te blazen, gelijk dan ook te Munſter reeds burgerbloed vloeide. Eene derde gewigtige gebeurtenis was de ontwikkeling der zaken in Hanover, en het afſcheid aan de zeven Hoogleeraren van Göttingen gegeven. — Deze mannen werden op vele plaatſen als martelaars der liberale begrippen ingehaald, inteekeningen voor hun geopend, en geheel Duitschland ſcheen zich als in hunnen perſoon beleedigd te beſchouwen. — Ondertusſchen bleek het ook weder hier, dat zoo weinig de menſchelijke verbintenisſen ons rust en vrede kunnen verſchaffen, ook even min wat in de oogen dier menſchen brandſtof is, eenen brand moet verwekken. Immers de zaak van het Greenewald en die van het Fransch obſervatiecorps in het oosten van dat rijk, ſchijnt reeds weder in vergetelheid begraven te zijn. De vastheid en de gematigdheid van het Pruisſisch Gouvernement toonen van den anderen kant dat hetzelve niet genegen is op eenen ſtap terug te komen, waartoe het niet zonder rijp beraad was overgegaan, en de Roomſche Curia zal welligt ook wel bedenken dat zij de tijden van Gregorius den VIIden niet meer beleeft. — Eindelijk de zaak van Hanover neemt allengs eene kalmere houding aan. De ſtudiën worden voortgezet; eene vergadering der Stenden werd bij een geroepen, en de indruk door de afzetting der Hoogleeraren verwekt, wordt door nieuwe gebeurtenisſen vervangen. — Doch terwijl de rust zich in de ſtaatkundige betrekkingen weder begint te herſtellen, verſchijnt op eens een vijand, aan wiens gebied men ditmaal reeds waande ontheven te zijn. Wij bedoelen de vorst, die met zulk eene ſnelheid zich vertoonde en zijn geweld vestigde, dat het ijs betreden werd, daar waar nog een dag te voren een geregelde vaart plaats had gehad. — *Wie zal beſtaan tegen zijne koude?* dit woord werd nu bij velen levendig. Eene koude die ſteeds toeneemt, ſteeds ſnijpender werd, is eene felle plaag voor degenen wien de gemakken des levens ontbreken, en toch God vergezelt die bezoeking ook weder met eenen zegen. Vele harten werden geopend; rijken en armen werden meer tot elkander gebragt, en Hij uit wien alleen alle waarachtige liefde voortvloeit, doet aan verſchillende zijner kinderen uit onderſcheidene ſtanden in die oogenblikken gevoelen, dat zij tot hetzelfde huisgezin behooren.

In het midden van dien toeſtand toont de Heere dat Hij alleen bewaren kan, dat alle elementen rusten tot dat Hij dezelve opwekt, en dat indien zijn zorg niet dáár was, ieder oogenblik alles in één zoude ſtorten, en de harmonie des heelals in één oogenblik zoude verwoest worden. Het is niet meer van de eene ſtraat tot de andere, maar van het eene rijk tot het andere dat het vooral in dit Jaargetijde zoo ontzettend geroep van *brand!* gehoord wordt. Petersburg heft den kreet aan, die door Londen beantwoord wordt, en in het wellustig Parijs zijnen nagalm vindt. Daar ſtort het paleis der Czaars met een deel zijner onſchatbare rijkdommen, met zijn Oosterſche pracht in de vlammen. Daar ſtorten de ſtandbeelden van zoo veel Koningen ter neder op de koninklijke beurs van Londen, dat middenpunt van de handeldrijvende wereld, getuige van zoo vele verheffingen maar ook van zoo menig daverenden val. Daar verſmoren eindelijk in den brand die Parijs met ſchrik vervult, de hartbetooverende toonen die de Franſche groote wereld aan het uit Italië overgebragte tooneel boeiden. Deze overeenſtemming, deze herhaling moest elk treffen, die de gebeurtenisſen der wereld met eenige belangſtelling gadeſlaat. Langzaam, maar met verſchrikkende vastheid trok voor weinig jaren de gevreesde Cholera van Petersburg naar Londen en Parijs; als met een donderſlag ſcheen nu het vuur dien zelfden kring te doorloopen. *De Gazette de France* geeft van deze gebeurtenisſen de volgende vermelding:

»Het Jaar 1838 heeft zich aangekondigd door drie »ſchrikverwekkende rampen in de drie voornaamſte ſte»den van Europa, in de hoofdſteden der drie magtigſte »rijken. Hetgeen hierbij opmerking verdient, is dit, dat »de vlam op verſchillende plaatſen, een Keizerlijk paleis, »een handelsbeurs en een ſchouwburg verteerd heeft, als »het ware om ons de ijdelheid te toonen van dat gene »aan hetwelk wij de hoogſte achting toedragen, de magt, »de rijkdom, en het vermaak. Te Petersburg, te Lon»den, te Parijs, zijn de zinnebeelden dezer drie voor»werpen onzer begeerte niets meer dan asſche en ver»woesting.”

Een onzer Christelijke vrienden, ook door dit verband getroffen, ging nog dieper in zijne opmerking, en toonde aan, hoe juist elk volk in datgene getroffen werd, dat het voorwerp zijner nationale trotschheid of afgoderij uitmaakte. Ziet den Rus, die zijnen Czaar tot het voorwerp maakt eener liefde die aan aanbidding grenst; den Brit, die het geluk van andere volkeren en de rust der wereld aan zijn handelsbelang opoffert, en eindelijk den

Franschman, die alle Regeringen dulden kan, mits hem zijn ſchouwtooneel bewaard blijve.

Zoo gaan de beproevingen onder alle vormen over de volken tot getuigen van de ſteeds onveranderlijke waarheid, *alle vleesch is als gras, en de heerlijkheid des menſchen als eene bloem des velds; maar het woord des Heeren blijft in eeuwigheid!* Alleen voor dengeen wien deze waarheid op het harte gedrukt wordt zijn die beproevingen van nut; en toch duizenden worden er telkens opgeroepen, duizenden gaan onveranderd, en toch niet ongewaarſchuwd daar henen. Heer! maak Gij ons opmerkzaam daarop, hoe de mensch bouwt en ſticht en verzamelt, doch hoe op een wenk van uwe hand het met zoo veel zorg opgerigte gedenkſtuk van vlijt en zorgen ineenſtort! — *Gelooft alleenlijk!* is niet het woord alleen voor onze eeuwige, maar ook voor onze tijdelijke, onze dagelijkſche belangen, als burgers van den ſtaat, als bewoners zelfs der wereld. Of is de aarde niet een volkaan die ons verzwelgen zoude, indien niet dezelfde hand, die de aarde aan een *niet* hing, ook den gloed des afgronds tegenhoudt? Waggelt zij niet onder onze voeten, en bewijzen niet de naauwkeurig dikwijls gedane naſporingen, dat de grond dien wij betreden en dien wij als zoo vast beſchouwen, op ſommige plaatſen wezenlijk nederdaalt, op andere zich verheft? De Heer ſprak eens een woord, en de ſluizen der diepte openden zich, de golven bedekten de aarde, en de arke dreef op de wateren. Wanneer het woord Gods nog eens weêrgalmen zal, zal ook de aarde, naar hetgeen voorſpeld is, den doop des vuurs ondergaan, gelijk zij dien des waters ondervond, er er zal ontkoming zijn bij Dengene, die komen zal, en zijne heiligen met hem. *Nog korten tijd!* werd er reeds langen tijd geleden verkondigd, maar Gods tijdrekening is niet de onze. Mogt toch ook deze gebeurtenis bij ons geen voorwerp van loutere beſpiegeling, maar eene zucht des harten zijn! Die Christus lief heeft als het offer voor zijne zonde, heeft Hem ook lief in zijne toekomst. Zwaar liggen alle de begeerlijkheden, alle de beſlommeringen der aarde op onze ziel. Mogt er op dezen donkeren grond maar nu en dan eens een lichtſtraal ſchitteren, en wij bij dat licht de hope aanſchouwen van elk die niet meer zijns zelfs is, maar die Hem toebehoort, die hem gekocht heeft met zijn bloed.

Zoo ver bragt ons de blik op den brand; wij wenſchen dien niet te verlaten, zonder nog het oog te ſlaan op die gave van bedaardheid en onverſchrokkenheid, die den Keizer Nicolaas, bij de gevaren zijner hoofdſtad reeds gedurende zijne regering zoo vaak bedreigd of getroffen, bleven onderſcheiden. Kalm bleef hij, toen het verraad onder de rijen zijner getrouwe keurbenden zijn aanſlagen meende te doen zegevieren; kalm boog hij de knie in het midden zijner Rusſen, toen de Cholera ook hier het teeken tot onlusten en verdenkingen ſcheen te geven; kalm deelde hij ook thans zijne orders uit bij eene gebeurtenis even grievend als onverwacht, en ſpreidde hoedanigheden ten toon, uit den tijd toen de Vorſten nog als herders der volkeren, en niet bloot als hefboomen eener conſtitutioneele monarchie beſchouwd werden. Terwijl Europa door deze tooneelen, bij het behoud van uiterlijke rust, opmerkzaam wordt gemaakt, gaat uit Amerika van allen kant het gerucht van krijg en tweeſpalt op. Peru en Chili wapenen zich tegen elkander. Bahia is het ſchouwtooneel van eenen opſtand. Gewigtiger echter dan dit alles is het begin eener omwenteling in Canada, alwaar de Engelſche magt door Inſurgenten bedreigd wordt. Iedere partij in Engeland beoordeelt deze veel indrukwekkende gebeurtenis naar hare inzigten, en de radicalen ſchromen niet de opſtandelingen toe te juichen, die de onderdanen en krijgsbenden hunner wettige Overheid met berooving en moord bedreigen. Het moge zijn dat er, gelijk overal, ook hier onregt en misbruik beſtaat, het is mogelijk dat de Voorzienigheid langs dien weg de geheele afſcheuring van dit werelddeel van de Europeſche overheerſching voorbereidt; maar een opſtand, die niets dan partijſchap tegen partijſchap, belang tegen belang over elkander ſtelt, is weinig geſchikt om deelneming in te boezemen. Engeland zelve zoude aan Canada weinig verliezen, doch de grieven ſchijnen niet van dien aard, dat een algemeene volksopſtand te duchten is. De grond der landbouwende bevolking blijft Fransch en Katholiek, het heerſchende volk is Engelsch en Protestantsch. Zie daar eene verhouding als in de Rhijnprovinciën en als vroeger in België, waardoor zoodanige worſtelingen niet vreemd moeten voorkomen.

Bij deze hoofdtrekken verliest het overige hetgeen de maand opleverde zijn gewicht. De keur van vleijerij waarop de Koning der Franſchen telke jare op nieuw vergast wordt, zal zijnen troon evenmin bevestigen, als de heldendaden of huwelijken zijner zonen. Hij ſtaat in verband met zijnen tijd, en regeert zoo lang, als het denkbeeld waarvan hij de uitdrukking is. De wensch der Franſche Kamers zal Polens onafhankelijkheid niet weder herſtellen, even min als van hare goedkeuring omtrent het in Spanje gevolgde ſtelſel veel onderſteuning voor Christina te wachten is. Het ſchiereiland wordt door zijnen burgerkrijg en financieele verlegenheden voortdurend gefolterd. — En nu ons land! ziet, het lag daar nog bij den overgang des jaars in de hoede des Heeren; het was beveiligd voor de zoo verwoestende najaarsſtormen; het bleef nog ſtaande in het midden zijner vijanden. Nog evenwel werden de oogen niet geopend omtrent die maatregelen, waardoor de vrije godsdienstoefening van een gedeelte onzer Gereformeerde landgenooten geſtremd wordt. Ja, er werd in deze ſtad eene ſints lang beſtaan hebbende oefening van de niet geſcheidene Gereformeerde gemeente verſtoord. Waartoe zal dit alles leiden? Mogt de onderlinge liefde onder degenen die éénen Heere erkennen, maar toenemen! Het antwoord der Synodale Commisſie op den brief door zoo veel leeraars uit Zwitſerland onderteekend, is ook een treurig bewijs der oppervlakkigheid en verregaande partijdigheid waarmede deze zaak behandeld wordt! Gronden worden daarin niet aangevoerd, en dit is dan ook de oorzaak, waarom dit antwoord, niettegenſtaande deszelfs beleefden vorm, in de Franſche Christelijke dagbladen met het grootſte regt gegispt is geworden.

Onder de verſchijningen in de Letterkunde, die opgang gemaakt hebben, behoort de *Caligula* van Dumas, in Parijs ten tooneele gevoerd, waarin de ſtaat der Romeinſche wereld, tijdens de regering van dien Keizer, op eene onkieſche, doch misſchien niet overdrevene wijze afgeſchilderd wordt. Tegenover deze ontaarding van het Romeinsch karacter ſtelt de dichter eene Christin en haren bruidegom voor, waarin hij de frischheid der indrukken van den toen nieuwen Godsdienst getracht heeft weder te geven. Treffend is het, deze rigting te beſpeuren bij eenen Schrijver, wiens werken zich vroeger door geen eerbied hoegenaamd voor de Godsdienst onderſcheidden. Een fransch dagblad verhaalt, dat dit een gevolg zoude kunnen zijn van de belofte, in het vorige jaar door den Heer Dumas op zijne reize naar Italië aan den Paus gegeven, om ook met zijne ſchouwſpelen tot den triumf van den Godsdienst mede te werken. Jammer dat Aquila, de bekeerde Galliër, zijne wraak door het bloed van den dwingeland koelt. De christelijke tijdgenooten dier Keizers deden het blijken, dat zij aan den Heere de wraak overlieten.

En nu de kerk van Christus? In haar Heer en Hoofd is zij volmaakt, maar op aarde ſtrijdt zij; op aarde zien wij de ſtuiptrekkingen van den ſtrijd tusſchen geest en vleesch, tusſchen de kinderen Gods en de kinderen dezer wereld, tot dat dezelve volſtreden zal wezen, tot dat het getal der ingezamelden volkomen zal zijn. Ofſchoon ieder maand geen bepaalde nieuwe gebeurtenisſen oplevert, geſchikt om op onze wijze van zien eenen beslisſenden invloed te hebben, zoo zien wij dit genoegzaam, dat alles in gisting en ſtrijd is, en dat de ruste in de uiterlijke dingen nog niet ſpoedig daar zal zijn. God werkt. Zullen onze twisten, ons ongeloof deze werking keeren? *Broeder!* zeggen wij tegen den genen, die in de opregtheid zijns gemoeds de kerk verlaat, om dat hij een innige gemeenſchap der geloovigen zoekt, om dat hij meent, dat de logen en afval, door vormen van uiterlijke vereeniging kan afgeweerd worden; *broeder* ook tot den genen, die bij de erkenning van het diep verval in de uiterlijke kerk, echter in zijn hart gevoelt: God is nog niet van deze plaatſe geweken, en heeft mij daar tot op heden mijnen post aangewezen. Elk, wiens harte opregt is voor God, zal in zijnen weg dat ondervinden, wat hem noodig is, en het ſlot bij allen zal zijn, dat alle vertrouwen op menſchelijke kracht, menſchelijke eenheid, menſchelijke regtzinnigheid nog zal vallen, en God de Heere alleen de eere zal hebben. Niets zal beſtaan, of het zal weder op nieuw uit de bron van Gods woord geput moeten zijn. Het zal goud moeten wezen in het vuur beproefd. In de verzoeking des ongeloofs, die over de geheele aarde komt, zal niets beſtand wezen, dan 't geen aan het harte is ondervonden, hetgeen waarin God zelve ons onderwezen heeft. *Staat dan! uwe lendenen omgord hebbende*, is het woord, dat tot ons gerigt wordt. Ziet, overal is warreling en worſteling! De aanhangers van Rome zoeken dezen tijd der beroering des waters te gebruiken, om ook hun net uit te werpen, en op de leemten opmerkzaam te maken van een Protestantismus, dat zoo veel verſchillende gevoelens oplevert onder de genen, die zich tot hetzelve bekennen. Maar wij vertrouwen ook op dat uiterlijk Protestantismus niet, dat zich tegenover Rome tot eene uiterlijke eenheid tracht te vormen, maar op den levenden God, die Luther en Calvijn verwekt heeft, en die ook thans de Zijnen opwekt en kracht in zwakheid kan ſchenken. Ja, al ſchijnt er ſtrijd tusſchen degenen die uit dezelfde fontein des levenden waters gedronken hebben, zij is ſlechts ſchijnbaar; zij zal zich oplosſen in eene eenheid, die God zelve op Zijnen tijd bewerken zal.

Frankrijk. Langzaam ontwikkelt zich het zuurdeesſem, dat in de drie maten meels gemengd is geworden, en toch, de Heere toont er zijne kracht. Wanneer men de berichten leest door de Evangelisten aan de Maatſchappij van Geneve medegedeeld, dan erkent men er duidelijk de teekenen in van een werk Gods; die uiterlijke geringheid der gemeenten, die ontmoediging die er zoo dikwijls plaats heeft, die moeilijkheden van allen kant, en dan toch nu en dan weder eene verkwikking; eene ziel, reeds weder afgeweken, die met tranen terugkeert; een ſterfbed, waarop door een gewezen' vijand Gods de weldaden zijner genade verkondigd worden. Te Chalons is eene dier belangrijke gemeenten gevestigd, en de Leeraar vond bij een zijner gemeente-leden een beſtoven boekdeel, hetwelk de lotgevallen van Chalons in den religieoorlog behelsde. Eens was de waarheid heerſchende in deze ſtad. En toch, de kandelaar is weder weggenomen. Ondertusſchen de Heer blijft daarin getrouw aan de plaatſen, waar hij zich eens verheerlijkte. Er is een getuigenis te Chalons, eene getuigenis in het Bearneſche. – God zorgt!

Belgie. Het blijkt ook in dit gewest, nog onder zoo vele duisternis bedolven. Daar waren nog gemeenten uit de opwekking der 16e eeuw overgebleven, vooral onder de eenvoudige kolenwerkers van Henegouwen, en het is juist in deze gemeenten en in derzelver omtrek, dat zich het nieuwe leven der 19e eeuw begint te ontwikkelen. In Vlaanderen is een Bijbelverkooper weder aangevallen en mishandeld geworden, doch de Procureur des Konings heeft zich de zaak onmiddelijk aangetrokken, de aanvallers doen vervolgen, en dezelfde Bijbelverkooper vond eenen dag later eenen ruimen aftrek op die plaats. Men heeft thans weder begonnen eene andere list tegen de verkoopers van Bijbels in practijk te brengen, en beſchuldigt hen in openlijke bladen van onder den ſchijn van Bijbels, zedelooze boeken te verkoopen. De wakkere Tiddy, Agent van het Engelsch Bijbelgenootſchap, heeft hiertegen eene krachtige verklaring ingeleverd, en zijne bedoelingen daarin met vrijmoedigheid ontwikkeld. De Heere geve licht voor dat België, dat toch onze broeder naar den vleeſche is, en met wien wij, welke tweeſpalt er tusſchen ons besta, eene eenheid gevoelen als Nederlanders, als éène taal ſprekende, als met elkander den ſtrijd der 16e eeuw bij den aanvang begonnen hebbende.

Trouville. Opmerkelijk blijft het gebeurde in een

dorpje van Normandyen, alwaar zich bijna zonder middelijke aanleiding eene gemeente gevormd heeft, die een Hervormden Leeraar verlangt. Het Gouvernement heeft goedgevonden, de prediking van eenen naburigen Hervormden Leeraar te verbieden; doch desniettegenſtaande is die prediking doorgegaan, en werd door de regeringsleden bijgewoond. Wie zal keeren wat door den Heere gewrocht wordt? Verheugend is het bericht, dat de vervolgingen tegen een Evangelist in het Departement van de Loiret geheel verijdeld is geworden door een in appel geveld vonnis van het hof van Orleans, waardoor de vrijheid van Godsdienst ten vollen gehandhaafd wordt.

Zwitſerland. Onder de opmerkelijke gebeurtenisſen, die van daar gemeld worden, behoort de overgang tot de Hervormde Belijdenis van den Kanunnik Schneider te Baden, een Roomsch Geestelijke, en van den beroemden Natuurkenner Hugi, Hoogleeraar te Soleure. Deze laatſte heeft onder anderen in een dagblad van die ſtad het volgende geplaatst: »Ik verwachtte, dat mijn gedrag »beoordeeld zou worden, en zelfs nog levendiger aanval»len zou verwekt hebben, dan zulks het geval geweest »is. De oordeelen hier beneden zijn menſchelijk, en »meest door een geest van partijdigheid en haat geken»merkt. Anders zijn de oordeelen van den Almagtigen, »in wiens goedertierenheid ik mijn geheele vertrou»wen geſteld heb. Het is geen misdaad, den moed te »hebben, om de overtuiging van zijn geweten te volgen, »en om zich boven de vervolgingen der menſchen en »hunne ellendige vooroordeelen te ſtellen."

In de *Theologiſche School* van Geneve worden thans ook lesſen door den Predikant La Harpe gegeven, die een gedeelte der werkzaamheden op zich heeft genomen, die vroeger de bezigheid van den Heer Preiswerk uitmaakten. Aandoenlijk was in de aanſpraak van dezen nieuwen Hoogleeraar aan zijne leerlingen, de herinnering dat hij de eerſte der onderwezenen in die ſchool was, die thans ter zelfde plaatſe als Onderwijzer optrad.

Amerika. De berichten uit het Noorden van dit werelddeel getuigen, dat ook daar die ſtrijd moet doorgeſtreden worden, die in de oude wereld zoo vele gemoederen ontrust heeft. De Duitſche gemeenten, die zich in de laatſte jaren met zoo veel ſnelheid over deze ſtaten verſpreid hebben, zijn niet vrij kunnen blijven van den invloed dier theologiſche en wijsgeerige aanvallen, die in hun vaderland op de waarheid, die in Christus is, gedaan zijn. Het is nog meer de vijandige houding der wetenſchap voor 1817, dan de pogingen ſedert dien tijd aangewend om haar tot God terug te voeren, die in Amerika hunne werking gedaan hebben, en deze gisting in de gemoederen is niet alleen tot de Duitſche gemeenten beperkt gebleven, maar ſtrekte zich ook tot die Presbyterianen uit, die nog voor zoo weinig jaren op hunne onbezoedelde regtzinnigheid roemden. In die gemeenten zijn onder de Leeraars ſporen van ketterij over de gewigtigſte leerſtukken ontdekt geworden, en dit heeft den ijver van velen opgewekt, om in de Synoden maatregelen daartegen te beramen. De eene Kerkvergadering is tegen de andere opgetreden, en de Synoden van eenige westelijke Staten (*the western reſerve*), eenige honderd Geestelijken bevattende, zijn geheel van de gemeenſchap uitgeſloten geworden.

Na dus kortelijk aangewezen te hebben, hoe, in het midden der menſchelijke woelingen, het werk Gods voort blijft gaan, weten wij geen beter ſlot voor deze beſchouwing dan de overname der regels, waarmede de laatſte Circulaire van Geneve geopend werd, en die ons midden uit de onrust der wereldſche gebeurtenisſen op die ruste doet zien, die eeuwig is.

»*Het einde! het einde!* zeide Ezechiël. *Het einde is* »*gekomen over mijn volk Israël*, zeide Amos. Deze woor»den van onze God, offschoon geuit onder bijzondere »omſtandigheden van zijn volk, wel verre van hunne »waarde na derzelver vervulling verloren te hebben, »ſchijnen nog ſteeds met nieuwe kracht in de ooren »zijner kinderen te weêrgalmen: *Het einde komt*, want »de tijden ſnellen voort, de voleindiging van Gods werk »wordt toebereid en de zaligheid is nu nader bij als toen »wij eerst geloofden. *Het einde komt* voor elk van ons, »het einde der zigtbare dingen, het einde van onze »aardſche betrekkingen, het einde van den levensadem, »die in ons woont, het einde van een jaar van onzen »ſtrijd.

»Wie zoude het getal der kinderen van Adam kun»nen tellen voor dewelke het *einde* gekomen is gedu»rende dit afgeloopen jaar? Bij dit denkbeeld wordt »onze geest verſlagen. Hoe vele zielen zijn er terug»geroepen, onbekeerd, in vijandſchap met God, wegge»ſleept door ijdele redeneeringen, door ijdele bijgeloo»vigheden, verleid door de begoochelingen der wereld! »Hoe veel ſtervelingen zullen binnen kort dit woord »hooren. *Menſchen-kinderen! keert terug!* Hetgeen wij »hier ter nederſchrijven is misſchien beſtemd om het »aan eene afgedwaalde of onverſchillige ziel te doen »weten. Het is eene waarſchuwing, die de Heere haar »toezendt, voor dat het einde, dat nabij is, haar kome »verrasſen. Het is een geroep ter opwekking, op dat »dit woord: *het einde*, alsdan *zaligheid* en geenszins *ver»doemenis* moge beteekenen. Hetgeen wij hier zeggen »is hetgeen dat wij, of liever gij zelve, laat zeggen door »onze geliefde Evangelisten, Onderwijzers en Bijbelver»koopers, op zoo veel verſchillende plaatſen onder onze »leiding werkzaam."

Moge dit woord waarheid zijn ook in onze harten, op dat voor elk, die deze zaken ter harte neemt, ook *het einde* eenmaal vrede zijn moge!

Sla vroeg en ſpâ
In Gods genâ
De teekenen der tijden ga:
Want ſchoon zijn weêrkomst nog vertoeft,
De Heer des oogſtes komt weldra.
Hij weet, wat tijd zijn graan behoeft,
En waar het ook te velde ſta,
Bewaakt Hij 't vroeg en ſpâ.

(Vrouwe K. W. B.)

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

HET WOORD IS VLEESCH GEWORDEN: HET LAM IS GESLACHT.

Wederom vervult zich een jaarkring in de opvolging der gedachtenisdagen van de groote Evangeliefeiten. Wij naderen op nieuw de weken, die van ouds aan de prediking van *het lijden* waren toegewijd, aan de bijzondere overdenking van die kern, dat middelpunt der blijde boodſchap van Genade: *Jeſus Christus heeft geleden, is geſtorven voor onze zonden, en is opgeſtaan tot onze rechtvaardigmaking!* Is niet de groote vraag daarbij, of, zeggen wij liever, de ware behoefte onzer arme zondaarszielen, deze: te verſtaan met het hart, en vast te houden door het geloof, *wie* en *wat* in deze woorden des Apostels, in geheel de opvolging van 's Heeren laatste en allesvolbrengend lijden ons wordt voorgeſteld? Een lijden der onſchuld, een dood ter getuigenis? of, een offerdood ter verzoening, een plaatsbekleedend ziels- en lichaamslijden ter voldoening? een Zoon Gods door verdienſte? of van nature en door geboorte van eeuwigheid? een God *in naam* ſlechts? of de *Waarachtige en het eeuwige leven?*

Op twee zuilen van de Schrift die niet liegen kan, plaatst in dit oogenblik zich voor onzen geest die ontzachelijke verborgenheid, die volzalige waarheid: dat dit lijden eene offerhande, dat deze Lijder de *Heere* zelf *uit den hemel* was. Het zijn de twee uitſpraken, uit den mond der Engelen en uit de pen des geliefden Discipels, aan het hoofd dezer overdenking geplaatst: *Het Woord is vleesch geworden* (1). *Het Lam is geſlacht* (2).

Het Woord is vleesch geworden. — Wat Woord? — *Het Woord dat bij God was, en God was* (3). Goddelijk! verklaart het de gloſe der Wijsheid dezer wereld. — God! wedergalmen alle de getuigeniſsen van Oude en Nieuwe Bedeeling; de uitſpraken en uitroepingen van Johannes, van Paulus, van David, van Jeſaia. *Mijn Heer en mijn God!* zegt tot den opgeſtanen Heiland de Apostel, die toch wel wist en geloofde, dat er in Israël en voor de gantſche wereld geen ander God was dan een Éénig (1). *O God! Uw troon is eeuwiglijk en altoos*, roepen David en Paulus *tot den Zoon* uit (2). En, *Gij, Heere!* (tot Denzelfden) (3), *hebt in den beginne de aarde gemaakt, en de hemelen zijn het werk uwer handen.* — Geeft God Zijne eere aan een ander? Is er een ander Wezen dan God Schepper des hemels en der aarde? Is er een ander God buiten God?

Ook aan de bedeeling der Verwachting en der Belofte was het bekend, dat de God van hemel en aarde in Zijne ondoorgrondelijke en onuitſprekelijke Eenheid, eene even ondoorgrondelijke en onuitſprekelijke Meervoudigheid is. Zij kenden de waarheid van dat eeuwig en onverdeelbaar ééne Ik, te gelijk met de verborgenheid van Zijn even wezenlijk en ontzachelijk Wij (4); de verborgenheid van *den Vader, den Zoon, en den Heiligen Geest.*

Het was aan die Vaderen door het geloof gebleken, dat één zelfde Jehova God kon zijn in Zijnen hemel, en Godsgezant op Zijne aarde; dat er Één was (*Wonderlijk* is Zijn Naam!) die, *Engel Gods* en *God*, van Abraham te Mamre en op Moria, van Hagar in de woestijn, van Jacob op den hemelladder en in de worsteling, van Moſes in den braambosch, van Joſua voor de poorten van Jericho, van Gideon op den dorschvloer, van Manoah op den altaar werd gezien (5). Van alle eeuwigheid was bij en in God dat *Afſchijnſel Zijner heerlijkheid*, dat *uitgedrukte Beeld van Zijne zelfſtandigheid* (6); die *Opperſte Wijsheid, die Hij bezat in het beginſel van Zijnen weg, vóór Zijne werken, van toen aan; die dáár was, als Hij de wereld ſchiep; die geboren was als de afgronden nog niet waren; die gezalfd was van eeuwigheid, die een voedſterling bij Hem was, en Zijne dagelijkſche vermakingen* (7). Hoe zouden wij in deze woorden niet erkennen dat *Woord, in den beginne bij God, door hetwelk alle dingen geworden zijn, en zonder-het-*

(1) Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. Joh. I. vs. 14.
(2) Τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον. Apoc. V. vs. 12. (3) Joh. I. vs. 1.

(1) Joh. XX. vs. 28. (2) Ps. XLV. vs. 7. Heb. I. vs. 8.
(3) Heb. I. vs. 10. Ps. CII. vs. 21—28. (4) Gen. I. vs. 26.
(5) Gen. XVIII; XVI. vs. 7, 10; XXVIII. vs. 13, verg. met XXXI. vs. 11—13. XXXII. vs. 24 en volg. Exod. III. vs. 2 en 4. Jos. V. vs. 13—15, en VI. vs. en volg. Richt. VI. vs. 11 en 14; XIII. vs. 18—20.
(6) Heb. I. vs. 6. (7) Spreuken VIII. vs. 22 en volg.

welk geen ding werd, dat geworden is (1); *den Eeniggeboren Zoon in Zijnen ſchoot, in wien al Zijn welbehagen is* (2)? Hoe zoude die Zoon, dat Woord (het *Licht* en het *Leven* der menſchen!), een Engel, een Aartsengel, een naast aan God ſtaande Geest zijn? Hoe zoude de *Opperſte Wijsheid* iets geſchapens kunnen zijn? iets dat zich God de Vader eerst op een begonnen oogenblik toevoegde? iets dat niet in Zijn Wezen zelf beſtaan had? ja, iets anders dan ware God uit God?

Die Zoon van God dan nu werd een Zoon des menſchen; die zonder begin van dagen Geborene van den Vader, werd in de volheid des tijds geboren uit eene vrouw. De *Sterke God* werd *het kind, ons gegeven* (3). De Christus naar den vleeſche uit Abraham, uit David, is van alle eeuwigheid *God boven allen te prijzen.* De verborgenheid der Godzaligheid is groot.

Het Woord werd vleesch. Het was geene bloote vereeniging, hoe naauw ook anders gedacht, geene bloote zamenwoning van Godheid en menschheid. Het was *menschwording*, het was *vleeschwording.* Uit het vleesch van Adam den gevallenen, uit het Zaad der Vrouw, uit de lendenen der zondaren formeerde zich Israëls Goël door den Heiligen Geest eene eigene perſoonlijke menschheid, in welke Hij leefde, in welke Hij leed en ſtierf en wederopſtond, en thans gezeten is aan de rechterhand der Majeſteit, Hoogepriester en Koning zonder eind. Onuitſprekelijk diep en heerlijk en aanbiddelijk is ook deze éénheid. In de éénheid der Godheid beſtaan met en in elkander, de een uit den ander, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. In de éénheid des perſoons van Jeſus Christus woont alle de volheid der Godheid lichamelijk, in alle de armoede en zwakheid van *den Man der ſmarte* geopenbaard. In het vleesch en bloed, dat Hij aanneemt en aandeed, vereenzelvigde zich de Heilige der heiligen, met al wat in de menſchelijke natuur vatbaar was voor vernedering, voor verzoeking, voor lijden, voor vervloeking, en dood. Hij bleef de Heer der heerlijkheid, die over hemel, aarde, zee en afgrond gebiedt, en Hij was tevens de *verachte ziele, de Man aan wien het volk een grouwel heeft* (4). Hij blijft de Vorst des levens, ook daar Hij ſterft aan het kruis; de *Jehovah onze Geregtigheid*, ook daar Hij uitroept: *mijn God, mijn God! waarom verlaat Gij mij?* — Wat verborgenheid is deze, zoo het niet de verborgenheid der Verzoening door plaatsbekleeding en voldoening is? Zoude de Schepper van hemel en aarde in eene aangenomene menschheid onder menſchen gewoond hebben, door menſchen aan een vloekhout genageld zijn, alleenlijk om der wereld nog eens het: *Gij zult liefhebben*, van zijn knecht Moſes te verkondigen? om een leer in de wereld te brengen, om een toonbeeld dáár te ſtellen, om een waarteeken te geven van barmhartige gezindheden? Neen! één doel ſlechts verklaart deze diepten; één ſleutel opent de deure dezer heiligheden: wat op Golgotha werd volbracht, was een Offer. *Het Lam werd geſlacht.*

Van den beginne des Woords van Geneſis tot aan de ſlotgalmen der Apocalypſis, doorloopt, bezielt één denkbeeld alle de voorſtellingen, inrichtingen en bedeelingen van de boodſchap des heils; en dat denkbeeld is: *Offerhande door lijden en dood.* De beloofde Verlosſer zal verpletteren door zich te laten verbrijzelen; zie daar reeds de eerſte aankondiging in het Paradijs (1). *Hij zal om onze overtredingen verwond, om onze ongerechtigheid verbrijzeld worden* (zoo luidt de prophecy in Israël); *de ſtraf op Hem zal ons den vrede aanbrengen; door Zijne ſtriemen zal ons genezing geworden. De Heere doet onzer aller ongerechtigheden aanloopen op Hem. Zijne ziel zal zich tot een ſchuldoffer ſtellen. Zij zal uitgeſtort worden in den dood* (2). En heel de Moſaïſche inrichting, die niet anders is dan de bewaring, tot op den tijd der vervulling, van de Belofte aan de Patriarchen geſchied, en van die Godsdienst, welker afſpiegelingen en verbasteringen over geheel de wereld verſpreid zijn; geheel de Moſaïſche inrichting rust op die uitſpraak der hoogſte Gerechtigheid, Wijsheid, Waarheid, en Ontferming: *Zonder bloed geſchiedt geene vergeving;* rust op het denkbeeld van Middelaarſchap, van Hoogepriesterſchap, en plaatsbekleeding; van verzoening en reiniging door Offerhande.

Maar onder die menigte van offerdieren, wier bloed, eeuwen lang, in het heilige der heiligen dat op aarde was, werd ingebracht, duidde één ſoort boven allen iets nog bijzonderer, nog kenmerkender aan. Het was de offerhande der *lammeren;* en onder deze wederom allerbijzonderst die van het *Paaschlam* (3). — *Ook ons Paſcha is voor ons geſlacht:* CHRISTUS, zegt de Apostel (4). Zoo is dan Christus een offer (éénig wezenlijk, eeuwig geldend!), dat *geſlacht* moest worden aan het kruis, dat *gegeten* moet worden door het geloof (5).

En hiermede ſtemt te zamen het getuigenis van den laatſten en hoogſten aller Propheten vóór en tot Christus: *Ziet, het Lam Gods dat de zonde der wereld wegneemt* (6)! En als Hij zelve in den nacht des verraads de verkondiging inſtelt der *verbreking van Zijn lichaam, der vergieting van Zijn bloed,* TOT VERGEVING DER ZONDEN (7); wat mindere beduidenis konden deze woorden hebben, uitgeſproken aan de *Paasch-maaltijd*, uitgeſproken in het midden der offerdienſten Israëls, dan die eener wezenlijke, niet zinnebeeldige, maar alle vóór- en zinnebeelden van den Voortijd in zich oplosſende en verklarende en vervullende offerhande? Ja, *Christus*, Hoogepriester en Lam, *is door Zijn eigen bloed eenmaal ingegaan, een eeuwige verlosſing te weeg brengende. — Zijn bloed reinigt van alle zonden. — Hij is een verzoening voor onze zonden, en niet alleen voor de onze, maar voor de zonden der geheele wereld. — Het Lam dat geſlacht is heeft met Zijn bloed een volk gekocht uit alle volken, talen, en geſlachten, Gode tot Koningen en Pries-*

(1) Joh. I. vs. 1 en 2. (2) Joh. I. vs. 14 en 18.
(3) Jeſ. IX. vs. 5. (4) Jeſ. XLIX. vs. 7.

(1) Gen. III. vs. 15. (2) Jeſ. LIII.
(3) Verg. het Opſtel: *de Feesten Israëls en de Apostel Johannes* in ons Dl. IV. bl. 123 en volg. (4) 1 Cor. V. vs. 7.
(5) Joh. VI. vs. 57. (6) Joh. I. vs. 29. (7) Matth. XXVI. vs. 26—28.

ters. Tot in de hoogte der hemelen, tot in de diepten der eeuwigheid blijft in den lofzang van Gezaligden, Engelen, en heel het ſchepſel (1), de keerzijde openbaar van dat Woord der onvoorwaardelijkſte Genade: *Vergeving, verloſsing, zaligheid, en heerlijkheid* OM NIET. Ja, tusſchen God en mij zondaar OM NIET; maar van de zijde Gods in Christus voor de losprijs van Zijn offerlijden, zoendood, en bloed!

DE TWEE BRIEVEN AAN DE CORINTHIËRS.

(*Vervolg en ſlot.*)

Wij deden reeds opmerken, dat in beide de Brieven het praktikale element op den voorgrond ſtaat: dat alle de onderwerpen zoo wel de leer als de beoefening der waarheid betreffende, in dezelve behandeld worden naar aanleiding van de geestelijke krankheden in de gemeente van Corinthe uitgebroken, en uit kracht van Paulus allernaauwſte betrekking tot die Gemeente, èn als Apostel der Heidenen in het algemeen, en als ſtichter der kerken van Achaje in het bijzonder; dat, eindelijk, in den eerſten Brief ons meer bepaaldelijk en uitvoerig voor oogen wordt geſteld, de eigenaartigheid der *Gemeente*, in den Tweeden, de perſoonlijkheid van den *Apostel*. Het is deze laatſte opmerking, waarvan de ontwikkeling in eenige bijzonderheden de ſtof van dit tweede gedeelte onzer betrachtingen zal uitmaken. Drie hoofdpunten bieden zich daartoe aan in den bouw en zamenhang van dezen tweeden Brief aan de Corinthiërs; *ten eerſte:* de overeenſtemming van Paulus perſoonlijke ondervindingen, als geloovige, met de behoefte, op dat zelfde tijdſtip, van de Gemeente tot welke hij ſchrijft; *ten tweede:* zijne verantwoording en de handhaving van zijn Apostolisch gezag en van de hem betrouwde Evangelieverkondiging, tegen zijne perſoonlijke tegenſtrevers en de vijanden van het woord des kruiſes; *ten derde:* zijne verzorging der armen, en het verband van dit zijn *Diakenſchap* met geheel de overige bedieningen van zijne veelomvattende Apostoliſche roeping.

Wat *het eerſte* dezer hoodpunten, langs welke wij hier de aandacht wenſchen te leiden, aangaat; niets is algemeener opgemerkt in de geſchiedenis van Gods Kerk, en van Zijne wegen en leidingen met die Kerk, dan de innige zamenhang van het individueele geloof en de perſoonlijke bevinding Zijner uitverkorene dienstknechten, met den aart van het werk hun op de hand gelegd, met geheel de gelegenheid en de behoefte der tijden, waarin zij leefden, der menſchen of Gemeenten, onder welke zij arbeidden. Zoo b. v. was de ſtrijd door Augustinus tegen de dwaalleer van Pelagius gevoerd, niet anders, dan de ontwikkeling en openbaring naar buiten, van den ſtrijd die eenmaal in zijn eigen binnenſte gevoerd was tusſchen Goddelijke genade en menſchelijke wederſtreving, tot roem en verheerlijking dier Genade, niet ſlechts in den begenadigden man, maar ook in de Gemeenten, tot wier ſtichting hij arbeidde en ſchreef. Zoo insgelijks was het groote werk der Hervorming in de zestiende eeuw niets anders dan de doorbreking en uitbreiding van dien volheerlijken kamp, in Luthers eigene ziel het eerst geſtreden, tot onthulling van dat éene woord in alle zijne troostvolle klaarheid: *Gerechtigheid door het geloof.* Hoe ſchitterend hervinden wij de waarheid dezer opmerking niet in de Heilige Schriften zelve! Hangt niet b. v. het leven en de leiding van Moſes, honderd twintig jaren lang in Egypte, in Midian, in de woestijne, met geheel zijne roeping voor het Israël dat toen was, voor het Israël en de Gemeente der navolgende eeuwen, op het naauwſte te zamen? Zijn niet de Pſalmen Davids uitvloeiſels zoo van zijne uiterlijke levens– als van zijne innerlijke zielsgeſchiedenis, voor alle de eeuwen ook der Christenheid tot eene onverouderde onderwijzing en zalige Evangelieverkondiging? Doch onder de heilige predikers, geſchiedſchrijvers, en propheten des Nieuwen Testaments, is bij niemand wel deze zamenhang kenlijker en treffender, dan bij den Apostel dien Jeſus Christus zich riep van uit de ſcharen der Hem vervolgende Phariſeën. Men behoeft ſlechts de geſchiedenis van die roeping en derzelver gevolgen in het Boek der *Handelingen* met de veertien Zendbrieven te vergelijken, om in dat verband de veelvuldige heerlijkheid van Gods wegen te kunnen voor oogen hebben. Aandoenlijk ligt het denkbeeld in het woord van den Apostel zelven aan zijnen Timotheus (1 Tim. I. vs. 12—16): *Ik danke Hem, die mij bekrachtigd heeft, namelijk Christus Jeſus onzen Heere, dat Hij mij getrouw geacht heeft, mij in de bediening geſteld hebbende, Die ik te voren een Godslasteraar was, en een vervolger, en een verdrukker: maar mij is barmhartigheid geſchied, dewijl ik het onwetende gedaan heb in mijne ongeloovigheid. Doch de genade onzes Heeren is zeer overvloedig geweest, met geloove en liefde, die daar is in Christus Jeſus. Dit is een getrouw woord en aller aanneming waardig, dat Christus Jeſus in de wereld gekomen is om de zondaren zalig te maken, van welke ik de voornaamſte ben. Maar* DAAROM *is mij barmhartigheid geſchied, op dat Jeſus Christus in mij, die de voornaamſte ben, alle zijne lankmoedigheid zoude betoonen, tot een voorbeeld dergenen die in Hem gelooven zullen ten eeuwigen leven.*

Deze zelfde grondtoon nu: den Godslasteraar is genade geſchied; de vervolger is geworden tot een Apostel; de Phariſeër is geſteld tot een verkondiger der verloſsing en der vrijheid die daar is in Jeſus Christus den gekruisten, doorloopt, als het ware, alle zijne ſchriften. Deze waarheid blinkt (en nergens kenlijker dan in den Tweeden Brief aan de Corinthiërs) insgelijks door in allen: de weg Gods die den Verkondiger zelven ter zaligheid leidt, is te gelijk die ter opbouwing, verzorging, ordening, waarſchuwing, zuivering, vertroosting der Gemeenten door zijne prediking geſticht of verſterkt.

Verplaatſen wij ons nogmaals een oogenblik in het midden der omſtandigheden, in welke Paulus de berich-

(1) Openb. V. vs. 9—14.

ten van het verval der Corintifche Gemeente ontfing, en zich aangordde om daartegen zoo bij fchrifte als in perfoon te waken, en, overeenkomftig zijn Goddelijk gegeven ampt, in de kracht des Heeren te voorzien! Wij herinnerden reeds, dat hij die fchokkende mededeelingen ontfing te Ephefe, alwaar hij in een ontzachelijken en zeer uitgebreiden Evangeliearbeid met betooning van ongewoonlijke krachten des Heiligen Geestes bezig was, en vanwaar hij zich dus, zonder een uitdrukkelijken wenk zijnes Gods, niet kon verwijderen (1). Vandaar, in plaats van een gewenschte perfoonlijke overkomst te Corinthe, de afzending van den Eerften Brief aan de Gemeente. Vandaar, de verandering zelfs van een vroeger plan des Apostels om door Corinthe naar Macedonië, en zoo wederom terug naar Achaje, en vandaar naar Judea te reizen (2); ten einde eerst, als het ware, den tijd te laten aan den Brief om de gewenschte werking in de Gemeente te doen, waarop hij zelve dan nu, *eerst* Macedonië bezocht hebbende, vandaar *in de tweede plaats* zijne reis vorneemt te vervolgen tot Corinthe (3). Tot de uitvoering van dit voornemen werkt intusfchen dat oproer te Ephefe mede, waaraan de Apostel niet dan met levensgevaar ontkwam, en waaruit hij aanleiding nam, om die ftad te verlaten en naar Europa over te fteken (4). Hij zendt omftreeks denzelfden tijd Titus naar Corinthe, zoo ter voorbereiding van zijne eigene komst en de onderfcheidene oogmerken daarvan (5), als vooral op kondfchap van den toeftand der veelzins verzochte Corinthiërs. De wederkomst van dezen geliefden discipel, niet zonder zielsongerustheid, te vergeefs èn te Troas èn in Macedonië te gemoet gezien hebbende, geniet hij eindelijk in laatstgemeld gewest de lang gewenschte vertroosting der ontmoeting van dien broeder, en der aanvankelijk verblijdende berichten door hem medegebracht (Hoofdft. VII. vs. 7). De tweede Zendbrief aan de fel gefchudde, maar ook reeds tot boetvaardigheid en herftel geftemde Gemeente, is onmiddelijk na deze versch ontfangene berichten den Apostel uit hart en pen gevloeid. En nu geeft hij allereerst zich lucht in allerlei uitboezemingen van deze tweevoudige dankftof, die geheel zijne ziel vervult: de levensredding door hem zelven ondervonden te Ephefe, en de verkwikking hem veroorzaakt door de gunftiger berichten uit Corinthe door Titus. Uit deze ftemming, uit deze volheid van geestelijke blijdfchap en dankbaarheid ontfpringen thands als uit een verfche bron ftroomen van leeringen, vermaningen, lofzegging en Evangelieverkondiging door een aanmerkelijk gedeelte van de eerfte helft des Zendbriefs heen. De aanhef al dadelijk duidt deze ftemming van het gemoed des heiligen Schrijvers aan: *Geloofd zij de God en Vader van onzen Heere Jefus Christus, de Vader der barmhartigheden, en de God aller vertroostingen; Die ons vertroost in alle onze verdrukkingen, op dat wij zouden kunnen vertroosten de gene die in allerlei verdrukking zijn, door de vertroosting met welke wij zelve van God vertroost worden;* en ftraks (vs. 8, 9, 10), met betrekking tot de redding te Ephefe: *Want wij willen niet, broeders, dat gij onwetende zijt van onze verdrukking, die ons in Afië overgekomen is, dat wij uitnemende zeer bezwaard zijn geweest boven onze macht, alzoo dat wij zeer in twijfel waren ook van het leven. Ja, wij hadden al zelve in ons zelve het vonnis des doods, op dat wij niet op ons zelven vertrouwen zouden, maar op God die de doode verwekt, Die ons uit zoo grooten dood verlost heeft en nog verlost: op welken wij hopen, dat Hij ons ook nog verlosfen zal.*

Straks daarop neemt hij uit de reeds gemelde verandering van reisplannen, die hij voor zijne Corinthiërs verantwoorden wil, aanleiding wederom om dierbare grondwaarheden des geloofs te herinneren, altijd om te eindigen in den perfoon van Jefus Christus, in de waarheid en liefde van God, in de werkingen en daden des H. Geestes. *Ben ik lichtvaardig geweest*, (dus luidt die verantwoording, II. vs. 17) *of heb ik iets voorgenomen naar den vleesch? is er bij mij geweest een vereeniging van Ja en Neen?* En voor dat hij nu de ware rede van het uitftel zijner overkomst opgeeft ((vs. 23): *om u te fparen ben ik nog niet te Corinthe gekomen!*) klimt hij allereerst met zijn hart en geloof op tot die Bron aller waarheid, tot dat levende Fundament aller geestelijke beloften, den grooten Getuige aller menfchelijke handelingen en voornemens (vs. 18): *God is getrouw, dat ons woord, hetwelk tot u gefchied is, niet is geweest Ja en Neen. Want de Zone Gods, die onder u door ons gepredikt is, was niet Ja en Neen, maar is geweest Ja in Hem. Want zoo vele beloften Gods als er zijn, die zijn in Hem Ja, en zijn in Hem Amen, Gode tot heerlijkheid door ons. Maar die ons met u bevestigt in Christus, en die ons gezalfd heeft, is God, Die ons ook heeft verzegeld, en het onderpand des Geestes in onze harten gegeven. Ik aanroepe God tot een getuige over mijne ziele, dat ik om u te fparen nog tot Corinthe niet ben gekomen.*

Een weinig verder (II. vs. 12—16), geeft hem de vermelding zijder Evangelieprediking te Troas, terwijl hij in die ftad de komst van Titus verbeidde, gelegenheid tot eene nieuwe lofzegging en leering: *En Gode zij dank die ons alle tijd doet triumpheeren in Christus, en den reuk zijner kennis door ons openbaar maakt in alle plaatfen. Want* (tot deze hoogst gewichtige waarfchuwing en vertroosting in éénen adem uitgebracht, moest wederom de uitroep van den dankenden Apostel leiden!) *wij zijn Gode een goede reuk Christi in de gene die zalig worden, en in de gene die verloren gaan. Den dezen wel een reuk des doods ten dood: maar den genen een reuk des levens ten leven.*

Straks (Hoofdft. IV. vs. 10 en volg. V. vs. 21) komt hij wederom terug op de herinnering van het geledene en ontkomene doodsgevaar te Ephefe, en ontfangt hieruit aanleiding om op nieuw de Corinthiërs te bepalen

---

(1) Uit 1 Cor. XVI. vs. 8, 9. Verg. met Hand. XIX. vs. 1—12 enz.
(2) 2 Cor. I. vs. 15, 16. Hand. XIX. vs. 21. (3) Hand. XX. vs. 1, 2.
(4) Hand. XIX. vs. 23 en volg. XX. vs. 1.
(5) 2 Cor. II. vs. 12; VII vs. 13; VIII. 1. 6.

bij de onder hen bestredene opstanding uit de dooden; bij het uitnemend gewicht der eeuwige heerlijkheid; bij de openbaring van ons allen voor den rechterstoel van Jesus Christus; en bij deze grondwaarheden van dat Evangelie, hetwelk te gelijk *den schrik des Heeren en de bediening der verzoening* bevat: *Indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel* (vs. 17); — *God was in Christus, de wereld verzoenende met zich zelve, hunne zonden hun niet toerekenende, en heeft het woord der verzoening in ons gelegd* (vs. 19). — *Dien, die geen zonde gekend heeft, heeft Hij zonde voor ons gemaakt, op dat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem* (vs. 21).

Doch de Apostel had hier (dit behoort tot onze *tweede* hoofdbeschouwing van den Brief!) ook nog scherpe vermaningen te doen. De nog niet uitgezuiverde zuurdeesem van misbruiken, waar over hij in den Eersten Zendbrief klaagde, bleef bij voortduring te bestrijden; maar vooral moest zijne Apostolische bediening zelve tegen laster, miskenning, minachting, valsche broeders, ingedrongene dienaars gehandhaafd worden. Hierbij mocht noch kon hij zijne persoonlijkheid verzaken; aan die persoonlijkheid hing op dat oogenblik de zaak zelve des waarachtigen Evangeliums, in de Gemeente van Corinthe, en voor het aangezicht der wereld. En hier hebben wij dan ook in den Apostolischen Zendbrief een allertreffendst en allerroerendst voorbeeld van zelf-*verdediging* in zelf-*verloochenende* liefde; van zelf-*verantwoording* om der waarheid, der eere, der zake Gods wille, zonder zelf-*rechtvaardiging;* van onbewimpelde en uitgewikkelde optelling zijner ondervondene verdrukkingen, ontfangene gaven, betoonde lijdzaamheid, geloofsmoed, grootmoedigheid, onverwinlijkheid, in eigene zwakheid, in de kracht van God. Om de volheden van hemelsche leering, de harmonijen van waarheid en liefde, de kracht en rijkdom van ziels- en geloofswelsprekendheid, die deze nimmer genoeg te overdenken verantwoording kenmerken, eenigzins naar eisch te doen gevoelen, zouden wij wel geheele Hoofddeelen van den Brief hier wenschen uit te schrijven en toe te lichten (1). Doch, Lezer, wie gij ook zijt! hetzij door de genade geloovig, of nog van God en Zijn eeuwig blijvend Evangelie verwijderd! sla zelve den Brief op in het Boek der Boeken, en vraag u zelven daarbij, als in de tegenwoordigheid Gods, in uw hart, verstand en conscientie: of levendiger en glansrijker bewijs van de waarheid des Christendoms, van de heiligheid der Schriften, van de leer van alvermogende, alleen genoegzame genade denkbaar zij, dan deze kamp, dien Paulus hier kampt tegen de bestrijders van Zijn Apostelschap en Evangelie. O mochten de grondtonen van die volheerlijke verantwoording in onze harten, in de harten van velen, wedergalmen, en bij een iegelijk naar den aart zijner roeping, naar de mate der gave Gods, beantwoord worden met denzelfden roem in God: *Door de genade Gods ben ik, dat ik ben* (1). *In het Woord der waarheid in de kracht van God, door de wapenen der gerechtigheid, aan de rechter- en aan de slinkerhand; door eere en oneere, door kwaad gerucht en goed gerucht; Als verleiders en nochthans waarachtige; Als onbekende en nochthans bekend; als stervende, en ziet wij leven: als getuchtigd, en niet gedood; Als droevig zijnde, en altijd blijde; als arme, doch vele rijk makende: als niets hebbende en nochthans alles bezittende, Is onze mond open gedaan: is ons hert uitgebreid* (2). *Ja, ik heb een welbehagen in zwakheden, in smaadheden, in nooden, in vervolgingen, in benaauwheden om Christus wille* (3). En, *als ik zwak ben, dan ben ik machtig.* — Want *Christus heeft tot mij gezegd: Mijne genade is u genoeg: Mijne kracht wordt in zwakheid volbracht* (4).

Wij wilden thans (in de *derde* plaats) nog eenige oogenblikken stil staan bij hetgeen wij noemden des Apostels *Diakenschap*, in dezen tweeden Brief aan de Corinthiërs zoo bijzonder onder zijne onderscheidene werkzaamheden op den voorgrond geplaatst. Het is eene merkwaardige bijzonderheid, met geheel den aart van het Evangelie van Jesus Christus in het naauwste verband staande, dat van den beginne van Paulus roeping tot het Apostelampt zijne zorg zoo bijzonder ook tot de tijdelijke belangen der armen werd uitgestrekt. Ook hierin was hij de op- en navolger van dien Stephanus, in wiens dood hij eens een welbehagen had, en wiens verzorging van armen en weduwen gepaard ging van zoo groote teekenen en krachten des H. Geestes, en gevolgd van een zoo volheerlijk martelaarschap! Dus betaamde het den discipelen en verkondigers van Hem, wiens Messias-ampt, bij de Propheten van ouds, zoo allerbijzonderst door dit Woord was gekenmerkt: *Hij zal het Evangelie verkondigen den armen.*

Reeds te Antiochië (Hand. XI. vs. 28) zien wij Paulus nevens Barnabas belast met de overbrenging van de aalmoessen der Discipelen ten behoeve der broederen in Judea, naar Jerusalem. Later bij de afspraak met Jacobus, Petrus en Johannes ten aanzien van de prediking aan de Joden door dezen, aan de Heidenen door Paulus en Barnabas (Gal. II. vs. 9) wordt de zorg voor de armen als het ware tot het vereenigingspunt der beide loopbanen gesteld: *Alleenlijk* (ald. vs. 10) *dat wij de armen zouden gedenken, hetwelk zelve ik ook benaarstigd heb te doen.* En hoe Paulus nu aan deze op zich genomene verbindtenis, in verband met geheel zijn Apostolisch werk ten allen tijde voldeed, daarvan dragen overal de Brieven het kenmerk; ja wij zien meermalen zijne gewichtigste reizen bestemd en bestierd, naar aanleiding van de verzameling en overbrenging der gaven voor de armen (5). Als hij, onder anderen, zich de laatste maal vóór zijne langdurige gevangenis naar Jerusalem begeven had, en aldaar gegrepen was, zoo kon hij met eene goede conscientie voor den stadhouder Felix betuigen, (Hand. XXIV.

(1) Tot dit gedeelte van den Brief behooren vooral Hoofdst. IV. VI. VII. X. XI. XII.

(1) 1 Cor. XV. vs. 10.
(2) 2 Cor. VI. vs. 7—10.
(3) 2 Cor. XII. vs. 10.
(4) Ibid. vs. 1.
(5) Rom. XV. vs. 26 en volg. 1 Cor. XVI. v. 3.

vs. 17) dat hij *na vele jaren gekomen was om aalmoeſen aan zijn volk te doen.* Dit zelfde hoogst tedere en belangrijke gedeelte van zijn geloofs- en liefdearbeid in des Heeren wijngaard vinden wij in dezen tweeden Brief aan de Corinthiërs in treffende bijzonderheden terug. Een aanmerkelijke afdeeling van denzelven (Hoofdſt. VIII en IX) is aan de aanbeveling van den nood der armen, en van de mededeelzaamheid in den naam van Christus en om der liefde van Christus wille, gewijd. Om de Corinthiërs tot de praktikale oefening van de *gemeenſchap der heiligen* op te wekken, en door liefde te bewegen tot liefde, ſpaart hij geestelijke uitlokkingen, noch levenvolle uitdrukkingen van het dierbare, het zalige, het Christus verheerlijkende van ware Evangeliſche weldadigheid aan de armen. Eerst wekt hij den naijver huns geloofs op door het voorbeeld der, vooral in vergelijking met Corinthe, zelve arm te noemen Gemeenten van Macedonië; aan welke hij het getuigenis geeft, dat zij gewillig geweest zijn, niet alleen *naar vermogen*, maar ook *boven vermogen;* en dat zij *eerst zich zelve den Heere*, daar na, door den wille Gods, ten behoeve der armen, ook aan des Heeren dienstknechten *gegeven* hadden (Hoofdſt. VIII. vs. 1–5). Vervolgens dringt hij bij hun aan op de navolging van dat voorbeeld, niet bij wege van dwang of gebod, maar door de voorſtelling dier hoogſte liefde: *Gij weet de genade van onzen Heere Jeſus Christus, dat Hij om uwentwille is arm geworden, daar Hij rijk was; op dat gij door Zijne armoede zoudet rijk worden* (vs. 9). Straks wijst hij op den hoogen zin der geſchiedverhalen des O. Testaments, en hoe het geſchrevene aldaar van het *manna* ook voor ons zijne diepe beduidenis heeft. *Die veel verzameld had, had niet over, en die weinig verzameld had, had niet te weinig* (vs. 11). Nog verder, op de vergelding des loons, liefde uit liefde, genade voor genade, (IX. vs. 6–11). *Die ſpaarzaam zaait, zal ook ſpaarzaam maaien; en die in zegeningen zaait, zal ook in zegeningen maaien. Een iegelijk doe, gelijk hij in zijn herte voorneemt, niet uit droefheid of uit nooddwang. Want God heeft een blijmoedigen gever lief. En God is machtig alle genade te doen overvloedig zijn in u: op dat gij in alles alle tijd alle genoegzaamheid hebbende, tot allen goeden werke overvloedig moogt zijn, gelijk geſchreven is, Hij heeft geſtrooid, hij heeft den armen gegeven: zijne gerechtigheid blijft in der eeuwigheid. Doch die het zaad den zaaier verleent, die verleene ook brood tot ſpijze, en vermenigvuldige uw gezaaiſel, en vermeerdere de vruchten uwer gerechtigheid, Dat gij in alles rijk wordt tot alle goeddadigheid, welke door ons werkt dankzegging tot God.* Ten ſlotte, eindelijk, nog deze uitroep, die ons terugbrengt uit alle menſchelijke gave, werkzaamheid of liefde, tot de Hoogſte liefde, tot de volmaaktſte Gave, tot de Bron zelve aller gaven en werkzaamheid en liefde (vs. 15): *Gode zij dank voor Zijne onuitſprekelijke gave.* Hoe zoude onder dat woord niet in de eerſte plaats te verſtaan zijn *de gave des eeuwigen levens in den Zoon*, ja, die onuitſprekelijke Liefde des Vaders, die voor eene wereld van vijanden *Zijnen eigenen Zoon* GAF, en alle dingen met en om Hem?

Christenen! ook voor ons zijn deze dingen geſchreven, ook tot onze tijden zijn deze woorden gericht. Tot onze tijden des te bepaalder, daar de gang der Maatſchappij al meer en meer de ontzettendſte vermenigvuldiging van armoede doet te gemoet zien; en reeds werkelijk een vreeslijke afgrond van dien kant geopend de aandacht van Staatslieden en Staatshuishoudkundigen meer en meer tot zich trekt alom. Hoe zoude ook hier het woord van Christus de eenige wijsheid blijken te zijn! het eenige redmiddel: liefde. Wee den rijken, zoo zij de armen beſchouwen als een afzonderlijke klasſe van menſchen, als een ſoort van vijanden, dien men door toewerping van een ſtuk brood of geld op afſtand moet houden (1), zich vergenoegen met hun *wel te doen* zonder *weldadigheid;* met hun van den overvloed te geven, en niet ook het hart! In het Koninkrijk van Jeſus Christus ontmoeten rijken en armen elkander, en Lazarus de bedelaar rust in de ſchoot van zijnen rijken Vader Abraham. De toenemende armoede alleenlijk voor de menſchelijke maatſchappij onſchadelijk te willen maken, haar te willen meester worden door middel van bloote cijferberekeningen en administrative maatregelen, brengt ons op den weg der vervulling van dat teeken der laatſte tijden: *verkoeling der liefde.* Die verkoeling kan zamen gaan zelfs met de meest welmeenende menſchenplannen, hoe veel te meer met de voorgevens eener ſteeds verder van God en Zijn Woord verwijderde Philanthropie? Zelfs weldadigheid, zelfs meêwarigheid, zijn hier op zich zelve niet voldoende. Gij hebt, o Nederlander! dat voorrecht, die gave, als het ware van uwe Vaderen geërfd. Maar rusten die in onzen tijd (dat is de vraag, waar het eenig en alleen op aankomt) op denzelfden Rotsſteen, waarop die Vaderen bouwden? op den wortel van het geloof in Jeſus Christus, en dien gekruist voor onze zonden? Zoo rijze dan het gebed onzer harten op voor die armen, als de nalatenſchap van Jeſus Christus aan Zijn volk! zoo worde de woning der armen in ons midden bezocht, èn met de handreiking der deelnemende liefde voor den druk der tijdelijke behoeften, èn met de verkondiging van het Woord van waarheid en genade tot vervulling en opwekking der behoefte voor eene eeuwigheid! Het zijn twee doodelijke klippen, waar tusſchen de enge weg des geloofs loopt: *werken zonder liefde*, en *geloof zonder vrucht.* Zoo waarachtig als er geſchreven ſtaat dat *de zaligheid niet is uit de werken*, maar *uit genade, om niet, niet uit ons, op dat niemand roeme!* zoo waarachtig zal ook de boom des geloofs gekend worden aan de vrucht der liefde. En als de Heere Christus zelve een voorbeeld geeft dier vruchten, naar welke op Zijnen grooten dag de uitſpraak ter zaligheid of ter verdoemenis zal gehoord worden; zoo heeft Hij daartoe verkozen niet de heerlijkheid van het martelaarſchap, (hoe kostelijk ook anders in Zijne oogen!) niet eenige dier groote daden en betooningen van kracht door genade, voor welke de wereld zoo menigmaal ver-

(1) Men vergelijke het Opſtel: *De oorlog der armen tegen de rijken*, in ons D. I. N°. 4.

ſtomde; maar Hij heeft ons bepaald bij deze allereenvoudigſte, maar ook alleronontbeerlijkſte vrucht: *Ik ben hongerig geweest, en gij hebt mij geſpijzigd; ik ben naakt geweest, en gij hebt mij gekleed; ik ben krank geweest, en gij hebt mij bezocht. Voorwaar zeg ik u, voor zoo veel gij dit een van deze mijne minſte broeders gedaan hebt, zoo hebt gij dat mij gedaan.*

Wij keeren nog met een woord tot den Brief van Paulus terug; doch alleen om zijnen Apostoliſchen ſlotgroet aan de Gemeente te Corinthe en aan die van alle tijden, te maken (geve het ons de God aller goedertierenheden!) tot het gebed onzer harten voor ons, voor u, Lezer, voor zoo velen daar nog verre zijn, of reeds nabij gebracht: den vollen zegen van den driemaal heiligen God in *de genade des Zoons*, in *de liefde des Vaders*, in *de gemeenſchap des Heiligen Geestes.* Amen.

HET VERBOND DER WERKEN EN HET VERBOND DER GENADE.

Gereformeerde Stemmen uit de niet afgeſcheidene Gemeente tegen de gedachten omtrent het Verbond der Werken, voorkomende in de Nederlandſche Stemmen over Godsdienst, Staat-, Geſchied- en Letterkunde, Sept. 1837. Amſt. 1838.

Was ons dikwijls de goedkeuring, zamenſtemming en aanmoediging in onzen gemeenſchappelijken arbeid, van diegenen die een even dierbaar geloof met ons ontvangen hebben, liefelijk en vertroostend bij het verachtend ſtilzwijgen eener wereld, die de waarheid niet heeft omdat zij Christus niet bezit, die de waarheid niet bemint, omdat zij den Heere niet lief heeft, die de waarheid niet volgt omdat zij niet door den Geest der genade werd vrijgemaakt: ook de tegenſpraak van geloovigen, wanneer die gegrond wordt niet op de bedenkingen eener verdorven en hoogmoedige rede, maar op het Woord van den levenden God, wordt door ons geacht en geëerd; en wij beminnen haar, wanneer zij in den geest der broederlijke liefde geſchiedt. Dan geven wij de broederhand aan geſcheidenen en niet-geſcheidenen die den éénigen Naam tot zaligheid gegeven belijdende, met en nevens ons mogen zeggen: *Gelijk er geſchreven is: Ik hebbe geloofd daarom heb ik geſproken, zoo gelooven wij ook, daarom ſpreken wij ook.*

Als zulk eene wederſpraak, niet om te twisten met redeneringen des verſtands, maar uit liefde tot de waarheden des geloofs, erkennen wij gaarne de boven aangehaalde *Gereformeerde Stemmen*, als welker doel op den titel wordt aangewezen het »betoog, dat het leerſtuk des werkverbonds, opgericht met den rechten mensch in het Paradijs, van de Reformatie af als fondamenteel leerſtuk in de Gereformeerde Kerk geleerd is, en als zoodanig behoort vastgehouden te worden.” Wij zullen ons gaarne bezig houden met de beantwoording van dit werkje, en merken het als een wezenlijk voordeel voor de waarheid aan, dat deze en dergelijke ſtemmen zich mede doen hooren; wij hebben daardoor gelegenheid om ons gevoelen nader op grond van 's Heeren Woord te verklaren, uit te breiden, toe te lichten; en vooral, (hetgeen aan ons Opſtel over dit onderwerp inderdaad ontbrak,) in verband te brengen met datgene, wat onze Kerk van den tijd der Reformatie af omtrent het ſtuk der *Erfzonde* heeft geleerd en beleden.

Intusſchen is er één verſchil met den Schrijver dezer *Gereformeerde Stemmen*, dat wij, alvorens tot het onderwerp zelve te komen, moeten uitſpreken en toelichten, omdat het van het hoogſte gewicht is. Wij hebben namelijk ſteeds geleerd, beleden en vastgehouden, op grond van het voorbeeld van onzen Heere en van alle zijne Apostelen, discipelen en geloovigen, op wie wij in de Schrift worden gewezen, dat het Woord ons moet worden verklaard door den Heiligen Geest, dat de Geest aan het Woord getuigenis geeft, en dat wij in zijn licht de Schrift hebben te verklaren door de Schrift, ſprekende met onzen Heer: *Daar ſtaat geſchreven*, en, *Daar ſtaat wederom geſchreven.* De Kerk van Rome ſtelt daartegenover wel eene verklaring der Schrift door de Kerk, door hare Leeraars, Vaders, en andere als rechtzinnig erkende Schrijvers; doch wij belijden met onze gezegende Hervormers, dat *alle menſchen zijn uit zichzelve leugenaars, en ijdeler dan de ijdelheid zelve;* en dat dus *noch de groote menigte, noch de oudheid, noch de ſuccesſie van tijden of perſonen, noch de gewoonte mag vergeleken worden bij de waarheid Gods, want de waarheid is bovenal* (1), gelijk dan ook de Vaderen op de Dordſche Synode zich verbonden hebben met plechtigen eede, niet tot eene beſlechting der geſchillen in den zin der Gereformeerde Schrijvers van dien en van den vroegeren tijd, maar alleen naar den zin van het onfeilbare Woord Gods: hetwelk wel de Roomſche, maar niet onze Kerk ongenoegzaam acht tot den eenig zekeren grondſlag des geloofs, van hetwelk de belijdenis der Kerk is haar getuigenis, hare belijding, hare verklaring. Deze belijdenis nu ligt in de ſymboliſche Boeken der Kerk; niet in de nadere uitleggingen, predikatiën, uitbreidingen, enz. door enkele Schrijvers, hoe achtbaar of godzalig ook, daarover opgeſteld, als welke alleen voor hen zelve, niet voor de geheele Kerk, veelmin voor alle volgende tijden, eene verklaring des geloofs zijn (2). *Tot de Wet en tot het getuigenis* roept de Profeet uit tot

---

(1) Art. 7. der *Nederl. Confesſie.* Wij weten zeer wel, dat ook eenige Neologen zich op dit Art. beroepen; maar laten ons daardoor even min afſchrikken, als de Heere Christus door den Duivel, om zoo wel als deze, maar in de kracht Gods, zich op de Schrift te gronden, en die te bezigen *tot leering, tot wederlegging*, enz.

(2) De Schrijver verwart de Geloofsbelijdenis *der* Kerk, met de ſystematiſche Theologie *in* de Kerk. De *Kerk* heeft beleden te gelooven dat wij allen *in Adam* gezondigd hebben; de ſystematiſche *Theologie* heeft deze verborgenheid voor het verſtand bevattelijk willen maken; en heeft er dus, ſedert Maccovius, de verklaring derzelve door de denkbeelden van *overeenkomst* (*pactum*) en *vertegenwoordiging* (*repraeſentatio*) bijgevoegd. — Het is hier even als in de Staatsleer, waarin men de onderwerping aan onze natuurlijke Overheid door een *overeenkomst* (*pactum civitatis*) heeft willen verklaren. Beide deze ſtelſelmatige verklaringen zijn in den grond hetzelfde.

Israël: *wanneer zij niet ſpreken naar deze woorden, zoo zal het zijn dat ze geen dageraad zullen hebben!*

Het grootſte bezwaar door onzen Schrijver ingebracht tegen onze voorſtelling van Adams val, is, dat met deze voorſtelling de toerekening van zijne ſchuld aan ons allen zoude vervallen. Hier echter worden ons gevoelens van oude ketters toegedicht die wij van harte verwerpen. Het is de groote verborgenheid der éénheid, *wezenlijke* en niet maar repreſentative of vertegenwoordigende *Eenheid van Adam en zijn ganſche nageſlacht*, van Adam en de geheele menschheid, waardoor zijne ſchuld evenzeer de onze is en ons met alle recht en grond als de onze wordt toegerekend, als er gemeenſchap is tusſchen het hoofd en alle de leden eens natuurlijken lichaams: deze groote verborgenheid, met welke de leer der erfzonde ten allernaauwſte verbonden, waarop zij ſteunende is, met welke zij ſtaat of valt; deze groote verborgenheid, door het ongeloovig en redenerend verſtand van Pelagius en al zijne heele en halve volgers beſtreden omdat zij ze niet konden begrijpen, en voor welke de voorſtanders van het repreſentative optreden van Adam, de *vertegenwoordiging door een Verbondshoofd* in de plaats ſtellen; (zou het bij velen niet geweest zijn, om te kunnen *begrijpen* hetgeen zij *gelooven* moesten?) deze verborgenheid is het, die wij leeren en voorſtaan, en wier oprechte aankleving en belijdenis alle de dwalingen, welke de Schrijver bezorgd is dat wij koesteren zouden of bevorderen, den bodem inſlaat.

En wij meenen ons dikwijls zoo rond over dat hooggewichtige ſtuk der erfzonde, der natuurlijke onmacht en des geestelijken doods van alle menſchen, ja van de leer zelve dat de ſchuld van het Hoofd aan ons zijne leden, van den Vader aan zijne kinderen, van den wortel aan zijne takken en loten, waarlijk en wezenlijk wordt toegerekend en van allen afgevorderd zal worden, dat onzes bedunkens de bezorgdheid van den Schrijver daaromtrent geenen grond hoegenaamd heeft (1).

Daarom vereenigen wij ons dan ook gaarne met hetgeen daaromtrent de uitmuntende Calvijn zegt: (op bladz. 59 wordt de plaats aangehaald:) »Alzoo moet men het voor waar achten, dat Adam zij geweest genereerder, maar ook als de wortel der menſchelijke natuur, en dat daarom in zijne verderving het menſchelijke geſlacht is te recht geſchonden," en voorts: »zoo zijn dan van een verdorven wortel, verdorvene takken gekomen;" en vooral verder: »*dat wij in des eerſten menſches Perſoon van onzen oorſprong zijn afgevallen.*" In deze ganſche plaats van den Geneefſchen Kerkvader wordt nergens verhaald het oprichten door God en Adam van een verbond der werken, noch geſproken van eene (*fictive*) vertegenwoordiging (2), maar van die waarachtige *eenheid*, waardoor wij in den *Perſoon* onzes eerſten Vaders gevallen zijn, en gezondigd hebben; zoodat ook de toerekening, daarvan ten gevolge, geheel *perſoonlijk* is (1).

Op dezelfde wijze leert ook de *Nederl. Confesſie*, dat »de Erfzonde is eene verdorvenheid der geheele natuur en een erfelijk gebrek, waarmede de kleine kinderen zelve beſmet zijn in hunner moeder lichaam, en die in den menſche allerlei zonden voortbrengt, zijnde in hem als een wortel derzelve. Ze is daarom zoo leelijk en gruwelijk voor God, dat zij genoegzaam is om het geheele menſchelijke geſlacht te verdoemen, — — — aangezien de zonde daaruit altijd als opwellend water ontſpringt als uit een onzalige fontein." Waarmede men mag vergelijken het 9de Antw. van den Catechismus en het 11de van het Kort Begrip: »Gaat ons de ongehoorzaamheid Adams aan? — Ja doch: want hij is onzer aller Vader en wij hebben *in hem* gezondigd," op alle welke plaatſen wel van de *wezenlijkheid* van ons perſoonlijk zondigen in Adam, en de toerekening op grond van die *realiteit* wordt gehandeld; geenszins als van eene vertegenwoordiging, en het op grond daarvan *gehouden worden* voor zoo goed ALS OF wij zelve gezondigd hadden.

Even zoo is het ook met de voortreffelijke Leerregels der Dordſche Synode, in welke deze leer met eene voorbeeldelooze ſchriftuurlijkheid en duidelijkheid wordt voorgedragen, en met welke wij ons gaarne vereenigen. Art. 1. § 1. »Aangezien alle menſchen *in Adam* gezondigd hebben" (niet bij vertegenwoordiging, maar wezenlijk en met der daad) »en der vervloeking en des eeuwigen doods zijn ſchuldig geworden, zoo zoude God niemand verongelijkt hebben, indien Hij het ganſche menſchelijke geſlacht in de zonde en vervloeking had laten blijven, en om de zonde verdoemd, volgens deze woorden van den Apostel, Rom III. vs. 19 en VI. vs. 23." — En verder Art. 3, 4. § 1, 2, 3. »De mensch is van den beginne naar het beeld van God geſchapen, verſierd in zijn verſtand met ware en zalige kennis zijns Scheppers en van andere geestelijke dingen; zijnen wil en zijn hart met gerechtigheid in alle zijne genegenheden en zuiverheid; is overzulks geheel heilig geweest; maar door het ingeven des Duivels en zijnen vrijen wil van God afwijkende, heeft hij zich zelven van deze uitnemende gaven beroofd, en heeft daarentegen in de plaats van dien over zich gehaald, blindheid, ſchrikkelijke duisternis, ijdelheid, en verkeerdheid des oordeels in zijn verſtand, boosheid, wederſpannigheid en hardigheid in zijnen wil en zijn hart, mitsgaders ook onzuiverheid in al zijne

(1) De Schrijver zegt op bladz. 71 met waarheid dat wij »het verbond en deszelfs breuk in het Paradijs *een anderen* NAAM geven dan de Gereformeerden." Ligt niet daarin reeds de erkentenis, dat wij *de* ZAAK *zelve* vasthouden?

(2) Dit denkbeeld werd het eerst gedreven op het Trentſche Concilie, door zekeren Catharinus: »*Il y eut au Concile de Trente quelques démêlés entre Ambroiſe Catharin et Dominique Soto, ſur la nature du péché originel, Catharin ſoutenait que l'action d'Adam fut proprement et uniquement le péché originel, et que cette action pasſât à ſa postérеté par imputation, en vertu du pacte que Dieu avait ſoit avec Adam, dans le tems qu'il repréſentait tout le genre humain, et qu'il agisſait comme au nom de toute ſa postérité. Au reste il niait, que la corruption du péché ſe put communiquer et transmettre par l'âme ou par le corps.*" JURIEU, *Abrégé de l'Hist. du Concile de Trente.* Tom. I. p. 246, 247.

(1) Calvijn was dus geheel inſtemmende met den grooten Kerkvader AUGUSTINUS, als deze (Opp. T. X. p. 78) ſchrijſt: »*Nec ſic dicuntur aliena peccata, tamquam omnino ad parvulos non pertineant, ſi quidem in Adam omnes tunc peccaverunt, quando in ejus natura illâ inſitâ vi, quâ eos gignere potuit, adhuc omnes ille unus fuerunt; ſed dicuntur aliena, quia nondum ipſi agebant vitas proprias, ſed quidquid erat in futurâ propagine, vita unius hominis continebat.*"

genegenheden. — Zoodanig als nu de mensch geweest is na den val, zoodanige kinderen heeft hij ook voortgebracht, namelijk hij, verdorven zijnde, verdorvene; alzoo dat de verdorvenheid naar Gods rechtvaardig oordeel van Adam op al zijne nakomelingen (uitgenomen alleen Christus) gekomen is, niet door navolging, gelijk eertijds de Pelagianen gedreven hebben; maar door voortplanting van de verdorvene natuur. — Overzulks, zoo worden alle menſchen in zonden ontvangen en kinderen des toorns geboren, onbekwaam tot eenig zaligmakend goed, geneigd tot kwaad, dood in zonden en ſlaven der zonden, en willen noch kunnen tot God wederkeeren, noch hunne bedorvene natuur verbeteren, noch zich zelve tot de verbetering derzelve ſchikken, zonder de genade van den wederbarenden Heiligen Geest."

Niet anders leeren de Kantteekenaars van onzen Bijbel, die even zoo zeer als Calvijn, de Dordſche Vaderen, den Schrijver van het Kort Begrip, en de overigen boven genoemd, de erfzonde en ſchuld krachtig belijden, maar zonder die op een veronderſteld Edensch werkverbond te gronden. Zoo zeggen zij op Gen. V. vs. 3. dat Seth was geboren naar Adams beeld en gelijkenis (1): »Tegen Gods beeld en gelijkenis, naar welke Adam geſchapen was, wordt hier nu geſteld Adams beeld en gelijkenis, naar welke Seth geboren is. Gods beeld was volmaakt, maar na den val was Adams beeld gansch verdorven: waardoor nu alle menſchen, die natuurlijk uit Adam geboren worden zondig, ellendig, en den dood onderworpen zijn. Zie Rom. V. vs. 12." En op die plaats uit den brief aan de Romeinen zelve: »Hier verklaart de Apostel hoe wij door Christus gerechtvaardigd zijn, met eene tegenſtelling van Adam en zijne ongehoorzaamheid, door welke de dood is doorgedrongen tot alle menſchen. — — — Onder Adam is ook Eva begrepen, naardien deze twee één vleesch waren, en één gemeene ſtam van het ganſche menſchelijke geſlacht. — — — Want alle menſchen die ſterven hebben in zich zelve geene dadelijke zonden begaan, gelijk blijkt in de onmondige kinderen, van welke vele ſterven in hunne onmondigheid, en derhalve moeten gezondigd hebben *in dezen éénen mensch*, *in wiens lendenen zij waren*, gelijk Levi gezegd wordt tienden gegeven te hebben, zijnde in de lendenen van Abraham: Hebr. VII. vs. 9." Indien nu de Kantteekenaars dit *zondigen in Adam* verſtaan hadden bij wijze van eene vertegenwoordiging en overtreding eens werkverbonds in het Paradijs door hunnen Repreſentant, dan kwam het daar vooral te pas dit te verklaren; doch ook hier wordt hulde gedaan aan de verborgenheid der eenheid van Stamvader en nageſlacht, krachtens welke, naar het Woord van den Apostel, Abraham en Levi perſoonlijk één waren, en de nakomeling op grond daarvan in den Stamvader gerekend werd.

(1) Op bladz. 30 wraakt de Schrijver der *Tegenſtemmen* onze uitdrukking *dat Adam nog het beeld Gods was* als onbijbelsch, wegens Col. I. vs. 15. — Doch hij ſchijnt daarbij niet gedacht te hebben aan 1 Cor. XI. vs. 7. De onvergelijkbaarheid ligt in den zamenhang, en in de kracht van het oorſpronkelijke: de mensch wordt gezegd *δόξα καὶ εἰκὼν Θεοῦ*; Christus alleen is *εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου*.

Doch een der eerſten die bij deze ſchriftuurlijke voorſtelling der zaak de begrippen van een Edensch werkverbond of verdrag, en van den Stamvader als eene vertegenwoordigende partij in dat verdrag, gevoegd heeft, was de Franekerſche Hoogleeraar Cloppenburg, die aldaar omſtreeks het midden der XVII^de^ Eeuw heeft uitgegeven zijne ***Disputationes XI de Foedere Dei et Testamento Veteri et Novo***, in hetwelk hij op het voetſpoor van Maccovius, wiens gevoelens door de Dordrechtſche Synode wel geduld, maar geenszins gevolgd, veel minder aanbevolen zijn, het eerst de voorſtelling van het *werkverbond* zoo als die door den Schrijver der *Geref. Stemmen* wordt voorgedragen, heeft ter baan gebracht (1); en van hem is zij tot de Coccejanen overgegaan, die haar door hunne verbonds-theologie verder hebben voortgeplant; zoo als dan ook de Voetianen ze van hem meestal ontleend hebben. Doch nimmer is zij algemeen geldig geweest in onze kerk; en het was niet alléén of voornamelijk Alting, gelijk onze Schrijver te kennen geeft, maar vooral ook de godvruchtige en voortreffelijke Vitringa (2), en na hem de mede in vele opzichten uitmuntende Venema (3), die haar verworpen en beſtendig wederſproken hebben. Ook heeft de jongere Camp. Vitringa zijns Vaders gevoelen uitvoerig uit elkander gezet en krachtig verdedigd in zijne *Theſes praecipuae argumenti elenctici* (4).

Doch wat hier ook van zijn mochte, *indien wij het getuigenis der menſchen aannemen*, *het getuigenisſe Gods is meerder*; en wij vreezen niet te feilen wanneer wij ons met volle bereidwilligheid des geloofs, en zonder ons iets te vermeten op onze van nature verduisterde rede, aan het Woord Gods onvoorwaardelijk onderwerpen. Dat Woord nu kent maar *twee verbonden*, die daarom door Paulus DE TWEE *verbonden* genoemd worden (Gal. IV. vs. 24): *het een van den berg Sina*, *tot dienstbaarheid barende*, en het ander *van Jeruzalem dat boven is*, of dat *der belofte*, *welker kinderen wij zijn*. — En reeds Jeremia, het *genadeverbond* der beloftenisſe dat God met zijn volk ſtond op te richten vermeldende, ſtelt dat tegenover het *verbond* dat hij met de Vaderen opgericht had, *ten dage als hij hunne hand aangreep om hen uit Egypteland uit te voeren*, *welk mijn verbond* (zegt God) *zij vernietigd hebben*, *hoewel ik ze getrouwd hadde* (Jer. XXXI. vs. 31–34).

Hoe zou dan Hozea (Cap. VI. vs. 7) daartegen kunnen ſtrijden, wanneer hij zegt: *zij hebben het verbond overtreden als Adam?* hier toch beſtaat het punt van vergelijking niet in het overtredene *verbond*, maar in de *overtreding*. Gelijk Adam tegen het proefgebod had gezondigd, zoo hadden zij het werkverbond van den Sinaï

(1) Wij kunnen dus aan van den Honert, die in zijn Werk *Adam en Christus* (Hoofdſt. 4) beweert, dat verſcheidene Godgeleerden vóór Cloppenburg reeds over het Werkverbond gehandeld hebben, ſlechts in zoo verre gelijk geven, als wij erkennen dat het reeds bij Maccovius wordt gevonden, wiens gevoelens werden afgekeurd of althans ter zijde geſteld door de Dordrechtſche Synode.
(2) Zie zijne *Aphorismi theol.* Cap. VIII. § 33.
(3) *Korte verdediging van zijne eer en leer*, bl. 59.
(4) Zie zijne *Opuscula*, Cap. VII. § 41—53.

overtreden. Immers zoo zegt ook Job: *zoo ik mijne misdaad heb verborgen als Adam;* waar geene gelijkheid in den aard van de misdaad, maar in de bewimpeling der ſchuld (die ontkend wordt) kan bedoeld zijn. Daarom zegt ook de kantteekening bij Hozea: »*Zij hebben het verbond overtreden*, volgende de voetſtappen van hunnen eerſten Voorvader, die, hoewel overvloedig van mij begaafd en gezegend, nogtans *mijn gebod overtrad en van mij afviel.*"

Voorts moeten wij hier de aanhaling van Paulus op nieuw bijvoegen, die in het achtſte Hoofdſtuk van den brief aan de Hebreën van geen ander werkverbond dan dat van den Sinaï gewag maakt, hetzelve bepaaldelijk tegenover het genadeverbond plaatst, hetwelk in het bloed des Middelaars is opgericht, en dat Sinaïtisch verbond in het volgende Cap. (vs. 1 en 18) met uitdrukkelijke woorden *het eerſte verbond* noemt, en omſchrijft (vs. 19) als beſtaande in *alle de geboden der wet van Mozes*, waartegen de bloedſtorting des Nieuwen Testaments overſtaat; daarom zegt reeds de Apostel Joannes in zijn Evangelie, gebruik makende van dezelfde tegenſtelling: *Want de wet is door Mozes gegeven: de genade en waarheid zijn door Christus geworden.*

Ten ſlotte erkennen wij gaarne en met blijdſchap, overtuigd te zijn van de oprechtheid en getrouwheid van den Schrijver, wanneer hij (bl. 115) verklaart: »Wij betuigen dat ons geene andere begeerte bezielt, dan die waarmede des Heeren Apostel Paulus zijnen mede-Apostel wederſtond in het aangezicht, omdat hij te beſtraffen was: hetwelk hij deed uit liefde tot zijnen God en Diens waarheid, tot heil der gemeente, en tot heil van zijnen medebroeder en dienstknecht in den Heere; welke, ten bewijze dat hij hem zulks niet ten kwade duidde, naderhand openlijk in zijnen brief voor de gemeente verklaarde, dat hij in Paulus een *geliefden broeder* had." — Ditzelfde verhopen wij ook gaarne van den ons onbekenden Schrijver der *Gereformeerde Tegenſtemmen;* en vertrouwen, dat hij even gaarne erkennen zal, dat wij eenen afkeer hebben van alle Pelagiaanſche, Sociniaanſche en dergelijke wangevoelens, en dat wij door geen andere zucht worden gedreven dan door die tot de zuivere waarheid Gods, beleden in overeenſtemming met die wolke van getuigen, die haar ook in onze kerk tot eere Gods des Vaders, tot verheerlijking van onzen grooten God en Zaligmaker Jezus Christus, en tot de allerdiepſte vernedering van den in zich zelven verloren, geſtorven en tot het ware geestelijke goed onvermogenden zondaar, hebben verklaard en getuigd, wetende dat zij door den Heiligen Geest ſpraken de woorden Gods, dat is de waarheid uit het Woord, naar de regelmaat des geloofs (1).

Doch wij moeten nog uit den drang des geloofs onzer harten een woord der vermaning tot *hem* brengen, van wien wij het woord *zijner* vermaning gaarne aannamen. Het is dit: dat hij zich hoeden moge niet te veel te hechten aan de geſchriften van Leeraars en Predikers, die den Geest der onfeilbaarheid niet ontvangen hebben; aan gebrokene bakken die geen water houden, als hoedanige wij, naar de Schrift, alle werken van menſchen moeten verklaren, hoe geleerd of ſcherpzinnig die ook mogen geweest zijn; maar dat hij onmiddelijk ga tot het Woord des levenden Gods, 't welk is *eene fonteine der hoven, een put der levende wateren die uit Libanon vloeien.* Immers dááraan alleen zijn de beloften des heils verbonden. Nergens is een woord in de Schrift te vinden, dat ons zou vrijmoedigheid geven, om aan de gevoelens van Predikanten of Hoogleeraren zelfs eener rechtzinnige kerk een gezag naast de Schrift, of tot hare verklaring toe te kennen. Dit te doen, onderſtelt het toeſchrijven van eene zekere onfeilbaarheid aan zulk eene kerk als kerk, welke aan geen zichtbaar lichaam op aarde is toegezegd of geſchonken. Het geloof alleen heeft de belofte van niet te zullen worden beſchaamd: de Geest alleen is toegezegd om in alle waarheid te leiden. De gevoelens der hedendaagſche Leeraars en Hoogleeraars in onze kerk toonen, hoezeer de vertegenwoordigers en toongevers eener weleer op het echte fundament, CHRISTUS, gebouwde kerk van de waarheid kunnen afwijken; maar hij die tot Jezus komt, en door genade zijn Discipel werd, die om den Heiligen Geest bidt, ſteunende op zijne gewisſe beloftenis, die zal niet afdwalen. O Heere, ſchenk dien Geest aan uwe geloovigen, opdat ze alleen op Uw Woord vertrouwen; afziende van alle menſchelijke wijsheid en menſchelijke dwaasheid, één zijn in de belijdenis der waarheid die naar de godzaligheid is, en wandelen in de liefde, getuigende tegen eene wereld, die U verloochent, omdat zij den éénigen Naam niet kent, tot zaligheid der verlorene zondaren gegeven. Geef ons te volharden in de belijdenis van dien Naam, ter eere van U den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, één eenig God, hooggeloofd in eeuwigheid. Amen!

HET LEVEN VAN CALVIJN.

Das Leben JOHANN CALVINS, *des grosſen Reformators; mit Benutzung der handſchriftlichen Urkunden entworfen, nebst einem Anhang bisher ungedruckter Briefe und andere Belege, von* PAUL HENRY. IIr Band. Hamb. 1837, 8°.

Het eerſte Deel van dit gewichtige werk bevatte, gelijk wij bij deszelfs beſchouwing gezien hebben, Calvijns

(1) Wij hebben verklaard, en verklaren nog, te zijn *belijders der Gereformeerde leer, levende onder de bedeeling der Hervorming.* Is het recht, dat de Schrijver ons (bl. 101) ſlechts doet zeggen, dat wij *leven onder de belijders der Geref. leer?* Neen waarlijk, zoo is het niet! wij leven en ſtaan met ons getuigenis (helaas) midden onder de Neologiſche verduisteraars dier leer; niet onder hare belijders. — En wat aangaat hetgeen ons de Schrijver ten kwade duidt (bl. 102), dat wij nog andere Gemeenten dan de Gereformeerden als leden van de *algemeene Christelijke Kerk* of het *Rijk Gods* erkennen; — zoo komen wij er gaarne voor uit, dat wij alle die gemeenten voor Christelijke gemeenten houden, wier doopsbediening onze Vaderen reeds als een Christelijken doop erkenden. Verg. BRAKEL, *Redelijke Godsdienst*, Cap. XXXIX. § 9 en 12.

kindschheid, zijne ſtudiën, de beſchrijving van zijn verblijf aan de Univerſiteit van Orleans, zijn vlucht uit Frankrijk en zwervend leven, zijn verblijf in Italië, inzonderheid aan het Hof der Hertogin van Ferrare, zijne vroegſte werkzaamheden te Genève en verdrijving van daar, zijn verblijf en werken te Straatsburg, en eindelijk zijn terugkeer naar Genève en vestiging in die ſtad. Dit zeer uitvoerige Tweede Deel behelst het vervolg van het leven des grooten Hervormers tot op den Zurigſchen *Conſenſus* ten jare 1549, en behelst vooral datgene, wat Calvijn voor de vestiging zijner ſtaats-inſtellingen en kerkelijke inrichtingen te Genève heeft gedaan, en hoe hij het Antichristendom van zijnen tijd door de bevestiging van het geloof en de eenheid der leere beſtreden heeft en geweerd.

Belangrijk is vooral dit gedeelte van den arbeid des Berlijnſchen Leeraars; en wij zullen, even als meermalen, in plaats van ons op den rechterſtoel te plaatſen als beoordeelaars van een zoo grondig en arbeidzaam zamengeſteld werk, ons liever, bij gelegenheid dezer beſchouwing, met de belangrijkſte zaken die er in worden behandeld trachten bezig te houden.

Calvijn wordt hier na zijne terugkomst uit Straatsburg voorgeſteld in zijne drievoudige werkzaamheid: als Wetgever van den Geneefſchen Staat; als Stichter eener nieuwe kerk-inrichting; als werkzaam in het herderlijk beroep over de Gemeente.

De levendige belangſtelling die hij in de politieke aangelegenheden zijner Stad aan den dag legde, zijne buitengewone zielskracht, en de bijzondere bekwaamheid die hem in het behandelen van aangelegene zaken eigen was, moesten hem invloed geven op de regering van een zoo klein Gemeenebest; en hij heeft er ook gewis naar geſtaan, om de inrichting van den Staat met die zijner kerkelijke inſtellingen in overeenſtemming te brengen. Van daar dat de Staat ten naauwſte verbonden werd met de Kerk, en haar beſchermde; en zij onderwierp zich aan deszelfs gezag, maar beheerschte den Staat ook weder van de andere zijde, door het ſtrenge opzicht hetwelk het Conſiſtorie over al de burgers uitoefende; terwijl het burgerrecht aan niemand anders was toegeſtaan, dan aan hen die aan de belijdenis der kerk gehecht waren. Calvijns invloed was eigenlijk meer van eenen wetgevenden dan van een politieken aard. Hij beſtuurde het ſtelſel dat de Regering volgde in het groot en naar zijne beginſelen, maar liet de maatregelen zelve, in zoover die de kerk onaangeroerd lieten, meerder over aan hen die het gezag in handen hadden.

De wetgeving, vooral de gerechtsoefening, die onder Calvijns invloed werd ingevoerd, was uiterst ſtreng. Een Oud-testamentisch beginſel, het gevoel der Majeſteit van God, lag er ten gronde van. Vandaar dat op eene echt theocratiſche wijze de heiliging der beide tafelen van de wet gehandhaafd, en de overtreding met onverbiddelijke ſtraffen gewroken werd. Even als bij Mozes werd de afgoderij, en daarnevens ook Godslastering met den dood geſtraft. De ouders te vloeken of te ſlaan, werd in beide wetgevingen door doodſtraf gevolgd. Op den diefſtal volgde verlies van vrijheid; ontucht werd ſtrengelijk in beide bezocht; op echtbreuk ſtond de dood. De zelfsmoord bracht eerloosheid met zich: de hoogſte ſtraf bij Mozes was de ſteeniging; bij Calvijn de brandſtapel.

Doch werd in den Staat volgens Calvijn, het wrekend vermogen der Gerechtigheid vertegenwoordigd; de opvoedende liefde vertoonde zich in het doel der Kerk. Opvoeding was het eigenlijke beroep der Kerk; vandaar dat de tucht een zoo wezenlijk gedeelte uitmaakte van hare inſtellingen. Het volk van Genève, dat te dier tijd diep bedorven was, moest langs dezen weg, zoo al niet waarachtig tot God met hun ganſche harte bekeerd, dan toch door heilzame ſtrengheid en vaderlijke tucht in orde gehouden, en bedwongen worden; even als onder Israël het volk onder bedwang van Mozes wetgeving was, ook om de grove en Godonteerende ongerechtigheden te weren, die de gramſchap des Heeren en zijne geduchte oordeelen over Volken en Landen brengen.

Men ziet hieruit ten klaarſte, dat het één zelfde denkbeeld was, hetwelk Calvijn verwezenlijkte, zoowel in de kerk-inrichtingen als in de Staats-inſtellingen, en dat beide van hetzelfde beginſel doordrongen zijnde, ook ten naauwſte verbonden waren. Het punt van vereeniging lag eigenlijk in het Conſiſtorie, dat uit een enkel getal Leeraars, en een dubbel getal Ouderlingen, beſtond.

Deze laatſte inrichting werd waarſchijnlijk daarom ingevoerd, wijl Calvijn voorzag, dat op deze wijze alleen de kerkelijke ban zonder aanzien des perſoons practisch mogelijk werd. Want daar alle misdaden tegen de Religie ook de orde van den Staat krenkten, en door den wereldlijken Rechter moesten worden geſtraft, zaten deze Ouderlingen ook in den wereldlijken Raad, en gaven denzelven van de ſchuldigen kennis. De Ouderlingen waren dus de band die Staat en Kerk met elkanderen verbond, en derhalve de gewichtigſte perſonen in dezen theocratisch ingerichten Staat. Als geestelijke Rechters intusſchen ſpraken zij geene tijdelijke ſtraffen uit, maar verklaarden ſlechts wat voor hun geestelijke rechtbank behoorde, en wat daarentegen aan den burgerlijken Rechter moest worden overgegeven. In geestelijke Vergadering was een Syndicus Voorzitter; later, eenvoudig een Ouderling. — De Ouderlingen werden gekozen door den grooten Raad, en bevestigd door het volk en de Leeraars; zoodat de Kerk geheel bleef in hand van den Staat, die ook de Geestelijken bevestigde.

Voor het overige gevoelde Calvijn zelf zeer wel, dat deze inſtellingen, zoo als hij ze daar invoerde, geen noodzakelijk beſtanddeel der Hervorming waren. Voor grootere Rijken betoonde hij zich meermalen niet afkeerig van den Episcopalen kerkvorm, en hij heeft zelf eenmaal den Koning Sigismond van Polen eene kerk-inrichting voorgeſlagen, in welke de Episcopale vorm met de Presbyteriaanſche verbonden was, daar hij zeer wel zag, dat de inſtellingen van Genève kwalijk voor een groot Rijk zouden pasſen (S. 158).

Belangrijk zijn de opmerkingen van Henry omtrent de middelen tot bewaring van de éénheid der geloofsleer. »In hun beſtendig ſtreven naar dezelve (ſchrijft

hij, bl. 142) hebben de Christenen verſcheidene hulpmiddelen beproefd, ten einde dit doel te bereiken. Vooreerst, middelen van geweld, en de onkunde, in welke de Roomſche kerk hare leden placht te houden; dan, onderwijs uit de Schrift, het beginſel der Protestantſche kerk; voorts het onderhandelen over leerſtukken, naar welke manier men weleens dogmen even als provinciën tegen elkander wilde uitwisſelen; eindelijk heeft men het middel van onverſchilligheid jegens elke poſitive leer gebezigd, en tallooze malen alleen de Christelijke liefde als eenig middel ter verbindtenis aanbevolen. Doch in den geest van Calvijn is eigenlijk voornamelijk de eenheid in den vorm van beſtuur, en het ſtreven om door een gemeenſchappelijk werken in de Kerkenraden of Klasſen en Synoden, en door éénheid in de belijdenisſen, leerboeken, en liturgiſche formulieren, denzelfden geest, in de liefde naar de waarheid geleid, op te wekken.”

Deze hier aangewezen weg is inderdaad recht geſchikt om zoo lang mogelijk zuiverheid en eenigheid in de leer te behouden, en onze vaderen hebben er zich niet zonder zegen van bediend; doch is hij voldoende, is hij zelfs in te ſlaan, wanneer het kwaad algemeen is doorgedrongen, en de dwalingen zoo zeer zijn verſpreid als in onze dagen? Wanneer degenen, die volgens dit ſtelſel, de eenigheid der leer moesten handhaven, en voor hare zuiverheid waken, juist het meest van de tegenovergeſtelde dwaalleeringen zijn doordrongen?

De beſchrijving van Calvijns herderlijke werkzaamheden is merkwaardig in meer dan één opzicht. De menigvuldigheid zijner bezigheden maakt het bijkans onbegrijpelijk, hoe hij zich nog in het bijzonder met de zielzorg der gemeenten heeft kunnen ophouden: het aantal dergenen die hem kwamen raadplegen, de gewetensvragen die hem werden voorgelegd, de brieven die hij ook in die betrekking te ſchrijven had, waren bijkans ontelbaar. Hierbij kwam zijn zwak en aan velerlei ziekten onderhevig geſtel, en de menigvuldige kwalen die hij ſteeds met lijdzaamheid droeg; en men zal het, alles zamengenomen, zich naauwelijks kunnen voorſtellen, hoe hij aan alle deze behoeſten heeſt kunnen voldoen. Dit wordt alleen begrijpelijk, wanneer men denkt aan zijn ijver voor de eere en het Rijk Gods en de heiliging der veelzins vervallene Christenheid. »In zijne zielzorgen (zegt de Schrijver, bl. 205) zoekt hij ſteeds zooveel mogelijk de bewustheid van ’s menſchen ellende en zonde op te wekken; en beſtendig gevoelt men daarbij zijne diepe overtuiging van de eeuwige genadeverkiezing, en het bij hem ſteeds levendig gevoel van de tegenwoordigheid Gods, onder wiens oog hij ſtrijdt, gelijk hij zelve dikwijls zich uitdrukt. Zijne gewichtige leer van de voorbeſtemming bij God, moest het hem als zielverzorger dikwijls zeer volhandig maken, omdat deze, kwalijk begrepen zijnde, de zielen niet zelden zeer beangſtigde. Daarom verlangt hij, dat zij met veel bedachtzaamheid geleerd worde, en zegt ergens: »zij die deze verborgenheid buiten Gods Woord willen peilen, ſtorten zich in eenen bodemloozen afgrond neder; »en hij waarſchuwt dikwijls zeer practisch tegen het al te ver gaan in het navorſchen der verborgenheden. In het bijzonder verwijzen wij naar die plaatſen in zijne brieven, waar hij van de roeping des Evangeliepredikers handelt, en in welke hij zijne beangstheid wegens de behoudenis der zielen ſchildert. Die zorg (ſchreef hij) prangde en martelde ons het hevigst, zoo dikwijls het Avondmaal ſtond te worden uitgedeeld. Hij gevoelde voor elke ziel in het bijzonder rekenſchap te moeten afleggen; en dikwijls komt dat plechtige denkbeeld in zijne werken voor: dat het bloed der zielen van de hand des herders zal geëischt worden.”

De tweede Afdeeling van dit Deel ſchildert op eene treffende wijze de werkzaamheid van Calvijn in zijne beſtrijding van al hetgeen de zuiverheid der Leer, zoowel van den kant van het oude Pausdom als van Protestantſche dwaalleeraars, bedreigdé. »Wij zien al de hoofdpartijen dier Eeuw zich tevens verheffen, terwijl God de kracht van eenen Calvijn verwekte, om hare woelingen te breidelen. Het was een tijd van *criſis* in het leven der Kerk, in welke ter ééner zijde het Catholieke beginſel, van den anderen kant protestantſche elementen, ginds anti-christelijke bewegingen, op vele plaatſen eene woede der vervolging, losbrak. Tegen dit alles had Calvijn te ſtrijden om de Hervorming te bevestigen. Eerst treedt hij op tegen de Roomſche kerk. De Sorbonne, die hare met aanmatiging verbondene onkunde vertegenwoordigt, wil de oude dwalingen ſtaande houden tegen den nieuwen geest van onderzoek. Pighius is de ſtrijder der Roomſche Theologie (1), en Paus Paulus III, die van het oude Catholieke ſtelſel, om het Christelijke Europa als een Godsrijk te handhaven, niets dan de zonde behouden had, vertegenwoordigt de oude vervallene inrichting. Dra zien wij Calvijn zich mengen in de Franſche en Engelſche, ſtraks ook in de Duitſche aangelegenheden. Luther ſterſt; en de ſtorm dien hij vooruitzag breekt los. In die groote *criſis* wordt het geloof der Kerk beproefd door het ſtand grijpen van het *Interim*. Het Catholicismus zoekt zich op het Concilie van Trente door het vestigen van éénheid in deszelfs leer te verſterken, terwijl het Protestantendom onderling nog zeer verdeeld was. Nu voelt de groote Man dringender dan ooit wat de tijd vordert, te weten de krachtige bevestiging der Evangeliſche Kerk; en zendt hij zijne blikſempijlen naar allerwege uit. Eene reeks van werken volgt het een na het andere met ſpoed. Hij ſchrijft aan de Vorſten te Spiers vereenigd, tegen de Decreten van Trente, tegen het *Interim*, en zelfs, om ſlechts onder het algemeen de godsdienſtige verlichting te bevorderen, tegen de relieken en de astrologie. Hij treedt in betrekking met Polen. Een groot aantal uitlegkundige Schriften verſchijnen, die baan breken voor

(1) Albert Pighius, geboortig van Kampen in Overijssel, ſtudeerde te Leuven en Keulen, en deed eenige kundigheden op in de Matheſis en Theologie. Hij was een doldriſtige tegenſtander van Luther, Calvijn, Bucerus en allen die niet Roomsch waren. Eerst was hij prediker te Kampen, daarna kanunnik ter Hooſdkerk, voorts Domproost en Aartsdeken te Utrecht. Opmerkelijk is het, dat hij, gelijk zelfs Roomſche Schrijvers toegeven, te midden van zijn tegenſchrijven, in een der voornaamſte leerſtukken (de rechtvaardigheid door het geloof) bijna Gereformeerd geworden is.

eene juiste Bijbelverklaring, en zich verzetten tegen dat ſtelſel van willekeurige uitleggingen, dat te Genève wordt vertegenwoordigd door Castellio: een man die zonder eenige achting voor de leer, in de ſymboliſche Boeken ontwikkeld, met onverſtand zijnen tijd voorbijſnelde, en geen prijs wist te ſtellen op die heilige éénheid des geloofs die in de kerk gehandhaafd werd; maar wien men echter niet mag verwarren met de Libertynſche vijanden van Calvijn. Men mag Calvijn vergelijken met eenen leeuw, die zich naar alle zijden wendt en keert, om zijne jongen te verdedigen. En wij zien in zijnen geest op merkwaardige wijze, den overgang van uit de Middeneeuwen tot eene nieuwe ontwikkeling; de krachtige ruwheid des vorigen tijds en de fijne beſchaving van een nieuw tijdvak; de oude begrippen, die zich met de ſterkſte partijdrift tegen hem verheffen, en een nieuw Christelijk beginſel, in het voorgevoel, hoe zich in het toekomſtige naar Bijbelſche beginſelen van wetgeving en beſtuur alles vervormen, en de Synodale kerk-regering de Eenheid bewaren moest. Overal vertoont zich de man, die de klaarſte goddelijke roeping gevoelt om eenheid te brengen in de verdeelde kerken, en met heiligen ernst de goddelijke oordeelen te verkondigen aan eenen tijd, die den zondigen mensch eene eere toekent die alleen den vrijmachtigen God toekomt."

Belangrijk maar ontzettend is in de derde Afdeeling de beſchrijving van den kamp dien Calvijn had door te ſtaan met de Libertijnen, die de leer der Christelijke vrijheid tot een gevaarlijk uiterſte drijvende, aan alle recht en zeden den bodem insloegen, en tot gruwelen vervielen, waarvan men zich naauwelijks een denkbeeld kan maken. Hun grondgevoelen was dit: dat God, de oorzaak zijnde van de zonde, zoowel als van het goede, beide op hunne plaats begunſtigde of verſchoonde, gebood of ſtrafte, naar zijn welbehagen; dat Christus hen van de Wet vrijgemaakt had, en dat zij dus in deze vrijheid der kinderen Gods geen ander richtſnoer dan hun vrijgemaakten wil te volgen hadden; en dat de Heilige Geest hen vrijmaakte van de letter der Schrift, zoodat zij daaruit niet meer aan iets gebonden waren, dat ſtreed tegen hun vrijgemaakten wil. Al hetgeen hier tegen ſtreed noemden zij gebondenheid aan de wet, werkheiligheid, blindheid. Calvijn, wien zij met een gruwzamen haat vervolgden, verzette zich tegen deze leer met al de krachten van zijnen wil. Hij toonde (zegt de Schrijver) op het duidelijkſte, dat God het zijne doet, en de mensch het zijne; zonder hierdoor Gode toe te ſchrijven wat de Schrift Hem niet toekent, noch den mensch te ontnemen wat zij van den mensch afleidt. Hij toont dat Christus ons niet anders heeft vrijgemaakt van de Wet van Mozes, dan om ons onder zijne eigene gehoorzaamheid te brengen, en dat het geloof zonder die gehoorzaamheid eene inbeelding is. Hij leert dat de Geest werkt door, en met, en naar het Woord der waarheid, maar geenszins onafhankelijk maakt van dat Woord, veelmin tegen deszelfs uitſpraken laat handelen. — Deze geestelijke Libertijnen intusſchen waren des te gevaarlijker, daar zich nevens hen eene partij van politieke Libertijnen nevens hen ſtelde (*Liberalen* zoude men zeggen in onzen tijd,) die, even zoo wel als de eerſte van de geestelijke wetten, van hunnen kant wenschten vrij te zijn van de burgerlijke op Gods Woord gegronde wetten, die ten gevolge van den invloed dien de Geneefſche Hervormer geoefend had, in den kleinen Staat waren ingevoerd. Dit politieke Liberalismus beſtreed de krachtige man even ijverig als het geestelijke, ofſchoon deszelfs volgers niet in zulke ſpoorlooze uitſpattingen vervielen, en eigenlijk maar een verſchillend ſtaatkundig ſtelſel van het zijne volgden; maar hij was levendig doordrongen van het gevaar, om den Staat van elken godsdienſtigen grond, op Christelijke beginſelen gevestigd, los te ſcheuren. Zoo ver is het er van daan, dat men de Reformatie, ook de westelijke, als moeder van het Liberalismus der latere dagen zou kunnen beſchouwen!

Het ſchijnt wel dat in Frankrijk vooral de hoogere ſtanden der beſchaafde wereld van de beginſelen der Libertijnen waren aangeſtoken, en dat degenen die van het Catholicismus in het hart waren afgevallen, de Christelijke vrijheid misbruikten om onder den ſchijn van Roomſche vormen naar hunne eigen begeerlijkheden te leven. De vijanden van het gezuiverd geloof trachtten deswege dan ook bij gelegenheid van Calvijns Werk tegen deze ſecte, om de Koningin Margaretha van Navarra, die aan haar Hof eenige Libertijnen, door wier in ſchijn bijbelſche machtſpreuken zij was overreed, beſchermde, tegen den Hervormer in te nemen; daar juist hare gunſtelingen Quintin en Poques van hem met groote vrijmoedigheid aan de kaak geſteld waren. Deze toch hadden haar reeds vrij ver van de ſtrengheid harer vroegere zeden afgebracht; niet dat zij de gruwelen der anderen goedkeurde, maar omdat men haar had doen gelooven dat het onverſchillige dingen waren, mits de ziel door Christus en het gezicht op zijne gerechtigheid vrij gemaakt was. Toen Calvijn te Geneve deze verandering in de gevoelens der Koningin vernam, ſchreef hij haar met even zoo veel waardigheid en gemoedelijkheid als wijsheid en kracht, zoodat zich eindelijk de goede verſtandhouding volkomen herſtelde, en die ſecte, welke zich reeds vrij ver in Frankrijk had uitgebreid, nu voor altijd van uit haar gebied werd verdreven. Slechts in België vond men er nog eenige ſporen van over.

Dit Deel beſluit met dat ſchoone en gewichtige tijdvak, dat gekenmerkt werd door den *Conſenſus Tigurinus* (bijeenkomst en zamenſtemming van Turijn); een tijdperk, waarin de vereeniging van zoo vele groote en begaafde mannen tot verbreiding en bevestiging der gezuiverde Evangeliewaarheid, de ſchoonſte vruchten ſcheen te beloven. »Waarlijk (zegt de Schr. bl. 479) dit was in de ontwikkeling der tijden zulk een ſchitterend tijdvak als naauwelijks eenig ander. Een aantal verhevene zielen, aangeſpoord door de groote gebeurtenisſen van die dagen, voelde zich machtig opgewekt om elkander de broederhand te reiken, en eene levende éénheid in den Heere te gronden. Calvijn maakte daarvan als het ware een lichtend middenpunt uit, om hetwelk zich

kleinere en grootere gesternten beweegden, die zich verwarmden en verheugden in zijn schijnsel. De twistgierigheid van het bekrompen en eigenwijze verstand, welke zoo dra het geloof onderdrukte, en zijnen invloed over eeuwen henen uitbreidde, was nog niet opgekomen.” En nu schildert de Schr. (S. 479–486) de onderscheiden mannen die met elkander dezen broederkring uitmaakten: P. Martyr Vermili, Beza, de Hertogin van Ferrara, Bullinger, Pellicanus, Musculus, Farel en anderen, en daartegenover de twee Socyns, met een van welke (Laelius) Calvijn een tijd lang vrienschap en briefwisseling hield, offchoon hem geenszins zijne ernstige afkeuring van de schadelijke gevoelens, door hem gekoesterd, verbergende. De Schrijver doet deze betrekking uitkomen om Calvijn te rechtvaardigen tegen de telkens herhaalde beschuldiging van strenge onverdraagzaamheid, die men, wegens den vuurdood van Servetus, niet ophoudt tegen den Geneefschen Hervormer aan te dringen.

Wij zullen ten slotte nog de krachtige karakterschets van het optreden des grooten Hervormers mededeelen, in welke de rijke en gewichtige inhoud van dit geheele Tweede Deel van Calvijns Leven reeds in de Inleiding met eenige stoute trekken wordt afgeteekend, en die op eene treffende wijze den aard, de noodzakelijkheid en de gevolgen zijner zending, niet alleen voor Zwitserland, maar voor geheel Europa, doet uitkomen. »Calvijn, offchoon hij zijne gewichtige plaatsing somwijlen wel als zoodanig doorzag, trad echter in dien tijd op, zonder te weten welk eenen invloed hij geroepen was uit te oefenen: een werktuig in Gods hand. Hij wil slechts zijnen plicht volgen; maar welk eenen plicht! Thans eerst kunnen wij de grootte er van waarderen; en dit maakt zijn optreden nog meer bijzonder. Maar tot zulk een werk moest zijn geest anders dan die van Luther toegerust wezen. Ernst in het nadenken, geleerdheid, regelmaat, een ordenende systematische geest; niet begaafd zoo zeer met moed voor uiterlijke daden, maar met den moed om zich stout tot de hoogten der Godheid te verheffen, bijkans over alle onderwerpen helder doordenkend, en met oorspronkelijkheid van voordracht licht over den grond der zaak verspreidend; eene verhevene, op het diepe gevoel der zondeschuld gegronde vroomheid: minder die gemoedelijke die in zich zelve terugkeert, meer die ernstige die zich naar omhoog opheft; geloof, ondersteund door scherp afgeteekende redeneringen; een wegslepende toorn tegen alles wat hem toescheen de eere des Heeren te verdonkeren. En echter was het hoofdkarakter zijner zending, vrede. Hij voelde zich gedrongen, om, door opheldering der zaken, eenigheid onder de twistende mannen die zich om hem vertoonden, tot stand te brengen; en zijne gramschap bruist slechts op, wanneer de opgeruide gemoederen geen vrede willen houden. Uit alles volgt het »dat hij de verplichting voelde om de wederhoorigen te beteugelen, en het Antichristendom, hetwelk hij wederom onder de Protestanten zag opkomen, met een ijzeren arm ten onder te brengen.”

Wanneer wij het optreden van Calvijn in de XVI^de^ Eeuw uit dit oogpunt beschouwen, dan levert het ook voor onzen tijd hoogstgewichtige opmerkingen. Onze leeftijd lijdt in vele opzichten aan gelijke kwalen, en heeft in meer dan éene betrekking dezelfde behoeften als die van Calvijn. Ongeloof en Bijgeloof verheffen het hoofd met niet minder woede en kracht. De overwinning is niet in een flaauw midden tusschen die beide, maar in krachtige handhaving en uitbreiding eener positive waarheid, te zoeken. Calvijn schroomde niet, ook die leeringen, die ten allen tijde voor het verstand des vleesches een gruwel zijn, en daaronder de gezegende, krachtvolle en krachtinboezemende waarheid van Gods eeuwig onveranderlijk en oppermachtig besluit tot zaliging zijner uitverkorenen, trots den tegenstand eener wederspannige wereld en de aanvechtingen van het Rijk der duisternis, rondborstig te belijden, openlijk te verkondigen, manmoedig te verdedigen. Mocht het ons ook thans gegeven worden, zonder eenige meening van menschen te ontzien, op gelijke wijs als hij Christus te verheerlijken, die den Joden eene ergernis, den Grieken eene dwaasheid, maar den uitverkorenen Gods een voedsel ten eeuwigen leven is. Calvijn schroomde den haat en de afgunst der tegen God en zijnen Gezalfde vijandige wereld niet; daarom was het dat hij haar onderbracht of wijken deed voor het geloof; en door dat geloof spreekt hij nog, ook nadat hij gestorven is. Moed en kracht tegen den afval, onder wat gedaante hij zich ook vertoonde, waren zijne onderscheidende karaktertrekken. De strijd vertoont zich in onze dagen soms op een ander terrein, en moet dikwijls met andere wapenen gevoerd worden; maar die moed en kracht, waar zij op datzelfde geloof gegrond zijn, blijven dringend noodig; te meer noodig, hoe meer de tegenstand klimt; doch wie zich van God geroepen, in zijne kracht strijdende, van zijnen Geest gedreven gevoelt, zal niet schroomen.

HISTORISCHE BESCHOUWING VAN DEN GODSDIENSTIGEN TOESTAND VAN OOST-FRIESLAND.

Onder die Landen, met welke Nederland niet alleen in het staatkundige, maar ook in de zaak van de Godsdienst onderscheidenerlei banden van gemeenschap, en betrekkingen had van onderling verkeer, mag ook Oostfriesland niet worden voorbij gezien. Dat Land der oude Kauchen en (zoogenaamde) groote Friezen had van ouds met onze Provincie Friesland en de naastgelegene Ommelanden eenerlei bevolking, die zich in de vermaarde vergaderingen van Opstalsboom bij Aurik in hare eenheid gevoelde. De groote strijd, die ten tijde der Hervorming vooral ook op het grondgebied van Nederland gevoerd werd, heeft deze aloude gemeenschap vernieuwd en door die des geloofs geheiligd. Sints dien tijd had Oost-friesland meer dan één punt van overeenstemming met ons Vaderland, en maakte het, als het ware, tusschen dit Land en het Noordelijke Duitschland in het stuk van

Godsdienst en Koophandel den overgang uit; terwijl later, ten tijde van Koning Lodewijk, de vereeniging onder denzelfden scepter die herinneringen van vroegere verbinding op nieuw verlevendigde.

Het was ten tijde der Reformatie vooral in Duitschland voor de onderscheidene Vorstendommen van een beslissend gewicht, welke keuze de regerende Huizen zich genoopt vonden te doen. Een Engelsch Schrijver, van wien wij meer dan eens gelegenheid hadden te spreken, heeft de opmerking gemaakt, dat God in dagen van opwekking meest altoos eenen zijner getuigen brengt voor de gekroonde Hoofden, en in eenige betrekking tot de Grooten in staten en rijken om hun eene keuze tusschen waarheid en logen, leven en dood, voor te leggen; en dat van hunne beslissing het lot van hen en hun geslacht, hun volk en staat, dikwijls tot in de diepte der eeuwen, afhangt (1). Zulk een plechtig oogenblik was dat der Hervorming: wij zullen zien van welk eenen uitslag voor het land, welks godsdienstigen toestand wij thans beschouwen. Keizer Frederik III had dit Land, dat vroeger uit onderscheidene kleinere goederen van adelijke leenmannen bestond, gezamenlijk uitgegeven aan het geslacht der Graven van Sirdzenna. Uit dit huis regeerde ten tijde der Reformatie Graaf Edzard I, van wien men vindt aangeteekend (2), dat hij, nog in den aanvang zijner regering, zoo zeer aan de Roomsche gevoelens gehecht was, dat hij den destijds reeds gansch niet meer gewonen stap deed om het Heilige Land te bezoeken, en onderwijl de regering aan zijne Moeder (tot haren dood in 1498) overliet. Doch na zijne terugkomst werd zijn gemoed, hetzij ten gevolge zijns huwelijks met Elizabeth, de zuster des Hertogs van Rietberg, of door den diepen indruk dien het optreden der Hervormers en hunne verkondiging op hem hadden, welhaast tot de aanneming der nieuw gepredikte leer overgebogen: hij nam althans de predikers dier geloofsleer, die zich naar Oostfriesland begaven, bestendig in zijne bescherming, en zocht die ook in zijne Staten in te voeren. Zijn opvolger Enno, in deze gevoelens opgevoed, schijnt eenen tijdlang van dezelve te zijn afgeweken, en wederom tot de gemeenschap met Rome te zijn terug gekeerd. Later begunstigde hij de Wederdoopers, onder welke Melchior Rink en Hoffmann zich door bijzonderen ijver onderscheidden. Vooral nam deze woelige secte in dat Land toe door de vervolging die zij in de Nederlanden hadden te ondergaan. Doch ten jare 1530 »lieten de beide Heeren, Graaf Enno en zijn Broeder, een streng mandaat uitgaan over het gansche land, dat ieder, hetzij van geestelijken of wereldlijken stand, die met de gevoelens dezer secte was besmet, vóór vastenavond het geheele Graafschap op verbeurte van lijf en goed zou hebben te ruimen (1).” — Op het spoor der verdrevene Wederdoopers verlieten ook later vele Hervormden de Nederlanden, en zetteden zich vooral te Emden neder. Een hunner eerste en voornaamste Predikers aldaar was Gellius Faber (*Aurifaber*), die zich wegens de Gereformeerde Leer in veelvuldigen strijd gewikkeld zag met Menno Simons, onder wiens werken men verscheiden tractaten tegen dien Leeraar aantreft. Door deze herbergzame ontvangst der verdrevene Nederlanders kreeg Emden destijds de benaming van ***Herberg van Gods verstrooide gemeente;*** doch werd tevens ook zeer bevorderd het geloofsverschil tusschen deze Nederlandsche Gereformeerden en hen die de Hervormde leer uit Duitschland van Luther ontvangen hadden, en langs dien weg tusschen de Hoofdstad en het overige gedeelte des Vorstendoms; een verschil, dat tot groote tweedracht aanleiding gaf, maar ook de banden knoopte, die van die dagen af tusschen Emden en de Nederlanden bestaan hebben.

Om dezen tweespalt, die reeds veel vroeger was beginnen te ontbranden, zoo veel mogelijk uit den weg te ruimen, had Anna van Oldenburg, Weduwe van Graaf Enno bereids ten jare 1540 den beroemden à Lasco, een godvruchtig Poolsch Edelman, benoemd tot Superintendent der geheele Oost-friesche Kerk. Deze vormde in 1544 eene vaste kerkelijke Vergadering van al de Leeraars in die gewesten, die te Emden als de hoofdplaats van het Vorstendom gevestigd werd, om op deze wijze eenparigheid in de leer en dienst te bevorderen. Deze kerkvergadering, bekend onder den naam van *Coetus* had à Lasco tot bestendigen Voorzitter (even als Calvijn die de waardigheid te Geneve bekleedde), en bestond uit 200 leden. Doch toen eenige ijverige Gereformeerde Leeraars, zoo als Menso Alting van Heidelberg, die uit Friesland en de Ommelanden naar Emden was gekomen, en Eilshemius, een niet minder verklaarde Calvinist, te Emden invloed begonnen te verkrijgen, ook binnen den Coetus der Leeraars, en de Gereformeerde gevoelens daarin heerschend werden, scheidden zich de Luthersche Leeraars, aan welker zijde de Graaf stond, van die Vergadering af, en werd zij eenigen tijd later (in 1583) door de Grafelijke Regering ontbonden. Deze Vorst, die de Luthersche hervorming met uitsluitenden ijver was toegedaan, legde de Emdensche Gereformeerden nu al meer en meer belemmeringen in den weg; en de ingezetenen, van harte toegedaan aan de gevoelens hunner leeraars, zochten tegen die onderdrukking schuts en hulp bij de Staten-Generaal der Nederlanden, die het, mogelijk niet zonder bijkomende politieke bedoelingen, ernstig voor de Stad opnamen, en aan dezelve onder hunne bescherming eene zekere onafhankelijkheid van haren Vorst, op de wijze der Duitsche Rijkssteden, onder eigen gekozen

(1) *Abraham, Isaac, Jacob, and Joseph, and Moses and Aaron, all stood before Kings, and ministered in their hearing the word of the living God; and so did all the prophets, from Samuel downwards; and Daniël, and the three children, and Ezra and Nehemiah, and Mordechai and Esther, all were brought before the chief men of the earth. And our Lord and all the Apostles, and the most distinguished of the Fathers of the Church, and the Missionaries who went from Saxon England to the German and Northern tribes, and the Reformers, without almost any exception, were brought into the neighbourhood of kings. And even now, those missionary-societies which have no respect for established churches, receive their success through the means of kings: — both in the Society- and Sandwich Islands, etc.* Irving, *The Church and the State*, p. 565, 566.

(2) Moréri, *Dictionn. Hist.* in v. *Ostfrise.*

(1) Dit zijn de woorden van Benninga, *Hist. van Oostfriesl.* IV. § 20. p. 677.

Magistraten verzekerden (1). Van dien tijd af werd de Gereformeerde Coetus hersteld, terwijl van den anderen kant de Luthersche gezindte werd bestuurd door een Consistorie, te Aurik, den hoofdzetel der Luthersche kerk, gevestigd (2).

Gedurende den loop der XVII^de^ Eeuw bracht de handel vele Nederlanders te Emden. De strijd tusschen het Contra-remonstrantsche beginsel en de leer der Arminianen, in ons Vaderland ontwaakt, bleef in die streken niet onbekend. Vele Oost-friesche Leeraars waren ten uiterste gematigd jegens de personen en sommige punten van de leer der laatstgenoemden, en bij de onderhandelingen over het zamenroepen der Dordrechtsche Synode werden zij gehouden te staan in de gezindheid der Bremensche Godgeleerden, die echter bleken in de hoofdzaak oprechtelijk het gevoelen der Gereformeerde Kerken te deelen (3). Doch de spoedig meer en meer ontluikende handel, die op het einde dier Eeuw nog werd bevorderd door de O. I. Compagnie welke destijds te Emden werd opgericht, bracht intusschen welhaast eene over-wegende bezigheid in de aardsche en tijdelijke belangen des levens met zich; en de beroemde Coccejus, te Bremen geboren, was het eenigste verheugende verschijnsel, dat zich in die dagen van dien kant verhief. In vele streken toch van Oost-friesland, en vooral ook te Emden, heeft van dien tijd af te dikwijls eene bloot verstandelijke, koude, maar al te veel aan sleur en gewoonte gehechte rechtzinnigheid plaats genomen. In de tweede helft toch der XVII^de^ Eeuw schreef iemand uit die streken aan onzen godvruchtigen Koelman: »In de quartieren alwaar ik wone, in Kleefsland, Bergsland, Emderland is het nog meer verdorven dan in vele plaatsen van Holland. Daar is geen vromigheid bijna bekend. Het is er al dood, Leeraars en Gemeente; men versterft daar onder de middelen: men heeft er geene opwekkingen (4)." — Intusschen, hetzij dat de godsdienstige en gezegende invloed van het voorbeeld der vrome Prinses Elizabeth, eene Nicht van Karel den I^ste^ in die streken, of (vooral) de oorlogsrampen, welke op het einde der XVII^de^ Eeuw ook die gewesten niet verschoonden, aldaar zoo wel als in Nederland eene heilzame beweging en aanvankelijke wederkeering tot God hebben te weeg gebracht: aan het einde dier Eeuw of in het begin der volgende, was de godsdienst er wederom aanmerkelijk in bloei toegenomen; offchoon het evenwel te betreuren blijft, dat de gezegende opwekking die Spener en Franken met hunne vrienden in de Luthersche Kerk van Duitschland hebben te weeg gebracht, en die ook allezins gunstig op de verbroedering van Lutherschen en Gereformeerden had kunnen werken, voor dit Land naauwelijks van eenige beteekenis kan geweest zijn; immers die invloed schijnt zich in het noord-westelijke Duitschland meerendeels tot Hamburg beperkt te hebben.

In het begin der XVIII^de^ Eeuw was de geestelijke toestand der Oost-friesche, vooral der Emdensche Kerk wederom in zeer vele bijzonderheden met dien der Nederlandsche overeenkomende. En dit kon niet anders zijn, daar dit Land geene eigene Academie hebbende, meestal Leeraars ontving die te Groningen of te Franeker zich tot de dienst hadden voorbereid. Volgens de getuigenissen die men daaromtrent opgeteekend vindt, was er wel een aantal godvruchtige en naauwgezette Leeraars, maar toch ook velen die slechts den vorm en de gewoonte dienden. Men was er zeer gezet op zulken, welke zich naar de gevoelens van Lampe, die mede uit Westphalen geboortig was, gevormd hadden. Hiertoe behoorde eenigermate de godvruchtige en geleerde Eduard Meiners, beroemd wegens zijne voortreffelijke *Oost-friesche Kerkelijke Geschiedenis* (1); een man van groote gaven en ware godvrucht, en die van gezegenden invloed is geweest op de kerk te Emden. Een aantal kerkgangers kwamen deze predikatiën hooren, van welke wel eenigen weinig meer hadden dan de uiterlijke soms oppervlakkige kennis der zaken, terwijl anderen geheel verdiept waren in het opsporen der bronnen van tijdelijke welvaart, en voorspoed; doch niettemin is het zeker, volgens diezelfde berichten, dat het onder de kerkgangers van dien tijd niet ontbrak aan zulken, die den Heere in geest en waarheid dienende, door geen andere drijfveêr in de heiligdommen verschenen, dan om gesterkt te worden in het geloof en opgewekt tot godzaligheid; maar deze werden dan ook niet zelden, wegens hunne naauwgezetheid en onderscheiding van wereldsche menschen, met den in die streken zeer bekenden en dikwijls gebezigden naam van *Labadisten* bestempeld.

(*Het vervolg in een volgend Nummer.*)

VICTOR COUSIN OVER DEN TEGENWOORDIGEN TOESTAND VAN HET OPENBAAR ONDERWIJS IN NEDERLAND.

Het was sedert eenige maanden reeds onze bedoeling, een uitvoerig verslag te geven van het destijds te Parijs uitgekomen werk van den bekenden Franschen Geleerde en Schrijver, Victor Cousin. Doch daar wij toen verhinderd werden om ons oogmerk te verwezenlijken, en, sedert, onderscheiden andere onderwerpen onze aandacht geheel hebben ingenomen, zal het voldoende zijn althans datgeen ter gelegenheid van de uitgave dezes werks te herinneren, hetgeen onmiddelijk met het hoofddoel der uitgave van dit Tijdschrift in verband staat. De getuigenissen van Cousin omtrent het hoofdgebrek onzer instellingen van nationaal onderwijs, reeds door

(1) WAGENAAR, *Vad. Hist.* Dl. VIII. bl. 418—420.

(2) Eenige dezer bijzonderheden vindt men bij YPEY en DERMOUT, *Geschied. der Ned. Herv. Kerk*, Dl. I. Aant. bl. 32—35; alwaar het echter schijnt dat deze Schrijvers, naar gewoonte, te veel toegeven aan hunne geliefkoosde tegenoverstelling van Zwinglianen en Calvinisten; immers deze beide richtingen liepen, in Oost-friesland althans, meerendeels in één, of waren inderdaad eerder eene onderscheiding tusschen Evangelischen en Gereformeerden (*Lutheranen en Calvinisten*).

(3) BRANDT, *Hist. der Reform.* Dl. III. bl. 12, 13.

(4) KOELMAN, *Historisch verhaal van de Labadisten*, bl. 397.

(1) Uitgegeven en in het Nederduitsch vertaald. Gron. 1738, 1790. 2 deelen in 8vo.

eenen bevrienden Schrijver aangehaald (1), zijn toch te merkwaardig om geheel met ſtilzwijgen te worden voorbijgegaan.

De verlichting en beſchaving is onder de Christelijke Volken van Europa, van den aanvang af, van het licht des Christendoms uitgegaan. Op dien wortel reeds waren de ſchool-inrichtingen van Karel den Groote gewasſen; op dien wortel verhieven zich, nog vóór de Hervorming, de ſcholen te Zwol, en Deventer, en elders, door de broederſchappen en orden van die tijden in ons Vaderland opgericht. Maar meer bijzonder trad door de prediking en vestiging der Reformatie in deze landen Kerk, School en Huis in een naauw onderling verband (2). De geest des geloofs doordrong zoowel de ſchool-inſtellingen als het familieleven; en men behoefde niet, gelijk in onze dagen, te vreezen, dat het goede zaad, in den boezem van een christelijk huisgezin geſtrooid, bij meerder vordering in leeftijd op de ſchool zou worden verſtikt en uitgeroeid. Het is waar, ook in die dagen waren er uitzonderingen op de toepasſing van dat beginſel. Wij zijn toch geenszins gezind om de dagen onzer Vaderen met partijdigheid als eene gouden Eeuw te gaan ſchilderen. Er was in die dagen eene vooringenomenheid ſomtijds met de Griekſche en Romeinſche Mythologie en Philoſophie, die in rechtſtreekſchen ſtrijd was met het christelijke beginſel, welks heerſchappij men erkende. Doch het was eene gelukkige inconſequentie, dat men die vooringenomenheid niet op alles deed inwerken; en het beginſel bleef ontzien, dat de ſcholen in grondſlag en geest Christelijke ſcholen moesten zijn; dat is, niet alleen zulke, waar eene meer of min Christelijk gekleurde zedeleer wordt ingeprent; maar waar de waarachtige Heiland en Zaligmaker, Jezus Christus, de eeuwige Zoon des levenden Gods, wordt verkondigd en voorgeſteld als de eenige naam die onder de menſchen tot behoudenis der ziele gegeven is.

Doch wat is er van dit beginſel en deszelfs toepasſing geworden? De plant is van haren wortel afgeſneden, de ſtam werd gekapt, de bron geſtopt, het huis van zijne grondſlagen beroofd, en weder opgericht op eenen zandgrond. De wijze waarop dat geſchied is, is zoo in het oog loopend onchristelijk, dat zij zelfs den geleerden Franschman moest in het oog vallen, die onze ſchool-inſtellingen kwam in oogenſchouw nemen. En wij zijn toch anders niet gewoon van onze Franſche naburen godsdienstijver of behartiging van de eere Gods in alles, te leeren!

Wij zullen eene omgekeerde orde volgen van diegene welke Couſin heeft gehouden in zijn gedachte werk, hetwelk zich meestal richt naar den loop van het reistochtje dat hij door eenige onzer voorname ſteden heeft gedaan. Wij zullen van de inrichtingen van het Hooger onderwijs aanvangen, met welke hij eindigde, om alzoo van boven naar beneden af te dalen; als wanneer wij de verhechting aan een hooger beginſel telkens zullen zien verminderen, en dat door de zeer natuurlijke reden, dat de voorgemelde inſtellingen nog over het algemeen meer de gedaante en inrichting behouden hebben die onze Vaderen haar in beter tijden hebben gegeven; terwijl het middelbaar en lager onderwijs, zoowel wat den oorſprong, althans voor een groot gedeelte, als wat den vorm en de uiterlijke bepalingen betreft, van onzen of den vorigen leeftijd afkomſtig is.

Onze Hooge Scholen waren geheel ingericht ten dienſte der Gereformeerde waarheid, en der Kerk door hare prediking in ons Vaderland gegrond. Terwijl in Italië, in Duitschland en Frankrijk de Univerſiteiten in de Middeneeuwen geſticht werden, zoodat in den tijd der Hervorming hare reeds beſtaande inſtellingen aan het voeren van den aangevangen ſtrijd dienstbaar waren, of voor denzelven edele en bekwame kampvechters vormden, of ook door den invloed der hervormde waarheidsleer zelve hervormd en vernieuwd werden; zoo werd daarentegen onze eerſte Academie, die van Leiden, door den Vader des Vaderlands geſticht om bij het verval der doorluchtige Schole van Gent ten gevolge van de inneming dier Stad door Parma, binnen de grenzen onzes Vaderlands ijverige en getrouwe Verkondigers der heilsleere aan te kweeken. De geneeskunde werd er eenigen tijd later aan toegevoegd, om, nevens de artſenij der ziel, ook die des lichaams voor te bereiden; doch men was van de eerſte, als verreweg de edelſte, uitgegaan. De letterkunde werd nog ſlechts als een middel ter toebereiding tot de dienst der Kerke beſchouwd. De Academie van Utrecht ontſtond, niet minder dan die van het Leidſche Athene, onder de koesterende ſtralen van de *Zon der gerechtigheid* (1); van die waarheid, welke Voetius in zijn ijver voor de gezonde leer onzer Gereformeerde kerken, aan een geheel geſlacht van jeugdige Godgeleerden, die nog eene eeuw lang daarna de Kerk gediend hebben, inprentte; — en die van Groningen verſchilde van hare oudere Zusters niet anders dan door den lateren tijdkring waarin zij, uit den loffelijken ijver voor de eer en het behoud van Kerk en Vaderland, oprees.

Het is zoo, dat ſedert die dagen alle de vakken ſchier van menſchelijke kennis zich van den grond en invloed der Kerk hebben losgemaakt, zoo dat zelfs de Leeraars der Oosterſche letteren, vroeger vooral uit liefde tot de heilige taal des Ouden Verbonds beoefend, de ſtudie van het Hebreeuwsch tot eene bloot-letterkundige wetenſchap verlaagd hebben (2), en men de theologiſche kennis hedendaags meer als een deel van en ondergeſchikt aan die der

(1) Mr. G. Groen van Prinsterer, *De maatregelen tegen de Afgeſcheidenen*, bl. 11, 12.

(2) Zie ons Opſtel over *Kerk, School en Huis*, Dl. III. bl. 153, 154; vergeleken met een ander opſtel in dat zelfde Deel, bl. 80—82, getiteld: *De Opvoeding.*

(1) Men denke aan de keurſpreuk der Academie: *Sol Justitiae illustrà nos!*

(2) Dat van deze verlaging, welke wij vroeger reeds hebben gewraakt, in Duitschland, door Gods genadig beſtel, de Wetenſchap zelve reeds weder terugkomt, is eene bekende zaak. »*Während noch vor einem Decennium* (ſchrijft Dr. Umbreit in de *Studiën und Kritiken* voor 1837. s. 574, 575) *angehende Theologen die Hebräiſche Sprache nur als Brücke zu den anderen Dialekten benutzten, und die Eichhornſche Richtung auf dieſem Gebiete zur Seltenheit wurde, indem namentlich die Schüler des Meisters De Sacy den Gewinn ihrer orientaliſchen Studiën dem A. T. entzogen, ist eine entgegengeſetzte Epoche offenbar jetzt eingetreten. Die äl-*

Letterkunde, dan deze aan gene befchouwt; maar het blijft niettemin waar, dat bij de inrichtingen van het Hooger Onderwijs, het godsdienftig, het Christelijk onderricht nog niet geheel verbannen is, en hoe dan ook geleeraard, nog altijd eene faculteit, onafhankelijk en zelfftandig gelijk voorheen, is gebleven. Dáár zijn dan ook nog de verfchillende gezindheden niet in algemeene vermenging van een onbeftemd Protestantisme verfmolten; maar men heeft, eigenlijk door eene inconfequentie, eene Academifche Faculteit voor de hervormde leer, *Seminariën* of Kweekfcholen voor andere gezindheden toegelaten; eene afwijking van het algemeene ftelfel van gelijkftelling en inéénfmelting van hetwelk de Conftitutie uitgaat, welke zeker wel niet anders dan ten hoogfte kan bevreemden. Indien toch het ingevoerde beginfel onuitvoerbaar is in de grootfte en gewichtigfte lichamen van openbaar onderwijs, wetenfchap en geleerdheid: hoe zal men deszelfs toepasfing dan kunnen verdedigen op de daaraan ondergefchikte en mindere inrichtingen?

Is er dus aan de Hooge Scholen gebrek aan Christelijke beginfelen, het mag minder geweten worden aan de inftellingen (offchoon dan ook de Godgeleerdheid niet meer de hoofd- en eereplaats van die inftellingen bekleedt, van waar zij alle de overige faculteiten en vakken moest doordringen en heiligen (1),) dan aan de perfonen die op de hooge leerftoelen zijn aangefteld en geplaatst. Deze aanftelling gefchiedt door de Regering op voordracht der Curatoren, dat is, wijl ook de Curatoren door het Gouvernement worden benoemd, middelijk of onmiddelijk, door het laatstgemelde alleen. En het is reeds meermalen opgemerkt, dat alzoo eigenlijk de ganfche leer en belijdenis der Kerk is in handen des Gouvernements, zonder dat de Kerk eenige waarborg heeft voor de zuiverheid der waarheid zoo als die aan de Hooge Scholen onderwezen wordt, dan de gezindheid eener Regering, die volgens de Grondwet als zoodanig geene godsdienst of belijdenis bezit. Wanneer men dus alles wel zamenvoegt, is het verderf, aan de Hooge Scholen ingeflopen, niet het gevolg der inrichtingen van Hooger onderwijs, als welke nog voor een aanmerkelijk deel op den ouden voet bleven, maar van den invloed der hooge Staatsdienaren, en is het ook hier blijkbaar, dat het verval des volks (tot onze fchaamte zij het gezegd!) vooral van de hoogere ftanden onzer Natie is uitgegaan.

Bij deze inftellingen merken wij dan ook den blaam van ongodsdienftigheid, te recht door Coufin op de lagere gelegd, nog niet op. Hier treft ons integendeel meer bijzonder zijne klacht over een zekeren ftilftand, eene traagheid, een gebrek aan beweging, hetwelk men wellicht niet zonder reden zou mogen toefchrijven aan de vadzigheid en natuurlijke loomheid, van welke ons volkskarakter niet is vrij te pleiten, wanneer het door geene hoogere drijfveren en belangen dan die des gewonen levens wordt in beweging gebracht. Coufin raadt als het beste middel om hieraan te gemoet te komen de inftelling van bijzondere niet door den Staat aangeftelde Hoogleeraren (zoogenaamde *Privat-docenten*), die na het noodige onderzoek ondergaan, en de wenfchelijke proeven hunner bevoegdheid gegeven te hebben, de vrijheid bezitten, om nevens en in mededinging met de gewone Hoogleeraren, in hun vak onverplichte voorlezingen te houden en lesfen te geven. Deze opmerking en raad komt ons inderdaad van het hoogfte en aangelegenfte gewicht voor. Hier vooral, zoo ergens, komt tot vermijding van eene ftilftaande doodigheid die loffelijke naijver te pas, welke, gelijk men *ijzer fcherpt door ijzer*, den ijver des eenen door de mededinging des anderen grootelijks verhoogt. Zulk eene mededinging geeft ons het denkbeeld van dat *loopen in de loopbaan*, dat *kampen in het worftelperk*, van hetwelk de Apostel fpreekt, en hetwelk hij voorftelt als de edelfte en krachtigfte fpoor tot geestelijke werkzaamheid. Op die wijze ook wordt eene wenfchelijke en noodige vrijheid, nevens den invloed des Gouvernements, in de benoeming der gewone Hoogleeraren bevorderd of gewerkt, welke de vruchten van het Hooger onderwijs niet uitfluitend afhankelijk doet zijn van den oppermachtigen wenk der Regering. De overige aanmerkingen en raadgevingen van den Schrijver zijn deels meer bijzonder tot Frankrijk betrekkelijk, deels liggen zij minder binnen den kring der onderwerpen die wij ons voorgenomen hebben in dit opftel te behandelen; en wij fpoeden ons dus om over te gaan tot de *Latijnfche Scholen.*

Op deze inrichtingen ter voorbereiding voor het Hooger onderwijs maakt de Schrijver de aanmerking, dat zij maar al te veel aan den naam dien zij gewoonlijk dragen, en dat wel fchier uitfluitend, beantwoorden. En hier inderdaad ligt de fchuld niet alleen bij het levende of naast voorafgegaan geflacht, maar ook en niet minder bij onze Vaderen. Zeker werd de kennis van het Latijn, en van hetgeen daarmede in het meest onmiddelijk verband ftond, te uitfluitend gezocht, te veel als het eenige noodige gedreven. Dit hangt zamen met de over-fchatting der Romeinfche en Griekfche Schrijvers, vooral van derzelver kritifche en bloot letterkunftige behandeling. Men begint zeker reeds hier en daar (offchoon naar den Schrijver op eene nog geenszins voldoende wijze) deze inftellingen te hervormen, machtig uit te breiden, in vele opzichten loffelijk te volmaken; doch helaas! datgene wat de grond van alle verlichting, hervorming, volmaking eeniglijk wezen kan, ***Christus en Die gekruist, den Joden wel eene ergernis en den Grieken eene dwaasheid, maar dengenen die gelooven eene kracht Gods tot zaligheid;*** dit eenig ware fundament, deze alleen-vaste Rotsfteen, blijft er geheel uit

tefte Schwester des Semitifchen Stammes ist wieder zu Ehren gekommen. Man geht von der Sprache des A. B. in dem orientalifchen Curfus jetzt aus, und kehrt zu ihr wieder zurück; felbst die heilige Sanskrita, die vielvergötterte, mufs ihr dienen." Men leze verder daar ter plaatfe de oorzaken van dit gewichtige verfchijnfel.

(1) »Ik vreeze zeer (fchrijft Luther ergens) dat de Univerfiteiten, wanneer men het er niet zorgvuldig op toelegt om er de Heilige Schrift te onderrichten en die in het hart der jongelingen diep in te prenten, groote poorten der helle zullen zijn. Ik zou niemand raden zijn kind daar te plaatfen, waar de Heilige Schrift geen heerfchappij voert. Elke inrichting waar men zich niet beftendig met Gods Woord bezig houdt, moet bedorven worden." — LUTHERS *Werke*, Th. XVII. S. 486.

verwijderd. Men hoore de allezins gegronde klachten van den geleerden Franschman (die toch waarlijk nog geen ijverig Christen is: zich zelven althans enkel als *Philoſophe* tegen Catholieken, Proteſtanten en Kwakers overſtelt, p. 68): »Ik merkte op (ſchrijft hij, p. 86) dat er op de Latijnſche School te Utrecht volſtrekt geen godsdienſtig onderricht werd gegeven. Dat is hetzelfde ſtelſel hetwelk men bij het lager onderwijs volgt, en de Heer Van Heusde herhaalde mij met opzicht tot de Latijnſche School volſtrekt hetzelfde, wat al de Opzichters der lagere Scholen mij hadden verklaard met betrekking tot diegene welke onder hun opzicht ſtonden. Al de onderwijzers (zeide hij) leggen zich er op toe, om bij elke gelegenheid de beginſelen des Evangelies te herinneren, en een geest van zedelijkheid en braafheid in te prenten, maar wij hebben geen bepaald onderwijs daartoe ingericht; zulk een onderwijs wordt ſlechts buiten de Latijnſche School in de Kerk, bij de openbare godsdienstoefening, gegeven. En Prof. van Heusde gaf mij van deze gewoonte dezelfde redenen op, die mij reeds vroeger geopperd waren: te weten, de noodzakelijkheid om de openbare verdraagzaamheid te handhaven, vooral de noodzaak om de Leeraars der onderſcheiden gezindheden geen aanſtoot te geven; de onmogelijkheid om hen bij zulk een onderwijs voorbij te gaan, en te gelijker tijd het nadeelige, van hetzelve aan één hunner in het bijzonder op te dragen. — Maar waarom zoudt gij het godsdienſtig onderwijs der onderſcheiden gezindheden niet aan de Leeraars dier gezindheden kunnen toevertrouwen? Niemand zou zich daarover te beklagen hebben, en de ſchool zou er bij winnen. — Dat geſchiedt ook, hernam hij, maar buiten de ſchool. — Goed, indien het plaats heeft; maar geſchiedt het wel inderdaad? Bedenk dat de jonge lieden in de hoogſte klasſen der Latijnſche ſcholen hunne geloofsbelijdenis hebben afgelegd, en dat zij dus buiten de ſchool niet meer verplicht zijn eenig godsdienſtig onderwijs bij te wonen. En ik weet genoegzaam, dat men alleen kan ſtaat maken op hetgeen waartoe zij verbonden zijn. Kunt gij mij verzekeren, dat zonder die verplichting de godsdienſtige geest in Holland zoo ſterk is, dat uwe kweekelingen uit zich zelve niet nalaten de preek of godsdienstoefening te bezoeken, dan zwijg ik en geef mij gewonnen; maar in Duitschland, waar ten minſte even veel godvrucht is als onder U, heb ik nergens een *gymnaſium* gezien waar geen godsdienſtig onderwijs wordt gegeven. In Duitschland is dat onderwijs ſomtijds zoo algemeen, dat de kinderen van al de gezindheden het kunnen bijwonen, behalven de Joden, die natuurlijk niet bij die onderrichtingen tegenwoordig zijn. Dit onderwijs, op eene geſchikte wijze in al de klasſen verdeeld, wordt er als de grondſlag van het geheele *Gymnaſium* aangezien. Men gaat daarin zelfs zoo ver (ſchoon altoos zonder theologiſche redetwisten) in de hoogſte klasſe, dat het langen tijd de plaats heeft kunnen vervangen, en zelfs nog hedendaags inneemt van het philoſophiſche onderwijs. En waarlijk, het Christendom mag als de wijsbegeerte der jeugd beſchouwd worden! Maar gijl., in uwe Latijnſche ſcholen, hebt noch philoſophisch, noch godsdienſtig onderricht. Uw wetenſchappelijk onderwijs is niet zeer uitgebreid. 't Is omdat Gijl. in den grond op uwe Latijnſche ſcholen niet dan Grieksch en Latijn wilt hebben, zoo als hare benaming dat reeds aanduidt. Ik zou op alle ſchoolinrichtingen een godsdienſtig en zedelijk onderwijs der jeugd verlangen, omdat ik niet kan gelooven, dat de uiterlijke godsdienstoefening, al werd zij ook getrouw bijgewoond, genoegzaam is voor de godsdienſtige en zedelijke vorming en opleiding der jeugd; en dat die bijwoning, zonder een bepaald onderricht waardoor de leerredenen worden onderſteund en nader verklaard, eerder gevaarlijk dan nuttig kan zijn, bij een zekeren graad van ontwikkeling van geest. Ik begeer een zeer algemeen godsdienſtig en zedelijk onderwijs, zonder onderſcheiding der verſchillende gezindheden voor de lagere ſcholen, als gemeenſchappelijke grondſlag van het ſtellige godsdienſtig onderwijs, dat de onderſcheiden gezindheden, in de Kerk of Synagoge, later zullen geven. En voorts begeer ik op het hoogere ſchool-collegie een godsdienſtig onderwijs, binnen de muren zelve van het geſticht gegeven aan de jonge lieden der onderſcheiden gezindten door de Leeraars zelve dier gezindten; een *christelijk* onderwijs, dat de jonge lieden volge van hunne intrede tot op hun verlaten van het geſticht, dat hun een diep en duurzaam ontzag inboezeme voor de verhevene oorkonden des Christendoms, voor de gewichtige waarheden die het aan de wereld geopenbaard heeft, en voor de goddelijke zedeleer des Evangelies. Gij zegt mij wel, dat zulk een onderwijs moeielijk zoo kan worden gegeven dat het zich bepaalt binnen de perken van het gezond verſtand en de verdraagzaamheid. Ik ſtem het U gaarne toe; ik geef U almede gaarne toe, dat het beter ware hetzelve niet te doen plaats hebben, dan wanneer het geſchiedde in eenen geest van dweeperij, van proſelytenjacht, of eene bekrompene en bijgeloovige vroomheid; maar ik verzeker U op mijn woord, dat ik in Duitschland tegenwoordig geweest ben bij godsdienstlesſen, zoowel op de volksſcholen als in de *Gymnaſiums*, die mij de grootſte bewondering hebben ingeboezemd, en, hetgeen van meer belang nog was, althans gedurende dat uur bij mij zelven al die gevoelens hebben verwekt, die ik wenſchen zou dat in het hart van al mijne natuurgenooten wortel vatteden."

Tot dus verre ſprak Couſin, een Roomſch-catholieke Franſchman, en een Philoſoof. Het is zoo, dat ook het ſtelſel van den Schrijver omtrent het geven van een zoogenoemd *algemeen christelijk* onderwijs bezwaarlijk goed te keuren ware, als zijnde zulk eene algemeene godsdienſtigheid meestal niet eene voorbereiding tot-, maar veeleer eene afbreking van- eene meer gebijzonderde waarheidsleer; doch, hoe treffend en hoe diep beſchamend is 't evenwel voor ons Nederland, waar de kandelaar des Evangelies weleer zoo helder brandde, deze ernſtige beſtraffingen van zulk eenen vreemdeling te verdienen! Het is dan ook niet zonder een treurigen indruk, dat wij een weinig lager de verklaring lazen, dat de Latijnſche ſcholen bijkans in niets ver-

ſchillen van de Collegiën der Jeſuïten, in welke men zich even eens alleen ſchier op het Latijn (minder op het Grieksch) bevlijtigt (1).

Dezelfde aanmerking maakte Couſin reeds vroeger bij het bezoeken eener Nederduitſche burgerſchool te Amſterdam. »Ik was vooral benieuwd (ſchrijft hij, p. 65, 66) om te zien hoe de godsdienst en het zedekundige volgens het Hollandſche ſtelſel onderwezen werden, zonder ſtellige leerſtukken in het godsdienſtige, en zonder bovennatuurlijke afgetrokkenheden in de zedeleer. De Heer L'Ange (een ***Bedienaar des Evangelies***) herhaalde mij hetgeen de Heeren van den Ende en Prinſen mij reeds vroeger gezegd hadden: »er is geen bepaalde onderwijzer voor het godsdienſtige: men prent bij elke gelegenheid de godsdienst en zedeleer in; maar er is geen ſtellig onderwijs in dezelve, dan dat van de bijbelſche Geſchiedenis. Elk gedeelte dier Geſchiedenis wordt natuurlijk het onderwerp van godsdienſtige aanmerkingen, die het godsdienſtig en zedelijk gevoel ontwikkelen. Van tijd tot tijd onderzoekt de Schoolonderwijzer de vorderingen die elk een zijner leerlingen in dat opzicht gemaakt heeft, en dat onderzoek is het eigenlijke onderwijs. Welaan, hernam ik, toon mij uwe handelwijze dan eens in de praktijk! — Met genoegen, zeide hij, en terſtond ving hij in het Hollandsch een examen in het godsdienſtige en zedekundige aan. De Heer Schreuder vertaalde mij zijne vragen en de antwoorden, naar gelang zij gedaan werden. Men liep op deze wijze in mijne tegenwoordigheid de voorname hoofdzaken der gewijde Geſchiedenis door, en bij de hoogſte Afdeeling deed men de zedelijke waarde der daden uitkomen. De leerlingen antwoordden de een met meerder, de ander met minder gemak, maar ik moet zeggen dat deze proef mijne bedenkingen niet heeft weggenomen. Ik blijf nog altoos de Duitſche manier verkiezen, te weten een godsdienſtig en zedelijk onderwijs, wel algemeen, en waarbij men niet in de bijzonderheden der leerſtukken treedt, doch waarbij men de groote waarheden der Christelijke godsdienst en zedekunde benevens de hoofdtrekken der gewijde geſchiedenis leert kennen; en ik herinner mij nog den indruk, dien het onderwijs van dien aard op eene burgerſchool te Weimar mij gaf. Mij dunkt dat de Schoolonderwijzer, zonder over te gaan op het grondgebied der Kerk, een zoodanig onderwijs kan geven dat voorbereidt tot een meer bepaald godsdienſtig onderricht, zonder daarin vooruit te loopen, en dus zonder den Pastoor of Predikant tegen zich in te nemen; mits men ſlechts twee voorwaarden in het oog houde: te weten, dat de Priester en de Predikant redelijk zijn, en dat de Schoolonderwijzer zich binnen de juiste perken houde. Dusdanig is de Duitſche manier; en ook de Franſche wet ſchrijft dezelfde methode voor. Ik heb dit bij de vervaardiging dier wet en bij de verhandelingen die er over hebben plaats gehad, ſtaande gehouden, en ik blijf er bij. Even als men het niet op het onderwijs in ſchrijven en lezen laat aankomen om de kinderen bekendheid met- en ſmaak in de Geſchiedenis te doen verkrijgen, zoo moet men het op geenerlei ander onderwijs laten aankomen om dat in de godsdienst en het zedekundige te vergoeden. Zeker moet men, en dit behoort in de eerſte plaats te worden bedacht, dat onderwijs telkens vernieuwen, en al de overige onderwerpen doen doordringen; maar juist daarom moet het ergens bepaaldelijk te vinden zijn. De volkomenſte verdraagzaamheid kan niet anders dan een ſtelſel toejuichen, dat reeds vroeg alle de godsdienſtige denkwijzen gewent om zich in die algemeenere waarheden te vereenigen, die aan de verſchillende belijdenisſen eigen zijn. Dit is een kostbaar eendrachtszaad om in het gemoed der kinderen te ſtrooien. Na dat godsdienſtig en zedelijk onderricht, dat in zijn grond en wezen Christelijk zijn moet, ofſchoon zonder partijdigheid voor de onderſcheidene gezindheden, kan buiten de ſchool het meer bijzondere, dat aan de onderſcheidene gezindten eigen is, volgen. Het is waar, dat die verdraagzame gewoonte een land van verdraagzaamheid vooronderſtelt. In Ierland ſchijnt het mislukt te zijn, en ik had het voorlang aan mijne vrienden in Engeland en Schotland voorzegd. In Pruisſen ſlaagt het bij uitnemendheid wel; en er is geen land waar het beter zou gelukken dan in Holland, waar godsvrucht en verdraagzaamheid reeds zoo lange vereenigd zijn. Daarenboven, men zou geen groote veranderingen behoeven te maken. Men behoefde ſlechts tot één en hetzelfde onderwerp te vereenigen hetgeen thans verſpreid en verſtrooid is onder al de andere vakken; met één woord, men zou bij de Geſchiedenis van het O. en N. V. de reſultaten waartoe het O. en N. T. geleiden moeten voegen; te weten de algemeenere beginſelen der Christelijke godsdienst- en zedeleer.

»Ik dring op dit punt aan, omdat het mij ten hoogſte belangrijk voorkomt, om tot op eene zekere hoogte de School der jeugd en de Kerk der gemeente in het belang van beide aan één te hechten. Ook wordt wij verzekerd, dat buiten de ſchool het godsdienſtig onderwijs der jeugd plaats heeft onder toezigt van de onderſcheidene kerkelijke beſturen, die er naauwkeurig zorg voor dragen. Maar nog eens: dat bijzondere onderwijs zou gemakkelijker en grondiger worden, bij aldien het zijnen grondſlag had in een vroeger en meer algemeen godsdienſtig onderricht. De School is de Kerk niet; maar zij bereidt voor- en geleidt tot de Kerk; ſomtijds zelfs kan zij hare plaats vervangen."

Ofſchoon wij allerminst willen verſtaan worden, goed te keuren hetgeen de Schrijver tot aanbeveling van zulk een algemeen godsdienstig onderwijs, zonder onderſcheid van gezindheden, zegt; terwijl het veeleer verkieslijk geweest ware, om even als bij de inrichtingen van het Hooger onderwijs, voor de meest van elkander verſchillende gezindten kweekſcholen vrij te laten; zoo achten wij met betrekking tot de noodzakelijkheid van een godsdienſtigen, ſtellig christelijken grondſlag voor de ſcholen, en

(1) *Au fond, ai-je dit à M. van Heusde, savez-vous quel est l'idéal de votre école latine? Un collège de Jéſuites. A l'exception du grec, qui était négligé dans les colléges de la Société, les lettres latines y étoient très-cultivées. Qu'est-il sorti de ces colléges tant vantés? Une génération de beaux-esprits ſuperficiels* (82, 83).

omtrent derzelver ware beſtemming, om voorhoven en opvoedingsgeſtichten voor de Kerk te zijn, deze woorden als ten hoogſte opmerkelijk en bijzondere behartiging waardig (1). Luther zeide reeds in zijnen tijd, dat een goed Schoolmeester nuttiger was voor een dorp dan een goed Leeraar; doch deze waarheid verloor onder ons alle beduidenis, daar de Onderwijzer een abſtract perſoon geworden is, die buiten de mogelijkheid gebracht is geworden, en ook geene verplichting meer heeft, om zijne kweekelingen tot het geloof in Christus op te leiden, en wien het gebruik van Gods Woord in zijne School (iets hetgeen zelfs Roomſchen ons verwijten), als eene overtreding zou kunnen worden aangerekend.

De beſchouwing der ſchool voor onderwijzers van den Heer Prinſen te Haarlem heeft op den Schrijver denzelfden indruk gemaakt. »De godsdienst (ſchrijft hij p. 45, 36) heeft geen ſtellig onderwijs aan deze of gene gezindheid eigen: alleen wordt als de grondſlag van alle gezindheden de bijbelſche historie geleerd, en men voegt daarbij de zedekundige leerregelen die zich bij die gelegenheid aanbieden. Neen (zeide de Heer Prinſen): er is hier zelfs geen opzettelijk zedekundig onderwijs. Ik kan mij geen bepaald onderwijs van de zedeleer of hetgeen men natuurlijke godsdienstleer noemt, voorſtellen. Dat zou bovennatuurkunde wezen. Maar de geest van godsdienſtigheid en zedelijkheid wordt bij aanhoudendheid opgewekt, gevoed, onderhouden door al de meesters, bij alle gelegenheden. Al de onderwijzers leeren de zedekunde, en geen hunner leert ze bepaaldelijk. Wij nemen hier Roomsch-Catholieken aan, en Protestanten, en zelfs Joden; maar deze laatſten zijn alleen bij de lesſen over het Oude Testament tegenwoordig. De Joodſche leerlingen worden later onderwijzers van de bijzondere ſcholen die de Joden voor de kinderen van hunne geloofsgenooten houden.

»Voeg bij die woorden van Prinſen diegene, welke de Heer Van den Ende over hetzelfde onderwerp tot mij ſprak, en gij zult de meest uitkomende eigenaardigheid van het lager onderwijs in Holland kennen: te weten, het gebrek aan alle bepaald godsdienſtig en zelfs zedekundig onderwijs in de ſcholen van een der godsdienſtigſte en zedelijkſte volkeren van den aardbodem. De Duitſche gewoonte is daarvan gansch verſchillend. —— In Duitschland is er geen enkele ſchool van eerst of lager onderwijs, waar niet, op de allereenvoudigſte wijze, de Christelijke waarheid, die voor de armen van geest zoo wel als voor de Geleerden geſchikt is, in hare meest algemeene leerſtellige beginſelen en de zedelijke gevolgen die er uit voortvloejen, als de vaste grondvest van bijzondere en volksdeugden geleeraard wordt. Ik houd het met Duitschland. Ik moet erkennen, dat die volſtrekte afſcheiding van Kerk en School mij toeſchijnt niets beter te zijn, dan hare algeheele vermenging. Men zou hier nog wel een middenweg kunnen betreden; doch Holland is ver van dien in te ſlaan."

Eindelijk geeft ook de Schrijver zijn geſprek op met den Heer Van den Ende (p. 28, 29), den Opzichter van het generaal onderwijs te Haarlem; en daar zijn het weder dezelfde redeneringen. Wij zullen ze hier niet weder afſchrijven. Het is bedroevend te zien, welk eene overeenſtemming er op dat punt tusſchen de onderſcheidene Autoriteiten in het vak van onderwijs beſtaat, en men kan er zich naauwelijks rede van geven, ten zij men denke aan hetgeen de Schrijver in het begin van zijn werk zegt, dat het Openbaar onderwijs hoofdzakelijk door Z. Exc. den Heer Falck is georganiſeerd geworden, en dat deze Staatsdienaar bij uitſtek ***anti-methodistisch*** is in zijne denkwijze omtrent de godsdienst. De Heer Falck moge het dan als een methodistisch beginſel hebben beſchouwd dat *de vreeze des Heeren is het beginſel der wijsheid;* doch wij kunnen niet anders dan den invloed van zulk eene denkwijze ten diepſte betreuren.

De theoriën over het onderwijs die in ons Vaderland gevolgd zijn, en hunne verwezenlijking, liggen voor ons: de heerſchappij dezer beginſelen, wij hebben het gezien, is algemeen. Van welke zijde zullen wij het herſtel verwachten? Alleen van boven! Alleen van dien Geest der genade, van wien men vragen mag: *wie is een Leeraar gelijk Hij?* Geene tegengeſtelde theoriën kunnen tegen dezelve worden opgeworpen met eenig goed gevolg. Alleen eene ganſche, grondige, perſonele, nationale en algemeene wedergeboorte en vernieuwing, bij hooge Staatsbeambten, Schoolbeſtuurders en Schoolonderwijzers, is in ſtaat de kwade praktijken met der daad te doen vervallen, en de reine levende wateren des Evangeliums door de ontchristende hoogere en lagere Scholen te doen ſtroomen. Perſoneele bekeering: ziedaar alleen de weg tot vernieuwing en verandering! Deze, wij weten het, kunnen *wij* niet ſchenken. *Hij* vermag dit alleen, die *het hart der Koningen neigt tot al wat hij wil*, en beſtuurt en *geleidt als waterbeeken.* Doch wij kunnen, wij mogen, wij moeten de wonden peilen, die het ongeloof aan de gemeenten des Heeren geſlagen heeft; en aanwijzen, waar de echte balſem voor die verwondingen te vinden is. Wij worden geroepen zelve te bidden en anderen tot het gebed op te roepen en te wekken: *Geef, Heere, den Koning uwe rechten, en uwe gerechtigheid den Zone des Konings, zoo zal hij uw volk richten met gerechtigheid, en uwe ellendigen met recht. Hij zal de ellendigen des volks richten, hij zal de kinderen der nooddruftigen verloſſen, en den verdrukker verbrijzelen!*

---

(1) Hoe men hieromtrent in de dagen onzer Vaderen dacht, kan opgemaakt worden uit de belangrijke bepalingen over dit onderwerp op de Dordſche Synode gemaakt, welke het volgende Beſluit en verordening bevatten: »Opdat de Christelijke Jeugd van hare teedere jaren aan neerſtelijk in de fondamenten der ware Religie onderwezen, en met ware Godzaligheid vervuld moge worden, zoo moet deze drieerleiwijze van Catechizeren waargenomen worden. In de *huizen* van de Ouders; in de *ſcholen* van de Schoolmeesters; en in de *kerken* van de Predikanten, Ouderlingen, Voorlezers, of Ziekenbezoekers. En op dat alle dezen hun ambt naarſtig mogen waarnemen, zullen de Christelijke Magiſtraten verzocht worden, een zoo heilig en noodig werk door hunne authoriteit te bevorderen: zullen ook alle degenen dien het opzicht en het bezoeken der kerken en ſcholen bevolen is, vermaand worden dat zij inzonderheid op *dit ſtuk* willen zorge dragen." — En verder: »Scholen in welke de jonge Jeugd in de godzaligheid en fundamenten der Christelijke leer behoorlijk onderwezen worden, zal men niet alleen in de ſteden, maar ook in de dorpen oprichten, zoo er ergens voordezen geene zijn opgericht geweest." — (*Acta*, Sesſ. XVII. pag. 47.) Over het algemeen zijn de zorgen dezer zoo vaak miskende Synode voor het volksonderwijs tot heden toe nog nimmer recht gewaardeerd geworden.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

(16 Februarij 1838.)

Eene maand is reeds weder verftreken, en de gebeurtenisfen, die bij het begin des jaars zoo dreigend fchenen, hebben meestal bij nadere beoordeeling hunne voor de rust van Europa gevaarlijke zijde verloren, of zijn tot een fteeds dreigend en echter tevens onbeweeglijk *ftatus quo* vervallen.

Belgiës beraadflagingen zijn na eene tijdelijke opwinding tot hare vorige nietigheid teruggekeerd. — De zaak van den Bisfchop van Keulen wordt als het ware onder tallooze redeneringen en befchouwingen begraven, en fchijnt, wanneer men op de voorzigtigheid van het Hof van Rome en tevens op de vastheid van dat van Berlijn het oog vestigt, zoo fpoedig niet op eenen effen voet gebragt te zullen worden. Alleen de ligtvaardigheid onzer eeuw blijkt duidelijk uit de wijze waarop deze onderwerpen in den gewonen dagbladftijl worden behandeld; en wanneer men als een bewijs van Christelijke verdraagzaamheid ziet aanhalen, dat te Meints de oprigting van een nieuw gezelfchap ter eere van den Carnaval, de twisten over den Bisfchop verdrong, moet men zich verwonderen over den geringen invloed dien de gewigtigfte gebeurtenisfen in onze dagen op den duur uitoefenen. Alles wordt gedurende eenige oogenblikken te veel bepraat en behandeld, maar ook daardoor te ras geheel vergeten. Van daar dat de gefchiedenisfen der jongst verloopen jaren zoo fpoedig flechts in het geheugen van weinigen meer beftaan, waardoor dan ook de verwarring in het oordeelen over perfonen en zaken meer en meer toeneemt.

Onder de gebeurtenisfen dezer maand is er echter een, die zich van de andere zijde van den Oceaan als een droevig voorfpook van verdere rampen fchijnt te verheffen, en waarvan wij met afgrijzen het gezicht wenfchen af te wenden. Wij bedoelen de tooneelen van moord en bloedftorting aan boord van de Stoomboot Carolina op de Amerikaanfche meeren. Daar waar de Niagara zijnen waterfchat naar den afgrond doet ruifchen met eene majefteit die het hart van elk die gevoel voor de fchepping Gods heeft, met aanbidding vervult; ook daar moeten de kreeten van moord en verdelging weêrgalmen, en de mensch toonen dat hij zich zelven gelijk blijft overal waar hij aan zijne driften overgelaten blijft, en waar zijne afgevallene natuur zich in hare afzigtelijkheid kan ontwikkelen. Nog te weinig is deze gebeurtenis bekend om haar met juistheid te beoordeelen, doch de klaauw van den Luipaard fchijnt hier door te ftralen. Albion heeft zwarte dagen in zijne gefchiedenis, en wij vreezen dat die van de bemeestering der Carolina ook daartoe zal behooren. — Alleen eene hand die magtiger is dan die des menfchen, kan bij de aan elkander grenzende en tegen elkander opgehitfte bevolkingen uitbarftingen van wraak en wederwraak verhoeden, die flechts weder onafzienbare rampen ten gevolge zouden hebben. Onze eeuw predikt overal vrede, zoo lang de driften niet ontwaakt zijn. Doch dan eerst geldt het woord: *Geeft den toorn plaatfe.* — En nu de revolutionairen van Canada? — Veel goeds mogen zij wanen bedoeld te hebben, doch van hoeveel ellende zijn zij reeds oorzaak geworden! Bloeijende dorpen zijn verwoest, fchrik en verwoesting zijn verfpreid geworden, en reeds beftaat hunne toevlugt alleen in die proclamatien, die geen ander doel hebben, dan het uitfchot eener naburige Natie tot hunne vanen te lokken, door beloften die zij nimmer in ftaat zijn te vervullen. Hoe vele partijhoofden zien zich genoodzaakt tot ftappen, waarvoor zij zich bij den aanvang hunner loopbaan gefchaamd zouden hebben! Geheel beoordeeld kan deze zaak nog niet worden, daar de grieven te weinig bekend zijn, welke tot deze gistingen aanleiding gaven; maar reeds nu beftaat er toch aanleiding om te vreezen dat er niet gelet is op de fpreuk: ***Die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan.*** (1).

En waarbij zullen wij nu verder onze aandacht bepalen? Bij de nietige beraadflagingen der Franfche kamers, alwaar zelfs het Costuum niet vergeten wordt, terwijl duizend gewigtige volksbelangen veronachtzaamd worden? bij de pogingen om door wetgeving en armentaxen de menfchelijkerwijze onheelbare wonde van Ierland te genezen? eindelijk bij de voorposten-gevechten in Spanje of de roekelooze togten van den partijganger Garciae in een land waar elk gewest niet weet of het meer van zijne vrienden dan van zijne vijanden te lijden heeft?

Er zijn gebeurtenisfen die de tijden kenfchetfen; en daaronder behoort ook de toewijding van een gezantfchap te Rome ten einde de Cholera te ontvlieden, aan Ignatius de Loyola, wien prachtige giften beloofd werden, doch dit na dat het gebleken zou zijn dat hij inderdaad gered had. De duisternis is op de aarde, en verzwaart zijn fchaduw om het doorbreken van het licht te beletten. Mogten wij waarachtig gelooven in Hem die *de eenige Middelaar is Gods en der menfchen*, en erkennen, dat God waarachtig is en alle menfchen leugenachtig zijn. Het blijkt genoegzaam, dat in de laatst verloopene jaren er een zaad der waarheid geftrooid is, dat hier en daar reeds begint op te komen, en tegenftand opwekt bij degenen die het zuiver en eenvoudig Evangelie niet kunnen verdragen. ***Hoedt u voor den zuurdeesfem der Pharizeën en Sadduceën;*** zie daar de leuze voor onzen tijd, waarin bijgeloof en ongeloof beide als uit den flaap ontwaken, om de waarheid die in Christus is tegen te ftaan, terwijl zij nu eens de handen in een flaan, dan weder afzonderlijk hunnen weg fchijnen te vervolgen. Of zoekt Rome niet weder die wapenen bijeen, die reeds in zoo menige nederlaag gebleken zijn, onmagtig te wezen tegen die waarheid. Italië, geopend voor alle ligtvaardigheid en practicaal ongeloof, wordt voor den

(1) De kwade vermoedens reeds bij ons omtrent deze vrijheidszonen van Canada beftaande, hebben zich federt nog bevestigd door het bericht uit den *Narrateur religieux* van den 8 Febr. vermeldende dat een hunner eerfte heldendaden beftaan heeft, in de mishandeling der Zwitferfche Zendelingen onder hen woonachtig, die genoodzaakt geweest zijn om met eenige weinige leden der door hen geftichte gemeente naar het Amerikaansch territoir te vlugten, en zich aldaar in een allezins hulpbehoevenden ftaat bevonden.

troost van het woord Gods toegemuurd. De legenden der middeleeuwen worden weder opgedolven, de Mariadienst weder gehuldigd; de Bijbel in prachtuitgaven verſpreid, doch op de dorpen als een kettersch boek voorgedragen. Alle lasteringen tegen de Hervorming en de verkondigers der waarheid tijdens dezelve, met gretigheid onder een nieuwen vorm voorgedragen. En nu het ongeloof! met niet minder kracht verheft zich hetzelve, en zoekt de letterkunde geheel te bezoedelen. Het werk van Strauſs, als een brandpunt van alle de aanvallen op de Evangeliſche Geſchiedenis, wordt door geheel Duitschland verbreid om de ligtzinnigheid van den wereldling in een ſtelſelmatig ongeloof te herſcheppen. De fijn pantheïstiſche ſtrekking van Goethe, door dezen meest tot koestering van zijn egoïsmus gebezigd, wordt onder de pennen zijner navolgers in deszelfs naaktheid verkondigd, als een middel om de banden der Maatſchappij van een te ſcheuren, en den eerbied voor al wat Goddelijk en menſchelijk is uit te dooven. De Franſche ligtzinnigheid volgt den nagalm op van het Duitſche ongeloof, en tracht hetzelve met eene beſmette verbeeldingskracht in een te ſmelten. En in het midden van dit alles heeft de Heere overal zijne getuigen, in ieder land, in een iedere gezindheid, in iedere wetenſchap, op dat het de wereld aan geen getuigenisſen ontbreke. Hoe vele namen er niet den ſtrijd op tegen Strauſs, en verwierven gelijk Tholuck en Neander den dank van velen hunner medegeloovigen! Hoe vele teekenen van leven vertoonen zich niet ook in het naburige Duitschland: getuigen de klagten die men van alle zijde bij de toongevers der eeuw over het toenemend piëtismus verneemt. En eindelijk, hoe velen zijn er onder de verſchillende gezindheden, ja zelfs in den boezem der Roomsch-Catholijke Kerk, die juist door deze woelingen en door den ſtrijd der partijen opmerkzaam worden gemaakt op hetgeen voor hunne ziele nuttig is! Naar den mensch ſchijnt alles verwarring; bij God is alles eenheid en harmonie. En daarom, met het oog op Hem, *Voorwaarts!*

Eene bezoeking van langeren duur dan men had kunnen vermoeden, is de ſtrenge koude, die nog op dit oogenblik haar geweld doorzet, en de kreet der behoefte op zoo vele plaatſen doet ontſtaan. Vooral in het Oosten ſchijnt zij hevig te zijn; en de wateren van den Bosphorus zijn met ijs bedekt, hetgeen ook in vele ſtrenge winters van vroegere jaren het geval niet is geweest. Bij zulke algemeene rampen komen de wonden van ons maatſchappelijk beſtaan meer en meer aan het licht; en er openen zich afgronden, die zelfs de hand der milddadigheid niet vermag te dempen. Getuige hier van de rijke opbrengst der collecten in onze ſteden, en tevens de geringe verademing die de armoede, niettegenſtaande de meest welgemeende pogingen, daarvan ondervindt. Ook de armenwetten van Engeland blijken even ontoereikend te zijn als de onderſteuningen uit de fondſen der verſchillende kerkgenootſchappen. De armoede gaat voort als een invretende kanker, en het valt moeijelijk te onderſcheiden, welk gedeelte daarvan herſteld kan worden, of welk deel als een onontwijkbaar gevolg van luiheid en zorgeloosheid voor geene verbetering meer vatbaar is. De kwaal beſtaat en is dreigend; doch hierin, gelijk in vele andere opzigten, wandelen wij als over de afgronden henen, totdat de een of andere volksramp de zaak in alle hare naaktheid onthult. Loffelijk is het trachten om de middelen tot vermeerdering van gelegenheid tot arbeid te vermenigvuldigen, en het is onbetwistbaar dat het niet alleen, bij voorbeeld in deze groote ſtad, aan zulke gelegenheden ſcheelt, maar dat ook in het algemeen bij onze armoedige volksklasſe de zucht tot eene geregelde arbeidzaamheid dikwijls ontbreekt, en de bekoorlijkheid van een ongeregeld leven voor velen groot is. Aan elk onzer wenſchen wij echter bij deze gelegenheid, zoo velen wij Christus in waarheid belijden, een woord ter opwekking te rigten, en te doen opmerken, welk eene behoefte er beſtaat om aan de armere klasse het Evangelie in leer en praktijk te brengen, en balſem te ſtorten daar, waar het lijden dikwijls zoo prangend is. Wij wenſchen geene maatſchappelijke vereeniging, waar de werkzaamheden weder aan enkelen worden opgedragen, maar eerder de zamenwerking van velen tot één doel, waar ieder zich, al ware het dan ook maar met twee of drie huisgezinnen, in aanraking zoude ſtellen; en waar het ondertusſchen aan geene onderlinge opwekking of mededeeling der verkregene ondervinding zoude ontbreken. Is Christus waarachtig onze Heer, dan heeft Hij ons ook de armen in zijne plaats nagelaten, en dit moet meer voor ons worden dan eene beſpiegeling, of eene zaak die wij weder door vertegenwoordigers laten afdoen. Al bezitten ook al de beſtaande inrigtingen den noodigen ijver, de zaak is hun door de groote masſa's der behoeften over het hoofd gewasſen, en ieder mensch kan ſlechts een zeker aantal zaken waarlijk behartigen. Wij hebben hier geene bedoeling, dan te uiten hetgeen bij den drang der omſtandigheden ons op het hart gedrukt werd; geen opzettelijk beraamd plan was daarbij in onze gedachten, maar wij wenſchen dit voor onze Broeders neder te leggen, en er op terug te komen, zoo de zaak bij ons zelven meerdere ontwikkeling verkrijgt. Een der gewigtigſte onderwerpen bij deze beſchouwing is de invloed op het opkomend geſlacht; en hierop hopen wij in een volgend Nummer terug te komen, naar aanleiding van een gewigtig ſtuk over dit onderwerp, ons van eene geliefde broederhand ingezonden.

De Bijbel-Colporteurs in Frankrijk. — Het nadenken over de ſtrengheid van het ſaiſoen, herinnert ons aan de moeijelijke taak, welke gedurende hetzelve aan de Colporteurs in Frankrijk is opgelegd, gelijk zulks ook uit hunne laatſte mededeelingen blijkt. Immers, gelijk wij meermalen deden vooruitzien, het goed gevolg der Bijbelverſpreiding in Frankrijk en de indruk op verſcheidene harten gemaakt, moest den tegenſtand van de zijde van een gedeelte der Roomſche geestelijkheid opwekken; en dat zulks het geval is, blijkt onder anderen uit het volgend uittrekſel van een brief van den 23ſten December door een dier Colporteurs geſchreven.

»Toen wij op den 15den te M.... waren, bevonden zich »aldaar de Roomſche Zendelingen, en wij zijn bij hen »ter kerk gegaan. De eerſte zaak waartoe een dier Zen-

»delingen na het gezang overging, was om van de flechte boeken te fpreken, en van de marskramers die dezelve verkochten. Hij zeide: zoo gij er van in uwe »huizen hebt, verbrandt dezelve, wacht u wel om iets »van die Colporteurs te koopen; zoo gij er een regel »van leest zult gij meer willen lezen, en dit zoude het »verderf uwer ziele met zich flepen; opent die boeken »dus niet, maar verbrandt dezelve terftond. Wij bleven voor de kerk ftaan toen de menigte uitging, en »daar wierp de eene ons dit en de andere dat naar het »hoofd. Deze Zendelingen zijn van boekverkoopers vergezeld, die eene menigte boeken aan het volk verkoopen.”

Het gevolg dezer maatregelen is, dat gelijk in de gelijkenis vermeld ftaat, de vogelen veel van hetgeen op den weg gezaaid is opeten. Velen luisteren naar deze bedreiging, en de bijbels worden verbrand of in de aarde begraven. De enkele huisgezinnen aan wie de waarheid dierbaar is, worden befchouwd op eenen gevaarlijken dwaalweg te zijn geraakt, en de arme Colporteur, van alle kanten benaauwd, voelt zich geperst tot klagten gelijk de volgende:

»Ik kan U wel zeggen, dat als ik niet verkoop, het niet »wegens mijne luiheid is, want God ziet mij alle dagen, »en ik wensch mijn geweten zuiver te bewaren, tot op »dien dag waarin ik voor de ontvangene talenten rekenfchap zal moeten geven, en waarin alles in het oordeel verfchijnen zal. Dikwijls zie ik mij zelven van »vermoeidheid bezwijkende, met zweet bedekt en op allerlei wijze gefolterd, nadat ik vijf of zes dorpen rondgegaan ben en zes à zeven mijlen heb afgeloopen, en »dat altijd zonder mijn boekenlast verligt te zien! Voorwaar dit is een oorzaak van ontmoediging zoo als er »weinige zijn,..... maar ik bekommer mij over niets, »en gelijk de Apostel zegt, mijn leven is mij niet dierbaar, indien ik maar mijnen loop met vreugde volbrengen mag.”

Vrijheid van Godsdienst en Affcheiding. — De vrienden van godsdienftige vrijheid in Frankrijk hebben zich mogen verheugen in het vonnis door het Koninklijk Hof van Orleans in Appel geflagen, en waarbij dat van de Regtbank van Montarfis, die de Heeren Doyne en Le Maire wegens het houden van godsdienftige bijeenkomften op grond van Art. 291 en 292 van het Straf-wetboek veroordeeld had, gecasfeerd is geworden. De gronden van overweging zijn gewigtig, en ftemmen overeen met diegene, welke door de welfprekende verdedigers der afgefcheidenen, de Heeren Van Hall en Gefken, ook voor onze Regtbanken zijn aangevoerd geworden. Vele Protestanten hadden zich zelfs van vergelegene oorden naar Orleans begeven, ten einde de uitfpraak van dit gewigtig regtsgeding bij te wonen. De beflisfing verwekte onder de aanwezenden, zelfs bij vele Roomschgezinden, levendige vreugde, en men ziet nu met eene verhoogde belangftelling het gewijsde van het Opperfte Geregtshof te Parijs, op hetwelk de Procureur Generaal zich beroepen heeft, te gemoet.

Met genoegen bemerkten wij in de toasten op het herinneringsfeest aan Nederland te Albany in Noord-Amerika ook die, dat de godsdienftige vrijheid bij voortduring een voorwerp van roem voor Nederland en deszelfs geëerbiedigden Vorst moge uitmaken.

Ook het Zwitferfche Dagblad *le Narrateur Religieux* geeft nogmaals met nadruk zijne verwondering te kennen over den brief, van den Secretaris der Synodale Commisfie aan de Leeraren van het Waadland gerigt: alsmede daarover, dat er in de Staten Generaal flechts twee ftemmen, die van de Heeren Luzac en van Alphen, zich tegen den maatregel van militaire inlegering bij de Afgefcheidenen verklaard hebben; zij laten daarop eenige aanmerkingen volgen, die naar ons oordeel wel verdienden behartigd te worden:

»De Afgefcheidenen rigten in hun tijdfchrift *de Reformatie* tot de Christenen die in de Kerk gebleven zijn, »dringende uitnoodiging om zich met hen te vereenigen, »en voegen daarbij verwijten, die niet van eenige bitterheid vrij te pleiten zijn.

»Hierop antwoorden deze Christenen, dat de gefcheidenen een beftanddeel der opwekking uitmaken, maar »dezelve niet uitfluitend vertegenwoordigen; dat het niet »mogelijk is thans eene Kerk daar te ftellen, juist zoo »als zij als in 1618 beftond; en dat eindelijk, wat hen »betreft, het geenszins de indruk van de formulieren »en de geloofsbelijdenisfen is, waar wel die van de waarheid, levendig uit den Bijbel geput, waardoor zij den »Zaligmaker hebben leeren kennen.

»Wij hebben voor onze gefcheidene Broeders de vrijheid begeerd, en onze belangftelling voor hen, blijft door »hunne beproevingen toenemen. Maar wij verlangen »ook van hen, dat zij in hetgeen zij omtrent die Christenen fchrijven die zich niet met hen vereenigen, »meerdere gematigdheid en eerbied voor het geweten »van anderen aan den dag mogen leggen. Hoe kunnen »zij vorderen dat men hun geweten eerbiedige, indien »zij geen eerbied voor dat van anderen hebben? Hoe »kunnen zij verwachten, dat de onverdraagzaamheid van »het zwaard zal ophouden, zoo lang zij van hun kant »die van de pen niet ter zijde leggen? en hoe kunnen »zij eindelijk zich verwonderen, dat men hen tracht te »dwingen om tot de Kerk terug te keeren, zoo lang »zij van hunnen kant anderen willen dwingen om dezelve te verlaten? De Christenen in de beftaande Kerk »toonen hun hunne deelneming, maar er is eene geestelijke Wet die vervuld moet worden, die namelijk »welke de Heere aldus uitdrukte: *met welke mate gij* »*meet zal u toegemeten worden;* wij houden ons overtuigd, dat, zoodra de afgefcheidenen verdraagzaam jegens hunne Broeders worden, zoodra zij gematigd en »kalm zullen zijn, zij ook verdraagzaamheid zullen ondervinden. Deze geestelijke weg zal wel de meest gefchikte zijn om hen het gewenschte doel te doen bereiken.”

BERICHT.

De gift van een Godsdienstig gezelfchap te Rotterdam voor de Theologische school te Genève is bij de *Redactie* van dit Tijdschrift in dank ontvangen.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

DE BRIEF AAN DE PHILIPPENSEN.

De ſtad Philippi in Macedonië is in de geſchiedenis der wereld vermaard. Haar ſtichter was Philippus, de ſchrandere vader van Alexander den Veroveraar. Drie eeuwen later werd in hare nabijheid het lot van Rome en der aan Rome onderworpene wereld, door de nederlaag der Republikeinen beſlist. Doch beduidend is ook in de jaarboeken van Gods Koninkrijk haar hedachtenis. Het was in die ſtad, dat de eerſte Evangelieverkondiging in ons Europa gehoord werd. Als aan Paulus en zijne medgezellen langen tijd door den Heiligen Geest te kennen was gegeven, dat hunne prediking zich over de wateren die Europa van Aſia afſcheiden, moest uitſtrekken, zoo werd hem de wil van God eindelijk volkomen openbaar door een aandoenlijk droomgezicht. Hij zag een Macedonisch man (vertegenwoordiger van den geestelijken nood van Griekenland en heel ons werelddeel), die hem bad, en zeide: *Kom over in Macedonië en help ons* (1). Onmiddelijk daarop begaf de Apostel zich met Silas en Timotheus naar Philippi, predikte aldaar het Evangelie in een Joodſche bedeſtond aan de rivier, en eerlang was de eerſte Europiſche Gemeente gevestigd in het huis van Lydia de purperverkoopſter (2). Weldra had de zegen der blijde boodſchap ook de te voren aangekondigde verdrukking ten gevolge. Paulus wordt met Silas, wegens ſtoornis van duivel- en werelddienst, in de gevangenis geworpen, en in den ſtok gekneld. Maar ook aldaar verheerlijkt God Zijn woord. Op het geluid der lofzangen Zijner dienstknechten ſpringen de deuren der gevangenis open, en de banden der gevangenen los. Een ruwe ſtokbewaarder wordt door de kracht der Goddelijke genade van den rand der wanhoop tot de volle blijdſchap des Evangelies overgebracht (3). De tweede Gemeente van God te Philippi wordt gegrondvest in een gevangenhuis.

Geen minder zegen verzelt van daar af de prediking des Apostels in het overige Macedonië, (Theſſalonica en Berea) (1). Wij deden reeds vroeger het treffende verſchil opmerken tusſchen de Gemeenten van dat gewest, voor een groot deel uit geringen en armen dezer wereld beſtaande, en die van het rijke en machtige Corinthe (2). Theſſalonica zag al ſpoedig de eerſtelingen der vervolgingen, zelfs tot der dood toe, in haar midden (3). De Philippenſen onderſcheidden zich bijzonder door milde liefdezorg voor de armen, zeer bepaaldelijk voor des Apostels nooddruft, eerst daar hij zich nog te Theſſalonica bevond (4), daarna te Corinthe (5), eindelijk te Rome (6).

Het is uit zijne eerſte gevangenſchap in deze laatſte ſtad, dat Paulus den Brief welken wij thans doorloopen, *aan de heiligen te Philippi met de Opzienders en Diakenen*, ſchreef, en door de hand van een broeder uit hun eigen midden, Epaphroditus, verzond. Deze, tot Paulus door de Philippenſen afgevaardigd om hem als uit aller naam te bezoeken, te dienen, en de liefde-offers der Gemeenten in handen te ſtellen, was te Rome krank geworden tot der dood (7). Doch God had hem weder opgericht; niet evenwel door middel van die buitengewone wondergave eener dadelijke gezondmaking, welke den Apostelen en ook Paulus niet ten dienſte ſtond ter eigener beſchikking, of ten behoeve altijd van wie *zij* wilden, maar naar den wil en de bedoeling van den Heiligen Geest, alleen tot teekenen hunner Goddelijke roeping in het midden eener ongeloovige wereld. Epaphroditus was herſteld, hoogst waarſchijnlijk niet dan na een langen en bangen ſtrijd, op de ſmeekingen en tranen van Paulus, *op dat hij niet droefheid op droefheid zoude hebben* (8), en de Philippenſen zelve niet over den dood van hunnen geliefden afgezondene zoude hebben te treuren, maar den God aller genade verheerlijken in de blijdſchap over zijn behoud en wederkomst.

---

(1) Hand. der Apoſt. XVI. vs. 6—12. (2) Hand. der Apoſt. XVI. vs. 12—15.
(3) Hand. der Apoſt. XVI. vs. 15—34.

---

(1) Hand. der Apoſt. XVII. (2) 2 Cor. VIII. vs. 1 en volg.
(3) Verg. ons Opſtel over *de Twee Brieven aan de Theſſalonicenſen enz.* bl. 30 boven. (4) Phil. IV. vs. 16.
(5) 2 Cor. XI. vs. 6. (6) Phil. IV. vs. 10 en volg.
(7) Phil. II. vs. 25—30. (8) Phil. II. vs. 27

Hij zelf dan nu zoude met den Brief ook nog mondedelinge berichten aan de Gemeente brengen, van het wedervaren, den ſtrijd, de verwachting, maar onder dat alles vooral van de *blijdſchap* des Apostels: van zijne verantwoording in het Rechthuis te Rome, van de kracht hem in zijne banden daarbij geſchonken, en den zegen daarop, tot opwekking van het vertrouwen bij andere broeders (1); van zijne verzekerde hoop, dat door hem, het zij levende of ſtervende, Christus zoude groot gemaakt worden; en hoe hij, in uitzicht het zij op leven hetzij op ſterven, ondervond dat Christus *hem het leven was, en ſterven gewin; maar ook in het vleesch te blijven noodig kon zijn en wenſchelijk om der Gemeente wille* (2).

In den Brief vermeldt de Apostel zelve deze dingen tot bevordering onder de Philippenſen van hunne geestelijke *blijdſchap* (3). Die *blijdſchap* is de grondtoon van geheel zijn ſchrijven aan de Gemeente. Van den beginne tot het einde is de vermaning aan deze lieve, ſchoon ook nog verre van in het geloof *volmaakte* broeders, deze: *Verblijdt u! Verblijdt u! Wederom zeg ik u, verblijdt u! Verblijdt u in den Heere* (4). Het is die blijdſchap, waarvan reeds het geloof des Ouden Testaments roemde, dat zij de *ſterkte* der Godvreezenden is (5). Het is de blijdſchap, waarvan de Apostelen te Jeruſalem vervuld waren, ook als zij verwaardigd werden ſmaadheid te lijden om des Heeren naams wille (6). Het is die blijdſchap, die Paulus elders aan de Romeinen in het teederſte verband met *geloof* en *hoop* en *vrede*, *door de kracht van van den Heiligen Geest*, toebidt (7). En hier hebben wij op nieuw het voorbeeld dier innige harmonij, welke telkens tusſchen den toeſtand en de gemoedsſtemming van den Apostel, en de behoefte der Gemeente tot welke hij de pen voert, gevonden wordt. Het is uit den doorgaanden inhoud van den Brief kenbaar genoeg, dat het den Philippenſen grootendeels tot eenen recht geestelijken wasdom juist aan deze blijdſchap ontbrak. Daarom vermaant hij hen dan ook, *in geen ding bezorgd te zijn*, maar hun ganſche hart uit te ſtorten voor den Heere, door *bidden en ſmeeken met dankzegging* (IV. v. 8). Daarom houdt hij tegen alle twijfelingen des ongeloofs hun dien onwrikbaren grond aller troost en verzekerdheid der oprecht-geloovigen voor: Hij *die in u het goede werk begonnen heeft, zal dat ook voleindigen tot op den dag van Jeſus Christus;* en (I. vs. 6) terwijl hij hen vermaant, nu *ook in zijn afwezen hun eigen zaligheid te werken met vreezen en beven* (8), herinnert hij tevens hoe het *God is die in hen werkte beide het willen en het werken naar zijn welbehagen* (II. vs. 12 en 13).

Een beduidende oorzaak van dit gebrek aan de volle blijdſchap des geloofs lag, zoo het ſchijnt, ook in de oneensgezindheid onder de leden der Gemeente van Jeſus Christus te Philippi. Hierop wijst ons de opwekking (II. vs. 2): *Vervult mijne blijdſchap dat gij moogt eensgezind zijn, dezelfde liefde hebbende, van één gemoed, en van één gevoelen zijnde* (verg. III. vs. 15, 16); hierop, tot in bijzonderheden, de vermaning aan twee vrouwelijke leden der Gemeente (*Euodia en Syntyche*) dat zij *eensgezind zijn in den Heere* (IV. vs. 2). De weg nu tot deze gewenschte eensgezindheid wordt aangewezen in het beginſel des deemoeds (III. vs. 3 en 4): *Doet geen ding door twisting of ijdele eer, maar door ootmoedigheid, achtende de een den anderen uitnemender dan hem zelven. Een iegelijk zie niet op het zijne, maar een iegelijk zie ook op hetgene dat der anderen is.*

En hier zien wij weder, hoe in de Apostoliſche verkondiging geenerlei vermaning op eene bloot menſchelijke, dat is, zedelijke verplichting gegrond wordt, maar alles op den rotsgrond der eeuwige waarheden, op den Rotsſteen zelven, Jeſus Christus. Uit de herinnering aan de Philippenſen, van hunne roeping tot ootmoed en zelfverloochening, vloeit nu in de ziel en uit de pen des Apostels de verkondiging van het kruis zijns Heeren, dat fundament aller waarheid en zaligheid, voort (II. vs. 5—11). *Dat gevoelen zij in u, hetwelk ook in Christus Jeſus was!* ziedaar het beginſel der Christelijke nederigheid. Wat Christus deed en leed tot verzoening voor de zonden, tot verkrijging van gerechtigheid, ſterkte, heerlijkheid voor Zijn gegeven volk, dat is *te gelijk* de onnavolgbare, onherhaalbare, onbereikbare daad onzer verloſſing door plaatsbekleding en borgvoldoening, en *te gelijk* het voorbeeld, het beginſel, de wortel van het geloofsleven der verlosten, in hope gezaligden. Christus heeft zich zelven *vernietigd;* de in Hem geloovige *verloochene* zich!

Wij ſtaan nog eenige oogenblikken ſtil bij de korte, maar volmaakte voorſtelling, die hier volgt, van 's Heeren eigene God- en heerlijkheid, vrijwillige vernedering, en wederom daarop ontvangene verhooging. In deze weinige regelen toch ligt weder de ſleutel van geheel den Brief, de ſlotſteen van geheel het Evangelie. *Die in de geſtaltenisſe Gods zijnde, geenen roof geacht heeft Gode even gelijk te zijn* (dus lezen wij in onze Overzetting), *Maar Hij heeft zich zelven vernietigd, de geſtaltenis eens dienstknechts aangenomen hebbende, en is den menſchen gelijk geworden. En in gedaante gevonden als een mensch, heeft Hij zich zelven vernederd, gehoorzaam geworden tot den dood, ja den dood des kruiſes. Daarom heeft hem ook God uitermate verhoogd, en heeft Hem eenen naam gegeven die boven allen naam is, op dat in den name Jeſu zich zouden buigen alle knieën der gene die in den hemel, en die op de aarde, en die onder de aarde zijn, En alle tong zoude belijden, dat Jeſus Christus de Heer zij tot heerlijkheid Gods des Vaders.* In deze woorden is, als wij reeds herinnerden, de gantſche loop van het groote werk der verloſſing, de gantſche opvolging der daden van den grootmachtigen Verloſſer, begrepen; van dat Hij, die *het Woord is, dat bij God was en God was, vleesch werd,* zijne heerlijkheid als God, met eene ware menſchelijke natuur omhulde, alle de prophecijen, die van den *dienstknecht Gods* geſchre-

(1) Phil. I. vs. 12 en volg.
(2) Phil. I. vs. 20 en volg.
(3) Ibid. I. vs. 25.
(4) Ibid. I. vs. 4, 18. II. vs. 2, 17, 18, 29. IV. vs. 1, 4. 10.
(5) Neh. VIII. v. 11.
(6) Hand. der Apoſt. V. vs. 41.
(7) Rom. XV. vs. 13.
(8) Zie hierover ons Dl. V. bl. 28, 29.

ven zijn, vervulde; alle de gerechtigheid der Wet, alle de gehoorzaamheid aan God in hare volmaakte volkomenheid dáárſtelde; den dood, den dood des kruiſes, dat is des vloeks, onderging; en ſtraks, in Zijne begraving bij aanvang, maar in alle de volheid door Zijne opſtanding uit den dood, door Zijnen wederkeer ten hemel, door Zijne zitting ter rechterhand der Majesteit verhoogd werd; voorts *verwachtende dat alle Zijne vijanden geſteld worden tot een voetbank zijner voeten* (1), en dat Hij Zijn Koninkrijk in bezit nemende, dat Koninkrijk met zich zelven, als Middelaar en Hoofd van hetzelve, aan God den Vader in alle eeuwigheid onderſchikke (2).

Ieder uitdrukking heeft ook hier haar nimmer voorbij te zien gewicht: *Hij was in de geſtaltenisſe Gods* (Gr. ἐν μορφῇ Θεοῦ). De geſtaltenis van God is de zelfſtandigheid zelve van God; het is de eeuwige heerlijkheid, waarheid, en macht van God, onafſcheidbaar van Zijn Wezen, ondenkbaar, onmededeelbaar buiten dat Wezen (3). *Hij achtte het geen roof Gode gelijk te zijn* (4), als God, die Hij was, zich te toonen, zich te gedragen, zich te verklaren; maar, *Hij heeft zich zelven vernietigd* (Gr. ἐκένωσεν, *ontledigd*), van de openbaring dier Goddelijke majesteit en heerlijkheid door het aannemen eener menſchennatuur voor een tijd zich onthouden; zoodat Hij zeggen kon met even dezelfde waarheid: *De Vader is meerder dan ik:* en *Ik en de Vader zijn één;* zich zelven (het is de groote verborgenheid des heils!) vatbaar gemaakt hebbende voor lijden, voor het ondergaan van een dood- en vervloekingsvonnis, *den menſchen gelijk geworden zijnde* (Gr. ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, *in de gelijkheid der menſchen geworden of geboren zijnde*, d. i. even als degenen, die Hij kwam verlosſen, *deelachtig geworden des vleeſches en des bloeds* (5),) alzoo *in gedaante* (Gr. σχήματι) *gevonden als een mensch* (Hij was de *Zone des menſchen* naar den vleeſche, even waarachtig als de *Zone Gods* van alle eeuwigheid; hij was de *menſche Christus Jeſus*, zoo wel als *onze groote God en Zaligmaker Jeſus Christus* (6),) heeft Hij wederom in die menschheid zelve, *zich zelven* niet als Koning, Zone Davids, en Israël Mesſias, die Hij was, verheerlijkt, maar *vernederd:* Hij *is gehoorzaam geworden tot den dood, ja tot den dood des kruiſes.* En DAAROM (*om den arbeid zijner ziele*, zegt de Propheet (7),) *heeft hem God uitermate verhoogd, en gegeven eenen Naam die boven allen Naam is*, (bij Johannes (8): *verheerlijkt met de heerlijkheid die Hij had bij den Vader, eer dat de wereld was*), *op dat in den naam van Jeſus, alles wat in den hemel, op de aarde, en onder de aarde is, zich buige, en alle tong belijde, dat Jeſus Christus de Heere zij, tot heerlijkheid Gods des Vaders.* (Verg. Rom. XIV. vs. 10 en 11. Jeſ. XLV. vs. 22 en 23).

---

(1) Heb. X. vs. 13.
(2) 1 Cor. XV. vs. 23—28.
(3) CALVIJN, ad h. l. *Mihi certe ne omnes quidem diaboli hunc locum extorqueant, quia in Deo firmisſimum argumentum est a gloriâ ad esſentiam, quae duo inſeparabilia ſunt.*
(4) Gr. τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. *Esſe pariter et convenienter Deo.* (BENGEL ad h. l.)
(5) Heb. II. vs. 14.
(6) 1 Tim. II. vs. 5. Tit. II, vs. 13.
(7) Jeſ. LIII. vs. 11.
(8) Joh. XVII. vs. 5.

Op dezen grond dan nu, de zelfvernietiging van Gods eigen Zoon tot een aan het hout des vloeks ten toon geheven, ten offer gebrachten *dienstknecht*, bouwt de Apostel verder ook in dezen dierbaren Zendbrief den roem van Zijne gerechtigheid voor God (III. vs. 1—9); zijn deel aan de hoop der wederopſtanding der dooden, door de kracht der Opſtanding van Christus, en in den weg van gemeenſchap met Zijn lijden, en van gelijkvormigheid aan Zijnen dood (III. vs. 10 en volg.); op dezen grond, de vermaning tot den onberispelijken en oprechten wandel der kinderen Gods, met het Woord des levens, den helder lichtenden fakkel der eeuwige Waarheid in de hand (II. vs. 15 en 16); en met het oog op dien laatſten eindpaal van geheel den loop en ſtrijd der Kerk van Christus, op dat algemeene vereenigingspunt aller geloovigen, aller Gemeenten, en aller bedeelingen: *de wederkomst van Christus uit de hemelen*, (*in welke* dan ook nu onze ſchat, ons hart, en *onze wandel* zij!) *om ons vernederd lichaam gelijkvormig te maken zijnen heerlijken lichame, naar de kracht, waardoor Hij ook alle dingen onderwerpen kan aan Hem zelven* (III. vs. 18–21).

Liefelijk beſluit de Apostel den in alle opzichten liefelijken en liefdevollen Brief met de herhaling van het groote Evangeliſche gebod: *Verblijdt u in den Heere allen tijd!* (IV. vs. 4); en ſtraks daarop, na de vermaning tot volharding in het gebed, en de toebidding der alle verſtand te bovengaande vrede Gods (IV. vs. 6 en 7) met deze ſlotſom van alles wat tot de roeping der heiligen behoort (vs. 8): *Al wat waarachtig is, al wat eerlijk is, al wat rechtvaardig is, al wat rein is, al wat liefelijk is, al wat wel luidt, zoo daar eenige deugd is en zoo daar eenige lof is, dat zelve bedenkt.*

Hij zelve geeft van dat eerlijke, dat reine, dat welluidende, nog een proef in de wijze, waarop hij den Philippenſen de ontfangene liefdegave door Epaphroditus erkent (vs. 10–18): gevoeligheid aan die liefde; dankzegging voor die gave; maar te gelijk en boven alles lof aan God, onafhankelijkheid van alle uitwendige toeſtanden; kracht tot alle dingen, waartoe God roept, waarin God plaatst, *in Christus;* eindelijk als tot vergelding (vs. 19): *Mijn God zal naar Zijnen rijkdom alle uwe nooddruft vervullen in heerlijkheid door Christus Jeſus!* Heerlijk en liefelijk is dit perſoneele*: mijn God*, des geloofs: heerlijk niet minder en geestelijk welluidend onmiddelijk daarop (vs. 20) het: *Onze God en Vader*, uit die diep gevoelde gemeenſchap der heiligen, waaraan ook de ſlotgroet getuigenis geeft: *Groet alle de heiligen in Christus Jeſus. U groeten de broeders die met mij zijn! Alle de heiligen groeten U, en meest* (gij belijders uit het armoedige Macedonië!) die *van het huis des Keizers*, te midden en ten gevolge van Paulus verdrukkingen, verantwoordingen, verkondigingen, te Rome, bekeerd zijn. *De Genade van onzen Heere Jeſus Christus*, is als altijd ook hier het zegel van den Apostoliſchen Brief.

DE ZONDAG-SCHOLEN.

Laat de kinderkens tot mij komen.

Jeſus Christus is het Leven. Het Christendom, zal het dien naam te recht dragen, moet dus dit karakter bij uitnemendheid hebben, dat het leve. Dit leven heeft een tweeledig beſtaan, onderſcheiden, hoewel niet afgeſcheiden van elkander. Eén inwendig: in vereeniging met Christus, uit Hem voortgeſproten, door Hem onderhouden, is het bij God bekend, voor den mensch verborgen. Maar het heeft ook een uitwendig beſtaan, eene uitdrukking van het verborgene, een opſchietende ſtam uit den verholen wortel, een openbaring van een bedekt beginſel, een verſchijnſel van een geestelijke oorzaak, eene ontwikkeling van de heilbelofte, die in het Goddelijk bevel en krachtgevend machtwoord tot al wat leeft, gebracht werd: *Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt U!*

Dit tweeledig beſtaan is, gelijk ik zeide, niet af te ſcheiden: waar de adem Gods het verborgen, het inwendig leven, een beſtaan gaf, daar gaf hij tevens de vatbaarheid niet alleen, maar den drang, de behoefte, de noodwendigheid der ontwikkeling; den wasdom, die niet anders is dan de verlengde werking der aanblazinge Gods. Geen leven dus zonder beweging, geen leven zonder openbaring; maar de mate dier beweging, de klaarheid dier openbaring, ſtaat in een onmiddelijk verband met de meer- of minder krachtige werking van het inwendig levensbeginſel.

Onder de verſchijnſelen nu en kenmerken van dat leven bij den geloovigen zou men er vele en velerlei kunnen opgeven. Ik bepaal mij tot twee: zijn oog moet op God, zijn hand tot den medemensch gericht zijn; al wat hij gevoelt te behoeven, al wat hij hoopt, dat wacht en ſmeekt hij van Boven; al wat hij ontvangt en juicht te bezitten, wenscht en zoekt hij anderen mede te deelen. Dat is het geloof door de liefde werkzaam: dat is een *levendig geloof*, omdat zich een *leven des geloofs* openbaart aan zijne merkteekenen.

Slaan wij een aandachtig oog op de geloovigen in Engeland, Frankrijk, Zwitſerland, Duitschland en elders: wij zullen onder die merkteekenen, in de eerſte plaats, die zich overal openbarende levendige en werkzame deelneming moeten noemen, in de geestelijke belangen van onzen medemensch. Is er eene zijde, van welke zich het Christelijk leven der kinderen Gods in onze dagen bij zoovele en velerlei anders bedroevende teekenen van het inklevend bederf (die worm, die *bij hen* toch eenmaal ſterft, bij de verloſſinge namelijk van het lichaam des doods!) gunſtig onderſcheidt, het is voorzeker ten opzichte der verblijdende bewegingen eener zich uitbreidende liefde, die de polsſlag is van het leven des geestes. Vandaar, dat de eeuwige belangen zoowel van het opkomend geſlacht, als die der blinde Heidenen, dat opkomend geſlacht der menschheid, den geloovigen tegenwoordig zoo krachtig op het harte gebonden worden. Niet, dat wij zouden willen ſtellen, dat het Christelijk geloof onzer vaderen zonder ijver noch werkzame liefde ten deze zou geweest zijn: hetzij verre! maar wij meenen desniettemin te mogen en te moeten bekennen, dat gelijk vroeger over het algemeen eene wellicht meer ſolide kennis van de leere der zaligmakende genade en meerder geloofsvastigheid plaats hadden, zoo in onze eeuw de behoefte bij den waren geloovigen meer gevoeld, derzelver voldoening meer gezocht wordt, om anderen het woord der verzoeninge te brengen, om anderen in het heil te doen deelen, dat men voor zich zelven in het bloed des kruiſes door Gods nederbuigende zondaarsliefde heeft mogen vinden. — Het is waar, het karakter dezer eeuw zijnde openbaarmaking, zoo moet men, wil men billijk zijn, genoemde verſchijnſelen voor een deel aan die meerder geruchtmakende verbreiding toeſchrijven, zoodat niet alles dat in de werkkring des Christendoms onzer Vaderen ſchijnt gemist te worden, daarom juist werkelijk ontbroken heeft (1), en niet alles, waardoor de openbare werkzaamheid der geloovigen onzer dagen gunſtig ſchijnt af te ſteken, juist werkzame liefde en vrucht des geloofs zou zijn. Evenwel komt het ons ontegenzeggelijk voor, dat de aandacht des Christens thans meer gewekt, de bede meer opgezonden, de ijver meer betoond wordt ten opzichte van twee hoogstgewichtige met de verwachte wederkomst onzes Heeren in het naauwſte verband ſtaande geboden, en, ja, ook voorrechten, namelijk: *Predikt het Evangelie aan alle creaturen*, en dan: *Laat de kinderkens tot Mij komen.* — En geen wonder! Uit een hooger ſtandpunt beſchouwd, hangt dit verſchijnſel, mijns inziens, zamen met de ontwikkeling der raadsbeſluiten Gods betrekkelijk den vorm zijner Kerk op aarde. Te voren zag men alle geestelijke werkzaamheid als uit den boezem der Kerk, of om juister te ſpreken; als uit den geestelijken ſtand uitgaan: en dit moest noodwendig derzelver uitbreiding op den duur verlammen; in onze dagen, bij de velerlei ſchuddingen en aardbevingen in Staten en Ker-

(1) Tot een bewijs van hetgeen ik hier aanmerke en tevens hoe onze Vaderen niet ſtil zaten ten opzichte der prediking des Evangelies ook bij de Heidenen, maar dat zij, zoodra de Heere een deur daartoe ſcheen te openen, op de aanwijzinge Gods opmerkzaam waren, en datgeen deden hetgeen nu door Bijbel- en Zendelingsgenootſchappen verricht wordt, ſtrekke het navolgend verhaal, dat men bij eenen Wagenaar en andere Schrijvers van de Geſchiedenis des Vaderlands niet aangeteekend vindt, maar in het zeer beknopt en niet minder om den geest die er in heerscht belangrijk werkje van den Raad in het Hof van Friesland, Johan van den Sande, te vinden is. »In plaats van de groote verwoesting der Gereformeerden en Evangeliſche Kerken in Bohemen en Duitschland, gevolgd op de nederlaag van Koning Frederik, heeft God Almachtig door middel van de Oost-Indiſche Compagnie in Oost-Indiën beginnen het Licht des Evangelies te ontſteken, en zich aldaar eene gemeente te vergaderen. Tot bevordering van deze zaak zijn het Nieuwe Testament, de Heidelbergſche Catechismus en eenige predikatiën overgezet in de Malaiſche ſpraak, aldaar zoo gemeen als hier de Latijnſche en Franſche ſprake; de Koningen tot Soyen en Rieclang in Amboyna, en eenige Prinſen aldaar hebben haar begeven tot het Christelijk geloof, en hare zonen in deze landen gezonden om in de fundamenten van de Christelijke Religie onderwezen te worden, die door order van de Oost-Indiſche Compagnie ter ſchole beſteed zijn te Amersfoort." Dit geſchiedde in den jare 1621, en de allertreffendſte voorſpoed en uitbreiding der Oost- en West-Indiſche Maatſchappijen, zeer bijzonder van dien tijd af, waren zoodanig, dat (om mij van de woorden van dienzelfden Schrijver te bedienen) »de vreemde Natiën zich daarover grootelijks verwonderden." *Die Mij eeren zal ik eeren*, zegt de Heere. (Verg. hiermede deze *Nederl. Stemmen*, Dl. V. bl. 118.)

ken, waardoor ook zelfs de anders hechtste gebouwen aan het waggelen gebracht zijn, ziet men bij de afneming van het leven der Kerk, als lichaam beschouwd, de ware leden in meerdere beweging komen; en kende men vroeger, meer dan tegenwoordig, wat het in zich hebbe in de uitwendige Kerk de uitdrukking te bezitten van die Gemeente des levendigen Gods, die als een *pilaar en vastigheid der waarheid* of als een *gebouw Gods* wordt voorgesteld, of als *een lichaam dat bekwamelijk te zamen gevoegd en te zamen vastgemaakt zijnde door alle voegselen der toebrenginge, na de werkinge van een eigelijk deel in zijne mate, den wasdom des lichaams bekomt tot zijn zelfs opbouwinge in de liefde* (1); in onze dagen vormt zich de Heere en verzamelt Hij zich uit onderscheidene kerkgemeenschappen levende steenen tot een tweeden, een meerderen Tempel, die ja, onder vele stormen wordt opgetrokken, maar waarin Zijne heerlijkheid zal wonen; waarom Hij ook Zijne kinderen meer herinnert, dat *zij een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom, een heilig volk, een verkregen volk zijn: opdat zij zouden verkondigen de deugden des genen, die hen uit de duisternisse geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht* (2).

Vandaar, uit dat behoefte-gevoel om tot de uitbreiding van Gods Koninkrijk mede te werken, in alle rangen en standen der maatschappij die vereenigde pogingen daartoe, die geheel buiten de Kerk, en door geloovigen buiten eenige kerkelijke bediening staande, daargesteld, in werking gehouden, en steeds meer en meer ontwikkeld worden. Het is er intusschen verre van daan, dat ik dien geest van werkzaamheid, en vooral van gezamenlijk ondernomene werkzaamheid, die bij andere volkeren tot zoo talloos vele en velerlei sociëteiten aanleiding gegeven heeft en nog steeds geeft, *onvoorwaardelijk* zoude prijzen en aanbevelen; neen, gewis niet: ware ik niet reeds lange in de overtuiging geweest van het veelvuldige kaf dat ook hier onder het koren gevonden wordt, een verblijf van een genoegzaam aantal maanden bij de vreemden, daar, waar bij de heerlijkheid der scheppende macht Gods ook die zijner herscheppende liefde rijkelijk ten toon wordt gespreid, zou mij zulks ontegenzeggelijk geleerd hebben; maar diezelfde ondervinding heeft mij ook van naderbij het veelvuldig goede en gezegende leeren kennen en erkennen, dat daar, gelijk in Engeland en elders, door den ijver en werkzamen geest der geloovigen daargesteld wordt; en niet overbodig kan het zijn, den geloovigen in Nederland dit te herinneren en aan te prijzen.

Mijn aandacht is voor het tegenwoordige meer bijzonder gevestigd op de zoo levendige belangstelling in de vorming en het heil van het opkomend geslacht, die in alle rangen der Maatschappij waar geloof en liefdegloed gevonden worden, harten tot het gebed en handen tot nuttige ondernemingen heeft opgewekt. Slaan wij alleen het oog op de door geheel Engeland en Zwitserland, hier en daar in Frankrijk, Duitschland en in Amerika ingestelde Zondagscholen, en het nut dat dezelve stichten, en het kwaad dat dezelve beletten: wij zullen spoedig overtuigd worden, dat de heilrijke beloftenissen Gods, aan hen gegeven die aan aan alle wateren zaaien, ook hier vervuld worden, in die scholen, zoo nuttig veelal voor de kinders niet alleen, maar ook voor zoo vele gezinnen der behoeftigen; en nog daarenboven, door de in weldaden voor de Zijnen onuitsprekelijke liefde des Albestierders eene gezegende terugwerking op de geloovige der hoogere klassen hebben, die zich meer oefenen in het Woord, meer gelegenheid hebben in aanraking te komen met geloovigen uit andere klassen, daardoor van hunne bijzondere leiding en ondervindingen kennis krijgen, en er winst mede doen. O! God is liefde, en waar liefde tot den mede-zondaar in het harte des Christens werkzaam is, daar zal dat harte met liefde Gods overstort en gezegend worden. Zoo vloeien de waterstroomen van de bergen in de valleijen, van waar zij door de warmer lucht voor een deel als damp zich verheffen, om als een vruchtbare daauw de toppen dier bergen weer te bevochtigen, of, in wolken opgebonden, zich van daar weder uitstorten!

Wij willen dan hier het een en ander van den eenvoudigen oorsprong en levendige uitbreiding der Zondagscholen den Nederlander mededeelen: niet geheel om hem een model voor te stellen om in allen deele na te volgen, want ieder land (en men heeft dit maar al te dikwerf uit het oog verloren) heeft zijn bijzonder karakter, en in ieder land zal ook de geloovige iets eigenaartigs hebben in inrichtingen en inzichten; maar om op te wekken tot een ernstig onderzoek, of de geloovigen in Nederland de neiging tot een contemplatief Christendom niet te zeer inwilligen: en of hen de anders zoo rechtmatige en heilzame vrees van op de gevaarvolle en voor zoo velen, helaas! noodlottige klip van eigenwillige en wettische werkzaamheid schipbreuk te lijden, niet veelal de niet minder groote gevaren die het blijven liggen aan strand vergezellen, doet voorbij zien; in plaats van met het oog op God, en hopende op een voorspoedigen wind des Geestes, de ingerolde zeilen te ontplooien en op te halen, de stramme touwen te bewegen en aan te binden, en aldus in zee te steken.

Het is voorzeker eene voor den opmerkzamen onderzoeker niet onverschillige zaak, wanneer hij bij de veelvuldige ondernemingen der menschen tot daarstelling van in eenen meerderen of minderen omvang invloed uitoefenende vereenigingen, een zoo in het oog loopend onderscheid in den voortgang, wijze van uitbreiding, maar vooral in de opkomst en oorsprong derzelve ontwaart. Wat uit God is in de menschelijke Maatschappij, zal noodwendig eenige gelijkenis hebben met de openbaringe Gods in het vleesch; en het nederig Bethlehem, het verachte Nazareth, en de kribbe die Hem, welken de Hemel, ja de Hemel der Hemelen niet bevatten kan, ontvangen moest, zijn zoo vele profetische teekenen en kenbronnen, waaraan hetgeen bij den mensch heilzaam is en *goed*, dat is uit *God*, getoetst kan worden. Geene vooraf-beraamde plannen, noch zamenvoeging van onderschei-

(1) Eph. IV. vs. 16. (2) 1 Petr. II. vs. 9.

denekrachten tot bereiking van een uitgestrekt doel dat men zich heeft voorgesteld, zijn ooit de oorsprong en aanvang van Gode welbehagelijke en daarom nuttige en heilzame inrichtingen geweest. Maar een gering, naauwlijks merkbaar begin, langzame ontwikkeling, als vervulling van eene bestaande behoefte, en antwoord op eene vrage des harten, ziedaar wat veelal de waarlijk nuttige inrichtingen ten gronde ligt, die niet vooraf beraamd en dan gevormd worden, niet toepassingen van gemaakte theoriën zijn, maar wording en bestaan buiten eenig menschelijk voornemen uit zeer geringe beginselen ontvangen, en zich, naast al wat leeft en van God is, allengskens ontwikkelen en uitbreiden. Toen de Heere van het Koningrijk der Hemelen zeide: *Wien is het Koninkrijk Gods gelijk, en waarbij zal ik hetzelve vergelijken? Het is gelijk een mostaardzaad, hetwelk een mensche genomen en in zijn hof geworpen heeft, en het wies op tot een grooten boom, en de vogelen des hemels nestelden in zijne takken* (1): zou Hij ons toen niet daarin tevens den grondvorm hebben aangewezen van al die inrichtingen die waarlijk heilzaam zijn, vooral van diegene welke tot dat Koninkrijk Gods in een naauw verband staan? —

Zoo ongemerkt en eenvoudig is ook het ontstaan der Zondagscholen geweest. Te Glocester in Engeland werd, juist een eeuw geleden, geboren een zekere Robert Raykes. Deze mocht, toen hij tot rijpere jaren kwam, door de zondaarszoekende hand Gods bekeerd worden van den dood tot het leven. Een eenvoudig man zijnde en van ambacht een drukker, gevoelde hij zich zoo gelukkig in de dienst des Heeren, dat het hem voorrecht en behoefte was, anderen dien weg aan te prijzen. Als die eenmaal *onder den strik des Satans gevangen was tot zijnen wille* (2), en thans een *vrijgelaten des Heeren* (3), gevoelde hij medelijden, diep medelijden voor allen die nog gevangenen waren; en zijn hart trok hem in het bijzonder tot die, welke door hunne misdaden of wangedrag nog daarenboven in de banden van de strafeischende gerechtigheid der Overheid vast zaten. Hij begaf zich dikwerf in de gevangenhuizen. Diep ontroerd mocht hij daar, onder dien grooten hoop van allerlei misdadige jongen en ouden van dagen, van Jezus en de vergevende Genade voor den in schuldgevoel tot het bloed des Verbonds toevlucht nemenden zondaar spreken. Maar zijn opmerkzame geest was in het bijzonder bepaald geworden bij de vele, de kinderlijke jaren naauwelijks ontwassene jonge lieden, die geheel verwaarloosd en zonder eenige godsdienstige opleiding in de verwilderde huisgezinnen hunner ouders, als van de eerste levensjaren af, in allerlei baldadigheden ongestoord opgegroeid, eindelijk tot diefstal of andere wandaden kwamen, en zoo in de handen der Justitie vielen. Deze gedachte ging bij hem met een zucht tot God gepaard, dat eens in het droevig lot van dergelijke ongelukkige kinders op de eene of andere wijze mocht voorzien worden, door hen in de vroege jeugd eenig onderwijs, vooral in de gronden van die Godsdienst te doen ontvangen, die de eenige bron der ware zedelijkheid is. Dan, hoe daartoe te komen? Hemelhooge bergen van moeilijkheden deden zich van alle kanten op. Van waar al die onderwijzers? en dan: wie zou ze bezoldigen? hoe de localen daartoe te vinden? Deze en dergelijke bedenkingen deden den braven man, bij den blijvenden wensch en begeerte, de onmoogelijkheid der uitvoering erkennen en betreuren. Dan ziet; de Heere had de begeerte en de bede gegeven: zou Hij dan ook niet de vervulling schenken? Het gebeurde kort hierop, dat hij eens op een morgen in een afgelegen, zeer volkrijke buurt of voorstad beroepshalve wezen moest: een uithoek, daar juist de armoedigste en diepstgezonkene volksklasse woonde. Nu werd hij daar zeer ontroerd door een hoop kwade jongens, bij allerlei baldadigheid en de vreeslijkste vloeken, de straat heen en weer te zien doorloopen. Hij vroeg een voorbijgaande, of alle die kinders in deze buurt woonden, tevens het diep gevoel van smart te kennen gevende, dat zij in zulk een ellendigen en verlatenen toestand daar heen zworven. Och, Mijnheer! zeide toen eene vrouw, die dit gehoord had, als gij eens in de gelegenheid waart in deze buurt te komen op den dag des Heeren, dan zoudt gij nog veel meer ontroerd en bedroefd zijn. De gansche straat is dan letterlijk vol van een menigte dier ongebondene jongens, welke alsdan geen werk hebbende gelijk in de weekdagen, den gantschen Zondag doorbrengen in schreeuwen, vechten, en in zulk schrikverwekkend vloeken en God lasteren, dat men zich veeleer in de hel dan in een buurt van deze volkrijke stad zou denken. Wij hebben in onze parochie wel een trouwen leeraar, die ook een en ander ter school gezet heeft; maar de meesten zijn de geheele week in de fabrieken bezig, en loopen Zondags geheel ledig, zonder dat hunne ouders, niet minder verwilderd dan zij, naar hen omzien. Nu woog dit verhaal den braven man met zulk eene kracht op de ziele, dat het hem op de gedachte bracht, of er niet een weg openstond, om op dien dag een zeker getal dier ledigloopende kinders te verzamelen en eenig onderricht te geven; of men ook, onder den zegen Gods, hierdoor mocht worden in staat gesteld, die jammerlijke ontheiliging van den dag des Heeren voor te komen. Hij onderzocht dan, of er niet een en andere goedgezinde vrouw in die uitgestrekte buurt woonde, die kleine leesschooltjes hield. Men wees hem vier aan: hij vervoegde zich bij haar, en stelde haar voor, om voor een halve gulden (*shilling*) ieder Zondag zoo vele kinders te ontvangen als hij haar zou toezenden. De leeraar, met wien hij raadpleegde, ondersteunde zijn voornemen, en zocht in dien grooten hoop van kleine wilden door zijn gezag eenige orde te doen heerschen. Weldra gelukte het hem eenigen te zenden, die dan van 10 tot 12 ure bleven. Om 1 uur terugkeerende, werden zij naar de kerk gebracht, waar noch zij, noch hunne ouders sedert meer dan een geslacht de voeten gezet hadden. Na de kerk keerden zij weder eenige uren bij die schoolmeesteressen, om catechismus te leeren, en gingen dan bij het dalen van den dag

(1) Luc. XIII. v. 18, 19. (2) 2 Tim. II. v. 26.
(3) 1 Cor. VII. v. 22.

naar huis (1). Hooren wij nu, hoe de Heere de werkzame pogingen van een zijner geringe knechten, die Hij met geloof en liefde begenadigd had, in zeer korten tijd met uitkomſten boven alle verwachting, ja hope heeft heeft willen bekroonen en zegenen. Wij willen den braven man zelven hooren, zoo als hij zich, in een brief aan een vriend, dienaangaande heeft uitgedrukt.

»Sedert drie jaren zijn onze Zondagſcholen op denzelfden voet volgehouden; en o! Mijnheer, ik wenschte dat gij de uitwerkſelen met eigene oogen zaagt. Eene vrouw, in die buurt wonende, noemde dezelve, in vergelijking met hetgeen te voren plaats had, een paradijs. Ik ſta verbaasd en als opgetogen, van wege het groot getal dier kinderen, die, ſedert, hun catechismus leeren en uit het hoofd kunnen opzeggen. Maar er is meer: die kleine guiten zijn nu, ſedert een maand, zoo geheel uit hun zelven op het denkbeeld gekomen, om ook het gebed en de morgendienst van zeven ure in de groote kerk te gaan bijwonen. Dezen morgen waren er wel 50 bijeen. Zij komen bij een der meesteresſen, en gaan dan onder haar opzicht ter kerke, met niet minder orde dan men van eene compagnie ſoldaten zou kunnen verwachten. Daar ik er zelve gewoonlijk ben, zoo groeten zij mij bij het uitgaan zeer vriendelijk; en is er eens eenige oneenigheid, dan komen zij mij veelal hun leed klagen, om het weder te vereffenen. Daar ik drukker ben, heb ik een klein kinderboekje gemaakt, dat ik onder hen uitdeel; en eenige lieve vrienden hebben mij een zeker getal Bijbels en Nieuwe Testamenten bezorgd, die ik hun dan bij wijze van belooning ſchenk. Het in het oog loopend goed gevolg heeft reeds andere vrienden opgewekt, om ook in andere achterbuurten van de ſtad dergelijke Zondagſcholen op te richten; en zelfs is er eene geheele parochie die dezelfde onderneming in het werk geſteld heeft, zoodat ik de ſtille hoop voed, dat er met der tijd, onder Gods zegen, wat goeds uit dat alles zal geboren worden; want zoo de eere Gods hier eenigermate door bevorderd wordt, dan ben ik verzekerd, dat de geheele Maatſchappij er eenmaal de vruchten van zal plukken." Zoo verre de waardige man. Dat hij zich in die hope niet bedrogen heeft, bewijzen de tallooze en onpartijdigſte getuigenisſen, en de verbazende ontwikkeling en ſteeds met goed gevolg voortgaande uitbreiding dezer ondernemingen, van welker ontwikkeling wij nu nog met weinige woorden ſpreken moeten.

Gelijk wij nu den eenvoudigen en door eene bijzondere beſtiering Gods daargeſtelden oorſprong dier ſcholen gezien hebben, zoo was ook derzelver ontwikkeling en uitbreiding in den beginne langzaam, en naar mate men door veelvuldige feiten van het nut dier onderneming daar, waar ze met ijver en zorg behartigd werd, de overtuiging gekregen had, breidde zij zich al meer en meer uit, tevens zijtakken uitſchietende, die meer andere, voor het menſchelijk geſlacht mag ik zeggen, heilzame inſtellingen deden geboren worden. Drie jaren waren reeds verloopen, en het getal kinders, op die ſcholen eenig onderricht ontvangende, was nog ſlechts 300. De eigenaars der fabrieken in dien omtrek waren de eerſten, die de ondervinding kregen en het openlijk getuigenis moesten afleggen van de verbazende verandering die het gedrag en geheel de manier van deze kinderen in hunne werkplaatſen openbaarden, daar zij nu, buiten de gelegenheid geſteld zijnde tot zulke noodlottige verwilderingen, als waarin zij gewoon waren den ganſchen Zondag door te brengen, meer gehoorzaamheid, orde, leerzaamheid en vlijt aan den dag legden.

Maar niet minder was de gelukkige uitwerking, welke de in het oog loopende verandering der kinderen op ſommige ouders en hunne gedragingen ſchijnt gehad te hebben, daar zich ſommige tot een ernſtig onderzoek des Bijbels, waarover hunne kinders zich nu zoo dikwijls onderhielden, daardoor gebracht zagen. Weldra begon als de zich allengs verſpreidende ſtralen uit één midden- of brandpunt, zoo ook uit die ongeachte, afgelegene achterbuurt van Glocester, al verder en verder tot de Hoofdſtad, van daar tot andere voorname ſteden en dorpen, ja eindelijk geheel Engeland door en zelfs tot in Ierland toe, de voortzetting en ontwikkeling dier ſcholen behartigd te worden.

Een der eerſte plaatſen, waar zij zich met bijzonderen zegen vestigden, was het *Woud van Dean*, alwaar het licht des Evangelies met zoo zeel ijver gebracht en en met zulk een vreugde ontvangen was. Daar, waar de arme kinders der veelvuldige arbeiders in de koolmijnen, in den allerjammerlijkſten toeſtand verkeerden, zoodat ze ſchenen tot een wilden volksſtam te behooren, daar was het, dat binnen het verloop van één jaar, vele kinders in ſtaat werden geſteld Gods Woord te lezen, en meermalen, in plaats van het wild en woest getier dat daar zoo dikwerf onder dien hoop kleinen gehoord werd, de liederen van Watts of van andere Godzalige Schrijvers, het luisterend oor mochten ſtreelen (1).

Drie uren van Glocester is een groot dorp, *Painswick* genaamd, waar jaarlijks een in waarheid heidensch feest, en dat wel op den dag des Heeren, plaats had. De los-

(1) Men houde in het oog, dat wij in lang niet alles onvoorwaardelijk aanprijzen; en bijzonder in dit bezighouden der kinderen den ganſchen Zondag, niet alleen iets zeer vermoeiends en noodwendig bij velen verveling verwekkende, zouden vreezen, maar daarenboven de bedenking maken, of dus doende, de dag des Heeren niet zou kunnen, in het teer gemoed der kinderen, veel eer met weerzin dan met verlangen te gemoet gezien worden. Evenwel in het bijzonder verhaal ſpraken de vruchten als zoo vele feiten zoo luide, dat alle redenering zwijgen, of ten minſte zeer zacht ſpreken moet, zoo men althands de opgave dier uitkomſten, door den Godzaligen Raykes zelven gegeven, voor echt houdt; en voor het tegendeel is volſtrekt geen grond.

(1) De Schrijver dezes herinnert zich hier een dergelijke zielverblijdende verandering te hebben waargenomen, in een huisgezin, wiens woning de zijne in een onzer Gelderſche dorpen belendde. De vele kinders die daar waren, hadden hem dikwerf door hun woest en ijdel geſchreeuw en gevloek inderdaad overlast gedaan en meermalen bedroefd. Maar ziet, er kwam in weinig tijd eene in het oog loopend bedaarder geest in hun, en met aanbidding herinnerde hij zich toen, in plaats van dat ijdel gewoel, aan het zingen der pſalmen de vreugde dier kinders te hebben opgemerkt. En wat was daar de oorzaak van? De Geest des Heeren had den in zonden levenden vader krachtdadig bekeerd, en nu was hij een hervormer in zijn gezin geworden. O! God is Almacht en Liefde, en waar Hij komt, betoont Hij zich, als die een nieuwen Hemel en nieuwe Aarde in hart en huis ſcheppen kan!

bandigheid, het gewoel, de ontucht waren dan ſchrikkelijk. Men had ook daar een Zondagſchool geſticht, en nu kwam men op het denkbeeld, juist op dien dag den kinderen een publiek examen in de kerk af te nemen. Het nieuwe van de zaak trekt een groot deel der feestgasten: vele zijn getroffen over de houding, de aanvankelijke kennis, de eenvoudige antwoorden en gepaste vrolijkheid dier kinders, en het gezang der *hymnen*, dat velen zelfs gevoelig aandeed. De toehoorders behoorden meest of tot de armen, of tot den boerenſtand, en men heeft opgemerkt, dat de ingezamelde penningen voor die ſcholen, na den afloop van het examen, eene ſom bedroegen, die verre te boven ging al wat men eenigzins wachten of hopen kon, en aan niets anders was toe te ſchrijven, dan aan de tevredenheid der bewoners van dat dorp met deze ſchool-inrichting, waardoor zij nu niet meer, gelijk vroeger, op den dag des Heeren door de baldadigheid der rondzwervende kinders allerlei ſchade aan woning en hof te lijden hadden. Het was eerst in het jaar 1785, dat de eerſte gronden gelegd werden van een *genootſchap voor de Zondagſcholen;* en van toen af begon derzelver ontwikkeling meer bijzonder toe te nemen. William Fock, een koopman te Londen, een ijverig Christen, had zich getrokken gevoeld tot het opkomend geſlacht en deszelfs opvoeding. Reeds had hij op eigen kosten en niet zonder zelfsopoffering, een ſchool opgericht in het dorp Clapton; maar bij dit klein begin ſchoten weldra zijne geringe vermogens te kort: neêrgedrukt en gebukt ging hij, bij het zien van zoo veel verwaarloozing in den kinderlijken leeftijd en dat hij zoo weinig daar tegen in het werk kon ſtellen, toen het bericht der goede gevolgen die op onderſcheidene plaatſen door de Zondagſcholen daargeſteld waren, hem ter kennisſe kwam. Nu zag hij blijmoedig, dat er toch een middel mogelijk was, om zonder groote uitgave aan een zeker getal verlatene kinders eenig onderricht te verſchaffen. Dadelijk knoopt hij met den ijverigen Raykes eene briefwisſeling aan; en door hem voorgelicht en onderſteund, was het op den 7^den^ September 1785, dat hij het genootſchap oprichtte, dat van toen af, zoo binnen als buiten het Rijk, niet opgehouden heeft met bijzonderen voorſpoed en zegen werkzaam te zijn. Ook van toen af zijn die twee kindervrienden en ijverige Christenen in deze onderneming tot hun dood toe met zamenſtemmende harten werkzaam geweest. De een, Raykes, ſtierf in 1811; zijn vriend vijftien jaar later.

Opmerkelijk was het, hoe in Engeland al wat zich door liefde tot den Heere en de uitbreiding van zijn Koningrijk opgewekt gevoelde, zonder eenig aanzien van rang en ſtand, en zoo wel uit de Episcopale als andere Kerken, elkander in deze gewichtige menschlievende ondernemingen naderde, en ieder een deel van dat uitgeſtrekt veld ter bearbeiding voor zijne rekening wenschte te nemen. Ook gaf een zeer achtenswaardige Leeraar openlijk te kennen, dat door dit middel, onder den zegen Gods, de toen nog zoo diep gezonken toeſtand der Natie, door het Evangelie in zoo vele huisgezinnen te doen doordringen, een merkbare verandering moest ondergaan. En dit heeft werkelijk plaats gehad, daar de meerdere verlevendiging en opwekking, die men niet ontkennen kan dat bij en neffens het veelvuldig bedroevende en verkeerde in Engeland, vooral in de laatſte dertig jaren gezien worden, voor een groot deel van den invloed dier ſcholen, waar zoo velen zich mede bezig houden, af te leiden zijn. Want in den beginne waren het wel bezoldigde meesters, die aangeſteld werden; maar bij den verderen voortgang had men het voorrecht, het bewijs van Gods hooge goedkeuring ook daarin op te merken, dat zich allengs geſchikte perſonen aanboden, om vrijwillig, en geheel kosteloos, uit liefde voor de zaak zelve, zich met denzelven onledig te houden; en dit was tevens een waarborg van den Christelijken geest en ijver die hen bezielde. Onder de door Gods genade opgewekte Christenen was het niet moeilijk een groot deel te vinden, die, daar die ſcholen ſlechts Zondags plaats hadden, een deel van dien zoo bij uitnemendheid aan de dienst Gods gewijden dag beſteden tot het leeren lezen, tot het bidden, en het houden van eenvoudige geſprekken over de Godsdienst, of in het leeren van Gods Woord, met een zeker aantal kinderen; en de ondervinding heeft geleerd, hoe men met meer zalving, meer liefde, meer ongedwongenheid en ook meer zegen Gods, die ondernemingen ſedert dat tijdſtip heeft zien voortgaan, dan zoolang eigenlijk gezegde meesters of bezoldigde perſonen daarin bij uitſluiting werkzaam waren. Het was en is nog op vele plaatſen een aandoenlijk en treffend verſchijnſel, zoo velen te zien, vooral jonge lieden, zelfs uit de eerſte ſtanden der Maatſchappij, die door de genade Gods van het lichtzinnig leven der ongebondene jeugd tot Jeſus Christus en Zijn dienst werden overgebracht, en nu met blijdſchap en ijver in het midden van eenige arme kindertjens een paar uren van den dag doorbrachten, welke zij te voren gewoon waren in de luidruchtige en zondige vermaken der wereld te verſlijten. Maar uit die ſcholen zijn bij vervolg van tijd zeer bekwame en tot onderwijzing der kinderen allergeſchiktſte jongelieden te voorſchijn gekomen, die nu op hun beurt met den meesten ijver en dankgevoel, welke werkzaamheden zij dan ook in de week mochten hebben, zich aanboden, om op den dag des Heeren aan die onderneming mogen deel hebben.

Een der deelen van Engeland, waar onze inrichting het beste gevolg en het uitgeſtrektſte nut gehad heeft, is buiten twijfel Wallis-land (*Wallish-* of *Gallish-land; Pays de Galles*). De inwoners van die bergachtige ſtreken waren niet alleen zeer armoedig, maar daarenboven, door de hun eigene taal en gewoonten op zich zelve ſtaande, zoo goed als geheel verſtoken van de weldaden eener geregelde opvoeding en van een onderwijs, zoo als die in andere deelen van het Rijk genoten worden. Men ondernam daar ook in 1800 de Zondagſcholen: en deed dat met onvermoeiden ijver en groote opofferingen. In dien jaartijd waren er reeds 177 ſcholen, door nagenoeg 8000 kinders bezocht. Niet te berekenen zijn de heilzame ontwikkelingen die in vele huisgezinnen, waarvan

de kinders onderricht kregen, en waar dus Christelijke vrienden en voorstanders dier scholen toegang hadden, waargenomen werden; maar er is meer: de lust en het verlangen om den Bijbel te leeren kennen opgewekt zijnde, ontwaarde men, hoe zeldzaam aldaar huisgezinnen gevonden werden, die het Woord Gods bezaten in hun landtaal; dit ontwikkelde de behoefte om nieuwe uitgaven te laten drukken, en ziedaar de eerste oorsprong en de eerste werkzaamheid tevens van dat thans zoo voorbeeldeloos uitgestrekt, ja over geheel de wereld met zulk een zegen en ijver werkzaam Engelsch Bijbel-Genootschap. O hoe hangt in het Rijk van God alles zamen! Als de geloovige, de Christen, zich in den geloove aan de leiding van Gods mag overgeven, dan krijgt hij in de ontwikkeling van nieuwe en nieuwe behoeften, zoo vele aanwijzingen van boven tot nieuwe en uitgebreidere werkzaamheden: en niet alleen onverwachte, maar ongehoopte, ja ongedachte resultaten in uitgestrekter zegen en invloed, verbazen hem dikwerf, als hij terugziet op de eerste naauwelijks noemenswaardige, maar tot Gods eer en het waarachtig heil des evennaasten met gebed ondernomen poging. Ik zeg, met gebed ondernomen; want God betoont zich dan in waarheid, die God te zijn, die boven bidden en denken de Zijnen wil zegenen, en mildelijk geeft en niet verwijt. Daarentegen de in eigen kracht ondernomene, op een groote schaal aangelegde en beraamde menschelijke plannen, zij mogen al soms wel gelukken, zullen echter meestal verre beneden het peil eener hooggespannen verwachting blijven. Het is bij de geringe, maar met een oog naar boven aangevangene pogingen, voor Gods kinderen bewaard door gezegende verrasingen tot dankbaarheid opgewekt, in het geloof gesterkt, en in de voortzetting van hun arbeid aangemoedigd te worden. En hebben de Zondagscholen het Bijbelgenootschap doen ontstaan: hoe groot is niet de invloed dezes geweest tot bevordering van den zegen der Zondagscholen, door een rijken voorraad van bijbels in allerlei vormen ter hunner beschikking te stellen!

Een der ijverigste en werkzaamste begunstigers der zelven in dat meer gemeld Wallis-land is geweest de Leeraar Thomas Charles. Deze, van den eenen kant bewogen door de diepe onkunde, waarin een zeer aanmerkelijk deel der bewoners dier streken verzonken lag, en van de andere zijde het gelukkig en gezegend uitwerksel der Zondagscholen op zoovele kinders voor oogen hebbende, kwam op het denkbeeld om ook volwassenen, in de week aan hun arbeid zijnde, op den dag des Heeren te vereenigen, bepaaldelijk om, door hen onderricht in het lezen te geven, hen eindelijk in staat te stellen het Woord Gods te lezen. Hoe vele moeijelijkheden hij ook in dezen weg ontmoette, hij werd door God geschraagd en gesterkt; en eenige jaren later getuigde een lid van het Genootschap, dat deze scholen kwam bezoeken, onder vele volwassenen drie grijzaards te hebben gezien, boven de 70 jaren, die door hun onbeschrijfelijk geduld, ijver en verlangen om in de lezing van Gods Woord vorderingen te maken, zijn aandacht bijzonder gewekt hadden. Ook deze proeve van den Heer Charles, door allergunstigste resultaten zich aanprijzende, werd op meer dan eene plaats nagevolgd, en gaf naderhand aanleiding tot het oprichten van een Genootschap, zich met het Godsdienstig onderwijs der oude lieden bij uitsluiting bezig houdende, onder de gelukkig gekozene zinspreuk: *Alles, wat uw hand vindt om te doen, doet dat met uwe macht; want daar is geen werk, noch verzinninge, noch wetenschap, noch wijsheid, in het graf, daar gij henen gaat* (1).

Het was in het jaar 1803, dat de Zondagscholen zeer bijzonder, wat hare nuttige strekking betreft, mochten verlevendigd en ontwikkeld worden. De Directeuren van die onderscheidene scholen te Londen vereenigden zich tot een Genootschap, of liever zij kwamen op gezette tijden te zamen, om niet alleen voor de orde in het bestuur derzelve te zorgen, maar zeer bijzonder om door gemeenschappelijke gebeden en gesprekken met de meesters, derzelver geloof en ijver op te wekken, van de bijzondere ondervinding van dezen en genen nut te trekken, langs dien weg den aart der onderwijzing te verbeteren, geschikte plaatsen ter oprichting van nieuwe scholen te zoeken, en zoo doende de onderneming een vasteren en meer geregelden loop te geven; maar vooral om zorg te dragen, dat zij op een echt geestelijken voet, volgens Christelijke beginsels, zich zouden blijven handhaven. Weldra vond dit weerklank in alle de deelen der drie rijken, en het is zedert dien tijd, en uit deze bron, dat vele onderwijs-boekjes voor eerstbeginnenden, geheel doordrongen van het Woord des levens, in het licht zijn verschenen.

Onberekenbaar is het nut dat die scholen voor kinderen en arme huisgezinnen, ja, maar ook voor de hoogere standen die er zich mede bezig hielden, gesticht hebben; en hebben wij derzelver kleiner naauwelijks merkbaar begin, als wier oorsprong in den drang der liefde tot God en den naasten, wier aanleiding in eene dáárzijnde behoefte bestond, nagegaan, de langzame uitbreiding en takverspreiding van dezen welig opschietenden boom aangewezen, wij moeten er bijvoegen, dat de wasdom zoodanig van jaar tot jaar is toegenomen, dat er, volgens eene opgave van het vorig jaar, alleen in Engeland 13,000 Zondagsscholen waren, waarin op ieder dag des Heeren aan anderhalf millioen kinders van het Woord Gods, van Jesus Christus en Zijne zondaarsliefde gesproken wordt; en hetgeen bijzonder onze aandacht verdient, en onze harten dankende tot God moet verheffen, is de omstandigheid, dat het getal dergenen die *geheel onbezoldigd*, alleen *uit ijver voor de zaak en liefde voor de waarheid* het onderwijs vrijwillig op zich genomen hebben, niet minder bedraagt dan 140,000!

In Zwitserland, of liever in het Waadland (*Canton de Vaud*), waar sedert eenige jaren een zoo treffende en zielverblijdende opwekking en geestelijke ontwikkeling gezien worden, werden ook van zelve, en ongemerkt mag men zeggen, de gronden van Zondagscholen als

(1) Pred. IX. vs. 10.

eene openbaring van het geestelijk geloofsleven, door liefde werkzaam, daargefteld. Voor dat men eenigzins dacht om dezelve op te richten, en wellicht bij velen derzelver beftaan in andere landen onbekend was, verklaart een achtenswaardig fchrijver meermalen met de diepfte aandoening op den dag des Heeren in woningen van den voornamen ftand, waar het Goddelijk licht en leven waren doorgedrongen, te zijn getuigen geweest, dat niet alleen de vader en moeder des gezins, maar zelfs de jonge lieden aldaar gevonden werden, ieder afzonderlijk omringd van een zeker getal arme kinders, met wien zij zich een paar uren op den Zondag in het bidden, lezen en onderwijzen van het Woord, en met het zingen van lofzangen Gode, tot onderlinge opwekking bezig hielden. Dit werd vooral in het Waadland gezien; en het is eerst in het vorig jaar, dat men naar het fchijnt de behoefte gevoelde, deze afzonderlijke ondernemingen op een eenigzins geregelden voet te brengen, en naar het voorbeeld in te richten van hetgeen daaromtrent in Engeland en Amerika, vooral door Genootfchappen en algemeene directie, tot uitbreiding dier ondernemingen was in het werk gefteld.

Bij de gewone jaarlijkfche tezamenkomst (*Colloque* genaamd,) der leeraren van de nationale Kerk in Waadland, waaronder tegenwoordig een groot aantal den gekruisten Christus met veel getrouwheid verkondigt, werd onder anderen in het vorig jaar het rapport voorgelezen eener in 1836 benoemde Commisfie uit hun midden, bepaaldelijk belast om over het artikel der Zondagfcholen als middel van Godsdienftig onderwijs voor kinderen te berichten. Bij monde van den ook bij fommige geloovigen in Nederland gunftig bekenden Leeraar A. Chavannes werd een uitvoerig rapport uitgebracht, zeer aandringende op de noodzakelijkheid om ook daar Zondagfcholen te organifeeren. Dit rapport werd naar de eerstvolgende vergadering der Clasfis, die te Laufanne moest gehouden worden, verzonden, en houdt eenige niet onbelangrijke aanmerkingen in, waaruit wij het niet ongepast vinden hier het een en ander mede te deelen, in zooverre wij daardoor gelegenheid vinden zullen, onzen lezer te bepalen bij de behoefte die er ten deze bij ons beftaat, en voorts met een woord van toepasfing dit artikel te befluiten. Het zal wel niet noodig zijn hier op te merken, dat onder den naam van Zondagfcholen alleen die fcholen bedoeld worden, waarin de kinders uitfluitend met eenig Godsdienftig onderwijs bezig gehouden worden, beftaande in de lezing en naar de kinderlijke bevatting ingerichte verklaring van het Woord, en het fpreken over hetzelve onder gebeden en lofzangen. Nu komt de vraag te pas: is het goed voor het Godsdienftig onderwijs van de kinders, dat er ook bij ons zulke fcholen worden opgericht? De beantwoording dezer vrage had zich de Commisfie in de eerfte plaats voorgefteld. Over het algemeen worden de kinders verondefteld te ontvangen, of ontvangen werkelijk godsdienftig onderwijs van de *ouders*, de *meesters*, de *leeraren*. Indien alle die drie klasfen van perfonen, meer bijzonder beftemd naar den wille Gods, door de natuur, en de burgerlijke zoowel als kerkelijke verordeningen, om te zorgen en te waken voor de godsdienftige en zedelijke opvoeding der kinderen, allen in een en denzelfden, en wel echt Christelijken zin daarin werkzaam waren, dan voorwaar zou de oprichting van die fcholen als overtollig en nutteloos kunnen befchouwd worden; men had dan gewis aan de beftaande middelen genoeg, om de kinderen onder den alleen vruchtbaarmakende zegen Gods, met het Woord van God en den weg des heils bekend te maken. Maar zoo de Commisfie, het oog op die drie bronnen van godsdienftig onderwijs in het zoo rijk gezegend Waadland flaande, met droefheid, maar om der waarheid wille, getuigen moest, dezelve zoodanig bevonden te hebben, dat zij het als een dure verplichting rekende, naar een meer algemeen werkend en geheel van Christus zin bewogen middel om te zien, opdat in de groote behoefte ten deze voorzien worde: wat zal dan wel de Christen in Nederland moeten zeggen, zoo hij ten opzichte van het godsdienftig onderwijs in de lagere ftanden zijn aandacht laat gaan op de huisgezinnen, op de fcholen, op den invloed der leeraren in het algemeen? Laat ons die drie bronnen, waaruit de godsdienftige vorming van het opkomend geflacht bij de groote masfa onzes volks moest geboren worden, eens van naderbij befchouwen.

Wie is er bij ons, die niet geheel onbekend zijnde met de gefteldheid der huisgezinnen in den geringeren ftand, (want van de hoogere ftanden fpreek ik hier niet, als niet behoorende tot mijn tegenwoordig doel:) wie is er, zeg ik, die dan niet met droefheid en fmartgevoel om de zielen van die ongelukkige kinders denkt, welke over het algemeen bij hunne ouders, helaas! in een kweekfchool van allerlei zedeloosheid en ontucht, als met de eerfte levensfappen de zaden van allerlei boosheid waartoe reeds van nature het harte geneigd is, ontvangen, die ongehinderd tot een fchrikkelijke vruchtbaarheid ontwikkelen; zoodat onze tuchthuizen ieder jaar bijkans de fchroomelijke toeneming van jeugdige misdadigers kan aanwijzen, waarvan zoovele die naauwelijks de kindfche jaren ontwasfen zijn, en bij wie een volflagen gebrek aan eenige godsdienst-beginfelen waargenomen wordt. Bij een ander deel dier huisgezinnen, en waar zulke buitenfporigheden niet plaats hebben, maar een meer ingetogen leven waargenomen wordt, ziet men veelal vader en moeder de gantfche week genoodzaakt onder een zwaren arbeid te zwoegen, en geen tijd hebbende zich eenigzins met hunne kinders bezig te houden, dan in zooverre zij voor hun levensonderhoud zorgen, terwijl de dag des Heeren, zoo al niet even als de weekdagen in arbeid, dan meestal in ijdele vermakelijkheden of rondzwerven wordt doorgebracht, en die ongelukkige kinders, of aan hun lot in vrijheid worden overgelaten, of meermalen onder hun zichtbaar lijden en kermen van vermoeijing, overal worden medegefleept. Een derde deel dier huisgezinnen willen wij aannemen, dat althans des Zondags niet met den grooten hoop meêdoet; maar hoe zijn de kinders in zulke huisgezinnen, en wat kunnen zij daar van gods-

dienſtig onderwijs opdoen? Een deel van den dag wordt door de ouders beſteed om ter kerke te gaan, een ander deel om vrienden te bezoeken, een derde eindelijk om een wandeling te doen. En nu komen wij bij het gering aantal huisgezinnen, waar de Heere, zoo niet door beide de ouders, althans door een van beide gevreesd wordt. Ach! dat geene droevige ondervinding mij geleerd had, hoe jammerlijk ook daar de arme kinders verwaarloosd worden, wat hunne godsdienſtige vorming betreft: gedeeltelijk omdat zelfs bij die ouders, over het algemeen genomen, veeleer eene bevindelijke kennis van hetgeen God aan hunne harten gedaan heeft, dan een ook voor het kinderlijk onderwijs zoo onontbeerlijke kennis des Woords gezonden wordt; gedeeltelijk, omdat ook bij hun veelal (en daar is iets natuurlijks in:) op den dag des Heeren de bijeenkomſten met hunne vrienden plaats hebben: hoe het ook zij, de onderwijzingen der kinderen in den Woorde Gods door de ouders zijn zelfs bij de godvreezenden, als wij de zaken zeggen zullen zoo als zij zijn, zoo hoogstzeldzaam en zoo gebrekkig, dat men van dien kant al zeer weinig met vrucht voor de arme kinders ziet gedaan worden.

Om nu in dit gebrek te voorzien, of liever om meer bepaaldelijk en geregeld voor het Godsdienſtig onderwijs der kinderen te zorgen, zouden voorzeker de meesters in armen- en ſtadsſcholen en kleinere inrichtingen onberekenbaar nut kunnen ſtichten; maar hoe droevig en jammerlijk is het in ons Vaderland ten deze geſteld, als wij bepaaldelijk uit een Christelijk oogpunt de zaak beſchouwen. Aan den eenen kant de onheilige beginſelen van ons ſchoolwezen, die alle poſitief Christendom uitſluite; aan de andere zijde het zeer gering aantal meesters, bij wien men een Christelijke gezindheid waarneemt, zijn oorzaak dat ook uit deze bron de godsdienſtige vorming, zoo al niet ſteeds eene hoogstſchadelijke, voorzeker geen Christelijke richting ontvangen, en de groote, de onmetelijke behoefte der ongelukkige kinders geen vervulling ten deze te beurt valt.

En wat eindelijk het toezicht en onderwijs der leeraren betreft, de kinders komen eerst laat onder hunne leiding ten deze; en eenmaal dáár zijnde, wat ontvangen zij in onze jammerlijke dagen van afval en ontrouw der leeraren? Schriklijk en verbazend is de verregaande lichtvaardigheid, waarmede men tegenwoordig de jonge lieden, na een zeer oppervlakkig, zeer ſchraal en meestal verkeerd onderwijs, tot het doen hunner belijdenis, om ledematen der Gemeente te worden, bekwaam rekent; en dit eenmaal geworden zijnde, blijft meestal alle verdere Godsdienſtige opleiding, zoo die al plaats heeft, op denzelfden hoogst nadeeligen voet; en de natuurlijke vijandſchap tegen de zaligmakende waarheid, wordt aldus van jong af verſterkt, terwijl de kerk ieder jaar met een zeker aantal jonge lieden beladen wordt, bij wie, of de meest drieste onkunde, of de beklagenswaardigſte vrijdenkerij gevonden worden, en eene onafzienbare reeks van rampen hieruit verder voor geheel de Maatſchappij geboren wordt. In den klimmenden nood van ons Vaderland, in den diep gezonken toeſtand en het volſlagen gemis aan een Christelijken grondſlag voor ons openbaar onderwijs; in den nimmer tot zulk een onpeilbare diepte vervallen kerkſtaat als die, helaas! in het tegenwoordig tijdgewricht plaats heeft; in dien klimmenden nood, zeg ik, van ons dierbaar Vaderland, wachten wij voor ons geen redding, geen verandering ten goede, dan alleen, wanneer het den Almachtigen behaagt, den Geest der genade en des levens door den geest der verootmoediging en der gebeden te laten voorafgaan, en Hij zelve huisvaders, ſchoolmeesters, leeraars bekeere; en zij aldus door de bevinding geleerd, wat zonde, wat genade zij, in ſtaat geſteld worden, het opkomend geſlacht, de hoop der Natie, die opleiding, dat onderwijs te geven, hetwelk voorzeker de vruchtbaarmaking van boven grootelijks behoeft, maar die men dan ook daarop als een beloofden zegen afſmeeken en verwachten mag.

Doch hoe overtuigd wij van deze zake zijn, hoe wij te meer ons voelen opgewekt om, wat onze hand te doen vindt, dat ook met macht te doen, en in den geloove de ſlappe handen en trage kniën te moeten oprichten.

Het is dan tot dit oogmerk, dat de Steller van dit artikel gemeend heeft de aandacht van den Christen in Nederland te mogen bepalen bij een zeer welig groeijenden tak van geestelijke werkzaamheden, die voor het opkomend geſlacht hoogst nuttige en gezegende vruchten kunnen hebben; en wij hebben dit eenigzins uitvoerig gedaan, niet zoo zeer om de oprichting van dergelijke Genootſchappen voor Zondagſcholen dadelijk als zoodanig te willen aanprijzen en overnemen, maar om, na aanwijzing van den niet terugblijvenden zegen Gods op de eenvoudigſte en geringſte ondernemingen, die uit geloof en liefde ontſtaan, door liefde en geloof bevorderd en uitgebreid zijn, lust en ijver, moed en getrouwheid, en vooral geloof en liefde, bij den Christen in Nederland op te wekken en te verlevendigen, om niet terug te blijven waar in de vreeze Gods iets tot Zijn eer en het heil onzes evennaasten zou kunnen gedaan worden.

Het is tot u dan, Christen-huisvaders en huismoeders, of wel ongehuwde jonge lieden en jonge dochters van de eerſte, zoowel als van de hoogere klasſe, dat ik deze broederlijke opwekking in eenvoudigheid wenschte te brengen. Waarom zoudt gij niet in uwe huizen of woningen des Zondags in ſtilte een zeker vooral gering getal kinders, een of twee uren bijeen verzamelen, om met hen in groote eenvoudigheid, zonder eenige de minſte ſtijfheid, of wat naar ſchoolſche onderwijzinge zweemt, over den Bijbel, over God en Zijne dienst te ſpreken, met hen het een en ander uit de Schrift te lezen, met hen in korte verzuchtingen de harten tot God op te heffen, door liefde hunne vrijmoedige vragen en ongekunſtelde antwoorden uit te lokken, in één woord, hen in een hun aandacht met aangenaamheid en zonder vermoeijing bindend onderhoud te gewennen, naar den dag des Heeren te verlangen, waarop hun zoo onderhoudend en naar de kinderlijke bevatting dan eens over den goeden Herder geſproken wordt, die het verloren ſchaap ging zoeken, en zoo blijde was toen Hij het wederbrengen mocht, dan eens de geſchiedenis verhaald wordt van de

oprichting der koperen ſlang in de woeſtijne, waarop het oog van den kranke geſlagen zijnde, hem de genezing geſchonken wordt. En opdat het jeugdig verſtand, dat men nog niet kan doen bevatten wat een type zij, echter van jongs af gewoon worde, zaken die bij elkander behooren, in verband te beſchouwen, ſtelle men hun onmiddelijk daarop voor de aandacht Golgotha, waarop de Heere Jeſus aan het kruis werd gehangen, opdat een iegelijk zondaar of kranke naar de ziel, op Hem in het geloof ſtarende, ook genezing voor de ziele ontfange. O! men beproeve het ſlechts, en men zal verbaasd ſtaan, hoe het kinderlijk gemoed, waar liefde tot hun ſpreekt, als geopend ſtaat om dergelijke bijeenvoeging te vatten, die hun naderhand bij verdere ontwikkeling tot een onberekenbaar nut kunnen zijn. Niemand denke, dat men daartoe bijzondere begaafdheden noodig hebbe! Gewis niet: de taal der liefde en des geloofs dringt door tot het harte der kinderen, en die voor zich zelven weet wat het Woord van God bevat, zal buiten twijfel, onder een biddend opzien tot Hem wiens eere men zoeken, wiens wijsheid men vragen moet, de verblijdende ondervinding maken, hoe God hem ſterkt en op zijne eenvoudige poging meer zegen ſchenkt, dan op alle die ondernemingen, waar veel meer op het verſtand dan op het hart der kinderen gewerkt wordt.

Dr. A. CAPADOSE.

DE PREDIKING VAN HET EVANGELIE IN BELGIË.

In het Januarij-nummer van het vijfde Deel der *Nederlandſche Stemmen*, werd onder het Opſchrift: *De Reformatie in de Zuidelijke Nederlanden*, een beknopt overzicht gegeven van de opwekking, door Gods genade in de dagen der Hervorming in de XVIde Eeuw onder de bevolking dier gewesten gewerkt, die thans onder het gezag van een vreemden Vorst op nieuw van het Noordelijke Nederland zijn afgezonderd geworden. Wij drukten destijds op het ſlot van dat Artikel ons uitzicht uit, dat het zaad, eenmaal in de aarde gezonken, zou levend gemaakt, het bloed der vroegere Martelaren voor de kerk wederom vruchtbaar zou worden (1). Wij zagen in deze laatſte maanden een beginſel van verwezenlijking dier verwachting; en het is dus belangrijk genoeg, omtrent den godsdienſtigen toeſtand van België, en de prediking van het Evangelie in die gewesten in onze dagen, eenige bijzonderheden mede te deelen: mocht het zijn om de levendigſte belangſtelling van allen, wien de komſte van het Koningrijk van onzen grooten God en Zaligmaker Jezus Christus eenigzins ter harte gaat, op die ſtreken te vestigen, en hunne hand zich te doen openen, om eene zoo gewichtige levensbeweging met alle vermogen te onderſteunen en te bevorderen.

Toen België, door de overwinnende wapenen der Bondgenooten van de Franſche overheerſching en den ſcepter des Dwingelands bevrijd was, en de velden van Waterloo het bloed der helden gedronken hadden, was in het geestelijke de dag der bevrijding nog evenwel geenszins aangebroken, en werd aan het bloed dat de geloofshelden drie eeuwen vroeger hadden geſtort, niet meer gedacht. Het Catholicismus beſteedde zijne krachten welhaast alleen aan den politieken wederſtand tegen een Protestantsch Gouvernement: de Hervormden, thans uit de verſchillende Protestantſche gezindheden beſtaande (1), huldigden eene leer, die geen ander beſtemd karakter had, dan dat zij de poſitive waarheden die nog in de Roomſche kerk bewaard bleven, ontkende; of liever, men was onverſchillig omtrent elke Christelijke leer. Het was eene flaauwe avondſchemering, die dreigde in een donkeren nacht te zullen overgaan; of een geraamte dat dor en uitgedroogd bleef voortbeſtaan. De Kerk was dus bijkans uitſluitend een door de Regering georganiſeerd, onderhouden en beſtuurd dood lichaam. Doch gelijk in de Zestiende Eeuw de handelsbetrekkingen in het Roomſche Kerklichaam de eerſte levensbewegingen brachten, zoo was thans weder de handel eene oorzaak van opwekking voor die ſtreken. De heropende zee bracht al ſpoedig te Bruſſel en te Antwerpen vele koop- ſtuur- en zeelieden, vooral ook uit Engeland en Amerika, van welke eenigen de kracht der genade hadden ondervonden. Onder dezen moeten wij in de eerſte plaats noemen een man van Duitſche afkomst, die in Engeland en Amerika een' tijd lang voorſpoedigen handel had gedreven, doch tevens in die gewesten was bekend geworden met-, en verkregen had het bezit van- dien parel van groote waardij, waartegen geen aardſche ſchatten te waarderen zijn. Deze had zich, na het vrij worden der zee, te Antwerpen nedergezet. In die ſtad was nog geen Protestantsch Leeraar toen de Heer Mertens zich aldaar vestigde. Dit gaf aanleiding, dat de waardige man Zondags in zijn eigen huis eenige bekenden verzamelde, die behoefte gevoelden, om zich met den Heer en zijne waarheid, en het ééne voor hunne zielen noodige bezig te houden. Eenigen van deze vrienden werden tot de zaligmakende kennis der waarheid gebracht. Toen de Heer Mertens zich later te Bruſſel kwam nederzetten, met het voornemen om zich voortaan minder met uitgebreide handelszaken dan met het behartigen der dingen van Gods Koningrijk bezig te houden, bleef hij ſteeds aan deze kleine gemeente verbonden; en wanneer zijne zaken hem wederom te Antwerpen deden vertoeven, zocht hij er meestal eenen

(1) Dl. V. bl. 65 en 71.

(1) Het *Koninklijk Besluit ter organiſatie der Protestantſche gemeenten in de Zuidelijke Provinciën des Rijks*, van 16 April 1816, vindt men bij VAN DER TUUK, *Handboek*, Dl. I, bl. 79—91. Daarbij werden verordend: te Bruſſel twee Nederduitſche Predikanten en eén Fransch-Hoogduitsche; te Maastricht drie Nederduitſche en een Hoogduitsch (Luthersch) Predikant; te Venlo, Gennep, Stevenswaard, Geul en Beek, Meerſen, Valkenburg en Gulpen, Nederduitſche: te Urmund, Sittard en Heerle, Hoogduitſche: en te Vaals en Eysden Predikanten, die tevens den dienst in het Fransch zouden verrichten; voorts te Verviers of Hodimont een Pred. in het Hoogd. en Fransch; te Gend en Maria-Hoornbeke Nederduitſche Leeraars; te Rongy en te Dour, Franſche Leeraars; en te Antwerpen een Pred. voor de Hoog- en Nederduitſche talen. Doch alle deze Predikantsplaatſen zijn niet aanſtonds vervuld geworden. In de ſteden en vestingen, waar garnizoenen waren, werden daarenboven nog Garnizoens-Predikanten benoemd.

Zondag door te brengen, om zijne *geliefde ſchapen* (gelijk hij gewoon was hen te noemen) rondom zich te vergaderen. Vijftien jaren lang was zijn huis geopend voor allen die de waarheid lief hadden. Vooral de verſpreiding van Gods Woord en van Christelijke tractaten, en het Evangeliſche Zendelings-Genootſchap te Parijs, gingen hem na ter harte. In de laatſte jaren zijns levens was hij (met den waardigen Heer Lausberg) Ouderling der Protestantſche Franſche en Hoogduitſche Kerk te Bruſſel, en toonde beſtendig den vurigſten en belangeloosten ijver voor haar tijdelijken en geestelijken welſtand. Steeds was hij gedachtig, dat de roeping eens Ouderlings zich niet tot uiterlijke en adminiſtrative werkzaamheden bepaalt: het was het heil der onſterfelijke zielen dat hij boven alles behartigde, en daardoor was hij een allernuttigst Opziener der gemeente. De blijmoedige vastigheid en ijver van zijn geloof, gevoegd bij zijne vriendelijke herbergzaamheid, deden hem voor vele zielen tot een zegen verſtrekken (1). De kerk van Bruſſel heeft hem veel verplichting; voornamelijk, doordien zij aan hem, in het middelijke, de bekeering verſchuldigd is van haar eerſten Predikant, den Heer Charlier, die vroeger niet het levendige Evangelie van Christus, maar weinig meer dan eene drooge zedeleer verkondigd had. Toen deze hem eens op zijn ziekbed bezocht, en zijne verwondering betuigde over de hemelſche kalmte en bedaardheid waarvan zijn gelaat de uitdrukking toonde, antwoordde hij met vuur: »Die vrucht, Mijnheer, zouden uwe dorre zedepreêken nimmer voortgebracht hebben: zij kan alleen voortkomen uit dat woord des Evangelies, hetwelk is eene kracht Gods tot zaligheid een' iegelijk die gelooft." Dit woord maakte indruk op het gemoed des Leeraars, en van dien tijd af ging er voor hem een nieuw licht op. Hij beleed in het openbaar gedwaald, en het waarachtig Evangelie niet verkondigd te hebben; en van nu af zag men hem aan de huizen en van den kanſel de onverſchillige Protestanten vaak met tranen vermanen en bidden, om zich eer het te laat ware met God te laten verzoenen. Weinig vruchten zag de waardige Man nog gedurende zijn leven, welks einde welhaast dáár was (2); doch het zaad, met tranen gezaaid, was niet verloren. Zijn Opvolger, de waardige Merle d'Aubigné, die kort daarna door de ijverige pogingen van Mertens en Lausberg bewogen werd om Hamburg, zijne vroegere ſtandplaats, waar hij een zestal jaren geplaatst geweest was, met Bruſſel te verwiſſelen, oogstte gedeeltelijk hetgeen Charlier vóór hem had gezaaid; en gedurende zijn gezegend verblijf te Bruſſel, mocht hij getuige zijn, dat menige ziel door zijne prediking van den dood overging tot het leven, en formeerde zich om hem heen een kring van geloovigen, dien men mag beſchouwen als de kern der opwekking die zich destijds in België begon te doen opmerken. Merle vertrok van Hamburg in den zomer des jaars 1823, en ſtond alzoo te Bruſſel gedurende een tijdsverloop van ongeveer zes jaren. In 1825 gaf hij eene Leerrede uit bij gelegenheid der rampen, die in dat jaar verſcheiden provinciën des Rijks getroffen hadden; eene Leerrede, waarin hij krachtig tot het volk ſprak. Ook hij was een ijverig voorſtander en bevorderaar des Parijſchen Zendeling-Genootſchaps (1), doch redenen buiten hem verhinderden hem, om, gelijk hij gewenscht had, met een voorraad van bijbels die het Engelſche Bijbel-Genootſchap te zijner beſchikking ſtelde, voor België nuttig te zijn.

(1) Deze bijzonderheden zijn ontleend uit de *Archives du Christianisme*, Avril 1830: *Notice ſur Louis Joſeph Mertens* (par J. H. Merle d'Aubigné) p. 145—151.

(2) Men zie eene levensſchets van Charlier in de *Archives du Christ.* Année 1826.

Toen de Heer Mertens overleed, was de Eerw. Merle niet te Bruſſel, maar bevond zich in zijn Vaderland, te Genève. Doch de Predikanten van Dour, Doornik en Breda, de Eerw. Devismes, De Faye en James, met welke de Overledene de betrekkingen der broederlijkſte vriendſchap onderhouden had, begaven zich op het vernemen van dat treurig bericht naar Bruſſel, om de laatſte eer aan zijn zielloos overſchot te bewijzen. Aandoenlijk was deze plechtigheid in de hoogſte mate. De dienstboden en menigvuldige werklieden die in zijne dienst waren, hadden zijn dood met de hevigſte droefheid vernomen, en vergezelden zijn lijk met tranen van dankbaren weemoed. De Roomſche boeren van den omtrek, op het vernemen van het kalme en door den vrede Gods bedaauwde levenseind des Overledenen, en wetende dat het uit het Evangelie was dat hij al dien troost placht te putten, kwamen in groot aantal tot zijne Weduwe, haar vragende om Nieuwe Testamenten, om, even als hij, uit dat dierbaar Boek zulk een Christelijk leven te leeren leiden, zulk een welgetroosten en zaligen dood te leeren ſterven. . . . . . .

Doch er moesten nog hevige ſtormen losbarſten en geweldige ſchokken gevoeld worden, alvorens het werk Gods zich openbaren mocht; ſchokken die ſchenen het geheel te zullen verſtoren. Zulk een was vooral de Revolutie der Augustus-dagen, en de aanval der Koninklijke troepen op Bruſſel in September 1830. Wij zullen deze gebeurteniſſen, die nog zoo versch in veler geheugen zijn, niet anders herinneren dan door de woorden van Merle d'Aubigné zelven, in die treffende Leerrede, onder haar levendigen indruk van den Waalſchen kanſel te 's Gravenhage uitgeſproken, over *de Teekenen der Tijden.* »Komt (riep de Spreker uit), en ziet gewesten, die de zegen Gods tot een bloeiſtand verheven heeft, dien zij nimmer te voren gekend hadden. Ziet, ééne nacht, eenige weinige dagen zijn genoeg geweest om alles te vernielen, en den welvarendſten ſtaat in een tooneel van verwoesting te verkeeren! — *Hoe zit die ſtad zoo eenzaam, die vol volks was! Zij is als eene weduwe geworden; zij die groot was onder de Natiën! Het vuur heeft uwe paleizen verteerd: uwe poorten zijn in de aarde gezonken, en uw volk ſchreit, zoekende naar brood. Ca-*

(1) Getuige hiervan is zijne uitmuntende rede in 1829, te Bruſſel uitgegeven onder den titel: *Le Christianisme porté aux nations païennes de la terre, ou le devoir des peuples Chrétiens.* Verg. de *Archives du Christ.* 1830, p. 427—431.

pernaüm, Capernaüm, gij waart tot den hemel toe verhoogd: gij zijt tot de helle toe nedergestooten geworden.

»O mijne ziele, gij hebt gezien wat het leven is der menschen! Gedurende vier dagen hoordet gij onophoudelijk, van oogenblik tot oogenblik, rondom u heen den donder des krijgs; en bij elken slag dacht gij met schrik: hoe velen zijn er thans gevallen, en zijn geroepen voor den eeuwigen Rechterstoel! Te midden der stervenden hebt gij gewandeld: te midden van verscheurde ledematen en vergoten bloed; en voor u hebt gij gezien de lijken der verslagenen. Gij hebt gezien, dat het leven nog minder was dan een damp die vervliegt, en dat alle heerlijkheid des menschen is als eene bloeme des velds! En echter is het dat leven, die kracht, die gezandheid, die aan één enkelen draad hangen, aan éénen droppel bloeds, waardoor men zich laat verhinderen van zinder toeven tot Christus te komen om het eeuwige leven te hebben" (1).

Met het vertrek van Merle, die niet alleen Leeraar te Brussel was, maar ook President der Evangelische Synode van de Zuider-Nederlanden, en voor de bevordering der Zendelingszaak, het onderwijs van behoeftige kinderen, de stichting en opbouwing der geloovigen, en den geestelijken welstand der Gemeenten, alles gedaan had wat slechts kon gedaan worden, werd het aangevangen werk in schijn geheel verwoest. Slechts weinigen die aan de vroegere bijeenkomsten hadden deel genomen, bleven in of nabij Brussel, en zagen elkander niet dan zelden. Ieder treurde voor zich over het vervallene Sion. De Predikant die in Merles plaats kwam, scheen geene neiging te hebben om, behalve de openbare Godsdienstoefening, bijzondere bijeenkomsten te houden. Bijbel- en Zendelingszaak waren hem onverschillig, en de Protestantsche Kerk mocht zich niet meer beroemen een licht op den kandelaar te zijn, hetgeen te midden van een land als België dubbel noodig is.

Inmiddels brak er voor de Protestanten in het algemeen een donkere tijd aan. Straks na het uitbreken der Omwenteling waren er onheildreigende geruchten tegen hen in omloop gebracht, en vele Roomschgezinde ingezetenen gaven te kennen, dat men, zoodra het vrijcorps van den Franschen Generaal Mellinet zou zijn aangekomen, alle Gereformeerden, als spionnen van Holland, zou ombrengen, zoodat het Geuzenbloed als water over de straten zou loopen. Evenwel bleven de Protestanten toch nog het gebruik hunner Kerken tot ongeveer tegen Kerstmis 1830 behouden. Op den vorigen Zondag en den naastvolgenden woensdag verscheen de troep van Mellinet te Beek en Geul in de omstreken van Maastricht, en offschoon de Godsdienstoefening nergens als zoodanig werd gestoord, als welker vrijheid door het nieuwe voorloopige Gouvernement werd voorgestaan, zoo werden echter de ruwe krijgslieden van alle kanten tegen de weerlooze Protestanten opgehitst; en nu volgden er aan onderscheidene plaatsen (te Urmond, Heerlen, Gulpen, Venlo, Roermond, Sittard en Vaels) meer of min gevoelige beleedigingen en vervolgingen van de Protestanten, vooral van hunne Leeraars, meestal van den kant der aan geen krijgstucht gewende vrijwilligers (1).

In Maart 1831 moest Mellinet met zijn vrijcorps, bestaande uit Franschen, Walen, Brabanders en andere gelukzoekers, weder aftrekken, en werd door meer regelmatige troepen vervangen. Een tijdlang durfden thans de Protestanten weder vrijer bijeenkomen. Doch ook nu was deze vrijheid niet duurzaam, en zelfs de bescherming die hun ten jare 1813 onder de Roomsch-Catholijke Regering van Napoleon verleend was, werd hun te meermalen geweigerd. Doch allengs begon de algemeene vrijheid in alles en voor allen ook den Protestanten te worden toegestaan. Alleen nog het onderhoud hunner eeredienst, en de uitbetaling van de jaarwedde hunner erkende Predikanten, werd hun dikwijls en lang achtereen onttrokken. Het is in onze gewesten algemeen bekend, wat gewichtige diensten de waardige Leeraar Goedkoop, te midden van al die verdrukkingen, welke zijne geloofsgenooten zoo van het Roomsche volk als van de militairen leed, heeft bewezen, en nog steeds blijft betoonen.

Van de verleende vrijheid in het Godsdienstige, werd dan nu ook, niet alleen door de Protestanten voor hun onderlinge stichting, maar ook in het algemeen voor eene vrije en openbare prediking der Christelijke leer, in onderscheidene richtingen gebruik gemaakt. Twee eeuwen vroeger had het schrijven van Jansenius, en de ingang dien hetzelve in België, vooral aan de Universiteit van Leuven had gevonden, getoond, dat men daar te lande niet onvatbaar was voor de meer zuivere genadeleer. Eene eeuw geleden schreef iemand die wel bekend was met den toestand der toenmalige Catholieke Nederlanden: »Men verzekert, dat vele inwoners dezer gewesten in hun hart tot de Hervormde Godsdienst genegen zijn, schoon zij er geen openlijke belijdenis van doen (2)". Zoo verhief zich dan ook nu in de Roomsche Kerk zelve het belangrijk verschijnsel van eenen man, die met kracht tegen de misbruiken in die Kerk door het Bijgeloof, vooral onder de Geestelijkheid gekweekt, optredende, niet schroomde daardoor eene machtige partij tegen zich in het harnas te brengen. Ook in ons Land is de Abt Helsen genoegzaam bekend, en weet men, dat hij in het jaar 1833, na het schrijven van een openbaren hoogernstigen brief aan den Aartsbisschop van Mechelen, dien hij van een ontuchtig leven beschuldigde, en van verscheiden aanvallen op den Paus en deszelfs aangematigd gezag, in Brussel zelve eene kapel heeft geopend, in welke hij regelmatig des Zondags tweemaal predikt; en in den laatsten tijd zelfs een en andermaal Evangelische Leeraars is gaan hooren, en hen heeft uitgenoodigd om den kansel voor hem te beklimmen. Soms werden zijne voordrachten door een gehoor van ongeveer twee duizend menschen bijgewoond, van welke wel velen blijken gaven, dat zij uit bloote nieuwsgierigheid

(1) *Sermon sur les signes des temps.* La Haye, 1830. p. 31, 32.

(1) Deze vervolging der Protestanten is in eenige bijzonderheden beschreven in de *Evang. Kirchen-Zeitung* voor 1836. S. 166—168.

(2) *Tegenw. Staat van alle Volkeren.* Dl. X, bl. 22, 23.

opgekomen waren; maar evenwel, al was het dan ook onder een dekſel, of met niet geheel onbeſprokene bedoelingen, toch met kracht en ijver Christus hoorden verkondigen. Althans men heeft den Abt meermalen zijne hoorders met tranen hooren ſmeeken, om zich, afziende van Ceremoniedienst en Geestelijken, onmiddelijk tot Christus den Heere te wenden, en bij Hem alleen de zaligheid te zoeken. Ook zijn verſcheiden dezer hoorderen verder gekomen dan hun Voorganger, en uit hun midden zijn de meesten dergenen opgeſtaan van wie wij beneden zullen zien dat zij tot de Evangeliſche Gemeente overgegaan zijn. Toen hij het hun eenigermate euvel duidde dat zij dezen ſtap gedaan hadden, verklaarden zij zelve hem, dat die ſtap een noodzakelijk gevolg was der overtuiging die zijne prediking in hen verwekt had. Overigens ſtemt de levenswandel van den Abt met zijne prediking zamen, en toont hij, dat de uitbreiding van het Rijk des Heeren hem wezenlijk ter harte gaat. — De Kerk van Helſen draagt den naam van Catholiek-Apostoliſche Kerk; en het gebruik der Heilige Schrift wordt in dezelve dringend aanbevolen en vlijtig geoefend: ook is bij zijne Godsdienstoefening het gebruik van het Latijn ter zijde geſteld, en de dienst der beelden door hem afgeſchaft (1).

De tweede richting die men bij de geestelijke beweging in België aantreft, is die van het Wesleyaanſche Methodisme, gelijk zich dat in de gebroeders Boucher vertoont. In October 1832 had zich een man te Bruſſel nedergezet, die na zware beproevingen te hebben ondergaan, aanvankelijk niet anders doen kon, dan elken eerſten Maandag der maand eene Zendelings-bijeenkomst te houden. De weinige nog gebleven of weder teruggekeerde geloovigen ſloten zich aan hem aan, en ofſchoon deze zamenkomſten in het eerst ſlechts uit zes, ſomtijds uit twaalf perſonen beſtonden, zoo was er nu echter een nieuwe kern aanwezig. In de week vóór Paaſchen 1834 kwam onder hen de jeugdige Leeraar Boucher, die vroeger Janſenist zijnde, te Parijs uit de Roomſche Kerk tot de Evangeliſche was overgegaan, en die te Rijſſel en in deszelfs omſtreken in gemeenſchap met den Heer Marzials, den Predikant aldaar, een groote en krachtige werking onder de Roomſchen had te weeg gebracht. Deze begaf zich tot den kleinen bovengenoemden kring, en kreeg welhaast ook onder de Roomsch-Catholieken zulk eenen ingang, dat men ten zijnen behoeve eene afzonderlijke kapel inrichtte, waar hij ſedert voor een aanmerkelijk getal hoorders predikte. En ook deze prediking bleef niet zonder werking. Immers op Paaschfeest des volgenden jaars had er te Bruſſel in de Evangeliſche kapel eene plechtigheid plaats, zoo als die ſedert de dagen der Reformatie nog niet was beleefd geworden. Zestien volwasſen Christenen van beiderlei geſlacht, die tot hiertoe behoord hadden tot de Roomſche Kerk, namen op dien dag openlijk deel aan het onder beiderlei gedaante uitgereikte Avondmaal der Protestanten, en werden dien zelfden dag als leden der Evangeliſche Gemeente aangenomen. Met nog zeven anderen had dezelfde plechtigheid plaats op het daaraanvolgende Pinkſterfeest; en evenwel was Boucher niet haastig in het aannemen van bekeerlingen, veel min bewoog hij hen tot het doen van dien overſtap (1). Wij mogen dus ook deze prediking niet onverſchillig voorbijzien, daar dezelve tot zulke treffende gevolgen geleidde; ofſchoon het aan den anderen kant niet mag verheeld worden, dat zij niet zelden toont van de kenſchetſende onzuiverheden in de leer der meeste volgers van Wesley, het verdedigen van 's menſchen vrijen wil in de aanneming des heils, en der mogelijkheid en noodzakelijkheid eener heiligmaking die geen zonde meer kent, beſmet te zijn; en hare volgelingen daarbij in den laatſten tijd een en andermaal tot ergerlijke uiterſten vervielen.

Van beter en zuiverder gehalte is intusſchen de derde richting, met welke wij ons hier voornamelijk wenſchen bezig te houden: namelijk die, welke de Evangeliſche Maatſchappij van Bruſſel meer bijzonder kenſchetst. — Reeds in het begin des jaars 1834 kwam een Agent van het Londenſche Bijbelgenootſchap, de waardige Predikant Cordes uit Geneve, te Bruſſel, om tot de oprichting van een Bijbelgenootſchap in België zelve werkzaam te zijn. Onvermoeid bezig ter verſpreiding, aan alle plaatſen, van het Woord des levens, was hij niet te vreden een Bijbelgenootſchap in Bruſſel zelve gegrond te hebben, maar reisde het land ook verder rond, en wist door de werkzame kracht van zijn geloof en het overtuigend vermogen zijner woorden, velen voor dit werk des Heeren te winnen. Te Antwerpen en te Gend was hem dit door de hulp van de Protestantſche Leeraars dier ſteden niet moeilijk. Te Bruſſel, waar hij tegenſtand vond bij het Conſistorie, moest hij zich tot den kleinen hoop van diegenen wenden, die reeds op meer dan ééne wijze voor de uitbreiding van het Koningrijk des Heeren zich werkzaam getoond hadden (2).

Bij zijn vertrek uit België liet Cordes een geſchenk van het Britſche Bijbelgenootſchap van 500 Nieuwe Testamenten voor de Belgiſche tuchthuizen achter, die van de welgezinde Directeurs der tucht- en verbeterhuizen in dank werden aangenomen (3). Want ook de Abt Helſen draagt in zijne Catholiek-Apostoliſche Kerk het zijne tot verſpreiding van den Bijbel bij; en ofſchoon men den zegen door deze werkzaamheden geſticht, niet, met de getallen der verdeelde Exemplaren in het oog, kan noch mag berekenen, zeker is het, dat die ijver aan den eenen kant, die behoefte aan de andere zijde, getuigen dat er een werk Gods is aangevangen, en dat de arbeiders in den oogst geroepen worden.

Eenige maanden na het vertrek van Cordes ſtelde de ijverige Tiddy, toen nog een jong mensch van ſlechts 25 jaar oud, zich ter beſchikking van het Londenſche

(1) *Evang. Kirchen-Zeit.* 1833. S. 326, 726, 807.

(1) *Evang. Kirchen-Zeit.* 1835. S. 519.

(2) Verg. het eerſte *Rapport de la Soc. bibl. Belge et étrangère. Brux.* 1837. p. 13, 14.

(3) Volgens een bericht in de *Evang. K. Z.* 1836. S. 296, zouden deze bijbels evenwel later door den invloed der Roomsch-gezinde geestelijkheid wederom zijn afgewezen.

Bijbelgenootſchap, tot verſpreiding van het Woord des levens. Zijne tochten, ten einde rondtrekkende dit doel te bereiken, zullen wij hier niet bij herhaling vermelden, daar wij er in dit Tijdſchrift telkens wanneer wij er berichten van ontvingen, van geſproken hebben (1); maar alleen, dat hij zich veel moeite gaf voor, en welhaast een ijverig lid werd dier vereeniging van godvruchtige en ijvervolle mannen, die zich onder de benaming van *Committé der Evangeliſche Maatſchappij te Bruſſel* op eene zuivere Evangelieverkondiging in dat land der geſnedene beelden bevlijtigen, en van welke de Eerw. Heeren Goedkoop en Lourde, de één Preſident, de ander Secretaris zijn.

De laatstgenoemde dezer beide waardige en werkzame mannen is oorſpronkelijk een Franschman, geboortig van Ariège. Eerst was hij, na eenen tijd lang te Lauſanne en aan de Academie van Montauban geſtudeerd te hebben, gedurende 9 jaar Predikant te Lourmarin in Provence, vervolgens 14 jaar lang te St. Antonin (*Dép.* van *Tarn* en *Garonne*). Bij deze laatſte Gemeente werd hij genoodzaakt, wegens de zuivere leer die hij verkondigde en den tegenſtand dien hij daarbij van wege het Conſistorie ondervond, zijne demiſſie te nemen, en begaf zich naar Parijs, waar hij zich ruim twee jaar lang onledig hield. Daar was het, dat hij door den Heer Boucher werd uitgenoodigd om, gedurende eene reis die deze laatstgenoemde zich genoopt vond buiten België te doen, in zijne kapel te komen prediken; en deze uitnoodiging bracht den waardigen man te Bruſſel, alwaar men hem eene kapel heeft ingericht in welke hij gewoonlijk Godsdienstoefening houdt, en die tevens ten dienſte der Evangeliſche Maatſchappij gebezigd wordt. Deze kapel werd in de maad Mei des vorigen jaars geopend, en ofſchoon zij tot hiertoe ſlechts beſtaat in eene zaal waar 150 tot 160 perſonen kunnen vergaderen, zoo heeft men toch reeds meermalen ondervonden, dat de zegen niet aan de plaats der vereeniging geëvenredigd is. Vele oprechte Christenen komen aan die plaats zamen, verbonden in éénen geest, vereenigd in dezelfde uitzichten. Telkens komen zij daar zamen, niet alleen in godsdienſtige bijeenkomſten, die vaak herhaald worden; maar ook om te beraadſlagen over de middelen die zouden kunnen worden in het werk geſteld, om het Rijk van God meer werkzaam uit te breiden. Men vindt er onder hen verſcheiden, die nog ſlechts vóór eenige maanden in volſlagen onverſchilligheid of jammerlijke bijgeloovigheid verzonken waren.

In deze kapel hebben daarenboven nog twee openbare godsdienstoefeningen op elken Zondag plaats: de ééne 's morgens ten 11 ure, de andere om 6 ure 's avonds. Tweemaal wordt er ook Zondagſchool gehouden, des morgens om 10 en des avonds om half 8 ure. Woensdags avonds om 7 ure wordt er nog eenmaal gepredikt. Donderdags avonds omſtreeks denzelfden tijd wordt er eene Vergadering (*Conférence*) gehouden, waarin ieder die eenige zwarigheid of bedenking over eenig geloofspunt heeft, zijne vrage mag voorſtellen, en opheldering vragen of bedenkingen maken. Er zijn in die vergaderingen reeds belangrijke punten en leerſtukken behandeld geworden, en dit zamenkomen is reeds velen tot eenen geestelijken zegen geweest.

Daarenboven heeft ook nog de Eerw. Heer Collyer, een waardig Engelsch Leeraar en ijverig Christen, in den loop des verleden jaars verſcheiden maanden te Brussel komen doorbrengen, en heeft eerst eenige malen in de kapel van den Heer Lourde Godsdienstoefening gehouden; later heeft hij op zijne eigen kosten eene fraaie kapel laten oprichten, alwaar hij van dien tijd af driemaal 's weeks predikte. Voorts bezocht hij ook van tijd tot tijd de zeeplaatſen, om er het Evangelie te verkondigen, zoo wel als in alle ſteden en dorpen die hij doortrok. De Heer Collyer behoort in Engeland tot geene bepaalde kerkvereeniging, ofſchoon zijne gezindheid, wat de leer betreft, zuiver Calvinistisch is. Hij is een zeer vermogend man, wien het dus aan geene gedelijke gelegenheid ontbreekt om belangrijke ondernemingen aan te vangen en door te zetten.

Ook in de dorpen van Zuid-Braband, in den omtrek van Bruſſel, werd de leer der zaligmakende waarheid in deze laatſte maanden gepredikt. In die ſtreken is de Heer Vierne werkzaam, geboortig van Genève, van Proteſtantſche afkomst, die gemeenſchappelijk met den Heer Olivier te Parijs zijne ſtudiën volbracht, en zich later, na zijne bekeering, met het Bijbelverkoopen, vervolgens met de Evangelieprediking bezig hield. Hij werd te Montbéliard als Evangelist geplaatst, en was in die ſtad negen jaar werkzaam. Van daar begaf hij zich naar België, waar hij een der werkzaamſte verkondigers der goede boodſchap is. Zoo werd dan vooral door hem te Genval het Evangelie verkondigd; te la Hulpe had dit nu ſedert eenige maanden plaats, daar er vroeger geen geſchikt lokaal ten behoeve der prediking had kunnen gevonden worden. Ook Waterloo, Mont St. Jean, en Braine werden bezocht. Deze Evangelieprediking is wel nog ſlechts in hare beginſelen; doch er ſchijnt bij velen der ingezetenen van deze plaatſen een geopend oor te zijn voor de ſtem der Evangelieboden. Vooral trekken Charleroi en een veertiental dorpen in den omtrek van Doornik de aandacht der Maatſchappij, wegens de behoefte die zich aldaar, bijzonder onder de fabriekarbeiders en andere handwerkslieden aan eene zuivere prediking der waarheid doet gevoelen.

De prediking van den waardigen Leeraar Devismes te Dour in Henegouwen, is ook een lichtpunt in het anders zoo duistere België. Niet, alsof de werkingen daar zoo plotſeling, of de overgang van Roomschgezinden tot de Protestantſche Gemeente juist zoo in het oogvallend ware. Doch die prediking is op den duur van nut en vrucht, en de Gemeente neemt allengskens toe. Deze Gemeente is in meer dan een opzicht belangrijk in de geſchiedenis der Christelijke Kerk in België. Sedert on-

(1) *Nederl. Stemmen*, Dl. V. bl. 47, 70, 71, 66, 192, 262, 263. Op bl. 142 van datzelfde Deel hebben wij geſproken van het aanzienlijk geſchenk eener verzameling van een aantal Bijbeloverzettingen, in 107 deelen in 4° en 8°, door het Engelsch Bijbelgenootſchap aan de Regering van Antwerpen gedaan.

heuchelijke tijden waren er te Dour geheime vrienden der Reformatie, ijverige onderzoekers van Gods Woord (1); maar tot op het einde der vorige eeuw hadden zij, het zij wegens hun gering getal, het zij door de vervolgingen, nimmer een eigen Leeraar of eene kerk, en het mocht hun zelfs niet gebeuren op den duur geregelde godsdienstoefeningen te kunnen hebben. Onder Jozef II begonden zij eene gemeente te formeren, en kregen, offchoon niet zonder verontrusting van de zijde der Roomfche Geestelijkheid, eenen eigen Leeraar, den Heer Devismes, vader van hun tegenwoordigen Predikant, die in meer dan één opzicht de ftichter dier Gemeente verdient genoemd te worden, en aldaar na herhaalde verdrukkingen in 1798 en 1802 geleden te hebben, in 1817 overleed. In het jaar 1827 werd er de eerfte fteen tot een nieuw kerkgebouw gelegd door den waardigen Merle, die bij deze gelegenheid eene treffende rede hield (2).

Ook te Paturages, niet ver van Dour gelegen, waren federt langen tijd geheime Gereformeerden, die vlijtig, fchoon in ftilte, de H. Schrift lazen. De Heer Devismes, de vader, begon ongeveer 50 jaar geleden ook op die plaats nu en dan te prediken; en in 1828 kregen zij, op verzoek van den zoon dezes waardigen mans, hun tegenwoordigen leeraar, van Gouvernementswege een afzonderlijk lokaal voor hunne godsdienstoefeningen. Er bevinden zich in deze ftreken vele kolengravers, waaronder meer en meer de zucht ontwaakt om het Woord des levens te lezen en het Evangelie te hooren prediken (3). Wij ontleenen de volgende plaats uit het laatfte Rapport van het Engelfche Bijbelgenootfchap, dat van het jaar 1837:

»Één ding is ten hoogfte te betreuren: te weten, het geringe getal der perfonen die daar lezen kunnen. Doch ook hierin fchijnt thans verandering te komen, en ik kan niet nalaten u eene omftandigheid te verhalen die voor twee of drie weken plaats had, als die almede met de verfpreiding des Bijbels in verband ftaat. De Heer Devismes predikt in vier verfchillende dorpen, en hij heeft op de éene plaats omftreeks 140 hoorders, op de andere 110 en op de beide overige 30 en 50. Op een dezer laatfte plaatfen heeft hij eerst zeer onlangs zijnen arbeid aangevangen. De laatfte maal dat hij daar predikte, kwam er een man in, die zeer aan dronkenfchap overgegeven was, en bleef de geheele godsdienst bijwonen. Hij werd daar zoo zeer getroffen door de verklaring die Devismes uit den Bijbel gaf, dat hij tot eene arme vrouw ging die onder de prediking van dien zelfden Leeraar bekeerd was, en haar vroeg of zij hem wilden leeren lezen. Hij zeide geen kleederen te hebben om ter kapel te gaan, maar hij bezat nog een weinig geld, en indien men het hem wilde toeftaan zou hij zich bij de anderen voegen om mede te kunnen lezen. Zij verzekerde hem, dat hij gerust in de kleederen die hij aanhad derwaarts komen kon; doch hij wilde het naauwelijks gelooven, en zeide, dat zoo zij er hem wilde inleiden, hij gaan zou. Hij kwam daar den volgenden avond van een afftand van drie mijlen, en men heeft hem federt geen drank meer zien gebruiken. Het gebeurt meermalen dat menfchen, wanneer zij over den Bijbel hebben hooren fpreken, beginnen te leeren lezen; en eenige van de beste hoorders van Devismes zijn zulken, die het op hun ouden dag geleerd hebben, om den Bijbel nog zelve te kunnen lezen" (1).

Er zijn daarenboven in die gewesten federt eenigen tijd twee Evangelisten geplaatst, die ijverig en zonder ophouden de leer des kruifes aan armen en onkundigen, en zoo wel Roomfchen als Protestanten, in het veld en bijzondere huizen overal waar zich de gelegenheid aanbiedt, verkondigen. De een die te Bergen (Mons) geplaatst is, genaamd Girod, is van Roomsch-Catholieke afkomst, heeft eenigen tijd met den Eerw. Colany Née, Pred. te Dieppe, in de Evangeliedienst als hulpprediker gearbeid, en werd later te Genève als Protestantsch Leeraar ingewijd. De andere, genaamd Matton, is reeds een man van zekere jaren, en werd vroeger als Evangelist gebezigd door de Parijfche Maatfchappij voor het vaste Land van Europa (*Société continentale de Paris*), door welke zijn dienst aan het Belgifche Committé werd afgeftaan. Hij werd daarop geplaatst te Labouverie, een volkrijk dorp, waar zich flechts zeer onlangs de kern eener nieuwe gemeente gevormd heeft, en waar zijne tegenwoordigheid dringend verlangd werd.

Ten einde onzen Lezer in eene fprekende proeve te doen blijken van den geest die deze Evangelieboden bezielt en in welken zij de leer des heils verkondigen, kunnen wij, dunkt ons, niet beter doen dan hier den hoofdzakelijken inhoud mede te deelen eens briefs, door een der voornaamfte aan een der Leden van het Belgifche Committé vóór eenigen tijd gefchreven, en waarin de Heer Vierne rekenfchap geeft van zijn geloof en van zijne prediking. »Overeenkomftig uw verlangen (fchrijft hij daar:) geef ik u hier een kort begrip van de waarheden die ik predik, en begeer te verkondigen, tijdig en ontijdig; als hetwelk ik geloove te zijn overeenkomftig

(1) De volgende bijzonderheid, in een particulieren brief ons medegedeeld, verdient te dezer plaats vermeld te worden. Te midden der hevige vervolgingen der Protestanten onder Lodewijk XIV, bevond de waardige Aartsbisfchop van Kamerijk zich eens te Dour. Onder de verdrukten was een arme oude vrouw, genaamd Marguérite Bénaut, die niet lezen noch fchrijven kon, en den Bijbel flechts kende door het voorlezen van haar man. De Aartsbisfchop verlangde zelf met dit vrouwtje te fpreken. Zij wist op alle zijne vragen richtig te antwoorden; vooral beriep zij zich op de plaats van Paulus: *Zoo is er dan geene verdoemenis meer voor de genen die in Christus zijn* (Rom. VIII. vs. 1). De waardige Fénélon, door hare antwoorden getroffen, gaf haar een gefchrift van zijne eigen hand, om haar voor verder vervolgingen te vrijwaren, en voegde er bij: »Bid voor mij, vrouwtje!"

(2) Medegedeeld in de *Arch. du Christ.* van dat jaar, p. 114, 115.

(3) Dat deze uitbreiding der Protestantfche gemeenten ook onder de Roomschgezinden niet onopgemerkt blijft, blijkt uit het laatfte Rapport der Evangelifche Maatfchappij (N°. 4), hetwelk bijna geheel vervuld is met het verhaal van hetgeen onlangs te Paturages gebeurd is, alwaar de Heer Devismes en de Evangelisten van dat gewest met eene troep Roomfche Zendelingen, die zich overal in de omftreek vertoonden, eene belangrijke woordenwisfeling hebben gehad.

(1) *The thirty-third Report of the British and Foreign Bible-Society*, 1837. p. XL, XLI.

de onderwijzingen van Jezus Christus zelven, van de Profeten en Apostelen. — Ik geloove:

1°. Dat de zonde in de wereld gekomen is door éénen mensch, en dat de verdoemenis gekomen is over alle menſchen, omdat ze allen gezondigd hebben. Dat ſedert dezen val de mensch afgeſcheiden is van God, beroofd van zijne heerlijkheid, een ſlaaf der verdorvenheid, en alzoo waardig het eeuwig verderf. En dat het hem dus onmogelijk is zijnen toeſtand te herſtellen, zoo dat hij integendeel ſteeds erger wordt. (Openb. XXII. vs. 11.)

2°. Dat God zijne wet heeft gegeven, die begrepen is in de tien Geboden, zijnde de volſtrekte eisch zijner gerechtigheid, van den mensch. (Exod. XX: vs. 1-17.) Dat deze Wet ons gegeven is, niet om ons levend te maken, maar om ons tot Christus te leiden, opdat wij zouden worden gerechtvaardigd door het geloof. (Gal. III. vs. 21-24.) De Wet leert ons de heiligheid van God, zijne rechtvaardigheid, en onze diepe doemſchuld. Daarom zal door de werken der Wet geen vleesch gerechtvaardigd worden voor Hem, want door de Wet is de kenniſſe der zonde. (Rom. III. vs. 20.)

3°. Dat de mensch behouden wordt door het geloof, zonder de werken der wet. (Rom. VIII. vs. 27.) Alzoo God van alle eeuwigheid verordineerd heeft in hem zelven om zalig te maken degenen die gelooven, door de offerhande Zijns welbeminden Zoons, die door zich zelven de reinigmaking onzer zonden heeft te wege gebracht. Hij heeft de ſtraffe geboet die ons den vrede aanbrengt, en door zijne ſtriemen hebben wij de genezing onzer zielen. In Hem worden wij gezaligd, gerechtvaardigd en verheerlijkt.

4°. Dat onze Heer aan zijne Discipelen het bevel gegeven heeft om het Evangelie te verkondigen aan alle Creaturen, en hen te dringen tot geloof en bekeering, opdat zij mogen deel hebben aan de vruchten zijns lijdens en ſtervens, door welke Hij ons verworven heeft de vergiffenis onzer zonden, het eeuwige leven, en de gave des Heiligen Geestes.

5°. Dat het in het werk der bekeering en der volharding in de liefde tot de waarheid, God is, die dezelve door de werking der ſterkte zijner macht in ons voortbrengt. De mensch geldt daarin voor niets, zijnde onder den vloek, verloren en ontbloot van alle vermogen om het goede te werken. Hij ontvangt het alles, om niet, van God, die dit werk der genade in degenen die Hij heeft lief gehad aanvangt, voortzet en volbrengt. Alzoo is het niet desgenen die wil, noch desgenen die loopt, maar des ontfermenden Gods. (Rom. IX. vs. 16.) De drie Perſonen der Drieëénheid werken te zamen dit heerlijk gewrocht: de Vader trekt ons tot den Zoon en openbaart Dien in ons; de Zoon zaligt ons en openbaart ons den Vader; en de Heilige Geest verzegelt ons tot den dag der verlosſing, en heiligt ons. Zoodat de gansche eer onzer bekeering, onzer verlosſing, onzer heiliging en onzer verheerlijking, Gode alleen toekomt, die er de werkende oorzaak van is.

6°. Dat degenen die aan het Evangelie geloofd hebben, Christus toebehooren; dat zij ijverig behooren te zijn tot goede werken; dat zij behooren te jagen naar het wit der roeping, waartoe zij geroepen zijn, te weten de heiligmaking, zonder welke niemand den Heere zien zal. Want hierin is het dat de Vader verheerlijkt wordt, dat wij vele vruchten dragen. Wij vermogen alle dingen door Christus die ons kracht geeft.

7°. Dat er eene opſtanding des lichaams zijn zal, beide der rechtvaardigen en der godloozen, welke geſchieden zal, wanneer onze Heer komen zal in Zijne heerlijkheid om de geheele wereld te oordeelen met gerechtigheid. Dat dit oordeel beſlisſend en onherroepelijk wezen zal voor de eeuwigheid: te weten, dat de rechtvaardigen, gerechtvaardigd zijnde door het bloed des eeuwigen Verbonds, zullen bevonden worden vruchten der gerechtigheid en der heiligmaking te hebben voortgebracht tot heerlijkheid der genade Gods, en zullen komen in het bezit van het onverderfelijk koninkrijk, dat hun bereid was van de grondlegging der wereld. En dat de onrechtvaardigen, hebbende hun deel gehad in de tegenwoordige wereld, in hunne onreinheid en in hunne ongerechtigheden blijvende, zullen worden geworpen in het vuur hetwelk den duivel en zijn' engelen bereid is.

»Sedert mijne bekeering (vervolgt de Schrijver:) heb ik het bij ondervinding geleerd, dat wij door de kracht Gods bewaard worden door het geloof, en dat, zoo dikwijls ik door mij zelven heb willen werken, ik niets anders deed dan de leidingen Gods te wederſtaan. O mocht het onzen goedertieren Vader behagen mij te vervullen met Zijnen Heiligen Geest, opdat ik bekwaam gemaakt worden moge om in zijnen wijngaard te werken!" — — —

»Dat genade en vrede U vermenigvuldigd worden! Vergeet mijner niet in uwe gebeden!" —

Er zijn, behalven de Evangelieprediking, ook nog menigvuldige andere behoeften, aan welke men verlangt te voldoen. Tot deze behoort inzonderheid de oprichting van ſcholen in verſchillende plaatſen, waar den leerlingen een op den Bijbel gegrond, en van het Christelijke beginſel uitgaand onderwijs zal gegeven worden.

Het groote gewicht hiervan zullen wij wel niet uitvoerig behoeven te ſchetſen. Immers ook onze gezegende Voorganger en Gereformeerde Kerkvader Calvijn gevoelde in zijnen tijd reeds de levendige behoefte aan een hervormd Volksonderwijs, zou de Reformatie eenmaal recht diep wortelen ſchieten; en Luther, gelijk wij bij eene andere gelegenheid herinnerden, was gewoon te zeggen, dat een goed Schoolmeester voor een dorp nog ruim zoo belangrijk is als een goed Leeraar. En deze behoefte is vooral in onze dagen niet minder wezenlijk: want met het opkomende geſlacht kan zich alleen de opkomende Kerk ontwikkelen; en wordt het in ongeloof of bijgeloof opgevoed, zoo is het uitzicht voor de Kerk merkelijk verduisterd. Het is daarom dat het Committé beſloten heeft, een Onderwijzers-inſtituut of Normale School te Bruſſel te vestigen, tot welke de verder op te richten volksſcholen in betrekking zullen ſtaan; terwijl men ook reeds begonnen is met hetgeen tot de oprichting eener bewaarſchool (*ſalle d'aſile*) vereischt wordt,

voor welke men bereids eene Directrice gevonden heeft. Ook wenscht men eene godsdienſtige leesbibliotheek zamen te ſtellen, waaraan vooral te Bruſſel, te midden van zooveel ſchadelijke boeken, eene dringende behoefte is.

»Wij verzoeken onze vrienden, (dus laat zich het Committé op het ſlot van het vorige Rapport uit) om zich den toeſtand der Evangeliſche Maatſchappij van België recht levendig voor te ſtellen. België is een Land, waar de zuivere geloofswaarheden der Hervorming voorheen rasſche, uitgeſtrekte en welgegronde vorderingen maakten. Al de wreedheden en het bijgeloof van den Spanjaard, de macht der wapenen, de werktuigen van den ſcherprechter, waren noodig, om het werk der gezegende Kerkhervorming te vernietigen. Hier betreden wij eenen grond, overal beſproeid met het bloed van eene menigte gezaligde Martelaren. O wat gebeden, wat verzuchtingen, zullen die getuigen van den Zaligmaker, getrouw tot in den dood, niet hebben doen oprijzen in dien tijd tot voor den troon van God! Met welk eenen ijver zullen zij naar het ſchavot of den brandſtapel henentredende, den Heere niet geſmeekt hebben, dat de dwaling die hunne lichamen ter dood bracht, eenmaal mocht vervangen worden door die waarheid, welke hunne zielen zalig maakte! Welnu, de tijd ſchijnt dáár te zijn, waarop het den Heer behaagt deze gebeden te verhooren. Hoezeer verſchillen niet de tijden en de omſtandigheden van die der XVI^de^ Eeuw! Thans zijn er geene Filipſen, geene Hertogen van Alba, geene legers meer, om onder voorwendſel van godsdienſtige begrippen te moorden en bloed te vergieten. Men vindt niet meer zulke ganſche bevolkingen, die niet lezen noch ſchrijven konden, noch die langdurige verdierlijking door diepe onkunde, die den Bijbel belette om zelve de machtigſte en onfeilbaarſte Christelijke heilsprediking uit te maken.”

Christenen in Nederland! vooral belijders van die groote waarheden, die door de Reformatie met nieuwen luister werden aan het licht gebracht en thans weder aan zoovele plaatſen hare verwinnende kracht oefenen, laat ons voor een zoo gewichtigen, heilrijken arbeid als die onzer Broeders in België onze harten en onze handen openen. Laat de roepſtem die tot ons gekomen is, niet vergeefs zijn gehoord geworden. Geen land, na het onze, dat wegens oude herinneringen van gemeenſchap en lotgenootſchap, en hetgeen meer zegt, wegens de verplichtingen die wij aan deszelfs aloude belijders en kerken hebben, meer onze deelneming eischt, onzen bijſtand vordert, onze medewerking inroept. Mochten onze dagen getuigen zijn, dat de zegen, dáár geſchonken, op onze naderbij gelegene ſtreken eenmaal terugwerkte, en het leven des geloofs eene vereeniging in den geest wrocht, met deze, met alle de gemeenten die voorheen of hedendaags gemeenſchappelijk den naam van Jezus Christus belijden, en de rechtvaardiging uit genade door de verzoening in Zijn bloed, tot verheerlijking des Vaders, op dat het koninkrijk Gods kome met luister en majeſteit!

GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND.

De ſtaatkundige partijen in Noord-Nederland geſchetst in een historisch Overzicht van deszelfs binnenlandſche Staatsgeſteldheid, van het einde der Grafelijke Regering, tot op het jaar 1813. Amst. 1837.

(*Vervolg van bladz.* 87.)

Wij nemen thans den vroeger afgebroken draad onzer beoordeeling weder op, en komen op de bijzonderheden terug van het belangrijk werk, dat wij voorloopig beoordeelden. Sedert het nederſchrijven van het vorige artikel, werden wij gewaar dat dit werk, (hetgeen ook niet falen konde,) op vele nadenkenden indruk gemaakt had. Doch juist deze indruk bewees ons tevens het gevaar, hetwelk in deze wijze van beſchouwing gelegen is. Het ligt in den geest van onzen tijd aan een welſprekende ſlotſom, een wegſlepend reſultaat, de voorkeur te geven boven de getrouwe beoordeeling en vergelijking der feiten waarop deze redeneringen gegrond moesten worden; en hoe gevaarlijk het is als zoodanige algemeene beſchouwingen worden voorgedragen aan een publiek, waaronder zich zoo weinig lezers bevinden die met de feiten zelve genoegzaam bekend zijn. Er ligt iets ſtreelends in voor den nationalen hoogmoed, om eindelijk eene beſliſsing te vinden dier geſchillen die de geleerde wereld zoo lang bezig hebben gehouden, en dit op eene wijze, waarbij zich niemand bezwaren kan: namelijk door de overtuiging, dat allen die in ons vaderland tot de meest tegen elkander gekante partijen behoorden, het ſteeds allen ter goede trouw gemeend hebben. Op deze wijze wordt alles op het laatst ſlechts eene zaak van adminiſtratie; en die partij was de ware, die bij hare goede trouw de meeste bekwaamheden voegde om het land te beſtieren! Het hooge doel der Geſchiedenis gaat bij zoodanige beſchouwingen geheel verloren: ziedaar dus het punt hetwelk wij niet kunnen toegeven. Neen, deze wijze van beoordeeling der Geſchiedenis, met zich alleen te bepalen tot eenen zeer beperkten gezigtseinder, moge op zich zelve hare waarde bezitten, het is geenszins de oplosſing der beſtaande vraagſtukken, geenszins het ware midden tusſchen Wagenaar en Bilderdijk. Schijnbaar moge alles op het uiterlijk bewind, door deze of gene partij gevoerd, nederkomen: de grond ligt dieper; hoe vele partijhoofden waren niet dikwijls de werktuigen van een gevoel van ingenomenheid of tegenſtand, waarvan zij zich zelve geen reden wisten te geven, omdat die met hun geheel beſtaan als in één gevlochten was!

De geſchiedenis der partijſchappen in Nederland klimt zoo hoog op, als ons de lotgevallen van dit volk bekend zijn. De Schrijver begint ſlechts met de regering van de Bourgondiſche Vorſten. Bilderdijk moge aan het Hoekſche beginſel een te grooten invloed op onze latere Geſchiedenis hebben ingeruimd, het blijft desniettemin

waar, dat er eene lijn door de geheele vroegere Geschiedenis heenloopt; dat een Hoeksch en een Kabbeljaauwsch beginsel bestonden, en dat het laatste eene mannelijke en eenhoofdige regering aankleefde. Zonder deze vroegere tijden te kennen, valt het moeilijk op eens dat terrein te verstaan, waarop wij ons onder de regering van Philips den Goede geplaatst vinden. De zucht tot centralisatie en invoering van eenheid in het bestuur, was het natuurlijk gevolg der regering van een vreemd Vorstenhnis, hetwelk niet alleen aan de Zuidelijke Provinciën, toen zoo verre boven de Noordelijke in aanzien en welvaart verheven, het meeste aanzien trachtte toe te kennen, maar ook in alles een tweede Koningrijk van Frankrijk zocht te vormen, eene begeerte die onder Karel den Stoute nog eene hoogere vlugt nam, doch toen ook juist verijdeld wierd. De oorsprong en vorming van onzen landaard was over het geheel Germaansch, en stond met de oude inrigtingen van Duitschland, hoe meer men het Noorden naderde, in een te naauwer verband. Daarentegen zocht van den kant van het Zuiden het Fransche element steeds meer door te dringen, aanvankelijk door het Huis van Henegouwen, en nog met meerder gevolg onder dat van Bourgondië. Deze zelfde strekking bleef onder de regeering van Philips den Schoone en Karel V heerschen, en hoewel gewijzigd door Spaanschen en Italiaanschen invloed, bleef de regering onveranderd hetzelfde doel voor oogen houden: de ineensmelting der Nederlandsche Provinciën tot één geheel. Hierdoor werden alle volkseigenaardigheden tegengewerkt, de magt der verschillende Collegiën van algemeen beheer steeds verhoogd, en het afgeven der plaatselijke Privilegiën, hetgeen strijdig met deze bedoeling was, geschiedde alleen om de gunst der verschillende Provinciën bij de steeds bestaande geldbehoefte te vinden. Wij zien derhalve in de hier door den Schrijver opgemerkte bijzonderheden meer het gevolg der regering van magtige Vorstenhuizen, die door hunne uitgebreide heerschappij een klem bezaten, aan de vroeger grafelijke Regering onbekend, dan een begin van de geschiedenis der partijschappen, die desniettemin in onze Provinciën bleven bestaan, doch die in onze Geschiedenis zich eigenlijk alleen in die oogenblikken vertoonen, wanneer de ijver van het volk voor zijn dierbaarste belangen opgewekt werd. Nederland zoude, even als Napels, Siciliën, Arragon en vele gewesten aan den magtigen scepter van het Huis van Oostenrijk onderworpen, zijne privilegiën en onafhankelijkheid verbeurd hebben, indien niet een krachtiger hefboom dan die eener bloot staatkundige oppositie zich vertoond had; de Hervorming namelijk, die een nieuw levensbeginsel werd, en die de klove tusschen deze gewesten en Philips, in het Catholijk geblevene België zoo spoedig weder gedempt, voor altoos onherstelbaar maakte. Vandaar dan ook, dat met de Hervorming een nieuw tijdvak begint. De godsdienst ligt van nu aan op den grond van alle strijdvragen, en door haar blijft Nederland een afgezonderd volk, dat, hoewel steeds de kastijdingen Gods in het midden zijner weldaden ondervindende, bewaard is gebleven, ook toen hetzelve geheel in het Fransche wereldgebied verzwolgen scheen. Deze indruk is zoo krachtig in de geheele Geschiedenis ingeprent, dat het onmogelijk is aan den opstand tegen Spanje eene andere kleur te geven. Het onrustige element van den middeneeuwschen adel vertoont zich nog in de woelingen der Brusselsche Verbondenen; doch met Willem I, en met den 1en April 1572 begint een nieuw tijdperk: een Nederlandsch, een Godsdienstig beginsel vertoont zich. Opmerkelijk is (bl. 71) de bekentenis van den Schrijver dat »overal waar het de handhaving der Godsdienst niet betrof, de algemeene plakkaten zich zoo zeer door een geest van regtvaardigheid en gelijkheid kenmerkten als de privilegiën die men aanrandde, onregtvaardig en drukkend voor het algemeen waren." Welk eene handhaving van dat eenige beginsel, waardoor Nederland vrijgemaakt, waardoor het behouden werd! Willem I wordt naar waarde erkend; doch waarom aan den Christen ontnomen, hetgeen aan den Staatsman en Vorst toegekend wordt? Wij stemmen wel in met een verniftig geschiedvorscher onzer dagen, dat Willem I *iets meer dan een vroom man was;* doch de man die een verbond met den Koning der Koningen sloot, was tevens iets meer dan de geslepenste staatsman, die slechts op zijne bekwaamheid of ondervinding vertrouwt, ooit zijn zal. Waarom wordt ook de edele Lodewijk als een *driftig* voorstander der Hervorming gekenmerkt? daar toch, zoo wij ons niet bedriegen, genoeg blijken van zijne beradenheid tot ons zijn gekomen, en de billijke verontwaardiging tegen over Alba en Vargas toch wel niet met den naam van drift bestempeld kan worden? Wij zien verder den Prins, eerst in strijd met de jaloezij der Edelen van het Zuiden, toen met de Aristocraten der steden in het Noorden, tot dat het schot van Balthazar Gerards zijn zoo lang bestreden verheffing tot het hoogste gezag verijdelt. Het godsdienstige was het onderscheidende van dezen heldenstrijd van Nederland, offschoon het ook een *schat* was *in aarden vaten*, gelijk alle triomf der waarheid steeds op deze bezoedelde aarde zijn zal. De vergelijking van den strijd dier dagen als handhaving van het geloof, met de handhaving van regtzinnigheid, waarmede de strijd in onze dagen bedoeld wordt, is niet edelmoedig. De voormalige geloofsstrijd was niet zonder ijver voor regtzinnigheid; de tegenwoordige ijver voor regtzinnigheid is niet zonder geloof; en in het midden van veel hooggevoeligheid en aanhangelijkheid aan vormen, openbaart zich de honger des volks naar het brood des levens dat zoo vaak aan hetzelve onthouden wordt. Al hetgeen waarmede men de conscientie der menschen tracht te dwingen blijft vervolging, zoo wel in de XIXde als in de XVIde eeuw.

Het teedere punt van Maurits en Oldenbarneveld wordt met eene bijzondere gematigdheid behandeld, ja zelfs de hardnekkigheid van den zeventigjarigen grijzaard beklaagd, en de rampen die daaruit zouden hebben kunnen voortvloeien aangetoond. En toch, bij de herlezing van dit hoofdstuk moet men erkennen, dat de Schrijver hoe schijnbaar onpartijdig ook, dit inderdaad niet is.

Hoe schitterend is de eerste schildering van Oldenbarneveld, alwaar niet vergeten wordt op te merken: *zijne godsdienstigheid in zeden en wandel!* Hoe vergeet men te doen opmerken, dat zijn later gedrag niet alleen uit de eigenzinnigheid des ouderdoms, maar uit zijn geheelen inborst voortvloeide, waarvan toch de maatregelen, na het vertrek van Leicester tegen degenen die zijne partij aankleefden, en die later tegen vele predikanten genomen, de duidelijke blijken opleveren. Men verwondert zich (bl. 132) dat het plakkaat, waarbij aan de Contra-Remonstranten het prediken over de betwiste punten verboden werd, door deze *euvel* werd opgenomen! Eindelijk, het gevoel van het volk, voor hetwelk de strijd tegen Spanje, zoo lang het gevaar niet geheel geweken was, een levensbeginsel bleef, en de handhaving van den waren Godsdienst bij elke onderhandeling op den voorgrond moest staan, (eene overtuiging die hetzelve met zijne leeraars ten vollen deelde,) wordt aan de zucht voor duistere leerstukken of de geestdrift voor den krijgsroem van Maurits toegeschreven. Ook de beoordeeling van den dood van den Staatsman, waarbij het motief van een der Regters, op eene dubbelzinnige wijze uitgedrukt, als grond van het vonnis, en dan nog dit, met dat van Robespierre over Lodewijk XVI gelijk gesteld wordt, is *niet* onpartijdig. Aan inzigt in de beweeggronden die de uiterlijke daden te weeg bragten, in de bedoelingen van het Arminianismus, in de gevaren, waarmede hetzelve Kerk en Staat bedreigde, schijnt de Schrijver geene waarde gehecht te hebben.

De staatkunde van Fredrik Hendrik wordt met scherpzinnigheid gekenschetst, »als meer in wederzijdsche toegeeflijkheden aan de verschillende partijen bestaande, waardoor dezelve wel eenigzins bevredigd, doch niet vernietigd worden, dan in eene vaste Staatkunde, die in weerwil van alle partijen den regten weg inslaat en daardoor juist zelve buiten de kronkelpaden der partijzucht blijft.”

In het algemeen komt het ons voor, dat de Schrijver, hoewel door zijne opleiding en overtuiging tot de Staatsgezinde partij behoorende, desniettemin de nadeelen van de Aristocratische heerschzucht erkent, en door later onderzoek en dieper kennis der Geschiedenis, vele feiten toegeeft, die door zijne voorgangers ontken werden. Trots deze opregtheid, waaraan wij ten vollen hulde wenschen toe te brengen, breekt echter gedurig zijne oorspronkelijke rigting door. Zoo kan hij, hoe kort dan ook, niet van Willem II spreken, zonder er bij te voegen: *dat hij niet vrij van verwaandheid, en met al de voorbarigheid der jeugd bezield was.* Offschoon de aanval op Amsterdam, gelijk hij ten volle erkent, eene heilzame werking deed, en hij de regts-questie die hiertoe aanleiding gaf op eene uitmuntende wijze in den zin der Generaliteit beslist acht, noemt hij echter die onderneming later *voorbarig, geweldig, en niet vrij van onwettigheid.* Alle de beschuldigingen tegen de Prinsen, hoe ongegrond dan ook, worden aangevoerd, en hoewel bestreden, er blijft van dien laster toch altoos iets over; vooral, indien de meer of min gegronde aanklagten tegen de tegenovergestelde partij niet even naauwkeurig worden medegedeeld.

Bij het behandelen van het tijdperk van Johan de Witt, is de Schrijver weder geheel op zijn terrein, en geeft zich aan de bewondering voor het talent van den Raadpensionaris en van den bloei dien Holland door hem verkreeg, niet zonder welgevallen over. Met rondheid komt hij daartegen (bl. 180) op de min gunstige zijden van zijn persoonlijk karakter terug; doch is daarmede alles afgedaan? Wordt er niet geheel alles voorbijgegaan, hetwelk de nadeelige gevolgen van dat beheer in meer dan één opzigt zoude kunnen kenschetsen? Wordt er één woord gerept van de achteruitzetting van diegenen, die het Huis van Oranje getrouw gebleven waren, en van de onwettigheid, om door middelen als de Acte van Seclusie en het Eeuwig Edict het Land in vrede te bewaren, door de verregaandste ondankbaarheid jegens dat Geslacht, door God zelven tot redders aan Nederland geschonken, en dat goed en bloed voor hetzelve had opgeofferd? Neen waarlijk, het was geene *herinnering* alleen *aan het krijgsbeleid van Maurits en Fredrik Hendrik*, maar de lang gesmoorde zucht voor het Huis zijner Vorsten, en de nationale overtuiging van het verband tusschen de regering van dat Huis en den bloei van Nederland, die de omkeering van 1672 zoo voorbeeldeloos snel en eenstemmig veroorzaakte. En, zoo wij ook die zelfde vreugde door een gruwelvol feit als de moord der De Witten bezoedeld vinden, zoo vergete men niet, dat bij de Natie de geledene overheersching en de dood van Buat nog levendig in de gedachtenis waren, en dat de oordeelen Gods niet alleen gaan over hetgeen bij de menschelijke wetten oneerlijkheid genoemd wordt, maar ook over die heerschzucht, die zich verheft boven de plaats door Hem aangewezen, en waarvoor zelfs de blinkendste talenten geene verontschuldiging kunnen opleveren.

De beschouwing van Willem III wordt geopend met eene erkenning van hetgeen deze Vorst voor het behoud van de vrijheid van Europa tegen over Lodewijk XIV heeft gedaan; doch ook hier schijnt de Schrijver op dien lof terug te nemen, ook hier worden geene bijzonderheden omtrent de jegens dien Vorst uitgestrooide beschuldigingen verzwegen, ook hier wordt hij verantwoordelijk gesteld voor die ongelegenheden, die van de uitvoering zijner staatkundige ontwerpen tegen den Overheerscher van Europa onafscheidelijk waren. Professor Van Kampen, die niet nalaat alles op te nemen, wat ten gunste van de Witt kan aangevoerd worden, laat echter aan het karakter van Willem III eene regtvaardigheid wedervaren, die wij somtijds in deze onpartijdige beschouwing missen, in welke eene zekere bitsheid niet kan voorbijgezien worden, terwijl nog de Successie-oorlog *het laatste geschenk* genoemd wordt, hetgeen hij aan het Vaderland gaf. Het stelsel van Willem III tegenover Lodewijk XIV, moest ongelegenheden voor eenen handeldrijvenden Staat te weeg brengen. De verheffing van dien Vorst op den Engelschen troon moest zijnen onmiddellijken invloed op de

Nederlandſche zaken bemoeilijken en het influipen van misbruiken gemakkelijker maken. Doch dit alles neemt de grootheid van Willems karakter niet weg; en ziende op het eenige doel, hetwelk het hoofddenkbeeld van zijnen ſtaatkundigen loopbaan was, is het wel niet mogelijk, hem naar eisch te waarderen, wanneer men zijn binnenlandsch beheer zoo geheel afzonderlijk en buiten dit doelwit beſchouwt. Ook hier moeten wij herhalen, dat zoo wel Willem III als Maurits en Willem II niet met die ſchranderheid en menſchenkennis zijn beoordeeld, die de Schrijver omtrent Oldenbarneveld en Jan de Witt heeft ten toon geſpreid.

Thans naderen wij een tijdperk, waarin het verſchil van veel minder belang wordt, en waarbij wij met meerdere ruimte onze overeenſtemming kunnen uitdrukken. Naar mate het godsdienſtige beginſel, dat met meer of minder helderheid in al de twistvragen, van Willem I tot aan Willem III, verborgen ligt, terug treedt, en alles meer eene beoordeeling van het gezond verſtand wordt, is ook alles effener, en het gewigtig tijdperk ſchijnt zich omſtreeks den dood van Willem III van zelve te ſluiten. Over het Stadhouderlijke tijdperk tot op Willem IV, over de wijsheid en de vaderlandslievende bedoelingen van dezen Vorst, hierover kunnen er moeilijk twee gevoelens beſtaan. De Aristocratie vertoont zich in dat tijdperk zoodanig in deszelfs onbeduidendheid, als eene zaak van ſleur, en zonder die kracht, die ten minſten nu en dan de Loevenſteinſche partij onderſcheidde, dat er zich voor haar geene enkele ſtem verheft, en dat Van Kampen en Bilderdijk zich als het ware de hand reiken met opzigt tot de nietigheid van zulk een tijdvak.

Het volgende tijdperk, dat van de minderjarigheid van Willem V, en verder zijne regering en de Omwenteling, die gedurende dezelve toebereid werd, zouden, als zoo veel meer nabij onzen leeftijd zijnde, meer het verſchil van gevoelens moeten opwekken: dit is echter geenszins het geval. De partijen die toen elkander beſtreden, handelden minder uit beginſels, dan onder den invloed van het belang van het oogenblik. Alles was minder nationaal dan voorheen: de navolging van vreemden ſpeelde er een grooten rol in: het godsdienſtige, de wezenlijke grondtrek van het Nederlandſche volk, kwam veel minder dan voorheen te voorſchijn. Van daar dan ook, dat de tijden van Oldenbarneveld en de Witt veel meer onze deelneming opwekken dan die van 1787 en 1795, waarin zoo weinig mannen van eenen blijvenden naam en invloed zich vertoonden. De Schrijver maakt in dit gedeelte vele juiste opmerkingen, waaronder, bij voorbeeld, de volgende karakterſchets van Willem V niet moet voorbij gezien worden. »Willem V had inderdaad een verlicht oordeel, een rein hart, was regtschapen, godsdienſtig, weldadig. Maar hem ontbraken twee eigenſchappen, onontbeerlijk voor eenen Vorst: de kunst om met menſchen om te gaan, en vertrouwen op zich zelven. Beide lagen gedeeltelijk in de zwakte van zijn ligchaamsgeſtel en zijne verkeerd geleide opvoeding. Offchoon gematigd, zachtzinnig en toegevend, was hij echter ſoms bitter in zijne uitdrukkingen, en hoog in zijn gedrag. Offchoon zijn oordeel juist en helder was, mistrouwde hij zijne eigene gevoelens, en werd telkens gedreven door den invloed, dien anderen op hem uitoefenden: hierdoor nam hij ſlechts zijne maatregelen ten halve, of nam den invloed van denzelven weg door latere tegenſtrijdige beſluiten."

De volgende regels over Van der Spiegel kwamen ons ook in de tegenwoordige omſtandigheden niet onbelangrijk voor: »Offchoon hij meende dat de handel de bronader van ons beſtaan was, verhief hij zich echter boven het eenzijdige oogpunt van Johan de Witt, die den handel en de nijverheid als de eenige bronnen van onzen welvaart beſchouwde, en de landbouw vond in hem eenen grooten beſchermer. Zijne plannen om den grond onzer Overzeeſche bezittingen zoo veel vruchten mogelijk te doen opbrengen, zoo wel als die ter droogmaking der meeren in Holland, en ter bebouwing der duinlanden, ſchenen onuitvoerlijk; dat zij uit zuivere beginſelen van Staatshuishoudkunde voortſproten, zoude eerst een later tijd leeren."

Eene enkele bijzonderheid mogen wij hier niet voorbijgaan. De Schrijver haalt (bl. 257) als bewijs van de ſtemming der gemoederen in die dagen de afzetting aan van Van der Marck, toen Hoogleeraar te Franeker (lees: Groningen) aan, omdat deze, zegt hij: »het natuurregt onderwees, en de Natuur zoo wel als den grondſlag van het Regt als van den Godsdienst beſchouwde: hetgeen kleingeestigen en bekrompenen Regenten, zoo wel als geestelijken, angst in het hart joeg." Wij gelooven dat, indien de Schrijver het te dier tijd voorgevallene nog eens naauwkeurig onderzoekt, hij zal moeten erkennen dat Van der Marck verder ging dan het onderwijzen van het Natuurregt. Wij beroepen ons ten dezen opzigte alleen op het berigt door den Heer Ypeij over deze zaak gegeven, hetgeen men niet zal beſchuldigen van partijdigheid tegen den Hoogleeraar, en waarin echter voluit wordt gezegd, dat het Van der Marcks ongeluk was, »dat hij als Hervormer voor den dag wilde treden, en eene omwenteling in de theologiſche ſtudie te weeg brengen (1)."

De navolgende tijdperken behooren eigenlijk minder tot de geſchiedenis onzer partijſchappen. Deze verſchijnſelen van het oogenblik, deze door elkander ſteeds opgevolgde en uit elkander gedrevene Regeringen, zijn verdwenen, zonder bijna eenigen indruk in de herinnering overgelaten te hebben. De Schrijver toont zijne voorliefde voor die meer gematigde partij, die zonder het oude te willen handhaven, echter tegen over de toomelooze democratie ſtond. Onder de weinige namen uit dien tijd die eene blijvende hoogachting verwierven, behoort zeker die van Schimmelpenninck, en het moet verwondering baren, dat terwijl zoo velen die daarop nimmer aanſpraak konden maken, met lof- en lijkredenen beſchonken zijn geworden, de verdienſten van dezen Staatsman nog geene juiste waardering gevonden hebben.

(1) Zie Ypey, *Geſch. van de Christelijke Kerk in de Achttiende Eeuw.* Deel VII. bl. 411 en volg.

Bij het einde van dit Boek zien wij het heerlijk vooruitzigt in 1813 geopend, de misbruiken door de Constitutie voortaan geweerd, de oude veten uitgedoofd, en alle partijschappen verdwenen! Er schijnt aldaar vergeten te worden, dat voor zoo ver die partijschappen uit eigenaardige botsingen van belangen, uit nimmer weggenomen onderscheid van gevoelens ontstonden, dezelve nimmer als afgesloten kunnen worden beschouwd; en dat, hoe zeer Kemper zoo wel tegen Provincialismus als Centralisatie waarschuwde, het schip van den Staat daarom niet minder gevaar liep, om op een dezer beide klippen te stoten. De leidingen der Voorzienigheid bragten dan ook weldra nieuwe gebeurtenissen met zich, die de eerste ontwerpers der Constitutie geenszins hadden kunnen voorzien. De vereeniging met België wekte nieuwe partijschappen op, vroeger in onze geschiedenis onbekend. De belangen van Noord en Zuid, vervingen die van Land- en Zeeprovinciën; en na de geweldige losscheuring van 1830 stonden de zeven Vereenigde Provinciën weder op zich zelve, gereed om eenen nieuwen proeftijd in te gaan, waarin de ondervindingen van het voorledene haar slechts ten deele konden voorlichten.

Gaarne herhalen wij bij het slot dezer beschouwing, dat de lezing van dit geschrift ons gewigtig was, en dat wij oordeelen, dat door hetzelve de historische studie, en vooral het onpartijdig oordeelen omtrent dezelve, in ons Land eene schrede vooruit heeft gedaan; en desniettemin achten wij, dat deze uiteenzetting nog meer eene reeks van bouwstoffen voor de geschiedenis dier partijschappen, dan die geschiedenis zelve bevat. Wij zien hier uiterlijke verschijnselen beoordeeld en ontwikkeld, doch tot de dieper liggende roerselen der harten wordt schaars doorgedrongen; en vooral ontbreekt de aanwijzing van het oorspronklijke beginsel, dat in de hoofdpartijen onveranderd gevonden wordt, met de inachtneming van de wijzigingen telkens door den tijdgeest in de uiting van die beginselen veroorzaakt, en waardoor de Oranje-partij onder Willem V zoo zeer van die onder Maurits verschilde, of de oppositie van het begin der XVII^de^ Eeuw zoo zeer bij die van het einde der XVIII^de^ afsteekt.

Waar partijschap een aankleven aan menschen of leuzen boven waarheid en overtuiging, met zich brengt, is dezelve eene ongeregtigheid; waar zij in tegendeel, hetzij in de beschouwing of in de praktijk, eene beslissende keuze is tusschen bestaande stelsels en gevoelens, heeft zij regt om als zoodanig gehoord te worden. Wij verlangen dan ook, van uit dit laatste standpunt even min onze partij te verbergen, als de Schrijver niettegenstaande het gewaad van onpartijdigheid waarin hij zich gehuld heeft, dit omtrent de zijne heeft kunnen doen. Zoo wij in de geschiedenis van Nederland niet anders beschouwden dan een werk van menschen onder de toelating der Voorzienigheid, wij zouden den naam van *Nederlandsche Stemmen* niet hebben aangenomen; maar dit geschiedde in tegendeel, om dat wij in de Geschiedenis van dit Land de hand Gods mogen zien; en om dat ons in die Geschiedenis het innig verband tegenstraalt tusschen den bloei van ons Vorstenhuis, de welvaart des volks, en de handhaving van de Gereformeerde Godsdienst, zoo als die zich in de worsteling der XVI^de^ eeuw ontwikkelde.

In eene reeks van artikelen hebben wij de voornaamste tijdperken onzer Geschiedenis van uit dit standpunt beschouwd; en het blijft onze overtuiging, dat dit zoogenoemde Theocratische beginsel geenszins een verzinsel is van Godsdienstige opgewondenheid, maar dat die betrekkingen tusschen God en een volk, die in het Israël van ouds tot volkomene ontwikkeling kwamen, ook bij andere volken in meerder of minder mate gevonden worden; en dit te meer, naar mate het Christendom meer als levensbeginsel in de in- en uitwendige gesteltenis eens Volks is doorgedrongen. En waar was dit meer het geval, dan in het verachte Nederland, waarop de Volken uit de hoogte nederzagen, doch hetgeen God uit het stof verhief, en bij deszelfs diepe onwaardigheid, met heerlijke gaven verrijkte? Hij was het, die kastijdingen, doch geen verdelging zond; en evenmin als derhalve eene Geschiedenis die niet hooger dan de uiterlijke verschijnselen opklimt, aan onze behoefte voldoen kon, even min kunnen wij van het beleid onzer Regeerders gezegende uitkomsten verwachten, zoo hetzelve niet geheiligd wordt door het toevlugt nemen tot Hem, die, ook in dezen, elk die op Hem vertrouwt niet beschaamd zal laten worden.

Tot dusverre de leiddraad van het aangehaalde Werk gevolgd hebbende, wenschen wij later in een derde artikel te onderzoeken, of er in het herboren Nederland van 1813 reeds partijschappen bestaan, of eerlang te duchten zijn.

JERUZALEM.

Wij weten dat God zich nog eens over Jerusalem zal ontfermen. Met het oog op die belofte is het berigt niet onbelangrijk, dat de Londensche Maatschappij tot de bekeering der Joden het voornemen heeft opgevat, om te Jeruzalem op den Berg Sion eene Christelijke Kerk op te rigten, alwaar de Godsdienst dagelijks overeenkomstig de liturgie der Bisschoppelijke Engelsche Kerk in het Hebreeuwsch zal gehouden worden; waartoe reeds de noodige voorbereidingen getroffen zijn. De verkondiging zal door den Engelschen Zendeling Nicolaison geschieden, die in dezelfde taal te Londen reeds den dienst heeft waargenomen, en thans op weg naar Jeruzalem is. Ook aan de van alle kanten te Jeruzalem toevloeijende pelgrims der verschillende Christelijke gemeenten zal in deze nieuwe Kerk het Evangelie in nieuw Grieksch, Italiaansch en Engelsch gepredikt worden.

Men verzekert dat er reeds eenige stappen door het Engelsch Gouvernement bij de Turksche en Egyptische Regering gedaan zijn, ten einde de zwarigheden die er tegen eene zoodanige onderneming mogten bestaan, uit den weg te ruimen.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

(20 Maart 1838.)

De rijke ſtof die zich voor dit Nummer aanbiedt, heeft de ruimte van onze beſchouwing ditmaal zeer doen ineenkrimpen. Wij wenſchen derhalve uit den voorraad van opmerkingen, die ook ditmaal de gebeurteniſſen van den dag weder aanbieden, ſlechts eene enkele bijzonderheid uit te kiezen. Wij laten de woelingen der Kabinetten, en de worſtelingen der Staatspartijen daar; zelfs de uitzichten omtrent eene veranderde betrekking van ons Vaderland met België, die nog te versch, te onbeſtemd zijn, om tot eenige bepaalde beoordeeling aanleiding te geven.

Één toon wenſchen wij aan te heffen, en wel van lof en dankzegging tot dien God, die ook thans Nederland weder tot redding en beſcherming was; die de wateren deed wegvloeijen, welke als ijsbergen onze kusten en onze vruchtbare polders bedreigden. Slechts op eenige plaatſen werd de noodkreet gehoord. De Maas en de Rijn vloeiden weder zeewaarts, en de redding is daar. Ja, waarlijk, mogen wij het erkennen: Hij doet ons niet naar onze ongeregtigheden. Zijne genade is over wederhoorigen. Moge Hij het ons ſchenken, om niets, dat door Hem gewrocht wordt, klein te achten; geene uitredding voorbij te gaan, die Hij ſchenkt, al is het ook in de natuurlijke gebeurteniſſen. Gevoelden wij onze geheele onwaardigheid en die van ons volk, wij zouden meer nog zien op die hand, die zelfs in de bezoekingen zegeningen uitdeelt. Mogten allen die den Heere belijden, op Hem zien, er zoude meer balſem in onze zielen gevonden worden, en de groote daden Gods, Zijne uitredding van ieder dag, zoude voor ons meer eene wezenlijkheid zijn, meer een grond worden tot verheerlijking van zijnen naam.

Onder de gebeurteniſſen waar de verdere ontwikkeling nog ſteeds van voortgaat, behoort voorzeker de gevangenneming van den Aartsbisſchop van Keulen. Deze enkele zaak heeft meer bezorgdheid bijna opgewekt, meer pennen in beweging gebragt, dan de geweldadige vervolging van de Roomſche Godsdienst in de XVIII^de^ eeuw in Frankrijk. Het onderſcheid ligt daarin, dat toen het ſtaatkundig belang al het overige ſcheen te verzwelgen, terwijl thans het godsdienſtige reeds weder een ſterker hefboom geworden is, dan men over het algemeen nog vermoedt. Voor weinige jaren zoude de zaak van den Kerkvoogd ſpoedig in een belagchelijk licht zijn geplaatst geworden; thans tracht men hem als martelaar voor te ſtellen. De vermeende of ware aanhangers van den Stoel van Rome konden dan ook deze gelegenheid niet ongemerkt voorbij laten gaan, om nog eens alle de wapenrustingen van vorige eeuwen bijeen te zoeken. Dit vooral vordert opmerking, dat bij zulke gelegenheden door de aanhangers van Rome met hetzelfde zelfvertrouwen het Christelijke element dat nog als een zout in het midden dier gemeente overbleef en haar belette geheel ſmakeloos te worden, en het onchristelijke dat zich bij voortgang in haar ontwikkeld heeft, ten toon geſpreid wordt. Terwijl van den eenen kant in mandementen, gelijk die van den Aartsbisſchop van Parijs, en dat hetwelk hier te land werd bekend gemaakt, trekken voorkomen, waaruit blijkt, dat men zich niet ſchaamt om Christus te belijden, worden van den anderen kant de eiſchen van Gregorius den VII^de^ weder opgedolven, en het leven der Heilige Maagd uitgegeven, met alle de verzinſels des bijgeloofs verſierd. — In een krachtig beroep op Bosſuet wordt de eenheid getoond die in de Kerk van Rome tegen over de verdeeldheid der Protestanten heerscht. Inderdaad, wij zouden ons bezwaarlijk tegen deze aanvallen kunnen verdedigen, zoo wij geene hoogere dan eene aardſche eenheid kenden, zoo wij de magt welke de Roomſche Kerk aan haren eigenwillig gekozenen Stedehouder toekent, niet durfden toevertrouwen aan onzen grooten God en Zaligmaker, aan Hem, die alle zijne kinderen leidt naar zijn welbehagen. Van het ſtandpunt af waarop wij ons geſteld zien, mogen wij ons oog ook op de Roomſche Kerk vestigen, en elke vonk van leven die zich daar vertoont, toejuichen. Zij daarentegen vestigt haren gewaanden triomf alleen daarop, dat zij zich een Protestantismus voorſtelt, zonder eenige vaste overtuiging, alleen uit ontkenning en ongeloof zamengeſteld, en voorzeker, het moet haar niet moeijelijk vallen, zulk een zielloos geraamte te overwinnen. Waarom houdt zij zich blind voor die opwekking, die God ſedert het begin dezer eeuw over de Protestantſche landen in meer dan één opzigt heeft uitgeſtort, en waarvan de vruchten en gevolgen immers niet te miskennen zijn? Wordt de duisternis meer en meer openbaar, het is omdat er een licht ontſtoken is, waardoor die duisternis opgemerkt kan worden.

Gaat heen, in deze uwe kleine kracht, is het woord dat tot alle de discipelen van den Heere door alle eeuwen heen wordt gerigt. Waar de Heer waarlijk aan het hart getuigt, heeft hij ook eenen arbeid der liefde te volbrengen, en al zijn de dienstknechten onnut, dit belet niet dat zij hier dienstwerk te verrichten hebben, en het ook door de genade van hunnen God verrigten zullen. Zoodra wij de behoefte van ons huis, van onze Kerk, van onzen Staat waarlijk gevoelen, niet uit zelfverheffing, maar uit liefde, zullen onze gebeden niet onverhoord blijven. De wereld heeft hare onverſchilligheid met den naam van liefde beſtempeld, en daarom dikwijls de geloovigen beſchroomd gemaakt om dien adem des Christelijken levens, met al den ijver die in hunne ziel was, te begeeren. Wij meenden in het midden van de erkenning onzer ongevoeligheid, toch iets van die liefde te gevoelen, toen wij in een vorig nommer op den nood zoo veler armen opmerkzaam maakten. En ziet, reeds vernamen wij, dat in eene onzer kleine Nederlandſche ſteden eene ſchool opgerigt wordt, waar verwaarloosden en onkundigen met het Woord des levens bekend gemaakt worden. Zoo God deze behoefte doet gevoelen, hij zal ook de leeniging van den nood op zijnen tijd en wijze ſchenken. *Gelooft alleenlijk!*

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

OVER DE MISKENNING VAN DEN HEILIGEN GEEST IN DE CHRISTENHEID.

Van den toekomſtigen Mesſias had Israëls groote Profeet en Wetgever aan zijn volk voorſpeld: ***Eenen Profeet zal u de Heere uwe God verwekken uit het midden uwer broederen als mij, naar Hem zult gij hooren!*** en aan Zijne Kerk voorzeide dezelfde Heer, wien Mozes had aangekondigd: ***Ik zal den Vader bidden en Hij zal u eenen anderen Trooster geven, opdat Hij bij u blijve in der eeuwigheid: namelijk den Geest der waarheid.*** Van daar dat, gelijk de ganſche godsdienst der oude bedeeling als in haar kern ligt in de verwachting van den ***Mesſias***, alzoo het levensbeginsel der nieuwe bedeeling gelegen is in de inwoning en heerſchappijvoering van den Heiligen Geest, (den ***Parakleet,***) in de gemeenten. En even als de Israëliet ſteeds bijzonder te waken had tegen verleiding in dit uitzicht zijner hoop, door het verſchijnen van valſche ***Mesſiasſen***, zoo moet het onze waakzaamſte zorg wezen, dat wij ons voor en in ſtede van den Heiligen Geest geene valſche ***Parakleten*** laten opdringen. Niet ijdel is deze zorg; want de geſchiedrollen der Kerk leeren ons, dat de menſchenmoorder van den beginne er ſteeds op uit geweest is, om in plaats van dien Goddelijken Perſoon, die aan de geloovigen in Christus als de ***Trooster*** beloofd werd, iemand of iets anders voor te ſtellen en geloof en ingang te doen vinden, waardoor de inwoning en invloed van den Trooster (Vermaner, Voorſpraak, ***Parakleet***), werd in de ſchaduw geſteld, miskend, verloochend. Reeds de oude aartsketter Simon de Toovenaar (***Magus***), die den Heiligen Geest van de Apostelen begeerde voor geld te koopen, was hierop bedacht. Hij voerde op zijne reistochten, met welke hij bedoelde menſchen in zijne ſtrikken te vangen, eene vrouw met zich rond, genaamd Helena. Deze Helena had in openbare ontucht geleefd, had zich later aangeſloten aan Simon, en werd nu door hem als de volmaakte vrouw voorgeſteld, die hij, als de ***Parakleet***, uit haar natuurlijken ſtaat verlost had: en die dus de Kerk vertegenwoordigde, wier Trooster hij was. In de tweede Eeuw verſtonden velen den dweepachtigen Montanus zoo, als of hij zich voor den Heiligen Geest had uitgegeven; ofſchoon het waarſchijnlijk is, dat hij zich zelven daarvoor niet gehouden hebbe. Mahomed, wiens godsdienstleer voor een aanmerkelijk gedeelte uit het Nestoriaanſche Christendom en deszelfs dwalingen is voorgekomen (1), gaf zich uit voor den lateren Leeraar, dien Jezus aan de zijnen (Joann. XIV. vs. 26) had toegezegd; en een aantal dwaalgeesten noemden zich, voor en na hem, in de Christelijke Kerk, of deden zich houden voor den ***Parakleet.*** En mogelijk is het wel dit vooruitziende, dat de Apostoliſche Profeet des Nieuwen Verbonds aan zijne ***kinderkens*** in Christus ſchrijft: ***Geliefden, gelooft niet eenen iegelijken geest, maar beproeft de geesten of ze uit God zijn;*** immers gelijk de Heer tegen de valſche Profeten die in zijnen naam zouden profeteeren, als ***valſche Christusſen*** waarſchuwt, zoo ſtelt de geliefde Discipel hen voor als ***bedriegelijke geesten.*** — Zoo leest men dat er zelfs in de middeneeuwen eene vrouw genaamd Wilhelmine was, die zich uitgaf voor den vleeschgeworden Heiligen Geest, en voor wie hare aanhangers zelfs altaren oprichteden en misſen in haren naam lazen, ofſchoon zij naar de geſtrengheid dier tijden daarvoor met den vuurdood geſtraft werden. Doch wij willen ons eigenlijk in dit opſtel tot de latere tijden bepalen, en toonen, hoe zoo wel het Papistiſche Catholicismus als het Neologiſche Protestantismus gegrond is op de miskenning van den Heiligen Geest in zijne perſoonlijkheid, alvermogen, en vrijmachtige opperheerſchappij ſedert het vertrek des Heeren van deze aarde.

De Roomſche Kerk toch heeft wel de ***leer*** aangaande den Heiligen Geest bewaard, en zelfs gehandhaafd in haren ſtrijd tegen de Oosterſche of Griekſche Christenheid, doch het ***leven*** en ***heerſchen*** dier waarheid in haar

(1) Men vergel. de plaats uit BILDERDIJKS *Brieven*, die wij hieromtrent hebben medegedeeld (Dl. IV. bl. 75, 76), en die een denkbeeld bevat dat nader uiteengezet en bewerkt voorkomt in het Tijdſchrift: *Waarheid in Liefde*, Jaargang van 1838. (Dl. II. bl. 1—70.)

binnenſte zal men meestal te vergeefs zoeken. Immers waar is de erkentenis der vrijmacht en onafhankelijke werking van den Geest, wanneer men dezelve bindt aan de uiterlijke vormen eener rond het middenpunt des Roomſchen zetels opgebouwde Kerk? Wanneer men den alleenhandel met zijne Geestesgave aan een menſchelijk hoofd en zijne eigendunkelijk benoemde Priesterkaste overgeleverd en verzekerd waant? Wanneer men elke levensbeweging, buiten de doode vormen van dit marmeren en onbeweeglijk geſticht, voor ketterſche woelingen verklaart, en Hem het vermogen ontzegt om leven te wekken, waar en wanneer Hij wil? Wanneer men alzoo zijne heerſchappij aan die des Pauſen onderwerpt? Van daar de doodigheid en den onbeweeglijken ſtilſtand dien men doorgaans binnen de ſchoone maar kunſtige vormen van het Catholicismus opmerkt; want *de Geest is het die levend maakt; het vleesch* (hoe zeer ook verrijkt en verheerlijkt) *is niet nut:* eene waarheid, aan wier miskenning het Pelagianismus der Roomſche Kerk, vooral ſedert het Concilie van Trente, de begunſtiging der bij uitnemendheid Pelagiaanſche Jezuïten, de vervolging der betergezinde Janſenisten, en tot in onze dagen toe de verdrukking van al wat de waarachtige genadeleer, hoe behoedzaam ook, binnen haren boezem belijdt, moet toegeſchreven worden. Immers voor alle dezulken was zij ſteeds eene ſtrenge ſtiefmoeder, wier ontevredenheid nog maar alleen door een eerbiedig ſtilzwijgen van die kinderen kan verkregen worden, die zij wel gevoelt dat eigenlijk de hare niet zijn. Zoo heeft men immers nog in onze dagen gezien, dat Boos en Gosner, zoodra zij toenaderden tot dat geestelijke reeds door Augustinus gehandhaafde beginſel, de voorwerpen werden van allerlei druk en vervolgzucht; en de waardige Abt Bautain heeft het tot zijne ſmert moeten ondervinden, dat welke dienſten hij der Catholieke Kerk tegen het ongeloof ook bewijzen mocht, de verdenking, ja beſtrijding gereed waren op hem aan te vallen, zoodra hij, gevoelende dat *het vleesch tot niets nut was*, aan de tegen het vleesch overſtaande genade Gods door den Heiligen Geest de heerſchappijvoerende macht over het hart toekende. De Roomſche Kerk heeft dus ſteeds bewezen, dat zij, hoe rechtzinnig ook *naar de leer* op het ſtuk der goddelijke perſoonlijkheid van den Heiligen Geest, die waarheid *in het leven* overgebracht niet wilde dulden.

Doch het is vooral op de Protestantſche Christenheid dat wij voornemens waren te wijzen. Men heeft ſomtijds deze en gene Protestantſche Kerken beſchuldigd van *ſymbololatrie* of formulierdienst. Wij ontkennen ten ſtelligſte dat de ware oorſprong en echte beteekenis of het christelijke gebruik van zulke ſchriften (gelijk wij die in ons opſtel over *het Woord Gods en de Geloofsbelijdenis der Kerk* hebben voorgeſteld (1)) deze beſchuldiging in het minſte zoude wettigen; immers dan zijn de belijdenisſen de geloofsleuzen in, de banieren en veldteekenen van Christus, wier beſtaan een krachtig getuigenis aflegt tegen elke ontrouw die zich in zulk eene Kerk tegen de erkentenis en belijdenis van haren Heer zoude mogen verheffen. Doch *waar* blijft het niet te min, dat er misbruik van *kan* gemaakt worden; en dat dit misbruik, beſtaande in het toekennen eener wetgevende en heerſchende macht in Christus Kerk aan zulke geſchriften (die men daarom wel eens den hatelijken naam van *papieren Pauſen* gaf) een voorbijzien van de ſouvereine macht des Heiligen Geestes zou bevatten. En het is tegen dit misbruik dat Spener en zijne geloofsverwanten in Duitschland waarlijk in de kracht des Heiligen Geestes, en met gezegende vrucht en goed gevolg ijverig en beſtendig gekampt en geworſteld hebben.

Doch veel gevaarlijker ſtrijd heeft nog de verſtandsheerſchappij der XVIII^de^ Eeuw tegen het geloof in den perſoon des Heiligen Geestes gevoerd. Het rationalismus ligt niet alleen in dat uiterſte verval der Kerk, waarvan de laatſte tijden getuigen waren; veel vroeger beſtond het reeds in dezelve als een zuurdeesſem. Niet alleen toch het redeneren *boven* het Woord, maar ook het menſchelijke redeneren *uit* het Woord, is rationalismus; en hieraan heeft men zich vroeg ſchuldig gemaakt. Overal waar deze heerſchappij des verſtands begint, daar houdt die des geloofs en dus ook die van den Heiligen Geest op. En waar de heerſchappij des Heiligen Geestes in de harten ophoudt, daar loopt ook het geloof aan zijn perſoonlijk beſtaan ten einde. Onze Kerk heeft dit in haar voorbeeld duidelijk geleerd. Wij hebben er nu en dan op trachten opmerkzaam te maken. Het is het eigenlijke wezen der heerſchende Neologie, waarvan de verwerping der geloofsleuzen onzer Vaderen, die inderdaad kenbare vruchten des Heiligen Geestes waren, ſlechts het uiterlijk teeken (*ſymptoma*) kan genoemd worden.

Het is in het wezen der Neologie een hoofdtrek, om het licht van den Geest der Eeuw, de vorderingen der Godgeleerdheid, Uitlegkunde, Taalkennis, de werkzaamheid der Hoogleeraren en Leeraren, de meerdere beſchaving en volmaking van den menſchelijken geest, en wat er meer van dien aard kan genoemd worden, tot volmaking der leer of kerk, te ſtellen in de plaats van dien anderen *Leeraar* (want ook dit is eene hoofdbeteekenis van het woord *Parakleet*) die Christus bij het ſcheiden van deze wereld aan zijne Discipelen van alle tijden in den perſoon zijner Apostelen bepaald had. In plaats van DEN HEILIGEN GEEST noemt men dus *een heiligen geest*, een geest van verlichting, vroomheid en deugd; een geest van liefde, vrede en waarheid; den geest van de ware Christenen (*Geſammtgeist*). Zulk een geest of geestelijke gezindheid wordt dan alleen aan den invloed der prediking toegeſchreven, of ſoms nog wel als eene gezindheid, door Gods invloed en kracht gewerkt beſchouwd; maar nimmer als een goddelijk Perſoon, even zelfstandig en almachtig, even hoog en heerlijk als de Zoon des Vaders, en als de Vader zelve, geloofd of beleden als met den Vader en den Zoon den eenigen en allerhoogſten God te zijn. Deze dwaling, thans zoo algemeen verſpreid, raakt het levensbeginſel der Kerk,

(1) *Nederl. Stemmen*, Dl. I. N. 25.

terwijl alleen door de levendige erkentenis van den Geest des Vaders en des Zoons, dien de Zoon gezonden heeft, als een bestendig werkend goddelijk Persoon, het beginsel van herstel kan geboren worden. Immers ook van den Geest Gods geldt het, wat de Heer zeide: *De Vader werkt tot nu toe en ik werk ook;* en van dit werken des Geestes hangt het grondbestaan der Kerk af.

De Geest daalde ten vijftigsten dage na Christus hemelvaart op de Apostelen en geloovigen des Heeren neder. Deze gebeurtenis staat niet op zich zelve, maar hare vruchten waren blijvende voor de Christenheid. Doch behalven dien *vroegen regen* wacht de gemeente der geloovigen nog een *spaden regen* in het laatste der dagen. Wij hebben dikwijls op de wederkomst van Christus gewezen; doch laat ons van deze verwachting die verwachting des Heiligen Geestes niet afscheiden, die als een olie van dat gezegend Hoofd op zijne leden, ja tot zalve op zijn gewaad afvloeit. In de levende verwachting van Christus, en de inwoning en inroeping des Heiligen Geestes, is alleen het ware leven der Kerk gelegen. De miskenning der persoonlijke heerlijkheid des Geestes Gods is voor eene Kerk gelijk aan dien worm die aan den wortel van Jonas wonderboom knaagde. Zoodra deze zijn werk heeft volbracht, en er een *stille oostewind* opkomt, verdort de boom; en de hitte des daags valt in loodlijnige stralen neder op het onbeschaduwde hoofd van den moedeloozen Christen. Dan roept hun mond wel eens met den Godsman uit: *het is mij beter te sterven dan te leven!* doch de Heer kent hunne angsten en nooden, en roept zijn volk liefelijk toe: *Gaat henen mijn volk, gaat in uwe binnenste kamers, en sluit uwe deuren na u toe: verbergt u als een kleinen oogenblik, tot dat de gramschap overga.* En de *Trooster* is daar, om (hetgeen de ouders van Noach wel van dezen hunnen zoon verwachteden, doch hetgeen geen menschenkind immer vermocht:) *hen te troosten van hun werk en over de smarte hunner handen, van wege het aardrijk dat de Heere vervloekt heeft* (Gen. V. vs. 29). Dat aardrijk toch zal niet vernieuwd worden, noch van den vloek ontheven, alvorens over ons zal uitgestort zijn de *Geest uit de hoogte, als waterstroomen.* Daarom, *laat ons den Heere vreezen, die den vroegen regen geeft, en den spaden regen op zijnen tijd;* en laat ons in de hope en in het geloof leven, die de Psalmist uitdrukt als hij zingt: *Gij bezoekt het land; en hebbende het begeerig gemaakt, verrijkt gij het grootelijks.*

DE BRIEF AAN PHILÉMON.

Hetgeen de Apostel aan zijne Philippensen als de slotsom van alle Christelijke levensregelen aanbeveelt: *Al wat waarachtig is, al wat eerlijk is, al wat rechtvaardig is, al wat rein is, al wat liefelijk is, al wat wel luidt, zoo daar eenige deugd en zoo daar eenige lof is,* dat was hem ook zelven gegeven door eigen handel en wandel, woorden en daden, uit te drukken in het leven; en wel mocht hij op de vermaning, ook de herinnering aan zijn eigen voorbeeld laten volgen: *Hetgeen gij geleerd, en ontfangen, en gehoord, en in mij* GEZIEN *hebt, doet dat* (Phil. IV: vs. 8 en 9). Hier, in den van omvang kleinen, maar van leering zoo rijken Zendbrief aan Philémon, vinden wij dat alles terug bij eene treffende en aandoenlijke, maar tevens uitermate eenvoudige gelegenheid, in woorden vol van die zalving, liefde en wijsheid, die den beproefden dienstknecht van Jesus Christus kenmerken. *De enkele Brief aan Philemon,* zeide een Godzalige Uitlegger, *gaat alle wijsheid der wereld te boven.* Ja, hij is een gedenkteeken der wijsheid van dien Geest, door welken Paulus in zijne bediening sprak en schreef, en die de voor de wereld minst schitterende en in zich zelve meest dagelijksche voorvallen tot voertuigen weet te maken eener onderwijzing voor de eeuwen. Onder de Heilige Schriften aan de Gemeente van God tot leering, vermaning, opbouwing, door alle tijden heen gegeven, moest ook zulk een Geschrift zich bevinden, dat in zijn uiterst kort bestek een kostbaar kleinood der Christelijke Apostolische wijsheid, een van heel de waarheid en dierbaarheid des allerheiligsten geloofs doorschitterd edelgesteente kon zijn. De Brief van Philémon is een eenvoudige brief van aanbeveling, voorspraak, borgtocht (vs. 14), kennisgeving eener aanstaande overkomst; maar van ieder gevoelen en uitdrukking in denzelven is de verkondiging van Christus, de liefde die uit God is, de gemeenschap welke de Heilige Geest werkt, de ziel en het levensbeginsel.

Beschouwen wij dit in het algemeen opgemerkte, in enkele bijzonderheden omtrent het onderwerp van den Brief, en de personen daarin betrokken en vermeld!

Het onderwerp is de volgende geschiedenis der Godverheerlijkende bekeering van een zondaar. Onesimus, een weggeloopen en hoogstwaarschijnlijk aan ontrouw schuldige slaaf van een beproefden discipel des Heeren te Colosse, (Philemon), wordt te Rome, werwaarts hij de vlucht genomen had, onder het bereik der Evangelieverkondiging van den gevangen Apostel Paulus, en onder die verkondiging aan de voeten van Jesus Christus gebracht. Krachtdadig overgezet uit de macht der duisternis tot het Koninkrijk van God, wordt hij al dadelijk na dien zaligen overgang als *een getrouwe en geliefde broeder* (Colosf. IV: vs. 9) in de dienst des Evangelies gebruikt. Doch de rechten van den meester op zijn weggeloopen dienstknecht mochten daarom noch door hem zelven, noch door Paulus miskend worden. Om aan dat recht te voldoen, wordt hij naar Colosse gezonden, met eenen brief voor Philémon, waarbij de Apostel op beweeggronden van enkel liefde en Christelijke innigheid, vrijheid vraagt voor den onder zijne dienst tot God bekeerden slaaf, om hem (Paulus) verder in de bediening van het Evangelie behulpzaam te zijn. Te gelijk herinnert hij den meester aan de genade, die ook hij eenmaal door des Apostels prediking deelachtig was geworden, verblijdt hem door het uitzicht op zijne aanstaande bevrijding uit de banden te Rome, en een verblijf te Colosse in Philémons eigen huis; en besluit alzoo

den Brief met de gewone, hier vooral veel beteekenende groetenisſen en zegenbede.

Zien wij van een iegelijk der perſonen, in den Brief genoemd, afzonderlijk: en wel allereerst van ONESIMUS. Deze is ons een dierbaar toonbeeld van den rijkdom der genade van Jeſus Christus, en van de diepte der wegen Gods. De weggeloopen ſlaaf van Philémon vindt door eeuwige ontfermingen, zijne plaats onder die genen, van welke de Apostel zelve (hij, de voor de wereld onberispelijke Phariſeër in de dagen zijner blindheid!) zich de voornaamſte noemt: *zondaars, om welke te zoeken en te behouden Jeſus Christus in de wereld kwam.* En gelijk die Paulus onmiddelijk uit de blakendſte vijandſchap was overgebracht, niet ſlechts tot de gehoorzaamheid, maar ook tot de Apostoliſche dienst van zijnen grooten God en Heiland; even alzoo was ook Oneſimus zoo krachtig, zoo voor aller oogen kenlijk en openbaar, en met zulk eenen ſpoed van Goddelijken wasdom in de genade, uit zijn ellendig en afſchuwelijk zondenleven overgezet geworden, dat ook hij weldra in de Gemeente met den naam van *getrouw en geliefd* door dien zelfden Apostel kon onderſcheiden worden, die waarlijk in dezen zijnen ouderdom niet zoude begonnen hebben *iemand haastelijk de handen op te leggen*, zonder kenteekenen en getuigenisſen daaromtrent van den Heiligen Geest. Hier hebben wij dus weder als in de geſchiedenis der bekeering van den moordenaar aan het kruis, van den vervolger op den weg, van den ſtokbewaarder aan den rand der wanhoop, een wonder dier Genade voor oogen, die in een oogenblik uit den dood in het leven brengt, en wel in zulk een trap en mate van levensontwikkeling, als zij zelve *wil.* Maar de krachtdadig uit de diepte der zonde tot de dierbaarſte belijdenis en dienst der Waarheid geredde Oneſimus is ons ook een toonbeeld der diepte van de wegen Gods in de toebrenging Zijner uitverkorenen, een iegelijk op zijn beſtemde plaats, en tijd, en wijze. Wonderlijk was die weg ook in dezen. Het Evangelie, dat de onnutte en onwaardige ſlaaf in het huis zelve zijns meesters (vs. 1 en 2) had kunnen hooren, en hoogstwaarſchijnlijk gehoord had, dat Evangelie moest hij verre van dat huis, verre van dien meester, verre van alle zijne vroegere betrekkingen, en in den allerverachtſten ſtaat en ſtand van een weggeloopen ſlaaf ontfangen in dat wijd uitgeſtrekte Rome, alwaar juist in die dagen de Apostel Paulus hetzelve verkondigde *in zijne banden.* Zoo moest te heerlijker blijken, dat geen invloed van menſchen, geen gezag van den Godvreezenden meester, geen uitwendige betrekking tot een Godvreezend huis, den zondaar Oneſimus tot de belijdenis van zijnen alvermogenden Zaligmaker gebracht had, maar genade, vrije, vrijmachtige en vrijwerkende genade. Zoo moest het des te heerlijker openbaar worden, dat er bij Hem in wien alleen de zaligheid is, geenerlei aanneming des perſoons is, en dat Zijn naam, Zijne wegen, Zijne daden zijn — WONDERLIJK!

Van den dienstknecht, nu een vrijgelaten des Heeren geworden, wenden wij het oog naar den meester, die zijn meester bleef naar het vleesch. Ook voor PHILÉMON is de bekeering van zijnen ontrouwen ſlaaf, een wondervolle weg tot aanbidding, maar ook tot beproeving. Daar komt nu de man, die hem op het gevoeligst beleedigd had, tot de woning, die tevens eene Gemeente Gods was, terug, als boeteling, ja, maar tevens als een evenzeer als hij zelve reeds in de dienst van den eenigen Heer en Meester, Christus, bevestigden geloovige. Daar komt hij, ja, zich in de handen ſtellen van zijn wettigen eigenaar naar de wet der Maatſchappij, maar ook met een aanbevelingsbrief van den Apostel, aan wien beide, Philémon en Oneſimus, zich zelve verſchuldigd waren in den weg Gods tot hun behoud; ten einde de laatſte banden af te ſnijden, die, naar den vleeſche, den dienstknecht verbonden aan des mishandelden meesters huisgezin en macht. Nu werd die meester geroepen tot eene betooning in der daad en in der waarheid van het lang door hem beleden, en aan anderen verkondigd geloof; nu, om met dezelfde edelmoedigheid, eenvoudigheid, onbaatzuchtigheid, den ontrouwen dienstknecht alles te vergeven, alles kwijt te ſchelden, hem geheel en onvoorwaardelijk vrij te laten, als waarmede de vraag daartoe door den Apostel tot hem gebracht werd. En wie zal twijfelen, of hij daaraan ook werkelijk hebbe voldaan?

Vestigen wij thans een blik op den Schrijver des Briefs, op PAULUS! Gelijk *liefelijkheid* het karakter van geheel de gebeurtenis, en van de toeſpraak, tot welke zij gelegenheid gaf, uitmaakt; zoo is zij dit zeer bijzonder ten aanzien van het hier zoo geheel zich uitſtortend hart van den Apostel. Brengt niet ieder woord ons hier te binnen, dat woord der Propheten van Jehova in de Apostelen van Jeſus Christus zoo heerlijk vervuld? *Hoe* LIEFELIJK *zijn op de bergen de voeten des genen, die het goede boodſchapt, die den vrede doet hooren* (1)? Liefelijk toch is het (maar ook indrukmakend) als de Apostel aan zijnen Philémon ten behoeve van een ondeugenden maar nu tot God bekeerden ſlaaf ſchrijvende, zich aan het hoofd des Briefs geen anderen titel geeft dan deze: *Paulus een gevangen* (δέσμιος) *Christi Jeſu.* Hij droeg die banden om der Heidenen wille en hunne bekeering tot den levendigen God, en Jeſus Christus Zijnen Zoon! (Eph. III. vs. 1 en volg). Hij droeg ze dus om Philémon zoo wel als om dien Oneſimus, dien hij *in zijne banden*, hem het Evangelie verkondigende, door het Evangelie alzoo *had geteeld* als een geestelijken *zoon* (vs. 9 en 10). Liefelijk is het, als hij allereerst zijnen God dankt voor Philémons geloof in Jeſus Christus, en zijne liefde tot alle de heiligen, en dat de ingewanden van velen hunner door die liefde waren verkwikt geworden; maar bij die dankzegging het gebed voegt eener ſteeds inniger, ſteeds levendiger werking dier gemeenſchap, en der openbaring van al *dat goede, hetwelk in de geloovigen is door* (of *tot*, *tot eere van*, εἰς) *Christus* (vs. 4—7). Liefelijk is het, als hij, gezag kunnende gebruiken om hetgene betamelijk is, van Christus wege

---

(1) Jeſ. LII. vs. 7.

te bevelen, liever geen anderen drang gebruiken wil dan dien der *liefde;* en geen anderen titel dan den gemeenzamen naam van ***Paulus**, **een oud man**, **en nu ook een gevangen van Jefus Christus*** (vs. 8 en 9). Liefelijk, als hij, fpelende met den naam van ***Onefimus*** (*nuttig*, *bruikbaar*, in het Grieksch) zijne tegenwoordige *nuttigheid* in de dienst de Evangeliums tegenover zijne vroegere *onnuttigheid*, (dat is, fchuldigheid) in de dienst van Philémon ftelt; hem (den bekeerden zondaar, om wien de Engelen zich verheugd hebben!) voorts *zijne ingewanden* noemt; en hem zijnen voormaligen meester voorftelt, nu niet meer als een vluchteling, een ontrouwe, maar als een broeder beide van den Apostel en van dien Meester, door de genade in alle drie verheerlijkt (vs. 11—17). Liefelijk, als hij, de rechten van Philémon eerbiedigende, hem tevens (want ook hetgeen *waarachtig* was, mocht hier niet vergeten worden!) herinnert, hoe hij aan den man, die hem Jefus Christus verkondigd had tot zaligheid door het geloof in Zijnen naam, *zich zelven* eigenlijk verplicht was, hoe veel te meer alle dienstbewijs en voldoening aan een zoo dringend als Gode behagelijk verzoek! Liefelijk is het, als de Apostel daarbij ook denkende aan de fchade, die de verongelijkte meester geleden kon hebben, zich ten borge aanbiedt, ja de fchuld overneemt van zijnen zoon en medearbeider in het Evangelie; hij, de man, die met eigene handen in zijne nooddruft en die zijner medgezellen voorzag (Hand. der Apost. XX. vs. 34)! Ja liefelijk bovenal klinkt ons ook nog in den mond des Dienaars en Discipels, dat: ***Ik zal het betalen, reken het mij toe, wat hij u fchuldig is, of verongelijkt heeft*** (vs. 18 en 19): als de vrucht en nagalm van het woord des Meesters en Heilands, uitgefproken niet in hoorbare klanken, maar in Goddelijke verlosfingsdaden in de diepten van het kruis: IK *heb verzoening gevonden!* IK *zal het betalen.* ***Reken het*** MIJ ***toe!*** Liefelijk, eindelijk, is de toezegging ten flotte, als het ware ter vergelding van de gevorderde liefdedienst: ***Bereid mij te gelijk een herberg, want ik hoop dat ik door uwe gebeden ulieden zal gefchonken worden*** (vs. 22).

Doch ook nevens Paulus, Philémon, en Onefimus worden in dezen Brief namen genoemd, verbonden met elkander in de dierbaarfte gemeenfchap der heiligen, en waarvan elk eenen fchat bevat van groote herinneringen, dierbare en gewichtige leeringen. Allereerst *Timotheus*, wien de Apostel zich ook hier weder toevoegt in het hoofd van den Brief, als zijn voortreffelijkften medearbeider, en als het ware zijnen aangewezen opvolger. Voorts ***Appia de geliefde***, waarfchijnlijk Philémons Echtgenoote, met hem de Gemeente van God en Christus dienende in hun huis. ***Archippus***, wien in den Brief aan de voltallige Gemeente te Colosfe een eervolle last werd op het hart gelegd (Col. IV. vs. 17), en die uit dien hoofde hier verwaardigd wordt met den titel van *medeftrijder* (vs. 2). Straks (vs. 23, 24) ***Epaphras***, in den Brief aan de Colosfenfen (IV. vs. 12 en 13) geroemd als een volhardend *ftrijder in de gebeden* ten behoeve dier Gemeente, en der Gemeenten van Laodicea en Hierapolis. Daarna ***Marcus***, eertijds uit de dienst van het Evangelie voor een tijd geweken, maar thans met nieuwen ijver werkzaam aan de zijde van den Apostel te Rome, en die ook eerlang te Colosfe verwacht moest worden (Col. IV. vs. 10). ***Aristarchus***, Paulus mede gevangen (Col. IV. vs. 10) en zijn lotgenoot in de bangfte dagen van zijnen ftrijd (Hand. XXVII. vs. 2). ***Lucas de Medicijnmeester***, ***de geliefde*** (Col. IV. vs. 12), Paulus trouwe medearbeider en medgezel tot in den dood (2 Tim. IV. vs. 11). ***Demas*** eindelijk, later door de tegenwoordige wereld van den rechten weg afgeleid (2 Tim. IV. vs. 10), maar op dat oogenblik nog zoo gezien onder de discipelen des Heeren, medearbeiders des Apostels onder de Heidenen. Wat kan ons bewaren van de afwijking? den afgewekene als Demas nog terug brengen, den diep gevallenen als Onefimus, tot een uitverkoren werktuig van Evangelieverkondiging herfcheppen? – Alles wederom is bevat in het ééne flotwoord der groetenis aan Philémon, aan de Gemeente te zijnen huize, en aan de Gemeente van alle tijden en plaatfen: ***De genade van onzen Heere Jefus Christus!***

WILLIAM COWPER,

DOOR

Prof. K. H. SACK.

De veel te geringe bekendheid der Christenen in ons Vaderland met dezen grooten Dichter geeft reeds op zich zelve eene gepaste aanleiding om eenige mededeeling omtrent hem te geven; maar zijn karakter en zijne gefchiedenis zijn daarenboven merkwaardig genoeg om tot eene ware deelneming in Christelijke liefde te noodigen. Cowper heeft in zijn Vaderland het eigenaardige en alleen reeds van zijn innerlijke waardij getuigende lot wedervaren, dat hij van twee elkander onderling beftrijdende partijen, eene van bloot letterkundigen aard, en eene oprecht Evangelifche, als een groot Dichter, en in het algemeen door zijn volk als een fieraad van deszelfs Literatuur, ja als de verlevendiger eener oorfpronkelijke en ongekunftelde Poëzy, mocht befchouwd worden. Groot, en een Meester in het Leerdicht, ligt in alle zijne werken eene besliste en hartelijke overtuiging van de goddelijkheid des Evangelies en de oneindige waardij der door Christus aangebrachte verlosfing ten gronde, eene overtuiging die zich uitdrukt in de geheele kracht en den rijkdom eener befchaafde taal. Door een fijn en levendig gevoel voor de Natuur afkeerig van al wat overdreven of gekunfteld kan genoemd worden, doet hij evenwel, bij eene ongehuichelde reinheid en heiligheid van leven, een weemoedigen toon van ftille melancholie hooren, die zoo zeer voor zijnen perfoon deelneming opwekte, als zij de vreugd van zijn optreden matigt. Het is als of wij op die wijze moesten worden teruggehouden van eenen zoo verhevenen en van Christelijke volkomenheid doordrongenen geest, niet

boven behooren te bewonderen, en ons op deze wijze der wereld niet gelijkvormig te maken, welke in hare eerbetooning aan groote geesten geen perken kent, noch die vereering kan aan den dag leggen, zonder meer of min openlijk de eere en den dank die alleen den Schepper en Verloſſer behooren, daarbij te verloochenen (1).

Daar dit alles alleen door de levensbeſchrijving van Cowper eenigermate kan worden opgehelderd, zoo willen wij eerst beproeven om eene korte ſchets van zulk een verhaal te geven, om daarna het een en ander aan te merken omtrent de eigenaardigheid van Cowpers poëzy.

William Cowper was geboren ten jare 1731 te Benkhamſtead in Hertfordshire. Zijn Vader was Rector der Episcopale Kerk van die plaats, en te gelijk een der kapellanen van George II. De zoon ſchijnt van nature met eene buitengewone aandoenlijkheid van zenuwen en teedergevoeligheid van geſtel begaafd te zijn geweest. Daar hij beſtemd was tot de ſtudie der rechtspraktijk, zoo bracht hij van zijn achttiende jaar af drie voorbereidingsjaren ten huize van een Rechtsgeleerde door, zonder daardoor evenwel ſmaak te krijgen in dit vak. Van zijn 21ſte tot zijn 23ſte jaar leefde Cowper in den *Juner Temple*, de vergaderplaats van eene der groote rechtsgeleerde corporatiën te Londen, in welke dezulken die de Jurisprudentie beoefenen, zich onder opzicht van kundige Advocaten op de praktijk toeleggen; doch waar velen, bij mangel van bijkans alle toezicht, ſchier alleen voor hun vermaak leven. Ook Cowper hield zich hier weinig met de rechtsoefening bezig, maar wijdde zich meest, deels aan klasſieke ſtudiën, deels aan letterkundige werkzaamheden voor Journalen toe. Deze lange reeks van jaren beklaagde hij later, als in wereldſche en ijdele bejagingen doorgeleefd. Hij had waarſchijnlijk reeds vóór het aanvangen van deze loopbaan een aanval van krankzinnigheid; waaruit men zien kan dat hij daartoe overhelde, vóór dat nog een geestelijk beginſel in hem was levendig geworden. In deze jaren vatte hij eene neiging op voor zijne nicht Theodore Jane Cowper; doch haar vader weigerde zijne toeſtemming tot haar huwelijk met Cowper. Deze bleef ſedert gedurende zijn ganſche leven ongehuwd; en ook Theodore ſtierf ongehuwd, in hoogen ouderdom, ten jare 1824. Op het einde zijner zoogenaamd juridieke loopbaan bezorgden de begunſtigers van Cowper hem den post van Secretaris der Committé's welke in het Hoogerhuis gevormd worden. Eene buitengemeene vrees om voor het Publiek op te treden, bewoog hem echter om dezen voordeeligen post neder te leggen voor dat hij dien nog recht aanvaard had. Eene minder belangrijke plaats in dienst van het Hoogerhuis, welke men hem opdroeg, bracht evenwel de verplichting met zich om voor hetzelve te verſchijnen tot eene openlijke bevestiging in deze zijne betrekking. Maar Cowper bezweek voor de pijnlijke inwachting van dat plechtig oogenblik. In 1763 werd hij door een ſterken aanval van krankzinnigheid aangetast, en moest hij in het Hospitaal van St. Albans gevoerd worden. Hier herſtelde hij, na acht maanden, door de verſtandige en liefdevolle verpleging van zijnen Geneesheer; en vertoefde nog twaalf maanden na dien tijd in deszelfs huis opdat zijn ligchaamstoeſtand mede tot den vorigen ſtaat mocht terug worden gebracht. Op het einde van dezen tijd begint zijn geestelijk leven, waarſchijnlijk opgewekt door den omgang van zijnen Geneesheer, en zich duidelijk openbarende bij het wederzien van zijnen broeder, een Geestelijke en Leeraar aan de Univerſiteit van Cambridge. De plaats van Paulus (Rom. III. vs. 25): *God heeft Christus voorgeſteld tot eene verzoening in zijnen bloede, tot eene betooning van zijne rechtvaardigheid*, maakte den diepſten indruk op zijn hart. Hij gevoelde, dat het deze leer was die hij behoefde; hij verkreeg (gelijk hij later zelf betuigde) »de kracht om ze te gelooven," en zij werd de eenigſte overtuiging zijner ziel gedurende zijn overige leven. Thans volgde er voor hem een tijd van onuitſprekelijke vreugde, zoo als het diepe gevoel van begenadigd te zijn in zulk een rijk begaafd dichterlijk gemoed moet voortbrengen. In een opſtel van dit tijdperk bedient hij zich van die treffende uitdrukking: »ik was gelukkiger dan de dag lang is." Cowper vond het thans meest overeenkomſtig met zijne gemoedsſtemming om zich in een eenzaam verblijf, in de kleine ſtad Huntingdon, neder te zetten; een beſluit dat men mogelijk beklagen moet, wijl het den terugkeer van Cowper in het bedrijvige leven bemoeilijkte, en door zamenwerking van innerlijke en uitwendige ervarenisſen voor altijd verhinderde. Evenwel werd dit verblijf door de innigſte vriendſchap met den Leeraar van die plaats, den Heer Unwin en zijne familie voor Cowper eene bron van godsdienſtige en huisſelijke genoegens. Hij ſloot met den zoon des huizes een vriendſchapsverbond, en na den plotſelingen dood des vaders vertrok hij met Mevrouw Unwin, die hij als eene moederlijke vriendin eerde, naar Olney. Tot deze waardige vrouw bleef hij in dezelfde vriendſchaps- en zoonsbetrekking ſtaan tot op haren dood in het jaar 1796. Dit huisſelijk verkeer is niet zonder invloed op de beoordeeling van Cowpers ganſche denkwijze. Vond hij aan den éénen kant in Mevrouw Unwin een beſtendig voor zijn verſtand en zijne geestelijke gezindheid gezegenden omgang, zoo ſchijnt het van de andere zijde dat eene zekere wettiſche ſtrengheid in het godsdienſtige, die haar eigen was, niet toeliet dat Cowpers natuurlijke aanleg zich in allen opzichte voor de onderſcheidene betrekkingen van het gezellige leven ontwikkelde.

Op eene daaraan verwante, maar over het geheel oneindig weldadiger en krachtiger wijze werkte op Cowper de omgang met eenen man die geheel geſchikt was om het geloofsleven bij hem tot een hoogeren trap van beſtemdheid, klaarheid en kracht op te heffen. Deze man was John Newton, destijds predikant te Olney: die hoogsteerwaardige en gezegende man, die onder ons

(1) In het jaar 1835 verſchenen bijna te gelijk twee groote nieuwe Uitgaven van Cowpers Werken. Op dit oogenblik wordt in ons Land eene nieuwe Uitgave gemaakt der Werken van Hier. van Alphen. Het zij genoeg hier met dit enkele woord op de zielsverwantschap dezer beide Dichters te hebben gewezen. Eene meer gebijzonderde vergelijking zou de belangrijke ſtof tot eene Christelijke en tevens letterkundige Voorlezing of Redevoering opleveren.

door zijne bekeerings-geschiedenis, in zijne brieven medegedeeld, en door den onvergelijkelijken bundel der *Cardiphonia* over bekend is. Deze man, van een losgelaten zondaar door de krachtdadigste bekeering een geloovig bedienaar van het Woord des kruises geworden, en die daarbenevens met de fijnste menschenkennis en een hart vol liefde, vereenigd met een vast en welbeproefd geloof in den Verlosser, eene onbeschrijfelijk uitlokkende praktische werkzaamheid van geest en eene echt geestelijke welsprekendheid verbond, was ten hoogste geschikt om Cowper raad te geven, te leiden, en zich door onderlinge uitlating aan hem mede te deelen. Evenwel komt het mij waarschijnlijk voor, dat hij van Cowper met opzicht tot zijn natuurlijk gestel wel wat veel vorderde, en hem over het algemeen te veel van éénen kant beschouwde. Het was Cowper (thans zes-endertig jaar oud) een genoegen, om als het ware een vrijwillige hulpprediker van Newton te zijn, en vooral in de hutten van arme kranken den troost van het Evangelie door vermaningen en gebeden te brengen. Doch dit was wellicht te veel voor Cowpers aandoenlijk gestel en teedergevoelige geaardheid. Althans in het jaar 1773 verviel hij andermaal in een staat van gekrenktheid, die tot 1778 aanhield, tot diepe smart zijner vrienden. Ook na zijne herstelling bleef hem eene zwaarmoedige stemming bij, uit welke de pijnigende gegedachte van verworpen te zijn dikwijls voortkwam; een denkbeeld, dat men niet kan afleiden uit zijne Calvinistische denkwijze, of de strengheid zijner leerbegrippen, als welke geenszins op eene overdrevene wijze in zijne Gedichten doorstraalt. Echter werd Cowper zoo volkomen genezen, dat van toen af zijne loopbaan als Auteur begint, die zich nu op het luisterrijkste ontwikkelde. In 1782 (dus zijn 51ste jaar) verscheen het eerste Deel zijner Gedichten, met eene Voorrede van Newton, die sedert het jaar 1778 naar Londen verplaatst was. Deze Gedichten, onder welke de voornaamste zijn: het Stuk, onder den titel *de Waarheid*, en *de Voortgang der Dwaling*, en de grootsche oproeping aan Engeland: *Expostulation* (d. i. Aanklacht, rechtsvordering), verwekten algemeene bewondering. Zoo onderscheidene mannen als Franklin en Samuel Johnson, vonden zich door dezelve geboeid. Zelfs uit Amerika ontving Cowper dankbetuigingen. De vereeniging van klassieke beschaving en taal met eenen geheel anderen toon van grondigheid en oorspronkelijkheid, van godsdienstig leven en gevoelens, dan men van de Dichters der XVIIIe Eeuw gewoon was, verwekten bewondering en genoegen. Omstreeks dezen tijd trad Cowper met verscheidene vrienden in eene briefwisseling, die voor het grootste gedeelte is bewaard gebleven, en waarin een uiterst verlokkende toon van natuurlijkheid, fijnheid en deelnemende gevoeligheid heerscht.

In 1784 begon Cowper eenen arbeid, van welken het betwijfelbaar is, of daardoor de bedoeling tot opmontering van zijnen geest meer vervuld, dan wel onder den schijn hiervan zijne zwaarmoedigheid vermeerderd werd: zoo zeker het zijn mag, dat het werk een sieraad is der Engelsche Letterkunde. Cowper vertaalde Homerus, om aan de Engelsche Natie een werk in handen te geven, hetwelk den oorspronkelijken Dichter op eene meer waardige wijze mocht uitdrukken dan de gemodernizeerde navolging van Pope. Cowpers Homerus werd in 1791 uitgegeven. Hetzij dan nu dat de óverwegende bezigheid in de oude Dichterwereld eenen man, wien het behoefte was om ook in het poëtische gebied zich in Christelijke denkbeelden te bewegen, te zwaar viel; hetzij dat een wellicht nog niet vervlogen vermaak in menschenroem, hem wederom op nieuw in een hevigen strijd met zijn ouden mensch wikkelde: dit is moeielijk te beslissen; maar het is een feit, dat sedert dien tijd zijne krachten meer en meer afnamen, en zijne melancholie toenam. Hij had in 1788 Olney verlaten, en onder herhaalde afwisselingen eene verblijfplaats moeten zoeken, die voor zijn gezondheid en gewoonten geschikt ware. In de laatste jaren van zijn leven bleven verscheiden zijner jonge bloedverwanten met trouwe zorgen aan zijne zijde, bijzonder John Johnson, een jeugdig geestelijke, die hem in de laatste dagen zijns levens drong om zijn gansche vertrouwen op zijne aanneming door een genadigen Verlosser aan gene zijde des grafs te stellen. Maar, zoo omwolkt was het uitzicht van den grijzen Dichter, die in de dagen toen hij nog gezond was van gemoed de genade van den Verlosser in de heerlijkste vruchten des geestes geprezen had, dat hij hem verzocht van dat onderwerp niet te spreken. Den 25sten April 1800 stierf Cowper zacht in het dorp Elst Dareham, waar hij zijn laatste verblijf gehouden had. Johnson zegt, dat de uitdrukking zijner gelaatstrekken bij het sterven rust en bedaardheid teekenden, verbonden met eene heilige verrasing. Hij zinspeelt er op, dat in de trekken van den overledene de zalige verrukking mag hebben doorgestraald, dat hij iets zoo veel grooters ervaren mocht dan hij in zijne laatste donkerheid had durven verwachten. — Indien dit overzicht van Cowpers leven iets onbevredigends heeft, ja een zeker smartgevoel overlaat in onze ziel, zoo moeten wij niet vergeten, dat het leven van een teruggetrokken Dichter, meer uit zijne werken dan uit zijne lotgevallen kan gekend worden. En de werken van Cowper zijn veelbeteekenend en bevredigend genoeg, om ons ook de duistere zijde van zijn gemoed en leven, door een opbeurend licht verhelderd te doen aanschouwen.

Het zij ons vergund, vooreerst het oordeel van eenen Letterkundige over de dichterlijke waardij van Cowpers werken mede te deelen, wiens eigen werken op het gebied der letteren ons de overtuiging geven, dat althans geene partijdige voorliefde voor Cowpers Christelijke gevoelens hem ter gunste van deze zal hebben vooringenomen. Het is de Dichter Thomas Campbell, die zich in zijne Levensbeschrijving van Engelsche Dichters op de volgende wijze over Cowper laat hooren.

»De aard van Cowpers werken brengt mede, dat wij in dezelve den Dichter en den Mensch op eene bijzondere wijze vereenzelvigd vinden. Als mensch was hij

teruggetrokken, en de ijdelheden der wereld ontwend; en als oorspronkelijk Schrijver stelde hij de weelderige en de roemzucht prikkelende voorwerpen van verbeelding en hartstocht, verre achter bij de eenvoudige Natuur, en de ontwikkeling zijns eigen ernstigen, zedelijk zuiveren en godvruchtigen gemoeds. Zijne taal heeft eene eigenaardige mannelijke kracht, en zijn dichtsoort, hetzij het zich verheft tot het edele, of nederdaalt tot het gemeenzame, heeft iets zoo eenvoudigs en vertrouwelijk-vrijmoedigs, dat geene andere poëzy ons eene diepere overtuiging kan verwekken dat zij uit het hart des Dichters gestroomd is, en dat zijn geestdrift, op welk gebied hij dien ook uitboezemde, ongemaakt en ongekunsteld, ja vrij van overdrijving is, gelijk zijne poëzy dit doet. Hij geeft ons het afbeeldsel van eenen mensch, wiens beweeglijk gemoed lang genoeg in de gemengde zamenleving der wereld was om door haar beschaafd te worden, en die zich toch tijdig genoeg van haar terug trok, om eene zeldzame mate van eenvoudigheid en reinheid te bewaren. Hij was gevorderd in jaren toen hij optrad als Auteur; maar zijne werken vertoonen eene zoo jeugdige en versche teederheid van gevoel, en zelfs eene door zijne strengere denkwijze zoo weinig uitgedroogde ader van geestigheid, dat wij het waarlijk niet kunnen betreuren dat hij niet in eenen vroegeren leeftijd heeft geschreven; want hij verbindt de vastheid van karakter des ouderdoms met eene vernuftige en fijne gevoeligheid. Gaarne speelt hij met de onderwerpen die hij behandelt, maar wanneer hij tot ernst overgaat, zoo bemerkt men het gewicht eener lang gekoesterde overtuiging in zijne gevoelens, waardoor zijne poëzy een buitengewoon karakter van rijpheid erlangt. De werken van Young zijn even zoo gemoedelijk, zoo satyriek, en bij wijlen zoo opgeruimd als die van Cowper, en buiten allen twijfel, nog vernuftiger. Doch de zwaarmoedigheid en het vernuft van Young kunnen ons naauwelijks het denkbeeld van eene begrijpelijke en natuurlijke gemoedsgesteltenis geven. Hij geeft in zijne werken geestige, maar niet wel zamenstemmende schetsen van eenen verdichten gemoedstoestand; maar Cowpers ziel spreekt uit zijne schriften."

Met deze laatste zeer treffende vergelijking breng ik in verband hetgeen ik hier omtrent het Christelijke karakter van Cowpers Poëzy wenschte bij te voegen. Cowper is een leerdichter; maar hij is het in dien ruimeren en hoogeren zin, in welke de eigenaardigheid van het didactische dichtsoort zich niet van een afgetrokken onderricht laat afleiden, maar van de aandrift eens diepgeprangden boezems, om hetgeen hij diep gevoeld of poëtisch aanschouwd heeft met woorden te versieren, die gegrond zijn op die eeuwige waarheid, in welke alle schoonheid besloten is. Hij is leerdichter in de geheele volheid van dat natuurlijke zielsgevoel, in hetwelk hij staat op den bodem eener gezonde natuurbeschouwing. Van daar zijn zin voor de Natuur, het landleven, kinderlijken eenvoud; zijn diepe aandoenlijkheid voor het wel of wee der menschheid. Het is een Christelijk leerdichter; doch zijne Christelijke beschouwingen zijn niet gebonden aan een bloot uiterlijk, hem als een stelsel overgeleverd of slechts als verstandskennis te waarderen leerbegrip, noch hare waarde ontleenend aan de uitdrukking slechts van een godsdienstig gevoel, dat onafhankelijk is van de Schrift; maar gegrond op een vast geloof aan het Woord van dien God die hem verlost heeft van de macht der zonde, verheft hij zich op dezen vasten bodem tot de betrachting van de Wereld, de Kerk, den Staat, en de zeden zijner tijdgenooten. Het is als of hij de grootsche voorwerpen, in het werkelijke leven zich voordoende, met eene stoute en krachtige hand, en zonder ze over te brengen in de ongewisse spheer der afgetrokken redeneringen, in de levenvolle diepten der goddelijke openbaring dompelt; en ziet, zij komen daaruit weder te voorschijn, verhelderd door het licht van den Geest zijnes Gods. Dat is juist het onderscheid tusschen Cowper, en Young, Thompson, Pope, en andere beroemde Engelsche Auteurs, dat het zedelijke bij den eersten niet afgetrokken op zich zelve staat, maar aan den éénen kant met het natuurlijke verbonden, en aan de andere zijde door het Woord Gods in het licht van Gods eeuwige Wet gesteld, als een vaste en heldere regelmaat over het verduisterde gebied des gewonen levens heerscht. Cowper is een Christelijk Dichter in den vollen zin, in welken de nieuwe levensbeweging voor Engelands (en God geve Europa's) Christengemeenten, in de aanvankelijk eenigzins ruwe vormen van het Methodismus opgekomen, alle heil en redding van den persoon, den dood, de genade van den volmaakt heiligen Middelaar Jezus Christus afleidt. Maar hij heeft zich weten te wachten van die afwijking, die op eene bekrompen en krachtelooze wijze de genade miskent voor de wet, den Vader vergeet om den Zoon, en de kennis van het Woord verwaarloost voor de aandoeningen des gemoeds. Hij is het op die mannelijke en onbedorven wijze, op welke men het Oude Testament benevens het Nieuwe stelt; op welke ook de verkondiging des oordeels, niet uit vreeze, maar uit geloof en liefde, mede wordt gekend. Daarom verkondigt hij de gerechtigheid Gods over zondige volken en standen van menschen; daarom schildert hij het zelfsbedrog des ongeloofs en der zonde in hare verborgendste verwikkelingen; daarom beschouwt hij, in een Christelijk licht, Israël als het voorbeeld van het Volk en Huis Gods; en, vol van levendige vaderlandsliefde, zijn het Vaderland, de Kerk en de Wereld de voorname voorwerpen, tot welke het helder oog van dezen Ziender steeds op nieuw terug keert.

Ziedaar nu Cowper, wien men hedendaags ook in ons Land zoo weinig leest, terwijl de werken van Byron, Moore, en, edeler dan deze, Walter Scott, in zoo vele uitgaven en vertalingen in de meeste huizen en handen zijn. Byron heeft ergens gezegd, terwijl hij zich verdedigt tegen ongunstige beoordeelaars, dat Cowper geen Dichter was. Hij moge zoo spreken; daardoor dat hij zoo spreekt doet hij slechts blijken, dat hem eene poëzy tegenstond die hare vrijheid vindt in hare vereeniging met de Wet van God: Byron, in zijne onte-

vredenheid zal het oordeel der Engelſche Natie niet veranderen, die niet ophoudt Cowper te lezen en te bewonderen; en deze ſtaat daar als een glansrijk, zacht lichtgevend gedenkteeken, tot welke ſchoonheid en grootte de geest van den man rijpt, die zich richt naar des Heeren Woord.

HISTORISCHE BESCHOUWING VAN DEN GODSDIENSTIGEN TOESTAND VAN OOST-FRIESLAND.

(*Vervolg van bl.* 112.)

Nog vóór het midden der XVIII^de^ Eeuw matigde Pruisſen zich, bij ontſtentenis van een Regent uit het heerſchende geſlacht, de heerſchappij aan over het Oostfrieſche gebied. Deze verandering kan niet als gunſtig worden beſchouwd, ofſchoon de uiterlijke voorſpoed van het land er door bevorderd werd; want op deze wijze werd de invloed voorbereid der regering van Frederik den Groote, die, gelijk men weet, het ongeloof in zijne Staten bevorderde. Van dien tijd af is ook Oostfriesland meerder in verband gekomen met het overige Duitschland, en werden de banden die het vroeger aan Nederland gehecht hielden, meer en meer los.

Evenwel, toen Meiners in het jaar 1752 overleed en gedurende de eerſte 30 jaren na zijnen dood, was waarheid en godsvrucht in meerder of mindere mate bloeiend, en men vernam weinig of niets van die Pelagiaanſche leeringen, die ſteeds van de afneming des geloofs getuigen (1). Er ontſtonden eenige broedertwisten, maar die de grondleer des Evangeliums niet betroffen, en ſlechts daaruit meestal voorkwamen, dat de eene Leeraar voor zich meer op eene wettiſche wijze, de andere meer van een Evangelisch ſtandpunt werkzaam was; hetgeen dan, gelijk gemeenlijk geſchiedt, ook van invloed was op de voordracht der leer. Zoo beſtond er te dezen opzichte eenig onderſcheid tusſchen Borrius, Gerhardi, Wiebrands (een geleerd, godvruchtig en rechtzinnig man, maar van eenen meer of min wettiſchen geest bezield) aan den éénen, en Martinus van Marum en Petrus Hamer, twee evangeliſche en godzalige mannen die hier met grooten zegen voor het Evangelie gewerkt hebben, aan den anderen kant. De een dezer laatstgenoemden, Dr. van Marum, ſtond hier gedurende het tijdvak van 1753 tot 1772, waarop hij naar Dokkum in Friesland vertrok, daar nog jaren lang het Woord Gods tot een zegen voor vele zielen verkondigde, en eindelijk als Emeritus te Leeuwarden zalig in den Heere ontſliep; de andere, Petrus Hamer, tot op zijnen dood in 1779. Ofſchoon nu in de gevoelens van Wiebrands, en van Marum en Hamer eenig onderſcheid plaats vond, zoo waren zij toch in de hoofdwaarheden met elkander eensgezind; alleen werd, daar elk zijnen aanhang onder de vromen had, niet zelden de geest van eendracht en liefde geſtoord. Naar de berichten van bejaarde lieden kon Wiebrands zich niet vereenigen met de uitlokkende en welmeenende aanbieding des Evangelies, gelijk zij door van Marum geſchiedde, maar drong meer dan zijne Ambtsbroeders aan op eene voorafgaande verbrijzeling des harten en ſtrijd der bekeering.

In het jaar 1772, hetzelfde waarin van Marum naar Dokkum werd verplaatst tot leedwezen van vele vrome zielen, had er te Emden eene groote opwekking plaats, zoodat niet weinigen door eene waarachtige bekeering tot de gemeenſchap der geloovigen werden toegedaan. Velen keerden wel na verloop van eenigen tijd weder tot de wereld terug; maar een aantal bleef toch ook getrouw en volſtandig. Velen hunner waren dertig jaren geleden nog in leven, en vertoonden al de kenteekenen van ware godzaligheid. Deze opwekking was van den grootſten invloed op den ganſchen toeſtand der Kerk. Vrome Leeraars verkozen vrome Ouderlingen, en deze wederom bij het vertrek of den dood eens Predikants een ervaren en godvruchtigen Leeraar in zijne plaats; en dus werd met vereenigde krachten aan het verval in leer en leven weerſtand geboden.

Evenwel ſtond er na verloop van twaalf jaren, in 1784, een man op die verkeerde dingen leerde: te weten, Christiaan Olk, vroeger Predikant te Manſlacht, een aanzienlijk dorp in Oostfriesland, waar hij het Woord Gods in zuiverheid gepredikt had, zelfs zoo, dat de godvruchtigen hem met het grootſte genoegen gehoord hadden. Dit was ook het geval te Emden, werwaarts hij in het jaar 1782 beroepen werd, gedurende de twee eerſte jaren zijner bediening. Maar in 1784 gaf hij het eerst aanſtoot bij de verklaring van den 45^ſten^ Pſalm, dien hij, zonder eenige betrekking op Christus en de Gemeente, uitſluitend op Salomo en deszelfs echtgenooten, vooral op de Egyptiſche Prinſes toepaste. Hierover onderhouden, zocht hij zijn beweerde te verdedigen, en deed zich daarbij welhaast nog duidelijker kennen als iemand die het meer met de Remonſtranten hield dan dat hij de echte Hervormde leer was toegedaan; en geheel vreemd was van ware godzaligheid. De rechtzinnigen deden nu ook wel eenigermate hunnen plicht, zoo wel jegens Olk als jegens de gemeente, die zij voor nieuwigheden, vooral tegen de inkruipſelen van Pelagianisme en Arminianerij waarſchuwden; intusſchen kwamen zij toch niet krachtig genoeg op, hetgeen wel gedeeltelijk aan de beſtaande omſtandigheden zal toe te ſchrijven zijn geweest. Frederik II toch regeerde destijds nog, en Olk was daarenboven verwant aan de aanzienlijkſte familiën, waardoor hij niet licht voor de kerkelijke tucht bereikbaar was.

In het jaar 1789 werd uit Kloosterburen in Groningerland, Elias Meder, een geboren Emdenaar, afkomſtig uit een aanzienlijk geſlacht, in die ſtad beroepen. Deze was ook al meer een vriend der Remonſtranten dan der echt Hervormde geloovigen, en behoorde tot diegenen, welke de geheele onmacht des menſchen tot

(1) Van hier af hebben wij de navolgende berichten overgenomen uit mededeelingen ons uit Oostfriesland zelve toegekomen, die ook voor een gedeelte zijn opgenomen in de *Evang. Kirchenzeitung* voor 1837, S. 806, ff.

waarachtig geestelijk goed, loochenen (1). Offchoon hij een zeer geleerd man was, zoo bezat hij evenwel geen geestelijke kennis in het geheel, en pleegde alle ware vromen dweepers, fanatieken, Labadisten, en dergelijke namen toe te voegen, terwijl hij hun openlijk tegenftond. Hij ging in de ontwikkeling en verdediging zijner valfche leer wel niet zoo openlijk te werk als Olk, maar was even daarom gevaarlijker dan deze. Men kan hem uit zijne uitgegevene gefchriften, vooral uit zijne *Verklaring van den Oostfriefchen Katechismus* leeren kennen. In den laatften tijd zijns levens fchijnt hij de te voren van hem zelven beftredene leer weder nader te zijn gekomen; doch er is geen genoegzame grond aanwezig, waaruit men zou kunnen opmaken, dat hij tot de volle en waarachtige erkentenis der waarheid zou gebracht zijn. Hij ftierf in het jaar 1825.

In het jaar 1794 was er weder eene groote en bijkans algemeene opwekking te Emden, en thans werd het recht duidelijk, wie van de Predikanten het waren die de waarheid welke uit God is verkondigden. Terwijl de kerken vol menfchen waren wanneer Pennon, Slevoigt en Krull predikten, fpraken Olk en Meder hunne leerredenen voor ftoelen en banken uit. In dit en de twee volgende jaren was de werking van Gods genade bijzonder merkbaar. Evenwel was er een gedeelte der gemeente dat het in de betwiste punten meer met Olk en Meder dan met de rechtgevoelende Predikanten hield; en de oneenigheden namen welhaast een zoo dreigend voorkomen aan, dat het fcheen als zouden zij tot eene volledige affcheiding overgaan. De verdedigers der leer van vrije genade werden voorftanders van het oude, en de Remonftrantsgezinden *Nieuwlichters* geheeten. In het jaar 1799 werd C. Pantekoek te Emden beroepen, daar hij door de gevolgen der Revolutie genoodzaakt was geworden om Breda, alwaar hij vroeger ftond, te verlaten. Deze was een man van groot verftand en uitgebreide kunde, en van veel gaven en bekwaamheid, een warme vriend van de Gereformeerde rechtzinnigheid en der ware godvruchtigen. De Heer gebruikte hem daar tot een gezegend werktuig ter bekeering en bevestiging van vele zielen, gedurende een langen tijd, daar hij eerst in 1835 ontfliep. Pantekoek heeft mondeling zoo wel als fchriftelijk de leer van vrije genade voorgedragen en verdedigd, vooral in de door hem uitgegeven vier-en-twintig Zondags-afdeelingen van den Emdenfchen Catechismus, en daarenboven in kleine Verhandelingen over Judas vs. 3; over Joann. VI. vs. 44; over Matth. XI. vs. 28, enz. Doch offchoon de vrome Leeraars, Penon, Krul, Pantekoek, de valfche leer beftreden, zoo verkreeg toch Meder zulk eenen invloed in den Coetus der Emdenfche Predikanten, dat een van hem uitgegeven en tot onderwijs voor de Jeugd beftemd zeer onzuiver werk de goedkeuring der Regering verkreeg, en algemeen ingevoerd werd, om als leerboek bij de catechifatiën te dienen.

Het gevolg hiervan was, dat eenigen tijd daarna, even als dit ook in ons Vaderland is gefchied, en bijkans op eene even bedekte wijze, de banden der fymbolifche fchriften losgemaakt zijn geworden. In den beginne namelijk hadden al de Oostfriefche Predikanten even zulk eene verklaring hunnes geloofs en belofte om daarmede overeenkomftig te leeren en te prediken afgelegd als in Nederland, beftaande in de aanneming van eene gemeenfchappelijke Belijdenis des Geloofs (1), en van den grooten en kleinen Emdenfchen Catechismus (2); de Lutherfchen door onderteekening van de Augburgfche Confesfie. Ten gevolge daarvan verklaarden dan de van elders beroepen wordende Leeraars voor het Confistorie des Lands, »dat zij zich verbonden om hunne leerredenen en ambtsbezigheden in te richten naar het Woord van God, in de Profetifche en Apostolifche Schriften vervat; *en in de Symbola Apostolicum, Nicenum, Athanafianum, Ephefinum, Chalcedonenfe, ook in de Augsburgfche Confesfie herhaald.*" Maar in eenen *Keurbrief van het Koninklijk Groot-Brittanisch Hannoversch Oostfriefche Confistorie*, uitgegeven in de lente des jaars 1818, is de vermelding der fymbolifche fchriften, uit deze hunne verbindtenis het eerst geheel weggelaten; en federt is deze uitlating blijven voortduren. — Ook hierin dus is wederom een punt van overeenkomst der Oostfriefche met de Nederlandfche Kerk te ontdekken; en men mag het aan den invloed en het voorbeeld onzer Kerk en der Synode van 1816 wel toefchrijven, dat daar twee jaren later eene dergelijke aanneming van het liberale beginfel onzer hedendaagfche Kerkbefturen heeft plaats gehad.

Wij kunnen niet nalaten bij gelegenheid van het vermelden dezer verandering de woorden van een Gereformeerden Godgeleerde onzer dagen van veel doorzicht

(1) De Heeren YPEY en DERMOUT (Dl. I. Aant. bl. 37, roemen dezen Leeraar hoog, als »den voortreffelijken Schrijver van het uitmuntend Werk: *de Openlijke Kerkleer der Evangelifche Gereformeerde Gemeente in Embden en Oostfriesland;*" waarfchijnlijk hetzelfde, waaromtrent beneden geheel anders wordt gefproken.

(1) Vervat in de *Korte bekentenisfe der Christlicke lehre, fo in Embden gelovet werdt, famt bygefugter Kerchenordnung tho Embden.* Brem. 1594.

(2) Een uitvoerig bericht van de onderfcheiden Oostfriefche Catechismusfen vindt men in MATTHAEI *Analecta*, Tom. IV. p. 810—812 Not. (*a*). Door welke plaats voldoende wederlegd wordt het beweerde der Heeren YPEY en DERMOUT t. a. pl., dat de Oostfriefche Kerk eigenlijk geen verbindende fymbolifche Schriften zou hebben gehad. KOECHER in zijne *Catechetifche Historie der Gereformeerde Kerke*, Hoofdft. V. § 1, 2, 3 geeft van dezen grooten Oostfriefchen Catechismus, door à LASCO opgefteld, een uitvoerig verflag, en noemt hem den eerften Gereformeerden Catechismus in Duitschland. Hij beftaat uit vier deelen. Het eerfte handelt van de kennisfe Gods, van de tien Geboden, van de kracht der Wet, van de Christelijke vrijheid. Het tweede van Gods genade en de Artikelen des geloofs, volgens de orde der Apostolifche Geloofsbelijdenis. Het derde van het Gebed der geloovige kinderen Gods, hetwelk in het Gebed des Heeren begrepen is. Het vierde van de Sacramenten: den H. Doop en het H. Avondmaal. — In eene zeer belangrijke Voorrede van JOH. UTENHOVE wordt eerst aangetoond, dat de welvaart van een Land in de godsvrucht der Overheden, in de rechtzinnigheid der bedienaren van Gods Woord, en de onderhouding der Christelijke fcholen gelegen is. Voorts wordt aangemerkt, dat er te dier tijd nog geen Catechismus in de Nederduitfche taal voorhanden was. — De onderhavige werd in 1550 opgefteld. — Wij hebben voorts een omftandig bericht van den aard en de wijze hoe men onder de Gereformeerden in Oostfriesland de catechetifche onderwijzing placht in het werk te ftellen, dat door de Godgeleerden te Emden, die op de Dordfche Synode tegenwoordig waren, overgeleverd werd. Zie de *Acta*, Sesf. XV. p. 39. seqq. (in de Nederd. Overzetting, bl. 40, 41.)

en godvrucht aan te halen, daar die in het behandelen van dit onderwerp in ons Land nog niet zijn gebezigd geworden, voor zoo ver ons bewust is, en zij evenwel alle behartiging verdienen: »De Independenten-Gemeenten (ſchrijft de Eerw. Heer Gausſen aan de *Vénérable Compagnie* of het Conſiſtorie te Genève (1):) kunnen zeer goed nalaten om formulieren hunner geloofsbelijdenis op te ſtellen, omdat zij van geene andere Christelijke Vergadering afhangen; omdat zij zelve hunne Leeraars kiezen, en omdat zij zelve in al de belangen harer beheering voorzien. Doch het is altoos gansch anders geſteld geweest met de Presbyteriaanſche Kerken. Deze kunnen op den duur geene ſtellige geloofsbelijdenis ontberen; en dit beginſel is zóó waar, dat de Predikanten, na een vroeger ingevoerd formulier te hebben afgeſchaft, er altoos wederom toe worden gebracht, zonder dat zij het bedoelen en door eene wanorde die telkens toeneemt, om er andere in de plaats te ſtellen door hunne reglementen en onderwijsboeken. — Het is niet mogelijk dat een Presbyteriaanſche Kerk beſta, zonder eene verklaring van het geloof dat onder al de gemeenten, die onder haar omvang begrepen zijn, moet gepredikt worden. De aard zelve van haar beſtuur zal dit altijd tot eene onvermijdelijke noodzakelijkheid maken. Hoe zal een lichaam, belast met de zorg om jonge lieden voor de bediening des Woords toe te laten, en alzoo vervolgens Leeraars te geven aan de onderſcheidene gemeenten die onder hetzelve ſtaan, zoo gewichtige belangen die het zich opgedragen ziet kunnen waarnemen, wanneer het de Candidaten niet kan onderzoeken met opzicht tot hun geloof, en zoo het aan zijne onderſcheiden gemeenten mannen van de verſchillendſte gevoelens toezendt, daar het hen toch met geen andere bedoeling aanſtelt dan om de Gemeente Gods door het onderwijs der waarheid aan te kweeken? — Hoe zal het hen aanſtellen, zonder te weten, welke leer zij geroepen worden te prediken? En welke zekerheid zal elke bijzondere gemeente hebben van haar toekomſtig lot, wanneer zij tot op het laatſte oogenblik toe onkundig moet blijven, welke leer men haar zal komen verkondigen? Die orde van zaken, of liever die wanorde van zaken, hoe zou zij in het geheel, hoe zou zij ſlechts eenigen tijd kunnen worden geduld? »Over een kudde ſchapen (zeide Claus Harms bij gelegenheid van het laatstgevierde Eeuwfeest der Hervorming) wordt een herder geſteld; maar eene kudde zielen verkiest zelve haar herder.” Doch hoe zal zij hem kunnen kiezen, ik herhaal het, wanneer men vooraf niet weet welke leer men uit zijnen mond zal hooren? — Zulk een ſtelſel kan zich niet anders ſtaande houden dan bij de volſtrektſte onverſchilligheid omtrent alle leerſtukken; maar in elk ander geval moet men, om eene Presbyteriaansch ingerichte Kerk te kunnen beſturen, overeenſtemmen omtrent de geloofsbelijdenis die zij van hare Leeraren vordert, en waarmede zij wil gevoed worden (1). — In één woord: het is zoo ſtrijdig met alle beginſelen om zich Presbyteriaanſche Kerken voor te ſtellen zonder geloofsformulieren, als zich vrije menſchen te verbeelden, zonder een Charter of Grondwet geregeerd wordende” (2).

(1) *Lettres de M. le Pasteur Gausſen à la Vénérable Compagnie des Pasteurs de Genève.* Gen. 1831. pag. 20—22.

Zoo was er dan, met opzicht tot de grondſlagen der Kerk, of althans tot hare inrichting en de belijdenis en prediking der waarheid, eene verbazende verandering voorgevallen; eene verandering, die hoofdzakelijk aan de volgende oorzaken is toe te ſchrijven (3).

Vooreerst, de geest der opwekking en bekeering verdween. Door dit verbergen van Gods aangezicht (hetgeen men te beſchouwen heeft als een rechtvaardig oordeel, vooral over diegenen, die de waarheid wel leerden kennen, maar niet geloovig in liefde aannamen) heeft zich algemeen een geest des diepen ſlaaps verbreid. De oude waarheid werd ſmakeloos en ſtond het vleeſchelijk gezinde hart en verſtand tegen. Men trachtte naar iets nieuws, iets anders dan de waarheid die in Christus is: naar deze zocht men niet; aldus ging zelfs de uiterlijk rechtzinnige vasthouding der waarheid verloren, en de oude dwalingen, met een ſchijn van nieuwheid omgeven, kwamen op in hare plaats.

Ten tweede, de Godvruchtige Leeraars der Gemeenten, die de waarheid predikten, ontſliepen; en bij degenen die in de plaats derzelven optraden, ontbrak het aan de godzaligheid en den ijver hunner voorgangers. De Predikant Schlevoigt, die zoo velen tot zegen geworden was, ſtierf in 1799, Penon in 1814; Krul na zes jaren lang onbekwaam tot de dienst geweest te zijn, in 1822, en Pantekoek in 1834. Zoo heeft de Heer de getrouwe en van waren ernst vervulde getuigen der waarheid weggenomen. Ook de Opzieners der Kerk, die eene grondige kennis hadden van de leere der waarheid, en die ijverig werkzaam waren tot eere Gods, zijn insgelijks tot hunne Vaderen verzameld, en degenen die hunne plaats hebben ingenomen, verkiezen bij het openvallen van vacaturen, Predikanten die even zoo zeer van de waarheid vervreemd zijn als zij zelve. Zoo ontvangt dan de gemeente geen zielenvoedſel meer. En werpen wij eenen blik op de gemeenteleden zelve, zoo treffen wij ook daar het diepſte verval, en bij velen ſedert dertig jaren de grootſte omkeering aan. De waarlijk god-

(1) *Une Confesſion de foi n'est donc que l'expresſion de notre foi; elle n'en est ni la cauſe ni la règle. C'est l'expresſion fidèle des principes que trouvent dans la Bible les hommes qui ſe réunisſent en corps d'Egliſe, élèvent des chaires, et fondent des académies. Ils ne diſent point à ceux qui ſe préſentent pour diriger leur culte et leurs écoles, Croyez! mais ils leur demandent: Croyez-vous?* — Ibid. p. 20.

(2) Hoofdzakelijk komt deze beſchouwing ook overeen met die van den Eerw. Heer Le Roy in zijn *Adres aan mijne Herv. Geloofsgenooten*, bl. 53.

(3) Men zal beſpeuren dat ook hier weder de grootſte overeenkomst met Nederland te vinden is; en wij durven dus met de hier nog volgende opmerkingen, die van eenen Oostfrieſchen Leeraar zijn, wel aanbevelen de vergelijking van het in het IV[de] Deel van dit Tijdſchrift geplaatſte Opſtel, onder den titel: *Proeve eener Geſchiedenis van de opkomst en vestiging der Neologie in Nederland.* Bl. 52—58 en 74—79.

vruchtigen gaan, de een voor, de ander na, tot hunnen Zaligmaker en Heiland henen, en worden weggenomen als getuigen Gods en zijner waarheid. Daarmede houdt dan de invloed van hun leer en voorbeeld op, en de achtergeblevenen zijn zoo zeer aan de dienst der wereld, de begeerlijkheid der oogen en de grootschheid des levens overgegeven, dat geen ſchaduw der oude deugden van het voorgeſlacht is overgebleven.

Ten derde, hebben de Franſche Revolutie en de daardoor veroorzaakte oorlogen en bezetting des Lands een nadeeligen invloed uitgeoefend op den godsdienſtigen toeſtand van hetzelve. Het valt in het oog, dat ſedert dien tijd lichtzinnigheid, vrijgeesterij en zonden van allerhande ſoort de overhand genomen hebben, zoodat de vromen van vroegere dagen, indien zij wederom onder hunne nakomelingen opſtonden, wel mochten uitroepen: *Hoe is de getrouwe ſtad tot eene hoere geworden!* Inderdaad, het lezen van boeken die de begeerlijkheden en hartstochten opwekken en het gemoed verwilderen, het bezoeken van ſchouwburgen, en andere zonden, zijn ſedert den inval der lichtzinnige Franſchen bijkans algemeen geworden.

Ten vierde: daar Oostfriesland, als zijnde een klein land, geene eigene Univerſiteit heeft, zoo oefenen mannen die in de Gemeente des Heeren verderfelijke leeringen, deels op eene verborgene wijze, deels meer in het openbaar invoeren, een zeer verderfelijken invloed op de jongen lieden die zich voorbereiden tot de dienst der Kerke. De afwijking van de zuivere leer der Godzaligheid heeft zich van uit Duitschland over Nederland uitgebreid, en offchoon hier fijner ingekleed, heeft zij eenen des te gevaarlijker en voor Oostfriesland minder merkbaren invloed op degenen die voor dat land aan de Academiën des Vaderlands gevormd worden. Zij nemen de nieuwe leeringen, die 's menſchen hoogmoed vleijen en behaaglijk zijn, gaarne aan, en duizenden van zielen worden door een doodelijk vergift verleid en in het verderf geſtort.

Eindelijk is ook de omſtandigheid, dat Oostfriesland van Pruisſen aan Hannover gekomen is, voor de Gereformeerde Kerk in het eerstgenoemde Land geenszins van gunſtige gevolgen geweest. Men zou van Hannover kunnen zeggen, dat onder alle Protestantſche landen aldaar de geringſte graad van kennis der waarheid en der ware godzaligheid heerscht. Alles bepaalt zich tot een werk van uiterlijke vormen, een godsdienst der lippen. Velen hooren nimmer ſpreken van ware bekeering. Nadat men, gewoonlijk met het veertiende jaar, zijne belijdenis heeft afgelegd en aangenomen is geworden, worden de boeken van godsdienſtig onderricht van de meesten weggeworpen, en de zonde nagejaagd en gediend. Zoo heeft men dan een eigenlijk heidendom onder den Christelijken naam, en bedriegt zich zelven met valſche gedachten en overleggingen, terwijl de weinige godvruchtigen, die zich daar nog bevinden, met ſmaad en ſpot van allerlei aard overladen worden van de vleeſchelijk gezinde Naam-christenen, welke diegenen vervolgen die uit den Geest geboren zijn.

Daarenboven zijn er door de Hannoverſche Regering verſcheiden nieuwe dingen ingevoerd, die op de proef geenszins gebleken zijn voordeelig te wezen. Hieronder behoort eene verordening, volgens welke de Leeraars der Gereformeerde Kerk gehouden zijn om elken vierden Zondag in het Hoogduitsch te prediken. Dit heet te geſchieden ten behoeve der belijders van de Lutherſche leer die zich op zulk eene plaats bevinden. Doch vele leden der Gereformeerde gemeente kunnen door eene voordracht in het Hoogduitsch niet geſticht worden, wijl zij ſlechts met veel moeite in ſtaat zijn om den zamenhang in die taal te volgen. Deze maatregel heeft de onmiskenbare ſtrekking om de Nederlandſche ſpraak, met welke de zuivere Gereformeerde leer in dat land waarlijk in verband ſtaat, te verdringen. Zij dreigt de van ouds her beſtaan hebbende betrekking tusſchen de Gereformeerde Kerk van Oostfriesland tot de Nederlanden, te verbreken. Om niet te ſpreken van de overige krenkingen van de vrijheden en voorrechten der Gereformeerden bij het vervullen van ambten, in welke zich Lutherſchen indringen, zullen wij er nog ſlechts gewag van maken, dat de Latijnſche School te Emden in hare drie onderſcheidene klasſen door onderwijzers van de Gereformeerde belijdenis placht bezet te worden, terwijl er thans onder deze leeraars geen enkele Gereformeerde gevonden wordt.

Wij hebben er bereids gewag van gemaakt, dat Elias Meder, een man bekend als aanhanger der Remonſtrantſche beginſelen, kort vóór zijnen dood een leerboek voor de jeugd uitgaf, hetwelk op gezag der Regering als algemeen geldend leerboek in Oostfrieslands Gereformeerde gemeenten ingevoerd werd. In dit leerboek worden intusſchen de kenſchetſende leerſtukken der Gereformeerde leer zoo verdonkerd voorgedragen, of ook wel geheellijk verzwegen, dat het te verwonderen is dat het boek geen openbare tegenſpraak ervaren heeft. Doch de menſchen ſlapen; en inmiddels zaait de Booze zijn onkruid in het rond.

Overigens mogen wij niet nalaten op te merken, dat de Gereformeerden te Emden voorheen de Lutherſchen ook niet zeer broederlijk behandeld hebben. De laatstgenoemden hadden voor honderd jaar nog geene eigene kerk in de ſtad, en mochten over het algemeen geen openbare godsdienstoefening binnen dezelve houden, maar waren genoodzaakt naar Pethum, ruim een uur van Emden, ter kerke te gaan, terwijl met elk vierendeeljaars een Leeraar in de ſtad kwam, om het heilig Avondmaal op eene daartoe beſtemde plaats uit te deelen. En toch beſtond ongeveer het derde gedeelte der bevolking uit Lutherſchen.

Even zoo treurig als in de ſtad ziet het er ook op het platte land uit, zoo verre men aldaar de Gereformeerde belijdenis toegedaan is. Het verval dat aan de Hoogeſcholen in de Nederlanden beſpeurbaar is, alwaar de Oostfrieſche jongelingſchap meestal te ſtuderen pleegt, deelt zich ook aan de jeugdige Leeraars mede. Deze leeren en handelen naar hetgeen zij geleerd hebben; zelve onbekommerd voor den toekomenden toorn, ſtre-

ven zij er niet naar, anderen getrouwelijk op te wekken om dien toorn te ontvlieden.

Zoo hebben wij dan nu eenige oorzaken van het verval in de waarheid en godzaligheid opgegeven, hetwelk zoo groot is, dat indien de Heer niet tusſchen beide komt, men met rasſche ſchreden het Heidendom weder te gemoet gaat. Zelfs de rechtzinnige Predikanten, vooral te Emden, zijn niet recht ijverig en levendig. Het groote gevaar aan hetwelk de zondaar in zijn natuurlijken toeſtand voortlevende, blootgeſteld is, ſchijnt hun niet ter harte te gaan; de zonden worden niet behoorlijk beſtraft noch tegengegaan, en de kerkelijke tucht is in het allerbeklagelijkſte verval.

Wat de bejaarde Leeraars betreft, die het onderwijs in de zuivere leer aan de Univerſiteiten genoten hebben, deze zijn geheel door een toeſtand van ſluimering bevangen, en ijveren niet recht voor de waarheid die zij mochten leeren kennen. Toen de dwaalleer het eerst in het Land opkwam, waren er eenigen die voor de echte genadeleer ijverden, zoo als vooral C. E. Gravemeijer, Superintendent en Predikant te Westerhuizen, en Klugkist, te Greetzijl; om niet van anderen te ſpreken. Deze en verſcheiden anderen, die reeds in den Heere ontſlapen zijn, als Voget, Van der Werf, Schuerman, Clinger, Folmer (Predikanten te Eilſum, Westerhuizen, Groothuizen, Niermoor en Weener), en anderen, waren oprechte vrienden en voorſtanders van Gods eeuwige waarheid en zijn dienst in den Geest, weshalve zij ook in zegenend aandenken zijn gebleven, nadat zij tot hunne vaderen verzameld en anderen in hunne plaatſen opgetreden zijn.

Zien wij op de gemeenten, zoo vinden wij eene verderfaanbrengende zorgeloosheid, onkunde en geringſchatting der waarheid, overheerſchende aardschgezindheid, en een verkeerd oordeel, dat zich veelvuldig in de beroeping van Predikanten en bij andere dergelijke gelegenheden vertoont; en daar het kiesrecht door vele bezitters van landeigendom, waaraan het collatierecht verknocht is, wordt uitgeoefend, zoo worden ook hier van vleeſchelijkgezinde perſonen dikwijls zulke Leeraars beroepen, die het meeste met hunnen ſmaak overeenkomen.

Terwijl wij tot hiertoe hebben aangetoond in welk een diep verval de Gereformeerde Kerk in Oostfriesland geraakt is, zoo willen wij thans ook gewag maken van de gronden die nog tot de betere hoop aanleiding geven, dat de Heer haar weder uit dezen toeſtand redden zal. Er zijn in dat Land in vorige tijden vele godvruchtigen geweest; en ofſchoon thans hunne nakomelingen veelal van Gods zalige gemeenſchap vervreemd in de dienst der wereld en der zonde leven, zoo zijn er toch nog altoos ware Godzaligen, die den Heere en zijne waarheid van harte aanhangen; en onder hen dezulken die voor de vervallene Kerk in het verborgene werkzaam zijn, en de hoop niet hebben opgegeven, dat de Heer zich verheffen, zijne vijanden verſchrikken, en aan zijne kinderen weldoen zal. Ook is de gezegende werking van Gods Geest, en de daardoor te weeg gebrachte opwekking, die hier en daar in Duitschland en op andere plaatſen wordt waargenomen, niet geheel zonder invloed op Oostfriesland. Eenige Leeraars aan de Hoogeſcholen te Berlijn, Halle, Bonn, en elders, die in hunne lesſen de waarheden des heils wederom verdedigen, zijn niet zonder werking op dit Land; en ook de werken van Krummacher, Goſsner, Mallet en anderen, worden veel gelezen. De ſtukken van het Neder-Sakſiſche Tractaatnootſchap, de Evangeliſche *Kirchen-Zeitung* van Berlijn, het Zendelingsblad van Barmen, enz. zijn niet zonder zegen verſpreid, en worden een gezegend middel om aan velen de oogen te openen, en de overtuiging bij hen te wekken, dat men zonder het zaligmakende geloof en eene waarachtige bekeering tot God niet kan ingaan in het koninkrijk der hemelen. Men kan in waarheid zeggen, dat de Leeraars die krachtig aandringen op de wezenlijke leerſtukken, een grooten toeloop hebben: een duidelijk teeken, dat er nog meer overtuiging van de waarheid aanwezig is, dan men op het eerſte gezicht vermeenen zou; ja het ontbreekt niet aan voorbeelden van ware bekeering tot God, hoe gering hun aantal dan ook moge zijn in vergelijking met de groote menigte die lichtvaardig zonder God in de wereld leeft.

Men mag dus de hope plaats geven, dat de Heere wederkeeren en den zegen zijnes Geestes naar het Woord der beloſtenis (Jez. XLIV. vs. 3,) wederom zal uitſtorten.

Wat de Lutherſche Kerk van Oostfriesland betreft, zoo heeft men in dezelve ſteeds vele getuigen der waarheid gevonden. De namen der eerſte te Emden vast aangeſtelde Leeraars, Heckman en Kepke, worden van oude lieden die hen gekend hebben en door hunne dienst bekeerd of waarachtig geſticht geworden zijn, met bijzondere hoogachting genoemd. Ook op het platte land hebben verſcheiden waarlijk godvruchtige mannen geſtaan, als Rudolf Foute, Amſchinck, Straike, Fiſcher, voorheen Predikanten te Leer, Naije, Wathuizen en Oostziel, en eene menigte anderen, van welke velen reeds bij den Heer zijn, en eenigen ook nog leven. Men mag met grond het vertrouwen koesteren, dat zij in onverderfelijkeeid den Heere hebben lief gehad en de uitbreiding zijns Rijks ijverig gezocht hebben of nog zoeken. Toen het waangeloof in Duitschland opkwam, waarſchuwden deze en andere mannen er hunne Gemeenten ten ernſtigſte tegen. Nadat zij voor een groot deel waren afgeſtorven, traden er ook onder deze gezindheid mannen op, die de nieuwe leeringen aanhingen, gelijk ook op vele plaatſen in de Lutherſche gemeenten vleeſchelijkgezindheid, zorgeloosheid, onkunde in de goddelijke waarheid, en eene goddeloosheid die zich vooral in het misbruiken van Gods naam openbaarde, voordeed. Intusſchen werkt de hier en daar in Duitschland ontſtane gezegende verandering ook op de aan zulke plaatſen ſtuderende jeugdige Oostfriezen zeer weldadig, zoodat men van velen hoopt dat zij geestelijk licht ontvangen hebben, en zullen zoeken te verſpreiden. Ofſchoon de in Duitschland op vele plaatſen bewerkte kerkelijke ver-

eeniging tusſchen Gereformeerden en Lutherſchen hier geen plaats vindt, zoo kan men er toch onder de ware geloovigen onder beide gezindheden eene grootere onderlinge toenadering dan voorheen opmerken. Bij ſommigen zal dit wel uit onverſchilligheid voortkomen; doch het is evenwel over het algemeen verheugend, dat de verdeeldheden wegens zaken die het wezenlijke der ware dienst Gods niet betreffen, ook de broederlijke liefde niet benadeelen. Vroeger waren zij in Oostfriesland maar al te zeer in zwang, en men ging, bij voorbeeld te Norden, zelfs zoo ver, dat de Lutherſchen, die daar ter plaatſe het overwicht hadden, niet duldden dat de Gereformeerden binnen de ſtad hun openlijke godsdienstoefening hielden en eene Kerk hadden: die zij dan ook daar tot op den huidigen dag toe nog niet bezitten, maar op het naburige gebied van den Graaf van Knyphuizen moeten ter kerke gaan. Hun Leeraar die te Norden woont, houdt daarentegen des Zondags de namiddagsgodsdienst in eene groote zaal binnen de ſtad. Van den anderen kant echter hadden ook de Gereformeerden te Emden en Leer een zoo onverdraagzaam gemoed, dat de Lutherſchen in de eerstgenoemde ſtad niet eerder dan in 1784 en te Leer in 1675 eene bijzondere Kerk en eigene Predikanten mochten hebben, terwijl Roomschgezinden en Joden vrij geduld werden. In het algemeen kan men zeggen, dat in dit Land in de Lutherſche gemeenten die in getal bijna met de Gereformeerde gelijk ſtaan, minder godsdienſtige kennis gevonden wordt, terwijl daarentegen bij de Gereformeerden wellicht meer rationalismus heerscht. Het ſchijnt uit daadzaken te blijken, dat de Lutherſche Kerk pleegt op haar hoede te zijn voor de heillooze leeringen des ongeloofs. Bij haar is het ergſte, een ongegrond vertrouwen, waaraan velen zich overgeven, op de Goddelijke genade, om de verdienſten van den Heere Jezus Christus. De leer der algemeene genade, die tot zorgeloosheid gebruikt wordt, ſchijnt hiertoe aanleiding te hebben gegeven, Men verlaat zich op doop en geloofsbelijdenis, en waant door deze kerkelijke voorrechten de zaligheid deelachtig te worden, en zonder waarachtige bekeering den toekomſtigen toorn te kunnen ontgaan. Luther leerde reeds bij zijn eerſte optreden (naar aanleiding van Marc. I. vs. 15) dat het geheele leven eens Christens eene voortgaande bekeering zijn moet. Doch deze leer is velen geheel onbekend, of wordt ten minſte weinig behartigd.

Wat de in Oostfriesland wonende Mennonieten aangaat, zoo dragen wij van dezen geene genoegzame kennis om er naauwkeurige berichten van te kunnen geven. Zij maken vier of vijf gemeenten uit, maar hebben althans te Emden in de laatſte jaren meer in aantal afdan toegenomen, hetgeen grootendeels is toe te ſchrijven aan hun menigvuldig huwelijken met Luthersgezinden. In hunne leer en geloofsovertuiging komen velen zeer na met de Remonſtranten overeen, terwijl eenige wellicht nog verder gaan. Voor bijkans vijftig jaar is eene Mennonieten-gemeente op het platte land, te Eilzum en in de omſtreek, grootendeels tot de Gereformeerde Kerk overgegaan, terwijl er onder hen vele gemeenteleden waren, welke dien ſtap uit hartelijke overtuiging deden, zoo als de vrome Johan Voget die vijftig jaar lang als een getrouw en godzalig Leeraar bij de gemeente te Eilzum geſtaan heeft, placht te verhalen. Te Emden zijn in vroegeren tijd onder de Mennonieten Leeraars geweest, die den Heer in waarheid vreesden, gelijk men zulks van eenen Hendrik Waarma, Hoekſcha en anderen mag vertrouwen. Ook onder de leden der gemeenten heeft men nog lange vrome zielen gevonden.

Wanneer men dus den godsdienſtigen toeſtand van Oostfriesland in alles zamenvat, dan blijkt het dat hier zoo wel als in vele andere ſtreken van Hannover het oude in eenen toeſtand van verval is, terwijl nog geen krachtig nieuw leven is ontwaakt. Het is een toeſtand van verkwijning, zelfs van verſterving, waaruit alleen eene krachtige geloofsprediking redden kan. Mocht zij niet lange te vergeefs verwacht worden! *Hoe liefelijk zijn op de bergen de voeten dergenen die vrede boodſchappen, dergenen die het goede boodſchappen, die tot Sion zeggen, zie hier is uw God! en Jeruzalem troosten van allen haren arbeid!*

HET KONINGSCHAP.

Onder die dingen op aarde, die afſchaduwingen zijn der hemelſche behoort ook het *Koningſchap.* Doch onder wat verſchillende vormen heeft het zich niet in den loop der Eeuwen voorgedaan! Anders in den vroegen morgenſtond der tijden, toen het werd geboren uit het Aartsvaderlijk gezag, en de kroon der grijsheid den eenigſten diadeem van het vorſtelijk hoofd uitmaakte; en anders in die tijden der omwenteling, toen het purper werd vertreden onder den voet, en de troon in een brandenden vuurkolk verzonk. Anders in dat Oosten, waar de Monarch met kniebuiging werd aangeſproken, en anders in het Westen, waar de Koning ſtaande gehoor geeft, op gelijken grond met den verzoeker. Anders in de dagen toen één machtwoord de gedaante van ganſche Rijken veranderde, en anders in tijden, waarin het eenige bedrijf ſchier van den Vorst beſtaat in het uitkiezen en benoemen der hoogſte Staatsdienaars.

Doch is het, niettegenſtaande dit veelvoudig verſchil niet opmerkelijk, dat er echter ten allen tijde een blijvend beginſel wordt gevonden, en dat zelfs de verſchillende gedaanten, van welken wij ſpraken, zoo al niet den onderſcheiden aard der verſchillende Eeuwen beſtemmen, althans met die beſtemming en hare wijzigingen in het naauwſte verband ſtaan? Ziet Egypte: drukt zich de ganſche geſteltenis van dat volk niet treffend uit in zijne Pharao's, beurtelings beſchermers en verdrukkers van dat Israël, aan welks lotwisſeling de toekomst der wereld hing; maar ſteeds gereed om hunne wijsheid bij wichelaars en droomverklaarders, in kalverdienst en dooden-hulde te zoeken? — Aanſchouwt den Babyloniſchen troon: werd niet in Daniëls ſtandbeeld, zoo wel de Monarchie als de Koning door het

gouden hoofd uitgedrukt; en bleef niet ſedert de heerſchappij van Nimrods navolger het vastſtaande beeld van een willekeurigen in eigen menſchelijke kracht overheerſchenden Monarch der geheele Aarde, zoo als later zich te Rome vertoonde? – Nog aanmerkelijker voorbeeld vinden wij aan het Perziaanſche Hof, waar de zeven hoogſte hofbeambten of opper-ſtaatsdienaars de zeven troongeesten (*Amſchaspands*) der hemelche engelen-hiërarchie vertegenwoordigden (1); en alzoo de zalen der Koningswoning in hare heerlijkheid, den volke de vertooning aanboden van hetgeen in hun geloof de wezenlijkheid bevatte van de hemelſche ſfeeren der lichtwereld van *Ahriman*, hunne allerhoogſte Godheid. Is het niet bekend dat in deze Monarchie de heerſchers als zoo vele menschwordingen der Godheid werden aangebeden (2)? En zelfs de afgeſlotenheid van alle die Oosterſche Monarchen, van hun rijk en hunne onderdanen, terwijl zij ſlechts in den Harem of aan het Hoofd der legerſchaar te voorſchijn traden, was zij niet in de oogen des volks het beeld der verborgene, ſchaars geopenbaarde Godheid?

Treffend ſtaat de Koning over Israël tegen deze mislukte pogingen om de Godheid te belichamen, of de hemelſche Majeſteit op aarde te vertegenwoordigen, over. Daar is de Vorst een *Man uit het midden zijner broederen.* Wijsheid en Gerechtigheid moeten de ſteunſels zijn van zijnen troon; maar zulk eene wijsheid en gerechtigheid, die hare uitſpraken geeft, bij aanhoudende nederbuigendheid, te midden zijns volks. *Hij geve den vrouwen zijn vermogen niet, noch zijne wegen om Koningen te verdelgen* (3). Hij vergete de gezette wet niet, noch verandere de rechtzaak der verdrukten. Hij opene zijnen mond en oordeele gerechtig, en doe den verdrukten en nooddruftigen recht (4). Of ook: *hij heerſche in het midden zijner vijanden;* hij trede op, aan het hoofd van *een volk, zeer gewillig ten dage zijner heirkracht;* hij doe recht onder de heidenen; hij vervulle het dal des gerechts met verſlagenen; hij verſla dengene die het Hoofd is van een machtig Land; dan heffe hij het hoofd op en lesſche zijnen dorst. Ziet men niet in alle deze voorſtellingen, dat, terwijl al de overige Oosterſche volken hunne godsdienst belichamen in eenen eigenzinnigen Dwingeland, of de goddelijke Majeſteit van den hemelſchen troon af in het heilig duister van een paleis verplaatſen, of hunnen Vorst, wien de priesterluim zijner wichelaars beheerscht naar de oogen zien; onder Israël daarentegen het liefelijk en heerlijk beeld van den Mesſias-koning, zoowel van eens Salomos leeuwentroon, als van het krijgszwaard van eenen David afſchijnt; en wat zijn de mislukte pogingen om hemelheerlijkheid in het ſtof neder te halen, bij de treffend gelijkende ſchilderij van den hemelſchen Gezalfde in zijn aardſchen voorlooper? Van Hem ſtaat er geſchreven: *Ziet, een Koning zal regeren in gerechtigheid: Uwe oogen zullen den Koning zien in zijne ſchoonheid. Uwe oogen zullen Jeruzalem zien, eene geruste woonplaatſe; eene tente die niet ter neder zal geworpen worden, welker pennen in der eeuwigheid niet zullen uitgetogen worden, en van welker zeelen geene zal verſcheurd worden.* Zoo zou de Mesſias wezen terwijl Hij als een *ſter uit Jakob* voortkwam; zoo zal Hij bovenal wezen, wanneer Hij als *een ſcepter* zal heerſchen over Israël.

Toen de Koning der Joden aan een ſchandkruis gehecht was geworden, ſcheen het geſternte van het Koningſchap voor langen tijd met droevige, ja bloedige nevelen omhuld te zijn. *Wij hebben geenen Koning dan den Keizer:* die uitroep der Joden had eene wezenlijkheid, die den jammerlijkſten naklank opleverde. Van den Romeinſchen Keizer wenden wij den blik af, zoo wel als van den Kindermoordenaar Herodes. Deze waren veeleer vertegenwoordigers van den leeuw, die brieſchend omgaat, zoekend wien hij zoude mogen verſlinden, dan van dien God, wiens heerlijkheid verſpreid is over de hemelem, en zijne goedertierenheid boven de opperſte wolken. Doch de Vorſten van het Middeneeuwſche Europa trekken onze aandacht: groote goedbezitters, onafhankelijk van hunne onderdanen, maar niet van den Paus. Somtijds wederſpannige leenmannen, maar toch altoos, althans in het oog van het godsdienſtigſte gedeelte hunner onderdanen, wezenlijke leenmannen van den Paus. En zij die zich in dat tijdperk van 's Pauſen gezag ſtreefden te ontheffen, vrij te maken, vrij te vechten, deden zij dit wel immer uit volksgezindheid; was het niet veeleer uit de zucht tot heerſchappij: uit de zucht, om, als de Koning van Babel weleer, de macht der Godheid door hun eigen gezag te vervangen?

Het tijdperk ſedert de Reformatie verloopen, is inderdaad een groot tusſchenvak. De Paus heeft zijn algemeen Stedehouderſchap over alle de Vorſten en rijken der Christenheid verloren. De Leeuw uit Juda heeft het zijne nog niet aanvaard. In dit tijdperk zijn eensdeels de Koningen eerst opgeſtegen tot eene onafhankelijke heerſchappij, weinig gedachtig aan de Kroon van Hem, die de Overſte is van de Koningen der aarde. Anderdeels en daarna zijn de oordeelen Gods over de troonen en ſcepters losgebroken. De Koningen hadden reeds vroeg hunne patrimoniale bezittingen verſpild of uitgeput, in onderlingen ſtrijd of wereldſche weelde en weidſche pracht; tot de verkrijging van de begeerlijkheid der oogen, de grootschheid des levens, de genietingen des vleesches. Deze uitputting maakte hen afhankelijk van onderdanen, die het recht hadden hunne beden goed- of af te ſtemmen; want *vrijen* mochten naar oud Germaansch recht niet eigenwillig belast worden. Later vermeerderde de macht der Koningen weder geweldig, vooral ten gevolge der ſtaande legerſcharen. Dit verloop heeft zijn hoogſte toppunt in de Regering van eenen Lodewijk XIV. Toen was er, voor hem die de ondermaanſche dingen aanzag, verdrukking en

---

(1) Esth. I. vs. 14. *Zeven Vorſten der Perzen en der Meden, die het aangezichte des Konings zagen, die voor aanzaten in 't Koninkrijke.*
(2) Zie de Noot (3) op bl. 248 van ons vorige (Vde) Deel.
(3) Spr. XXXI. vs. 3. (4) Ibid. vs. 9.

ellende, gelijk de wijste der Koningen reeds voorzegd had. *Indien gij de onderdrukking des armen en de berooving des gerichtes en der gerechtigheid ziet in een landfchap, verwondert u niet over de verbreking, want die hooger is dan de hoogen neemt er acht op, en daar zijn hoogen boven henlieden.* Nu brak de Eeuw der democratifche woelingen en omwentelingen aan; *de volkeren zijn toornig geworden*, en hebben gezegd: *Laat ons hunne banden verfcheuren en hunne touwen van ons werpen!* En de Heere hoorde het, en fprak: Ik zal de hoogheid der Vorften vernederen en de grootschheid der mannen verbrijzelen, en *het zal gefchieden dat de Heere alleen groot zal zijn in die dagen.*

Welk is, te midden van de worfteling der Gouvernementen en der opgeruide volkeren, terwijl de afgrond tot den afgrond roept, en de golven des meirs zich hooger en hooger verheffen, het Koningfchap waarop de Christen het oog vestigt? Datzelfde is het, waarop de inftelling van Israëls Koningfchap voorbeduidend zag. Er is een Koningfchap dat niet zal vergaan noch verbroken worden. Wanneer het aardfche Koningfchap den fcepter niet meer waardig weet te voeren, wanneer het met zijne door het volk gekozene Staatsdienaren in den gloed van den Volksvolkaan, of den damp van het buskruid zal verzinken, of wanneer zich de Vorften in eigen kracht boven de volkeren verheffen, en hunnen troon op een vuurkolk bevestigen, dan ziet de geloovige boven de wolken een anderen Troon verfchijnen, die op eeuwige grondzuilen rust, en een Hoofd met ftralenglans omfchitterd, waarop eenmaal de doornekroon gedrukt werd; een Heerfcher, wiens kleed met bloed geverwd is, en die de druiven der aarde in den wijnpersbak van Gods gramfchap treden zal; een Heerfcher, die de aarde zal winnen, omdat hij haar met zijn eigen hartebloed gekocht heeft; eene Hand waaruit de fcepter niet zal gerukt worden, om dat die Hand eenmaal met den kruisnagel doorboord was.

Terwijl van de perfoonlijke Koningswaardigheid in de nieuwere ftaatsregelingen, althans rechtens, naauwelijks een fchaduw overbleef, komt het ware en eeuwige Koningfchap in zijn aard en wezen helder en helderder te voorfchijn. De onfterfelijke Koningen zullen de zonen der opftanding zijn: even als de Heer *eerst* moest lijden en fterven, en *alzoo* tot zijne heerlijkheid ingaan, zoo zullen ook degenen die eene onverderfelijke kroon beërven zullen, met Hem lijden, en alzoo eenmaal met hem heerfchen. *Ik zag*, fchrijft de Apostel, *de zielen dergenen die onthoofd waren om het Woord Gods en om het getuigenisfe Jefu, en zij leefden en heerschten als Koningen met Christus, duizend jaren.* Van dit Koningfchap geldt het woord van den profetifchen Pfalmist: *Zijn naam zal zijn tot in eeuwigheid: zoo lang als er de Zon is, zal zijn naam van kind tot kind voortgeplant worden: alle Heidenen zullen Hem gelukzalig roemen. — Geloofd zij de naam zijner heerlijkheid tot in eeuwigheid, en de ganfche aarde worde met zijne heerlijkheid vervuld.*

GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND.

De ftaatkundige partijen in Noord-Nederland gefchetst in een historisch Overzigt van deszelfs binnenlandfche ftaatsgefteldheid, van het einde der Grafelijke Regering, tot op het jaar 1813. Amft. 1837.

DERDE ARTIKEL.

Vervolg van bladz. 139.

Ten vervolge op de beide vroegere artikels omtrent dit onderwerp, blijft ons thans nog de beantwoording over der vraag: *of er in het herboren Nederland van* 1813 *reeds partijfchappen beftaan, of eerlang te duchten zijn?*

Het onderzoek omtrent dit punt voert ons terug tot de gezegende dagen van 1813, waarvan wij in dit jaar den 21ften verjaardag hopen te vieren: dagen waarin het geheele volk als uit den doodflaap fcheen te ontwaken, en de herleving van onze nationaliteit, het weder aanvankelijk herftel van onzen handel, en de zoo hartelijk toegejuichte terugkeering van het Huis van Oranje, eene geestdrift en eene eenftemmigheid verwekten, waarbij al de overblijffels van vroegere partijzucht vergeten werden. Zekerlijk, dit was niet het werk van menfchen maar van God: zijne hand, zijne befcherming waren toen even zigtbaar als in dagen van den worfteIftrijd met Spanje. Ook nu was het in zwakheid dat de redding des volks plaats had, ook nu werd de magt van den geweldenaar verftrooid, en de uitreddingen waren zoo talrijk en onverwacht, dat daarin eene hoogere befcherming niet miskend konde worden. Het gebouw van den Staat ftond op eens daar, niettegenftaande al de tegenftribbelingen van zoo vele kanten, in weerwil van het gevaar van den kant der vijanden, en van den naijver van diegenen, die zich onze vrienden noemen. De achting en liefde die het achtbare Hoofd van den Staat inboezemde, de verademing die elk genoot, nu Vaderland, taal en herinnering aan het Voorgeflacht geene ijdele namen meer waren: dit alles werkte zamen, om eene ineenfmelting van gevoelens te bewerken, gelijk de dagen onzer Vaderen dezelve nimmer hadden gekend.

Werd op deze wijze de Nederlandfche Staat onder den Souvereinen Vorst door de leidingen Gods met vereeniging van al de krachten der Natie herfteld, het Rijk der Nederlanden in 1815 was daarentegen de vrucht der diplomatie, en de uitbreiding van magt ftond niet in verband met dien aanwas, in wezenlijke kracht; integendeel in deze uitbreiding zelve lag reeds de kiem der latere fcheuring opgefloten. Het was een grootsch denkbeeld om de eenheid der Bourgondifche tijden te doen herleven, en een bolwerk tegen het fteeds dreigende Frankrijk op te rigten; maar men achtte daarbij de moeijelijkheden te gering die eene fcheiding van meer dan twee eeuwen, een zoo uiteenloopend verfchil in Godsdienst en volkskarakter, ja zelfs in belangen van Handel en Nij-

verheid moesten opleveren, men waande door organiſeren en door de kunstgrepen der adminiſtratie eene gelijkheid te weeg te brengen, die ſlechts het gevolg der gewoonte en van het wegvallen van wederzijdſche vooroordeelen had kunnen worden.

Hoezeer dan ook deze vereeniging, zoo luisterrijk in ſchijn, in den grond als eene bron van verdeeldheden en gevaren beſchouwd moest worden, zoo was zij echter tevens onder de leiding Gods dienstbaar aan de belangen van Noord-Nederland, door aldaar de terugkeering der vorige geſchillen, die na dat de eerſte opwinding verdwenen zoude geweest zijn, zoo zeer te duchten was, te verhoeden: daar zij ſlechts één belang, dat van het Noorden tegenover het Zuiden regt levendig deed worden. Van daar dan ook met weinig uitzonderingen een ſtrijd van 15 jaren tusſchen twee verſchillende talen, twee zich beſtrijdende Godsdienſten, twee geheel tegen elkander gerigte handelsbelangen. Nadat in de eerſte jaren deze ſtrijd meestal met een gelijk gevolg gevoerd was geworden, ſcheen in de laatſte jaren voor den Belgiſchen opſtand de ſchaal meer en meer ter gunſte der zuidelijke Provinciën over te ſlaan; daar toch verſtond men beter de kunst, van de omſtandigheden partij te trekken; daar was die nijverheid gevestigd, die zulke rijke vruchten van onze toenemende welvaart wist te plukken; derwaarts vloeide ons goud; daar was de liberale drukpers gevestigd, en uitte zij zich in eene taal door geheel Europa verſtaan; daar vormde zich onze publieke opinie, en van daar ontvingen wij meer en meer onze Ministers, onze Adminiſtrateurs, die hoe verdeeld onder elkander, ſteeds tegen over de Noordelijke elkanders belangen wisten te behartigen, en wien het meer en meer gelukte, een blaam te werpen op alles wat niet aan gene zijde der Schelde zijnen zetel gevestigd had. In het midden van den triomf der zuidelijke partij brak echter op eens het oproer van Brusſel uit, en bekend is de rij dier noodlottige gebeurtenisſen die zich ſedert opgevolgd hebben. Hoe vernederend ook deze gebeurtenisſen voor het noordelijk gedeelte der Natie waren, zij werden echter voor hetzelve door de beſchikkingen Gods eene nieuwe weldaad; want ook thans ontwaakte op nieuw het nationaal gevoel, hetgeen vroeger even zeer onder Belgiſchen, als in 1813 onder Franſchen invloed dreigde te zullen verſmoren; getuigen daarvan waren de krachtinſpanningen van 1830 en 1831, en het ophouden van alle verſchil van gevoelens, toen de laatſte Belgiſche Minister zijne portefeuille had nedergelegd. Gelijk bij al de groote gebeurtenisſen in Nederland, was er nu ſlechts ééne ſtem, ééne overtuiging; en bij de ruimte der Hollandſche weldadigheid en van den geest van opoffering, een terugkeeren tot Oranje, en ook aanvankelijk eene terugkeering tot God. Zoo werd dan hetgeen de vijanden van Nederland ten kwade gedacht hadden, ten goede verkeerd; en, noch het aanhouden der opofferingen, noch de vermoeijende doolwegen der diplomatie, noch eindelijk het geheele ſtaken der onderhandelingen, terwijl de drukkende last van de geheele ſchuld, die vroeger zelfs voor het vereenigd Koningrijk te zwaar ſcheen, op onze ſchouders bleef rusten, vermogten de trouw der Natie te doen wankelen. Ook hier toonde zich Gods beſcherming op eene wijze, vooraf noch te berekenen, noch te verwachten. Onze Oost-Indiſche Koloniën, een tijd lang drukkende lasten voor het moederland, werden thans bij den toenemenden overvloed hunner producten eene bron van uitredding voor den Staat, van welvaart voor de ingezetenen; eene voorbeeldelooze toeneming der ſcheepvaart ſtond daarmede in verband: eene tot nu toe ons geheel onbekende nijverheid vestigde zich in onze provinciën; de lust tot ondernemingen in meer dan één vak werd opgewekt, en ofſchoon, nog ſteeds gewapend tegen over België ſtaande, werden de gaven des vredes genoten, en viel daardoor de moeijelijke houding, waarin Nederland gebragt was geworden, haar gemakkelijker te dragen.

Tot hoe lang! was de vraag ieder jaar, telkens als het oog onzer Vertegenwoordigers terugdeinsde voor de zich ophoopende ſchuldenlast, die ſteeds nieuwe verbindtenisſen noodzakelijk maakten; en zoo hieromtrent verſchil van gevoelens ontſtond, kon zulks aan gemoedelijkheid of verſchil van inzigten worden toegeſchreven, zonder dat daaruit eene herleving der partijſchappen afgeleid zoude kunnen worden. Doch men vergete niet dat juist deze voortdurende toeſtand, met opzigt tot België, bijzonder geſchikt was om één groot doelwit in het oog te doen houden, en om het te veel uitkomen van uiteenloopende inzigten over bijkomende punten tegen te gaan. Wij beſchouwen dit als eene weldaad van God, doch mogen daarom niet nalaten op de gevaren opmerkzaam te maken, die in den aard derzelve gelegen zijn, en die het beter is te voorzien en zoo mogelijk te voorkomen, dan om zich onverhoeds door dezelve te laten verrasſen.

Immers toch is de aard van het Nederlandſche Volk, gelijk hetzelve in het Werk, hetwelk wij beoordeelden, in vele opzigten met zoo vele juistheid geſchilderd is geworden, niet veranderd: zelfs de vreemdeling Couſin moest erkennen, hoe weinig hier de troon op het burgerlijk leven drukt, en hoezeer de mannen van onzen tijd nog in vele opzigten aan die Republiek herinneren. Van daar dan ook blijft het gevaar van nieuwe tweeſpalt, zoodra er ſlechts belangen ontſtaan, magtig genoeg om de gemoederen te verdeelen, en in de verſchillende klasſen der Maatſchappij in te dringen. De geleerden mogen over Oldenbarneveld of Jan de Witt in eenen meer of min hevigen ſtijl redetwisten: de kring waarin deze ſtrijd gevoerd wordt, blijft tot weinigen beperkt, en alleen die beweegredenen kunnen algemeen invloed maken, die bij de geheele Natie eenen weerklank vinden. Ontſtaan er later partijen, zij zullen geene hernieuwing van oude veten zijn, maar, uit het oogenblik zelf geboren, door de belangen van den dag gevoed worden. Tot nu toe was er geene aarzeling, er was één belang tegen het oproerige België, onderſteund door al de geestkracht die eene Natie in hare eigenaardigheid en eigenliefde tegenover trouwloosheid en afval kan vinden. Er bleef één belang be-

ſtaan tegen dezen Staat, die zich met geweld aan de beſtaande verbindtenisſen ontſcheurd had. Ook de wensch tot ſcheiding was bijna te algemeen, dan dat de tegenkanting van eenige weinigen als eene partij zoude hebben kunnen beſchouwd worden; en ook nu nog ſchijnt dezelfde eenſtemmigheid omtrent eene bedroevende, maar welligt noodzakelijk geworden aanneming der voorwaarden van ſchikking te beſtaan.

Mogten deze voorwaarden niet zoo geredelijk aangenomen worden als de algemeene verwachting ſcheen mede te brengen, dan zou de eerſte twijfeling omtrent den weg, die dan zou behooren ingeſlagen te worden, kunnen onſtaan. Buiten deze mogelijkheid echter, zijn toch reeds nu de aanleidingen zigtbaar, waaruit later gelegenheid tot verſchil, en van daar tot opkomende veten geboren kan worden. De volgende ſtaan ons het duidelijkst voor oogen. Ten eerſte, *de materiële belangen*. Gewigtig zijn deze in een tijd waarin het ſtreven naar tijdelijke welvaart, het hoofddoel der menschheid geworden is, en waarin alle krachten worden ingeſpannen om naburen of medeburgers op dezen renbaan vooruit te ſtreven. Minder dan ooit zijn bij de toeneming der middelen van vervoer deze voordeelen aan bepaalde plaatſelijke ligging gebonden; en naarmate het machineſtelſel toeneemt, zal weldra iedere ſtad, ieder dorp zijne regten op deze of gene tak van nijverheid, gelijk nu reeds in andere gewesten op eene vertakking van den ſpoorweg doen gelden. Het is onvermijdelijk dat niet hierdoor veelvuldige botſingen veroorzaakt worden; dat niet deze of gene provincie zich achte verwaarloosd te zijn en daaruit toenemende naijver ontſta. Weldra zullen de zeevarende provinciën te gelijk zetels der nijverheid willen zijn, en de landbouwende hunne regten op de zeevaart niet willen opgeven. Groot was de invloed van deze belangen in onze vorige geſchiedenis, en voorzeker ſchijnt dezelve in onze toekomſtige niet van minder belang te zullen zijn; te meer daar thans bij den toenemenden prikkel der concurrentie, elk der gewesten zich zelve weldra achten zal tot alles in ſtaat te zijn.

Eene tweede aanleiding, waarvan het gevaar minder verwijderd ſchijnt, is dat, hetwelk uit den ſtaat onzer *financiën* voortvloeit. De uitkomſten die Nederland in de laatſte jaren ondervonden heeft waren groot, en echter, de vermeerdering der ſchulden is tevens ontzettend geweest; en hoewel gunſtige omſtandigheden en buitenlandſche capitalisten in ſtaat ſtellen ook deze nieuwe bezwaren weder op zich te nemen, zoo heeft echter, ook in dezen, alles zijne grenzen, en geene hulpbron is onuitputtelijk. Uit moeijelijkheden in de financiën zijn de ongelegenheden der grootſte koningrijken ontſtaan, en wordt eens het wantrouwen geboren, hetzelve knaagt voort als een kanker, en vernietigt de meest gegronde vooruitzigten. Zij die, gelijk Necker en Colonne, in 1789 eerst de afgoden des volks waren, worden weldra de voorwerpen van deszelfs hevigſte verbittering. Teder derhalve is ook dit punt, te meer daar aan het verlangen naar afdoende bezuiniging bij den eens gevestigden ſtaat van zaken zeer moeilijk te voldoen is, en deze ſteeds wordt tegengewerkt door de beſtaande en zich ſteeds uitbreidende behoeften van dat talrijk gedeelte der Natie, hetwelk middelijk of onmiddelijk zijn dagelijksch beſtaan aan de uitgaven der Regering verſchuldigd is. Houdt hier eens het vertrouwen op te beſtaan, geven volksrampen of onvervulde verwachtingen voorwendſels, om op vroegere handelingen terug te komen, dan ligt hier een twistappel waarvan de vruchten bitter kunnen zijn.

Het zal zeker verwondering baren, zoo wij bij deze aanleidingen, waarvan het gewigt algemeen erkend zal worden, nog eene derde voegen, waarvan de belangrijkheid ſlechts door weinigen zal worden ingezien: wij bedoelen namelijk de Godsdienst. Uit een materiëel oogpunt moge het van weinig belang zijn, dat eenige godsdienſtige vereenigingen uiteengedreven en derzelver aanleggers met boete of gevangenisſtraf belegd zijn: als een beginſel is het van groot belang, gelijk wij meermalen aanmerkten, en is er niets, hetwelk bij vele goedgezinden in andere landen, en juist bij diegenen welke wij als de natuurlijke vrienden van Holland durven beſchouwen, zulk eene afkeerigheid tegen ons beſtuur te weeg kan brengen. Vrijheid in Godsdienst en Handel waren onder die bepalingen, die handhaving van hetgeen men als waarheid aankleefde vorderden, grondtrekken van den Nederlandſchen Staat, en de verkrachting van elk dier beginſelen moet op den duur nadeelige gevolgen met zich ſlepen. De Geſchiedenis leert ons, dat, waar een gedeelte der Natie, hoe gering ook verdrukt werd, er ſteeds eene latere terugwerking plaats had, en de verbittering altoos in verhouding met het geleden onregt toenam. De Regtvaardigheid bevestigt den Staat: waar een gedeelte des volks verdrukt wordt, verſpreidt zich eene doffe ontevredenheid, die later zijne gevolgen ontwikkelt, wanneer het moeijelijk valt om datgeen te herſtellen, hetwelk in het eerst zoo weinig zwarigheid opleverde.

Ziedaar dan drie brandſtoffen, waaruit later de vlam der tweeſpalt weder voedſel zoude kunnen ſcheppen, aangewezen: en hoevele bijkomende, thans onvoorziene omſtandigheden kunnen daartoe op de onverwachtſte wijze aanleiding geven! Elk volk, aan zich zelve overgelaten, is, gelijk elk mensch in dien toeſtand, genegen, de ſtem zijner driften te volgen, en de toekomst aan het genot van het oogenblik op te offeren. Ons oog is derhalve geenszins gerigt op eenige kracht of deugd die er in het Nederlandſche volk zoude beſtaan, om voortaan den ouden pijlenband onverbroken te bewaren; maar wij wenſchen alleen te zien op Hem die niet alleen in de tijden onzer Voorouderen uitredde en bewaarde, maar wiens zegenende leidingen ook nog in de laatſte jaren zoo veel ſtof tot lof- en dankzegging hebben opgeleverd. Hoe meer het volk van Nederland waarlijk dien God aankleeft, die zich in Christus openbaart, en wiens waarheid ſedert de tijden der Hervorming hier zoo krachtig is verkondigd geworden, des te meer zal hetzelve ontwaren, dat de Godzaligheid

tot alle dingen nuttig is, hebbende de belofte des tegenwoordigen en des toekomenden levens.

De vastſtelling van dit voornaam en hoogstgewigtig beginſel ſluit echter in den middelijken weg het belang niet uit van die behoedmiddelen van wijsheid en voorzigtigheid, die zoo zeer tot den bloei eener Natie medewerken, en waarop de pogingen om dezelve tot innerlijke verdeeldheden te bewegen, vaak zoo krachtdadig afgeſtuit worden. Bedriegen wij ons, of behooren hiertoe: eene billijke verdeeling van de voordeelen der toenemende welvaart tusſchen de verſchillende gewesten, eene eenvoudigheid en openhartigheid in het finantieel beheer die de voortduring van het buitenlandsch en nationaal vertrouwen verzekert, met vermijding van al hetgeen tegen onzekere voordeelen voor het tegenwoordige, zekere verwarringen in de toekomst zoude voorbereiden; en hierbij eindelijk, afſchrik vooral hetgeen de perſoonlijke vrijheid, den Nederlander zoo dierbaar, belemmeren kan: en dit vooral in eene zaak voor onzen landaard zoo hoogst gewigtig, hare verkleefdheid namelijk aan dien God der Openbaring, dien zij evenmin aan de bedriegelijke redeneringen van het Rationalismus als vroeger aan de magtſpreuken van het vervolgzieke Rome wenscht op te offeren.

Zijn er bij het bedriegelijke van het menſchelijke hart ſteeds twisten te vreezen, ook dan als alles vrede ſchijnt te ademen; ook de voorregten van het tegenwoordig oogenblik mogen wij ondertusſchen niet voorbij zien. Tot nu toe heerscht er eene eenſtemmigheid in belangen die onze vroegere geſchiedenis niet kende. Wij hebben geene Spaanſche partij, gelijk in de zestiende eeuw, die heimelijk met den vijand des Vaderlands zamenſpande; geene Franſche, zoo als die, welke in de zeventiende en de achttiende zoo dikwijls de handelingen der Regering met den vuilſten laster bekladde, en haar het vertrouwen des volks zocht te ontnemen. Wij zien niet, gelijk bij het einde der achttiende eeuw, de Natie door trouwlooze dagbladſchrijvers opgehitst, als in twee ſlagorden tegen elkander geſchaard: integendeel de houding der Natie heeft ook bij de laatſte treurige gebeurtenis, die het Vorſtelijk Huis getroffen heeft, getoond, dat zij haar belang met dat van het doorluchtig Stamhuis, hun door God geſchonken, als vereenzelvigd beſchouwde. Waar die overtuiging beſtaan blijft, daar moge verſchil van gevoelens gevonden worden, het zal zich echter tot geene partijen kunnen ontwikkelen. Het gevaar te kennen is een voorregt; doch nog grooter voorregt, om alleen daar, waar dezelve gevonden kan worden, redding en bewaring te zoeken. Dit zij de toevlugt van Nederland; dit zij de troost van dien Vorst, die in het ongeluk meermalen eene ſtandvastigheid aan den dag heeft mogen leggen, welke getuigde dat de geſchiedenis zijner Voorvaderen voor hem niet verloren is gegaan!

OPENBAAR ONDERWIJS.

Bedenkingen over het Godsdienſtig Schoolonderwijs, naar aanleiding van het Werkje: De Christelijke opleiding op de lagere ſcholen in ons Vaderland. — Rott. 1838.

Tegen de aanmerkingen die de Heer Groen van Prinſterer in zijne brochure over *de Maatregelen tegen de Afgeſcheidenen* omtrent den onchristelijken geest van het Openbaar onderwijs in ons Vaderland heeft gemaakt, werd vóór eenigen tijd een werkje te Rotterdam uitgegeven, in hetwelk werd beweerd, dat het tegenwoordige Onderwijs, wel verre van over het algemeen aan den invloed des Christendoms onttrokken te zijn, in tegendeel in dit opzicht alles is wat men wenſchen kan, en zelfs datgene wat men in vroegeren tijd wel wenschte, maar niet mocht tot ſtand brengen. Dezelfde klacht als die van den Heer G. werd door ons in een vroeger opſtel *over den toeſtand van het Openbaar onderwijs in Nederland,* naar aanleiding van het Werk van V. Couſin geuit; en het is ons dus recht welkom, dat de Schrijver van het hier aangekondigde werkje dit gevoelen op eene zoo bondige en beſcheidene wijze als hier geſchiedt, tegen den lofredenaar van het heerſchende ſtelſel handhaaft. Er wordt in dit boekje aangewezen, dat de laatstgenoemde het vroegere onderwijs alleen doet kennen uit de zeer partijdige afkeuring van hetzelve in eenige Verhandelingen, ten jare 1779 door het Zeeuwſche Genootſchap der Wetenſchappen bekroond. Tegen deze partijdige beſchouwing wordt nu, naar aanleiding van een werkje, door den Heer de Raadt in 1830 uitgegeven, in hetwelk de geſchiedenis van het Lager onderwijs in ons Vaderland meer onpartijdig is voorgedragen, getuigd; en verhaald, hoe reeds in de vorige Eeuw, in 1784, ja 1762 bepalingen gemaakt waren »die als zoo vele mijlſteenen te achten zijn aan den weg, langs welken die wet de langdurige reize van hare wording afgelegd heeft." Deze uitſpraak wordt dan door den Heer de Raadt geſtaafd, en nader ontwikkeld door »eene rij van plakkaten en verordeningen, door de Staten der onderſcheidene Provinciën en de Staten Generaal gedurende de XVIde en XVIIde Eeuw in het belang der lagere ſcholen afgekondigd."

Het werkje van den Heer de Raadt was ons niet bekend; maar wel hadden ons dikwijls de zoo even vermelde Plakkaten in het *Groot Placaatboek* getroffen; en niet minder waren wij dikwijls opmerkzaam geworden op de bijzondere en uit eigen beweging genomene zorgen van de aloude Gereformeerde Kerk, ten behoeve der ſcholen en van het volksonderwijs. Eene proeve daarvan met opzicht tot de Synode van 1618 en 1619 werd boven bl. 117 door ons medegedeeld. Daartoe behoort ook nog de reeds vroeger gemaakte bepaling in de Handelingen der eerſte Dordſche Synode van 1574, Art. 22. »Dewijle dat tot den dienst der Kerken en Politiën goede ſcholen grootelijks van noode zijn, en

hierentegen kwade ſcholen grootelijks ſchaden, zoo zullen de Kerkendienaars van alle Claſſen, voor eerst zorge dragen, op welke plaatſen ſcholen en ſchoolmeesters behoeven te wezen. Ten andere, of dezen Schoolmeesters der plaatſen, daar men van handelt, voortijds eene verordende of beſtelde belooning gegeven is. Ten derde, zullen zij van de Overheid begeeren dat het hun geoorloofd zij eenen Schoolmeester te ſtellen, en dat de Overheid bevele dat onderhoud te betalen, hetwelk eertijds placht betaald te worden. Ten laatſte zullen zij verzorgen dat de Schoolmeesters de Belijding des Geloofs onderſchrijven, en zich der Discipline onderwerpen; ook mede den Catechismus en andere dingen die der jeugd nuttig zijn, leeren." Dit is de eerſte en van de Kerk uitgegane zorg voor het ſchoolonderwijs, die ons is voorgekomen; zoodat het wellicht minder juist is, wanneer de Schrijver beweert, dat men »de allervroegſte kiem onzer wetten op het onderwijs met dankbare verbazing vindt in het brein des Stichters van den Nederlandſchen Staat." De zorg voor het volksonderwijs ging in dien tijd uit van de Kerk, die de moeder was van den Nederlandſchen Staat; en, werd op haren aandrang een dergelijk ontwerp in het brein van den eerſten Willem gevormd, dan had het dat ontvangen van die Dienaren des Woords, die door hunne prediking het Volk hervormd hadden.

De beginſelen die men daarentegen ſedert het begin dezer Eeuw is beginnen in te voeren, worden zeer juist en in vele merkwaardige bijzonderheden door den Schrijver (van bl. 12 af) aangewezen. »Wij mogen ons met de godsdienſtige vorming in de lagere ſcholen niet ophouden, ſpreekt men; School en Kerk zijn in onzen Staat van elkander geſcheiden; het lagere onderwijs behoort den Staat, de Kerk is een afgezonderd lichaam, dat zich met de School niet mag bemoeien, terwijl de School niets met de Kerk heeft te maken; wij hebben ſlechts goede burgers te vormen, en de Kerk goede leeken; deze en dergelijke denkbeelden omhelst men, en hierop grondt zich de verſchooning, dat men met het Godsdienstige onderwijs niets te maken heeft." De Schrijver gaat voorts na, eensdeels of de praktijk de beginſelen logenſtraft, anderdeels of zij niet ten gronde der ingevoerde wetten en reglementen liggen. En het beſluit van dit beiderlei onderzoek is waarlijk alles behalven gunſtig aan den tegenwoordigen ſtaat der openbare ſcholen, zoo als zich die ſedert het begin dezer eeuw ontwikkeld heeft.

Intusſchen wordt ook erkend dat het gebruik des Bijbels misbruik *kan* worden, en dat dit misbruik vroeger ſoms plaats had. Ook wij erkennen dit gaarne, en verlangen geen gedwongen gebruik des Bijbels, waaruit al lichtelijk zulk een verderfelijke invloed als op bl. 30 wordt vermeld, zou kunnen voortvloeien. Wij verlangen alleen dat het onderwijs uit Gods Woord nergens worde geweerd, of op grond der boven opgegeven valſche beginſelen worden verhinderd. Alleen daar toch, waar bij den Onderwijzer ware liefde tot Gods Woord gevonden wordt, zal het godsdienſtig Onderwijs waarlijk heilrijk kunnen zijn. De perſoonlijke gevoelens van vreeze Gods bij de leden der ſchoolcommisſiën, maar vooral bij de Schoolopzieners, kunnen datgene bevorderen, hetgeen wel niet ten gronde der beſtaande inſtellingen ligt, maar toch ook door den aard dier inſtellingen niet op den duur kan geweerd worden. ***De Heere geeft wijsheid: uit zijnen moud komt kennis en verſtand. Zoo gij ze zoekt als zilver en naſpeurt als verborgene ſchatten, dan zult gij de vreeze des Heeren verſtaan en zult de kennisſe Gods vinden.*** Deze woorden van Salomo zijn niet verouderd, al werd ook in deze eeuw Kerk en School van elkander geſcheiden; en hetgeen in de betrekking tusſchen God en een volk dat hij zich eigende, gegrond is, wordt door geene menſchelijke bepalingen verijdeld.

GEDACHTEN.

(Verzameld uit het Werk van Dr. Reinwald, ***Reiſe eines Sächſiſchen Edelmannes zur Entdeckung der wahren Religion.***)

Het is een zalige vrede, maar ook een zalige onrust, die Gods Woord in ons verwekt.

Even als te Athene een altaar opgericht was ***aan den onbekenden God***, zoo hebben tallooze menſchen een diep liggend verlangen naar den ***onbekenden Zaligmaker.*** Nu, wij weten dat de Heer onophoudelijk zielen zoekt. Mogen dan de zoekende Herder en het afgedwaalde ſchaap elkander welhaast aantreffen.

Het menſchelijk hart is een Oceaan, waarop altoos weer nieuwe eilanden, klippen, afgronden gevonden worden. Wij kunnen ze alleen dan recht ontdekken, wanneer de wind des Heiligen Geestes onze zeilen doet zwellen.

Onverdraagzaam moet men ſlechts tegen zijne eigene ***zonden*** zijn; verdraagzaam jegens de ***zwakheden*** van anderen.

Ieder zondaar maakt zich door zijne zelfzucht tot het middenpunt der wereld. Welk eene wereld zou het zijn, die om zulke middenpunten wentelde!

De wereld is eene reusachtige ſlang, die zich kramptrekkend om den mensch henenſlingert, en hem niet meer wil loslaten. Wereld, Wereld, (hoor ik den Heiland uitroepen:) ſnoode, gruwzame Wereld, geef mij de zielen terug die gij mij ontrukt; de zielen die mij toebehooren, en die ik door mijn eigen dierbaar bloed heb gekocht!

BESCHOUWING DER TIJDEN.

(22 April 1838.)

Het is niet zonder huivering dat wij dit woord ter neder schrijven, en de pen opnemen, om datgene te beschouwen wat de Heere doet op aarde. Zijn weg is in het midden der oordeelen en der ontfermingen, die ons beide dikwijls even ongevoelig vinden. Wij verwonderen ons soms over dat gebrek aan liefde, waardoor het ligchaam van Christus verscheurd wordt, en gaan de eigen liefdeloosheid van ons hart voorbij, waardoor ook wij deel aan deze rampzalige scheuringen hebben. De grond dien wij hier betreden is heilig land. Mogten wij onze denkbeelden uitdrukken onder dat gevoel van zonde, hetwelk tot Christus de toevlugt doet nemen, en onze beschouwing geene opeenstapeling zijn van gewaagde veronderstellingen, maar alleen de teruggave van den indruk dien de gebeurtenissen op ons gemaakt hebben! Mogt er door deze uitstortingen een band blijken te bestaan tusschen hem die schrijft en hen die lezen, op dat Gods Naam er door verheerlijkt worde, en er dus een balsem der liefde in onze harten moog vloeijen!

De eerste zaak waarop wij het oog rigten, is die welke tijdens onze laatste beschouwing nog niet rijp scheen, en nu alreeds uitgewerkt heeft, zonder die gevolgen te doen geboren worden, die men met zulk eene voorbarigheid verwachtte. Wij bedoelen de aanneming dezerzijds der 24 Artikelen, waarin de altijd vooruitloopende beursstemming het begin van een nieuwen tijdkring meende te zien, en die nu toch weder niet anders blijkt te zijn, dan eene terugkeering tot die verwarrende Protocollen, waardoor de uitzigten voor ons Vaderland steeds min of meer verdonkerd werden. Waarlijk, er zijn weinig redenen om te verwachten, dat de zoogenoemde Europische Politiek thans gunstiger dan voor eenige jaren voor ons gestemd zal zijn. Immers de herinnering aan het door onzen Koning geleden onregt, is zoo mogelijk, nog flaauwer dan voorheen; en de moeijelijkheden aan de afdoening verbonden, zijn sedert nog aangegroeid. België gevoelt zich aan zijnen nieuwen toestand reeds meer gewend. Frankrijk zag zijnen troon bevestigd, en schijnt niet genegen zijn getrouwen bondgenoot tot het nakomen van deszelfs verpligtingen aan te sporen. Hoe meer men deze zaak beschouwt, hoe meer men erkennen moet dat God alleen redding kan geven voor dit land, in de wegen zijner wijsheid op die wijze, gelijk wij dit niet alleen bij het uitbreken van den opstand, maar ook in alle de jaren voor het pijnigend *statuquo* tot nu toe hebben mogen ondervinden. De zaak van België ligt te diep, is te naauw met twee der hoofdbelangen van de Eeuw, Jezuitismus en Liberalismus verwantschapt, dan dat de geest des tijds deze uit haar geborene omwenteling zoude kunnen opofferen, en dezelve door eene wisseling van diplomatische nota's zoude kunnen uit den weg geruimd worden. De Vertegenwoordigers onzer Natie mogen hier vooral op de cijfers zien; er is hier meer dan cijfers. Voor Europa blijft Willem van Oranje steeds de handhaver der spreuk van zijn huis, *Je Maintiendrai*; en dit denkbeeld is genoegzaam, om onder een geslacht dat omverwerpen en vernietigen wil, eene bitterheid te veroorzaken, die zich zelfs uiten moet, al is het ook bij geene gewigtiger gelegenheid dan die van eenige boomen, in het Grunewalder bosch omgehakt.

Niet minder gewigtig is in Pruissen de zaak, niet meer van den Aartsbisschop alleen, maar van een gedeelte van de Roomsch-Catholijke geestelijkheid; en vooral van die in het Oostelijk gedeelte des Rijks, alwaar dezelve eene gereede weerklank vindt bij die Poolsche bevolking, door verschil van taal en godsdienst en wegens alle hare herinneringen nog zoo weinig met het Huis van Brandenburg ineengesmolten. Het gevoel van zijne nationaliteit verloren te hebben, grieft diep, en weinig is er noodig om bij zulke bevolkingen onrust te doen ontstaan. Rome schijnt, zoo als gewoonlijk, te aarzelen, en geeft daardoor aan zijne vrienden gelegenheid om dit stilzwijgen op eene wijze uit te leggen, veelligt voor de belangen van het oogenblik niet onnut, en die echter naderhand steeds weder veranderd kan worden. België treedt derhalve ook hier weder voor op, en zijne priesterpartij sluit zich aan de woelingen des Rijns aan. Ook aan den Rijn is het Catholicismus eene magt: onder de gewelven van den prachtigen Keulschen Dom, die in het midden der schoone Natuur door zijne bouwvallen van alle kanten nog aan de Middeneeuwen herinnert, stelt zich hetzelve als de aloude voorouderlijke Godsdienst in verband met kunst, poëzy en Geschiedenis voor, en houdt niet alleen de ongeletterde volksschare, maar zelfs levendig gemaakte zielen aan dien lijmstang vastgehecht.

De Fransche Protestanten behandelen de zaak van het Pruissisch Gouvernement oppervlakkig genoeg, door dien Monarch te verwijten dat hij het huwelijk niet als een bloot burgerlijk contract beschouwt, zijnde daaruit alleen naar hun gevoelen de thans bestaande moeijelijkheden geboren. Wij wenschen hierbij alleen op te merken, dat de Koning van Pruissen het huwelijk geenszins tot iets anders *gemaakt* heeft, dan hetzelve reeds in zijne staten *was*, maar dat het denkbeeld van het verband tusschen het kerkelijk en burgerlijk leven aldaar zoo diep is geworteld, dat zelfs het Rationalismus dit nergens geheel vermogt te verdringen, en dat het daarom noodig scheen, ook omtrent de gemengde huwelijken vaste bepalingen in te voeren. Terwijl op deze wijze in het Noorden de worstelingen tusschen de Pausen en de Hohenstauffen schijnen te herleven, vertoont zich het Liberalisme juist in toenemende kracht in die landen, alwaar het Veto der Inquisitie zoo lang de begrippen die zich aan deze zijde der Alpen en Pyreneën, verspreid hadden, beproefde te weren. Immers zien wij in Napels gedurige sporen van gisting en omwentelingsgezindheid zich vertoonen. In Spanje wordt Don Carlos, niettegenstaande de zwakheid zijner steeds onder elkander verdeelde vijanden, telkens weder naar zijne

gebergten teruggedreven. In Portugal eindelijk, gaat de ſtrijd der democratiſche partijen tot openlijken opſtand over, en de bezwering eener nieuwe Conſtitutie zal bezwaarlijk een breidel kunnen opleveren voor eene Natie, onder welke de jeugdige Maria niet veel meer zekerheid geniet, dan eenige eeuwen vroeger Maria van Bourgondië onder de onrustige Gentenaars.

Aan de andere zijde van den Oceaan is de waarborg voor rust niet grooter. De finantieele ſchuddingen in de Vereenigde Staten ſchijnen nog niet ten einde te zijn. Het vuur in de Canada's ſmeult nog altoos onder de asch. Buenos-Ayres wisſelt telkens van gebieders en onrust. Peru en Chili verteeren hunne krachten in eenen onderlingen ſtrijd.

Het Oosten wordt nu langs hoe meer Westersch. De Europeſche kleederdragt en manufacturen vervangen den ſhawl van Cashemire en het Damascener lemmer. Conſtantinopel wordt met ſtoombooten bezocht, en fabrieken van beetſuiker aldaar opgerigt. Alleen de engten van den Caucaſus en de toppen van den Libanon, alwaar zich Circasſiërs en Druzen aan een onontwijkbaar verderf ſchijnen toe te wijden, ten einde nog gedurende eenigen tijd Ruslands ſcepter, of het juk van Ibrahim van hunnen hals te weren, geven nog eene flaauwe herinnering aan die tijden der Geſchiedenis, toen telkens van de kruin dezer gebergten die magtige volksſtammen zich in de vlakten nederſtortten, die beſtemd waren om het gelaat des aardrijks te veranderen, en een nieuw wereldgebied te ſtichten.

Voor dat wij dit gedeelte onder beſchouwing verlaten, mogen wij een tweetal bijzonderheden van het tegenwoordig oogenblik niet geheel met ſtilzwijgen voorbijgaan. Het eerſte derzelve is, het vooral in Parijs, het zoogenoemde middenpunt der beſchaafde wereld, heerſchende actieſpel, hetwelk eene hoogte bereikt heeſt, waarvoor de belagchelijkheid reeds terſtond genezing moest aanbrengen, indien daartoe vatbaarheid beſtond. Het ſluiten der ſpeelbanken met het begin van dit jaar, heeft de ſpeelzucht, die bij kaarten en dobbelſteenen toch nog aan zekere regels gebonden bleef, op alle mogelijke voorwerpen van natuur of kunstvlijt, die er beſtaan, of ten minſte zouden kunnen beſtaan, uitgeſtrekt. Het zijn niet meer, gelijk in de vroegere eeuwen, de mijnen van goud en zilver, die de belangſtelling opwekken; integendeel die van ſteenkolen ſchijnen nu tot goudmijnen herſchapen te zijn. Plaveiſels, waschkaarſen, alles geeft aanleiding tot maatſchappijen, volgeteekend eer zij opgerigt worden, verdwenen bevorens hunne werkzaamheden begonnen. Het zij ons vergund te hopen, dat deze zwijmelgeest, reeds ſedert eenige jaren in België levendig, en aldaar groote rampen voorbereidende, niet weder den weg naar ons Noorden moge inſlaan, en ons alleen ten bewijze moge ſtrekken van de neiging der Eeuw, om ten koste, niet alleen van alle beginſels, maar zelfs van alle zoogenoemd gezond verſtand, te jagen naar een *materiëel* genot, dat zelfs van dezen kant niet aan de verwachting voldoet, daar de zeepbal in de lucht vervliegt.

Eene tweede bijzonderheid is de toenemende zucht om ſtandbeelden en gedenkſteenen op te rigten, aan allen, wien op de eene of andere wijze de naam van groot toegekend is geworden. Wij kunnen het nog toegeven dat het beeld van Gustaaf Adolf op de velden van Lutzen den reiziger herinnere: hier ſneuvelde de edele Vorst, die de vrijheid van het geweten handhaafde. Maar wanneer alle de toongevers der letterkundige wereld, van Scott en Schiller beginnende, en verder tot in de lagere kringen der Letterkunde afdalende, in brons en marmer vereeuwigd worden, hoe moet dit niet de afgoderij voor menſchen aanwakkeren; en vele leden van het tegenwoordig geſlacht bederven door de hoop van eens onder deze uitgezochte keurbende te prijken! Dit zouden wij dan toch verlangen, dat aan den eerlijken Jung Stilling, die ook daarmede onlangs in een der dagbladen bedreigd werd, deze eer niet te beurt moge vallen. Immers, de Schrijver van de Jongelingsjaren heeft er wel nimmer op gerekend om als een metalen Colosſus aan de intrede van een dier eenvoudige dorpen te prijken, waar hij als ſchoolmeester zulke dagen van beproeving en verguizing doorbragt. En verder was zijn geheele invloed te geestelijk, dan dat hij aan zulk eene ſtoffelijke vergelding eenige waarde gehecht zoude hebben.

Bij het overzigt der geestelijke aangelegenheden, is het vooral Frankrijk dat het eerst onze aandacht tot zich trekt, dewijl de kamp aldaar telkens gewigtiger wordt; en de les des Heeren: ***Hoedt u voor den zuurdeesſem der Phariſeën en Sadduceën***, aldaar van toepasſing wordt, meer dan voorheen. De bevestiging van den zegen op het werk der Zwitſerſche Evangelieverkondiging in Frankrijk, blijkt daarbij ten duidelijkſte. In den tijd dat het eerſte zaad uitgeworpen werd, heerschte er bij de vijanden dier verkondiging alleen eene hooghartige verachting van deze ſchijnbaar zoo geringe beginſelen, doch naauwelijks begint hier en daar eenige vrucht zich te vertoonen, of de hoofden worden bijeengeſtoken, en het wachtwoord wordt van alle kanten rondgedeeld. Wij hebben reeds bij vorige gelegenheden de moeijelijkheden gezien, welke de Evangelieprediking op vele plaatſen ondervond, alsmede de kruistogt, die als het ware tegen de arme Bijbelverkoopers gepredikt werd. Deze gedeeltelijke tegenſtand der Roomsch-Catholijke geestelijkheid, die zich ſlechts op deze en gene plaats vertoonde, begint echter meer en meer eene ſtelſelmatige eenheid te verkrijgen, en de rondgaande Bisſchoppelijke brieven bij gelegenheid van het Paaschfeest, hebben vooral daarvan de blijken gedragen. Men vindt in dezelve, en onder anderen in die van Toulouse, Tours, de Belly, Nancy, Chartes de hevigſte aanvallen tegen de zoodanigen, die Nieuwe Protestanten, Methodisten, of ook wel Momiers genaamd worden. De beſchuldigingen zijn zeer oppervlakkig; onder anderen worden de Ariaanſche afwijkingen onder de Leeraars van Genève aan die Maatſchappij en hare Colporteurs te last gelegd, welke zich zoo beſlisſend tegen deze

ſtrekking verklaard hebben; waardoor dan ook zoodanige leeraars verſmaad worden.

Opmerkelijk is het, dat, terwijl de meeste der Evangelieverkondigers naar Frankrijk vertrokken zijn alleen met de bedoeling om de waarheid te verkondigen zonder in eenige twistredenen met de Catholijken te treden, zij nu, zonder eenige afſpraak, bijna allen zonder uitzondering in zoodanige redetwisten gewikkeld zijn geworden, daar de aanvallen zoo onbeſchaamd waren, en de lasteringen tegen de Hervormers en hun werk zoo buiten eenigen grond, dat daarop een antwoord vereischt werd. Reeds zijn er talrijke antwoorden op deze beſchuldigingen uitgegeven, zoo te Genève als te Tournus Nancy, Touloufe en op andere plaatſen; en het bericht, hetwelk deze bijzonderheden mededeelt, voegt er bij: »Deze overeenſtemming is uit God, het is nu tijd om »te bidden. De liefde toch verheugt zich niet in de »ongeregtigheid; maar het is echter eene bron van hoop, »wanneer men de onrust in het vijandelijke leger ziet, »en de droevige redmiddelen waartoe aldaar toevlugt »genomen wordt."

Talrijk zijn de kunstgrepen, waartoe het Pausdom zijne toevlucht neemt om zich te handhaven. Zoo werden nu de werken van verſchillende Duitſche geleerden, die met grootere onpartijdigheid dan voorheen wel eens plaats had, de geſchiedenis van eenige Pauſen of van ſommige tijdvakken der Kerk behandelden, in het Fransch vertaald, en de Schrijvers zelve als zoo veel bekeerlingen tot het Catholicismus beſchouwd. Leopold Ranke, wiens Geſchiedenis der Pauſen in de 17de en 18de Eeuw onlangs de eer eener zoodanige vertaling en beoordeeling door den Heer de St. Cheron, uitgever van een Fransch Catholiek dagblad, ten deel viel, heeft daartegen in eene Pruisſiſche Courant krachtig geprotesteerd, en verklaard dat hij weigerde eene vertaling te erkennen, waarin onder anderen de volgende zinſnede gevonden werd, als uit zijne pen gevloeid:

»Luther geraakte tot de *noodlottige* leer van de ver»zoening door Christus zonder de werken, zijne *ge»vaarlijke dwaling* onderſteunende door woorden uit »de Schrift, *verkeerd door hem begrepen, en maar al te »levendig aangevat door zijne verkeerde driften.*" Het origineel luidde aldus: »Luther geraakte tot de leer »van de verzoening door Christus, zonder eenig werk: »uit dit ſtandpunt verſtond hij eerst de Schrift, op welke »hij met kracht ſteunde."

Deze gevaren van den kant der Roomſche geestelijkheid zijn echter de eenige niet waardoor de opwekking in Frankrijk bedreigd wordt. Ook van den kant der Liberalen, wie het Protestantismus vleide, zoo lang zij bezig waren den val van den troon der Bourbons voor te bereiden, en die ſedert, na de wet op de asſociatiën, meer en meer alle verdere ontwikkelingen van het zoogenoemd Methodisme trachten tegen te gaan, is niet dan onderdrukking te verwachten. Wij hebben reeds geſproken van het proces hetwelk aan den Heere Doyne en Le Maire wegens oefeningen te Montargis was aangedaan, en van de glansrijke vrijſpraak, die zij na eene eerſte veroordeeling voor het hof van Orleans hadden genoten, in welk vonnis alle die beginſels waren aangenomen, welke ook voor onze regtbanken in de verſtrekene jaren met ijver en welſprekenheid werden voorgedragen. De oogen van alle Protestanten waren nu op het Hof van Casſatie gerigt, hetwelk in het hoogſte beroep over deze gewigtige zaak moest beſlisſen. De aandacht was ten hoogſte geſpannen. Een talrijke verzameling, waartoe ook de Engelſche Kanſelier Lord Brougham behoorde, woonde dit pleitgeding bij. De Heer La Borde verdedigde de godsdienstvrijheid, door het Charter gewaarborgd, tegenover de beperking van het Strafwetboek, en voegde daarbij de vrijmoedige belijdenis van zijn geloof als Christen. De Heer Dupin heeft echter als Procureur-Generaal de verwachtingen niet vervuld, die uit vroeger door hem gedane verklaringen waren opgemaakt; en ten gevolge daarvan is door het te dezen opzigte geveld Arrest wel het beroep verworpen, en verklaard dat de gedaagden geene aanleiding tot veroordeeling hadden gegeven; maar tevens zijn de gronden van dit vonnis zoodanig ingerigt, dat der godsdienst-vrijheid de bodem wordt ingeſlagen, en dus niet alleen Art. 291 van het Strafwetboek ten volle gehandhaafd wordt, maar daaraan door de wet van den 10den April 1834 nog eene nieuwe kracht wordt toegevoegd.

Opmerkelijk is deze zamenſtemming van den kant van twee partijen die elkander zoo vijandig zijn. Wij hebben ſteeds verwacht dat het Catholijke en liberale Frankrijk zich zoude vereenigen, zoodra het er op aan zoude komen om de zaak der waarheid te verdrukken. Maar God leeft, en zijne kracht is magtig om voor de opregten in de Roomſche Kerk het waarachtige licht te doen opgaan, en de hoogheid van het Liberalismus te vernederen.

Kerken van Branges en Sorney. Voor dat wij Frankrijk verlaten, wenſchen wij nog eenen blik te werpen op de gemeenten in het midden van geheel Roomſche bevolkingen, ten gevolge van de eenvoudige verkondiging van het Woord Gods geſticht. Het eerſte kerkgebouw is in eene dier gemeenten, ten gevolge van de gaven der Christelijke liefde reeds opgerigt geworden; en de indruk dier vestiging eener gemeente, waaraan ten laste gelegd werd, dat zij ſlechts door rondreizende landloopers geſticht werd, is op de omliggende bevolkingen groot geweest. Nog eenige duizend franken ontbreken er voor de kerk van Sorney, doch de hoop blijft beſtaan dat de Heere het werk niet onvoltooid zal laten.

Een der broeders uit Genève die in het vorige jaar deze gemeente bezocht, beſchrijft dezelve als volgt: »Ik »wenschte dat gij met uwe oogen die nieuwe Christe»nen, die bekeerlingen van Branges en Sorney had ge»zien. Het was op een werkdag in de maand Februarij. »Men had hen tegen den avond uitgenoodigd om zich te »vereenigen. Gij had hen moeten zien aankomen in hun »werkpakje en op hun klompen, na nog een of twee »mijlen afgelegd te hebben, en dit in weerwil van de »vermoeijenisſen van den dag en van den ſlijkerigen weg, »uitgejouwd door velen, en door de priesters bedreigd.

»Indien gij dan onder hunne katoenen ſlaapmutſen, alle »die opmerkzame, ernſtige en verteederde aangezichten »aanſchouwd hadt, wier oogen het woord des levens »ſchenen te verſlinden, zoudt gij met ons gezegd heb- »ben: die menſchen hebben aanſpraak op een kerk, »op een ſchool, en op een kerkhof; zij behooren gerust »geſteld te worden, dat zij niet gedurende hun leven, »gelijk hunne priesters hen daarmede bedreigen, door »ons verlaten, of na hunnen dood in éénen kuil met de »misdadigers en het vee geworpen zullen worden." De Heere geve ons den dag der kleine dingen niet te verachten!

Amerika. Wij ſluiten met mededeelingen uit Amerika. Reeds vroeger mochten wij gewagen van de aldaar heerſchende deeleming onder de Christenen in hetgeen hier in Holland op het kerkelijk gebied voorvalt. De nu ontvangen brief van eenen predikant zegt daarover onder anderen het volgende:

»Onze Nederlandſche Hervormde Kerk in Amerika blijft »getrouw de leer van de Hervorming aankleven, zoo »als dezelve vervat is in de Canones van het Synode »van Dordrecht en in de andere formulieren van eenig- »heid. Zij wordt gezegend met eenen uitgeſtrekten gees- »telijken invloed. Zij gevoelt eenen naauwen band met »onze broederen in Holland, die arbeiden aan de her- »leving van de waarachtige leer en praktikale gods- »vrucht; en wij vereenigen onze gebeden, om hen op te »dragen aan het Hoofd der Kerk, op dat Hij hunne »pogingen bekroonen moge, door de kerk hunner Vade- »ren weder uit haren vervallenen ſtaat op te rigten."

Belangrijk waren de verſchillende ſtukken en rapporten te dier gelegenheid ontvangen. De Matigheids-genootſchappen ſchijnen ook zeer de aandacht van de Christenen te trekken; en hoe zeer het moeijelijk is, deze vereenigingen in hunnen werking en invloed juist te beoordeelen, zoo zijn in een burgerlijk opzigt de verbeteringen, daardoor in het beſtaan van duizende huisgezinnen gebragt, alleropmerkelijkst.

De ijver waarmede in Amerika alle takken van Christelijke werkzaamheid worden aangevat, is niet minder bijzonder. Het is de Engelſche geest, om van de erkende waarheden geen bloote beſchouwingen te maken, maar dezelve tot nut van anderen in praktijk te brengen, op eene nog ruimere ſchaal werkende. Ten bewijze hiervan ſtrekt het Zendeling-Genootſchap, dat nu reeds 29 plaatſen telt, waar hare Zendelingen in de verſchillende werelddeelen gevestigd zijn. Hetzelve bezit in het geheel 360 arbeiders, en in 49 geſtichte kerken 2147 belijders van alle Natiën en tongen, die men met gerustheid als broeders meent te mogen beſchouwen. In de maand Augustus 1837 had deze inrigting, ten gevolge der belangrijke uitbreiding van 1836, eene ſchuld van honderd-duizend Gulden, en wendde zij zich met vertrouwen tot de geloovigen om dezelve uitgedelgd te zien.

Onder de belangrijke bijzonderheden die in het Zendelingsberigt over het jaar 1836 gevonden worden, behoren de volgende bijzonderheden: De tegenſtand van den kant der Griekſche Priesters ondervonden, en het ſluiten der ſcholen door de Zendelingen geſticht, die zoo veel beloofde. De belangrijke zending naar Ocromiah in Perſie, onder de aldaar levende Nestorianen, die even als de andere Oosterſche Christenen, bij doode vormen toch nog liefde tot de Schrift, en behoefte om onderwezen te worden, behouden hebben. Het geestelijke leven dat zich bij vele Armeniërs in Conſtantinopel vertoont, en de opening eener ſchool voor geestelijken, door eenen rijken Armenier geſticht. De vermeerdering der middelen tot onderwijs, het drukken van Bijbels en Tractaten in Indië, en het zenden van vier Zendelingen naar Java. Eindelijk, de verkondiging van het Evangelie ook onder de Indiaanſche ſtammen, die ten westen van de rotſige bergen wonen; maar tevens de verwoesting van hetgeen vroeger onder de Creeks en Cherokezen geplant was, door het ontſtaan der bloedige oorlogen, waarin deze ſtammen bijna vernietigd werden. Ook op de zoo belangrijke Sandwichs-eilanden, waar het heidendom als Godsdienst van den Staat geheel afgeſchaft werd, terwijl de Godsdienst des harten nog ſlechts door een in vergelijking gering gedeelte der bevolking werd aangenomen, merkt men eene vermindering der bevolking, die zoo verſnellende is, dat zij van 1832 tot 1834 het getal der inlanders van 130 duizend op 108 duizend bragt; terwijl de meerdere verſpreiding van het Evangelie, dat ook de belofte des tegenwoordigen levens met zich brengt, het eenige ſchijnt te zijn, waarop men de hoop kan gronden om nog het overige gedeelte dezer Natie behouden te zien.

SPREUKEN.

Tot welken prijs wordt Jezus Christus tot Verloſſer erlangd? *Alles* (antwoordt ons de van God verlichte Christen:) moet voor alles worden opgeofferd. Elk bezit, hetwelk men meent te hebben, moet worden opgegeven: dan bezit men Hem. Hoe minder men voor zich zelven behoudt van hetgeen men bezat, des te meer heeft men deel aan Christus.

In het Rijk van Christus vindt men maar één orde en ſieraad: het kruis van Christus. Doch men draagt het niet op de borst, maar in het binnenſte van het hart.

Stil en krachtig is de werking Gods in het Rijk der Natuur en der Genade. Zijne werken beginnen klein en onbemerkt, maar zij eindigen groot en heerlijk. De wereld vangt met gedruisch aan, maar hoe klein en armzalig is haar einde!

Geloof, werkzaam in liefde, en rustende in hoop, ziedaar het ganſche Christendom; het één is het fundament, het ander het gebouw: de gevelſpits bekroont het.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

DE EERSTE CHRISTEN-PINKSTERDAG.

Toen Christus in de dagen zijner omwandeling in het Joodſche land die verklaring tot Petrus richtte: *Ik zegge u dat gij zijt Petrus, en op deze Petra* (ſteenrots) *zal ik mijne Gemeente bouwen, en de poorten der helle zullen dezelve niet overweldigen*, toen bedoelde de Heer wel zekerlijk niet de Roomschgezinde *Kerk*, die zich aan den Bisſchop der ſtad op zeven bergen zou houden, maar veeleer die *Gemeente*, die op den eerſten en grooten Christen-pinkſterdag door het getuigenis van Petrus, in de kracht des Heiligen Geestes, te Jeruzalem zou worden vergaderd en geroepen uit de menigte der Joden en Jodengenooten, die van uit alle gewesten der verſpreiding tot de viering des Feestes waren zamengekomen. Duidelijk blijkt dit uit den geheelen zamenhang der Schrift, die overal het hemelſche en geestelijke Jeruzalem en de bedeeling des Geestes ſtelt tegenover het aloude Sinaï en Ebal, en de bedeeling der Wet; waartegen nimmer het geduchte en wereldbedwingende Rome, (als hetwelk veeleer eene terugkeering tot het diensthuis en de bedeeling der Wet bereidde,) wordt overgeplaatst. Daarom zegt dan ook de Apostel in den Brief aan de Hebreën: *Gij zijt niet gekomen tot den tastelijken berg, en het brandende vuur, en de donkerheid, en de duisternis, en het onweder, en tot het geklank der bazuine en de ſtemme der woorden, welke die ze hoorden, baden dat het woord tot hen niet meer zoude gedaan worden; — maar gij zijt gekomen tot den berg Sion, en de ſtad des levendigen Gods* (niet de ſtad op zeven bergen voorwaar!), *tot de algemeene vergadering en de gemeente der eerstgeborenen.* — Het is dus hier niet eene tegenoverſtelling van Sinaï en Rome, maar van het eerſte (Israëlitiſche) en tweede (Christelijke) Pinkſterfeest, het Pinkſterfeest van Mozes en dat van Christus. Op het eerſte heeft God de Wet gegeven, die den vloek uitſpreekt over al die niet blijft in al hetgene dat geſchreven is; op het tweede den Geest, door welken het geloove wordt gewrocht, in Hem, die voor de zijnen, in hunne plaats en tot wegneming van hunnen vloek, alle gerechtigheid der Wet vervuld heeft. Het eerſte was het feest der eerſtelingen van de aarde, die het volk van Israël Gode heiligde; het tweede is het feest der eerſtelingen van den hemel, der eerſte gaven des Geestes van God, aan zijn geestelijk Israël geheiligd (1). Als zoodanig is dat Pinkſterfeest een feest des levens voor Gods uitverkoren gemeente; want gelijk de Christus zelve ten derden dage na zijn ſterven in de kracht des Goddelijken levens opſtond, zoo ſtortte hij ten vijftigſten dage daarna in de mededeeling zijnes Geestes die nieuwe levenskracht, die Hem als het Hoofd vervulde, op de ſchaar zijner Discipelen uit, die als de leden de zalving des Hoofds naar de beloften moesten deelachtig worden. En zoo is dan de buitengewone, openbare, volle uitſtorting en wonderbetooning van den Heiligen Geest op den Pinkſterdag als het ware het middenpunt en de bron, waaruit alle vroegere en latere werkingen en openbaringen van den Geest op de begenadigden, zoo in Israël als onder het Christendom na des Heeren verheerlijking, haren oorſprong nemen; even als de dood en verrijzenis van Christus zelven eene kracht heeft, die zich zoowel op de eeuwen vóór als op die na zijne komst in het vleesch uitſtrekt. In het bijzonder is echter met deze heerlijke wondergebeurtenis die bedeeling aangevangen, die men te recht als eene bedeeling des Heiligen Geestes mag beſchouwen; en die zoowel in deze hare eerſte openbaring, als vooral in hare volvoering en voleindiging, die wij nog te gemoet zien, op eene kenmerkende wijze tegen *de oude dingen* overſtaat, die beſtemd waren om door 's Heeren heerlijkheid en verſchijning te worden vernietigd.

Dit is vooral blijkbaar met opzicht tot de verſpreiding en verdeeling der volkeren, ſedert den Babelſchen torenbouw en de verdrijving en verſtrooijing van Israël, van den tijd af der Babyloniſche en Asſyriſche ballingſchap. Tegenover dat Babel, hetwelk de talen had verdeeld,

(1) Justus Jonas, de vriend van Luther, maakte nog de volgende zeer treffende opmerking omtrent deze tegenoverſtelling: *Moſes, qui typum gerit legis, impeditae linguae fuit: Evangelium vero loquitur linguâ ignitâ et flammante.*

ſtaat hier wederom dat Jeruzalem en die Berg Sions over, die de ſpraken op nieuw zouden hereenigen, in 's Heeren uitverkoren gemeente, niet gelijk Rome dit in zijnen hernieuwden Babeltrots ondernam, door de geloovigen een nieuw en willekeurig juk, en wel dat van de ſpraak eener heidenſche Natie op te leggen; neen! maar, door in de kracht, door den vuurdoop en de gaven des Heiligen Geestes, de onderſcheidenheid der talen in de eenigheid des geestes te verbinden. Zoo zouden eenmaal, (en wij mogen hiervan een voorteeken zien in de vertalingen des Woords in zoo vele ſpraken der nieuwere wereld!) zoo zouden eenmaal alle de volkeren zich vereenigen in éénen Geest, de knie buigende voor den eenigen naam van Jezus den gekruiſigden en verheerlijkten Godmensch, en alle tongen Hem belijden tot heerlijkheid des Vaders, de middelmuur des afſcheidſels verbroken zijnde, opdat de volheid der Heidenen inga, en geheel Israël zalig worde (1).

Doch opdat deze heerlijke en luisterrijke vereeniging van Jood en Griek onder ééne banier, dit hereenigd worden der menschheid als ééne kudde onder éénen Herder, plaats moge hebben, wachten wij eenen ſpaden regen, eene later uitgieting des Heiligen Geestes, die op dien vroegen regen des eerſten Christen-pinkſterdaags volgende, na eeuwen van ſtrijd en dorheid, eene algemeene verbreiding der genadewerkingen des Heeren verzelle. Daarop mogen wij doen ſlaan het woord des Profeten: *Gij kinderen van Sion, verheugt u en zijt blijde in den Heere uwen God; want Hij zal u geven dien Leeraar der gerechtigheid* (2), *en Hij zal u den regen doen nederdalen, den vroegen en den ſpaden regen, in de eerſte maand:* dat is, vóór het begin van den algemeenen oogst, in welken de loofhuttenzetting moest plaats hebben; welke de inwoning des Heeren onder de menſchen, bij de vestiging zijns koninkrijks op aarde, voorafſchaduwde. Deze gewichtige gebeurtenis, op welke alle de voorſpellingen der heilige mannen van ouds zien, namelijk, dit gegeven worden van alle troonen en koninkrijken aan den verheerlijkten Zone des menſchen, moet dus worden voorafgegaan door eene algemeene uitſtorting des Heiligen Geestes, bij welker heerlijkheid wij ons hier thans in het bijzonder verlangen te bepalen.

Het is in het algemeen waar, dat van den vroegen regen des eerſten Pinkſterdaags af, alle buitengewone, alle nieuwe levensopwekking in de gemeenten van Christus gedurende dezen ganſchen tusſchentijd, alle zegepraal en overwinning over ongeloovigen en vijanden Gods, over logen en dwaling, ja iedere bekeering van eenen zondaar tot den levendigen God door Jezus Christus een gevolg, een vrucht en uitvloeiſel is van die eenmaal op den Pinkſterdag in nimmermeer geziene heerlijkheid en volheid geſchonkene uitſtorting, aan welker gedurige vernieuwing of vernieuwde toepasſing wij ieder nieuwen trioinf der Kerk op hare vijanden en verdrukkers, elke nieuwe verlevendiging en herſtelling in haar binnenſte, elke uitbreiding naar buiten, onder nog ongedoopte of onbekeerde volkeren hebben toe te ſchrijven. Daartoe verwekte God vurige getuigen, krachtige verkondigers, moedige hervormers, ijvervolle uitbreiders der dienst Gods in geest en in waarheid. Zoo was het, bij voorbeeld, toen de Geest Gods den vurigen Athanaſius tegen de alles overſtroomende ketterij van Arius verwekte, en het Concilie van Nicea verordende; toen Hij den hoogst begenadigden Augustinus, en die met en door hem in dezen ſtrijd zijn opgewekt geworden, aangordde tegen de verwoestende dwaling van Pelagius; of later, tegen de tyrannij van den antichristiſchen Kerkvoogd van Rome, het heir der getuigen van de gerechtigheid des geloofs zonder de werken der Wet; of naderhand nog in Duitschland den godvruchtigen Spener en Franken, tegen de koude en ongeheiligde verſtandsleeringen eener verſtijfde en verſteende Theologie; en in Engeland den ijvervollen Wesley en den ernſtigen Whitefield, tegen de godsdienst van vormen en de hulde der lippen, die na den dood van Willem III in Engeland, ja ſchier in alle de Gereformeerde Kerken waren algemeen geworden.

Veel algemeener en heerlijker evenwel is dergelijke uitſtorting des Heiligen Geestes nog vóór de wederkomst des Heeren in zijn Koninkrijk te wachten. Dit is de nog onvervulde zin van Joëls heerlijke Pinkſterprofetie. Immers het eerſte Pinkſterfeest werd meest door Joden en Jodengenooten gevierd; de laatſte Geestesgave zal evenzeer over Heidenen als over Joden gebracht worden. Deze moest, even als de eerſte werd voorafgegaan door eene eeuw van duisternis, die tot op Joannes den Dooper duurde; deze moest op eene algemeene Kerkverwoesting onder de Heidenen, gelijk aan den ondergang van Staat en Heiligdom bij de Joden, volgen. *Op het Land mijnes volks* (ſpreekt God) *zal de doorn en de distel opgaan, ja op alle vreugdehuizen in de vrolijk huppelende ſtad. Want het paleis zal verlaten zijn, het gewoel der ſtad zal ophouden, Ophel en de wachttorens zullen tot ſpelonken zijn tot in der eeuwigheid, eene vreugde der woudezelen en weide der kudden; Tot dat over ons uitgegoten worde de Geest uit de hoogte; dan zal de woestijn tot een vruchtbaar veld worden, en het vruchtbare veld zal voor een woud geacht worden, en het recht zal in de woestijne wonen, en de gerechtigheid zal op het vruchtbare veld verblijven; en het werk der gerechtigheid zal vrede zijn, en de werkinge der*

(1) Bengel ad h. l. *Haec familia, totius mundi linguis Deum celebrans, erat inſtar totius mundi, linguis ſuis Deum laudaturi.*

(2) In onze dagen vertaalt men meestal: *den vroegen regen ter regter tijd.* Dus van der Palm, onlangs nog aangehaald en toegeſtemd in het Tijdſchrift *Waarheid in liefde*, Dl. II. bl. 350. Doch Hengstenberg in zijne *Christologie*, Th. III. S. 167—172, heeft met de duchtigſte bewijsredenen deze overbrenging omvergeworpen, en de vertaling *Leeraar der gerechtigheid* verdedigd. Ook Dr. J. F. von Meyer in zijne Bijbelvertaling; die er de volgende aanmerking bijvoegt: *Ohne doppelten Sinn geht hier und anderwärts häufig der wahre Sinn verloren.* En inderdaad komt het ons ontwijfelbaar voor, dat door den Profeet, of liever door den H. Geest die in hem ſprak, met voordacht een woord gekozen is, dat de beide beteekenisſen in zich bevat, die van de afſchaduwing en van de afgeſchaduwde zaak; even als bij Joann. III. vs. 8, waar *πνεῦμα* te gelijk *Geest* en *wind* beteekent. Verg. dit ons Dl. VI. bl. 5.

gerechtigheid zal zijn gerustheid en zekerheid tot in eeuwigheid.

Er is sedert eenige jaren eene nieuwe periode der Kerkgeschiedenis aangevangen. Op de algemeene verwoesting door het ongeloof brak voor menige gemeente des Heeren, voor menige stad en dorp, voor menig Land een nieuwe morgenstond aan. Doch deze beginselen zijn klein en gering, en vreesselijk is nog de verwoesting die het ongeloof heeft aangericht en blijft aanrichten, vooral in ons Vaderland. Te vergeefs wacht men herstel van oude vormen, in het gebruik, ja, maar niet in het leven teruggeroepen; te vergeefs in menschelijke verbetering en verandering, te vergeefs van nieuwe *creatiën* (wij schroomen het woord in onze taal over te brengen) van menschen. Daar is één Leeraar der Gerechtigheid, en wie is een Leeraar gelijk Hij? Alleen zijne openbaring kan leven wekken te midden van den dood; geloof en liefde bij verwarring en strijd; eenigheid onder verdeeldheid en tweedracht. Miskenne men zijne persoonlijke heerlijkheid, almachtige genadewerking, en gelijkheid in het Wezen der eeuwige Godheid met den Vader en den Zoon niet langer; de dagen naderen, waarop de tegenstand tegen zijne werking tot den laatsten opstand des menschelijken hoogmoeds, de lastering des Heiligen Geestes in zijne laatste en heerlijkste werking, ook den laatsten, den vreesselijksten en onvergeselijken afval zal doen geboren worden. Gedenke inmiddels Nederland aan de gewichtige toespraak tot dit Volk voor meer dan vijftien jaar gebracht (1), toen nog weinige oogen op de veelbeteekenende herleving, die zich in de Christenheid openbaart, gevestigd waren:

»De Profetiën leeren duidelijk, dat de Kerk van Christus nog vele groote zegeningen te wachten heeft, en in het bijzonder, dat eene bij uitstek milde uitstorting van den Heiligen Geest het naderend einde der dagen zal voorafgaan en verzellen. Jezaias (Cap. XLIV. vs. 3), Jeremias (Cap. XXXI. vs. 34, 40), en Joël (Cap. II. vs. 28 en volgg.) spreken van deze gebeurtenis op eene onmiskenbare wijze. En wie kan bij Ezechiël het heerlijke gezicht der doodsbeenderen in de valleije en de daarbij gevoegde Goddelijke verklaring lezen, zonder overtuigd te worden, dat het Goddelijke ambt des Heiligen Geestes nog eenmaal door buitengewone teekenen zal kenbaar worden, wanneer namelijk die menschen, wier van God vervreemde gemoederen thans nog aan dorre doodsbeenderen gelijk zijn, op eenmaal, als een heirleger van getrouwen uit het graf des ongeloofs zullen opstaan?

»Maar dezelfde profetie van Ezechiël stelt ons (vs. 9) deze gezegende weldaad tevens voor, als het onmiddelijk gevolg van een Gode aangenaam gebed. In de dorre doodsbeenderen der valleije kwam toen eerst de adem ter bezieling weder, toen de Profeet op des Heeren bevel uitriep: *Gij Geest, kom aan van de vier winden, en blaas in deze gedooden op dat zij levend worden!* Zoo zal dan ook in het laatste der dagen de Openbaring van den Geest het voorbestemd gevolg wezen van de in Gods Evangelie zoo dikwijls voorgeschrevene gebeden.

»Ja, het is een heilig verband, dat verband, hetwelk God tusschen de gave en het gebed heeft gesteld. Het is zijn uitgedrukte wil, dat zijne kinderen Hem niet alleen om de vervulling hunner behoeften naar ziel en lichaam bidden, maar ook dat zij elkander tot het gebed om de bedeeling der genade zullen opwekken. Welaan dan! dat wij, dit doende, zijnen geheiligden wil poogden te volbrengen! De Heere heeft gezegd, dat Hij ons antwoorden zal eer onze mond uitgeroepen zal hebben, en terwijl wij nog spreken ons zal verhooren. (Jez. LXV. vs. 24.)

»Het zij verre van ons, te willen *bepalen* dat juist deze dagen, die wij beleven, het tijdstip zijn van den aanvang der heerlijke gebeurtenissen die de Christen wachtende is; schoon wij voor ons het *gelooven.* Doch daarvan mogen wij althans zeker zijn, dat er eenmaal eene bijzondere hoogst wonderbare uitstorting van den Heiligen Geest zal plaats hebben, en dat die uitstorting zal volgen op het gebed der geloovigen, wanneer zij hunne behoefte naar die weldaad aan den Almachtige zullen hebben te kennen gegeven. Laten wij bidden, en wij zullen verhoord worden! God heeft zijn volk nimmer eene bede afgeslagen die tot hun wezenlijk heil was, tot de glorie zijns naams, en tot de vervulling van de genade die ons de gezegende Zone Gods met zijn dierbaar bloed heeft verworven. Want, wanneer de Geest krachtig naar de belofte zal werken, dan zal het geschieden *dat eene groote schare uit alle natiën, en geslachten, en volken, en talen, zich in den name van Jezus zal buigen, en belijden dat Jezus Christus de Heer is, tot heerlijkheid Gods des Vaders.*

»Dat dan alle Christenen, ieder voor zich en allen gezamenlijk, in den geest of waar zij zichtbaar vergaderd zijn op aarde, zich vereenigen, ten einde om de uitstorting des Heiligen Geestes te bidden, en de een den ander tot dat bidden op te wekken!

»Dat de Dienaars des Woords het bij aanhoudendheid en met nadruk verkondigen aan hunne gemeenten, wat wij aan den invloed des Heiligen Geestes te danken hebben, en van denzelven nog te wachten, en hoe groot het deel is van dezen invloed in het boven allen uitdruk en begrip verheven werk onzer Verlossing!

»Dat zij het groote gewicht dier alles omvattende en alles verklarende verborgenheid, naar welke de Éénige, Oneindige God zich aan het eindige schepsel in drie onderscheidene personen, als Vader, Zoon en Heiligen Geest, openbaart en kenbaar maakt, met ernst en nadruk aan hunne gemeenten in het hart prenten, en dat zij bijzonder op dit voorname leerstuk ter zaligheid hunne schapen hoeden tegen *de Philosophie en ijdele verleiding, naar de overlevering der menschen, naar de eerste beginselen der wereld, niet naar Christus.*

»Dat zij aandringen op de groote heerlijkheid en kracht die in het gebed zijn, en met de gemeente de

(1) *Aan alle Christenen*, bij P. den Hengst en Zoon; uit het Hoogduitsch destijds vertaald door eenen der Redacteuren van dit Tijdschrift (bl. 7—14).

goddelijke tegenwoordigheid des Heiligen Geestes in het bijzonder inroepen!

»Dat ieder Christen zijne huisgenooten en medegeloovigen, zich zelven en de zijnen, indachtig make op hetgeen de Schriften van den Heiligen Geest verkondigen, en in het innige geloof aan deze heerlijke en nimmer ſtraffeloos miskende of verdraaide waarheden, de gave zijner uitſtorting van den Heere af bidde!

»Dat eindelijk dit gebed geſchiede in een vast betrouwen op de verdienſten van Christus, en in diepe verootmoediging over onze eigene zonden, met diepe droefheid over de zonden onzer naasten, en vurig verlangen naar de reiniging van allen die tot de gemeente des Heeren behooren. Vooral, wachten wij ons, den Heiligen Geest door onzen wandel te bedroeven, maar trachten wij door Hoop, en door Geloof, en door Liefde onzen God en onzen Heiland in onze werken te verheerlijken! Amen.

»Wat Christen zoude tot zoodanig eene vereeniging onwillig zijn? Het is eene vereeniging waaraan geen wereldſche hoogmoed, geen partijgeest, geen menſchelijke inzichten, geen eigendunkelijke begrippen ten gronde liggen. Geen vermogen wordt hier vereischt, noch van aardſchen rijkdom, noch van verſtandelijke gaven. De arme kan hier evenveel geven als de rijke, de onkundige evenveel toebrengen als de kundigſte. Het komt hier aan op gelooven, op vertrouwen, op lief hebben.

»Een der laatſte gebeden van onzen lieven Heere Jezus Christus tot zijnen Hemelſchen Vader, was deze: *Dat zij allen één zijn!*

»Christelijke Lezer! bidden wij om die gezegende éénheid met Hem! Zij zal volmaakt worden. *Ja, ik kome haastelijk. Amen. Ja kom Heere Jezus! De genade onzes Heeren Jezus Christus zij met u allen. Amen!"*

AANHANGSEL,

OVER DE GAVE DER TALEN.

Men weet dat Herder (*Von der Gabe der Sprachen am erſten Christlichen Pfingstfeste.* 1794), en Neander (*Geſchichte der Pflanzung und Leitung der Christlichen Kirche durch die Apostel.* Hamb. 1832) het ſpreken in vreemde talen verklaard hebben, van een »ſpreken in hooge en heilige geestverrukking." Doch deze verklaring, die zeker in den eerstgenoemden minder kan bevreemden dan in Neander, berust alleen op eene ganſchelijke miskenning van de profetiſche beteekenis der wonderdadige pinkſtergave; door welke de toebrenging van *alle geſlachten, en talen, en natiën, en volken* (1) moest worden aangeduid. Van daar ook, dat deze pinkſtergave niet alleen plaats had op den grooten Pinkſterdag, maar ook ſtraks na de Evangelieprediking van Petrus aan den Heidenſchen Hoofdman Cornelius, die een eerſteling was dergenen die als zoodanig de verkondiging des heils, zonder overgang tot de gemeenſchap der Joden, zouden ontvangen (1). Dergelijke profetiſche handelingen of bedrijven, welke ſoms geen andere bedoeling hadden, dan om op eene voor de uiterlijke zinnen aanſchouwelijke of merkbare wijze, eene in 's Heeren raad vast beſlotene gebeurtenis aan te duiden en uit te drukken, waren ook bij de oude Profeten zeer gemeen. Zoo moest Jeremias eenen beker wijn tot alle de Hoofden der Natiën brengen, over welke de oordeelen Gods door Nebukadnezar zouden worden uitgeſtort (Jer. XXV). En Jezaias, voorſpellende dat er eenmaal in Egypte aanzienlijke ſteden zouden wezen die tot de dienst des Heeren benevens Israël zouden bekeerd worden, drukt dit uit door van die ſteden te voorzeggen, dat zij zouden *ſpreken de talen Kanaans* (Jez. XIX vs. 18). Daarom was dan ook de verkondiging der heerlijkheid van Christus in zoo vele onderſcheidene talen een middel, uitnemend geſchikt om aan te duiden dat tot zoo vele onderſcheidene volkeren, vroeger, ſints Babels torenbouw verdeeld, de kennis van Jezus Christus zou worden gebracht, en zijn naam eenmaal verheerlijkt worden in alle talen die op den aardbodem geſproken worden (2). Bekrompen zijn dus in de hoogſte mate de bedenkingen die men tegen dit ſpreken van vreemde talen aanvoert, wegens de geringe behoefte of het weinige nut dat zulk eene gave destijds zou hebben aangebracht (Neander, Th. I. S. 12, 13), en dergelijken. Wat overigens de uitdrukkingen die de Heilige Schrijvers gebruiken zelve aangaat, wij ontkennen geenszins dat er ook, onder de gaven der profetie zulk eene in de eerſte gemeente geſchonken was, die aan het ſpreken in geestverrukking der oude Profeten het naaste kwam (verg. Num. XXIV. vs. 3, 4); en die vooral *γλώσσῃ λαλεῖν* heet: op deze is zeker de aanhaling van Jez. XXVIII. vs. 11. door Paulus van toepasſing (1 Cor. XIV. vs. 21), welke plaats niet wel van de vreemde talen kan verſtaan worden (3). Doch deze gave moet van de pinkſtergave onderſcheiden worden. Paulus zelve ſpreekt van tweederlei gave der tale, wanneer hij zegt: *al waar het dat ik de talen der menſchen* (dit zijn toch wel zeker menſchelijke volkstalen) *en der engelen ſprake*; en de benaming van ANDERE *talen* (*ἕτεραι γλῶσσαι*) is mede niet anders dan van verſchillende volkstalen of dialekten te verſtaan (4). Om het dus in één woord zamen te vatten; de *gemeente der eerstgeborenen*, door de Geestes-werking

(1) Openb. V. vs. 9.

(1) Hand. X. vs. 44, 45, waar het meervoud *γλώσσαις* niet moet worden voorbijgezien. Verg. Openb. VII. vs. 9.

(2) Verg. Rom. X. vs. 18.

(3) Zie omtrent deze profetiſche verrukking belangrijke aanmerkingen bij HENGSTENBERG, *Christologie des A. T.* Th. I. S. 293—332.

(4) BENGEL, Act. II. vs. 4. *Linguae Parthorum, Medorum, etc.* ALIAE *dicuntur, non novae. Ἕτεραι,* ALIAE, *erant linguae prius uſitatae, variarum nationum; at καιναὶ, novae, v. gr. Corinthi, quas alius loquebatur, alius interpretabatur, quamvis nemo adesſet peregrinâ utens linguâ: id quod erat quaſi exercitium propheticum.* — Wij gelooven intusſchen dat de toezegging die de Heer aan zijne discipelen bij Marcus (Cap. XVI. vs. 10) doet, algemeen is, en dat *nieuwe talen* daar zoowel de vreemde talen, als de taal der geestverrukking bevatten. Beide waren voor de Discipelen, die deze wondergave vroeger niet gekend hadden, gelijkelijk nieuw.

op den eerſten grooten Pinkſterdag uit Joden en Jodengenooten van alle gewesten vergaderd, die *algemeene vergadering*, welke de eerſtelingen uitmaakte der gekochten *uit alle volken*, *talen*, *natiën*, *en tongen*, die eenmaal rondom den troon des Lams zouden verzameld worden, werd door de Zendelingen des Heeren, die *het Evangelie* moesten *prediken aan alle creaturen*, elk in hunne eigene tale toegeſproken, en met de boodſchap des heils in krachtige betooning des Geestes bekend gemaakt; maar onder het door den Heere aan zijne Discipelen beloofde *ſpreken met nieuwe talen* of *tongen*, behoorde ook de gave der geestvervoering en van het ſpreken in hooge verrukking, hetwelk door de Profeten reeds gedaan, en door Jezaias, ook als voor volgende tijden aanſtaande, aangekondigd was.

DE EERSTE BRIEF AAN TIMOTHEUS EN DE BRIEF AAN TITUS.

De Brieven van Paulus aan Timotheus en Titus onderſcheiden zich door een zeer bijzonder karakter. Het zijn brieven, gericht aan twee jongelingen, zijne *zonen* in het geloof, zijne onmiddelijke medearbeiders in de oprichting en ordening der Gemeenten onder de Heidenen. Hij ſchrijft tot hen in de allertederſte gemeenzaamheid van eene, om zoo te zeggen, *vaderlijke* broederliefde; hij levert hun de beginſelen over van *herderlijke* wijsheid. De laatſte van alle de Brieven van Paulus, zijn Apostolisch Testament, zijn geestelijke zwanenzang, zijn ſlotgetuigenis in het aangezicht des doods en in de verwachting des eeuwigen levens, werd gericht aan Timotheus. Wij beſchouwden dien Brief in verband met de twee vroegſten in dagteekening, reeds bij eene vorige gelegenheid (1). Wij hebben hier dus alleen te doen met den *Eerſten* aan Timotheus, en den gelijktijdig afgezondenen en geſchrevenen aan Titus.

Die gelijktijdigheid blijkt uit de onmiskenbare eenzelvigheid van toon, gevoel, onderwerp en ſtijl, die beide deze Brieven op het innigst aan elkander verbindt. Het is waarſchijnlijk dat zij geſchreven werden in het tijdvak tusschen des Apostels eerſte en tweede, d. i. laatſte gevangenſchap te Rome. Doch wij hebben ons hier met het onderzoek omtrent deze tijdsbepaling niet in te laten, evenmin als met de veelvuldige vragen op het gebied van Critica, Kerkgeſchiedenis, enz. met deze Brieven in verband ſtaande, of over dezelve in onze dagen vooral ontſtaan. Wij beſchouwen ook hier, alleen de harmonij van den inhoud.

In dit opzicht treft ons allereerst de vergelijking der perſonen, aan wie de Brieven geſchreven zijn. Tusſchen de twee jonge medearbeiders, aan welke de Apostel zijne beſturingen richt, is eene treffende en eigenaartige overeenſtemming, maar ook een niet min in het oogloopend onderſcheid. Beide zijn zij van afkomst Heidenen; maar terwijl de een, als van eene Joodſche moeder, ſchoon uit een Griekſchen vader geboren, nog na zijne bekeering tot Christus, en door Paulus zelven, om der Joden wille beſneden werd (1); verzette zich dezelfde Apostel daarentegen ten allerſtelligſte tegen de beſnijdenis van Titus, die door de Christenen uit de Joden *gevorderd* werd (2). Van waar dit onderſcheid? In het ééne geval was het eene blootе tegemoetkoming aan de begrippen der *Joden buiten het Christendom*, die geen onbeſnedenen zouden hebben toegelaten in hunne Synagogen. Om tot dezen derhalve zijnen Timotheus tot verkondiging van het Evangelie den toegang te verzekeren, past hij het voorrecht der Christelijke vrijheid op zoo even gemelde wijze even vrijmoedig en eenvoudig toe, als hij in het geval van Titus geen oogenblik toegeeft aan den eisch der genen, die de beſnijdenis en in het geheel de onderhouding der Wet van Moſes, zelfs aan de Christenen *uit de Heidenen* dorſten opleggen. In deze twee uitverkorene jongelingen vinden wij dus wederom als het ware twee onderſcheidene Apostoliſche beginſelen vertegenwoordigd: toegevendheid der liefde, en onwrikbaarheid in het eenmaal overgeleverd geloof; Christelijke vrijheid, en Christelijke ſtandvastigheid. En het gedrag van Paulus en zijne medearbeiders is ook hier wederom de praktikale uitlegging van het woord, door hem zelven uitgeſproken: *Ik ben den Joden geworden als een Jood, opdat ik de Joden winnen zoude, dengenen die onder de Wet zijn, als onder de Wet zijnde, opdat ik degenen die onder de Wet zijn winnen zoude, dengenen die zonder de Wet zijn, als zonder de Wet, Gode nogthands zijnde niet zonder de Wet, maar Christo onder de Wet* (1 Cor. IX. vs. 20 en 21).

Een tweede overeenkomst tusſchen de beide mannen, aan welke de Herderlijke Brieven gericht zijn, vinden wij in hunnen vurigen ijver en bijzondere nuttigheid in de dienst der Gemeenten. Van Timotheus arbeid met den Apostel, en onder zijn toezicht en beſtier, ſtrekt het laatſte gedeelte van de *Handelingen der Apostelen*, met zoo menige plaats in de Brieven, ten getuige. Van Titus maakt hij in den Tweeden Zendbrief aan de Gemeente van Corinthe geen minder eervol gewag. Bijzonder waren de dienſten van dezen in die gewichtige zending naar Corinthe, ten behoeve der inzameling voor de heiligen te Jeruſalem; en treffend de lof, waarmede de Apostel hem bij die gelegenheid vereert, als *zijn medgezel en medearbeider* (2 Cor. VIII. vs. 23); als een waardigen navolger van hemzelven, in die innerlijke bewegingen van belangſtelling, van liefde, van geestelijke blijdſchap (2 Cor. VII. vs. 13—16), waarmede hij deel nam in den ſtrijd en de worſtelingen, die destijds het hart van Paulus bepaaldelijk voor die Gemeente vervulden. Doch Timotheus bleef de eerſte; hij, die veel beproefde *in menigvuldige zwakheden* (1 Tim. V. vs. 23), die in vele Zendbrieven naast den Apostel zelven geplaatst wordt aan het hoofd der groete van den aanhef, en

(1) Ons Opſtel over *de Twee Brieven van Paulus aan de Thesſaloniceuſen en zijn laatſte aan Timotheus*, in het December-Nummer van 1837.

(1) Hand. der Apost. XVI. vs. 3.
(2) Gal. II. vs. 1—5. Verg. met Hand. XV.

die ook tot in zijn laatsten strijd zijn geliefden voorganganger moest bijstaan, terwijl Titus op dat oogenblik in Dalmatië eene zending volbracht (2 Tim. IV. vs. 11 en 21). Ook is de Brief aan Timotheus, gericht als aan den Opziender over eene zoo veel uitgebreider en van eene zoo veel schitterender en verleidingsvolle wereld omgevene Gemeente (die van *Efeze*, 1 Tim. I. vs. 3), dan ook zoo veel uitvoeriger in bijzonderheden aangaande de herderlijke dienst en de vereischten der Dienaren van Christus in dezelve, boven den Brief aan Titus, die voor de eerst later gestichte Gemeente van *Creta* zorg moest dragen. Daarentegen wordt die meerdere kortheid, als bij Paulus en in geheel de Schrift meermalen opgemerkt wordt, wederom opgewogen door eenen des te meerderen klem van woorden en zelfs uitvoerigheid op enkele uitstekende punten. Dus reeds dadelijk in het opschrift, in den Brief aan Titus zoo veel meer ontwikkeld, dan in den gelijktijdigen aan Timotheus: *Paulus een dienstknecht Gods en een Apostel van Jesus Christus, naar het geloof der uitverkorenen Gods, en de kennis der waarheid die naar de Godzaligheid is; in de hope des eeuwigen levens, welke* GOD DIE NIET LIEGEN KAN (ὁ ἀψευδὴς Θεὸς) *beloofd heeft voor de tijden der eeuwen, maar geopenbaard te zijner tijd (namelijk) zijn woord, door de prediking die mij toebetrouwd is, naar het bevel van God onzen Zaligmaker.* De kracht dezer rijke omschrijving van den Apostolischen titel blijkt weldra in den Brief uit de geaardheid, die aan de Cretensen, uit het getuigenis hunner eigene Schrijvers wordt toegeschreven: *leugenachtigheid* (I. vs. 12). Tegen den *leugen* der menschen stelt de Evangelieverkondiger ten grond van de dierbaarste beloften en van de ernstigste vermaningen, die hoog heerlijke eigenschap van zijnen God: *Hij kan niet liegen!* en op dezelve grondt hij tevens ook hier de verklaring, dat het Evangelie des levens, door hem verkondigd, eene *nieuwe* openbaring, ja, maar in het voornemen eene belofte *ouder* dan *de tijden der eeuwen* is. Met gelijksoortige kracht en rijkdom van uitdrukkingen stelt hij straks aan Titus, en door hem aan de Gemeente op Creta, de kern der waarheid die naar de Godzaligheid is, voor (Tit. III. vs. 3—8): *Wij waren eertijds onwijs, ongehoorzaam, dwalende, menigerlei begeerlijkheden en wellusten dienende, in boosheid en nijdigheid levende, hatelijk zijnde en malkanderen hatende: Maar wanneer de goedertierenheid Gods onzes Zaligmakers, en zijne liefde tot de menschen verschenen is, heeft Hij ons zalig gemaakt, niet uit de werken der rechtvaardigheid, die wij gedaan hadden, maar naar zijne barmhartigheid, door het bad der wedergeboorte, en vernieuwing van den Heiligen Geest, den welken Hij over ons rijkelijk uitgegoten heeft door Jesus Christus onzen Zaligmaker: Opdat wij gerechtvaardigd zijnde door Zijne genade, erfgenamen zouden worden in de hope des eeuwigen levens*; en vroeger (II. vs. 11—14) op gelijke wijze, de eindverwachting des geloofs, en de diere daaraan verbondene roeping in het leven: *De zaligmakende genade Gods is verschenen allen menschen, En onderwijst ons, dat wij de godloosheid en de wereldsche begeerlijkheden verzakende, matig, en rechtvaardig, en Godzalig leven zouden in deze tegenwoordige wereld, verwachtende de zalige hoop en verschijning der heerlijkheid van onzen grooten God en Zaligmaker Jesus Christus, Die zich zelven voor ons gegeven heeft, opdat Hij ons zoude verlossen van alle ongerechtigheid en zich zelven een eigen volk zoude reinigen, ijverig in goede werken.*

Opmerkelijk is het verschil in vorm en voordracht, waarmede die zelfde grondwaarheden in den naauw verwanten Eersten Brief aan Timotheus worden herinnerd. Allereerst is het in dezen, naar de zoo veel inniger gemeenzaamheid van den Apostel met den getrouwsten en geliefdsten zijner strijdgenooten, over het geheel meer van uit het *subjective* (onderwerpelijke) standpunt, dat hij de leere der Godzaligheid en de vertroostingen der waarheid in enkele uitspraken of liever uitboezemingen bevestigt. Dus b. v. vloeit de leer van vergeving en vernieuwing, die in den Brief aan Titus meer in zijne algemeene toepassing op *alle* geloovigen voorkomt, als wij zagen (III. vs. 3—7), in den Brief aan Timotheus (I. vs. 12—16) meer onmiddelijk, en daardoor zelve te aandoenlijker voort uit des Apostels eigene persoonlijke ondervinding, en het zalig en levendig gevoel der genade aan hemzelven verheerlijkt: *Die ik te voren een Godslasteraar was, en een vervolger en een verdrukker, maar* MIJ *is barmhartigheid geschied*; en, *Dit is een getrouw woord en aller aanneming waardig, dat Christus Jesus in de wereld gekomen is om de zondaren zalig te maken van welke* IK *de voornaamste ben. — Opdat Jesus Christus in* MIJ, *die de voornaamste ben, alle zijne lankmoedigheid zoude betoonen tot een voorbeeld der genen die in hem gelooven zullen ten eeuwigen leven;* en in overeenstemming hiermede op het punt der wederkomst des Heeren in zijne heerlijkheid. Hetgeen *aan Titus* daaromtrent verkondigd wordt in de algemeenheid der toepassing op *allen* (II. vs. 13), dat wordt *aan Timotheus* herinnerd, in onmiddelijk verband met diens eigene roeping, en de vermaning, vol ernst en zalving, die voorafgaat (1 Tim. VI. vs. 12—14): *Strijd den goeden strijd des geloofs, grijpt naar het eeuwige leven, tot het welke gij ook geroepen zijt, en de goede belijdenis beleden hebt voor vele getuigen. Ik bevele u voor God die alle dingen levendig maakt, en Christus Jesus, die onder Pontius Pilatus de goede belijdenis betuigd heeft, Dat gij dit gebod houdt, onbevlekt en onberispelijk tot op de verschijning onzes Heeren Jesus Christus.* In het geheel ligt het onderscheid tusschen deze twee anders zoo naauw verwante en soms gelijkluidende Zendbrieven vooral daarin, dat die aan Titus meer geschreven is met de gedachte aan de Gemeente, aan welke hij ook moest voorgelezen worden; die aan Timotheus meer in het gevoel van de persoonlijke betrekking en vertrouwelijkheid, die tusschen den Apostel en zijne beide lieve *zonen in het geloof* bestond.

Doch is alzoo een bestemd onderscheid tusschen de beide Brieven in het oog loopend, de overeenstemming van derzelver inhoud, en de gelijktijdigheid van derzel-

ver dagteekening, is het niet minder. Zij hebben toch niet alleen het *herderlijke* beſtier en onderwijs met elkander gemeen, maar ook eene menigte van daartoe behoorende eigenaartige uitdrukkingen, die in geen anderen der Brieven van Paulus, zoo veelvuldig althands en herhaaldelijk, gevonden worden. De denkbeelden van *Godzaligheid*, *gezonde leer*, *goede conſcientie*, *gezond geloof*, *goede werken*, en andere daarmede naauw verwant, ontmoeten wij hier telkens in verband met de gewichtigſte beſtieringen voor degenen, die tot ampten en bedieningen in de Gemeente van Jeſus Christus geroepen zijn; voorts dat zoo indruk makende woord ter inleiding tot de herinnering eener groote Evangeliſche waarheid: *Dit is een getrouw woord* (1); insgelijks de vermaning tegen ijdele *twistvragen*, *Joodſche* of *oudwijfſche fabelen* (2); vooral ook de waarſchuwing tegen het verkeerd gebruik van de Wet (3), en wat daarmede in verband ſtaat. Vermaningen voor Ouderlingen, Diakenen en Diakonesſen, weduwen, oude en jonge mannen, vrouwen en jonge huismoeders, zijn insgelijks aan de beide Brieven gemeen, en meer dan eens in beide letterlijk gelijkluidend (4); het onderſcheid ligt alleen in de meerdere uitvoerigheid, als wij reeds opmerkten, van den Brief aan Timotheus, en in het verband der beide Brieven met de meer of min verſchillende behoefte van de Gemeente te Epheſe, en van die op het eiland Creta. Doch hoogst opmerkelijk in geheel deze Apostoliſche onderrichting voor de twee jeugdige Evangelisten, ter ordening van de hun toebetrouwde Gemeenten, is dat zij zich zoo veel meer, zoo niet uitſluitend, bezig houdt met de *waarheden* en met de *geboden* van het Evangelie der genade, als met de vastſtelling of aanbeveling van eenigen bepaalden vorm voor de Christelijke Kerk onder de volkeren. Noch de monarchale, noch de democratiſche, noch de oligargiſche kerkvorm, vindt in deze oudſte oorkonden voor de kerkvergadering eenigen ſteun. Alles, behalve het noodzakelijke der Opzienders- en Diakensampten wordt hier vrijgelaten. Alles komt hier aan op de Godzaligheid, de getrouwheid, de zuiverheid der perſonen, die het ampt vervullen; in de vormen wordt geen waarborg aangeboden. Het is de Heilige Geest, die leven geeft aan en in de Gemeenten des Heeren; dat leven maakt zich noodwendig van zelve eenen vorm, overeenkomſtig de verſchillende bedeelingen der tijden, overeenkomſtig de bedoelingen van dien God, die op wonderlijke wijze het rijk Zijner Voorzienigheid in verband brengt met het rijk der Genade. Ten allen tijde dan ook waren het niet de *vormen*, het zij oude of nieuwe, die iets werkten of behielden; maar het waren in het middelijke ſteeds van God verwekte *menſchen*, die hervorming, herleving, herſtelling, handhaving, uitbreiding, verdediging, in de Kerk van Christus te weeg of ten uitvoer brachten. De Heilige Geest, die tot opbouwing van het lichaam van Christus, dat is de Gemeente, geene eeuwigdurende Kerkverordeningen gaf, maar Apostelen, Profeten, Leeraars en Herders, Evangelisten (1), die zelfde verwekte ook de Athanaſiusſen tegen het Ariaansch bederf, de Bernardusſen midden in het Roomſche Catholicismus, de Luthers en Calvijns tegen den rijpgewordenen afval, de Speners en Whitefields tegen den doodſlaap der Protestantſche kerkelijkheid. De panden aan Timotheus en Titus, en door hen aan de Gemeenten, en aan de Leeraars en Opzienders en geloovigen van alle tijden toebetrouwd zijn de levende geboden des Heeren, de eeuwige waarheden van het geloof in Hem.

Wij zien die grondwaarheden telkens in het midden der praktikale vermaningen van de beide Brieven in weinige maar krachtvolle woorden herinnerd en aangedrongen; en voorts haar leven en werking in geheel het zamenſtel dier vermaningen en opwekkingen zich toonen. Éene vooral, (de hoogſte, de dierbaarſte, de allerheiligſte, indien er tusſchen de waarheden Gods eenig onderſcheid van hoogheid, dierbaarheid, of heiligheid genoemd mag worden!) mogen wij hier niet onopgemerkt laten voorbij gaan tot kenmerking almede van dit paar kernvolle Apostoliſche Geſchriften. Het is die der eeuwige en waarachtige Godheid van Jeſus Christus, wiens openbaring in het vleesch in deze Brieven deels uitdrukkelijk verklaard wordt, deels onophoudelijk betoond wordt, de groote verborgenheid te zijn, uit het welke als uit hunnen levendigen bron, alle de waarheden van het geloof, alle de werkzaamheden der liefde, alle de vastigheden der hope voortvloeien en ontſpruiten.

Is er één bewijs van die volzalige verborgenheid in de Heilige Schriften, die boven alle anderen uitnemend en overtuigend mag gezegd worden; dan is het voorzeker dat, hetwelk genomen wordt uit de gemeenſchap van namen, buiten het wezen van den Eenigen en Eeuwigen God onmedeelbaar. Van daar het beſlisſende dier benaming van *Heere* (DE HEERE, ὁ Κύριος), die overal in het Nieuwe Testament zoo volſtrekt gelijkelijk en afwisſelend aan den *Vader* en aan den *Zoon* wordt gegeven (2). Doch ook de naam van *God* wordt door

---

(1) 1 Tim. I. vs. 15. III. vs. 1. IV. vs. 9. Tit. III. vs. 8. I. vs. 9.

(2) 1 Tim. I. vs. 4. VI. vs. 4. Tit. III. vs. 9. 1 Tim. I. vs. 4. 7. Tit. I. vs. 14.

(3) 1 Tim. I. vs. 8. Tit. III. v. 9.

(4) 1 Tim. III. vs. 2—4. Tit. I. vs. 6—8 enz.

(1) Eph. IV. vs. 11 en volg.

(2) *Ego vero* (zegt ERNESTI in zijne Opusc. Philol. et Crit. waar hij over de lezing van Hand. XX. vs. 28 handelt) *Κυρίου vocem non modo non minorem, ſed parem, ac prope dicam majorem vim habere contendo. Vox Κύριος ſcriptoribus Hebraïſantibus dupliciter dicitur: primum, honoris habendi cauſâ, ut Graecis δεσπότης, respondetque Hebraico* ADONAI; *quod et de hominibus dicitur in compellationibus inprimis; atque ſic licet accipere cum dicitur Κύριος Ἰησοῦς; et deinde, pro nomine veri Dei, exprimens vocem* JEHOVA, *ductâ conſuetudine ex Graecâ V. T. Versione, in quâ prope perpetuo Κύριος interpretatur proprium illud veri Dei nomen, Θεὸς rarius quidem, at aliquot tamen locis. Unde effici videtis primum illud, Κυρίου nomen ſi dicatur de Christo ſimpliciter, ut de Patre, ſine adjunctione nominis proprii Ἰησοῦ vel χριστοῦ, indicare veram et aeternam, immutabilemque divinitatem, atque ex iis adeo locis, ſi non gravius ac certius, at aeque certum et efficax argumentum duci, quam ex iis, in quibus Θεὸς vocatur, in quo verbo ſatis conſtat calumniatos esſe adverſarios divinitatis Christi, cum in voce* JEHOVA *nulla talis calumnia locum habere posſit.*

den Zoon gelijkelijk met den Vader gedragen in zijnen volſtrektſten en allervolkomenſten zin, nergens misſchien met eén meer in het oog loopend opzet in de verheerlijking van beiden, als in deze Brieven, waarin Christus uitdrukkelijk *onze groote God en Zaligmaker* genoemd wordt (1), en voorts, als het ware, beurteling de naam van *Zaligmaker*, van den Vader en van den Zoon gebezigd wordt; als bij den aanvang van den Brief aan Timotheus: *Paulus, een Apostel Jeſu Christi naar het bevel van God* (den Vader) *onzen Zaligmaker*, en in den Brief van Titus (I. vs. 3): *de prediking, die mij toebetrouwd is naar het bevel van God onzen Zaligmaker;* en onmiddelijk daarop (vs. 4): *Genade, barmhartigheid, vrede, zij u van God den Vader, en den Heere Jeſus Christus, onzen Zaligmaker.* Verg. 1 Tim. II. vs. 3. Tit. II. vs. 10, 13. III. vs. 4 en 6.

Van geenen minderen nadruk is in overeenſtemming met de aangewezene plaatſen uit de beide Brieven, die heerlijke en machtig beduidende naam, waarmede de Apostel den Heere Christus benoemt aan het hoofd van den groet aan Timotheus (I. vs. 1): ONZE HOPE (2). Wat bloot ſchepſel zoude in de dingen onzer behoudenis voor de eeuwigheid, zelfs onzer bewaring op alle de wegen *dezes* levens, dus *mogen* beſchouwd worden, door een Apostel dus *kunnen* genoemd zijn? Het ganſche Oude Testament roept het uit van den God van hemel en aarde, den God Israëls, dat Hij en Hij alleen, de Hope en verwachting van Zijn volk is. Maar ook deze Brieven verklaren overvloedig de kracht der uitdrukking: *Wij hebben gehoopt op den levendigen God* (1 Tim. IV. vs. 10). — *Eene weduw, die waarlijk weduw is en alleen gelaten, die hoopt op God* (V. vs. 5).

En hier worden wij als van zelve geleid tot die veel betwiste, en toch bij de eenvoudigſte opvatting van de plaats in haar verband, zich zelve zoo duidelijk beſtemmende lezing van de woorden: 1 Tim. III. vs. 16. Die zich eenmaal van den volheerlijken zamenhang der beide Brieven, welke op dat tijdſtip, als het ware in éénen adem uit het hart des Apostels vloeiden, heeft mogen doordringen, die heeft in de eenig ware en echte lezing: GOD *is geopenbaard in het vleesch* (3), de ſlotſom van geheel zijnen Brief, zoowel als den grond en de ſlotſom van geheel zijn Evangelie, voor oogen. In die uitſpraak toch vereenigt zich en lost zich op juist die allervolmaaktſte gemeenſchap van namen en heerlijkheid tusſchen God den Vader, en Jeſus Christus, den Zoon des Vaders, waarin *de groote verborgenheid der Godzaligheid* beſtaat. Op dezen rotſteen der zaligmakende waarheid wijst de Apostel zijnen Timotheus, en in hem alle de Leeraars der Gemeenten van alle tijden en plaatſen, om die te ſterken zoo wel als te waarſchuwen tegen *den afval door den Geest* aangekondigd *in de laatſte tijden;* welke aankondiging (ſchoon in onze gewone uitgaven door den overgang tot een nieuw Hoofddeel eenigzins uit het verband geraakt) evenwel onmiddelijk bij de groote en ontzachlijke verklaring, van welke wij hier ſpreken, behoort. Het is eigenlijk, naar ons inzien, met de woorden: *En buiten allen twijfel*, enz. dat eene nieuwe afdeeling in dezen Brief begint.

Het is dan Christus, allereerst in zijne Godheid, die ons verkondigd wordt in dat Woord, hetwelk door den Apostel aan de Leeraren hier wordt overgeleverd, als bevattende in haren kern de gantſche leer en verborgenheid der Godzaligheid. Hij is die God *geopenbaard in het vleesch*, en in deze Zijne openbaring door wonderen en teekenen en het veelvuldige getuigenis van Zijnen Heiligen Geest in Zijn leven, dood en opſtanding krachtig bewezen *de eigen Zoon* van God; *door de Engelen gezien*, en hun voorgeſteld ter aanbidding (Heb. I. vs. 6); *onder de Heidenen verkondigd en in de wereld geloofd*, als de Hope der Heidenen, als de Zaligmaker van alle de einden der aarde; *opgenomen in de heerlijkheid*, die Hij bezat als Zijne eigene bij en in en met den Vader, voor dat de wereld beſtond. Neen! Jeſus Christus, de Hoop en Zaligmaker van Zijn volk is niet bloot de *Openbaarder van God*, maar Hij is *God* zelve, *geopenbaard in het vleesch.* In Hem hebben wij juist daarom de allervolſtrektſte, de allervolkomenſte, de levendige en wezenlijke *Openbaring des Vaders*, om dat Hij even waarachtig God is, als Hij waarachtig mensch werd. En daarom *is die verborgenheid der Godzaligheid*, waar alle de waarheden onzer eeuwige verloſsing in liggen opgeſloten, zoo volzalig, zoo volheerlijk, zoo *groot*, om dat het de daad der hoogſte Almacht, der diepst nederbuigende Liefde is: om zondaren vrij te maken door het eigen bloed eener perſoonlijk aangenomene menschheid, is *God geopenbaard in het vleesch;* Hij, die *in den beginne bij God was, en God was, werd vleesch* (Joh. I. vs. 1 en 14); en dat vleesch, voor ons geſlagen, vernederd, gekruiſigd, begraven, opgewekt, verheerlijkt, triumfeerende, regeerende, geeft, gegeten door het geloof, het eeuwige leven, en de eeuwige heerlijkheid. Amen.

Wij beſluiten dit Overzicht nog met een enkele op-

---

(1) *Τοῦ μεγάλου Θεȣ̃ καὶ σωτῆρος ἡμων Ἰησȣ̃ Χριστοῦ.* Men zie ons Opstel over deze plaats, Dl. II. bl. 25, 26.

(2) *Κατ᾽ ἐπιταγὴν Θεȣ̃ σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυριόυ Ἰησȣ̃ Χριστȣ̃, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν.* Men vergelijke ons Opſtel: *Jeſus Christus, onze Hoop*, Dl. III. bl. 25, 26.

(3) Wij begeven ons hier niet op het terrein der Critiſche beſchouwing dezer plaats, bij welke Griesbach de lezing: *Ὅς* op de veel algemeener: *Θεὸς* deed zegevieren door zijne (thans meer en meer in hare gebreken ontdekte) clasſificatie der Handſchriften, waarmede het ſoms zoo wonderlijk en willekeurig gaat. De zamenhang en de gezonde zin der woorden beſlist intusſchen de vraag genoegzaam, ook voor het Critisch gevoel. Te recht heeft BENGEL reeds gezegd: *ſpiritualis homo κριτικώτατος.*

(1) BENGEL, ad. h. l. HOMINEM *appellarat*, c. II. vs. 5. *nunc, quod ibi derogasse videri poterat, compenſat*, DEUM *appellans.* Etenim magnitudo *myſterii* vel maxime pendet ex magnitudine ſubjecti, DEUS. *Paulus ad Timotheum et Titum, qui provectâ fide erant, Patrem* SALVATOREM *et vicisſim Filium* DEUM *appellat. Subjungitque tria paria praedicatorum quibus tota Christi oeconomia ab ejus exitu ad reditum ſive asſumtionem ſummatim comprehenditar. Summum eorum,* ASSUMTUS EST IN GLORIAM *eidem ſubjecto*, DEO, *tribuitur*, Ps. LXVII. vs. 6, *qui vel unus locus compenſat ambiguitatem, ſi qua h. l. ſuperest, lectionis Paulinae.* Men vergelijke eene ſchoone uiteenzetting dezer plaats in eene Franſche leerrede, onlangs (te Breda bij Oukoop) uitgegeven door den Wel Eerw. L. G. JAMES.

merking omtrent de zegenbede bij den aanhef, die in alle drie de Brieven (1 Tim. I. vs. 2. 2 Tim. I. vs. 2. Tit. I. vs. 4) zich van het bij Paulus gebruikelijke: *Genade en Vrede* onderfcheidt door de tusfchenvoeging van het niet minder liefelijke en innig beduidende woord: *Barmhartigheid.* Kenlijk ftaat ook deze bijzonderheid in verband met den herderlijken inhoud der drie Zendbrieven. Wat toch kan den Leeraar en Herder dierbaarder zijn voor hem zelven, dan de uitdrukkelijke toezegging van zijns Heeren *barmhartigheid?* Wat in de uitoefening van zijn ampt onder verlorene of in hope geredde zondaren, dan die zelfde balfem: *barmhartigheid?* Doch daar is in dien derden zegen misfchien ook eene aanduiding verborgen van den Perfoon des Heiligen Geestes; gelijk *genade* van uit de volheid des Zoons, *vrede* uit den boezem des Vaders wordt toegebeden, zoo zoude dan *barmhartigheid* (ἔλεος) de koesterende, vruchtbaarmakende, en ziel- en geest- en hartenzalvende gave, werking, en invloed van dien Geest zijn, onder de uitbreiding van wiens vleugelen *liefde* woont, en van wien zoo wel de roeping des Herders, als de laving en verkwikking der fchapen is. Aan dien Geest komt met den Vader en met den Zoon dezelfde hulde, dezelfde dank, dezelfde lofzegging toe, uit den mond der Leeraars, en in het midden der Gemeenten. Wij worden geheiligd in den Naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes.

OVER DE KERK EN HOOGE-SCHOOL VAN GENÈVE, VOORAL IN HAREN INVLOED OP DE NEDERLANDEN.

(*Eerfte Artikel.*)

Heeft men een en andermaal den invloed der Evangelifche Kerk in Duitschland en dien der Engelfche Kerk op onze Nederlandfche historisch befchouwd, het mag wel met reden bevreemden, dat zulk eene befchouwing aan de betrekkingen der Zwitferfche, vooral Geneefsche Kerk in ons Vaderland niet is ten deele gevallen. De Geneefsche Kerk, die in zoo menig opzicht als eene Moederkerk der Zwitferfche vooral over Frankrijk, Engeland, Schotland en de Nederlanden uitgebreide Reformatie mag befchouwd worden, verdiende dit voorzeker wel in de eerfte plaats; en verdient dit nog meer, omdat onze dagen zelve weder een helder licht van Gereformeerde, of wil men, herlevende Evangeliewaarheid over datzelfde Genève zagen opgaan, waar een Farel predikte, een Calvijn hervormde, een Beza op zijn voetfpoor Discipelen vormde, wier invloed en werkzaamheid zich fchier over de geheele Gereformeerde wereld heeft uitgeftrekt (1). Van daar dat zelfs wereldfche Schrijvers door het beteekenisvolle dier ftad voor de Gereformeerde landen getroffen, menigvuldig gewoon waren Genève tegenover Rome te ftellen; de vlakke wateren van den Leman, tegen over het ftoute zevental bergen der wereldftad; de ftrenge tucht van Calvijn, tegen de weelderige pracht van het Hof van eenen Leo X (1).

Doch wat ook wereldfche oogen in den uiterlijken vorm dezer inrichtingen moge treffen, ons is het weinig om die vormen als zoodanig te doen. Indien wij niet mochten opmerken dat de Geest des Heeren, die ademt en leven en werking geeft waar Hij wil, in die voor zoo menig hart gezegende dagen van de Hervorming der XVI^de^ eeuw, een krachtig, een geestelijk, een goddelijk leven, zeer bijzonder ook in dat rijkbegaafde Genève, en in die door de Natuur reeds zoo mild beweldadigde, zoo fchoon gefierde ftreken gewekt had, van waar menige bergrivier zich met levendig gedruisch in allerlei richtingen verfpreidt, en menige ftroom van levend water zich over de gemeenten van het westelijk Europa mocht uitftorten: gewis ons hart zou minder uitgaan, ons oog zich minder vestigen op de ftad die aan Rome wordt tegengefteld. Wat zou het der Kerk van Christus gebaat hebben, dat zij in plaats van de monarchale vormen des Pausdoms, met de meer republikeinfche, democratifche inrichtingen van het Calvinismus bekleed werd: zoo de ooren niet waren geopend geworden om te hooren wat de Geest tot de gemeente fprak? Zoo hare leden niet met de blijdfchap des bekeerden zondaars hadden mogen uitroepen; *hoe liefelijk zijn op de bergen de voeten desgenen die het goede boodfchapt, die vrede verkondigt; vrede dengenen die nabij en die verre zijn; en tot Sion zeggen, en tot Jeruzalem: ziet hier is uw God!*

Offchoon wij dan in de democratifche vormen der kerkinrichting en verdere inftellingen van Genève eene dierbare en voor ons hart hooggewichtige uitdrukking

(1) Men heeft voorheen onbegrijpelijk veel nadeel gedaan aan de zaak der Reformatie, de historifche waarheid verduisterd, en de Roomschgezinden, die Calvijn beftendig als ketterhoofd voorftellen, machtig in de hand gewerkt, doordien men den gezegenden invloed der Kerk en Hooge School van Genève in de XVI^de^ Eeuw, uitfluitend aan den perfoon van dien Theoloog heeft toegefchreven; zoo als dit bij voorbeeld in de Kerkgefchiedenis van Mosheim gefchiedt. Het is zoo, dat Calvijn de ijverigfte en werkzaamfte der geloovigen te Genève was; geenszins was hij noch Beza de eenige, vooral niet in de laatfte helft der gemelde Eeuw. De beter en naauwkeuriger onderzochte Gefchiedenis toont dit in vele bijzonderheden. Zij leert ons belangrijke mannen kennen, die veelbeteekenend aan de zijde der Hervormers ftonden. Wij zullen hier flechts noemen: den Graaf Galeazzo Caraccioli, een Napolitaansch edelman, die zich in 1551 te Genève nederzette, en in de Gereformeerde kerk aldaar als Ouderling allergezegendst werkzaam was. Voorts Lactantio Ragnoni, een Edelman uit Siena, die het Woord reeds iets vroeger was begonnen te prediken, en eene gemeente van Italiaanfche vluchtelingen die zich te Genève had nedergezet; Celfus Maximilianus, Graaf van Martinengo, later Leeraar bij diezelfde gemeente; en federt den St. Bartelsnacht een zoo groot aantal voorname, aanzienlijke, geleerde en godvreezende mannen, als zich naauwelijks te eeniger tijde der Christelijke Kerkgefchiedenis op ééne plaats te zamen bevonden hebben. De werken van SÉNEBIER, PICOT, THOUREL, M'CRIE en anderen hebben daaromtrent veel licht verfpreid. Men zie ook het hoogstbelangrijke opftel van den waardigen Leeraar BARTH, te Möttlingen, *Aus dem Leben des Grafen Galeazzo Caraccioli, Marquis von Vico*, in de *Christoterpe* dezes jaars, S. 94—147.

(1) *Es wurde das Haupt der neuen Kirche, wie Rom das Haupt der alten war. Auch in Genf ragte eine Peterskirche hoch in die Luft, und des grosfen Reformators Stimme, die dort erfchallte, galt den Zuhörern wie ein Orakelfpruch.* WEBER, *Gefch. der Calvinismus*, S. 44, 45. (uit welk werk wij verfcheiden bijzonderheden voor dit Opftel hebben overgenomen.)

vinden van die door de Reformatie weder aan het licht gebrachte, later vooral ook door Spener in Duitschland zoo levendig op den voorgrond gestelde leer, van het geestelijk priesterschap aller geloovigen onder de heerschappij des Geestes in de dagen des Nieuwen Verbonds, die als zoodanig tot de bedeeling der Reformatie behoort en één harer levensbeginselen uitmaakt, wij zullen ons evenwel minder met den invloed van het voorbeeld der Geneefsche instellingen bezig houden; meer en vooral met den geestelijken invloed en de innerlijke gemeenschap des geloofs. In zoo verre toch de vormen geen vereischte of onmiddelijke uitdrukking zijn der zoo even vermelde waarheid des geloofs, rekenen wij dezelve tot het niet wezenlijke gedeelte van de eerste inrichting der Hervormde Kerken. Want, hoe dikwijls men zich ook beroepen heeft op de inrichting der eerste Apostolische Christenkerken: het is vooreerst zeker, dat die inrichting niet overal dezelfde was; daarna, dat zij aanvankelijk veelal gevormd was naar de bestaande Joodsche Synagogale instellingen; en eindelijk, dat de toestand der Christelijke Kerk tot op Konstantijn den Groote, en zoo lang zij door het Keizerlijk gezag gedrukt en belemmerd werd, een voorloopigen, nog niet voltrokken, maar eerst in hare wording en aanvankelijke ontwikkeling bestaanden staat van onderscheidene, hier en elders geboren wordende gemeenten, daarstelde. Met de heerschappij der Kerk over het Romeinsche Rijk begon ook hare ontaarding, maar deze was evenwel daarvan onderscheiden; en indien niet in de eeuw der Reformatie waarlijk Apostolische mannen tot hare hervorming waren opgestaan, zou de poging om de eenvoudiger vormen der eerste gemeenten weder te herstellen, weinig vruchten hebben gedragen. Het was toch meer de geest, de prediking en herderarbeid, dan de instellingen van Calvijn, waaraan de Kerk van Genève hare verlevendiging en haar bloeistand verschuldigd was; het zijn meer de Schriften en Discipelen van den grooten Hervormer, dan zijne kerkordeningen geweest, waardoor hij op zoo vele landen zoo gezegend gewerkt heeft.

Wij hebben in een vorig Deel (IV. bl. 154) gezien, hoe Farel, na met gevaar van zijn leven in de valleiën van Piemont eene Synode der Waldenzen te hebben bijgewoond, in 1532 te Genève aankwam, en daar het eerst begon aan ieder het Evangelie te prediken, en, straks door geweld verdreven, één jaar daarna verzeld van Froment en Viret terug keerde, terwijl zich een weinig later een vierde Evangelist, Bernard, bij hen voegde. De prediking van deze vier Evangelieboden had eene ongemeene werking, en werd bij afwisselende voor- en nadeelige bejegeningen allengs met zoodanige vrucht bekroond, dat Calvijn in het jaar 1536 te Genève komende, de Hervorming aldaar reeds geheel gevestigd vond.

Had de prediking van Farel de Hervorming te Genève gevestigd, de werkzaamheid van Calvijn bevestigde ze in die stad. Ook hij werd, even als zijn voorlooper, voor eenen tijd verdreven, gedurende welken hij zich te Straatsburg ophield, om daarna met meerderen invloed en rijkeren zegen terug te keeren. Zijne werkzaamheden tot bevestiging der Hervorming te Genève hebben wij onlangs gezien in eene beschouwing van 's Mans levensbeschrijving door den Berlijnschen Leeraar Henry (boven, bl. 106—110).

Maar niet alleen voor Genève; voor Europa, althans voor een aanmerkelijk gedeelte van dat werelddeel, werd welhaast de werkzaamheid van Calvijn in die stad van gewicht. In eene groote volksverzameling, reeds ten jare 1536, den 21sten Mei gehouden, besloot men, na eene vernieuwde openlijke aanneming der Reformatieleer, tot het oprichten eener openbare school, tot het onderwijs dier leer verordend. Dit ontwerp werd echter eerst in 1558 ten uitvoer gebracht, als wanneer men op raad van Calvijn het Gymnasium instelde, hetwelk nog onder den naam van *Collège* bestaat; en waarop kort daarna de gronding der Academie volgde. Deze Academie was in het eerst uitsluitend ingericht tot de vorming van jeugdige Leeraars, daar de vermaardheid van Calvijn en de vervolgingen der Protestanten in de Roomschgezinde landen een groot aantal derzelve naar Genève bracht, hetgeen Calvijn reeds vóór de oprichting der Academie had bewogen om theologische voorlezingen te houden. Hier werden nu vijf Professoren aangesteld, van welke Calvijn en Beza, die te gelijk Directeur der inrichting was, in de Godgeleerdheid, Antonius Chevalier in het Hebreeuwsch, Franciscus Berald in het Grieksch, en Tagant in de Philosophie, onderwijs gaven. Deze Professoren werden van de Leeraars verkozen, en door den Senaat bevestigd. Het bestier en opzicht over de uitwendige aangelegenheden was in het eerst in handen van één, daarna van twee Senateurs gesteld, die den titel van Scholarchen voerden. Het onderricht was geheel op een godsdienstigen grondslag steunende, hetwelk niet alleen op het Gymnasium (de Latijnsche School) door geestelijke oefeningen en vlijtig kerkgaan, maar ook aan de Hoogeschool op eene praktikale wijze geoefend werd. Zoo vormde deze Academie predikers, die met geloofsmoed en vurigheid van geest de gezuiverde leer naar vreemde landen overbrachten, de verstrooide aanhangers derzelve tot ééne kudde verzamelden, en niet zelden de waarheid hunner prediking door hun bloed in den marteldood verzegelden. Zoo werd Genève, gedurende den loop der XVIde Eeuw, de kweekschool der Calvinistische Reformatie. Uit alle landen in het Westen van Europa waar de nieuwe geloofsprediking wortel had gevat, stroomden er lieden daarheen, om uit den mond des Hervormers leering en opwekking, onderricht en stichting te ontvangen. Naar Genève wendden zich de Gereformeerde gemeenten, zoo ver de Fransche taal gesproken of verstaan werd, wanneer zij eenen leeraar behoefden. Naar Genève was het oog van alle vervolgde Protestanten gericht, als naar een ster der hope; en scharen van vluchtelingen begaven zich daarheen, om er opname en herbergzaamheid te vinden. Onder de regering van Hendrik II werd Genève bijkans als een heilig pelgrimsoord bezocht: men schafte zich daar de werken van Calvijn en zijne geloofsverwanten

aan, en verſpreidde die wederom, overal waar men henen ging; en wie van Genève kwam, werd alom van de Gereformeerden met geestdrift en dankbaarheid ontvangen (1).

Hoe zou niet de invloed dezer Kerk en Hoogeſchool ook op de Nederlanden groot en veelbeteekenend zijn geweest! Dáár was het, dat Graaf Lodewijk van Naſſau, de voortreffelijke broeder des Stichters zelven van den Nederlandſchen Staat, eenen tijd lang ſtudeerde, na zich te Heidelberg in de letteren te hebben geoefend. Dáár was het, dat hij met hart en ziel de zuivere Reformatieleer omhelsde; en hij wist dit Academisch onderwijs zoo wel op prijs te ſtellen, dat hij later degeen was, die zelve op zijne beurt hervormer der Univerſiteit van Oranje werd (2). En van welk eenen invloed was hij niet op de denkwijze zijns doorluchtigen broeders, ja op den godsdienſtigen toeſtand van geheel het Vaderland! »Hij is (ſchreef Graaf Jan van Naſſau, zijn broeder, in een vertoog na zijnen dood opgeſteld, van hem:) bij het begin der onlusten de voornaamſte geweest, die het religie-werk, zoo wel in de Nederlanden als daar buiten in Duitschland, in verſcheiden Evangeliſche Staten heeft doorgezet. Ook was hij, naast God, de voornaamſte die den Heere Prinſe zaliger geſticht, en zoo verre gebracht heeft, dat Zijne Genade van het Pausdom afſtand gedaan, zich tot onze Christelijk Gereformeerde Kerk begeven, en hare leer beleden heeft (3)." Het was insgelijks te Genève, dat de beroemde Philips van Marnix, Willems beſtendige raadgever en boezemvriend, aan de voeten van Calvijn die grondige kennis der Gereformeerde Religie had opgedaan, die hem, niet minder dan zijne wijsheid in ſtaatszaken, zoo treffend onderſcheidde. Hij was het, die uit Duitschland en Zwitſerland Hoogleeraren naar de nieuw opgerichte Hooge-School te Leyden bracht; (Lamb. Danaeus, een der eerſte Theologiſche Hoogleeraren dier Academie was Leeraar te Genève, en een bijzonder vriend van Beza geweest:) en welken invloed moet hij daardoor niet op den godsdienſtigen toeſtand van Nederland hebben gehad!

In het Zuidelijke gedeelte der Nederlanden vond men menigvuldige kweekelingen van Calvijn, uit hoofde van deszelfs taalgemeenſchap en aangrenzing aan Frankrijk, waar bijkans geen andere Predikanten gevonden werden dan die te Genève gevormd waren. Vergenoegen wij ons den voortreffelijkſten te noemen in den perſoon van dien Franciscus Junius, die, na eenigen tijd te Genève met ijver en vlijt te hebben geſtudeerd, van daar op het dringend verzoek der gemeente onder het kruis te Antwerpen, naar de Nederlanden gezonden werd (in 1563), waar hij, gelijk wij vroeger uitvoerig beſchreven hebben (1), met groote kracht en zeldzame getrouwheid het Evangelie, te midden van allerlei gevaren, predikte, en later tot zijnen dood toe met hoogen lof den profesſoralen leerſtoel te Leiden bekleedde.

Nevens de bovengenoemde kunnen wij nog twee vermaarde mannen noemen, mede van grooten invloed hier te Lande, beide te Genève en onder Calvijn of Beza gevormd, maar die later grootelijks van de leere waarin zij onderwezen waren en de levendige godvrucht hunner Leeraren afweken: Oldenbarneveld en Uytenbogaerd; zeker wel juist het tegengeſtelde van Marnix en Junius, en op wie de kweekſchool in welke zij gevormd waren niet veel roem zal hebben gedragen. Immers dit mag men gerust opmaken uit de taal door de Kerk en School van Genève gevoerd in den brief dien zij ten jare 1618 aan de Synode te Dordrecht vergaderd toezonden: »Daar ſluipen dieven in, (ſchreven die van Genève in dezen brief:) en gelijk in eenen brand alles het onderſte boven raakt, en alles geroofd en geplonderd wordt, zoo zien wij nu dat de artikelen des geloofs, die onbeweeglijk en in den ſchat der goede conſcientie behoorden bewaard en opgeſloten te blijven, door twistachtige disputen en verdachte nieuwigheden verſtoord en verſcheurd worden; dat de namen der beste dienaren Gods tot ſchande, de zedige geleerdheid en geleerde eenvoudigheid tot faute, de belijdenisſen uit Gods Woord genomen, en met het bloed van zoo vele martelaren bevestigd, tot ſchade gerekend worden; dat de ſcherpten des verſtands, en de ſpitſen der Schriften die men tegen de vijanden der waarheid had behooren te wenden, in de moederlijke ingewanden worden gedreven, en dat de oude en overlang verbannen ketterijen der Arianen en Pelagianen weder opgewekt worden (2)."

Doch wij moeten tot een vroeger tijdperk terugkeeren. Na Calvijns dood was Beza de ziel der Academie van Genève. Hij hield eenen tijdlang zijne Voorlezingen voor niet, en nam die van zulken zijner Ambtgenooten op zich, welke men zich genoodzaakt zag wegens gebrek aan de noodige gelden hun afſcheid te geven. Van toen af klom de belangſtelling van alle plaatſen nog meer, en men begon de Academie van alom met bijdragen te onderſteunen; en terwijl in het jaar 1594 de Koning van Frankrijk aan Genève het recht eener Univerſiteit van dat Koninkrijk ſtellig weigerde, (men noemde haar eene *kweekſchool der ketterij*:) werd haar daarentegen dit recht door de Staten-Generaal der vereenigde Nederlanden op de eervolſte wijze toegeſtaan, met bijvoeging, dat de ſtad Genève geacht werd de overige ſteden in het oog van alle Christenen vooruit te ſtre-

(1) Treffend is de voorſtelling die de kundige en bekwame Geſchiedſchrijver SISMONDI (*Hist. des Français*, Tom. XIII. pag. 24—27) van deze gehechtheid van alle Gereformeerden aan Genéve geeft: *Genève était alors la ville ſacrée des Protestans, celle vers laquelle tous les yeux se tournaient, d'où la lumière était ſans cesſe portée dans toutes les provinces de la France; et lorsque les malheureux religionnaires, qui ne cesſaient d'y accourir pour prier, pour éclairer leur foi et pour ranimer leur courage avant de braver de nouveaux dangers, découvraient pour la première fois, en ſortant des gorges du Jura, cette cité du Seigneur, ils se jetaient à genoux, ils remerciaient Dieu et ils entonnaient ſes louanges.*

(2) *Grave Lodewich ſeliger hat die Univerſität zu Uranien redresſirt und reformirt.* Zie GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*. T. IV. p. 399.

(3) GROEN VAN PRINSTERER, *Archives* t. a. pl.

(1) *Nederlandſche Stemmen*, Dl. II. bl. 32—36.

(2) BRANDT, *Hist. der Reform.* Dl. III. bl. 30, 31.

ven, als zijnde de beroemdſte in geleerdheid, en de getrouwſte en volſtandigſte in het geloof (1)." Ongeveer vijf jaren vroeger, in 1589, hadden de Nederlandſche gewesten den Genevezen een niet minder aanmerkelijk blijk van deelneming gegeven, door op hun verzoek, terwijl zij in gemeenſchap met Beza door den Hertog van Savoye belegerd werden, hun met een aanmerkelijken geldelijken bijſtand te hulp te komen. Dit duurde verſcheiden jaren, en telkens werd de hulp herhaald (2). In 1595 ſchreven die van Genève aan Hun Hoog Mog. en aan de Staten der bijzondere Provinciën op nieuw om onderſtand. Hun brief begon aldus: »De gedachtenis die wij hebben van uwe weldaden aan deze Kerk, welke even als onzen geheelen Staat, U Edelen zeer aan zich verplicht hebben, maakt dat wij bij deze gelegenheid niet hebben willen nalaten, ons indachtig te doen worden aan Uwe goede gratiën en gebeden: datende ons vastelijk voorſtaan, dat, gelijk het U EE. beliefd heeft, te voren medelijden met onze kwellingen te hebben, in aanmerking van de gelijkvormigheid der ware Religie, en doordien wij te doen hebben met gemeene vijanden, U EE. altijd t'onswaarts behoudt denzelfden goeden wil als te voren, om ons altijd de behulpzame hand te bieden in den voorvallenden nood, die alle dagen grooter wordt" enz. (3). Twee Gezantſchappen herwaarts hadden hun in twee reizen eene ſom van ƒ24,000 te leen doen bekomen, eene inderdaad voor dien tijd belangrijke ſom; doch een derde Afgevaardigde bezorgde hun ook hiervan de kwijtſchelding, van het kapitaal zoo wel als van de interesſen.

Van dien tijd af werd Genève, niet alleen voor de Godgeleerdheid, maar ook voor de meeste andere vakken van wetenſchappelijke kennis, de verzamelplaats van de Geleerden der XVI^de^ Eeuw. De Hervorming had deze ſchoone ſtad aan den meer beperkten kring waartoe zij vroeger bepaald was, ontrukt, en met Frankrijk, waar destijds de zetel der Europeeſche geleerdheid was, in nader betrekking gebracht. Als onafhankelijke ſtad, vrolijk van ligging en bewoond door gezellige ingezetenen, zich in zeden, karakter, en taal aan de grenzen van Frankrijk aanſluitende, kon zij lichtelijk een middenpunt dier Europeeſche beſchaving worden, welke de Franſche vluchtelingen, de vervolgingen om der godsdienst wille die in hun Vaderland woedden ontvloden, binnen hare muren vestigden. Eene reeks der beroemdſte mannen in alle vakken van wetenſchap, die hier hun leven doorbrachten en onderwijs gaven, vervullen met hunne namen de jaarboeken der ſtad. Franciscus Hottomannus hield vijf jaren lang, van 1573 tot 1578, Voorlezingen over de Regtsgeleerdheid. Hem volgde Dionyſius Gothofredus op, een der grootſte Rechtsgeleerden zijner Eeuw, die om de overtuiging zijns harten naar Genève vluchte: vereerd met de vriendſchap van Hendrik IV, en later door den beroemden Cancelier Daguesſeau *de geleerdſte en grondigſte van al de Uitleggers des Romeinſchen Rechts* genoemd; wiens zoon Jacobus te Genève geboren werd, langen tijd zijns Vaders leerſtoel bekleedde, zijn ganſche leven aan zijne vaderſtad wijdde, en geheel voor haar beſtond: Hoogleeraar, Staatsbeambte, en beroemd Rechtsgeleerde tevens; en als Christen leefde en ontſliep (1). De beide Stephanusſen (Étiennes), Robert en Hendrik, beſteedden ſints 1551 hunne ijverigſte werkzaamheden aan het uitgeven der gewijde en ongewijde Schrijvers, die zij met geleerdheid toelichtten, en met naauwkeurigheid uitgaven. Hier bracht ook Aemilius Portus zijne vroegere jaren door. Eenige jaren daarna vestigde zich in datzelfde Genève een der grootſte Geleerden zijner eeuw, Isaac Caſaubon, die later van onmiddelijken invloed werd op Holland, waar hij eenige jaren zijns levens vertoefde. Zijn zoon, die Profesſor in de Theologie te Oxford is geweest, werd te Genève geboren in 1599.

— · —

Terwijl wij dan nu alzoo de Geſchiedenis der Kerk en Hooge-School van Genève, gedurende de Eeuw zelve der Reformatie (de XVI^de^) in het algemeen, vooral ook in hare betrekking tot onze Nederlanden beſchouwd hebben, moeten wij beider invloed op ons Vaderland thans nog in eenige nadere bijzonderheden ſchetſen. Wij kiezen hiertoe vier punten.

1. In het wetenſchappelijke.
2. Met opzicht tot de Bijbelkennis en Christelijke Leer.
3. In betrekking tot de eerdienst, of liturgie en kerkplechtigheden.
4. Betrekkelijk de kerk-inrichting of kerk-orde.

—

I. Met betrekking tot het wetenſchappelijke moeten wij opmerken, dat de Franſche geleerdheid der XVI^de^ Eeuw geheel op de ſtudie der Ouden gegrond was, en doorgaans haren roem zocht in eene groote masſa van kundigheden, zonder daarmede altijd heldere denkbeelden of oordeelkundige onderſcheiding te vereenigen: de Philologie en daarmede verbondene Philoſophie der Ouden, werden met elken tak van wetenſchap zelfs de wiskundige wetenſchappen en de Geneeskunde niet uitgezonderd, als noodzakelijk verbonden beſchouwd; en de Latijnſche taal was bijkans het eenige voertuig van leering en vorming. Men ſprak en ſchreef in het Latijn

(1) Volgens Sénebier, *Histoire litéraire de Genève*, T. I. p. 54, hield het beſluit der Staten-Generaal in: »*que les docteurs reçus à Genève en théologie, en droit, en médecine, et autres ſciences ſeraient reçus et approuvés dans leurs Etats, comme s'ils avaient été reçus dans d'autres Univerſités, et cela ſans distinction, d'autant que la cité de Genève est estimée précéder les autres envers tous Chrétiens, comme la plus célèbre en ſcience et conſtante et perſévérante en foi.*"

(2) Wagenaar, *Vad. Hist.* Dl. VIII. bl. 320.

(3) Men vindt dezen brief, te lang om hier in zijn geheel mede te deelen, bij Bor, *Nederl. Oorl.* Dl. IV. bl. 29.

(1) Over het geſlacht der Gothofredusſen vindt men een belangrijk artikel in de *Bibliothèque Univerſelle de Genève* van December 1837. p. 281-297. *Notice ſur Jacques Godefroi, par feu le Prof.* Bellot.

en latinizeerde de eigen namen. Uit de geschiedenis der Grieken en Romeinen nam de Staatsman of Redenaar zijne voorbeelden, en uit de Dichters der Ouden nam men den grond zijner poëzij. Als vertegenwoordiger dezer soort van beschaving kan men bijzonder Josephus Justus Scaliger aanmerken, dien wij vooral ook daarom hier mogen vermelden, wijl hij te Genève twee jaren lang de Philosophie doceerde, nadat de St. Bartelsnacht hem uit Frankrijk verdreven had. Deze verstond volkomen dertien talen, was grondig ervaren in de Theologie, Philosophie, Medicijnen, Rechtsgeleerdheid en Wiskunde, in haar ganschen omvang; de Geschiedenis van alle volkeren en der verschillende eeuwen was hem naauwkeurig bekend, en over alle deze wetenschappen heeft hij grondige en geleerde werken geschreven. — Men ziet dat deze soort van geleerdheid, offschoon zij het voordeel had, de betrekkingen der geleerden van het eene land tot het andere levendig te houden, en in zoo verre ook den invloed van Zwitserland en Genève op ons Nederland bevorderde, toch ook tevens het nadeel moest hebben, van de nationale taal en letteren, en de kundigheden des volks op een achterlijken voet te doen blijven; en dat zij op die wijze niet gunstig heeft gewerkt. Doch wij kunnen dit punt thans niet verder ontwikkelen, daar wij ons moeten bepalen tot hetgeen op den geestelijken invloed van Genève op ons Vaderland betrekking heeft.

II. Wat de Bijbelkennis en de kennis der Christelijke leer aangaat, hierin bekleedden in de Eeuw der Reformatie Calvijn en Beza den eersten rang. Men hoore wat Beza aan het hoofd der uitgave van Calvijns kleinere Theologische werken van 's Mans *Institutiën der Christelijke Religie* schrijft, en men zal er uit kunnen opmaken, welke ook zijn invloed, vooral als Schrijver van dat Werk, op Nederland moet geweest zijn. »Het is aan U (leest men daar:) bijzonderlijk aan U, aan wiens leer en ijver Frankrijk en Schotland de herstelling van Christus Koninkrijk onder hare ingezetenen verschuldigd zijn. Ook de overige Kerken, die in onberekenbaren getale door geheel de wereld verspreid zijn, erkennen U in dat opzicht de grootste verplichtingen te hebben. Daarvan zijn allereerst getuigen die werken welke wel onsterfelijk mogen geacht worden, (onder anderen deze *Institutiën der Christelijke Religie*,) en welke alle geleerde en godvreezende menschen erkennen met zoo veel oordeel en eene zoo grondige geleerdheid geschreven te zijn, en in zulk een schoonen stijl vervat, dat men nergens een Schrijver vindt die met meer bekwaamheid de Heilige Schrift heeft uitgelegd. En wat de tegengestelde soort van getuigen aangaat, ziet hoe de woedende vijanden van Gods waarheid, en sprekers van ijdele dingen, al hunne gramschap schuimende tegen U hebben uitgespuwd, zoowel vóór als na uw afsterven. — Geniet intusschen bij Jezus Christus uwen Heer en Meester, het loon, met hetwelk hij den trouwen dienstknecht beloont: en gij, Kerken van den Zone Gods, gaat voort uit de werken van dezen grooten Leeraar u te laten onderrichten, die, nadat zijn mond gesloten is, niettegenstaande nijd en wrok, u nog blijft onderwijzen tot op heden (1).” Zelfs Arminius schreef (in 1608) het volgende van Calvijn: »Na het lezen der Heilige Schriften, daar ik zeer op dring, en meer dan iemand anders, (ik beroep mij in dezen op de getuigenis der geheele Academie, en op de conscientie mijner Ambtgenooten!) wek ik mijne leerlingen op tot het lezen van de uitleggingen van Calvinus; — — Want ik zeg dat hij in het uitleggen der H. S. onvergelijkelijk is, en dat men zijne uitleggingen hooger heeft te achten dan al hetgeen ons de Bibliotheek der Oudvaderen heeft nagelaten. Zoodat ik gaarne toesta, dat hij een ongemeene geest van profetie of schriftverklaring, boven anderen, ja boven allen, gehad heeft (2).” Nog geleerder dan Calvijn, met hem volkomen eenstemmig, en weinig minder werkzaam was Beza zelve, wien Calvijn met aandrang en onweerstaanbare kracht tot zich nam, en sedert niets meer zonder hem verrichtte. Deze was vooral van uitgebreiden invloed, ook op ons land, door zijnen geleerden arbeid over het Nieuwe Testament en zijne Geschiedenis der Gereformeerde Kerken. Zelfs zijne bitterste vijanden moesten zijne geleerde werkzaamheid recht laten wedervaren. Een geleerd Roomschgezind Schrijver, van de Jansenisten (onder welke toch ook zeer kundige mannen waren) sprekende, maakte eene vergelijking tusschen deze en de Gereformeerden, en verklaart, dat, wat vernuft, geleerdheid, kennis der Heilige Schriften, ervarenheid in de werken der Kerkvaders, bekwaamheid in het redetwisten, en vaardigheid en kracht van spreken en schrijven aangaat, Calvijn en Beza alleen, de Jansenisten, alle gezamenlijk, gemakkelijk konde opwegen (3). En de handelingen der Dordrechtsche Synode geven menigvuldige proeven van den invloed dien 's mans schriften op onze Nederlandsche Godgeleerden gehad hebben; offschoon het zeker te wenschen ware, dat men zich hier liever bij zijn historischen en Bijbel-arbeid bepaald hadde, dan dat men de vertaling van het werk ter verdediging der doodstraf tegen ketters uitgesproken, ondernam. Doch het grootste bewijs van den invloed dien men destijds in ons Land aan de Geneefsche Kerk verleende en toekende, is, dat men de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, alvorens die aan te nemen en voor verbindend te verklaren, volgens het eenparig gevoelen der Synode, te Antwerpen in Mei 1566 gehouden, »*aan de Broederen te Genève*” zond, *opdat zij die, van hen goedgekeurd zijnde, zouden laten drukken, zoo het nuttig scheen, en den arbeid der Synode Gode met hunne gebeden aanbevelen.* »Deze goedkeuring (zegt onze kerkelijke Geschiedschrijver Te Water:) zet onze Geloofsbelijdenis geen geringe waardigheid bij, als gekomen van de beroemdste Godgeleerden, Theodorus Beza en zijne Ambtgenooten: mannen, die lof hadden in de Hervormde Kerken, en met recht geacht werden pilaren in de-

(1) Zie deze plaats in het oorspronkelijke bij Henry, *Leben Calvins*, Th. I. S. 133.
(2) Brandt, *Hist. der Reform.* Dl. II. bl. 89, 90.
(3) Moréri, *Dictionn. Hist.* in v. *Bèze*.

zelve te zijn (1).” Men vermoedt zelfs dat Junius, nog te Genève zijnde, aldaar met de broeders van die gemeente over deze belijdenis zou gehandeld hebben, die zij reeds in het jaar 1560 en 1561 ongedrukt hadden gezien en toegeſtemd, en hem hebben geraden die plechtig in een Kerkvergadering van Nederlandſche Leeraren te herlezen, te verbeteren waar het noodig mocht zijn, en vervolgens aan te nemen; zoodat men zich in deze geheele zaak naar het gevoelen der Geneefſche Broeders gedragen heeft. En (hetgeen nog meer zegt:) het ontwerp eener Algemeene Gereformeerde Belijdenis, door alle beſtaande Gereformeerde Kerken gezamenlijk af te leggen, waartoe op de Synode te Heilbron in 1577 beſloten werd, en die, offchoon niet algemeen ingevoerd, echter door Hieronymus Zanchius en Zacharias Urſinus is opgeſteld, werd, ſtraks na de vervaardiging, ter herlezing en overweging naar Genève gezonden, en inderdaad door Beza overgezien (2).

III. Wat de liturgie en kerkelijke gebruiken of plechtigheden betreft, zoo is eigenlijk bij de geheele inrichting der openbare Godsdienstoefening, zoo als die in de ***Liturgie der Gereformeerde Kerken in Nederland*** voorkomt, de door Calvijn te Genève ingeſtelde gevolgd. Onze Liturgie toch beſtaat in de volgende »Formulieren bij dezelve Kerk in den uiterlijken dienst gebruikelijk” (gelijk het in de oudſte Gereformeerde Bijbels heet:)

1. In ’t doen van de gemeine gebeden (3).
2. In ’t bedienen der heilige ſacramenten.
3. In de oefeninge der kerkelijke discipline.
4. In ’t bevestigen der kerkendienaren.
5. In de inzegening des huwelijks; en
6. In ’t vertroosten der zieken.

Wat de hier genoemde *gemeine gebeden* aangaat, deze moeten naar de Geneefſche orde even zoo wel naar vaste formulieren gaan, als de Geloofsbelijdenis en Catechiſatie de hare hebben. Immers reeds in het jaar 1543, toen Calvijn den Catechismus en de Confeſſie vastſtelde, verordende hij ook de liturgiſche formulieren, die den regel der Gereformeerde kerkendienst moesten uitmaken. En deze Geneefſche was de voorname grondſlag der Paltſiſche, meerendeels door de Nederlandſche Gemeente te Londen en later door de geheele Vaderlandſche Kerk aangenomene Liturgie.

Wat het kerkgezang betreft, ook hier is de invloed van Genève zichtbaar. In Frankrijk was nog geene Gereformeerd-christelijke Poëzy voorhanden; en men bepeerkte zich dus, vóór het invoeren der Pſalmen van Marot en Beza, bij het opzingen der tien geboden, van het Apostoliſche *Symbolum*, en een of ander berijmden lofzang uit het N. T. Van daar dat deze weinige Nieuwtestamentiſche rijmen ook in onze oudſte Pſalmboeken bijbehouden zijn. Beza had, met zijne bekeering, naar het ſchijnt, de eigenlijke dichtkunst die hij vroeger misbruikt had, vaarwel gezegd. Hij gebruikte zijne bekwaamheid nog alleen om de Pſalmen die Marot niet had overgebracht, te berijmen. Ware zijne poëtiſche gave, gelijk het behoord had, geheiligd geworden, de Gereformeerde Kerk, zou met hare Zuster de Lutherſche hebben mogen wedijveren; doch de Watts, Wesleys, Newtons, Cowpers, Pictets, Malans hadden hunne geheiligde gaven nog niet in den tempel des Heeren gebracht! De afkeer dien onze vroegſte Gereformeerden van het gebruik des orgels hadden, is meer aan den invloed der Schotſche dan aan dien der Zwitſerſche Hervorming toe te ſchrijven, offchoon ook Calvijn in zijne Inſtitutiën waarſchuwt tegen eene muziek, meer geſchikt om de zinnen te ſtreelen, dan om het hart te verheffen.

Doch wat er ook zijn moge van den invloed der Kerk van Genève op de bijzondere deelen en plechtigheden der kerkdienst, dit is zeker, dat Calvijn daaromtrent geene bepalingen heeft gemaakt om die overal of altoos in de Gereformeerde Kerken te doen heilig houden (1). Reeds gedurende zijn leven heeft hij er verſcheiden veranderingen in gemaakt; en hij begeerde ſlechts dat men zich in het maken van veranderingen door Gods Geest en Woord mocht laten leiden. »Willen wij de macht Gods bij ons gevoelen? laat ons eenvoudig volgen hetgeen Hij tot ons ſpreekt. Boven alles echter, moeten wij dit beginſel vasthouden, dat de hervorming zijner Kerk het werk *zijner* hand is. Daarom moeten de menſchen zich op dat punt door Hem laten leiden. En wat meer zegt, hetzij bij het herſtellen, hetzij bij het bewaren zijner Kerk, behaagt het Hem doorgaans op eene verwonderlijke wijze, en onbekend aan menſchen, te werken. Daarom is het ongeſchikt, deze hervorming, die goddelijk moet zijn, naar de mate van onze denkbeelden te beperken, en hetgeen hemelsch is, aan de aarde, aan de wereld te onderwerpen (2)”.

IV. Wat eindelijk het Kerkbeſtuur aangaat, het is bekend dat in ons Vaderland daarover vóór de Dordrechtſche Synode telkens tusſchen de Predikanten en de Overheid verſchil placht te beſtaan. De eerstgenoemden wilden de ſtrenge Geneefſche Kerkorde onveranderd invoeren, met al de onafhankelijkheid en macht die zij aan Leeraars en Ouderlingen verſchafte; de Overheid wenschte haar gezag zoo veel mogelijk te doen gelden. Wij mogen daaromtrent wel met een kundig kenner der

---

(1) J. W. Te Water, *Tweede Eeuwgetijde van de Geloofsbelijdenis*, bl. 57, 58.
(2) Te Water, Voorr. bl. xviii, xix.
(3) In het Formulierboek der Engelſche Kerk: *Common prayer.*

(1) Ook niet onze Gereformeerde Leeraars. Zoo ſchreef a Lasco in 1569: *De Heilige Geest zal buiten twijfel anderen na ons in Christus gemeente nabij zijn, gelijk Hij bij ons en onze Voorouderen is geweest, want Hij gaat bij trappen en geeft zijner gaven aanwas onbekend. Ik weet voorwaar niet of het ons past die trappen en aanwas zijner gaven te willen ſluiten binnen onze formulieren en manieren van ſpreken als binnen zekere palisſaden of ſtaketſelen, als of de Heilige Geest niet zou mogen zoo Hij wil, wanneer Hij wil, of door zulken als Hij wil.* (Brandt, *Hist. der Reform.* Dl, I. Aant. bl. 32). Het ſpreekt wel van zelf, dat à Lasco hiermede het wettig en op den Bijbel gegrond gebruik van Confeſſiën en Catechismusſen, die hij zelf hielp opſtellen, niet wilde verſtaan verworpen te hebben.
(2) Men zie deze geheele ſchoone plaats in een uitvoerigen brief van Calvijn aan den Protector van Engeland (22 Maart 1548) bij Henry, *Leben Calvins.* II. 20—41.

Gefchiedenis onzer eerfte Gereformeerde Kerken en ijverig verdediger der Calvinistifche beginfelen zeggen: »Alle beftuur, vooral alle kerkbeftuur, keuren wij goed, indien er maar de hartelijkfte welwillendheid en braafheid bij de Regeerders en die geregeerd worden, huisvest. Maar zulks het geval niet zijnde, zijn er aan alle besturen hoegenaamd noodzakelijke zwarigheden verbonden, die ons alleen maar moeten doen uitzien naar een beftuur, dat de minfte zwarigheden in zich vereenigt. En hier voor houden wij over het algemeen het kerkbeftuur van Calvijn, niet als boven alle moeielijkheden verheven, maar als de minfte inhoudende; niettegenftaande wij het gaarne willen toegeven, dat voor verfchillende landen, tijden en gelegenheden andere kerkelijke inrichtingen verkieslijker zijn kunnen (1).” Wij hebben over dit punt reeds eenige aanmerkingen in het begin van dit Artikel medegedeeld, weshalve wij die hier niet met vele woorden zullen behoeven te ontwikkelen.

Wanneer wij dan als in een kort overzicht den invloed der Geneeffche Kerk en Hooge-School op de Nederlandfche gedurende de Eeuw der Hervorming befchouwen, zoo vinden wij dien invloed ten uiterfte weldadig te noemen; terwijl zij dan alleen van hare heilzame ftrekking verliest, wanneer men van de *levendige* prediking van Christus, die bij Calvijn hoofdzaak was (2), ja die hij *den fcepter van Jezus Christus* en het *koninkrijk Gods* noemt, afgaande, zich bijzaken als hoofdbeginfel ftelde, gelijk zeker de kerkorde en liturgie aangaande kerkgezang en orgelgebruik zijn. *De Geest en het Woord*, ziedaar het levensbeginfel en den grondflag der Kerk bij Calvijn. Beide waren ook het deel der Nederlandfche Kerk; en wel mogen wij het dus met den Dichter uit ons midden uitroepen (3):

o Neêrland, tot wat fchittrende eer,
Wou God uw needrigheid verhoogen!
Zijn Kerk daalde op uw beemden nêer,
Aan 't Babelfche geweld onttogen!
Zij kwam den Heldraak, die zich voedt,
Met harer kindren dierbaar bloed,
In dees woestijn ontvluchten;
En 't eêlfte van 't Hervormingszaad,
Waardoor Europa nog beftaat,
Schoot op uw bodem vruchten!

In een tweede Artikel zullen wij trachten den invloed der Geneeffche Kerk en Hooge-School op onze Nederlandfche, federt de Eeuw der Reformatie, te fchetfen, en daarna op te geven, wat ons dierbaar Vaderland nu en voortaan, onder den éénig-noodigen zegen des Heiligen Geestes, in deze donkere dagen nog van dien kant te hopen of te wachten, wat zij te volgen en te betrachten heeft.

EENIGE OPMERKINGEN, NAAR AANLEIDING VAN DE VERHANDELING VAN DEN WEL-EERW. HEER P. J. J. MOUNIER, OVER DE UITSPANNINGSLECTUUR.

Deze Verhandeling, in den 13en Jaargang van den Fakkel geplaatst, verdient niet onopgemerkt voorbij te gaan, onder de vele gefchriften van dien aart. Zij behandelt een onderwerp dat geheel in onzen tijd te huis behoort; zij peilt eene wonde, die maar al te zigtbaar is, en zij biedt hulpmiddelen aan tegen eene kwaal, waarvan het aanwezen maar al te zeer erkend wordt. Tegen over eene leeslust die alles tracht te verflinden, ftaat eene letterkunde over, die geene grenzen van godsdienst of zedelijkheid meer eerbiedigt, en de gevolgen van eene zoodanige bevrediging eener fteeds toenemende behoefte kunnen niet anders dan hoogst noodlottig zijn. De ftrekking dier letterkunde wordt op de volgende wijze met levendige trekken afgefchilderd:

»Want wat is toch haar zoeken en ftreven? Eerst »en hoofdzakelijk den mensch bezig te houden, fterk »bezig te houden, te roeren en te fchokken! Daartoe »ftaat het wijde veld des levens voor haar open, en zij »doorkruist het in alle rigtingen, kiest er uit al wat »zij gefchikt vindt om indruk te maken. Geen denk-»beeld, geen hartstogt, geene begeerte, geen levenstoe-»ftand, dien zij niet fchildert, ontwikkelt, ontleedt, en »fteeds met den toeleg om te behagen of te treffen. »Elken lezer houdt zij in het oog en bedient elk naar »zijnen ftaat en fmaak. Hoe hoog en fijn befchaafd, of »hoe eenvoudig, hoe bedorven of onfchuldig, hoe diep-»denkend of oppervlakkig, van wat beginfelen of ge-»moedsftemming hij wezen moge, zij biedt hem wat hij »kent, gelooft, verftaat en gaarne aantreft. Alle mid-»delen om op den mensch te werken, om zijne verbeel-»ding te treffen, zijne rede te bemagtigen, zijn gevoel »weg te flepen en hem met hare voorftellingen te ver-»eenzelvigen, ftaan haar ten dienfte. En hoe weinig »vergt zij! geene infpanning noch moeite; ook tot den »laagften en vadfigften geest daalt zij af, en houdt dien »aan zich geboeid, door hem de fmakelijkfte fpijzen zoo »gemakkelijk aan te voeren, dat hij flechts behoeft aan »te zitten om dezelve te genieten.”

De Schrijver gaat vervolgens die Uitfpanningslectuur nader onderzoeken. Hij verlangt van dezelve geene bepaald nuttige indrukken, maar vooral dat geene verkeerde gevoelens door dezelve opgewekt of aangekweekt worden. Onder de eigenfchappen die een zoodanige lectuur moet opleveren, verlangt hij vooreerst die *waar-*

(1) Mr. C. M. VAN DER KEMP, *De Eere der Herv. Kerk gehandhaafd.* D. I. bl. 87, 88. Wil men een allerbondigst en met de grootfte kennis van zaken gefteld Vertoog over dit onderwerp, en de toepasfelijkheid der Calvinistifche beginfelen in onze dagen: men leze de VIIde Bijlage in het IIde Deel van HENRY, *Leben Calvins*, S. 48—65.

(2) *Car il y a danger que vous ne voyez pas grand proffit de toute la reformation que vous aurez faicte, quelque bonne et faincte quelle foit, finon que ceste vertu de predication foit desployée quant et quant. Ce nest pas fans caufe quil est dict que Jéfus Christ frappera la terre par le fceptre de fa bouche, et occira le mechant par lesprit de ces levres. Cest le moyen par lequel il nous veult dompter, en detruifant tout ce qui lui est contraire. Et voilà pourquoi aufsi l'Evangile est appelé le règne de Dieu.* In den fchoonen brief, boven aangehaald.

(3) Mr. I. DA COSTA, *Dichterlijk Krijgsmuziek*, bl. 12.

heid, in eenen meer bepaalden zin, waardoor de voorſtellingen overeenkomſtig hetgeen wij inderdaad in de natuurlijke en zedelijke wereld aantreffen, en niet naar de inſpraak eener teugellooze verbeelding zijn ingerigt. Hij eischt eene *gematigdheid*, even zeer verwijderd van die hartstogtelijke opwinding van een vroeger tijdperk, of die afſchrikkende verwildering van het tegenwoordige, waardoor de lezer, geheel afkeerig van een dagelijksch leven en deszelfs vaak afmattende pligten gemaakt wordt. Eindelijk vordert hij met ernst *eerbied voor godsdienst en goede zeden;* en de ſchandelijke letterkunde van de tegenwoordige Franſche Romanſchrijvers en in het jonge Duitschland, geeft hem gelegenheid, om op te merken, hoe diep men zinkt wanneer men die bakens uit het oog verliest. Ook de verleidelijke, hoewel uiterlijk een meer gematigden vorm vertoonende Goethe wordt niet vergeten. De zoogenoemd Christelijke ſchool van Chateaubriand en zijne volgelingen wordt hier ook onderzocht; en aangetoond, hoe hier dikwijls een onbepaald poëtisch gevoel voor eene erkenning van godsdienst wordt aangenomen; hoe men in plaats van eene erkenning van het Evangelie, ſlechts de bewondering van de vormen der Middeleeuwen ontmoet, en hoe dergelijke Schrijvers geene kruisſen vergeten, noch het houten kruis der dorpskapel, noch het roode kruis der kruisvaarders, maar alleen het ware kruis, waaraan Jezus geſtorven is. Met regt toont hij het ijdele eener godsdienstigheid aan, die ſlechts op verbeelding gegrond is, en die in de ure der beproeving als een rookwolk verdwijnt. Tegen over zoo veel ſchadelijke lectuur meent hij de werken van Walter Scot, als met dat euvel niet beſmet, bijna zonder eenige aanmerking te mogen aanbevelen. Eindelijk beſluit hij met eene waarſchuwing tegen de aanmoediging en verſpreiding van zoodanig eene letterkunde die geen voedſel zoude kunnen vinden, indien er niet zoodanig een aantal *lezers* beſtond, ſteeds gereed om de nieuwe voortbrengſelen dezer verleidelijke Schrijvers te verſlinden.

De lezing dezer voordragt was ons daarom des te aangenamer, dewijl het hier geene overgenomene of nageſchrevene denkbeelden zijn, maar men veeleer duidelijk ziet dat de Schrijver uit eigene ondervinding met zijn onderwerp bekend is; dat hij de klippen kent die hij aanwijst en inderdaad een prijswaardig doel voor oogen heeft bij het ter nederſchrijven zijner gedachten. Over het algemeen kunnen wij ons dan ook met zijne oordeelvellingen meestal vereenigen, en verwonderen ons geenszins dat dit ſtuk, toen hetzelve werd voorgedragen, eenen meer dan gewonen indruk maakte. Wij wenſchen kortelijk over eenige zijner toepasſingen te ſpreken, en dat zelfs eenigzins uit het gekozen ſtandpunt, ten einde daarna nog wat dieper in den grond der zaak zelve in te gaan.

Het ſpreekt van zelve, dat vooral de Franſche letterkunde van dezen tijd, elk die godsdienſtig en zedelijk gevoel eerbiedigt, kwetſen moet. Doch in het vergelijken der verſchillende tijdperken beoordeelt men dikwijls vroegere Schrijvers met een ſoort van gunſtig vooroordeel, uit hoofde van den indruk dien wij deswegens in onze jeugd ontvingen; of de wijze waarop een boek ons in handen kwam. Zoo ſpreekt de Schrijver van den *zoo bekenden Gilblas* met eenigen lof, en velen ſtemmen daarmede overeen. En ondertusſchen was Gilblas iets anders in de 18de, dan Balzac in de 19de eeuw? ja was hij nog niet gevaarlijker, daar *ondeugd galanterie* en *intrigue* als iets gewoons worden afgeſchilderd, de rei der verachtelijkſte karakters voor onze oogen voorbij gaat, en de lezing van Gilblas, die ten ſlotte nog als een fatſoenlijk edelman trouwt en ſterft, geene behoefte aan God en zijn woord bij ons zal opwekken, terwijl juist die zoo veel verſchriklijker lektuur die in al de diepten inleidt van een hart, aan zijne verdorvenheid prijs gegeven, veelligt nog eens zal doen uitroepen, of er dan geen God, geene redding beſtaat. Dit is inderdaad onze overtuiging. Eenige lezers mogen zich op den duur in die verſchriklijke beelden van ontucht en misdaad verlustigen, gelijk men in de 18de eeuw Faublas en Crebillon als het uiterſte van die rigting las; de zinnelijke maar beſchaafde mensch verlangt over het algemeen de voorſtelling eener wereld, waar de zonde draaglijker, bekoorlijker, verſtandiger wordt voorgeſteld, zoo dat men haar aan de hand houden kan, zonder geheel met uiterlijke eerbaarheid te breken.

Zeer bepaaldelijk pasſen wij dit ook op den *Willem Levend* toe. De Schrijfſters van dit werk met al haren geest, hare ſcherpzinnigheid en het wegſlepende van haren ſchrijftrant, zijn misſchien verder voor hunnen tijd gegaan, dan Victor Hugo of zijne tijdgenooten voor den onzen. Deze laatſte gevoelen ten minſten, dat na zoo veel verwoesting, er toch weder iets opgebouwd moest worden; de eerſten rigtten onophoudelijk hun ſchutgevaarte tegen hetgeen in haren tijd, als de Christelijke Godsdienst in hun Vaderland erkend en beleden werd. Zij vielen, wel is waar op dweepers en overdrijvers aan, doch op eene wijze, des te gevaarlijker, om dat zij waarheid en misbruik te gelijk aantast en belagchelijk maakt, en het verkeerde hulſel ten toon ſtelde zonder den kern te ſparen. Wij loopen weinig gevaar onder onze bezadigde landgenooten, dergelijke monſters, als die welke Balzac ons ſchetst aan te treffen, doch wij zijn gedurig in de gelegenheid, om op elk die teregt of te onregt onder de fijnen gerangſchikt wordt, de aardigheden van Jufv. Wolff en Deken toe te pasſen.

Een woord ook over Paul en Virginie. Deze en deszelfs Schrijver worden naar ons oordeel niet billijk beoordeeld. Men moet bij de Schrijvers den tijd wanneer zij leefden in aanmerking nemen. Bernardin de St. Pierre bloeide in dat tijdperk van verderf, waarin de groote omwenteling voorbereid werd; waarin Voltaire en zijne aanhangers, niet te vreden met den God des Evangelies te honen ook de Natuur belasterden, geen eindoorzaken wilden erkennen, en overal ſlechts op misgewas en misgeboorte opmerkzaam maakte. St. Pierre een hartstogtelijk beminnaar der Natuur, die hij zoo wel in de pynbosſchen van Finland, als onder de kokosbomen van Mauritius had leeren bewonderen, wilde aan die Natuur hare reg-

ten wedergeven, hare ſchoonheden doen bewonderen, liefde en verdraagzaamheid onder de menſchen doen wonen; en in dien geest ſtelde hij ook het voornoemde werk ter neder. Ware zijn oog door genade verlicht geweest, hij zoude gezien hebben dat de bron van herſtel op eene andere plaats gezocht moest worden. Doch hoe het ook zij, hij trachtte op te bouwen; en hij die tegenover de razende Atheïsten, die zijn Collega's in het Inſtituut waren, de eer en het beſtaan van God verdedigde, verdient geene plaats onder degenen die niets verſtonden dan afbreken en vernietigen.

Treffend is de vergelijking (bl. 44) van de taal des geloofs in La Martines *Jocelyn* en die der vertwijfeling van den Dichter zelven, toen hem zijne Julia ontrukt werd. Waar God niet in het hart woont, daar kan veel geſproken, veel voorgeſteld worden; doch wanneer wij zelve worden aangetast, dan is er onverſchilligheid zoo lang de hartader niet aangeraakt wordt; heidenſche droefheid, waar dezelve zich getroffen gevoelt.

En nu Göthe! Deze toongever der eeuw, wiens invloed nog voortwerkt in degenen die ontwikkeld hebben wat hij aangaf, kan niet in éénen volzin beoordeeld worden. Wij behouden het ons derhalve voor, om dezen in het vervolg te toetſen aan de waarheid die uit God is, en aan te toonen hoe veel afkeer voor God er in den man verborgen lag, die als Genie en Geleerde zoo onnavolgbaar heeft uitgemunt.

Ook wij achten Walter Scott hoog, en zullen zeker een roman van zijne hand, wat den onmiddelijken invloed betreft, met meerder gerustheid dan andere werken van den dag in de handen van hen die ons dierbaar zijn aanſchouwen. En toch, is op den duur zijne gematigdheid niet zelve gevaarlijk? Hij ſchijnt zoo onpartijdig, dat men zich ongewapend aan hem overgeeft; maar is nu zijne leiding altijd juist? De Puriteinen hebben ware beginſels overdreven, en dit bragt hen tot aan den Koningsmoord van Karel I, en de buitenſporigheid der Republiek. Maar dit erkennen thans toch zelfs hunne vijanden: er waren onder hen mannen, niet alleen van kracht, maar ook van opregte godsvrucht. Geven de tooneelen van *Old Mortality* en *Peveril* daarvan eene juiste afbeelding? Waar Walter Scott begint met eenen Balfour te ſchetſen, doet hij hem in geestdrijverij en waanzin eindigen. Was hij dus wel in ſtaat de godsvrucht juist te erkennen, ook waar zij door de toevoegſels dier eeuw onkenbaar ſcheen? De karakters toch waaraan Walter Scott bij de uitkomst altijd gelijk geeft, zijn die waar zijne individualiteit zich in afſpiegelt, de Waverleys en Mortons, die tusſchen alle partijen weifelen, en eindelijk onbezeerd uit den drang geraken. Welkom is deze voorſtelling aan ons geſlacht, dat over het algemeen alle uiterſten zoodanig wenscht te vermijden, dat er geen kleur van een oorſpronkelijk karakter bij hetzelve overblijft. Deze wenk zij genoeg om ons gevoelen uit te drukken, dat ook ſchijnbaar ſchadelooze ſpijze giftdeelen kan bevatten, en deze dan des te gevaarlijker is, omdat wij door niets gewaarſchuwd worden.

Ten ſlotte waarſchuwt de Schrijver om dergelijke lectuur niet te koopen, niet te lezen noch te verſpreiden, ten einde daardoor het lokaas dat er voor de Schrijvers in het debiet gelegen is, te doen vervallen. Dit is juist beredeneerd. Maar wat is dan toch de oorzaak, dat, niettegenſtaande deze en zoo veel andere welgemeende waarſchuwingen, die wij ook in dit blad meermalen deden hooren, het debiet toeneemt en zich uitbreidt? Zoude het niet zijn, dewijl er een overeenſtemming tusſchen ſchrijvers en lezers beſtaat, dewijl deze zelfde letterkunde als de uitdrukking van den toeſtand der Maatſchappij in een zeker opzigt beſchouwd kan worden? Men zal dit hier te lande moeilijk toegeven, daar in ons Vaderland God in zijne onpeilbare goedheid nog veel bewaarde van Christelijke gewoonten, Christelijke levenswijze, ook daar waar het levendig gelooven ontbreekt. Doch komt de ure der beproeving, dan zal al het dorre hout knakken en afbreken. Die zelfde uitheemſche letterkunde, die wij voor eenige jaren reeds deden kennen en vreezen, is ſedert meer en meer ook bij ons doorgedrongen; en dit ware onmogelijk, zoo er geene ontvangbaarheid voor dezelve beſtond. Niets ſtaat op zichzelve in de wereldgeſchiedenis. Alles heeft zijnen wortel en zijne vrucht. In de XVIII^de^ eeuw heerschte er in ons Land in de openbare letterkunde een zekere gematigdheid en eerbaarheid; doch te gelijk beſtond er eene geheime letterkunde van ſchandelijke boeken, die zoo wel in de hoogere als in de lagere klasſen in de verſchillendſte vormen bekend was. Thans wordt de openbaring der ongerechtigheid meer en meer duidelijk. De pers is het bloozen ontwend, en zelfs de publieke aankondigingen zullen weldra moeten toonen, van welken geest zij uitgaan. Het menſchelijk verderf en de menſchelijke trotschheid, ſteeds beſtaande, ſteeds te herkennen in de geſchiedenis, komen nu tot eene conſequentie, tot een geheel, hetwelk aan de tijden vóór den Zondvloed herinnert; en zij zelve, die deze rigting beſtrijden, zouden gedurig medegeſleept worden, zoo de bewarende hand des Heeren hen niet terug hield. Wat wij thans zien, is echter ſlechts voorbereiding, en tot nu toe behoeft de Christen ſlechts te vragen, wat hij in den geloove mag doen, of waarin hij met overtuiging werkzaam kan wezen. Nader zal het echter blijken, waartoe alles medewerkt. Doch ook van dat alles geſchiedt er niets buiten den wil van God, die ook het kwaad regeert. Die zelfde letterkunde nu, die al het kwaad in al deszelfs afzigtigheid daarſtelt, en dus uit den aard der zake een bron van verleiding is, kan voor vele zielen een middel van genezing worden, en is het ook wel reeds voor eenigen geweest, door hen op eens tot aan den rand van den afgrond gevoerd te hebben, en in deze ontzettende diepte te hebben doen nederzien. In de geheele vorm van den Godsdienst in de vorige eeuw was een groot gebrek. Men meende met een zekeren graad van Godsdienst te kunnen volſtaan, een zekeren tijd aan dezelve te kunnen toewijden, een gedeelte onzer overtuiging daaraan te kunnen onderwerpen, en hield altijd nog een ander gebied over, waarin men zijne geliefkoosde denkbeelden en genietingen kon plaatſen.

Dit neutrale gebied wordt meer en meer afgebroken. Het wachtwoord dezer eeuw wordt: *Godsdienst moet alles zijn, of is niets.* Niet alleen onze godsdienstige mensch, maar onze burgerlijke, onze redenerende, ja zelfs onze zich verlustigende mensch, moeten het eigendom van Jezus worden. Niet alleen onze bedehuizen en gehoorzalen, ook onze werkplaatfen en gezelfchapszalen moeten van Christus getuigen. Hij moet het leven onzer ziele zijn: en al bruifchen dan de ftormen in ons hart, dan zullen wij toch evenmin uitfpanning als ftichting buiten Hem kunnen vinden, telkens als het gemoed ten goede getroffen wordt. Israël had zijne vrolijke dagen, zijne feesten; doch het waren alle de feesten des Heeren, gedachtenis aan vorige weldaden, affchaduwing van nog grootere. Zoo zij ook de lectuur dienstbaar, zelfs wanneer zij uitfpannend is. Niet dat zij daarom altijd ftichtelijk behoeve te zijn: als zij maar met God begonnen wordt, dan geeft zelfs het zien der fteeds toenemende ellende van al wat buiten Christus is, een terugkeer tot ons zelve, een bidden om toch gevonden te worden in Hem die alleen bewaren kan. Menfchelijke voorzigtigheid zij ook in deze aanbevolen in het bewaren van hen die wij lief hebben. En toch! hoe onmagtig is deze bewaring, waar eens het voedfel der begeerlijkheid gezocht wordt, of waar het zich in duizend onbewaakte gelegenheden aanbiedt! Hoe meerder de affluiting, hoe ftrenger het gebod, des te grooter is het gevaar. Vooreerst, de trek tot het verbodene, zoo onbedwingbaar; en dan, fluipt er dan een enkel boek, ja wat meer is eene enkele bladzijde door, zij werkt met een fcherpen prikkel, zij heeft grooter invloed dan, onder andere omftandigheden, geheele boekdeelen! — Wat zal dan de flotfom zijn? Mogten wij met deze behoefte, met de overtuiging van dit dreigend gevaar, tot onzen God naderen! Onze muren vallen; doch God is een vurige muur voor de zijnen: ons licht bezwijkt, doch God is een licht waarin geene fchaduw is. Door kennis van zonde en ellende leidt Hij tot geloove en heerlijkheid. Zoo ook zal de wereld, nog fteeds opwasfende in eigen kracht en heerlijkheid, eens moeten erkennen, dat zij naakt en bloot is, als haar Regter verfchijnt. De Heere geve elk die op Hem vertrouwt, op zijnen wachttoren te ftaan, en te getuigen ter zijner eere, ook in het gebied der letterkunde, hetgeen toch niet anders is dan de uitdrukking der woeling van 'smenfchen geest, en van zijne behoefte om naar buiten uitteftorten hetgeen in zijn hart gevonden wordt. Uit zijne vruchten zullen wij den boom kennen, en wij zullen leeren onderfcheiden den tijd waarin wij leven. Erkennen wij dan van de ééne zijde de diepten des Satans, zoo in de ftelfelmatige ontwikkeling van het ongeloof als in de wederopdelving en optooijing van een fchijnbaar reeds verfleten bijgeloof: wij zullen tevens ook leeren zien dat God zich niet onbetuigd laat, en dat elke eeuw, ook in iederen kring, nog hare getuigen heeft voor de waarheid, die, door het geloove aangegrepen, ons alleen door het verwarde doolhof der menfchelijke meeningen henen voert.

KERKELIJKE ZAKEN.

Beoordeeling van het gefchil over de maatregelen tegen de Afgefcheidenen, door Mr. C. M. VAN DER KEMP. (Tweede Stukje) Rott. 1838.

Wij wenfchen den Schrijver van de belangrijke wederlegging des Heeren van Appeltere, met zijnen wel volbrachten arbeid geluk. Te zeggen: dat dit thans voltooide Gefchrift een waardige repliek is, om zoo te fpreken, in het pleitgeding, zoo indrukmakend aangevangen door den Heer Groen, is geen bloote lofspraak, maar, zoo wij meenen, billijke waardeering. Dat deze lof intusfchen geene onvoorwaardelijke inftemming met alle beweerden of geuite denkbeelden van den hooggeachten Schrijver influit, behoeft geene herinnering, voor wie het ftandpunt van dit Tijdfchrift in de kerkelijke ftrijdvraag van onze dagen kent. In den ijver, buitendien, der verdediging zelfs van de beste zaak, gaat het argument tegen partij als van zelve meermalen verder dan de eigenlijke bedoeling, en men zoude kwalijk doen ieder in de hitte van den ftrijd uitgefproken woord tot zijne verfte gevolgtrekkingen uit te breiden. Hoe zoude men b. v. in dien ftrengen zin, met den Schrijver der *Beoordeeling* kunnen beweren, dat het Hervormde Kerkgenootfchap niet is dezelfde Gereformeerde gezindheid die bij de Grondwet erkend is, dat is, die *vóór* 1816 beftond; en evenwel zich als Gereformeerd Lid blijven befchouwen, zonder zich van het Kerkgenootfchap *federt* 1816 te fcheiden? (Verg. bl. 31—33 en 84, 85.)

Doch bij dergelijke punten ftil te ftaan, die in alle gevallen meer de individueele toepasfing, dan den grond zelven der zaak raken, heeft weinig nut voor ons tegenwoordig doel. Liever komen wij hier nog eenmaal terug op een ander onderwerp, waaromtrent wij zeer bijzonder verlangen wel verftaan te worden. Het is dat der Formulieren, welke het ons voorkwam dat de Schrijver (in zijn *Eerfte Stukje*) niet genoeg in hare noodzakelijke ondergefchiktheid aan het Woord van God befchouwde, als hij tot de Gereformeerde Christenen in ons land den uitroep richtte: *Hecht, ja klemt u vast aan uwe oude Formulieren van eenigheid!* De Schrijver verdedigt zich op deze uitdrukking in eene Aanteekening achter dit *Tweede Stuk* (bl. 79, 80) op eene wijze, die ons te meer bemoedigt onze bedenkingen tegen dezelve te herhalen, en in het geheel onze meening nader toe te lichten, zonder vrees ons dusdoende in eene ontijdige polemiek met eensgezinde vrienden te begeven.

Eerst worde alle mogelijk misverftand wegens de wederzijdfche bedoelingen weggenomen. Wij fchrijven den Heer Van der Kemp geene andere toe, in zijne verhefling van de waarde der Formulieren, dan de aanwijzing van een *middel*, en wel een *kerkelijk middel*, tot herlevendiging of inftandhouding der zuivere geloofsleer. Van onze zijde wenfchen wij niet miskend te worden in onze hoogachting voor de Belijdenisfchriften, zoo als wij die beleden en omfchreven,

èn bij andere gelegenheden, èn vooral in ons Opſtel (Dl. I. N°. 25) over *het Woord Gods en de Geloofsbelijdenis der Kerk.*

Dit zij dan op den voorgrond geſteld; maar ook aldus komt ons nog ſteeds de uitdrukking van *vasthechting*, *vastklemming* (als aan een uiterst plechtanker!) alleen gepast voor, waar dan ook de hoogſte en uiterſte toevlucht voor de waarheden des geloofs en der Kerk bedoeld wordt. Die hoogſte en laatſte toevlucht nu is en blijft ons immers *alleen* het levend en eeuwig blijvend Woord van God! Het is niet overbodig dat hoogſte en albeſliſſende gezag te herinneren, daar waar ook onder de bestgezinden, tegen over de verderfelijke Neologie onzer eeuw, de ſtrekking zoo kenlijk beſtaat, om het menſchenwerk op gelijke lijn te ſtellen met het werk van Gods Geest; en den Bijbel maar al te vaak te beſchouwen alleen als een voorraad van bewijsplaatſen voor de ware Kerkleer, in plaats van de altijd voorhanden bron, waaruit de waarheden dier leer ſteeds met verſche levendigheid vloeijen. Wij deden dit in het eerſte gedeelte van dit Verſlag (bl. 91 hier boven) in eene korte tusſchenrede gevoelen, die wij in de aanhaling onzer woorden door den Heer Van der Kemp (2de Stukje, bl. 80) gaarne hadden opgenomen gezien.

Men make toch tusſchen de waarheden, door onze Christelijke Gereformeerde Kerken beleden, en de Formulieren waarin zij uitgedrukt zijn, het behoorlijke onderſcheid. Deze zijn vormen, die voor veroudering, vernieuwing, uitbreiding, aanvulling vatbaar blijven; gene worden in hare onverwelkbare frischheid bewaard in het Woord. Synoden of Conciliën mogen de Formulieren kunnen afſchaffen of ontzenuwen; de waarheden, als panden aan de Kerken toebetrouwd, zijn boven haar bereik. De Gereformeerde Kerk vindt hare dierbare kenmerkende waarheden (Drieëenheid, Erfzonde, Verzoening door plaatsbekleeding, Vrije genade, Uitverkiezing van eeuwigheid, enz.) ſteeds terug in het onfeilbaar Woord der Schrift, en in de geſchiedenis harer eigene wording, bewaring en ontwikkeling.

Wij zijn van meer dan éénе zijde vriendſchappelijk aangevallen geworden, op het gevoelen dat wij in deze bladen uitten: dat de Kerk onafhanklijk van hare Formulieren beſtaat. Wij kunnen niet zien, hierin iets miszegd te hebben. De Kerk drukt de waarheid, die zij bij hare gronding van God ontfing, eerst later in eene regelmatige Belijdenis en andere Eenigheidsſchriften uit. De Augsburgſche Confesſie drukte in 1530 de leer uit, die reeds veel vroeger, ſchoon nog onbeſchreven, het levensbeginſel der Evangeliſche Kerken uitmaakte. Zekerlijk ſchreef Luther met recht aan die Belijdenis meer kracht toe, dan aan *tien Predikatiën;* en gaarne brengen wij dit woord ook op onze Kerkbelijdenisſen over. Doch die zelfde Belijdenis, in beduidende tijden als de onze uit hetzelfde altijd levendige Woord in de taal van *onzen* tijd, in de vormen en naar de behoefte van *onzen* tijd, tegen den vijand in *onzen* tijd, als het ware ververscht en vernieuwd te zien, zouden wij geen teeken van dieper verval, maar van gewenschte herleving achten. Zoodanige verſche, uit den drang der dagen ontſtane geloofsverklaring, zoude ongetwijfeld de Heer Van der Kemp met ons niet ſlechts boven tien, ja honderd predikatiën van ouden of nieuwen tijd, maar ook boven tien- en honderdvoudig beroep op de *oude Formulieren* ſtellen.

Hoe het zij, het zijn niet die *Formulieren*, maar de waarheden waaruit dezelve ontſtonden, die het wezen der Kerk uitmaken; even gelijk het in den Staat, volgens gezonde begrippen, niet de *geſchrevene Conſtitutie*, maar het hooger en ouder onbeſchreven historisch beginſel is, waar zijn beſtaan aan hangt. In de Kerk als in den Staat is die beſpiegeling ſchadelijk, naar welke een verdrag de grondſlag van een van beide zoude zijn. De Kerk is evenmin een genootſchap uit de overeenſtemming in hetzelfde geloof van deszelfs leden geboren, als de Staat eene maatſchappij is, gevormd door eene beſchrevene Grondwet. De Staat ontſtond uit de inzetting der Machten van Gods wege; de Kerk uit de prediking van Zijn Woord. Beider oorſprong is een historisch feit, geen menſchelijke overeenkomst.

Het zij ons vergund, deze gelijkenis tusſchen de Kerk en den Staat verder uit te breiden, tot te kennen geving van het reſultaat, dat voor ons uit de tot hiertoe gewisſelde Schriften over de zaak onzer Nederlandſche Gereformeerde Kerk geboren, of liever bevestigd werd.

Hetgeen de Heer Groen in onderſcheidene Schriften reeds vroeger aangetoond heeft ten aanzien van den Staat, dat zelfde vindt zijne dadelijke toepasſing op de Kerk. Ons maatſchappelijk ſtelſel is door de omwentelingsbegrippen als overheerscht, en toch: »Omverwerping wordt niet vereischt. De meeste inſtellingen kunnen in ſtand gehouden worden. Het komt aan op het beginſel dat ze doordringt en bezielt. Het komt er op aan in een anderen geest en met anderen zin werkzaam te zijn" (1).

Even eens is het met onze Gereformeerde Kerkgemeenſchap gelegen. Dat zij in vorm en leer door onchristelijke en neologiſche beginſelen overheerd is, en dat die overheering door de Synode van 1816 en de latere ontwikkeling van het ſtelſel dier Synode, al meer en meer bevestigd werd, lijdt geen twijfel. Van daar de klacht van zoo velen, de afſcheiding van ſommigen. Doch de afſcheiding is *daarom* onnoodig, omdat ook in de Kerk herſtel en herleving de opgedrongen inſtellingen ten deele zouden kunnen zuiveren, ten deele wijzigen, ten deele doen wijken. Dat herſtel nu wachten wij eenſtemmig met den Schrijver der *Beoordeeling*, in de eerſte en hoogſte plaats van den Heiligen Geest, op den tijd, op de wijze, en door de middelen die Hij wil; ondergeſchikt en van de zijde des menſchen beſchouwd, onder de aanwending der verordende middelen: tot welke ongetwijfeld hier voornamelijk behoort de *bewa-*

(1) Men leze de ganſche belangrijke plaats in de *Maatregelen tegen de Afgeſcheidenen* van den Heer GROEN (bl. 66), overgenomen door den Heer VAN DER KEMP in dit zijn tweede Stukje, bl. 65.

ring der panden, dat is, der eeuwige waarheden, van den beginne en federt, aan de Gereformeerde Kerken toebetrouwd, en onafhanklijk van alle menfchelijke bepaling of affchaffing, in het eeuwig blijvend Woord onzes Heeren, en in de harten zijner geloovigen, levend!

DE UITDAGING.

In twee onzer vorige Nummers gaven wij een paar belangrijke trekken op uit het leven van den waardigen Engelfchen Geestelijke, Bernard Gilpin, gelijk dezelve door den Hoogl. Schubert op eene zoo onderhoudende als aantrekkelijke wijze worden verhaald. Deze treffelijke Geleerde voegt bij die beide bijzonderheden nog eene derde, (onder den titel *die Fehdehandfchuh*,) die wij bij de twee voorgaande wenfchen te voegen (1).

Reeds in het vorige ftuk maakten wij er gewag van, dat Gilpin zich het geestelijk onderwijs en de armverzorging aantrok onder de arme, onwetende, halfwilde bewoners van Noordhumberlands ruwe gebergten. Deze menfchen toch hadden bij de verftrooidheid hunner woningen, en wegens de vergaande armoede huns lands, nog geenen geordenden Leeraar gehad. Hij bezocht dit verlatene volk gewoonlijk tegen Kerstijd, wijl dit de gunftigfte tijd des jaars was om velen hunner te huis aan te treffen. Er waren dan bepaalde plaatfen van zamenkomst: vond men er eene Kerk, dan werd daar gepredikt; was er geene voorhanden, dan werd de godsdienstoefening ook wel in eene fchuur gehouden. Scharen ftroomden er zamen om zijn onderwijs te genieten, eenigen ook om deel te hebben aan zijne weldaden; want men verhaalde van Vader Gilpin, dat hij gewoonlijk, wanneer hij die reis ondernam, tien Pond Sterling met zich nam, maar wanneer hij terug kwam nog boven het uitgeven daarvan, 20 Rozennobels fchulden gemaakt had, die hij binnen den tijd van veertien dagen weder uitbetaalde. — Bij dit rondtrekkende predikambt gebeurde het hem dikmaals, dat de nacht hem midden in het eenzame winterlandfchap overviel. Dan liet hij den voerman met de paarden voortrijden, om eene herberg te zoeken; en hij zelve zocht inmiddels, zoo veel zijne krachten het hem toelieten, den hinderlijken invloed der koude door lichaamsbewegingen te overwinnen. Kon men dan eene herberg opfporen, zoo was alleen de uiterfte hoogte des hongers in ftaat om de voedingsmiddelen van de arme bergbewoners bruikbaar te doen zijn. Evenwel verdroeg Gilpin alle deze hindernisfen gaarne; want de zalige vruchten van zijnen arbeid waren op de aandoenlijkfte wijze zichtbaar bij zulke *kinderen der Natuur* (gelijk men gewoonlijk fpreekt,) die hunnen geestelijken vader en weldoener fchier vergoodden.

Één kwaad was er, met hetwelk Gilpin bij dit volk het langfte te worftelen had: het kwaad van geweldenarij en vechterij. Zij voerden niet flechts, gelijk hunne oude Angelfakfifche voorvaderen, man tegen man tweegevechten; maar geheele fcharen rukten gewapend, zelfs ter kerke in, tegen andere op, zoodat de Prediker foms den kanfel moest verlaten en de vechtende partijen van één fcheiden. Eens op eenen Zondag morgen vond hij in de kerk, waar hij zich bereidde te gaan prediken, een handfchoen opgehangen; en op zijn vragen naar de bedoeling, antwoordde de koster, dat hij, die dezen handfchoen had opgehangen, ieder die het zou wagen denzelven af te nemen, tot een tweegevecht uitdaagde: Gilpin heette den koster de handfchoen afnemen en hem aangeven; en daar de man dit uit vreeze niet durfde te doen, nam hij zelf dien af en ftak hem bij zich. Aan het flot der zeer dringende preek, waarin Gilpin getoond had dat de hoofdplicht van den Christen, het voorname kenteeken waaraan men hem onderfcheidde, was de liefde Gods en der naasten, haalde hij op eenmaal den bij hem geftoken handfchoen voor den dag, en zeide: ik hoor, dat één uwer dezen handfchoen ter uitdaging tot een tweegevecht heeft opgehangen. Ik heb dien opgenomen; en ik daag van mijnen kant mijne partij uit, mij te verklaren, hoe zijn bedrijf met het geloof aan den Christen beftaanbaar is, dat hij belijdt? Hij voegde bij deze woorden nog eenige indrukmakende vermaningen, welke het hart van de uitdagers en uitgedaagden gewis zekerder en dieper getroffen hebben, dan alle de zijdmessen en rappieren van Tinedale vermocht hadden.

(1) Men vindt ze alle drie gezamenlijk in de *Christoterpe* voor 1836 S. 185—197.

IS HET GEMAKKELIJK EEN CHRISTEN TE ZIJN?

Daarom dan ook, alzoo wij zoo groot eene wolke der getuigen rondom ons hebben liggende, laat ons afleggen allen last en de zonde die ons lichtelijk omringt, en laat ons met lijdzaamheid loopen de loopbane die ons voorgefteld is.

PAULUS.

Ik weet niet of ik ja dan neen zal zeggen. Wanneer wij op de Apostelen des Heeren zien, dan ontdekken wij dat ook zij door veel dwaling en menigerlei ftruikelingen, bij vallen, opftaan en boete, waakzaamheid, gebeden, tranen, door angst en nood henen moesten worftelen, om tot den mannelijken wasdom in Christus te geraken; en alzoo niet minder dan anderen ervaren moesten, dat de weg fmal en de poorte eng is, die ten leven leidt, maar daarentegen ook weder dat het juk van Christus zacht en zijn last licht is. Ja, wat nog meer is, wij zien ook fteeds met vreugde, dat de Heer hen niet liet fteken, noch aan hunne eigen krachten overgaf; ja, dat Hij overal zelve de zwakken bijftond, hun de hand reikte, hen fterkte en troostte, ophief en droeg, en dat Hij hun fteeds nabij bleef, is zichtbaar. Wordt het ons dan ook bij wijlen bang, of wij die ééne groote levensbuit zullen behalen, zoo willen wij ons niet verbeelden dat ons iets zonderlings overkomt. Dat is zoo de geftelde

orde. Kostelijke goederen worden flechts tegen een hoogen prijs verworven. Dien prijs betaalt de Heer zelve, want wij zijn en blijven geldeloos; maar de koopprijs ligt wat hoog, en wij moeten de fteilte opklimmen om hem te bereiken. Dat vordert het wegwerpen van nutteloze lasten en zelfverloochening. De man die uitging om *goede*, echte paarlen te zoeken, was verftandig, want men vindt ook glazen paarlen die van menfchen gegoten worden, voor liefhebbers die er niet veel aan befteden, en echter zich zelven en anderen in plaats van het ware fchoon wel met een fchijn van hetzelve willen bedriegen. Maar hij wilde *goede* paarlen, welke de verborgen fcheppende en wonderdoende hand Gods zelve in de diepte der zee bereidt. En toen hij dien éénen kostelijken parel vond, die in de verborgen diepte des hemels bereid, van daar nederwaarts toegereikt wordt, toen gaf hij alles weg, en kocht dien. Men kon het den man wel uiterlijk niet aanzien, dat hij zulk eenen fchat in het verborgen bij zich had; ja, hij die alles bij dien hoogwichtigen koop er voor overgegeven had, kon wel zeer arm fchijnen in vergelijking, met anderen, die luisterrijk pralend hun geheele fnoer van moderne glaspaarlen, gelijk zij zoo even uit de hand des nieuwften kunstwerkers komen, om den hals dragen. Maar wat fchaadt dit zijn' parel en zijne zekerheid? Hij kende toch den Heer die op zijnen tijd de paarlen wel zou weten te onderfcheiden, die in zijne kroon bruikbaar zijn.

Andrew Burn, een hoog geplaatst Engelsch Zeeofficier, was ontwaakt uit een leven, in diep ongeloof en grove lichtzinnigheid verzonken. De vermaningen eens trouwen broeders, die hem tot de rechte kennis zijner zonde en der gerechtigheid die in Christus is, henen wees, had hij verfmaad. Zijn broeder ftierf; en veertien dagen na deszelfs dood had hij den volgenden droom, dien hij op deze wijze zelf verhaalt. »Ik droomde dat ik met mijn vereeuwigden broeder op den muur van het kerkhof onzer geboorteplaats zat. Het was in den morgenftond, terwijl het ochtendlicht nog naauwelijks begon te dagen. Stil en zwijgend zaten wij hier eene wijle nevens elkander. Toen vraagde hij mij: Wilt gij wel met mij in de kerk gaan? Ik ftemde toe, wij klommen af, gingen door de groote poort, en kwamen aan de binnenfte kleinere kerkdeur. Door deze floop mijn broeder fpoedig heen: ik wilde hem volgen, toen de deur van boven af, als een valdeur, nederzonk en mij den weg aflloot. Slechts de helft der ruimte bleef nog open. Ik bukte mij om er gebogen door te gaan; maar toen zonk de deur nog dieper. Nu liet ik mij eerst op de knie neder: toen leide ik mij plat op het lijf, en drong en perste mij zoo veel mogelijk, om door de enge opening te komen; doch vergeefs. Diep bedroefd, en toch niet willende buiten blijven, nam ik het befluit om al mijne kleederen af te werpen. Slechts een met zilver geftikt vest was mij al te lief, dat wilde ik aanhouden. Daarop beproefde ik van nieuws af, door te dringen: mijn vest werd vuil door het ftof; en toch was mijne moeite vruchteloos. Eindelijk tot vertwijfeling gekomen, ontkleedde ik mij geheel, en begon nu mij zelven er door te prangen. Nu werd mijn vel wel door den fcherpen kant gefchaafd, doch daar ik zag dat ik vorderde, achtte ik de fmarte niet, en zoo raakte ik er door. Naauwelijks ftond ik weder overeinde, of eene onzichtbare hand deed mij een rein wit kleed aan: ik zag aan eene tafel tot het gebruik des Avondmaals, eene fchaar van heiligen aanzitten, en onder deze ook mijn broeder. Ik zette mij bij hen neder; brood en wijn werden mij toegereikt, en eene hemelfche vreugd, een zoo verrukkend genot doordrong mijne ziel, als geen fterfelijk mensch befchrijven kan. Toen riep mij plotfeling eene ftem tot driemalen bij mijnen naam, en fprak: Men mist u te huis! — Mijne vreugde was zoo groot en overftelpend, dat zij weldra de zijdene banden van den flaap verbrak, en maakte dat ik mij op mijne legerftede oprichtte, en God luid verheerlijkte!”

(Naar het Engelsch.)

BESCHOUWING DER TIJDEN.

(24 Mei 1838.)

De dag waarop het ons vergund wordt deze regelen ter neder te fchrijven, hecht zich aan herinneringen, die wanneer zij aan ons hart levendig gemaakt worden, ons zouden moeten plaatfen verre boven de bewegelijke tooneelen van den dag en hun afwisfelend belang. Immers, dan zouden onze voeten op den Olijfberg ftaan, en het woord der hemelboden zoude leven voor onze ziele zijn: *Deze Jezus die van u opgenomen is, zal alzoo komen, gelijkerwijze gij hem naar den Hemel hebt zien henen varen.* Alsdan zoude de geheele gefchiedenis der wereld flechts eene kleine tusfchenure zijn, tusfchen de Hemelvaart des Heeren en Zijne terugkomst: eene ure, waarin alles moet medewerken tot voorbereiding van Zijne komst, en tot het eeuwig welzijn van degenen die Hem toebehooren. Hoe klein is, van de toppen van den Olijfberg gezien, alles wat de wereld groot noemt, en hoe is alleen dat groot, hetwelk door de groote menigte gering wordt geacht! De wereld gewaagt van alle kanten van de voorbereiding tot die plegtigheden, waarbij Keizer Ferdinand en Koningin Victoria kroonen zullen ontvangen, die zij misfchien flechts voor weinige jaren zullen dragen; daar fpreekt men van eene kroon die onverwelkelijk is, en die de Heer fchenkt. De wereld verhaalt ons van den Prins Esterhazy, die zijn ligchaam, dat een prooi der wormen zal worden, door den glans van millioenen fchats, aan zijn uniform vastgehecht, tracht op te luisteren; de Christen is op reis naar de Stad van zuiver goud, waar de fondamenten met allerlei kostelijk gefteente verfierd zijn, en de heerlijkheid Gods het licht is. Wij kunnen ons dan ook heden met de gebeurtenisfen van den dag niet bepaaldelijk bezig houden. Trouwens, wat bieden dezelve aan, dan in Engeland de worfteling tegen een Ministerie dat zich nog aan eene weifelende meerderheid

vastklemt om het gezag te behouden; in Frankrijk een Bewind, dat zelfs die meerderheid niet heeft kunnen behouden, en echter de constitutioneele fictiën en vormen verloochent door niet af te treden. Overal materiëele belangen, in de vertegenwoordigende vergaderingen de twistappel der partijën: nu de aflossing der schuldbrieven, dan de spoorwegen. Buiten de vergaderingen zien wij deze belangen het onderwerp eener grove speelzucht, en een nieuw soort van agiotage, als het ware uit de gesloten speelbanken losgebroken, stort zich over het publiek uit, en schijnt zich niet meer tot den grooten handel te bepalen, maar zelfs de burgerlijkste takken van Nijverheid in eene speculatie van millioenen te willen herscheppen. In den tijd van Law rustte de gespannen verwachting alleen op de wonderen die de oevers van den Missisippi zouden opleveren; thans wordt alles wat men aanraakt, de grond die men betreedt, elke ader van metaal of steenkolen als de bron eener onbegrensde welvaart geschilderd, en de Alchimie wordt op lichten dag gedreven door zoo vele maatschappijen, wier bedoeling niet anders dan die van een georganiseerd rooverscomplot is. — De Belgen passen op Luxemburg thans die taktiek van petitiën en driekleurige vlaggen toe, die in 1830 hun zulke gemakkelijke overwinningen heeft bezorgd. — De verdedigers der voorvaderlijke vrijheden in Biscaye en Navarra, zijn vermoeid van eenen oorlog, die al hunne bronnen van bestaan vernietigt.

De kreet des jammers stijgt uit de verschillende werelddeelen op. De laatste afstammelingen der Indianen in Noord-Amerika zien eenige hunner talrijkste stammen door moordende ziekten versmolten. In Canada verheffen zich de schavotten, en gelijk bij alle staatkundige worstelingen, wordt er bloed gestort, dat weder door latere bloedstorting gewroken zal worden. De paleizen van Bahia storten in, bij den brand, door razende muiters aangestoken, die vóór hun geheele verdelging nog een verhoogden jammer wenschen te verwekken. De velden van Hindostan zijn met lijken bedekt, eene tallooze menigte door de folteringen van den hongerdood weggesleept. Onoplosbaar blijven alle deze schriktooneelen voor hem, die niet inziet hoe de mensch van God is afgevallen, en dat er slechts één weg tot redding overblijft. En hoe weinigen zien dit in; hoe weinigen leven er in deze overtuiging, onder degenen die zich beroemen den naam van Christenen te dragen!

Dood van Talleyrand. Eene gewigtige gebeurtenis is het afsterven van een man, gedurende eene reeks van jaren in de hoogste betrekkingen werkzaam, doorslepen van geest, staande blijvende bij het nederstorten der troonen, die vorstelijke geslachten herstelde of liet vergaan; de Warwick (de Koningsmaker) der 18de eeuw. Hij heeft de zeldzame bekwaamheid bezeten, om tot het einde toe zijnen rol uit te spelen, en deed dit meesterlijk. Hij vergat niets, beschikte alles op de meest doelmatige wijze, en scheen zelfs bij het oogenblik van zijn afscheiden niets verzuimd noch vergeten te hebben. De man naar de wereld, die haar toonde te kennen, toen hij tot een jong mensch die geen kaart speelde, zeide: »Mijnheer! gij bereid u een ongelukkigen ouderdom," werd weder Bisschop van Autun op zijn sterfbed, en voerde zelfs de begeerte deswegens verder dan het voor eenen vertegenwoordiger van onzen tijd raadzaam scheen. Door de bestellingen zijner laatste uren verwierf hij voor zijne nagedachtenis rust van den kant dier partij, die hem steeds als eenen afvallige beschouwde, en hem nu slechts beschuldigt, het dwaalbegrip eener alliantie tusschen Frankrijk en Engeland, als droom van zijn leven te hebben voorgestaan. Is er in dat gemoed nog iets meer omgegaan; lag er in een hart, waarin zoo veel wereld en zoo veel zonde gehuisvest hebben, eene begeerte tot een hooger verzoening dan die met de Kerk van Rome? Dat zal alleen de eeuwigheid openbaren; doch reeds dit geeft een ongunstig vermoeden, dat ook hier alles even afgepast en voltooid was als in het overige gedeelte van zijn leven. Het leven Gods openbaart zich meestal in meer onrust, met minder regelmatigheid. — Terwijl deze ster onder de staatkundige namen van Frankrijk ondergaat, leidt Chateaubriand in zijn belangrijk werk over het Congres van Verona zijne lezers in het geheim der Diplomatie in, meer met de geestigheid van eenen letterkundige, dan met de diepte van eenen staatsman; doch toont echter, hoe spoedig de gewigtigste belangen zich verplaatsen, wanneer hij in 1832 Verona op nieuw bezoekt, en optelt, hoe vele van de Koningen en staatsleden met Alexander, Frans II en Lodewijk XVIII aan het hoofd, reeds van het tooneel der wereld waren afgetreden. Frankrijks meest geliefde dichter La Martine volgt het afhellende spoor, hetwelk wij reeds in zijne reize naar het Oosten meenden te moeten aanwijzen. In ieder nieuw werk meer afwijkende van het Christendom dat hij eens bezong, verzinkt hij in zijnen *Val eens Engels* (*Chute d'un ange*) tot de duisterheden van een troosteloos Pantheïsmus, als een treurig bewijs der ontoereikendheid van de erkenning der waarheid, zoo zij ons niet vrijmaakt, en zoo wij niet den glans van ons genie voor de deur der enge poorte kunnen nederleggen.

Catholicismus en Protestantismus, vooral in Frankrijk. In het midden van de geestelijke woelingen, vindt het Pausdom overal stof tot voldoening, en ziet uiterlijk zijn gebied uitgebreid. Het weet bij ondervinding, hoe veel zand er voor zijne kerk in de dagen der onderdrukking gestrooid werd, en ziet nu den vertrouweling van den man die de gevangenneming van Pius VII bevolen heeft, de Constitutioneele mis afzweren, en een leven van vijandschap tegen de Kerk door eene ootmoedige onderwerping uitwisschen. De stem van den wederstand te Keulen, vindt eenen weerklank tot in Pozen. De tegenstand verbreidt zich nog verder dan Duitschland; en Nikolaas wordt weldra nevens Frederik Willem in de rij der vervolgers geteld. Het Catholicismus ziet het liberale bewind van Orleans langzamerhand de vrijheden inkrimpen, door de Protestanten na de Julijdagen genoten. Het ziet de Priesterheerschappij in België gevestigd; Engeland en de Nederlanden met nieuwe kerken

en kapellen bedekt, en een ſtem uitgaande uit Oxford, die de overtuiging moet verwekken, hoe klein de afſtand is die het regtzinnig Anglicanisme van eene hereeniging met Rome nog afſcheidt. Zien wij uit naar eene vastigheid op aarde, wij vinden dezelve niet. Het gebouw der Roomſche hiërarchie is meesterlijk te zamengeſteld, en onze kracht berust geenzins in verbintenisſen tegenover verbintenisſen, zamenzweringen tegenover zamenzweringen te ſtellen, maar daarin, dat wij vertrouwen mogen op den levendigen God, en dat wij zijne waarheid, in zijn Woord geopenbaard, en door zijnen Geest aan het hart gebragt, voor ons hebben. Ten bewijze daarvan ſtrekt onder anderen de onrust, welke het geweten in het Catholicismus gevoelt, zoodra de waarheid, die in Christus is, met eenvoudigheid en zonder menſchelijke bijvoegſelen verkondigd wordt. Zij die zoo zeker zit, die geen aanval vreest, die hare tallooze legerbende monſtert, en wier aanhangers tot de grofſte leugens hun toevlugt nemende, openlijk verklaren dat er geen verſtandig man in Europa is, die meer eenig geloof hecht aan de leeringen van den onbeſchoften Luther of den haatdragenden Calvijn, beweegt hemel en aarde zoodra een eenvoudig Colporteur eenige bijbels geplaatst heeft, of eenige heilzoekende landlieden zich vereenigen, om het levende woord te hooren. Zij, die uit de hoogte voorgeven, dat het Protestantismus gerekend moet worden niet meer te beſtaan, weten dan niet welke bedreigingen of verlokkingen er al aangewend zullen worden, om de afgedwaalden terug te brengen. Niet alleen doet men hen naar de wereld verdrukking lijden, maar nog na hunnen dood worden zij met de misdadigen gerekend, door het aanwijzen eener oneerlijke begraafplaats, en doet men hun dus de eer, om hun het treden in de voetſtappen huns Meesters gemakkelijk te maken. En echter weet de Heere deze trouwe zielen ook boven de angst voor deze behandeling te verheffen, en maakt wel eens op die begrafenisſen zijne genade aan de harten bekend. Moge door zulke middelen de toeloop bij de prediking in Frankrijk afnemen, de Kerk blijft, de gemeenten worden, hoewel in zwakheid, geſticht. De fundamenten eener kerk te Chalons worden gevestigd, in het vertrouwen, dat Hij uit wien dat begin was, ook in het verkrijgen der verdere fondſen de oogen die op Hem zien, en de harten die op Hem vertrouwen, niet beſchamen zal.

De *Antiprotestant*. Dat echter niettegenſtaande alle deze pogingen om het vuur dat ontſtoken is te ſmoren, de alarmklok geluid wordt tegen die Evangelisten, die dan eens als leeraars van het Atheïsmus, dan weder als gevaarlijk door het voorbeeld van ijver en zedelijkheid dat zij geven, worden voorgeſteld, blijkt onder anderen uit de aankondiging van een dagblad, alleen beſtemd om de protestantſche begrippen en hun zendelingswerk te beſtrijden, en hetgeen de *Antiprotestant* genoemd wordt. Volgens het tafereel, hetwelk daarin wordt opgehangen, zoude het gevaar zoo groot zijn, dat men vreezen moest dat de geheele verlevendiging van den Godsdienſtigen geest, waarover men zich in Frankrijk bij aanvang verheugde, ſlechts ten voordeele van het Protestantismus zoude geſchieden. Een Roomschgezind dagblad zegt daaromtrent het volgende:

»Wij beijveren ons om de verſchijning van den Anti»protestant aan te kondigen, die aan eene behoefte be»antwoordt, veel dringender dan men zich zulke voorſtelt. »Het Protestantismus woelt in Frankrijk met eene ver»ſchrikkende bedrijvigheid. Vele Bisſchoppen hebben in »hunne herderlijke brieven het gevaar aangewezen dat »te vreezen is, wanneer men de noodlottige gevolgen van »dezen invloed niet wederſtaat. Ziedaar het edel doel, »hetgeen men zich voorſtelt in het weekblad, dat wij »aan de algemeene opmerkzaamheid aanbevelen. Als »een waakzame geleigeest van de maatſchappij, onder »de Zinſpreuk van *Eenheid* en *uitbreiding van het Ca»tholicisme*, volgt zij ſchrede voor ſchrede in al deszelfs »vertakkingen de kunstgrepen die het Protestantisme »in het werk ſtelt, om zich volgelingen te verſchaffen. »Reeds de eerſte nommers zullen daadzaken openbaren, »die de nieuwsgierigheid ten uiterſte zullen opwekken, »en tevens bewijzen, hoe noodig het is, om tegen den »zoo ſterk doorbrekenden ſtroom der ketterij een dijk op »te rigten, magtig om denzelven in haren verwoesten»den voortgang te ſtuiten.”

De voortgang van de verkondiging der waarheid wordt derhalve, zoo wel door de tegenſtand der vijanden, als door den getuigenisſen der vrienden, bewezen. Deze laatſten konden niet ontbreken in de jaarlijkſche vereenigingen der Christelijke Maatſchappijen, die ook ditmaal weder te Parijs hebben plaats gehad. Wij hopen bij eene volgende gelegenheid daarop terug te komen, om dezelve eenigzins in hun geheel te beſchouwen; zullende ook dan reeds de afloop van de jaarlijkſche bijeenkomst te Genève, die op den 14den Junij gehouden zal worden, bekend wezen.

Bezoek uit Genève. Tot een nieuw bewijs van onze vereeniging des harten met hen, die de zaak van Christus in Frankrijk en Zwitzerland voorſtaan, ſtrekte ons de ontmoeting van den Hoogleeraar Merle d'Aubigné, die op zijne terugreize van Engeland eenige dagen hier vertoefde. In eene vereeniging van vrienden maakte hij vooral ook daarop opmerkzaam, dat men zich in de broederlijke bijeenkomſten der Christenen niet alleen bij de behandeling der leerſtukken bepalen moet, maar zich ook bezig houden met elkander datgeen mede te deelen, hetwelk ons van de groote daden Gods in de uitbreiding van zijn Rijk en de bekeering van zondanen kenbaar wordt. Dit toch vinden wij ook bij de Apostelen (Hand. XIV. vs. 27.): *Te Antiochië teruggekomen zijnde, en de gemeente vergaderd hebbende, verhaalden zij wat groote dingen God met haar gedaan had, en dat hij de Heidenen de deure des geloofs geopend had.* Nu verhaalde hij de eenvoudige wijze, waarop zich de kleine gemeenten door het woord des Heeren geſticht ontwikkelen. Waar de Colporteurs bijbels verkoopen, valt hier en daar een zaad in de harten. Waar het aantal der zoodanigen eenigzins toeneemt, ontſtaat ſpoedig de behoefte aan een Evangelist, om de erkende waarheid duidelijk en ſchriftmatig voor te dra-

gen. Is zijn werk gezegend, breidt het getal der heilbegeerigen zich uit, dan wordt weldra eene geregelde gemeente gevestigd, die de dienst van eenen bepaalden Leeraar behoeft; en nu mag ook een ſchoolonderwijzer niet ontbreken, daar de bekeerde ouders hunne kinderen niet meer op de gewone ſcholen, waar zij in het bijgeloof worden opgevoed, kunnen zenden. Belangrijk waren de verhalen die onze Vriend mededeelde omtrent de verſchillende wijze, waarop God de harten bewerkt: hier door eene plotſelinge omkeering; elders weder door eene langzame overreding bij veel ſtrijd. De toeſtand van Frankrijk, de geheele verloochening van alle godsdienſtige overtuiging bij de groote menigte, niettegenſtaande de uiterlijke banier waartoe zij ſchijnbaar behooren, gaat het denkbeeld hetwelk men zich er van kan maken nog verre te boven. Ten bewijze hiervan ſtrekt onder anderen, dat een Colporteur, eens op de Alpen een Italiaanſchen bedelaar ontmoetende die geheel Frankrijk doorreisd had, en hem het Evangelie verkondigende, deze zulks in het eerst als eene ſpotternij beſchouwde; doch daarna zijne groote verwondering te kennen gaf, zeggende, dat dit zijne eerſte ontmoeting was van eenen Franschman die in God geloofde.

De berichten wegens de Theologiſche School van Genève zijn allezins gunſtig. Het werk gaat in ſtilte zonder grooten ophef voort. De laatſte examens hebben vele bewijzen van vlijt en toenemende kennis opgeleverd, terwijl onze beide Hollanders, die aan deze School ſtuderen, zich ook op eene allezins verdienſtelijke wijze daarbij onderſcheiden hebben.

Godsdienſtige Vrijheid. De zaak van de Godsdienstvrijheid in Frankrijk wekt algemeene bezorgdheid en belangſtelling. De bedoelingen der Regering zijn uit de motiven van het door ons vermelde vonnis van het Hof van Caſſatie genoegzaam gebleken, en de Protestanten zijn met moed en ijver bezig, om de vrijheid hunner Evangelieverkondiging door alle wettelijke middelen te handhaven. Het pleidooi van den Heer La Borde, die het Catholicisme verlaten hebbende, deze gelegenheid waarnam om met vrijmoedigheid zijn geloof te belijden, heeft zelfs op velen zijner tegenſtanders een gunstigen invloed gemaakt, en men heeft verlangd te weten, welk het geloof was, waarvoor deze jonge Advocaat met zoo veel vrijmoedigheid en blijdſchap was uitgekomen. Het is te hopen dat ook bij ons dit gewigtig punt weldra tot eene gewenschte beſliſſing moge komen, en dat de door Z. M. thans aangeſtelde Hooge Raad zich ook wezentlijk op die hoogte geplaatst zie, alwaar het oog niet meer door bekrompene inzigten of heerſchappij over de conſciëntiën beneveld wordt. Wij meenen ons niet te bedriegen, wanneer wij durven veronderſtellen, dat velen met ons den dag zullen zegenen, wanneer het *leiden en voorgaan eener godsdienstige vergadering* overeenkomſtig de Gereformeerde gezindheid niet meer met den naam van *wanbedrijf* (het Franſche *délit* klonk toch nog minder hard!) zal beſtempeld worden. Wierden er veel van zulke *wanbedrijven* gepleegd, dan zoude misſchien de ſtaat onzer nationale godsdienſtigheid en zedelijkheid geheel andere uitkomſten opleveren!

Tijdingen uit Malakka. In onze mededeelingen gedurende de herfst van 1836, werd ook gewag gemaakt van het vertrek der beide Zendelingen Sames en Bauſum, met het ſchip Flevo, dat deszelfs reize naar Batavia gelukkig volbragt. Heden zien wij ons in het bezit geſteld van tijdingen van deze broeders uit Malakka, van 17 November 1837, alwaar zij reeds eenige maanden hadden doorgebragt, en een belangrijken werkkring hadden gevonden. Door de vroegere pogingen van den Engelſchen Zendeling Tomlin, en die van den broeder en zuster Werth uit Elberfeld, waren aldaar een aantal ſcholen op de Maleiſche dorpen geopend; en hier vinden onze vrienden, die zich reeds op de kennis der Indiſche talen beginnen toe te leggen, gelegenheid tot nuttige bemoeijingen. Drie talen worden hier geſproken, de Maleiſche, de Tamuliſche, en de Portugeeſche; terwijl er ook nog eenige ſporen van het vroeger bezit dezer Kolonie door de Hollanders overblijven, en daaronder ook eene Hollandſche kerk, die thans door de Episkopalen gebruikt wordt. Daar Broeder Werth, die benevens zijne vrouw ernſtig ongeſteld is geweest, voornemens was om naar Borneo te vertrekken, waar hij ſteeds levendig gewenscht heeft het Evangelie te mogen verkondigen, zal de last dezer ſcholen, na zijn vertrek, grootendeels door de voornoemde broeders gedragen worden; en er beſtaan vele zwarigheden, daar de locale benoodigdheden en de bezoldiging der inlandſche meesters ſteeds geld vereischt. Ondertusſchen is hier een geopend veld, en gelegenheid om aan de ligchaams- en zielsbehoeften van vele arme Heidenen te voldoen. Hier is reeds aanvankelijk daargeſteld, hetgene in andere gedeelten der Heidenwereld groote moeijelijkheden vindt. Onze vrienden vragen ons geene onderſteuning, maar doen ons opgave van benoodigdheden en medicijnen die aldaar van groot nut zouden wezen, het aan den Heere overlatende om, zoo het Zijn wille is, de harten tot medewerking te bewegen. Wij brengen ook deze zaak in eenvoudigheid aan onze lezers over. Mogt de een of ander hiervoor wat ter zijde willen leggen, wij belasten er ons gaarne mede, daar wij van de opregtheid van deze Zendelingen overtuigd zijn, en weten, dat toen zij Europa verlieten, zij zich aan de leiding van hunnen God overgaven, en geene beſtelling voor hun onderhoud achterwege gelaten hebben. Een der Zendelingen van Elberfeld, Becker, had onlangs Malakka bezocht, en gemeld dat zijne ambtgenooten Barnſtein en Hüpperts zich een huis op Banjermaſſing hadden aangekocht. Hij zelve dacht zich te Ponſtraneh neder te zetten. God zelve wekke de harten in Nederland op, dat er eene jaloersheid in ons geboren worde, op dat terwijl de boden uit Duitschland op Borneo het woord verkondigen, ons geliefd en gewigtig Java niet zonder verkondiging blijven moge.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

DE BEKEERING TOT GOD.

Wanneer men zich ernſtig afvraagt, waarin de prediking van een waarachtig en levendig Christendom, van eene godsdienst naar den zin en ſmaak der wereld die in het booze ligt verſchilt, dan is het antwoord gereed: de levendige en waarachtige christelijke prediking is eene voortdurende en telkens herhaalde en vernieuwde, telkens ernſtiger en dringender gehoord wordende wekſtem tot *bekeering*. De Bijbel in het algemeen, en in het bijzonder het Nieuwe Testament, is één doorgaande bekeeringsgeſchiedenis in zoo ver het geſchiedenis, eene bekeeringsprediking in zoo ver het prediking bevat. Reeds eeuwen vroeger was het woord der profetie gehoord: *Ziet de dagen komen, ſpreekt de Heere, dat ik met den huize Israëls en met den huize Juda een nieuw verbond zal maken; want ik zal mijne wet in hun binnenſte geven en zal die in hun harte ſchrijven, en ik zal hun tot eenen God zijn, en zij zullen mij tot een volk zijn* (1). Ziedaar dus den geheelen inhoud van het Nieuwe Verbond: de verwezenlijking van die belofte door boeteprediking, door wonderen van genade, door bloed en water, verzoening en reiniging: door de zelfsoffering van den Christus, en de ſcheppende, louterende, bezielende levenskracht des Heiligen Geestes. Ziedaar hetgeen het Christendom van alle ſcholen der wijsgeeren, alle menſchelijke ſtelſels, alle zedelijke verbeteringen onderſcheidt, dat het eene nieuwe ſchepping door de alvermogende werking des eeuwigen Geestes Gods verkondigt, en dat dáár alleen het woord waarachtig gelden kan: *Ziet het oude is voorbij gegaan, alle dingen zijn nu nieuw geworden!* Want *die op den troon zat, zeide: ziet, ik maak alle dingen nieuw.*

Daartoe werd in de woestijne van Judea de ſtem des roependen gehoord: *Bekeert u, want het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen* (2)! Daartoe predikte Jezus op dezelfde wijs als de Profeet die het harte der vaderen

(1) Jer. XXXI. vs. 31, 33. (2) Matth. III. vs. 2. verg. met Luc. I. vs. 16, 17.

moest wederbrengen tot de kinderen en het harte der kinderen tot hunne vaderen: *Bekeert u, want het Koningrijk der hemelen is nabij gekomen* (1)! Daartoe zond Hij zijne Discipelen, om op gelijke wijze henen te gaan en den volke te prediken *dat zij zich zouden bekeeren*, zeggende: *het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen*(2)! Daartoe werd ook Saulus zoo krachtdadig geroepen uit de duisternis van het Farizeïsme door eene buitengewoon plotſelinge bekeering, opdat hij krachtiger dan eenig ander Apostel die bekeering, die hij zelve zoo allerlevendigst ondervonden had, ook allerlevendigst aan anderen zou verkondigen: gelijk hij verklaart, voor Koning Agrippa ſtaande, dat de verheerlijkte Jezus tot hem geſproken had: *Hiertoe ben ik u verſchenen, om u te ſtellen tot getuige der dingen, beide die gij nu gezien hebt, en in welke ik u nog zal verſchijnen, om dit volk en den Heidenen de oogen te openen, en hen te bekeeren van de duisternis tot het licht, en van de macht des Satans tot God* (3). Daarom verklaarde hij ook aan de Lystrenſen, gekomen te zijn om hun te verkondigen, dat zij zich van de ijdele dingen huns vorigen levens zouden *bekeeren tot den levendigen God* (4). Daarom is de grond zijner prediking aan de Atheners, en wel aan de beſchaafde, en zedelijke, en hoogst aanzienlijke, Areopagitiſche Staatsambtenaren dier hoog aanzienlijke ſtad: dat God, *de tijden der onwetenheid overgezien hebbende, nu alle menſchen alomme verkondigt, dat zij zich bekeeren* (5). En nog bij zijn laatſte afſcheid aan de Efeziërs betuigt hij, hoe hij *niets achtergehouden had van hetgene nuttig was, dat hij niet zoude verkondigd en hun geleerd hebben, in het openbaar en bij de huizen, betuigende*

(1) Matth. IV. vs. 17.
(2) Matth. X. vs. 7. Marc. VI. vs. 12.
(3) Hand. XXVI. vs. 16, 18. Merken wij hierbij echter op, hoe ver Paulus verwijderd was van de bekrompenheid en eenzijdigheid van ſommigen in lateren tijd. Nimmer was iemand meer plotſeling en wonderdadig bekeerd geworden dan hij; en wie was evenwel ooit meer gereed om het ſtil en liefelijk werken des Heiligen Geestes in een jeugdig hart te erkennen, dan Paulus in dat van Timotheus (2 Tim. I. vs. 5)?
(4) Hand. XIV. vs. 15.
(5) Hoofdſt. XVII. vs. 30.

beide Joden en Grieken de bekeering tot God en het geloof in onzen Heere Jezus Christus. Ja in den brief aan de Hebreën noemt hij de *bekeering van doode werken*, een *beginſel der leere van Christus*, een *fundament* of grondſlag waarop het overige moest gebouwd zijn; en nog in het laatſte Boek des Nieuwen Verbonds weêrgalmt de ſtem des Heiligen Geestes, de wekſtem des Geestes tot bekeering, door alle de brieven aan de vervallen en verachterde Christengemeenten henen: *Bekeert u! Bekeert u!*

Indien de bekeering des menſchen een werk des menſchen ware, men zou mogen verwachten dat zij zich bij allen ongeveer op gelijke wijze zou doen ondervinden, op zeer gelijke wijze zou tot ſtand komen; want de menſchen zijn allen gelijkelijk zondaars voor God, en eenerlei is de prediking: *Bekeert u, en gelooft het Evangelie!* Maar de bekeering des menſchen is een gewrocht des eeuwigen Geestes Gods; en daarom zijn de bekeeringen der uitverkoren heiligen in de Schrift en in de Kerkgeſchiedenis even zoo onderſcheiden als de werken Gods in de Natuur zijn. Want *daar is verſcheidenheid der werkingen, doch het is dezelfde God, die alles in allen werkt* (1); en waar Hij de bekeering tot God gewrocht heeft, daar is *rechtvaardigheid, en vrede, en blijdſchap, door den Heiligen Geest* (2). Wij zullen deze eenheid en verſcheidenheid in eenige bijzonderheden uit de Evangeliſche Geſchiedenis trachten aan te wijzen.

Daar is wel geen twijfel aan, of men moet de prediking van Joannes met die van Jezus, en deze met die van den Dooper, in een naauw en onlosmakelijk verband beſchouwen. Wanneer niet die krachtige en indrukmakende prediking van zonde, van gerechtigheid en oordeel, van boete, zelfverfoejing en bekeering, tot een machtig groot gedeelte der bevolking van Judea gebracht, ware voorafgegaan, zou de indruk der liefelijke uitnoodigingen van den liefderijken Zaligmaker gewis oneindig minder geweest zijn. Een andere Mozes was de Dooper; een tuchtmeester tot Christus, een brandende gloed en baanbrekende ſtormwind; een hamer en vuur die ſteenrotſen te mortel ſloeg en verteerde, vóór dat de adem van den Vredevorst als een liefelijk ſuizende lentewind zich zou doen hooren en gevoelen. Hoe menige conſciëntie mag wel niet zijn ontwaakt op de geduchte toeſpraak van den boetprofeet met den hairigen mantel; hoe menig hart uit de ſtrikken der ongerechtigheid en vleeſchelijkgezindheid gerukt door de aanwijzing van den bijl die aan den wortel der boomen was gelegd! Het was dat ſlechten der hoogten die zich tegen de verſchijning van den Christus verhieven, dat aanvullen der dalen die zijne toenadering afſneden, waartoe zich vooral de roeping van den Dooper bepaalde. Moge al menigeen gezegd hebben dat hij den duivel had, de indrukmakende kracht van zijne optreding en leere blijkt reeds daaruit, dat zelfs een Herodes, een ongeloovige Herodes, door den ſchrik zijner ſtrafredenen gejaagd, in de verſchijning van Jezus den herlevenden Dooper meende te aanſchouwen.

(1) 1 Cor. XII. vs. 6. (2) Rom. XIV. vs. 17.

Door den doop van Joannes waren de proselieten van dezen Profeet eigenlijk reeds gehouden, zich tot Jezus, aan wien Joannes getuigenis gaf, te voegen. Door Joannes geleerd om zijne verſchijning elk oogenblik te gemoet te zien, was zijne aanwijzing: *ziet het Lam Gods dat de zonde der wereld draagt*, genoeg, om het oog op Hem te vestigen, en aan zijne verſchijning de erkende Mesſiaanſche profetiën vast te knoopen. En evenwel, het was *niet vleesch en bloed, die den Zone Gods aan het harte konden openbaren, maar de Vader die in de hemelen is*, die ze tot zich trok en gelooven deed, *zoo velen er verordineerd waren tot het eeuwige leven;* want *niemand kan zeggen Jezus den Heere te zijn, dan door den Heiligen Geest.* Zóó was het dan met de twaalf Apostelen door den Heere geroepen; zoo met zijne zeventig Discipelen; en het voorbeeld van den rijken jongeling, die bedroefd wegging, en van de velen die mede henengingen toen Jezus eene *harde rede* ſprak, toonen genoegzaam, hoe er krachtige Geesteswerking noodig was, om deze discipelen met volhardende ſtandvastigheid en trouw Hem te doen aankleven en navolgen, die, terwijl *de vosſen holen hadden en de vogelen nesten, zelve niets had waar hij het hoofd mochte nederleggen;* van wien de Profeet ſprak: *Hij was veracht en de onwaardigſte onder de menſchen; een iegelijk was als verbergende het aangezicht voor Hem. Hij was veracht, en wij hebben Hem niet geacht.*

In hetgeen de Zaligmaker van Nathanaëls gemoedsgeſteltenis, toen hij zich onder den vijgeboom in de eenzaamheid bevond, zegt, zien wij een voorbeeld van de levenwekkende en heilbegeerigmakende werkingen van Gods Geest in een oprecht en eenvoudig hart; een hart, gelijkende naar die goede aarde, van welke de Heer zegt dat zij van zelf vrucht voortbrengt. In Nicodemus vinden wij het voorbeeld van eenen Leeraar der Wet, wiens hart reeds de ſtemme des Geestes hoorde (1); en die evenwel nog eene ergernis had aan de leer der wedergeboorte, en de menſchen ontzag, terwijl hij zich tot Christus begaf; maar bij wien ſtraks de wind des Geestes en het Woord des Heeren de nevelen van blindheid en eigenwaan verdreven. In Mattheus zien wij eenen mensch die de schatten aanbrengende werkzaamheid in het tolhuis zonder beraad opoffert, om de roepſtem van den Zoon Davids te volgen; in Zacheus den man, bij wien het nemen van een welberaden besluit, uit liefde en dankbaarheid dat de Redder van verlorenen tot hem inkwam, rechtvaardigheid, vrede en blijdſchap ſtortte in het gemoed; in den Moordenaar aan het kruis, een man, die reeds door de banden des doods omvangen, op den Vorst des levens ſtaarde, (gelijk weleer de Israëlieten op de koperen ſlang,) en deel verwierf aan het Paradijs Gods; in den Hoofdman eindelijk, die nevens het kruis van den ſtervenden Immanuël ſtond, het voorbeeld van een Heiden, die aan *den Zone Gods* (niet, aan »een Zoon der goden") gelooft, terwijl Deze, naar de profetie zijnes volks, *om hunne overtredingen was verwond, om hunne*

(1) Joan. III. vs. 3 in het Grieksch. (Verg. bl. 5 van dit Deel.)

ongerechtigheden geslagen; terwijl de straf die ons den vrede aanbrengt op Hem was; maar Hij ook straks *uit den angst en uit het gerichte werd weggenomen.*

Welk eene heerlijke en treffende reeks van bekeeringsgeschiedenissen in het Evangelie! Zullen wij nog in het breede van die zondaressen spreken, die de Heer uit de slavernij eener verlagende onreinigheid vrijgemaakt, of van zulke, uit welke Hij de zeven booze geesten die haar voor hare bekeering beheerschten, had uitgeworpen? Zijn zij niet alle de sterksprekendste getuigen dat Israëls God Zijnen Zoon gezonden had tot eenen Vorst en Zaligmaker, *om Israël te geven bekeering en vergeving der zonden?* En opdat wij niet meenen zouden dat de godvruchtige Maria's en Lazarussen geene bekeering behoefd hadden, zegt de eerstgeroepen Apostel, die al het werk en den arbeid van Christus, van den aanvang af, had bijgewoond, tot alle geloovigen gelijkelijk: *Gij waart als dwalende schapen* (*wij dwaalden* ALLEN *als schapen,* had de Profeet verklaard), *maar nu zijt gij bekeerd tot den Herder en Opziener uwer zielen.*

Hoe groot moet niet de geestelijke beweging zijn geweest, die uit deze predikingen geboren werd! Hoe velen die met angst en vreeze voor de aangekondigde oordeelen des Hemels vervuld werden! Hoe velen, die de heiligheid en gerechtigheid Gods hebbende leeren kennen en het gewicht hunner zonden beseffen, in angst en vreeze daar heen gingen! Hoe velen, die aan niets anders zullen gedacht, van niets anders zullen gesproken hebben, dan van het middel om den toekomenden toorn te ontvlieden! Welk eene ergernis moet dit bij *de gerusten in Sion, de zekeren op den berg van Samarië* hebben verwekt! Is het wonder, dat soms ettelijke inwoners van eene geheele streek lands den Heer kwamen verzoeken, om hunne landpalen te verlaten; dat men het Hem nagaf, dat Hij het geheele volk beroerde, begonnen hebbende van Galilea af; en dat anderen, om een blaam te werpen op 's Heeren medelijden met de zondaren, Hem een *vriend van tollenaren en zondaren* noemden, gelijk men van den strengeren woestijnier had gezegd dat hij den duivel had? Aan hoe velen zal niet de zelfsmoord van eenen Judas de stoffe verschaft hebben, om het Hem, *die zijn wan in zijne hand had, en die kwam om zijnen dorschvloer te doorzuiveren,* na te geven, dat Hij zijne volgeren tot verbijstering, tot wanhoop, ja tot den strop bracht; en hoe velen zullen niet de staatkunde van eenen Pilatus hebben toegejuicht, die de aarde van den grooten Ruststoorder bevrijd, en door het slaan van den Herder de schapen der kudde verstrooid had!

Doch door het slaan van den Herder was de kudde geenszins uitgeroeid; veeleer was dat slaan als het slaan van Mozes op den rotssteen, waardoor er in overvloed levende wateren uit ontsprongen. Verhoogd aan het kruis moest Hij worden, om Israël van alle zonden te verlossen; opdat er *eene fonteine voor het huis Davids mocht geopend worden tegen de zonde en tegen de ongerechtigheid.* En toen Hij als zoodanig op den eersten Christen-pinksterdag aan de vergaderde menigte werd verkondigd, in zijne overlevering om hunne zonden en in zijne verrijzenis tot hunne rechtvaardiging, was wederom *bekeering* de grondtoon van der Apostelen prediking. *Bekeert u!* sprak Petrus tot de menigte, *en een iegelijk van u worde gedoopt.* En welk eene reeks van bekeeringen verhaalt ons niet het Boek der Handelingen, sedert die eerste pinksterprediking! Onder de plotselijke en krachtig doorbrekende bekeeringen van welke beide de Schrift en de Kerkgeschiedenis zoowel als de dagelijksche ervaring spreken, mogen wel vooral die driéduizend zielen worden geteld, die, op den eersten Christen-pinksterdag overgegaan van de duisternis der geestelijke onwetendheid tot het wonderbaar licht der genade en waarheid in Christus, gedoopt werden in den name des Heeren, en de levende bewijzen waren, dat de Heere Christus, *opgevaren in de hoogte, gaven had genomen om uit te deelen onder de menschen, ja ook de wederhoorigen* (1). Zoo spoedig, zoo krachtdadig, zoo onweerstaanbaar, zoo vruchtbaar en algemeen is de werking der genade, wanneer eens de Heilige Geest in rijkdom en overvloed wordt uitgestort!

Tot deze soort van plotselinge en onverwachte bekeeringen behoort ook die van den stokbewaarder te Philippi, en verscheiden andere, op die plaatsen, waar reeds op de eerste prediking van Christus vele zielen in Hem geloofden; zoo als te Athene, waar straks na de verkondiging van Paulus op den Areopagus, de Raadsheer Dionysius en de vrouwe Damaris genoemd worden, als op die prediking tot het geloove in Christus gebracht. Ook de Brieven der Apostelen leveren ons in dit opzicht merkwaardige voorbeelden, van dergelijke wij onlangs in deze bladen dat van eene buitengewoon krachtdadige roeping en omkeering in den weggeloopen slaaf Onesimus gezien hebben: alle bewijzen, hoe zegenrijk en vruchtbaar die prediking van bekeering, die door alle de Apostelen en Discipelen algemeen en onvoorwaardelijk geschiedde, voor tallooze zielen bevonden werd. En inderdaad, nooit is eene levendige, krachtige en algemeen zich verbreidende geestelijke beweging en opwekking gewrocht, dan door het prediken van de noodzakelijkheid, den waren aard, en de zalige gevolgen eener waarachtige bekeering tot God. Deze prediking is altoos aan hare plaats. Waar ongeloof of eene godsdienst der lippen heerscht, is zij dringende behoefte. Waar eene ziel in bloot uitwendige zedelijkheid haar behagen schept, is zij dringende behoefte. Waar het zelfsbedrog heerscht, is zij dringende behoefte. En zelfs waar het geloof in Christus wordt gevonden is zij noodig. Hoe dikwijls toch keert zich, zelfs de geloovige ziel, af van de sprinkfontein des levenden waters, om zich te vermaken in eigen bakken die geen water houden: wat kan haar dan van een verderen afval redden, dan de stem des Herders: *gedenkt hoe gij het ontvangen en gehoord hebt, en bewaart het, en bekeert u. Gedenkt van waar gij uitgevallen zijt, en bekeert u, en doet de eerste werken!* Wat kan zulke zielen die in den strik des Satans gevangen

(1) Ps. LXVIII. vs. 19.

werden, redden, dan de prediking: *bekeert u!* Wat kan zelfs den getrouwen dienſtknecht zijne dagelijkſche zonden doen kruiſigen en afſterven, dan de roepſtem: *bekeert u!* Moge dan het antwoord der ontruste ziele ſteeds op die telkens herhaalde, telkens dringender gehoorde wekſtem zijn: *Gij hebt mij getuchtigt en ik ben getuchtigd geworden, als een jonge ſtier die aan het juk niet gewennen wil; bekeer mij tot U, zoo zal ik bekeerd zijn, want Gij zijt de Heere mijn God. Schep in mij een rein hart, o God, en vernieuw in het binnenſte van mij een vasten geest. Bekeer ons tot U, Heere, zoo zullen wij tot U wederkeeren*, in ons leven, ons harte en onzen wandel: maak Gij in ons binnenſte alles nieuw!

De prediking der bekeering verſtomde het eerst in de Roomſche Kerk, waar het levend woord: *Bekeert u!* moest plaats maken voor de kerkelijke leer der boetedoening (*poenitentia*), en de perſonele wedergeboorte, bij het uitſluitend vereeren van de zoogenoemde genademiddelen der Kerk, door welke de zielen als het ware op eene werktuigelijke wijze geheiligd moesten worden, geheel op den achtergrond verſchoven werd; zoodat het ſacrament des *doops* en dat der *boete* geheel de plaats innamen van de levendmakende wedergeboorte en geloovige bekeering tot God (1). Wanneer dus de Reformatie veel van de Roomſche denkbeelden omtrent de kracht des doops loochende, en de boete van uit den rang der ſacramenten verwierp, zoo was dit niet eene bloote ontkenning: neen; maar integendeel eene herlevendiging van de ware kracht der prediking van geloof en bekeering. En wanneer men bij de Hervormers de bekeering alleen vindt voorgeſteld als een vruchtgevolg des geloofs, moet men vooral niet vergeten, dat deze voorſtelling uitgelokt was door de pelagiaanſche dwaling van die Roomschgezinden, die beweerden, dat men zich eerst door zijne natuurlijke krachten en zelf gewerkt berouw tot God keerde, en dat de Heer daarna *om* die bekeering de vergeving ſchonk. Daartegen ſtaat de leer des geloofs aan eene reeds verworvene vergiffenis, en de rechtvaardiging uit genade, door het geloof omhelsd, heerlijk over; uit welke omhelzing van Christus en zijn heil alle overige genadegaven voortvloeien. Anders is het niet te betwijfelen dat geloof, wedergeboorte en bekeering alle behooren tot die levendmakende werking des Heiligen Geestes, waardoor in het binnenſte des gemoeds wordt verwezenlijkt, hetgeen, buiten ons, in het Hoofd Jezus Christus, de kruisdood om onzer zonden wille; en de opſtanding tot onze rechtvaardigmaking in 's Heeren wedergeboorte uit den dooden was. Het is één eenig werk Gods, maar dat in de zelfbewustheid van den zondaar verſchilt, naar mate het in verband ſtaat tot zijn vroegeren zondeweg, tot de prediking des heils, tot den perſoon van Christus, of tot het opvolgende geloofsleven dat hij door Gods genade mocht intreden.

(1) *Quod Poenitentia Sacramentum ſit, Pastores ita facile ostendent* (zegt de *Catechismus Romanus*)· *ut enim Baptismus Sacramentum est, quia peccata omnia ac praeſertim quod origine contractum fuit, delet, eadem ratione Poenitentia, quae peccata omnia post Baptismum voluntate vel actione ſuscepta tollit, vere et proprie Sacramentum dicendum est.* Pars II. Cap. 5. § 19.

Het is intusſchen waar, dat ook de Roomsch-Catholieke Kerk treffende voorbeelden in hare geſchiedenis kan aanwijzen van eene perſoneele buiten en boven den vorm van het Sacrament gewerkte bekeering tot God, zoo als de heerlijke voorbeelden van Augustinus en Pascal treffend doen zien; bekeeringen, die tegen andere zeer verdachte, zoo als die van eenen Loyola en Rancé (de ſtichters van de Orde der Jezuïten en van die der Trappisten) op eene roerende wijze overſtaan. Doch over het algemeen bepaalt deze Kerk de behoefte en noodzakelijkheid eener eigenlijke bekeering, tot openbare ongeloovigen, ketters, en buitengewone zondaars.

Geheel anders is het in de Protestantſche Kerken, in de van Romes gemeenſchap uitgeleide gemeenten gelegen. Deze, de uiterlijke duurzaamheid in leer en kerkvormen van het Catholicismus misſende, moeten door gedurig herhaalde levensopwekkingen vaak herſteld en vernieuwd worden; en daartoe behaagt het den Heere, om dan, wanneer ongeloof en wereldschgezindheid, vleeſchelijke zin en onverſchilligheid de overhand genomen hebben, de prediking van geloof en bekeering, even als bij de eerſte verkondiging des Christendoms, als het van Hem verordende middel te bezigen. De wijze van voorſtelling moge eenigermate verſchillen, de prediking die alleen het leven opwekt, is in den grond dezelfde. Bij de Reformatie der XVI^de^ eeuw ſtond vooral *het geloof* in deszelfs zaligmakende kracht, naar aanleiding van Paulus leer, bijzonder in de Brieven aan de Romeinen en Galaten, tegen over de doode werken der Roomſche Kerk op den voorgrond. In de hervorming anderhalve Eeuw later in Duitschland door Spener en Francke gewerkt, werd tegen het werk- en liefdelooze geloof der koude en doode Lutherſche verſtandstheologie, *de wedergeboorte* van den geheelen mensch, en de liefde, zoo als die vooral in het Evangelie en den eerſten algemeenen Brief van den Apostel Joannes worden beſchreven, voorgeſteld en aangedrongen (1). In de opwekking door de gezegende prediking van Wesley en Whitefield in Engeland en America, en de opwekking door die prediking gewrocht, werd vooral *de bekeering* in het licht geſteld, zoo als die door Joannes den boetgezant, door Jezus en de Apostelen in Palestina verkondigd werd (2). Het behaagt den Heere in de opwekking die door zijne genade in deze onze dagen gewerkt wordt, deze onder-

(1) Geenszins bedoelen wij met deze karakterſchetſing der prediking van Spener en Francke, dat dezelve van dien kant eenzijdig was. Het tegendeel zullen wij bewijzen door beneden een paar plaatſen van deze waardige Mannen Gods over de waarachtige bekeering tot God, bij wijze van *Aanhangſel* mede te deelen.

(2) Niet onjuist wordt dit hoofdkarakter door den Heer BROES voorgeſteld in zijn Werk over *De Engelſche Kerk, en haren invloed op de Nederlandſche* (Dl. I. bl. 200, 201): »Met deernis zagen Wesley en zijne vrienden duizende ſchapen omdoolen en ten verderve gaan. Door medelijden met de verlorenen en door liefde tot den Heer gedrongen, riepen zij met groote ſtem: *Keert weder, dat is de weg! nog is er behoudenis voor uwe ziel!"* enz. De zinſpreuk die Wesley voor zich gekozen had, en die hij op zijn handcachet liet graveren, beſtaat in deze drie woorden, die den geest en hoofdinhoud zijner prediking kort en juist uitdrukken: *Repent, Believe, Obey.* (Bekeert u, gelooft, gehoorzaamt.) Zie BURKHARDT, *Geſchiedenis der Methodisten.* Dl. I. bl. 34.

ſcheidenerlei levens-elementen, (waarbij zich nog als vierde dat der in de vorige eeuw door den edelen Graaf Zinzendorf geſtichte broedergemeenten, offchoon minder krachtig en zuiver dan de andere, voegt:) zamen te vereenigen, en gezamenlijk te doen werken, zoo wel binnan de gemeenten als naar buiten; en van daar (gelijk bereids in een ander opſtel werd aangewezen) »dat ook de eeuwige belangen, zoo wel van het opkomend geſlacht, als die der blinde Heidenen, dat opkomend geſlacht der menſchheid, den geloovigen tegenwoordig zoo krachtig op het harte gebonden worden." Deze vereeniging en zamenwerking der levensbeginſelen van de verſchillende gemeenten en geloovigen der Protestantſche Christenheid wordt vooral bevorderd door de gemeenſchap der onderſcheidene landen en perſonen, door briefwisſelingen, reizen, bezoeken, en het lezen der geſchriften in andere ſtreken en talen vervaardigd; door al hetwelk eene vereeniging des Geestes wordt daargeſteld, die naauwelijks immer in die mate beſtaan heeft.

Het is dus ook eene meer krachtige, levendige, doordringende prediking van bekeering ten leven, die thans wordt gevorderd en begeerd; de prediking eener bekeering, die niet ſlechts een gedeelte van den mensch aangrijpt, om hem voor het overige in eene meer of min onchristelijke ſtrekking te laten voortgaan; maar die ook zelfs den ſchijn van anti-catholieke, piëtistiſche of methodistiſche eenzijdigheid vermijdende, in haren aard en wezen geest en leven is; die het gemoed vervult met honger en dorst naar gerechtigheid; Jezus Christus in zijne volle heerlijkheid aan het hart openbaart; en om gedurige verlevendiging, en opwekking, en heiliging, en vernieuwing, door de almachtige genadewerking en inwoning des eeuwigen Geestes Gods, doet roepen, en ſmeeken, en uitzien naar Boven, naar den zetel van Jezus Christus, wien daartoe gegeven is alle macht in hemel en op aarde. Zulk eene bekeering is het, die vooral daar krachtig moet gepredikt en verkondigd worden, waar het ongeloof en de zedeloosheid der XVIII[de] Eeuw de velden verſchroeid, de oogſten verbrand, en het groene kruid verzengd hebben; met andere woorden, waar de verſtanden vooringenomen, de harten geſloten, de oogen verduisterd, de hartstochten ontbonden zijn. O heerlijke en zalige tijd, gij jaar van het welbehagen des Heeren, waarop zulke woorden in de gemeenten en in de huizen, van de kanſels en op de ſtraten zullen worden gehoord; wanneer zult gij aanbreken! Wanneer zal de ſtemme der wachters gehoord worden als een weerklank van het woord dat de Geest tot de gemeenten zegt: *Bekeert u!* Wanneer zullen de levende wateren van zulk eene prediking, geboren uit den geloove in Christus, gedrongen door de liefde van Christus, bezield door de hope op Christus die wederkomt, over de dorre velden vloeien als ſtroomen, die naar alle zijden uit hunne oevers treden! Wanneer zullen de getuigen verwekt worden, *om te zeggen tot de gebondenen: gaat uit! tot hen die in de duisternisſe zijn, komt te voorſchijn! om een blijde boodſchap te brengen den zachtmoedigen; om te verbinden de verbrokenen van harte, om uit te roepen het jaar van het welbehagen des Heeren en den dag der wrake onzes Gods; om alle treurigen te troosten; om den treurigen Sions te beſchikken, dat hun gegeven worde ſieraad voor asſche, vreugde-olie voor treurigheid, en het gewaad des lofs voor eenen benaauwden geest!*

AANHANGSEL.

(*Twee plaatſen van* Francke *en* Spener *over de bekeering tot God.*)

In eene predikatie *over de aanneming van het Evangelie* (naar Luc. I. vs. 26—38) zegt Francke onder anderen het volgende: »Men vindt dikwijls menſchen, die het niet willen weten, dat zij zich nog tot God den Heere niet bekeerd hebben: het zijn meestal diegenen, die gewoon zijn zich daarop te beroepen, dat zij van der jeugd aan God den Heere hebben gezocht te dienen, en dat zij voor grove uiterlijke zonden bewaard zijn geworden; even als of in het nalaten van grove uiterlijke zonden het waarachtige Christendom gelegen ware. Daarom meenen dezulken dan, dat zij geene reden hebben om hun vertrouwen dat zij in Christus hebben geſteld, in eenigen twijfel te trekken; en worden deswege zeer ontevreden, wanneer men in een naauwkeuriger onderzoek van hetzelve bij hen treedt, en hun te verſtaan geeft, dat hun geloof nog niet van die natuur is, dat zij zich met hetzelve van de zaligheid kunnen verzekeren. Wanneer nu dezulken vragen: »Wat ontbreekt mij nog?" zoo antwoord ik met één woord: de waarachtige armoede des geestes. O hoe menigeen vertroost zich met zijn lieven Heer en Heiland Jezus Christus, en heeft nog nimmer zijne ellende leeren kennen en gevoelen, noch ondervonden, hoe het eenen waarachtig boetvaardigen zondaar te moede is. Hij heeft daarom ook geen rechten haat en afkeer tegen de zonde, maar beleedigt daarmede veeleer met opzet en voordacht elk uur en ieder oogenblik Dengene met wien hij meent zich te troosten, door wien hij hoopt zalig te worden. Deze toeſtand nu is uiterst jammerlijk en gevaarvol; daarom heeft men wel reden om te onderzoeken, hoe men het Evangelie in rechte geestelijke armoede heeft aan te nemen. De zaak beſtaat kortelijk hierin. Uw hart moet vooreerst tot eene rechte kennis van uw diepe ellende en verderfenis worden gebracht. Gij moet eene goddelijke treurigheid, een oprecht berouw en leedwezen over uwe zonden in u laten opwekken, zoodat gij in en bij u zelven ondervindt hetgeen gij zoo dikwijls zonder verſtand en overeenſtemming des harten hebt medegezongen:

»De ganſche wereld, zaam vereend,
Zou zulk een angst niet ſtillen."

Ziet, hebt gij dat nu wel ondervonden, hoe dikwijls gij

het ook moogt gezongen hebben? Waarlijk, bij de meesten zou de geheele wereld zich niet behoeven te vereenigen, om de ſmart die zij bij hunne belijdenis van zonden met woorden betuigen, weg te nemen; men behoeft hun ſlechts eenige wereldſche eer, of rijkdom, of wellust des levens aan te bieden, zoo zal de voorgewende angst zich ſpoedig verliezen in de verſtrooijing; en het zal zich daar welhaast doen blijken, dat men geene droefheid naar God gevoeld heeft, maar eene droefheid naar de wereld, welke den dood werkt. Geloof het intusſchen, lieve Mensch! indien het Evangelie van u als een Evangelie dat kracht en leven heeft, zal gekend, gevoeld en geſmaakt worden, zoo moet uwe ellende u recht voor oogen ſtaan; alles moet, om zoo te ſpreken, eerst in u opwaken en in beweging komen; gij moet eerst recht van harte voor uwe zonden ſchrikken, en dezelve zwaar achten, en u onder alle zondaren voor den grootſten erkennen en houden, en alzoo ondervinden dat gij waarlijk aan eenen Zaligmaker behoeſte hebt; want *den armen wordt het Evangelie verkondigd;* en *die gezond zijn hebben den Medicijnmeester niet van nooden, maar die ziek zijn.* En wanneer gij op die wijze arm van geest zijt, dat gij u zelven als een zondaar, een kind der verdoemenis leert kennen en gevoelen, dan zijt gij vatbaar om het Evangelie waarlijk als een Evangelie of goede boodſchap te ontvangen, en vrede en vreugde door den Heiligen Geest daarbij in uwe ziele te ondervinden.”

In het tweede deel van deze predikatie leest men: »Wanneer den mensch niets dan de zonde en de toorn Gods voor oogen ſtaat, en hij dan tevens het Evangelie, en uit hetzelve van louter zaligheid hoort prediken, zoo denkt zulk een ook wel: *Hoe zal dat wezen?* Het Evangelie is voor de natuur en de rede een geheel verborgene zaak; en ofſchoon de mensch er mede wordt bekend gemaakt, zoo ſtaat het echter niet aanſtonds in zijn vermogen om zich hetzelve toe te eigenen. Dan gaat de mensch vaak met zich zelven te rade, ſtreeft herwaarts en derwaarts in de wegen zijns harten, en meent het nu zoo, dan zoo aan te grijpen, tot hij door den Geest Gods allengs daarhenen geleidt wordt, dat hij niet meer ziet op zijne onwaardigheid, noch zich door dezelve van de toeëigening des Evangelies laat afſchrikken, maar dat hij op zijne behoefte ziet, met de ootmoedige erkentenis, dat God alleen rechtvaardig is, en rechtvaardigt dengene die uit den geloove in Jezus is. — —. Laat dit u intusſchen daartoe dienen, dat gij u niet weigert in zulk eenen ſtrijd te komen; want, waar men zonder zulk eenen ſtrijd het Evangelie aanneemt, is het een uiterlijk werk, waarbij men geenen wortel vat, en alzoo zonder vrucht blijft (1). Niemand denke dat hij daardoor melancholiek worden zal. Deze vrees jaagt de

(1) De algemeenheid dezer uitſpraak van Francke is wellicht niet te billijken, gelijk wij zoo ſtraks van Spener zullen hooren. Naar dien regel althans zou de bekeering van Calvijn (vroeger, Deel IV. bl. 126, 127 door ons medegedeeld) de proef naauwelijks kunnen doorſtaan. Van daar, dat hare echtheid dan ook nu en dan door zeer ſtrenge Lutherſchen ernſtig is in twijfel getrokken; doch Luther zelf heeft nimmer zulk eene bekrompenheid aan den dag gelegd.

Satan de menſchen aan, om hen des te meer in vleeſchelijke gerustheid te verſtrikken en terug te houden. Voorzeker is God getrouw, en Hij zal niemand in zulk eenen ſtrijd laten bezwijken, maar eenen ieder gaarne oprichten en ſterken, die zich met waren ernst en oprechtheid tot Hem wendt (1)”.

Gelijk nu die plaats van Francke tegen eene lichtzinnige gerustſtelling van het geweten beſtemd is, zoo is daarentegen de volgende plaats van Spener tegen eene onſchriftmatige beangſtiging der conſcientiën gericht, en verdient er nevens te worden geplaatst. »Dat ieder mensch (ſchrijft hij:) tot zijne wedergeboorte door zulk eene zelfvernietiging zou moeten doorgaan, dat de ziel voor een wijl even zoo weinig lafenis innerlijk en uitwendig zou ondervinden als Christus aan het kruis, leert de Schrift mij nergens, ofſchoon ik niet ontken, dat de Heer echter ettelijke, en juist diegenen die Hij tot zijne krachtigſte werktuigen maken, en wien Hij de gewichtigſte aangelegenheden toevertrouwen wil, door zulk eene hel henenvoert; doch gewoonlijk niet zoo zeer bij hunne bekeering of in hunne wedergeboorte, als wel wanneer zij reeds eene ruime wijle tijds in den ſtaat der genade hebben geſtaan, en voor zulk eene proeve berekend geworden zijn; terwijl het zeker is, dat veel treffelijks en hemelsch daardoor in hen gewerkt wordt. Doch dat elke wedergeboorte en bekeering op zulk eene wijze geſchieden moet, zal noch Gods Woord, noch de ondervinding immer leeren. Zijne wegen zijn heilig, onbegrijpelijk, en, ofſchoon naar één doel gericht, evenwel niet zonder aanmerkelijk onderſcheid. Hij trekt eenige zielen meer met zachte en liefelijke liefdekoorden, en laat die zalige geboorte ook bij hen met geringere of kortere ſmerten gepaard gaan; bij anderen vinden daarentegen zijne verſchrikkingen meer plaats, en gaat het met meerder kommer gepaard; alles in de verſchillende gevallen niet bij toeval, maar naar den raadſlag zijner eeuwige wijsheid, waartegen wij geene bedenkingen moeten maken met Petrus (Joann. XXI: vs. 22), of den Heer wegens het onderſcheid dat Hij in zijne wegen doet ſtand grijpen tot verantwoording roepen, indien wij niet ook uit zijnen mond willen hooren: *Indien ik wil dat deze blijve tot dat ik kome;* dat hij op eene gemakkelijker en liefelijker wijze, en door minder ſmarten geleid worde; *wat gaat het u aan? Volg gij mij,* en wees te vreden met de beſchikkingen mijner wijsheid omtrent u. Eenen Paulus ſlaat de Heer, om zoo te ſpreken, als met eenen bliksemſtraal ter aarde, en hij moet drie dagen in blindheid en vasten blijven doorbrengen, (waarbij het gewis niet buiten de ge-

(1) Dr. Guericke, *August Hermann Francke*, (Halle 1827), S. 85—88. Verg. S. 91. *Gleichwie zuerst Johannes der Täufer als der Vorläufer Christi kam, und Busſe predigte, darnach das Lamm Gottes Jeſus Christus ſelbst dargeſtellet ward als der rechte Gnadenſtuhl durch den Glauben in ſeinem Blute, und endlich nach desſen Hingange zum Vater der Heilige Geist vom Himmel geſendet wurde, und die Herzen der Gläubigen erfüllete: alſo muſs auch bei uns erst das Amt Johannis in wahrer Busſe, dann das Verſöhnungsambt Jeſu Christi durch den Glauben, und alſo auch endlich das Amt des Heiligen Geistes in allem dem, was su dem Werke der Heiligung gehöret, Raum und Platz ſinden.*

voeligste smerten zal zijn toegegaan, eer zulk een edel kind geboren worde. Bij anderen (Hand. II. vs. 40, 41) is het eene ernstige droefheid naar God, uit ééne prediking geboren, welke het hart doordringt; en nog den zelfden dag komen die lieden tot de genade en het waterbad der wedergeboorte. Met den kamerling en stokbewaarder (Hand. VIII en XVI) ging het nog wel spoediger toe, en toch werden allen in dien staat overgebracht, in welken zij konden zalig worden; hetwelk toch niet zonder een waarachtig goddelijk geloof en doordringing van hemelsch licht en hemelsche kracht in de zielen, derhalve waarachtige wedergeboorte, kan geschied zijn: en evenwel gevoelen allen dezelve niet op die eenerlei wijze, op welke de Heer andere zijner uitverkorenen naar zijn Hem wel behagelijken raadslag gevoerd heeft, gelijk Hij ook in sommigen dingen zijner leidingen met de zijnen in uiterlijke en innerlijke aangelegenheden een aanmerkelijk verschil maakt; zoodat een verschil ten deze ons niet zoo vreemd moet voorkomen, noch hetgeen wij in sommige waargenomen hebben, ja zelfs wanneer wij het in ons zelve ondervonden hadden, terstond tot eenen algemeenen regel, die voor allen gesteld is, door ons aangezien, of daarvoor uitgegeven worden. *Dit* blijft alleen waarachtig en uitgemaakt, dat in Christus en in het Christendom eene *waarheid*, eene wezenlijkheid is, en alzoo niet eene uit de rede opgevatte inbeelding, maar iets werkelijks, door God gewrocht, eene *goddelijke natuur*, gelijk de Apostel spreekt (2 Petr. I. vs. 4), een hemelsch en goddelijk wezen, hetwelk zich door de geheele ziel uitbreidt, en derzelver vermogens, verstand, wil en aandoeningen vervult; waardoor de mensch zich in waarheid anders dan hij voorheen geweest is en als de onwedergeborenen zijn gezand voelt; waaruit hij waarnemen kan, dat er thans wezenlijk iets in hem is, hetwelk het innerlijke beginsel is, uit hetwelk het goede zoo wezenlijk bij hem voorkomt, als hij anders uit de bij hem inwonende zonde de verdorvene hartstochten voelt voortkomen (1)".

Voorts herinneren wij onzen Lezer nog aan de schoone Leerrede van den waardigen Gaussen, *La Conversion*, (*De Bekeering in haren aard, hare kenteekenen en het middel om tot dezelve te geraken*) in het Nederd. vertaald door den Heer W. Meslchert. Rott. 1830.

Wij kunnen deze aanteekening niet beter besluiten dan met de schoone voorstelling van hetzelfde onderwerp door den jongeren Racine, in het Dichtstuk *de Genade*.

Gelijk op éénen tijd de snelle bliksemschichten
Ter ooster dagpoorte en ter wester eindpaal lichten,
Zoo vlug en hevig is de werking der Gena:
Zij treft, en slaat ter neêr op 't zelfde tijdstip; ja,
Hervormt met éénen slag den booswicht in een vromen.
Die lichtstraal in 't gemoed zoo plotsling opgekomen,
Doorschokt, ontroert, verlicht, ontvlamt, doorblaakt het hart.
Zoo zag, getroffen van een schouwtooneel vol smart,
Rancé de dwaasheid in der wereldsche vermaken:
Hij haast zich, 't hof te ontvliên, zijn lassen boei te slaken,
En sticht een bedehuis in 't midden der woestijn.
Zoo spoedig wil Genâ somtijds behulpzaam zijn,
Als nooddruft dit vereischt. Dan, vaak is ook haar werking
Geheim en langzaam, ja, onvatbaar voor bemerking.
Ze is niet altijd dat fel en dadelijk gezag,
Dat steenen smelten doet, en met een donderslag
Den trotschen Saulus velt, hoe razend en verbolgen,
En den vervolger zijn vervolgden na doet volgen;
Dat Petrus 't visschersnet, Zacheus 't aardsche goed,
En Magdaleen 't genot der weelde ontvlieden doet.
Vaak is zij als de glans van 't lieflijk morgengloren:
Dan wordt, uit donkre nacht, onmerkbaar 't licht geboren;
Dan schijnt het of het hart haar invloed tegengaat,
Zich in zijn boei verweert, haar overwicht weêrstaat;
Maar ijdel is de kamp. Een teederlievend Vader
Komt aan dat zondig hart met hulp een leering nader;
Wekt nu de wroeging op, die zielsbenaauwdheên baart;
Wijst dan het middel aan, ter redding geopenbaard,
Vertoont van zijn genade in 't eind de volle zoetheid,
En de overwonnen ziel buigt neder voor zijn goedheid.

(1) Hossbach, *Philipp Jakob Spener und seine Zeit.* Th. I. S. 183—185.

DE BRIEF AAN DE EPHESIËRS EN DE BRIEF AAN DE COLOSSENSEN.

Gelijk de Eerste Brief aan Timotheus tot dien aan Titus, zoo staan tot elkander de Brieven van denzelfden gewijden Schrijver aan *die van Ephese* en aan *die van Colosse*. Zij zijn onmiddelijk achter elkander uit het hart des Apostels gevloeid in het tijdvak zijner eerste *banden* te Rome (1). Zij zijn gelijktijdig naar de plaatsen hunner bestemming gezonden door denzelfden *geliefden broeder en getrouwen dienaar Tychicus* (2). Die gelijktijdigheid van oorsprong bewijst zich even afdoende uit de menigte van somtijds letterlijk eensluidende plaatsen in de beide Brieven (3). Doch ook een aanmerkelijk verschil, zoo in de hoofdbedoeling des Apostels in de toepassing, als in de mate van uitvoerigheid in de voorstelling, onderscheidt even kenlijk de beide Brieven van elkander, bij eene slechts eenigzins aandachtige vergelijking. Waarin dit inderdaad beduidende verschil bestaat, en hoe hetzelve met het zeer aanmerkelijke verschil in toestand en behoefte tusschen de twee Gemeenten te zamen hangt, zullen wij nader gelegenheid vinden te toonen. Vooreerst zij het ons daaromtrent genoeg, te hebben opgemerkt, dat de Brief aan de Colossensen in zekeren zin een kort begrip van dien der Ephesiërs is; doch zoodanig een kort begrip, hetwelk de zoo veel ruimer ontwikkelde voordracht der Goddelijke waarheden in dezen, niet min treffend terug brengt, in genen, tot één standpunt, één middelpunt, één woord (voor het geloof *alles* bevattend): Christus.

(1) Eph. III. vs. 1. VI. vs. 20. Col. IV. vs. 18.
(2) Eph. VI. vs. 21. Col. IV. vs. 7.
(3) Eph. I. vs. 7. Col. I. vs. 14. Eph. I. vs. 10. Col. I. vs. 20. Eph. V. vs. 19. Col. III. vs. 16. Eph. IV. vs. 32. Col. III. vs. 13. Eph. V. vs. 6—8. Col. III. 6—8. Eph. VI. vs. 19 en 20. Col. IV. vs. 3 en 4. Enz. enz.

De uitvoerigſte en zeker eerst geſchrevene der beide Brieven worde hier het eerst afzonderlijk beſchouwd. Reeds de indruk van eene doorgezette lezing (men oefene zich toch veel in de lezing en overdenking niet ſlechts van enkele verzen of hoofddeelen, maar ook van het *geheel* der Apostoliſche Brieven in hunnen loop en zamenhang!) reeds de indruk van dat *geheel* is die eener wonderbaar krachtige eigenaartigheid en zeldzaamheid van rijkdom en volheid. Pracht van voordracht en uitdrukking is het onderſcheidend kenmerk van dezen Brief. Het is hier niet, als in den Zendbrief aan de *Romeinen*, de regelmatige behandeling van de leer die naar de Godzaligheid is, beginnende met het algemeene en algeheele zondebederf van al wat uit Adam is, en opklimmende tot de hoogſte Verborgenheid der Uitverkiezing in Christus van alle eeuwigheid. Evenmin is het hier een ſtrijd ter handhaving van een bijzonder levenspunt van het waarachtig Evangelie tegen eene of andere valſche leer, als in den Brief aan de *Galaten*. Het is eindelijk hier ook niet de ſtatige voorſtelling en ontrolling eener uitſtekende Waarheid, gelijk in den Brief aan de *Hebreën* het hemelsch Hoogepriesterſchap van den Zone Gods wordt afgeleid uit de ſchaduwdienst, pſalmen, en prophecyen van het Oude Testament. De Brief aan de Epheſiërs is, om het dus te noemen, eene ſterke, en levendige, en algemeene *Evangelieherhaling!* Het is tegen eene dooddreigende kwijning en laauwheid in de Gemeente, tot welke waarlijk dat ſchrift gericht was, de aanwending van het eenig wezenlijke middel: eene even daarom te ſterker, en beſtemder, en dringender herinnering aan *alle* de groote Waarheden der Openbaring van God. Het is een aanrukken op eenen door den vijand bezetten of bedreigden grond met de volle Evangelieleer als in haar ſchitterendſten wapendosch; het is een aanval op alle logen en halve-waarheid als met den ſcherpſten punt van het zwaard van den Geest; het is een voor oogen heffen der hemelſche waarheden als in *hare breedte*, *en lengte*, *en diepte*, *en hoogte* (IV. vs. 18). De boodſchap des heils ſtaat hier als een boom van zaligmakende kennis voor ons in de volkomenſte ontwikkeling van wasdom, bladerkroon, en vrucht.

De keus der uitdrukkingen, of liever de kleur en klem van ieder woord en volzin ſtaat met deze groote bedoeling van den Apostel, en van den Geest die door hem leert en ſpreekt, in verband. Nergens elders neemt de ſtijl van Paulus eene zoo verhevene vlucht; nergens elders onderſcheidt zich die door eene zulke alles overſchitterende heerlijkheid (*magnificentia*). De gantſche kracht der ſchoone en rijke taal, waarin hij ſchrijft, wordt hier door den krachtig gedrevenen, innig door liefde en ijver bezielden Apostel te baat genomen, om wat in zijne ziel is over te brengen en over te drukken in de ziel der broeders of belijders, aan welke hij denkt. Zelfs de herhaling telkens van de woorden: *genade* (χαρὶς), *heerlijkheid* (δόξα), *rijkdom* (πλοῦτος), *volheid* (πλήρωμα), geeft hier indrukmakend te kennen, waar het in deze Apostoliſche toeſpraak aan de Gemeente op aankomt, wat denkbeelden zijn gantſche ziel en hart vervullen, wat door hem in dezen Brief de Heilige Geest tot de Gemeenten ſpreekt.

Het is als of de gewone vormen en zamenvoegingen der taal den Apostel voor hetgeen hij hier te ontwikkelen heeft, niet genoegzaam zijn. Hij vermenigvuldigt uitdrukking met uitdrukking, als hij b. v. de ſterkte van het werk Gods in de geloovigen zal te kennen geven (I. vs. 19): *De uitnemende grootheid zijner kracht, aan ons die gelooven naar de werking der ſterkte zijner, macht* (1). Hij verſterkt het reeds zoo veel beduidende woord van *rijkdom* in het verheerlijken der genade van Christus, door de toevoeging van: *uitnemend* (ὑπερβάλλων, II. vs. 7), *onnaſpeurlijk* (ἀνεξιχνίαστος, III. vs. 8). Hij noemt de *wijsheid Gods* in de vervulling der belofte van de roeping der Heidenen (III. vs. 10) *veelvuldig* (πολυποίκιλος, *rijk in verſcheidenheid* van bedoelingen). En als hij nu van zich zelven ſpreekt in het altijd levendig gevoel zijner kleinheid en onwaardigheid, zoo vergenoegt hem in dezen Epheſiſchen Zendbrief niet de uitdrukking, vroeger in dien aan de Corinthers gebezigd: *de minſte der Apostelen, niet waardig een Apostel genaamd te worden* (1 Cor. XV. vs. 9); maar hij heeft aan een nog kernachtiger benaming voor zijne diepe verootmoediging behoefte: *Mij, den allerminſten* (letterlijk: den *minder dan minſten* (2)) *van alle de heiligen is deze genade gegeven.*

Doch wij vinden deze treffende kleur van kracht en levenvolle uitdrukkingen in overvloed terug bij de beſchouwing van eenige dier groote geloofswaarheden, aan welker uitgewikkeldſte en krachtdadigſte getuigenis deze Brief zoo onvergelijkbaar gewijd is.

Wij beginnen met de eerſte en hoogſte van allen: de Verborgenheid van de Godheid des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes. Gelijk in alle de Brieven, zoo ligt ook hier Gods aanbiddelijke drie- en eenheid ten gronde van alle de Apostoliſche leeringen en vermaningen, en dat in dezen Brief met eene uitvoerigheid, waarbij vooral de uitdrukkelijke melding van *den Geest*, welke anders wel eens in die van den Vader en van den Zoon meer ſtilzwijgend begrepen is, bij herhaling op den voorgrond treedt. In de orde van de Goddelijke werken en daden naar buiten, aan elk der drie Godsperſonen bijzonder, vinden wij den lof des Vaders *uit* wien, des Zoons *in* wien, des Heiligen Geestes *door* wien de roeping, verlosſing, en verzegeling (3) der uitverkorenen, is aan het hoofd, of in het middelpunt geplaatst van elke waarheid, hier verkondigd of herinnerd. Dus bij den aanhef alreeds, welke naar den aart der Pauliaanſche vol- en tusſchenzinnen zich gaande wegs uitbreidt tot een ſtroom van Godverheerlijkende

---

(1) Gr. *κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ*. Niemand denke hier aan eene bloote opeenhooping van woorden. Elke uitdrukking heeft hare bijzondere waarde, en zeer beſtemde beteekenis in de ontwikkeling van het volle denkbeeld. Bengel in Gnom. ad h. l. *Ἐνέργεια actus est, κράτος in actu est, ἴσχυς ipſa virtus divina.*

(2) Het Griekſche *ἐλαχιστότερος*, hier gebezigd, is de comparativus van een ſuperlativus.

(3) Hoofdſt. I. vs. 13. IV. vs. 30.

woorden en onderwijzingen (I. vs. 3, 5 en 13): *Gezegend zij de God en* VADER *van onzen Heere Jeſus Christus, die ons gezegend heeft met alle geestelijke zegeningen in den hemel in Christus. — Die ons te voren verordineerd heeft tot aanneming tot kinderen door* JESUS CHRISTUS *in Hemzelven. — In welken na dat gij geloofd hebt, gij zijt verzegeld geworden met den* HEILIGEN GEEST *der belofte.* En ſtraks (II. vs. 18): *Want door Hem* (JESUS CHRISTUS) *hebben wij beide den toegang door éénen* GEEST *tot den* VADER; en (vs. 22): *Op welken* (CHRISTUS) *gij mede gebouwd wordt tot eene woonſtede* GODS *in den* GEEST. En in die volheerlijke gebeden (I. vs. 17): *Dat de God en Vader onzes Heeren Jeſus Christus u geve den Geest der wijsheid en der openbaring in Zijne kennis;* en (III. vs. 14-16): *Om deze oorzake buige ik mijne knieën tot den Vader onzes Heeren Jeſus Christus,* UIT WELKEN *al het geſlacht in de hemelen en op de aarde genaamd wordt, Op dat Hij u geve naar den rijkdom Zijner heerlijkheid met kracht verſterkt te worden* DOOR ZIJNEN GEEST *in den inwendigen mensch, Op dat* CHRISTUS *door het geloof in uwe herten wone!* Uit die hoog-aanbiddelijke éénheid Gods in de drieheid Zijner onderſcheidene Perſoonlijkheden wordt dan ook treffend afgeleid (IV. vs. 4-6) de éénheid van het lichaam der Gemeente (in *éénen Geest!*) de éénheid van het Geloof en van den Doop (in *éénen Heer!*), en de betrekking van allen tot dien *éénen God en Vader*, die daar is *boven allen, en door allen, en in allen.* Het is in de kenlijkſte harmonij met deze driemaal heilige Perſoonlijkheid dat de roeping en bekeering der Heidenen tot éénen waren God van Israël uitgedrukt wordt in deze drievuldige gave: *mede-erfgenamen* van DEN VADER), *van het zelfde lichaam* (in Hem die het Hoofd is, DEN ZOON!), *mededeelgenooten Zijner belofte in Christus,* (den HEILIGEN GEEST! (Hoofdſt. III. vs. 6 (1).

God, in de ondoorgrondelijke diepte van Zijn drievuldige heerlijkheid, is één Wezen; en dat Wezen is Liefde. Liefde is dan ook het Goddelijk element waarin geheel het Evangelie des Verloſsers zich beweegt, en wederom naar Zijne bijzondere eigenaartigheid van kracht en overvloed, deze Brief van den Apostel allerbijzonderst. *God heeft ons lief gehad!* ziedaar de bron, waaruit alles, wat onze zaligheid daarſtelt, voortvloeit. *God die rijk is in barmhartigheid*, dus luidt het woord aan deze plaats (II. vs. 4, 5), *door Zijne* GROOTE LIEFDE, WAARMEDE HIJ ONS HEEFT LIEF GEHAD, *Ook toen wij dood waren in de zonden en de misdaden, heeft ons levendig gemaakt met Christus.* En het Evangeliegebod der liefde tot elkander is èn hier èn elders overeenkomſtig met haren oorſprong: *Wandelt in de liefde, gelijkerwijs ook Christus ons lief gehad heeft* (V. vs. 2).

Liefde is éénheid. De liefde der broederen onderling, de liefde van Christus en tot Christus is de vrucht eener wezenlijke gemeenſchap, eener verborgene maar waarachtige éénheid in en met Hem door den Geest.

(1) BENGEL in *Gnom.* ad h. l. *συγκληρονόμα in hereditate Dei, σύσσωμα ſub capite Christo, συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας, in communione Spiritus sancti.*

Van daar de voorſtelling dier heilige gemeenſchap, dier onuitſprekelijke éénheid, onder drie onderſcheidene, alle even klare en krachtige vormen, voorgeſteld in dezen zoo allezins van rijkdom en zalving overvloeienden Brief. Christus is de *Wortel*, de gemeente der uitverkorenen en geloovigen is de ſtam, van welken elk en iegelijk hunner een tak is, dragende zijne bladeren, en bloeſems, maar vooral zijne vrucht (I. vs. 17). Christus is *het Hoofd*, en de Gemeente is het lichaam, van hetwelk de leden alle te zamen geroepen worden en beſtemd zijn te komen tot eene volmaakte eenigheid, tot de éénheid van *eenen volkomenen man, tot de mate der grootte der volheid Christi* (IV. vs. 13. I. vs. 22 en 23). Christus is de *Uiterſte Hoekſteen* (1); en de geloovigen zijn de levende ſteenen, op dien zelfden Rotsſteen *te zamengevoegd, om op te wasſen tot een heiligen tempel in den Heere, eene woonſtede Gods in den Geest* (II. vs. 20-22). Een vierde afbeelding (en tevens uitvloeiſel dier alle verſtand te boven gaande éénheid en liefde) wordt bij deze drie nog gevoegd, waar de Apostel de heiligheid des huwelijks afleidt uit die groote en veelbevattende waarheid, door hem zelven *eene groote verborgenheid* genaamd (V. vs. 32): Christus is de *Man*, de Bruidegom der Gemeente; Hij heeft haar lief gehad, Hij heeft zich voor haar overgegeven; de geloovigen zijn leden van Zijn lichaam, vleesch van Zijn vleesch, en been van Zijne beenen; en *daarom zijn de mannen ſchuldig hunne eigene vrouwen lief te hebben gelijk hunne eigene lichamen* (vs. 28). *Een iegelijk hebbe zijne eigene vrouw lief als zich zelven; en de vrouw zie dat zij den man ontzie* (vs. 33).

Uit deze innigſte van alle tusſchen menſchen onderling, tusſchen menſchen en God zelven denkbare betrekkingen, worden hier voorts de dierbaarſte en onwrikbaarſte verzekeringen afgeleid voor de hoop des geloofs. *Wij zijn in hope zalig geworden*, ſchreef de Apostel aan de Romeinen (VIII. vs. 24). Dat zelfde woord vinden wij hier in eene volheid van ontwikkeling, die met den rijkdom van geheel den Brief wederom noodwendig zamenhangt te rug (II. vs. 5-7): *God heeft ons levendig gemaakt met Christus, met Christus mede opgewekt, in Christus mede gezet in den hemel, Op dat Hij zoude betoonen in de toekomende eeuwen den uitnemenden rijkdom Zijner genade door de goedertierenheid over ons in Christus Jeſus.*

Dus wordt ons hier in een gloed van kleuren, als uit den hemel zelven afkomſtig, de heerlijkheid der verlosſing in het bloed des Zoons Gods, en hare voor Joden en Heidenen, voor hemel en aarde, alle verſtand te boven gaande gevolgen, voor oogen geſteld; doch ook met geen mindere volheid van uitdrukking en kracht van woorden en beelden in waarheid, de diepten van zonde en van ellende, waaruit die verlosſing terug brengt en verhoogt. De toeſtand, waarin de mensch, wie hij ook zij, door het Evangelie dat God hem laat

(1) Zie het Opſtel *Jezus Christus de Hoofd- en Hoekſteen*, in ons Dl. V. bl. 130, 131.

verkondigen, gevonden wordt, drukt dit ééne woord uit (II. vs. 1): Gij *waart dood door de overtredingen en door de zonden*, en (vs. 3): Wij *waren van nature kinderen des toorns, gelijk ook de anderen.* Gij Heidenen (derhalve) en wij Joden! de onberispelijke naar de Wet en het oordeel der menschen, zoo wel als de diepst gezonkene in de openbare gehoorzaamheid der begeerlijkheden van het vleesch. Maar (hoe zouden wij hier het meermalen aangehaalde woord van hemelsche verheuging niet nogmaals herhalen?) *God die rijk is in barmhartigheid, door Zijne groote liefde, waarmede Hij ons lief gehad heeft, Ook toen wij dood waren door de misdaden, heeft ons levendig gemaakt met Christus. Uit genade zijn wij zalig geworden* (III. vs. 4 en 5). *Uit genade zijt gij zalig geworden* (niet, zult *gij zalig worden*,) *door het geloof. En dit niet uit U. Het is Gods gave; niet uit de werken: op dat niemand roeme. Wij zijn Zijn maaksel* (vs. 8-10). Genade derhalve, en enkel genade! Genade voor genade! Liefde, waarmede God het eerst, God in Christus, God van alle eeuwigheid heeft lief gehad, lief gehad naar *het welbehagen van Zijnen wil, naar het voornemen Desgenen, die alle dingen werkt naar den raad van Zijnen wil. — Hij heeft ons uitverkoren in Christus vóór de grondlegging der wereld. — Hij heeft ons te voren verordineerd tot aanneming tot kinderen door Jesus Christus in Hem zelven* (I. vs. 4 en 5). Hoe treffend en beduidend! Die hooge verborgenheid, welke in den Brief aan de Romeinen ten slot en kroon van de gantsche heilverkondiging strekt, maakt, juist omgekeerd, den aanhef uit van den Brief aan de Epheslërs; bij wege van lofzegging, bij wege van ontboezeming der diepste gedachten van het hart des gewijden Schrijvers; en in onmiskenbare harmonij met geheel den aanleg van dezen Brief, die de waarheden des heils in *hare lengte en breedte* bedoelt uit één te zetten, uit hare *diepten* in het volste licht te brengen, uit hare verhevenste *hoogte* door den Geest, die in den Apostel en in de geloovigen werkt, af te brengen in het hart.

Dezelfde rijkdom, voorts, en gantsch buitengewone uitgewikkeldheid, waarmede de waarheden hier geleerd worden, kenmerkt ook de Apostolische voorschriften en vermaningen in dezen Brief. Men leze slechts van Hoofdst. IV. tot VI. vs. 10, en vergelijke de in het wezen der zaak zoo geheel dezelfde, in stijl en kleur en zamenhang zoo merkelijk verschillende toespraak van gelijksoortigen inhoud: Rom. XII. XIII. XIV.

Even eens is het gelegen met de beschrijving van de wapenrusting der heiligen, bij het slot van den Brief. In dien aan de Thessalonicensen was zij in hare grondtrekken reeds geschetst (1 Thess. V. vs. 8): *Laat ons aandoen de borstwapen des geloofs en der liefde, en tot eenen helm de hoop der zaligheid.* Maar het is eerst in den rijken Ephesischen Zendbrief, dat de beschrijving in hare meest naauwkeurige en diepzinnige volledigheid te pas kwam. De dienstknecht Gods staat hier in die volle wapenrusting voor onze oogen, door Paulus zelven even geestelijk gevoerd, als geestelijk geschilderd; en waarvan ieder deel eene onderwijzing met zich brengt in de diepten van het geestelijk leven, en van den goeden strijd ter zaligheid door het geloof (VI. vs. 10-18): *Neemt aan de geheele wapenrusting Gods;* waarin *waarheid* de gordel, *gerechtigheid* (geloof door liefde werkende, 1 Thess. V. vs. 8) de borstwapen, *bereidheid tot de dienst des Evangeliums* het schoeisel, *geloof* het schild tegen alle de vurige pijlen van den grooten vijand, de hoop en verzekerdheid der *zaligheid* de helm, en het *zwaard des Geestes*, (Gods Woord) het eenig aanvallend wapen is. De strijd zelve wordt gevoerd al *biddende en smeekende.* De Apostel, dezen strijd in de gebeden aanbevelende, geeft daarvan in zijn eigen persoon het voorbeeld, en tot tweemaal toe in den loop van dit veelbevattend schrift, een heerlijk voorschrift, in dat heerlijke gebed, hetwelk hij uitspreekt (I. vs. 16 en volg.): *Ik houde niet op voor u te danken, gedenkende uwer in mijne gebeden, Op dat de God onzes Heeren Jesus Christus, de Vader der heerlijkheid, u geve den Geest der wijsheid en der openbaring in Zijne kennis, verlichte oogen des verstands, op dat gij moogt weten* enz., en in dat nog voller en volheerlijker (III. vs. 14-21), waarin hij in de kracht van den Heiligen Geest de Gemeente en al wie zijne woorden leest, opvoert tot voor den troon der heerlijkheid in den hemel, om als het ware daar met alle de heiligen neder te vallen, en zich biddende te verliezen in de aanbidding en in de lofzegging van Hem die op den troon zit, en van het Lam dat geslacht is: *Om deze oorzake buig ik de knieën tot den Vader van onzen Heere Jesus Christus, Uit welken al het geslacht in de hemelen en op de aarde genaamd wordt, Op dat Hij u geve, naar den rijkdom Zijner heerlijkheid met kracht versterkt te worden door Zijnen Geest in den inwendigen mensch: Op dat Christus door het geloof in uwe harten wone, en gij in de liefde geworteld en gegrond zijt, Op dat gij ten volle kunt begrijpen met alle de heiligen, welke de breedte, en lengte, en diepte, en hoogte zij, en bekennen de liefde van Christus, die de kennis te boven gaat, op dat gij vervuld wordt tot alle de volheid Gods. Hem nu* (dus eindigt de zielsbehoefte en hartuitstorting des gebeds in de hoogste en zaligste loferkentenis van de hoogheid en heerlijkheid, beide van de macht en van de ontfermingen, beide van de liefde en van de wijsheid Gods!) *Hem, die machtig is* meer als overvloedig *te doen* boven *al wat wij* bidden of denken, *naar de kracht die in ons werkt, Hem zij de heerlijkheid in de Gemeente door Christus Jesus in alle geslachten tot alle eeuwigheid. Amen.*

Het zal uit deze aanhalingen dan nu wel genoegzaam gebleken zijn, dat dit bijzonder karakter van den Brief, dien wij als aan de Ephesiërs geschreven lezen, gelegen is in zijne gantsch buitengemeene kracht en pracht van uitdrukking, in zijn doordringen tot de diepten en hoogten der Waarheden, in zijn op den voorgrond stellen van Goddelijke Liefde in de Éénheid.

Een sleutel tot diepere redegeving van het eigenaar-

tige dezes Brieſs zal ons misſchien uit het onderzoek van den toeſtand der Gemeente tot welke hij gericht was, nog aangewezen worden. Wij komen daarop terug, als wij eerst den Brief aan die van Coloſſe zullen doorgeloopen hebben, waarvan de vergelijking ook in dit opzicht een helder licht over zijn tot hiertoe behandelden wederpaar verſpreidt.

(*Het Slot in een volgend Nummer.*)

OVER DE KERK EN HOOGE-SCHOOL VAN GENÈVE, VOORAL IN HAREN INVLOED OP DE NEDERLANDEN.

(*Tweede Artikel.*)

Machtig groot was de verandering die in Nederland ſedert het begin van den bevrijdingsoorlog had ſtand gegrepen, en met reuzenſtappen was zij voorwaarts geſchreden. Terwijl nog het vierdedeel eener Eeuw vroeger de voornaamſte Nederlanders die zich op de letteren en Christelijk Gereformeerde godsdienstleer wilden toeleggen, zich naar Genève begaven, kwamen reeds in het begin der XVII^de^ Eeuw jeugdige geleerden van Genève de Nederlandſche Academiën bezoeken. Een der eerſten van welke men dit aangeteekend vindt, is Theodoor Tronchin, zoon van Rémy Tronchin: welke laatſte zich in 1672, uit Frankrijk naar Duitschland vluchtende, door zijne Geloofsgenooten had laten bewegen om zijne woonplaats te Genève te vestigen. De zoon, geboren in 1582, begaf zich in het jaar 1600 van daar naar eenige buitenlandſche Steden en Hoogeſcholen, en wel, na het bezoeken van Heidelberg en Frankfort, ten jare 1605 naar Leeuwarden en Franeker, vervolgens naar Amſterdam en Leiden, alwaar hij Gomarus en Heinſius, Caſaubon en Arminius leerde kennen, en in het openbaar eenige Theſes verdedigde. Inmiddels was Beza te Genève in dat zelfde jaar van 1805 overleden (1), en werd opgevolgd in zijn ambt door Johan Diodatus, die later met Tronchin van wege die ſtad afgevaardigde werd naar de Dordrechtſche Synode, alwaar deze beide hunne geboorteſtad en Hooge-School, gelijk Breytinger, Rutimeijer, Beck, Mayer en Koch het Hoogduitſche Zwitſerland, vertegenwoordigden (2).

Het was inderdaad hoogst ongerijmd bij de Remonſtranten geoordeeld, dat men de Godgeleerden van Genève, (dat Genève, hetwelk algemeen als de Moederkerk van Nederland van overlange was beſchouwd geworden en verdiende beſchouwd te worden!) niet op de Nationale Synode zou hebben mogen noodigen, omdat zij reeds ſints lang partij gekozen hadden (1). Even als of alleen zulken die over de te behandelen punten *geen* vast en welbeſtemd gevoelen hadden, ter Kerkvergadering zouden hebben mogen verſchijnen! Waarlijk, men zou wel in tegendeel met grond mogen beweren, dat zoodanig onvaste geesten allezins *on*bevoegd zouden geweest zijn om eene Christelijke Synode uit te maken.— Daarenboven waren Tronchin en Diodatus, ofſchoon zeer wel wetende wat zij geloofden en wat men in de Gereformeerde Kerk te gelooven hadde, geenszins partijdig tegen de *perſonen* der Arminianen. Immers Tronchin had, gelijk wij reeds gezien hebben, zoo wel onder Arminius als onder Gomarus geſtudeerd, en had zelfs destijds groote ingenomenheid met de lesſen des eerstgenoemden getoond, zoo dat hij onder dezen zijne Theſes had verdedigd (2).

Allerbelangrijkst en ſchoonst is de brief dien de Geneefſche Kerk aan de Synode had geſchreven, en die door hare afgevaardigden werd overgegeven. Wij kunnen ons niet onthouden van dien hier, als onmiddelijk tot ons onderwerp behoorende, in deszelfs geheel mede te deelen. Hij luidt als volgt (3):

Eerwaardige en achtbare Mannen, Vaders en Broeders in den Heere Jezus Christus!

Hoe groot tot nog toe geweest zij aller vromen droefheid uit de oneenigheid der Kerk in de Vereenigde Nederlandſche Provinciën, en hoe zwaar en droevig een perykel alle de quartieren die de Evangeliſche zuiverheid belijden over den hals is hangende, bij zoo verre het onheil der ſcheuringe wijder uitgebreid worde, is uwe godzaligheid, Eerwaardige Vaders, genoegzaam bekend. Derhalve dat die dag, daar de vromen zoo dikwijls om gebeden, en allen zoo lange naar verlangd hebben, verſchenen is, verblijden wij ons met u van herten: wij die dezes geestelijken lichaams een deel, hoewel klein, nogtans eenigermate, onder de duizenden in Juda zijn; op welken dag zekere en gewisſe middelen voorgenomen mogen worden, waardoor, naar des Heeren bevel, de eenigheid wederom opgerecht en bevestigd moge worden. Deze toeverzicht dan hebbende, dat Christus, die de waarheid, en ook onze vrede is, der vromen voornemen niet zal begeven, zoo vertrouwen wij, dat de oprechte waarheid en de liefde der gemoederen, in den Geest des Heeren verknocht, onverbrekelijk vereenigd worden zal: zoodat den éénen niet onbedachtelijk iets toegerekend worde, hetwelk den anderen tegen reden en billijkheid ontnomen is; maar dat deze gruwzame brand, daarmede het Huis des Heeren is brandende,

---

(1) Men vindt nog in de St. Pieterskerk te Genève de graftombe van Beza, alsmede de kapel van Amelia van Nassau, Zuster van Prins Maurits, en Weduwe van Don Emanuël van Portugal. Deze Prinſes, die te Genève in 1628 overleed, heeft eenige dochters nagelaten, die, aan leden van aanzienlijke familiën in het Waadland gehuwd, eene talrijke nakomelingſchap hebben gehad.

(2) Het is opmerkelijk dat Diodaat de opvolger, en Tronchin de behuwdkleinzoon van Beza was, zijnde gehuwd met Theodora Rocca zijne kleindochter, eene vrouw van buitengewone gaven. Zie Moréri, *Dictionn. Hist.* Art. *Tronchin.*

(1) Brandt, *Hist. der Reform.* Dl. III. bl. 12, 13.

(2) Moréri, *Dictionn.* Art. *Tronchin.* Er waren nog wel andere redenen, die hen, wat de *perſonen* betreft, gunſtig voor de Remonſtranten hadden kunnen ſtemmen. Onder anderen, dat de jonge S. Goulart, Waalsch Predikant te Amſterdam, zoon van den Geneefſchen Leeraar die den volgenden brief mede onderteekende, hun gevoelen zeer genegen was. Zie Brandt, Dl. II. bl. 260—264.

(3) Zie de *Handelingen des Synodi Nationalis van Dordrecht.* (Dordt. 1621 fol.) bl. 13—16.

uitgebluscht, de aanstaande ruïne voorkomen, en de schadelijke en doornige questiën, met dewelke wij niet zonder tranen zien dat de akker, eertijds goed gewas dragende, beladen en bezet is, onder de voeten getreden en buiten de palen der Kerk geworpen worde; opdat het heilzame licht des vredes niet alleenlijk aan ééne Provincie hergeven, maar ook der gansche Christenheid hersteld worde. Het is kennelijk, dat al over ettelijke jaren de gebeden der wijze Prinsen, der Christelijke Republieken en der Dienstknechten Christi daarop hebben gezien. Wij hebben verstaan, dat dit de oorzake is, waarom de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Provinciën een Synode hebben bijéén geroepen. Tot welke, aangemerkt het hun goedgedocht heeft eenige uit onze Vergadering te ontbieden, opdat door derzelver bijgebrachte naarstigheid, ijver, gebeden, adviezen, de broederlijke liefde (eene zaak die den Heere ten hoogste aangenaam is!) bevorderd mochte worden: — zoo hebben wij, ter zijde stellende het ongerief onzer Kerk en Schole, deze edele Mannen en Broeders, Johan Diodatus en Theodoor Tronchin, getrouwe dienaren Christi, pilaren onzer Kerk en Schole, met treffelijke getuigenissen zoo van geleerdheid als godzaligheid versierd, uit ons getal, met goedkeuring van den achtbaren Magistraat dezer Stad verkoren, en dezelven der bescherming Gods bevolen hebbende, tot uwe heilige Vergadering gecommitteerd en gezonden, den almachtigen en goeden God biddende, dat Hij dermate hun werk en de oorzake des aangenomen arbeids gelieve te zegenen, en, met den Heiligen Geest alles regerende, in uwe Vergadering te willen zijn en voorzitten, dat noch zij, noch anderen te vergeefs hopen. — Nu, hoedanig het geloove onzer Kerk zij, hoedanig onze gebeden, onze arbeid, hoedanige onze meening en hoedanig ons gevoelen zij, dat zullen zij U rondelijk verklaren; ook hoedanige onze droefheid en vreeze zij: hoedanige bekommernis onze harten gestadelijk drukt en pijnigt. Want wien zoude deze inwendige strijd niet ten hoogste bedroeven, die de machtigste Provinciën, (voorvechteressen der vrijheid en der Religie!) zeer jammerlijker wijze verscheurt? Wie vreest niet, dat, de scheuring toenemende, het laatste erger zal worden dan het eerste; dat dezelfde ziekte en pest in het korte de leden van de andere Gereformeerde Kerken zal bevangen? Want de besmetting kruipt allengkens voort; en naar het rechtvaardig oordeel Gods hangt deze hagelslag en ellende onze tijden over den hals, dat de verstanden, hunkerende naar nieuwigheden, nergens in smaak hebben, dan hetwelk de hoofdzake des Geloofs, op Gods Woord steunende, aangrijpt, het herte raakt, en het fundament losmaakt. Wien doen de schamperheden en schimpredenen der vijanden des Evangeliums, denwelken wij een schouwspel zijn geworden, niet aan? welke, daar zij eertijds hunne wreedheid met ons bloed gevoed hebben, alsnu hunne oogen met deze gevechten en knibbelingen vermaken? Zij lachen immers in hunne vuisten, dat de vuurbranden en fakkelen van tweedracht, uit hunne legers onder onze benden geworpen, zoo veel toegenomen hebben, dat nu de brand het edelste deel der Kerken is verslindende. Want deze twisten, deze strijdingen, wien zijn ze bevorderlijk, wien dienstig, dewijle de uitslag derzelve niet vermakelijker is den winnenden dan den overwonnenen? Derhalven, Eerwaarde Vaders en Broeders, Gij die daar zijt de fleur der Kerke, een uitgelezene kroon der Geleerden, arbeidt daartoe met man en macht, dat gij de wortelen dezes onheils uitroeit, de wonde Israëls recht heelt, Godes zeer zware oordeel, uitgestort tegen den Tempel en de Profeten, bij tijds te gemoet gaat. De Duivel raast en stookt, wat hij kan; en niets ziet hij liever, dan den twist der broederen, welken God de Heere daarentegen versoeit. — — — Wat raad dan nu? Nu is het, dat Christus, door U zijne Kerk willende te hulpe komen, U bijstaat, vermaant, waarschuwt en betuigt, dat Gij het beste der consciëntiën wilt zoeken. Want gelijk eertijds, wanneer er in de Kerk aangaande de leer verschillen waren gerezen, van de eerste tijden aan, eerst de Apostelen Synoden hebben bijeengeroepen, en daarna de vroomste Pausen dat zelfde middel nagevolgd hebben, alzoo ook te dezer tijd, is het dadelijke remedie in de heilige bijéénkomst der broederen gelegen, die zich zelven niet zoeken, niet de wereld, niet het vleesche, maar den éénigen Christus. Wij hebben alreede genoeg geleerd in onze tijden, hoe droevig en schadelijk is het exempel des twistes in het stuk der Religie, in de Hoogduitsche scheuringe, wat een groote ergernis den Evangelio gelegd, en hoe veel de eere Christi verkort zij. Wij hebben, helaas! maar al te veel ondervonden. Welaan dan, bij den onsterfelijken God! Eerwaarde Vaders, als uitverkorene kinderen Gods, doet aan de ontfermingen Christi zelven. Dient de waarheid. Zoekt den vrede. Geeft den Huize Gods zijnen vorigen luister weder. Reddet den naam en roem der godzalige Dienaren Gods van gruwzamen laster en blaam. Jaagt door uwe eendrachtigheid den vijanden vreeze aan. Brengt den treurenden heiligen de blijdschap weder. Verlost de Kerken van scheuring, de vromen van droefheid, en elk een van vreeze. Wij daarentusschen zullen tot den God des vredes ootmoedige handen om den vrede Jeruzalems opheffen, opdat Hij, gelijk Hij alle onze zaken uitgevoerd heeft, alzoo ook dit recht-goddelijk werk wille uitvoeren; opdat Hij, die ons zalig gemaakt heeft, ons nu ook wille heelen, en in deze tegenwoordige jammeren te hulpe komen. Dat de Heere in zijnen tempel kome, de kinderen Levi reinige, en den glans zijner waarheid late lichten, opdat door een ongeschonden dienst der zuivere Religie voortaan Hem aangename gaven mogen opgeofferd worden. Denzelven God bidden wij tevens met vurigen ernst, dat Hij U, Eerwaardige Vaders, tot uitverkorene Priesters Hemzelven wille heiligen, uwe harten met zijnen Heiligen Geest vervullen, en de monden met zijn heilig vuur moge reinigen, dat Gij het dierbare van het ongeachte, het valsche van het waarachtige, door een geestelijk oordeel onderscheidende, een zeer rijken oogst der vertroostinge tot nut der gansche Kerk moogt vergaderen; en eindelijk, dat Gij een gewis en zeker bewijs moogt van U

geven, hetwelk ſtrekke tot vermeerderinge des Rijks Christi, tot heerlijkheid des naams Gods, en tot uw eigen lof en zaligheid.

Te Genève, den 7den Oct. 1618.
(naar ouden ſtijl.)
(Was onderteekend:)

Uwer E. eerbiedige: de Predikanten en Profesſoren der Kerk en Schole van Genève; en uit hun aller naam:

S. GOULART, *Pred. te Genève.*
P. PREVOST, *idem.*
B. TURRETIN, *Pred. en Prof. der H. Theologie.*
D. CHABRENS, *Pred. te Genève.*

Wat de handelingen en adviezen van Diodaat en Tronchin betreft, deze kunnen in de Handelingen zelve der Synode worden nagelezen. Altijd helder, wel bepaald en beſtemd, waren zij, die met de rechtzinnige Kerk volhielden, dat de ware Christen zeker zijn kan dat de Heer het geloof in zijn binnenſte gewrocht heeft, ook zeker van hetgeen zij geloofden (1); en drukten zij dit ten ſlotte dan ook uit op de volgende beknopte en bondige wijze, welke wij als het korte begrip hunner Synodale werkzaamheden nog zullen overnemen:

»Wij verwerpen alzoo alle valſche leerpunten, voortkomende uit de leer van den vrijen wille, van ganſcher harte, en in het algemeen de nieuwe leeringen waarmede de eeuwige verkiezing Gods, de kracht des doods Christi, en de heiligmaking en toe-eigening, zijnde de werking des Heiligen Geestes binnen in den menſche, de volharding zelve, en in het algemeen de ganſche ſtand van den geestelijken mensch geſteld wordt af te hangen van de natuurlijk onbepaalde en naar beide zijden buigelijke beweging en meening van den wil. Die verwerpen wij: en na aanroeping van den naam des Heeren, in zijne vreeze gevraagd zijnde naar ons gevoelen, zoo verloochenen wij en verfoeien ze, in den naam der Kerke in het algemeen, en der onze in het bijzonder, als die tegen de klare Schrifturen, tegen de eenſtemmigheid der zuivere Oudheid en aller ware Gereformeerde Kerken, Gods eere verduisteren, het fundament der zaligheid onzeker maken en op losſe ſchroeven ſtellen, allen troost benemen, het eigenlijke Pausdom weder invoeren, de Pelagiaanſche ketterij herkookt en gepolijst weder opdringen; de pees en den boog des Pausdoms, namelijk den afgod des vrijen wils, tegen de genade, in den altaar des harten weder oprichten; den krachtigen invloed des Heiligen Geestes in het harte loochenen; de zeer liefelijke leer onzer geestelijke vereeniging, van het leven en blijven in en met Christus krachteloos maken; het oude verbond der werken met het nieuwe der genade en des geloofs onder malkander vermengen; den mensch, van Christus wederom afgetrokken, aan zich zelven overgeven, en in een oneindigen afgrond van twijfelingen, ongerustheid en hopeloosheid werpen; de gemeente door eene droevige ſcheuring rijten en tornen, en met vruchtelooze twistingen en ijdel geklap de zuiverheid des Evangelies vervalſchen. Wenſchende van den almachtigen en algoeden God, met ware zuchtingen, den dwalenden en den leeraars der dwaling bekeering, en den Regenten dezer Landen een zoodanig gemoed, dat zij kloek en heiliglijk zich bevlijtigen dezen verderfelijken zuurdeesſem uit te vagen, en alle andere kerken te verlosſen van het gevaar om daar mede besmet te worden (1).”

Treffend werden deze gevoelens, in welke geene Kerk vaster ſtond dan die van Genève, ten zelfden tijde door de Nasſauſche Godgeleerden in de volgende acht Latijnſche verzen uitgedrukt, die wij niet kunnen nalaten hier, als geheel in den geest der Geneveezen, op te nemen:

Gratia ſola Dei certos elegit ab aevo,
Dat certis Christum gratia ſola Dei:
Gratia ſola Dei fidei dat munera certis,
Certos ſtare facit gratia ſola Dei.
Gratia ſola Dei cum nobis omnia donet,
Omnia nostra regat gloria ſola Dei:
Gloria ſola Dei regat, ô Te Belgia, ocelle
Orbis, et invictâ pace coronet agros.

dat is:

’t Is Gods genade alleen, die uitverkoor ten leven
Een vastbepaald getal, beſtemd van eeuwigheid:
’t Is Gods genade alleen, die Christus heeft gegeven
Aan ’t vastbepaald getal ter heerlijkheid bereid:
’t Is Gods genade alleen, wier eeuwig alvermogen
’t Waarachtig heilgeloof in zijn gekenden werkt:
’t Is Gods genade alleen, die, trots geweld en logen,
Hen ſteeds volharden doet, en op den heilweg ſtrekt. —
Terwijl dan Gods genade ons ’t al verleent als gaven,
Zij ook Gods eer alleen het doel van ons beſtaan.
Gods eer alleen beheerſch’ uw erfgrond, o Bataven,
(Dat ooglijn van Euroop!) en wille uw vrijheid ſtaven,
U ſchenkende eenen vreê die nimmer moog’ vergaan!

Van die zelfde hartelijke en broederlijke bezorgdheid voor het heil der Nederlandſche Kerk, welke de Brief aan de Dordrechtſche Vaderen zoo kennelijk aan den dag leide, getuigt niet minder een twaalf jaren later uit naam der Kerken van Zwitſerland en Genève aan de Theologiſche Faculteit der Leidſche Academie gerichte Zendbrief, bij gelegenheid dat onder het ſtadhouderlijk

(1) Hatelijk is de voorſtelling van BRANDT (*Hist. der Ref.* Dl. III. bl. 501, 502), dat de Preſident, toen Diodatus zijn gevoelen over de volharding der heiligen had ontwikkeld, »hem op eene ongemeene wijze bedankte, zeggende dat hij zulk eene uitnemende oratie, uit het binnenſte van de praktijk der Theologie, *door ingeven des Heiligen Geestes* had gedaan.” Zeker heeft Bogerman van geene *ingeving* des H. G. *in den eigenlijken zin* geſproken; maar wij, die weten, dat *niemand kan zeggen Jezus den Heere te zijn, dan door den Heiligen Geest*, zullen gaarne met hem erkennen, dat in een zoo treffelijk ſtuk als dat van Diodatus over de volharding, de genade des Geestes, aan zijne ziel geopenbaard, kennelijk doorſtraalde.

(1) Zie *Handelingen des Synodi*, bl. 265, 266.

beſtier van Frederik Hendrik de invloed der Remonſtranten weder merkbaar was begonnen grond te winnen. De bezorgdheid wegens de nadeelige uitwerkſelen die men te Genève van dien invloed vreesde, drukt zich op eene treffende wijze in dat ſchrijven uit, van hetwelk de Zurigſche Leeraar Breytinger gehouden wordt de ſteller te zijn geweest. De brief, in het Latijn geſchreven, was ongeveer van den volgenden inhoud:

Hoog Eerwaardige, zeer vermaarde, voortreffelijke Mannen, zeer geliefde en hooggeachte Broeders in Christus!

De volkomen en ongeloofelijke eendracht van Ulieder Nationale Kerkvergadering had ons voor eenige jaren een in waarheid allergrootſte vreugde verſchaft, naardien wij de hope hadden opgevat, bijna boven allen twijfel verheven, dat niet alleen de vrede en rust aan uwe Kerken, die eenen tijd lang het uiterſte gevaar geloopen hadden, hergeven was, maar dat zij mede beveiligd zoude worden tegen de verdere aanſlagen der Remonſtranten, voor welke wij nu niet zonder hartelijke droefheid vernemen dat velen toen reeds niet zonder reden beducht waren.

Intusſchen verhalen onze handeldrijvende landgenooten, uit onderſcheidene plaatſen te huis gekeerd zijnde, als met éénen mond, dat de Arminiaanſche partij, kortelings door het algemeene rechtzinnige gevoelen zoo wel als door de jongstgehoudene Nationale Synode uit Gods Woord wettig overtuigd, wederlegd en verworpen, en die onder het beleid der Doorluchtige en Hoog Mogende Heeren Staten-Generaal, mitsgaders Prins Maurits van Oranje, roemruchtiger en gezegender gedachtenisſe, onderworpen was en voor geheel uitgedoofd gehouden werd, nu van alle zijden het hoofd wederom opſteekt, hare openlijke bijeenkomſten in verſcheiden ſteden van Holland houdt, zelfs in den Haag onder de oogen der Doorluchtige Heeren Staten-Generaal, hare begunſtigers bijna overal onder de Magiſtraten heeft, en hare ſtem in allerlei Collegiën inbrengt; ja dat ook wel hier en daar rechtzinnige Leeraren, Mannen die in de dienst der Kerk werkzaam zijn, als of zij te veel werk maakten van de Arminianen te wederleggen, van hunne bedieningen ontzet, en andere Mannen, die uit liefde tot de waarheid en hun Vaderland zich tegen die factie ſtellen, met gevangenis of ballingſchap geſtraft worden.

Wij zijn geenszins onbewust, dat men aan alle geruchten geen geloof moet ſlaan. Mogelijk moesten wij wel brieven van Ul. afwachten, in welke Gij uwe gevaren en die uwer kerken ons zoudet bekend maken, en ons noodigen U bijſtand te verleenen, zoo die noodig en aangenaam mochte zijn. Doch het is met het vermogen der ware broederliefde en hartelijke bezorgdheid bij een gemeenſchappelijk gevaar van Christus Kerk doorgaans zoo gelegen, dat zij menigmaal de klachten en het om hulp roepen der gevaarlijdenden liever voorkomen wil, dan het dreigend kwaad met eene nalatigheid die den hulpbehoevenden benadeelt, te ontveinzen, of door ſtilzwijgen te koesteren. — — —.

Voorwaar, deze nieuwe overmoed en opkomst der Remonſtranten kan niet anders dan ons geweldig treffen; en wij hebben deze onze bekommernis noch willen noch mogen verbergen voor onze grootmachtige en godvruchtige Overheden, welke wij weten, dat te midden van hunne eigen allergewichtigſte aangelegenheden die hen in het tegenwoordig onſtuimig tijdsgewricht beſtendig bezig houden, voor de behoudenis van uwen Staat, als deelgenooten derzelfde vrijheid, wegens gelijke gevaren, zeer oprechtelijk bezorgd zijn. Van de Vergadering te Dordrecht teruggekeerd zijnde, hebben wij hun eene groote vreugde verſchaft, toen wij hun bekend maakten dat de Nederlandſche Kerken de Zwitſerſche Belijdenis, als met de Nederlandſche en met de leerregelen der Synode geheel overeenkomſtig, ook als de hare erkenden; welke zamenſtemming des geloofs noodwendig eene allernaauwſte vereeniging der gemoederen, beraadſlagingen en bekommernisſen moet te weeg brengen. En geen wonder! want Gijl. moogt gelooven dat de oogen der geheele Gereformeerde wereld, naast God, op U alleen geſlagen zijn, en dat in de openbare en byzondere gebeden uwe behoudenis de voornaamſte plaats heeft. Uit uwe overwinningen ſcheppen alle welgezinden, of de hoop op het beſtendig behoud hunner vrede, of op de verlichting hunner ballingſchap en ellenden. Uit uwe verdeeldheden daarentegen duchten alle mannen van doorzicht niet alleen uwen val, maar ook den ondergang van geheel de hervormde Christenheid. Wij vreezen ten minſte met recht voor den doorluchtigen en heerlijken naam uwes Volks, zoo Gij de zuivere waarheid, die Gij voor geheel de bewoonde wereld met mond en pen hebt beleden, en met het uitgeven van onbetwijfelbare geſchriften de beſcherming door uw vermogen, uwe wapenen en uw bloed waardig verklaard hebt, nu niet langer met denzelfden moed bevestigen zoudt. — — —

Maar waartoe dit? Wij zeggen dit niet, Eerwaardige Mannen, als of wij iets in het minſte aan Ul. te berispen hadden: wij twijfelen niet aan uwe vroomheid, uw doorzicht, uwen ijver, uwe waakzaamheid, voorzichtigheid, wijsheid, en verdere aanzienlijke en bewonderenswaardige deugden; wij achten die hoog, en wij ſtellen ze ons naarſtig voor ter navolging. Maar wij maken U onze bezorgdheid kenbaar, aangedreven door het gewaar worden der gemeene kwaal, als leden deszelfden lichaams van Christus, en die achten dat onze behoudenis of ondergang met de uwe door een bijna onlosmakelijken knoop verbonden zijn. Wij hebben die gezindheid nog geenszins afgelegd, met welke wij in vorige jaren door ſommigen uit ons midden U in die Godbehaaglijke en verhevene zaak vaardig hebben bijgeſtaan, maar behouden die volſtandig, bereid zijnde voor U, Nederlanders, en voor uw van God zoo zeer gezegend Gemeenebest alles te doen en te lijden; waarom wij ons van uwe grootmoedigheid en welwillendheid durven beloven, dat Gij U wel zult willen verzekerd houden, dat deze onze

Letteren een rechtgeaarde vrucht zijn van de ware liefde en gemeenſchap der Heiligen. Wij hebben onzen mond jegens U opgedaan, wij hebben ons harte jegens U uitgebreid, opdat Gij verſtaan zoudt dat de Nederlanders niet naauwe bij de Zwitſers zijn; waarom wij ook aan diegenen onder U, die van de voornaamſten van die (Arminiaanſche) ſecte betrokken zijn, wijl zij zich voor de looze ſchalkheid derzelve, op bedriegen afgericht, niet genoeg hebben weten te wachten, met ons ganſche harte nieuwe oogen, en den bijſtand van den verlichtenden Heiligen Geest toebidden, en geenszins twijfelen, of daar zijn onder de verleiden zelve zeer verre de meesten, welke zoo zij de heimelijke en nog verborgene gevoelens der Arminianen, gelijk zij genoemd worden, kenden, op ſtaanden voet tot uwe Kerk zouden wederkeeren. Eindelijk houden wij ons van U verzekerd, daar wij U kennen als voorplanters der rechtzinnigheid, dat Gij aan al uwe Leerlingen, zoo velen er tot den dienst der Kerk worden opgekweekt, aanraadt en inboezemt, dat zij omtrent die hooge verborgenheid der Voorverordening altijd verkeeren, en de zielen hunne zorge aanbetrouwd onderwijzen mogen, met alle matigheid, zedigheid, nederigheid; en zoodanige wijze van ſpreken bezigen, die voornamelijk overeenkomſtig zij met de Majesteit Gods, die gepast zij tot ſtichting, en die eindelijk ten verſte verwijderd zij van het afſchrikken der gemoederen bij het Algemeen, zoo verre zulks geſchieden kan zonder nadeel der waarheid.

Vaartwel, Heeren en Broederen, en weest verzekerd dat er zeer weinigen zijn onder de rechtgevoelende Christenen, die Ulieden ſterker, oprechter en vuriger liefhebben, eeren en achten, dan wij Zwitſers.

Zoo het Ulieden niet ongelegen ware, zou het ons allen aangenaam zijn, zoo deze onze Letteren mede aan uwe andere Academiën en Kerken werden gezonden, opdat wij alzoo mochten verſchoond worden, indien wij mogelijk omtrent het adres gefeild hebben. Want wij weten anders niet aan welke Academie of Kerk in Nederland zoodanige Letteren plegen of behooren gezonden te worden, willende hierin gaarne aan elk zijne eere geven. Vaart nogmaals wel! God, de overvloeiende Fontein van barmhartigheden, beſtiere U door zijnen Heiligen Geest, make uwe raadſlagen voorſpoedig in het volbrengen van uwen heiligen arbeid, vertrooste, verſterke, en make U onverwinnelijk door onzen Heere Jezus Christus, welken met den Vader en den Heiligen Geest zij lof en eere in eeuwigheid. Amen (1).

(Geteekend door »de Herders en Hoogleeraars van de Kerken, Academiën en Scholen der vier rechtzinnige Zwitſerſche Republieken van Zurig, Bern, Bazel en Schafhuizen, met die van Genève.")

(1) Men vindt dezen brief, dien wij hier om deszelfs uitgebreidheid niet geheel hebben kunnen overnemen, onder anderen in de *Gereformeerde Bijdragen* van den Heer J. J. E. F. Schröter. Dl. I. bl. 291—300.

Nevens deze blijken van algemeene deelneming, door geheel het Gereformeerde Zwitſerland in de aangelegenheden en dierbaarſte belangen onzes Vaderlands gegeven, vinden wij de betrekkingen tusſchen Genève en de Nederlanden vooral ook door enkele uitſtekende Mannen, meestal in gewichtige tijdsgewrichten, op merkwaardige wijze onderhouden of bevestigd. Hiervan zullen wij nu ook eenige proeven mededeelen.

In het begin van den oorlog tegen Spanje had een edelman uit een beroemd en oud geſlacht der Republiek Lucca, genaamd Franciscus Turretin, wegens de vervolging welke destijds in die gewesten tegen de Hervormden uitbrak, de wijk genomen naar Antwerpen, en leefde aldaar in eene naauwe vriendſchap met onzen beroemden Marnix. Na zich in die ſtad eenige jaren te hebben opgehouden, vond hij zich door het geweld des oorlogs, bij de belegering door Parma, gedrongen naar elders te vertrekken, en begaf zich naar de ſtad aan welke zijn boezemvriend zoo veel verſchuldigd was, naar Genève; alwaar hij, na een kort verblijf te Zurig, het overige zijns levens doorbracht. Hij was een man van voorbeeldige zeden, van eene nimmer gekrenkte trouw, en van eene godvrucht die zich in liefde tot de broeders, herbergzaamheid en onbeperkte milddadigheid betoonde (1). Deze waardige man heeft eene geheele reeks van afſtammelingen gehad, die tot in lengte van dagen de Stad en Republiek van Genève tot zegen en ſieraad zijn geweest, en het land der herbergzaamheid van hunnen ſtamvader nimmer ſchijnen te hebben kunnen vergeten. Wij hebben zijnen zoon Benedictus reeds aangetroffen onder de ſchrijvers van den Brief aan de Dordrechtſche Synode. Toen kort na dien tijd de Hertog van Savoye door het aanwerven van buitengewone troepen de Republiek van Genève verontrustte, werd hij naar de Vereenigde Nederlanden afgevaardigd. Hier had hij verſcheiden malen gehoor bij den Prins van Oranje, en ſprak zoo krachtig en treffend in de Statenvergadering over den benarden toeſtand zijner Vaderſtad, dat men hem terſtond 24,000 Livres toelegde, en in geval van beleg nog 10,000 voor elke maand gedurende een geheel vierendeel jaars beloofde. Hij keerde in Junij 1622 naar Genève terug met gunſtige brieven van den Prins en de Staten voor het Beſtuur der Republiek, en was zeer te vreden van den uitſlag zijner zending (2).

Ongeveer ten zelfden tijde als Benedictus Turretin was Frederik Spanheim, geboortig uit den Palts, Hoogleeraar te Geneve; een man van buitengewone werkzaamheid, van welke Sénebier de volgende proeven geeft: »Hij had een ſterk hoofd, en vol van zeldzame kundigheden; was buitengewoon bekwaam in het behandelen van zaken, ſtandvastig en vaardig, ijverig en werkzaam. Hij gaf viermaal ter weke openbare lesſen in de Theologie; daarenboven verſcheiden bijzondere ten

(1) Pictet heeft zijn leven beschreven in de belangrijke *Benedicta Memoria F. Turretini*, die wel verdiende nog eens te worden uitgegeven.
(2) Moréri, Art. *Benedict Turretin*.

zijnen huize. Hij predikte veelvuldig in het Fransch en Duitsch, hoorde de Candidaten prediken, bezocht vele zieken, ſchreef een onberekenbaar aantal brieven, ſtelde daarbij tevens twee of drie boeken gelijkelijk op, was Rector der Univerſiteit, en bezorgde daarenboven nog al de ontvangſten en uitgaven zijns huizes, hetwelk vol was van kweekelingen, die bij hem in de kost waren.” In 1635 terwijl hij Rector der Academie te Geneve was, ſprak hij op den dag der openbare promotiën eene Redevoering uit, onder den titel van *Geneva reſtituta*, ter gedachtenisviering aan de Reformatie der Stad, bij gelegenheid van het eerſte eeuwfeest dier gebeurtenis. Zeven jaren later nam hij het beroep als Hoogleeraar te Leiden aan, en ontving nog kort vóór zijn vertrek een gouden medaille van den Raad te Geneve, tot erkentenis der vele dienſten die hij de ſtad bewezen had. Zijne twee zoons, Ezechiël en Frederik, beide almede hoogberoemde mannen, brachten een gedeelte van hun leven te Geneve, het andere gedeelte in Holland door.

In 1659 kwam Joh. de Labadie te Geneve, en bleef daar zes of zeven jaren als buitengewoon Predikant, wien men, offchoon er geene vacatuur was, echter om de buitengewone kracht zijner prediking gaarne den leerſtoel afſtond. Hij ving zijne dienst aan met eene predikatie over deze woorden: *Bekeert u, want het koninkrijke Gods is nabij gekomen!* Herhaalde malen predikte hij over diezelfde plaats, en wel met zooveel nadruk en kracht, dat geheel Geneve er door ontroerd werd. De kerken waren gedurig opgevuld met toehoorders, en verſcheiden hervormingen volgden op deze beweging. De vermakelijkheden die des Zondags namiddags de kerken ledig gehouden hadden, hielden op. Het gezelſchap, genaamd *de Schutters*, beſtaande uit de voornaamſte jonge lieden der ſtad, die zich op dien dag met het ſchieten en andere lichaamsoefeningen bezig hielden, leverden uit eigene beweging een verzoekſchrift in bij den Raad, om zich op een anderen dag te mogen oefenen, ’t welk hun werd toegeſtaan. De herbergen werden geſloten, en de ſtad kreeg op dien dag een geheel ander voorkomen. De Labadie beſtreed het ſpelen, en overtuigde de ſpelers zoo krachtig, dat eenige derzelven groote ſommen die zij gewonnen hadden, vrijwillig terug gaven. Hij drong ook hard aan op het hervormen der ijdelheid die vooral onder de vrouwen gevonden werd, en noodigde tot verſcheiden malen toe de Kamer van reforme om zich van haren plicht te kwijten, zoodat zij hare wetten en reglementen, die nog van den tijd van Calvijn dagteekenden, van nieuws af begon op te volgen. Wanneer hij onder het gaan naar de zieken ergens een gerucht van drinkers in eene herberg hoorde, ontzag hij zich niet om daar binnen te treden, en door zijn levendigen aandrang en krachtige vermaningen hun gezelſchap te doen uit één gaan. In het bijzonder nam hij ter harte de verbetering der kooplieden en winkeliers, hen opwekkende om oprecht te zijn in hunnen handel, hunne zielen door gewinzucht niet in gevaar te brengen, en toch niets te begaan dat iemand, ’t zij binnen of buiten ’s lands, ontſtichten mocht (1).

Hij ijverde ook zeer bij het verkiezen der Magistratuur die daar in de volksvergadering geſchiedde, opdat die zonder kuiperij of omkooping plaats hebben mocht; en wanneer het noodig was, ſprak hij daarover zoodanig op den predikſtoel, dat het een langen en diepen indruk op de harten naliet. Ook bij kerkelijke verkiezingen drong hij aan op een getrouw gebruik van het ſtemrecht. — Daar ſomtijds eenige onkundige landlieden, uit Savoye, zich ſtelden om ettelijke beelden die nog in de kerk en op de glazen gebleven waren, te vereeren, en er voor nederknielden, ergerde hem dit zoo zeer, dat hij verzocht om de wegruiming derzelve. Ook werd op zijn aandrang eene kapel, alwaar op het graf des Hertogs van Rohan een marmeren beeld was opgericht hetwelk onwetende Roomschgezinden voor een St. George aanzagen, toegeſloten, en deze prachtige tombe buiten het gezicht gehouden. Met één woord, het ſcheen dat de geest van Calvijn in hem herleefde, en hij zou ongetwijfeld te Geneve van uitſtekend veel invloed ten goede hebben kunnen zijn, indien hij, bij eenigzins rijpere ervaring, was voortgegaan met een volhardenden ijver, zonder die ſeparatistiſche begrippen aan te nemen, die de kracht van zijnen invloed ſedert zoo geweldig beperkt hebben. Het was dan ook niet te verwonderen, dat hij op den toen nog jeugdigen Spener, terwijl deze zich te Geneve bevond, een grooten invloed oefende, en deze een praktikaal werkje van hem, getiteld: *Stichtelijke overdenkingen; en hoe men die christelijk en godzaliglijk moet inrichten en oefenen*, uit het Fransch in het Hoogduitsch overbracht, en ſteeds eene achting voor deszelfs Schrijver betoonde, die hem meermalen veelvuldige en harde verwijtingen op den hals haalde (2). — Naar de onpartijdigſte berichten te oordeelen, moet De Labadie een man geweest zijn, die zeer veel overeenkomst had met den tegenwoordigen Geneefſchen Leeraar der Separatisten, Malan. Wij zouden die overeenkomst des noods in treffende byzonderheden uit beider leven en ſchriften kunnen bewijzen; offchoon het waar is, dat Malan door de omſtandigheden tot zijne ſeparatistiſche beginſelen gebracht werd, terwijl De Labadie daarentegen die vrijwillig aannam.

Eenigen tijd nadat De Labadie te Geneve gekomen was, voegden zich de Heer Du Lignon, die zeer met hem zamen ſtemde, en Yvon, die toen nog ſtuderende was, bij hem: ook was hij naauw verbonden in vriend-

---

(1) Zie over alle deze bijzonderheden het *Oprecht Verhaal van het leven, gedrag en de gevoelens van wijlen den Heer Joh. de Labadie.* (Uit het Fransch vertaald.) Amſt. 1754; vooral bl. 100-117.

(2) De waardige levensbeſchrijver van Spener merkt hieromtrent het volgende aan: *Von nicht unbedeutendem Einfluſs auf Spener war auch Johann von Labadie, damals Prediger zu Genf; die erbaulichen Vorträge dieſes Mannes, und ſeine, damals noch von den ſpäteren Ausartungen freien Beſtrebungen für eine ſtrenge Sittlichkeit und für die Reinigung des verderbten kirchlichen Lebens zogen den für gleiche Zwecke glühenden Jüngling an; er ſprach ihn zwar nur einmal in ſeinem Hauſe, gewann aber für ihn eine Achtung, die er ſelbst in manchen ſpäteren miſsbilligenden Urtheilen nie verleugnete.* Hossbach, *Ph. J. Spener und ſeine Zeit.* Th. I. S. 92.

ſchapsbetrekking met de Predikanten Pictet en Guyonnet, die hem nog lang wederhielden toen de zucht tot afſcheiding bij hem levendig werd. Doch als later Johan Godeſchalk van Schuerman, broeder der beroemde Anna Maria, om zijnentwil te Geneve overkwam, en daarbij (in 1666) de oude Heer Minutoli hem brieven van Middelburg bracht, in welke hem werd kennis gegeven dat men hem in die ſtad in plaats van den oudſten Waalſchen Predikant J. Long begeerde, terwijl ook de Magistraat van Middelburg aan die van Geneve verzocht hem te willen laten gaan, en aan eene gemeente af te ſtaan die hem zoo vurig begeerde, toen meende hij zich eenen weg te zien aangewezen dien hij niet mocht ontwijken (1). Wat dan ook de Hoogl. Louis Tronchin (een zoon van Theodore, van wien wij boven ſpraken) doen mocht om hem het vertrek naar Holland af te raden, de uitnoodigingen van Voetius en Anna Maria Schuerman wogen zwaarder bij hem, en hij begaf zich binnen kort met zijne vrienden, Schuerman, Yvon en Du Lignon daarhenen. Zijn invloed in Holland, die wellicht grooter was dan men algemeen weet, zullen wij hier niet ſchetſen, daar wij zijne lotgevallen ook in ons Vaderland op eene andere plaats breeder hebben medegedeeld (2).

In het jaar 1661 werd François Turretin, die twee jaren vroeger den ouden Theodore Tronchin op den profesſoralen leerſtoel was opgevolgd, even als weleer zijn Vader wederom naar de Nederlanden afgevaardigd, om van de Staten-Generaal eenigen bijſtand te verzoeken, tot uitvoering van het ontwerp 't welk men gevormd had om de ſtad met bastions te verſterken (van waar nog een derzelve den naam van *bastion de la Hollande* voert (3)); en de Staten ſtonden hem op voorſpraak des Prinſen van Oranje eene ſom van *ƒ* 7500:– daarvoor toe. Hij hield bij die gelegenheid verſcheiden treffende leerredenen, die bij velen het verlangen deden ontſtaan om hem aan Nederland te verbinden; doch de pogingen daartoe in het werk geſteld bleven vruchteloos.

Zeven jaren later (in 1669) vinden wij weder een blijk van de byzondere deelneming die de godsdienſtige toeſtand van ons Vaderland te Geneve verwekte, in den brief dien dezelfde Louis Tronchin, van wien wij zoo even melding maakten, aan onzen beroemden Coccejus, destijds Profesſor te Leiden ſchreef, om zich te verſtendigen van den aard der geſchillen die destijds te Groningen tusschen Alting en Desmarets (Mareſius) gerezen waren (4); een brief in welken hij de bezorgdheid van verſcheiden zijner Ambtgenooten, wegens den invloed dien de Carteſiaanſche Philoſophie in ons Vaderland had verworven, niet verbergt, offchoon hij zelf er dat bezwaar niet in meende te kunnen zien (5).

(1) *Oprecht Verhaal*, bl. 110.

(2) *Nederl. Stemmen*, Dl. II. bl. 106-108.

(3) Men zie het fraaie kaartje van den platten grond der Stad en harer omſtreek, in den *Tegenw. Staat van alle volkeren*, Dl. XXXIX. bl. 305.

(4) Zie dien brief in de nagelaten Werken van Coccejus (COCCEJI *Operum ἀνεκδότων* Tom. II. p. 802.) N°. 465. Het antwoord op dien brief vindt men bij Coccejus zelven, *Opera omnia*, Tom. VIII. p. 141.

(5) Verg. hetgeen wij aangaande den aard van dien invloed hebben aangemerkt in het Opſtel over BALTHAZAR BEKKER, Dl. V. bl. 9.

Groot was ook het blijk van vertrouwen dat de Curatoren der Leidſche Hoogeſchool aan den Geneefſchen Hoogleeraar François Turretin, die zich niet had laten bewegen om een beroep naar Nederland aan te nemen, betoonden, toen zij hem in 1672 raadpleegden omtrent de keuze van eenen nieuwen Hoogleeraar in de Theologie. Turretin ſloeg daartoe den Heer Le Moyne (geboortig van Caen) voor; en deze werd aanſtonds beroepen. Hij nam dit beroep aan, en doceerde te Leiden tot op zijnen dood in 1689. Het was trouwens niet te verwonderen, dat men in ons land Turretin hoogſchatte. Hij was een ijverig voorſtander der leeringen van Calvijn, en ſloot zich daarom in Holland byzonder aan de ſchool van Voetius aan; terwijl zijne geleerdheid en oordeelkunde hem algemeenen roem had verworven (1).

Den overgang der XVII^de^ tot de XVIII^de^ Eeuw maakt de beroemde Benoit Pictet uit, een man van grooten invloed op de Nederlandſche Kerk. Hij was door zijne Moeder een kleinzoon van Benoit Turretin, wiens voornaam hij met den geſlachtsnaam zijns Vaders Andreas, die Syndicus der Republiek van Geneve was, vereenigde. Hij was een boezemvriend van den waardigen Leger, die later benevens hem Profesſor te Geneve werd (2), en met wien hij verſcheidene reizen deed, op welke hij eene Christelijke vriendſchap ſloot met waardige Franſche Leeraars: eenen Claude, Du Bosc, Ménard, Basnage en anderen. Hij ſtudeerde eenen tijd lang te Leiden, en verdedigde eenige Theſes onder den beroemden Spanheim. Hij was een groot Prediker, zachtmoedig, godvruchtig en werkzaam. Bij zijn afſterven ſchreef de Aartsbisſchop van Kantelberg eenen brief van beklag aan de Academie van Geneve, waarin hij verklaarde met de grootſte droefheid den dood te hebben vernomen van een Man, »wiens inzichten, getrouwheid en waakzaamheid hem zoo zeer onder de Geneefſche Godgeleerden onderſcheiden hadden." Hij werd dan ook zeer betreurd, en indien men het getuigenis van degenen die hem gekend hebben, mag vertouwen, behoeft dit inderdaad niet te bevreemden; want zelfs een Roomsch-Catholieke Schrijver getuigt het volgende van hem: »Hij had veel godvrucht, zachtmoedigheid, minzaamheid, oprechtheid en vriendelijkheid: vooral eene weldoende liefde die zijnen ijver aanvuurde, zoo vaak er gelegenheid was om behoeftigen of treurenden bij te ſtaan of te troosten. De kranken hadden groot vertrouwen in hem, en wenschten hem bij voorkeur om hun toe te ſpreken. In het byzonder bleek zijne godsvrucht in de gevoelige

(1) Bekend is vooral zijn Theologisch Systema, uitgegeven onder den titel: *Inſtitutio Theologiae Electicae*, waarvan men den inhoud vindt bij YPEY, *Geſchiedenis der Systematiſche Godgeleerdheid*, Dl. II. §. 99. Zijn zoon *Alphonſe*, zijn volle Neef *Michel*, en de zoon van dezen, *Samuel*, hebben zich niet minder te Geneve onderſcheiden, en ſtonden almede in vele betrekkingen tot de Nederlanden.

(2) De Vader van dezen Leger (die, even als hij, den voornaam *Antoine* droeg,) een Vriend van Spener, was Kapellaan of huisprediker van den Nederlandſchen gezant te Conſtantinopel, en later Hoogleeraar te Geneve; aldaar bij de eerſte vertaling van het N. T. in het hedendaagſche Grieksch deed verſchijnen. Een neef van dezen, (*Jean* Leger) was de Schrijver der belangrijke *Histoire générale des Egliſes Evangéliques dans les vallées du Piémont*. Men zie dit alles breeder in SENEBIER, *Histoire litéraire de Genève*.

en menigvuldige tegenheden die hem overkwamen: dan toonde zijn geloof deszelfs ſtille vastigheid. Wanneer hij predikte, ſtroomden de hoorders van alle kanten toe; en doorgaans waren de localen te beperkt om hen allen te bevatten. In de uitoefening der kerkelijke tucht was hij gematigd en vast; zijne discipelen behandelde hij als of ze zijne kinderen waren, en ontzeide hun nimmer hulp en raad (1).” Dat intusſchen Pictet ook niet vrij was van gebreken ſpreekt wel van zelf; en mogelijk is reeds bij hem iets van den geest der achttiende Eeuw, die hij in zijn ouderdom beleefde, te beſpeuren. —

Gedurende de achttiende Eeuw verviel Geneve merkbaar van uit haren ſtand door den verpestenden adem der Franſche Philoſophie, die, als een Oostenwind in den Levant, alle groen en levend kruid in den hof des Heeren deed verdorren. Ook werd de invloed harer Kerk en Hooge School op ons Vaderland veel geringer dan vroeger, en beperkte zich meest alleen tot de Waalſche of Franſche gemeenten, op het eind der XVII^de^ Eeuw aanmerkelijk aangegroeid door de vluchtelingen die de vervolgingen van Lodewijk XIV ontweken, en die, in zooverre zij het ſtempel van den geest die te Geneve werkte droegen, dien ook in Nederland verbreidden en bevorderden. Zoo werd Nederland in die eeuw eenigermate voor de Gereformeerden van Frankrijk, hetgeen eene Eeuw vroeger Geneve voor hen geweest was.

DE WARE DICHTER BESCHOUWD ALS DE VERTEGENWOORDIGER VAN ZIJN VOLK EN ZIJNEN LEEFTIJD.

Bij eene vorige gelegenheid voelde ik mij door het denkbeeld getroffen, dat waarheid eene behoefte was in de letterkunde, en dat daar waar deze ontbrak, de ſchroomelijkſte afwijkingen onvermijdelijk waren (2). Ik ſtrekte toen deze opmerkingen ook bepaaldelijk tot de Dichtkunst uit, doch acht het belangrijk om deze laatſte nog meer afzonderlijk te beſchouwen in een kort overzigt, en te doen erkennen, hoe de waarachtige Dichter, wel verre van alleen op logen en verdichting zijn roem te vestigen, eerst dan zijne beſtemming bereikt, wanneer de eigenaardigheid van een volk of het onderſcheidende van een tijdvak naar waarheid in zijne zangen wordt uitgedrukt.

Over het algemeen is geen geſlacht van menſchen met meerder onbillijkheid en wispelturigheid beoordeeld geworden, dan dat der dichters. Zij worden als het ware gedurig tusſchen de twee uiterſten van vergoding en verguizing rondgedreven. Dan eens ſchijnt de wereld betooverd aan hunne toonen te hangen; zij worden als een ſoort van hooger wezens erkend; hunne gave meer dan eenige andere, en als bij uitzondering, eene aangeborene genoemd; als door hooger geest bezielden, worden zij aangegaapt en bewonderd, en ſteden en landen voeren ſtrijd om op hun wieg te mogen roemen. Doch nu keert zich het blad om, en zij worden niet alleen als ongeſchikte leden van de menſchelijke maatſchappij beſchouwd, maar het wordt er bovendien voor gehouden, dat zij zich zoodanig in eenen dampkring van logen en inbeelding bewegen, dat men aan geen hunner verzekeringen waarde hecht, en de uitdrukking: »Het is een dichterlijk denkbeeld!” van den gewonen glimlach vergezeld, is genoegzaam om al den invloed, dien de arme dichter op zijne tijdgenooten tot hun geluk of opwekking meende uit te oefenen, als met éénen ſlag te vernietigen. En ter zelfder tijd wordt er aan degenen die geen dichters zijn, vrijheid gegeven om de meest overdrevene veronderſtellingen uit te kramen, en de wanſtaltigſte monſters hunner verbeelding zamen te ſtellen, zoodra het maar geene Dichtkunst heet. Welk Dichter toch zoude het gewaagd hebben, om met Niebuhr de Romeinſche geſchiedenis, of nog erger, met Strauſs de Evangeliën ſlechts als eenen min of meer goed gelukten Epos voor te ſtellen?

Niet zoo hoog, maar ook niet zoo laag moet de Dichter beſchouwd worden, daar anders hetgeen men hem van den eenen kant geeft, van den anderen kant weder dubbel wordt weggenomen. De kindsheid der wereld gevoelde de waarde der Poëzy, die haar eerſte uitdrukking was. Plato is een der eerſte vijanden van de dichters geweest, misſchien wel uit naijver, daar toch zijne *Ideën* en zijne ***Republiek*** niet wel tot geesteloos proza teruggebragt kunnen worden. Sedert werden de dichters beſchouwd als de uitvinders dier fabelen, die meestal reeds in de volksoverleveringen voorhanden waren, en werden nu veroordeeld als de ontwerpers van alle volksbijgeloof, van hetwelk zij meestal ſlechts de overbrengers en bewaarders waren.

Te veel eer kent men den Dichter toe, wanneer men hem een ſoort van ſcheppingsvermogen toeſchrijft, om als het ware uit het Niet denkbeelden of voorſtellingen te doen geboren worden. Van daar den eernaam van *ſcheppend Genie*, terwijl daarentegen de ondervinding leert, dat de geniën zeer weinig geſchapen hebben, en dat het vaak hun eigenaardig kenmerk is, om de reeds beſtaande ſtof aan order en overeenſtemming te onderwerpen, en uit verwarde beſtanddeelen een heerlijk geheel te voorſchijn te doen komen. Een dichter is derhalve geen afgetrokken wezen, in beſpiegelingen verdiept; integendeel, hij moet mensch in den vollen zin des woords zijn om op menſchen indruk te maken. Is hij ten deele in verband met een hoogeren kring van gedachten, hij moet van den anderen kant open zijn voor de indrukken van de Natuur en de Geſchiedenis, voor alles wat op het menſchelijk gevoel werkt of deszelfs hartstochten in beweging brengt. »Wij moeten gevoelen wat wij zingen,” zegt een Fransch dichter met regt. De ware Dichter is als eene Encyclopedie te beſchouwen van den tijd waarin hij leeft, met alles wat denzelven in beweging brengt of vervult; en bezit hij deze gave niet, dan is zijn zang een ijdele klank die weldra verſtommen moet.

(1) Moreri *Dictionn. Hist.* Art. *Pictet.*

(2) Zie in den vorigen Jaargang dezer *Stemmen* het bedoelde Opſtel, bl. 185—189.

Of vereenigt niet de oudſte der ons bekende Dichters uit onze westerſche wereld de meeste dier voorregten? Zoude Homerus ooit geheel Griekenland door de voorſtelling van een denkbeeldig Troje hebben kunnen betoveren? Neen: juist dat was het heerlijke van zijn Gedicht, dat de groote nationale onderneming met bekende helden, met den oorſprong en de vroegſte lotgevallen der Hellenen en Achajers, daarin met zulke levendige kleuren werden voorgeſteld; dat de zeden der Ouden daar in alle hunne eenvoudigheid en frischheid ſtonden opgeteekend, en de goden zelve als medekampenden in de grooten worſtelſtrijd tusſchen Oosten en Westen werden opgenomen.

Niet minder werd deze belangſtelling opgewekt door den bloei van het Griekſche tooneel, waarin de verdwenen Vorſtenhuizen met al hunne grootheid, maar tevens met dien last van het noodlot, die op hunne ſchouders drukte, werden voorgeſteld; waarin de juichtoon bij den grooten dag van Marathon in de verzen van Eſchylus oprees; maar Philoctetes in zijne aandoenlijke klagt eene ſchaduwzijde van den grooten nationalen aanval op Troje aanbood.

Waar toch vindt men het volk der Grieken in alle zijne beweeglijkheid, in alle zijne belangrijkheid meer terug, dan in den Homeriſchen Epos of op het tooneel van Athene? Toen de eeuw der dichters voor die der ſophisten plaats maakte, verdween weldra de nationaliteit en het leven geheel, en week voor de dorre geleerdheid der ſchool van Alexandrie.

Aan Rome was de magt van het zwaard en de ſchaal des regts toevertrouwd: de letterkunde bleef er altijd eene plant, van vreemde kusten overgebragt, en door kunst opgekweekt en behouden. De oude volkszangen zijn verloren gegaan; en toen men de *Pharſalia* en den Puniſchen oorlog wilde bezingen, was het epiſche tijdperk reeds verſtreken. De eenige nationale dichter was Virgilius; en hoezeer ook hij zich geheel naar de Griekſche vormen plooide, hoezeer hij zelf zijne ſtof uit den zoo geheel Griekſchen cyclus van den Trojaanſchen ſtrijd genomen heeft, wist hij echter daaraan de lotgevallen der eeuwige Stad vast te hechten, en vooral Troje als de wieg van het magtige Rome voor te ſtellen. In zijne zangen hechtte zich het Westen, hetgeen altijd deszelfs ſtreven geweest is, aan eenen oosterſchen oorſprong; de adelijke geſlachten van het rijk zagen hunne afkomst tot van onder de puinen van Troje opgedolven.

In het zesde boek van de *Eneïs*, ontwikkelt zich de rij der gebeurtenisſen die Rome aan het hoofd der volkeren moesten ſtellen; en wanneer men uit de *Georgica* de bijzonderheden, die de Romeinen als een landbouwend volk kenſchetsten, opneemt; aldaar de groote gebeurtenis van den dood van Ceſar door de teekenen van hemel en aarde hoort voorſpellen, en in den *Pollio* de ſchemering eener nog zooveel grootere gebeurtenis ziet doorſtralen, dan vindt men in Virgilius het voornaamſte hetwelk Rome in het gewigtig oogenblik van haren overgang tot het eenhoofdig beſtuur doet opmerken.

Zonderling was de toeſtand der volkeren bij de eerſte ontwikkeling der beſchaving in de Middeneeuwen. Het ijzer en het leem waren vermengd geworden, en het was alsof al de ondervinding, al de letterroem der vorige eeuwen in den nieuwen Chaos verloren waren gegaan. En echter, door deze ſchijnbare vernietiging heen liep de draad die het verledene met de toekomst, de oude met de nieuwe wereld verbinden moest. De toorts der Barbaren had zoo menig meesterſtuk der oudheid vernietigd; zij hadden de tempels en praalgebouwen doen nederſtorten, en de perkamenten in den wind verſtrooid; doch zij hadden zich gebogen voor het teeken van het kruis. In de eenzame cel en onder het koorkleed, was de overlevering niet alleen van waarheid onder het hulſel des bijgeloofs, maar ook van kennis in het midden der diepſte onkunde, behouden geworden. Naauw begonnen uit deze tweede Babyloniſche verwarring de taaltakken zich langzaam af te zonderen, naauw waren zij weder geſchikt geworden tot een voertuig van denkbeelden, of overal ſtraalde de zucht door, zoowel om de nieuwe aan de oude wereld te verbinden, door den oorſprong van alle westerſche rijken aan Trojaanſche of andere oosterſche afſtammingen vast te hechten, als om het geheel hetwelk de Godsdienst, Geſchiedenis en Natuurkennis uitmaakte, te vereenigen in uitgebreide werken, waarmede veelal een kinderlijk godsdienſtige zin gepaard gepaard ging. Vinden wij niet een der ſchoonſte voorbeelden van deze ſtrekking in onzen Maerlant, die in zijne verſchillende werken, van den *Rijmbijbel* af tot de *Naturenbloemen* toe, al de kennis van zijnen tijd wist op te disſchen in eene indedaad heldere en met zorg bewerkte taal? Ook de eerſte tooneelvertooningen hadden geene mindere bedoeling, dan om in het driedubbel tooneel van aarde, hel en hemel de geheele rij der lotgevallen van den mensch, en de gevolgen tot in eeuwigheid van de keuze die hier door hem gedaan wordt, voor te ſtellen.

De overgang tusſchen de Heidenſche en Christelijke wereld ontwikkelde zich in het *Niebelungen-lied*, tot op de laatſte jaren weinig bekend.

Eigenaardig was vooral de Noordſche Poëzy; daad en lied ſmolten aldaar te zamen, en de helden, gelijk overal in de kindschheid der volkeren, bezongen hunne eigene daden. De Dichtkunst was de taal voor alles wat zich boven de behoeften van het dagelijkſche leven verhief; zij bloeide bij allen in wier hart een levendig gevoel werkzaam was, en was nog aan geenen bepaalden letterkundigen ſtand verbonden; de vorm was eenvoudig: het was de parelſnoer van het Oosten: twee gedachten, elkander beurtelings bevestigende en ophelderende.

Veel belangrijks ontſtond er ook in de middeneeuwen door dien kreits van volksverhalen en ridderromans, waarin veel geheimzinnigs gevonden werd, doch waarin de verbeelding van dien tijd haren vrijen teugel vierde. Kinderlijke Godsvrucht paart zich aldaar dikwijls met eene teedere eenvoudigheid; en de poëzij van een tijdvak, waarin onze Gothiſche kerken oprezen, en de grond tot alles wat thans beſtaat gelegd werd, verdient zeker niet verſmaad te worden.

Gelijk de nationale ſtrijd der Grieken tegen Troje en

de colonisatie van Italië uit het Oosten, zoo vond ook de belangrijkste gebeurtenis van de middeneeuwen, de verovering van Jeruzalem, slechts eeuwen later zijnen Zanger; maar die Zanger was Tasso: een Italiaan van geboorte en van ziel, in wiens lied de nagalm der middeneeuwen nog opgevangen wordt, die den ernst van zijnen Godfried door de bevalligheid van Armida trachtte te doen vergeven; maar die tevens doordrongen was van het gewigtige van dat oogenblik, toen geheel Europa zich als het ware op het Oosten uitstortte, niet om goud, niet om grondbezit, maar om een hooger, onsterfelijker denkbeeld: de bevrijding van het graf van Hem, die voor velen in die eeuw, door al de omnevelingen des bijgeloofs heen, toch licht en leven was.

Vroeger dan Tasso bloeide in Italië de man, die alleen stond in zijnen tijd, en die dien tijd in de bitterheid van hare burgertwisten, maar ook in de eenvoudigheid van hare zeden, in de stoute vlugt harer uitzigten afschilderde. Dit was Dante, de dichter die van de diepten der hel tot aan de zaligheid des hemels voert, en die geheel zijne eeuw in ruwe, maar krachtige toonen uitdrukte; die de voorlooper van Milton was, terwijl Tasso meer tot de eeuw van Raphaël behoort. Ver stond hij boven zijne tijdgenooten, en in hem bloeide het verhevene van den Italiaanschen geest; terwijl hunne sluwheid en beginselloosheid in Machiavelli later een waardigen tolk gevonden heeft.

Portugal heeft voor de Europesche letterkunde slechts éénen naam opgeleverd in zijnen Camoëns. Gelijk deze, toen hij zijn leven met zwemmen redde, de eene hand bewoog, terwijl de andere zijne *Lusiade* boven de golven ophief, zoo zoude Portugal, al moest hetzelve ook in den strijd tusschen Miguelisten en Chartisten bezwijken, zijnen volksroem, en den naam zijner Albuquerques en Almeida's, ja alles wat hetzelve voor de Geschiedenis belangrijk maakt, behouden zien, indien slechts het heldendicht van zijnen eenigen zanger het nageslacht mogt bereiken.

Zoekt gij den nationalen Dichter in het fel geschokte Spanje, gij vindt hem niet in de raadzalen van Christina of in de gedwongene navolgingen der klassieke oudheid. Volg het klinken der bellen van den muilëzel, die naar Sevilla of Valencia henen trekt, en hoor uit den mond van zijnen drijver de romances van den *Cid*, de nationale Epos van Spanje. Of wilt gij het zuidelijk eergevoel in alle zijne teederheid en het Catholicismus in dien mystieken gloed ontmoeten, waardoor hetzelve voor eene geestrijke bevolking dragelijk werd? Zie dan de vertooningen van Calderons stukken, en gij vindt daarin de warmte van het Zuiden, met de overgegevenheid aan Kerk en Koning, die Spanje onderscheidde. Wilt gij den Castiliaan, den Galliciër, den Biscajer leeren kennen en de middeneeuwen zien uitsterven, den tijd der poëzij zien verdwijnen, om voor den tijd van het prozaische gezond verstand plaats te maken: zoo leest Don Quichotte, een werk dat, hoe oud reeds, nog lang frisch en nieuw zal blijven, dewijl het op de kennis van het menschelijk hart gegrond is.

De Britsche eilanden lagen lang in het duister; de zangen der Barden van Erin verstomden; zelfs Ossian, in vreemden tooi gehuld, verschijnt ons slechts in eene flaauwe schemering. In Chaucer drukt zich de kernachtige geest van den ouden Sakser; in Spencer, het schitterende der Noormansche overlevering en de zinnebeeldige tooi van het Zuiden uit. Later werd Engeland op tweederlei wijze in hare groote dichters vertegenwoordigd; het Engeland van de geschiedenis der Kruisvaarders, datgene hetwelk aan Italië vermaagschapt is, hetwelk zich nimmer naar de eenvoudigheid der Hervorming kon plooijen, en innerlijk gelijk Hendrik VIII aan het Catholicismus verwant bleef, vinden wij in Shakespeare, wiens geest zich nog in de middeneeuwen, waarvan hij de laatste weerklank was, verlustigde; het ernstige, het wedergeboren Engeland, dat de bron zijner geestdrift niet in de Novellen van Italië, maar in het eeuwig blijvend Woord van God zocht, vinden wij in Milton vertegenwoordigd, met de gebreken van zijne eeuw besmet, doch tevens met al deszelfs verhevenheid uitgerust. Wij zien den blinden dichter tusschen zijne dochters nederzittende, met oor en hart voor waarheid geopend; en als zijn lied ter eere van het licht daarhenen vloeit, is er tusschen zijn zang en den *Othello* van Shakespeare geheel de afstand van de Hervorming tot de middeneeuwen. Sedert Milton heeft de Engelsche Letterkunde geen vertegenwoordiger meer: zij vond dien evenmin in Pope, die Bolingbrokes wijsbegeerte met welluidende verzen omkleedde, als in Byron, die toonen moest, hoe diep het verderf het geslacht der Noormansche edelen kan doen zinken, wanneer het geloof aan God voor een ijdel zelfsbehagen plaats heeft gemaakt.

En nu Frankrijk! Vóór de eeuw van Lodewijk XIV bezat het op weinige uitzonderingen na, slechts ongelukkige navolgers van de klassieke Italiaansche poëzy. Corneille was een groot man: de geest der middeneeuwen was in hem, maar hij kwam te laat om denzelven te ontwikkelen; zijn genie wierd in Aristoteliaansche kluisters vastgelegd, en zijn roem moest voor die van zijnen meer beschaafden opvolger Racine ondergaan. Deze, ook eenen geruimen tijd in dien klassieken band zich bewegende, kwam tot meerdere vrijheid, toen hij voedsel voor zijne geestdrift in den Bijbel vond. *Athalia* was eene der vruchten van het Jansenismus, dat zout hetwelk in de bedorven Fransche kerk geworpen werd. De Hervorming was ook voor Frankrijk een tijdperk van gisting, van gewoel, van afscheiding der vreemdsoortigste bestanddeelen geweest. Waar de geest heerschende werd, daar zien wij, als bij Calvijn, helderheid, een doordringenden blik, orde en kracht, eindelijk de oprigting van eenen vasten muur tegen het alles dwingende Rome; waar het vleesch zegeviert, daar zien wij Voltaire, waarin al het verkeerde van de rigting van het Fransche karakter zich uitdrukt; die al wat zuiver is aantast, al wat heilig is verguist, en toch in de oogenblikken waarin hij dichter was, zich in de stijve vormen van de eeuw van Lodewijk XIV plooide, en in zijnen Hendrik IV dezelfde beschroomdheid aan den dag legt, die de letterkunde van zijn volk kenmerkt, en die zonderling bij het Cynismus zijner overige werken afsteekt.

Voor Duitschland was de Hervorming het beslissende tijdperk. Vóór dezelve toch kende het noch eenheid van doel, noch eenheid van taal. De Bijbelvertaling van Luther gaf een indruk als die van een nationalen Epos, werd het punt van vereeniging der verschillende stammen, en bepaalde de taal. Door de Hervorming werd een nationaal belang geboren, krachtig genoeg om den driedubbelen troon te doen wankelen. Geen drijfveer was er, die sterker zijn kon dan die van de vaan, door Luther in eigene zwakheid, maar in de kracht Gods opgestoken; geweldig was zijn indruk op zijn' tijd, en echter weinig waren er, die zijne roeping regt begrepen. Hij leefde voort in zijne Bijbelvertolking; en niet minder in zijne geestelijke liederen, waarin zijn geloof zoo krachtig doorstraalde; hij leefde eindelijk voort in de herinnering aan zijn werk, aan zijne geheele persoonlijkheid. Na hem zag Duitschland zich door burgerkrijg verscheurd, en de nationale geest eerst in een dor formalismus als bevrozen, loste zich sedert in een alles ontbindend ongeloof op. Lang duurde de Fransche heerschappij in de letterkunde; en toen Klopstock in de XVIII^{de} eeuw opstond, was de tijd voor eene *Messiade* niet gunstig, en er werden te veel bloemen gestrooid over een onderwerp, zoo ontzettend in den ernst zijner eenvoudigheid. Slechts één man verrees, als tegenbeeld van Luther, die als hij, eene wereld in zich omsloot; maar het was de wereld des afvals; de man die alles wat schoon in de Natuur en de Kunst genoemd kan worden, diep gevoelde; die met een adelaars blik, de diepste wetenschappen doorgrondde, en door de verwikkelingen der menschelijke betrekkingen henen zag, maar die de vrucht van dit alles niet ten offer bragt aan den levenden God, van wien Luther alles verwachtte; maar aan zijn eigen Ik, — als een deel dier Godheid, die altoos wordende en vergaande, geene persoonlijkheid kent. Die man was Goethe. De XIX^{de} eeuw werkt met de denkbeelden die hij spelende daarheen wierp, en eene goddelooze praktijk ontwikkelde zich uit die theorie, waarin aan God de eer niet gegeven wordt. De *Faust* was de Epos van dezen tijd, en zal misschien meer begrepen worden, naar mate zich deze Goethiaansche wereld in den loop der tijden ontwikkelt.

Ook in Nederland ontbrak het niet aan rijmelaars, noch verzenmakers, ja zelfs niet aan spranken van echt dichtvuur; en toch, de nationale Dichter, waarin het geheele volk zich afspiegelt, ontbrak. In Vondel vinden wij den godsdienstigen geest die den Nederlander kenschetst, terwijl in de hoogdravenheid zijner versificatie die deftigheid zich uitdrukt, welke toen vooral onder onze Natie heerschend was. In Cats beweegt zich daarentegen het huislijk leven onzer voorouders, in al deszelfs onopgesmuktheid, trouwhartigheid en Christelijken zin. Door zijnen tongval en afkomst was hij met het Zuiden van ons Land verwant, en bleef de geliefde dichter, niet alleen der zeven, maar zelfs der zeventien Provinciën. De navolging der Ouden, naderhand die der Franschen, droeg veel bij, om het oorspronkelijk Nederlandsch element te doen verstikken. In Bilderdijk lag de kiem, om op Holland even uitgebreid te werken als Goethe op Duitschland; maar met Goethe vloeide de stroom mede, Bilderdijk stond tegen over denzelven geplaatst; de last op zijne schouders rustende was zwaar, zijne taak dikwijls afgebroken, door velen miskend, voor hem zelven vaak duister. Zijne werken zijn een mijn van waarheid, doch wel eens in paradoxen omhuld. Zijn Epos was eene grootsche onderneming, een stroom die zich verbreed zoude hebben, indien dezelve had voort mogen golven; een grootsch onderwerp voorwaar, hetwelk het voorledene en de toekomst beide omvat zoude hebben, en in den *Ondergang der eerste wereld*, de teekenen van het naderende oordeel over de tweede zoude hebben afgeschaduwd. Dit kunstwerk zoude in Nederland nationaal geworden zijn, daar toch onze nationaliteit zoo zeer met Christelijke overtuiging ineengesmolten is; doch het speeltuig werd in de hand des dichters verbroken. — Hij rust: hij wordt beoordeeld, elk grijpt eene zijde van zijn genie of van zijne zwakheden aan, niemand heeft hem nog in zijn geheel kunnen overzien of voorstellen.

En nu na Bilderdijk! Één oostersche lichtstraal; voorts geest, schittering, talent, navolging van Byron, Scott, Hugo! Hebben wij dan onze loopbaan reeds afgerend, of is er nog ruimte voor eenen dichter, geroepen, om de uitdrukking van geheel zijn volk en geheel zijnen tijd te zijn?

Wie zal die dichter der XIX^{de} eeuw wezen: een eeuw rijk in de vorderingen der wetenschap, rijk in de ontwikkeling van alles wat de genieting der zinnen streelt, of de gemakken des levens vermeerdert; maar arm in het leven van het hart, arm in de diepe overtuiging van een almogend Godsbestuur; wie zal dien stroom van het materialismus tegenhouden, en zich zelven rein bewaren van die zucht naar goud en weelde, die met onzen tijd zoo geheel in één gevlochten is, en door derzelver verschijnselen telkens gevoed wordt? — Verheft hij zich op eigen vleugels, zijn val zal zeker zijn, gelijk wij die reeds ontwaren in den Franschen dichter, die ook zijnen geheelen tijd in eenen Epos wenscht te omvatten, doch wiens roem meer en meer daalt, naarmate hij zich van het eenig waarachtig licht verwijderde; die nu reeds de bevrozene grenzen van het Pantheïsmus genaderd is, alwaar geen enkele spruit van waarachtig leven meer opwaarts schiet. Neen, de dichter onzer eeuw moet zich aan geene begoochelingen overgeven; maar allés aanschouwen bij den glans van die Openbaring, die alleen het licht in de duisternis doet stralen; dan eerst zal hij, terugkeerende tot de grondvesten der eerste Poëzy, in de daden der menschen, de daden Gods bezingen; en innig vereenigd met zijn volk, hetzelve niet op eene denkbeeldige hoogte stellen, maar in zijnen afval bestraffen en in zijne terugkeering tot den God zijner vaderen bemoedigen. Hij zal inzigt hebben in zijnen tijd, en het oog gerigt houden op dien eindpaal, dien de wereld met versnellende schreden nader rukt. Met eene sidderende hand zal hij veelligt de taak weder opnemen, die onze groote Dichter onafgedaan liet; en veelligt op zijne wijze de voorbode van den naderenden storm en de naderende verlossing zijn. Reeds is het

verledene op duizenderlei wijze afgemaald; en wie zal het wagen, nieuwe toonen uit de vervlogene gebeurtenissen te lokken. Het lied der toekomst alleen bleef nog onbezongen: de strijd in de verwachtingen van alle volkeren aangekondigd, nadert naar mate de eeuwen ter ruste gaan. Bij de steeds toenemende ineensmelting der volkeren en de afslijting hunner eigenaardigheden, blijft er weldra slechts één belang over, nationaal voor de geheele wereld, voor zoo verre zij in Christus gelooft: — het wachten op zijne komst! Wat de godspraak der Profeten verkondigt, kan ook nog in het lied des Dichters zijnen nagalm vinden. De tijden van Homerus en Tasso zijn vervlogen; de aarde is geheel ontdekt; de wetenschappen hebben reusachtige vorderingen gemaakt; de glans der veroveringen heeft uitgeschenen; de toenemende gemakkelijkheid der verplaatsing bedreigt alle nationaliteit; één belang blijft er nog slechts over in het midden van al de verderfelijke vruchten van het Egoïsmus: en dit is het Christelijke. Het voorledene had zijne zangers: alleen de plaats van eenen Milton der toekomst is nog open gebleven; en waar hij verschijnt, zal hij veelligt te gelijk de zanger en de waarschuwer van zijnen tijd kunnen zijn.

DE ZILLERDALERS.

Dr. G. F. H. Rheinwald, *Verhaal van de Verhuizing der Evangelischen uit het Zillerdal naar Silezië.* Te Amst. bij J. Müller. 1838.

Op eene zeer onderhoudende en belangrijke wijze wordt in dit werkje eene gebeurtenis verhaald, die onder de zeer merkwaardige voorvallen van onzen leeftijd te rekenen is. De Voorrede bevat, benevens andere lezenswaardige aanmerkingen hieromtrent, eene fraaie en welgeschrevene vergelijking dezer Landverhuizing met die der Evangelische Saltsburgers, van welke wij ook in dit Tijdschrift (in Nov. 1835) eene beschrijving hebben gegeven. Wat de gevoelens en denkwijze der Zillerdalers betreft, hieromtrent leert dit werkje ons eenige bijzonderheden vrij naauwkeurig kennen. Veel kennis van den Bijbel, ingenomenheid met de Augsburgsche Confessie, getrouwheid aan het ontvangen licht, en een over het algemeen voorbeeldige wandel; ook belangstelling in huiselijke en andere gemeenschappelijke godsdienstoefeningen. Prijselijke eigenschappen voorwaar! en echter blijft het verlangen naar krachtige bewijzen van levendig geloof en ondervindelijke gemeenschap met den God des eeuwigen heilverbonds in Christus, veelal onbevredigd. De Schrijver gevoelt dit zelve, als hij (bl. 44) het volgende aanmerkt: »Voor zooveel ik er over kan oordeelen scheen het mij toe, dat voor alsnog, bij velen en met name onder de jongeren, de polemische en anti-catholieke richting de overhand heeft." Moge dan de genade van God den Heere, die zich der verdrukten en ellendigen aanneemt, rijkelijk over hen worden uitgestort; opdat zij, naar het uitzicht van den Autheur, *worden* mogen, hetgeen zij nog niet zijn, of ontvangen, hetgeen hun nog ontbreekt!

BESCHOUWING DER TIJDEN.

(22 Juny 1838.)

Na den meer uitvoerigen terugblik op de staatkundige wereld in ons laatste Nommer, kunnen wij dezelve thans spoediger laten voorbijgaan, daar toch het tegenwoordige oogenblik geene nieuwe gebeurtenissen aanbiedt. Alles is nog in dezelfde verwachting, hier van de aangekondigde krooning; daar van de afdoening van het schijnbaar onoplosbaar Belgische vraagstuk; ginds eindelijk van den bloedigen Spaanschen worstelstrijd. Alleen in het Oosten schijnt een nieuw onweder zich bijeen te vergaderen, en de spanning tusschen den Sultan en den Onderkoning van Egypte, voor wiens magt de wanhopige tegenstand der Druzen bezweken is, reeds een hoogen graad bereikt te hebben. In Frankrijk legt de Kamer der Afgevaardigden den eersten grond tot dat stelsel van spoorwegen, dat, zoodra het eens in werking zal zijn, de gedaante des aardrijks veranderen moet. Alles is wachtende op verdere ontwikkelingen.

Een opmerkelijke trek in dezen stand der tijden is de zich overal openbarende dorst naar vermaak en verstrooijing, waarmede de zucht tot verplaatsing in een allernaauwst verband staat. Welke nieuwe middelen tot overbrenging van reizigers ook worden daargesteld, het aantal neemt terstond toe, en er ontstaat onmiddelijk eene behoefte aan verdere uitbreiding. De gevaren worden niet meer geacht, en de angst, welke uit zoo vele zich als op elkander stapelende ongelukken scheen geboren te moeten worden, is veelal onbekend. De tijdingen dezer ongelukken moeten alleen, zoo het schijnt, strekken, om onze gevoeligheid eenige oogenblikken op te wekken, of onze nieuwsgierigheid te voldoen; maar zij houden den voortsnellenden stroom van nieuwe vermaken en inrigtingen niet terug. Wij zien gebouwen en vaartuigen door ontzettende branden verteerd; badzalen storten in; stoombooten springen in de lucht; stoomwagens rennen tegen elkander aan, en een angstgeschrei wordt op eens door duizenden aangeheven; doch weldra staan de badzalen weder prachtiger open, nieuwe stoombooten vervangen de oude, nieuwe ijzerwegen worden aangelegd, en de toevloed der reizigers is overal weder toegenomen. Van waar die gerustheid, die onverschilligheid bij gevaren, die luchtigheid dikwijls bij de nabijheid des doods? Is dit het vertrouwen op dien God, die de elementen in zijne hand heeft, en die alleen behouden kan? Ware dit zoo! Helaas, het is maar al te dikwijls eene verharding des ongeloofs, eene onverschilligheid wier bron gruwelijk is. Het is de berusting in een blind toeval, een gebrek aan nadenken over hetgeen ons boven alles gewigtig zijn moet. Het is de beleefde weigering van Achas, wanneer de Profeet Gods hem een wonderteeken toezegt; het is die stemming, die God overal aan zijn volk verwijt: die in zijne oogen het verschrikkelijkst is dewijl zij in den natuurlijken afkeer tegen Hem haren grond heeft, en van de diepe duisternis der ziele getuigt

Staan er nu echter tegen deze duisternis geene lichtende punten over, en wordt deze zelfde ſtrekking der eeuw, door zoo velen misbruikt om hunne wereldschgezindheid en ijdelheid te ſtreelen, ook niet door God gebruikt om tot uitbreiding van zijn Rijk te ſtrekken, en tot verkondiging van zijn Evangelie? Wij gelooven daarvan overal de verblijdende teekenen te mogen aanſchouwen; en dat vooral ook weder dit jaar bij het overzigt van de vergaderingen der Christelijke Maatſchappijen in Frankrijk en Engeland, gedurende de maanden April en Mei gehouden. Wij hebben dezelve reeds met een woord vermeld, en komen daarop nog terug: hoewel alleen in eenige korte omtrekken, daar de plaats ons ditmaal verhindert, daar over in meerdere bijzonderheden te treden. Het is onze bedoeling geenszins om daarmede tot het oprigten van zoodanige vereenigingen hier te lande op te wekken, als of wij van den genootſchapsgeest onze redding verwachtten; maar om, indien het mogelijk ware, de gemoederen der Christenen opmerkzaam te maken op de hooge ſcheidsmuren tusſchen broeders en broeders opgerigt, en op de beſtaande vooroordeelen, die niet alleen niet beſtreden, maar veelal getroeteld en gevoed worden; waardoor harten, waaraan hetzelfde leven door God geſchonken werd, van elkander verwijderd blijven. Bij de eerſte gemeente van Jeruzalem werden die ſcheidsmuren weggenomen, en toen waren de geloovigen één hart en ééne ziele: zal het bij ons goed gaan, dan zullen er vele dier hoogten moeten vallen; dan zal onze geestelijkgezindheid in iets anders moeten beſtaan dan in het uit de hoogte nederzien op elkander. God geve het genadig door zijnen Geest, dat er in onzen lande liefde gevonden worde, op het fundament van Christus, den eenigen Hoekſteen!

Jaarlijkſche vergaderingen der Christelijke genootſchappen in Frankrijk. Uit deze vergaderingen in de maand April gehouden, is ook ditmaal weder gebleken, dat het werk Gods, hoe gering dan ook in uiterlijken ſchijn, voortgaande is: hetgeen zoo wel uit de dankbare erkentenis van deszelfs vrienden, als uit den toenemenden tegenſtand van deszelfs vijanden blijkt. Krachtig waren ook ditmaal de aanſpraken van den meermalen opgetredenen Voorzitter in meer dan eene dezer vergaderingen, den Heer Stapfer, die gelijk gewoonlijk, diep in den geest des tijds indrong; en nu vooral toonde, hoe de Bijbel, in alle eeuwen ſteeds meer door de menſchelijke wijsheid beſtreden naar mate dezelve een levendiger indruk begint te verwekken, telkens overwinnend uit dezen ſtrijd is voortgekomen, en dat de vernieuwde aanvallen op denzelven, vooral in Duitschland, ook nu weder daartoe ſtrekken, om een aantal van nieuwe verdedigers te doen optreden. Ook de Heer De Felice kenſchetste ons tijdvak als beheerscht door den geest van hoogmoed, van de eene zijde; van den anderen kant door die verflaauwing en onverſchilligheid, die de vrucht van de ongeſtoorde voldoening der zinnelijke genoegens is. Hij wekte de Christenen op, om ook de geestelijke belangen der meer gegoeden, die zich zoo dikwijls buiten het bereik van alle Christelijke verkondiging trachten te ſtellen, indachtig te zijn. De bekende Ex-minister Guizot ſprak met vrijmoedigheid en warmte tot eere der Bijbelverſpreiding. De in het Catholicismus tot God bekeerde jonge pleitbezorger De la Borde, die de regten zijne nieuwe geloofsgenooten onlangs met veel welſprekendheid, voor de regtbank verdedigde, drukte zijne overtuiging met blijmoedigheid uit. De Evangeliſche Maatſchappij voor Frankrijk, legde het bericht af harer ſteeds aangroeiende bemoeijingen, waardoor deze Maatſchappij, die ſlechts ſedert vijf jaren beſtaat, nu reeds zestien geordende Leeraars en elf Evangelisten uitzendt. De eerwaarde Grand-Pierre deelde belangrijke bijzonderheden mede omtrent de Franſche Zendelingen in Zuid-Africa, en hunnen invloed op den Koning der Basſoutos, een dier ſtammen, waaronder zij hunne woonplaats opgerigt hebben. Merkwaardig was het, dat hoezeer de behoeften van eenige dier Maatſchappijen door vermeerderde werkzaamheden ſterk waren aangegroeid, ja wel eens verdubbeld waren, geene derzelve in haar geloof beſchaamd was geworden, en de bijdragen ook in dezelfde mate waren toegenomen. Onder de bijzonderheden, in die berigten medegedeeld, behoort onder andere ook de opwekking te Sionville, waarvan wij reeds bij eene vroegere gelegenheid gewaagden. In dit Normandijsch dorpje had vroeger een Protestanſche Kerk beſtaan: waarvan de indruk nog niet geheel verloren was. De eerſte aanleiding tot de latere gebeurtenisſen beſtond in een verſchil met den pastoor; doch toen zij daarop een Protestantsch leeraar verzocht hadden om voor hen te prediken, volgde daaruit bij velen een hartgrondig zoeken naar het ééne noodige. Veel deelneming verwekte ook de geſchiedenis van eenen jongen Zwitſerſchen herder, die op een van alle menſchen verwijderd oord levende, nimmer over Godsdienst had hooren ſpreken, en alleen door de lezing van den Bijbel niet ſlechts tot rust voor zijne ziel, maar ook tot eene ontwikkelde kennis der voornaamſte waarheden gekomen was. Men zoekt het Woord tot Provinciën en klasſen van perſonen te brengen, bij wie hetzelve tot nu toe niet doorgedrongen was. Zoo wordt er eene afzonderlijke bijbel voor oude lieden gedrukt en traktaatjes uitgedeeld in de taal van Bretagne, alwaar tot nu toe het grootſte bijgeloof heerschte. In het Zuiden van Frankrijk is de ijver van velen levendig, waaronder vooral de gebroeders Courtois te Montpellier door de onvermoeidheid hunner liefde eene eerſte plaats innemen. Op het verwijderde punt van Algiers, is het licht nog gering, en de tegenſtand groot.

Christelijke vergaderingen in Engeland. Deze vergaderingen werden dit jaar bijgewoond door onzen geliefden broeder Merle d'Aubigné van Geneve, die zich zoo wel uit naam der Evangeliſche Maatſchappij van Genève, als van eenige der Franſche genootſchappen, naar dat land had begeven, ten einde aldaar naauwkeurige inlichtingen mede te deelen omtrent hetgeen er op het vaste land in een Christelijk opzigt plaats greep; vooral in overeenſtemming met het doel van een te Londen opgerigt gezelſchap (het *Centrale Commité* genoemd)

die de door hen verzamelde gelden tot de Evangelie-verkondiging op het vaste land van Europa bezigen, maar dat niet door middel van hunne eigene plannen, maar door die genen, die in die landen zelve gevestigd zijn, als die zij beter geschikt oordeelen, om naar mate van de bestaande behoeften en eigenaardigheden te handelen. Hier is dus geene eigenlijke maatschappij, die Agenten en Zendelingen uitzendt, maar alleen eene vereeniging van vrienden, die over het gebruik hunner afgezonderde penningen zich te zamen bespreken. Door dezen vriendenkring werd in Exeter-Hall, op den 28sten April eene vergadering, alleen in het belang der Evangelieverkondiging op het vaste land gehouden, waarin de Eerwaarde Merle voor een talrijk publiek, in de hem zoo ongewone Engelsche taal, het doel, de middelen, en de vruchten van de instelling der beide Evangelische Maatschappijen van Genève en Parijs ontwikkelde. Ten slotte wees hij ook op de beweegredenen die er, zelfs uit een nationaal oogpunt beschouwd, voor Engeland waren, om tot de Evangelie-verkondiging in Frankrijk mede te werken; en vergat niet, daarbij op te merken, hoe het uit Engeland was, dat Voltaire de schriften van Toland, Bolingbroke en andere Deïsten naar Frankrijk overbragt, en deze tot wapenen deed strekken van dat ongeloof, dat, sedert, zijne verderfelijke gevolgen op zulk eene ontzettende wijze verspreid heeft. Zoude dan van daar, van waar het gif voortkwam, ook het middel ter genezing verstrekt worden? — Ook de vergaderingen der andere Maatschappijen, die in hetzelfde locaal, dat van vier tot vijf duizend menschen bevatten kan, en dikwijls opgevuld is, gehouden worden, getuigden van voortdurende belangstelling en levendige deelneming onder de meest verschillende standen. Aan de zijde van vele Bisschoppen der Engelsche Kerk, en mannen door hun rang of welsprekendheid uitstekend, zag men eenvoudige Zendelingen: zoo als de grijze Nott, die met zoo veel zegen het Evangelie op de Zuidzee-Eilanden verkondigde, en nu weder derwaarts terug keerde met de vertaling van den Bijbel in hunne taal, door hem vervaardigd, die hij te Londen had doen drukken. Ook de nog jongere Medhurst, die de meest belangrijke bijzonderheden omtrent China mededeelde, en thans weder naar Indië terugkeerde, benevens Gobat, wiens lotgevallen en lijden in Abysfinië bekend zijn, waren aldaar tegenwoordig. Men zag er een Hoofdman van de Chippeways, een der Indiaansche stammen uit Noord-Amerika, de gezegende veranderingen mededeelende die de prediking van het Evangelie had te weeg gebragt onder zijne landgenooten, wier gewone kleeding hij nog droeg, en bij wie hij als Leeraar optreedt; terwijl een Neger met de meeste levendigheid op eene schilderachtige wijze zijne gevoelens uitdrukte. Uit Azië zag men een Chinees, van wiens lippen zachte en ernstige woorden vloeiden, terwijl zijn ligchaam onbeweeglijk bleef; hetgeen het levendigst contrast opleverde met den vurigen blik en de wegslepende maar onregelmatige welsprekenheid van den Syrier Asfaad Y Kayat van Damaskus, die in alle zijne bewegingen en uitdrukkingen een oosterschen gloed vertoonde. Zonder aan deze enkele verschijnselen te veel waarde te hechten, zijn dezelve als teekenen des tijds hoogst belangrijk: zij voeren ons toch op het terrein van Psalm LXXXVIII, als eene voorafschaduwing van dien tijd, wanneer de Filistijn, de Tyrier en de Moor elkander ontmoeten zullen in de Stad Gods.

Van dezen uitstap naar den uitgestrekten omtrek van den kring der christelijke werkzaamheid, keeren wij tot de kern terug, en wenschen deze beschouwing niet te eindigen, zonder nog een getuigenis te kunnen mededeelen, dat de verkondiging van het Woord niet alleen door uiterlijke toestemming, maar ook door innerlijke hartsverandering achtervolgd wordt. In de laatste circulaire van Genève vinden wij vermeld, dat iemand, die sints korten tijd de waarheid toegedaan was, dringend verzocht had dat men hem een dier Colporteurs mogt zenden, die voor hem en de zijnen tot zulk eenen zegen geweest waren. Men voldeed aan dit verlangen: en de uitgezonden Colporteur schrijft na zijne aankomst op de voormelde plaats het volgende:

»Na mijne aankomst heb ik terstond den broeder N. opgezocht. O hoe verheugd zoudt gij zijn, indien gij dien lieven vriend hoordet spreken! Hij is door de genade Gods het middel tot de bekeering van nog drie andere huisgezinnen geweest, die zich nu met hem verheugen in de liefde dien God ons in Zijnen lieven Zoon betoond heeft. Het waren alle naauwgezette Catholieken, zoodat hunne verandering een groot opzien in de stad baart. Zij leenen hun bijbel; zij deelen traktaatjes uit; zij vereenigen zich met elkander om te bidden. De Heer N. vereenigt aan zijn huis kinderen, aan wien hij de Heilige Schrift voorleest. Men noemt hen de Protestanten, en wijst hen met den vinger na; maar niets is in staat hen te doen wankelen, omdat de kracht Gods hen staande houdt. Men heeft dezen lieven vriend bedreigd, dat men zijn school zoude sluiten; hij heeft geantwoord: zoo ik ophouden moet, zal ik ophouden; moge Gods wil geschieden en niet de mijne! Ik kan u geen denkbeeld geven van de eenvoudigheid van die dierbare broeders: ik heb nog nimmer iets dergelijks gezien. Zij hebben reeds eene groote kennis der Heilige Schrift, en verre dat zij van mij iets zouden kunnen leeren, zijn zij het veeleer die mij onderwijzen"

Zoo blijft het dan ook thans waar, dat het Woord Gods niet ledig terugkeert. De Heere vermeerder' ons slechts het geloove!

ZINSTORENDE DRUKFEILEN.

In het II. Maartnommer, bl. 109. Kol. 2. Reg. 12 van ond. staat Turijn, l. Zurich.

In het Junynommer, bl. 197. Kol. 2. in de Noot, Reg. 11 staat en eene gemeente l. in eene gemeente

» » » bl. 180, Kol. 1. Reg. 6 staat Beza, l. Bern.

» » » bl. 190. Kol. 2. Reg. 45 staat zand. l. zaad.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

DE DOOP, HET BAD DER WEDERGEBOORTE.

In het naauwſte verband tot het in ons vorige Nommer behandelde onderwerp, *de bekeering tot God* ſtaat de beſchouwing van het *bad der wedergeboorte*, den Christelijken Doop. Deze ſtaat tot de eerstgenoemde in dezelfde verhouding als het lichaam tot de ziel, het ſtoffelijke tot het geestelijke beginſel in den mensch; en het is, in ons oog, alleen de Zwitſerſche, en wel inzonderheid de Geneeſſche Reformatie, die dit verband in het rechte licht geplaatst heeft. Wij zagen in het vorige Artikel, dat de Roomſche Kerk de geestelijke geboorte van een kerkelijk ſacrament afhankelijk maakt, en daarbij zich geheel verraadt in hare kennelijke ſtrekking om zich zelve te ſtellen in de plaats van den Heiligen Geest. Doch ook de Saxiſche, de Wittenbergſche Hervorming heeft zich van deze Roomschgezinde ſtrekking niet geheel weten vrij te houden. Ook zij kent aan doop en avondmaal eene kracht toe, onafhankelijk van het geloof; onafhankelijk van dat levensbeginſel, hetwelk de beide kerkplechtigheden alleen tot ware Verbondszegelen maken kan. Van daar dat men niet zelden bij den Luthersgezinde de dwaling beſpeurt, dat hij reeds door zijnen doop alleen een kind van God is, en geene andere wedergeboorte behoeft, mits hij maar de eens ontvangene doopgenade niet verliest (1). Daartegenover nu ſtaat het in ons oog alleen-ſchriftuurlijke beginſel, dat aan den Doop (en zoo ook aan het Avondmaal) wel hunne volle beteekenis en kracht toekent; maar alleen aan den doop en aan het avondmaalseten die met het geloof zijn verbonden. Het is even als met de prediking des Woords, die, naar de uitdrukkelijke leer der Apostelen, geen nut doet, wanneer zij *niet met het geloove gemengd is in degenen die haar gehoord hebben* (1). Het is er mede als met het *teeken der beſnijdenis*, hetwelk den geloovigen Abraham *een zegel der gerechtigheid des geloofs* was (2); terwijl Ezau, zijn kleinzoon, die het geloof niet had, niettegenſtaande dat teeken *een onheilige* bleef. En gelijk alleen zij *die de offeranden eten*, *gemeenſchap hebben met den altaar*, zoo hebben alleen zij die den Heer geloovig aannemen en omhelzen, gemeenſchap aan zijn lichaam en bloed (3): hetwelk ook daardoor werd uitgedrukt, dat de Offeraar zijne hand op het hoofd des offerdiers moest leggen, terwijl anders de offerande gerekend werd hem niet aan te gaan (4).

Van daar dat reeds Joannes de boetgezant zijnen doop, als waterbad, zoo zorgvuldig onderſcheidt van den vuurdoop des Heeren zelven: niet alsof die doop van den prediker in de woestijn in zich zelven van mindere waardij ware dan de doop door de Apostelen bediend; (zij was toch het zegel derzelfde prediking: *Ziet, het Koninkrijke Gods is nabij gekomen!*) maar omdat alleen de Heer hun het levendigmakende geloofsbeginſel kon ſchenken, waardoor de doop wordt het zegel van de vergiffenis der zonden. *Ik doop u wel met water* (ſprak hij:) *maar die na mij komt zal u met den Heiligen Geest en met vuur* (dat is, met den vuurdoop des Heiligen Geestes) *doopen*. Van daar dat Ananias ſprak tot Paulus: *ſta op, laat u doopen, en uwe zonden afwasſchen:* dat is, ontvang den doop zóó (in het geloove!) dat hij u zijn moge tot *afwasſching der zonden*; daarom wordt er als in éénen adem bijgevoegd: *aanroepende den name des Heeren* (5). En zoo is het, dat overal de wezenlijkheid der werking van den doop wordt afhankelijk gemaakt van het geloof, gewerkt zijnde door den Heiligen Geest (6).

Welk eenen langdurigen ſtrijd heeft het ſtelſel der wederdooperij, over den kinderdoop in de Christelijke

(1) *Wirklich haben auch viele Theologen der Evangeliſchen Kirche es für hinreichend erachtet, die als Christen Getauften nicht ſowohl an die Nothwendigkeit einer Wiedergeburt, als an die Pflicht das in ihr angefangene Werk fortzuſetzen, zu erinneren. Ja einzelne ſind ſogar ſo weit gegangen, daſs ſie die bedenkliche Behauptung aus zu ſprechen wagten: ein Jeder, der durch die in der Kindheit empfangene Tauſe in den Bund Gottes auſgenommen worden ſey, habe zum Seligwerden nichts weiteres nöthig, als zu glauben oder für wahr zu halten, daſs er durch dieſelbige ein Kind Gottes geworden.* — BURK, *Bengels Leben und Wirken.* S. 12, 13.

(1) Hebr. IV. vs. 2.
(2) Rom. IV. vs. 11.
(3) 1 Cor. X. vs. 18.
(4) Lev. I. vs. 4.
(5) Hand. XXII. vs. 9. Verg. met Cap. II. vs. 21.
(6) Wij zullen dit punt hier thans niet uitvoeriger ontwikkelen, daar het zoo juist en met zoo veel zorg behandeld is in het XIVde, XVde en XVIde Hoofdſt. van het Vierde Boek der *Inſtitutiën* van Calvijn.

Kerk veroorzaakt! De zaak is intusſchen eenvoudig. Men geve het hun die dien doop beſtrijden toe, dat de Heer bevelende de prediking des Evangeliums aan alle Creaturen, bepaaldelijk geſproken heeft van de verkondiging van bekeering en vergeving der zonden, en als bevestiging daarvan, na de aanneming derzelve, van den doop als het opvolgend zegel. Doch men bedenke dan tevens dat in het geſlacht, tot hetwelk die prediking des heils gebracht werd, en die het aannamen en daarop de doopverzegeling ontvingen, al de volgende geſlachten hunner nakomelingen begrepen waren: even als bij het ontvangen der beſnijdenis, die aan Abraham als verbondszegel werd geſchonken, geheel zijn nageſlacht in hem gerekend werd, en in en met hem die onderſcheiding ontving, zonder dat hun vrije wil in de aanneming van hetzelve daarbij behoefde te worden afgewacht of in aanmerking kwam. De Heere die, om zijne getrouwheid aan een voorgeſlacht te betoonen, aan deszelfs nakomelingen in duizend leden weldoet, geeft ook den doop als zijn verbondsteeken aan een geheel geſlacht in die voorvaderen die zijn heil geloovig aannemen. In dit beginſel ligt de kracht der beide plaatſen die het Nederlandsch-Gereformeerde doop-formulier aanhaalt: »Gelijk God ſpreekt tot Abraham den Vader aller geloovigen, en over zulks mede tot ons en onze kinderen, zeggende: *Ik zal mijn verbond oprichten tusſchen mij en tusſchen u, en tusſchen uwen zade na u in hunne geſlachten, tot een eeuwig verbond, om u te zijn tot een God en uwen zade na u.* Dit betuigt ook Petrus met deze woorden: *U komt de belofte toe en uwen kinderen, en allen die daar verre zijn, zoo velen er de Heer onze God toe roepen zal.*" Het is bij mangel van hierin dien geſlachtszegen op te merken, met welken God aan de nakomelingen om hun geloovige voorvaderen weldoet, dat men op de aanhaling dezer plaatſen wel eens te kwader uur de aanmerking gemaakt heeft, dat hier niet van *kleine kinderen*, maar in het algemeen van *afſtammelingen* en nakomelingen geſproken wordt. Het zij zoo! maar deze onderſcheiding neemt de kracht van het bewijs niet weg. Wanneer men die getrouwheid Gods jegens onmondigen, genadiglijk om hunner geloovige ouderen of voorouderen wil bewezen, wegredeneert; wat hoop blijft er dan voor Christenkinderen in het geheel over, die de blindſte heiden niet evenzeer zou kunnen voeden?

Er is intusſchen nog iets anders, behalve deze betrekking tot de Ouderen en het voorgeſlacht, in gedachten te houden. De beſtrijders van den kinderdoop, die met ons vasthouden dat de doop eerst door het geloof zijn ware levensbeginſel ontvangt, meenen daarom ook, dat het geloof in tijdorde den doop moet voorafgaan; doch zonder grond. Want even als de offerande van Christus en zijn Werk als Zaligmaker van zondaren eene kracht had, die terugwerkte door de veertig eeuwen vóór zijne verſchijning in het vleesch henen, om de geloovigen des Ouden Verbonds te verzoenen met God; even zoo geeft ook het later gewrochte geloof aan den doop in de kindsheid bediend, zijne ware kracht en werking. Het geloof is als het ware de geest, die den doop, als het ſtoffelijke, bezielt; maar even als Adams ſtoffelijk deel eerst geſchapen, en daarna door den levensadem van boven bezield werd, zoo ook wordt de kinderdoop, door de latere werking der genade, als bezield en levend gemaakt (1); en wanneer naderhand zulk een geloof, wedergeboorte en bekeering niet in den gedoopten perſoon gewrocht worden, blijft de Doop een ſymbolisch teeken, dat getuigenis geeft van eene waarheid die wel werkelijk beſtaat, maar niet in den gedoopten zelven verwezenlijkt is geworden.

Het ſtaat inderdaad bij ons vast, dat de Geneefſche Reformatie in de leer der Sacramenten, en zeer bijzonder van dat des Doops, den rechten weg heeft betreden, zonder af te wijken ter rechter noch ter ſlinker hand. Terwijl de Kerk van Rome de leer van den perſoon van Christus en van den Heiligen Geest te na komt door al hetgeen zij aan hare kerkelijke inſtelling toeſchrijft; terwijl de Saxiſche Hervorming aan den doop toekent, hetgeen alleen Gods genade aan het geloof ſchenkt (2), en daarentegen de oppervlakkigheid van Socijn en zijne ſchool in Doop en Avondmaal niet anders dan uiterlijke teekenen van onderſcheiding, of gedenkteekenen van verleden gebeurtenisſen beſpeurt, leerde ons de Kerk van dat aloude Genève, (van ons Nederland in menig opzicht de Moederkerk,) de volle heerlijkheid des Doops niet in den doop zelven, maar in dat geloof aanſchouwen, hetwelk, naar de verklaring der oudſte, der Jeruzalemſche Synode, *de harten reinigt* (2).

Laat ons dus altijd den Doop, het bad der wedergeboorte, in verband beſchouwen met dat hartreinigend geloof; altoos als eene verſterking, een ſteunſel, een zegel van dat geloof, dat zich hecht aan het Woord, hetwelk het zaad is der wedergeboorte; nimmer als eene vergoeding voor hetgeen door niets anders kan vervangen worden, de genade der wedergeboorte zelve! Hij is veelmeer een getuigenis van de wezenlijkheid en noodzakelijkheid dier *geboorte uit water en Geest*, die hij uitdrukt; een getuigenis dier waarheden, die de vleeſchelijkgezindheid en wereldliefde uit de Kerk, wanneer zij daarin de overhand verkrijgen, doorgaans verbannen. Hij is, (gelijk de Nederlandſche belijdenis het juist uitdrukt) het *merk en veldteeken van Christus*, zoowel voor eene Kerk in het geheel, als voor hare byzondere leden; en men kan bijna doorgaande het leven der Kerk beſpeuren aan hare verkondiging en belijdenis aangaande die beide zuilen der gemeente Gods, den heiligen Doop en het heilig Avondmaal. Vandaar dat het Sociniaanſche beginſel, dat de voortdurende geldigheid der doopsinſtelling aantast, het grondbeſtaan der Kerk

---

(1) *Fatemur ergo Baptismum pro eo tempore nobis non profuisſe hilum, quando in nobis oblata promissio, ſine qua Baptismus nihil est, neglecta jacebat. Diu quidem nobis propter infidelitatem ſepulta fuit; nunc ubi Dei gratia reſipiscere coepimus, per fidem recipimus.* CALVIN. *Inſt. Christ. Rel.* Lib. IV. Cap. 15. §. 17.

(2) Wij kennen dit gevoelen hier met name aan de Saxiſche Hervorming toe, omdat het Lutherſche gevoelen zich daarin polemisch tegen over het Geneefſche plaatst; anders is het een vooroordeel, dat niet minder bij de zoogenaamde Hoog-Kerkelijken (*high Churchmen*) in Engeland wordt aangetroffen.

(3) Hand. XV. vs. 9.

zelve aangrijpt. Want gelijk de prediking van bekeering en geloof tot het ontſtaan eener Kerk het zaad des levens ſtrooit, zoo maken de Doop en het Avondmaal het zout tot hare bewaring uit; de beide zuilen, op den grond des beſchrevenen Woords gevestigd, en onverdelgbaar tot dat de Heer wederkomt.

De Doop derhalven is het beeld der wedergeboorte; maar als zoodanig niet alleen der geestelijke bekeering uit den zondeſtaat: ook der nog toekomſtige verrijzenis uit den ſtaat des doods; en in zoo verre is hij ook het onderpand en waarteeken eener toekomſtige gebeurtenis, gelijk de offeranden het waren van den toekomſtigen zoendood van Christus. Uit dit oogpunt heeft men wellicht den Doop, ſedert de eerſte eeuwen des Christendoms, niet meer genoeg beſchouwd.

Van deze verbindtenis toch van den Doop met de opſtanding, is waarſchijnlijk tweederlei gebruik onder de vroegſte Christenen af te leiden. Het ééne, waarvan wij breeder in een vorig Opſtel geſproken hebben (1), is de gewoonte, om den doop op de graven der afgeſtorvenen te bedienen, ten teeken van de hope op hunne aanſtaande lichaamsopſtanding, onder de gemeente levendig, en beleden bij de opneming van elk nieuw lid in de gemeente nog ſtrijdend op aarde. — Het tweede gebruik was de anders niet te billijken gewoonte, om den doop eerst op het ſterfbed te doen bedienen (2); eene gewoonte die men, onzes inziens, al te uitſluitend heeft toegeſchreven aan het bijgeloof alsof al de voorgaande zonden door het doopſel werden uitgewischt, hetwelk men daarom zoo laat mogelijk moest bedienen. Zou men dit gebruik niet veel eerder mogen toeſchrijven aan de begeerte om, in het gezicht des doods, een waarteeken der wederopſtanding te ontvangen? Zoo zegt reeds Theodoretus, een Syriſche Bisſchop van het begin der V^de^ Eeuw: »De doop is een onderpand der toekomende goederen; een type der opſtanding des vleeſches (3).” Lang nog bleef dat gevoelen levend in de Kerk; en wij kunnen ons niet onthouden hier de ſchoone plaats van Bernardus over dit punt mede te deelen (ofſchoon wij meenen die reeds vroeger eens te hebben aangehaald), waar hij zegt:

»De mensch moet niet ſlechts andermaal, maar ook ten derdenmale geboren worden. Ach! hoe ellendig heeft mij de zondeval, hoe rampzalig hare heerſchappij gemaakt, dat ik tweemaal moet worden herboren! Want, uit lichaam en ziel beſtaande, ben ik wel gevallen in eens, maar kan niet op eens uit dien val herrijzen. En is het niet billijk, dat mijn voornaamſte deel ook het eerst herſteld worde? Nu weet ieder, die iets van zich zelven verſtaat, dat de ziel ons edelſte deel is. Deze dan, eerst gevallen, worde ook eerst opgericht; vooral daar van hare ſchuld de ſtraffe des lichaams voortkwam. Daarom is de Heer eerst verſchenen voor de ziele, om de zonden der wereld te dragen; en zal Hij andermaal verſchijnen om het vleesch op te wekken uit het graf.

»Leg u dan in die hope ter doodsrust, o mijn verderfelijk vleesch! Hij die eenmaal voor mijne ziele verſchenen is, zal zich u ten beste andermaal openbaren. Hij die haar hervormd heeft, zal uwer niet vergeten. Worde ſlechts aanvankelijk de ziel herboren, en den beelde van Gods Zoon gelijkvormig in zachtmoedigheid en nederigheid van hart. Door zijne verdienſte zult ook gij herſteld, en zijn verklaard en heerlijk lichaam gelijkvormig worden in eeuwige glorie (1)!”

En uit dit oogpunt is vooral in onzen tijd de Doop gewichtig, als de waarborg voor den geloovige van de heerlijke opſtanding der dooden, en als getuigenis, aan den éénen kant, tegen de pantheïstiſche dwalingen der Eeuw, die het perſoonlijk voortbeſtaan des menſchen na den dood ondermijnen (2); en tegen de meer Heidenſche dan Christelijke begrippen, aan den anderen kant, die wel eene onſterfelijkheid der ziel, maar geene opſtanding des lichaams aannemen. De eerſte dwaling is vooral in Duitschland, het tweede wanbegrip in ons Vaderland algemeen doorgedrongen. Niet de algemeene voor geloovigen en ongeloovigen gelijke onſterfelijkheid der ziel, maar de opſtanding ten jongſten dage, maakt de heerlijke verwachting des Christens uit. »Jezus Christus” (met deze ſchoone woorden van Bilderdijk zal dit wel het krachtigst worden uitgedrukt:) »Jezus Christus heeft zijn gekruist en mishandeld lichaam uit het graf genomen, en is er verheerlijkt meê ten hemel gevaren, om er ook wederom meê te verſchijnen, wanneer Hij de aarde zal vonnisſen. Erkent gij dit, Christen? Jezus Christus heeft ons de opſtanding der dooden uit de graven (de zielen zijn niet in het graf beſloten) toegezegd. Gelooft gij het? De Apostelen hebben dit bevestigd, en Paulus heeft ons de verandering des lichaams in den dag der opſtanding, van verderflijk in onverderflijk, voorgeſchetst. Verwacht gij het? De oude Christenkerk heeft in de hoofdpunten des Geloofs geene onſterflijkheid van de ziel, die, op zich zelve en afgeſcheiden van het herſtel des geheelen menſchen, niets zegt, niets begeerlijks, niets vertroostends heeft; maar *de opſtanding des vleeſches*, waarin de zielsonſterfelijkheid opgeſloten ligt, beleden. Voegt gij u met uw harte daarbij? — Zoo ja, gij zijt Christen; zoo niet; weg met uwe ſilozofiſche onſterfelijkheid! Ze is van God niet, maar Godslasterlijk (3).”

De Doop dus, die het Christenkindeke reeds bij zijne intrede in dit aardſche leven, als op den drempel der Kerk uit ouderlijke armen in de gemeente opneemt; die bij zijne bekeering tot God hare wezenlijke kracht en verzegelende werking ontvangt of begint te oefenen, ver-

(1) Zie het Opſtel over *de Kerkhoven*, in dit zelfde Deel, bl. 62.

(2) Men zal zich herinneren dat Konſtantijn de Groote zich op deze wijs den doop heeft laten toedienen.

(3) Theodoretus in Epit. *de Decret.* Cap. *de Baptismo.*

(1) Bernardus, *de Vita et Moribus Clericorum.* (*Operum* Tom. IV. p. 169, 176.)

(2) Zie breeder hieromtrent *Eenige wenken over het Pantheïsmus in deszelfs ontwikkeling en beginſelen.* Dl. IV. bl. 130—132.

(3) *Van de Onſterflijkheid der Ziel*, in Bilderdijks *Nieuwe Meng.* Dl. II; alwaar breeder wordt aangetoond, waarin dit *godslasterlijke* beſtaat: te weten daarin, dat men aan de ziel eene zelfſtandigheid en onverderfelijkheid door haar eigen wezen toeſchrijft, die Gode alleen eigen zijn, en van Hem ſlechts aan zijn ſchepſel kunnen medegedeeld worden.

zelt en ſteunt den geloovige tot in het dal der ſchaduwe des doods; en is hem daar nog het onderpand van de hope der heerlijkheid der kinderen Gods. Liefelijk en zalig is de gedachte aan dezen levens- en ſtervens-troost der doopsbediening. Mochte zij krachtig in de gemeente herleven! Mochten Doop en Avondmaal, de twee waarteekenen van Gods heilverbond, meer de zuilen des geloofs der Kerk, en hare kracht eene levenskracht in het binnenſte van veler zielen worden! Heere, ſchenk ons daartoe, vermenigvuldig daartoe in uwe gemeenten, de verzegelende werkingen des Heiligen Geestes, die alleen de Kerk en hare plechtigheden, de leden en hunne belijdenis, de harten en derzelver heilverwachting kan levend maken, en levend onderhouden ter eeuwige heerlijkheid. Amen.

DE BRIEF AAN DE EPHESIËRS EN DE BRIEF AAN DE COLOSSENSEN.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 203.)

Nimmer genoeg zij het beleden en verkondigd: het wezen des Christendoms is CHRISTUS (1). In Zijn Perſoon, waarachtig God, waarachtig mensch, hebben wij, geloovende, het inbegrip van alle waarheid, de volheid aller kennis van God, van den mensch, van de ſchuld onzer zonde, en van de zaligheid om niet. Op eene bijzondere wijze leert ons dit weder de brief aan de Colosſenſen, waarin die ééne Naam geſteld wordt tegen de inbeeldingen eener zoogenaamde Wijsbegeerte, vermengd met de dwalingen dier Joodschgezinde leer, welke aan het geloof in den alles volbracht hebbenden Christus nog de verplichting aan de Wet van Moſes, bij name aan de inzetting der Beſnijdenis, bleef toevoegen (Hoofdſt. II. van den Brief).

Gelijk dan nu (het werd reeds bij den aanvang onzer beſchouwing der beide Brieven aangeduid) de Epheſiſche eene ontwikkeling was van de leer der waarheid naar de Godzaligheid, uitgaande van het woord des Doopverbonds: *in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes;* zoo is de Brief aan de Colosſenſen eene terugbrenging (*concentratie*) van even dezelfde leer, tot *dien* naam, welke meermalen in den Doop der vroegſe Christenkerk de gantſche Drieëenheid vertegenwoordigde: *den naam des Heeren Jeſus.* (Hand. der Apost. VIII. vs. 16.)

In zulk een zin kan de laatstgemelde der twee Brieven als een kort begrip van den eerſten beſchouwd worden. Onmiddelijk na elkander geſchreven, en door denzelfden bode naar de beide Gemeenten afgezonden, gaf aan beider naauw verbondenen inhoud dezelfde gemoedsſtemming des Apostels, als in éénen Geestesadem den oorſprong. Doch daar het in den eerstgeſchrevenen aankwam op eene handhaving der Goddelijke Waarheid in alle hare deelen, tegen derzelver veronachtzaming en verregaande verflaauwing bij velen in de Gemeente; zoo kwam het in dien aan de Colosſenſen meer bepaaldelijk aan op de vasthechting des geloofs aan een éénig hoofdpunt; en dat hoofdpunt is geen ander dan het levend Middelpunt van alle de Apostoliſche leeringen, van geheel de Openbaring: CHRISTUS. Het onderſcheid van ſtijl en voordracht (aan de Epheſiërs zoo veel voller en rijker, aan de Colosſenſen eenigzins puntiger en ſneller hier en daar) vloeit van zelve uit dat onderſcheid van bedoeling bij den heiligen Schrijver en van behoefte bij de twee Gemeenten voort. — Eene meerdere ontwikkeling van de wijziging die het Apostoliſche woord aannam, daar waar zijn pen zich van de eerſten tot de laatstgemelden wendde, moge ons hier ten leiddraad ſtrekken bij het overzicht nu bepaaldelijk van dezen!

Reeds dadelijk na den aanhef openbaart zich, bij eene vergelijking der beide Brieven, het onderſcheid dat wij aanduidden, onmiskenbaar. Terwijl in den eerſten (Eph. I. vs. 3—14) de Apostel zich in den Geest verheft tot die allerhoogſte en allerverborgenſte oorzaak der Verzoening en Verlosſing in Christus: *den raad des welbehagens van den* GOD EN VADER *onzes Heeren Jeſus Christus, — die ons begenadigd heeft in* DEN GELIEFDEN — *die ons verzegeld heeft met* DEN HEILIGEN GEEST; zoo is het in den Brief aan de Colosſenſen al dadelijk bij den Perſoon, de heerlijkheid, de volheid van den ZOON, dat de Apostel zijne lezers bepaalt. Tot nederwerping van ingedrongene of dreigende dwalingen, tot uitdrijving aller, het zij Joodſche, het zij philoſophiſche bijmengſelen (dienst der Engelen, beſnijdenis der voorhuid, onderhouding der Moſaïſche Feestdagen, eigenwillige onthouding van ſpijs en drank) plant hij hier vóór alles de baniere CHRISTUS. Hij verheerlijkt Hem, allereerst in Zijn Wezen (I. vs. 15-18), als het *Beeld des onzienlijken Gods* (1), *den Eerstgeboren van alle creaturen* (2); — DOOR *wien en* TOT *wien alle dingen geſchapen zijn; — die vóór alle dingen is, en alle dingen beſtaan te zamen door Hem*, en (II. vs. 9) *alle de volheid der Godheid woont lichamelijk in Hem.* Hij is de Heere! — Vervolgens: in Zijn ampt, en werk, en volkomenheid, als verzoenende Verlosſer, eenige, volmaakte en Algenoegzame Middelaar (I. vs. 14): *Wij hebben in Hem de verlosſing door Zijn bloed, de vergeving der zonden;* vrede door het bloed Zijns kruiſes tusſchen hemel en aarde, verzoening van eertijds vervreemden en vijanden, volmaaktheid van een iegelijk mensch die in

(1) Men vergelijke ons Opſtel hierboven, bl. 9—11.

(1) Gr. τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, van *God den Onzienlijken* (den VADER.)

(2) Gr. πρωτότοκος πάσης κτισέως. Wat deze titel inbeeſt, wordt uit het onmiddelijk volgende eenvoudigst verklaard. Hij is als verhoogde Middelaar over alle dingen, die door Hem, als den Zoon, het Woord des Vaders, geſchapen zijn (Joh. I. vs. 1-2) geſteld. De naam van *eerstgeborene* is hier, naar de Oud-Testamentiſche beduiding van het woord, een titel van opperſte eer, gezag en macht. In Pſ. LXXXIX. vs. 28 wordt hij den Mesſias toegekend, als Zone Davids op den Troon, Koning Israëls en Koning aller Koningen. De *eerstgeschapene* kan πρωτότοκος πασῆς κτισέως in geen geval beduiden; want hoe zoude dan van Hem gezegd worden, dat hij *vóór alle dingen* (niet WAS, maar als het onafhankelijk WEZEN-zelf) IS? Straks (vs. 18) wordt Hij *eerstgeboren uit de dooden* genoemd, niet als de eerſte die opgewekt is in orde van tijd, maar als het *begin* (ἀρχὴ), dat is, *de oorzaak* der Opſtanding. (Verg. Openb. I. vs. 8. III. vs. 14. Heb. I. vs. 8 en 10.)

Hem gelooft; in Hem *alle de ſchatten der wijsheid en der kennis;* Hem zelven, *de hoop der heerlijkheid* (I. vs. 20—28. II. vs. 3). Geene beſnijdenis dus langer, die met handen geſchiedt! Zij was ſlechts een beeld van dat uitdoen van den ouden mensch, die beſnijdenis des harten, welke zonder handen, dát is, door God zelven geſchiedt, die *uittrekking van het lichaam der zonde des vleeſches,* die Christus, als Hij voor ons gekruist werd, verwierf, volbracht, ja, daarſtelde. En in de plaats dier beſnijdenis, welke *door bloed* op nog toekomſtige dingen wees, treedt de Doop in, die *door water* het reeds volbrachte werk verzegelt. *Gij zijt met Christus begraven in den Doop, in welken gij ook met Hem opgewekt zijt door het geloof der werking Gods, die Hem uit den dooden opgewekt heeft* (II. vs. 11—13). — Geene Engelen dan nu ook, of wat middelaars het zoude zijn, buiten Christus den Godmensch, tusſchen God en den mensch! geene eigenwillige Godsvereering, eigenbedachte werken, om eene volmaaktheid te bereiken, die in Christus, *het Hoofd des lichaams,* dáár is (II. vs. 10). Christus is allen den Zijnen zonder onderſcheid van perſoon, gerechtigheid en heiligheid, zaligheid en wijsheid, de *Alles en in allen* (III. vs. 11). *Die in den* ZOON *gelooft, die* HEEFT *het eeuwige leven.*

Doch gelijk Hij, de Christus, het levend Middelpunt en perſoonlijk inbegrip van alle de waarheden is, zoo is Hij het ook van alle de geboden. In de voorſtelling ook van dezen laat zich dan ook weder een treffend onderſcheid tusſchen het ſtandpunt van den Brief der Epheſiërs en den der Colosſenſen waarnemen. In overeenſtemming met den gang van genen, wordt een rijke ſtroom van Evangeliegeboden afgevoerd uit de drievuldige betrekking der geloovigen tot hunnen God. Alles wordt daar even uitgewikkeld als bij de voorſtelling der waarheden terug gebracht, beurteling tot de liefde des Vaders, en de éénheid met den Zoon, en de inwoning van den Heiligen Geest (1). Eenigzins anders is het verband en de vorm dier zelfde geboden in den Brief aan de Colosſenſen. Hetgeen b. v. al dadelijk in den Epheſiſchen ter inleiding van het vermanend gedeelte des Briefs, den geloovigen en belijders wordt toegeroepen: *Wandelt waardig der roeping, met welke gij geroepen zijt* (IV. vs. 1)! *Zijt navolgers* GODS *als geliefde kinderen;* dat heet hier, in kennelijke harmonij met de voorafgegane voorſtelling der volbrachte verlosſing door een voor de zonde gekruist, geſtorven en opgewekt Hoofd (III. vs. 1): *Indien gij dan met Christus opgewekt zijt, zoo zoekt de dingen die boven zijn, daar Christus is zittende aan de rechterhand Gods. Bedenkt de dingen die boven zijn, niet die op de aarde zijn. Want gij zijt geſtorven en uw leven is met Christus verborgen in God. Wanneer nu Christus zal geopenbaard zijn, die ons leven is, dan zult ook gij met hem geopenbaard worden in heerlijkheid. Doodt dan uwe leden,* enz. Alle de vermaningen, alle de geboden aan de geloovigen en belijders, het zij vaders of kinderen, het zij vrijen of dienstbaren, vloeijen voort uit deze ééne, geheel de Verlosſing bevattende herinnering van de groote aan het kruis volbrachte daad.

Met dit opgemerkte ſtemt alles tot in de kleinſte bijzonderheden verder overeen. Dus b. v. de opwekking tot vergevingsgezindheid, die in den Brief aan de Epheſiërs dus luidt (IV. vs. 32): *Vergeeft malkander, gelijkerwijs ook* GOD IN CHRISTUS *ulieden vergeven heeft;* in den Brief aan den Colosſenſen (III. vs. 13): *Gelijkerwijs* CHRISTUS *u vergeven heeft, doet ook gij alzoo.* Christus het *leven,* Christus het *alles,* zie daar het groote denkbeeld, niet zoo zeer aan dezen Brief eigen (want het is het levensbeginſel van geheel de Apostoliſche prediking), als wel in zijne meest kernachtige beknoptheid, in dezen Brief, tot een alles in zich beſluitend *thema* geſteld. Nog in het ſlot hervindt zich in een enkel verſchil van uitdrukking deze eigenaartigheid: hetgeen in den Epheſiſchen Brief (VI. vs. 19) *de verborgenheid des Evangeliums* is, heet wederom hier (IV. vs. 3) *de verborgenheid van Christus.*

Doch daar is tusſchen de beide Brieven, of eigenlijk de beide Gemeenten tot welke zij gericht zijn, nog een ander onderſcheid op te merken, verborgen in een enkel, maar beduidend en den wederzijdſchen toeſtand eigenaartig kenmerkend woord. De aanhef van den Brief aan de Colosſenſen ſpreekt in het algemeen van HUN *geloof* (τὴν πίστιν ὑμῶν) *in den Heere Jeſus, en liefde tot alle de heiligen* (I. vs. 4), als eene onophoudelijke dankſtof voor den liefhebbenden Apostel. In den Brief aan de Epheſen wordt (I. vs. 15) met kennelijke beperking geſproken van *het geloof dat* ONDER HEN *was* (τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν). Hiermede ſtemt ook het onderſcheid overeen in het beſluit der beide Brieven; in dien voor Colloſſe beſtemd, eene reeks van groetenisſen (IV. vs. 10 en volg.); in den Epheſiſchen een algemeene zegenbede, en ook deze niet zonder den nadruk eener liefdevolle, maar zeer ernſtige waarſchuwing (Eph. VI. vs. 23, 24): *Vrede zij* DEN BROEDEREN, *en* LIEFDE MET GELOOF *van God den Vader en den Heere Jeſus Christus. De genade zij met alle* DEGENEN *die onzen Heere Jeſus Christus liefhebben* (ἐν ἀφθαρσίᾳ) *in onverderfelijkheid.*

Dus geeft alles van den beginne tot het einde in de beide Brieven te kennen, dat, terwijl te Coloſſe eene allezins bloeijende Gemeente alleenlijk tegen enkele ingekropene dwalingen verſterkt behoefde te worden, door en in den alles vermogenden en alles bevattenden naam van Christus; de gemeente tot welke de Epheſiſche Brief gericht is, die verſterking op alle punten behoefde, niet zoo zeer tegen bijzondere vijanden van buiten af ingedrongen, als wel tegen algemeene verzwakking en verflaauwing in geloof en liefde, van binnen.

Was dan waarlijk reeds op dat tijdſtip de Gemeente te Epheſe in zulk een verval geraakt? Deze vraag brengt ons van zelve op een grondgebied, dat wij anders in deze bladen zelden betreden: de Critica, welke zoo dikwijls mis-

(1) Eph. IV vs. 1—6; 24, 30, 32. V. vs. 2, 6—10; 18—20 enz.

bruikt om de vastigheden des Woords, ware het mogelijk, te ontwrichten, toch ook in de wezenlijke diensten, die zij aan de zuivere lezing van dat Woord in staat is te bewijzen, niet mag miskend worden; en die met eene gezonde en geestelijke Uitlegging haren grond heeft in hetzelfde grondbeginsel: *de Schrift door de Schrift.* Hier ter plaatse althands staat zij, als wij wenschen te doen blijken, in een naauw verband met dit ons Overzicht der twee Apostolische Zendbrieven, en met eene onzer voorname bedoelingen bij deze beschouwingen: te weten, de opmerking dier inwendige harmonij van waarheid in de Heilige Schriften, aan welke *hier*, zoo het ons althans voorkomt, alleen door de herstelling eener sedert lang verlorene lezing de vereischte hulde kan worden gedaan.

Van vroege tijden aan heeft men reden gevonden te twijfelen, of de Brief, die in onze Bijbeluitgaven als *aan de Ephesen* geschreven voorkomt, wel inderdaad (behoudens, als van zelve spreekt, haar onbetwijfelde en onbetwistbare afkomst uit de pen van Paulus) aan die Gemeente geschreven en afgezonden geweest is. De inhoud van deze allezins merkwaardige Schrift bevestigt grootelijks, ook naar ons gevoelen, die zwarigheid; maar leidt ons tevens op den weg tot herstel van de oorspronkelijke lezing: dat is, tot ontdekking van den waren naam der Gemeente, aan welke deze Zendbrief, te gelijk met dien aan de Colossensen, door Tychicus, den Evangeliedienaar en bode, overgebracht werd.

De zwarigheid tegen den titel van den Brief: *aan de Ephesiërs* (I. vs. 1), uit den inhoud zelven des Briefs afgeleid, is drieledig. *Ten eersten*, schijnt het met de Geschiedenis die ons uit de *Handelingen der Apostelen* (1) bekend is, moeilijk over één te brengen, dat de Gemeente van Ephese reeds zoo spoedig in een zoo algemeen verval en toestand van verflaauwing zoude geraakt zijn, als waarvan deze Brief het getuigenis geeft. Wij vinden wel bij het afscheid dat Paulus (Hand. der Apost. XXI. vs. 17 en volg.) van de Ephesische Ouderlingen nam, eene geduchte waarschuwing tegen *valsche leeraars, die na zijn vertrek zouden inkomen om de discipelen achter hen te trekken;* doch wij deden reeds opmerken, dat de kwaal die in den Brief wordt bestreden, niet zoo zeer bestond in eene eigenlijke verleiding door valsche leeraars, maar veeleer, althans hoofdzakelijk, in eene algemeene verachtering van geestelijke levenskracht, beide in het leven en in de leer. Is het wel te denken, dat binnen de drie of vier jaren, die tusschen het afscheid van Paulus (Hand. XXI. vs. 17 en volg.) en de dagteekening van den Brief (uit zijne banden) verloopen is, een zoo beduidend, en men mag zeggen beslissend verval in de Gemeente zich zoude geopenbaard hebben? Het ware mogelijk evenwel! Doch hoe is het dan, dat in den veel later geschrevenen eersten Brief aan Timotheus, destijds in dat zelfde Ephese Opziender, wel wederom tegen ingedrongen valsche Leeraars wenken en waarschuwingen voorkomen (1 Tim. I. vs. 2—4. IV. vs. 1 en volg.), maar geen woord van een eigenlijk gezegd verval in het lichaam zelve der Gemeente?

Nog veel beduidender wordt de zwarigheid door eene *tweede* opmerking: het volstrekt ontbreken in den ganschen Brief, aan eenige de minste toespeling op des Apostels vroeger verblijf en omgang van meer dan twee jaren (en deze twee jaren door allerlei omstandigheden hoog merkwaardig) in de stad en gemeente van Ephese, gelijk die opgeteekend zijn in het Boek der *Handelingen* (Hoofdst. XIX). Het zoude eene vreemdheid zijn, in de Brieven van Paulus geheel zonder wedergade, en met den aart van zijne schriftelijke prediking geheel strijdig, zoo waarlijk de Brief aan die van Ephese gericht was, dat noch door een éénige persoonlijke groetenis, noch door eenige andere herinnering, toespeling, of al ware het ook slechts ééne uitdrukking in het voorbijgaan, in den ganschen Brief eenig blijk dier vroegere betrekking te vinden is.

Doch ook, *ten derde*, onderscheiden zich de Brieven van Paulus aan de Gemeenten door hem zelven gesticht of bezocht, (de Gemeenten van Corinthe, die in Galatië, te Philippi, en te Thessalonica), van degenen welke hij in persoon nog niet gezien had, tot en welke hij alleenlijk in zijne hoedanigheid van Apostel der Heidenen het woord richt (b. v. die van Rome en van Colosse), door één onfaalbaar kenmerk. Aan de eerstgenoemde geeft hij (veelal bij de eerste toespraak reeds) zijne *herinnering* van hun te kennen; van de tweede zegt hij alleen te hebben *gehoord* (1). Nu is het openbaar, dat in den Brief, dien wij als aan de Ephesiërs geschreven bezitten, de Apostel uitsluitend op de tweede wijze, van zijne betrekking gewag maakt (Eph. I. vs. 15). *Daarom ook ik*, GEHOORD *hebbende het geloof in den Heere Jezus dat onder u is.* Verg. Eph. III. vs. 2. Het is dus even openbaar, dat de gemeente aan welke de Brief gericht is, die van het aan den Apostel zoo innig, bijzonder, persoonlijk, en langdurig bekende Ephese niet kan zijn geweest.

Doch, welke is dan de naam der stad en gemeente, die in het opschrift en de toeeigening van onzen Brief (Hoofdst. I. vs. 1) bedoeld werd, waarlijk geweest? Om dezen door middel van overgeblevene sporen en kenmerken weder te vinden, schijnt allereerst het getuigenis van een Kerkvader een wenk te geven. Het is de door zijne Godvrucht, ijver, en schriften wel bekende Basilius van Cesarea (in de vierde eeuw) die ons de verklaring nagelaten heeft, dat te zijner tijd onderscheidene handschriften den naam van *Ephese* aan het hoofd van den Brief niet hadden. Latere Uitleggers en Oordeelkundigen hebben hierop voortgebouwd. Sommigen, waaronder de even scherpzinnige als Godvruchtige Bengel, hebben zich voor de lezing zonder bijvoeging van stad of plaats verklaard (2), en den Zendbrief dien

(1) Ald. Hoofdst. XVIII. 19 enz. en XX. Verg. 1 Cor. XVI. vs. 8, 9.

(1) Verg. 1 en 2 Cor. geheel. Gal. I. vs. 6—11. IV. vs. 13 enz. Phil. I. vs. 3, 8; III. vs. 18. 1 Thesf. I. vs. 3 en volg. met Rom. I. vs. 8, 11; XV. vs. 22 en volg. Col. I. vs. 4 en II. vs. 1.

(1) *Τοῖς ἁγίοις, τοῖς οὖσιν, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*

ten gevolge befchouwd als voor meer dan ééne gemeente in de ftreken van Klein Afië beftemd, d. i. als een foort van rondgaanden, of, wil men, algemeenen Brief. Anderen, waaronder Millius, en later zijn fcherpzinnige landgenoot Paley (1), hebben in den Brief, die thans den naam van *Ephefe* aan het hoofd draagt, juist dien Brief aan de *Laodicenfen* meenen te erkennen, van welks beftaan eenmaal, de Christelijke Oudheid zoodanig getuigt, dat er de verdichting uit ontftaan is van dien (kenlijk en buiten eenigen twijfel) onechten Brief aan de Laodicenfen, welke nog wel in enkele uitgaven des N. Testaments gevonden wordt. Dit bevestigt een merkwaardige plaats van den Kerkvader Tertullianus, waaruit blijkt, dat Marcion (een bekende Ketter, maar in deze zaak, als geheel buiten zijn Godsdienftig gevoelen ftaande, daarom nog niet onbetrouwbaar) *Laodicea* in plaats van *Ephefe* in het opfchrift las; terwijl zelfs de Kerkvader Epiphanius ergens de woorden die Eph. IV. vs. 5 voorkomen, als eene plaats uit den Brief aan de Laodicenfen aanhaalt.

Wat ons betreft, den Brief als een rondgaanden of eenigermate algemeenen te befchouwen, verbiedt zoo wel het vreemde, even weinig Griekfche als Pauliaanfche der uitdrukking die de lezing van Bengel onderftelt, als ook vooral het zeer beftemde karakter, hetwelk de Brief zelve in de Gemeente, tot welke de Apostel het woord voert onderftelt, en de daarmede overeenftemmende éénheid van bedoeling, die in den Zendbrief van den beginne tot het einde heerscht.

Voor de lezing daarentegen van *Laodicea* in plaats van *Ephefe* pleit naar ons gevoel bijzonder veel, en dat voor hem, wien eene inwendige harmonij van het Woord met zich zelve en met de Gefchiedenis, zelfs tegen de fterkfte overeenftemming van uitgaven en handfchriften kan opwegen, genoegzaam afdoende. Behalve de ftraks vermelde vingerwijzing der Oudheid, wijst ons ook nog recht beduidend de Brief aan de Colosfenfen op eene Gemeente van Laodicea, als juist op dat tijdftip in het hart en voor de gedachten van den Apostel zeer levendig tegenwoordig geweest. Dus fpreekt hij (aldaar, Hoofdft. II. vs. 1) van *den grooten ftrijd dien hij heeft voor de Colosfenfen en voor de genen die te Laodicea zijn, en zoo vele er* (nog verder) *zijn aangezicht niet in het vleesch gezien hebben;* ftraks maakt hij gewag (IV. vs. 13) van *den ijver van Epaphras voor de Colosfenfen, en,* in het naauwfte verband met dezen, ook *voor de genen die in Laodicea zijn,* enz. Hij wil (vs. 15) de broederen in Laodicea door de Colosfenfen gegroet hebben, en beveelt (vs. 16) de wederzijdfche mededeeling van zijne naar Colosfe en Laodicea gerichte Brieven (1). Herkennen wij dan nu in den zoogenaamden *Brief aan de Ephefiërs,* juist dien *Brief aan de Laodicenfen,* welken Paulus zelve met den naauw verwanten aan *de Colosfenfen* vergeleken wil hebben, hoe eenvoudig, aanfchouwelijk, en ook voor onze tijden nog leerrijk en belangrijk wordt ons dan niet dat zelfde bevel! Wij hebben aangetoond, hoe de beide Brieven, hier gezamenlijk overzien, bij gelijkheid van hoofdinhoud, toch elk zijne zeer onderfcheidene eigenaartigheid bezittende, evenzeer tot aanvulling als tot verklaring van elkander uit hunnen aart gefchikt zijn. Gelijk zij dan nog ten huidigen dage op die wijze met vrucht te zamen gelezen worden, zoo konden en moesten zij dit vooral, op het tijdftip zelve van hunnen oorfprong. Niets laat zich aangenamer en gemakkelijker, ook overeenkomftig de plaatfelijke gelegenheid, voorftellen, dan dat de Brieven, door Tychicus gebracht aan de elkander zoo nabij liggende Gemeenten van Colosfe en Laodicea, door wederzijdfche mededeeling tusfchen de geloovigen der beide plaatfen in gemeenfchap gelezen, en aldus door onderlinge vergelijking des te beter en vollediger verftaan geworden zijn.

Zoo veel intusfchen ftaat vast, dat twee bijzonderheden, die de Gemeente, aan welke onze Brief gericht is, kenmerken, op Laodicea volkomen toepasfelijk zijn: de onbekendheid met des Apostels aangezicht, en de toeftand van verflaauwing en verlaauwing, waartegen de Apostolifche vermaning in den gantfchen aanleg des Briefs is gericht.

De eerfte dier bijzonderheden past met geene mogelijkheid op Ephefe. Aangaande de tweede hebben wij, behalve het bereids opgemerkte, nog een ander, minder algemeen tot hiertoe aangewend middel van toetfing. Aan de Gemeenten van Ephefe en Laodicea zijn omftreeks veertig jaren later Brieven van Apostolisch en hooger dan Apostolisch gezag gericht geworden, waaruit wij ons een begrip kunnen maken, niet flechts van den toeftand waarin zij *destijds* verkeerden, maar ook misfchien van beider bijzonderen aanleg *van den beginne.* Het zijn de Brieven in het Boek der Openbaring van Johannes, onmiddelijk met den naam van den Overften Herder aan die twee zeer merkwaardige onder de zeven van Klein-Afië gefchreven. Aldaar vinden wij juist de Gemeente van Laodicea voorgefteld als tot zulk een graad van laauwheid gekomen, dat zij met *uitfpuwing*

(1) In zijne *Horae Paulinae*, Chapt. VI. In ons land werd in het begin der vorige eeuw een gewichtige critifche arbeid befteed aan de vraag die wij hier behandelen, door Campegius Vitringa den jongen, waardigen maar vroeg aan Kerk en Hoogefchool ontrukten zoon van den beroemden Uitlegger van Jefaia. Wij weten van dien arbeid en zijnen uitflag niet anders, dan dat ook hij de gewone lezing meende te moeten veranderen, en in het vastftellen der ware eene buitengewone gave van Oordeelkunde aan den dag gelegd had. Zijn lijkredenaar, Tib. Hemfterhuis, zeide daarvan het volgende: *Idcirco gravius dolemus, elimatisfimae quam inftituerat de genuino D. Pauli Epistolae, quam vulgaris infcriptio ad Ephefios esfe misfam praedicat, titulo commentationi, ultimam manum non esfe impofitam: haec certe vel fola demonftrat, quanta fuerit in eo Critices facultas, ex quam remotis et alte demisfis venis latentem diu et longi temporis errore oppresfam fere veritatem in lucem educere fuerit conatus.* Orat. fun. in exeq. Campegii Vitringae Filii, in den Bundel: *Orationes Tib. Hemfterhufii et L. C. Valckenarii*, uitgegeven te Leiden, A°. 1784, p. 145.

(1) Kwalijk is aldaar in onze Staten-vertaling de uitdrukking *die uit Laodicea* (Gr. τὴν ἐκ Λαοδικείας) aangevuld door het tusfchengevoegde: *gefchreven is.* Daar is immers uit Laodicea, waar Paulus nooit geweest was, ook geen Brief door hem gefchreven geweest. De meening was, dat zijn brief aan die van Laodicea, *uit Laodicea* door de Colosfenfen ontfangen of ontboden, en met den hunnen vergeleken moest worden. Men vertale dus: *En dat ook gij dien, die* [u] *uit Laodicea* [zal geworden], *leest.*

uit den mond des Heeren bedreigd wordt (Openb. II. vs. 14--16); een toeſtand, die uit den aart der zaak reeds van voorlang zijn beginſel gehad moet hebben in het binnenſte der Gemeente, en waartegen dan het getuigenis van Paulus, volgens de hier aangenomene onderſtelling, reeds bij de eerſte openbaring der kwaal zal ingebracht zijn. De beſchrijving daarentegen die in dat zelfde Boek der Openbaring aangaande de Epheſiſche Gemeente voorkomt (Hoofdſt. II. vs. 1—6), ſtaat met den Brief van Paulus in geen het minst verband; zij wordt bij al het gemis van den gloed der *eerſte liefde* toch nog om meer dan éene eigenſchap en werking van een levendig geloof, geprezen en aangemoedigd. En wellicht is juist daardoor de Brief door Paulus aan *Laodicea* gericht, met den naam van *Epheſe* aan het hoofd tot ons gekomen, om dat afſchriften van den hoog gewichtigen Zendbrief in die hoofdgemeente van Klein-Aſië vroeg verſpreid, aldaar zorgvuldiger bewaard, en veelvuldiger overgeſchreven zullen zijn geworden, dan in dat nalatige en laauwe Laodicea zelve, tot welks kerkelijke ſchatten het oorſpronkelijk behoorde.

Hoe het zij, tegen de laauwheid ook van onzen tijd, van onze Kerken, van onze harten blijft de onderwijzing van den H. Geest in den heerlijken Brief gericht; en evenzeer Zijn Woord in dien anderen van later tijd en hooger ſtijl, tot die van Laodicea, in allen gevalle onbetwijfeld, geſproken: *Zoo dan, om dat gij laauw zijt, en noch koud, noch heet, ik zal u uit mijnen mond ſpouwen. Want gij zegt: Ik ben rijk en verrijkt geworden, en heb geens dings gebrek, en gij weet niet dat gij zijt ellendig, en jammerlijk, en arm, en blind, en naakt. Ik raad u dat gij van mij koopt goud beproefd, komende uit het vuur, op dat gij rijk moogt worden, en witte kleederen, op dat gij moogt bekleed worden, en de ſchande uwer naaktheid niet geopenbaard worde; en zalft uwe oogen met oogenzalve, op dat gij zien moogt.* Openb. III. vs. 16—18.

OVER DE KERK EN HOOGE-SCHOOL VAN GENEVE, VOORAL IN HAREN INVLOED OP DE NEDERLANDEN.

(*Laatſte Artikel.*)

Treffend en waar zijn de woorden, met welke de Heer Tronchin, waardig afſtammeling van datzelfde geſlacht uit hetwelk een der vroegere leden de Dordſche Synode bijwoonde, voor eenigen tijd aan de voormalige betrekkingen van Geneve tot de overige Hervormde Christenheid herinnerde. »Die liefelijke banden (zeide hij) verbonden ons met al de leden van Christus lichaam, zoo lang het leven te Geneve heerschte; maar het ongeloof, en de geestelijke dood die het gevolg er van was, vernietigden die betrekkingen, omdat zij zich alleen kunnen vormen en in ſtand houden rondom de banier van het Evangelie (1)". Ziedaar in het kort hetgeen wij van het grootſte gedeelte der XVIII^de^ Eeuw zeggen kunnen: immers reeds in het eerſte gedeelte derzelve was zij zoo diep vervallen, dat men den edelen Graaf Zinzendorf, (die toch nog ver verwijderd was van de klare en krachtige geloofsvastigheid van eenen Calvijn,) wegens de vrijmoedige belijdenis van Jezus Christus, zijnen God en Zaligmaker, en de verzoening in zijn bloed, niet kon dulden; en dat deze waardige man (naar de ſchoone uitdrukking van zijnen Levensbeſchrijver (1),) te Genève »eene kool vuurs te midden van het ijs, een ſchip in de zeeën des Noordpools" mocht genoemd worden.

In den aanvang des jaars 1741 bereidde de Graaf zich om die voor de Protestantſche Christenheid ſints lang zoo gewichtige ſtad te bezoeken. Hij kwam er tegen het begin van Maart: zijn gevolg beſtond uit veertig tot vijftig perſonen. Hij vestigde zich met zijne Echtgenoote, zijne kinderen en eenige andere betrekkingen te Plainpalais, een ſoort van voorſtad of buitenwijk van Genève, buiten de Nieuwe Poort, aan de Zuidwestzijde der ſtad, waar men ook de begraafplaats of het kerkhof vindt (2), terwijl het overige gedeelte van zijn gevolg zich in *kooren* of gezelſchappen in eenige nabijgelegene huizen verdeelde. Alle te zamen maakten zij eene kleine regelmatig geordende Kerk uit. Ieder *koor* had zijne eigen ochtendgodsdienst; vervolgens vergaderde zich de geheele gemeente, om gewoonlijk een ſtichtelijke rede van den Graaf aan te hooren. 's Avonds om acht ure was er weder eene algemeene vergadering tot het houden van een zangſtond; daarop volgde eene bijbellezing, door eenige meer geletterde broeders verricht, en waarbij een klein getal vreemde perſonen werd toegelaten; en de dag werd beſloten door eene verzameling van diegene der broeders en zusters, die de uren tusſchen vier ure 's morgens en middernacht onder elkaâr verdeeld hadden, om dien tijd in gebed en overdenking door te brengen. Ter zelfder tijd hadden degene die niet tot deze vereeniging behoorden, hunne avondgodsdienst. De tusſchentijd van middernacht tot vier ure 's morgens werd beurtelings vervuld door dezen en genen broeder die waken bleef; om alzoo een onafgebroken voortdurende aanbidding en lofzegging des Heeren (overeenkomſtig met de hulde der hemelſche ſcharen (3),) uit den boezem der gemeente tot Hem die op den Troon zit, te doen opſtijgen.

De eigenaardigheden dezer kleine Kerk trokken vele bezoeken, die voor verſcheiden ingezetenen van Geneve niet ongezegend bleven. In een tijdsgewricht als dit, waarin de Kerk van Geneve haar geloof reeds had verloochend, vonden de Broeders en Zusters menigvuldige gelegenheden om den Heere Jezus te verkondigen als *het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt.* De Ba-

---

(1) *Asſemblée générale de la Société Evangélique de Genève*, le 9 Mai 1833, p. 5.

(1) A. Bost, *Histoire ancienne et moderne de l'Eglise des Frères.* Vol. II. p. 321.

(2) Het is in deze begraafplaats dat men onder anderen de grafſtede van Calvijn (overleden in 1565) aantreft, die zich in niets anders onderſcheidt van de andere, dan door eene verheven eenvoudigheid. Inderdaad de waardigſte wijze van aan zijn karakter en leven te herinneren!

(3) Openb. IV. vs. 8.

ron van Gersdorf in het byzonder, die kort geleden was bekeerd geworden, gaf met kracht en blijdſchap getuigenis van de genade Gods en des Heeren Christus, en vond zoo veel ingang bij alle klasſen des volks, bij aanzienlijken zoo wel als bij geringen, dat er geen uur van den dag verliep, waarin hij niet van den Heere en zijn Evangelie ſpreken en het anderen aanbevelen mocht. Ook Zinzendorf ſchaamde zich het kruis van Christus niet. Offchoon met eene beleefdheid en eerbewijzingen ook jegens vijanden der waarheid, die mogelijk meer den man van de wereld dan den beſtuurder eener Christen-gemeente voegden, maar toch met oprechtheid en getrouwheid, beleed hij het eeuwig Evangelie; en, zich niet bepalende bij mondelijke betuiging, wilde hij ook van deze zijne gevoelens een duurzamer gedenkteeken oprichten, en ſtelde daartoe een geſchrift op, nog berustende in de Bibliotheek der Stad, waarin hij een uitvoerig en zeer belangrijk verſlag geeft van alles wat de vroeger en latere lotgevallen van de Kerk der Moraviſche Broeders betreft (1). Dit ſtuk werd, ondanks de afkeerigheid van het grootſte gedeelte der geestelijkheid van 's Graven gevoelens, wegens den rang en de aanzienlijke geboorte van den Auteur met dankbetuiging en achtingsverzekering aangenomen; offchoon het weldra bleek dat men hem geen goed hart toedroeg. Een ander ſtichtelijk werkje, hetwelk Zinzendorf aan den Rector der Academie Vernet, en den Hoogleeraar in de Kerkelijke Historie Lullin opdroeg, en waarin de Godheid des Heeren vrijmoedig beleden was, werd zeer koel ontvangen, daar men, offchoon voorgevende in »den goddelijken Jezus" te gelooven, niet goedvond zulk een getuigenis aan 's Heeren *waarachtige* Godheid aan te nemen. Men deed dit duidelijk genoeg in de openbare bladen blijken, en Zinzendorf moest Geneve met ongenoegen verlaten.

In de week die zijn vertrek voorafging, verzamelde de Graaf een zeker aantal opgewekte menſchen te Geneve rondom zich, en gaf hun eenige aanwijzingen, hoe zij in het vervolg tot hunne onderlinge ſtichting moesten bijeenkomen. Hij verliet daarop den 16den Mei met zijne reisgenooten de ſtad, gevolgd door een hoop volks die hem bij het verlaten derzelve van alle kanten met ſteenen wierp! — Tien jaren later ſchreef een Broeder te Geneve aan den Graaf, dat deze hagelbui van ſteenen tot het geweten van eenige menſchen geſproken had, die van dat tijdſtip af de kennismaking met de Discipelen des Heeren gezocht hadden; en, offchoon eenige jaren later Voltaire en zijne bende roemden, dat er in de ſtad van Calvijn niet meer dan enkele ſchooiers gevonden werden die nog aan het Evangelie geloofden, wij zullen evenwel beneden zien, dat de kring der vrienden van Zinzendorf een halve eeuw later de eerſte kiem der opwekking in onze tijden geweest is.

Voor de onderlinge verhouding van den godsdienſtigen toeſtand te Geneve en in Nederland, gedurende de XVIIIde Eeuw, is de onderſcheidene wijze, waarop de Graaf Zinzendorf op die beide plaatſen ontvangen werd, zeer kenſchetſend. Te Geneve werd hij met afkeer behandeld, omdat hij nog aan den grooten grondſlag des Christendoms, de Godheid van Christus, en de leer der Verzoening door het bloed des Kruiſes, vasthield. Te Amſterdam ondervond hij eene mede zeer ongunſtige behandeling, maar omdat zijne leer in verſcheidene punten anti-calvinistisch was, en hij, benevens grooten afkeer van de leer der Voorverordening, eene algemeene Genade, de Wedergeboorte door den doop, en een Afval der heiligen voorſtond. Eene treffende wisſeling der dingen! Wat zou een Farel of Calvijn hebben gezegd, hadden zij kunnen voorzien dat hun beminde Geneve, twee eeuwen na hen, om zijne Christelijke gevoelens eenen man zou vervolgen, die toch zoo weinig ſtreng-rechtzinnig was, dat hij geweerd werd door die Kerken, die Calvijn voorheen, in zijne Discipelen en Schriften, van Leeraars en onderricht voorzien had! — Indien de Graaf feilde doordien zijn verſtand niet genoeg was verlicht aangaande de waarheid, zoo feilde de Amſterdamſche Kerkenraad doordien hun hart niet ruim genoeg was in de liefde (1). Maar de Geneefſche geestelijkheid had noch rechtzinnigheid, noch liefde. Zij miste alle zout. *Indien het zout ſmakeloos wordt, waarmede zal men het zouten!*

Kort na den tijd waarop Geneve door Zinzendorf werd bezocht, begon zich een Schrijver, geboortig van die ſtad, door geheel Europa te doen kennen, die vroeger ſlechts voor een man van middelmatige talenten gehouden was; maar die ſedert ook op ons Vaderland eenen beſlisten invloed ten kwade gehad heeft, en van wien, als geboren Genevees, wij hier eenig gewag moeten maken. Offchoon toch Jean Jacques Rouſſeau, verbitterd door de openbare veroordeeling van zijn werk over de opvoeding (den *Emile*) door den groote Raad van Geneve, van zijn burgerrecht afſtand deed; een voor drie jaren in die ſtad opgericht ſtandbeeld getuigt, dat men hem daar nog ſteeds als Medeburger vereert; terwijl daarenentegen de Staatsraad en het Conſistorie in 1836 aan den Graaf de Sellon, die voorhad een ſtandbeeld ter eere van dien Calvijn op te richten, aan wien zelf Rousseau had erkend dat Geneve als Wetgever en Staatsherſteller de grootſte verplichtingen had (2), eene plaats hadden geweigerd om hetzelve in het openbaar te plaatſen (3). — Was deze groote Hervormer twee eeuwen vroeger een der krachtigſte getuigen geweest van die waarheid, dat de mensch, in zonden ontvangen en geboren, voor het aangezicht des Heiligen en rechtvaardigen Richters der ganſche aarde niet anders beſtaan kan,

---

(1) De titel van dit ſtuk is: *Lettre ſur l'Egliſe des Frères, adresſée à la Vénérable Compagnie de M. M. les Pasteurs, et Profesſeurs de l'Egliſe de Genève.*

(1) Zeer billijk en juist is het oordeel van Bost (II. 279, 280) over het gebeurde bij deze gelegenheid. *Le clergé de Hollande avait en général bien réuſſi à voir les fautes et les péchés des Frères, mais il ne s'était attaché qu'à cela, et il avait entièrement négligé de prendre en conſidération les bénédictions réelles et abondantes que le Seigneur avait verſées ſur leur oeuvre. Voilà les jugemens même des hommes Chrétiens, ſoit comme individus, ſoit réunis en corps!*

(2) Zie *Contrat Social*, Chap. I.

(3) De Graaf de Sellon heeft later dit fraaie ſtandbeeld op het terras van zijn woonhuis opgericht. Zie de *Archives du Christianisme*, 1836. p. 122.

dan door eene gansch vrijmachtige rechtvaardiging uit louter genade, Rousſeau ging daarentegen uit van het vlak tegengeſtelde beginſel, dat de mensch goed geboren wordt (*que l'homme naît bon*); waardoor natuurlijk de leer der verzoening met God verviel, en de geheele geopenbaarde Godsdienst een ijdel droombeeld worden moest. — Het is bekend, dat op ſommige plaatſen van ons Vaderland de Kerk, op andere de Overheid tegen den invloed vooral ook van dit Werk van Rousſeau (over de Opvoeding) heeft trachten te waken (1); doch daardoor niet anders bewerkt heeft dan eene zekere terughouding en ontveinzing van deszelfs invloed, terwijl in het verborgene, voornamelijk onder de hoogere ſtanden, de werking der in dat werk aangeprezen beginſelen gedurig voortwoekerde.

Wat kon er in eenen tijd, waarin het opkomende geſlacht van de ſchriften eener anti-christelijke Philoſophie doordrongen werd, van het vroeger geloof der Geneefſche Kerk overblijven? Het kan voorwaar geene verwondering baren, dat de vrome Ostervald zich van den kanſel beklaagde, dat er vele preêken in die dagen gehoord werden, »in welke men niet verder ging dan de wet der Natuur, en in welke Christus, zijn kruis, zijne genade, zijn Geest bijkans in het geheel niet genoemd werden (2).” Kenſchetſend is vooral de volgende mededeeling omtrent den toeſtand der Hooge-School, wat het theologisch onderricht betreft, gegeven door eenen kweekeling der Academie omſtreeks het jaar 1813. »Sedert meer dan dertig jaren hadden de geestelijken, die van onze Univerſiteit deels ten dienſte der Geneefſche Kerk, deels voor de Gereformeerde gemeenten in Frankrijk gevormd werden, geene enkele Voorlezing gehoord over die waarheden, welke de goddelijke Openbaring uitſluitend kenmerken: de Verlosſing des menſchen door den dood van Christus, de Rechtvaardiging van den zondaar door het geloof, de Godheid van den Zaligmaker, enz. Men gaf ons in de Theologie niet anders dan die leerſtukken, welke tot de natuurlijke godsdienst behooren. Dit practisch Ongeloof bleek ook nog uit het in de jaarboeken der Protestantſche Christenheid ongehoorde verſchijnſel, dat de Bijbel (met uitzondering van één uur voor het Hebreeuwsch, waarin het Oude Testament grammatikaal verklaard werd) op onze Collegiën in het volſtrekt niet voorkwam. Van het Nieuwe Testament werd in het geheel niet geſproken. Om zijne vierjarige ſtudiën in de Theologie te volvoeren, behoefde men zich met het Nieuwe Testament in het minſte niet bezig te houden (3).”

Met het doorbreken des Ongeloofs was, gelijk wij reeds aanmerkten, de invloed der Kerk van Geneve, die inderdaad geen Kerk meer was, op de Nederlanden, geheel vervallen; en de Duitſche Godgeleerdheid nam gedurende de laatſte jaren der XVIII^de^ Eeuw de plaats in, die vroeger den invloed der Geneefſche School eigen was geweest. En deze verwisſeling was zoo volkomen, dat terwijl bijkans elke nieuwe Bijbelvertaling welke ſedert die van Michaëlis in Duitschland het licht zag, grooten opgang in Nederland maakte, daarentegen die, welke in het jaar 1805 door de Leeraars en Hoogleeraars van Geneve werd vervaardigd, (en die wegens de ontrouw der Vertalers, die op vele plaatſen hunne Ariaanſche of Sociniaanſche gevoelens er in hebben opgenomen, eerder eene Bijbelvervalſching dan Vertaling verdient genoemd te worden) geenen invloed hoegenaamd op ons Vaderland, zelfs niet op de Waalſche Kerk alhier, ſchijnt te hebben gehad (1).

Was dan de onderlinge betrekking van Geneve en Nederland met het ophouden van den invloed der Kerk en Hooge-School van eerstgenoemde ſtad, gedurende de achttiende Eeuw meer en meer verkwijnd: in den aanvang der Negentiende hadden zij naauwelijks iets anders gemeen, dan gelijke onderwerping aan den invloed van Frankrijk, gelijk afhankelijkheid van den ſcepter van Bonaparte. Maar bij de vrijwording van Europa ontſtond er te Geneve veel eerder eene godsdienſtige beweging dan in Nederland. Gelijk drie eeuwen vroeger de opſtand tegen den Hertog van Savoye het ſein harer geestelijke wedergeboorte geweest was, zoo werd ook nu weder, bij den val van Napoleon, de politieke vrijheid de voorbode eener vrijmaking van hoogere natuur. In het jaar 1815 was er nog zoo weinig uitzicht op eene geestelijke herleving, een herſtel van het vervallene, dat eenige jonge Leeraars die de waarheid vooral door met de overgebleven vrienden van den kring door Zinzendorf gevormd in aanraking te komen, hadden leeren kennen, en in hun Vaderland geene geopende deur meenden te vinden, het plan opvatteden om het Evangelie onder de Heidenen te gaan prediken (2). Onder dezen was de waardige Bost, gevormd aan de Geneefſche Univerſiteit, en die van het Conſistorie aldaar tot de predikdienst was ingezegend. Toen zich nu in 1817, vooral ook op raad van twee Engelſche geestelijken, Haldane en Drummond, de eerſte afgeſcheiden gemeente (*l'Egliſe du Bourg de Four*) geformeerd had, van welke Bost de voornaamſte leeraar was, ontſtond in deze Kerk een byzondere belangſtelling in het zendelingswerk en de prediking

(1) Zoo werd in het jaar 1762 de uitgave van den *Emile* door een ſtreng verbod der Staten van Holland in haren loop geſtuit. Zie het *Vervolg op Wagenaar*, Dl. XXIII, bl. 218.

(2) *Tant de Sermons, où l'on ne va guère au delà de la loi naturelle, et dans lesquelles Jéſus Christ, ſa croix, ſa grace, ſon Esprit n'entrent presque pour rien.* Ostervald, *Sermons*, T. I. p. 192.

(3) A. Bost, in de *Evang. K. Z.* 1829, S. 78.

(1) Eene nieuwe bewerking van deze vertaling hebben de (neologiſche) Leeraars en Hoogleeraars van Genève bij gelegenheid van het Eeuwfeest in 1835 uitgegeven, waaromtrent men kan raadplegen de *Arch. du Christ.* 1836, p. 173. Daarentegen ſtaat er eene nieuwe uiterst getrouwe en naauwgezette overzetting des N. T. van den kant der rechtzinnige Leeraars dier gewesten te worden openbaar gemaakt. *Arch. du Christ.* 1838, p. 88.

(2) *Il y a près de vingt ans* (merkte de Heer Wilks in 1835 te Genève aan:) *au commencement du reveil religieux, je reçus à Londres une communication de pluſieurs jeunes ministres de Genève, qui déſiraient trouver une porte ouverte pour aller vers les gentils, et me priaient de leur en faciliter les moyens; car l'état des choses ici était décourageant, et la perſpective était triste. Heureuſement nous fûmes portés à leur conſeiller de rester à leur poste, et s'ils ne pouvaient travailler en grand, de le faire en petit, et d'attendre le Seigneur. Asſemblée générale de la Soc. Evang.* 1835, p. 83.

van het Evangelie onder Heidenen en onkundige Roomschen. Onder opzicht van Bost ontstond het eerste Christelijke Tijdschrift in het Fransch, dat in Zwitserland uitgegeven is, onder den titel van *Magasin Evangélique.* Uit zijne gemeente werden de eerste bijdragen uit Geneve voor de Zendelings-inrichting te Bazel bijeengebracht; hier heeft zich ook het eerste Geneefsche Zendeling-Genootschap gevormd; en later, in 1828, werd er in die Kerk een Instituut van Evangelisten opgericht, die de leer des kruises onder de blinde plattelands-bevolking van Frankrijk zouden gaan verkondigen (1). Zoo trad Bost toen reeds in het spoor van Calvijn, die den 10den Sept. 1556 de eerste Evangelische zending van welke men in de Gereformeerde Kerk gewag gemaakt vindt, van Geneve deed uitgaan. De Kerk van Malan was meer gesticht tot een getuigenis *binnen* de stad van Calvijn en Beza, dan om veel naar buiten te werken, gelijk reeds uit hare benaming zelve (*l'Eglise du témoignage*) blijkt.

Het eerst hebben deze godsdienstige bewegingen begonnen eenigen invloed op ons Nederland te oefenen door de vertaling van het allerbelangrijkste werkje van Bost, ***Het Godsdienstig Geneve in Maart*** 1819, in het jaar 1821 te Leiden uitgegeven met eene Voorrede van den waardigen Schotsman, die zelf in dat deswege zoo gewichtige jaar van 1819 de banier der aloude rechtzinnigheid in ons Vaderland opgeheven had. Door dit werkje werd de aandacht van velen in ons Land wederom merkelijk op Geneve gevestigd. Niet weinig werkte daartoe mede de Voorrede van eenen zoo waardigen Man, die zelf den smaad van Christus niet schroomde. De volgende woorden, onder andere, konden niet nalaten velen te treffen: »Wie zou immer gedacht hebben dat Geneve, hetwelk voor drie eeuwen den grooten Calvijn tot haren Leeraar had, hetwelk daarna onder den dienst van de ijverigste en begaafdste Godgeleerden den roem van diepe geleerdheid, zuivere rechtzinnigheid en gestrenge kerktucht alomme verkregen en lange behouden heeft, dat dit Geneve, zeg ik, zoo ver vervoerd zoude worden tot afwijking van de waarheid des Evangeliums en vervalsching van de belijdenis des geloofs, dat hare vorige Leeraren van vroegere en latere dagen, zoo zij uit de dooden opstonden, zich over hunne voormalige gemeente zouden schamen, en wij met droefenis moeten lezen, dat de Neologie in haar midden haren zetel gevestigd heeft? Leeren wij hier niet uit, dat het Rijk der waarheid zijne vastigheid niet ontleent van kerkelijke Formulieren en van de bescherming van den Staat? En op hoe hoogen prijs wij die voorrechten billijk stellen mogen, zoo is het echter zeker, dat die uitwendige sterkte luttel of niets baten zal, wanneer het gebrek inwendig schuilt, en het bederf zich van lieverlede ontwikkelt en verspreidt, bij mangel van een levendig geloof en de betrachting eener evangelische godzaligheid.” En eenige bladzijden verder: »De nadenkende Christen zal onder het lezen van de binnenstaande bladeren niet kunnen nalaten onze bekommering te wettigen, wanneer hij het gebeurde te Geneve vergelijkt met onzen Kerkstaat, en opmerkt, dat dezelfde beginselen, waaruit aldaar de verbastering gesproten is, ook bij ons maar al te duidelijk bespeurd worden.” — »Alleen dit mag ik nog zeggen” — dus eindigt deze Voorrede: — »dat, wanneer (hetgeen God genadig verhoede!) de Nederlandsche Gereformeerde Kerk immer zoo diep vervallen mocht als die van Geneve, het niemand der gezonde Belijders berouwen zal, aan de verbastering de hand niet geleend, maar er zich, zoo veel hij kan en mag, tegen verzet te hebben. God geve, dat zoo er immer in of na onzen leeftijd eene dringende reden tot hervorming mochte komen, zij dan, even als Geneve, mannen in haar midden moge zien opstaan, die, bezield met den geest der Hervormers van voor drie Eeuwen, op het voetspoor hunner Vaderen voor de zaak van God pal staan, en in dien heiligen strijd voor het geloof dat eenmaal den heiligen overgeleverd is, de overwinning over de dwalingen van Ongeloof en Bijgeloof behalen mogen!”

Een jaar later werd de indruk dien dit werkje gemaakt had, nog versterkt door de vertaling der stukken betrekkelijk tot de afzetting van Malan, voor hetwelk de Heer Schotsman wederom voornemens was eene uitvoerige voorrede te schrijven, maar daarin door den dood verhinderd werd. De belangstelling hierdoor verwekt, bleek later uit de vrij aanmerkelijke sommen, ook in ons Land bijgedragen ten einde den, om zijne echt Calvinistische preêk over de zaligheid uit genade door het geloof alleen, afgezetten Malan in staat te stellen tot het oprichten eener kapel te zijnen huize, tot godsdienstoefening.

Eene andere en nog meer beteekenende proeve van den gezegenden invloed dien Geneve wederom op ons Vaderland is begonnen te oefenen, vinden wij in den werkkring, die zich in 1823 te Brussel voor den waardigen Merle d'Aubigné opende. Deze, te Geneve geboren, was kort na de gedenkwaardige dagen van 1815, zoo wij meenen door den omgang van zijnen vroeger bekeerden, maar ook vroeg gestorvenen vriend Rieu, op eene kleine reize door Zwitserland tot de levende kennis des heils gebracht; en vertrok in 1817 als Fransch en Hoogduitsch Leeraar naar Hamburg, waar hij vijf jaren lang het Evangelie predikte. Wij hebben vroeger verhaald (bladz. 133, 134 van dit Deel), dat hij door de ijverige bemoejingen der waardige Ouderlingen van de Brusselsche Gemeente, Mertens en Lausberg, bewogen werd om het beroep des Kerkenraads in die stad aan te nemen, en spraken ook daar ter plaatse reeds van zijne werkzaamheid in de toenmalige Hoofdstad der Zuidelijke Nederlanden. Hij ontving in 1830 op zijne reize door Holland zijne roeping naar Geneve, waar zijn hart ook voor Nederland met warmte bleef kloppen.

Het verdient ook onze opmerking, dat twee der voornaamste getuigen des Evangelies in de Nationale Kerk

(1) Het Committé van dit Instituut, heeft in 1836 haar zesde Rapport (over het jaar 1835) openbaar gemaakt, uit hetwelk blijkt, dat het toen tien Evangelisten in Frankrijk had uitgezonden, die op onderscheidene plaatsen de leere des heils verkondigden. *Archives du Christ.* 1836, p. 74.

te Geneve, naamgenooten, en waarſchijnlijk afſtammelingen zijn van de beide Godgeleerden, voor tweehonderd jaar uit Geneve op de Dordrechtſche Synode afgevaardigd: de Heer Diodati, die in 1835 met zijne getrouwe en levendige Evangelieprediking alleen ſtond onder de geestelijkheid der Landskerk; en de Heer Tronchin van Lavigny, vroeger Colonel der federale troepen van het Kanton, thans Preſident der Evangeliſche Maatſchappij. Van deze laatſte moeten wij thans nog met een woord ſpreken.

»Geneve (dus liet zich de Vice-Preſident Cramer bij het eerſte jaarfeest dezer Maatſchappij hooren:) Geneve en eenige andere ſteden van het Hervormde Zwitſerland zagen allengs in haar midden Bijbel- en Zendelinggenootſchappen tot ſtand komen, waarin aan de zucht naar Christelijke werkzaamheid eene krachtige en welbeſtierde leiding werd gegeven. In het Waadland werden deze Genootſchappen tot ééne Evangeliſche Maatſchappij verbonden, om in een ruimeren kring tot uitbreiding van het Rijk des Heeren te kunnen arbeiden; en, was het ten allen tijde een ſchoone en edele taak hiertoe mede te werken, hoe veel te meer in den tijd dien wij beleven! een tijd van woeling en onrust, waarin het maatſchappelijk lichaam in zijne grondſlagen geſchokt is, en zijne ontbinding ſchijnt te naderen; waarin zedebederf en de toeneming van misdaden en zelfsmoorden van het ongeloof en de ongodsdienſtigheid des volks getuigen. In zulke tijden vooral betaamt het de Christenen om aan de wereld die waarheid te doen hooren: dat er ſlechts één breidel in ſtaat is, om al die wanorden te beteugelen; één geneesmiddel, om tegen zoo veel kwalen en onheilen in het werk te ſtellen: HET EVANGELIE! In dien ſtaat van zaken, en met deze voornemens, vormde zich in Januarij 1831 onze *Evangeliſche Maatſchappij*, die in hare oproeping aan het godsdienſtig Publiek de noodzakelijkheid harer oprichting bewees door de herinnering aan zoo vele omſtandigheden en behoeften."

De veelvermogende invloed dien de Academie van Geneve in de Eeuw der Hervorming op de geheele Gereformeerde Christenheid had gehad, gaf eenigermate recht, om bij de verlevendiging der waarheid in den boezem derzelve in onze dagen, het oog wederom naar Geneve te wenden, daar men van eene in die ſtad opgerichte Hooge-School eene niet geringe ontwikkeling en werking kon verwachten. De Academiën in Frankrijk leverden voor de Gereformeerde Kerken weinig uitzichten op, en Geneve, buiten Frankrijk wat de grenzen en Landsregering betreft, behoort eenigermate met geheel het Franſche Zwitſerland tot dat Land, wat de gemeenſchap van taal en beſchaving aangaat; en dit was dus wel het geſchiktſte punt, vooral ook daar het van den anderen kant door Bern en Bazel met het overige Zwitſerland en Duitschland in naauwe betrekking ſtaat, om gunſtig op al de Landen, waar Fransch geſproken wordt, te werken. De Evangeliſche Maatſchappij voldeed aan deze verwachting; en zoo ontſtond van uit haren ſchoot die Theologiſche School, van welke wij zoo dikwijls reeds in deze bladen geſproken en berichten medegedeeld hebben.

Het is onzen Lezer niet onbekend, dat het Committé der Evangeliſche School in ons Land, de Heeren James te Breda, en De Clercq, destijd te 's Gravenhage, tot deszelfs Nederlandſche Correspondenten benoemde; en dat deze niet weinig hebben bijgedragen om ook de Theologiſche School belangſtelling, onderſteuning en medewerking in ons Vaderland te doen vinden (1); en wij mogen verwachten, dat daardoor ook voor den wederzijdſchen invloed dezer inſtellingen op dit Land eene wijde deur geopend werd. Mocht daartoe ook de uitgave van dit Tijdſchrift dienstbaar worden gemaakt, wij zouden overvloedige reden vinden om den Heere te danken, en onze pogingen met zegen bekroond te achten.

Wij zullen dit Overzicht beſluiten met een enkel woord over de Eeuwfeestviering der Reformatie te Geneve in het jaar 1835. Na de mededeelingen die wij daaromtrent vroeger (Dl. III. bl. 43, 44 en 141—143) gedaan hebben, behoeven wij hetgeen bij die gelegenheid in de ſtad van Calvijn en Beza plaats had, niet weder te verhalen. Wat den invloed op onze Nederlandſche Kerken aangaat, wij gelooven dat de hoop geenszins ijdel is, dat men hier en daar, bij het zien van de werking van twee zoo ongelijkſoortige beginſelen als men aan de ééne zijde bij de oude Academie met de meerderheid van het Conſistorie, en aan den anderen kant, bij de Evangeliſche Maatſchappij, het Oratoire, en de afgeſcheidene gemeenten, opmerkte, de oogen niet heeft kunnen ſluiten voor de afwijkingen ginds, en de getrouwheid hier, aan de ware leer der Reformatie, welke ook de leer onzer Nederlandſche Kerk is van ouds, en gegrond op het levend en eeuwigblijvend Woord van God.

Wij zullen niet breed uitweiden over hetgeen men in ons dierbaar Vaderland nu en voortaan nog van den kant onzer broederen aan de boorden van den Leman en de Rhône voor onze zoo zeer vervallen Kerk mag hopen en verwachten. Het is onze vurige wensch dat dit Tijdſchrift nog menigmalen moge verwaardigd worden op de teekenen der Tijden en de uitzichten der Kerk, ook in betrekking hiertoe, te wijzen. Het toekomſtige ligt buiten ons bereik; de lotbepalingen van Kerk en Wereld hierna, zijn verborgen in den raad van God. Ons blijft het gebed tot den getrouwen Leidsman en Voleindiger des geloofs; het geloof aan zijn aanbiddelijk alvermogen; het vertrouwen op den algenoegzamen Geest onzes Gods. Voorzeker behoeft de Heer ook de Moederſtad der Zwitſerſche Reformatie niet, om in ons Vaderland eene hervorming tot ſtand te brengen, gelijk in kracht en heilzame werking aan die der XVI^de^ Eeuw; en indien het den Heer behaagde, de Evangeli-

(1) Zie den *Brief van den Eerw. Hr. James, Pred. bij de Waalſche Kerk te Breda*, in de *Gereformeerde Bijdragen* van den Heer SCHRÖTER, Dl. I, bl. 151—155. Ook de Heer W. de Clercq heeft als Correspondent der *Societeit* een *Bericht* bij gelegenheid der ſtichting dezer School uitgegeven, te Amst. bij J. H. den Ouden, 1831.

ſche Maatſchappij te ontbinden en de Theologiſche School te doen ondergaan, wij zouden de hoop voor ons Vaderland en de Kerken in Nederland daarom nog niet behoeven op te geven. Maar het kan ook in den weg der Voorzienigheid liggen, wederom als in de dagen van ouds eenen overvloedigen zegen van Geneve voor Nederland te doen ontſpruiten. Er ſtuderen reeds twee Nederlanders aan de nieuw opgerichte Theologiſche School. Wellicht behaagt het den Heer, om nog een of ander Zwitſer, gelijk voor twee en drie Eeuwen, voordeelig in Nederland, of eenigen Nederlander gezegend op Geneve te doen werken; (gelijk een geachte en geliefde broeder nu reeds gewichtige en onvergetelijke dagen aan de oevers van het Geneefſche meir doorbracht;) of ook banden te leggen, die de afſtanden al meerder en meerder zamentrekken. — De ingenomenheid met het Fransch en de Franſche letterkunde, in ons Vaderland, baande voor de geſchriften van geloovige Leeraars en Schrijvers in het Franſche Zwitſerland ſints lang een gereeden weg. De ſchoone boorden van den Leman en de toppen van de Alpen en den Jura, lokken vele Nederlanders uit hunne lage ſtreken naar de hoogſte gewesten van Europa; want gelijk de Zwitſer naar het gezicht der Noordzee verlangt, zoo bemint de Nederlander het ſchouwtooneel der Zwitſerſche bergen. De werkzaamheid der Geneefſche broeders tot verſpreiding van het Evangelie, ook onder de drieste onkunde van het Pausdom, is wel geſchikt om den min beweeglijken Nederlander eindelijk tot jaloerschheid te verwekken; — en, toonde reeds voorheen de Waalſche Kerk door het overnemen van den Catechismus van Calvijn, terwijl de Nederduitſche die van Heidelberg invoerde, hare gehechtheid aan Geneve; men mag ook nu hopen, dat althans die broederen, wier godsdienstoefening, in leer overeenkomſtig met de onze, ſlechts in taal verſchilt, hun oog meer naar Geneve dan naar Duitschland zullen richten; en dat, waar dit geſchiedt, niet de afgevallen Sociniaanſche geestelijkheid aldaar, maar zij die de baniere des geloofs dragen, mogen rekenen op de deelneming in den ſtrijd, op de zamenſtemming des geloofs, op de gemeenſchap des gebeds, tot Hem, die de zeven ſterren der Gemeenten in zijne rechterhand heeft, en tusſchen de zeven kandelaren der Kerk wandelt!

DE BEKEERING EENER GENEEFSCHE LYDIA DER XVI^de^ EEUW (1).

Er was (dus verhaalt Froment in een Handſchrift over de prediking der Hervorming door hem zelven te Geneve in de XVI^de^ Eeuw) een zekere eerbare vrouw in die ſtad, Claudine genaamd, huisvrouw van een zeer geacht burger derzelve. Zij kon vaardig lezen, maar was hooggaande bijgeloovig. Om der conſcientie wille durfde zij Froment niet hooren, daar zij hem voor een duivel hield, en vreesde alsdan betooverd en voor eeuwig verdoemd te zullen worden. Hare ſchoonzuster intusſchen, zeer gezet op het Woord, bracht haar zoo verre, dat zij bewogen werd om, ter liefde van haar, al was het ſlechts één eenigen maal Froment te gaan hooren. Met groote moeite verkreeg zij dit; en Claudine, in de zaal binnentredende, maakte gedurig groote kruiſen. Zich telkens alzoo teekenende en aan God opdragende, kwam zij naast den Spreker te zitten, zag hem ſterk aan, en hoorde zeer aandachtig. Toen zijne predikatie ten einde was, riep zij met luider ſtemme: »Is het waarachtig, wat Gij daar gezegd hebt?" — Ja gewis! was het antwoord. — »Kan het door het Evangelie bewezen worden?" — Voorzeker! — »Vindt men er de Mis niet in?" — Neen. — »En is uw boek het echte Nieuwe Testament?" — Ja gewisſelijk. — Zij vroeg het ter leen; begon het te onderzoeken in de eenzaamheid, in een afgezonderd vertrek haars huizes, gedurende drie dagen en drie nachten, onder vasten en bidden, of liever, vergetende te eten en te drinken: zoo onverzadelijk was haar honger en dorst naar de ſpijze die niet vergaat! — Toen dit gedaan was, liet zij den man te haren huize komen, die zich zeer over haar verbaasde; want, haar zoodanig hoorende ſpreken als zij deed, en ziende den vloed harer tranen, loofde en dankte hij God, die haar door Zijnen Geest verlicht had; en van nu af begon zij met woord en daad het Evangelie te beleven, zoodat allen die haar in de ſtad gekend hadden, verbaasd en verſtomd waren haar zoo ſpoedig veranderd te zien, haar zelfs hoorende redetwisten met de Priesters, hun met zachtmoedigheid uit de Schrift aanwijzende, wat het ééne noodige te weten is. — Weldra mocht zij haar man ook voor het Evangelie winnen, die toen nog zeer vijandig was; voorts ook verſcheiden andere vrouwen, die haar, toen zij ze zoo gansch anders dan gewoonlijk hoorden ſpreken, wel voor een tijd verlieten, met medelijden uitroepende: »Zij is betooverd ſints ze dien hond gehoord heeft. Arme vrouw!" echter, toen zij haar zagen volharden, en als een voorbeeld van heiligen wandel leven, ook tot de belijdenis van het Evangelie gebracht werden. — Deze vrouwen, welke alle door den Schrijver worden opgegeven, waren uit de aanzienlijkſte en deftigſte klasſe, en brachten door haar liefderijk gedrag hare belijdenis, zelfs bij de vijanden des Evangelies, in goeden reuk.

(1) Overgenomen uit de *Actes et Gestes merveilleux de la Cité de Genève, nouvellement convertie à l'Evangile.* (Manuſcrit D'ANTOINE FROMENT.) Gen. 1835.

EEN WOORD OVER DE DOODSTRAF.

De beſtrijders van de Doodſtraf, die voorgeven dat dezelve niet zou zijn overeen te brengen met de Christelijke leer, bepalen zich bijkans altijd tot onbeſtemde algemeenheden; nimmer geven zij bepaalde uitſpraken op om hun gevoelen te bewijzen; altijd doen hunne redeneringen meer denken aan eene nieuwerwetſche Phi-

lanthropie, dan aan die grondwaarheden, welke inderdaad het fundament der Christelijke leer uitmaken. Gelijk men in een naburig land het Christendom openlijk verwierp, en eene Philoſophiſche menſchenliefde in de plaats ſtelde, zoo gaf men hier aan deze Philanthropie den naam van *geest des Christendoms.* Van deze bedriegelijke redeneerwijze was niemand zoo ver verwijderd dan onze groote Hervormers. Deze zochten den geest des Christendoms in de Schrift, in hare onfeilbare uitſpraken, als ingegeven door den Heiligen Geest. Altijd klaar en helder in hunne denkbeelden, wezen zij beſtendig in de woorden der Schrift den grond en het gezag hunner ſtellingen en gevoelens aan. Niemand ging in deze beſtemdheid en klaarheid van denkbeelden, in deze gegrondheid op den Bijbel, Calvijn voorbij; en wij kunnen dus, dunkt ons, niet beter doen, dan over het vraagſtuk omtrent den grond der doodſtraf naar Christelijke beginſelen, het korte maar krachtige vertoog van dezen uitmuntenden Godgeleerde hier over te nemen, die, terwijl de Wederdoopers aan den éénen kant, de Sociniaanſche School aan de andere zijde (1), (dat is, geestdrijverij en ongeloof) de kracht der ſchriftuurlijke bewijzen voor de doodſtraf ontkenden, deze in hunne rechte beteekenis en vastigheid handhaafde en verdedigde.

»Wij zien (zegt hij in zijne *Inſtitutiën*) dat gelijk Solon zegt, de algemeene regering vooral in beloonen en ſtraffen beſtaat, en dat, wanneer men dit wegneemt, de geheele orde van den Staat inéénvalt en vergaat. Want het gevoel van recht en billijkheid verſtomt bij velen, wanneer er voor de deugd geen vereering bereid is, en de bandeloosheid der misdadigen kan niet worden betemd dan door ſtrengheid en ſtrafpleging. En deze beide deelen worden dan ook door den Profeet (Jer. XXI. vs. 12 en XXII. vs. 3) aangewezen, wanneer hij de Koningen en andere Overheden gebiedt recht en gerechtigheid uit te voeren. Gerechtigheid is onſchuldigen in ſchuts te nemen, te handhaven, te beſchermen, te verloſſen, te bevrijden; recht, om den overmoed der godloozen te wederſtaan, het geweld te bedwingen, de misdaden te ſtraffen.

»Maar hier ſchijnt zich een zware en moeielijke vraag op te werpen. Indien allen Christenen door de Wet van God de doodſlag verboden is, en de Profeet van Gods heiligen berg, dat is, van de Kerk voorſpelt, dat niemand daarop kwaad doen noch verderven zal, hoe kunnen dan de Overheden te gelijk God vreezen, en toch bloed vergieten? — Wij zullen echter door dit bezwaar niet worden belemmerd, wanneer wij bedenken, dat de Overheid in de ſtrafoefening niet op haar eigen gezag handelt, maar de oordeelen van God zelven uitvoert. De Wet des Heeren verbiedt het doodſlaan; en, op dat de moord niet ongeſtraft moge blijven, geeft de Wetgever zelf zijne Dienaars het zwaard in handen, om daarmede alle doodſlagers te ſtraffen. Kwaad te doen en te beſchadigen, voegt den vromen niet; maar *dat* is geen kwaad of ſchade doen, wanneer men de beleediging der braven naar het bevel des Heeren ſtraft. Och mocht het ons altijd klaar voor den geest zijn, dat dit alles geenszins op grond van menſchelijke vermetelheid, maar op het gezag van Gods geopenbaarden wil geſchiedt, op welks geleide men nimmer van den rechten weg kan afdwalen! Ten zij men de goddelijke Gerechtigheid zelve mocht willen aan banden leggen, dat zij de ongerechtigheid niet meer zoude kunnen ſtraffen! Maar zoo men den Heere de Wet niet kan noch mag voorſchrijven, waarom zullen wij het zijne Dienaren dan ten kwade duiden? *Zij voeren het zwaard niet te vergeefs* (zegt Paulus), *want zij zijn Gods Dienaars, en wrekers tot ſtraffe dengenen die kwaad doen.* (Rom. XIII. vs. 4). Daarom, indien Vorſten en andere Overheden weten, dat Gode niets aangenamer zijn kan dan hunne gehoorzaamheid, mogen zij zich hierop toeleggen, zoo zij begeeren dat hunne godsvrucht, rechtvaardigheid en onkrenkbare trouw de goedkeuring Gods zal wegdragen. Deze was de gezindheid van Mozes, toen hij, in de bewustheid van zijne beſtemming om in de kracht Gods zijns Volks bevrijder te worden, den Egyptenaar ter dood bracht, en naderhand, toen hij op éénen dag drieduizend menſchen deed ombrengen, om de heiligſchennis, door het volk gepleegd, te wreken. Zoo ook David, toen hij op het einde zijns levens aan Salomo zijnen Zoon voorſchreef, om Joab en Simeï te doen ombrengen. Daarom wordt het ook onder de Vorſtelijke deugden geteld, *de godloozen des lands te verdelgen, en alle werkers der ongerechtigheid uit de ſtad des Heeren uit te roeien* (Pſ. CI. vs. 8). Hiertoe behoort ook de lof die aan Salomo wordt gegeven: *Gij hebt gerechtigheid lief gehad en ongerechtigheid gehaat.* Hoe zou het bedaarde en zachtzinnige gemoed van Mozes tot zulk eene bloedgierigheid hebben kunnen ontbranden, dat hij met het bloed zijner broederen bedekt en bedropen, de legerplaats doorgegaan zou hebben, om eene nieuwe nederlaag te bewerken? Hoe zou David, een man van zoo veel zachtmoedigheid, door geheel zijn leven heen gebleken, dien bloedigen uiterſten wil bij zijne laatſte ademtochten hebben uitgeſproken, dat zijn zoon de grijze hairen van Joab en Simeï niet in vrede ten grave zou laten dalen? Het is, om dat beide hunne handen, die zij door het ſparen van den bloedſchuldige zouden bevlekt hebben, door deze ſtrengheid moesten reinigen door de ſtrafplicht, hun van Gode opgelegd, te vervullen. *Het is den Koningen een gruwel* (zegt Salomo, Spr. XVI. vs. 12) *godloosheid te doen; want door gerechtigheid wordt de troon bevestigd.* En wederom: *Een Koning*

---

(1) De Socinianen, die het Oude Testament als ons geheel niet aangaande beſchouwden, verklaarden de uitſpraak van God: *die des menſchen bloed vergiet*, enz. als eene bloote voorſpelling. Doch, aldus opgevat, heeft de bijvoeging: WANT *God heeft de mensch naar zijn beeld gemaakt* volſtrekt geen zin. — Bij de Wederdoopers hing de verwerping der Doodſtraf te zamen met hunne beſtrijding van het gezag en de rechten der Overheid in het algemeen; van welke zij beweerden dat die tot God in dezelfde verhouding ſtond als de Duivel, die de menſchen in ſlavernij houdt, en Gods ſtrafgerichten ook moet uitvoeren; terwijl zij, als vrijen en volmaakten, zich lieten voorſtaan van haar gezag, rechtſpraak en ſtrafbepalingen ontſlagen te zijn. Men zie over deze gevoelens, die de *Anabaptisten* en *Libertijnen* in den tijd van Calvijn kenmerkten, P. HENRY, *Das Leben Calvins*, Th. II.

zittende op den troon des gerichts, verſtrooit alle kwaad met zijne oogen (Spr. XX. vs. 8). Voorts (vs. 26): *Een wijs Koning verſtrooit de godloozen en hij brengt het rad over hen.* En verder: *Doet den godlooze weg voor het aangezichte des Konings, en zijn troon zal door gerechtigheid bevestigd worden* (Spr. XXV. vs. 5). En: *wie den godlooze rechtvaardigt en den rechtvaardige verdoemt, zijn den Heere een gruwel, ja die beide.* En nogmaals: *Zekerlijk, de wederſpannige zoekt het kwaad; maar een wreede bode zal tegen hem gezonden worden* (Spr. XVII. vs. 11, 15). En eindelijk: *die tot den godlooze zegt: gij zijt rechtvaardig, dien zullen de volkeren vervloeken, de Natiën zullen hem gram zijn.* Indien het dan nu eene ware gerechtigheid is, om met het uitgetogen zwaard de godloozen en doodſchuldigen te treffen, zal men dan niet, zoo men het zwaard in de ſchede en de handen zuiver houdt van bloedſtorting, terwijl intusſchen de ſnoode moordenaars door bloed en nederlage heentreden, wel verre van alzoo den lof van goedertierenheid en rechtvaardigheid te behalen, zich integendeel aan de grootſte godloosheid ſchuldig maken? Indien ſlechts het Gerichte, hetwelk men met recht de klip der ſchuldigen moet kunnen noemen, zich van eene bittere en wreede ſtrengheid onthoude. Want ik ben geenszins van meening om eene ontijdige geſtrengheid voor te ſtaan, of te beweren dat men een billijk oordeel kan vellen, buiten die beste Raadsvrouw der Koningen, die goedertierenheid (weldadigheid), die naar de uitſpraak van Salomo, hunnen troon op het veiligst onderſteunt, die een zeker ſchrijver der Oudheid gezegd heeft, dat de hoogſte eigenſchap der Vorſten is. Maar de Overheidsperſoon heeft op die beide dingen toe te zien: eensdeels dat hij niet door al te groote geſtrengheid eerder de maatſchappij verwonde dan geneze; anderdeels, dat hij door een naauwgezetten ſchijn van goedertierenheid niet vervalle tot eene inderdaad wreede menschlievendheid; wanneer hij namelijk door eene losſe en weeke toegevendheid zich met het verderf van velen laat meêſleepen. Want het werd voorheen, onder het gebied van Nerva, wel ter goeder uur aangemerkt, dat het wel kwaad was te leven onder eenen Vorst, onder wien niets vrijſtond; maar nog veel erger, een Vorst te hebben, onder wien alles geoorloofd is."

Tot dus verre Calvijn. — Men ziet, de diepe Bijbelkenner houdt hier, gelijk in zoo vele andere punten, vast, dat de leer des Ouden en die des Nieuwen Verbonds *in den grond* dezelfde zijn; en dat de doodſtraf onder Israël geenszins behoorde tot die *ſchaduwen en voorbeelden der toekomende goederen*, die door de verſchijning van Christus in het vleesch zijn opgeheven. Immers dan zoude zij in den rang der offeranden behooren, en zou de grond der doodſtraf een menſchenoffer zijn. Doch niets is meer anti-bijbelsch dan zulk een begrip. Overal ſtelt de Schrift des Ouden Verbonds zulke offers als een gruwel in Gods heilige oogen voor; overal leert zij de ſtrengſte onderſcheiding tusſchen het beginſel van *ſtraffen* en *offeren* te maken. De ſtraf behoort bij de bediening der Overheid; het offeren bij die des Priesterdoms; en deze bedieningen waren juist onder Israël zoo ſtreng onderſcheiden, dat geen Vorst bij mogelijkheid te gelijk Offeraar en Hoogepriester, geen Priester te gelijk Koning kon of mocht zijn. Het is de verwarring hiervan, die de doodſtraf heeft doen rangſchikken onder die verordeningen, die door de verſchijning van Christus, de wezenlijkheid der oude voorbeelden en ſchaduwen, zouden hebben moeten wegvallen. De doodſtraf behoort tot het recht des bloedwrekers, des rechters en des Konings; de offeranden daarentegen tot de bedieningen van Levi, en de plechtigheden des heiligdoms.

Andere beſtrijders der doodſtraf uit een Christelijk ſtandpunt, ſtellen dezelve gelijk met de veelwijverij en echtſcheiding, die onder het Oude Verbond toegelaten, niet geboden waren. Doch ook hier valt het gebrek aan overeenkomst in het oog. De doodſtraf is niet ſlechts toegelaten, maar wordt als eene plicht der Overheid geboden; zij is niet ſlechts eene ſchikking naar de zwakheid des vleeſches of de hardigheid des harten van Israël; maar zij behoort tot die Gerechtigheid, welke in de Schrift overal den Vorſten en Overheden van Gods Volk wordt voorgeſchreven en aanbevolen, opgedragen en toebetrouwd. Er beſtaat dus geen grond hoegenaamd om aan te nemen, dat zij of uitdrukkelijk, of ſtilzwijgend door Christus zoude afgeſchaft wezen. En al ware het zoo, dat de doodſtraf met de echtſcheiding gelijk ſtonde, dan nog zou uit deze overeenkomst ſlechts blijken, dat door de Kerk, waar de Geest de harten vernieuwt en heiligt door de genade, die beide tijdelijke inſtellingen allengs moeten wegvallen, omdat het Christelijke levensbeginſel de aanleidingen, die er toe voeren, bekampt; maar in den Staat, waar de wet der Gerechtigheid heerscht, is de echtſcheiding om echtbreuk, even min als de doodſtraf wegens moord, uit te roeien. Doch het is opmerkelijk, dat wel in de bergrede onzes Heeren tegen de echtſcheiding, maar geenszins tegen de doodſtraf wordt gewaarſchuwd; noch het plechtige IK ZEGGE U tegen over het woord, dat tot de Ouden gezegd werd: *Wie des menſchen bloed vergiet, zijn bloed zal door de menſchen vergoten worden*, geſteld wordt.

Een derde gevoelen, en dat tegenwoordig door onze geloofsbroeders in Frankrijk ſterk wordt aangedrongen, is (tusſchen de beide vorigen in): dat de doodſtraf, onder de bedeeling des Ouden Verbonds eene verbeelding en afſchaduwing des eeuwigen doods zijnde, nu onder de bedeeling des Nieuwen Testaments, daar beide het eeuwige leven en de eeuwige dood door Christus duidelijker zijn aan het licht gebracht, noodzakelijk zoude moeten wegvallen (1). Doch niets valt lichter in het oog dan

---

(1) *Il n'est pas un des neuf premiers commandemens du décalogue, qui dans quelqu'une des violations auxquelles il pouvait donner lieu, n'eut pour ſunction la peine de mort. Le Dieu qui a établi les sacrifices pour enſeigner l'expiation de toutes les transgresſions de la loi morale, inſtitua ausſi la peine de mort, pour déclarer de quelle peine ſeraient pasſibles tous les violateurs de cette loi, ſi les sacrifices n'existaient pas. Comme la loi morale donnée par Moyſe n'était que l'ombre de la loi morale donnée par Jeſus Christ, comme la loi cérémonielle des Juifs ou la loi*

de nietigheid van deze redenering. Wel is het waar, dat de dood een ſtraf op de zonde was, en als zoodanig een voorbeeld en waarteeken des eeuwigen doods. Daarom ſprak de Heer reeds tot Adam: *ten dage als gij daar van eet zult gij den dood ſterven*, in welke bedreiging dus reeds de verkondiging des eeuwigen verderfs mede beſloten lag. Doch wij zien niet, dat daarom met de komſte van Christus de natuurlijke dood heeft opgehouden zijne verwoestingen onder de menſchen aan te richten dewijl nu door de leer en den dood van Christus de wezenlijkheid des eeuwigen doods nader is aan het licht gebracht. Het is zoo, de dood van Christus neemt den prikkel uit den dood voor den geloovige weg (1); maar de geloovige wordt evenwel van den tijdelijken dood niet bevrijd noch ontſlagen. Zoo neemt ook de bekeering tot God voor den veroordeelden misdadiger den angel, de ijsſelijkheid der doodſtraf weg, doordien zij die, gelijk voor den moordenaar aan het kruis, tot eene poorte van het Paradijs Gods maakt; maar de doodſtraf zelve behoort daarom evenmin te worden afgeſchaft, als onze Heer den boetvaardigen Moordenaar bevrijdde van het kruis, of herſtelde, terwijl hij zelve der goddelijke Gerechtigheid aan zijn eigen kruis voldeed. Ware de veroordeeling dezer twee moordenaren even onwettig geweest in zich zelve, als de daad van Petrus, toen hij het oor van den dienstknecht des Hoogepriesters afhieuw, de Heer zoude het ook op Golgotha (even als in den hof) niet aan een machtig getuigenis tegen dat onrecht hebben laten ontbreken; maar de Heer deed in tegendeel zijn welgevallen blijken op het woord des boetelings: *wij ontvangen ſtraffe waardig hetgene wij gedaan hebben.*

Met één woord: gelijk het verleenen van gratie aan eenen ſchuldige het beſtaan der ſtrafwet geenszins opheft of hare ſtrafbepalingen voor anderen vernietigt, zoo neemt ook de genade, die om Christus wille geſchiedt aan degenen die in Hem gelooven, de gerechtigheid Gods tegen de zondaren geenszins weg, noch ontwapent die (2); en van deze gerechtigheid jegens ſchuldigen is de doodſtraf een uitvloeiſel. Indien er aan eenen doodſchuldige genade geſchiedt, dan is ook de doodſtraf voor hem ſlechts eene poorte tot het eeuwige leven; indien hij zich daarentegen in zijne onbekeerlijkheid verhardt, dan is zij een voorbode en voorbeeld van den eeuwigen dood die hem te wachten ſtaat. En alleen zij die zich geene ſpoedige bekeering kunnen voorſtellen, maar alleen op eene trage zedelijke verbetering hopen, verwachten die van eene gevangenis, met uitſluiting van de uitoefening der doodſtraf; doch het voorbeeld des boetvaardigen Moordenaars is reeds eene genoegzame wederlegging van dezulken. — En vooral dengenen die de gevangenisſtraf als alleen overeenkomſtig met den geest der nieuwe bedeeling voorſtellen, terwijl de doodſtraf aan het Oude Testament zoude eigen zijn, moge het een wenk tot nadenken geven, dat, juist omgekeerd, terwijl het Nieuwe Verbond ons het voorbeeld eens moordenaars vertoont die op de gerechtsplaats bekeerd wordt, daarentegen het Oude ons, in de geſchiedenis van Manasſe, het verhaal eener bekeering in het gevangenhuis geeft.

In het algemeen houde men in het oog (en dit is een doorgaande regel), dat door de eerſte komst van Christus, wel de *kerk*plechtigheden, of inſtellingen die op het *kerkelijke* onder de oude bedeeling betrekking hadden, zijn afgeſchaft geworden, maar geenszins de inrichtingen die met de *natuurlijke* betrekkingen der menſchen onderling, in verband ſtonden, ofſchoon die ook al afſchaduwingen bevatten van hoogere dingen, die in Christus hare waarheid en wezenlijkheid gevonden hebben. (Bij 's Heeren tweede verſchijning en de Opſtanding der dooden zal het anders zijn). Alle *Heerſchappij en Macht en Kracht* is nog niet te niete gedaan, ofſchoon Christus als de éénige Koning Zijns Volks verſchenen is. Het natuurlijke Vaderſchap en kindſchap is nog niet vernietigd, hoewel Christus leerde: *één is uw Vader, namelijk God, en gij zijt alle broeders.* Het huwelijk werd niet afgeſchaft, ſchoon Christus zich zelven kennen deed en gepredikt is als de ware *Bruidegom* en *het Hoofd zijner gemeente.* Het erfrecht moest niet ophouden, hoezeer de ware *erfenis* des Christens voor hem *in de hemelen bewaard* wordt. Menſchelijke testamenten houden niet op, alſchoon Christus het ware *testament Gods* door zijnen dood bekrachtigd heeft. Menſchelijke verbonden zijn niet ongeoorloofd geworden, terwijl Christus het eeuwig *vredeverbond* met bloed ingewijd heeft. Zoo ook is de eed niet afgeſchaft, ſchoon elk oprecht *ja* en *neen* van den geestelijken Christen, in den hoogeren zin een eed is; noch de doodſtraf, ofſchoon de *eeuwige dood*, op de vertreding van het bloed der Verzoening, is aan het licht gekomen en geopenbaard. Maar het kerkelijke hoogepriesterſchap, de plechtige offeranden, de heilige vierdagen, de beſnijdenis in het vleesch, de Paaschfeestviering der Joden: die alle zijn, als *kerkelijke* inſtelling, door het aanbreken eener nieuwe bedeeling te niet gedaan.

Ten ſlotte: wij zijn geenszins ongevoelig voor de gezegende werkzaamheden, die velen onzer Christelijke medebroeders, die de doodſtraf beſtrijden, tot geestelijke opleiding der gevangenen, naar aanleiding van hun *ſystème pénitentiaire*, zich ten plicht ſtellen. Wij achten die in tegendeel als behoorende onder de meest verblijdende teekenen van opwekking en geestelijk leven in onze dagen. Maar even dierbaar achten wij hetgeen onze Voorvaderen dikwijls met niet minder gezegende vrucht deden, om de ter dood veroordeelden voor hunne jongſte ure te bereiden. Doch gelijk men voorheen wellicht al te uitſluitend voor zulke veroordeelden zorgde, en andere, voor eenen tijd met kerkerſtraf getuchtigden, minder bedacht, zoo wordt thans, door het tegengeſtelde uiterſte, alleen de ſleepende gevangenisſtraf beſchouwd als de geſchikte gelegenheid om voor den hemel te werken, als of daartoe de doodſtraf alle ge-

des ſacrifices n'était que l'ombre du Sacrifice accompli par Jéſus Christ, et de la mort éternelle que Sa parole a miſe en évidence. — Le Semeur, pour 1837, p. 69.

(1) Rom. VIII. vs. 38.

(2) Rom. VI. vs. 23

legenheid affneed. God heeft in den aanbiddelijken weg zijner gerechtigheid en liefde beide gewild; en, even min als het woord bij den Profeet: *Zoo waarachtig als ik leve, ſpreekt de Heere, zoo ik lust heb in den dood des zondaars!* dat andere woord: *wie des menſchen bloed vergiet, zijn bloed zal door de menſchen vergoten worden*, ophief of vernietigde; even min is er ſtrijd tusſchen het woord des Apostels, dat *de Overheid het zwaard niet te vergeefs draagt*, en het woord des Heeren: *Ik zegge u dat gij den boozen niet wederſtaat. Hebt uwe vijanden lief, en bidt voor de genen die u geweld aandoen en die u vervolgen.*

VERSTROOIJING.

Waarin toch beſtaat die groote ſchat van de wereld, die *Verſtrooijing* of *Afleiding* genoemd wordt? Het mag niet onbelangrijk geacht worden, dit te onderzoeken. Want gewis moet er eene reden beſtaan, waarom de wereld aan verſtrooijing en alle middelen die daartoe leiden, zóó groote waarde hecht, dat zij een Christen ſomtijds alles zal vergeven, maar, dat hij de zoogenaamde geoorloofde vermaken afkeurt, en zich verklaart, zoowel tegen het weven van ſpinnewebben als tegen het uitbroeden van baſiliscus-eijeren (om met den Profeet te ſpreken): o neen, dat nimmer!

De beantwoording van de vraag, wat toch de mensch wil van zich werpen en verſtrooijen, wat hij wil afleiden, zal tevens het antwoord inhouden op de vraag, waarin het wezen van verſtrooijing beſtaat. De mensch wil zijne gedachten, zijne ziel, in één woord, zich zelven verſtrooijen; hij tracht onophoudelijk den loop zijner gedachten van één onderwerp af te leiden, dat is, van zich zelven. Inderdaad, het mag moeilijk zijn met dezen of genen te zamen te wonen, met zichzelven te wonen is den mensch het ondragelijkst. Verſtrooijing is derhalve in den grond niets dan bedwelming. Zich zelven te vergeten, is de grootſte vreugd. Vandaar dat gevangenis een zoo ondragelijke ſtraf is. Vandaar dat zoo weinigen beſtand zijn tegen de eenzaamheid. Vandaar dat de mensch, terwijl hij rust zoekt, eigenlijk van rust zoo afkeerig is. Vandaar het najagen van die ijdele vermaken, die de ziel ledig en onbevredigd laten, maar toch voor het gevoel of de zinnen een genoegzamen prikkel hebben, om den ongelukkigen ſterveling, die ſtraks, binnen weinige uren, ja ſeconden, tot een ſtaat geroepen kan worden, waarin hij gedwongen zal zijn, zich zelven te beſchouwen gelijk hij is, voor het oogenblik althans, voor zijne eigene oogen te bedekken, te verbergen.

Zie ginds dien man, die zoo even het vermoeijend werk, dat hem den ganſchen dag bezig hield, ſtaakte. Hij zal naar rust haken, niet waar? Gij bedriegt u. Hij verlangt hoe eer zoo beter zich aan de ſpeeltafel te plaatſen. Wordt hij dan door zucht om te winnen gedreven, en maakt dit hem aan het ſpel verſlaafd? In geenen deele; hij heeft een ſtelligen afkeer van alle grof ſpel; en zoo gij hem het geld, dat hij met zijn gewoon ſpel ieder avond winnen kan, op voorwaarde dat hij niet ſpelen zal, aanbiedt, hij zal het weigeren. Maar ſtel hem eens voor, van om niet te ſpelen. Het zal hem even min mogelijk zijn, tenzij de kaarten worden vervangen door een ſpel, waarbij de kans niet van geluk, maar van kunst afhangt. Daar moet een prikkel zijn, een hoop van te winnen, een vrees van te verliezen: hetzij dan een handvol gelds, of eenige ijdele eer. Daardoor in eene zekere ſpanning te zijn die hem belet van te denken, ziedaar het doel, waarmede hij tot ſpel zijn toevlugt neemt. Wij bezochten eenige malen een' ongelukkige, die welhaast ter dood ſtond veroordeeld te worden. De ernſtige woorden, die wij trachtten hem toe te ſpreken, maakten naauwelijks eenigen voorbijgaanden indruk op hem. Die man hield zich onophoudelijk bezig met het kaartſpel. Weinige dagen daarna werd het doodvonnis uitgeſproken. Op dat oogenblik, den dood voor oogen ziende, kromp hij weg van angst. Doch eenige uren later vonden wij hem denzelfden als vroeger. In de gevangenis teruggebragt, had hij dadelijk naar het kaartſpel gevraagd. Sterk is gewis de uitdrukking, dat zulke geoorloofde vermaken de hel bevolken; maar zou zij wel te ſterk zijn?

Breng iemand van gezond verſtand, maar die verre van de groote wereld opgevoed is, eensklaps in eene danszaal: zal hij zich kunnen verbeelden, omringd te zijn van redelijke wezens? Wat ſpoort dan toch die menſchen aan, om zonder eenig doel al hunne leden op de maat der muziek te bewegen en zich als waanzinnigen te gedragen? Zij zoeken zich te bedwelmen. Een ſtaat van duizeling, eene ſoort van dronkenſchap, die bij het danſen kennelijk plaats grijpt, ziedaar waarom zij zich bij die bewegingen en gebaarden bevinden, ziedaar wat zij zoeken. Ach! daar wenden zich twee te zamen om en om: twee zigtbaren althans; maar waarſchijnlijk gaat een derde onzigtbare al juichend mede.

Het tooneel, de ſchouwburg, bekleedt zeker niet de minſte plaats onder de middelen van verſtrooijing, en is welligt het gevaarlijkſte, het verderfelijkſte van alle. Hier worden niet alleen de zinnen geſtreeld, maar vooral de hartstogten geroerd, en de verbeelding geprikkeld. Midden onder verſchillende aandoeningen, die naar den aard van het ſtuk dat uitgevoerd wordt, in den boezem der aanſchouwers opwellen, blijft de verwachting der ontknooping geſpannen. De prikkel en de ſpanning zijn hier voor menig een nog oneindig ſterker dan bij het ſpel, en ook het onderhoudende van het tooneel heeft iets meer wegſleepends. Het komt ons voor, dat nog iets anders de werking van het tooneel bijzonder krachtig maakt. Niets dringt namelijk ſterker door in het menſchelijk hart, dan de menſchelijke ſtem; en juist uit deze, uit de woorden, door den tooneelſpeler uitgeſproken, ontleent de geheele voorſtelling haar voornaamſte kracht en leven (1). In onze dagen

(1) De opmerking is geenszins nieuw, dat in de kracht, der menſchelijke ſtem eigen, het beeld van God zich affpiegelt, naar wiens Woord hemel

heeft het tooneel zich meer bijzonder met de muziek, die gave Gods tot verheerlijking van Zijn naam! in verband geſteld. Zelfs wordt op zoogenaamde muziek-feesten de Heere Jezus Christus, hoewel dan in kerken, ten tooneele gevoerd!

Met ſtilzwijgen gaan wij thans voorbij de gruwelijke zedeloosheid der tooneelſtukken, die ook in ons midden alom worden opgevoerd, en helaas! toegejuicht. Al beſtonden alleen de verhevenſte treurſpelen en de zedelijkſte en verſtandigſte blijſpelen, wij zouden niets van het gezegde terugnemen. Wij laten voor het oogenblik daar het gevaar van het ſpel; en zullen hun, die van het onſchuldige dansvermaak ſpreken, niet afvragen, waarom ſteeds mannen met vrouwen danſen (1). Evenmin zullen wij van het verſtrooijende der gewone geſprekken (2), het lezen van Romans, het meer en meer in zwang komende reizen, enz. (3) van ſtuk tot ſtuk gewagen. Wij wilden alleen met enkele trekken drie voorname middelen van verſtrooijing, als zoodanig, kenſchetſen. Bewezen is het: de mensch zoekt verſtrooijing; de wereld acht verſtrooijing haren grootſten ſchat. Wij zagen, waarin het wezen van verſtrooijing beſtaat. Waarom toch zoekt de mensch zich te verſtrooijen? Wanneer houdt hij op zulks te zoeken? De korte beantwoording dezer vragen moet ons nog bezig houden.

De Christen alleen heeft ook hier den ſleutel. De mensch is gevallen! Door den zondeval is de mensch van God verwijderd, en mitsdien van zijn levensbeginſel afgeſcheurd. Van daar eene leegte in zijn hart, die ſomtijds reeds in 's menſchen vroege jeugd zich doet gevoelen. Van daar onrust in zijne ziel. Intusſchen gevoelt tevens de ſterveling, dat zijn geluk beſtaat in rust. Inderdaad, rust is een der voornaamſte beſtanddeelen der zaligheid van des menſchen oorſpronkelijken ſtaat, gelijk van de zaligheid, reeds aanvankelijk hier op aarde het deel des Christens, doch die aan gene zijde des grafs eerst volmaakt zal zijn. Daar blijft eene rust over voor het volk Gods. Die leegte nu in zijn hart, waarvan het donker gevoel hem ſteeds bijblijft en vervolgt, aan te vullen; die inwendige onrust te onderdrukken en te ſtillen: ziedaar het voorname doel van zijn onophoudelijk ſtreven. Hij neemt daartoe ſteeds uiterlijke onrust van alle ſoort te baat. Terwijl hij rust voor zijne ziel zoekt, is hij in zijne blindheid ſteeds bedacht op het uitdenken van alle middelen, die hem beletten mogen tot rust te geraken. In den grond zijner ziel mishaagt ieder mensch aan zich zelven. Want hij heeft beſef van zijne oorſpronkelijke grootheid, en daarom gevoel van zijne ellende. Maar juist daarom verbieden hem zijne eigenliefde en hoogmoed zich zelven te beſchouwen. Hoogmoed en zinnelijkheid bieden dus ook hier elkander de hand. Ziedaar dan, waarom de mensch verſtrooijing zoekt; ziedaar waarom die verſtrooijing zijn grootſten ſchat uitmaakt. O, zou niet 's menſchen allergrootſte ellende daarin beſtaan, dat hij voor zijne ellende de oogen ſluit? Door geen middel houdt de Vorst der duisternis zóózeer zijn rijk ſtaande als juist door verſtrooijingen. Het is zijn belang niet, zijne onderdanen tot zware misdaden aan te zetten. Door een diepen val kwam menigeen tot nadenken en tot ſtil ſtaan op zijnen weg. Wordt het den booze toegelaten, de kinderen Gods tot grove zonden te brengen, hij zal zonder twijfel de gelegenheid niet laten voorbijgaan. Wereldlingen daarentegen in zulke ſtrikken te vangen, is zelden zijn toeleg. Maar ze te houden in een ſtaat van bedwelming, hun het nadenken over zich zelven te beletten, ziedaar voor den Satan de best gekozene weg (1). Evenwel, hoezeer in de eerſte plaats de mensch aangeſpoord worde om verſtrooijing te zoeken door den ſtaat van zonde, afval en ellende, waarin hij zich bevindt en geboren is; niet minder wordt hij door rampſpoeden en wederwaardigheden die hem treffen, onophoudelijk tot het uitdenken van middelen om zijn lot te vergeten aangezet. Treed binnen in een huis, waar de dood eenig lid des gezins heeft weggeraapt, of eenige andere treurige gebeurtenis droefheid veroorzaakt heeft. Naauwelijks zult ge één oogenblik vertoefd hebben, of de woorden *verſtrooijing, afleiding* zullen u uit den mond van een' of ander' Jobstrooster, in de ooren klinken. Gij zult den raad hooren geven aan ſlapenden op den rand eens afgronds, om toch de ooren wel toe te ſtoppen voor die nieuwe roepſtem, die hen komt waarſchuwen van toch te ontwaken. Zoo leven duizenden ongelukkigen (mag het leven heeten?) om ons henen voort, tot dat de dood aan hun ijdel zwoegen een einde maakt.

Gelukkig hij, die in tijds de ijdelheid mag inzien van *dat* pogen om eene leegte in het hart te vervullen, die zich onophoudelijk weêr gevoelen doet. Gelukkig hij, die op zijn levensweg blijft ſtil ſtaan, om zich af te vragen: ***Wie ben ik? Wie is God? Welke is mijne betrekking tot dien God, voor wien ik welhaast verſchijnen zal?*** Gelukkig hij, die ernſtig onderzoekt naar de reden van die onvoldaanheid met zich zelven, naar de oorzaak van die onrust in zijn binnenſte; die door zijn geweten overtuigd, ze vindt in zijne zonden, en rust zoekt in Jezus Christus; die in de ſcheiding, door zijne zonden tusſchen een heilig God en zich zelven te weeggebragt, de oorzaak ziende van zijnen dood, tot Jezus Christus gaat, om het leven te hebben! Gewis, hij ondervindt dat God-alleen het hart des menſchen, naar Gods beeld geſchapen, kan vervullen; dat hij in Christus-alleen met God wordt hereenigd; dat Christus

---

en aarde zijn geſchapen. Wat brengt des menſchen woord niet te weeg, zoowel ten goede als ten kwade! PREDIKT *het Evangelie aan alle Creaturen!*

(1) Matth. V. vs. 28. (2) Hand. XVII vs. 21.

(3) Wij rekenen mede onder de luiheid en gedachteloosheid voedende, en mitsdien verſtrooijende middelen, het rooken en ſnuiven. Het verheugt ons mitsdien, deze gewoonten onder hen die den Heere vreezen, aanmerkelijk te zien verminderen.

(1) Wij hoorden wel eens melding maken van twee plaatjes, die de zaak zeer naauwkeurig uitdrukken. Op het ééne ziet men een gezelſchap aan een vrolijken maaltijd. Daar ligt de duivel onder de tafel zeer gerust te ſlapen. Op het andere een vromen hermiet, die in bidden en vasten en heilige overdenkingen, verre van het gewoel der wereld, zijne levensdagen ſlijt. Daar gaat de duivel om als een brieſchende leeuw (1 Petr. V. vs. 8.)

zijn Licht en zijn Leven is. Die daartoe door Gods genade mag komen, zal voorzeker wenſchen meer en meer bij zich zelven bepaald, aan zich zelven ontdekt te worden, en de peillooze diepten van zijn hart aan zich zelven geopenbaard te zien. Hij zal geene rust meer zoeken buiten Christus, in wien hij aanvankelijk rust gevonden heeft; en eene blinde wereld diep beklagende, wel verre van te trachten zich te verſtrooijen, zich bedroeven, dat zóóveel, ondanks hemzelven, hem nog blijft afleiden van zijnen God, in wien zijn heil is, en van zijn eigen hart, dat den Heere geheiligd is.

Het is dikwerf geene gemakkelijke taak, die een Christen te volbrengen heeft, wanneer hij geroepen wordt om zich voor de wereld te verantwoorden omtrent de gronden, waarop hij zoo veel afkeurt, dat algemeen voor geoorloofd wordt gehouden. Tot zulke verantwoording intusſchen wordt hij niet zelden geroepen. Want gelijk de wereld, wanneer het aankomt op het leerſtellige des Christendoms, gewoonlijk gereed is om aan te vangen met het leerſtuk der Verkiezing, zoo wil zij dan, wanneer het de praktijk geldt, meestal het eerst ſpreken over die zoo gezegde geoorloofde vermaken. Alzoo komt men meestal het eerst op die punten, die voor den natuurlijken mensch het onbegrijpelijkst zijn van alle. De Christen zal buiten twijfel zonder omwegen verſtrooijingen moeten afkeuren; doch, onzes inziens, tevens wel doen van aan te merken, dat met zoodanig punt niet moet aangevangen worden; dat de Heere Jezus tot Nicodemus ſprak, niet van het ijdele der wereldſche vermaken, maar van de noodzakelijkheid der wedergeboorte; tot den rijken jongeling van den inhoud der wet; in de bergrede van de noodzakelijke keuze, tusſchen de dienst van God en die der wereld, enz. Men vrage een wereldling af, of hij zou verlangen met ſpeelkaarten in de hand, in den ſchouwburg, of in de danszaal te ſterven (1). Wat betreft de H. Schrift, waaruit de godsdienſtige wereld (het farizeeusch gedeelte) wel eens directe veroordeeling van deze of gene vermaken wenscht aangehaald te zien; men kan op den ganſchen inhoud wijzen, daar het waar gebruik van Gods Woord en het deel nemen aan ijdele verſtrooijingen, lijnregt met elkander ſtrijden. Evenwel het is ook zoo moeilijk niet, eenige bepaalde uitſpraken der H. Schrift te vinden. Het *waakt en bidt* is zonder twijfel ſtrijdig met alle denkbeeld van verſtrooijing, die wij gezien hebben, dat in den grond bedwelming, in ſlaap wieging is. De vermaning van den Apostel: *doet* ALLES *ter eere Gods*, waar zelfs de onbeduidendſte bezigheden dezes levens niet worden uitgezonderd: en *al wat gij doet met woorden of met werken, doet het alles in den naam onzes Heeren Jezus Christus* (2), veronderſtellen gewis dat 's menſchen leven ernst is. Ja neemt men aan, (en weinigen zullen dit tegenſpreken,) dat het ſterven eene ernſtige zaak is, zoo moet hieruit volgen dat ons ganſche leven, ſedert 's menſchen val ſlechts een aanhoudend worſtelen tegen den dood, mede ernst is. *Koopt den tijd uit*, roept dezelfde ijverige, werkzame Apostel ons toe. De tijd onzes levens wordt ons zeker niet gegeven, opdat wij op middelen mogen bedacht zijn om den tijd, zonder dien te gevoelen, zonder te denken, dat is, zonder te leven, te doen voorbij gaan.

Men kan, wordt tegengeroepen, niet altijd ingeſpannen zijn; ook uitſpanning en verpozing zijn noodzakelijk. Niemand zal zulks tegenſpreken. Maar houdt bij uwe uitſpanningen de zoo even aangehaalde vermaningen des Apostels in het oog, die in dit opzigt tusſchen inſpanning en uitſpanning geen onderſcheid ſchijnt te maken. De menſchelijke natuur, (dit is eene tegenwerping, die mede niet zelden gemaakt wordt,) en de aard van ons leven op aarde laten immers niet toe, dat wij ons onafgebroken bezig houden met onze eeuwige belangen. Juist daarom, antwoorden wij, is aan den mensch de zorg voor aardſche belangen opgelegd. *Gij zult in het zweet uws aanſchijns uw brood eeten!* In deze ſtraf over den gevallen mensch uitgeſproken, ligt tevens een groote zegen opgeſloten. Dan ook hier vergete men niet, dat de bezigheden dezes levens, waartoe de Heer ons geroepen heeft, zullen wij ze in waarheid verrigten tot eere zijns naams, ons nooit tot middel van verſtrooijing mogen dienen, zoo min als wij ze als werelddienst mogen beſchouwen. Het is eene groote dwaling, dat ons aardsch beroep werelddienst zijn zou. In dat geval zou de Christen geen beroep mogen uitoefenen; gelijk dan ook ſommigen wel eens gemeend hebben.

Ook dit houde men overigens in het oog, dat men, zonder immer deel te nemen aan die ſoort van vermaken of verſtrooijngen, die wij thans meer bepaald voor oogen hadden, niet te min zeer verſtrooid kan leven. Dien man, die daar van 's morgens vroeg tot 's avonds laat zich afſlooft in zijn dagelijksch werk, is het niet te doen om rijk te worden, niet om eer te bejagen, maar om zich te verſtrooijen; en zonder immer deel te nemen aan wereldſche vermaken, leeft hij toch geheel verſtrooid. Wees verzekerd dat gene vrouw in hetzelfde geval verkeert, die den ganſchen dag bezorgd is over hare huishouding. Het ontbreekt haar aan geen hulp, maar zij weigert die, omdat zij voor vermoeijing niet half zoo beducht is als voor rust, die haar zou dwingen — te denken. Zij zwoegt en tobt, en is bezig met veel dienens, om toch zorgvuldig zich zelve te vergeten. Hoe vele huismoeders van den ouderwetſchen ſtempel waren van ijdele uithuizige vermaken zeer afkeerig, zonder evenwel zich aan de voeten des Heeren neder te zetten! Ja er zijn er, die om zich op hare wijze te verſtrooijen, met de ijdele bezigheden van het algemeen den ſpot drijven (1).

(1) Tusſchen twee vrienden, door den band des geloofs verbonden, was eenig verſchil omtrent het geoorloofde van het tooneel. »Ga naar den ſchouwburg — zeide de een tot zijn vriend — maar één verzoek heb ik: vergeet niet, zoodra gij binnen komt, den Heere ernſtig te bidden, dat gij uw avond op eene gezegende wijze en tot zijne eer moogt doorbrengen." — De ander kwam nooit meer in den ſchouwburg.

(2) 1 Cor. X, vs. 31; Col. III. vs. 17.

(1) *D'autres enfin ſe tuent à remarquer toutes ces choſes, non pas pour*

Van groot belang is het vooral in onze dagen, waarin de ongelukkige blinde wereld meer en meer bedwelming ſchijnt te behoeven, en deze behoefte hoe langer hoe meer tot alle ſtanden der maatſchappij doordringt, dat de Christen met woord en wandel zich ſtellig tegen dit kwaad verklare. Onthouden wij ons, niet alleen van ijdele vermaken, (dit geſchiedt wel eens onder een of ander voorwendſel!) maar laat ons bij iedere gelegenheid die met ronde woorden als verderfelijk en zondig afkeuren. Van belang mag dit in dezen tijd ook daarom te meer geacht worden, dewijl de uiterlijke vormen der wereld over het algemeen *décent* zijn, zoo dat de Christen, behoudens de eenvoudigheid die hem in alles past, meestal zich daarmeê vereenigen kan. Dat het daarom des te meer uit zijn' wandel blijke, dat hij der wereld niet meer toebehoort, maar de goede keuze gedaan heeft.

Wel eens hoorden wij achtenswaardige huisvaders klagen over de moeijelijkheid van het al of niet toelaten, aan kinderen en dienstboden, van aan deze of gene vermaken deel te nemen. Een ieder bidde wijsheid af van Hem, die mildelijk geeft en niet verwijt. Dit evenwel meenen wij wel eens opgemerkt te hebben: dat Christelijke ouders in de vroege jeugd hunner kinderen, niet met genoegzame voorzigtigheid vermijden al wat ſtrekken kan om de zaden van het verlangen naar de wereldſche vermaken in hunne teedere harten te doen ontſtaan of aan te kweeken. Zijn niet vertellingen of ſprookjes reeds kinder-romans, — kleine vertooningen van verſchillenden aard kinder-ſchouwburgen? Moeten ſpelen, waarbij het op winnen of verliezen aankomt, den aard en prikkel van het ſpel niet leeren kennen en opwekken? Om niet te ſpreken van het laten leeren van danſen. — Hoe veel men kan en moet vermijden, hoe veel men mag en moet toegeven, is moeilijk te bepalen. Regels voor te ſchrijven zou het allerminst onze taak zijn. Een ieder zij in zijn gemoed ten volle verzekerd. Maar als zeker meenen wij te mogen aannemen, dat ook in dit opzigt 's menſchen vorming in zijn vroege jeugd van onberekenbaar belang is.

De Heere geve het zijnen kinderen van te waken en te bidden, te vermijden al hetgeen hen aftrekt van de zalige gemeenſchap met hunnen Heer, te bedenken dat zij geroepen zijn om een afgezonderd volk uit te maken te midden van een krom en verdraaid geſlacht, de kostbaarheid des tijds in het oog te houden; eindelijk den Naam huns Heeren in alles voor de menſchen te belijden en met vreugd zijne ſmaadheid te dragen. ***Zoo waakt dan, want gij gij weet niet wanneer de Heere des huizes komen zal, des avonds laat, of ter middernacht, of met het hanengekraai, of in den morgenſtond; opdat hij niet onvoorziens kome en u ſlapende vinde. En hetgeen ik u zegge, dat zegge ik allen, waakt!*** (Marc. XIII. vs. 35.)

(*Ingezonden.*)

en devenir plus ſages, mais ſeulement pour montrer qu'ils en connaisſent la vanité. Ce ſont les plus ſots de la bande. Pascal. Men vergelijke *Penſées*, I, Art. 7, waaraan wij menig denkbeeld, hier uitgedrukt, ontleenen.

DE FRANSCHE GEREFORMEERDEN IN 1713.

Er bevonden zich in het begin der XVIII^de^ Eeuw, niettegenſtaande de herroeping van het Edikt van Nantes het vierde deel eener Eeuw vroeger, nog een aantal Gereformeerden in Frankrijk, die de vrije uitoefening hunner godsdienst misten, en naar gelang hunner omſtandigheden een meer of minder zware verdrukking bleven verduren. Het ondragelijkst was die voor de ſlachtoffers der vroegere vervolging, die destijds tot de galeijen veroordeeld, of ſoms op eene geheel willekeurige wijze op dezelve gebracht waren. Na vele pogingen van verſchillende kanten aangewend, om het lot dezer vervolgden te verzachten, werd in 1713 door de Leeraars der Waalſche Gemeenten in ons Vaderland weder een Memorie van protest ten voordeele hunner Franſche broeders ingeleverd aan den Magiſtraat van Utrecht, om daarmede naar bevind van zaken te handelen; doch deze pogingen bleven vruchteloos. Niet zoo geheel vergeefsch waren de pogingen der Koningin van Engeland, op wier aandrang de Koning eindelijk order gaf, dat honderddertig Protestanten, die als galeiſlaven vastgehouden werden, zouden ontſlagen worden.

»Niets was zoo treffend (zegt een zeer onpartijdig Geſchiedſchrijver der regering van Lodewijk den XIV^de^ (1):) dan de gunstige opname te zien, die zij te Geneve en in de andere ſteden van Zwitſerland ondervonden. De Magiſtraat en de Predikanten gingen hun te gemoet, en ontvingen hen met al de welwillendheid en onderſcheiding die hunne ſtandvastigheid zoo zeer verdiende. Men verſchafte hun behoorlijke herberging, benevens al hetgeen vereischt werd om hen te onderſteunen; en men belastte zich om een zeker aantal van hen te onderhouden, aan de overigen gelegenheid verſchaffende om den overtocht naar Holland en Engeland te doen.

»Diegene welke zich in de ſteden van Holland nederzetteden, kregen naar gelang van hunnen ſtand, jaarwedden, van welke de minſte van twee honderd gulden waren. Maar zoo het liefderijke hulpbetoon der Protestanten aan hunne Broeders bewezen, hun tot groote eer verſtrekt, men kan geenen lof genoeg geven aan de beſcheidenheid van deze laatſten, in het verhalen van hetgeen zij geleden hadden, en hunne gematigdheid in het ſpreken van hunne vervolgers. Men hoorde van hen geen enkele dier bittere klachten, die door het kwaad te overdrijven, doorgaans de hardheid dergenen die het bedreven hebben verſterken. Zij verhaalden met groote eenvoudigheid hun vroegeren toeſtand, zonder eenige aanmerking over den Vorst, wiens ſtrafbevelen zij ondergaan hadden."

Treffend zijn deze byzonderheden, vooral in betrekking tot dat Geneve, hetwelk overigens, gelijk wij in een vorig opſtel zagen, gedurende de achttiende Eeuw allengs zoo diep verviel, maar bij deze gelegenheid zich nog op eene wijze betoonde, die het menſchelijk en Christelijk

(1) De Limiers, *Histoire de Louis XIV*. Vol. X. p. 100—102.

gevoel gelijkelijk wel doet; treffend zijn zij met opzicht tot de behandeling die hun van onze voorouderen geweerd; maar vooral treffend van den kant dier verdrukten zelve, die door eene zoo aandoenlijke proeve van bescheidenheid en kieschheid toonden, dat het geloove en de verdraagzaamheid der heiligen hun te midden der verdrukkingen op eene zeldzame wijze geschonken werden; terwijl men deze lijdzaamheid mag overstellen tegen de al te groote levendigheid met welke hunne voorouderen te meermalen de wapenen ten voordeele eener partij hadden opgenomen, die te gelijk staatkundig en godsdienstig was.

HET BEWIJZEN DER CHRISTELIJKE WAARHEID.

Heb. XI. vs. 1, en Luc. XVII. vs. 31.

Gelijk eens de ongeloovige Jood teekenen vorderde, zoo begeert thans de ongeloovige bewijzen voor al de byzondere waarheden des Christendoms, die buiten den zeer beperkten gezichtskreits der menschelijke rede liggen. Maar gelijk de eerste, zoo vraagt ook de laatsgenoemde die teekenen of bewijzen niet om te kunnen gelooven, maar om slechts des te stoutmoediger in het ongeloof te mogen volharden, wijl hij zich overtuigd houdt dat bewijzen, gelijk hij die begeert, nimmer zullen te berde gebracht worden. Er zijn genoeg teekenen geschied, genoeg bewijzen hervoortgebracht geworden, wel niet gelijk het Ongeloof die begeert, maar gelijk zij met de geheele ontwikkeling van het Rijk Gods tot op dezen stond toe moeten overeenkomen. Eenmaal echter zal het zoo verre komen, dat het Ongeloof, hetwelk die teekenen en bewijzen veracht en verwerpt, nogtans bewijzen genoeg ontvangt, die ook hem zelven onwederstaanbaar toonen zullen, dat Gods Woord, Zijn heilige Schrift, waarachtig is in alles wat het als Zijne waarheid leert, en alle ongeloof bedriegelijk. Toen Jezus, bij voorbeeld, den ondergang Jeruzalems, de verwoesting des Tempels, de verstrooijing des volks in alle landen, en het vertreden des Lands door de Heidenen aankondigde, zoo lange tot zij zouden uitroepen: *Gezegend is Hij die komt in den name des Heeren!* toen voegde de Heer daarbij voor de ongeloovigen zijnes tijds geene nader bewijzen. *Hij* heeft het gezegd: dat was het bewijs der waarheid; en wie *Hij* was, en wat men van Zijne woorden te denken had, konden zij zeer goed weten, wanneer zij Hem slechts met het aangekondigde in de profetiën en het verkondigde door zijne eigene woorden vergeleken. Het *ondervinden* van de vervulling der voorzegging is het bewijs harer waarheid voor het ongeloof; en dat is de gewone bewijsvoering des Heeren tegen hetzelve. Zulk eene bewijsvoering heeft dan ook het Ongeloof van onze dagen nog te verwachten. Bewijzen wil het, en bewijzen zal het ten laatste bekomen; doch op eene gansch andere wijze dan het zelf meende en begeerde.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

(23 July 1838.)

De groote gebeurtenis, die de oogen van Europa tot zich trok, en zoo vele gemoederen in beweging bragt, was de *Krooning van Koningin Victoria;* eene gebeurtenis, merkwaardig door het ongewone in de latere Geschiedenis, en door de bijna fabelachtige pracht, die daarbij ten toon gespreid is geworden. Van den eenen kant eene ijdelheid, die de gewone grenzen schijnt te overschrijden; eene reeks van plegtigheden, die hier en daar aan het belagchelijke grenst; eene herinnering aan het gezegde des Heeren, dat de lelie des velds meer bekleed is geweest, dan Salomo in al zijne heerlijkheid; doch men mag echter tevens niet ontkennen, dat de belangstelling, die de beschrijving dezer plegtigheid, in weerwil van dit alles, algemeen heeft opgewekt, nog op iets anders rust: en dit wel op het symbolische der geheele handeling, die de erkenning uitdrukt, dat de Magten uit God zijn, en de zalving van den Profeet, den Priester en den Koning, geheel alleen van Hem afdaalt. Juist de omstandigheid, dat de persoon die deze kroon ontving, menschelijker wijze nog niets gedaan had om dezelve te verwerven, deed het treffende der plegtigheid des te meer uitkomen, en stelde *de Krooning* in een meer belangrijk licht. Het was hier niet Napoleon, zich zelven de kroon op het hoofd zettende, om te toonen, dat de magt in hem berustte, en hij wel zoo goed wilde zijn, om zich te laten zalven; er was hier iets, dat alleen het ontvangen aanduidde, en uit dit standpunt is ook alleen eene vrouwelijke regering denkbaar. Eene Magt, krachtig, omdat zij in zich zelve geene kracht heeft; beschermende, omdat zij beschermd wordt door de zalvinge Gods, door de liefde des volks. Stel in deze plegtigheid eene Amazone die gekroond wordt, en al de tegenstand, dien wij gevoelen, als wij eene vrouw daar geplaatst zien waar zij niet behoort, zal bij ons oprijzen. Bij Elizabeth zelve bestond die omschansing in de liefde des volks, dat haar als het bolwerk van het Protestantsch geloof beschouwde. Neem nu daarentegen, zoo als bij Catharina II, eene vrouw, aan het hoofd des rijks individueel handelende, en met de Fransche filosofen corresponderende; en wie zal niet den weerzin in zijn hart gevoelen? — Onze Voorvaderen hebben een juist gevoel in dit opzigt gehad, toen zij, hunnen Staat willende uitdrukken, het beeld eener maagd kozen, die in de éóne hand de lans ter bewaring der vrijheid gevat hield, en met de andere op het Woord Gods rustte. Juist die tegenstelling van de zwakheid der persoon met de kracht van de daad, bewees, dat het rustpunt hooger lag. Neem hier den Germaanschen wildeman, zoo als men hem op vele Duitsche munten vindt, en de overeenstemming van het geheel is verbroken. — Deze geheele plegtigheid, buiten God beschouwd, is eene belagchelijke afgoderij; maar wordt Hij er in gezien, en is het aanroepen van Zijn naam meer dan de beweging der lippen, dan herinnert

het ten minste aan die tijden, toen men, bij meerder ruwheid en minder kennis, toch de bewustheid had, dat alles met God begonnen moest worden; dan is het ten minste een getuigenis tegen die strekking der Eeuw, die vordert dat er geen geld of tijd besteed worde, dan voor hetgeen zij, naar hare bekrompene inzigten, nuttig gelieft te noemen. Waarlijk, het is niet onnut, wanneer het Volk al de pracht en heerlijkheid, die de wereld geeft, zich eens eenige oogenblikken als ondergeschikt ziet voorstellen; wanneer de majesteit des Troons nederknielt voor de Majesteit Gods, en belijdt dat zij van Dezen troon en scepter ontvangt.

De legitimistische *Gazette de France*, die het gewigt dezer symbolische handeling zeer wel inziet, en zich zelve niet kan ontveinzen, hoe bij al de zaden van verderf en ontbinding die Engeland bevat, deze aankleving aan de Geschiedenis, deze zamenvloeijing van de nieuwere Geschiedenis met de midden-eeuwen; dit Amen, door een geheel volk in de hoofd- en handelstad des rijks uitgesproken, nog iets meerder is dan de zalving te Rheims, die na de tooneelen van 1793 geheel hare nationale beteekenis had verloren, heeft ook niet nagelaten haren spijt onder allerlei schampere aanmerkingen lucht te geven. Dan eens stelde zij de zwaarte der kroon tegen over de jeugdigheid der Vorstin; dan eens gaf zij haar nog alle de misdaden harer Voorvaderen, die zij tot Hendrik VIII deed opklimmen, te dragen. Van onzen kant weten wij weinig, wat wij van eene regering te hopen of te vreezen hebben, die zich van den éénen kant met het Whig-ministerie schijnt te vereenigen, en van den anderen op den overwinnenden arm van Wellington steunt. Zien wij op de vooroordeelen van haren stand, en die van hare Natie, welke eene bloedverwante van Leopold tegen het veelal miskende en verguisde Nederland moet voeden, dan laat zich niet veel gunstigs uit hare hand verwachten. Maar ons oog is niet op haar, het is op Hem, die de harten der Vorsten in zijnen hand heeft, die ons niet doet naar onze ongeregtigheden, en die dan nog redt, wanneer wij alle aanspraak op zijne bescherming hebben verloren.

Op menige kroon volgt het kruis; ééne krooning is er, die in het kruis haren wortel gehad heeft, van welke alle aardsche krooningen de flaauwe afschaduwing voorstellen, welke, eindelijk, door alle gebeurtenissen wordt voorbereid. Wij bedoelen die, van welke Psalm XLV gewaagt, en welke zich Openb. XIX in hare heerlijke gevolgen ontwikkelt. Dit is die beloofde heerlijkheid, die zoodanig in de geheele Evangelie-geschiedenis ingeweven is, dat eenige tegenwoordige hooggeleerde Schriftuitleggers, die dit uitzigt als de fabelleer van het Christendom beschouwen, uit de hoogte vaststellen, dat men naderhand de wonderen bedacht heeft om dezelve met dit eens aangenomen denkbeeld van den verheerlijkten Messias in verband te brengen. Arme zielen, die u afslooft om datgene, hetwelk u alleen tot troost zoude kunnen verstrekken, weg te redeneren door stelsels, vrij wat onbegrijpelijker dan datgeen, hetwelk gij tracht omver te werpen! — Wie in geloove het woord van den Heere aanneemt: *Wist gij niet dat de Christus lijden moest en alzoo in zijne heerlijkheid ingaan*, zal ook als lid van Hem, den weg des lijdens en de vernedering, naar Gods bepaalden tijd en wijze, moeten doorgaan; maar hij zal tevens getuige zijn van den dag, wanneer de heerlijke dingen die geprofeteerd zijn, vervuld zullen worden; wanneer dat Koningrijk, dat bereid was van voor den aanvang der wereld, geopenbaard zal worden. Geen der woorden, die de Heere gesproken heeft, zal vergaan; en gelijk eens het ongeloof beschaamd werd van hen, die zeiden: *kan er uit Nazareth iets goeds komen?* zoo zal ook eens het ongeloof beschaamd worden van hen, die Christus als geschiedkundig persoon, als stichter van eene nieuwe godsdienst eerbiedigen, doch die in Hem dien Koning der heerlijkheid weigeren te erkennen, wiens toekomst zeker is, en die alléén het raadsel der wereldgeschiedenis zal oplossen.

De schitterende glans der Engelsche krooningsfeesten is opgevolgd geworden door de nieuwe ontwikkelingen der Diplomatie, die langzamerhand schijnen te volgen, zonder zich aan de onbescheidene uitbarstingen van het Belgisch patriotismus, of de heldhaftige dagorden hunner krijgsoversten te storen. Ook in dezen hebben wij van menschen weinig te hopen; doch de zaak ligt buiten onze handen, en Nederland moge ook hierin leeren, waar zijne toevlugt is.

De drie standaarden in Spanje blijven de leuzen tot den afmattenden strijd, waarbij het beste bloed des lands verspild wordt in plaatsen, waarvan men den naam even spoedig vergeet, als men denzelven verneemt. Waar eens zelfs eene schijnbare eenheid vernietigd wordt, blijkt het steeds, bijna onmogelijk te zijn, om dezelve te herstellen. Van daar blijft het van waarde, om ook datgene te behouden, waarvan de gebreken niet ontveinsd kunnen worden.

In het midden van al deze woelingen zijn er twee gezigtspunten, die de aandacht vestigen; te weten, *de versnelde gemeenschap met het Westen, de toenemende uitputting van het Oosten.* Omtrent het Westen bedoelen wij namelijk de toepassing van het beginsel der stoomvaart op de betrekkingen tusschen de oude en nieuwe wereld, zoodat deze afstand nu in ruim 141 dagen, de helft van de kortste reizen die vroeger afgelegd werden, volbragt is geworden. Het is derhalve niet te verwonderen, dat de bewoners van Noord-Amerika de aankomst van den *Great Western* als een nieuw tijdvak in hunne geschiedenis toejuichten, en met een daverend handgeklap en het gebulder van hun geschut ontvingen. Door deze versnelde gemeenschap zag zich Amerika, als het ware, zoo veel digter geplaatst bij de oude wereld, alwaar hetzelve toch steeds den wortel van zijne Godsdienst en van zijne letterkunde vindt, en werwaarts zijne nieuwsgierige blikken steeds gerigt zijn. De stoomvaart, toegepast op den weg naar de nieuwe wereld van de eene, en op den ouden landweg over Egypte en Suez naar de Oost-Indiën van de andere zijde: ziedaar de gedaante des aardrijks als het ware veranderd, en omkeeringen voorbereid, niet minder gewigtig dan

die, welke het gevolg der omzeiling van de Kaap de Goede Hoop door de Portugezen, geweest zijn. De ontwikkeling van de ſtoomvaart is eene der groote gebeurtenisſen onzer eeuw. Alles wat menſchen, wat volkeren nader tot elkander brengt, heeft onberekenbare gevolgen ten kwade, maar ook ten goede. Heil ons, dat ook die gevolgen in de hand Gods berusten, onder wiens leiding het kwaad zich alleen ontwikkelt om den eindelijken triomf van Zijn rijk te verhaasten.

Als een bewijs van de hierboven aangehaalde vermeerdering, ſtrekke het volgende. Twintig jaar geleden was er nog geene regelmatige ſtoomvaart op den Misſiſippi, terwijl deze reusachtige vloed thans door drie honderd ſtoomboten wordt bevaren. In Engeland beſtond er in 1812 ſlechts eene enkele ſtoomboot, terwijl men er in 1836 reeds 388 telde, welk getal thans tot boven de 600 klimt.

En nu het Oosten! wat is het, dan een uitgeſtrekt paleis, waaruit de bewoner geweken is? De reiziger treedt binnen, en vindt overal ſtilte en eenzaamheid. Alles is verlaten, en ſlechts uit een enkel vertrek of meubel kan hij opmaken, wat vroeger de beſtemming van het gebouw geweest is. Welk een' eerbied boezemde vroeger de magt van Soliman, van Abbas, van Aureng-Zeb, ja nog in den laatſten tijd die van Schach Nadir in? En thans ſchijnt het geheele Oosten, wel verre van, gelijk voorheen, de bakermat van alle Veroveraars te zijn, veel meer voor elke verovering van den kant der andere werelddeelen open te liggen. De Porte, van hare beste provinciën beroofd, ziet haar beſtaan alleen door de Europeſche Mogendheden gerekt. Perzië leeft als het ware op de genade van Rusland; en toen het gerucht, dat zich ſedert niet bevestigd heeft, van de bezetting van Teheran door de Rusſiſche legers, bekend werd, heeft het de Engelſche beurs meer verontrust dan bevreemd. De glans, die de vallei van Kashmir en de oevers van den Indus omſtraalde, is verdwenen; het prachtige Agra is eene Engelſche factorij geworden, en ontvangt zijne orders van Calcutta. Meesteresſe van Socotora, tracht nu de Engelſche handel den handelstak, ſedert zoo vele eeuwen tusſchen het Arabiſch ſchiereiland en de kusten van Abysſinië gedreven, tot zich te trekken, ten einde ook den glans van het nog onafhankelijke Moka te doen tanen. En toch, niettegenſtaande deze uitputting van alle krachten en deze verdwijning van allen vroegeren glans, is de verblinding nog zoo groot, dat de Schach van Perſië zijne krachten voor Herat verteert, en de beheerſchers van Turkije en Egypte elkander onophoudelijk bedreigen, ja, dat er op nieuw eene expeditie ſchijnt gereed gemaakt te zijn. En met dit uiterlijk verval, gaat een niet minder opmerkenswaardige verkwijning van de Mahomedaanſche Godsdienst en al hare inſtellingen gepaard, die zelfs door de meest bevoegde beoordeelaars erkend wordt. Opmerkelijk zijn ten dezen de bekentenisſen van den Mufti in Egypte, aan den Heer Michaud, gedurende zijn verblijf aldaar gedaan. Hij wist den zoo duidelijken achteruitgang van zijne godsdienst op geene andere wijze te bewimpelen, dan door meermalen te herhalen: »God heeft de waar»heid gemaakt, en de mensch de logen. De Koran is »een goddelijk boek; maar God heeft zich aan zijn werk »onttrokken, en de mensch is gebleven.” Hij ſcheen op het laatst nog eenige verwachting te koesteren van de ſecte van den Arabiſchen hervormer Nahab, die echter reeds meermalen door Mehemed-Ali verſlagen is geworden. Ten blijke, dat hij alleen op de puinen der thans nog beſtaande inrigtingen eenige beterſchap verwachtte, ſtrekke zijne volgende verklaring. »Het is alleen door »de ſchuld der Vorſten, die God aan het hoofd der »Maatſchappijen geſteld heeft, dat het Islamismus zijnen »glans heeft verloren. Door alle rijken trekt de Engel »des doods in onze dagen door; dood en ondergang vol»gen overal zijne ſchreden. Dat Oosten, tot hetwelk »gij gekomen zijt om het te aanſchouwen, en hetgeen »naar uw gevoelen nog opgerigt ſtaat, is gelijk aan het »doode ligchaam van Salomo, hetwelk naar onze overleve»ringen, nog een jaar na zijnen dood ſtaande bleef, »leunende op zijnen ſtaf. De geesten die hem onder»danig waren, geloofden dat hij nog leefde, en bleven »hem gehoorzamen. Maar een worm doorknaagde den »ſtaf waarop het ligchaam leunde; en nu werd het »voor de geesten openbaar, dat de magtige Salomo tot »ſtof geworden was. Zoo is ook ons Oosten van zijnen »roem beroofd en uit het Boek des levens geſtreken. »Alleen weten wij nog niet, hoe dit ontzettend ligchaam »ineenſtorten zal, en of de worm, die zijnen val zal »voltooijen, van Stamboul, van het Westen, of van Arabië »komen zal.”

Als bijdrage tot de verandering, die zich in het Oosten voorbereidt, ſtrekke ook het in het vorige jaar in eenige dagbladen opgenomen berigt, dat de zoon des Sultans zijne genezing minder aan geneeskundige hulp, dan aan de getrouwe oppasſing eener Non te danken had; en dat de Sultan niet ongaarne zag, dat door de Katholijk-Armeniſche geestelijken, misſen ten behoeve van de herſtelling van zijn kind gelezen werden.

En echter, met al deze uiterlijke toenadering tot Christelijke Mogendheden en onderdanen, blijft de Christushaat nog even groot, daar zij op den bodem van het natuurlijke hart rust, en de arme Jood of Mahomedaan die niet Christus als zijnen Verlosſer erkent, loopt daarmede minder gevaar dan voorheen. Niet alleen het Islamismus, maar ook de beſchaving der Eeuw kent deze dubbele bejegening, heusch als onze perſoon, afwijzend als die des Heeren op den voorgrond treedt. De Heere heeft loon toegezegd aan dengenen, die een glas water in zijn naam uitreikt. Laten wij ſlechts beproeven, om in zijnen naam iets te vragen, in zijnen naam iets vol te houden, wij zullen den ſmaad der wereld leeren kennen.

Terwijl de ſtroom des afvals in het Oosten ſchijnt te verdroogen, blijft de geest deszelfden afvals op velerlei wijze in Europa werkzaam. Het boek van Strauſs, de volſtrekte loochening van het goddelijke des Christendoms, is meer bevreemdend dan overweldigend in zijnen aanval geweest; het heeft eenen tegenſtand verwekt, die voor de eer van God en tot vreugde der geloovigen niet ver-

loren zal zijn. Thans volgt echter, gelijk gewoonlijk, de fijnere op de grovere ketterij; en men is nu bezig, om stelsels op te rigten, waarbij de vereeniging van een waarachtig en mythisch element in de Evangeliegeschiedenis aangenomen wordt. Zonderling, hoe de blinde de kleuren miskent, omdat hij die niet ziet! Hoe meer men in die verschrikkende wapenzaal der Duitsche geleerdheid intreedt, en hoe meer men ontdekt, dat de grond van alles menschelijke hoogmoed is, die aan God voor wil schrijven, hoe Hij zich had behooren te openbaren. *Die in den hemel woont, zal lagchen!* De werken, onlangs door Hengstenberg en Hävernick uitgegeven, hebben ook voor de Boeken van Mozes nieuwe bewijzen van derzelver goddelijken oorsprong aangevoerd, en God toont dat Hij het daar, waar het geloof levendig is, aan geene bevestiging laat ontbreken. Doch hetzelfde licht verheugt den ziende, en verblindt dengene die zich afkeert geheel. Terwijl derhalve van den éénen kant die erkentenis toeneemt, gaat het bouwen van luchtkasteelen van den anderen kant zoo ver, dat een zoogenaamd Criticus niet schroomt, den geheelen Pentateuchus voor te stellen, als eene uitvinding van Jeremias, die denzelven aan de Joodsche Kerk en Staat zou hebben opgedrongen.

Na de levendige wisseling van denkbeelden omtrent het Oude en Nieuwe Testament, werd de aandacht van het letterkundig publiek in Duitschland in de laatste maanden vooral geboeid door de Keulsche twistzaak, en de meer bezadigde redewisseling met den thans overleden Professor Möhler, waarbij in den grond der zaak de val en herschepping des menschen behandeld werd, is door eenen strijd vervangen, waarin zich allerlei driften en zoowel staat- als regtskundige punten van onderzoek hebben gevoegd, zoodat het moeilijk is, uit die verwarring spoedig eenig licht te verwachten. Het spreekt van zelf, dat het hier minder op het afgetrokkene regtsbeginsel aankomt, dan op den staat, waarin zich de zaak, ten gevolge van bestaande verbindtenissen en aangenomene bepalingen bevindt. Echter schijnt het Hof van Rome meer zijne gewone voorzigtigheid en beradenheid, dan den ijver van vele zijner Fransche of Beijersche voorvechters te raadplegen, en de nota's tusschen Italië en Berlijn schijnen van eenen meer verzoenenden aart, dan de *Athanasius* van Görres te zijn. Men zoude de Katholijke Kerk verkeerd beoordeelen, indien men meende, dat de uitdrukkingen in de schriften van eenige harer levendigste kampvechters vervat, het gevoelen van het meerendeel der belijders dier Kerk te kennen geven. Als men in aanmerking neemt, hoe de kennis van het Woord onthouden wordt, hoe daarentegen van de jeugd af aan, het geweten in slaap wordt gewiegd, en op uiterlijke werken, ja op eene alles omvattende en in alles rust verschaffende Kerk wordt gewezen, dan is het wel te vreezen, dat, eenige oogenblikken van opgewekte partijschap uitgezonderd, veeleer eene vleeschelijke rust, dan een te levendige ijver te verwachten is. Mogten vele harten aldaar opgewekt worden, en ook deze Kerk tot haren oorsprong opklimmen, toen het juk des Pausdoms nog niet op de schouders drukte. Ook daar toch bewaarde de Heere een zaad, hetwelk zijne vruchten zal dragen, en met hetwelk wij, schoon men elkander ook miskennen moge, een getuigenis afleggen tegen den afval der Eeuw.

Voortdurend is de hevigheid der geestelijkheid tegen de nieuwe Protestantsche gemeenten in het Zuiden van Frankrijk gerigt, en er wordt gebruik gemaakt van alle de belemmeringen, waartoe de bestaande verordeningen aanleiding kunnen geven, om de oprigting van kerken en scholen tegen te gaan. Onze broeders van Geneve ontveinzen zich de gevolgen dezer verbittering niet, doch hun oog is op God, die niet alleen gesterkt, maar ook tot deze ure bewaard heeft.

Vóór het sluiten dezer regelen wenschen wij nog eenige woorden neder te stellen, als tolken onzer herinnering aan eenen geliefden Vriend, in den loop dezer maand door God van dien werkkring afgeroepen, welke hem, sedert weinige dagen, in de benoeming door Z. M. tot lid van den Raad van State, scheen geopend te worden. Wij bedoelen hiermede Willem, Grave van Hogendorp. Behoorde hij door zijne steeds bewezene hartelijkheid en vriendschapstrouw tot eenen meer beperkten kring, hij behoorde ook aan Nederland door den naam, dien hij met eere droeg, en den Vader, in wiens roem hij met zoo veel warmte deelde. Door zijne bekende Dissertatie over Willem III, kenschetste hij zich als handhaver van eene hoogere legitimiteit, en bragt hij zijne hulde toe aan den man, die de slavernij, welke Europa van Frankrijks zijde bedreigde, eene eeuw vermogt uit te stellen. Onder den Burggraaf Du Bus was hij op Java werkzaam met een ijver en beleid, die ook hier erkend werden. Op zijn sterfbed werd de waarheid zoo als zij in Christus is, die steeds voor hem een voorwerp van eerbied en onderzoek geweest was, ook de grond zijner eenige hope: — en hij mogt blijmoedig getuigen, hoe God de behoefte des harten naar Hem kan opwekken en vervullen. In Christus vond hij ruste. Ziende op Hem, mogt hij ontslapen in 't vertrouwen, dat zijn overgang *ten leven* was.

W. D. C.

In onze prille jeugd vereend door vriendschapsbanden,
Wier teêrheid met een zucht naar hooger ging gepaard,
Zong U mijn dichterlied in 't Rijk der Nederlanden
De plaats toe, dierbre Vriend! uw naam en gaven waard. (1)
Doch neen! God wilde ons niet doen juichen, maar — doen loven!
De Koning kwijt zijn hart, en roept U in zijn Raad; —
Maar God op 't eigen uur ontsluit U 't Rijk daarboven,
Waar geen verdienste dan het bloed Zijns Zoons bestaat.

(1) Da Costa Poezij, Dl. II. bl. 106.

I. D. C.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

SLOTSOM VAN HET OVERZICHT DER BRIEVEN VAN PAULUS.

Wij hebben dan nu de Veertien Zendbrieven door welke de Apostel der Heidenen nog heden ten dage het Evangelie zijns Heeren verkondigt, doorloopen (1). Wij hebben in den Brief aan de Romeinen de volle en geregelde ontwikkeling gezien van die leer der Waarheid en der Godzaligheid, waarvan het middenpunt is: *de gerechtigheid door het geloof;* de oorſprong: eene uitverkiezing van eeuwigheid in den liefderaad Gods; het einde: heiligheid en heerlijkheid in en door en met Jeſus Christus, Zone Davids naar den vleeſche, Zone Gods, God te prijzen boven allen, in der eeuwigheid. Wij zagen die zelfde leer uit de diepten des Ouden Verbonds gehandhaafd tegen ingedrongene dwaalleer, in den Brief aan de Galaten. Wij zagen in de Brieven aan de Corinthiërs, tegen verdeeling, verdwaling, verwarring in deze rijk bevoorrechte Gemeente, den naam van Jeſus Christus, het drievoudig ſnoer van geloof, hoop en liefde, de gaven en werkingen des Heiligen Geestes verkondigd, en als het beginſel van alle licht en kracht, reddend en herſtellend op nieuw voorgehouden; en voorts de waarheid en het leven des Evangelies in deszelfs diepſte en innigſte werkzaamheden openbaar gemaakt en verheerlijkt in het voorbeeld zelve van Paulus, als Apostel, als geloovige. In den Brief aan die van Laodicea zagen wij het gantſche gebouw der hemelſche waarheden opgetrokken, en als een tempel Gods van enkel heerlijkheid vervuld, voor oogen geſteld aan eene Gemeente, door verflaauwing in het leven en in de liefde der waarheid, met verkwijning bedreigd. In den Brief aan de Philippenſen, blijdſchap en éénheid in den Heere (*den* HEERE *onze gerechtigheid!*) als het beginſel van allen goeden ſtrijd, het leven in Hem als de bron van al wat heilig, eerlijk, en lieflijk is, verkondigd en betoond. In den Brief aan de Colosſenſen, den naam van CHRISTUS als het inbegrip van alle waarheid, en wijsheid, en kracht, en leven, en zaligheid. In de Brieven aan de Thesſalonicenſen, Jeſus Christus, gelijk Hij eenmaal wederkomt, als de Hoop der heerlijkheid onder den ſtrijd der Gemeente, en onder alle verdrukkingen harer leden elk bijzonder. In de herderlijke Brieven aan Timotheus en Titus, den last aan de Herders en Leeraars der Gemeente van den levendigen God, die geopenbaard is in het vleesch. In den tweeden aan Timotheus, (den laatſten van allen,) des Apostels roem des geloofs, beſtellingen der liefde, verzekerdheid der hope, in het uitzicht op den nabij zijnden marteldood voor het getuigenis van Jeſus Christus, zijnen Heer. In den Brief aan Philemon, het gezag van een Apostel des Heeren uitgeoefend in enkel lieflijkheid van eenvoud en van liefde, in de voorſpraak ten behoeve van een van God bekeerden zondaar, gelijk hij zelf. In den Brief van denzelfden Apostel der Heidenen aan zijne Hebreeuwſche broederen, de Hoogepriesterlijke heerlijkheid des Zoons Gods, ſtralende in alle hare volheid uit dat woord van den prophetiſchen pſalm: *Zit aan mijne rechterhand!*

En nu! lezende en overwegende deze Apostoliſche onderwijzingen, ondervrage een iegelijk zich zelven, en legge de hand op zijn hart en geweten: welk is nu het Evangelie in deze Brieven ontvouwd? Welk is dat Evangelie, van hetwelk hun gewijde Schrijver als met eede betuigde, *dat er geen ander is?*

Ja, de hand op het hart! Gij, verkondigers van dat ander Evangelie, hetwelk alle de waarheden onder den naam van *leerſtukken*, het levend geheel der openbaring van God onder den naam van een *ſtelſel* verwerpt! Hoedanig is ons dan nu van veertien Apostoliſche Brieven aan Gemeenten, aan Herders en Leeraars, aan Vrienden en Broeders, aan geloovigen van allerlei plaats en van allerlei omſtandigheden, de kern, de ſlotſom, de kracht?

Wat dunkt den geroepenen Apostel, van den Christus? Is Hij hem een voorbeeld ter navolging, eene Openbaring van Gods deugden en gezindheid; of allereerst eene verzoening, dat is ſtraf- en ſchuldwegnemend offer, voor de zonden? Is Hij hem een Zaligmaker ten halve, of

(1) De brief aan de Hebreën Dl. IV. bl. 220 en volg. de andere Dertien in dit Deel, bl. 28—33. enz.

de volkomene Zaligheid, het eeuwige Leven zelf? Is Hij hem alleen een Leeraar en Martelaar van waarheid, of ook een Koning uit den zade, en op den troon (eerlang!) van David, een Hoogepriester in den hemel, voor de eeuwigheid? — Een Zone Gods, bloot mensch? — of Engel? — of God?

Wat is de mensch bij Paulus? Een schepsel goed verbleven, gelijk hij kwam uit de hand van zijn Formeerder; of slechts ten halve gevallen, en machtig zich zelve door eene nieuwe gehoorzaamheid weder op te richten, met genade alleen tot hulp, het zij dan ter aanvang, het zij ter voltooijing? — Of is hij hem een schepsel, door den val van éénen, door en met dien éénen van dat oogenblik aan geestelijk *dood* door de zonde, liggende onder vloek en oordeel, en niet herstelbaar tot zaligheid, dan door de inplanting in Jesus Christus, het tweede Hoofd?

Is hem de Godsdienst, die hij in deze veertien Brieven verkondigt, eene zedelijke verbetering, of eene wedergeboorte uit God? Is hem het *Koninkrijk van God*, de uitbreiding van een zedelijk-menschelijk Rijk van *Waarheid en deugd*, of de wezenlijkheid van een Koninkrijk waarover Jesus Christus Koning is, en dat met Hem geopenbaard zal worden op den bestemden tijd?

Is het denkbeeld van den God, dien Paulus dient en verkondigt, bepaald bij den Persoon des Vaders? Of is bij hem de Vader met den Zoon één Heer, één Schepper, één God? — Is de Heilige Geest hem eene gezindheid van den mensch, een invloed van den hemel? Of een zelfstandige, zelfwillende, almachtige Werker? — Is hem de drieheid van Vader, Zoon, en H. Geest, eene gelijkstelling van Schepper en schepsel, van zelfstandige Personen met een bloot uitvloeisel? Of is die Drieheid hem de volheid van dat Wezen aller wezens, van welken tot Israël gezegd werd: *de Heere uwe God* (uw Maker, uw Verlosser, uw Trooster!) *is een éénig God?*

Ja, de hand op het hart bij deze vragen omtrent de heiligste en dierbaarste wezenlijkheden! Het valt gemakkelijk het woord Gods alle zijne bestemdheid en zekerheid te betwisten door de machtspreuken van: *stelsel! leerbegrip! inkleeding!* Het woord Gods zoo wel als de Natuur, laat zich een tijd lang geweld aandoen met vele lijdzaamheid, tot dat in het einde zijn recht en waarheid gehandhaafd wordt, en het aangedaan geweld gestraft! Het laat zich doen, den eenvoudigen en voor oogen liggenden zin der Schrift weg te werpen, en zich dan uit te putten in vonden, om er een anderen, meer met onzen smaak overeenkomstigen zin in te leggen. Het laat zich doen, onverschilligheid voor alle stellige waarheid, onbestemdheid van geloofsovertuiging aangaande een geopenbaarden God, voor te stellen als de wegwerping van bloote vormen, van verouderde leerstukken, voor de ontwikkeling des levens van het Christendom hinderlijke *eerste beginselen!* — En zeer zeker! het woord Gods is ook geene verzameling van leerstukken, waarvan de verstandelijke aanneming en de stelselmatige verdediging, Christendom of Godsdienst zoude mogen heeten. Maar even als alles wat bestaat in de natuur, in den mensch, in wetenschap en kunst, zijne grondwaarheden heeft, buiten welke het niet gedacht mag worden, en in de wezenlijkheid ook niet bestaat; alzoo heeft ook Gods Openbaring hare eeuwige waarheden, of liever, zij is ééne levende Waarheid, van welke ieder deel en onderdeel wederom uit waarheid bestaat; waarheden alle, die geene afgetrokkene bespiegelingen zijn, maar in het wezen zelve van God liggende, geopenbaard zijn in Zijne werken, in Zijne daden, in Zijn woord.

In de Openbaring van dat Woord maken leer en leven en geschiedenis ééne harmony, één geheel uit; ja, zijn die alle somtijds één en hetzelfde. Zoo, bij voorbeeld, is de Schepping eene daad van God, welke in waarheid te gelooven eene werkzaamheid niet slechts van het verstand, maar van het hart is (1). Zoo was de belijdenis der éénheid van God in Israël geen verstandelijk leerstuk, maar levensbeginsel van geheel dat volk, als volk; het levenspunt, waar zijn al of niet bestaan als Staat, als volk, als afgezonderd erfdeel van Jehova, en bewaarder der beloftenissen voor toekomst en eeuwigheid, aan hing. Zoo is ook nog elke uit het leven gevloeide geloofsbelijdenis geen dorre optelling van beschouwende leeringen, maar getuigenis en verkondiging van hetgeen God leert verstaan uit Zijn Woord, en ondervinden doet beide in het leven en in het hart.

Hoe is het dan, dat sommigen eene scheiding maken tusschen het gezag en de geloofwaardigheid der heilige Schrijvers omtrent de feiten, waarvan zij getuigen, en tusschen hunne leerbegrippen, als ware deze slechts de persoonlijke (subjective) opvatting van elk Schrijver, gene daarentegen alleen, het waarlijk geopenbaarde van God? In het woord van God (wij herhalen het) zijn feiten en leeringen geene twee van elkander onafhankelijke, veel min elkander tegen over te stellen zaken. In de gebeurtenis ligt de leer, en de leer is de ziel der gebeurtenis. Door éénen Geest werden de mannen Gods geleid, om beide te bevatten, om beide te verkondigen, om beide te boek te stellen. Eene zelfde openbaring maakte aan Paulus den Christus bekend, en alles wat Hij voor zijn geloof en het onze, zijne hoop en de onze, zijn leven en het onze zijn wil en is. Hetgeen de veertien Brieven van Paulus aan de Gemeenten van zijnen tijd, aan de Gemeente van alle tijden verkondigen, is geene vermenging van menschelijke begrippen met Goddelijke Openbaringen. Het is, middelijk door de werkzaamheden van alle des Apostels vermogens van ziel, bewegingen van hart, overleggingen des verstands, toch altijd ééne onverdeelbare bekendmaking der hoogste waarheden, éene zamenhangende Waarheid tot zaligheid van God geopenbaard.

O aanbiddelijke wijsheid en waarheid van dien God in de harmony tusschen het woord en het leven Zijner uitverkorene dienstknechten; nergens ons kenlijker gemaakt dan in de roeping en het werk van dien Apostel Paulus, die eenmaal Saulus de vervolger was! Verkondigt hij genade, vrije genade, niet dan genade, gerech-

(1) Rom. IV. vs. 17. Hebr. XI. vs. 3.

tigheid alleen door het geloof, barmhartigheid aan zondaren, zelfs de voornaamſten; dat Evangelie is allereerst door hem zelven in alle zijne wezenlijkheid ondervonden, en aldus in allen zijnen rijkdom aan de wereld gepredikt: *Mij is barmhartigheid geſchied! — Jeſus Christus is in de wereld gekomen, om zondaren zalig te maken, van welke* IK *de voornaamſte ben.*

Dat dan God zonder eenig aanzien van hetgeen in den perſoon des menſchen is (alle zijn zij van de geboorte aan in hunne gevallene natuur, voor Hem verdoemelijk!) uitverkiest dien Hij wil, uitverkiest van moeders buik aan, van in de lenden der voorouders, ja van voor de grondlegging der wereld; dat is geen leerbegrip alleen des van God geleerden, maar de ondervinding tevens des van God bekeerden. Dat Christus de Heer is, die gebeden verhoort, die krachten verleent, die van alle boos werk bewaart, dat is de leer niet alleen van zijn Apostolisch woord, maar ook de ondervinding van geheel de geſchiedenis van zijn ampt en leven (1). Dat de Heilige Geest als een perſoonbezittende Werker naar een eigen zelfſtandigen wil gaven uitdeelt, arbeiders uitzendt, krachten verleent, is de leer niet ſlechts, maar ook de ondervinding van den Apostel, aangaande wien dat *zeggen van den Heiligen Geest* vermeld is: *Zondert* MIJ *Barnabas en Paulus af tot het werk, waartoe ik ze geroepen heb.* (Hand. XIII. vs. 2.)

Doch daar zijn nog ontelbaar meerdere ſtandpunten, waaruit de beſchouwing van het vereenigde veertiental der Brieven Paulus dierbare uitkomſten oplevert voor het geloof. Wij wijzen nog ſlechts op eenige enkelen ten voorbeelde.

In eenen tijd waarin vinniger misſchien dan ooit de aanval des vijands gericht begint te worden tegen de historiſche waarachtigheid van het Christendom, mogen wij wel in eene eerſte plaats tot de zoo even bedoelde uitkomſten betrekken *de zekerheid der dingen waarvan wij*, als Christenen, *onderwezen zijn*, die uit de vergelijking, onder anderen van Paulus Zendbrieven met het Boek der Handelingen der Apostelen geboren wordt. Bekend, in allen gevalle de algemeene bekendheid overwaardig, is het bewijs der innigſte echtheid en hoogſte geloofwaardigheid van beide, uit de volkomene overeenſtemming tot in de kleinſte, en voor afſpraak of opzettelijke ſchikking volſtrekte onvatbare bijzonderheden door Paley in zijne *Horae Paulinae* zoo eenvoudig als overtuigend afgeleid. Doch ook in het geheel leveren de Brieven van Paulus door derzelver ingrijping op zoo velerlei wijze en op zoo onderſcheidene punten in alle de historiſche wezenlijkheden van den tijd waarin zij geſchreven zijn, eene zoo onverwinbare ſterkte tegen het zij de grove ontkenning of eene fijne mythiſche opvatting der Christelijke Godsdienst op, dat zelfs de beruchte Strauſs met zijn leger van drogredenen de heilige vesting van die zijde naauwelijks durft aanblikken, veel min aanvallen of naderen.

Niet min gewichtig als een toonbeeld van den rijkdom Gods in Zijne gaven en openbaringen door het Woord, is ons dit Apostoliſche Veertiental, door de menigte van onderwerpen daarin bevat, aangeroerd, opgehelderd, opgelost, ontwikkeld. Het is in deze Brieven naar Aſië en naar Europe, aan de geloovigen uit Israël en uit de Heidenen, aan alle zonder onderſcheid, altijd dezelfde (eeuwig onveranderlijke) waarheid, maar in zoodanig eenen rijkdom van veelzijdigheid, in zulk eene overvloeijende onderſcheidenheid van ſtandpunten, dat door dezelve alleen reeds in de behoeſten van alle de eeuwen der Kerk van Christus is voorzien.

En deze rijkdom van Goddelijk-geestelijke onderwijzing, vermaning, verlichting, waarſchuwing, in één woord, die rijkdom van *Evangelie*, is tevens, is geheel, de rijkdom der heerlijkheid van Christus. Jeſus Christus, Zijn perſoon, het bloed Zijns kruiſes, de komst van Zijn Koninkrijk, is in heel het Veertiental begin en einde, ziel en leven, alles in alles. En ver is het er evenwel van daan, dat de hemelſche ſtof daar mede uitgeput zoude zijn. Zelfs na de Brieven van Paulus bleef er nog voor den jongst levenden der Apostelen eene nalezing over, in heerlijkheid althands niet wijkende voor de wijnoogſten zijner voorgangers: het Evangelie, de Brieven, de Openbaring van Johannes. En wederom deze Discipel en heilige Schrijver, als hij de heerlijkheid van den Eeniggeboren, vol van genade en waarheid, beſchreven heeft, verklaart dat, *werden alle dingen die Jeſus gedaan heeft*, opgeteekend, *de wereld zelve de geſchrevene boeken niet zoude vatten.* (Joh. XXI. vs. 25.)

Het Veertiental van Paulus Zendbrieven (en dat zij hier nog ten ſlotte over eene in zich zelve onuitputtelijke ſtof aangemerkt!) bewijst te gelijk en verklaart de ingeving door dien Geest, aan wien wij de gaven en zending der Apostelen, de waarheid en geloofwaardigheid der heilige Schrijvers, het leven beide van het Woord buiten ons en van het geloove binnen ons, danken. *Alle de Schrift is van God ingegeven!* Zie daar de verklaring van Paulus in den laatſten zijner Zendbrieven, een getuigenis afgelegd als in de ure des doods. En, ten zij wij de Zendbrieven van Paulus van de Verzameling der gewijde Schriften uitſluiten, of dat wij aan de Schrift des Nieuwen Testaments een minder hoogen en heerlijken oorſprong toekennen, dan aan dien des Ouden, zoo is de uitſpraak ook op deze Schriften, ook op de Brieven van den Apostel der Heidenen toepasſelijk; en wij ontfangen even zeer zijne Schriften als de eigene woorden des H. Geestes, als hij zelve de woorden van Moſes, van David, van Jeſaia voor de ſpraak van den Heiligen Geest verklaart. Zij dragen van dien oorſprong dan ook de ondubbelzinnige kenmerken; op hoedanige wijze elk afzonderlijk, heeft uit het vroeger opgemerkte van Brief tot Brief kunnen blijken; maar ook als één geheel beſchouwd, levert dit kostbare Veertiental het ontwijfelbaar bewijs op van een plan en doel, hooger en dieper dan dat des Apostels, uit wiens pen zij bij zoo onderſcheidene gelegenheden, en naar aanleiding van de behoefte van het oogenblik, gevloeid zijn. Die onderſcheidene aanleidingen, die dikwerf zoo ver uit elkander

(1) 2 Tim. IV. vs. 17. Hand. XXIII. vs. 11 en volg. 2 Cor. XII. vs. 7—9.

loopende behoeften der Gemeenten, door den Apostel in den tweederlei zin des woords *gesticht*, hebben immers niet zonder de opzettelijke bedoeling Gods deze allergewichtigste uitkomst gehad: dat aldus als van zelve een veelzijdig, volledig, aan alle de waarheden des geloofs getuigenis gevend, voor alle de behoeften der geloovigen Goddelijk berekend onderwijs dáár stond, niet alleen tot Rome, Corinthe of Colosse, maar tot de Gemeente van alle plaatsen en van alle benamingen gericht; niet uitsluitend voor Timotheus, Titus, of Philemon, maar voor een iegelijk Leeraar, een iegelijk lid der Gemeente van Jesus Christus, aan alle die verre, en aan alle die nabij waren, even onmiddelijk bestemd: ***Die ooren heeft*, *die hoore wat de Geest tot de Gemeenten zegt.***

En als nu die Geest aller waarheid, die Heilige, die *eeuwige Geest*, zijn eeuwig Woord alzoo liet te boek stellen door Zijne uitverkorene dienaren, Apostels, Leeraars, Schrijvers; zoo geschiedde dit nimmer genoeg te verheerlijken werk, niet met wegneming of ter zijde stelling, maar juist in tegendeel met geheele opneming van alle persoonlijkheden. Paulus bleef Paulus, persoonlijk en niet werktuigelijk leerende, ijverende, vermanende, predikende, bestraffende, voorzeggende, zijnen God en Zaligmaker verheerlijkende. En evenwel het is ook hier ***niet de Apostel die spreekt*, *maar het is de Heilige Geest die*** tot ons *spreekt*, naar de belofte (1). Hetgeen door dien Geest leven was in zijn binnenste, dat zelve werd door denzelfden Geest het Woord der waarheid Gods in zijne Schriften. Op gelijke wijze moet dit Woord *ons* overgeleverd, wederom leven worden in *ons* binnenste door denzelfden Geest. Op den kandelaar geplaatst of herplaatst, zal het zich ten allen tijde bewijzen dat zelfde Woord, die zelfde kracht, die zelfde Openbaring Gods te zijn, die het was voor achttien eeuwen; wel voor eindelooze ontwikkeling in de kennis der diepten zijner schatten vatbaar, maar altijd in wezen en waarheid tot in de bijzonderheden *hetzelfde;* ja altijd zich betoonende het Woord des Geestes te zijn in kracht, door onderwijzing in de waarheid en Godzaligheid, wederlegging van alle logen en dwaling, zuivering der Kerken, en (moge het de ondervinding van een iegelijk onzer weldra worden of alreede zijn!) ***onze toerusting tot alle goed werk — volmaking als menschen Gods — zaligheid door het geloof*, *hetwelk in Christus Jesus is.*** (2 Tim. IV. vs. 15—17.)

DE HEILIGE BERNARDUS (2).

In het begin der twaalfde Eeuw was Frankrijk niet gelijk thans één uitgebreid gebied: het bestond uit meerdere heerschappijen, onder welke het Hertogdom van Bourgondië een voorname plaats bekleedde. Dit Hertogdom werd destijds oostwaarts door den Jura en de Alpen begrensd, westwaarts strekte het zich uit langs de beide oevers der Saone en Rhône, en werd beheerscht door den Hertog Eudo I. (na 1103 door Hugo II. en sedert 1141 door Eudo II.), gesproten uit het Huis der Fransche Koningen. Vooral in een kerkelijk opzicht was dit gebied merkwaardig. Aangrenzend aan het Fransche Zwitserland, dat vroeger een transjuraansch (dat is, aan de andere zijde van het Jura-gebergte gelegen) Bourgondië uitmaakte, van hetwelk Geneve de hoofdzetel was, bewoog zich hier het kerkelijke leven vooral rondom Dijon, de metropolitaansche Kerk van deze gewesten (1). Voorts bevatte het noordelijkste gedeelte des Hertogdoms in de Bisdommen van Chalons en Macon twee zeer vermaarde abtdijen, die beide de hoofdzetel eener geestelijke orde waren: te weten, Clugny en Citeaux, van welke de Cluniacenser en Cistercienser monniken den naam hadden; beide merkwaardige geestelijke gemeenschappen, van welke de eerste (die te Clugny) zich meer door een bedrijvig, de andere byzonder door een bespiegelend Christelijk leven onderscheidden. Daarenboven werd er nog in het Bisdom Langres, in eene vallei die voorheen, wijl er eene rooversspelonk geweest was, ***Alsemdal*** was genoemd geworden, na het reinigen derzelve van het rooversgespuis door den Ridder Hugo van Champagne, (die reeds vroeger een pelgrimstocht naar het heilige Graf gedaan had,) een klooster gesticht, dat den naam verkreeg van Clairvaux (***Claravallis*** of ***helderdal***).

In dat zelfde Bourgondië, en wel te Fontaines, niet ver van Dijon, werd uit een adelijk geslacht ten jare 1091 de beroemde Kerkvader geboren, van wiens leven wij hier eenige byzonderheden wenschen mede te deelen. Zijn vader Tecelin was meest verdiept in de bezigheden van den wapenhandel en het ridderbedrijf; zijne moeder daarentegen was eene innig-godvruchtige vrouw, die, wars van het drukke en wereldsche leven der groote Heeren van die dagen, geen hooger wensch koesterde dan hare zeven kinderen voor den Heer en zijn zalige dienst en gemeenschap op te voeden. Daartoe was in die eeuw het kloosterleven het geschiktste middel; en deze stand was het dus, waarvoor zij hare kinderen bestemde; vooral haar derden zoon Bernardus, van wien zij eens een droom had gehad, dat hij een ijverig verdediger der Kerk zou worden. Reeds vroeg onderscheidde zich deze dan ook door een levendig en vurig gemoed, zoowel als door zijne vroegtijdige vorderingen; ook maakten de moederlijke toespraken en hare gebeden op den knaap een diepen indruk, die echter door haar vroegtijdig sterven bijkans weder geheel werd uitgewischt, en plaats maakte voor de studiën eener weinig geestelijke

---

(1) Matth. X. vs. 20. Joh. XIV. vs. 26. XVI vs. 13 en volg.

(2) De kundige lezer zal zien, dat, ofschoon wij bij dit Opstel gebruik hebben gemaakt van Neanders bekende werk over dit onderwerp, wij echter niets minder deden, dan de beschouwingswijze van dezen geleerde onvoorwaardelijk te volgen. Het zijn vooral de werken zelve van Bernardus, die wij hebben gemeend te moeten raadplegen.

(1) Het is opmerkelijk, dat wederom in deze zelfde streken, waar zich destijds een werkzaam Christelijk leven in de Catholieke Kerk openbaarde, tegenwoordig door den arbeid der Geneefsche Evangelisten, vooral ook te Chalons en Macon, een nieuw leven wordt gewekt.

wetenſchap. Eens echter, toen hij alleen naar de legerplaats van het Bourgondiſche heir, hetwelk het burgſlot Grancy belegerde, henen ging om zijne broeders te bezoeken, verzonk hij in diep gepeins. Het was hem alsof het beeld zijner bedroefde moeder voor zijne oogen ſtond; alsof hij hare verwijten hoorde; alsof hij hare tranen zag. Terwijl hij bewogen voortwandelt, komt hij aan een eenzaam kerkgeſticht, dat hem, daar aan den weg ſtaande, het heilig kloosterleven weder voor den geest brengt. Daar valt hij op zijne knieën, bidt God, dat het goede voornemen om aan het verlangen zijner vrome moeder te voldoen, in hem moge bevestigd worden, en wijdt zich den Heere voor eeuwig toe. Niet alleen voor zich zelven nam hij dit beſluit; hij zocht ook verwanten en vrienden tot hetzelfde voornemen te brengen; en inderdaad, de overtuigende kracht zijner rede ſleepte velen mede. Op den dag op welken Bernardus zich met de eerſten die hij voor zijne toekomſtige beſtemming gewonnen had, verbond, ging hij met hen in eene Kerk, en hier werd juist de volgende plaats uit den Brief aan de Philippenſen als tekst afgelezen: *Ik vertrouwe dat Hij die in u een goed werk begonnen heeft, dat voleindigen zal tot op den dag van Jezus Christus.* Dit kwam Bernardus voor als eene ſtem van den hemel, die hem en zijne vrienden tot volharding aanſpoorde, en hij nam daaruit aanleiding tot eene krachtige toeſpraak, die nog meerderen overhaalde om met hem hun wereldſchen kring te verlaten en zich tot het kloosterleven te ſchikken. Men moet hierbij niet uit het oog verliezen, dat er in dien tijd bijna niet anders te kiezen was, dan tusſchen het woelige leven der wereldſche beſlommering, en de geestelijke afzondering; en dat het leven *in* de wereld, zonder tevens *van* de wereld te zijn, in die Eeuw veel moeilijker was dan in de tegenwoordige, in welke de geloovigen, door de misbruiken van het kloosterleven gewaarſchuwd, begonnen zijn op eene min uiterlijke, meer innerlijke ſcheiding van de wereld bedacht te worden.

Het was oprechte nederigheid die Bernardus beſtuurde in de keus van het klooster, waarin hij zich begeven zoude. Het was geen dier rijke en beroemde kloosters, gelijk dat van Clugny, welks Abten van Pauſen en Keizers hoog geëerd werden, maar een armelijk geſticht, hetwelk ſlechts weinig leden telde, wijl de armoede en zelfsverloochening die er in gevorderd werden, de meesten afſchrikten: te weten, de Cistercienſer abtdij, in welke zeker adelijk Heer van Champagne, Robertus geheeten, ongeveer eene Eeuw vroeger den ſtrengen Benedictijner regel had zoeken in het leven terug te roepen. Hier was het, dat Bernardus met dertig zijner medgezellen in 1113 zich deed opnemen; en zoo gezegend was hem de eenzaamheid waaraan hij zich in dat geſticht en deszelfs omtrek overgaf, dat hij naderhand dikwijls heeft verklaard, »dat hij hetgeen hij met opzicht tot de Schriftverklaring en rechte kennis van Goddelijke dingen vermocht, byzonder in deze bosſchen en velden, door gebed en ſtille overdenking, verkregen had, en dat hij geene andere onderwijzers had gehad dan de beuken en eiken".

Drie jaren lang was Bernardus monnik geweest, toen de Abt van zijn klooster hem tot hoofd in dat van Clairvaux, zeer onlangs eerst geſticht, verhief. Klein en nederig was het begin van dit geſticht, en de indruk welken deszelfs ligging en aanzien op den aanſchouwer maakten, wordt door zijnen boezemvriend, den Beſtuurder der St. Diederiks-Abdij te Rheims, op de volgende wijze geſchilderd: »Het was eene eenzame plaats, tusſchen donkere wouden, omſloten van hooge bergen. Wanneer men van die bergen afdaalde, vernam men in dit dal eene menigte menſchen, van welke geen enkele ledig zijn mocht: elk arbeidde, en was met het hem toebetrouwde werk bezig; daarbij midden op den dag de ſtilte van den nacht, ſlechts afgebroken door het geruisch van den arbeid en de lofgezangen ter eere der Godheid. Deze ſtilte verwekte zulk eenen eerbied bij de voorbij reizende leeken, dat zij vreesden hier van andere dan heilige dingen te ſpreken (1)." Treffend is vooral het verhaal dat dezelfde Schrijver van de bekeering zijner zuster geeft. Deze, een zeer wereldsch huwelijk hebbende gedaan, kwam hem in zijne kloostereenzaamheid met een grootsch en prachtig uitgedoscht gezelſchap bezoeken. Hij vernam hare aankomst, maar ging haar niet te gemoet; ook hare andere broeders bleven binnen. Alleen haar bloedverwant Andreas, dien zij aan de poort van het klooster vond, ſprak haar krachtig aan over de wereldſche pracht van haar voorkomen. Dit maakte haar beſchaamd en verlegen, en trof haar zoo diep, dat zij in tranen uitbrak, en zeide: *Indien ik dan een zondares ben: voor zulken is immers Christus geſtorven. Omdat ik zulk een zondares ben, verlang ik raad en een goede toeſpraak; en indien mijn broeder mijn vleesch veracht, zoo verachte hij als een dienstknecht Gods toch mijne ziel niet. Hij kome tot mij, hij onderrichte mij, en ik ben bereid te doen wat hij zeggen zal.* Nu ging Bernardus tot haar uit, ſprak haar toe, en wees haar op het voorbeeld hunner vrome moeder. En van dat oogenblik af veranderde zij geheel haar leven, gedrag en gewaad, en zeide aan al de pracht en heerlijkheid der wereld vaarwel, zoo dat zij van toen af met hem niet ſlechts in afkomst, maar ook naar den geest meer en meer overeenkomst verkreeg (2).

Sedert dezen tijd werd Bernardus door de meesten zijner tijdgenooten hoog geëerbiedigd, waartoe de bovenmatige ſtrengheid zijner levenswijze, zijn echteloos leven, de werkzaamheid die hij met zijne beſchouwende en eenzame beſpiegelingen verbond, en zijn godzalig gemoed eenparig noopten. Reeds in dit vroegtijdig gedeelte zijns levens zien wij hem beide in het kleine en groote werkzaam, in velerlei betrekkingen tot de aanzienlijkſte mannen van geestelijken en wereldlijken ſtand der naastgelegen landen ſtaande, menigvuldig geraadpleegd, en een werkzaam aandeel nemende aan de gewichtigſte aangelegenheden der Kerk: wij hooren hem tegen wanorde, zedeloosheid, en heerſchende zonden in

(1) GUILIELMUS, *Abbas S. Theodorici Rhementis, De Vita Bernardi* Cap. 7.
(2) GUILIELMUS, *Abbas*, in Op. 1. Cap. 6.

de Kerk, met geſtrengen ernſt prediken; en vinden hem onderdrukten beſchermende, zich opdoende als hun voorſpraak bij Koningen en Grooten, en de belangen zijner orde op de nadrukkelijkſte wijze voorſtaande (1).

Groot was ook de ijver en werkzaamheid die Bernardus aan den dag leide gedurende de zeven jaren der ſcheuring, in de Kerk ontſtaan door de gelijktijdige benoeming van twee Pauſen (van 1131 tot 1138); en gewichtig waren zijne bemoeienisſen om den waardigſten van die beide, Innocentius II. door de Koningen en Vorſten, zoo wel als door de onderſcheidene Kerken en geeſtelijke orden te doen erkennen. Het komt met ons tegenwoordig beſtek niet overeen, deze werkzaamheden in byzonderheden te verhalen. Slechts dit wenſchen wij aan te merken, dat de verhevenheid zijns gemoeds zich vooral hierin deed kennen, dat hij zeer dikwijls, na de gewichtigſte zending met den grootſten moed en de zeldzaamſte onverſchrokkenheid, te gelijk met heiligen ernſt en het achtbaarſte gezag te hebben volvoerd, ſtraks daarop met ſtille tevredenheid zich wederom terug trok in zijn uit erwtenbladeren omwasſene loofhut bij het klooſter, om zijn hart op nieuw in ongeſtoorde eenzaamheid tot zijnen God te verheffen. Er is bij zulke gelegenheden beide in zijn optreden en in zijn terugtreden van het tooneel eener woelige wereld iets, dat aan de oude Profeten herinnert, vooral aan den Thisbiter, of ook wel aan den zoon van Zacharias en Elizabeth in de woeſtijne van Judea, den man met den harigen mantel, wiens ſpijze was ſprinkhanen en wilde honig; iets, dat zich wellicht nimmer later weder zoo deed aanſchouwen, dan in den Auguſtijner monnik en Wittenbergſchen Hervormer, den man die in zoo menig opzicht eene treffende overeenkomſt had met den Abt van Clairvaux; terwijl hij wederom in andere opzichten, gelijk wij reeds vroeger in dit Tijdſchrift hebben aangewezen (2), op eene allertreffendſte wijze overeenſtemde met den grooten Leeraar van Geneve: met Calvijn.

Onder deze onderſcheidene overeenkomſten met de Hervormers behoort ook die van de voorname tegenſtanders, tegen welke zoowel Bernardus als Luther en Calvijn den ſtrijd hadden aan te binden. Bernardus geraakte *binnen* de Kerk in ſtrijd met de zeden der bedorvene geeſtelijkheid (3), *buiten* de Kerk, of wil men, buiten het kerkelijke ſtelſel, aan de éene zijde met de menſchelijke philoſophie of verſtandsredenering, in den perſoon van Abaylard; aan den anderen kant met de Montaniſtiſche en Manicheïſche richting van Paulicianen, Henricianen, Petrobruſianen, Albigenſen: allen voorloopers der latere Anabaptiſten. Luther had mede den ſtrijd, niet ſlechts tegen de verdorvene Geeſtelijkheid van zijnen tijd, maar ook, deels aan den éénen kant tegen het redenerende verſtand, in Erasmus; deels aan de andere zijde, tegen het geeſtdrijvende gevoelen van eenen Schwenkfeld en Karlſtad; en even eens Calvijn tegen de afbrekende verſtandstheoriën van de beide Socyns en Servetus, aan de éene zijde: aan den anderen kant, tegen de Libertijnen en Wederdoopers. Wij willen hiermede niet zeggen, dat Bernardus in alles dezelfde leerſtellingen zou hebben voorgeſtaan met onze Hervormers; maar alleen, dat hij in dezelfde richting ſtond, tegen dezelfde ſtrekkingen ſtreed en getuigde: ofſchoon die, vier eeuwen later, natuurlijk veel meer ontwikkeld en conſequent doorgedreven te voorſchijn traden. Alleen wilde Bernardus, naar den geeſt en de behoefte zijner tijden, de beſtaande Kerk binnen hare door Gregorius VII. ingevoerde monarchale en onafhankelijke inrichting: de Hervormers door het herſtellen eener democratiſche inrichting, welke zij naar het voorbeeld der eerſte of Apoſtoliſche gemeenten ontworpen hadden.

Doch er is meer. Uit een naauwkeurig onderzoek der ſchriften van dezen ***laatſten der Kerkvaderen*** (gelijk hij genoemd werd,) blijkt, dat Bernardus op vier zeer gewichtige punten, op welke onze Hervormers de bijgeloovige opraapſelen des Pausdoms verworpen hebben en beſtreden, in den grond veel minder van hen verſchilde, dan van de leer die later in zijne Kerk de bovenhand heeft bekomen. Het eerſte is ***het Heilige Avondmaal.*** De echt geeſtelijke wijze waarop Bernardus dit onderwerp behandelt, komt veel nader bij de leer van Calvijn, dan bij de grof-zinnelijke voorſtelling der ***Transſubſtantiatie.*** Nergens vindt men deze grove voorſtelling in zijne ſchriften; daarentegen is ten hoogſte merkwaardig zijn voortreffelijk ſermoen ***over den Maaltijd des Heeren***, naar aanleiding van de plaats, Spr. XXIII. vs. 1. ***Als gij aangezeten zult zijn om met eenen Heerſcher te eten, zoo zult gij ſcherpelijk letten op dengenen die voor uw aangezicht is.*** »Iedereen die recht gevoelt (zegt hij daar:) weet, van hoeveel gewicht het is voor de Christelijke godzaligheid, hoe zeer het eenen dienſtknecht Gods betaamt, van 's Heeren allerheiligſt lijden de weldaden met getrouwheid te herdenken, om daarvan de lieflijke vrucht in zijne conſcientie te plukken, en die door de navolging van Hem dieper in de gedachtenis in te prenten. Dat is geeſtelijkerwijze te eten het ligchaam des Heeren en te drinken zijn bloed, wegens de liefde en den eerbied jegens Hem die het geboden heeft aan degenen die in Hem gelooven, zeggende: ***Doet dat tot mijne gedachtenis*** (1).” — En op eene andere plaats: »Wat is toch zijn vleesch te eten en zijn bloed te drinken, an-

---

(1) *Quae enim ſcelera non arguit, quae odia non exſtinxit, quae ſcandala non compescuil, quae ſchismata non confutavit? — — Ita ſeſe omnium fecerat ſervum, ac ſi toti genitus orbi: ita tamen liber ex omnibus conſcientiae ſuae curam gerens, tanquam ſoli deditus curae et custodiae cordis ſui.* GANFRIDUS *Monachus*, *De Vita Bernardi Abbatis.* Cap. 8.

(2) Dl. III. bl. 91. Luther zeide dan ook van Bernardus: »Is er ooit een vrome en godvruchtige monnik geweest, zoo was het St. Bernardus, wien alleen ik veel hooger achte dan alle andere monniken en Pauſen op den geheelen aardbodem.”

(3) Wil men eene proeve, hoe krachtig Bernardus zich tegen de onheiligheid der geestelijken kon uitlaten, men leze zijn eerſte Sermoen over de bekeering van Paulus (*Sermo in Convers. S. Pauli* § 3). *Heu, heu, Domine Deus, quia ipſi ſunt in perſecutione tua primi, qui videntur in Eccleſia tua primatum diligere, principatum gerere!* etc.

(1) *Operum* Tom. II. Pars. 1. p. 299.

ders, dan gemeenſchap te hebben aan zijn lijden, en den wandel na te volgen dien hij in het vleesch gehad heeft? Daarom beteekent dan ook dat heilige Sacrament des altaars, wanneer wij het lichaam des Heeren ontvangen, dat, gelijk de zichtbare gedaante des broods in ons binnenſte komt, wij alzoo weten, dat Hij in dien wandel, dien Hij op aarde gewandeld heeft, tot ons inkomt, om door het geloof te wonen in onze harten (1)."

Het tweede punt is, de ſtellige afkeuring die Bernardus te kennen geeft wegens dat later aangenomen gevoelen in de Roomſche Kerk, van de onbevlekte ontvangenis en geboorte der Maagd Maria, dat ook inderdaad zoo geheel onbijbelsch is (2). »De Koninklijke Maagd (zegt hij terecht:) behoeft geene valſche eer, zij is door genoeg waarachtige eer verheerlijkt, door genoeg waardigheid verhoogd!" — »Daarom (beſluit hij:) offchoon het aan eenige weinigen van de kinderen der menſchen gegeven is om heilig geboren te worden, (te weten dezulken, die door de genade, gelijk Joannes de Dooper, reeds in den moederſchoot geheiligd werden:) eene onbevlekte ontvangenis viel hun niet ten deel. Deze toch komt ſlechts Éénen toe, die door dezelve alle anderen zou heiligen, en die alleen zonder zonde ter wereld komende, de reinigmaking der zonde te weeg bracht. Derhalven is alleen de Heere Jezus ontvangen van den Heiligen Geest. Voor het overige, op deze uitzondering na, heeft het op allen die uit Adam geboren zijn betrekking, wat één uit hen ootmoedig en tevens waarachtig van zich zelven belijdt: *Ik ben in ongerechtigheid geboren en in zonde heeft mij mijne moeder ontvangen.*"

Het derde punt is de beeldendienst. Bernardus waarſchuwt op eene treffende wijze tegen het misbruik der beelden in de kerken (3). »De menſchen loopen derwaarts om ze te kusſen (vereeren, προσκυνεῖν), worden uitgenoodigd om ze te begiftigen, en, eerder bewonderen zij het ſchoone, dan het heilige te eeren. — — Wat meent gij wel dat in dit alles gezocht wordt? de zelfverfoejing der boetvaardigen, of de bewondering der aanſchouwers? O ijdelheid der ijdelheden, offchoon er nog meerdere razernij dan ijdelheid in is op te merken!" Ook hier was het de geestelijke gezindheid van het gemoed des vromen mans, die hem de echt geestelijke richting, die de Hervorming in eene eeuw van zoo veel meerder ontwikkeling aannam, vier honderd jaren vroeger deed vinden. Een duidelijk bewijs, dat de zamenſtemming gewerkt was, niet door vleesch en bloed, maar door dien Geest, die in alle waarheid leidt!

Doch vooral heeft Bernardus daarin eene treffende zamenſtemming met de Hervormers, dat hij de eenige was der oude Kerkvaders, die een duidelijk denkbeeld had van de rechtvaardiging van den zondigen mensch, alleen uit genade, *door* het geloof, maar *om niet.* Menigvuldig zijn de plaatſen die wij ten bewijze hiervan zouden kunnen aanhalen. Treffend is in dit opzicht vooral zijn ſermoen *op den feestdag der Engelboodſchap aan de H. Maagd.* Aldus vangt de predikatie aan: »*Onze roem is deze* (zegt de Apostel:) *namelijk het getuigenis onzer conſcientie.* Dit is niet zulk een getuigenis, als dat van den trotſchen Farizeër, die in zijne misleide en misleidende inbeelding een getuigenis gaf van zich zelven, en zijn getuigenis was niet waarachtig; maar, wanneer de Geest zelf aan onzen geest getuigenis geeft. Voorts houd ik het daarvoor, dat dit getuigenis beſtaat in drie ſtukken. Want het is *eerst* en vooral noodig te gelooven, dat men de vergiffenis der zonden niet kan verwerven, dan door de barmhartigheid Gods (*indulgentia Dei*); *daarna* dat men hoegenaamd geenerlei goed werk hebben kan, indien Hij ook dit niet eerst ſchenkt; *eindelijk*, dat men het eeuwige leven door geen eenig werk kan verdienen, indien ook dat niet om niet gegeven worde. Want wie kan een reinen maken, uit een onrein ontfangenen en geborenen, dan Hij die alleen heilig is? Hetgeen eenmaal geſchied is, kan niet ongedaan worden gemaakt; maar wanneer Hij het niet toerekent, zal het als niet geſchied wezen. Dit bedoelt de Profeet als hij zegt: *Gelukzalig is de mensch wien de Heere de ongerechtigheid niet toerekent.* Maar van de goede werken is het zeker, dat niemand die van zich zelven heeft. Want indien de nog onbedorven menſchelijke natuur niet kon ſtaande blijven, hoeveel te minder zal de reeds verdorvene natuur zich kunnen omhoog heffen. Het is eene bekende zaak, dat alles uit zijn eigen aard neigt naar zijnen oorſprong, en altoos naar derwaarts is overhellende. Zoo is het dat ook wij, die uit niets geſchapen zijn, wanneer wij aan ons zelven worden overgelaten, altoos tot het geestelijk niet (hetwelk is de zonde) overhellen. — —

»Waarlijk, de menſchelijke verdienſten zijn niet van dien aard, dat ons daarom het eeuwige leven zoude verſchuldigd zijn, of dat God iemand onrecht zoude doen, indien Hij het hem niet ſchonk. Want, om niet te zeggen dat alle verdienſten gaven Gods zijn, en dat alzoo de mensch veeleer aan God verplicht is wegens dezelve, dan God aan den mensch (1): — wat zijn alle verdienſten in vergelijking met zoo groot eene heerlijkheid? Eindelijk, wat beteren Godsman zullen wij vinden, dan hij, wien de Heere zelf dit getuigenis geeft, zeggende: *ik heb gevonden eenen man naar mijn harte?* En evenwel behoefde die zelfde man tot God te zeggen: *Heere, ga niet in het gerichte met uwen knecht!* Niemand bedriege dus zich zelven: want indien hij de zaak wel zal overwegen, zoo zal hij gewisſelijk bevinden, dat hij zelfs niet machtig is met tien duizend te ontmoeten dengene, die met twintig duizend tegen hem komt.

»Doch hetgene wij hier gezegd hebben, is nog niet in alle deelen genoegzaam, maar behoort alleen als het beginſel en de grondſlag des geloofs gehouden te worden. Indien gij alzoo gelooft, dat uwe zonden niet kunnen worden uitgedelgd dan van Hem tegen wien

(1) *Sermo in Pſ. XC.* Tom. II. Pars 2. p. 139, 140.
(2) *Epiſtola 174 ad Canonicos Lugdunenſes.* T. I. p. 311—316.
(3) *Apologia de vita et moribus Religioſorum*, Cap. 11.

(1) Verg. de *Nederl. Geloofsbelijdenis*, Art. XXIV.

alleen gij gezondigd hebt, zoo doet gij wel; maar ga verder, en voeg er bij, dat gij ook nog gelooft dat uwe fchulden door Hem u inderdaad vergeven worden. Dit is het getuigenis dat de Heilige Geest in onze harten geeft, zeggende: *Uwe zonden zijn u vergeven* (1)."

Eveneens fpreekt de godzalige man in zijne uitlegging van Salomo's Hooglied, over die woorden: ***Ik ben mijns Liefften en mijne Liefste is mijn.*** »Waarom fpreekt de Bruid alzoo? Omdat zij dan zich het meeste begenadigd betoont, wanneer zij alles aan de Genade toefchrijft, en aan deze de eerfte plaats en wederom de laatfte toekent. Hoe zou zij anders vervuld kunnen zijn van genade, indien zij iets had, dat niet uit genade was? De genade kan geen plaats ontvangen, waar de verdienfte plaats genomen heeft. Dus is die belijdenis, zoo vol van genade, een bewijs dat er volheid van genade is in het harte dat haar belijdt. Want indien er iets van het eigen in is, dan moet de genade daar voor wijken, in zoo ver het er in is. Gij ontneemt aan de genade, hetgeen gij toekent aan de werken. Ik wil geen verdienfte, die de genade uitfluit. Ik heb een afkeer van al hetgeen uit mij zelven is, om mij mijn eigene te maken, indien anders dat vooral het mijne is, hetgeen mij mij zelv' eigen maakt. De genade geeft mij mij zelven terug, gerechtvaardigd om niet, en alzoo bevrijd van de dienstbaarheid der zonde: want waar toch de Geest des Heeren is, daar is vrijheid.

»O! eene dwaze bruid was de Joodfche kerk, die de rechtvaardigheid Gods niet achtende, welke is de genade van haren Bruidegom, en hare eigene gerechtigheid willende oprichten, zich aan de rechtvaardigheid Gods niet onderwierp! Daarom is die ongelukkige verftooten, en is zij geene Bruid meer, maar nu is het die Kerk, tot welke gefproken is: ***Ik zal u Mij ondertrouwen in geloove. Ik zal u Mij ondertrouwen in gerechtigheid en in gericht, en in goedertierenheden en in barmhartigheden. En gij hebt mij niet uitverkoren, maar ik heb u uitverkoren:*** en opdat ik u mochte verkiezen, heb ik uwe werken niet gezocht, maar voorkomen. Zoo heb ik u mij ondertrouwd in geloove, en niet door de werken der wet; ik heb u mij ondertrouwd in gerechtigheid, maar in de gerechtigheid welke uit den geloove is, niet welke is uit de wet (2)". — »De Heere kan zich zelven niet verloochenen, noch ongedaan maken hetgene Hij gedaan heeft. God zal het doen: Hij zal het volbrengen, gelijk gefchreven is: ***Hetgene geweest is, dat zal nog zijn.*** Vraagt dus niet meer op welke verdienfte wij de toekomende goederen zullen verwachten: gij hoort immers dat God zegt bij den Profeet: ***Ik doe het niet om uwentwil, maar om mijnentwil, fpreekt de Heere.*** Het is genoeg verdienfte, te weten, dat de verdienften niet genoegzaam zijn. En gelijk het genoeg tot verdienfte is, zich geene verdienften in te beelden, zoo is het genoeg voor het gerichte, om ontbloot te zijn van alle verdienften (1)".

En nog op zijn fterfbed fprak Bernardus in dit diepe gevoel de zoo merkwaardige woorden: »Bidt tot den Heiland, die in den dood des zondaars geen lust heeft, dat Hij mijn einde niet doe vertragen, en het onder Zijne befcherming neme. Onderfteunt hem, wien ***alle eigen verdienfte ontbreekt***, door uw gebed; opdat de Booze, die des menfchen behoudenis belaagt, geene plaats vinde waar hij mij verwonden kan."

Eindelijk zou men nog eene treffende overeenkomst kunnen opmerken tusfchen het ijveren van den monnik Bernardus voor de krijgstochten tegen de Sarracenen, en de opwekkingen die Luther tot de Duitfche Vorften die zijne zijde hielden richtte, om den Keizer in den krijg tegen de Turken met alle krachten bij te ftaan (2); niettegenftaande deze anders alles deed wat in zijne macht was, om de vrijheid der Evangelifche belijdenis te onderdrukken. Doch wij behoeven deze vergelijking geenszins, om een levendig aandeel te nemen in de prediking van een nieuwe kruisvaart door den Abt van Clairvaux, in Frankrijk en Duitschland, na dat het op een vroegeren tocht verworvene dreigde voor de Christenheid geheel verloren te zullen gaan. Dit gewichtig bedrijf van Bernardus verdient dat wij er nog nader bij ftilftaan.

(***Het Slot in een volgend Nummer.***)

GENEVE NA HET MIDDEN DER XVIde EEUW.

De volijverige Farel, die het voornaamfte werktuig in Gods hand, tot verbreiding der heilsleere te Geneve geweest was, deels door de krachtige wijze op welke hij Calvijn, die vroeger zich nu eens in Frankrijk, dan in Italië ophield, in den naam Gods bezwoer om zich te Geneve te vestigen (3); bleef federt, ook nadat hij die ftad verlaten en zich te Neufchatel gevestigd had, in den geestelijken welftand derzelve het levendigfte belang ftellen. Hij fchreef menigvuldig brieven aan Calvijn, die in geloofskracht en innigheid der liefde dikwijls de brieven van Luther aan zijnen Melanchton evenaren. »Ik moest, (fchreef hij hem den 24ften Maart 1555) van hout en fteen zijn, indien ik niet aan u hing met de teederfte liefde! — Een ander maal fchreef hij om den moed van Calvijn te verfterken: »Christus heeft tot nu toe boven alle hope gewerkt, en Hij zal nog grooter dingen doen dan deze. De ftrijd is onze niet, en wij

(1) BERNARDI *Sermo in Annunciatione B. Mariae.* (Tom. II. Pars. I. p. 233, 234) § 1—3.

(2) *Sermo* 67 *in Canticum.* § 10, 11. (*Operum* Tom. III. p. 439.)

(1) *Sufficit ad meritum, fcire, quod non fufficiant merita. Sed ut ad meritum fatis est, de meritis non praefumere; fic carere meritis, fatis ad judicium est.* (T. III. p. 445.

(2) SECKENDORF, *Gefch. des Lutherthums.* III. 88.

(1) Calvijn zelf fchreef hieromtrent de volgende merkwaardige woorden: *Deus ita per varios flexutus me circumegit, ut nusquam quiescere permitteret, donec, repugnante ingenio, in lucem pertractus fum. — Genèvae enim non tam confilio vel hortatu, quam formidabili Farelli obtestatione retentus fum, ac fi Deus violentam mihi e coelo manum injiceret.* CALVIN. *Praef. ad Pfalmos.*

zijn het niet die hem voeren. God is het die dezen kamp voert: wij zijn meer aanſchouwers dan ſtrijders. Dit tranenzaad zal ons een ongelooflijk verheugenden oogst opleveren. Met den Heere moet gij alles moedig volvoeren. Nooit laat Hij zijne zaak aan haar zelve over. Machtig ſtond Hij Mozes bij tegen de toovenaars, en richtte Pharao met geheel zijn leger te gronde. Daar Hij nu den bedienaar der Wet zoo verheerlijkte, kunt gij dan bezorgd zijn, dat Hij u zijne hulp tegen zulke goochelaars als degenen die tegen u over ſtaan, zou onttrekken? De Antichrist en zijne aanhangelingen moeten geheel van hunnen troon geſtort en vernietigd worden, en het u van Christus toebetrouwde ambt helder blinken. Wees daarin gerust, dat gij den Heere dient, en dat Hij de moeite en het lijden u toeſchikt. Zijn, en niet onze wil geſchiede! God doet ons aanvechting ondervinden door wien en gelijk Hij wil; en dringt ons hierdoor Hem om de bevrijding van alle kwaad gedurig aan te roepen. Hij aanſchouwe en richte het ongelijk dat ons wedervaart, en ſta ons bij; hetgeen Hij ook doet en verder doen zal." Zoo ſprak Farel ſteeds zijnen vriend en ſtrijdgenoot toe. Ook begaf hij zich meermalen tot hem, om hem op te wekken; en nimmer was zijne vreugde grooter, dan wanneer hij op de plaats zelve de ſteeds vernieuwde genadebewijzen mocht opmerken, die de Heer na zoo vele gevaren en ſtrijd, aan de welig bloeiende gemeente van zijn geliefd Geneve ervaren deed, en waardoor zij van zoo vele daarhenen vluchtende vreemdelingen als een voorbeeld van christelijk leven werd bewonderd en nagevolgd (1). »Onlangs (ſchreef hij aan eenen vriend, een jaar later:) was ik te Geneve; en nog nimmer heeft het mij daar zoo wel bevallen. Niet dat ik wenſchen zoude eene zoo groote en naar het Woord Gods begeerige gemeente te onderwijzen; maar alleen te hooren, en te leeren, als de geringſte onder den volke. Ik denk geheel anders dan het Romeinſche legerhoofd, die in het gebergte liever de eerſte zijn wilde, dan te Rome de tweede. Te Geneve wilde ik liever de laatſte zijn, dan op eene andere plaats de eerſte. Wanneer niet de Heer zelve, en mijne liefde jegens de aan mijne herderzorg toebetrouwde geloovigen, het mij anders geboden, niets zoude mij terughouden om, gelijk ik ſteeds in den geest met die gemeente vereenigd ben, mij ook onder dezelve neder te zetten." Deze liefde tot Geneve, en hetgeen hij voor hare ingezetenen gedaan heeft en geleden, werd ook door de Genevezen dankbaar erkend, en zij verblijdden hem wanneer hij onder hen kwam niet alleen door gastvrijheid en andere bewijzen hunner bijzondere toegenegenheid; maar de Raad ſtelde zelfs, toen Farel later wederom zijne oude vrienden bezocht, aan de Leeraars voor, of men het niet aan zijne verdienſten jegens haar verſchuldigd was, hem met eene jaarlijkſche bezoldiging als eeregeld aan Geneve te verbinden, opdat niemand de Genevezen van ondankbaarheid mocht kunnen beſchuldigen (1).

DE BELIJDENIS VAN ZONDEN IN DE GEREFORMEERDE KERKEN (2).

In het jaar 1543 werd te Geneve de orde der openbare godsdienstoefeningen voor de Gereformeerde Kerk aldaar vastgeſteld, die van toen af het voorbeeld is gebleven van de liturgie bij al die Kerken en Gemeenten aangenomen, welke zich aan de Geneefſche Reformatie hebben aangeſloten. De aanvang en grondſlag dezer liturgie was de plechtige zondenbelijdenis, welke, in haar wezen, bij alle Gereformeerde gemeenten ten gronde der openbare godsdienst werd gelegd. Zij werd aangenomen door de Kerken van het Franſche Zwitſerland, door die van Frankrijk, door de Nederduitſche Kerken en de Waalſche gemeenten onzes Vaderlands, en door de Engelſche Kerk; en offchoon de uitdrukkingen bij die onderſcheidene afdeelingen der Gereformeerde Kerk verſchillen, de grond is bij allen dezelfde. Zelfs in de agende der vereenigde Evangeliſche Kerk in het Koninkrijk Pruiſſen is zij om hare wezenlijke voortreffelijkheid overgenomen. Zij maakt dus in haren grond een van die beginſelen van kerkinrichting uit, die tot het wezen der Geneefſche Reformatie moeten geacht worden te behooren. Zij onderſcheidt zich daarin van het overige der godsdienstoefening, dat terwijl in de predikatie de Leeraar en Herder uit naam van God tot het volk ſpreekt, in de zondenbelijdenis daarentegen de gemeente tot God ſpreekt, als met ééne ſtem, door den mond haars Voorgangers. Ja zij onderſcheidt zich zelfs van de overige gebeden, in zoo verre in deze de *Leeraar*, in de belijdenis daarentegen de *gemeente*, meer op den voorgrond treedt. De Leeraar *gaat* de gemeente *voor* in het gebed; hij *vertegenwoordigt* haar in de belijdenis van zonden.

Het is ook inderdaad niet zonder grond dat deze inſtelling zoo algemeen werd ingevoerd. »Eene belijdenis van zonden (zegt een zeer geacht geestelijke der Engelſche Kerk:) is noodzakelijk voor de vergiffenis van

(1) Men vond omſtreeks dien tijd te Geneve eene Italiaanſche, eene Engelſche, eene Spaanſche en eene Franſche gemeente, die zich enkel uit zulke vluchtelingen gevormd hadden, en door welke de invloed der Geneefſche Kerk op de landslieden dezer gemeenten, zich ſpoedig moest uitbreiden, en machtig werd bevorderd.

(1) Men zie over dit alles M. KIRCHHOFER, *Leben Wilhelm Farels*, IIer Band.

(2) Wij bezigen de oorſpronkelijk *Franſche* benaming *Gereformeerd* bij voorkeur van die Kerken en Gemeenten, welke zich aan de *Fransch-Zwitſerſche* Hervorming hebben aangeſloten. De benaming, gelijk men weet, is ontleend uit Rom. XII. vs. 2 (*reformamini in novitate ſenſûs vestri*). Het Nederlandſche woord *Hervormd* daarentegen, gebruiken wij, naar deszelfs afleiding, in een algemeener' zin. Zoo zal men, om naauwkeurig te ſpreken, zeggen, dat de Kerk van Engeland *Hervormd*, daarentegen die van Schotland *Gereformeerd* is. Wij hechten nog al veel aan dit gebruik, (hetwelk men alleen in onze taal tot zijne beſchikking heeft,) dewijl het geſchikt is om den ongelukkigen en inderdaad ongegronden partijnaam van *Calvinisten* (waarom niet ook: *Farellianen?*) te verdringen, tegen welken wij ons reeds hebben verklaard in de eerſte Noot van het opſtel *Over de Kerk en Hoogeſchool van Geneve, vooral in haren invloed op de Nederlanden.*

zonden; want niemand verwerft vergiffenis van God, zonder voorafgaande erkentenis van ſchuld; niemand wordt een kind van God, zonder eerst een boetvaardig zondaar te zijn geworden. Geheel het werkdadige Christendom beſtaat in beurtelings afwiſſelende vernedering en zegepraal, droefheid en vertroosting, boetvaardigheid en ſchuldvergiffenis; en deze tweelingsleden van het Christelijke leven kunnen niet worden van één geſcheiden, tot dat het Koninkrijk van Christus zal volmaakt zijn, tot dat 's menſchen proeftijd zal zijn vervuld, en er geen andere ſchepſelen zullen gevonden worden, dan de volmaakte rechtvaardigen en de onherſtelbaar veroordeelden. De eenige omſtandigheid van het verſchil tusſchen den ſtaat van den Duivel en zijne Engelen, en onzen toeſtand, is dat wij door eene ootmoedige en geloovige ſchuldbekentenis, vergiffenis onzer zonden kunnen verkrijgen. Hadden wij dit onwaardeerbare voorrecht niet, ons vooruitzicht zou zoo donker zijn als het hunne; voor geenen bewoner der aarde zou er meer hope zijn. Er zouden geen van die heldere plekken meer zijn (die zonneſchijnſels in de wildernis!) die bewijzen dat er eene worſteling beſtaat tusſchen den mensch en de machten der Duisternis, en dat Gods oog nog op ons geſlagen is. Maar zoo haast als die ſchuldbekentenis, waarop de vergiffenis beloofd is, de ziel inneemt, dan voelen wij ons gedrongen en genoodigd om onze verdorvenheid te belijden; en indien wij koel en nalatig zijn in deze belijdenis van ſchuld, mag dit wel voor een praktisch bewijs gehouden worden, dat wij zelfs de eerſte beginſelen van het Evangelie nog niet bij ervaring kennen. Hoe jammerlijk is het dus, dat wij de kerken half ledig zien wanneer de dienst begint, zoo dat men niet veel anders hoort, dan het trappelen met de voeten en het openen der banken, terwijl zeer weinige perſonen zich vereenigen om eene plechtige belijdenis voor den allerhoogſten God te doen! (1)"

Onze oorſpronkelijke Nederlandſche Gereformeerde Kerk ſtelde dan ook zoo uitnemend veel prijs op deze belijdenis van zonden, dat zij dezelve niet ſlechts in één, maar in twee onderſcheidene gebeds-formulieren heeft uitgedrukt, het eene noch krachtiger dan het andere: en wel onder den titel, eerst van *Gebed des Zondags voor de predikatie*, daarna van *Gebed voor de predikatie in de weke.* In onze Waalſche Kerken is het gebruik dezer belijdenis nog niet afgeſchaft, maar werd tot heden toe gehandhaafd, ofſchoon nu en dan door dezen en genen Leeraar met aanmerkelijke veranderingen wordende gebezigd; en ook onze geloofsbroeders in Frankrijk hechten zoo veel gewicht aan deze belijdenis van zonden, dat één hunner zich daaromtrent vóór eenige jaren op de volgende krachtige wijze uitliet: »Het gebed dat onze liturgie opent, is wellicht het beste en meest evangeliſche (na dat des Heeren, met recht het allervolmaaktſte genoemd), hetgeen aan menſchelijke lippen gegeven werd uit te ſpreken (1)." Ook herinneren wij ons nog zeer goed, dat een onlangs ontſlapen, wegens zijne vroomheid algemeen geacht Leeraar, uit verlangen om dit belijdenisgebed met de gemeente te doen, zich dikwijls in de Franſche Kerk liet vinden, in welke hij anders, wegens het verſchil van taal, niet veel behagen ſchepte (2).

Waarom, mogen wij wel vragen, heeft men, zoo lang er een krachtig leven in de Kerk was, zoo oneindig veel gewichts gehecht aan deze belijdenis van zonden? — Het was, omdat zij, onveranderd afgelegd, de krachtigſte ſlagboom is tegen het verderfelijk Pelagianisme, hetwelk, als de worm die aan Jonas wonderboom knaagde, het innigſte leven der Kerk aantast. Tegen dezen kanker der gemeenten levert eene zuivere en krachtige belijdenis van zonden meerdere waarborgen op, dan een geloofsformulier. De Pelagiaanſche Leeraar laat het ſymboliſche geſchrift liggen, en meent reeds veel gedaan te hebben om aan het geloof zijner gemeente te gemoet te komen, wanneer hij het niet ſtellig heeft tegengeſproken. De belijdenis van zonden daarentegen komt aan het begin van elke predikatie weder op nieuw voor, en legt telkens een herhaald getuigenis af tegen elke Pelagiaanſche leerrede die haar opvolgt. Zal men in de leerrede tegenſpreken hetgeen men zoo even met de geheele gemeente beleden heeft? Zal men voor menſchen ſprekende, ontkennen, hetgeen men zoo even voor het aangezicht van den driemaal heiligen en rechtvaardigen God op de plechtigſte wijze heeft verklaard?

Doch er is meer. De uitſpraak van den Apostel: *Beproeft u zelven of gij in het geloove zijt*, is immers ook in de eerſte plaats van toepasſing op den leeraar en voorganger eener gemeente? Zal het dan den getrouwen verkondiger van Gods Woord niet welkom zijn, wanneer hij bij den aanvang van iedere dienst eene gelegenheid heeft om tot zich zelven in te keeren, en zich zelven te onderzoeken, of zijn geloof met de ootmoedige boetgeſtalte eener gemeente Gods in zamenſtemming is? Zou het eenen leeraar, die dit getuigenis nog in zich zelven niet waarneemt, tot geene heilzame ontdekking kunnen zijn, wanneer hij bevindt dat hij deze verklaring voor God nog met geene goede conſciëntie kan afleggen? Vooral dunkt ons zulk eene ontdekking en overtuiging heilzaam, omdat zij den leeraar geworden zou, niet door middel van leden zijner gemeente, die eigenlijk aan hem ondergeſchikt moeten zijn, maar als voor het aangezicht van God zelven, en voor den rich-

(1) Rev. Mr. STEBBING, Note to the *Morning Prayer.— Book of Common prayer*, p. 30.

(1) *Archives du Christ.* 1834. p. 11. *Nous y proclamons ſolennellement que nous ſommes nés dans la corruption (doctrine du péché originel); que nous ſommes incapables par nous mêmes de faire le bien (impuisſance abſolue de l'homme à mériter le ſalut); que nous avons attiré ſur nous la condamnation et la mort (malédiction univerſelle prononcée par la loi). Nous ſupplions le Seigneur d'avoir pitié de nous, et de nous pardonner nos péchés à cauſe de Jéſus Christ (ſalut par grace, complète rédemption en Christ); nous ſollicitons enfin les grâces du St. Esprit, pour pouvoir porter des fruits de ſainteté et de justice qui ſoient agréables à Dieu (nécesſité de la régénération, de la nouvelle naisſance par le St. Esprit).*

(2) Het is de Eerw. Egeling, dien wij hier bedoelen.

terſtoel van zijn eigen geweten. Het Pelagianisme toch is de ketterij van het onwedergeboren hart; en, heeft het niet altoos iets pijnlijks, om tot eenen voorganger der gemeente te moeten zeggen: *Zijt gij een Leeraar Israëls en weet gij deze dingen niet?*

Verder, (en dit wilden wij hier byzonder hebben in het oog gehouden:) indien het waar is, wat wij boven aanmerkten, dat in deze belijdenis de Spreker, in zijne predikatie de leeraar, en zelfs nog in het gewone gebed de voorganger zijner gemeente, hier ſlechts de vertegenwoordiger, de mond derzelve is, zal dan de vertegenwoordigde ſchare der geloovigen niet met recht kunnen vorderen, dat men haar niet iets anders late zeggen dan zij bedoelt? Zal de belijdenis van het boetvaardig hart zich ſchikken moeten naar den willekeur eener bijzondere meening? En zullen zij die waarlijk gelooven dat de geheele wereld verdoemelijk is voor God, met oprechtheid zich voor den Heer kunnen ſtellen, wanneer de zonde, waarover zij zich voor God mishagen en verfoeien, ſlechts zwakheid wordt genoemd? Of wanneer zij, ſchoon wetende in Adam gezondigd te hebben, en gevallen en geſtorven te zijn, ſprekende worden ingevoerd als wilden zij daarvan niets weten?

Van harte zouden wij dus wenſchen, dat de belijdenis van zonden onveranderd, gelijk zij in hare oorſpronkelijke zuiverheid was, wederom in al de Hervormde Kerken van ons Vaderland wierde herſteld. Doch het is zeker veel moeilijker die herſtelling te bewerken daar waar het gebruik reeds afgeſchaft is, dan het daar te handhaven, waar het noch beſtaat. In twee afdeelingen der Gereformeerde Kerk beſtaat het nog. In de Waalsch-Gereformeerde, en in de Engelsch-Episcopaalſche Kerk. De eerſte en gemakkelijkſte maatregel is, om het in die Kerken met bijzondere zorg te bewaren. In deze Kerken toch, die men erkent dat nog door een gemeenſchappelijk geloof (*une foi commune*) vereenigd zijn en op een onderlinge zamenſtemming des geloofs rusten, moet zonder twijfel die overeenſtemming, zoo al niet in de ſymboliſche boeken, die (hoewel zeer te onrecht) door ſommigen als verouderd worden aangemerkt, zeker althans in deze belijdenis, als welke nog in volle gebruik is, gezocht worden. Het zij dus aan de Opzieners dier gemeente dringend aanbevolen, om op de ongeſchondene bewaring van dat pand, aan de gemeente toebetrouwd, zorgvuldig toe te zien. Zou het niet wenſchelijk zijn, om bij het beroepen van een jongen leeraar, onderzoek te doen, of de nieuwe predikant geene zwarigheid zoude maken om de Belijdenis van zonden ongeſchonden uit te ſpreken?

Laat ons het vrijmoedig erkennen. Afgeweken zijn wij van de levenwekkende beginſelen der Hervorming; verwaarloosd hebben wij die panden en ſchatten, welke ons door de genade des Heiligen Geestes ſedert bijna drie eeuwen af waren toebetrouwd. Er is behoefte, er ontſtaat hoe langs zoo meer behoefte, om wederom op te bouwen hetgeen eene halve eeuw van onverſchilligheid in bouwvallen deed nederſtorten. Het is geen vooruitgang, wanneer men vallen laat een pand, hetgeen men bezat, ſchatten verliest, die men tot den duurſten prijs had verworven. Vooral, waaraan is meerder behoefte, dan aan eene oprechte, krachtige en boetvaardige belijdenis van onze en onzer Vaderen ongerechtigheden? Toen de Profeet Daniël uit de heilige Boeken berekende, dat de tijd der verſtoring des Tempels en van het woest liggen des heiligen Lands ten einde liep, deed hij die ſchoone en onvergelijkelijke belijdenis van zonden, welke eenig in hare ſoort is, en nog door Jood en Christen nagelezen en nagebeden wordt; en de Heere hoorde het, en herſtelde Israël, en deed den Tempel herbouwen, het Volk herſtellen, en de vervallene plaatſen weder oprichten. Zal het niet eene oprechte en getrouwe, herhaalde en diepgevoelde belijdenis van zonden, en deze alleen, wezen, die den Heere zal bewegen wederom in het midden onzer gemeenten zijne woninge te nemen? Hij zelve geve daartoe de opgewektheid, den ernst, den ijver, en ſchenke de verhooring om Zijns naams wille!

EENIGE WENKEN OVER DE PRAKTIJK DES CHRISTENDOMS.

Vele onzer lezers hebben zeker even als de Schrijver van dit opſtel, met bijzondere belangſtelling het artikel gelezen, in ons vorig nummer geplaatst, betreffende de *verſtrooijingen.* Inderdaad werden daarin met kracht en levendigheid de gevaren geſchetst, die de loopbaan van den Christen in zoo vele opzigten omringen, en die hem onder den naam van *geoorloofde vermaken* of van *onverſchillige bezigheden* van zijnen God en Verloſser aftrekken. Dieper is de Schrijver echter nog in den grond der zaak doorgedrongen, bij het betoog, hoe zelfs de inderdaad geoorloofde, ja pligtmatige werkzaamheden, even zeer verſtrooijing kunnen worden, van het oogenblik af, dat zij niet in God en tot eere van Hem gedaan worden, maar integendeel ſlechts ſtrekken om de leegte van ons hart aan te vullen, en het denkbeeld aan God te verwijderen. Wie is er, die na het lezen van dit ſtuk, indien hij niet willens blind is, en eenigermate eenen vorſchenden blik in zich zelven heeft mogen werpen, niet uitroepen moet: *Ik ben die man!* Velen zullen daardoor op het een of ander, dat hen tot nu toe ontgaan was, opmerkzaam zijn geworden; en het onderwerp moest de aandacht opwekken, daar het geenszins eene afgetrokkene beſchouwing was, maar daar het tot de praktijk des Christelijken levens behoorde, die zoo weinig gekend wordt, waarover ook zoo vele vooroordeelen in zwang zijn. Ik konde dan ook het verlangen niet onderdrukken, om nog eens op dit gewigtig punt, de praktijk namelijk van den Christen, terug te komen, en deswege nog eenige denkbeelden, na het lezen van het voornoemd ſtuk ontſtaan, in het midden te brengen, niet als mijne eigen ondervinding anderen opdringende, maar alleen hetgeen mij zelven voorkwam aan die broeders voordragende, die in denzelfden ſtrijd gewikkeld zijn.

De voorbeelden in het meergemelde ftuk aangehaald, mogen niet alle even overtuigend zijn, de hoofdzaak is waar, en zoude nog in meer bijzonderheden nagevorscht en aangetoond kunnen worden. De afkeerigheid van des menfchen natuur tegen God, is zoo verre gaande, dat gelijk Adam en Eva zich met vijgenbladen bedekten, hij ook alles zoekt aan te grijpen om zich te bedekken, liever dan, in het gevoel van hetgeen hem ontbreekt, de gemeenfchap met God te zoeken. Van daar is het niet moeijelijk geweest den mensch tot allerlei pelgrimagiën en boetedoeningen te bewegen: alleen de breking des harten heeft men aan God moeten overlaten, en tot deze is niemand door menfchelijke toefpraak gekomen; maar elk die met die ondervinding verwaardigd werd, heeft er de hand des Heeren in moeten erkennen. Neen, het zijn niet alleen de wereldfche vermaken, niet alleen de pligten van het geoorloofd beroep, maar zelfs de dienst van God, zelfs de werken der liefde en de ijver tot de uitbreiding van zijn Koninkrijk, die door onze bedorvene harten tot de ftreling van eigenliefde en de afwending onzer gedachten van den ftaat onzer ziel, misbruikt kunnen worden. Wij kunnen, met dat alles, nog als klinkend metaal zijn. Hoe krachtig is derhalve het woord des Apostels, wanneer hij zegt, dat het vergeefsch ware ons ligchaam ter verbranding over te geven, zoo wij de liefde niet hadden. De Gefchiedenis bevestigt dit op iedere bladzijde. Elke, zelfs de meest afgewekene godsdienst had hare martelaren, en de folteringen die de Indiaanfche Fakirs zich zelven opleggen, overtreffen alles wat de verbeelding zich ten dezen fcheppen kan. Hoe waar blijft het dus: *Wat niet uit den geloove is, is zonde;* en hoe moet ieder die in den afgrond van zijn harte nederziet, uitroepen: *Ik ellendig menfche, wie zal mij verlosfen van het lichaam dezes doods!* Wat wij uit den geloove doen, doen wij met Christus en door Hem, al moet ook naderhand de geloovige erkennen, (Matth. XXV vs. 37) dat hij geene bewustheid had, dat hij aan Christus bewees wat hij aan zijne broederen deed. Wij zien van den eenen kant, eene alabaster-flesfche over de voeten van den Heiland uitgeftort, een glas water in den naam eens discipels gegeven, achtervolgd met altoosdurende gedachtenis en met eeuwig loon. Van den anderen kant fpreekt de Schrift van overgave zelfs van het ligchaam, van een doortrekken van landen en zeeën, om een proseliet te maken; en toch alles onnut, terwijl het niet met geloove gemengd was in degenen die zulks volbragten. Zie daar dus een maatftaf, geheel anders dan, niet alleen de wereld, maar dikwijls zelfs de Godsdienftige wereld die aanneemt. Onze daden worden getoetst door eene hoogere fcheikunde, waarbij alleen de beftanddeelen van geloof en liefde overblijven, terwijl al het andere vervliegt. En is het door de verblinding van ons eigen hart dikwijls, gelijk uit het reeds genoemde Hoofdftuk blijkt, moeijelijk voor den geloovigen, zijne eigene geloofsdaden te onderfcheiden, hoe veel moeilijker is dit dan nog met opzigt tot anderen! Hoe noodig is niet hier die liefde, die alles hoopt en gelooft, om niet telkens tot bitterheid over te flaan, wanneer wij van de broeders daden zien, die wij zouden afkeuren, en die, naar ons oordeel, niet met God gefchied kunnen zijn. Is echter de erkenning van de zonde, die in alles ligt, waarachtig bij ons, en in het leven gevoeld, en niet flechts een onderwerp van de fcherpzinnigheid van ons verftand, dan zal zij ons in onze betrekkingen met onze broeders getrouw, maar tevens teeder maken; dan zal zij ons doen vreezen de tarwe te gelijk met het onkruid uit te rukken, en ons fteeds doen gevoelen, dat wij dezelfde dingen doen, die wij in anderen vooroordeelen. Vooral zullen wij, hoe dieper wij in ons zelven delven, fteeds meer moeten erkennen, dat, wat wij ook mogen nalaten, waar van wij ons ook mogen onthouden, elk van ons zijne zonde der verftrooijing heeft, elk van ons eenen kring van denkbeelden en verlustigingen kent, die buiten God zijn: grof bij fommigen, fijn en veelal voor anderen onmerkbaar, bij velen. De ijverige Adolphe Monod deed eens eene preek, om zijne hoorders te overtuigen dat zij allen zondaars waren. Hij verdeelde hen daartoe in drie klasfen: 1°. Ondeugende zondaars, 2°. Liefhebbende zondaars, 3°. Deugdzame zondaars; en toonde daarbij aan, hoe de liefde van het fchepfel buiten God, en de deugd in eigen krachten, voor den alleen Heiligen even fchuldig zijn, als de uiterlijke uitbarftingen der zonde. Vloeit derhalve niet, in de eerfte plaats, juist uit die erkenning van zonde, zelfs in hetgeen ons eene geoorloofde bezigheid is, de overtuiging voort, dat liefde de maatftaf zijn moet in de beoordeeling onzer broeders?

Wat zal nu echter in de tweede plaats het gevolg dezer erkenning zijn voor ons zelve, en als rigtfnoer voor het leven? Zal daaruit een angftig beftaan geboren worden, waarin de ziel in gedurige vreeze verkeert, en op nieuw de dreiging der Wet in het binnenfte verneemt? Of zal die Wet ons uitdrijven tot Christus, zoodat wij, eens Dezen aangenomen hebbende, niet meer leven onder de *Wet* maar onder de *Genade?* Indien wij nog niet verder gekomen zijn, dan om ons van het een en ander te onthouden, kennen wij toch de regte bedeeling van het Evangelie nog niet, dat eene volheid is, waarin alles gefchonken wordt, en die zeer verre verwijderd is van de afgetrokkenheid van eene monnikscel: daar wij geroepen zijn, niet om uit de wereld te gaan, maar om de wereld te overwinnen. Neen: waarlijk, er is eene vrijheid in het Evangelie! en krachtig is hier het woord: *Gij zijt tot vrijheid geroepen, maar gebruikt de vrijheid niet tot eene oorzake van het vleesch.* Zien wij op den Apostel Paulus, geroepen om het Evangelie te verkondigen onder de Heidenen, en met zoo vele volkeren van verfchillenden aard in betrekking te komen! Doordringend waren zijne blikken in het bederf van zijn hart; doch tevens was er een ruimte in zijne beoordeeling, eene gemakkelijkheid in zijne handelingen, die bijzonder affteekt bij die angstvalligheid en bekrompenheid, die men dikwijls als eene vrucht des Evangelies wil opdisfchen. Het Evangelie wordt voorgefteld als een *zuurdeesfem*, dat de drie maten meels geheel doordringt, deszelfs belijders als het *zout der aarde*, als een *ftad op een berg*, die een licht voor anderen doet

lichten. Hoe meer wij nu maar gevoelen, dat het in ons zelve geheel afgedaan is, dat wij niet meer onzes zelfs zijn, maar het eigendom van Christus zijn geworden; hoemeer wij ook alleen op Hem zullen zien, in zijne Godheid, zijne magt; ja het aangrijpen van Hem als onze geregtigheid, heiligmaking en verlossing, ons meer en meer eene praktijk, eene vervulling van onze behoefte, geene koele bespiegeling zal zijn. Aan de hand van onzen God alleen kunnen wij door alle die gevaren henen gaan, die ons bedreigen. Doch volgen wij zijne leiding, en geenszins een van te voren beraamd plan, dan zullen wij wel eens deze of gene handelingen doen, die den broeder aanstoot geven; en toch, onze eigene consciëntie zal ons genoegzaam onderwijzen, of de liefde, de begeerte tot zaligheid van anderen, ons tot eene daad, die in de oogen van onzen broeder een toegeven is aan de wereld, heeft gebragt, dan of het eene inwilliging is van de begeerlijkheden des vleesches. — Wie ondervond het niet, dat dikwijls reeds lang nadat de belangstelling in de waarheid bij hem opgewekt was geworden, nog vele daden hem onverschillig schenen, en hij in eenvoudigheid in menige zaak bleef ingewikkeld, die met zijne verhevene roeping in geen verband stond? Gaan nu zijne oogen hier over allengskens open, dan zal er veel bij hem wegvallen; doch dan wordt er ook tevens eene wel eens overdrevene angstvalligheid geboren, eene zucht om zich op allerlei wijze van de wereld te onderscheiden, loffelijk in hare beginselen, doch waarbij ook de hoogmoed zoo spoedig voedsel vindt. Hoe dikwijls kan men zich van de wereld geheel afzonderen, en behoudt daarentegen de eene of andere boezemzonde, de eene of andere begeerlijkheid, waarin wij ons heimelijk verlustigen, en die bij alle uiterlijke eerbaarheid en heiligheid, eene scheiding uitmaakt tusschen onze ziel en God! Misschien ware het voor dezen of genen geloovigen die innerlijk gevangen is (en dit dikwijls zonder de juiste bewustheid) onder de heerschappij van den hoogmoed, der gierigheid, of der wellust, nuttig, indien hij door de wrijving van den dagelijkschen omgang met andersdenkenden, op dezen toestand van zijn hart opmerkzaam gemaakt wierd. *Al wat openbaar maakt, is licht.* Wij klagen ons dikwijls over zonden aan, doch laten veelal den sluijer over dat gedeelte van ons bestaan liggen, dat juist de meeste ontdekking noodig had. Alles ligt zeer diep in ons bedrieglijk harte, doch nog peilloozer echter is de genade Gods. En dit blijft waarachtig, dat zoo wij ons aan Hem hebben overgegeven, Hij die gezegd heeft: *Zijt heilig, want ik ben heilig*, dit ook tot waarheid in ons binnenste zal maken, dat wij waarlijk heilig, niet alleen *in* Hem maar tevens *door* Hem zullen worden. Hij zit aan de smeltoven en doet daartoe alles medewerken: de rampen, kastijdingen, ja onze eigen verkeerdheden, tot dat het gemengd metaal de beeldtenis wederkaatse van Hem, die alleen beminlijk is. Die genen voor welke de vrijheid een voedsel hunner begeerlijkheid is, die met de lippen en niet met het harte lief hebben, zullen door het licht bestraft worden; maar hij die het met den Almagtigen durft wagen, zal niet beschaamd uitkomen, want Hij is getrouw; en waar onze plannen geheel te niete en tot schande worden, volbrengt Hij Zijn plan, dat alleen goed is. — Met regt worden dus de verstrooijingen der wereld als zoo vele dingen aangewezen, waarin de Christen geen deel meer kan nemen. Juist in dezen wordt het openbaar dat hij niet met de wereld mede kan gaan, en dat de wereld, gedurende oogenblikken hem toejuichende of bewonderende, echter hem in den grond haat, zoo dra zijn ware gedaante uit den hemel, dien zij vijandig is, zich vertoont. En met dit alles zullen er zaken overblijven, waaromtrent de eene Christen vrijheid gevoelt, en de andere zich bezwaard acht. Deze zaken bestonden er van den beginne aan. Paulus spreekt van sterken en zwakken, en geeft mede eenen altoos doorgaanden leiddraad aan, wanneer hij verlangt dat wij *onzen naasten behagen tot stichtinge.* Dit zij vooral onze wensch, om alles te mogen beschouwen in verband met onze betrekking tot onzen God en Verlosser, en het behoud van onsterfelijke zielen. Bestaat er bij ons *een alles allen te worden om er eenigen te behouden* in het harte, dan is de weg veilig, zelfs midden op het gebied des vijands, want Hij is met ons, die tot de zijnen gezegd heeft, dat zij op slangen zouden treden. Geen voorafgaand stelsel derhalve, maar ruste in Hem, die ons zal bewaren van de booze wereld. En blijft dan niet ten opzigte van ons zelve het beginsel der *vrijheid*, *maar niet tot deksel der boosheid*, het *gebruik* der wereld, maar niet tot *misbruik?*

De twee voorafgaande opmerkingen hadden betrekking op het leven des geloovigen, en zijne beoordeeling van zijne broeders. Doch nu blijft er nog een standpunt over, dat ook in het stuk over de Verstrooijingen aangeraakt wordt: namelijk onze verpligtingen tegen over kinderen en dienstboden, welke Christus nog niet hebben leeren kennen. Met regt wordt er gezegd, dat er *wijsheid* hierin wordt vereischt: waarlijk, nergens is dezelve meer noodzakelijk. Twee klippen zijn er, waarop men gedurig stuit. Van den eenen kant is er eene levendige begeerte van den huisvader, om *datgene wat waarachtig in hem geworden is*, ook in anderen, en vooral om hem heen in zijn huis, *waarachtig* te zien. Er is eene eere Gods in het uiterlijke, waarover hij moet waken. En echter, wanneer hij nu gedurig ziet, dat hij geen dood tot leven kan brengen; wanneer hij de oogenblikken van uiterlijke Godsvereering ziet afgewisseld door de uitbarstingen van wereldliefde, of wanneer hij ontwaart dat hoe strenger hij de uiterlijke zuiverheid zoekt daar te stellen, hoe meer de bedekte ongerechtigheid toeneemt, dan heeft hij waarlijk noodig om van Hem licht te vragen, die het alleen geven kan, dewijl hij dikwijls in strijd is, wat hij kiezen moet: namelijk, om of zaken toe te laten, waarmede hij zich voor zich zelven niet meer kan vereenigen, of door een uiterlijk bedwang gelegenheid tot opstand en tot allerlei bedekte verkeerdheden te geven. De liefde en het vertrouwen der zijnen te bezitten, is voor den huisvader een vereischte, zonder hetwelk al zijn pogen en trachten ijdel is; en zoo de begeerte tot het eeuwig heil der zijnen in

zijn hart leeft, zal hij de gelegenheden tot zonde niet vermenigvuldigen; maar gevoelen, wat al of niet gedragen kan worden, steeds voor zich zelven in woord en wandel wenschende te belijden, dat hij *gestorven is met Christus*, en *de dingen zoekt die boven zijn.* Of heeft zelfs niet Mozes, de Wetgever bij uitnemendheid, aan de Israëliten het een en ander toegestaan, wegens de *verhardinge hunner harten?* Zoo Israël in de woestijne, zelfs in het midden der wonderen en der uitkomsten, Gods Wet niet heeft kunnen dragen, zullen onze kinderen dan dezelve geheel kunnen torschen? Zij liggen onder eene belofte, en daarop mogen wij pleiten, en hen den Heere opdragen, en kracht en leiding voor hen afbidden; doch zij kunnen niet door onze overreding, of door onze ondervinding, tot leven en kennis komen. Zij moeten zelve als gevolg van eigen ervaring leeren kennen. Ook hier wenschen wij geene regels te geven, noch de opmerkingen van den eenen tot maatstaf van den anderen te stellen; maar alleen eene wijze van zien voor te dragen, die in de praktijk der opvoeding zijn gewicht kan hebben. God, die een God ook van ons kroost is, zij in dezen onze leidsman, en toone ons wat elks inborst behoeft, aan welke gevaren elk blootgesteld is, opdat wij niet het vuur binnen het vertrek mogen sluiten, denkende den brand gebluscht te hebben, en gerust zijn tot op het oogenblik dat de vlam naar buiten losbreekt en alles om ons heen verteert (1). Is het niet gewigtig voor elk die in hoogheid of in eenig beheer gesteld is, degenen die aan zijne leiding toebetrouwd zijn, met dien geest der onderscheiding te behandelen, op welken wij ons in het Woord gewezen zien? Naar ons gevoelen blijft de aanwijzing: *Wandelt in wijsheid bij degenen die buiten zijn*, de leidraad des Christens, ook hier.

En nu de slotsom! Is zij niet deze? wat van de *verstrooijingen* gezegd werd, is waar, en strekt om ieder Christen te vernederen, dewijl ook diegene, die de grovere verleidingen mag ontvlugten, dikwijls ten deze opzigte in strikken valt, die hem eerst verborgen waren; en elk die verstrooijingen onzer gedachten en vijandige inwerpselen kent, die dikwijls onze plegtigste oogenblikken ontrusten.

Deze erkentenis echter moet den Christen niet ontmoedigen, noch in hem eenen angstvalligen schroom verwekken die de ontwikkeling van het Christelijk leven in hem hinderlijk zoude kunnen zijn. Is de wonde diep, de magt van den Geneesmeester is nog grooter, en alleen toch naar mate hij die wonde regt gevoelt, gaat hij uit tot de bron der genezing. Christus is een volkomen Zaligmaker voor allen die tot Hem komen. Die in Hem gelooft, die deel aan Hem heeft, gevoelt zijne zondigheid, maar weet toch dat hij een kind is, en dat hij naar het huis van zijnen Vader gaat. Het besluit dat hem van alle deze vermaken en van de ijdelheid der wereld afstand laat doen, kan dan eerst met volle overtuiging genomen worden, wanneer het de liefde Gods is die in het harte werkt, en hetzelve met die wederliefde vervult, die niet kan nalaten om Gode welbehagelijke vruchten voort te brengen.

In het Stuk over de *verstrooijingen* worden de drogredenen die de wereld aanhaalt om hare verstrooijingen en afleidingen te regtvaardigen, krachtig bestreden, en elk die reeds niet geheel meer een vreemdeling in het Koninkrijk Gods is, zal er de waarheid van erkennen. Ondertusschen zijn velen, die voorwendsels zoeken voor hunne bedwelming in de ijdelheden der wereld, spoedig gereed met de beschuldiging, als of het Christendom eene godsdienst van strenge onthouding, aan genot en genoegen vijandig, zoude zijn. Aan dezen nog ten slotte een woord om hen te verzekeren, dat de Christen niet *uit dwang* deze dingen verlaat, maar dat, op het oogenblik wanneer de liefde Gods in zijn hart levendig is, hij ook de lust tot hetgeen vroeger zijne vreugde uitmaakte geheel voelt afgestorven te zijn, en dat de genietingen die God geeft, zoo groot zijn, dat die dezelve waarlijk leerde kennen, nimmer meer op den ingeslagen weg wil terug keeren. Voor hem is het niet meer: ***Smaakt niet en raakt niet aan!*** maar hetgeen Augustinus, wonderspreukig, maar in den grond naar waarheid gezegd heeft: ***Hebt lief en doet wat gij wilt!*** Want hij weet dat hij eenen Vader in de hemelen heeft, en dat deze hem nimmer verlaten noch begeven zal, en door Zijnen Geest zijnen wil meer en meer gelijkvormig zal maken met den wille Gods: dat is met alles wat heilig is, met alles wat het eenig en eeuwig geluk van den mensch in zich bevat.

Zie daar nu eenige opmerkingen, meest uit eigen ondervinding, over een onderwerp dat zoo rijk is; waarin wij dagelijks in velen struikelen, en dat niet ligt uitgeput zal zijn. Aan den éénen wordt deze, aan den anderen gene zijde eener waarheid helderder; doch wanneer wij allen niet als meesters, maar als leerlingen van Christus, hetgeen ons getroffen heeft te zamen brengen, dan zal die liefde, die de band der volmaaktheid is, er voedsel in vinden, en de vereeniging in het eenig Middenpunt bevestigd worden.

W. D. C.

PRINS WILLEM GEORGE FREDERIK.

Eene opmerkelijke bijzonderheid in de geschiedenis van het Huis van Nassau, is dat *broederlijke*, hetwelk zich van eeuwen her in de betrekkingen der enkele leden, zoo wel als der twee hoofdtakken van dien vermaarden Vorstenstam telkens laat terug vinden. Tusschen die beide takken, de Walramsche (of Keizerlijk-Duitsche) en Ottosche (of Nederlandsche Oranje-) liniën werd de gemeenschappelijke afkomst uit éénen Stamvader, (Hendrik den Rijke in de XIII^de^ eeuw,) door vaak herhaalde familie-verdragen, huwlijksverbindtenissen, gemeenschap dikwerf in een zelfden oorlogskamp en roem sedert

(1) Wij lazen onlangs in een vreemd Dagblad de volgende opmerking: „Men moet niet trachten de Maatschappijen *uiterlijk* beter te willen maken dan zij *innerlijk* zijn. Zoo in het natuurlijke als het zedelijke zijn het de *naar binnen geslagen ziekten* die de grootste verwoestingen aanrigten."

altijd versch gehouden tot op den huidigen dag. Wij vinden dezelfde eigenaartigheid meer bepaaldelijk en nog veel sprekender terug in de leden van dat Ottosche of Dillenburgsche Huis, met welks lot en lof de vrijheid en alle zegeningen van onze Vereenigde Nederlanden zoo innig verbonden waren, sedert hunne omsmelting tot een nieuwen Christelijk-hervormden Staat. Wie toch denkt aan den grooten Grondlegger onzer onafhanklijkheid in Godsdienst en Staatsbestaan, zonder tevens aan zijne vier doorluchtige broeders te gedenken? Wat Vaderlander herinnert zich niet met aandoening hoe, terwijl één hunner, Johan van Nassau, tot in gevorderden ouderdom de gewichtigste diensten bewees aan de nieuw gestichte Republiek, en dappere zonen kweekte voor hare bescherming en vestiging tot in late geslachten, de drie jongste broeders reeds hun dierbaar leven hadden ten koste gelegd aan dezelfde Godebehagelijke zaak? hoe, terwijl Prins Maurits en Graaf Willem Lodewijk aan het hoofd der Nederlandsche legers, den geduchten kamp veertig jaren lang vereenigd bestuurden, een aantal broeders van dezen, en neven van beiden, aan hunne zijde en onder hunne bevelen het zwaard voerden, en de slagvelden telkens besproeiden, maar ook vruchtbaar maakten met hun kostelijk heldenbloed? Ook Frederik Hendrik en Willem de Derde zagen onder hunne banieren een aantal hunner Nassausche bloedverwanten strijden en sterven! Eindelijk, na een lange tusschenpozing, zag het slot der achttiende eeuw wederom een broederpaar aan de spits van Hollands dapperen. Het waren de zonen van Neêrlands laatsten Stadhouder: de Erfprins van Oranje, onzen regerenden Koning, wien God behoude! en Prins Willem George Frederik, die, eer nog de achttiende eeuw rampspoediger gedachtenis haren kring ten einde bracht, reeds gerekend werd onder de Marcellussen van zijn Huis; in vierentwintig-jarigen ouderdom, als zijn oudoom Willem II, en zijn overgrootvader Johan Willem Friso, aan de hoop van Nederland, ja van heel Europa, ontrukt.

Wie zal het ongepast achten, dat wij met geheel ons Volk en Vaderland den vijfentwintigsten jaarkring van onze met Oranje herkregene vrijheid en onafhanklijkheid voor oogen hebbende, en op den geboortedag van Koning Willem den Eerste dankzeggingen en gebeden nederleggende voor den voetbank van den Koning der Koningen, met een woord, met een traan, de nagedachtenis tevens van 's Vorsten doorluchtigen broeder en wapenbroeder, Prins Frederik, hier gedenken?

Treffend was de gemeenschappelijke optreding van de beide Prinsen in dat jaar van 1793, bij welks aanvang de overmoedige Fransche Republiek, reeds van de Oostenrijksche Nederlanden meester, den oorlog verklaarde te gelijk aan Engelands Koning, en aan Nederlands Stadhouder; te treffender, daar het, als het ware, tot de eigenaartigheden dier onheilbroedende achttiende eeuw scheen te behooren, dat geen Stadhouderlijke Oranjespruit sedert den treurigen dood van held Friso (A°. 1711) gelegenheid vond, den voorvaderlijken krijgsroem te handhaven. Doch nu had de uitbarsting van den omwentelingskrater in Frankrijk alles op nieuw begonnen in beweging te zetten, en van die algemeene schudding was dan ook, in den weg van het Goddelijk Albestuur, de verschijning op nieuw van Oranjehelden op bloedige en beslissende kampplaatsen een gevolg.

Het kan hier geenszins ons doel zijn, in een overzicht van de krijgsbedrijven dier dagen te treden. Hetgeen wij hier ons voorstellen is eene herinnering, geene historische beschrijving of verhaal. Evenmin treden wij in de merkwaardige en aandoenlijke bijzonderheden van Prins Frederiks jeugd, karakter en hoedanigheden, als in die van zijn korte, maar schitterende loopbaan. De oorlogsfeiten der beide Prinsen en hunne Nederlanders in Vlaanderen, Luik, Frankrijk; de reeks van heldendaden van Ginneken tot Werwick (de plaats waarop een verpletterende overmacht onze troepen tot den aftocht noopte, en een zware wond aan den schouder het heldenbloed van Prins Frederik deed vloeien), en van Werwick terug tot Gorkum, zullen op hunne beurt niet vergeten worden door de allezins bevoegde en bekwame pen, die Nederland in deze laatste jaren begiftigde met het geschiedverhaal der voorvaderlijke ***Heldendaden te land.*** Aldaar zal wel, niet alleen van de zegepralen van 1793 en altijd eervolle tegenspoeden van 1794 gewag worden gemaakt, maar ook (want ook deze waren *Nederlandsche* wapenfeiten!) van het deel, dat na den ondergang van het geliefde vaderland, beide de Oranjespruiten aan den Europeschen kamp tegen Frankrijk hadden; en wat Prins Frederik in het byzonder aangaat, van zijne nieuwe lauweren in Oostenrijksche dienst en als wapenbroeder van Aartshertog Karel geplukt, in den slag van Wurtzburg, de vermaarde vermeestering van Kehl, enz. vooral ook van zijnen smert- maar meer dan roemvollen dood aan de legerpest te Padua. Het is aan dezen dood, dat wij te dezer plaats meer byzonder wilden doen gedenken, en in verband met denzelven, aan de merkwaardige betrekking, waarin Europa op dat oogenblik den edelen Oranjespruit zag geplaatst.

Wat den vroegtijdigen door vriend en vijand beklaagden dood van den held betreft, aandoenlijk blijft ons die in hooge mate, allereerst door de reeds aangevoerde overeenkomst met de sterfgevallen die in 1650 en in 1711 het huis van Oranje en het volk van Nederland in rouw dompelden. Was de wegneming van Willem II in bloeiende jeugd pijnlijk, pijnlijker nog was die van Prins Johan Willem Friso, dubbel pijnlijk door de omstandigheid die dezen dood in de golven van den Moerdijk ten gevolge had, als hij zijns ondanks geroepen was voor erfelijke rechten op te treden met redenen, in plaats van te mogen voortgaan met het handhaven der Nederlandsche eer en onafhanklijkheid met de wapenen. Maar de dood van Willem George Frederik, omgeven van zijne (thans Oostenrijksche!) wapenbroeders op zijne legerstede, heeft iets aandoenlijker nog dan dat pijnlijke, iets veel verhevener, dan zelfs de roemrijkste heldendood of zegeprral. Zoo moest de jeugdige krijgsbevelhebber een leven eindigen, dat van zijne vroegste tijd-

perken af, evenzeer door menfchelijkheid, als door heldhaftigheid uitftekend was geweest. Zulk een dood voegde den edelaartigen Oranjefpruit, die van zijne Vaderen met een onbloeddorftig heldenhart, ingewanden van medelijden en liefde voor al wat onder zijne zorg en bevelen ftond ontfangen had, en die vroeg reeds aan het hoofd zijner Nederlandfche dapperen begroet werd met den naam van *Vader*. Wel mogen wij het den vurigen Oranjevriend, die in de nog verfche droefheid zijner ziel, en bij den algemeenen rouw, dien dood op volgende wijze bezong (1) nazeggen:

Betreurt den Oorlogsheld, maar meer den menfchenvrind,
Ontzachlijk bij de ontrolde vanen,
Maar needrig bij zijn roem, zachtmoedig, vreêgezind.
Ach! wat zijn lauwerblaân en palmen,
Wat, duizenden van zegegalmen,
Gefchonken aan een bloedig ftaal?
De zachte roem, waar 't mededogen,
De deugd, het weldoen, op mag bogen,
Dit, FREDRIK! was voor u de fchoonfte zegepraal.

Wat zegge ik, Hemel! — Duizendwerven,
Gaf 't ftrijdperk u ten doel aan 't moordend ftaal en vier,
En daar de heldendood te fterven,
Waar edel, waar verheven, fier.
Maar neen: uit zucht voor hun die lijden,
Een leven, nooit ontzien in 't ftrijden,
Maar door Gods Almacht fteeds voor 't algemeen gefpaard,
In teedre zorgen op te geven:
Zie daar een Godbehaaglijk fneven,
Den Christen, en den Zoon des Vijfden Willems waard.

Zou niet nog het beeld van den hoog geliefden Prins denzelfden Dichter voor den geest geftaan hebben, als hij in het heldendicht van *'s Warelds Eerften Ondergang* het ideaal van alle krijgsmansdeugden in zijnen Segol daarftellende, ook den trek der Vaderlijke tederheid van een rechtfchapen Legerhoofd voor zijne foldaten niet vergat, maar in de befchrijving der pest die Segols heir treft, beide de menschlievendheid en de beradenheid, in zulke oogenblikken gevorderd, treffend doet uitkomen (2)?

Wij befchouwen nog eenige oogenblikken dien hartroerenden, maar ook hartverheffenden dood uit nog een ander oogpunt. Het heeft, in het verband tusfchen de gefchiedenis van vroeger eeuwen en die van latere dagen, iets opmerkelijker in, dan bij den eerften opflag wellicht gedacht wordt, dat in een voor Nederland, Oostenrijk en heel Europa zoo hoog hachelijk tijdpunt, een Zoon van Oranje, in de witte Keizerlijke uniform zijne dagen zag afgefneden! De aanleiding hiertoe was, in zich zelve, eenvoudig. De ftrijd tegen Frankrijk in de Oostenrijkfche Nederlanden, had eenen innigen vriendfchapsband gelegd tusfchen den Aartshertog Karel en de beide Prinfen; de mislukking van het rasfemblement te Osnabruck, gelegenheid gegeven dat Prins Frederik in krijgsdienst trad eener Mogendheid, die zijne gaven en deugden van nabij had leeren waardeeren. Na de fchitterende wapenfeiten in den Elzas, werd hij zelfs (als een tweede Prins Eugeen in aller achting en verwachting) tot Opperbevelhebber van het leger in Italië verheven, en met andere eerbewijzen verhoogd, evenzeer zonder voorbeeld in Oostenrijk aan een Protestantfchen Prins. Doch worden wij door een Oranje aan het hoofd van Oostenrijkfche legerbenden ook niet herinnerd aan den alouden band tusfchen dat Huis en onze Nederlanden? Niet, aan Keizer Karel den Vijfde, fteunende op den heldenarm van Graaf Hendrik van Nasfau, en leunende op den fchouder van Willem van Oranje? Niet aan Willem den Derde, om en met Europaas evenwicht het vroeger tachtig jaren lang bekampte Huis van Oostenrijk en Spanje, tegen het overmachtig en overmoedig Frankrijk befchermende? En is het ons niet bij die herinneringen, in vergelijking met de dagen der Franfche tirannij over Europa (1792—1812), als of nog heden op Oostenrijk en Oranje gemeenfchappelijk die Bourgondifche erflast gelegd is: tegenftand aan het geweld, de list, de ftreving naar wereldheerfchappij van Frankrijk, onder hoedanig een Vorst, een ftamhuis, een regeringsvorm het zij?

De laatfte handeling van den doorluchtigen Oranjefpruit te Padua op zijne doodfponde, was juist, fchoon in eene ondergefchikte bijzonderheid, die zelfde voorvaderlijke tegenwerking van Franfche verrasfingsplannen. Op het oogenblik van zijnen dood (6 Jan. 1799) was het nog oogenfchijnlijk vrede in Italië. Nog waren de onderhandelingen te Raftad niet afgebroken, doch in het land der aloude wisfelingen tusfchen Galliër en Germaan ftonden de legers reeds in elkanders tegenwoordigheid, verwachtende den op handen zijnde vredebreuk. Met eene ftervende hand fchreef nog de Prins Opperbevelhebber zijn merkwaardigen Brief aan den Franfchen Generaal, die zich eene al te voordeelige ftelling tegen het geval van een uitbrekenden krijg zocht te verzekeren, en men heeft van hem gezegd, dat hij door dezen Brief ook nog op zijn doodbed, Oostenrijks (en Europes) vijanden terug treden deed (1).

Ja, ook deze Oranjefpruit, het zij op Nederlandfchen of Duitfchen of Italiaanfchen bodem, aan het hoofd zijner ruiteren of reeds liggende op het hartgrievende paradebed, droeg in de bijzonderfte toepasfing op den kamp tegen het wereldverleidende en wereldbedreigende Frankrijk de zinfpreuk zijner vaderen als op het voorhoofd: die zinfpreuk, die God geve dat tot Zijne eer, in Zijne dienst, in Zijne kracht, op Zijnen tijd, fteeds de leuze moge zijn bij de verdediging en handhaving van het heiligfte en dierbaarfte voor een Christelijk Nederland, en een Christelijk Europa: *Ce fera moi Nasfau* (2).

---

(1) BILDERDIJK, *Vaderlandfche Oranjezucht*, bl. 77 en volg.

(2) Men zie de fchoone plaats in het begin van den Vijfden Zang van Bilderdijks Heldendicht; en vergelijke de regelen uit het ftraks aangehaalde Lijkvers (bl. 81, 82):

»Ach! wat is moedigen Soldaten
Een blik van hun geliefkoosd Hoofd?" enz.

(1) Baron COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem*, D. II. bl. 374 en 375.

(2) Men vergelijke over dit devies der Dillenburgfche Nasfaus in Nederland, een Opftel in ons Eerfte Deel, N°. 8, bl. 6 en 7.

LAMARTINES *VAL EENS ENGELS.*

(*La Chûte d'un Ange.*)

Daar was een tijd, dat de Franſche Dichter Lamartine niet ſlechts tot het dichterlijk, maar ook tot het Christelijk geſtemd gemoed ſcheen te ſpreken. In zijne tonen, golvende van de tedere en weemoedige klacht over het verlies van een dierbaar voorwerp, liet zich toen, zoo al niet eene beſtemde geloofshoop, althans eene ſtrekking naar iets inniger en wezenlijker dan bloot natuurlijke of zelfgemaakte Godsdienst ontwaren. Vroeg bekend gemaakt door zijne moeder met het Boek der boeken, toonde niet alleen zijne dichterlijke taal, maar ook de richting van zijn verſtand en gevoel, den indruk van het geopenbaarde Woord. De dichterlijke wereld ging mede op den ſtroom van zijn welluidend lied. Christenen zagen hoopvol de belijdenis van een levendig geloof, de hymne ter eere van een almachtigen Verloſſer, uit dien ader zoo vol leven en liefde te gemoet. Doch gevaarlijk ſtaat zelfs het zaad des Woords in ons onbetrouwelijk hart, zoo lang het geene wortels heeft geſchoten in het binnenſte. Niet ſlechts de rijkdommen en heerlijkheden dezer wereld, maar ook de ſchittering van dichterlijken roem, het reukwerk van lof en bewondering, het zelfbedrog dat een hoog geſtemd Godsdienſtig gevoel zoo gaarne voor het geloof ter zaligheid houdt, zijn meer dan genoegzaam, om het zaad dat eenmaal met blijdſchap ontfangen werd, te verſtikken. Een treurig voorbeeld hiervan levert ons het werk van den vermaarden tijdgenoot, aan het hoofd dezer regelen genoemd. Zoo men aan de beteekenis en bedoeling van zijn *Jocelyn* nog kon twijfelen, in dit zijn jongst verſchenen dichtſtuk is de verloochening van het Christendom als geopenbaarde Godsdienst zoo onbewimpeld mogelijk uitgeſproken. Het dichtſtuk mag maar al te zeer, in een anderen zin dan door den Dichter bedoeld is, *de val eens Engels* genaamd worden.

Een veel beſliſſend tijdſtip in het leven van den Franſchen Dichter is geweest, zijne reize in het Oosten ten jare 1832 en 1833. Wij hebben vroeger in deze bladen (1) ons gevoelen gezegd over het werk, dat de uitvoerige mededeeling der op die reis ontvangene indrukken bevat: wij zagen daarin de kiemen reeds van een tusſchen Christendom en Pantheïsmus drijvend Godsdienstſtelſel. Treurig, niet bevreemdend was de uitſlag van eene reis, ondernomen tot verkrijging van dat geloof, hetwelk niet uit het gezicht van levenlooze voorwerpen, maar uit het gehoor des levendigen Woords is. Dierbaar zeker en boven alle uitdrukking belangwekkend zijn voor de herinnering van den Bijbelvriend, voor het hart van den Christen, voor de verwachting des geloofs in den eeuwigen Koning Israëls, die plaatſen, eenmaal door Zijne voeten betreden, en die onder Zijnen Koninklijken ſcepter weder eenmaal zullen bloeien. Maar ook nog heden blijft het getuigenis van Israëls Wetgever en van den Apostel des Heeren geldig: *Het woord des geloofs is niet aan de overzijde der zeeën, noch in de hoogte des hemels, noch in de diepte der aarde. Het is nabij u, in uw mond en in uw hart. Indien gij met uwen mond zult belijden den Heere Jeſus, en met uw hert gelooven, dat Hem God uit den dooden opgewekt heeft, zoo zult gij zalig worden* (1).

In plaats van bevestiging in het geloof aan den Bijbel zijner moeder, ontving hij op de avontuurlijke reis indrukken van Oosterſche zinnelijkheid en van Mahomedaansch fatalismus; en uit dergelijke elementen ontwikkelde zich weldra zeer natuurlijk dat allerbeklagelijkst gevoel van aanbidding zonder godvrucht, van Godsdienst zonder openbaring, van een God zonder perſoonlijkheid, die den God van Israël en der Christenen, den God des levens en der waarheid, in zijn verweekt gemoed weldra verdrong.

Als Dichter intusſchen, als dichterlijk reiziger en wereldbeſchouwer kwam Lamartine van zijne oosterſche reis met een rijken voorraad van ondervindingen, gedachten en beelden terug. Doch wat baat die rijkdom, wat werkt die overvloed uit, daar waar het middelpunt verloren is, dat alleen aan alle menſchelijk weten, denken en gevoelen, eenheid en leven vermag te ſchenken? Voor den overweldigenden ſtroom zijner dichterlijke volheid zocht hij nu uitgangen en wegen in de bewerking van een veel-omvattend plan uit zijnen vroegeren leeftijd; een plan dat, naar den ſmaak en geest zijnes volks en zijner eeuw, wel een *monſterplan* heeten mag: een ontzettend dichtwerk, dat uit eene reeks van dichtſtukken, (brokken, elk van een in zich zelf volkomen heldendicht of epos,) zal beſtaan; en dat alzoo ten ſlotte, gelijk een der Franſche dagbladen aanmerkte, ten naasten bij zoo vele regels kan opleveren als de cijfers op het Budget, waar over de Dichter in de Kamer der Gedeputeerden jaarlijks zijne ſtem geeft. Het eerſte dezer brokken of *Epiſodes* was die *Jocelyn*, door het Franſche publiek zoo uitbundig toegejuicht, waarin een Roomſche Priester uit de dagen der omwenteling de held was; het tweede, nu onlangs verſchenen, voert ons terug in de dagen van vóór den ondergang der Eerſte Wereld, in die *dagen, toen er reuzen op aarde waren, en toen Gods zonen de dochteren der menſchen aanzagen, dat zij ſchoon waren, en tot haar ingingen, en zich kinderen gewonnen* (Gen. VI. vs. 2 en 4).

Gelijk meer andere beroemde Dichters, vooral onzer eeuw, heeft Lamartine de opvatting die deze plaats terug brengt tot eene huwelijksgemeenſchap tusſchen Engelen des hemels en dochters van menſchen, ten grond van zijn dichtſtuk gelegd. Zie hier in het kort den hoofdinhoud van de vijftien Zangen (of, gelijk de Dichter ze noemt, *Viſioenen*), waaruit dit tweede van zijn ontworpen twaalftal beſtaat.

Cedar, een reine Engel, ziet uit de hoogere gewesten

(1) Dl. III. bl. 104.

(1) Rom. X. vs. 6—10. Deut. XXX vs. 12.

op Daïdha, eene schoone dochter uit Caïns herderstammen(?) in heillooze begeerlijkheid neder. Om haar aarzelt hij zijn hoogen hemelrang, en Gods gunst, voor eene reeks van eeuwen te verzaken. Dit denkbeeld lang in zijn gemoed gekoesterd, komt eindelijk tot rijpheid en uitvoering op het oogenblik van een dreigend gevaar, waaruit Cedar, door op eens uit zijne Engelennatuur in eene krachtige menschengestalte af te dalen, de Caïnitische jonkvrouw redt. Een bende menschenroovers uit het verblijf der reuzen, den schrik der aarde in die dagen, is op het punt de jeugdige Daïdha als eene prooi voor de wellust hunner Vorsten of Goden weg te voeren (letterlijk: in een ijzeren net, uit een bosch waarin zij ligt te slapen, op te visschen). Cedar, nu een jongeling van de gestalte eens volwassenen, maar van oneindig meer dan menschelijke kracht, ontweldigt den wreedaarts hunne gevangene, en slaat hen dood op de plaats. Nu wordt hij bij de ouders en den herderstam waartoe zijne verloste behoort, eerst voor haren roover aangezien, straks met gejuich als haar redder erkend; doch bemerkende dat hij niet spreken kan (de Engel bevindt zich in zijne ontleende jongelingsnatuur ten aanzien van denk- en spraakvermogen in den staat der kindschheid!) als een vreemdaartig en vijandig wezen ter dood verwezen, door het mededogen van anderen aan dit vonnis onttrokken, maar daarentegen eenparig tot slavernij en banden gedoemd. Aan deze onderwerpt hij zich om Daïdhas wille, gedwee. In deze wordt hij van haar bezocht, in de menschelijke spraak van haar onderwezen; en weldra zijn zij in een verborgen echt vereenigd. Die echt, vruchtbaar geworden, wordt spoedig daarna ontdekt; de gehate vreemdeling ter versmoring in de golven, de jonge moeder tot verhongering op een afgelegen toren veroordeeld. Doch hij, aan een bijna gewissen dood ontkomen, weet zich tot de *toren van den Honger* een weg te maken, en Daïdha met hare tweelingen te bevrijden. Van daar de vlucht nemende naar verafgelegene streken, bereiken zij den voet van eenen berg, in later eeuwen den *Carmel*. Een arend voert de kinderen naar een der hoogste toppen, alwaar een stokoude Propheet of kluizenaar zijn verblijf houdt. De ouders, hunne ontvoerde wichtjes nageklouterd, komen langs dien weg in betrekking met den Grijzaart, die hun nu, zoo als de Dichter het noemt, *God* wil *leeren.* Dat onderwijs in eene deels natuurlijke, deels met Christendom geverwde, deels Pantheïstische Godsdienstleer, geschiedt uit een zoogenaamd *Oorspronkelijk Boek,* waarin uit den waarachtigen Bijbel, vooral uit de Bergrede en uit de Boeken van Mozes, vrij wat overgenomen wordt, doch met de stelligste waarschuwing, om aan geene bijzondere openbaring, aan geene wonderen, aan geen wezenlijk van God zelven geschreven of gegeven Boek immer te gelooven. De geheimzinnige kluizenaar, zelf uit het rijk der Reuzen afkomstig, en van daar met zijne Godsdienst in vroeger jaren gevlucht, weet middel, om enkele bladen van zijn Leerboek in de Gruwelstad uit de lucht te doen vallen, en op die wijze onder de wreed verdrukte onderdanen dier aardsche Goden te verspreiden. Dezen, van hunne zijde, rusten niet, tot zij het verblijf van den gehaten Propheet hebben uitgevonden; en het gelukt hun eindelijk, door middel van een luchtbol, dat verblijf te bereiken, juist op het tijdstip dat Cedar en Daidha in zijnen omgang de vorming tot een godsdienstig en zedelijk leven ontfangen. Nu wordt de grijzaart, op de weigering om zijne leer te verzaken en zich den Reuzen te onderwerpen, in de zee gestort; de beide echtgenooten met hunne tweelingen door denzelfden luchtweg naar de residentie van den Koning der Reuzen gevoerd. Eene galerij opent zich hier van gruwelen, beide van wellust en wreedheid, beide van de uitgezochtste weelde en van de beestelijkste tyrannij, waarvan de trekken genomen zijn uit al wat wezenlijkheid en verbeelding vermag toe te schrijven aan een met elkander vermenigvuldigd Babel, oud of nieuw Rome, en Parijs. De beide vluchtelingen worden tot opscherping der duivelenvermaken van het Reuzenhof, van elkander gescheiden, en in bewaring genomen. De list en lust eener snoode vrouw, een soort van *Sebathel* (1), beraamt bij die gelegenheid een plan, waarvan de uitvoering eene bloedige omwenteling in het paleis te weeg brengt, Daïdha in de armen voert van den nieuwen, zijnen voorganger in boosheid nog overtreffenden Heerscher, en Lakmi zelve (zoo heet het verwerpelijke schepsel) den dood kost, na dat zij op de grievendste wijze Cedar misleid, en haren gruwel door hem heeft laten volbrengen. Op nieuw bevrijdt de rampzalige Engel zijne geliefde en hare spruiten, richt in het bestormde Reuzenhof eene vreesselijke slachting aan; doch wordt ten slotte door de verraderlijke veinzerij van een hunner, die zich bij hem voor een discipel van den vermoorden Propheet uitgeeft, en ten leidsman naar betere gewesten aanbiedt, in een brandende zandwoestijn gebracht, en straks met de zijnen alleen gelaten, als geen uitweg van daar meer mogelijk is. Zoo komen zij om door de wraak der Reuzen, op eene wijze even ijsselijk als de verdichting van geheel de fabel. Cedar ziet zijne kinderen van dorst, zijne echtgenoote in waanzin sterven. Hij zelf werpt zich lasterend op een brandstapel. En nu herinnert de Dichter ten slotte, hetgeen zijn lezer wel bijna vergeten kon zijn: het eerst vergrijp van den Engel, die op deze wijze voor zijnen afval boeten moest, om na honderdmaal tot zijne straf herhaald herleven en sterven, eindelijk te worden hersteld in zijnen eenmaal verzaakten rang.

Dit is dan nu het vreemdsoortige voortbrengsel, in zamenhang en zamenstel eerder beneden eene Arabische nachtvertelling, dan op de hoogte van een episch gedicht, waar Lamartine in dit zijn jongste werk een zoo schoone gave aan te koste heeft gelegd, of liever verontreinigd. Niet, dat hier de zanger der *Méditations* ten eenemale onkenbaar geworden zij. Het tegendeel is waar. Niet slechts in den rijkdom van zijnen ader, in den stroom van gelukkige, schilderachtige, indruk latende uitdrukkingen, in één woord, in de meesterlijke bui-

(1) Een vrouwelijke duivel in den *Wereldstaat* van den Dichter Kinker.

ging, kneding, en harmonij van zijne taal en versmuzijk, laat zich het meer dan gewone genie, zelfs te midden der ſtuitendſte miſlukkingen, allerwege hervinden; maar ook omgekeerd beſpeurt men bij nadenken reeds in zijne vroegere poëzij de kiemen van zijn tegenwoordig wangevoelen en wanſmaak, duidelijk genoeg. Het zijn intusſchen in dit zijn jongſte kunstgewrocht onderſcheidene met elkander gantsch ſtrijdige elementen, die dan eens bij afwisſeling, dan eens door één gemengeld, een ſoort van bastaard-poëzij vormen, waarvan men in vroeger tijd naauwelijks een denkbeeld kon hebben. Het is nog ſteeds die zuidelijke adem van gevoel en tederheid, die ook hier eenen ſmaak- en kernvollen versbouw bij oogenblikken doorzweeft; maar ſtraks geblakerd en verpest wordt door den gloed als van een oven, aangeſtookt uit een hel van verbeeldingen, even pijnlijk voortgebracht, als afzichtelijk voor oogen geſteld. Het is de malschen zoetheid (vaak wel eens *mal-zoetheid*) eener wellui-dend zangerige zegging, met de gezwollenheid van een Zwanenburgſchen dichtſtijl, of de platheid van een zwakkelijk nahinkend proza. Het is de volheid van een dichtgenie in zijne hoogſte rijpheid, met de onmacht eener verbeelding, die zich in alle bochten wringt, inſpant en uitput, om iets nieuws voort te brengen. Het is de galm van het gedruisch en geruisch eener ganſche Parijſche wereld; en daaronder (op de wijze ongeveer van Lamennais) een toon uit het heilig Woord van God. Opmerkelijk, niet verwonderlijk is het, dat juist die plaatſen in het dichtſtuk wel van de ſchoonſte en ſchitterendſte zijn, waarin hij zijne herinneringen en vroeg ontfangene indrukken uit den Bijbel terug geeſt. Van dien aart b. v. zijn die meesterlijk berijmde geboden, (uit Deuteronomium deels ontleend, deels naar 's Dichters bijzondere ſtelſels verwrongen, maar allen in den toon der Sinaitiſche Wetgeving uitgedrukt) die een gedeelte uitmaken van het *Oorſpronkelijk Boek* des Ouden (1). Doch ook dus blijft zijne poëzij in den grond even ongoddelijk en ongeestelijk, waar hij godsdienst of zedelijkheid behandelt, als waar zij zich, wentelende in den ſlijk der meest zinnelijke denkbeelden en voorſtellingen, in den letterlijkſten zin eene poëzij betoont van *vleesch* en *bloed.*

(1) Tot een voorbeeld van deze wonderlijke mengeling mogen de volgende regels ſtrekken:

Tu ne lèveras point la main contre ton frère,
Et tu ne verſeras aucun ſang ſur la terre,
Ni celui des humains, ni celui des troupeaux,
Ni celui des poisſons, ni celui des oiſeaux.
Un cri ſourd dans ton coeur défend de le répandre,
Car le ſang est la vie, et tu ne peux la rendre. —
La chair des animaux crirait comme un remord,
Et la mort dans ton ſein engendrerait la mort.

dat is:

Gij zult de hand niet ſlaan aan uwer broedren leven.
Geen bloed zal op dien grond, waar ge uit gevoed wordt, kleven.
Noch dat van 't menſchenkind, noch dat van 't dienend vee,
Van 't geen de lucht doorzweeft, of wandelt in de zee.
Een ſtem ſpreekt in uw hart: (gij zult daar acht op geven!)
Spaar 't bloed van al wat leeſt, want in dat bloed is 't leven.
Ja, ook der dieren bloed zal wroegen als een moord;
En in uw lichaam brengt hun dood den dood weêr voort.

Wij zagen het reeds: de Godsdienst en zedeleer van het Dichtſtuk heeft ten grondſlag de allervolſtrektſte verwerping van alle historiſche Godsdienst, van alle perſoonlijke openbaring van God. »Wacht u aan iets dergelijks te gelooven," ziedaar de doorgaande waarſchuwing van Lamartines Propheet aan zijne kweekelingen op de rots (1)! Zijn God is de Godheid in de natuur, die het zij dan zijne ſchepping, of veelmeer de noodzakelijke uitdrukking van zijn wezen, en met zijn wezen eenzelvig (2), zijne eenige openbaring is; ja, in wier kennis, genot en aanbiddende beſchouwing, alle perſoonlijke aanbidding, kennis of beſef van den Oneindigen zich ten eenenmale verliest. Moeilijk is het, bij de vele indrukken, tusſchen welke de Dichter als geſlingerd wordt, een vast of zamenhangend ſtelſel van zijne onderſcheidene uitſpraken te vormen. Zoo veel intusſchen is zeker, dat zijn denkbeeld van de Godheid, eene loutere afgetrokkenheid van Alomtegenwoordigheid en Oneindigheid zonder perſoneel machtbetoon, perſoneele liefde, perſoneele Majesteit, in alles het tegenbeeld, of, wil men, de levenlooze en onbeteekenende ſchaduw is van den Jehova des Bijbels, te zamen Wetgever, Rechter en Heerſcher; Schepper, Verlosſer en Herſchepper; Vader, Zoon en Heiligen Geest.

Zie daar dan nu door den Franſchen Dichter de grenzen van nabij genaderd, zoo al niet reeds binnengetreden, van dat volſtrekte Pantheïsmus, tot hetwelk zoo wel de wiskundige lijnen van Spinoſa, als de natuurvorſchingen van een Göthe, of de pelgrimsreize van een Lamartine in ſtaat zijn te leiden, ja zelfs een enkele verkeerde wending van het rechtzinnigst geloof vervoeren kan; zoodra namelijk het *historiſche* des Christendoms, als zij het de bloote inkleeding van een zoogezegd *eeuwig denkbeeld*, maar eenigzins prijs gegeven wordt. Van alle tijden was het kenmerk van 's menſchen val en afval, *het ſchepſel te eeren boven den Schepper die te prijzen is in eeuwigheid* (Rom. I. vs. 25). Ten allen tijde wist dat zelfde verdwaasde vernuft het Woord van God, gelijk alle de gaven Gods, te misbruiken tegen dat Woord en zijne Waarheid zelve. Lamartine in zijn treurig verval, is hier weder alleen de tolk en de uit-

(1) *L'intelligence en nous, hors de nous la Nature,*
Voilà les voix de Dieu, le reste est imposture.
. . . .
Si je dis que ce livre est de Dieu, dites: Non!

dat is:

Van binnen ons, 't verſtand, van buiten ons, de wereld,
Zie daar de ſtem van God, en anders is er geen!
. . . .
Zoo iemand tot u zegt: Dit boek gaf God! Zegt: Neen!

(2) *Mes ouvrages et moi nous ne ſommes pas deux.*
. . . .
Le monde est mon regard, qui ſe contemple en ſoi,
Forme, ſubſtance, esprit, qu'est ce qui n'est pas moi?

dat is:

Mijn werken en ik zelf, wij zijn geen twee maar één.
. . . .
De wereld is mijn tot zich zelf gekeerde blik.
Vorm, geest, zelfſtandigheid, 't is alles, alles: Ik.

drukking zijner eeuw, voor wie ook nog, maar in dieper zin, het: *alles was hun ten God, behalve God zelve*, bewaarheid wordt; van die eeuw, die wars geworden van koude ongodisterij en bloot ontkennend ongeloof, en gedrongen door eene onbeſtemde zucht naar geloof en aanbidding, zich een God maakt in zich zelven, zich een God ſchept uit de diepten der Natuur, uit den geest der gezamenlijke menschheid, uit de vorderingen van wetenſchap, kunst en nijverheid, uit de harmonijen der muzijk, ja zelfs uit eene leugenachtige opvatting van dien Bijbel, wiens Wet, wiens Evangelie, wiens levenden en waarachtigen God in Christus zij verwerpt.

Doch daar is nog een ander punt van aanraking tusſchen den Dichter, en eene bekende richting onzer eeuw, op welke wij hier opmerkzaam moeten maken. Het is die afkeer tegen ſtraf als oefening van gerechtigheid, en zeer bepaaldelijk tegen de doodſtraf, welke zoo in het leven der maatſchappij als in de poëzij van den Franſchen Dichter, Philanthroop en Redenaar, gepaard gaat met een behagen in de beſchouwing en ſchildering in allerlei vormen en combinatiën van alles wat de misdaad afſchuwelijkst en afzichtelijkst heeft. De doodſtraf werd een voorwerp van afgrijzen, maar niet de doodſlag, niet de misdaad, niet de zonde, niet de ſchuld. En wat moet dan nu ten behoeve van de veiligheid der maatſchappij (want aan een hooger beginſel van rechtsoefening wordt daarbij met alle de hoog-wijsgeerige ſtrekking der denkbeelden zelden gedacht!) in de plaats geſteld worden ter beteugeling der dreigende wandaden? Wij herinneren ons eens in eene dier philanthrophiſche redevoeringen van den Heer Lamartine, waarin hij de afſchaffing der doodſtraf voor de rechtbank eener *Christelijke zedekunde* bepleitte, hoe hij de maatſchappij, of het ware tot een troost en vergoeding voor het verlies van dat ééne ſtrafmiddel, welſprekend wees op de menigte van kwellingen, banden, gevangenisſen, kruiwagens, galeien, die haar in allen gevalle nog ten dienſte ſtonden. Worden wij op deze wijze niet ongevoelig te rug gevoerd tot dat ſtelſel van pijniging, hetwelk, te recht van onze tegenwoordige ſtrafwetten als dwangmiddel ter bekentenis uitgeſloten, volgens deze nieuwe theoriën in den vorm van ſtrafoefening of kastijding eene ſtrekking van wreedheid bekomt, die zekerlijk aan de doodſtraf, als uitvoering van het recht Gods beſchouwd, ten eenenmale vreemd is?

Hoe dit zij, terwijl de Redenaar Lamatine zich uitput in bewijsredenen tegen de uitſpraak van het woord: *Die bloed vergiet, diens bloed zal vergoten worden*, zoo mat zich de verbeelding van denzelfden Wijsgeer als Dichter af, in het uitdenken en uitpluizen van gruwelen, waarvan de hairen ten berge rijzen. Vooral de tweede helft van het Dichtſtuk hangt als te zamen van tooneelen van uitgezochte lust in pijniging, van wrevel, van wraak, van ongetergde boosheid, van bloedig verraad, van duivelaartigen moord, vermengd met ſchilderingen eener door hare overdrevenheid zelve walgelijke weelderigheid, en wat al verder vreemdſoortig en gedrochtelijk in dat epiſche voortbrengſel van den eenmaal zoo beminnelijken Dichter te voorſchijn treedt.

Neen! het is niet alleen bij den ſoldaat in de woede der beſtorming eener tot het uiterst verdedigde ſtad, dat ſchoffeering en moord hand aan hand gaan, ja, zich vereenzelvigen. In het leven van menig vuigen wellusteling, in de verbeelding zelfs van menig in zijnen wandel wellicht onbeſprokenen mensch, heeft eene ſoortgelijke ontmoeting van denkbeelden, of verwantſchap van gewaarwordingen plaats. Ons is niet bewust, dat er op den goeden naam van den Franſchen Dichter als man of huisvader eenige bijzondere vlek rust van zedeloosheid en ongebondenheid; en toch! welk een ſtroom van gruwelen, zoodra eens de verbeelding naar die zijde opengezet is, maakte zich niet meester van geheel zijn plan en poëzij! Ook van dit verſchijnſel vinden wij den ſleutel in die eenig volmaakte oplosſing van alle de ongerijmdheden, zoo wel als van alle de onreinigheden van het menſchelijk hart: de uitſpraak van Jezus zelven: *Van binnen uit het hart der menſchen komen voort kwade gedachten, overſpelen, hoererijen, doodſlagen* (Marc. VIII. vs. 21); en elders, in dat zelfde Woord van God, de verklaring: dat de mensch, zoo als hij geworden is van nature, *niet alleen de dingen die des doods waardig zijn, doet, maar ook een welgevallen* (het zij dan openbaar of geheim, met bewustheid of onwillekeurig) *heeft in de genen die ze doen.*

Het is ons doel hier niet, in eene uitvoerige beſchouwing van het gantſche Dichtſtuk te treden, en de menigvuldige ſtof eenigzins te bearbeiden, die het oplevert voor opmerkingen, betreffende den gang van onzen tijd, zoo wel als de ſtudie van den menſchelijken geest, den aart der poëzij in het algemeen, en die der hedendaagſche, vooral Franſche, in het bijzonder. Wij wilden ſlechts een denkbeeld wedergeven van het vreemdſoortige kunstgewrocht, en den indruk van hetzelve op ons gemoed. Ten ſlotte evenwel van dit Overzicht, kunnen wij ons niet wederhouden, nog eene gedeeltelijke en korte vergelijking te beproeven tusſchen het Dichtſtuk van Lamartine, en het meermalen in deze bladen herdachte Heldendichtsfragment van onzen Bilderdijk.

De aanleiding tot die vergelijking ligt voornamelijk in het onderwerp. Het is bekend, dat de geſchiedenis der gemeenſchap van *Gods zonen* met *de dochteren der menſchen* gelegenheid tot onderſcheidene dichtingen en verdichtingen aan poëtiſche vernuften, vooral van onzen leeftijd gegeven heeft. Ieder van dezen heeft, natuurlijk, in zijne opvatting en bewerking van het veelzijdig onderwerp zijn eigen karakter en richting des geestes uitgedrukt: Lord Byron b. v. in zijn Drama, *Hemel en Aarde*, den zelfden geest van wrevel en hoogheid, die reeds zijnen *Cain* kenmerkte; Thomas Moore, in zijn lyrisch Gedicht: *De Liefde der Engelen*, de weelderigheid van zijn eigen genie en levensgevoel (1). De dich-

(1) Men vergelijke Prof. Van Kampens *Beſchouwing van de Hedendaagſche Dichters over de vroegſte tijden des menschdoms*, in de *Vaderlandſche Letteroefeningen* voor Januarij 1837.

ting van Lamartine is ons nu genoegzaam bekend. Treffend is het, hoe zich Bilderdijk van alle deze zijne mededingers, maar vooral van den Franſchen, beide door zijne opvatting en door zijne bearbeiding van de gemeenſchappelijke grondſtof onderſcheidt. Wij bepalen ons, tot eene proeve, bij vier vergelijkingspunten: het gebruik van de plaats van Geneſis bij de vastſtelling van het onderwerp gemaakt; de bevatting en voorſtelling van den eigenlijken held; de eindgebeurtenis, waar geheel het plan des Dichtſtuks toe voorbereidt en op uit loopt; de wijze, waarop in het geheel bij de beide Dichters de Heilige Schrift gebezigd wordt, en haren invloed toont.

Wat dan, in de eerſte plaats, het gebruik van het gewijde Verhaal omtrent *Gods zonen* en der *menſchen dochteren*, betreft; Bilderdijk heeft dezelve voor zijn Dichtſtuk opgevat in eenen zin, even treffend door hooge oorſpronkelijkheid, als juistheid van dichterlijk, en teerheid van Christelijk gevoel. Bij hem zijn die *zonen Gods* geene Engelen, maar (volgens eene oude overlevering) kinderen Adams, vóór den zondeval geteeld, en daarom met hunne ouders niet uit Eden verbannen, noch met hunne latere ſtamgenooten in de algemeene ellende deelende. Wat het Dichtſtuk, als zoodanig, bij deze in de plaats ſtelling van *Paradijsmenſchen* aan het denkbeeld van *Engelen*, in de geſchiedenis dier wonderlijke huwelijksbetrekking met de dochteren der gevallen menſchen moest winnen, loopt van zelve in het oog. Zij geeft aan die geſchiedenis eene belangrijkheid, eene, in de dichterlijke wereld althands, overtuigende waarſchijnlijkheid, en vooral eene vruchtbaarheid in gevolgen en combinatiën, die de gewone opvatting onmogelijk opleveren kon. Zoo b. v. ligt in de afkomst der *Reuzen* uit de twee dus in de zonde hereenigde menſchenſtammen, eene natuurlijke aanleiding tot het ſtoute denkbeeld der herovering van het Paradijs. Doch van een gewichtiger ſtandpunt (wij duidden het reeds aan!) verdient de vinding van den Nederlandſchen Puikdichter gewaardeerd te worden. Deze vinding heeft niets van dat aanſtotelijke, niets van dat onheilige en ontheiligende, hetwelk bij Lamartine in de perſoonsbeſchrijving van den Engel Cedar ligt, die, ter zake van een heilloozę liefdedrift een mensch wordende geheel gelijkſoortig *met*, en beurtelings oneindig verheven *boven*, of diep vernederd *onder* de gewone menſchen, ten kenlijkſte eene gruwelijk misplaatſte herinnering van die grootſte aller verborgenheden voor den geest brengt: de menschwording des Heeren.

Verder is ook bij Bilderdijk *de Held* van het gantſche Dichtſtuk, geen Engel, geen Paradijsmensch, maar een mensch, hoe grootsch ook anders gedacht en geſchilderd, uit den vóórlang gevallenen ſtam. Zelfs Elpines verheven Gemaal was in het plan des Dichters op verre na de Hoofdperſoon niet. Deze was ons Segol beſtemd te zijn, de opvolger, aan het hoofd der Caïniten, van zijn vermoorden broeder Argostan. In hem had zich de Dichter voorgeſteld, niet ſlechts zijn ideaal van mannen-, Vorſten- en krijgshoofdsgrootheid uit te drukken, maar ook het indrukmakende en zielroerende beeld daar te ſtellen van een uit afgodendienst of zelfvergoding tot den eenig waren God bekeerden Held en Koning, die, van dat oogenblik aan de dienst van zijnen God verbonden, daarvoor in den ontzettendſten ſtrijd gebracht wordt met geheel eene afgevallen wereld, en in dien kamp, even vóór dat het recht van God zich in den Zondvloed albeſlisſend openbaart, heldhaftig en Godegeloovig omkomt.

En zie daar dan nu van zelve de eindgebeurtenis herinnerd, de ontzachelijke ontknooping aangeduid, waarop geheel het zoo grootsch zich aankondigend en ontwikkelend Heldendicht moest uitloopen: *de Ondergang der Eerſte Wereld*. Terwijl de ganſche werking van Lamartines plan zich beweegt binnen den engen kring van Cedars en Daïdhas liefdes- en lijdensgevallen, is in het plan van Bilderdijk de gantſche wereld, gelijk zij vóór den zondvloed beſtond en in dat groote Godsgericht moest ondergaan, opgenomen; en niet alleen de wereld van Reuzen en Caïniten, maar ook die hoogere, eerst van de Paradijsmenſchen, vaders der Reuzen, vervolgens van de Engelen Gods, en van die des Satans. Want alle deze blijken reeds uit het afgewerkte gedeelte van het Dichtſtuk door onderſcheidene, alle hoogst dichterlijk begrepene belangen, aan den geweldigen kamp deel te hebben, waarvan de beſtorming van het Paradijs het *doel*, en de verplettering en vernietiging der zaamgezworene Goddeloozen door den op het oogenblik der hoogſte ſpanning invallenden zondvloed, de *oploſſing* beſtemd was te zijn (1).

Het is dus vooral eensdeels door het verhevene, diep doordachte en kunstvol in één gewerkte van het geheele plan, anderdeels door de wijze waarop Bijbelgeſchiedenis en Bijbelwaarheid het geheele Dichtſtuk bezielen, dat zich de arbeid van onzen Nederlandſchen Puikdichter van die des Franſchen onderſcheidt. Bij dezen toch is, ja, Bijbel, Bijbeltaal en Bijbeltoon een hoofdelement in zijne denkbeelden en uitdrukkingen, maar juist dat Bijbelſche op de aanſtotelijkſte wijze ten voertuig gemaakt van de meest tegenbijbelſche en ongoddelijke leeringen. Elk element van waarheid en liefde wordt hier ontbonden en als omgeſmolten tot Pantheïstiſche logen, en zinnelijke verwijfdheid. Bij Bilderdijk daarentegen is zelfs de verdichting geene volſtrekte onwaarheid, maar veeleer een ſoort van *parabel*, waarin de hoogſte en dierbaarſte wezenlijkheden in helder dichterlijke vormen en beelden gehuld, van hare ernst en heiligheid geenszins ontbloot worden. Iedere gebeurtenis, ieder karakter in het ſtout en toch altijd Christelijk gedachte Dichtſtuk, was in het hart des Dichters gevormd, als de afſpiegeling van eene of andere Bijbelſche waarheid, karakter, of gebeurtenis; en in zoo ver blijft, met alle de vrijheden die zich de

(1) Ik zing den Ondergang van d'eerſten Wareldgrond,
En 't menschdom dat, met Hel en Duivlen in verbond,
In gruwelen verhard, Gods hoogheid durfde trotſen,
En 't aardſche Paradijs beklautren langs zijn rotſen,
Tot de Almacht, worstlens moê met Adams zondig bloed,
Des aardrijks bodem ſloopte en omkeerde in den vloed, enz. enz.

poëzij natuurlijk in zulk een onderwerp veroorloven mocht, de *Ondergang der Eerste Wereld* door het onderwerp niet slechts, maar ook door de behandeling, eene hulde van een geloovig hart zoo wel als van een schitterend vernuft aan Gods Woord en Waarheid zelve.

Doch hierin (wij deden het reeds bij een andere gelegenheid, van het zelfde Heldendicht sprekende, opmerken (1)), juist hierin moest zich wederom het lot zoo van den Dichter als van zijne Natie kenschetsen. Terwijl bij den Franschen Dichter alles rijpen kon tot de volste en hoogste ontwikkeling van zijnen veel omvattenden arbeid en van zijne veel beduidende gaaf, bleef het meesterstuk van den Nederlander slechts een fragment; doch een fragment, waarin diepten liggen van poëzij, genie, godsdienst en waarheid, die men te vergeefsch in de weelderig bewerkte plannen van Lamartine zal zoeken. Op dit verheven brokstuk mag wel in eene eerste plaats, toegepast worden het woord, dat Bilderdijk eenmaal, in zijn roerend *Afscheid* (2), van geheel zijne dichterlijke roeping uitsprak:

Een bliksemslag
Verplette 't arendsjong in 't steigren naar den dag!
De vleuglen uitslaan, was het alles wat het kon.
Maar, ook dat uitslaan-zelf *wijst nog* het spoor der Zon.

En nu! de slotsom. Zij is dezelfde, die wij meermalen in deze Bladen, over soortgelijke onderwerpen sprekende, uitbrachten. Wij leven in eene eeuw, die door eene voorbeeldelooze uitzetting van vereenigde krachten, ronding en genoegzaamheid in zich zelve bedoelt. Alles moet worden opgenomen in dat geheel, naar hetwelk hare kinderen, het zij met of zonder bewustheid, streven; ook dat ongeloof, dat in den vorm van Godontkenning of bloot Deïsme niet meer voldoet; ook die Godsdienst, naar welke de zich opdringende behoefte zich toch niet wil laten vervullen door den waren, den levenden en geopenbaarden God des Christendoms, naar Zijn woord. Van daar het zich ontwikkelend Pantheïsmus van onzen tijd. Ook de Dichtkunst moet aan deze nieuwe Godheid offeren, ja te zamen met muzijk, en alle kunst en wetenschap, tot de ontwikkeling dier van heel het schepsel afhanklijke Godheid medewerken. Frankrijk levert ook voor *dezen* afval zijne toongevers. Maar gij, o Nederlander! gedenk ook hier aan het getuigenis uwer Geschiedenis; aan de lichtlijn u voorgegetrokken van Maerlant tot Vondel, en van Vondel tot Bilderdijk; aan de kernspreuk, in alle betrekkingen, van uwe Vaderen: Op Gods Woord steunen wij.

---

(1) *Het Nationale van Bilderdijks Ondergang der Eerste Wereld*, in ons Dl. V. bl. 205—210.

(2) *Hollands Verlossing*, bl. 82 en 83; of wel *Winterbloemen*, Dl. II. bl. 112 en 113.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

(23 Augustus 1838.)

Weinig voedsel voor onze nieuwsgierigheid leverde de vervlogene maand op. Er zijn oogenblikken waarin alles stilstand schijnt, hoewel ondertusschen de voortgang daarin niet ophield, maar het ons aan scherpzinnigheid ontbreekt om te weten welke die gebeurtenissen zullen zijn, die op de toekomst eenen beslissenden invloed zullen hebben. Ondertusschen het *status-quo* blijft bestaan, niet alleen tusschen Nederland en België, maar over de geheele beschaafde wereld; overal zien wij het eene zwaard het andere in de schede houden. De kunstmatige vereeniging tusschen Frankrijk en Engeland houdt alle uitbarsting van volkshaat of belang terug, en verbiedt zelfs den overmoedigen Pacha van Egypte, om het zwaard tegen zijnen leenheer te ontbloten.

Gelijk het te vreezen was is de Nederlandsche zaak, in de verloopene weken schijnbaar eerder terug dan vooruit gegaan: en dit was niet onverwacht. Naauwelijks toch was de eerste indruk van de aanneming der 24 artikelen voorbij gegaan, of de oude zwarigheden zijn weder verrezen, en nieuwe tegenwerkingen uit niet onbekende bronnen schijnen het oogenblik van eene geheele afmaking op nieuw te zullen verschuiven. Zal dit oogenblik inderdaad ruste geven? In de wereldgeschiedenis heeft men dergelijke oogenblikken immer te gemoet gezien, maar zij zijn nimmer verschenen op het tijdstip waarin menschelijke wijsheid dezelve verlangde te doen geboren worden. De Diplomatie belooft rust, ten gevolge van het beleid harer overleggingen, de toongevers der eeuw, op grond van de steeds toenemende beschaving des menschdoms, onze eigene begeerte haakt naar eene wenschelijke rust die wij niet wenschen gestoord te zien. En ondertusschen, het Woord van God spreekt van geene rust hier op aarde, maar van strijd, verderf en oordeel, tot op het oogenblik dat Christus verschijnen zal. Ondervinden wij niet, dat wanneer wij ook in ons eigen gemoed rust vinden, er eene sluimering volgt, waaruit wij wel noodig hebben, dikwijls onzacht, opgewekt te worden? Wij wenschen zoo gaarne over alle de gevaren die ons naar ligchaam en ziel dreigen, eenen sluijer te werpen, ten einde ons aan onze zucht tot gemak te kunnen overgeven. Zoo gaat het ook met ons Land. Elk wacht het van de bergen en de heuvelen, en meent in ieder nieuwstijding den goeden uitslag van de beraadslaging eener Conferentie te lezen, wie het, had zij inderdaad de zaak van Nederland willen verdedigen, reeds vroeger aan geene middelen daartoe ontbrak. Belangen die onvereenigbaar zijn wenscht men te vereenigen, en hiervan de moeijelijkheid weldra gevoelende, neemt men alles te baat, wat weder een voorwendsel tot een nieuw uitstel kan geven.

In het midden van alle deze onzekerheden nadert een dag, waaraan zich de gewigtigste herinneringen vastknoopen: de vijfentwintigste verjaring van den eersten dier

heuchelijke dagen die onze geëerbiedigden Koning weder op den Vaderlandſche grond mogt doorbrengen. Allen die nog de dagen der Franſche Tirannij beleefden, kunnen het bezwaarlijk gelooven, dat wij reeds zulk eene reeks van jaren, onder het beheer van een geliefd Vorſtenhuis en het genot van eenen bijkans onafgebrokenen vrede heeft mogen doorbrengen. Welk eene reeks van uitreddingen, ook nog na de gewigtige dagen van ons volksherſtel; en hoe blijven niet 1815 en 1831 onvergetelijk! Wij zagen bronnen van welvaart heropend die onbereikbaar ſchenen; gevaren afgewend, die ons volksbeſtaan dreigden te vernietigen; het Hoofd van den Staat, in gezondheid, in kracht, in beradenheid geſpaard; zijn Vorſtenſtam in drie geſlachten bloeijende; de banden tusſchen Vorst en volk naauwer aangehaald door de wonde te Quatre-Bras, door de geestdrift en opofferingen van onze Provinciën, bij het uitbreken van den opſtand in 1831, eindelijk zelfs door den ſlag die eene geliefde Vorstin in het voorledene jaar wegrukte. En echter, met dit alles had Nederland, na vijfentwintig jaren uiterlijken voorſpoed, nog veel meer kunnen zijn dan het thans is; het had nog een geheel ander ſchouwſpel voor het oog der Natien kunnen opleveren, indien het dien God, aan wien hetzelve zijne wonderbare redding in 1813 te danken had, in alle zijne wegen had verheerlijkt. De eigen wijsheid wordt gehuldigd, en de hand Gods wordt voorbij gezien. Telkens, zoodra daartoe maar gelegenheid is, tracht men zich aan nieuwe afgoden te hechten, wier ijdelheid ſpoedig genoeg blijkt. Verre is het er van verwijderd, dat de Hollandſche eenvoudigheid van zeden, of eerlijkheid en trouw ten voorbeeld kunnen geſteld worden. De geldgierigheid neemt toe, en bij de meerdere moeijelijkheid, daaraan door dagelijkſchen arbeid te voldoen, worden gewaagde kanſen en actiespel een lokaas, waaraan velen zich blindelings overgeven. Naarmate van de welvaart van zoo vele jaren, heeft onze nationaal Capitaal zich niet vermeerderd, en een groot gedeelte daarvan beſtaat toch ſlechts in aanwijzingen op de toekomst, uitgevaardigd om de behoeften van het verledene te dekken. Noch in onze finantiën, noch in ons geheel volksbeſtaan is iets van die eenheid te ontdekken, die toch thans gevestigd zoude moeten zijn. Overal is de ſtrijd van beginſelen aanwezig, en nog meestal diegene heerſchende, waarin men niet anders dan eene erfenis der achttiende eeuw en van het tijdperk der omwentelingsgezindheid kan zien. Wij hebben noodig dat onze Staat weder op Christelijke grondbeginſelen ruste, en dat er gezien worde op Hem die alleen redden kan; dat onze Kerk hare doodelijke wonde erkenne, en diegenen die zich met een onder heilige namen verbloemde Neologie niet kunnen vereenigen, daar voor openlijk mogen uitkomen. Er is behoefte daaraan, dat Christus en zijne waarheid, geen kunſtig zamenſtel dat niemand ergeren, maar ook niemand ſtichten zal, in de opvoeding weder op den voorgrond geſteld worde. Ja, elk voor zich zelve moge gevoelen hoe hij vaak in wandel en beroep God voorbij ziet, en tot Hem terug keeren. God alleen kan deze hervorming bewerken: mogt ons oog op Hem zijn, en mogt men gevoelen, dat iedere poging tot het doen herleven van de aloude Godsvrucht, eerbied en deelneming verdient; en waarlijk de ſtem van zoo vele Nederlandſche Christenen voegt zich bij die van het geheele Christelijk Europa, de Kerk van Zwitſerland bij die van Schotland, om het oogenblik te zien verhaasten, waarin de rollen der boeten geſloten en de kerkers ontſloten zullen worden, en het niet meer eene misdaad zal zijn, onder zekeren vorm tot oefening van de Christelijke Godsdienst bijeen te komen.

Onze Koning heeft bij den last der zoo hoog gewigtige belangen die op hem drukken, bij de moeijelijkheden, waarin hij zich door eenen voorbeeldeloozen afval van een gedeelte zijner onderdanen, en de grievende behandeling van hen van wie hij hulp kon verwachten, gewikkeld zag, veel noodig gehad. De gloed der vreugdevuren verdooft, en de toonen des jubels verſtommen weldra; doch het worde ons gegeven zijne belangen en die van zijn Huis aan den Heer op te dragen: en waar dit in opregtheid geſchiedt, daar zal het ook niet aan zegen ontbreken over het hoofd van hem, wiens beleid en ſtandvastigheid zelfs den eerbied zijner vijanden heeft afgedwongen.

In het Zuiden van Europa, bereidt men te Milaan met ongemeene pracht eene nieuwe krooning, die echter verre is van dezelfde belangſtelling in te boezemen als die waarvan wij vroeger gewaagden. Er was een tijd in de Geſchiedenis, toen het lot van Europa in de velden van Lombardije beſlist werd: thans zijn Londen en Parijs de brandpunten geworden. De ſcepter van Oostenrijk, weldadig in die gewesten die als deszelfs erflanden kunnen worden beſchouwd, drukt zwaar op de weelderige vlakten van Italië; en alleen het denkbeeld, dat hierdoor deze landen belet worden zich in de armen van Frankrijk te werpen, ſchijnt voor dit bezit te pleiten. De ijzeren kroon herinnert aan hem die zich eens Koning van Italië noemde, en wiens naam nog zoo veel indruk maakt, dat Frankrijk het niet beneden zich acht, op eenen gebiedenden toon de verwijdering van eenen afſtammeling van dat geſlacht uit het vrije Zitſerland, te vorderen. Zwakheid moet een Bewind kenſchetſen, dat nog geene wortels in den Franſchen grond heeft kunnen ſchieten, maar ſlechts eene ijskorst is, over de ſchuimende golven der Omwenteling gevormd. Het moet van alle kanten gevaren vermoeden, onder alle kleuren het oproer zien ſmeulen, en bij iedere onverwachte omſtandigheid zijne onmacht verraden. Dat hetzelve België nog niet wil verlaten, ſchijnt op nieuw bevestigd door de geheimzinnige gebeurtenis, onzen Gezant betreffende, waar over in deze maand zoo veel en op zoo velerlei wijze geſchreven werd.

In het Godsdienſtige vindt men overal voortgang van dezelfde woelingen, waaruit toch genoegzaam blijkt dat er een nieuw leven, eene vroeger onbekende belangſtelling ontwaakt is, en dat iedere gemeente naar haren aart een nieuw beginſel in zich werkzaam gevoelt. De tegenſtellingen zijn vooral zonderling in dat Pruisſen, alwaar de Catholieken rust en bijzondere beſcherming

genoten, en alwaar thans de verlegenheid der Regering meer en meer toeneemt, waar het eene proces tegen de Geestelijken, die zich weigeren te onderwerpen, op het andere volgt, en de tegenſtand daarover ſlechts nieuwe krachten verkrijgt. Niet minder ongelukkig is de worſteling tegen de Lutherſche Afgeſcheidenen in Silezië: en een gedeelte van dezen verlaten met al hunne have, het land hunner vaderen, op hetzelfde oogenblik dat in hetzelfde gewest, aan de door den dwang der Catholieken uit het Zillerdal verdrevene Tyrolers een nieuw Vaderland wordt geopend.

Eene gelijke tegenſtrijdigheid vertoont zich in de hedendaagſche geſchiedenis der Roomſche Kerk. Terwijl van de ééne zijde het getal der Roomſche kerken en kapellen in de Protestantſche landen ſteeds aangroeit, zoo wel in Engeland als ook in Zwitſerland; terwijl zelfs te Lauſanne in het midden der Christelijke opwekking van het Waadland eene Catholieke kerk zich verheft, voelt Rome zich in Frankrijk van alle zijden door de eenvoudige pogingen ter ronddeeling van bijbels en verkondiging van het Evangelie, in den hartader aangetast. Al de middelen door deszelfs geestelijkheid aangewend, ſchijnen te moeten ſtrekken om het gevaar nog grooter te maken. Deze zendt van haren kant vertrouwden rond met boeken in haren geest, of met den Bijbel van De Genoude voorzien, op wier getrouwheid niet bijzonder geroemd wordt; doch dezen maken weinig opgang. Ook de middelen tot weering van de Protestantſche begravenisſen, waartoe de plaatſelijke Overheid hier en daar door haar opgeruid werd, brengen dikwijls een geheel tegenovergeſteld gevolg te weeg: dit had nog onlangs plaats bij de begravenis van de Markiezin de Croy Cancel, eene geloovige vrouw uit een der oudſte Protestantſche geſlachten van Frankrijk, wier begraving ook door een bevelſchrift van den Maire gestoord werd, daar men de bijwoning van dezelve door Protestantſche Geestelijken trachtte te verhinderen. Dit verbod werd echter door den Prefect ingetrokken, en nu werden bij haar graf door drie Leeraars, die het lijk vergezelden, de groote waarheden van het Evangelie onbewimpeld verkondigd. Deze Markiezin, wier huis vervuld was van den goeden reuk des Evangelies, en van den ijver voor de eer van God, was gehuwd geweest met eenen Janſenistiſchen echtgenoot, die zoo zeer met den Bijbel ingenomen was, dat hij denzelven negenmalen eigenhandig, eens voor elk zijner kinderen, overſchreef, ten einde hen daardoor nog beter te doen gevoelen, welke waarde hij in het Woord Gods ſtelde.

Verheugend was het ons ook, ditmaal weder met goede tijdingen uit België verkwikt te worden. De prediking in Henegouwen, te Paturages, en vooral ook bij La Bouverie, begint vruchten te dragen die niet op den bodem van vleesch en bloed kunnen groeijen, en van den invloed van den Heiligen Geest getuigen. Zondaren komen tot erkentenis, en gaan met verbroken harten tot dien Jezus, die alleen redden kan. Sommigen vragen naar het Nieuwe Testament, anderen beſluiten om de verkondiging des Evangelies bij te wonen, en terwijl op eenige plaatſen het bijgeloof zich alle moeite geeft om door de laaghartigſte middelen het werk der boden van Christus tegen te gaan, wasſen deze kleine gemeenten in Henegouwen, en groeijen aan door levendige leden die hunnen God verheerlijken.

Vóór wij deze beſchouwing ſluiten, roept ons nog een aandoenlijke pligt, de herinnering aan eenen geliefden afgeſtorvene, die ingegaan is in de ruste: wij bedoelen onzen vriend en vroegeren medearbeider in dit Werk, Mr. A. M. C. van Hall, wiens folterend lichaamslijden in de vorige week een einde heeft genomen. Onze betrekking beſtond ſlechts ſedert eenige jaren, doch was innig in haren aard, gewigtig in hare gevolgen. Hij was opgetrokken tegen de vijanden van zijn Vaderland, en had ondertusſchen de vijandſchap van zijn eigen hart tegen God leeren kennen. Hij ſloot zich terſtond aan allen aan, wien de uitbreiding van het Rijk Gods dierbaar was, ja zijn ijverige geest wenschte vooral de waarheid, die eenig is, op alle de betrekkingen des menſchelijke levens toe te pasſen. Hij wenschte te ſpreken om dat hij geloofd had, en van daar is grootendeels het denkbeeld dezer *Stemmen* ontſtaan. Toen later de Scheiding zich openbaarde, kwam hij het eerst als Rechtsgeleerde met dezelve in aanraking, en zijn arbeid in dezen is bekend. De opregtheid van vele geloovigen vooral uit de dorpen, die eene vrijmoedige belijdenis afleiden voor de regtbanken die hen veroordeelden, trof hem diep. Hij meende alleen door zijnen overgang getuigenis te kunnen geven, dat hij opregtelijk in die belijdenis deelde. De ſchuddingen van dien tijd waren gewigtig, doch het behaagde God om die banden, die niet uit ons, maar die door Hem gelegd waren, in weerwil van dit alles, te bevestigen, en onze harten, niettegenſtaande de gedurige werking onzer verdorvenheid ſtrekkende om elkander te miskennen, vereenigd te houden. Zijn verdere loopbaan, zijne werkzaamheden in de gemeente waarbij hij zich gevoegd heeft, zijn op verſchillende wijzen beoordeeld geworden, hetgeen in tijden van gisting onvermijdelijk is; dat hij de eere Gods zocht, zal ieder onbevooroordeelde erkennen. Zacht was zijn henengaan, niet zonder ſmerte bij het verlaten van de lieve panden, en de gezellin zijner jeugd, waaraan hij zoo innig verkleefd was; getroost door de genade Gods, waardoor hij verlangde om ontbonden te zijn, en met Christus te wezen. Onze geliefde broeder Capadoſe, mogt nog zijne bijna ſtervende handen drukken, en zich met hem onderhouden over de hope der heerlijkheid, ja nog van hem het getuigenis hooren, dat Christus het éénige middenpunt van vereeniging was. Bij zijn graf, bij de herinnering aan hetgeen hij voor ons was, en van onze zonden en tekortkomingen, ook in deze door God daargeſtelde betrekkingen, gevoelen wij onze gemeenſchap ook met de leden zijner gemeente die met ons denzelfden Zaligmaker voor hunne zielen, hetzelfde godsdienſtig herſtel voor Nederland zoeken. Zoo lang de liefde echter niet levendiger wordt, zal het bouwen vergeefs zijn, en het ware cement ontbreken. Ons oog zij op Hem, van wien alleen die liefde kan afdalen.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

OVER DE DOOPSBEDIENING EN AVONDMAALSVIERING, ALS DE VERBONDSPLECHTIGHEDEN DES NIEUWEN TESTAMENTS.

Het genadeverbond van den God Abrahams, Izaaks en Israëls met alle de volkeren die in deze Aartsvaderen zouden gezegend worden, is de grond der Kerk des Nieuwen Testaments; en overal waar de heilige teekenen en plechtige zegelen van dat genadeverbond worden gevonden, hetzij de beledene leerſtellingen meer of minder zuiver zijn, hetzij de beginſelen van ongeloof of bijgeloof meerder of minder grond gewonnen hebben, mits maar het Woord Gods, hetwelk is het zaad der wedergeboorte, niet geheel verloren of verworpen, maar in tegendeel (al is het ſlechts door *eenige weinige namen*, gelijk te Sardis) beleden en geleerd wordt, daar is eene Christelijke gemeente aanwezig.

Deze ſchriftuurlijke, te gelijk onbekrompene en geestelijke beginſelen zijn die van Calvijn (1); zij zijn ook de onze. Ook wij, in navolging van den grooten Geneefſchen Leeraar, doen het beſtaan eener Christelijke Kerk als zoodanig niet af hangen van het meerder of minder gezag, door Kerkbeſturen of Predikanten aan die ſymboliſche Schriften toegekend, in welke de leer der oorſpronkelijke Gereformeerde Kerk met zoo veel kracht, nadruk en zalving vervat is. De Christelijke Kerk is eene inſtelling van goddelijken, niet van menſchelijken oorſprong, en zij houdt ſlechts dáár op te beſtaan, waar de *merken en veldteekenen van Christus*, en de krachtdadige werkingen van *het Woord des H. Geestes* geheel ontbreken.

Doch hier komt ons al aanſtonds het bezwaar van diegenen te gemoet, die meenen, dat de verbondsplechtigheden des Nieuwen Testaments in eene vervallene Kerk niet naar den wil des Heeren gevierd kunnen worden. Bij den kinderdoop, meenen dezulken, komt het op de getrouwheid van den leeraarſtand aan, door welken die doop bediend wordt; bij de avondmaalsviering op het geloof en leven van degenen die mede aanzitten aan den maaltijd des Nieuwen Verbonds. En daarom, meenen zij verder, moet er eene kerkzuivering, of des noods kerkelijke afſcheiding worden tot ſtand gebracht, zullen de bondsteekenen en zegelen der Kerk Gode behaaglijk kunnen gevierd worden.

Doch anders is in de Schrift de onderlinge verhouding van het verbond Gods en deszelfs plechtigheden tot de vaste inſtellingen des heiligdoms en der Godsgemeente. Gods verbond met Abraham, en het teeken daarvan in zijn vleesch, ging de inſtelling des Heiligdoms en der eerdienst in de woestijne lang vooraf; en zelfs de Paaschfeestviering wachtte niet op de inrichtingen van het Aaronitisch priesterdom en deszelfs ordeningen bij de Wetgeving. Het verbond en de verbondsteekenen en plechtigheden waren dus de grondſlag en het beginſel; de ſtaatsinrichtingen en kerkinſtellingen waren het uitvloeiſel van het goddelijke verbond, dat reeds 430 jaren vroeger beſtond. Dat verbond is de grond der Kerk; de Kerk is niet de Moeder des Verbonds.

Even eens was het onder de bedeeling des Nieuwen Verbonds. De prediking van bekeering en geloof, en de doop der bekeering door Jezus en de Apostelen, ging vooraf, en daarop de inwijding van het genadeverbond door het bloed des goddelijken Offerlams, met den avondmaaltijd des broods en des wijns; daarna werd ten vijftigſten dage na de Opſtanding, na het Paaschfeest, de Kerk des Nieuwen Verbonds uit den Geest geboren. Uit de prediking des Woords met de bondsteekenen en zegelen werd de Kerk geboren; maar die prediking, die doopsbediening en avondmaalsviering, werden niet uitgeſteld tot er eene Kerk zou aanwezig zijn.

Dezelfde beginſelen vinden wij door de Schrift gehandhaafd, bij het verval eener reeds geſtichte Kerk. Diep verdorven was de Corinthiſche gemeente; ſtrijd, ſcheuringen, wangunst woedden in haren boezem; twist en verwijtingen met ſnoode hebzucht; een gruwel, die bij de heidenen ook niet genaamd wordt, werd algemeen goedgekeurd; de goede naam ván Paulus openlijk aan-

(1) *Inſt. Christ. Religionis.* Lib. IV. Cap. 1. *Symbola Eccleſiae dignoscendae verbi praedicationem, ſacramentorumque obſervationem poſuimus.*

gerand, wien zij als eenen Vader hadden behooren te eeren; ſommigen dreven den ſpot met de opſtanding der dooden, met welker ontkentenis het geheele Evangelie vervalt; de genadegaven Gods waren der eerzucht dienstbaar gemaakt, niet der liefde; tallooze dingen werden onbetamelijk en onordelijk gevoerd: — en evenwel wil de Apostel de doopsbediening en avondmaalsviering niet uitgeſteld hebben, tot dat de gemeente gereinigd zij, maar wekt op tot hare eerbiedige bijwoning, in het geloof en tot Gods eer (1).

De Galatiërs waren afgeweken van Dengene die hen in de genade van Christus geroepen had, en overgebracht tot een ander Evangelie (Hoofdſt. I. vs. 6); doch waar leert de Apostel dat de doopsbediening en avondmaalsviering moesten worden uitgeſteld tot dat, door hervorming of afſcheiding, eene zuivere gemeente gevormd ware?

De Laodiceërs waren noch koud, noch heet, en de verheerlijkte Heiland brengt de geduchte bedreiging tot hen, dat hij hen uit zijnen mond zou ſpuwen. Waar leest men, dat doopsbediening en avondsmaalsviering moesten worden uitgeſteld tot dat de gemeente zou zijn levend gemaakt door hervorming of uitgang? Integendeel: de Heer zegt tot haar: *Ziet, ik ſta aan de deure en ik kloppe, indien iemand mijne ſtemme zal hooren en de deure opendoen, ik zal tot hem inkomen en met hem avondmaal houden, en hij met mij.*

Vooral komt ook het misverſtand ten deze daaruit voort, dat men de geheele Kerk van Christus afhankelijk maakt van den leeraarſtand. Reeds onder Israël, in de dagen des Ouden Verbonds, was dikwijls de onverſchilligheid, laauwheid, ja goddeloosheid, in den geheelen priesterſtand doorgedrongen, en vonden de Profeten (byzondere perſonen, opgewekt en aangegord door den Geest des Heeren) bij dezen den meesten tegenſtand. Ook in de dagen des Nieuwen Verbonds is de Kerk van Christus dikwijls gelijk aan dien armen reiziger, die in de handen van roovers en moordenaars vervallen, met ſlagen en wonden bedekt werd, en tegenover wien de Leviet en Priester onverſchillig voorbijgingen; terwijl een ongeachte Samaritaan hem op zijn eigen beest nam, en in de herberge aan de herſtellende handen van den huiswaard overgaf. De geheele gemeente van Christus is zijner zalving, ook als Profeet, deelachtig; en van haar ſtaat geſchreven, dat zij eenmaal allen van God geleerd, of gelijk Mozes reeds wenschte, dat al het volk des Heeren profeten zullen zijn. Verdient het niet alle opmerking, dat de twee geachtſte en aanzienlijkſte gemeenten der Christenheid, Antiochië en Rome, niet door de Apostoliſche prediking, maar door enkele geloovigen, die derwaarts door de vervolging verdreven waren, het eerst zijn geſticht geworden (1)?

De dienst des Woords (*ministerium Verbi* bij Calvijn) kan dus zeer wel in eene gemeente aanwezig zijn, al is het dat eene ongeloovige Theologie algemeen doorgedrongen, en daardoor de eigenlijke *kanſel*prediking niet meer eene getrouwe en levendige verkondiging van den waarachtigen Christus gebleven is. Zoo menige huisvader, die zijn gezin, zoo menige godsdienstonderwijzer, die zijne kweekelingen, ja zoo menige moeder, die hare dochter, of arme weduwe, die haren eenigen zoon in de waarachtige kennis van Christus onderwijst; zoo menig ſchrijver die zijnen lezer, of vriend die zijnen vriend in de eenvoudige briefwisſeling, het kruis van Christus verkondigt, is een prediker van Christus, van wien het woord geldig is: *gelijk de regen en de ſneeuw van den hemel nederdaalt, en doorvochtigt de aarde, en maakt dat zij voortbrenge en uitſpruite, en zaad geve den zaaier en brood den eeter, alzoo zal mijn Woord dat uit mijnen mond uitgaat ook zijn.* En zou men dan mogen meenen dat de ontrouw van ſommigen, ja velen, ja al zijn het de meesten der leeraars, het geloove (de getrouwheid) Gods zoude te niete maken?

Ons dunkt, dat de overdenking hiervan vele ſchroomvallige gemoederen zou gerust ſtellen, die zich zoo bezwaard gevoelen met de beantwoording der vraag, die in onze Kerk gewoonlijk gedaan wordt aan de ouders en doopgetuigen: »Of gij de leere die in het Oude en Nieuwe Testament en in de Artikelen des Christelijken geloofs begrepen is, *en in de Christelijke Kerk alhier geleerd wordt*, niet erkent, de ware en volkomene leer der zaligheid te zijn?" Er wordt immers niet gevraagd omtrent »de leer die *door de Predikanten in de Hervormde Kerk* geleerd wordt." — Doch het rechte verſtand van deze vraag is ook buiten dien genoegzaam, om alle zwarigheid deswege op te heffen. Het kind toch wordt door den doop nog niet aan eene bepaalde kerkgemeenſchap verbonden, maar in de Christelijke Kerk opgenomen; daarom wordt er alleen van den Bijbel en de Apostoliſche Geloofsartikelen geſproken; er wordt ſlechts vereischt, dat men die bepaalde kerkgemeenſchap, in welke de doop geſchiedt (en dit is noodzakelijk tot de geldigheid en waardering des doops) erkent als eene in waarheid Christelijke kerkgemeenſchap, waar »de waarachtige en volkomene leer der zaligheid" gevonden wordt. — De belijdenis des geloofs daarentegen bevat de verbindtenis aan eene bepaalde, door zulk of zulk eene geloofsleer onderſcheidene gemeente. — De beantwoording der aangehaalde woorden behoort zoo weinig wezenlijk tot de Gereformeerde doopsbediening, dat het doopsformulier der Waalſche Gemeenten in ons Vaderland, die woorden in het geheel niet heeft.

Even weinig kan de verwaarloozing der kerkelijke tucht eene gegronde beweegreden tot het nalaten der

(1) *Inter Corinthios non pauculi erraverant, ſed totum prope corpus labes occupaverat: non una erat peccati ſpecies: ſed plurimae: neque levia erant errata, ſed horrenda quaedam flagitia: non ſolum erat morum corruptio, ſed doctrinae. Quid hic ſanctus Apostolus, hoc est coelesti Spiritus organum, cujus testimonio ſtat et cadit eccleſia? an diviſionem ab illis quaerit? an eos a Christi regno abdicat? an ultimo anathematis fulmine ferit? Non modo nihil horum agit: ſed eccleſiam Christi ſanctorumque ſocietatem et agnoscit et praedicat.* CALVIN. *Inſt. Chr. Rel.* Lib. IV. Cap. 1. § 14.

(1) Verg. hieromtrent het Opſtel over den Brief van Paulus aan de Romeinen. Boven, bl. 55.

avondmaalsviering daarſtellen. »Ik ontken niet (zegt Calvijn verder:) dat een godvruchtig mensch zich van allen omgang met de godloozen moet onttrekken, zich nimmer vrijwillig met hen inlaten; maar het is iets anders, de levensgemeenſchap van ſlechte menſchen te ontvluchten: iets anders, om de kerkgemeenſchap uit haat tegen hen vaarwel te zeggen. Dat overigens ſommigen het voor heiligſchennis houden, om met dezulken deelgenooten te zijn van het brood des Heeren, daarin zijn zij vrij wat ſtrenger dan Paulus zelf. Want wanneer deze ons opwekt tot eene reine en heilige gemeenſchap aan hetzelve, dan vordert hij niet dat de een den ander beproeve, of een ieder de geheele gemeente; maar dat elkeen zich zelven beproeve, en alzoo ete en drinke. Indien het ongeoorloofd was om met een onwaardige aan te zitten, dan zou Paulus ons zeker voorgeſchreven hebben, om rond ons henen te zien, of er niet iemand onder de menigte was, door wiens onreinheid wij zouden kunnen beſmet worden. Nu, terwijl hij de zelfbeproeving alleen van de enkele leden vordert, nu toont hij, dat het ons in het minst niet ſchaden kan, indien eenige onwaardigen zich met ons indringen. Daartoe behoort ook hetgeen hij er ſtraks bijvoegt: *wie onwaardig eet of drinkt, die eet en drinkt* ZICH ZELVEN *een oordeel.* Hij zegt niet: *die haalt een oordeel over anderen*, maar over *zich zelven.* En met reden. Het behoort toch niet aan het oordeel van enkelen te ſtaan, wie toegelaten, en wie geweerd moeten worden (1).”

Ook de geringſchatting van ſymboliſche ſchriften door den leeraarſtand, geeft geen vrijheid om in eigen kracht, naar eigen wil, eene andere kerk te ſtichten. Niet alleen dat daarvan niets in de Schrift wordt gevonden; maar ook de Vaderen der Geneefſche Hervorming hebben nimmer aanleiding tot zulk een beweerde gegeven. Het Koninkrijk Gods beſtaat niet in ſymboliſche ſchriften, maar is vrede, gerechtigheid en liefde door den Heiligen Geest. Onze Vaderen hebben ons een beter middel tegen de valſche Leeraren voorgeſchreven dan eigenwillige dwangmiddelen, wanneer zij ons in de liturgiſche gebeden tot den Heere leerden bidden op de volgende wijze: »Wij bidden U dat Gij uwen zegen ſtrekken wilt over de leere uwes heiligen Evangelies, op dat het overal verkondigd en aangenomen worde, op dat de ganſche wereld vervuld worde met uwe zaligmakende kennisſe, op dat de onwetenden bekeerd, de zwakken geſterkt worden, en een iegelijk uwen heiligen naam, niet alleen met woorden, maar ook metderdaad groot make en heilige. Wil ten dien einde getrouwe Dienaars in uwen oogst zenden, en diezelve alzoo begaven, dat ze hunne dienst getrouwelijk mogen bedienen. Daarentegen wil uitroeien alle valſche leeraars, grijpende wolven en huurlingen, die hun eigen eere en nuttigheid zoeken, en niet de eere uws heiligen Naams alleen, noch der arme menſchen welvaart en zaligheid.”

Wat zal dan nu de ſlotſom zijn? Deze dunkt ons, dat men den Heere volge, niet vooruit loope. Dat men den Heere vertrouwe, en het oog vestige op zijne daden; dat men het Woord Gods en de verbondsplechtigheden als zoo vele ankers van Christus Kerk aanmerke, en niet meene door het wederoprichten van gevallene muren en wallen, maar door getrouwe geloofsoefening en krachtig gebed den tijd in te roepen, waarop de Heer de vervallene muren van Sion zal oprichten en de verwoeste plaatſen herbouwen.

(1) CALVIN. *Inst. Chr. Rel.* Lib. V. Cap. 1. § 15.

DE TWEE BRIEVEN VAN PETRUS EN DIE VAN JUDAS.

Onder de treffende harmonijen van Gods Woord en de bedeelingen van Zijn Koninkrijk allerwege, komt eene voorname plaats toe aan de zamenvoeging van die twee uitſtekende namen in de geſchiedenis van het Evangelie: Petrus en Paulus. Rijk in leering aangaande Gods wegen, daden en deugden, is zoo wel het onderſcheid als de eenheid tusſchen die beide uitverkorene werktuigen in de verkondiging van het heil des Heeren, de gronding en ſtichting Zijner Kerk; tusſchen den geroepenen van achter het vischnet aan het meir van Galilea, en den ſtaande gehoudenen op den weg van Damascus in zijne woede; tusſchen den ongeletterden visſcher, die als vertegenwoordiger van geheel het Apostolisch twaalftal de ſleutelen van het Koninkrijk der Hemelen ontfing, en den geleerden Phariſeër, aan wien de bekeering en het onderwijs eener nieuwe wereld werd toebetrouwd; tusſchen den Apostel der Beſnijdenis, die evenwel ook de eerſtelingen der Heidenen toebracht door zijne dienst (1), en den Apostel der Heidenen, die over Israël, zijne broeders naar het vleesch, ſteeds het allerzwaarſte verlangde te ondergaan (2); tusſchen den man, tot wien gezegd werd: *Een ander zal u gorden en brengen waar gij niet wilt*, en dengenen, wien diezelfde Heiland wilde toonen, *hoe veel hij lijden zoude om zijnen Naam* (3); tusſchen den man, die van vervolger een Apostel van Jeſus Christus geworden, geen anderen roem kende dan dezen: *Mij, den voornaamſten der zondaren, is barmhartigheid geſchied:* en hem, die in zijn aardsch beroep gezegend met een veelbeduidenden zegen voor de behoudenis van zielen, in de overſtelping zijns harten uitriep: *Ga van mij uit, Heere! want ik ben een zondig mensch* (4).

Die overeenſtemming, dat verſchil kenmerkten zich in beider leven en arbeid, kenmerken zich in beider ſchriften. Eén Evangelie verkondigden zij beide met hunne pen, als met hunnen mond; de één, in al den levenvollen eenvoud, de ander in al den glansrijken rijkdom van hun krachtig geloof en van hunne hemelſche roeping; de één met al de kenmerken van een tot

(1) Gal. II. vs. 7, 8. Hand. der Apost. X.
(2) Rom. IX. vs. 1—3.
(3) Joh. XXI. vs. 18. Hand. der Apost. IX. vs. 15.
(4) 1 Tim. I. vs. 14—16. Luc. V. vs. 8.

Christus bekeerden ſchriftgeleerde en discipel Gamaliëls, de ander met die van den visſcher, eerst van beroep, nu, door de genade, van menſchen.

Wij zagen eenige proeven van de gave van genen, in het overzicht zijner veertien Apostoliſche onderwijzingen. Wij verlangen thands nog eenige bladzijden te wijden aan eene korte beſchouwing van den kostbaren inhoud der twee Opwekkings- en Vermaningsbrieven van dezen.

De eerſte Brief van Petrus draagt van het eigenaartige van zijn karakter, zoo als het ons uit de Evangeliën bekend is, den meest kenbaren en meest oorſpronkelijken afdruk. Geſchreven in den rijpen mannelijken ouderdom, midden in den loop zijner Evangeliedienst, ſtemt hij volkomen overéén met de mondelinge predikingen van den Apostel, die op meer dan éene plaats in het Boek der *Handelingen* zijn opgeteekend. Het is hier als aldaar, zonder eenige andere orde, dan de meest natuurlijke en eenvoudige loop der gedachten, de verkondiging van Jeſus kruis en Koninkrijk, de voorſtelling van de genade der bekeering en van de roeping der tot God in Christus bekeerden, in eenen ſtroom van waarheden en vermaningen, even versch en zoutvol als het element waarop hij de dagen zijner jeugd eens heeft doorgebracht. Alles ademt hier leven; *leven* is de grondtoon, waarvan geheel de prediking des Briefs als doorademd is: het is eene *levendige* hoop, tot welke wij wedergeboren zijn door de opſtanding van Jeſus Christus uit den dooden (Hoofdſt. I. vs. 3); het is het *levend* en eeuwig blijvend Woord van God, dat eenmaal aan zijne heilige propheten, die door den Geest van Christus ſpraken, toebetrouwd, thands het Woord van het Evangelie der Apostelen is (Hoofdſt. I. vs. 23-25). Dat *leven*, eens in den ijverigſten, maar voorbarigſten van alle de discipelen, met zoo veel woeling van eigen wil en eigen kracht vermengd, vertoont zich hier in de loutering die het onderging door lijden en beproeving onder de krachtige bewerking van den Heiligen Geest. Gulle nederigheid blijft, tot in de keus zijner uitdrukkingen, het kenmerk van den eerstgenoemden onder alle des Heeren Apostelen (1); maar bij den brandenden ijver openbaart zich nu ſchier in elke toeſpraak of opwekking dat heilzaam *vrezen en beven*, dat in de dagen van Jeſus wandel in het midden der discipelen, den vurigen dienstknecht zoo vreemd was. Het is thans geen onbedachtzaam trotſeren van gevaren en verzoekingen meer, waarin hij de geloovigen door voorbeeld en onderwijs voorgaat. Spreekt hij thans van lijden, van verdrukkingen, het is als een, die bij ondervinding weet, dat de weg tot de heerlijkheid niet gaat dan door lijden, en dat geene verdrukkingen daartoe voeren, die eigenwillig gezocht, of dezulke die voorbarig te gemoet gegaan worden, maar die het *de wille Gods wil dat wij ondergaan;* dezulke, die *het noodig is* dat wij doorſtaan, in de kracht van God. Bedriegen wij ons, of getuigt van dezen nieuwen en geheiligden zin des van aart en karakter zoo driftig voorbarigen discipels, ook de herhaalde aanhaling van Salomoniſche Spreuken in dezen Brief? Wij weten toch, dat ook de onmiddelijk van Gods Geest geleerde en gedrevene Godsmannen, niet van het woord hunner voorgangers onafhanklijk gemaakt werden, maar dat ook zij, even als wij, door die zelfde heilige Schriften gevoed en gevormd werden, welke zij door hunne eigene getuigenisſen geroepen waren te vermeerderen en te vervullen. En het mag ons dan treffend zijn op te merken, hoe juist die leere van wijsheid en bedachtzaamheid, welke het hoofdelement van het Boek der Spreuken uitmaakt, aan den vurigen Petrus, als ware het, in hart en geheugen geprent werd, gedurende zijne Apostoliſche loopbaan onder de leiding van den Heiligen Geest. Hoe het zij, nevens de woorden en daden van Petrus na 's Heilands hemelvaart, opgeteekend in de *Handelingen*, geeft deze Brief ons een even ſprekend afbeeldſel van zijn Apostolisch en perſoonlijk karakter, als de veertien, vroeger doorgeloopen, van dat van Paulus. Zelfs het reeds opgemerkte verſchil ten aanzien der orde in de voorſtelling, draagt daartoe het zijne bij. Zonder zich intusſchen aan eene geregelde opvolging van bepaalde punten te houden; zonder, gelijk Paulus, het zoogezegd leerſtellige onderwijs te laten voorafgaan, eer hij tot de Evangeliſche geboden en vermaningen overgaat, is toch ook hier het eerſte ſteeds de grondſlag der laatstgemelde. Het is ook hier de ontwikkeling der leer van de voorkennis des Vaders, het bloed des Zoons, de heiligmaking des Geestes, in de gave van genade en vrede, in de werking van geloof, liefde en hoop. Het is ook hier de Opſtanding van Jeſus Christus, als middelpunt van geheel de historiſche en zaligmakende waarheid des Christendoms. Het is ook hier de verzoening in *het dierbaar bloed des onbevlekten en onbeſtraffelijken Lams*, die als de eenige weg ons van God tot vergeving der zonden en zaligheid onzer zielen is gegeven. Het is ook hier de wedergeboorte uit een onverganklijk zaad, waardoor alleen wij kinderen Gods kunnen zijn; ook hier, het levend en eeuwig blijvend Woord Gods, dat tegen over alle menſchelijke grootheid, heerlijkheid, of duurzaamheid geſteld is; ook hier, de Christus, reeds in de ſchriften der propheten geopenbaard, in Zijn tijden en lijden te voren verkondigd door Zijnen Geest, die in de mannen des Ouden Verbonds is geweest; ook hier, geheel de leer en de geboden van heiligmaking en gehoorzaamheid, afgeleid uit het leven des geloofs, den drang der liefde, de hoopverwachting van de openbaring der heerlijkheid van Jeſus Christus in zijne naderende toekomst; de opwekkingen tot lijdzaamheid, getrouwheid en zachtmoedige ijver in de belijdenis, waakzaamheid tegen den grooten Vijand, vertrouwen voor tijd en eeuwigheid, gegrond op de daden en het eeuwig onveranderlijke Woord van den levendigen God; en eindelijk de kracht tot dat alles, de volmaking, bevestiging, fondeering, alleen bij dien *God van alle genade*,

(1) Als b. v. in de opwekking tot ootmoed (Hoofdſt. V. vs. 1) alwaar de uitdrukking: *Weest bekleed* (Gr. ἐγκομβώσασθε) afkomſtig is van een zeer gering en ongeacht ſoort van kleeding: *κόμβος vinculum, quo illigabantur manicae, praeſertim in vestitu ſervorum.*

wien de heerlijkheid en de kracht toekomt in alle eeuwigheid. (V. vs. 10 en 11.)

Even als in de Zendbrieven van Paulus, is het ook in die van Petrus onmiskenbaar: zijne verkondiging gaat uit van eigen ondervinding in het binnenſte der ziel; doch ook de Apostoliſche last laat zich nergens hier miskennen, en vooral niet, de perſoon des genen, tot wien de Heere dat woord richtte van zoo volzalige beduidenis: *Gij zijt Petrus, en op deze Petra* (ſteenrots) *zal ik mijne gemeente bouwen.* Welke Petra? Petrus beantwoordt zelf hier de vraag (Hoofdſt. II. vs. 4): *Komende* TOT DEN HEERE, *als tot den levenden ſteen, van de menſchen wel verworpen, maar bij God uitverkoren en dierbaar, zoo wordt ook zelve als levende ſteenen gebouwd tot een geestelijk huis.* Het blijkt duidelijk! dáár, waar van den *Steen* (in het enkelvoudig getal, en dus bij uitnemendheid), van de *Steenrots*, van de *Petra*, de rede is, daar denkt noch Petrus, noch de Schrift ergens aan iets of iemand buiten Christus den Heer. Dáár, waar de benaming (in hare meervoudigheid) aan bloote ſchepſelen, aan geredde zondaars medegedeeld wordt, dáár draagt Petrus dien niet dan in gemeenſchap met alle zijne mede-Apostelen, met alle zijne mede-geloovigen. De *Steen*, de *Petra* is Christus; de *levendige ſteenen* op dat één en éénig fundament gebouwd, zijn Zijne verlosten al te maal.

Op gelijke wijze waarſchuwt de Apostel, (als reeds aanvankelijk door de geſchiedenis der Kerk gebleken is) tegen alle verheffing van eenig mensch, wie hij zij, tot den rang of naam van *Overſte Herder* (ἀρχιποίμην) Hoofdſt. V. vs. 3. Één is de *Overſte Herder* der Gemeenten, en deze wederom geen andere dan, of nevens, Jeſus Christus, op wiens verſchijning in heerlijkheid hij wijst, terwijl hij zich zelven (niet *Opziender der Opzienders*, of, dat in de bedoeling op hetzelfde nederkomt, *dienaar der dienaren*, maar) *der Ouderlingen mede-Ouderling* noemt, Hoofdſt. V. vs. 1.

Op deze en nog vele andere wijzen draagt de eerſte Brief van Petrus de onmiskenbare blijken van te zijn geſchreven door de hand van dien eerſten in rang onder 's Heeren Apostelen (1), wiens naam hij aan het hoofd draagt. Het karakter van even dezelfde Apostoliſche afkomst ſchijnt minder kenlijk in den Tweeden, wiens kanoniek gezag reeds vroeg, als bekend is, werd betwijfeld. In onzen tijd vooral is dat gezag, of, dat op hetzelfde nederkomt, de echtheid van den Brief als ſchrift van Petrus, ſterk aangetast geworden. Zonder ons hier al te diep op critisch grondgebied te begeven, zij het daaromtrent alleenlijk aangemerkt of herinnerd, dat de uitkomst der jongſte onderzoekingen door de Godgeleerdheid (in Duitschland) hierop nederkomt: dat inderdaad de ſtijl en toon van dezen tweeden Brief bij de vergelijking een zeer merkbaar onderſcheid met die van den eerſten en nimmer tegengeſproken Zendbrief des Apostels vertoonen; dat dezelve dan ook door ſommige Kerkvaders van de tweede en derde eeuw op dien grond (maar ook *op dien grond alleen*) in twijfel getrokken is; terwijl de Brief zelve nevens de overige der (dus gezegde) Algemeene Zendbrieven, in het openbaar gelezen en kerkelijk gebruikt blijkt te zijn geworden, zoo ver de geſchiedenis der Kerk ons in dezen leidt.

Alles komt hier derhalve aan op dat onderſcheid van taal, ſtijl en toon, hetwelk door ſommige voorſtanders van de echtheid des Briefs te onrecht is ontkend. Wij voor ons erkennen dat onderſcheid gereedelijk, doch zijn overtuigd, dat hetzelve niets tegen het canoniek en Apostolisch gezag, niets tegen de volkomene echtheid van den Brief bewijst. Wij waren reeds vroeger in de gelegenheid aan te toonen, hoe zwak de gevolgtrekking is uit een erkend verſchil van ſtijl en toon tot een beſluit tegen de eenzelvigheid van Schrijver (1). Het is niet alleen Paulus, wiens gave van rijke verſcheidenheid in alle opzichten, een onderſcheid van ſchrijfwijze in de onderſcheidene Zendbrieven (bepaaldelijk in dien aan de Hebreën) genoegzaam oplost en verklaart. Niets is, zelfs in den kring der van God ingegevene Schriften, eenvoudiger en gewoner, dan dat ééne zelfde perſoonlijkheid zich op geheel andere wijze uitdrukt of vertoont, in den hoogen ouderdom, of in den bloei der jeugd; in het midden van de loopbaan des levens, of in het plechtig uur van den naderenden dood. In onze heilige Oirkonden bepaaldelijk, is het een alles behalve ongewoon verſchijnſel, dat de ziel der Godsmannen, bij het naderen van hun einde, van den profetiſchen Geest op eene gantsch bijzondere wijze vervuld wordt, en, bij het opengaan van de diepte der toekomende eeuwen voor hunne oogen, ook een treffende eigenaartigheid van ſtijl hunne uitingen kleurt. Men denke aan Jacobs ſterfbed (2), aan de laatſte woorden van David (3), aan het jongſte lied van Moſes, waarvan de toon en geheel het zamenſtel zoo merkelijk verſchilt van b. v. zijn lied na de doortocht der Roode Zee (4). Zie daar dan ook voor het verſchil tusſchen de beide Brieven van Petrus een overvloedig voldoende ſleutel. Want, gelijk de laatſte Brief van Paulus aan Timotheus, gelijk het laatſte Boek van Johannes (de *Openbaring*), zoo is ook deze tweede Brief van Petrus geſchreven in de verwachting der op handen zijnde aflegging van het aardſche huis (Hoofdſt. I. vs. 14), en in het vergezicht der laatſte toekomst des Heeren, met de teekenen der tijden, die tot dezelve behooren. Niets verklaarbaarder, dan dat ook geheel het gelaat van dezen tweeden Brief zich van den Eerſten onderſcheidt door dien prophetiſchen hoofd-

(1) Wij mogen den vereerderen van den Stoel van Rome, den voorrang van Petrus onder de twaalve veilig toegeven, zonder dat iets daaruit ten behoeve van dien Stoel in zijne onhistoriſche, onbijbelſche en antichristelijke aanmatigingen en leeringen volgt. Die voorrang van den Apostel *perſoneel*, blijkt uit de eenparigheid der Evangelieſchrijvers in het plaatſen van zijnen naam, onveranderlijk, aan het hoofd van allen: zelfs een Apostel, Mattheus, geeft de namen aldus op (X. vs. 2): *De* EERSTE, *Simon gezegd Petrus, en Andreas zijn broeder, Jacobus*, enz.

(1) Men zie ons Opſtel over den *Brief aan de Hebreën*, Dl. V. vooral op bl. 246.

(2) Gen. XLIX.

(3) 2 Sam. XXIII. vs. 1 en volg.

(4) Deut. XXXII. en Exod. XV.

trek, welke ons in geheel de ziel van den Apostel op een voor hem en geheel de Kerk van zijnen Heer zoo allerplechtigst tijdſtip, een diepen blik kan doen ſlaan.

Deze grond eenmaal vast ſtaande, geeft alles, wat wel eens tot tegenſpraak der echtheid te baat genomen is, blijk en getuigenis tot hare handhaving. Men neme b. v. den dubbelen naam, dien de Brief in het opſchrift draagt: *Simeon Petrus*. Een verdichter, die zich verſtout zoude hebben den Apostoliſchen naam voor zijn onecht ſtuk te plaatſen, zoude voorzeker zich bij eene angſtige navolging van den eerſten, algemeen erkenden Zendbrief gehouden hebben; en daar beſtond voor hem geene rede om, integendeel, hier den ouden en nieuwen naam des Apostels zaam te voegen (verg. 1 Petr. I. vs. 1. en II. vs. 1). De rede dier zamenvoeging laat zich allergereedelijkst bij de erkenning der echtheid aangeven. Het is de Schrift des Nieuwen Testaments eigen, hare uiteinden, als het ware, telkens terug te voeren naar het Oude Testament, de laatſte en de vroegſte tijden aan elkander te voegen, en op die wijze den treffenden kring dier telkens in zich zelve weder vervulde éénheid daar te ſtellen, welke in het wezen ligt der Openbaring van den eeuwigen en levenden God. Dus b. v. voert ons de Apocalypſis van Johannes tot de vroegſte berichten van Geneſis terug; en voegt zij, op gelijkſoortige wijze, meer dan eens het Hebreeuwſche en Griekſche woord voor ééne zelfde zaak of daad bij elkander (1). Dus, van gelijken, wijst ons de laatſte Brief van Paulus op de dienst van God, die hem met zijne *Voorouders* gemeen was geweest (2). Op even dezelfde wijze dan laat hier Petrus zijnen Oud-Israëlitiſchen naam van Simeon (Simon) dien nieuwen naam, dien hij, als Apostel van Jeſus Christus, ontfangen had, voorafgaan; als om daardoor des te aanſchouwelijker te maken de inwendige éénheid der beide bedeelingen, de naauwe verwantſchap van zijne Israëlitiſche en van zijne Apostoliſche roeping en verkiezing. Het is opmerkelijk, dat ook Johannes, wiens Evangelie het laatſte van allen, en hoogst waarſchijnlijk na het verſcheiden van Petrus geſchreven is, hem ſteeds met dien zelfden dubbelen naam van *Simon Petrus* vermeldt, die bij de overige Schrijvers des N. T. nergens voorkomt.

Een andere in het oog loopende bijzonderheid van verſchil tusſchen den Eerſten en Tweeden Brief van Petrus, laat zich even gereedelijk uit de prophetiſche eigenaartigheid, die den laatstgemelden kenmerkt, verklaren. Het is dat verſchil van titel en benaming, waarmede in de beide met elkander vergeleken Brieven, de perſoon des Verloſsers aangeduid wordt. In den Eerſten meestal eenvoudig: *Christus, Jeſus Christus;* in den Tweeden, met den telkens en nadrukkelijk bijgegevoegden titel van *Zaligmaker*, *Heere*, *Heere en Zaligmaker*, zelfs (Hoofdſt. I. vs. 1) *onze God en Zaligmaker Jeſus Christus.* Het is den Apostelen eigen, bij de meer bijzondere verkondiging van 's Heeren laatſte toekomst, ook des te krachtiger en voller te doen uitkomen de heerlijkheid zijner eeuwige Godheid. Dus b. v. wederom allerwege in het Boek der Openbaring van Johannes (1); dus in den Brief van Paulus aan Titus, alwaar bepaaldelijk bij de voorſtelling Zijner toekomst in majesteit en heerlijkheid, die zalige titel aan den Gezegenden wordt toegejuicht: *onze groote God en Zaligmaker Jeſus Christus.* (Tit. II. vs. 13.)

In even dezelfde overeenkomst met den prophetiſchen aart en plechtig waarſchuwenden toon en ſtijl des Briefs ſtaan de uitdrukkingen: *dag des Heeren*, *dag des oordeels en der verderving*, *dag der eeuwigheid*, *laatſte der dagen*, *eeuwig Koninkrijk van onzen Heere Jeſus Christus;* waar mede in dezen Brief, (Hoofdſt. I. vs. 11. II. vs. 9. III. vs. 7, 10. IV. vs. 12, 18 enz.) wordt te kennen gegeven, wat in den Eerſten meer kort en eenvoudig de *Openbaring van Jeſus Christus* genoemd wordt.

In het geheel ligt de ſlotſom, de kern, waarvan deze geheele tweede Zendbrief de ontwikkeling is, in deze woorden, kennelijk ontleend van een propheet des Ouden Testaments, en hier gericht tegen de ſpotters tot hunne overtuiging, en tot de geloovigen ter hunner opwekking, vertroosting en verſterking: *Wij verwachten naar de belofte nieuwe hemelen en eene nieuwe aarde, in dewelke gerechtigheid woont. Daarom, geliefden, verwachtende deze dingen, benaarſtigt u dat gij onbevlekt en onberispelijk van Hem bevonden moogt worden in vrede.* (III. vs. 13, 14. Jez. LXV. vs. 17. LXVI. vs. 22.) Dat de aanhaling van het oud prophetiſche woord hier en elders in dezen Brief niet, gelijk in den Eerſten, in den bekenden vorm van: *Gelijk geſchreven ſtaat*, *Daarom ſtaat er geſchreven*, enz. gedaan wordt, maar veel meer in den ſtroom van des Apostels rede wordt opgenomen en zich alleenlijk aan het geheugen des harten gevoelen laat: dit zelfde ligt wederom in het bijzondere van dezen Brief, waarin de Apostoliſche gave zich geheel als met de prophetiſche vereenzelvigd openbaart, de prophecy des Nieuwen Testaments geheel en al als te zamenſmelt met die des Ouden.

De echtheid van den tweeden Zendbrief van Petrus wordt voorts nog ten ſterkſten bevestigd door het beſtaan van den Brief van Judas, dien Apostel en broeder des Heeren, zoo veelbeduidend bij Johannes ergens bijgenaamd: NIET *de Iscarioth* (2). Eene treffende overeenkomst en ſoms bijna gelijkluidendheid laat zich bij de eerſte vergelijking reeds waarnemen, tusſchen een hoogwichtig gedeelte van den Brief van Petrus, en den geheelen van Judas. Naast elkander gelegd, hervinden wij in dezen (vs. 4—18) een bevestigende en nadruk bijbrengende herhaling der ontzachelijke woorden van Petrus (II. vs. 1—6, 10—17, III. 1—3); eene herhaling, niet ſlaafsch woordelijk, maar even vrij, versch en

(1) Openb. I. vs. 7. *Ja, Amen* (*Ναί, ἀμήν*). XIX. vs. 4 en 5. *Halleluja, looft God*, enz.
(2) 2 Tim. I. vs. 3. Vergelijk ons Opſtel over dezen Brief, boven, bl. 32, 33.

(1) Openb. I. vs. 8, 11, 17. II. vs. 8. III. vs. 7. IV. vs. 16.
(2) Joh. XIV. vs. 22.

geestelijk, als b. v. wanneer in de Evangeliën Marcus of Lucas het reeds door Mattheus opgeteekende verhaal terug geven, zelfs met nagenoeg dezelfde woorden ſoms, en toch met eene belangrijkheid en eigenaartigheid in de bijgevoegde bijzonderheden, die van elks perſoneele leiding en drijving door den Heiligen Geest des te inniger getuigt (1). Deze Brief nu van Judas, en de tweede Brief van Petrus, bevestigen elkanders gezag en echtheid in de eerſte plaats dáárdoor, dat geene verdichting van den eerstgemelden denkbaar is, zonder dat ook de tweede aan een gelijk bedrog den oorſprong ſchuldig moest zijn: wat rede nu zoude iemand kunnen bewogen hebben, om aan den Apostel Judas een geſchrift toe te dichten, dat ten aanzien der zaken niet anders dan eene herhaling van een Zendbrief van Petrus ware? Of ſtelt men omgekeerd den Brief van Judas echt en in orde van tijd vóórgaande: wat rede kon een verdichter gehad hebben, om op naam van Petrus een Brief te verzinnen, voor een gedeelte uit een bekenden Zendbrief van Judas overgenomen, en het allerminst in ſtijl of woordkeuze, gevolgd naar den algemeen erkenden *Eerſten* Brief van dien Eerſten der Apostelen, voor wiens werk het zoude moeten doorgaan? Neemt men daarentegen beider echtheid en ſchriftuurlijk gezag aan, dan is niets eenvoudiger dan dat Judas, de laatst overgeblevene der twaalve buiten Johannes, den laatst geſchrevenen Brief van den even te voren henen geganen Petrus door het getuigenis ook van *zijn* prophetisch Apostolisch ampt bevestigt en als verzegelt; dan is niets eenvoudiger en met de diepe harmonijen der Schrift overeenkomſtiger, dan dat de eerſte en beroemdſte der Apostelen zijn loopbaan eindigt met eene volheerlijke prophecij van die toekomst des Heeren, die wedergeboorte van hemel en aarde, dat Koninkrijk en gerichte, waarvan allereerst de Christus zelve, bij de nadering van Zijn lijden zoo uitvoerig tot Zijne discipelen ſprak (2); dat een der minst opgemerkten onder het twaalftal, hier wederom door zijn getuigenis kracht bijzet aan het prophetisch ampt van zijnen voornaamſten mede-Apostel; dat eindelijk, de Evangelie-verkondiging bij het beſluit der Nieuw-Testamentiſche Schriften, overgaande in enkel aankondiging van toekomende, van *de laatſte* dingen, alzoo door de Brieven van Petrus en Judas als het ware de weg bereid wordt tot dat hoogst prophetiſche, hoogst Apostoliſche, hoogst verhevene aller Bijbelboeken, de Openbaring van Johannes, den laatst- en langst levenden van allen, den Apostel-Propheet, op Patmos gelijk als aan den Paaschmaaltijd, de geheimeniſſen leerende in den ſchoot en uit het hart van zijn Meester en Heere.

Daar is intusſchen nog eene opmerking van belang in deze gewichtige ſtof, aangaande de echtheid van enkele tegengeſprokene Boeken of Schriften in de gewijde verzameling, te doen, die wij hier niet kunnen achterhouden. Het is dat inniger en hooger kenmerk van Goddelijk onfeilbaren oorſprong, dat de waarlijk ingegevene Schriften dragen, als een merk en zegel van den Heiligen Geest, vooral bij de vergelijking met zelfs de best nagebootſte of minst berispelijke verdichtſelen van een zoogenoemd *vroom bedrog* in de eerſte eeuwen der Kerk. Men legge naast de wel eens betwijfelde Brieven van Jacobus, van Judas, naast den tweeden van Petrus, naast den tweeden en derden van Johannes, naast den Brief aan de Hebreën, naast de Openbaring van Johannes, een der oude maar niet canonieke Schriften, die zelfs door ſommigen oudtijds als der openbare lezing en behartiging niet onwaardig zijn geacht: als daar is de Brief die op Barnabas naam gaat, de Brieven van Clemens Romanus, *de Herder* van Hermas: en men zal duidelijk een verſchil van karakter, van leven, van athmospheer gewaar worden, dat voor een eenigzins geoefenden geestelijken ſmaak en gevoel in de Schriften beſlisſend is. Daar is in alles wat niet echt is van dien aart, een doorgaand gebrek aan ſoberheid, aan frischheid, aan waardigheid tevens en onopgeſmuktheid, dat zich, ja, niet altijd met woorden laat beſchrijven, maar even wezenlijk en innig is, als voor het oor van dichter of toonkundige de juistheid van den gegrepenen toon, of van den uitgegalmden klank. De tweede Brief van Petrus en die van Judas hebben dit met dien van Jacobus enz. gemeen, dat geheel de toon en aanleg derzelve *den ſtijl des Heiligen Geestes*, om het dus te noemen, zuiver wedergeeft. Is nu die ſtijl, dat zegel van hooger ingeving, in den Brief van Petrus dáár, dan is het even zeker, dat geen ander dan deze Apostel ook de Schrijver is. Niets toch ware ongerijmder, dan dat een waarlijk ingegeven Schrift onder een verdichten naam zoude zijn gegeven. De giſſing van Grotius, die den Brief aan een anderen Simeon, (opvolger van Jacobus in het opziendersampt te Jeruſalem) toeſchrijft, en den toenaam van *Petrus* uit den titel wil weggenomen hebben, heeft *vooreerst* geen historiſchen grond, *ten tweeden*, alle de handſchriften en getuigeniſſen der Oudheid, die hier eenparig *Simeon Petrus* lezen, tegen zich; en druischt eindelijk tegen het getuigenis, dat de Schrijver des Briefs van zich zelven geeft, regelrecht aan; daar hij (Hoofdſt. I. vs. 16) uitdrukkelijk gewag maakt van de door hem (Matth. XVII. vs. 1 en volg.) als ooggetuige bijgewoonde *verheerlijking* van Jeſus *op den berg*. Om deze laatſte zwarigheid te ontgaan, of liever met een hem bij zulke gelegenheden eigen geweld om ver te werpen, neemt Grotius de toevlucht tot de vreemde onderſtelling, dat de woorden zien op die ſtem, van welke geſchreven is in het Evangelie van Johannes (XII. vs. 28). Doch de woorden aldaar geheel anders luidende, zoo neemt de beroemde Uitlegger we-

(1) Dus b. v. voegt Judas bij de vermelding van Bileäm bij Petrus (II. vs. 15) nog *den weg van Caïn*, en *de tegenſpreking van Core* (vs. 11). Dus maakt hij bij de prophecy der laatſte tijden van het Boek van *Henoch, den zevenden van Adam* gewag (v. 14). Dus breidt hij de beſchrijving der valſche propheten bij Petrus (II. vs. 17) op eene even verhevene, hoog dichterlijke en prophetiſche, als indrukmakende en ſchrikverwekkende wijze uit (vs. 17), ten duidelijken blijke, dat de text van Petrus in orde van tijd de eerſte, die van Judas de nog dieper en voller ontwikkeling van deze prophetiſche rede is.

(1) Matth. XXIV. Marc. XIII. Luc. XXI.

derom tot een tweeden maatregel van geweld de toevlucht, en verklaart de aangehaalde woorden hier ter plaatfe: *Deze is mijn geliefde Zoon*, enz. voor ingefchoven!

Een treffend, fchoon uit zich zelve naauwlijks merkbaar bewijs van de echtheid van den hoog prophetifchen Brief van Judas, is nog deze bijzonderheid, dat hij in het opfchrift zich eenvoudig *broeder van Jacobus* noemt. Een verdichter zoude niet nagelaten hebben den Apostolifchen Schrijver te verfieren met den naam van *broeder des Heeren*, die hem ook toekwam, maar dien hij, evenzeer als Jacobus, *Jefus Christus niet meer naar den vleefche kennende*, maar louter geestelijk en door den Geest, liever achterlaat, om zich alleen te noemen een *dienstknecht* (vs. 1): *Judas, een dienstknecht van Jefus Christus, en broeder van Jacobus.* Zelfvernietiging in ootmoed en liefde, kenmerkt zoo wel de daden als de Schriften van de heilige mannen Gods, die *van den Heiligen Geest gedreven zijnde*, fpraken. Ook dit beginfel wordt maar al te dikwerf bij bloot wetenfchappelijke behandeling van uitleg en oordeelkunde voorbijgezien. En toch! ook deze dingen zijn geestelijk, en moeten geestelijk opgevat, geestelijk gevoeld en toegepast worden.

DE HEILIGE BERNARDUS.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 248.)

Het was een nieuwe en krachtige heldengeest, bezield door eenen godsdienftigen, offchoon niet altoos heiligen ijver, die tot de kruistochten aanleiding gaf. Hoeveel ruw en zedeloos volk ook aan die tochten deel nam, hoeveel bijgeloof zich ook met hun geestdrift mocht vermengen; deze ftrijd tegen de Halve Maan was in den grond een geloofskamp, in den naam des Heeren aangevangen. Aandoenlijk en roerend was die eerste kruisprediking van Petrus den kluizenaar geweest, toen eene tallooze fchaar, door zijne levenvolle taal bezield, als met éénen mond uitriep: *Het is Gods wil! Het is Gods wil!* De eerfte tocht was dan ook, na eenige min gunftige voorvallen, gelukkig en zegepralend geweest; en een der eerfte fteden die veroverd werden, als het ware ten onderpand der later opgevolgde inneming van Jeruzalem, was Edesfa. Dat Edesfa, de oudfte Christelijke ftad in het Oosten, waarvan de Koning door de overlevering gezegd werd door Christus zelven te zijn bekeerd geworden, thans de voormuur van het nieuw opgerichte Jeruzalemfche koninkrijk, was uit dien hoofde den Christenen boven andere dierbaar; en was het dus wonder, dat, toen in den jare 1145 het bericht in het Westen werd aangebracht, dat deze ftad wederom door de Sarracenen was veroverd, en Jeruzalem en Antiochië bedreigd werden, het vurige gemoed van Bernardus ontvlamd werd, om, op het voetfpoor van den vromen Petrus Eremita, als hij, de kruisvaart te prediken? De nadere aanleiding daartoe was de volgende. De Gezanten van Antiochie en Jeruzalem, die de Christenvorften in Europa om hulp kwamen aanzoeken, vonden Lodewijk VII den Koning van Frankrijk, bereidwillig om eenen kruistocht tot verdediging van het heilige Graf uit te rusten. Hij deelde zijnen wensch desaangaande aan zijne Grooten mede, toen hij zich gelijk de Franfche Koningen op hooge feestdagen pleegden te doen, op het Kerstfeest des jaars 1145 in eene talrijke vergadering der voornaamften zijns Rijks de kroon liet opzetten. Op raad van Bernardus werd eerst Paus Eugenius, die zich destijds te Viterbo ophield, door een gezantfchap aangezocht, om de Christenen in het Westen tot hulp van hunne aangevallene broeders op te roepen. Eugenius nam terftond dit plan aan, en deed een Zendbrief uitgaan aan den Koning, de Grooten, en over het algemeen aan al de geloovigen in het Frankifche Rijk, waarin hij hen vermaande, om tegen de vijanden der Christenheid op te trekken; en gelijk reeds Urbaan II gedaan had, aan al degenen die dezen tocht met een vroom gemoed en oprechte demoedige belijdenis hunner zonden doen zouden, daarop fchuldvergiffenis te belooven. Bij het Concilie te Vezelay, op het Paaschfeest des jaars 1146 zou Bernardus het eerst de wapenkreet hooren doen, en het kruisteeken tot den tocht uitdeelen. De vergadering was zoo talrijk, dat het koninklijk Slot niet toereikend was om de fchare te bevatten. Men moest zich dus buiten de ftad op het ruime veld verzamelen. Hier befteeg Bernardus een voor hem opgerichten houten predikftoel, nevens den reeds met het kruisteeken verfierden Koning. Allertreffendst was zijne toefpraak tot het volk. »De krijgsknechten van Christus, (zeide hij bij eene dergelijke gelegenheid (1)) kunnen met de volfte gerustheid de oorlogen huns Heeren voeren, onbefchroomd dat zij zouden zondigen door den vijand te dooden, of dat zij zelve in gevaar zouden zijn van te bezwijken; want hier is een dood voor Christus te ondergaan, of voor Christus aan te doen; beide is vrij van zonde en verdient menigvuldige eere. Hier wordt *voor* Christus iets, ginds *in* Christus alles verworven; Hij toch neemt den dood des vijands met welgevallen aan in zijne gerechtigheid, en geeft zich zelven zijnen dienaar tot vertroosting in zijne liefde. De krijgsknecht van Christus, ik herzeg het, *brengt* gerust ter dood, maar nog geruster *gaat* hij ter dood. Hij verwerft voor zich zelven als hij *omkomt;* voor Christus als hij *ombrengt*; hij draagt toch het zwaard niet te vergeefs, want hij is een dienaar Gods, een wreker tot ftraffe den genen die onrecht doen. Waarlijk, wanneer hij ter dood brengt die onrecht doen, zoo begaat hij geen manflag, maar (om zoo te fpreken) een booswichtflag, en wordt een wreker van Christus tegen degene die kwaad

(1) Deze woorden, bij eene andere maar gelijke gelegenheid gefproken, deelen wij hier mede, omdat zij zonder twijfel met juistheid de gevoelens uitdrukken, aan welke hij ook bij deze gelegenheid lucht gaf. Zie zijne *Exhortatio ad Milites templi*. Cap. 8. Wij vertrouwen dat onze vertaling te gelijk een denkbeeld van den ftijl en de uitdrukking van Bernardus zal kunnen geven aan zulken, die dien Kerkvader niet in het oorfpronkelijke hebben gelezen.

doen, en een verdediger van alle Christen-menſchen geacht. En wanneer hij ſneuvelt, zoo weten wij, dat hij niet *onder gaat*, maar *opwaarts ſtreeft*. De dood dien hij toebrengt, is de winst van Christus; de dood dien hij ontvangt is zijn eigen winst. In den dood eens ongeloovigen Heidens wordt de doodſlager vereerlijkt, omdat hij Christus verheerlijkt. In den dood eens Christens wordt de mildheid zijns Konings geopenbaard, die hem uit den ſtrijd ter belooning opneemt. Hier overigens geldt het woord: *dat de rechtvaardige zich verblijden zal, wanneer hij de wrake aanſchouwt;* en van zulk eenen *zal de mensch zeggen: immers is er vrucht voor den rechtvaardige: immers is er een God die op de aarde richt.* Wij zouden daarom ook de Heidenen niet moeten ombrengen, indien zij op eenige andere wijze van hunne aanvallen op de Christenen en van hunne verdrukkingen derzelven waren terug te houden. Maar nu is het nuttig hen om te brengen, beter dan dat de ſtaf der dwingelanden ruste op het lot der vromen, opdat ook de rechtvaardigen hunne handen niet uitſteken tot ongerechtigheid.

»Of hoe? Waarom — indien de Christen in het geheel niet mag met den zwaarde ſlaan — waarom heeft dan de voorbode van den Zaligmaker de krijgsknechten geboden, te vrede te zijn met hunne bezoldiginge? waarom heeft hij hun niet liever alle krijgsdienst verboden? Indien het daarentegen (zoo als de waarheid is) elk vrijſtaat, van wien dit de roeping van Boven is, en zij alsdan geen beter beroep kunnen verkiezen, wie wordt er dan, bid ik u, meerder toe geroepen, dan zij, aan wier armen en krachten de Stad onzer ſterkte, Sion, tot onzer aller verdediging is toebetrouwd, opdat na het afſlaan van de overtreders der wetten Gods, het rechtvaardige Volk, dat de waarheid lief heeft, gerust hare poorten inga? Zullen voorts niet door ons gerustelijk die volkeren verdreven worden, die naar den krijg haken, en afgeſneden worden die ons beroeren, en uit de Stad des Heeren verdelgd worden alle de werkers der ongerechtigheid, die de onwaardeerbare ſchatten der Christenen, te Jeruzalem opgelegd, wenſchen te rooven, hunne gewijde dingen te bezoedelen, en het Heiligdom des Heeren erfelijk te bezitten? Dat een tweevoudig zwaard der geloovigen worde uitgetogen, tegen den nek hunner hateren, tot ternederwerping van alle hoogte die zich verheft tegen de kenniſſe Gods, welke is der Christenen allerheiligst geloof; opdat de Heidenen niet zeggen: waar is hun God?

»Door hunne uitdrijving zal de Heere zelve wederkeeren tot zijne erfeniſſe en in zijne woning, van welke Hij vertoornd zeide in het Evangelie: *Ziet, uw huis wordt u woest gelaten;* en waarvan de Profeet aldus verklaarde: *Ik heb mijne woning verlaten, ik heb mijne erfenis overgegeven.* En aldus zal vervuld worden het profetiſche woord: *De Heere heeft zijn volk verlost en Hij heeft het bevrijd, en zij zullen komen en zullen juichen op den berg Sion, en zij zullen zich verblijden over de grootdadigheden des Heeren. Verheug u, Jeruzalem, en ken den tijd uwer bezoekinge. Verblijdt u en roemt tevens de woeste plaatſe Jeruzalems, omdat de Heere zijn volk verhoord heeft. Hij heeft Jeruzalem verlost. De Heere heeft zijnen heiligen arm ontbloot voor de oogen aller volkeren. Gij waart gevallen, o Jonkvrouw Israëls, en daar was niemand die u oprichtte. Sta op, ſchud het ſtof af, o gij gevangene dochter Sion!* Verhef u, zeg ik, en ſta op eene hooge plaatſe, en aanſchouw de blijdſchap die u toekomt van uwen God! *Gij zult niet meer genoemd worden de Verlatene, en uw land zal niet meer geheten worden het Verwoeste; want de Heere heeft een welbehagen aan u gehad, en uw land zal wederom bewoond worden.* Hef uwe oogen op in het ronde en zie! alle dezen zijn vergaderd, en zij komen tot u. Deze hulpe is u gekomen van den Heilige!"

»Gaat dan (dus vervolgt de ijverige Abt) gaat dan henen, dappere mannen, en drijft de vijanden van het huis Christi henen, verzekerd, dat noch dood, noch leven u zal kunnen ſcheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus. Gedenkt ſteeds in al uwe gevaren: *Hetzij wij leven, hetzij wij ſterven, wij zijn des Heeren.* Hoe glorierijk zullen de verwinnaars wederkeeren *uit* den ſtrijd! hoe gelukzalig zullen de martelaren ſterven *in* den ſtrijd! Verblijd u, dappere worſtelaar, zoo gij leeft en zegepraalt *in* den Heere, maar juicht en roemt nog hooger, zoo wanneer gij ſterft en wordt vereenigd *met* den Heere. Voordeelig is wel het leven, en roemruchtig de zegepraal; maar meer dan beide wordt met recht een godzalig ſterven gewaardeerd. Want indien reeds zalig zijn die *in* den Heere ſterven, hoe veel meer zullen zij het wezen, die ook nog ſterven *voor* den Heere!

»En gewisſelijk, het zij men den geest geve op zijne legerſtede, het zij op het oorlogsveld, kostelijk is gewis altoos in de oogen des Heeren de dood zijner gunstgenooten; maar in den ſtrijd is hij nog zoo veel kostelijker als zij roemrijker is. O veilig leven, waar de conſciëntie zuiver is! Ja veilig leven, waar zonder vrees de dood ingewacht wordt, ja verlangd wordt met verrukking, en erlangd met vrome berusting! O in waarheid heilige en veilige krijgsdienst, vrij van zonde en van gevaar (1)."

De redevoering van Bernardus had zulk eene buitengewone werking, dat de geheele vergadering weêrgalmde van den kreet: *het Kruis! het Kruis!* Allen drongen zich te zamen om den kanſel, ten einde uit de eigen handen van Bernardus het kruismerk te ontvangen, zoo dat hij, gelijk één zijner tijdgenooten verhaalt, de kruiſen eerder moest uitſtrooien dan uitdeelen. Daar de voorhanden zijnde kruiſen niet toereikende waren, moest hij zijn eigen gewaad tot kruisteekenen verſnijden. Bernardus was zoo zeer van ijver voor de heilige zaak ontvlamd, dat hij zelf den Paus aanſpoorde om er krachtiger voor te werken dan hij nog gedaan had. Nadat hij het Frankiſche en Bourgondiſche gebied was

(1) BERNARDI *Exhort. ad mil. templi.* Cap. 1 in f.

doorgereisd, begaf hij zich ook naar Duitschland, om de Vorſten en volken ter kruisvaan te verdagvaarden, en de hinderpalen weg te ruimen, die zich tegen den gemeenſchappelijken uittocht ſchenen op te doen.

Men meene intusſchen niet, dat Bernardus enkel een man was des krijgs en der bloedſtorting. Het is er zeer ver van af! In Duitschland vond hij gelegenheid, om tevens van zijn afkeer tegen noodeloos bloedvergieten te doen blijken; en te gelijk te doen zien, dat het niet alleen de ſteenen en het puin van Jeruzalem, of de velden en wateren van het Heilige Land waren, voor welke hij zulk een geestdrift koesterde, maar dat ook het ongelukkige, overal omhergedrevene Volk Israëls, offchoon in rampzalige blindheid verzonken, hem nog om de uitverkiezing Gods dierbaar was, en dat zij, ook hem, *beminden* waren *om der Vaderen wille*. Een onverſtandig ijverende Monnik, Radulphus geheten, was in Duitschland als prediker van het kruis opgetreden, en had vele duizenden uit de ſteden Keulen, Meints, Straatsburg, Worms en Spiers om zich heen vergaderd. Hij begon met de woede des volks in beweging te brengen tegen de Joden, als vijanden van Christus. Talrijke ſcharen van wilde dweepers vielen deze weerlooze menſchen aan en vermoordden ze. Met hevigen toorn ſprak de edele, menschlievende Bernardus tegen deze gruwelijke wreedheid. Reeds in den krachtigen brief aan de geestelijkheid en het volk van Oost-Frankrijk, in welken hij hen met vurige taal tot den heiligen ſtrijd opwekte, ſchreef hij het volgende (1): »Broeders, ik vermane u, en niet ik alleen, maar de Apostel des Heeren met mij, dat gij niet gelooft eenen iegelijken geest. Wij hebben gehoord, en dit verblijdt ons, dat er in u brandt een ijver Gods; doch aan dien ijver behoort de matiging van een gezond verſtand niet te ontbreken. Men moet de Joden niet vervolgen, niet ombrengen, zelfs niet ontwijken. Vraagt hen naar de heilige bladen (2). Ik ben wel bewust van hetgeen in den Pſalm van de Joden geprofeteerd is: *God zal mij* (ſpreekt de Kerk) *op mijne verſpieders doen zien; daarom, dood ze niet, opdat mijn volk het niet vergete.* Levende zijn zij ons gedenkteekenen, het lijden des Heeren ons vertegenwoordigende. Daarom zijn ze verſpreid in alle landen, opdat zij, terwijl zij de rechtvaardige ſtraf van zulk een misdrijf boeten, ons getuigen zijn mogen van onze verlosſing. Daarom voegt hij er in denzelfden Pſalm bij: *doet ze omzwerven door uwe macht, en werpt ze neder, o Heere, onze ſchild!* Aldus is het geſchied. Zij zijn verſtrooid, zij zijn nedergeworpen, zij ondergaan een harde dienstbaarheid onder Christen-Vorsten. Evenwel, tegen den avond keeren zij weder, en hunner zal wederom gedacht worden. Eindelijk, wanneer de volheid der Heidenen zal zijn ingegaan, *dan zal geheel Israël zalig worden*, zegt de Apostel. Maar wie ondertusſchen ſterft, die blijft in den dood.

»Ik zwijg er nog van, dat waar zij niet aanwezig zijn, men met ſmert de Christen woekeraars nog erger den Jood ziet ſpelen; indien men deze nog Christenen heeten mag, en hen niet veeleer gedoopte Joden behoorde te noemen (1). — Indien de Joden geheel te onder gebracht worden, hoe zal dan hunne in het einde toegezegde behoudenis en bekeering voorſpoedig haren loop kunnen hebben? Waarlijk, men zou op dezelfde wijs ook Heidenen (Saracenen), indien men hunne bekeering mocht verwachten, verdragen moeten, veeleer dan hen met het zwaard aan te vallen. Doch nu, daar zij begonnen zijn met ons geweld aan te doen, behooren degenen die niet te vergeefs het zwaard dragen, geweld met geweld te keer te gaan. Het behoort toch tot de Christelijke liefde, om terwijl men de weêrſpannigen te onder brengt, de onderworpenen te ſparen (2); vooral dezulken aan welke de wet gegeven is en hergeven zal worden, welker zijn de Vaderen, en uit welke Christus is, zoo veel het vleesch aangaat, welke is hoog geloofd in eeuwigheid.”

Zoo ſprak Bernardus dan ook in Duitschland met eene edele verontwaardiging tegen den vermetelen Radulphus: »Zijt gij meer dan onze vader Abraham, die het zwaard nederlegde, toen die zelfde God het hem beval, op wiens gebod hij het had opgeheven? Zijt gij meerder dan de Eerſte der Apostelen, die aan den Heere vroeg: *Heere, zullen wij met den zwaarde ſlaan?* Maar gij zijt, geloof ik, vervuld van de wijsheid der Egyptenaren, dat is de wijsheid dezer wereld, welke dwaasheid is bij God. Gij beantwoordt de vraag anders, dan Hij die zeide: *Steek uw zwaard wederom in zijne ſchede; want een iegelijk die het zwaard neemt zal door het zwaard vergaan.* Triomfeert de Kerk niet veel heerlijker over de Joden, wanneer zij hen dagelijks, of wederlegt, of bekeert, dan wanneer zij hen eens voor al door de ſcherpte des zwaards verdelgde? Of zal het te vergeefs zijn, dat algemeene gebed der Kerke, hetwelk voor de ongeloovige Joden van den opgang der Zon tot haren ondergang wordt opgezonden, dat God de Heere het omwindſel van hunne harten wegneme, opdat zij uit hunne duisternisſe mogen uitgeleid worden tot het licht der waarheid? Want indien de Kerk niet hoopte, dat zij, die nog ongeloovig zijn, eenmaal gelooven zullen, zou het overtollig en ijdel moeten ſchijnen om voor hen te bidden. Maar zij neemt in aanſchouw met het

---

(1) Bernardi *Epistolae*, p. 550 (N°. 322): *Dominis et Patribus charisſimis, Archiepiscopis, Episcopis et univerſo clero et populo Orientalis Franciae et Bajoariae: Bernardus Claravallenſis vocatus Abbas, in ſpiritu fortitudinis abundare.* — Vooral § 6.

(2) Het is recht opmerkelijk, dat toen Paus Innocentius eenige jaren vroeger, onder het zamenſtroomen eener ontzachelijke menigte volks van allerlei rangen en ſtanden, zijn plechtigen en ſtatelijken intocht te Parijs hield, ook de Joden hem te gemoet kwamen, hem hunne heilige Schriften omwikkeld ten geſchenk brengende. De Paus ontving ze vriendelijk en zeide: *Auferat Deus omnipotens velamen a cordibus vestris.* (De Almachtige God neme het omwindſel van uwe harten weg).

(1) Zoo zeer Bernardus over het algemeen voor de Joodſche Natie als zoodanig hart had, zoo zeer had hij van de Joodſche woekeraars eenen afkeer. Het was dan ook geen zijner minſte bezwaren tegen Petrus Leonis, den Tegenpaus nevens Innocentius, dat hij de kleinzoon van een Joodſchen Rothſchild van dien tijd was.

(2) Toeſpeling op den Virgiliaanſchen regel:

Parcere ſubjectis et debellare ſuperbos.

oog des geloofs, dat de Heere een genadig welgevallen heeft in dengene die goed vergeldt voor kwaad, en voor haat, liefde. — Waar blijven dan die woorden: *ziet toe, dat gij hen niet doodt?* Waar blijft het woord: *wanneer de volheid der heidenen zal ingegaan zijn, dan zal geheel Israël zal zalig worden?* Waar dat andere woord: *De Heere bouwt de muren van Jeruzalem? Hij zal de verstrooiden uit Israël verzamelen?* Zijt gij de man die de Profeten tot leugenaars kunt maken, en den ganschen schat der barmhartigheid en liefde Jesu Christi uitledigen? Uwe leer is uwe niet, maar van uwen Vader die u gezonden heeft, want hij was een menschenmoorder van den beginne. Ik geloof dat gij geen rust zult hebben, voor dat gij dezen uwen leermeester gelijk zijt. Hij is een leugenaar en de vader der leugen. O monsterlijke leer! o helsche wijsheid, tegen de Profeten gericht, vijandig aan de Apostelen! o omverrewerping van genade en godsvrucht! o onreine ketterij! o heiligschennende verleiders, die door den geest des bedrogs bezwangerd, onheil ontvangen heeft, en ongerechtigheid gebaard! Ik zou nog verder willen gaan, maar ik mag het niet. Om het met één woord zaam te vatten, wat ik van dit bedrijf gevoele: hij is een man, groot in zijn eigen oogen, vol van een geest van opgeblazenheid; zijne woorden en werken bewijzen, dat hij zich tracht eenen naam te maken, gelijk de naam der geweldigen die op aarde geweest zijn, maar hij heeft de middelen niet om het vol te houden (1)".

Als er op den ondernomen kruistocht geen gelukkige uitslag volgde, maar in tegendeel het bericht eener zware nederlaag werd aangebracht, schreef Bernardus den volgenden schoonen brief aan Paus Eugenius, zijnen vriend, die den vromen Abt geheel kenteekent, en dien wij daarom hier nog zullen mededeelen (2). »Het is (schrijft hij) geen licht gerucht, dat ons ter ooren gekomen is. Het is inderdaad droevig en drukkend. Voor wien droevig? of veeleer, voor wien is het niet droevig? Voor wie anders dan voor de kinderen des toorns, die den toorn niet gevoelen, maar blijde zijn en juichen in de ergste dingen. Voor het overige is het eene algemeene droefheid, omdat de oorzaak algemeen is. Gij hebt welgedaan, onzen billijken ijver door middel uwer letteren aan de gemeenten van Gallië aan te prijzen, en voor hen te versterken. In zulk een algemeen belang, in zulk eene gewichtige zaak, ik zeg het u, mag men niet alleen niet flaauwelijk handelen, maar zelfs niet vreesachtig zijn. Ik heb ergens bij een wijs man gelezen: *Hij is geen kloekhartig man, wiens moed niet aangroeit in het midden van de bezwaarlijkheid der zake* (3). Maar ik zegge: den geloovige moet het vertrouwen te midden der geeselslagen aangroeien. De wateren zijn tot de ziele Christi gekomen: zijn oogappel zelve is aangeraakt. Nu moeten er twee zwaarden worden uitgetogen, nu de Heere Christus voor de tweedemaal lijdt waar Hij reeds eenmaal gekruisigd werd. — — — Daar is een stemme gehoord: *Ik kome naar Jeruzalem om andermaal te worden gekruisigd* (1). Anderen mogen op die stem onverschillig, anderen doof zijn, den opvolger van Petrus is het niet geoorloofd stil te zitten. Hij zal ook zelve zeggen: *Indien ook allen aan u geergerd worden, ik zal nimmermeer geërgerd worden.* Hij zal niet worden afgeschrikt door de verliezen van een vorig leger, welke hij veeleer zal trachten te herstellen. Of zou de mensch daarom zijnen plicht niet behoeven te doen, omdat de Heer doet wat Hem behaagt? Ik voor mij zal als Christen en geloovige bij zoo groote onheilen op een betere toekomst hopen, en het allezins voor groote vreugd achten, dat wij in vele verzoekingen vallen. Want inderdaad, wij eten het brood der smarte, en zijn gedrenkt met den wijn der bitterheid. Maar wat zijt gij mismoedig, Gij vriend des Bruidegoms? Is het zijne gewoonte niet, om als een goede en wijze Bruidegom den goeden wijn voor het laatste te bewaren? Wie weet! God mochte zich wenden en berouw hebben, en Hij mocht eenen zegen achter zich overlaten! En voorwaar, zoo is de hooge God gewoon te werken en te oordeelen: Gij tot wien ik spreke hebt er kennis van. Wanneer toch zijn groote gunstbewijzen aan eenigen sterveling te beurt gevallen, die niet door onheilen zijn voorafgegaan?"

Toen het eindelijk ten volle gebleken was, dat de krijgsvaart een ongelukkigen uitslag had gehad, zag hij de oorzaak hiervan in de zonden der kruisvaarders, vooral der Hoofden van den tocht. »Wee onze Vorsten, (riep hij uit), in het land des Heeren hebben zij niets goeds gedaan, in hun eigen land, werwaarts zij zoo spoedig zijn wedergekeerd, werken zij ongeloofelijk veel kwaad; en zij bekommeren zich niet over de verbrekinge Jozefs. Wijs zijn zij om kwaad te doen; maar het goede te doen weten ze niet. Maar wij vertrouwen, dat de Heere zijn volk niet verstooten, noch zijne erfenis zal verlaten. Voorts, de rechterhand des Heeren zal kracht doen en zijn arm zal Hem heil beschikken, opdat allen het mogen weten, dat het beter is te betrouwen op den Heere dan te steunen op Prinsen (2)." Toen Bernardus in de bitterheid zijner smarte over het mislukken dezer kruisvaart, welke hij met zoo veel ijver en vurigheid van geest had voorgestaan, ten grave daalde, kon hij waarlijk niet voorzien, dat deze kruistochten, offschoon het eigenlijke doel met hetwelk zij ondernomen waren, in het eind volstrekt misfende, naderhand de machtigste werkoorzaak eener geheele herschepping en vernieuwing van het maatschappelijke leven in het grootste deel van Europa zouden uitwerken; wier volledig gewicht eerst in onzen leeftijd recht is

(1) Bernardi *Opera.* T. I. p. 553, 554.
(2) *Epist.* 256 *ad Dominum Papam Eugenium.*
(3) Seneca, *Epist.* 22. *ad Lucil. Turpe est cedere oneri. Luctare cum officio quod semel recepisti. Non est vir fortis et strenuus, qui laborem fugit: verum ibi crescit illi animus ipsa rerum difficultate.*

(1) Hegesippus, *De excid. Hierosol.* Lib. III. Cap. 2.
(2) *Epistola* 288 *ad Andream avunculum suum, Militem Templi.* (*Operum* T. I. p. 505.)

begonnen gewaardeerd te worden (1). Zoo wordt het waarachtig geloof nimmer beſchaamd; en er lag eene profetiſche waarheid in zijn zeggen: »dat de Heere, als de ware Gastheer, den goeden wijn voor het laatſte bewaard had!"

Het was inmiddels niet alleen toen hij de vervolging der Joden tegenging, dat Bernardus zich betoonde in den grond een man van Christelijke verdraagzaamheid te zijn; hij gaf zelfs nog gedurende zijne laatſte en doodelijke ziekte, een allertreffendst blijk hoe zeer hij een man des vredes was. In het jaar 1153, toen ook zijn vriend Paus Eugenius geſtorven was, werd hij door eene ſmertelijke ziekte aangegrepen, wier pijnen hem bijna zonder tusſchenpozing benaauwden. Wel werd hij na eenigen tijd een weinig beter, zoo dat hij ſchrijven kon: »hetgeen gij gehoord hebt is waar, ik ben krank geweest ter dood toe: intusſchen ben ik tot den dood des levens terug geroepen; ofſchoon niet voor langen tijd, want ik ben veel zwakker dan gij zoudt kunnen gelooven. Hetgeen ik echter wil gezegd hebben zonder de Goddelijke Voorzienigheid te kort te doen, die ook de dooden vermag te verwekken." Intusſchen wist hij de zwakte zijns ligchaams zoo verre door de kracht zijns geestes op te heffen, dat hij zich, niettegenſtaande de uiterſte uitputting zijns lichaams, naar Metz begaf, om een verſchil te ſtillen, dat tusſchen de burgers dier ſtad en de in den omtrek wonende Grooten was uitgebroken, en dreigde met bloedvergieten te zullen eindigen. Zijne hulp was tot bevrediging ingeroepen, en hij begaf zich aanſtonds naar de plaats. In het eerst wilden de trotſche Ridders naar zijnen raad niet hooren, maar gingen gemelijk weg; en reeds begon men zich van beide zijden op openbaren ſtrijd voor te bereiden, als Bernardus, zeker van de uitkomst, tot de monniken die bij hem waren ſprak: »Zijt gerust, de gewenschte vrede zal ſtand grijpen, ofſchoon niet zonder zwarigheden. Dit werd mij dezen nacht in den droom geopenbaard." 's Namiddags ontving hij werkelijk de boodſchap, dat de aanzienlijken, ofſchoon eerst onwillig, berouw gekregen hadden. Daarop werden de onderhandelingen weder aangeknoopt en eenige dagen lang voortgezet; en hoe groot ook de zwarigheden waren die zich voordeden, Bernardus verloor den moed niet, tot dat de beide partijen elkander de rechterhand en den kus des vredes gaven. Hierop keerde hij naar Clairvaux terug; doch zijn lichaam was zoo zeer door de onderdrukte krankheid aangegrepen, dat hij weinig tijd daarna ontſliep.

Wij kunnen ons ten ſlotte niet onthouden, nog ter kenſchetſing van Bernardus godvruchtige zielswerkzaamheden in de eenzaamheid, behalven op zoo vele andere echt geestelijke werken, meer byzonder op de weinige maar recht innige liederen te wijzen, onder welke vooral twee uitmunten; het ééne *over de dierbaarheid van den name Jezus*, het andere, behelzende eene alleenſpraak op de beſchouwing der gekruiste Liefde (*Salve caput cruentatum*). Ook wordt hem op zeer goede gronden door een onzer Vaderlandſche Geleerden (1), het beroemde Kerklied *Stabat mater dolorosa* toegeſchreven. Van het eerſte dezer liederen, dat hier en daar niet vrij is van herhalingen, maar toch vol zalving, deelen wij hier eene vertaling mede:

JUBELLIED OP DEN NAME JEZUS.

't Gedenken reeds aan Jezus naam
  Is lieflijk voor het hart en goed;
Maar in Zijn tegenwoordigheid,
  Is eindloos meer dan honigzoet.

Geen lied dat zoo verkwikkend klinkt,
  Geen woord zoo aangenaam van toon,
Geen zielsherinnering zoo zoet,
  Als Jezus, Gods geliefde Zoon.

o Jezus, hoop van 't boetend hart,
  Den bidder ſteeds zoo trouw gezind;
Wat zijt gij goed voor wie U zoekt!
  Maar hoe veel meer voor wie U vindt!

o Jezus, harten-zaligheid,
  En zielelicht, en levensbron,
Gij gaat te boven elke vreugd,
  Die ooit een boezem wenſchen kon.

Geen tong die 't ooit in woorden bracht,
  Geen woord waarin 't is uitgedrukt:
(Hij weet het ſlechts die 't ondervindt!)
  Hoe U te minnen 't hart verrukt.

'k Zoek Jezus op mijn legerſteê,
  Ter hartenkamer ingetreên:
'k Zoek Hem waar 'k ben in 't openbaar:
  Ik zoek Hem waar 'k mij vind alleen.

'k Zal met Maria bij zijn graf
  Hem zoeken als de morgen bloost,
Niet met het oog maar met het hart:
  Tot Jezus klagend gaan om troost.

'k Zal tranen ſproeien op zijn graf,
  En jamm'ren tot ik Hem mag zien,
En, neêrgevallen aan zijn voet,
  Hem vast mag houden om de kniên.

o Jezus! zegepralend Held,
  En heerlijk Koning op den troon,
't Is alles, wat men aan U ziet,
  Geheel begeerlijk, wonderſchoon!

Blijf bij ons, Heer! blijf ons nabij,
  Beſtraal ons met uw lieflijk licht;
Vervul het alles met uw vreugd;
  Verdrijf den nacht uit ons gezicht.

---

(1) *Und hierin liegt das eigenthümliche Verdienst der Kreuzzüge für die Nachwelt uberhaupt. Sie ſchufen nicht auf einmal eine besſere Welt; aber mitten unter den Nebeln war alles vorbereitet zu dem Anbruch eines ſchönern und hellern Tags als Europa ihn ſeit mehr als einem Jahrtauſend geſehen hatte.* HEEREN's *Folgen der Kruzzüge für Europa.* S. 438.

(1) Prof. KIST, in het *Archief voor Kerk. Geſch.* Dl. III. bl. 493—496.

Wanneer gij, Heer! ons hart bezoekt,
  Dan ſtraalt ons oog de waarheid toe;
Dan blaakt een liefdegloed de ziel;
  Dan wordt zij 's werelds ſchijnſchoon moê.

Uw liefde, o Jezus! overtreft
  Alle andre vreugd op 't wereldrond
Tien duizend werven meer, dan ooit
  Door iemands lippen wordt verkond.

Dit tuigt uw lijden; dit, uw bloed,
  Om onzer zonden ſchuld geſtort,
Waardoor ons 't eeuwig zielenheil,
  Het zien van 't aanſchijn Gods, gewordt.

Neemt, menſchen, alle Jezus aan:
  Vraagt aandeel in zijn zondaarsmin;
Zoekt Jezus ijvrig en geſtaâg,
  En, dring' zijn liefde uw boezem in!

Hebt lief Hem die u heeft bemind,
  Met ongeveinsden wedergloed;
Volgt in het voetſpoor waar Hij treedt;
  En doet Hem weêr 't geen Hij u doet.

Gij, Bron van goedertierenheid,
  En Hoop der eeuwge hemelvreugd,
Fontein van waarheid en genâ,
  Van alles wat een ziel verheugt,

Mijn dierbre Jezus! o, mijn hart,
  Gevoel' uw liefdes-overvloed,
En uw nabijheid openbaar'
  Uw heerlijkheid aan mijn gemoed!

Al ſtamelt ſlechts mijn mond van U,
  Te zwijgen toch vermag ik niet.
De liefde ſchenkt mij moed; want, niets
  Wat, buiten U, mij niet verdriet.

Uw liefde, o Jezus! voedt de ziel,
  Die altijd weder naar U haakt;
Vervult haar, maar verzaadt haar nooit,
  Daar zelfs 't genot weêr hongrig maakt.

Al wie U drinkt, heeft weder dorst,
  En wie U eet, dien hongert weêr;
Hoe meer de ziel van Jezus ſmaakt,
  Verlangt zij ook naar Jezus meer.

Hij, wien die wijn der liefde laaſt,
  Hij weet hoe lieflijk Jezus ſmaakt;
Zijn hart heeft meer dan 't wenſchen kon,
  't Voelt, wat den hemel, hemel maakt.

o Jezus! englen-ſchoon ſieraad,
  Voor 't oor een liefelijke wijs,
De zoetſte honig voor den mond,
  Voor 't hart een hemelnectar-ſpijs;

'k Zucht duizend-, duizendwerf naar U:
  Wanneer bezoekt ge, o Jezus! mij?
Wanneer beſchijnt me uw aangezicht,
  Dat zich mijn ziel in U verblij?

Beſtendig kwijn ik van verlangst:
  Naar Jezus ſtijgt mijn zielezucht,
Want Jezus honig-zoete min
  Is mij de ware levensvrucht.

o Jezus, wiens barmhartigheid
  Mijn liefſte zielsverkwikking is,
Dat mij uw zòndaarlievend hart
  Doordringe van erkentenis!

Het is mij zalig, mag ik ſlechts
  Mijn Jezus zoeken, anders geen';
Mij zelv' ontvallen meer en meer,
  Om Hem te leven, Hem alleen.

o Jezus! liefſte Zielevriend,
  Op wien mijn hart al zuchtend hoopt,
Tot wien mijns boezems roepſtem ſtijgt,
  En liefdetraan- op traanſtroom loopt;

Al waar ik ben, daar hijgt mijn borst
  Naar Jezus ſlechts: — alleen naar Hem;
Verblijd, wanneer 'k Hem vinden mag,
  Volzalig, waar 'k Hem vast omklem.

Hoe zoet, ver boven honigwijn,
  In 't zaligend ontmoetingsuur,
Is zijne omhelzing, is zijn kus;
  Maar hoe kortſtondig vaak van duur!

Dan zie ik 't geen ik heb gezocht;
  'k Hou vast, waarnaar ik heb gehaakt;
'k Verkwijn van Jezus liefdezucht;
  Mijn ganſche hart, inwendig, blaakt.

Waar Jezus zoo verkregen wordt,
  Bewaart hij zelf dien liefdegloed;
Daar koelt, daar ſterft zij nooit geheel,
  Maar wordt beſtendig meer gevoed.

Zij brandt met onverdoofbre vlam,
  Geeft ſteeds vermeerderd zielsvermaak,
Heeft telkens meer verkwikking in,
  En telkens liefelijker ſmaak.

Die liefde, ontſtoken van omhoog,
  Doortintelt mij van hemelgloed,
Ontvlamt, doorblaakt geheel mijn ziel,
  En ſchept mij leven in 't gemoed,

O zaalge gloed van hemelbrand,
  Bij 't Godgevallig minbetoon!
Hoe koelend voor de zieledorst,
  Te lieven Jezus, Godes Zoon!

o Jezus! Bloem der Moedermaagd,
  Die 't hoogſte heil ons hebt bereid:
U zij des Allerhoogſten lof,
  En 't eeuwig Rijk der heerlijkheid!

o Kom, gezegend Koning, kom:
  Bron van onmeetlijk hemellicht,
Verſchijn ſteeds klaarder voor mijn oog,
  Zoo lang reeds t'uwaarts heengericht!

Gij Jezus! Kroon van ons geslacht;
Gij, klaarder dan de glans der Zon,
En geuriger dan balsemlucht;
o Aller lieflijkheden Bron,

Wiens smaak mijn ziel zoo streelend is,
Wiens geur den boezem zoo verblijdt,
Dat Ge in die vreugd bezwijmen doet,
Ja, allen algenoegzaam zijt.

Want Gij, der zielen reinst genot,
Der liefde volle majesteit,
Gij zijt der uwen hoogste roem,
Gij, Jezus! 's werelds zaligheid.

Keer hemelwaarts, beminde Vriend,
En stijg ten hoogst verheven stand!
Gij hebt uw vijanden verneêrd;
Heersch thans aan 's Vaders rechterhand!

U volge ik, waar Gij henen treedt,
Niets rukt mij thans van U meer af:
Gij hebt U eens mijn hart geroofd,
Thans hangt het aan uw heerscherstaf.

Heft thans uw poorten blij omhoog,
o Hemelburgers! staat bereid,
En roept den Overwinnaar toe:
»Zijt welkom, Heer der heerlijkheid!"

o Eerekoning, Deugdenvorst,
En Zegepraler, vol van glans,
Die 't zondig kroost genâ betoont;
Sieraad des eeuwgen Vaderlands!

Bron van ontferming zonder peil,
En Licht van 't Land der heerlijkheid,
Verdrijf de wolk der droefenis;
Ontdek ons oog uw majesteit!

Het koor der heemlen looft U zaam,
En meldt uw roem aan al wat leeft:
»'t Is Jezus die de wereld redt,
En ons met God bevredigd heeft."

Ja, Jezus heerscht in d'eeuwgen vreê,
Die al 't verstand te boven gaat,
En naar wier ongestoord bezit
Mijn ziel met heet verlangen staat.

Hij keerde hemelwaarts terug,
En steeg weêr naar den Vader heen;
En heel mijn hart, Hem nagestreefd,
Vloog ijlings met Hem van beneên.

Komt, volgen wij met lofgejuich,
En hulde, en beden, op zijn spoor:
Dat zijn genade ons deel verleen'
Aan 't Rijk, met Hem, al de eeuwen door.
Amen.

HET CATHOLICISMUS EN HET PROTESTANTISMUS.

Het behoort onder de machtspreuken, waarmede men in onze eeuw alles meent gezegd en aan den Geest des tijds een afdoend getuigenis gegeven te hebben: van deze of gene maatschappelijke, historische, Godsdienstige, ja Goddelijke instelling te verklaren, dat zij afgedaan heeft. *De Koningen gaan heen*, roept de omwentelingsgezinde theorist bij iedere uitbarsting van den vuurspuwenden berg van Julij- of Septemberdagen uit; *het Christendom gaat heen*, dus juicht de ongeloovige, spotter of Pantheïst; *het Catholicisme gaat heen*, zegt hem, schoon ook op andere, maar buiten de beloftenissen Gods even losse gronden, menig welmeenend Protestant na; terwijl van wederzijde de Catholiek zich vleit met dezelfde verwachting ten aanzien van Protestantismus en Reformatie, en op zijne beurt uitroept: *Luther en Calvijn gaan heen.*

Vooroordeel, dwaling, of voorbarigheid bij allen! Niets gaat heen van op de oppervlakte der geestelijke, zedelijke, maatschappelijke wereld, voor dat het alle de tijdperken van zijn bestemden loopkring vervuld heeft; niets gaat heen zonder die worsteling die ook in de natuurlijke wereld den dood voorafgaat. *De Koningen* gaan niet heen, voor dat de tijd zal daar zijn, wanneer de Koningen der aarde hunne heerlijkheid zullen brengen aan de voeten van het Lam, en alle de Koninkrijken zullen vereenigd zijn in dat *éene* Koninkrijk van Jesus Christus, aller Koningen Koning, en aller Heeren Heer. *Het Christendom*, dat is de verwachting van dat Koninkrijk van Jesus Christus, gaat niet heen, voor dat de verwachting zich opgelost zal hebben in de vervulling. *Het Catholicismus*, dat is het Rijk van Rome en haar Pausdom, gaat niet heen, voor dat het zich ontwikkeld zal hebben tot die volle tegenchristelijke gestalte, tot welker daarstelling zelfs het ongeloof en de Omwentelingsgeest aan hetzelve de hand bieden. *Het Protestantismus*, dat is, het protest uit en met Gods Woord tegen de in de plaats stelling van middelaars en middelaressen aan den Middelaar, van de Kerk aan den H. Geest, van het woord der menschen aan de Schrift van God, van de gerechtigheid der werken aan de gerechtigheid des geloofs, van de dienst in beelden en vertooningen, aan de dienst in geest en in waarheid: dat Protestantismus gaat niet heen, voor dat de gruwel en de afval, waartegen het gelijkelijk getuigt, zal zijn weggenomen. Niets van dat alles gaat weg op de bloote wenteling der eeuwen, maar op den wenk van God, en naar de bepalingen en voorzeggingen van Zijn woord.

Neen! het Catholieke Rome gaat *nog* niet heen. Het is beide als geestelijke en als wereldlijke macht vastgeworteld op den bodem dezer te niet gaande wereld. Het ontfing op die wereld, ja, reeds menigen stoot, en slag, en wond; maar het genas zelfs van die *doodelijke wond*, welke haar eenmaal werd toegebracht bij de openbaring, door de Reformatie, van het tweevoudig element, waaruit de aloude Kerk van Rome bestaat.

waarheden uit God, en leugen uit den mensch. Beide moesten zich in haren boezem tot volle rijpheid ontwikkelen. Doch men sla de oogen naar alle zijden heen, en vrage zich, of, ten gevolge het zij der Reformatie, het zij der Revolutie, Rome in deze negentiende eeuw in macht en invloed, vooral in aanmatigingen en uitzichten, toe- of afneemt?

Wat die macht in opzicht tot stoffelijke of zichtbare uitbreiding aangaat, de zich overal vermeerderende Roomsche bevolking, Roomsche kerken en kapellen, in het tot hier toe bij uitstek Protestantsche Engeland, in het eenmaal bij uitstek Hervormde Nederland, in Duitschland, in America; de uit hooge en mindere standen van tijd tot tijd toenemende proselyten, het zij dan door kracht van goud, van verleiding of verlokking, of zelfs van eene zekere Godsdienstige behoefte overgehaald, getuigen daaromtrent luid. In de van ouds Roomsch geblevene landen, alwaar het verval en de minachting der Roomsche Godsdienst zelve onmiskenbaar zijn, daar bestaan toch in alle gevallen hare stevige en reusachtige vormen, als zoo vele bolwerken het zij tegen den aanval van het ongeloof, het zij tegen alle gevaar van de zijde van ons verslaauwd Protestantismus.

Doch nog veel grooter is de zedelijke kracht van dat Rome, welks bestaan zich niet laat verklaren dan of uit eene Goddelijke instelling, of uit een Goddelijk oordeel. Zoo wel verdrukkingen en vernederingen, als voorspoed en veroveringen werken mede tot instandhouding, tot versterking van het eeuwenoud gebouw. Men schrijve hier niet alles toe aan diepe Staatkunde, aan menschelijke doorslepenheid, schoon ook in dezen door eene oefening van eeuwen Rome een trap bereikt heeft, die met de opvolging van Petrus en Paulus weinig strookt. Men vergete niet, dat te midden van het diepste verval als Christelijke Kerk, de Gemeente van Rome nog niet geheel ontbloot werd van dat geestelijk beginsel, waaruit het in den beginne en voor meer dan ééne eeuw leven en wasdom ontfing. Groot is de kracht van een geestelijk levensbeginsel, ook daar waar het misbruikt wordt tot gansch andere werkzaamheden, dan waartoe het geschonken werd. Machtig blijft het zelfs in zijne verbastering; groot in zijne zelfs bloot wereldsche, ja anti-christelijke gewrochten. Zelfs eene valsche Godsdienst (het Mahomedanisme b. v.), vermag een halve wereld te veroveren uit kracht, niet van het zwaard slechts, maar van eene eenige groote waarheid, onder hare leugenen of verbasteringen verborgen. Zoo is het Christendom, waarop in zijnen oorsprong en eerste wording het Catholicismus zich grondvestte, te midden van alle verbasteringen, toch nog ééne der krachten waarmede de Kerk van Rome zoo vele eeuwen lang deed wat zij deed, nog doet wat zij doet, en is wat zij is (1). Het is er mede als met de wondergaven en krachten des Geestes, die ook door dezulken konden worden uitgeoefend, aan wien een hartvernieuwend en zielbehoudend geloof vreemd bleef.

Alles begunstigt de uitzichten der Roomsche Kerk in onzen tijd: de Machten der aarde, de geest zelve der Eeuw, de toestand en houding van het Protestantismus, in verband met de behoefte aan een God, eene Godsdienst, eene Openbaring, die bij velen in onze hevig geschudde dagen ontwaakt. *De Machten der aarde!* Voor dezen toch is de Stoel van Rome eene Mogendheid, gelijk zij zelve zijn, eene Macht, aan wier bestaan en eere voor een gedeelte hunne eigene vastigheid en heerlijkheid zich verbonden achten. De Roomsche Mogendheden, voor zoo ver zij het aloude geloof huldigen, zien natuurlijk dat verband als iets heiligs aan; maar zelfs diegene, welke van den geest des tijds hun rijk in leen ontfingen, zien zich toch in allen gevalle liever begunstigd dan bestreden door deze op de bevolkingen hier en daar noch zoo geweldig vermogende Macht. En ook de Protestantsche Mogendheden, gelijk zij haar in onze dagen meer en meer zoeken te vriend te houden, zoo hebben zij met menig Protestantsch leek en Leeraar een zekeren eerbied voor de pracht, de kracht, de regelmatigheid van het uitwendige der Roomsche Moederkerk gemeen. Men maakt, bij al de vreeze die er is voor de Roomsche aanmatigingen, toch misschien bij zich zelven nog wel vrij wat vergelijkingen, die althans op dat punt in onze reglementzieke eeuw niet ten voordeele kunnen uitvallen van de meer vrije vormen onzer Reformatie.

Doch ook de geest des tijds, hoe ook dikwerf te vuur en te zwaard tegen het Catholicismus woedende, en wederzijds, waar de afkeer voor geen dieper berekening wegvalt, van het Catholicismus in zijne grofheid verafschuwd, ook de geest des tijds heeft met de Roomsche Kerk menig punt van aanraking, menig gemeenschappelijk belang, menig gemeenschappelijk uitzicht, ja menig gedrochtelijk en toch eigenaartig verbond. De Unie in België staat in onze dagen niet, als een bloot plaatselijk verschijnsel, afgezonderd van den gang der dingen over geheel Europa. De fransche liberaal moge den Aartsbisschop van Parijs gaarne vernederd, beroofd, geplunderd zien; hij maakt desniettemin gaarne gemeene zaak met die van Keulen en Posen, zoo wel als met de ultramontaansche en tevens ultra-revolutionaire geestelijkheid van het altijd en in allen opzichte begeerde België. De Fransche monarchaal handhaaft in dezelfde kolommen de legitimiteit van Don Carlos, en de agitatie van O'Connel. Zelfs de meest onverschillige vaak in zijn leven voor alle Godsdienst, sterft soms nog gaarne

---

(1) Opmerkelijk is het, hoe een der ijverigste verdedigers van het Catholicismus in onze dagen, in een Artikel over *het Pausdom*, bij den uitbundigsten lof van hetzelve ten aanzien van de beschaving der wereld, deze overeenkomst met de kracht, die ook het Mahomedanismus heeft uitgeoefend, niet voorbijziet: *Ce qui prouve* (zegt DE BONALD in de *Gazette de France* van 12 Sept 1. l.) *la puiſſance civiliſatrice d'une religion, même fauſſe et abſurde, quand elle touche par quelque point au Christianisme, c'est que le mahométisme, qui vénère* JÉSUS CHRIST *comme un grand prophète, qui a pris du Judaisme et du Christianisme pour composer ſon dogme et ſa morale, a repouſſé de l'Afrique et de l'Aſie les Vandales et les Scythes, et y a conferé quelque ordre de police et de gouvernement.*

in haren moederschoot; heeft althands, buiten het gezegend geval eener bekeering tot God, geenerlei rede, om uit haren boezem uit te gaan. Hij heeft een soort van burgerlijke, van maatschappelijke, van fatsoenshalve betrekking tot haar. Hij zoekt in haar, of waant zich weggelegd bij haar, eene bevrediging voor de ontruste conscientie, hoedanig eene hij gevoelt eenmaal te kunnen behoeven, en die het ontkennend Protestantismus der Eeuw hem niet beloven kan, het echte Protestantismus der Luthers en Calvijnen hem niet belooven wil noch mag, dan overeenkomstig de verklaring van God, en geenszins de inbeelding of inzetting van den mensch.

Intusschen is bij al het verbasterde en tegenchristelijke in de leer en macht der Roomsche kerk toch noch steeds een overblijfsel van waarheid niet te miskennen, dat genoegzaam kan zijn voor den zoekenden naar heil, voor den vragenden naar God, al is het ook op verre na niet genoegzaam tot daarstelling eener zuivere Christelijke Kerk. Van dien kant de zaak beschouwende, heeft men zich nog minder te verwonderen over de toenemende vorderingen van het Catholicismus tegen over dat Protestantismus, waarvan de Neologie der Eeuw al meer en meer merg en pit uitzoog, en dat zich op zoo vele plaatsen en bij zoo vele belijders vergenoegt met roem in menschen en voor menschen, van verlichting, van beschaving en wetenschap, waardoor zij zelve niet vermoedt dat het Woord van God op nieuw vervuld wordt: *zich uitgevende voor wijzen, zijn zij dwaas geworden.* In eene soort van wanhopigheid werd ongetwijfeld menige ziel door het razende of ondermijnende Rationalismus uitgedreven uit den Chaos der verwarring van een met de daad verloochend Protestantismus, om in het Babel der Roomsche Kerk ten minsten nog de kruimkens te vergaderen, die van de openbaring der waarheid Gods aldaar nog als onder de tafel gevonden worden. Men vergete toch nimmer zoo in de billijke beoordeeling, als in de wettige bestrijding van het Pausdom, dat sedert eeuwen dit ontzachelijk verschijnsel in de geestelijke en staatkundige wereld, uit twee nevens elkander bestaande, elkander voor een tijd niet gantsch uitsluitende beginselen bestond: een beginsel van Christendom en geloof, uit kracht zijner stichting; een beginsel van anti-christendom uit kracht zijner ontaarting. Het oude Catholicismus was als eene Rebecca, onder wier hart twee volken tegen elkander stieten, twee werelden gevormd werden, die beiden openbaar moesten worden, en nog meer openbaar zullen worden, naar mate de tijden zullen rijpen. De Reformatie, gelijk alles in de wegen en daden Gods, op eens en onverwacht verschenen, en toch lange tijden en eeuwen in het verborgen van God toebereid, ging uit van het binnenste der Roomsche Kerk, en bracht haar Christelijk element bij wege van scheiding aan het licht. Zij plaatste het Woord van God op den kandelaar; zij riep den naam van Jesus Christus als den eenigen Naam van verlossing en zaligheid uit; en de duistere holen van Rome werden in al hunne afschuwelijkheid ontdekt, een gedeelte harer muren stortte in, haar algeheele nederlaag scheen op handen. Maar de Hervorming was de Christus niet, wiens verschijning-alleen den Antichrist en al wat antichristelijk is zal doen verdwijnen; zij was slechts een Elia, een Johannes de Dooper, zij was eene wegbereidster, een getuige, eene stem. Het Pausdom zoude of kon door haar niet omvergeworpen worden, gelijk zij zich wel eens daar mede gevleid heeft. Integendeel, uit den schok, uit het licht en den zegen der Hervorming verkreeg zelfs de Roomsche Kerk eene vernieuwing van leven, niet bij wijze van medicijn, gelijk de Roomschen soms toegeven, maar bij wijze van voeding door dat eenig gezonde brood van Gods eigen en waarachtig Woord. Romes ijverigste, vooral hare bekwaamste verdedigers, leerden op vele plaatsen van de Hervorming zoo veel als hun maar eenigzins mogelijk was zonder zelve tot die Hervorming over te gaan. Bellarmijn werd al vechtende gedrongen tot de belijdenis van die gerechtigheid des geloofs en verzekerdheid der zaligheid, die op de groote banier der Reformatie met onuitwischbare letters geschreven stonden. Het Jansenisme met zijn Pascal en geheel Port-Royal was binnen de palen der Roomsche Kerk het werk van Wittenberg en Genève; en de Godgeleerdheid van Bossuet, den grooten verdediger van het Gallicaansche Pausdom, wat was zij anders dan dat zelfde Jansenismus, maar met de heerschende geloofspartij onder den scepter van Lodewijk den XIV^de^ vereffend?

De Revolutie, uit ongeloof geboren (een ongeloof, bepaaldelijk in Catholijke landen door de Pelagiaansche beginselloosheid der Jesuiten uitgebroed), de Revolutie scheen later als eene roede in de hand van God dat oordeel te zullen volvoeren, dat de Reformatie alleenlijk als getuigenis en stem tot bekeering uit Gods Woord had aangekondigd. Maar de tijden waren ook toen niet vervuld. Rome laat zich door ongeloof en omwenteling verdrukken, even gelijk zij zich door het Protestantismus eertijds liet bekampen, thands (zonder evenwel ooit van hare zijde een stap nader te komen) laat verdragen. Dat alles, zoo lang hare ure niet gekomen is, weet zij tot zelfbehoud en herleving meesterlijk te gebruiken; want wie kent de diepte en geoefendheid der Pauselijke Staatkunde niet, aan welke zelfs het nog niet gansch verloren Christelijke element de kracht vermenigvuldigt, en die toch evenwel zoo zeer ver is van te zijn eene Christelijke Staatkunde, of naar de handelingen van Petrus of Paulus te zijn gevormd? Intusschen blijft zij onder alle wentelingen drijven op de oppervlakte der wereldgebeurtenissen, en maakt die in eigen kracht aan zich zelve dienstbaar, met de eene hand zich vasthoudende aan de legitimiteit, met de andere aan de Revolutie; predikende nog wel boete aan de wereld, maar tevens zich voegende naar haren gang, en buigende voor haren zin; zoekende zielen te winnen, niet door de prediking van het smadelijk kruis van Christus, maar door de pracht harer tempels, de tooverij der haar dienende kunsten, de verleiding harer veelvuldige zinverlokkingen, waaronder misschien een zeer voorname mag genoemd worden die Muzijk, het ele-

ment, dat in onze dagen zoo wel der maatſchappelijke als der geestelijke wereld tot een ſoort van voertuig dient van onberekenbaren invloed en kracht.

Wanneer wij aan den éénen kant de vorderingen van dat een tijd lang dood gewaand Catholicismus, aan den anderen kant de ontzettende vorming van het Pantheïsmus onzer eeuw gadeſlaan, en beide vergelijken met de prophecijen die in Gods Woord zijn gegeven, aangaande eene gedrochtelijke Godsdienst, die in het laatst der dagen, onder allerlei verlokkende en bedrieglijke teekenen, ja wonderen, de menschheid verleiden, de wereld overheeren zal, tot dat die groote gebeurtenis, waar van niemand *den dag en het uur* weten kan, aan geheel die overheerſching een einde, en aan het Rijk van God op aarde een volheerlijk begin zal maken: dan kan men in twijfel ſtaan, in welken van beide deze groote Vijanden van het waarachtige Protestantismus, dat is, van de Godsdienst naar Gods eeuwig blijvend Woord, dat *zeer vaste woord der prophecij* zijne vervulling zal erlangen. Wellicht in beiden! Eene vereeniging van twee elkander anders zoo ſcherp tegenovergeſtelde Machten is onder zekere omſtandigheden, met zekere, van voren niet te berekenen, en toch reeds niet geheel onbegrijpelijke wijzigingen, meer dan een bloot *mogelijk* verſchijnſel. Op meer dan éénen tijd gaf de Geſchiedenis van Kerk en Wereld het voorbeeld terug dier vereeniging die tusſchen Phariſeïsmus en Sadduceïsmus ſtand greep tegen de Apostelen van Jeſus Christus, het voorbeeld vooral van Herodes en Pilatus met elkander verzoend, toen Jeſus Christus moest worden gekruist.

Hoe dit zij, het Catholicismus gaat nog niet heen. Maar ook het Protestantismus niet. Alleenlijk het kenne zich zelve, en zoeke zijn leven, zijne toekomst, zijne beſtemming niet in dat gene, waardoor juist integendeel dood en ondergang aan hetzelve wordt gedreigd. Zijn leven is het getuigenis van Gods Woord; zijne beſtemming het wijzen op eene gantsch andere kerkbedeeling dan Catholijke of Protestantſche; zijne toekomst lost zich op in de verwezenlijking der voorzeggingen van het heerlijk Koninkrijk Gods. Het ſta dan niet tegen over de Roomſche Oppermacht, als macht tegen macht, maar als geloof in zwakheid tegen over ſterkte naar de wereld en naar het vleesch. Het benijde de Roomſche Kerk hare pracht, hare vastheid, hare ordeningen, hare éénheid niet. Want juist dat alles is bewijs van onbeſtaanbaarheid, daar waar het door menſchen gewrocht werd vóór of buiten den tijd en de bedeeling, van God geſteld. Dat alles is heerlijkheid *dezer* wereld, even als *alle* heerlijkheid dier wereld een bloem des velds die verdort, een distel en doorn ter verbranding. Het Protestantisme, dat waarlijk van God is en niet van den mensch, verkondigt der wereld geene toeneming van verlichting en beſchaving, maar *Jeſus Christus en dien gekruist.* In deze kracht deed de Hervorming de muren van Jericho inſtorten op het geluid der bazuin van Gods Woord. Dat Woord, als de fakkel bij het breken der kruiken door Gideons kleine krijgshoop in de hoogte gehouden, was het zwaard, dat Midianiet en Amalekiet op de velden van Gods Kerk hier op aarde verſloeg. Luther als een Elia, en Calvijn als een Samuel, zagen, onder de prediking van dat Woord, donders en plasregenen Gods op dien akker nederdalen, op het gebed van het hun geſchonken geloof. Het bloed van Christus voor het verbroken hart des zondaars, de heerlijkheid van Christus komst en Koninkrijk voor het naar bevrijding zuchtend ſchepſel; ziedaar hetgeen ons Protestantismus beloven, dat is, waarop het wijzen mag. Het Pantheïsmus der Eeuw vertoone in de verte het toovèrrijk van eene Godheid, uit menſchenvolmaakbaarheid en ontwikkeling gevormd. Het Catholicismus vleie zich met eene voortzetting zonder eind der Kerk en heerſchappij van Rome. Het laauwe Protestantendom der eeuw verkeere die denkbeelden in een onbeſtemd Rijk van waarheid en deugd. Het echte Protestantismus ſtelt niet zich zelve, maar de belofteniſſen Gods daartegen over: den ingang van de volheid der Heidenen, de wederbrenging van Israël, de heerſchappij van Jeſus Christus als Middelaar, God en Koning, van zee tot zee en van de riviere tot aan de einden der aard: Sion tegen over Rome, den Christus Israëls tegen over het Pausdom en tegen over alle valſche Christusſen der Eeuw: de wedergeboorte der aarde, door oordeel en loutering, tot eene plaats van gerechtigheid, een zetel der heerlijkheid van het Koninkrijk Gods. Dat echte Protestantismus, zoo het dien al te aardſchen en bekrompen naam voor een zoo zalige en heerlijke roeping mag dragen, late dan gaarne aan zijne mededingers het werken op hetgeen zij de *maſſa's* noemen, over. Wij weten, dat het ſlechts eerſtelingen zijn wat in deze bedeeling der Kerk op aarde wordt geoogst; de toebrenging der volken, de overdekking der ganſche aarde met de kennis van God in Christus blijft voor een later, een volheerlijker oogenblik weggelegd. Wij laten de Roomſche Kerk zich verheffen op eene Kerk, waar buiten geene zaligheid is, met den Paus aan het hoofd; ons is de ware Kerk, de Gemeente die uit alle tongen, en natiën, en geſlachten gekocht is door het bloed des Lams Gods. Met dat geloof, met dat uitzicht in het hart, zoeke ons Protestantismus alleenlijk te getuigen, alleenlijk te prediken, alleenlijk te houden wat het heeft, te zorgen dat niemand zijne kroon wegneme. Zoo kan het ook in dezen tijd op zielen niet ſlechts, maar is het de wille Gods, op maatſchappijen, op volken, op dynastiën weldadig werken; niet als macht, maar als getuigenis, niet als alleen behoudende Kerk, maar als verkondigſter aan Sion, dat zijn Koning komt, dat zijn heil nabij is. Zwak en als verdwijnend moge dit Protestantisme, bij het verzwakken en inzakken van zoo menig zijner vormen en aloude vastigheden ſchijnen: het Woord, waaruit het eenmaal ontſtond gelijk het Christendom zelve, is eeuwig, is altijd hetzelfde, blijft altijd levendig. En juist in tijden wanneer de kracht geweken ſchijnt, en de vijand aanloopt als een ſtroom, verheft de Allerhoogſte Zijn banier.

ZEVEN PROTESTANTSCHE GELOOFSHELDEN.

De Hertog de Rohan, die als Hoofd en aanvoerder der Protestantſche partij, gedurende en na de regering van Hendrik IV, in de beste gelegenheid was, de byzonderheden te kennen van hunnen ſtrijd tegen de Koninklijken, ook ten tijde van Richelieu, tegen wien hij jaren lang overſtond, verhaalt in zijne *Memoires* de volgende merkwaardige bijzonderheid.

Toen in 1625, tijdens de belegering van La Rochelle, de Hertog van Rohan in het Zuiden van Frankrijk zijne troepen had in het veld gebracht, brak de Koninklijke Veldheer, Maarſchalk Themines, met een aanzienlijk leger in het gebied van Castres, ſtak de dorpen en boerderijen in brand, verwoestte den wijnſtok, en deed de opkomende graanoogst vertreden. Door de kloeke maatregelen der Hertogin en de aankomst van haar Gemaal zag hij zich echter genoodzaakt, die gewesten te verlaten, en op het Graafſchap Foix in te rukken. Daar was het dat zeven Protestantſche Jongelingen eenen ſtrijd aanbonden, die de vergelijking met de gedenkwaardigſte heldendaden der Oudheid kan dulden. In een engen bergpas bij Carlat, ſtuitte de Maarſchalk met zijn leger op een leemen hut, in welke die zeven Jongelingen gedurende twee geheele dagen aan de Koninklijke troepen den doortocht beletteden. Reeds lagen veertig vijandige ſoldaten ter neder geſtrekt en drenkten den grond met hun bloed; toen Themines tegen den avond van den tweeden dag kanonnen tegen de hut liet aanbrengen, en de Jongelingen, die geen kruid of lood meer hadden, tot het beſluit bracht, om zich gedurende den nacht te redden. Zoo verliet dan één hunner de hut, om eenen uitweg op te ſporen, maar werd bij den terugkeer door zijn eigen broeder, die den toegang bewaakte, en hem voor eenen vijand hield, zoodanig aan het bovenſte deel van zijn been gekwetst, dat hij niet langer gaan konde. Hij wees zijnen broeders evenwel den ontdekten uitweg aan, en ſpoorde hen aan tot de vlucht. Toen verklaarde zijn broeder, dat hij, als de oorzaak van zijn ongeluk, het ook met hem deelen zoude; en niets was in ſtaat om hem van dit beſluit af te brengen. Bij deze twee broeders voegde zich nog een bloedverwant van gelijke gezindheid; en de overige vier, van hunne vrienden onophoudelijk daartoe genoopt en geſmeekt, maakten zich weg gedurende het duistere van den nacht, terwijl de ovegeblevenen op den drempel hunner hut het aanbreken van den dag verwachteden, om nog manſchappen van den vijand te vellen, en ſtraks, door de overmacht overweldigd, hun heldengeest uitbliezen.

Zou men bij dit heerlijk zevental niet mogen denken aan de woorden des Apostels, als hij ſpreekt van die geloofshelden, die, of *de ſcherpte des zwaards zijn ontvloden*, of *uit zwakheid krachten hebben gekregen*, *in den krijg ſterk geworden zijn*, *en heirlegers der vreemden hebben tot wijken gebracht?*

DE STRIJD TUSSCHEN DEN GEEST EN HET VLEESCH.

De ſtrijd van den geest tegen het vleesch is niet in de eerſte plaats tegen de *zinnelijkheid* als zoodanig gericht, maar tegen de *zondigheid*, zoo wel des lichaams als der ziel; en beſtaat eigenlijk (wijl de zonde zelfzucht is) in de zelfverloochening, niet ſlechts der zelfzuchtig en onordelijk gewordene neigingen des lichaams, maar voornamelijk ook der zelfzuchtige meeningen, inbeeldingen, zielswerkzaamheden, ja in de verloochening van alle eigengerechtig zelfsbehagen voor God, hetwelk zich zeer dikwijls lichtelijk vereenigen laat met ſtrenge ingetogenheid ja zelfkwelling des lichaams. »De Genade (zeide Augustinus) roeit de natuur niet uit, maar geneest haar." Het lichaam, de zinnelijke natuur, moet niet uitgeroeid, niet verdelgd, maar gelijk de geheele mensch, vernieuwd, geheiligd worden; en is het door en door geheiligd; wordt de geheel volkomene geest, en ziel en lichaam onbeſtraffelijk bewaard, dan is ook alles in dezelve goed en Gode welgevallig. Dan is alles rein den reinen; niets in zich zelve gemeen; en de mensch zelf leeft niet meer *onder* de Wet, maar de Wet *in* hem, wijl de vrije, heilige liefde in alles zijn drijfveer en maatſtaf is. Doch zoo lang als nog de zonde in den mensch heerscht, zoo lang en in zoo verre is hij ook nog onder de Wet, en moet, gelijk een kranke en herſtellende, zich ook aan een uiterlijken leefregel en tucht onderwerpen, die eerst met de herſtelde gezondheid ophoudt.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

DE DANSZAAL.

(*Medegedeeld door den Eerw.* DÖRING, *te Elberfeld.*)

De Heer Von Bomsdorf bezat eenige mijlen van Maagdenburg een Riddergoed, en beſteedde het grootſte gedeelte van zijn vermogen om Christelijke tractaatjes te laten drukken, van welke hij doorgaans zelf een aanmerkelijk getal uitdeelde overal waar hij kwam. Eens bevond hij zich met een Christelijken reisgenoot in een zeer welvarend boerendorp in het gebied van Halberſtad, doch waar weelderigheid en dartelheid heerschten. Juist op dat tijdſtip was er in het nieuw opgerichte logement een groote danspartij. Hij trad er binnen, liet zich iets tot ververſching geven, en vroeg daarop den Herbergier: of hij boven wel eens aanſchouwer van den dans mocht zijn? — Deze antwoordde: o Ja, het zal ons veel eer wezen. — De Heer Von Bomsdorf ging, tot groote verwondering van zijn reisgenoot, in de danszaal, en wachtte tot de aangevangene dans geëindigd was. Daarop ging hij naar de muziekanten, en vroeg hun: of hij nu ook voor zijn geld kon laten ſpelen hetgeen hij zou verkiezen? — Voorzeker, antwoordden zij. Nu gaf hij hun 12 grosſen (ongeveer een gulden), en liet de melodie ſpelen van het Boetlied; *Straf mij, o God, in uwe gramſchap niet!*

(Straf mij in uw gramschap niet,
Wil me o God verschoonen!
Wil mij, daar ik tot U vlied,
Niet naar werken loonen!
Tergt mijn schuld
Uw geduld,
o Zoo blussche uw' toornegloed
't Godslam, in zijn dierbaar bloed!

Toon mij nog uw Vaderoog,
In mijn angstigst vreezen:
Reik uw hand mij van omhoog:
Wil mij weêr genezen!
Uw genâ,
Koom te sta,
't Wroegen van een rustloos hart,
En hare olie zalv' zijn smart!

Ach, het is zoo mat en moe,
Van mijn zware plagen:
't Zendt U zoo veel zuchten toe,
Die om redding vragen!
O hoe lang,
Moet ik, bang,
Van verdriet en weedom vol,
Smachten in dit kommerhol!

Wijk o Vijand! vlied van mij!
God verhoort mijn smeeken.
'k Hoor Hem, daar ik schuld belij',
Van vergeving spreken.
Satan, wijk!
Duivelsch Rijk,
'k Ben uw strik en band ontvloôn:
God heeft mij de hand geboôn!)

Hij zelf knielde voor het oog van al de aanwezigen tot aan het eind toe neêr. Eenige menschen die zich daar bevonden, konden het niet uithouden, maar liepen heen; de overigen knielden voor en na met hem. Na het gebed stond hij op, en hield eene korte toespraak aan degenen die rond hem stonden, waardoor zij diep getroffen werden. Dit oogenblik was het begin eener opwekking in het dorp, door welke ten laatste 176 zielen tot inkeer kwamen. De Herbergier, wiens logement nu vrij wat minder bezocht werd, wilde dit werk Gods eerst door den Predikant doen tegengaan; doch deze werd zelve tot God bekeerd, en erkende toen openlijk: dat hij tot hiertoe zijne gemeente slechts hooi en stroo toegediend had; nu zou hij hen in de frissche weiden van het levend Evangelie voeren.

Op 't eigen tijdstip, als Genade hulp wil bieden,
Ontsluit zij 't oog, en smelt de boezemschors: de mensch
Voelt zijn bestemming, kent, doorgrondt zijn hartenwensch,
Leert God aanbidden, en al 't overig verachten:
Hij wil op aard geen vreugd, geen schat, geen grootheid wachten.
De wereld toont zich van haar praal en glans onthuld,
Van kommer, zorg, ellend en naberouw vervuld.
Hem walgt een tranendal, dat geen geluk kan bieden.
Hij haast zich uit dien stroom in 's Heeren naam te vlieden.
Des Duivels pijl verstompt op 't schild van zijn geloof,
Hij wordt voor weelde koel, voor zielsverleiding doof.

(*De Genade.*)

DE SCHEPSELEN VERMOGEN NIET OM DE BEHOEFTE DER ZIEL TE VERVULLEN.

Salomo heeft onderscheiden besluiten beproefd uit de ervaring hiervan; doch de laatste is de eenige, die hij heeft kunnen vasthouden: de vreeze Gods. Ja, mijn ziel, gij kunt u met eene menigte dingen vermoeien; doch het genieten van de volheid uwes Gods is het eenige wat u kan te vreden stellen. Hij alleen is de oorspronkelijke en volmaakte schoonheid, Hij alleen de algenoegzaamheid, die alles werkt en aan alles volstaat. Even als van het manna gezegd wordt, dat het smakelijk was voor elk, even zoo kan men van Christus zeggen, dat Hij de begeerte van elke ziel voldoet: smaakt en ziet dat de Heere goed is! Waarom streven wij naar het bezit van zoo vele schepselen? Omdat wij in geen enkel weten te vinden hetgeen wij behoeven. Indien één kruid zoo krachtig, of ééne bloem zoo welriekend was als verscheidene zamengenomen, zouden wij nimmer de moeite nemen van er meerdere te gaderen. Rust dan, o mijne ziele, in het eerste en uitgelezenste heilgoed, dat het wezen van al de overige in zich bevat. Die gouden stralen, die men hier en daar door de schepselen verspreid aantreft, vindt men slechts in God vereenigd; die zuivere bestanddeelen, die de uitgezochtste voortreffelijkheden zamen uitmaken, en de grootste goedheid, en de uitstekendste volkomenheid, worden alleen in Hem in één geheel gevonden. Is er iets heilzaams, en verkwikkelijks, en begeerlijks in de schepselen? Gij kunt het zeker vinden in uwen God, gij kunt het aanschouwen in uwen Christus. Zijt gij gebonden in slavernij? Hij is uw Verlosser. Zijt gij met wonden bedekt? Hij is uw barmhartige Samaritaan. Is uw hart van angsten verscheurd? Hij zal er den balsem der vertroosting in uitgieten. Zoo gij krank zijt, hij zal uw geneesmeester zijn. Zoo gij vervolgd wordt, Hij is uw toevlucht. Hebt gij honger of dorst? Hij is het Brood des levens, en de Fontein der levende wateren. Zijt gij vermoeid, Hij is uwe ruste. Indien gij u nooddruftig bevindt, of armoedig, in Hem hebt gij een onuitputtelijken schat. Wellicht zijt gij in ongunst, blootgesteld aan de verachting; maar is Hij niet uw eere? Gevoelt ge u traag en loom? Hij is een levendmakende Geest. Begeert gij Gods genadegaven te ontvangen? Hij is er de uitdeeler van. Verlangt gij den hemel, Hij zelve is hemelwaarts de Weg: Hij zal er u in leiden door zijnen raad, en u eens opnemen in zijne eeuwige heerlijkheid. Verga voor eeuwig de naam van dengene die zich afkeert van de éénige Levensbron, om zijnen dorst te gaan lesschen aan bakken die geen water houden! Waarom zou ik mij gaan vermoeien met honigdroppelen op te zamelen van zoo vele bloemen die verkwijnen, terwijl ik mij kan verzadigen van genietingen in den schoot van Christus, die leeft in eeuwigheid?

(*Naar het Engelsch.*)

GOD WORDT AANSCHOUWD IN ZIJNE SCHEPSELEN.

Ieder ſchepſel kan de ziel ten hemel verheffen. Wanneer ik de ſterren aanzie, o Heere, zoo komt mij voor den geest: wanneer ééne ſter zoo groot is, hoe uitgeſtrekt moet dan niet de hemel zijn, waarin er zoo vele zweven! En vooral, welke moet niet de onmetelijke grootheid van dien God wezen, wien zelfs de hemelen der hemelen niet kunnen omvatten! Wanneer ik de Zon zie, dan ſpreek ik tot mij zelven: Indien één eenige zon zulk een blinkend en heerlijk licht voortbrengt, welke zal dan niet de ſchittering zijn van het uitſpanſel, wanneer ieder heilige een zon zal wezen, en ieder zon met een zoo veel hooger licht dan deze zal ſchitteren, als deze het lichaamlijk gelaat des menſchen te boven gaat. En alle deze zonnen zullen nog ſlechts ſchaduwen zijn van de Zonne der Gerechtigheid. Voorts wanneer ik aanſchouw het opgaan der Zon, en hoe zij bij het verſpreiden harer ſtralen het geheele zamenſtel der Schepping verheldert, verheugt en verlevendigt, de bloemen kleurt, het koren verguldt, de planten verniſt, de vogelen vervrolijkt en bezielt, en de dalen van vreugdekreten doet weêrgalmen; dan maak ik deze opmerking: Hoedanig zal niet de overtreffende ſchoonheid en lieſelijkheid der ziel wezen, over welke het licht uwer heerlijkheid zal opgaan en rusten, en binnen welke de heerlijke luister uwer ſchoonheid zal doordringen gedurende geheel de eeuwigheid! Wanneer ik de lucht aanſchouw, zoo is het denkbeeld dat mij treft, dat ik zonder het inademen der lucht niet zou kunnen leven en denken; even zoo kan ik niet wel denken, noch geestelijk leven wanneer Gij mij niet levend maakt, en mijne gedachten ten goede leidt. Heere! wanneer ik het ééne zie uitmunten in ſchoonheid, het andere in ſterkte, een ander in wijsheid, elders een in liefde, en nog andere in vlugheid: dan overdenk ik, dat zij ſlechts ſtralen van uwen glans zijn, ſtroomen uit den Oceaan uwer volheid. Uit U komen zij voort en in U is hunne volkomenheid. Hier beneden zijn zij vermengd, daar boven zullen zij rein wezen. Welk eene zaligheid zal het deel wezen der ziele, die alle volkomenheid in God geniet, en oneindig ver boven alles, God zelven. Heere! hoe dikwijls ſla ik niet majestueuze geſtichten gade, en lommerrijke bosſchaadjes, kristalheldere beken en lachende beemden, waarvan de eigenaar wellicht een ondeugend mensch is. Dan zeg ik tot mij zelven: Wanneer dit het deel is van Simeon, welk zal niet het aandeel zijn van Benjamin? Indien de kinderen der dienstmaagd zulke geſchenken ontvangen, hoedanig zal niet het erfdeel van den zoon der beloftenis wezen! Wanneer ik voorts mijne uiterlijke omſtandigheden in aanmerking neem, zoo breng ik U mijnen dank toe, o mijn God, dat gij mij een genoegzaam deel, een zeer ſchoon lot hebt geſchonken. Mijne tenten zijn gelegerd bij de fonteinen van Elim. In uwe wijsheid hebt Gij mijn beſcheiden deel verordend; en indien al een verdorven gemoed die als gering zou kunnen aanmerken, het verſtandige erkent ze als het beste deel. Indien nu, o Heer! gedurende de dagen mijns ijdelen levens, zulk een overvloed mij door uwe hand wordt toegevoegd, wat zult gij dan voor mij niet doen, in den dag mijner heerlijkheid! Maar bovenal, de zalige gemeenſchap die ik onderhoude met God, de lichtſtralen die afſchijnen van het aangezicht van Christus, de onuitſprekelijke vreugde, die uit de welbronne der Verloſſing voor mij voortvloeien, voeren mij op den berg Nebo, en geven mij het uitgeſtrektſte gezichtspunt mijner gelukzaligheid; want indien de Heer mij vooruit reeds op zulk eene bijzondere wijze beweldadigt, uit welke rijke zegeningen zal dan mijne hemelſche erfenis niet beſtaan! Indien dit de eerſtelingen zijn, hoedanig zal dan wel de volle oogst wezen! Indien de Heere zulk een glorierijke ſtraal in mijnen kerker laat doordringen, met welk eenen glans zal de Zon in haar toppunt mijn Koningspaleis niet beſchijnen! Indien de verwachting alleen reeds van hetgeen ik zijn zal, zulk eene vreugde in mij voortbrengt, welk eene volheid van gelukzaligheid zal dan niet de vervulling van hetgeen mij beloofd is, vergezellen!

(*Naar het Engelsch.*)

CHRISTUS BOVEN ALLES.

Het leven is mij liefelijk, maar mijn Christus moet mij nog liefelijker zijn. Kostelijk is mijne ziel, maar Christus moet mij dierbaarder dan mijne ziel wezen. Mijn behoudenis weegt zwaar; maar Christus moet mij zwaarder wegen dan mijne behoudenis zelve. Christus moet boven alles bemind worden; zelfs zoo de armen zijner barmhartigheid niet openſtonden om mij te ontfangen, indien er geen zaligheid was te ſmaken in den hemel, indien er ook geen eeuwige troon der heerlijkheid voor mij bereid was, evenwel moest ik Christus liefhebben boven al die voorrechten en zonder al die voorrechten. Even als Christus te volgen omdat men van de brooden gegeten heeft, eene vleeſchelijke liefde betoont, zoo toont Hem eeniglijk te zoeken wegens de aanlokſelen des voordeels, eene lage en loonbejagende. De gehechtheid die meer op de gave dan op den Gever berustende is, die den vingerring boven den geliefden verkiest, is geene zuivere overgegevenheid. Hij, die geen ander doel heeft dan zich zelven een genoegzaam aandeel te verzekeren, is niet vatbaar voor eene hartelijke keus; en de liefde die ſlechts op eigen voordeel doelt, kan de ware niet wezen. Heer! Gij zijt beminnenswaardig in U zelven! O mocht ik U toch om U zelven beminnen!

(*Insgelijks.*)

Terugblik op de NEDERLANDSCHE STEMMEN.

Bij den afloop van eenen tijdkring is het een weemoedig genoegen, nog eens daarop terug te zien, en de rij der gebeurtenisſen die denzelven gekenmerkt hebben, met innige opmerkzaamheid gade te ſlaan. Vooral is ons dit belangrijk, wanneer die gebeurtenisſen in verband ſtaan met de geſchiedenis onzer ziel, met onze hoop voor de eeuwigheid. Voorzeker, het waren deze belangen, die bij ons op den voorgrond ſtonden, toen wij, onder de medewerking van onzen nu reeds in het geloof ontſlapenen broeder Van Hall, met dit Tijdſchrift, in Mei 1834, een begin mogten maken. Immers was het onze bedoeling, om rede te geven van de hope die in ons was, en te getuigen ter eere van dat Woord, dat ons dierbaar was geworden, en den voortgang van het Rijk Gods over de geheele wereld te volgen, en om onze landgenooten op te wekken, om bij Christus hunne ruste te zoeken. Een gewigtig tijdverloop heeft ons vele ondervindingen doen verkrijgen, en de verſcheidenheid der oordeelvellingen, de gedurige afwisſeling van lof en berisping, de verſchillende omſtandigheden die zich ook omtrent dit werk opdeden, ſtrekten ons niet alleen tot gedurige oefening, maar deden ons ook onze eigene onmagt in de praktijk erkennen en naar hoogere leiding uitzien. In het midden echter van deze zoo verſchillende gemoedsaandoeningen, bij de erkentenis van het vele dat ons ontbrak, van de mislukkingen die meermalen ondervonden werden, bleef ons echter een ſtil vertrouwen bij, dat deze zaak ons op de handen gelegd was geworden, en nu en dan overtuigde ons eene liefelijke vrucht, eene onverwachte zamenſtemming, een gezegende indruk, dat onze arbeid niet ijdel geweest was; doch hoezeer ook deze telkens vernieuwde overtuiging ons voor ontmoediging bewaarde, en wij vaak op den weg onderſteuning mogten vinden, zoo zijn wij evenzeer verpligt te erkennen, dat de loop der zaken niet van dien aard was, als wij dit verwacht of gehoopt hadden; en dat vele uitzichten verijdeld werden, die wij in onze voorbarigheid geopend meenden te zien. En desniettemin wordt de wille Gods volbragt, en zal alles medewerken tot heil van degenen die Hem lief hebben, en tot toebereiding voor zijn Rijk.

Slaan wij het oog op de hoofdpunten waarmede wij naar onze vooraſſpraak ons zouden bezig houden, zoo vinden wij daarin vooreerst de GODSDIENST vermeld. Overtuigd van het waarachtige dier opwekking, die God in de laatſte jaren in Nederland verwekt had, en van de overeenſtemming van dezelve, in den grond der zaak, met de geloovigen van vroegeren leeftijd in Nederland, ſtelden wij ons de verzameling der genen die den Heere aanhangen, als één geheel voor, en meenden eene ſteeds toenemende toenadering onder de Christenen te beſpeuren. Wij konden ons niet ontveinzen dat er ook overal zaden van tweedragt geſtrooid waren, die vroeg of laat tot ontwikkeling moesten komen; doch wij hadden echter zoo ſpoedig niet eenen ſchok in de Kerk verwacht, die gelijk de plaats gehad hebbende Afſcheiding, den ſtrijd op een ander grondgebied overbragt, en de eenheid, die tot dien tijd toe tusſchen de geloovigen ſcheen te beſtaan, verbrak. Zelfs in het midden onzer broederlijke vereeniging gevoelden wij het gewigtige van dien ſtrijd; en vonden ons later meermalen in eenen teederen tweeſtrijd tusſchen het gevaar, om of niet onze geheele overtuiging uit te drukken, of de liefde te verloochenen jegens broeders, die aan miskenning en verdrukking prijs waren gegeven. Zoo wij telkens, zelfs midden onder de wrijving van denkbeelden, aan den band die ons in het geloof vereenigde, meenden te moeten herinneren, het geſchiedde, zoo wij vertrouwen, in opregtheid; het was overeenkomſtig de verklaring, in onze vooraſſpraak gegeven, *dat wij elken opregten belijder van Christus de broederhand reikten, ofſchoon wij in ondergeſchikte gezigtspunten van hem mogten verſchillen.* Ondertusſchen gaf deze Afſcheiding van zelve, als historiſche daadzaak, eene nieuwe rigting aan ons Tijdſchrift. Het ſcheen nu als of wij niet meer ten volle de Christelijke opwekking in ons Vaderland vertegenwoordigden, maar alleen dat gedeelte der Nederlandſche geloovigen, dat nog meende de uiterlijke Kerk niet te moeten verlaten. Door den aard der onderwerpen, die nu meer bepaaldelijk in de geſchriften van den dag behandeld werden, moesten wij ook de zaken van kerkinrigting, formulieren, enz. meer bepaaldelijk behandelen. En ondertusſchen was het onze bedoeling ſteeds geweest, om, zonder dergelijke vraagſtukken te beredeneren, de waarheden meer onmiddelijk uit het Woord Gods af te leiden, en met friſchheid en nadruk voor te ſtellen. Onze eerſte en laatſte nommers dragen de blijken van deze ſtrekking; en wij weten dat deze beſchouwingen ook voor velen niet ongezegend zijn geweest. Wij wenschten tevens aan te toonen, dat deze waarheden, in het Woord Gods zoo heerlijk doorſtralende, niet minder bevestigd werden door de getuigenisſen van merkwaardige belijders uit de verſchillende eeuwen; en dit bragt ons tot de beſchouwing van vele tijdperken, zoo uit de Kerk-geſchiedenis, als meer bepaaldelijk uit die van ons Vaderland. Deze beide belangrijke onderwerpen zijn nog verre van uitgeput te wezen, daar de waarheid ſteeds op nieuw aangevallen wordt, en de verdediging, dien ten gevolge, ook telkens nieuwe wapens vereischt.

Het Nederlandſche beginſel levendig te houden, was ook eene der bedoelingen die wij ons voor oogen geſteld hadden. Daartoe moesten de herinneringen aan voorvaderlijke deugden, daartoe ook die aan den roem van een Vorſtenhuis dienen, waaraan Kerk en Staat beide zoo veel verpligting hadden. Ook hier echter greep eene voor ons gevoel grievende teleurſtelling plaats. In 1831 zagen wij eene geestdrift voor de nationale belangen gelijk onze geſchiedenis die ſlechts zelden opleverde; wij zagen daarin, benevens bij ſommigen onzer krijgslieden, zich eene meerdere belangſtelling in het Godsdienſtige ontwikkelen, en de hoop bleef levendig, dat ook onze Regering meer en meer het belang zoude inzien, dat

voor een volk uit de waarachtige aankleving van het Evangelie geboren wordt. De laatfte jaren toonden ons daarentegen tooneelen van een geheel verfchillenden aard. Wij zagen door het inflaan van een weg, die tot veruitziende gevolgen moest leiden, eene der dierbaarfte belangen in de waagfchaal gefteld, en eene misdaad gezocht in bijeenkomften, waarin men God volgens zijn geweten wenschte te dienen. Deze treurige gebeurtenisfen, die wij in oprechtheid meenden te moeten afkeuren, konden niet nalaten van over de onderwerpen, waarin het Nederlandsch belang behandeld werd, een floers te werpen, hetgeen wij nog vertrouwen dat vroeger of later opgeheven zal worden. Ook de verdere loop der Nederlandfche aangelegenheden gaf aan den opregten beminnaar van zijn Vaderland meer ftof tot bekommering dan tot vreugde. Immers in het midden der bewaringen en uitkomsten Gods, was het oog minder gericht op Hem, dan op de onderhandelingen, met de Mogendheden in den laatften tijd, men weet met welk gevolg, heropend. Vele bloefems, die zich vroeger fchenen te vertoonen, hebben nog geene vruchten gedragen. De geest van onverfchilligheid en ligtvaardigheid bleef toenemen, en Nederland bleek geenszins te beantwoorden aan de verwachtingen, die de hagchelijke, maar eerbiedwekkende houding van 1831 had doen geboren worden.

Ook de *Letterkunde* hield ons minder bezig, dan wij dit bij den aanvang van onzen arbeid hadden kunnen te gemoet zien. Zij bleef bij ons in het algemeen onbeduidend, en zelfs waar wij het gebied der vreemde letterkunde betraden, gefchiedde dit voornamelijk in de afwijkingen van mannen van fchitterende verdienften, gelijk La Mennais en La Martine, te doen opmerken. Onze gewigtigfte arbeid in deze was de handhaving in meer dan één opzigt van den roem van dien Nederlandfchen Dichter, die in zoo vele opzigten éénig was. De waarfchuwingen tegen het indringen der Franfche letterkunde bleven zonder gevolg. Hunne drama's en Romans gaven meer en meer den toon, en trots eenige meer of min wel gelukte navolgingen van den Romantifchen geest bij de vreemden kan onze letterkunde zeer weinige werken aanwijzen, die op oorfpronkelijkheid mogen roemen.

Doch wij verlangden niet alleen ftemmen te geven omtrent de gewigtigfte aangelegenheden, maar ook hetgeen wij om ons heen zagen gebeuren, te befchouwen in het licht van Gods Woord en in overeenftemming met de verwachtingen van den Christen. Deze *Befchouwingen*, eerst van weinig omvang, verkregen daarna eenen meer geregelden vorm, en, hoe onvolledig ook uit den aard der zake, gaven zij hier en daar wenken, die niet zonder invloed bleven. Veel was er in den ftaatkundigen en godsdienftigen toeftand van Europa op te merken, hetgeen de aandacht tot zich moest trekken; veel dat reden van bezorgdheid moest geven, voor elk die eenig inzigt had in den loop der tijden, zonder zijn vertrouwen te durven ftellen op den levendigen God. Voor elk echter die gelooft dat ook de Wereldgefchiedenis flechts Zijnen wil volbrengt, en dat de weg door de duisternis tot het licht gaat, is zelfs de ontwikkeling van het verkeerde geen bron van verfchrikking, en het: *God zal zorgen* blijft de leus, die door alle deze verwikkelingen henen voert.

Het ftaatkundig ligchaam van Europa blijft krank, niettegenftaande de fchoonfchijnende namen, en den uiterlijken fchijn van vrede en billijkheid, waarmede alles bewimpeld wordt. De beginfelloosheid die reeds in de *Nederlandfche Gedachten* met zoo veel juistheid aangetoond is geworden, tijdens de Omwentelingsperiode van 1831, gaat voort met de kabinetten te beheerfchen, en ook op de behandeling die Nederland ondervinden moet, een gewigtigen invloed uit te oefenen. Het is aan de wijsheid der Diplomatie nog niet gelukt den burgerkrijg die Spanje federt zoo vele jaren verfcheurt, te doen eindigen. Al de voornemens door het Viervoudig Verbond ten deze beraamd, zijn in rook verdwenen. De troonen, door revolutionaire zamenfpanningen in den laatften tijd tot ftand gebragt of bevestigd, gelijk die van Christina van Spanje, Maria van Portugal en ten deele ook van Koning Otto, leveren geene groote waarborgen van duur op, en doen het liberale ftelfel weinig eer aan. Engeland kweekt den flang van den opftand en der volksoppermagt in zijnen boezem, van oordeel zijnde, dat het gewigt der materiëele belangen van eenen bevoorregten adel en van eenen welvarenden middenftand genoegzaam zal blijven om het zwaard in de fchede te houden. Velen die het met de Godsdienst wel meenen, fluiten zich echter onvoorzichtig genoeg aan die genen aan, die het beftaande wenschen te vernietigen. In Frankrijk zet de Regering hare elkander fteeds afwisfelende proefnemingen voort, en werpt haar gewigt nu in de fchaal van deze, dan van gene partij, ten einde op deze wijze een evenwigt te bewaren, dat bij den minften belangrijken fchok verloren moet gaan. Het geheele ftaatkundige ftelfel is overal op misleiding gegrond. Men zoekt elken dag een nieuw redmiddel voor de moeijelijkheden van het oogenblik, zonder immer de zaken tot op den grond te doorfchouwen. Men houdt zich in alles met den uiterlijken fchijn te vreden, en ontdekt niet de zich overal ophoopende brandftoffen. Al de vraagftukken die Europa's Mogendheden ontrust hebben, van de Belgifche aangelegenheden af, die eenen knoop opleveren, waarvan de ontwarring dagelijks moeijelijker wordt, tot aan de Oosterfche, alwaar al de kunst der Diplomaten vereischt wordt om eenen beflisfenden worftelftrijd tusfchen de twee Hoofd-mogendheden te weren, wordt overal eene affpraak zonder vastheid, eene fchikking zonder flotfom, met den naam van Vrede beftempeld.

In het Godsdienftige hebben wij ook daarop telkens onze lezers opmerkzaam gemaakt, dat de Roomsch-Catholijke Kerk geenszins befchouwd moest worden als van kracht beroofd te zijn, maar daarentegen als in kracht toenemende. Niets verdwijnt er uit de wereldgefchiedenis zonder zijnen loop volbragt te hebben, en zoo moeten ook het christelijke en onchristelijke element die zich

beide in deze Kerk bevinden tot volle rijpheid en ontwikkeling komen. Dezelfde belangſtelling in het godsdienſtige, die in meerdere of mindere mate aanwezig, toch overal onmiskenbaar is, werkt ook in die gewesten, die nog den Roomſchen Stoel erkennen, en heeft, wel is waar, ten gevolge, dat ſommigen ook uiterlijk de gemeenſchap met Rome verlaten, doch tevens dat anderen, bij wien de kiem van het bijgeloof beſtaan blijft, des te ijveriger hunnen kerkvorm voorſtaan. In Engeland is de worſteling van twee beginſels, ook hierin, gelijk in zoo vele andere opzigten, duidelijk. Terwijl in de Bisſchoppelijke Kerk eene partij onder den naam van *Evangeliſche* bekend, geloof en bekeering op den voorgrond ſtelt, en op het Woord ziet, beſtaat er eene andere die eerst op de Kerk ziet en angſtig hare opklimming, door uiterlijke opvolging heen, tot aan de Apostelen nagaat. Gering is de ſcheidsmuur die deze rigting van de Catholijke ſcheidt, en van daar ook, dat de gevoelens der Oxfordſche ſchool, waarop wij onlangs gewezen hebben, door de ijverige Engelſche Protestanten als Catholicisme beſchouwd worden. De afval der Protestantſche Kerken van de vroeger erkende waarheid, de voortgangen der Neologie, dit alles moet de Roomſche Kerk in de hand werken. Hare letterkunde verſiert zich met al hetgeen door de Protestanten ter eer van den Bijbel aan het licht gebracht is geworden. Waarheid en valschheid worden overal bij haar vermengd, de vereering van Christus en die van Maria op dezelfde bladzijde geleerd. Van alle de misſlagen der Regeringen wordt partij getrokken, en de zaak van den Aartsbisſchop van Keulen tot eene leuze voor het Catholijke Duitschland en Polen gemaakt. De Protestantſche Godsdienst in Engeland wordt door de hoogklinkende woorden van O'Connel beſtreden. Dat land ziet, even als Holland en Amerika, overal Roomſche Kerken en Kapellen verrijzen. Het Catholicisme heeft als gebouw van menſchelijke kracht eene vastheid, die bewondering vordert. Geen menſchelijke arm zal hetzelve vernietigen, vóór dat ook zijne mate vervuld is. Door het Christelijke dat in hetzelve is opgenomen, blijft het overwinnend tegen over Ongeloof en Neologie, doch door deszelfs Antichristelijk beginſel, blijft ook de geest van vervolging in hetzelve levendig, overal waar het de magt in handen heeft. Zelfs de Protestantſche Vorſten, telkens wanneer zij over de Kerk willen regeren, vallen in dit zelfde Catholijke beginſel, en van daar dat de vervolgingen zich niet alleen tot het ſteeds onverdraagzame Piemont bepalen, maar zich ook uitſtrekken onder verſchillende namen en vormen tot die landen, die beter met de waarheid bekend zijn, en alwaar de herhaling van zulke tooneelen niet te vreezen ſcheen.

Naast deze magt bleef er zich eene verheffen, niet minder te vreezen, en veel omvattend in uitwerkſelen, de afgoderij der eeuw, de mensch van de eigen kracht, het Babel der verwarring. Het *Ik* was vroeger het woord dat door velen op den voorgrond geſteld werd, thans wordt het *Ik* de uitdrukking der geheele wereld, zich huichelachtig beroemende op hare uitvindingen, op haren vrede, hare heiligheid, en geene vernieuwing, geene verzoening meer behoevende. Het Babel dat ſteeds het ideaal der aan zich zelve overgelatene menschheid uitmaakte, dat in Griekenland de ſchoone vormen, in Rome de ijzeren magt huldigde, beroemt zich thans op zijne ſchijnbare gematigdheid, op de uiterlijke beſchaving zijner vormen, gelijk aan de wit gepleisterde graven der Profeten, terwijl zich binnen in dezelve doodsbeenderen bevinden. Hier wordt de Godsdienst erkend, zoo ver zij in de fatſoenlijke wereld aangenomen kan worden, maar in den grond is er geene Godsdienst die gehuldigd wordt, of eene Godsdienst die geenen perſoonlijken God aanneemt, maar zich in eene Godheid verlustigt, die niet anders dan het ſchepſel der eigen verbeelding is. Alles moet daartoe medewerken om de triomf van dezen daar te ſtellen; de perſoon vergaat, maar het geſlacht, het geheel, leeft. Zoo wil Humboldt ons over onze vergankelijkheid troosten, door ons de omwentelingen der aardkorst te doen aanſchouwen. Zoo doet Strauſs ons in plaats der wonderen van dien Jezus, dien hij miskent, maar die hem eens zal oordeelen, de wonderen van ſtoombooten en ſpoorwagens betrachten. De nagedachtenis van Goethe zien wij vergood, en monsterachtige navolgers ontwikkelen de denkbeelden, die hij daar henen wierp, tot eene helſche praktijk. In ons Vaderland zijn zulke grove uitbarſtingen nog niet gezien, en echter ook hier worden de gemoederen ſteeds meer en meer door fijne verleidingen voorbereid. Daar, waar Christus niet in het harte heerscht, daar is de afval reeds aanwezig daar, al heeft hij zich ook bij gebrek van verzoeking, nog niet naar buiten geopenbaard.

En nu de Kerk van Christus! Zij ſtaat tegen over dit alles: volmaakt in haar Hoofd, maar arm en ellendig hier op aarde, verſtrooid onder vele gemeenten, ten prooi aan alle verzoekingen, hier van eigen-geregtigheid, daar van bandeloosheid, hier van zamenſmelting met eene wereld die in het booze ligt, daar van onverdraagzaamheid en zelfbehagen. Terwijl de kinderen der duisternisſe met eene heilleoze eendragt hunne ontwerpen vervolgen, zijn diegenen, die éénen Heer, één geloove, en één doop bezitten, op allerlei wijze door duizende ſpitsvondigheden van elkander geſcheiden. Het is niet te miskennen, ook in het tijdperk dat wij thans overzien, was er voortgang der Waarheid, was er verheugende verkondiging des Woords, en ingang van hetzelve op vele plaatſen, vroeger geheel geſloten voor het licht. Doch elke overwinning heeft hare gevaren, en het aarden vat vergeet zoo ligt waardoor het alleen vervuld kan worden; het ergert zich zoo ſpoedig aan hetgeen God gewerkt heeft, het vormt zoo gaarne plannen tot handhaving van de eer van God, in plaats van dien weg Gods te volgen die meermalen door diepe verloochening henen leidt. De genootſchapsgeest behoort tot de middelen waarmede God in onzen tijd werkt, en heeft echter ook zijne eigenaardige gevaren. De mensch neemt zoo ſpoedig het werk in zijne eigene handen, in plaats van hetzelve in die van God te laten. Men gelooft zoo zelden in de kleine leidingen des levens. Maar niet al-

leen deze rigting, elke andere heeft haar verleiding. Eene te groote gemeenzaamheid met andersdenkenden voert wel eens tot onverschilligheid; afzondering daarentegen tot hardheid en zelfverheffing. Dit alleen is de troost, dat wie in den Zone gelooft, ingegaan is in een nieuw leven; dat God beloofd heeft hem te bewaren en te leiden; dat wie op dat fundament bouwt, behouden zal worden. Ziedaar de rust in het midden der dreigingen en der woelingen, der gevaren van buiten, en van degene die van binnen te vreezen zijn. Het is onmiskenbaar: veel is er voorbereid geworden en op vele plaatsen zijn lichtstralen gevallen. In Duitschland neemt de achting voor den vroeger verguisden Bijbel meer en meer toe. Juist de hevigheid der aanvallen op de echtheid en geloofwaardigheid van het Woord, waardoor al de bitterheid der vijanden zich uitgestort heeft, gaf aanleiding tot krachtige handhaving der Waarheid, uit tot nu toe meer veronachtzaamde standpunten. In Frankrijk is een zaad gestrooid dat op vele plaatsen reeds begint opwaarts te schieten, en in het vervolg van tijd eenen rijken oogst belooft. Bij velen ontstond een behoefte die niet onvervuld zal blijven. In Engeland moge de ijver wel eens eenen te bepaalden vorm aannemen, onder dien vorm gloeijen harten, levendig gemaakt door den Heiligen Geest. En zelfs in ons Vaderland houdt de Heere niet op te werken, ook in het midden der schijnbare ongevoeligheid. Welligt zal het naderhand blijken, dat vele woorden in een goeden grond vielen, en vruchten voortbragten. Of is het niet in den winter, wanneer sneeuw en ijskorst de aarde bedekt, dat het zaad in haren schoot tot zijne bestemming rijpt?

Onder deze omstandigheden, bij het dreigen van zoo vele gevaren, doch tevens bij het vertrouwen op Hem, die door dit alles henen leidt, en de zijnen niet zal verlaten, ontstond nu de vraag, of onze taak reeds afgewerkt was, en of wij thans de pen moesten nederleggen? Alles toch heeft zijnen bestemden tijd; wat voor een poos behoefte is, wordt later overtollig. God heeft niemands werk of stem noodig, maar gebruikt dezelve naar zijnen bepaalden raad. Is er ook menige onzer verwachtingen tot nu toe onvervuld gebleven, heeft ook menige beoordeeling ons wel eens pijnlijk getroffen, dit toch mogen wij vasthouden, dat wij niet buiten het geloove deze loopbaan zijn ingetreden. Was dit geloof sterker geweest, hadden wij meer op God gezien, ware de overtuiging van onze volstrekte onbekwaamheid meer in de praktijk bij ons doorgedrongen, wij zouden inniger, hartelijker om de ondersteuninge Gods gebeden, en die ook verkregen hebben. Doch zoo wij ons niet bedriegen, wij mogen ons getuigenis, al kon het zoo veel krachtiger zijn geweest, nog niet terug houden; wij kunnen den wensch niet onderdrukken, om nog te mogen voortgaan met het handhaven van de eere Gods en de heerlijkheid zijner openbaring in het Woord; met het aanwijzen van zijnen weg in de Geschiedenis; met de aansporing om Hem te zoeken bij wien alleen het heil onzer ziele berust. Een tijdvak is er afgeloopen, en met opzigt tot dat, hetwelk zich nu opent, is het ons verlangen, alleen af te hangen van Hem, wien wij met geheel ons hart wenschen toe te behooren. Hij geve genadiglijk zijnen zegen op deze voortzetting, die onder den titel van *Stemmen en Beschouwingen*, wederom maandelijks, doch in een ander formaat, plaats hebben zal. Mogten onze woorden, in liefde gesproken, in liefde ontvangen worden. Mogten wij nog eenig voedsel kunnen aanbieden aan het gemoed van hen, die ons met hunne welwillendheid en met hunne broederlijke deelneming in het afgeloopen tijdvak gevolgd hebben. En vooral, mogt hetgeen wij schrijven het eerst aan ons eigen hart geheiligd worden. Dat geve Hij, wiens genade alleen magtig is, en wien de lof en eere zij eeuwiglijk!

INGEZONDEN GIFTEN

Voor de *Evangelische Maatschappij* te Geneve.

(5 Febr.) Van het Genootschap WL. uit Rotterdam ....*f* 27.25.
(10 April) Van een Ongenoemde..........................» 6.30.
(8 Mei) Van den Hr. W. albier..........................» 20.—

DRUKFEILEN.

In het Julijnommer bl. 203, Col. 1, Reg. 23, *staat:* 1672, *lees:* 1572.
» » » Ald. Reg. 33, *staat:* 1805, *lees:* 1605.
In het Augustusnommer bl. 238, Col. 2, Reg. 17 van ond. *staat:* 141, *lees:* $14\frac{1}{2}$.
» » « bl. 239, Col. 2, Reg. 16 van ond. *staat:* die niet Christus als zijnen Verlosser erkent, loopt daarmede minder gevaar, *lees:* die Christus als zijnen Verlosser erkent, loopt daarmede niet minder gevaar.
In het Septembernommer, bl. 246, Col. 2, Reg. 23, achter de woorden: *onafhankelijke inrichting*, is weggevallen het woord: zuiveren.»

BERICHT.

De Nederlandsche Stemmen zijn met het tegenwoordige Deel gesloten, en compleet. De Redactie stelt zich echter voor, om met November aanstaande haren arbeid maandelijks voort te zetten, onder den titel van: *Stemmen en Beschouwingen over Godsdienst-, Staat-, Geschied- en Letterkunde.* Terwijl het formaat voortaan in plaats van kwarto, groot octaaf zal zijn, wordt de prijs met twee Gulden jaarlijks verminderd, zoodat die thans voor éénen Jaargang op *f* 6: - bepaald is. Aan degenen die op dit nieuwe Tijdschrift blijven inteekenen, wordt een beredeneerd alphabetisch Register over de VI Deelen *Nederlandsche Stemmen* gratis toegezonden: hetwelk voor het algemeen wordt verkrijgbaar gesteld tegen 25 Cents.

REGISTER

OP DE ZES DEELEN

DER

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST-, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

A.

Aanbidding. Over de aanbidding van Christus, V. 51, 52.

ABRAHAM, vertegenwoordigt in den Bijbel de leer van de geloofsgerechtigheid, III. 42. Zijne verkiezing, IV. 29. Het geloof van Abraham, V. 3—5. De offerande van Izaak, III. 24. Abrahams nakomelingen, I. 22.

Accommodatie. De leer eener accommodatie van Christus en zijne Apostelen naar valsche begrippen der Joden is geheel anti-bijbelsch, I. 10. 1—3. De vervulling des Ouden Testaments door het Nieuwe, geene accommodatie in den zoo even vermelden zin, V. 75—81.

Afgefcheidenen, zie *Kerkelijke zaken*, en *Scheiding*.

AGRIPPA VAN NETTESHEIM, een R. C. Geleerde ten tijde der Reformatie, I. 4. Zijn getuigenis voor het uitfluitend gezag der H. Schrift, I. 4. 2. Zijne opmerking omtrent eene uitfluitend grammaticale Verklaring derzelve, V. 32. (in de overgedrukte exemplaren): »Zoo hebben ook de Theologen, eene plaats zoekende onder de Letterkenners, over de beteekenisfen der woorden met vele ketterfche beweerden geredetwist, de H. Schrift, naar aanleiding van de Spraakkunst, verdraaiende, en hetgeen goed gezegd was, kwaad uitgelegd; ingebeelde en waarlijk heillooze menfchen, zich zelve door hun eigen kunstwerk verblindende, het licht der waarheid vliedende, en terwijl zij de kracht der *woorden* angftig navorfchen, den *zin* der Schriften niet willen verftaan; maar terwijl zij zich enkel bij *de woorden* houden, en daaraan blijven hangen, *het Woord* der waarheid ondermijnende en verwerpende."

ALEXANDER I. *Keizer van Rusland*. Zijne Ukaze tegen de vleierij, V. 68.

Algiers. Evangelieverkondiging aldaar, V. 48, 143.

ALPHEN (H. VAN). Zijn werk over *de ware Volksverlichting*, I. 2. Zijne wederlegging van Eberhard, IV. 76. Zijne aanmerkingen over het gewicht der Mozaïfche Wetgeving voor Christenvolken, II. 38. Zijne overeenkomst met den Engelfchen Christendichter Cowper, VI. 150.

America. Rusland en America, IV. 60—63. (Het Westen, IV. 42—44.) Overeenkomst der Muyscas in Zuid-America met de Japanezen en Baskiers, IV. 205—208. Over den zedelijken en godsdienftigen toeftand der Volkeren in Zuid-Amerika, IV. 230—234. Zie voorts de *Befchouwing der Tijden*, IV. 20, 93, 213. V. 96, 190. VI. 96, 118, 168.

Amfterdam, I. 12. Over den Herderlijken Brief der 27 Leeraars aan de Hervormde Gemeente te Amfterdam, IV. 119, 120. (V. 24.)

Apokryphe Boeken. Over de A. B. in betrekking tot de goddelijke Schriften des Bijbels, III. 6—8.

APPELTERE (Mr. A. W.). Beoordeeling van zijn Gefchrift: *Over de Handelingen der Regering ten opzichte der Afgefcheidenen*, IV. 118, 119. VI. 33—37.

Arbeid. I. 2.

ARMINIUS, IV. 16—18. Getuigenis dat hij van Calvijn als Bijbeluitlegger geeft, VI. 181.

Armoede (Pauperisme); De oorlog der armen tegen de rijken, I. 4. Over het beweerde dat er te veel menfchen zijn, I. 21.

ARNOLDUS, een Coccejaansch Hoogleeraar, ziet, zoowel als de Voetianen, het gevaarlijke der Philofophie van Des Cartes in, V. 8, 9.

Athenaeum (Het). Wederlegging van een Artikel in dit Tijdfchrift, V. 205-210.

AUGUSTINUS. Ingenomenheid van Karel V. met de Werken van A. en Bernardus, II. 94. IJverige beoefening dezer beide Kerkvaders door Labadie, II. 83. Het is opmerkelijk, dat Augustinus en Bernardus (de Luther en Calvijn der Catholieke Kerk,) eenen fchier even grooten invloed in de Protestantfche gehad hebben; zie BERNARDUS. Plaats van A. over den profetifchen zin des O. T., I. 7.

Augustijner Monnikorde. De Hervorming is in ons Vaderland, even als in Duitschland, niet het minst van deze Orde uitgegaan, V. 36.

B.

BARNEVELD. Prins Maurits en Oldenbarneveld, IV. 112—116 en VI. 44. Barneveld, gevormd aan de Hoogefchool te Geneve, IV. 179.

BASILIUS *de Groote*, en Jozef de Israëliet, IV. 87, 88.

BAXTER (RICHARD), IV. 200—205. Verslag van Baxters Werk: *The Reformed Pastor*, IV. 134—136.

BAYARD. Het sneuvelen van den Ridder B., IV. 283, 284.

Beginselloosheid, I. 4.

Bekeering tot God, VI. 193—196. De prediking van bekeering en wedergeboorte door Menno Simons, III. 146, 147. De voorstelling der Dordsche Synode (Art. IV.): »God doet niet alleen het Evangelie uiterlijk prediken, en verlicht het verstand krachtig door den H. Geest, opdat de hoorderen recht zouden verstaan en onderscheiden de dingen die des Geestes Gods zijn; maar Hij dringt ook in tot de binnenste deelen der menschen met de krachtige werking dezeslven wederbarenden Geestes. Hij opent het hart, dat gesloten is, Hij vermurwt dat hard is, Hij besnijdt dat onbesneden is; in den wil stort Hij nieuwe hoedanigheden, en maakt dat dezelfde wil, die dood was, levend wordt, die boos was, goed wordt, die niet wilde, nu dadelijk wil, die wederspannig was, gehoorzaam wordt; Hij beweegt en sterkt den wil alzoo, dat die als een goede boom vruchten van goede werken kunnee voortbrengen." Twee plaatsen van Francke en Spener over dit onderwerp, VI. 196, 197. Herinnering aan eene bekeering uit Israël (die van Dr. A. Capadose), VI. 11—13. De bekeering van den Boekverkooper Carlisle, V. 165.

BEKKER. Over Balthazar Bekker, en zijn *Betooverde Wereld*, V. 113—816.

België. De Scheiding van Holland en België, III. 122—124. Berichten over den godsdienstigen toestand van B., IV. 287. V. 47, 70, 71, 95, 142, 192, 262, 263. De prediking van het Evangelie in B., VI. 48, 132—139, 264.

BENGEL (J. ALBR.). Nieuwe uitgave van Bengels uitlegkundigen arbeid over het N. Testament, door Steudel, III. 131, 132. Leven van B., IV. 253, 254. Bengels inzicht in zijnen en uitzichten op onzen tijd, IV. 84—87. Overzicht van een Opstel van Olshausen over Bengels berekeningen omtrent het Jaar 1836r IV. 69, 70.

BERNARDUS. Het leven van den H. Bernardus, VI. 243—248 en 270—275. Schoone plaats van Bernardus over de opstanding des vleesches, I. 8, 1, 2. Over de rechtvaardiging des geloofs, III. 91, 92; over de Verkiezing, IV. 210, 211; over de bewaring der geloovigen in de kracht Gods, V. 286.

BEZA. Karakterschildering van B., IV. 127, 128. Herdruk zijner *Geschiedenis der Gereformeerde Kerken*, V. 71. Getuigenis hetwelk hij in dezelve van Calvijn aflegt, VI. 81. Hij was de eerste Directeur der Academie te Geneve, VI. 178, en hield aldaar eenen tijd lang zijne Voorlezingen voor niet, 179.

Bezetenen. Over de Demon-bezetenen in het N. T., V. 11.

Biddagen. Is het overeenkomstig met den aard van een Christenvolk om openbare biddagen te houden? I. 5.

BILDERDIJK. Over de werking van Bilderdijk en Feith op onze Letterkunde, IV. 162. Over het gewicht der Werken van Bilderdijk voor onze Letterkunde, III. 4. De *Ode Napoleon*, I. 20. De *Dieren*, I. 24. De *Ondergang der Eerste Wareld*, I. 10 en VI. 213. Over het Nationale van Bilderdijks *Ondergang der Eerste Wareld*, V. 205—210. Vergelijking van dit Dichtstuk met Lamartines *Val eens Engels*, VI. 260—262. De Poëzij van B., IV. 137—140. Bilderdijk en de Hollandsche taal, V. 283—285. B. wederlegt de Pelagianen en Creatianen, IV. 67, 68. Waarschuwing van B. tegen de heerschende begrippen van eene heidensche »Onsterfelijkheid der ziel", VI. 219. Wenken omtrent de *Geschiedenis des Vaderlands* van B., III. 119, 120. *Mengelingen en Fragmenten*, nagelaten door Mr. W. B., II. 147, 148. *Brieven* van B. Eerste Deel, V. 16—18. Tweede en Derde Deel, V. 158—161. Vierde Deel, V. 257—260. Vijfde Deel, VI. 81—83. Korte zamentrekking der beginselen, die B. verkondigd heeft, V. 208.

Booze Geesten. Gevoelens der Joden daaromtrent, geenszins ongegrond, V. 80.

BOSSCHA (J.), *Neêrlands Heldendaden te Land*. Verslag van dit Werk, II. 135, 136. IV. 259, 260. (VI. 255.)

BOST (A.). Afgescheiden Leeraar te Geneve, III. 142, IV. 156. VI. 226, 227.

BOURIGNON (ANTOINETTE), II. 50—52. Over het leven dezer merkwaardige Vrouw is later een uitvoeriger Opstel geplaatst in de *Evangelische Kirchenzeitung* onder den Titel: *Antoinette B. Ein Beitrag zur Charakteristik des Mysticismus*, 1837, S. 177—190, 201—212.

Bouwkunst. Over het symbolische in de bouwkunst der Middeneeuwen, VI. 20.

Braband (Noord-), V. 200—204.

BRÄM (A.), *Blikken in de Wereldgeschiedenis en hare leiding*. Verslag van dit Werk, IV. 238—240.

BRÈS (GUIDO DE), *Opsteller der Nederlandsche Geloofsbelijdenis, in zijn leven en sterven*. Aankondiging van dit Werkje, IV. 48. Verg. V. 63.

BURN (ANDREW). Zijne bekeering, VI. 189.

BURNET. Over de betrekkingen van Willem III. tot Bisschop B. en de Arminiaanschgezindheid van dezen laatsten, VI. 41, 43.

BIJBEL. De Bijbel is het Woord van God, (*bevat* niet slechts, maar *is* het Woord des Heiligen Geestes, door de heilige Mannen Gods gesproken en geschreven), I. 1. (verg. VI. 79). Zie (*Heilige*) *Schrift*.

Vertaling van den Bijbel. Gedachten over Bijbelvertaling en Bijbelverklaring, II. 3, 4. Bijbelvertaling, III. 91 en 131, 132. Eeuwfeestviering der Fransche en Engelsche Bijbelvertalingen, IV. 21. Emdensche Bijbelvertaling, V. 124, 125. Over eenige Nederduitsche Bijbelvertalingen, V. 121—125, 169—172, 217—223. (Statenvertaling, I. 3, 4). Nieuwe Bijbelvertalingen, II. 47, 48. IV, 117. V. 213 en VI. 226.

Bijbelverklaring. Zie *Schriftverklaring*.

Verspreiding van den Bijbel (vooral in Frankrijk), IV. 191, 213. V. 94. VI. 119.

Bijbelverspreiding in Rusland, V. 24.

Bijbelbeoefening in Nederland, V. 71.

Het gebruik van den Bijbel op de Scholen, V. 214. VI. 163, 164.

Bijbelverspreiding in Spanje en Portugal, V. 239, 240, 288 en VI. 23, 24.

Bijbelverspreiding in België, V. 47, 70, 95, 192. VI. 23, 95, 96.

C.

CALVIJN. Het Leven van Calvijn, naar P. Henry, IV. 125—128, (V. 230, 231), VI. 106—110. Hij wordt door eene plechtige bezwering van Farel te Geneve gehouden, en vestigt zich aldaar, VI. 248. Calvijn, van hoeveel werkzaamheid en invloed ook te Geneve, was echter geenszins de eenige Man van wien derzelver Kerk en Hoogeschool afhing, gelijk Mosheim en anderen het voorheen voorstelden, VI. 177. Zijne *Institutiën*, IV. 165. Zijn gevoelen over de Erfzonde, VI. 104; over de rechtvaardigmaking in verband met de vergeving der zonden, III. 89; over de Wedergeboorte, III. 80; over de doodstraf, VI. 230, 231. Getuigenis van Arminius omtrent zijne Schriftverklaring, VI. 181. Schoone plaats van C. over de offerande van Izaak, III. 24. Over de harmonie der Evangelisten, V. 222. Calvijn bemoedigd en opgewekt door Farel, VI. 248, 249. Het Testament van Calvijn, II. 71, 72. Zijne grafplaats, VI. 224. Standbeeld te zijner eere door den Graaf Sellon opgericht, VI. 225. Nieuwe uitgave van eenige zijner Werken, door Prof. Tholuck. IV. 31,

Canon. God heeft de vereeniging der onderscheidene Christen-gemeenten in ééne Catholieke Kerk beschikt, ook om de vereeniging der verspreide

Evangeliën en Brieven in éénen bundel of Cánon te bewerken; en toen de vereeniging dit doel bereikt had, de verdeeling en verdeeldheden toegelaten, VI. 4.

Capadose (Dr. A.). Zijne bekeeringsgefchiedenis, VI. 11—10. Zijn gevoelen over den visch van Jona, II. 135. Verflag van het werkje: *Jehovah-Jezus, of de Wolke der getuigen voor de Godheid van den gezegenden Middelaar en Borg van zijn diep onwaardig Volk*, II, 43—45. Belangrijkheid van zijn Gefchrift: *Ernftig en biddend woord aan de getrouwe Leeraars*, III. 44, 45 en IV. 46. Zie voorts *Muziekfeest* en *Zondagfcholen*.

Cartes (Des). Verderfelijke ftrekking zijner Philofophie voor het Christelijk geloof, IV. 54, 55. Ook vele Coccejanen zagen deze gevaarlijke ftrekking van zijn ftelfel in, V. 8, 9.

Catechismus (van Heidelberg), I. 6. I. 14. II. 144. Dezelve verwerpt het algemeene Vaderfchap van God over alle menfchen, III. 117, 118.

Catholicismus. Over het C. in verband met het Protestantfche Christendom, I. 10. Het C. in ftrijd met de Revolutie, III. 16. Israël en Rome, IV. 32. Over twee hoofdgronden van het Roomfche Kerkftelfel, V. 73—75. De onherftelbaarheid der Roomfche Kerk, gebleken in het Concilie van Trente, II. 14. Eene *Catholijke Nederlandfche Stem*, II, 6, 7. *Catholijke Nederlandfche Stemmen over Godsdienst-, Staat-, Gefchied- en Letterkunde*, II. 87, 88. Het C. in Duitschland, IV. 282; in Engeland, IV. 45. Over het Catholicismus in deszelfs ftrijd tegen het Protestantismus (vooral in Frankrijk), IV. 21, 166, 167. V. 288. VI. 167, 190, 240, 264. Zie *Pausdom*.

Men heeft in het Catholicismus altoos op tweederlei beginfel te letten, het *Roomsch* Catholieke, en het *Christelijk* Catholieke; of, wil men, het *Papistifche* en *Catholieke*. Deze onderfcheiding en tegenftelling is het eerst duidelijk opgemerkt en uit een gezet door Calvijn, die de Kerken onder de macht van Rome met het Rijk der X Stammen; de Hervormden, daarentegen, met die van Juda en Benjamin vergelijkt. (*Inftit. Christ.* IV. 2. 12. *Papatui quo fenfu adhuc Ecclefia concedi posfit, quo denegari debeat.*) Zoodanig is ook ons beginfel. Zie V. 141, 142, en: Het Catholicismus en het Protestantismus, VI. 278—282.

Cats. Over het leerftellig geloof van Cats, III. 62, 63. Cats beschouwd als vertegenwoordiger zijns volks. VI. 213.

Cevennes. Opftand der Franfche Protestanten (*Camifards*) in de Cevennes, onder zekeren Cavalier, V. 273, 274.

CHRISTUS. Drie onderfcheidene trappen te onderfcheiden in het zielslijden des Heeren, I. 6. Het Lijden, II. 101—103, 113—116, 125—128. De Opftanding van Christus, I. 8. De Begraving en Opftanding, II. 145—147. Over het koninklijk ambt van Christus, in verband befchouwd met het laatfte oordeel, I. 14. en IV. 258, 259. Over de wederkomst van Christus (het uitzicht, de verwachting der Kerk), I. 21. III. 52, 84, 121, 122.

Christus, God boven allen te prijzen in eeuwigheid, IV. 25—28. *Ik en de Vader zijn Één*, V. 148, 149. *Het Woord is vleesch geworden: Het Lam is geflacht*, VI. 97—99. De Middelaar, VI. 73—76. (Geen Middelwezen, II. 78). De menschwording, II. 41—43. De verheerlijking op den Berg, IV. 145—147. Lijdensbetrachtingen, V. 97—103. De verfchijning aan de Zee van Tiberias, II. 149—153. De prediking van Christus door den Geest, IV. 196—199. Het Wezen des Christendoms is Christus, VI. 9—11. Zie verder JEZUS CHRISTUS.

Coccejus. Johannes Coccejus en zijne Godgeleerdheid, IV. 147—153. Grotius en Coccejus, IV. 119, 120. Zijn gevoelen over den Dag des Heeren, II. 20. Zijn gevoelen over het gezag der formulieren van eenigheid, IV. 151. Zijne verklaring der woorden van Paulus over de rechtvaardiging door het geloof alleen, III. 103. Zijne briefwisfeling met Tronchin te Geneve, VI. 209.

Cowper (W.). Zijn leven als Christen en Dichter, VI. 149—153. Schoone plaats van hem over de toekomst van Christus, IV. 104.

D.

Dathenus (P.). II. 138—140. Men zie ook eene belangrijke aanteekening van den Heer Groen van Prinfterer over D. in zijne *Archives de la Maison d'O. N.*, IV. 217—219.

Danfen. Over het Danfen, V. 92, 93, VI. 233. De Danszaal, VI. 182, 183.

Denemarken. Eene ftem uit Denemarken, III. 51, 52. Eerfte beginfelen van den ftrijd tegen het Ongeloof in Denemarken en Duitschland, in 1817 en 1827, V. 140—153.

Dood. Augustinus over den dood als ftraf op de zonde, II. 112. Calvijn over de Doodftraf, VI. 230, 231. Een woord over de Doodftraf, Ald. 229—233, verg. met bl. 260.

Drieëenheid. Over het woord, en de leer der H. Drieëenheid, II. 77, 78, III. 29—32, IV. 72, V. 179, 180. De dienst des levenden Gods, tegengesteld aan Afgoderij en valsch Christendom, IV. 241—244. Verborgenheden, Openbaringen, Wonderwerken, IV. 265—269. Schoone plaats van Menno Simons over de D., III. 145, 146. Hoe Baxter de Drieëenheid Gods als den grond der geheele Theologie befchouwde, IV. 205.

Drievoudige natuur des menschen, door de onderfcheiding van Geest, Ziel en Lichaam, IV. 65—68. (IV. 205).

Duël. Beoordeeling van een gefchrift van den Heer Mr. Roest van Limburg over dit onderwerp, IV. 159—161.

Duitschland. Geestelijke opwekking in D. II. 67. (Vgl. *Denemarken*). Herinneringen aan een uitftapje naar D. in den zomer van 1836, IV. 280—283. De teekenen des Tijds in het gebied der Duitfche Godgeleerdheid en Letterkunde, IV. 130—132. Over Charlotte Stieglitz, en haren zelfsmoord, IV. 143. Eenige bijzonderheden omtrent de gefteldheid des Christendoms en der Christelijke Godgeleerdheid in Wurtemberg federt de Hervorming; IV. 251—255. Berichten omtrent D. VI. 48. Verg. *Pruisfen*.

E.

Eed. De Heilige Eed des Heeren, III. 148. Menno Simons heeft zelf wel plechtige eedzwering bij God gebezigd. Ald. Eed dien de Parlementsleden aan de Hervormde Staatsregeling in Engeland doen, III. 69.

Eilanden (der Zuidzee). Evangelieverkondiging aldaar, V. 69.

Emden. Toevluchtsoord der Nederlandfche Gereformeerden, V. 280. Hedendaagfche kerkftaat aldaar, VI. 153—156.

Engeland. Over den godsdienftigen toeftand van E. (historisch befchouwd), II. 122—132. Christelijke Gefchiedenis van E., III. 74—76. Strijd der godsdienftige en ftaatkundige partijen, IV. 189. Worfteling van het Catholicismus en Protestantismus in E., IV. 45. Zondag-Scholen in E., VI. 128, 129. Geestelijke opwekking in E., II. 66. Invloed van Engeland op het vaste land ter Evangelieverbreiding, IV. 153, 155, 156. (Wij hebben ons echter vergist, met dien invloed vooral aan Methodisten toe te fchrijven; Dr. Haldane, die hier vooral in aanmerking komt (II. 66, VI. 226), behoorde tot de Schotfche Congregationalisten (*Independenten*).) Pogingen in Engeland gedaan om eene meerdere Evangelieprediking aan het volk te doen geworden, VI. 37. Christelijke vergaderingen in Engeland, VI. 215.

Engels (R.). Verſlag van deszelfs werkje: *Waarheid en Geloof, of mijne ontboezeming in eenige voorname bijzonderheden nader opgehelderd en ontvouwd*, II. 26—28. *Adres* van Ds. Engels met nog twintig andere Leeraars, IV. 47.

Erfzonde. II. 73—75. Erfzonde en wedergeboorte, III. 77—81. Schoone plaats van Menno Simons over de Erfzonde, III. 146. De erfzonde wordt door *Adam* vertegenwoordigd in den Bijbel, III. 41. 42. Het gevoelen der *Creatianen* over den oorſprong der ziel, nadeelig aan de leer der erfzonde, IV. 67, 68.

Ernesti. Zijn invloed op de Godgeleerdheid. III. 67—69. Gewichtige opmerking van dezen Godgeleerde over de twee naturen in Christus, II. 102; alsmede over de benaming van *Heere* in het N. T., VI. 175.

Europa. Overzicht der geſchiedenis van dit werelddeel, I. 23. Zie ook het Opſtel: *Het Westen*, IV. 42—44.

F.

Farel predikt het Evangelie in Fransch Zwitſerland, IV. 154. Zijne gehechtheid aan Geneve, VI. 248, 249.

Feesten. De feesten Israëls en de Apostel Joannes, IV. 121—135. J. Koelman legt eenen ongepasten ijver aan den dag tegen het vieren van feestdagen in ons Vaderland, V, 275, 276. Zie voorts *Verzoendag*.

Feith. Over den invloed van Feith op onze Letterkunde, IV. 162. Verg. het Opſtel in den *Olijftak*, over Feith in betrekking tot het Christendom in ons Vaderland, II. 520—529.

Fénélon. Ontmoeting met eene godvruchtige Gereformeerde Vrouw, VI. 137.

Francke en Spener prediken in Duitschland met kracht de leer der Wedergeboorte, VI. 196. Plaats van F. over de bekeering tot God, 197, 198.

Franeker. Stichting der Hooge School aldaar, door Graaf Willem Lodewijk, II. 140.

Frankrijk. Over den godsdienſtigen toeſtand van F., I. 14. Over den invloed van Franſche zeden en Franſche Letterkunde op het Nederlandſche Volk, II. 39, 40. Verkondiging des Evangeliums in Frankrijk, II. 111, 112. Een getuigenis uit Parijs, III, 124. De leſſen van July 1830—1835, III. 96. Herinnering aan de herroeping van het Edict van Nantes, IV. 10. Godsdienst- en Zedeloosheid in Frankrijk, IV. 93, 94, 118, 141. De troon van Lodewijk Philips, V. 215, 216. Evangelieverkondiging in Frankrijk, V. 95, 142, 143, 197, 262, 263, 288; VI, 21, 22; in Bearn, VI, 48. Oprichting eener Normale ſchool voor Protestanten te Rijſel, V. 143, 144. Werkzaamheden der Evangeliſche Maatſchappij te Parijs, IV. 191, V. 70, 213, VI. 215.

Geſchiedenis van Frankrijk. Enkele bijzonderheden uit dezelve. Geſchiedenis der Protestanten in F., V. 229—232 en 272, 273. De Geloofsverloochening van Hendrik IV, IV. 128—130. Het ſneuvelen van den Ridder Bayard, IV. 283, 284. De Kamizarden, V. 273, 274. De Franſche Gereformeerden in 1713, VI. 236, 237.

G.

Gebed. Gedachten van Marnix over de opgewektheid tot bidden, I. 3. Overzicht van de geſchiedenis des gebeds in den Bijbel, III. 13—16. Het Gebed des Heeren, IV. 170—175.

Gedenkteeken van Siganfu in China, I. 20. Ter eere van Rousſeau te Geneve, II. 66. VI. 225.

Geel (J.). Verſlag van zijn werkje: *Geſprek op den Drachenfels*, III. 22—24.

Geest (Heilige). Over den perſoon, het beſtaan en de werking van de[n] H. Geest, II. 78, III. 29—32. Over den Geest van God als geopenbaar[d] reeds onder de huishouding des Ouden Verbonds, V. 145—148. Eenig[e] opmerkingen omtrent de goddelijke heerlijkheid en de openbaring des H. G[.] vooral onder de huishouding des N. T. V. 193—197. Over de ingeving van de Schrift door den H. Geest, I. 2, 2, en IV. 1—3. Over den H. G[.] als den Stedehouder van Christus, VI. 3—7. Over de miskenning va[n] den H. G. in de Christenheid, VI. 145—147. Over de verlichting doo[r] den H. Geest, als volſtrekt noodig om de Schrift te verſtaan, IV. 3, 4[.] Over de heiligmaking des Geestes, V. 268—270. Over de uitſtorting de[s] H. G., die nog in de laatſte dagen mag worden verwacht, VI. 170—172.

Geleerdheid. Over de onderlinge verhouding van geleerdheid en kennis de[r] waarheid, I. 8. Godsdienst en Godgeleerdheid, IV. 44, 224. Ware en valſche Godgeleerdheid, IV. 4, 5.

Geld. I. 7.

Geloof. Over Geloof, Hoop en Liefde, III. 65, 66. Het Geloof, niet uit ons, II. 88. Over de Rechtvaardiging door het Geloof; zie *Rechtvaardiging*. Het Geloof der Kerk, en de belijdenis van hetzelve, I. 25. Men heeft onderſcheid te maken tusſchen het geloof dat de Kerk heeft, en belijdt, aan de waarheden der Schrift, en tusſchen een formulier waarin het vervat is geworden, VI. 89—92. Er is ook onderſcheid tusſchen de geloofsbelijdenis der Kerk en de ſystematiſche Theologie *in* de Kerk, VI. 103. (Verg. *Godsdienst en Godgeleerdheid*, IV. 44.) God bewaarde ſteeds de waarheid in de Kerk, en zal die ook verder bewaren, V. 270—272. Zie verder *Symboliſche Schriften*.

Genade. De leer van vrije Genade, door de voornaamſte Getuigen der waarheid beleden, III. 18, 19. (Verg. IV. 31, 32). Het licht in de duisternis ſchijnende, (Verg. Art. 14 der *Ned. Confesſie*,) III. 33.

Geneve. De Reformatie ingevoerd te G., IV. 154. De bekeering eener Geneefſche Lydia der XVI^de^ Eeuw, VI. 229. Gehechtheid van Farel aan Geneve, en bloei harer Kerk kort na het midden dier Eeuw, VI. 248, 249. Hij verbindt Calvijn door eene plechtige bezwering bij God, aan die ſtad, terwijl deze voornemens was aldaar enkel naar Straatsburg door te reizen, 248 (Noot.). De Labadie wordt op gelijke wijze aan Geneve verbonden, II. 94. Over de Kerk en Hoogeſchool van Geneve, vooral in haren invloed op de Nederlanden, VI 177—183, 203—210, 224—229. Burgemeesteren en Predikanten van Geneve betuigen openlijk hunne deelneming in het afſterven van J. W. Friſo, II. 156.

Theologiſche School, I. 14, 5. Eene ſtem uit Geneve, II. 40. Derde Jaarfeest der Theologiſche School te Geneve, II. 45—48. Nadere tijdingen omtrent dezelve, 111, 112. Derde Eeuwfeest der Geneefſche Hervorming in 1835, III. 43, 44 en 141—144.

Toeſtand der Theologiſche School te G., IV. 22, 23. Levensbericht van W. Steiger, Hoogl. aan de Theologiſche School te Geneve, IV. 132, 133. Vijfde verjaring der Evangeliſche Maatſchappij te G., V. 21—23. Verdere berichten omtrent de Evangeliſche Maatſchappij in die Stad, V. 46, 47, 69, 70, 120, 143, 167. VI. 72, 98. Jaarlijkſche openbare bijeenkomst in 1837, V. 238, 239. — Bezoek uit Geneve, VI. 191, 192. Omtrent de Ev. Maatſchappij en Theol. School te G., kan men nog naſlaan den *Olijftak*, I. 122—153, II. 87—90, 363, 364, 560.

Gereformeerde Kerken. Over derzelver kenſchetſende karaktertrekken in onderſcheiding van de Lutherſche Hervorming V. 114, 115. Over het onderſcheid dat wij maken tusſchen *Gereformeerde* en *Hervormde* Kerken, VI. 249. (N.) De Belijdenis van zonden in de G. Kerken (II. 73), VI. 249—251.

Gevangenisſen. Over Gevangenen en Gevangenisſen, I. 24.

GILPIN (B.). VI. 63, 64, 87, 88 en 188.

GLASIUS (B.). Beoordeeling van het Werk: *Gefchiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst in de Nederlanden vóór het vestigen der Hervorming*, Ie Dl., II. 8—11, IIe Dl., IV. 186—188, IIIe Dl., V. 253—257.

GOD. De leer van Zwinglius aangaande Gods wezen, III. 46, 47. GODS liefde, II. 79, toorn, (geen bloot ongenoegen,) I. 8, II 79. GODS rijkdom, V. 241—243. Mededeelbare en onmededeelbare eigenfchappen, VI. 25. GODS Vaderfchap, III. 113—118 en IV. 58—60. Eenheid van wezen des VADERS en des ZOONS, V. 148 en 149, en des H. GEESTES, III. 30—32. Zie *Drieëénheid*.

GOEBEL (M.). Beoordeeling van het Werk van dezen Schrijver *over de eigenaardigheden der Lutherfche en Gereformeerde Kerken*, V. 112—115.

GOETHE. Over Göthe en Schiller, III. 59, IV. 136, 137.

GOMARUS. Gomar en Arminius, IV. 16—18.

GROEN VAN PRINSTERER (Mr. G.). Over deszelfs *Nederlandfche Gedachten*, I. 2, 4. Aankondiging van zijne *Befchouwingen over Staats- en Volkerenregt*, Ie Deel, I. 14, 3, 4. Verflag van de *Archives de la Maifon d'Orange Nasfau*, Tom. I, II: III. 93—96. Tom. III: IV. 276—280. Tom. IV: V. 277—281. Verflag van de Brochure *Over de Maatregelen tegen de Afgefcheidenen*, V. 234—236 en 287, 288, (VI. 24).

Groot Brittanje. Staats- en Kerknood, III. 92, 93. De Protestanten in Ierland, III. 53—56, 69—72. Studie der Profetiën in Groot Br., IV. 101—109. Zie voorts *Engeland*.

Griekfche Befchaving. (De) en het Evangelie, II. 75, 76. Over den oorfprong der Griekfche Wijsgeerte, II. 154, 155. Socratifche Wijsgeerte, II. 57—59 en III. 153—156.

GROTIUS (H.). Over Hugo Grotius en zijne Godgeleerdheid, V. 29—36. Grotius en Coccejus, IV. 119, 120. Valsch beweerde van G., IV. 127.

GUERICKE (Dr.), een streng Luthersch Godgeleerde van onze dagen, erkent, dat de oorfpronkelijke Lutherfche Kerk de leer der vrije genadeverkiezing niet verwerpt, IV. 31, 32.

H.

HAAS (G. DE), III. 10—12.

HAGENBACH (K. R.) Verflag en beoordeeling van deszelfs Werk: *Het Wezen en de Gefchiedenis der Hervorming*, in Voorlezingen, Ie Dl., IV. 273-276. IIe Dl., V. 109—112.

HALL (Mr. A. M. C. VAN) verdedigt de Afgefcheidenen voor de rechtbanken, IV. 23, 24, 46. Scheidt zich af van het Hervormde Kerkgenootfchap, IV. 217. Zijn gevoelen, bij die gelegenheid, omtrent *de Kerk*, IV. 249—251. Hij houdt op tot de Redactie der *Nederlandfche Stemmen* te behooren, IV. 264. Hij geeft op nieuw eene *Pleitrede* ter verdediging der Afgefcheidenen uit, V. 72. Het Tijdfchrift *de Reformatie*, V. 72. Zijn affterven, VI. 264.

HALL (Mr. F. A.). Verflag van deszelfs *Redevoering ter Gedachtenis van G. K. Grave van Hogendorp*, III. 38—40.

HAMAKER (H. A.). Verflag van deszelfs Werk: *Akademifche Voorlezingen over het nut en de belangrijkheid der grammatifche Vergelijking van het Grieksch, het Latijn, en de Germaanfche tongvallen met het Sanskrit*, III. 63, 64.

HAMELSVELD (VAN). Over zijne Bijbelvertaling, V. 218.

HAREN (VAN). Over de *Geuzen* van Jonkh. O. Z. v. H., II. 59, 60.

HARMS. Zijne 95 thefes tegen de Neologie, en derzelver invloed op de Protestantfche Christenheid, V. 150.

Hart (Het menfchelijk), IV. 19.

HARTLEY. De Zendeling in Griekenland, VI. 92. De Leeraar te Geneve, III. 143.

Hebreen (De Brief aan de), IV. 220—249 en 269—273.

HEDINGER. Levensbijzonderheden van dezen Wurtembergfchen Leeraar, IV. 252, 253.

Heiligmaking. Zie GEEST (HEILIGE).

HENGSTENBERG (Dr. E. W.), Profesfor in de Theol. te Berlijn, geboren te Frondenberg (in het Markfche) in 1802, ftudeerde federt 1820 te Bonn, en bracht van 1823 af eenige maanden door te Bazel, van waar hij een jaar later als Hoogleeraar naar Berlijn werd beroepen, I. 22. — Zie verder een Verflag van zijne *Verhandeling over de Gefchiedenis van Tyrus*, I. 24. Zijne fchoone wederlegging der deftructive Kritiek opzichtelijk het Boek van Daniël, III. 50 en V. 248.

HENRY (P.). Verflag van deszelfs Werk: *Das Leben Joh. Calvins des grosfen Reformators*, IV. 125—128 en VI. 106—110.

Hervorming. Over politieke Hervormingen, I. 11. —
Kerkhervorming. Opmerking van Dr. Ullmann omtrent de twee beginfelen van welke zij is uitgegaan, III. 101. Gefchiedenis der Hervorming, IV. 109—112 en 273—276. V. 36—38, 253—257. Is er ook thans eene hervorming noodig? V. 38—40.

HEUSDE (Prof. VAN). Zie *Griekfche befchaving*.

Historifche Boeken van het Oude Verbond. Befchouwing van de Boeken van Mozes, V. 265—268. Het Boek Jozua, V. 25—28. Het Boek der Richteren en van Ruth, V. 125—130. De Boeken van Samuël, der Koningen en de Chronijken, V. 172—179. De Boeken van Ezra en Nehemia, V. 197—200. De Boeken van Daniël en Esther, V. 247—253.

HOGENDORP (G. K. VAN), III. 38—40.

HOGENDORP (W. VAN). Zijn Overlijden, VI. 240.

Hoogelied. Over het *Lied der liederen*, IV. 5—10.

HOOP (VAN DER). Zijn Dichtftuk: *Het Pinkfterfeest*, IV. 192.

HUGO (VICTOR). Befchouwing van deszelfs dichtbundel: *Chants du crépuscule*, IV. 116, 117. Zie *Letterkunde*.

I.

Ierland. Zie *Groot-Brittanje*.

IRVING (E.). Zijne profetifche Schriften, IV. 105—108. Zijne Vertaling van Ben Ezra (Lacunza) over de komfte des Mesfias in heerlijkheid, Ald. 107. Plaats uit een Werkje van I. tijdens het inwilligen van de Emancipatie der R. Catholieken in Engeland. IV. 71.

Israël. V. 139—141 en 162—164, 263, 264. Zie *Joden* en *Jeruzalem*.

J.

JACOBI (Dr.). Geeft een Werk uit onder den titel: *Klachten van eenen Jood*, V. 163, 164.

JACOBUS. De Brief van Jacobus, III. 101—110. Menno Simons was zeer ingenomen met dezen Brief, III. 147. Verg. III. 101.

JAMES (L. G.), Leeraar der Waalfche Gemeente te Breda, afkomftig van Genève, en aan de Hoogefchool aldaar geftudeerd hebbende, werkt ijverig mede om, voor de Theologifche School aldaar, in ons Vaderland deelneming op te wekken, II. 47 (IV. 228). Schrijft eenen gewichtigen brief aan den Heer D. Serrurier, over de aankleving van de beginfelen der Hervorming, als het beste middel om zich niet te laten medefleepen door de dwalingen die de Kerk verfcheuren, II. 97, 98.

Java. Werkje van den Heer P. de Haan, over Java, IV. 285, 286.

JEZUS CHRISTUS, de JEHOVA des Ouden Testaments, II. 43—45. J. C. onze groote God en Zaligmaker, II. 25, 26. J. C. de waarachtige God en het eeuwige Leven, II. 89, 90. J. C. het Wezen des Christendoms, VI. 9—11. De leer dat J. C. waarachtig God is, onafscheidbaar van het waarachtig Christendom, IV. 169, 170. V. 48. J. C. de Hoofd- en Hoeksteen, V. 130, 131. J. C. de Eerste en de Laatste, IV. 72. J. C. onze Hoop, III. 25, 26. J. C. voor zoo veel het vleesch aangaat, uit Israël, V. 49—57.

Jeruzalem, V. 139. VI. 143.

Joden. Gevoelens der Joden ten tijde van den Zaligmaker, ten deele zeer gegrond, V. 78—81; ten deele verwerpelijk, VI. 49—51. Plaatsen van Bernardus en Cujacius over de Joden, IV. 48, 211. Merkwaardige ontmoeting te Parijs, ten tijde van Bernardus, tusschen den Paus en de Joden, VI. 274. Advies van de Professoren der Theologische Faculteit te Leiden in 1611 aan de Staten van Holland, omtrent de Joden, IV. 48. De Joden in Spanje en Portugal, IV. 234—237. De Joden uit Spanje en Portugal in Nederland, V. 39—44, 81—88. De Joden in de XIXde Eeuw, V. 139—141 en 161, 164. Ook V. 263, 264.

JOHANNES. Beschouwing der Inleiding van Johannes Evangelie, I. 18, 20. Behandeling van het XXIste Hoofdstuk van hetzelve, II, 149—153. Aanmerkingen over de echtheid der Openbaring van Johannes, III. 125. Beschouwing van het Lied der Schepping en der Verlossing in de Openbaring III. 125—128, 137—141 en 149—152. De feesten Israëls en de Apostel Johannes, IV. 121—124. (VI. 243.)

JONA. De Profeet Jona, II. 134—136 en 140—142.

JONGE (Mr. J. C. DE). Verslag van deszelfs *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, III. 81—83.

JOZUA. Over het stilstaan van de Zon en Maan op bevel van Jozua, II. 62—64. (Verg. V. 25—28.)

JUDAS (Brief van). Zie PETRUS.

JUNIUS (FRANÇOIS DU JON). Zijn Leven, II. 33—36. V. 63. VI. 179.

K.

KEITH (A.). Verslag van deszelfs Werk: *De stipte en letterlijke vervulling der bijbelsche Profetiën, opgehelderd door de Geschiedenis der Joden en de ontdekkingen van nieuwe Reizigers*, IV. 255—258. V. 134—137.

KEMP (Mr. C. M. VAN DER) schrijft eene belangrijke brochure over het toenemen van den zelfsmoord, II. 15, 16. Beoordeeling van deszelfs Geschrift: *Over de Maatregelen der Regering tegen de Afgescheidenen*, VI. 89—92, 186—188.

KEMP (J. VAN DER) verklaart zich allerstelligst tegen alle gelijkstelling van de geloofsformulieren met den Bijbel, I. 25, 3.

Kerk. Het ware denkbeeld der Kerk van CHRISTUS en van hare geschiedenis: zij is het Koninkrijk, het Gebouw, het Lichaam van Christus; niet denkbaar, noch te beschouwen buiten haar Koning, Heer en Hoofd, I. 4, 3. Hare eenheid bestaat dus in Christus, II. 138—140. (Het *Geloof* neemt aan, de goddelijke instelling en den onvergankelijken duur der Kerk; de *Hoop* verwacht hare toekomstige éénheid en heerlijkheid, bij de wederkomst van Christus, III. 84; de *Liefde* draagt inmiddels en duldt hare verdeeldheid, scheuringen en onderling verschil, IV. 263, 264.) De Heilige Geest woont onder zijne Gemeente als Stedehouder van Christus, IV. 3. VI. 25—28. Onder de bedeeling der uitverkiezing van één enkel volk, vóór de komst van Christus in het vleesch, had zij ook eene uiterlijke éénheid; thans, onder de bedeeling des Heiligen Geestes en de toebrenging der volkeren, zijn er meerdere Gemeenten en Kerkgemeenschappen, III. 85, 86. Deze staan alle te zamen tot de ééne algemeene Kerk der geloovigen van alle Eeuwen in dezelfde verhouding als de Synagogen der Israëlieten tot den Tempel te Jeruzalem, V. 104. De Kerk is een uitvloeisel van Gods genadeverbond in het bloed van Christus; en wordt dus dáár gevonden, waar de teekenen van dat Verbond, als de *merk- en veldteekenen van Christus* (IV. 65) zich vertoonen, VI. 265—268. Er behoort eenigheid des geloofs, gegrond op het Woord Gods, in de Kerk te zijn, IV. 284. Doch voortgaande ontwikkeling, geen teruggang. Ald. Beoordeeling der gevoelens hieromtrent van Prof. Kist (IV. 78), Prof. Nitsch (V. 105), en den Heer Van der Kemp, VI. 187, 188. Verg. *Symbolische schriften.*

Kerkelijke Zaken. De Synode der Hervormde Kerk in 1835, III. 44—46. Noodzakelijke gevolgtrekking, III. 107, 108. Het Nederlandsche Hervormde Kerkbestuur en de Afgescheiden Gemeenten, III. 99, 100. De Synode verzoekt, dat de Afgescheidenen rechterlijk mogen vervolgd worden, IV. 214, 215. Het *Journal de la Haye* over onze Kerkelijke zaken, IV. 262, 263. Synodale Brief ten antwoord op dien der Leeraars van het Waadland, VI. 88, 89. Over de staatkunde van den dag met opzicht tot de Kerk, V. 281—283 en VI. 33—37. De Kerkelijke gebeurtenissen in ons Vaderland, beoordeeld in Engeland, V. 23, 24; in Zwitserland, VI. 120; te Geneve, V. 192, 193.

Kerkhoven, VI. 62, 63. Verg. met I. 8, 2.

Kerkliederen. Over het Hoogduitsche Kerklied, III. 21, 22.

KEVERBERG (Baron de). Verslag van deszelfs Werk: *Over het Koninkrijk der Nederlanden*, III. 19—21.

KOELMAN (J.), V. 274—277.

Koningschap (Het), VI. 158—160.

KONIJNENBURG (Prof.). Zijne Bijbelvertaling, V. 221, 222.

Kort Begrip der Christelijke Religie, of kleine Catechismus, II. 30, 31.

Kruistochten, II. 10. VI. 272.

KRUMMACHER (E. W.). Verslag van deszelfs werkje: *Goldene Worte über die theure Lehre von der freien Gnade*, III. 18, 19. — (F. W.). I. 18, 8. VI. 72. — (G. D.) Zijn afsterven. V. 120

L.

LABADIE (J. DE). Zijn leven, II. 82—84, 93, 94, 106—108. Zijn verblijf en werkzaamheden te Geneve, VI. 208, 209. Verg. *Geneve.* Hij predikte de toekomst van Christus en Zijn Koninkrijk, II. 107. (vooral in zijn Werk: *Le Héraut du grand Roi Jésus.* Men zie daaromtrent VITRINGA, *Praef. Comm. in Jesaiam.*) De Labadisten waren zeer verschillend van de Mystieken, en grepen A. Bourignon sterk aan, II. 51, 52.

LAMARTINE. De Fransche Dichter in het Oosten, III. 104—107. Zijn *Jocelyn*, IV. 143. Zijne *Chûte d'un Ange*, VI. 190, 257—262. Zijne bestrijding van de Doodstraf, VI. 260.

LAMENNAIS. Over zijne *Paroles d'un Croyant*, I. 9. Een nader woord over den Abt L. bij gelegenheid van zijn laatst uitgegeven geschrift: *Affaires de Rome*, V. 153—158.

Lectuur, I. 20. Opmerkingen bij gelegenheid der Redevoering van den Heer Mounier, over de uitspanningslectuur, VI. 183—186.

LEGER (A.). Schrijver eener Geschiedenis der Waldenzen, VI. 209.

Letterkunde. Over den invloed van Fransche zeden en Fransche Letterkunde op het Nederlandsche Volk, II. 39, 40. Een woord over den heerschenden smaak in onze Letterkunde, III. 59, 60. Over de Romantische School, III. 22, 24. Iets over twee Vaderlandsche Romans der voorgaande Eeuw, IV.

63—67. De teekenen des tijds in het gebied der Duitſche Godgeleerdheid en Letterkunde, IV. 130—132. Wenken over de geſchiedenis der Letterkunde van onzen leeftijd, IV. 161—165. Waarheid, eene behoefte ook in de Letterkunde, V. 185—189. De ware Dichter, beſchouwd als de Vertegenwoordiger van zijn Volk en van zijnen leeftijd, VI. 210—214.

LUTHER. Levensbijzonderheden van L. volgens Merle d'Aubigné, IV. 110—112. V. 253—255. Luther te Coburg, IV. 71. Luther noemde den Brief van Jacobus een ſtrooien brief, en werd deswegens door Menno Simons ſcherp gegispt, III. 147. Luther een voorſtander van de Leer der Verkiezing, IV. 31. Over de Bijbelvertaling van Luther, V. 123, 124. Zijne geestelijke Liederen, III. 21. VI. 213. Zijn invloed op de Hervorming in de Nederlanden, III. 130. V. 36.

Lutherschgezinden. Kenſchetſende eigenaardigheden der Lutherſche Hervorming en Kerk, V. 113, 114. Zij wederſpreken zich zelve zoowel als Luther, in hun verwerpen van de leer der Verkiezing, IV. 31. Wat men hun in ons Vaderland in de dagen der Hervorming nagaf, III. 135. De Gereformeerden in ons Vaderland weigeren om met hen gemeene zaak te maken; gevolgen hiervan, V. 279.

LUYKEN (J.) Nadeelige invloed der mystieke A. Bourignon gedurende een tijdlang op L., II. 51.

Lijden (Het) des Heeren, I. 6. II. 101—103, 113—116, 125—128. V. 97.

M.

MAC NEILE. Zijne prediking der toekomst van Christus, III. 52.

MALAN, Afgeſcheiden Leeraar te Geneve, II. 66, 67, IV. 156, VI. 226. Doet een plechtig gebed in het *Oratoire*, V. 46.

MARNIX (PH. VAN). Hoogstwaarſchijnlijk de Dichter van het *Wilhelmuslied*, I. 19. Gedachten over het bidden, I. 3. Hij ſtudeerde te Geneve, en voorzag later de Leidſche Academie van Hoogleeraren, VI. 179.

MENNO SIMONS, III. 133—135, 145—148.

Mennonieten in Oostfriesland, VI. 158.

MERLE D'AUBIGNÉ, geboortig van Geneve, ſedert 1817 eerst Leeraar te Hamburg, daarna te Bruſsel, thans Hoogl. der Theologiſche School te Geneve, III. 143. Zijne gedachten over den waren aard van het Protestantisme, V. 213, 214. Zie ook VI, 132—134, 191, 192, 215, 216, 227. Aankondiging van deszelfs Werkje: *La voix de l'Egliſe, une ſous toutes les formes ſucceſsives du Christianisme*, II. 49. Verſlag van deszelfs *Histoire de la Réformation du Seizième Siècle*: IV. 92, IV. 109—112, V. 253—237. Verg. *Geneve*.

Meſsias. De belofte, VI. 20. Meſsiaanſche profetiën, I. 16. Belangrijke opmerkingen van Tholuck over dezelve, V. 78. De Meſsias als Goël voorafgebeeld, VI. 51—53.

MEYER (Dr. J. H. VON). Zijne Bijbelvertaling, V. 218. Zijne opmerking over onkerkelijke godsdienstoefeningen, I. 12. Schoone aanmerking over de Neologie, V. 93.

MEYER (L.). Een Sociniaanſche Rationalist der XVII^de^ Eeuw in ons Vaderland, IV. 54.

MICHAËLIS. Getuigenis van Prof. Hengſtenberg omtrent dezen Geleerde, I. 24, 25, IV. 5, 6. Ernesti en Michaëlis, III. 67—69. Zijne Bijbelvertaling, V. 217. Zijn *Mozaïsch Recht*, VI. 51.

MILNER. Verſlag der Kerkgeſchiedenis van dezen Engelſchen Schrijver (vertaald door M. J. Chevallier), III. 108, V. 186—188.

MONOD (De Vader), ſterft, IV. 191. (Ad.), I. 14. 5, IV. 192. (Fr.), III. 124.

Montauban. De Labadie brengt als Rector der Academie van M. verſcheiden hervormingen tot ſtand, II. 94. Verval derzelve, I. 14. 5. Ad. Monod wordt aldaar tot Hoogl. benoemd, en doet zijne intreê-rede, V. 71.

Muziek, V. 91, 92. Muziekfeesten, I. 25. II. 16. IV. 22.

N.

NASSAU. Over de keurſpreuk des Geſlachts: *Ce ſera moi, Naſsau*, I. 8. Engelbrecht van Naſsau, Ald. en IV. 37, 38. Willem de Oude, IV. 37—42. Lodewijk van Naſsau, I. 6, VI. 179. Johan van Naſsau, I. 24, V. 279. Willem Lodewijk, II. 36, V. 279, 280. Amelia van Naſsau, ſterft te Geneve, VI. 203. — Zie ORANJE.

Naſsauſche Godgeleerden op de Synode te Dordrecht, VI. 205.

Natuur, V. 44, 45, 91, 92. Natuurwetten, V. 18, 19. Natuurbeſchouwingen, V. 19, 138, 164. De Natuur in Duitschland, IV. 281.

Nederlanden (*Geſchiedenis der*). Wenken aangaande het beſchrijven derzelve, I. 6. Over de oorzaken van de opkomst en den bloei der Nederlanden, I. 14. Nederlandſche herinneringen, II. 94—96. Het beginſel van den Opſtand tegen Spanje, III. 36. Het Jaar 1672, VI. 16—19. Het Jaar 1688, VI. 39—43. Het vijftienjarig beſtaan van het Koninkrijk der Ned., III. 19—21. Verſlag van het Werk: *De ſtaatkundige partijen in Noord-Nederland, van het einde der Grafelijke Regering tot op het jaar* 1813, VI. 84—87, 139—143. Derde Artikel, over de ſtaatkundige partijen in Noord-Nederland, VI. 160—165.

Nederlanden (*Kerkgeſchiedenis der*). II. 8—11, IV. 186—188, V. 253—257. De Reformatie in de Zuidelijke Nederlanden, V. 59—65. Zie *België*.

Nederlandſche Stemmen. Inleiding omtrent den aard en de ſtrekking van dit Tijdſchrift, I. 1. Wenken aangaande dit Weekblad, II. 85—87. Inleiding tot het III^de^ Deel, 1—3. Bericht, III. 124. Slotwoord van het Weekblad, III. 156. Welke is mijne betrekking tot de *N. Stemmen?* (W. D. C.) IV. 217—220. Inleiding tot het V^de^ Deel, 1—3; tot het VI^de^ Deel, 1—3.

NEANDER (*Prof.*). Zijne *Denkwürdigkeiten aus der Geſchichte des Christenthums und des Christlichen Lebens*, V. 187. Zijn *Leben des heiligen Bernhard*, III. 91. Geeft een Advies tegen de vervolging van het Werk van Strauſs, *Das Leben Jeſu*, IV. 214. Wederlegging van zijn gevoelen over de gave der talen, VI. 172—173.

Negerſlaven. De vrijwording der Negerſlaven, VI. 57—62.

Neologie. Onderſcheid tusſchen Neologie en Rationalismus, IV. 75. (N.) Proeve eener Geſchiedenis van de opkomst en vestiging der Neologie in Nederland, IV. 52—58, en 74—79. Eene proeve van de hedendaagſche prediking, II. 30. Eene bijdrage omtrent den toeſtand der Kerk, II. 77—80. Over een tweevoudig verſchijnſel van diep verval in de Godgeleerdheid hier te lande, III. 49—51. De *Godgeleerde Bijdragen*, III. 79. Een woord betrekkelijk twee Godgeleerde Tijdſchriften in ons Vaderland, V. 93, 94. Eene Prijsverhandeling over het Wezen der Christendoms, V. 223—227. Joodſche denkbeelden (bij de Neologen), VI. 49—51.

NEWTON (J.). Brieven van N. Vertaald door M. J. Chevallier, V. 20 en VI. 65, 66. Newtons invloed op Cowper, VI. 150.

Nijverheid. Gedachten over de ontwikkeling derzelve in onze dagen, V. 115—118.

O.

Offeranden. Over de Offerhanden der Oudheid, I. 11. Over de Ontzondigingen der Oudheid, II. 121, 122. Het Reukoffer, V. 5—8.

Onderwijs (Openbaar). Victor Couſin, over den tegenwoordigen toeſtand van

hetzelve in Nederland, VI. 112—117, 163, 164. Gevoelen van den Heer Van Appeltere hieromtrent, VI. 34.

Oosten (Het), III. 118—120. Over de toekomst van het Christendom in het Oosten, V. 48.

Oostfriesland. Historiſche beſchouwing van den godsdienſtigen toeſtand van dit land, VI. 110—112, 153—158.

Opvoeding. II. 80, 81. Kerk, School en Huis, II. 153, 154. Over Christelijke Opvoeding, V. 55—59 en 105—109. Zie *Onderwijs.*

Orakels. Over de Orakels der Heidenen, I. 16.

Oranje (*Arauſio Cavarum*). De Univerſiteit dezer ſtad, geſticht in 1463 door Raimond V. Prins van Oranje, wordt hervormd door Lodewijk van Naſſau, VI. 179, nadat Willem I. in het Prinsdom was opgevolgd, IV. 41. Verblijf aldaar van De Labadie, II. 94.

Oranje (de Prinſen van). Willem met den Hoorn, in den tijd van Karel den Groote, I. 22. Het Prinsdom komt aan de Naſſaus, I. 8. Prins Willem I, II. 95. Plaats uit zijne *Apologie*, IV. 41, 277—280, V. 277—281. Zijne laatſte woorden verdedigd, III. 76. Prins Maurits, IV. 112—116, verg. met VI. 43—45. Johan Willem Friſo, II. 156. Prins Willem IV, VI. 86—88. Maria Louiſa, II. 156. Prins Willem George Frederik VI. 254—256. Verg. Nassau.

Overheid. Over den grond van het Oppergezag en de plichten van Overheden en onderdanen, II. 90—93, 103—106. Over Onderdanen-recht en plicht, I. 13. Iets over Overheid en Wet, ook in Conſtitutionele Staten, IV, 184—186, (III. 3, 4.)

Overlevering. Of men ook in een protestantſchen zin eene aan de H. Schrift ondergeſchikte overlevering aan te nemen heeft? IV. 3.

Oxford. R. Catholieke richting die zich in de Engelſche Kerk aan deze Hooge School openbaart, VI. 287.

P.

Palestina, in het midden van de landen der volkeren, IV. 133—134.

Palm (van der). Zijne Bijbelvertaling, II 134, IV. 5, 6. V 219—222, VI. 74.

Pantheïsmus, de ketterij der XIX[de] Eeuw, IV. 211. Eenige wenken omtrent het Pantheïsmus in deszelfs ontwikkeling en beginſelen, V. 66—68. De teekenen des Tijds in het gebied der Duitſche Godgeleerdheid en Letterkunde, IV. 130—132. Pantheïsmus in de werken van Lamartine, VI. 259—260; in die van Lamennais, V. 157, 158.

Paradoxen, V. 168, 190.

Paulus. Beſchouwing der XIV Brieven van dezen Apostel, VI. 28, 29. De Brief aan de Romeinen en die aan de Galaten, VI. 53—57. De twee Brieven aan de Corinthiërs, VI. 76—81, 99—103. De Brief aan de Epheſiërs en die aan de Coloſſenſen, VI. 199—203, 220—224. De Brief aan de Philippenſen, VI. 121—123. De twee Brieven aan de Theſſalonicenſen en de Tweede aan Timotheus, VI. 28—33. De eerſte Brief aan Timotheus en die aan Titus, VI. 173—177. De Brief aan Philemon, VI. 147—149. De Brief aan de Hebreën, IV. 220—225, 245—249. Slotſom van het Overzicht der Brieven van Paulus, VI. 240—243. Tijdörde derzelve, P. VI. 29 (N.).

Pausdom, V. 240. Een Paus over het Pausdom, III. 36, V. 141, 142. Zie *Catholicismus.*

Perſoon. Over het gebruik van dit Woord in de godsdienstleer, III. 30, 31. V. 193.

Petrus. De twee Brieven van Petrus en die van Judas. VI. 267—272.

Pictet. VI. 209, 210.

Pinkſtergedachten, III. 29—32.

Prediking. De prediking van Christus door den Geest, IV. 196—199. De prediking uit den geloove, V. 227—229.

Profetiën. Het Woord Gods, profetisch, I. 12. Vervulling der profetie tegen Tyrus, I. 24. De profetiën wegens Edom, III. 8—10. Historisch overzicht van de ſtudie der profetiën in Groot Brittanje, IV. 101—109. Verſlag der Werken van A. Keith en J. J. le Roy over de profetiën, IV. 255—258. V. 134—137. V. 52—55.

Protestantismus. Over de Hervorming en het ware en valſche P. II. 99, 116, 117. Aanmerkingen van den Heer Merle d'Aubigné over dit onderwerp, V. 213, 214. Over den invloed van het Protestantismus op Kunſten en Wetenſchappen, III. 27, 28, IV. 263. Zie *Catholicismus.*

Pruisſen. Blik op den godsdienſtigen toeſtand van de Oostelijke gedeelten van Pruisſen, I. 22. De Hervorming in de Pruisſiſche Rijnlanden, IV. 80—84. Over den tegenwoordigen toeſtand der Pruisſiſche Rijnlanden, I. 18. Kerkelijke aangelegenheden in Pruisſen, IV. 261, 262. Zie *Duitschland.*

Pſalmen. Over de zegen- en vloekpſalmen, I. 13. Het treffende van de ſchildering der bergen in de Pſalmen, IV. 281.

R.

Raikes, een Engelschman, ſticht de eerſte Zondagſchool, VI. 126—128.

Rechterambt. Over het ambt des Rechters, IV. 32—37. Oud Nederlandsch gebed voor de Rechters om het recht naar behooren te mogen uitoefenen, V. 189, 190.

Rechtheid. (Staat der). Opmerkingen over den oorſpronkelijken ſtaat en den val des menſchen, VI. 25—27.

Rechtvaardiging. Over de toerekening der gerechtigheid van Christus, II. 79. Over de leer der rechtvaardiging door het geloof, III. 89—92. Verklaring van Coccejus daaromtrent, III. 101. Getuigenis der Rusſiſche Kerk aangaande de leer der rechtvaardiging, II. 16.

Rede. Over de menſchelijke rede of het kenvermogen, II. 23, 24. Het is ongerijmd om *Rede* en *Openbaring* als twee verſchillende wijzen, waarop de mensch van geestelijke dingen, bijzonder van God, kennis verkrijgt, te noemen. (Ook in het Tijdſchrift: *Waarheid in Liefde*, II. 228, wordt dit erkend.) God kan niet in waarheid gekend worden dan voor zoo ver Hij zich openbaart; onze rede, ons kenvermogen, moet door Gods Geest geheiligd worden, om die Openbaring te verſtaan. Maar het Rationalisme ſtelt de redeneringen en meeningen van een verduisterd en ongeheiligd verſtand, als rede gehuldigd, *boven*-, de Neologie plaatst die *nevens* de Schrift, IV. 75.

Remonſtranten. Zie *Arminius.* Het tweede Eeuwfeest der Remonſtrantſche Broederſchap, II. 13—15.

Roëll. Een Voorlooper der Rationalisten, IV. 55. (Verg. L. Meijer.)

Roest van Limburg. Beoordeeling van twee Geſchriften van dezen Schrijver, IV. 159—161 en 184—186.

Roy (J. J. le). Deszelfs Adres aan de Synode, IV. 47. Verſlag van zijn werkje: *Adres aan mijne Hervormde Geloofsgenooten*, IV. 216. Verſlag van zijn Werk *over den eigenlijken zin der Profetiſche Gezigten van Johannes en Daniël*, V. 52—55.

Rijsſel. Normale School voor Protestanten, aldaar opgerigt, IV. 48. V. 143, 144.

S.

Sabbath. De S. en de Dag des Heeren, II 17—23. Zie *Zondag.*

Sacramenten. Over de ware beteekenis van het kerkelijk woord *Sacramen-*

tum, V. 122. Bediening der Sacramenten op de graven der heiligen, I. 8. 2. VI. 62. Het getuigenis van Doop en Avondmaal tegen de Neologie, III. 73, 74. De Doop, het bad der wedergeboorte, VI. 217—220. De Doopsbediening en Avondmaalsviering, als de Verbondsplechtigheden des Nieuwen Testaments, VI. 265—268.

Saltsburgers. De landverhuizing der Evangelifche Saltsburgers, IV. 10—16. Protestantfche Gemeente in het Saltsburgfche, V. 192.

Scheiding. De eerfte Affcheiding in Holland (in 1614), IV. 176. Gevoelen der *Archives du Christianisme* over *Separatismus* in het algemeen, IV. 158. Ons beginfel omtrent fcheiding uit de beftaande Kerk, II. 13—15. De Scheiding, II. 29, 30, 61, 62. Een woord over het Befluit der Regering omtrent de fcheiding der drie gemeenten in Noord-Braband, II. 54. Het Nederduitsch Hervormd Kerkbeftuur en de afgefcheidene Gemeenten, III. 99, 100. De Synode verzoekt den Minister van Justitie om de Gefcheidenen te vervolgen, IV. 214, 215. Eenige bijzonderheden omtrent de rechterlijke vervolgingen tegen godsdienftige zamenkomften, IV. 23, 24. Van de Scheiding; en befchouwing der Gefchriften daaromtrent van Mr. A. M. C. van Hall, Ds. Scholte, Ds. Paape, den Heer van Zuylen van Nijevelt, enz., IV. 46, 47. Pleitredenen van Ds. Scholte en Mr. J. W. Gefken, in de zaak der Afgefcheidenen, IV. 94, 95. Befchikking van Z. M. den Koning op de Adresfen der Gefcheidenen, Ald. 95, 96. Affcheiding van den Predikant Brummelkamp, 96. Pleitrede van den Heer Mr. A. W. van Appeltere, tegen de Gefcheidenen, IV. 118, 119. (Zie Appeltere.) De *Conftitutionnel* over de vervolging der Gefcheidenen, IV. 167. Vrijfpraak der Afgefcheidenen te Amfterdam, IV. 215. Oploop te Ommen in Drenthe, V. 47. De Affcheiding en haar Tijdfchrift, V. 72, 120. (Brief van Geneve, 120, 191, 192.) 167, 168. Deelneming der Christenen in Zwitferland met het lot der afgefcheidene gemeenten in Nederland, VI. 14—16, 45, 46. Over de eerfte beginfelen der Affcheiding, VI. 35. Wederlegging van de gronden der Afgefcheidenen, VI. 2, 3. Vrijheid van godsdienst en affcheiding. VI. 120.

Schepping (De). IV. 49—52.

Schiller, IV. 136, 137.

Scholen. Over de Latijnfche Scholen, IV. 114. (II. 80, 81). De Zondagfcholen, VI. 124—132. Zie *Onderwijs*.

Schotel (G. D. J.). Verflag van deszelfs Werkje *over het Wilhelmuslied*, I. 19.

Schotsman (N.). II. 54—57. VI. 227.

Schubert. Zijne reize naar het Oosten, V. 48, 166, 167, 264.

Schuerman (Anna Maria), II. 117—119. III. 66. (J. G.) VI. 209. Zijn fterven, III. 66—68.

Schrift (Heilige). De Schrift, de Geest en de Kerk, IV. 1—5. (II. 88.) Schriftverklaring, II. 64, 124. V. 260. Zie *Bijbel* en *Woord*.

Scott (Th.). Bekeering van dezen Leeraar, V. 232, 233.

Scott (Walter). Invloed zijner Romans, VI. 185.

Sécretan (J. C.). Beoordeeling van deszelfs *Sermons*, I. 15. Schoone plaats van hem over Gods Zoon als het eeuwige Woord Gods, II. 24.

Secten namen, IV. 68.

Spanheim (F.). VI. 207, 208.

Spanje, III. 128—131. V. 94, 95, 237, 238. Evangelieprediking in Spanje, V. 230, 240.

Spener. Zijne prediking van Wedergeboorte, VI. 195. Eene plaats uit zijne fchriften over de bekeering tot God, VI. 198. Zijne betrekking tot De Labadie, VI. 208.

Staatkunde. Over de hedendaagfche Europefche Staatkunde, I. 8. Blik op de Europefche Staatkunde onzer dagen. (Verflag van het Werk: *Etudes Politiques et Historiques*. Par. 1836), IV. 180—184.

Steiger (W.). Levensbericht van dezen Hoogleeraar, IV. 132, 133.

Sterrekunde. Eenige wenken aangaande den hemel der Openbaring en het heelal der Sterrekunde, V. 285, 286.

Stilling (Jung). De *Graauwe Man* van Stilling wordt vervolgd door Dr. De Valenti, I. 10. 4—6.

Strafrecht. Over den invloed van het ongeloof op de Strafwetten, I. 6. 4, 5.

Strauss. Zijn *Leven van Jezus*, IV. 131, 132. Advies van Neander over dit Werk, IV. 214.

Styl (Simon), I. 14.

Swammerdam. Zijne vrienfchap met A. Bourignon, en derzelver invloed op zijne denkwijs, II. 51.

Symbolifche Schriften, I. 25. III. 107, 108. IV. 47, 64, en VI. 154, 155.

Synode van Dordrecht. Gedicht van Cats tot lof der Synode van Dordrecht, II. 62, 63. Plechtig gebed bij het aanvangen der Synode gehouden door den Prefident Bogerman, II. 35, 36. Bepalingen omtrent de voorgenomene Bijbelvertaling, V. 169—171. Leerregelen der Synode, I. 25. Het gevoelen der Synode over Adams val en de Erfzonde, III. 79 en VI. 104, 105. Over de Uitverkiezing van eeuwigheid, IV. 30. Over de Bekeering tot God, VI. 196. Zie *Bekeering*. Over de Volharding der heiligen, I. 23. 1. Uitfpraak der Synode over de viering van den eerften dag der weke, II. 20. Handelingen der Afgevaardigden van Geneve op de Synode, VI. 205. De Nasfaufche Godgeleerden vatten het gevoelen der Synode over de vijf betwiste punten in acht Latijnfche dichtregelen zamen, Ald. Bepalingen der Synode in het belang van het Volksonderwijs, VI. 117, en van de prediking des Evangelies aan de Heidenfche Volkeren, V. 118. Getuigenis van Baxter ten voordeele der Synode van Dordrecht, IV. 203.

T.

Taal. Over de fpelling en fchrijfwijs onzer Taal, I. 3 en *Overzicht* des Inhouds van Deel III. 3, 4. Algemeene Taalkennis, III. 63, 64. Bilderdijk en de Hollandfche Taal, V. 281—285.

Talleyrand. Dood van dezen Staatsman, VI. 190.

Tholuck (Dr. F. A. D.). Prof. in de Theologie te Halle, geb. in 1799, heeft zich inzonderheid onderfcheiden door zijne Oosterfche kundigheden; gedurende zijne ftudiën was hij zoo diep in het ongeloof verzonken, dat hij voornam een Disfertatie te fchrijven over de voortreffelijkheid van het Mohamedanisme boven het Christendom; de omgang met Neander en een ander bijzonder perfoon te Berlijn, brachten hem tot andere gedachten; van welke treffende omkeering het veel indruk verwekt hebbende Werk: *De leer van de Zonde en den Verlosfer, of de ware inwijding van den twijfelaar* (1823), het eerfte blijk en duurzame gedenkteeken werd. — Schoone plaatfen van T. over de Mesfiaanfche beteekenis der profetiën, V. 78. Zijn Werk over den Brief aan de Hebreën, IV. 220, 221. Hij zendt eene nieuwe uitgave der voornaamfte Werken van Calvijn in het licht, IV. 31.

Tiedge. Over de gevaarlijke ftrekking der *Urania* van dezen Dichter, III. 59, 60.

Tranen. (Het weenen der heilige mannen Gods in de Schrift:) III. 87, 88.

Turretin (F. en B.), VI. 207, 243.

Tijden (*Befchouwing der*). De teekenen der Tijden bij den aanvang des jaars 1835, II. 53, 54. Een woord over de gefchiedenis van den dag, II. 109. Blik op de vier eerfte Maanden van 1835, III. 5, 6. De Negentiende Eeuw, III. 37, 38. De geestelijke opwekking in de Negentiende Eeuw, II. 65-68. Het bijgeloof onzer Eeuw, II. 72. De wegen Gods en de wegen der menfchen, III. 40. De lesfen van July 1830—1835, III. 96. Wenken

over den tegenwoordigen toeſtand van zaken, III. 97—99. En voorts in Deel IV—VI aan het eind van elk Maandnommer onder dezen zelfden titel. (Verg. IV. 19.)

Typen. Over de Typen des Ouden Verbonds, met betrekking tot de verwerping derzelve door den Hoogl. Muntinghe, I. 7. Eenige nadere opmerkingen omtrent de leer der Typen, II. 68—71. Verg. verder *Accommodatie* en *Mesſias.*

Tyrus. Vervulling der profetie tegen Tyrus, I. 24.

U.

Urim en Thummim. Over het raadplegen van God met dezelve, door middel van den Hoogepriester, VI. 7. Schoone plaats van H. Witſius hieromtrent, Ald. 8.

Utrecht. Het Bisdom van Utrecht, V. 182, 183. Het Jubelfeest der Utrechtſche Hoogeſchool, IV. 212.

V.

Vaderland. De Achttiende Juny, I. 6. Gedachten over den godsdienſtigen toeſtand van ons Vaderland; en — Eenige wenken omtrent den weg tot herſtel, I. 16 en 19. Gedachten bij de opening der Staten-Generaal in 1834, II. 1—3. Over den toeſtand der zeden in ons Vaderland, II. 210. Eene proeve van de huisſelijke zeden onzer Voorvaderen, II. 148. Eene Vaderlandſche herinnering, III. 38—40. Over den invloed van Franſche zeden en Franſche letterkunde op ons Vaderland, II. 39, 40. Een blik op het Vaderland, V. 180—182. Over den godsdienſtigen toeſtand van het Nederlandſche Volk, VI. 37—39. Herinnering aan de 25ſte verjaring der gewichtige gebeurtenisſen van 1813, VI. 262, 263.

Vaderſchap. Zie GOD.

Veelwijverij. Over het eigenlijk beginſel derzelve, IV. 89.

Verbond. Over het zoogenaamde *Werkverbond*, V. 243—247. VI. 103—106. Het *Nationale Verbond* der Schotten, IV. 13.

Verborgenheden, IV. 265—269.
Licht en Duisternis, V. 164, 165.

VERGERIUS (P.). Zijne werkzaamheden in Wurtemberg, IV. 251, 252.

Verkiezing. De Uitverkiezing van eeuwigheid, II. 79. IV. 193—196. De Verkiezing Gods geopenbaard in de wegen zijner genade, IV. 28—32. De leer van Zwinglius omtrent de Uitverkiezing, III. 58.

Verſtroojingen, VI. 233—236. Verg. Eenige wenken over de praktijk des Christendoms, VI. 251—254. Zedelijke leefregel, VI. 282.

Verzoening. De onderſcheiding tusſchen *Verzoening* en *Voldoening* (Gr. καταλλαγή en ἱλασμός, Lat. *reconciliatio* en *propitiatio*, Fr. *réconciliation* en *propitiation*, H.-D. *Verſöhnung* en *Verſühnung*, gelijk thans, ook door de rechtzinnige Godgeleerden in Duitschland, deze beide woorden onderſcheiden worden), I. 6 3, 4. II. 79, 114. »De Schrift (zegt Prof. NITSCH, in zijn *System der Christlichen Lehre*, § 133. S. 176.) leert inderdaad zulk eene Goddelijke wederaanneming der zondige menschheid als zonder de tusſchenkomst van een middelaarslijden geen plaats vinden kan: dat is, zij leert in de verzoening (*Verſöhnung*, καταλλαγή) eene voldoening (*Verſühnung*, *expiatio*, ἱλασμός), 1 Joh. II. 2. Zij ſtelt de mogelijkheid dat de ſtervende Verlosſer als kwaaddoener, zondaar, vervloekte, voorkome (2 Cor. V. 21. Gal. III. 13), voor, als het onmiddelijk gevolg der door God bedoelde en tot ſtand gebrachte uitdelging onzer ſchuld en ongerechtigheid, en knoopt de aanwijzing van het gevolg van Christus dood (*die teleologiſche Auslegung des Todes Christi*) aan deszelfs ware werkoorzaak (*ſeine Aetiologie*) vast, door hetzelve te bouwen, deels op het profetiſche denkbeeld van het plaatsbekleedende lijden van den knecht Gods (Jez. LIII. verg. met Joh. I. 29. 1 Petr. I. 19 en II. 22—24); deels op het gevorderde volmaakte zoenoffer, (Hebr. X. en Rom. III. 25), krachtens hetwelk het geheele volk eerst weder den toegang tot God, en de godsdienſtige vernieuwing kon verwerven." Verg. de *Evang. Kirchen-Zeitung.* 1834. S. 2—16, 521—614. De leer van Zwinglius over de Verzoening met God, III. 57, 58. Onzuivere voorſtelling der Verzoeningsleer door H. de Groot, V. 34. (verg. 32. Noot 2).

Verzoendag. De groote Verzoendag, V. 97—101.

VITRINGA (C. Sen.), IV. 152, 153. Schoone plaats van dezen over het Paaschlam, II. 126. (C. Jun.) VI. 223.

VLOTEN (VAN). Over zijne Bijbelvertaling, V. 218.

VOETIUS (G.). Zijn leven, III. 152, 153. Zijne overleggingen te Utrecht met De Labadie en eenige andere Christelijke vrienden, omtrent het herſtel van den vervallen ſtaat der Gereformeerde Kerken in ons Vaderland, II. 106, 107. Zijn verſchil met Coccejus over den Dag des Heeren als Rustdag beſchouwd, III. 20, 21. Zijn ijver in het waarſchuwen tegen de Philoſophie van Des Cartes, (Zie *Des Cartes*) IV. 55. Voetius, een voorſtander van de vrijheid der huisſelijke godsdienstoefeningen, V. 276.

Volharding. De Volharding der heiligen, I. 23.

Volkslied. Het Wilhelmuslied der XVIde en het Volkslied der XIXde Eeuw, I. 4. Verſlag van het Werkje van G. D. J. Schotel, *Gedachten over het oude Volkslied: Wilhelmus van Nasſauwen, en den vervaardiger van hetzelve*, I. 19.

Vrouwen. Over den ſtaat der Vrouwen onder de bedeeling des Ouden en onder die des Nieuwen Verbonds, IV. 88—92.

Vrijheid. Van de ware Volksvrijheid, II. 32, 33. Vrijheid en Liberalismus, III. 135, 136. Vrijheid van godsdienstoefening, IV. 118—120 en 143, 144. Rechterlijke vervolgingen tegen godsdienſtige zamenkomſten, IV. 23, 24, Aanranding der vrijheid van godsdienstoefening in Frankrijk, V. 167. Heeft er in Nederland, al dan niet, vervolging plaats om der godsdienst wille? V. 13—15. De Vervolging om der godsdienst wille, V. 137, 138. Verg. VI. 161, 162. Verg. *Scheiding.*

Vulgata (R. C. Bijbelvertaling), V. 73—75, en 121—123.

W.

Waarheid. Is er wel algemeen geldige waarheid? II. 11, 12. God bewaarde ſteeds de waarheid in de Kerk, en zal die ook verder bewaren, V. 270—272. Het bewijzen der Christelijke waarheid, VI. 237.

WEBER (Dr. G.). Verſlag van deszelfs Werk over de Geſchiedenis van het Calvinismus te Geneve en in Frankrijk, V. 229—232.

Wederdoopers. Betrekking van Menno Simons tot dezelve, III. 134. Verdere byzonderheden, V. 37.

Wedergeboorte. Erfzonde en Wedergeboorte, III. 77—81. De Wedergeboorte treffend in het licht geſteld door Menno Simons, III. 147. en door Francke en Spener, VI. 195, 196.

Welvaart, I. 6.

Wereldgeſchiedenis, I. 8. Vergelijking van den tegenwoordigen toeſtand der wereld met dien ten tijde van 's Heilands eerſte komst in de wereld, I. 2. De wereld vóór Christus, V. 131—134. Verſlag van het werkje van A. Bräm: *Blikken in de wereldgeſchiedenis en hare leiding*, IV. 240.

WESLEY. Zijne prediking van bekeering en geloof, VI. 196. Zijn geestelijk lied *Jezus*, IV. 260.

Westen (Het), IV. 42—44.

Wetgeving. Over eenige hoofdbeginfelen van welke het Franfche, vooral burgerlijke Recht uitgaat, befchouwd in het licht des Christelijken geloofs, I. 20. Bedenkingen over het nut en gebruik der Mozaïfche Wetgeving in onze dagen, II. 37—39. (VI. 58). Verg. *Strafrecht*.

WHITEFIELD, V. 39. VI. 196. Schoone brief van Whitefield aan Wesley over de leer der vrije genade, III. 19.

WITSIUS (H.), IV. 152, 153. Brief van W. over het raadplegen met God door het gebed, VI. 8. Zijn gunftig oordeel over De Labadie, II. 82.

WOLFF en DEKEN (Juffrouwen). Over de romans van deze Schrijffters, en derzelver invloed op haren tijd, IV. 57 en 63—66.

WOLZOGEN (L.). Een voorlooper der latere Neologen in de XVII[de] Eeuw, IV. 54. Zijn werk tegen den Sociniaansgezinden Meyer was in fchijn een tegenfchrift, maar in den grond een gevaarlijk toegeven aan deszelfs beginfelen: het werd wederlegd door De Labadie, II. 107, en Koelman, V. 275.

Wonderen in den Bijbel, V. 103, 104. Het Geloof ontdekt, het Bijgeloof vermengt, het Ongeloof loochent, de Dweeperij verdicht, de Neologie verdraait de wonderen, IV. 265—269. Het geloof aan het wonderbare in de H. Schrift, V. 103, 104. Verg. Licht en duisternis, V. 164, 165.

WOORD. Het eeuwige zelfftandige Woord Gods, II. 24. Het befchreven Woord Gods, even als het perfoonlijke WOORD, levend en eeuwigblijvend, I. 3. Het Woord Gods (perfoonlijk en beschreven, beide evenzeer) *de Waarheid*, I. 10. Het befchreven Woord is van den H. Geest *ingegeven*, gelijk het perfoonlijke Woord *ontvangen* is van den H. Geest, I. 1—3: (in beide fluit dit den te gelijk menfchelijken oorfprong niet uit, maar in, VI. 97, verg. met 243, 244.) Het befchreven woord Gods profetisch (gelijk het perfoonlijke Woord *de Profeet* bij uitnemendheid is), I. 12. Het Woord en de Geest (evenzeer onaffcheidbaar, als Christus en de Heilige Geest, die zijn Geest is;) I. 5. Verg. De Schrift, de Geest, en de Kerk, IV. 1—5. Over het raadplegen van Gods Woord, VI. 7—9.

Wurtemberg. Zie *Duitschland*.

Y.

Yver (vleefchelijke of blinde), II. 133.

Z.

Zedelijkheid. Eene ftem omtrent de kermis, I. 15. Over den toeftand der zeden in ons Vaderland, II. 110, 111. Over den invloed der Franfche zeden op hetzelve, II. 39, 40. Over de zedeleer als beginfel befchouwd, III. 34, 35. Nederlandfche lichtzinnigheid, III. 17, 18. Zonde en ongeloof, III. 61, 62.

Zelfsmoord. Over het toenemen van denzelven in onze dagen, II. 15. 16. IV. 93, 94 en 190.

Zendelingsarbeid. Verkondiging van het Evangelie aan de Heidenen, V. 118, VI. 124 (Noot.) Zendelingsarbeid der Moravifche Broeders in de W. I. Koloniën, VI. 59—61.

Zielslijden (laatfte) des Heeren: drie onderfcheidene trappen daarin te onderfcheiden, I. 6.

Zillerdalers (De), V. 240, 288. (Verflag van een werkje van Prof. Rheinwald, over hunne landverhuizing,) VI. 214.

Zinnelijkheid, zeer te onderfcheiden van *zondigheid*, VI. 282.

ZINZENDORF. Merkwaardige brief van den Graaf v. Z. aan de Koningin van Denemarken, IV. 208—210. Bezoek van den Graaf te Geneve in 1741, VI. 224, 225.

Zondag. De heiliging van den eerften dag der weke fchaadt niet aan den arbeid, I. 2, 8. De leer onzer Symbolifche Schriften omtrent de viering van den Zondag, II. 19, 20. Plaats van J. van der Kemp over dit onderwerp, II. 22. Vertoog van de Synode van Goes (1620), Ald.

Zondagfcholen, VI. 124—132.

ZWINGLIUS (U.). De Hervorming van Zwinglius in het oostelijke (Duitfche) Zwitferland, IV. 154. Het leerftelfel van Zwinglius, III. 46—48, 56—59.

Zwitferland. Historifche befchouwing van den godsdienftigen toeftand van Zwitferland, IV. 153—159, 175—180. Verhaal der Hervorming in Zwitferland (naar Merle d'Aubigné), V. 255, 256. Afgevaardigden van Zwitferland op de Synode van Dordrecht, VI. 203 Brief van de Herders en Hoogleeraars van de Kerken, Academiën en Scholen der vier rechtzinnige Zwitferfche Republieken van Zurig, Bern, Bazel, Schafhuizen, met die van Geneve, VI. 207. Getuigenis des geloofs in de Raadsvergadering te Bazel, II. 49, 50. Deelneming der Christenen in Z. met het lot der Afgefcheiden gemeenten in Nederland, V. 263. VI. 14—16, 45, 46. Verg. *Geneve*.

LIJST

VAN

SCHRIFTUURPLAATSEN

IN DE

NEDERLANDSCHE STEMMEN

BEHANDELD OF OPGEHELDERD.

OUDE TESTAMENT.

Gen. IV. 1. — Deel VI. Bladz. 73.
— IV. 24. — V. 52.
Joz. X. 13. — II. 62—64.
Job XXXIII. 23. — VI. 73, 74.
Psalm XXII. 17. — II. 128.
Joël II. 23. — VI. 170.

NIEUWE TESTAMENT.

Matth. VI. 13. — IV. 175.
— XVI. 18. — V. 73.
Luc. XI. 3. — IV. 174.
Joh. I. 1—18. — I. 18, 20.
— III. 8. — VI. 5.
— VI. 44. — IV. 194.
— X. 35. — I. 2. 1.
— XXI. — II. 149—153.
— XXI. 15. — III. 60.
Hand. II. 6—8. — VI. 172, 173.
— V. 5. — III. 88.
— XII. 23. — III. 88.
— XX. 28. — II. 102. VI. 175.
Rom. V. 12. — III. 78.
— XI. 25. — I. 21. 2.
1 Cor. X. 2. — V. 33.
— XV. 29. — I. 8. 2.
Eph. II. 21. — V. 130.
Phil. II. 6. — II. 101.
— II. 12, 13. — V. 28, 29.
1 Tim. II. 4. — IV. 18, 19.
— III. 15. — V. 75.
— III. 16. — II. 41. VI. 176.
2 Tim. III. 15. — I. 2. 2.
— III. 16. — IV. 2.
1 Petr. I. 23. — IV. 2.
— III. 18—22. — IV. 196—199.
Openb. I. 5. — V. 210, 211.
— IV. 8—11. — III. 125.
— V. 11—14. — III. 149—152.